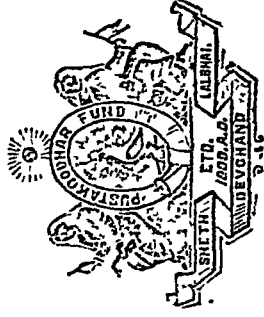

श्री ठ देवचन्द्र लालभाई डीन पुस्तकालय फण्ड.

जव्हेरी बाजार, मुंबई.

संवत् १९७३.

ब्रंच-गोपीपरा सुरत.

श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोदारे ग्रन्थाङ्कः ५०.

श्रीस्थानाङ्गाख्यतृतीयाङ्गसंबद्धं

श्रीमज्जिनप्रशिष्यचतुर्दशपूर्वधरविरचितं श्रीमन्मलयगिर्याचार्यसूत्रितविवरणयुतं-

श्रीमज्जिवाजीवाभिगमोपाङ्गं.

प्रसेधकः—शाह नगीनभाई धेलाभाई जव्हेरी, अस्वैकः कार्यवाहकः ।

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां—शाह नगीनभाई धेलाभाई जव्हेरी, ४२६ जव्हेरी बाजार इत्यनेन

निर्णयसागरखालये कोलभाटवीथ्यां २३ तमे आलये रामचंद्र येसू शेडगेद्वारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम्.

[अस्य पुनर्मुद्रणाद्याः सर्वेऽधिकाराः स्वायत्ताः]

वीरसंवाद २४४५.

विक्रमनटपस्य १९७५.

काईष्ट १९१९.

प्रथमसंस्कारे प्रतयः १०००]

मूल्यं ' ८-५-०

[Rs. : 8-5-0

[All Rights Reserved by the trustees of the fund.]

Printed by Ramchandra Yasu Shedge, at the Niraya-sagar Press, No. 28, Kolhat Lane, Bombay.

Published by Shalva Naginbhai Ghelabhai Javeri, for Sheth Dvechand Lalbhai Jain Pustakodhar fund,
at the office of Sheth Dvechand Lalbhai Jain P. Fund, No 426 Javeri Bazar, Bombay.

श्री देवचंद लालभाई जहवेरी.

जन्म १९०९ वैक्रमाब्दे

निर्वाणम् १९६२ वैक्रमाब्दे

कारिकेश्वरकादरथा, सूर्यपुरे

दीपकणठुदीयाथाम्, सुम्पट्याम्.

The Late Sheth Devchand Lalbhai Javeri.

Born 1853 A. D. Surat.

Died 13th January 1906 A. D. Bombay.

श्रेष्ठिदेवचन्द्र लालभाई-जैनपुस्तकोद्धार-ग्रन्थाङ्कः-

॥ अर्हम् ॥

श्रीचतुर्दशपूर्वधरश्रुतस्थविरविहितं ।

श्रीमन्मलयगिर्याचार्यप्रणीतविद्युत्पियुतं ।

श्रीजीवाजीवाभिगमसूत्रम् (तृतीयमुपाङ्गम्)

प्रणमत पदनखतेजःप्रतिहतनिःशेषनम्रजनतिमिरम् । वीरं परतीर्थियशोद्विरदघटाध्वंसकेसरिणम् ॥ १ ॥

प्रणिपत्य गुरुन् जीवाजीवाभिगमस्य विद्युत्तिमहमनघाम् । विदधे गुरुपदेशाल्प्रबोधमाधातुमल्पधियाम् ॥ २ ॥

इह रागद्वेषाद्यभिभूतेन सांसारिकेण सत्त्वेनाविपद्यशारीरमानसिकदुःखोपनिपातपीडितेन तदपनोदाय हेयोपदेयपदार्थपरिज्ञाने यत्नं आश्लेषः, स च विशिष्टविवेकप्रतिपत्तिमन्तरेण न भवति, विशिष्टश्च विवेको न प्राप्तोपेतिशयकलापाप्तोपदेशमृते, आप्तश्च राग-

द्वेषमोहादिदोषाणामालान्तिकप्रक्षयात्, स चालन्तिकः प्रक्षयो दोषाणामर्हति एव, अतः प्रारभ्यतेऽर्हद्वचनानुयोगः, तत्राचारादिशास्त्राणामनुयोगः पूर्वसूरिभिर्व्यासादिप्रकारैरनेकेषां कृतस्ततो न तदन्वाख्यानं समस्ति तथाविधं प्रयाससाफल्यम्, अतो यदस्ति तृतीयाङ्गस्य स्थाननाम्नो रागविषयपरमन्नरूपं द्वेषानलसलिलपूरोपमं तिमिरादित्यभूतं भवाब्धिपरमसेतुमहाप्रयत्नगम्यं निःश्रेयसावाप्त्यवन्ध्य-शक्तिकं जीवाजीवाभिगमनामकुपुपुङ्गं पूर्वदीकाकृताऽतिगम्भीरमल्पाक्षरैर्व्योख्यातम्, अत एव मन्दमेधसामुपकारायामभविष्णु, तस्य तेषामनुग्रहाय सविस्तरमन्वाख्यानमातन्त्यते । तत्र जीवाजीवाभिगमाध्ययनप्रारम्भप्रयासोऽयुक्तः, प्रयोजनादिरहितत्वात्, कण्ठकशाखासर्वनादिवत्, इत्याशङ्काऽपनोदाय प्रयोजनादिकमादादुपन्यसनीयम्, उक्तं च—“प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थं, फलादित्रितयं स्फुटम् । मङ्गलं चैव शास्त्रादौ, वाच्यमिष्टार्थसिद्धये ॥ १ ॥” इति, तत्र प्रयोजनं द्विधा—परमपरं च, पुनरेकैकं द्विविधं—कर्तृगतं श्रोतृगतं च, तत्र द्रव्यास्तिकनयमतपर्यलोचनायामागमस्य नित्यत्वात्कर्तृभाव एव, तथा चोक्तम्—“नैषा द्वादशाङ्गी कदाचिन्नासीत् न कदाचिन्न भवति न कदाचिन्नं भविष्यति, ध्रुवा नित्या शाश्वती”त्यादि, पर्यायास्तिकनयमतपर्यलोचनायां चानित्यत्वात्कदाचिन्नासीत् न कदाचिन्नासीत्, तत्त्वपर्यलोचनायां तु सूत्रार्थोभयरूपत्वादागमस्यार्थोपेक्षया नित्यत्वात् सूत्रापेक्षया चानित्यत्वात्कदाचिन्नासीत्, तत्र सूत्रकर्तुः परमपवर्गप्राप्तिः अपरं सत्त्वानुग्रहः, तदर्थप्रतिपादकस्यार्हतः किं प्रयोजनमिति चेद्, उच्यते, न किञ्चित्, कृतकृत्यत्वाद्भगवतः, प्रयोजनमन्तरेणार्थप्रतिपादनप्रयासो निरर्थक इति चेत्, न, तस्य तीर्थकरनामकर्मविपाकोदयप्रभवत्वात्, उक्तं च—“तं च कर्हं वेद्महे, अगिलाए धम्मदेसणाए च ” इति, श्रोतृणामनन्तरं प्रयोजनं विवक्षिताध्ययनार्थपरिज्ञानं, परं निःश्रेयसपदं, विवक्षिताध्ययनसम्यगर्थोवगमतः

१ तत्र कथं वेद्यते ? अगलाया धर्मेदानयैव (नाभिः)

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १ ॥

संयमप्रवृत्त्या सकलकर्मक्षयोपपत्तेः; ततः प्रयोजनवान् अधिकृताध्ययनप्रारम्भप्रयासः, अभिधेयं जीवाजीवस्वरूपं, तच्चाधिकृताध्यय-
ननाम्नो यथार्थत्वमात्रादप्यवगतं ?, सम्बन्धश्च द्विधा—उपायोपेयभावलक्षणो गुरुपर्वकमलक्षणश्च, तत्राद्यस्तर्कानुसारिणः प्रति, तद्यथा-
वचनरूपापन्नं प्रकरणमुपायस्तत्परिज्ञानं चोपेयं, गुरुपर्वकमलक्षणः केवलश्रद्धानुसारिणः प्रति, स चैवम्—अर्थतो भगवता वर्द्धमान-
स्वामिना जीवाजीवाभिगम उक्तः, सूत्रतो द्वादशस्वङ्गेषु गणधरैः, ततोऽपि मन्दमेधसामनुग्रहायातिशायिभिश्चतुर्दशपूर्वधरैस्तृतीयस्वा-
दङ्गादाकृष्य पृथगाध्ययनत्वेन व्यवस्थापितः, अमुमेव सम्बन्धमनुविचिन्य स्थविरा भगवन्तः प्रज्ञापितवन्त इति प्रतिपादयिष्यति २, इदं
च जीवाजीवाभिगमाख्यमध्ययनं सम्यग्ज्ञानहेतुत्वात् अत एव (च) परम्परया मुक्तिपद्मपकलाच्छ्रेयोभूतम् अतो मा भूदत्र
विघ्न इति विघ्नविनायकोपशान्तये शिष्याणां मङ्गलबुद्धिपरिग्रहाय स्वतो मङ्गलभूतेऽप्यस्मिन् मङ्गलमुपन्यस्यते, तच्चादिमध्यावसानमे-
दात्रिधा, तत्रादिमङ्गलम् 'इह खलु जिणसय' मित्यादि, अत्र जिननामोत्कीर्तनं मङ्गलं, मङ्गलं च नामादिभेदाच्चतुर्धा, तत्रेदं नोआग-
मतो भावमङ्गलम्, एतच्चाधिकृताध्ययनार्थपारगमनकारणं, मध्यमङ्गलं द्वीपसमुद्रस्वरूपकथनं, निमित्तशास्त्रे हि द्वीपसमुद्रनामग्रहणं
परममङ्गलमिति निवेदितं, तथा च द्वीपसमुद्रादिनामग्रहणाधिकारे तत्रोक्तम्—'जो' जं पसत्थमत्थं पुच्छइ तस्सऽत्थसंपत्ती " इत्यादि,
एतच्चाधिकृताध्ययनार्थस्थिरीकरणहेतुः, अवसानमङ्गलं "दसविहा सब्वजीवा" इत्यादिरूपं, सर्वजीवपरिज्ञानहेतुत्वेन माङ्गलिकत्वात्,
तच्च शिष्यप्रशिष्यसन्तानाव्यवच्छेदार्थम्, उक्तं च—'तं मंगे लमाईए मज्झे पज्जंतए य सत्थस्स । पढमं सुत्तथाविग्घपारगमणाय निदिट्ठं

१ यो यं प्रशस्तमर्थं पृच्छति तस्यार्थसंप्राप्तिः. २ तन्मङ्गलमादौ मध्ये पर्यन्ते च शास्त्रस्य । प्रथमं सूत्रार्थस्याधिधेन पारगमनाय निर्दिष्टम् ॥ १ ॥

॥ १ ॥ तस्सेव उ थिजात्यं मञ्जिमयं अतिप्रपि तस्सेव । अब्बोच्छित्तिनिमित्तं सिस्सपसिस्साइवसस्स ॥ २ ॥” अथ कथं सकल-
मेवेदमभ्ययनं स्वतो मङ्गलभूतम् ? उच्यते, निर्जरार्थत्वात्तपोवत्, निर्जरार्थता च सम्यग्ज्ञानरूपत्वात्, उक्तं च—“जं अण्णाणी कम्मं
खवेइ बहुयाहिं वासकोडीहिं । तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमेत्तेणं ॥ १ ॥” मङ्गलशब्दव्युत्पत्तिश्चेत्यम्—उख णख वख मखे-
त्यादि ढण्डकधातुः, मङ्गयतेऽधिगम्यते हितमनेनेति मङ्गलम्, अथवा मङ्ग इति धर्मस्याख्या तं लाति-आदत्ते इति मङ्गलं, तथा
चास्मिन्नभ्ययने मनसि भावतः परिणमति समुपजायते सुविद्युद्धसम्यग्दर्शनादिको भावधर्मः, उक्तं च—“भंगिज्जिएऽधिगम्मइ जेण हियं
तेण मंगलं होइ । अह्वा मंगो धम्मो तं लाति तयं समादत्ते ॥१॥” इति, यद्विवा मां गालयति-अपनयति भवादिति मङ्गलं, मा भूद्
गलो-विप्रो गालो वा-नाशः शास्त्रस्यास्मादिति मङ्गलं, वृषोदरादित्वादित्तरूपनिष्पत्तिः ३ ॥ तदेवं प्रयोजनादित्त्रितयं मङ्गलं चोपदर्शि-
तम्, अधुनाऽनुयोगः प्रारभ्यते, अथानुयोग इति कः शब्दार्थः?, उच्यते, सूत्रपाठानन्तरमनु-पश्चात् सूत्रस्यार्थेन सह योगो-घटनाऽ-
नुयोगः, सूत्राध्ययनात्पश्चादर्थकथनमिति भावना, यद्वाऽनुकूलः-अविरोधी सूत्रस्यार्थेन सह योगोऽनुयोगः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

॥ ऐं नमः ॥ इह खलु जिणमयं जिणानुमयं जिणानुलोमं जिणप्पणीतं जिणपस्खियं जिणक्खलायं
जिणानुचिन्नं जिणपणत्तं जिणदेसियं जिणपसत्थं अणुन्वीइए तं सहहमाणा तं पत्तियमाणा तं
रोएमाणा थेरा भगवंतो जीवाजीवाभिगमणाममज्जयणं पण्णवइसु (सू० १)

१ तस्यैव तु शौर्यार्थं मध्यमगन्तमपि तस्यैव । अब्बुच्छित्तिमित्तं शिल्पप्रशिक्ष्याशिवसे ॥ २ ॥ २ यद्दशानी कर्म क्षपयति यदुक्तागिर्वर्षकोटोभिः । तज्जानी
त्रिगिद्युसः क्षपयत्युच्छ्वासमात्रेण ॥ १ ॥ ३ मद्ग्यतेऽधिगम्यते येन हितं तेन मङ्गलं भवति । अथवा मज्जो धर्मलं लाति तर्कं समादत्ते ॥ १ ॥

'इह' अस्मिन् प्रवचने खलुशब्दोऽवधारणे इहैव प्रवचने न शेषेषु शाक्यादिप्रवचनेषु, अथवा 'इहे'ति मनुष्यलोके, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारे, 'जिनमत'मिति रागादिशत्रून् जयति स्म (इति) जिनः, स च यद्यपि छद्मस्थवीतरागोऽपि भवति तथाऽपि तस्य तीर्थ-प्रवर्तकत्वायोगादुत्पन्नकेवलज्ञानस्तीर्थकृद्भिर्गृह्यते, सोऽपि च वर्द्धमानस्वामी, तस्य वर्त्तमानतीर्थोधिपतित्वात्, तस्य जिनस्य-वर्द्धमानस्वामिनो मतम्—अर्थतस्तेनैव प्रणीतत्वादाचारोऽदि द्वष्टिवादपर्यन्तं द्वादशशङ्कं गणपिटकं, कथम्भूतं वर्द्धमानस्वामिजिनमतमित्याह—'जिनानुमतं' जिनानाम्—अतीतानागतवर्त्तमानानामृषपद्मनाभसीमन्धरस्वामिप्रभृतीनामनुमतम्—आनुकूल्येन संमतं वस्तुतत्त्वमपवर्गमार्गी च प्रतिमनागपि विसंवादाभावादिति जिनानुमतम्, एतेन सर्वेषामपि तीर्थकृतां परस्परमविसंवादिवचनता प्रवेदिता, पुनः कथम्भूतमित्याह—'जिनानुलोमं' जिनानाम्—अवध्यादिजिनानामनुलोमम्—अनुकूलमनुगुणमिति भावः, एतद्वशादवध्यादिजिनत्वप्राप्तेः, तथाहि—यथोक्तमिदं जिनमतमासेवमानाः साधवोऽवधिमनःपर्यायकेवललाभमासादयन्त्येवेति, तथा 'जिनप्रणीतं' जिनेन—भगवता वर्द्धमानस्वामिना प्रणीतं समस्तार्थसङ्ग्रहात्मकमाट्टकापदत्रयप्रणयनाजिनप्रणीतं, भगवान् हि वर्द्धमानस्वामी केवलज्ञानावाप्तावादौ बीजबुद्धि-त्वादिपरमगुणकलितान् गौतमादीन् गणधारिणः प्रत्येतन्माट्टकापदत्रयमुक्तवान् "उत्पन्ने इ वा विगमे इ वा ध्रुवे इ वा" इति, एतच्च पद-त्रयमुपजीव्य गौतमादयो द्वादशशङ्कं विरचितवन्तस्ततो भवत्येतज्जिनमतं जिनप्रणीतमिति, एतेनागमस्य सूत्रतः पौरुषेयत्वमावेदितं, पुरुषव्यापारमन्तरेण वचनानामसंभवात्, न खलु पुरुषव्यापारमन्तरेण नभसि ध्वनन्तः शब्दा उपलभ्यन्त इति, तेन यदवादि परैः—'वचनाजिनसंबुद्धिस्तत्रैरर्थक्यमन्यथा । अपौरुषेयमेवेदं, धर्माधर्मनिबन्धनम् ॥ १ ॥' इति तदपास्तमवसेयमिति, तत्र मा भूत्क-स्यात्येवमाशङ्का—यथेदमविज्ञातार्थमेव तत्त्वतः साक्षात्सर्वज्ञादपि श्रवणे सर्वज्ञविवक्षाया अत्यक्षत्वेन ग्रहणाभावे विवक्षितशब्दार्थपरि-

ज्ञानायोगात् केवलं म्लेच्छसेवाऽऽर्योक्तानुमापणमात्रमिदमिति, तथा चोक्तमपरैः—“आर्योभिप्रायमज्ञात्वा, म्लेच्छवाग्योगतुल्यता । सर्वज्ञादपि हि श्रोतुस्तदन्यस्यार्थदर्शने ॥ १ ॥”तत आह—“जिनप्ररूपितं” जिनेन—भगवता वर्द्धमानस्वामिना यथां श्रोतृणामधिगमो भवति तथा सम्यक्प्रणयनक्रियाप्रवर्त्तनेन प्ररूपितं, किमुक्तं भवति?—यद्यपि नाम श्रोता न भगवद्विषयं साक्षादधिगच्छति तथा-
ऽप्यनादिरयं शाब्दो व्यवहारः साक्षाद्विषयप्रहणमन्तरेणापि भवति यथासङ्केतं शब्दार्थावगमो, बालादीनां तथा दर्शनात्, अन्यथा सकलशाब्दव्यवहारोच्छेदप्रसक्तेः, चित्रार्था अपि शब्दा भगवतैव सङ्केतितः प्रस्तावौचित्यादिना च नियतमर्थं प्रतिपादयन्ति, तत-
श्चित्रार्थशब्दश्रवणेऽपि भवति यथाऽवस्थितार्थावगमो, न चान्यथाऽवबुध्यमानांस्तान्न नियेधति, अविप्रतारकत्वात्, न चोपेक्षते, तीर्थ-
प्रवर्त्तनाय प्रवृत्तत्वात्, ततो गणश्रुतां साक्षात् परम्परया शेषसूरीणामपि यथाऽवस्थितार्थावगम इति नेहमविज्ञातार्थमिति, अन्ये त्वाहुः—
भगवान्नात्र प्रवचनप्रयासमाधत्ते, केवलं तत्पुण्यभारम्भारवशादेव श्रोतृणां प्रतिभास उपजायते यथा—इत्थमित्थं भगवान् तत्त्वमाचष्टे,
उक्तं च—“तदाधिपत्यादाभासः, सत्त्वानामुपजायते । स्वयं तु यत्नरहितश्चिन्तामणिरिव स्थितः ॥ १ ॥” इति, तन्मतविकृष्टनार्थ-
माह—“जिनाख्यातं” जिनेन—भगवता वर्द्धमानस्वामिना प्रकृष्टपुण्यसंभारविपाकोदयतस्तथा व्यापारयोगेन आख्यातं—कथितं जिना-
ख्यातं, साक्षात्कथनव्यापारोपलम्भेऽपि यदि तदाधिपत्यमात्रात्तथाप्रतिभासः श्रोतृणामित्युपगम्यते ततोऽन्यत्रापि तथाकरूपनाप्र-
सङ्गः, तथा च प्रत्यक्षविरोध इति यत्किञ्चिदेतद्, भगवांश्चाख्यातवान् सम्यग् योग्येभ्यः श्रोतृभ्यो नायोग्येभ्यः, अमूढलक्षत्वात्,
सम्यग्योग्येभ्यः श्रोता श्रोतृलक्षणोपेतः, श्रोतृलक्षणानि चामूनि—“मध्यस्थो बुद्धिमानर्थी, जालादिगुणसंगतः । श्रुतकृच्च यथाशक्ति,
श्रोता पात्रमिति स्मृतः ॥ १ ॥” एतद् फलवदेवेदं जिनाख्यातमित्यावेदयन्नाह—“जिनानुचीर्णं” जिना इह हितास्यनिवर्त्तकयोगसिद्धा

श्रीजीवा-
जीवाभिः
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३ ॥

गणधारिणः परिगृह्यन्ते, विचित्रार्थत्वात्सूत्राणां, ततोऽयमर्थः—जिनैः—हितास्यनिवर्तकयोगसिद्धैर्गणधारिभिरनुचीर्णं—सम्यक् तदर्थोव-
 गमासङ्गशक्तिगर्भानिवर्तकसमभावप्राप्त्या धर्ममेघनामकसमाधिरूपेण परिणमितं जिनानुचीर्णम्, अत एव तथारूपसमाधिभावतः समु-
 हसितातिशयविशेषभावेन तेषां तथा सूत्रकरणशक्तिरिति दर्शयन्नाह—‘जिनप्रज्ञप्तं’ जिनैः—हितास्यनिवर्तकयोगिभिः प्रज्ञप्तं—तदन्यस-
 त्वानुग्रहाय सूत्रत आचाराद्यङ्गोपाङ्गादिभेदेन रचितं जिनप्रज्ञप्तम्, उक्तं च—‘अर्थं भासइ अरिहा सुत्तं गंथंति . गणहरा निलणं ।
 सासणस्स हियङ्गाए तओ सुत्तं पवत्तई ॥ १ ॥’ इति, इदं च हितप्रवृत्तादिरूपेभ्यो जिनैर्भ्यो देशनीयं, तेषामेव सम्यग्विनेययोग-
 भावतो हिताविघातकरणात्, इत्येतदुपदर्शयन्नाह—‘जिनदेशितं’ जिना इह हितप्रवृत्तगोत्रविशुद्धोपायाभिमुखापायविमुखादयः परि-
 गृह्यन्ते, तथा मूलटीकाकृता व्याख्यानात्, जिनैर्भ्यो—हितप्रवृत्तादिरूपेभ्यः शुश्रूषादिभिव्यक्तभावेभ्यो देशितं—कथितं गणधरैरपि
 जिनदेशितं, तथा च जम्बूस्वामिप्रभृतय एवंविधा एवेति निरूपणीयमेतत्, अथ प्रकृतिसुन्दरमिदमिति कस्मादजिनैर्भ्योऽपि नोप-
 दिश्यते?, उच्यते, तेषां स्वतोऽसुन्दरत्वेनानर्थोपनिपातसम्भवात्, दृष्टं च पात्रासुन्दरतया स्वतः सुन्दरमपि रविकराद्युद्धकादीनामन-
 र्थीय, आह च—‘पेवंजियवं धीरेण हियं जं जस्स सब्वहा । आहारोवि हु मच्छस्स न पसत्थो गलो सुवि ॥ १ ॥’ अस्यार्थस्य
 संदर्शनायाह—‘जिनप्रशस्तं’ जिनानां—गोत्रविशुद्धोपायाभिमुखापायविमुखहितप्रवृत्तादिभेदानां प्रशस्तं—निरुजपथ्यान्नवत् उचितसेव-
 नया हितं जिनप्रशस्तम्, एवंभूतं जिनमतम् ‘अनुविचिन्त्य’ औत्पत्तिक्यादिभेदभिन्नया बुद्ध्या पर्यालोच्य ‘तत्’ जिनमतं ‘श्रद्धधानाः’

१ अर्थं माषतेऽर्हन् सूत्रं प्रपन्नंति गणधरा निपुणम् । शासनस्य हितार्थं ततः सूत्रं प्रवर्तते ॥ १ ॥ २ प्रयोक्तव्यं धीरेण हितं यवस्य सर्वथा । आहारोऽपि च
 मत्स्यस्य न प्रशस्तो गरो सुवि ॥ १ ॥

यद्यपि नाम कालवैगुण्यतो मेधादिगुणहीनाः प्राणिनस्तथाऽप्यतः स्वल्पमप्यधिगतं भवच्छेदायेत्यार्द्रचित्ततया मन्यमानाः, तथा 'तत्' जिनमतमेव 'प्रीयमाणाः' असङ्गशक्तिप्रीत्या पश्यन्तः, तथा 'तत्' जिनमतमेव 'रोचयन्तः' सालीभावेनानुभवन्तः, क एते इत्याह—'स्थविरा भगवन्तः' तत्र धर्मपरिणत्या निवृत्तासमञ्जसक्रियामतयः स्थविरा इव स्थविराः, परिणतसाधुभावा आचार्यो इति गर्भः, 'भगवन्तः' श्रुतैश्वर्यादियोगाद् भगवन्तः कपायादीनिति भगवन्तः पृषोदरादित्वात्कारलोपः, 'जीवाजीवाभिगमं नाम' नाम्ना जीवाजीवाभिगमं, नामन्शब्दस्यात्राव्ययत्वात्ततः परस्य तृतीयैकवचनस्य लोपः, जीवानाम्—एकेन्द्रियादीनाम् अजीवानां—धर्मोस्तिकायादीनामभिगमः—परिच्छेदो यस्मिन् तत् जीवाजीवाभिगमम्, इदं चान्वर्थप्रधानं नाम यथा ज्वलतीति ज्वलन इत्यादि, किं तदित्याह—अधीयत इति 'अध्ययनं' विशिष्टार्थध्वनिसंदर्भरूपं 'प्रज्ञापितवन्तः' प्ररूपितवन्तः, एतेन गुरुपूर्वकमलक्षणः सम्बन्धः साक्षादुपदर्शितः, एतदुपदर्शनादभिधेयादिकमपि सिद्धं यथोक्तमनन्तरमिति कृतं प्रसङ्गेन ॥

से किं तं जीवाजीवाभिगमे ?, जीवाजीवाभिगमे डुविहे पन्नत्ते, तंजहा-जीवाभिगमे य अजीवाभिगमे य ॥ (सू. २)

अथास्य सूत्रस्य किमैदम्पर्यम् ?, उच्यते, प्रशसूत्रमिदम्, एतच्चादादुपन्यस्यत्रिदं ज्ञापयति—पृच्छतो मध्यस्थस्य बुद्धिमतो भगवदहं दुपदिष्टतत्त्वस्य तत्त्वप्ररूपणा कार्यो नान्यस्येति, अत्रारगमनिका लेवम्—सेशब्दो मगधदेशप्रसिद्धो निपातोऽधशब्दार्थे, अधशब्दश्च प्रक्रियाद्यार्थाभिधायी, उक्तं च—'अथ प्रक्रियाप्रश्नानन्तर्यमङ्गलोपन्यासप्रतिवचनसमुशयेष्वि'ति, इह तूपन्यासे, किंशब्दः परप्रश्ने, स चाभिधेययथावत्स्वरूपानिज्ञीते नपुंसकलिङ्गतया निर्दिश्यते, तथा चोक्तम्—'अव्यक्ते गुणसन्दोहे नपुंसकलिङ्गं प्रयुज्यते' ततः पुन-

रथापेक्षया यथाभिधेयमभिसंबध्यते इति, अथ 'किं तज्जीवाजीवाभिगमं' इति, अथवा प्राकृतशैल्या 'अभिधेयवह्निवचनानि भव-
 न्ती'ति न्यायात् किं तदिति—कोऽसावित्यस्मिन्नर्थे द्रष्टव्यं, ततोऽयमर्थः—कोऽसौ जीवाजीवाभिगमः? इति, एवं सामान्येन केनचित्प्रश्ने
 कृते सति भगवान् गुरुः शिष्यवचनानुरोधेनादराधानार्थं किञ्चित्प्रत्युच्चार्याह—'जीवाजीवाभिगमः' अनन्तरोदितशब्दार्थः 'द्विविधः'
 द्विप्रकारः प्रज्ञप्तस्तीर्थकरणधरैः, अनेन चागृहीतशिष्याभिधानेन निर्वचनसूत्रेणैतदाह—न सर्वमेव सूत्रं गणधरप्रशतीर्थकरनिर्वचनरूपं
 किन्तु किञ्चिदन्यथापि, केवलं सूत्रं बाहुल्येन गणधरैर्दृढ्यं स्तोकं शेषैः, यत उक्तम्—“अस्थं भासइ अरिहा” इत्यादि, 'तद्यथे'ति
 वक्ष्यमाणभेदकथनोपन्यासार्थः, स जीवाजीवाभिगमो यथा द्विविधो भवति तथोपन्यस्यत इति भावः, जीवाभिगमश्चाजीवाभिगमश्च,
 चशब्दौ वस्तुतत्त्वमङ्गीकृत्य द्वयोरपि तुल्यकक्षतोद्भावनार्थो, आह—जीवाजीवाभिगमः प्रश्नसूत्रे संवलित उपन्यस्तस्तं तथैवोच्चार्योसंब-
 लितनिर्वचनाभिधानमयुक्तं, असंवलिते संवलितविधानायोगात्, नैप दोषः, प्रश्नसूत्रेऽप्यसंवलितस्यैवोपन्यासात्, भिन्नजातीययोरेक-
 लायोगात् ॥ तत्र यद्यपि 'यथोद्देशस्तथा निर्देश' इति न्यायोऽस्ति, तथाऽप्यल्पतरवकव्यत्वात् प्रथमतोऽजीवाभिगममभिधित्सुस्तत्प्रश्न-
 सूत्रमाह—

से किं तं अजीवाभिगमे?, अजीवाभिगमे दुविहे पन्नत्ते, तंजहा—रुविअजीवाभिगमे य अरुवि-
 अजीवाभिगमे य ॥ (सू० ३) से किं तं अरुविअजीवाभिगमे?, अरुविअजीवाभिगमे दसविहे
 प०; तंजहा—धम्मत्थिकाए एवं जहा पणवणाए जाव सेत्तं अरुविअजीवाभिगमे (सू० ४) ।
 से किं तं रुविअजीवाभिगमे?, रुविअजीवाभिगमे चडब्बिहे पणत्ते, तंजहा—खंधा खंधदेसा

खंधप्पएसा परमाणुपोगगला, ते समासतो पंचविहा पणत्ता, तंजहा-वण्णपरिणया गंध० रस०
फास० संठाणपरिणया, एवं ते ५ जहा पणवणाए, सेत्तं रुविअजीवाभिगमे, सेत्तं अजीवा-
भिगमे (सू० ५)

अथ कोऽसौ अजीवाभिगमः ? , सूरिराह—अजीवाभिगमो द्विविधः प्रज्ञप्तः, तत्रया—रूप्यजीवाभिगमोऽरूप्यजीवाभिगमश्च, रूपमे-
पामस्तीति रूपिणः, रूपप्रहणं गन्धादीनामुपलक्षणं, तद्व्यतिरेकेण तस्यासम्भवात्, तथाहि—प्रतिपरमाणु रूपरसगन्धस्पर्शोः, उक्तं च
—“कारणमेव तदन्त्यं सूक्ष्मो नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसगन्धवर्णो द्विस्पर्शः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥” एतेन यदुच्यते कैश्चित्
‘भिन्ना एव रूपपरमाणवो भिन्नाश्च पृथक् पृथक् रसादिपरमाणव’ इति, तदपास्तमवसेयं, प्रत्यक्षवाधितत्वात्, तथाहि—य एव नैरन्त-
र्येण कुचकलशोपरिनिविष्टा रूपपरमाणव उपलब्धिगोचरास्तेज्वाव्यवच्छेदेन सकलेष्वपि स्पर्शोऽप्युपलभ्यते, य एव च दृतादिरसपर-
माणवः कर्पूरादिगन्धपरमाणवो वा तेज्जेव नैरन्तर्येण रूपं स्पर्शश्चोपलब्धिविषयः, अन्यथा सान्तरा रूपादयः प्रतीतिपथमित्रियुः, न च
सान्तराः प्रतीयन्ते, तस्मादव्यतिरेकः परस्परं रूपादीनामिति, रूपिणश्च तेऽजीवाश्च रूप्यजीवास्तेषामभिगमो रूप्यजीवाभिगमः पुद्गल-
रूपाजीवाहिगम इतियावत्, पुद्गलानामेव रूपादिगत्त्वात्, रूपव्यतिरिक्ता अरूपिणो—धर्मोस्तिफागादयस्ते च तेऽजीवाश्चारूप्यजीवा-
स्तेषामभिगमोऽरूप्यजीवाभिगमः ॥३॥ तन्नारूपिणः प्रत्यक्षविषयः केवलमागमप्रमाणगम्यास्तत्त्व इति प्रथमतस्तद्विषयं प्रभ्रसूत्रमाह—
सुगमं, सूरिराह—‘अरुधी’त्यादि ॥ अरूप्यजीवाभिगमः ‘दशविधः’ दशप्रकारः प्रज्ञप्तः, तत्रेव दशविधत्वमाह—तंजहेत्यादि, ‘तद्य-
थे’ति वक्ष्यमाणभेदकथनोपन्यासार्थः, धर्मोस्तिफागः, ‘एवं जहा पणवणाए’ इति ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण यथा प्रज्ञापनायां तथा

वक्तव्यं तावद् यावत् 'सेतं असंसारसमापन्नजीवाभिगमे' इति, तत्रैवम्—“धम्मत्थिकाए धम्मत्थिकायस्स देसे धम्मत्थिकायस्स प-
 एसा अधम्मत्थिकाए अधम्मत्थिकायस्स देसे अधम्मत्थिकायस्स पएसा आगासत्थिकाए आगासत्थिकायस्स देसे आगासत्थिकायस्स
 पएसा अद्धासमये” इति, तत्र जीवानां पुद्गलानां च स्वभावत एव गतिपरिणामपरिणतानां तत्त्वभावधारणात्पोषणद्धर्मः अस्तयः—प्रदेशा-
 स्तेषां कायः—सङ्घातः ‘गण काए य निकाए खंधे वग्गे तहेव रासी य ” इति वचनात् अस्तिकायः—प्रदेशसङ्घात इत्यर्थः, धर्मश्चा-
 सावस्तिकायश्च धर्मास्तिकायः, अनेन सकलधर्मास्तिकायरूपमवयविद्रव्यमाह, अवयवी च नाम अवयवानां तथारूपः सङ्घातपरिणाम-
 विशेष एव, न पुनरवयवद्रव्येभ्यः पृथगर्थान्तरद्रव्यं, तस्यानुपलम्भात्, तन्तव एव हि आतानवितानरूपसङ्घातपरिणामविशेषमापन्ना
 लोके पटव्यपदेशभाज उपलंभ्यन्ते, न तदतिरिक्तं पटाख्यं नाम द्रव्यम्, उक्तं चान्यैरपि—“तन्त्वादिव्यतिरेकेण, न पटाद्युपलम्भ-
 नम् । तन्त्वादयोऽविशिष्टा हि, पटादिव्यपदेशिनः ॥ १ ॥” कृतं प्रसङ्गेन, अन्यत्र धर्मसङ्ग्रहणिटीकादावेतद्वादस्य चर्चितत्वात्,
 तथा तस्यैव बुद्धिपरिकल्पितो ह्यादिप्रदेशात्मको विभागो धर्मास्तिकायस्य देशः, धर्मास्तिकायस्य प्रदेशः—अकृष्टा देशः प्रदेशः, प्रदेशा
 निर्विभागा भागा इति, ते चासङ्ख्येयाः, लोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्तेषाम्, अत एव बहुवचनं, धर्मास्तिकायप्रतिपक्षभूतोऽधर्मोस्तिकायः,
 किमुक्तं भवति?—जीवानां पुद्गलानां च स्थितिपरिणामपरिणतानां तत्परिणामोपष्टम्भकोऽमूर्तोऽसङ्घातप्रदेशात्मकोऽधर्मोस्तिकायः, अध-
 र्मास्तिकायस्य देश इत्यादि पूर्ववत्, तथा आ—समन्तात्सर्वोण्यपि द्रव्याणि काशन्ते—दीप्यन्तेऽत्र व्यवस्थितानीत्याकाशम्, अस्तयः—
 प्रदेशास्तेषां कायोऽस्तिकायः, आकाशं च तदस्तिकायश्चाकाशास्तिकायः, आकाशास्तिकायस्य देश इत्यादि प्राग्वत्, नवरमस्य प्रदेशा
 अनन्ताः, अलोकस्थानन्तत्वात्, ‘अद्धासमय’ इति, अद्धेति कालस्याख्या, अद्धा चासौ समयश्चाद्धासमयः, अथवाऽद्धायाः समयो—

निर्विभागो भागोऽद्धासमयः, अयं चैक एव वर्तमानः परमार्थतः सन् नातीतानागताः, तेषां यथाक्रमं विनष्टानुत्पन्नत्वात्, ततः काय-
त्वाभावाद्देशप्रदेशरूपनाविरहः, अथाकाशकालौ लोकेऽपि प्रतीताविति तौ श्रद्धातुं शक्येते, धर्माधर्मास्तिकायौ तु कथं प्रत्येतव्यौ ?
येन तद्विषया श्रद्धा भवेत्, उच्यते, गतिस्थितिकार्यदर्शनात्, तथाहि—यद् यदन्वयव्यतिरेकानुविधायि तच्छेदतुकमिति व्यवहर्तव्यं,
यथा चक्षुरिन्द्रियान्वयव्यतिरेकानुविधायि चाक्षुपं विज्ञानं, तथा च जीवानां पुद्गलानां च गतिस्थितिपरिणामपरिणतानामपि गतिस्थिती
यथाक्रमं धर्माधर्मास्तिकायान्वयव्यतिरेकानुविधायिन्यौ, तस्मात्ते तच्छेदके, न चायमसिद्धो हेतुः, तथाहि—जीवानां पुद्गलानां च गति-
स्थितिपरिणामपरिणतानामपि गतिस्थिती न तत्परिणमनमात्रहेतुके, तन्मात्रहेतुकतायामलोकेऽपि तत्प्रसक्तेः, अथ न तत्परिणमनमात्र
हेतुः किन्तु विशिष्टः परिणामः, स चेत्थंभूतो यथा लोकमात्रक्षेत्रस्यान्तरेऽत्र गतिस्थितिभ्यां भवितव्यं न वहिः प्रदेशमात्रमप्यधिकं,
ननु स एवेत्थम्भूतो विशिष्टपरिणाम आकालं जीवानां पुद्गलां चोत्कर्षतोऽप्येतावत्प्रमाण एवाभूद् भवति भविष्यति वा न तु कदा-
चनान्यधिकतर इत्यत्र किं नियामकं?, यथा हि किल परमाणुमात्रक्षेत्रातिक्रममादि कुलोत्कर्षतश्चतुर्दशरज्ज्वालकमपि
क्षेत्रं यावद् गतिरुपजायते तथा परतोऽपि प्रदेशमात्रमप्यधिका किं न भवति?, तस्मादवश्यमत्र किञ्चिन्नियामकमपरं वक्तव्यं, तच्च
धर्माधर्मास्तिकायावेव नाकाशमात्रम्, आकाशमात्रस्यालोकेऽपि सम्भवात्, नापि लोकपरिमितमाकाशम्, इतरेतराश्रयदोषप्रसङ्गात्,
तथाहि—जीवानां पुद्गलानां चान्यत्र गतिस्थित्योरभावे सिद्धे सति विवक्षितस्य परिमितस्याकाशस्य लोकत्वसिद्धिः, तत्सिद्धौ चान्यत्र
जीवपुद्गलानां गतिस्थित्यभावसिद्धिरित्येकाभावेऽन्यतरस्याप्यभावः, अथ किमिदमसंवद्भुच्यते?, यत् लोकत्वेन सम्प्रति व्यवह्रियते
क्षेत्रं, तावन्मात्रस्यैवाकाशखण्डस्य गतिस्थित्युपटम्भकत्वभावो न परस्य प्रदेशमात्रस्यापि ततो न कश्चिद्दोषः, ननु तावन्मात्रस्यैवाकाशस्य

स स्वभावे न परस्य प्रेक्षमात्रस्यापीत्यत्रापि सुधियाः कारणान्तरं मृगयन्ते, आकाशत्वमानसोभयत्रापि तुल्यत्वात्, विशेषणमन्तरेण
 न चैदिदमायोगान्, कारणान्तरं धर्मोभर्मास्तिकायभावाभावावेव नापरमिति स्थितम्, अन्यत्र-तावन्मात्रस्याकाशराण्डस्य स हाभागे
 न परस्वेत्यपि कुतः प्रमाणात्परिकल्प्यते?, आगमप्रमाणादिति चेत् तथाहि-तावदेवाकाशराण्डे जीवानां च पुद्गलानां च गतिस्थितिमतौ
 गतिस्थिती तत्र तत्र व्यावर्ण्यते न परत इति, यद्येवं तद्व्यागमप्रामाण्यवलादेव धर्मोभर्मास्तिकायानपि गतिस्थितिनिन्यनगिज्येयानां
 क्रियाकाशराण्डस्य निर्मूलस्वभावान्तरपरिकल्पनाऽऽयासेनेति कृतं प्रसङ्गेन । अथामीपागित्यं क्रमोपन्यासे किं प्रयोजनम्?, उच्यते, इह
 धर्मोन्निकाय इति पदं मद्गलभूतम्, आदौ धर्मोशब्दान्वितत्वान्, पदार्थप्ररूपणा च सम्प्रत्युरिक्षमा वर्तते, ततो मद्गलार्थमादौ धर्मोस्ति-
 कायस्योपादानं, धर्मोन्निकायप्रतिपक्षभूतधर्मोन्निकाय इति तदनन्तरमधर्मोन्निकायस्य, द्वयोरपि चानयोरुपाहारभूतमाकाशमिति तद-
 नन्तरमाकाशास्तिकायस्य, ततः पुनरजीवसाधन्योद्दृष्टासमयस्य, अथवा इह धर्मोभर्मास्तिकायौ विगू न भवतः, तद्विशुत्वेन तत्सामर्थ्यतो
 जीपुद्गलानामसल्लितप्रचनारप्रचूर्तेर्लोककच्यवस्थाऽनुपपत्तेः, अस्ति च लोकलोककच्यवस्था, तत एतावद्विभू सन्तौ यत्र क्षेत्रे समवगाडौ ता-
 त्प्रमाणो लोकः, शेषरत्नलोक इति सिद्धम्, उक्तं च—“धर्मोभर्माविभुत्वात्सर्वत्र च जीवपुद्गलविचारात् । नालोकः कश्चित्स्यान्न च
 मंगनोत्तदार्योगाम् ॥ १ ॥ तस्माद्धर्मोभर्मावगाडौ व्याप्य लोकत्वं सर्वम् । एवं हि परिच्छिन्नः सिद्ध्यति लोकस्तद्विभुत्वात् ॥ २॥”
 तत एतं लोकलोककच्यवस्थाहेतू धर्मोभर्मास्तिकायान्दितानयोरुपादानं, तत्रापि माद्गलिकत्वात् प्रथमतो धर्मोन्निकायस्य, तत्प्रतिप-
 क्षत्वात् ततोऽधर्मोन्निकायस्य, ततो लोकलोककच्यवस्थापित्वादाकाशास्तिकायस्य, तदनन्तरं लोके समयासमयक्षेत्रव्यवस्थाकारित्वाद्द्वयमग-
 यस्य, एतन्मागमानुसारेणान्यदपि युगयनुपाति वरुच्यमित्यालं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतः, अत्रोपमं हारवाप्यं—‘सेचं अरुचिगजीवागि-

गमे' । अत ऊर्द्धमिदं सूत्रम्—'से किं तं रूविअजीवाभिगमे ? रूविअजीवाभिगमे चउव्विहे पणत्ते, तं०—खंधा खंधेसा खंधपएसा परमाणुपुगला' इह स्कन्धा इत्यत्र बहुवचनं पुद्गलस्कन्धानामनन्तत्वख्यापनार्थं, तथा चोक्तम्—'दुव्वतो णं पुगलत्थिकाए णं अनन्ते" इत्यादि, 'स्कन्धदेशाः' स्कन्धानामेव स्कन्धत्वपरिणाममजहतां बुद्धिपरिकल्पिता द्वयादिप्रदेशालका विभागाः, अत्रापि बहु-
वचनमनन्तप्रदेशिकेषु स्कन्धेषु स्कन्धदेशानन्तत्वसंभावनार्थं, 'स्कन्धप्रदेशाः' स्कन्धानां स्कन्धत्वपरिणाममजहतां प्रकृष्टा देशाः—नि-
र्विभागा भागाः परमाणव इत्यर्थः, 'परमाणुपुद्गलाः' स्कन्धत्वपरिणामरहिताः केवलाः परमाणवः ॥ अत ऊर्द्धं सूत्रमिदम्—'ते समा-
सतो पंचविधा पत्रत्ता, तंजहा—वण्णपरिणया गंधपरिणता रसपरिणता फासपरिणता संठाणपरिणता, तत्थ णं जे वण्णपरिणया ते पंचविहा पत्रत्ता, तंजहा—कालवण्णपरिणता नीलवण्णपरिणता इत्यादि तावद् यावत् 'सेत्तं रूविअजीवाभिगमे, सेत्तं अजीवाभिगमे ॥

से किं तं जीवाभिगमे ? जीवाभिगमे दुविहे पणत्ते, तंजहा—संसारसमावण्णगजीवाभिगमे य
असंसारसमावण्णगजीवाभिगमे य (सू० ६) से किं तं असंसारसमावण्णगजीवाभिगमे ? , २
दुविहे पणत्ते, तंजहा—अणंतरसिद्धासंसारसमावण्णगजीवाभिगमे य परंपरसिद्धासंसारसमा-
वण्णगजीवाभिगमे य । से किं तं अणंतरसिद्धासंसारसमावण्णगजीवाभिगमे ? , २ पण्णरसविहे
पणत्ते, तंजहा—तित्थसिद्धा जाव अणेगसिद्धा, सेत्तं अणंतरसिद्धा । से किं तं परंपरसिद्धा-
संसारसमावण्णगजीवाभिगमे ? , १ अणेगविहे पणत्ते, तंजहा—पढमसमयसिद्धा दुसमय-

सिद्धा जाव अणंतसमयसिद्धा, से तं परंपरसिद्धासंसारसमावणगजीवाभिगमे, सेत्तं असं-
सारसमावणगजीवाभिगमे (सू० ७)

संसरणं संसारो—नारकंतिर्यङ्नरामरभवभ्रमणलक्षणस्त्वं सम्यग्—एकीभावेनापन्नाः—प्राप्ताः संसारसमापन्नाः—संसारवर्तिनस्ते च ते जीवाश्च तेषामभिगमः संसारसमापन्नजीवाभिगमः; तथा न संसारोऽसंसारः—संसारप्रतिपक्षभूतो मोक्ष इत्यर्थः तं समापन्ना असंसारसमापन्नास्ते च ते जीवाश्च तेषामभिगमोऽसंसारसमापन्नजीवाभिगमः; चशब्दौ उभयेपामपि जीवानां जीवलं प्रति तुल्यकक्षतासूचकौ; तेन ये विख्यातप्रवीपकल्पं निर्वाणमभ्युपगतवन्तः ये च नवानामालगुणानामत्यन्तोच्छेदेन ते निरस्ता द्रष्टव्याः; तथाभूतमोक्षाभ्युपगमे तदर्थं प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यनुपपत्तेः; न खलु सचेतनः स्ववधाय कण्ठे कुठारिकां व्यापारयति, दुःखितोऽपि हि जीवन् कदाचिद् भद्रमाप्नुयात् मृतेन तु निर्मूलमपि हस्तिताः सम्पद इति, इह केवलान् अजीवान् जीवांश्चानुचार्याभिगमशब्दसंवलितप्रश्नोऽभिगमव्यतिरेकेण प्रतिपत्तेरसम्भवतस्तेषामभिगमगम्यताधर्मख्यापनार्थः तेन 'सदेवेद'मित्यादि सदैवैताद्यपोह उक्तो वेदितव्यः; सदैवैताद्यभ्युपगमेऽभिगमगम्यतारूपधर्मयोगतः प्रतिपत्तेरेवासम्भवात् । तत्राल्पवक्तव्यत्वात्प्रथमतोऽसंसारसमापन्नजीवाभिगमसूत्रम्—'से किं तं असंसारसमावन्नजीवाभिगमे ? २ दुविहे पं०, तं०—अनंतरसिद्धासंसारसमावन्नजीवाभिगमे परंपरसिद्धासंसारसमावन्नजीवाभिगमे य' इत्यादि तावद्वाच्यं यावदुपसंहारवाक्यं 'सेत्तं असंसारसमापन्नजीवाभिगमे' अस्य व्याख्यानं प्रज्ञापनाटीकातो वेदितव्यं, तत्र सविस्तरसुक्तत्वात् ॥ सम्प्रति संसारसमापन्नजीवाभिगममभिधित्सुस्तत्रश्रूत्रमाह—

से किं तं संसारसमावन्नजीवाभिगमे ? संसारसमावणएसु णं जीवेसु इमांओ णव पडिवत्तीओ

एवमाहिलंति, तं०-एगे एवमाहंसु-दुविहा संसारसमावण्णगा जीवा पं०, एगे एवमाहंसु-तिविहा संसारसमावण्णगा जीवा पं०, एगे एवमाहंसु-चउव्विहा संसारसमावण्णगा जीवा पं०, एगे एवमाहंसु-पंचविहा संसारसमावण्णगा जीवा पं०, एतेणं अभिलावेणं जाव दसविहा संसार-समावण्णगा जीवा पणत्ता (सू० ८)

सूरिराह—संसारसमापन्नेषु णमिति वाक्यालङ्कारे जीवेषु 'इमाः' वक्ष्यमाणलक्षणा 'नव प्रतिपत्तयो' द्विप्रत्यवतारमादौ कृत्वा दशप्रत्यवतारं यावद् ये नव प्रत्यवतारस्तद्रूपाणि प्रतिपादयन्ति संवित्तय इतियावत् 'एवं' वक्ष्यमाणया रीत्याऽऽख्यायन्ते पूर्वसूरिभिः, इह प्रतिपत्त्याख्यानेन प्रणालिकयाऽर्थोऽख्यानं द्रष्टव्यं, प्रतिपत्तिभावेऽपि शब्दादर्थे प्रघृत्तिकरणात्, तेन यदुच्यते शब्दाद्वैतवादिभिः— 'शब्दमात्रं विश्व'मिति, तदपास्तं द्रष्टव्यं, तदपासने चेषुप्रपत्तिः—एकान्तैकस्वरूपे वस्तुन्यभिधानद्वयासम्भवात् भिन्नप्रवृत्तिनिमित्ताभावात्, ततश्च शब्दमात्रमित्येव स्यात् न विश्वमिति, प्रणालिकयाऽर्थोभिधानमेवोपदर्शयति, तथा—एके आचार्या एवमाख्यातवन्तः—द्विविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञाप्ताः, एके आचार्या एवमाख्यातवन्तः—त्रिविधाः संसारसमापन्ना जीनाः, एवं यावद्दशविधा इति, इह एके इति न पृथग्भतावलम्बिनो दर्शनान्तरीया इव केचिदन्ये आचार्याः, किन्तु य एव पूर्वं द्विप्रत्यवतारविवक्षायां वर्त्तमाना एव-सुक्तवन्तः यथा द्विविधाः संसारसमापन्ना जीवा इति त एव त्रिप्रत्यवतारविवक्षायां वर्त्तमानाः, द्विप्रत्यवतारविवक्षामपेक्ष्य त्रिप्रत्यवतार-विवक्षाया अन्यत्वात्, विवक्षावतां तु कथञ्चिद् भेदादन्य इति वेदितव्याः, अत एव प्रतिपत्तय इति परमार्थतोऽनुयोगद्वाराणीति प्रतिपत्तव्यम्, इह य एव द्विविधास्त एव त्रिविधास्त एव चतुर्विधा यावद्दशविधा इति तेपामनेकसमावतायां तत्तद्धर्मभेदेन तथा

तथाऽभिधानता शुज्यते, नान्यथा, एकान्तैकत्वभावतायां तेषां वैचित्र्यायोगतस्तथा तथाऽभिधानप्रवृत्तेरसम्भवात्, एवं सति “अष्ट-
विकल्पं दैवं तिर्यग्योनं च पञ्चधा भवति । मानुष्यं चैकविधं समासतो भौतिकः सर्गः ॥ १ ॥” इति बाह्यात्रमेव, अधिष्ठातृजीवाना-
मेकरूपत्वाभ्युपगमेन तथारूपवैचित्र्यासम्भवादिति, एवमन्येऽपि प्रवादास्तथा तथा वस्तुवैचित्र्यप्रतिपादनपरा निरस्ता द्रष्टव्याः, सर्वथै-
कत्वभावत्वाभ्युपगतौ वैचित्र्यायोगात् ॥ सम्प्रत्येता एव प्रतिपत्तीः क्रमेण व्याचिख्यासुः प्रथमत आद्यां प्रतिपत्तिं विभावयिषुरिदमाह—

तत्थ(णं) जे एवमाहंसु ‘दुविहा. संसारसमावणगा जीवा पं०’ ते एवमाहंसु—तं०—तसा चेव
थावरा चेव ॥ (सू० ९)

‘तत्र’ तेषु नवसु प्रतिपत्तिषु मध्ये ये द्विप्रत्यवतारविवक्षायां वर्त्तमाना एवं व्याख्यातवन्तः—द्विविधाः संसारसमापन्नका जीवाः
प्रज्ञप्ता इति ते ‘णम्’ इति वाक्यालङ्कारे ‘एवं’ वक्ष्यमाणरीत्या द्विविधत्वभावनार्थमाख्यातवन्तः; ‘तद्यथे’ त्युपन्यस्तद्वैविध्योपदर्शनार्थः;
त्रसाश्चैव स्थावराश्चैव, तत्र त्रसन्ति—उष्णाद्यमितताः सन्तो विवक्षितस्थानादुद्विजन्ति गच्छन्ति च छायाद्यासेवनार्थं स्थानान्तरमिति त्रसाः;
अनया च व्युत्पत्त्या त्रसालसनामकर्मोदयवर्तिन एव परिगृह्यन्ते, न शेषाः, अथ शेषैरपीह प्रयोजनं, तेषामप्यग्रे वक्ष्यमाणत्वात्, तत
एवं व्युत्पत्तिः—त्रसन्ति—अभिसन्धिपूर्वकमनभिसन्धिपूर्वकं वा ऊर्द्धुमधस्तिर्यक् चलन्तीति त्रसाः—तेजोवायवो द्वीन्द्रियादयश्च, उष्णा-
द्यभितापेऽपि तत्स्थानपरिहारसमर्थाः सन्तस्तिष्ठन्तीत्येवंशीलाः स्थावराः—पृथिव्यादयः, चण्डौ स्वगतानेकभेदसुषुप्तयार्थौ, एवकारा-
ववधारणार्थौ, अत एव संसारसमापन्नका जीवाः, एतद्व्यतिरेकेण संसारिणामभावात् ॥ तत्राल्पवक्तव्यत्वात्प्रथमतः स्थावरानभिधित्सु-
स्तत्र भ्रसूत्रमाह—

से किं तं थावरा? २ त्रिविहा पन्नत्ता, तंजहा-पुढविकाइया १ आउक्काइया २ वणस्सइकाइया
३ ॥ (सू० १०)

अथं के ते स्थावरा? १, सूरिराह-स्थावरास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-पृथिवीकाया एव पृथिवीकायिकाः, आर्पित्वात्सार्थे इकप्रत्ययः, आपो-द्रवास्ताश्च प्रतीताः ता एव कायः-शरीरं येषां ते अष्कायाः एवाष्कायिकाः, वनस्पतिः-लतादिरूपः प्रतीतः स एव कायः-शरीरं येषां ते वनस्पतिकायाः वनस्पतिकाया एव वनस्पतिकायिकाः, सर्वत्र बहुवचनं बहुस्वरूपापनार्थं, तेन 'पृथिवी देवते'-त्यादिना यत्तदेकजीवत्वमात्रप्रतिपादनं तदपास्तमवसेयं, यदि पुनस्तदधिष्ठात्री काचनापि देवता परिकल्प्यते तदानीमेकलेऽप्यविरोधः । इह सर्वभूताधारः पृथिवीति प्रथमं पृथिवीकायिकानापदानं, तदनन्तरं तत्प्रतिष्ठितत्वात्तदष्कायिकानां, तदनन्तरं 'जस्य जलं तस्य वर्णं' इति सैद्धान्तिकवस्तुप्रतिपादनार्थं वनस्पतिकायिकानामिति, इह त्रिविधत्वं स्थावराणां तेजोवायूनां लब्ध्या स्थावराणामपि सतां गतित्रसेष्वन्तर्भावविवक्षणात्, तथा च तत्त्वार्थसूत्रमध्येवं व्यवस्थितं 'पृथिव्यम्युवनस्पतयः स्थावराः ॥ तेजोवायू द्वीन्द्रियादयश्च त्रसाः' (तत्त्वा० अ० २ सू० १३-१४) इति, तत्र 'यथोद्देशं निर्देश' इति प्रथमतः पृथिवीकायिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं पुढविकाइया?, २ इविहा पं०, तं०-सुद्धमपुढविकाइया य चायरपुढविकाइया य ॥ (सू० ११)

अथ के ते पृथिवीकायिकाः?, सूरिराह-पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सूद्धमपृथिवीकायिकाश्च चद्रपृथिवीकायि-काश्च, तत्र सूद्धमनामकर्मोदयात्सूद्धमा चादस्तामकर्मोदयात्तु चादराः, कर्मोदयजनिते रात्वेते सूद्धमत्रादरत्वे, नापेक्षिके चद्रमलकयो-

रिव, सूक्ष्माश्च ते पृथिवीकायिकाश्च सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, बादराश्च ते पृथिवीकायिकाश्च बादरपृथिवीकायिकाः, चंशब्दौ स्वगताने-
कभेदसूचकौ, सूक्ष्माः सकललोकवर्तिनो बादराः प्रतिनियतैकदेशधारिणः ॥ तत्र सूक्ष्मपृथिवीकायिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं सुहुमपुढविक्काइया ? , २ डुविहा पं०, तं०-पल्लत्तगा य अपल्लत्तगां य ॥ (सू० १२)

अथ के ते सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ? , सूरिराह—सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पर्योप्तकाश्चापर्योप्तकाश्च, तत्र पर्यो-
प्तिर्नामाहारादिपुद्गलग्रहणपरिणमनहेतुरासनः शक्तिविशेषः, स च पुद्गलोपचयाहुपजायते, किमुक्तं भवति ?—उत्पत्तिदेशंभागेन प्रथमं ये
गृहीताः पुद्गलास्तेषां तथाऽन्येषामपि प्रतिसम्यं गृह्यमाणानां तत्संपर्कतत्तद्गुणतया जातानां यः शक्तिविशेष आहारादिपुद्गलखलरसरू-
पतापादनेहेतुर्यथोद्दान्तर्गतानां पुद्गलविशेषाणामाहारपुद्गलखलरसरूपतापरिणमनहेतुः सा पर्योप्तिः, सा च पोढा,
तद्यथा—आहारपर्योप्तिः १ शरीरपर्योप्तिः २ इन्द्रियपर्योप्तिः ३ प्राणापानपर्योप्तिः ४ भाषापर्योप्तिः ५ मनःपर्योप्तिश्च ६, तत्र यथा बाह्य-
माहारमादाय खलरसरूपतया परिणमयति साऽऽहारपर्योप्तिः १, यथा रसीभूतमाहारं रंसाहृग्मांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्रलक्षणसप्तधातुरू-
पतया परिणमयति सा शरीरपर्योप्तिः २, यथा धातुरूपतया परिणमितमाहारमिन्द्रियरूपतया परिणमयति सा इन्द्रियपर्योप्तिः ३,
यथा पुनरुच्छ्वासप्रायोग्यवर्गणापुद्गलानादायोच्छ्वासरूपतया परिणमय्यालम्ब्य च मुञ्चति सा उच्छ्वासपर्योप्तिः ४, यथा तु भाषाप्रा-
योग्यान् पुद्गलानादाय भाषालेन परिणमय्यालम्ब्य च मुञ्चति सा भाषापर्योप्तिः ५, यथा पुनर्मनःप्रायोग्यवर्गणादलिकमादाय मन-
स्त्वेन परिणमय्यालम्ब्य च मुञ्चति सा मनःपर्योप्तिः ६, एताश्च यथाक्रममेकेन्द्रियाणां सञ्ज्ञिवर्जानां द्वीन्द्रियादीनां संज्ञिनां च चतु-
ष्पञ्चषट्सङ्ख्या भवन्ति, उत्पत्तिप्रथमसमये एव च एता यथायथं सर्वा अपि युगपन्निष्पादयितुमारभ्यन्ते क्रमेण च निष्पामुपयान्ति,

तद्यथा—प्रथममाहारपर्याप्तिल्लतः शरीरपर्याप्तिल्लत इन्द्रियपर्याप्तिरिलादि, आहारपर्याप्तिश्च प्रथमसमय एव निष्पत्तिसुगच्छति, शेषास्तु प्रत्येकमन्तर्बुद्धेर्न कालेन, अथाहारपर्याप्तिः प्रथमसमय एव निष्पद्यते इति कथमवसीयते?, उच्यते, इह भगवताऽऽर्यश्यामेन प्रज्ञापनायामाहारपदे द्वितीयोद्देशके सूत्रमिदमपाठि—“आहारपञ्चत्तीए अपञ्चत्तए णं भंते! किं आहारए अणाहारए?, गोयमा! नो आहारए अणाहारए” इति, तत आहारपर्याप्त्या अपर्याप्तो विग्रहगतावेवोपपद्यते नोपपातश्चेन्नगागतोऽपि, उपपातश्चेन्नसमागतस्तथा प्रथमसमय एवाहारफलात्, तत एकसामायिकी आहारपर्याप्तिर्निर्युत्तिः, यदि पुनरुपपातश्चेन्नसमागतोऽप्याहारपर्याप्त्या अपर्याप्तः स्यात्तत एवं व्याकरणसूत्रं पठेत्—“सिय आहारए सिय अणाहारए” यथा शरीरादिपर्याप्तिसु “सिय आहारए सिय अणाहारए” इति, सर्वोसामपि च पर्याप्तीनां पर्याप्तिसमाप्तिकालोऽन्तर्बुद्धेर्त्तप्रमाणः, पर्याप्तयो विद्यन्ते येषां ते पर्याप्ताः, ‘अत्रादिभ्य’ इति मत्वर्थयोऽप्रत्ययः, पर्याप्ता एव पर्याप्तकाः, ये पुनः स्वयोग्यपर्याप्तिसमाप्तिकालोऽपर्याप्ताः अपर्याप्ता एवापर्याप्तकाः, ते द्विधा—लब्ध्या करणैश्च, तत्र येऽपर्याप्तका एव सिद्ध्यन्ते ते लब्ध्याऽपर्याप्तकाः, ये पुनः करणानि—शरीरेन्द्रियादीनि न तावन्निर्वर्त्तयन्ति अथचावश्यं निर्वर्त्तयिष्यन्ति ते करणापर्याप्ताः संप्राप्ताः ॥ सम्प्रति विनियजानुमदाय शेषवक्तव्यतासद्ग्रहार्थमिदं सद्बुद्धिगाथाद्ययमाह—सरीरो-गाहणसंघयण संठाणकसाय तए य ढुंति सजाओ । लेमिंदियसमुग्गाए सन्नी वेए य पज्जत्ती ॥ १ ॥ विद्धी दंसणताणे जोगुवओणे तहा किमाहारे । उववायठिईं समुग्गाय चवणगरागईं चेत ॥ २ ॥ अस्य व्याख्या—प्रथमतः सूक्ष्मप्रुधिषीकारिकानां शरीराणि वक्तव्यानि, तदन्ततरमवगाहना, ततः सांज्ञनं, तदन्तरं संस्थानं, ततः कयागाः, ततः कति भवन्ति सख्याः? इति वक्तव्यं, ततो लेश्याः, तदन्तरमिन्द्रियाणि, ततः समुद्भवाताः, ततः किं सज्ज्ञानोऽसञ्चिनो वा? इति वक्तव्यं, तदन्तरं वेदो वक्तव्यः, ततः पर्याप्तयो

यथा कति पर्याप्तयः सूक्ष्मपृथिवीकायिकानाम् ? इत्यादि, पर्याप्तिग्रहणमुपलक्षणं तेन तत्प्रतिपक्षभूता अपर्याप्तयोऽपि वक्तव्या इति द्रष्टव्यं, तदनन्तरं दृष्टिर्वक्तव्या, ततो दर्शनं, तदनन्तरं ज्ञानं, ततो योगः, तत उपयोगः, तथा किमाहारमाहारयन्ति सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः ? इत्यादि वक्तव्यं, तदनन्तरमुपपातः, ततः स्थितिः, ततः समुद्घातमधिष्ठित्य मरणं वक्तव्यमित्यर्थः, तदनन्तरं च्यवनं, ततो गत्यागती इति, इति सर्वसङ्ख्या त्रयोविंशतिर्द्वाराणि, तत्र प्रथमद्वारव्याख्यानार्थमाह—

तेसि णं भंते ! जीवाणं कतिसरीरया पणत्ता, गोयमा ! तओ सररीरगा पं०, तं०—ओरसलिए तेयए कम्मए॥तेसि णं भंते ! जीवाणं केमहालिया सररीरगाहणा पं०, गो० ! जहन्नेणं अंगुलासंखेज्जतिभागं उक्कोसेणवि अंगुलासंखेज्जतिभागं ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं सररीरा किंसंघयणा पणत्ता ? गोयमा ! छेवट्टसंघयणा पणत्ता ॥ तेसि णं भंते ! सररीरा किंसंठिया पं० ? गोयमा ! मसूरचंदसंठिता पणत्ता ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति कसाया पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि कसाया पणत्ता, तं जहा—कोहकसाए माणकसाए मायाकसाए लोहकसाए ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सण्णा पणत्ता ? गोयमा ! चत्तारि पणत्ता, तंजहा—आहारसण्णा जाव परिग्गहसन्ना ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति लेसाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तिनिलेस्सा पन्नत्ता, तंजहा—किणहलेस्सा नीललेसा काउलेसा ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति इंदियाइं पणत्ताइं ? गोयमा ! एगे फासिंदिए पणत्ते ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति समुग्घाया पणत्ता ? गोयमा ! तओ समुग्घाया पणत्ता, तंजहा—

वेयणाससुग्धाते कसायससुग्धाए मारणंतियससुग्धाए ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सन्नी असन्नी ?, गोयमा ! नो सन्नी असन्नी ॥ ते णं भंते ! जीवा किं इत्थिवेया पुरिसवेया णपुंसगवेया ?, गोयमा ! णो इत्थिवेया णो पुरिसवेया णपुंसगवेया ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं कति पज्जत्तीओ पणत्ताओ ?, गोयमा ! चत्तारि पज्जत्तीओ पणत्ताओ, तंजहा-आहारपज्जत्ती सरिरपज्जत्ती इदियपज्जत्ती आणपाणुपज्जत्ती । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति अपज्जत्तीओ पणत्ताओ ?, गोयमा ! चत्तारि अपज्जत्तीओ पणत्ताओ, तंजहा-आहारअपज्जत्ती जाव आणापाणुअपज्जत्ती ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मासिच्छादिट्ठी ?, गोयमा ! णो सम्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी नो सम्मसिच्छादिट्ठी ॥ ते णं भंते ! जीवा किं चक्खुदंसणी अक्खुदंसणी ओहिदंसणी केवलदंसणी ?, गोयमा ! नो चक्खुदंसणी अक्खुदंसणी नो ओहिदंसणी नो केवलदंसणी ॥ ३ णं भंते ! जीवा किं नाणी अण्णाणी ?, गोयमा ! नो नाणी अण्णाणी, नियमा दुअण्णाणी, नंजहा-मतिअनाणी सुयअण्णाणी य ॥ ते णं भंते ! जीवा किं मणजोगी वयजोगी कायजोगी ?, गोयमा ! नो मणजोगी नो वयजोगी कायजोगी ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सागारोवउत्ता अणागारोवउत्ता ? गोयमा ! सागारोवउत्तावि अणागारोवउत्तावि ॥ ते णं भंते ! जीवा किमाहारमाहारंति ?, गोयमा ! दन्वतो अणंतपदेसियाइं खेत्तओ असंखेज्जपदेसोगाढाइं कालओ अन्नयर-

समयद्वितीयाई भावतो वणव(मं)ताई गंधव(मं)ताई रसव(मं)ताई फासव(मं)बाई ॥ जाई भावओ
वणमंताई आ०, ताई किं एगवणाई आ० दुवणाई आ० तिवणाई आ० चउवणाई आ०
पंचवणाई आ०?, गोयमा ! ठाणमगगणं पडुच एगवणाईपि दुवणाईपि तिवणाईपि चउ-
वणाईपि पंचवणाईपि आ०, विहाणमगगणं पडुच कालाईपि आ० जाव सुक्किलाईपि आ०,
जाई वणओ कालाई आ० ताई किं एगगुणकालाई आ० जाव अणंतगुणकालाई आ०?, गो-
यमा ! एगगुणकालाईपि आ० जाव अणंतगुणकालाईपि आ० एवं जाव सुक्किलाई ॥ जाई
भावतो गंधमंताई आ० ताई किं एगगंधाई आ० दुगंधाई आ०?, गोयमा ! ठाणमगगणं प-
डुच एगगंधाईपि आ० दुगंधाईपि आ०, विहाणमगगणं पडुच सुभिगंधाईपि आ० दुभिगंधा-
ईपि आ०, जाई गंधतो सुभिगंधाई आ० ताई किं एगगुणसुभिगंधाई आ० जाव अणंतगुण-
सुरभिगंधाई आ०?, गोयमा ! एगगुणसुभिगंधाईपि आ० जाव अणंतगुणसुभिगंधाईपि, आ०
एवं दुभिगंधाईपि ॥ रसा जहा वणणा ॥ जाई भावतो फासव(मं)ताई आ० ताई किं एगफा-
साई आ० जाव अटफासाई आ०?, गोयमा ! ठाणमगगणं पडुच नो एगफासाई आ० नो दु-
फासाई आ० नो तिफासाई आ० चउफासाई आ० पंचफासाईपि जाव अटफासाईपि आ०,
विहाणमगगणं पडुच कंधखडाईपि आ० जाव लुंखवाईपि आ०, जाई फासतो कंधखडाई आ०

ताइं किं एगगुणकचखडाइं आ० जाव अणंतगुणकचखडाइं आ०?, गोयमा! एगगुणकचखडा-
इंपि आ० जाव अणंतगुणकचखडाइंपि आ० एवं जाव लुक्खा णेय्खा ॥ ताइं भंते! किं पुढाइं
आ० अपुढाइं आ०?, गोयमा! पुढाइं आ० नो अपुढाइं आ०, ताइं भंते! ओगाडाइं आ०
अणोगाडाइं आ०?, गोयमा! ओगाडाइं आ० नो अणोगाडाइं आ०, ताइं भंते! किमणंतरो-
गाडाइं आ० परंपरोगाडाइं आ०?, गोयमा! अणंतरोगाडाइं आ० नो परंपरोगाडाइं आ०, ताइं
भंते! किं अपूइं आ० चायराइं आ०?, गोयमा! अपूइंपि आ० चायराइंपि आहारंति, ताइं
भंते! उइं आ० अने आ० तिरियं आहारंति?, गोयमा! उइंपि आ० अने आ० तिरियं
आ०, ताइं भंते! किं आइं आ० मज्जे आ० पञ्चसामणे आहारंति?, गोयमा! आइंपि आ०
मज्जेवि आ० पञ्चसामणेनि आ०, ताइं भंते! किं सनिसणं आ० अनिसणं आ०?, गोयमा!
सचिसणं आ० नो अचिसणं आ०, ताइं भंते! किं आणुपुञ्जि आ० अणानुपुञ्जि आहारंति?,
गोयमा! आणुपुञ्जि आहारंति नो अणानुपुञ्जि आहारंति, ताइं भंते! किं त्रिद्विमिं आहारंति,
चउद्विसिं आहारंति पंचद्विसिं आहारंति त्रिद्विमिं आहारंति?, गोयमा! निव्वानाणणं उद्विसिं,
चाघानं पटुच मिय निद्विसिं सिग चउद्विसिं सिग पंचद्विसिं, उस्मघकारणं पटुच चण्णतो काला
नीला जाव सुगिलाइं, गंभतो च्चुत्तिभंगंथाइं इत्तिभंगंथाइं, रसतो जाव निरामहुराइं, फासतो

कक्खडमउयजाव निद्धलुक्खाइं, तेसिं पोरणे वणणुणे विप्परिणामइत्ता परिपालइत्ता परिसा-
 डइत्ता परिविद्धंसइत्ता अण्णे अपुब्बे वणणुणे गंधणुणे जाव फासणुणे उप्पाइत्ता आतसरी-
 रओगाढा पोण्णले सब्वप्पणयाए आहारमाहारंति ॥ ते णं भंते ! जीवा कतोहितो उववज्जंति ?
 किं नेरइएहितो उववज्जंति तिरिक्खमणुस्सदेवेहितो उववज्जंति ?, गोयमा ! नो नेरइएहितो उव-
 वज्जंति, तिरिक्खजोणिएहितो उववज्जंति मणुस्सेहितो उववज्जंति; नो देवेहितो उववज्जंति, ति-
 रिक्खजोणिथपज्जत्तापज्जत्तेहितो असंखेज्जवासाउयवज्जेहितो उववज्जंति, मणुस्सेहितो अकम्म-
 भूमिगअसंखेज्जवासाउयवज्जेहितो उववज्जंति, वक्कंतीउववाओ भाणियव्वो ॥ तेसि णं भंते !
 जीवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं ॥ स-
 ते णं भंते ! जीवा मारणंतियससुग्घातेणं किं समोहया मरंति असमोहया मरंति ?, गोयमा ! स-
 मोहयावि मरंति असमोहयावि मरंति ॥ ते णं भंते ! जीवा अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति ?
 कहिं उववज्जंति ?—किं नेरइएसु उववज्जंति तिरिक्खजोणिएसु उ० मणुस्सेसु उ० देवेसु उवव० ?,
 गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जंति तिरिक्खजोणिएसु उ० मणुस्सेसु उ० णो देवेसु उवव० । किं
 एगिंदिएसु उववज्जंति जाव पंचिंदिएसु उ० ?, गोयमा ! एगिंदिएसु उववज्जंति जाव पंचेदिय-
 तिरिक्खजोणिएसु उववज्जंति, असंखेज्जवासाउयवज्जेसु पज्जत्तापज्जत्ताएसु उव०, मणुस्सेसु अ-

कम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्जावासाउयवज्जेसु पज्जातापज्जात्तएसु उच० ॥ ते णं भंते ! जीवा कतिगतिका कतिआगतिका पणत्ता ? , गौयमा ! दुगतिया दुआगतिया, परित्ता असंखेज्जा पणत्ता समणाउसो !, से तं सुहुमपुढविकाइया ॥ (सू० १३)

‘तेषां’ सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां णमिति वाक्यालङ्कारे ‘भदन्त !’ परमकल्याणयोगिन् ! कति शरीराणि प्रज्ञप्तानि ? , अथ कः कमेव माह ? , उच्यते, भगवान् गौतमो भगवन्तं श्रीमन्महावीरं, कथमेतद् विनिश्चीयते इति चेद्, उच्यते, निर्वचनसूत्रात्, ननु गौतमोऽपि भगवान् उपचितकुशलमूलो गणधरस्तीर्थकरभाषितमाचृकापदत्रयश्रवणमात्रावाप्तकृष्टश्रुतज्ञानावरणक्षयोपशमश्चतुर्दशपूर्वविद् विवक्षितार्थपरिज्ञानसमन्वित एव ततः किमर्थं पृच्छति ? , तथाहि—न चतुर्दशपूर्वविदः प्रज्ञापनीयं किञ्चिद्विदितमस्ति, विशेषतः सर्वाक्षरसंनिपातिनः संभिन्नश्रोतसो भगवतो गणभृतः सर्वोत्कृष्टश्रुतलब्धिसमन्वितस्य गौतमस्य, उक्तं च—‘संखातीते वि भवे साहृद् जं वा परो ऽ पुच्छेज्जा । न य णं अणाइसेसी वियाणई एस छउमत्थो ॥ १ ॥’ उच्यते, शिष्यसंप्रत्ययार्थं, तथाहि—जानत्रेव भगवान् अन्यत्र विनेयेभ्यः प्रतिपाद्य तत्संप्रत्ययनिमित्तं भूयोऽपि भगवन्तं पृच्छतीति, अथवा गणधरप्रशतीर्थकरनिर्वचनरूपं किञ्चित्सूत्रमितीत्यमधिकृतसूत्रकारः सूत्रं रचितवान्, यदिवा संभवति भगवतोऽपि स्वल्पोऽनाभोगः छद्मस्थलादिति पृच्छति, उक्तं च—‘न हि नामानाभोगवद्द्वयस्येह कस्यचिन्नास्ति । ज्ञानावरणीयं हि ज्ञानावरणप्रकृति कर्म ॥ १ ॥’ इति कृतं प्रसङ्गेन, प्रस्तुतमुच्यते, भगवानह—गौयमेत्यादि, अनेन लोकप्रथितमहागोत्रविशिष्टाभिधायकेनामत्रणध्वनिनाऽऽमत्रयञ्चिदं ज्ञापयति—प्रधानासाधारणगुणेनोत्साह्य

१ संख्यातीतानपि भवान् साधयति यद्वा परः पृच्छेत् । न चानतिशायी विजानात्येव छद्मस्थः (इति) ॥ १ ॥

विनेयस्य धर्मः कथनीयः, इत्थमेव सम्यक्प्रतिपत्तियोगादिति, त्रीणि शरीराणि प्रज्ञप्तानि, इह शरीराणि पञ्च भवन्ति, तद्यथा—औदारिकं वैक्रियमाहारकं तैजसं कार्मणं च, तत्रोदारं—प्रधानं, प्राधान्यं चास्य तीर्थकरणघरशरीराण्यधिकृत्य, ततोऽन्यस्यानुत्तरशरीरस्यापि अनन्तगुणहीनत्वात्, यद्वा उदारं सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वात् शेषशरीरापेक्षया बृहत्प्रधानं, बृहत्ता चास्य वैक्रियं प्रति भवधारणीयसहजशरीरापेक्षया द्रष्टव्या, अन्यथोत्तरवैक्रियं योजनलक्षमानमपि लभ्यते, उदारमेव औदारिकं, विनयादिपाठादिकण् १, तथा विविधा विशिष्टा वा क्रिया विक्रिया तस्यां भवं वैक्रियं, तथाहि—तदेकं भूत्वाऽनेकं भवति अनेकं भूत्वा एकं तथाऽणु भूत्वा महद्भवति महश्च भूत्वाऽणु तथा खचरं भूत्वा भूमिचरं भवति भूमिचरं भूत्वा खचरं तथा दृश्यं भूत्वाऽदृश्यं भवति अदृश्यं भूत्वा दृश्यमिति, तच्च द्विविधम्—औपपातिकं लब्धिप्रत्ययं च, तत्रौपपातिकमुपपातजन्मनिमित्तं, तच्च देवनारकाणां, लब्धिप्रत्ययं तिर्यगमनुष्याणां २, तथा चतुर्दशपूर्वविदां तीर्थकरस्फातिदर्शनादिकतथाविधप्रयोजनोत्पत्तौ सत्यां विशिष्टलब्धिवशादाद्द्वियते—निर्वर्त्यते इत्याहारकं, ‘छद्द्रहुलक’-मिति वचनात्कर्मणि तुब्, यथा पादहारक इत्यत्र, उक्तं च—‘कृजंमि समुत्पन्ने सुयकेवल्लिणा विसिद्धलक्ष्मीए । जं एत्थ आहरिज्जइ भणंति आहारगं तं तु ॥ १ ॥’ कार्यं चेदम्—‘वैणिदयरिद्धिदंसण सुहुमपयत्थावगाहहेवं वा । संसयवोच्छेयत्थं गमणं जिणपाय-मूलंमि ॥ १ ॥’ एतच्चाहारकं कदाचनापि लोके सर्वथाऽपि न भवति, तच्चाभवनं जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः पणमासान् यावत्, उक्तं च—‘आहारगाइ लोणे छम्मासा जा न होंतिवि कयाइं । उक्कोसेणं नियमा एकं समयं जहन्नेण ॥ १ ॥’ आहारकं च शरीरं

१ कार्यं समुत्पन्ने श्रुतकेवल्लिना विशिष्टलब्ध्या । यदत्राख्यिते भणन्त्याहारकं तत्तु ॥ १ ॥ २ प्राणिदयाऋद्धिदर्शनसुहृमपदाथोवगाहहेतवे वा । संशय-श्रुच्छेदार्थं गमनं जिणपादमूले ॥ १ ॥ ३ आहारकादयो नियमात्रोके षणमासान् यावन्न भवन्त्यपि कदाचित् । उल्लुप्तो नियमात् एकं समयं जघन्येन ॥ १ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १४ ॥

वैकियशरीरपेक्षयाऽत्यन्तशुभं स्वच्छस्फटिकशिलेव शुभ्रपुद्गलसमूहात्कं ३, तथा तेजसां—तेजःपुद्गलानां विकारसौजसं 'विकार' इत्याप्, तत् औष्मलिङ्गं सुक्ताहारपरिणमनकारणं, ततश्च विशिष्टतपःसत्युत्थलब्धिविशेषस्य पुंसस्तेजोलेशयाधिनिर्गमः, उक्तं च—'सौव्यस्स उम्ह-
सिद्धं रसाइआहारपाकजणं च । तेयगलद्धिनिमित्तं च तेयगं होइ नायव्वं ॥ १ ॥' ४, तथा कर्मणो जातं कर्मजं, किमुक्तं भवति ?—
कर्मपरमाणवः एवात्सप्रदेशैः सह क्षीरनीरवदन्योऽन्यानुगताः सन्तः शरीररूपतया परिणताः कर्मजं शरीरमिति, अत एवैतदन्यत्र फा-
र्मणमित्युक्तं, कर्मणो विकारः कर्मणमिति, तथा चोक्तम्—'कैम्मविकारो कम्मणमट्टविट्टविचिचकम्मनिष्कञ्जं । सव्वेसिं सरीराणं
कारणभूयं मुणेयव्वं ॥ १ ॥' अत्र 'सव्वेसि'मिति सर्वेषामौदारिकादीनां शरीराणां कारणभूतं—बीजभूतं कर्मणं शरीरं, न खल्ला-
मूलमुच्छिन्ने भवप्रपञ्चप्ररोहबीजभूते कर्मणे वपुषि शेषशरीरप्रादुर्भावः, इदं च कर्मजं शरीरं जन्तोर्गत्यान्तरसंस्कान्तौ रामकतमं
कारणं, तथाहि—कर्मजेनैव वपुषा तैजससहितेन परिकरितो जन्तुर्मरणदेशमपहयोत्पत्तियेशमभिसर्पति, ननु यदि तैजससहितकार्मेण-
वपुःपरिकरितो गत्यन्तरं संक्रामति तर्हि स गच्छन्नागच्छन् कसात्र दृष्टिपथमवतरति ?, उच्यते, कर्मपुद्गलानां तैजरापुद्गलानां चाति-
सूक्ष्मतया चक्षुरादीन्द्रियागोचरत्वात्, तथा च परतीर्थिकैरप्युक्तम्—'अन्तरा भवदेहोऽपि, सूक्ष्मत्वाश्रोपलभ्यते । निन्नामन् प्रवि-
शन् वाऽपि, नाभावोऽनीक्षणादपि ॥ १ ॥' एतेषां पञ्चानां शरीराणां मध्ये यानि त्रीणि शरीराणि सूक्ष्मपृथिवीकायिकानां तानि
नामप्राहमुपदर्शयति—तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए, वैकियाहएके तु तेषां न संभवतो, भवस्वभावत एव तल्लिभश्शून्गलात् ।

१ सर्वसौण्यस्थिं रसायाहारपाकजनकं च । तेजोलब्धिनिमित्तं च तैजसं भवति ज्ञातव्यम् ॥ १ ॥ २ कर्मविकारः कारणमष्टविधिविनिगमैरिग्नमम् । स-
र्वेषां शरीराणां कारणभूतं मुणितव्वं ॥ १ ॥

१ प्रसिपत्तौ
सूक्ष्मपु-
ध्वीकायाः
सू० १३

॥ १४ ॥

अधुनाऽवगाहनाद्वारमाह—‘तेसिणं भंते !’ इत्यादि सुगमं, नवरं जघन्यपदोच्छृष्टपदयोस्तुल्यश्रुतावपि जघन्यपदादुच्छृष्टपदमधिकमव-
 सातव्यम् ॥ संहननद्वारमाह—तेसिणमित्यादि, तेषां भदन्त ! जीवानां शरीरकाणि किंसंहननानि प्रज्ञप्तानि ?; संहननं नामास्थिनिय-
 रूपं, तच्च पोढा, तद्यथा—वज्रऋषभनाराचं ऋषभनाराचं नाराचमर्द्धनाराचं कीलिका छेदवर्त्ति च, तत्र वज्रं—कीलिका ऋषभः—परि-
 वेष्टनपट्टः नाराचस्तूभयतो मर्कटबन्धः ततश्च द्वयोरस्थोरुभयतो मर्कटबन्धेन बद्धयोः पट्टाकृतिं गच्छता तृतीयेनास्था परिवेष्टितयो-
 रुपरि तदस्थित्रयभेदि कीलिकाख्यं वज्रनामकमस्थि यत्र भवति तद्वज्रऋषभनाराचसङ्घं प्रथमं संहननं १, यत्पुनः कीलिकारहितं
 संहननं तत् ऋषभनाराचं द्वितीयं संहननं २, तथा यत्रास्थोर्मर्कटबन्ध एव केवलस्तत्राराचसङ्घौ तृतीयं संहननं ३, यत्र पुनरेक-
 पार्श्वे मर्कटबन्धो द्वितीये च पार्श्वे कीलिका तदर्द्धनाराचं चतुर्थं संहननं ४, तथा यत्रास्थीनि कीलिकामात्रबद्धानि . तत्कीलिकाख्यं प-
 ञ्चमं संहननं ५, तथा यत्रास्थीनि परस्परं छेदेन वर्तन्ते न कीलिकामात्रेणापि बन्धस्तत् षष्ठं छेदवर्त्ति, तच्च प्रायो मनुष्यादीनां नित्यं
 स्नेहाभ्यङ्गादिरूपां परिशीलनामपेक्षते ६, इत्थं षोढा संहननसम्भवे संशयः—तेषां शरीराणि किंसंहननानि प्रज्ञप्तानि ? इति, भगवानाह
 —गौतम ! छेदवर्त्तिसंहननानि प्रज्ञप्तानि, अयमत्राभिप्रायः—यद्यपि सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामस्थ्यभावस्तथाऽप्यौदारिकशरीरिणामस्थ्या-
 लंकेन संहननेन यः शक्तिविशेष उपजायते सोऽप्युपचारात्संहननमिति व्यवद्ध्यते, शक्तिविशेषश्चात्यन्तमल्पीयान् सूक्ष्मपृथिवीकायि-
 कानामप्यस्त्यौदारिकशरीरिलात्, जघन्यश्च शक्तिविशेषश्छेदवर्त्तिसंहननविषय इति तेषामपि छेदवर्त्तिसंहननमुक्तम् ॥ गतं संहननद्वारं,
 सम्प्रति संस्थानद्वारमाह—‘तेसिणं भंते !’ इत्यादि सुगमं, नवरं ‘मसूरगचंदसंठिया’ इति, मसूरकाल्यस्य—धान्यविशेषस्य यच्चन्द्राकृति
 दलं स मसूरकचन्द्रस्तद्वदनुसंस्थितानि मसूरकचंद्रसंस्थितानि, अत्रायं भावार्थः—इह जीवानां षट् संस्थानानि, तानि च समचतुरस्रादीनि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १५ ॥

वक्ष्यमाणलक्षणानि, तेषामाद्यानि पथ्य संस्थानानि मसूरचन्द्रकाकरे न संभवन्ति, तल्लक्षणायोगात्, तत इदं मसूरचन्द्रकाकारं संस्थानं हुण्डं प्रतिपत्तव्यं, सर्वत्रासंस्थितत्वरूपस्य तल्लक्षणस्य योगात्, जीवानां संस्थानान्तराभावाच्च, आह च मूलटीकाकारः—“संस्थानं मसूरचन्द्रकसंस्थितमपि हुण्डं, सर्वत्रासंस्थितत्वेन तल्लक्षणयोगात्, जीवानां संस्थानान्तराभावाच्च”ति ॥ गतं संस्थानद्वारमधुना कपायद्वारमाह—‘तेसिणं भंते !’ इत्यादि, तेषां भदन्त ! सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानां कति कपायाः प्रज्ञप्ताः ? , तत्र कपाया नाम कष्यन्ते—हिंस्यन्ते परस्परमस्मिन् प्राणिन इति कपः—संसारस्तमयन्ते—गच्छन्त्येभिर्जन्तव इति कपायाः—क्रोधादयः परिणामविशेषाः, तथा चाह—‘गोचमे’त्यादि सुगमं, नवरं क्रोधः—अप्रीतिपरिणामः मानो—गर्वपरिणामः माया—निकृतिरूपा लोभो—गार्ह्वर्शलक्षणः, एते च क्रोधादयोऽमीपां सन्दपरिणामतयाऽनुपदर्शितवाण्यशरीरविकारा एवानामभोगतस्तथा तेषां वैचित्र्येण भवन्तः प्रतिपत्तव्याः ॥ गतं कपायद्वारं, सञ्ज्ञाद्वारमाह—‘तेसिणं’मित्यादि सुगमं, नवरं सञ्ज्ञानं सञ्ज्ञा, सा च द्विधा—ज्ञानरूपाऽनुभवरूपा च, तत्र ज्ञानरूपा मतिश्रुतावधिमनःपर्यायेकेवलभेदात्पञ्चप्रकारा, तत्र केवलसञ्ज्ञा क्षायिकी शेषास्तु क्षायोपशमित्यः, अनुभवसञ्ज्ञा—स्वच्छतासातवेदनीयादिकर्मविपाकोदयसमुत्था, इह प्रयोजनमनुभवसञ्ज्ञया, ज्ञानसञ्ज्ञायास्तद्वारेण परिगृहीतत्वात्, तत्राहारसञ्ज्ञा नाम आहाराभिलापः क्षुब्धेदनीयप्रभवः खत्वात्सपरिणामविशेषः, एषा चासातवेदनीयोदयादुपजायते, ‘भयसञ्ज्ञा’ भयवेदनीयोदयजनितत्रासपरिणामरूपा, ‘परिग्रहसञ्ज्ञा’ लोभविपाकोदयसमुत्थमूर्च्छापरिणामरूपा, ‘मैथुनसञ्ज्ञा’ वेदोदयजनिता मैथुनाभिलापः, एताश्चतस्रोऽपि मोहनीयोदयप्रभवाः, एता अपि सूक्ष्मपृथ्वीकायिकानामव्यक्तरूपाः प्रतिपत्तव्याः ॥ गतं सञ्ज्ञाद्वारमधुना लेश्याद्वारमाह—‘तेसिणं’मित्यादि सुगमं, नवरं लिश्यति—श्लिष्यते आत्मा कर्मेणा सहानयेति लेश्या—कृष्णादिद्रव्यसाचिव्यादालनः शुभाशुभपरिणामः, उक्तं च—“कृष्णादि-

१ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मपृ-
थ्वीकायाः
सू० १३

॥ १५ ॥

द्रव्यसाचिव्यात्परिणामो य आत्मनः । स्फटिकस्येव तत्रायं, लेश्याशब्दः प्रवर्त्तते ॥ १ ॥” सा च षोढा, तद्यथा—कृष्णलेश्या नील-
लेश्या कापोतलेश्या तेजोलेश्या पद्मलेश्या शुक्ललेश्या च, आसां च स्वरूपं जम्बूफलखादकपट्पुरुषदृष्टान्तेनैवावसातव्यम्—“पंथाओ
परिमहडा छप्पुरिसा अडविमज्जयारंमि । जंबूतरुस्स हेह्हा परोप्परं ते विधिंतेति ॥ १ ॥ निम्मूलखंधंसाला गोच्छे पक्के य पडियस-
डियाइं । जह् एएसिं भावा तह् लेसाओवि नायन्वा ॥ २ ॥” अमीषां च सूक्ष्मपृथिवीकायिकानामतिसंछिष्टपरिणामत्वाद्देव्यः सू-
क्ष्मेष्वनुत्पादाद्यां एव तिस्रः कृष्णनीलकापोतरूपा लेश्याः, न शेषा इति ॥ गतं लेश्याद्वारमिदानीमिन्द्रियद्वारमाह—“तेसिंण”मि-
ल्यादि, इन्द्रियं नाम ‘इहु परमैश्वर्ये’ ‘उदितः’ इति नम्, इन्दनादिन्द्रः—आत्मा सर्वोपलब्धिरूपपरमैश्वर्ययोगात् तस्य लिङ्गं—चिह्नम-
विनाभावि इन्द्रियम्, ‘इन्द्रिय’मिति निपातनसूत्राद्रूपनिष्पत्तिः, तत्पञ्चधा, तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियं चक्षुरेन्द्रियं घ्राणेन्द्रियं
स्पर्शनेन्द्रियं च, एकैकमपि द्विधा—द्रव्येन्द्रियं भावेन्द्रियं च, द्रव्येन्द्रियं द्विधा—निर्वृत्तिरूपमुपकरणरूपं च, तत्र निर्वृत्तिर्नाम प्रतिवि-
शिष्टः संस्थानविशेषः, साऽपि द्विधा—बाह्याऽभ्यन्तरा च, तत्र बाह्या कर्णपर्पटिकादिरूपा, सा च विचित्रा न प्रतिनियतरूपतया निर्देष्टुं
शक्यते, तथाहि—मनुष्यस्य श्रोत्रे नेत्रयोरुभयपार्श्वतोभाविनी भ्रुवावुपरितनश्रवणबन्धापेक्षया समे, वाजिनो नेत्रयोरुपरि तीक्ष्णे चाग्रभागे
इत्यादि, अभ्यन्तरा तु निर्दृत्तिः सर्वेपामप्येकरूपा, तामेवाधिकृत्य चामूनि सूत्राणि प्रावर्त्तिषत—“सोइदिए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए
पणत्ते ?, गोयमा ! कलंबुयासंठाणसंठिए पन्नत्ते, चर्किंबदिए णं भंते ! किंसंठाणसंठिए पन्नत्ते ?, गोयमा ! मसूरचंदसंठाणसंठिए पन्नत्ते,

१ पथः परित्रष्टाः षट् पुरुषा अटवीमभ्यभागे । जम्बूतरोरधस्तात् परस्परं ते विचिन्तयन्ति ॥ १ ॥ निर्मूलं स्कन्धं शालां प्रशाखां गुच्छान् (छित्त्वा) पक्कानि
पतितशटितानि (भक्षयामः) । यथैतेषां भावास्तथा लेश्या अपि ज्ञातव्याः ॥ २ ॥

घाणिदिए णं भंते! किसंठाणसंठिए पन्नत्ते, गोयमा! अरुत्तसंठाणसंठिए पन्नत्ते, जिडिभदिए णं भंते! किसंठाणसंठिए पन्नत्ते?, गोयमा! न्णत्तसंठाणसंठिए पन्नत्ते ॥” इति, इह गोयमा! खुरप्पसंठाणसंठिए पन्नत्ते, फासिदिए णं भंते! किसंठाणसंठिए पणत्ते?, गोयमा! तत्त्वार्थमूलटीकायामनभ्युपगमान्, उपकरणं नाम सन्नस्थानीयाया चास्यनिर्दुत्तेयो स्पशनेन्द्रियनिर्दुत्ते: प्रायो न वाणाभ्यन्तरोद्:; तत्त्वार्थमूलटीकायामनभ्युपगमान्, इदं चोपकरणरूपं द्रव्येन्द्रियमान्तरनिर्दुत्ते: कथञ्चि-
खन्नधारस्थानीया स्वच्छतरपुत्रलसमूहसिगाडभ्यन्तरा निर्दुत्तिसत्त्वाः शक्तिविशेषः; इदं चोपकरणरूपं द्रव्यादिनोपकरणस्योपघातसम्भवात्, तथाहि
दर्यान्तरं, शक्तिशक्तिमतोः कथञ्चिद्भेदात्, कथञ्चिद्भेदात् सत्यामपि तस्यामान्तरनिर्दुत्तौ द्रव्यादिनोपकरणस्योपघातसम्भवात्, तथाहि
—सत्यामपि कदम्बपुष्पाद्याकृतिरूपायामान्तरायां निर्दुत्तौ महाकठोरतरणगजितादिना शतयुपघाते सति न परिच्छेदुमीशते जन्तवः
शब्दादिकमिति, भावेन्द्रियमपि द्विधा—लब्धिरुपयोगश्च, तत्र लब्धिः श्रोत्रेन्द्रियानिद्विगयसादावरणश्रयोपशमः, उपगोः स्वस्वविषये
लब्धनुसारेणालनः परिच्छेदेवव्यापारः; तत्र यद्यपि द्रव्यरूपं भावरूपं चेत्यभिन्द्रियमनेकप्रकारं तथाऽपीह चास्यनिर्दुत्तिलूपसिन्द्रियं
पृष्टमवगन्तव्यं, वदेवापिकृत्य व्यवहारप्रयुत्ते:; तथाहि—नकुलादयः पथेन्द्रिया इह भावेन्द्रियपथ्वरुमिज्ञानसमन्वितान् अनुमानतः
प्रतीयन्ते तथाऽपि न ते पथेन्द्रिया इति व्यनक्तिगन्ते, चाखेन्द्रियपथ्वकासम्भवात्, उक्तं च—“पंचेन्द्रिओ उ यत्तलो नरो व्व सन्न-
विसओवलंभाओ । तद्वनि न भण्णद पंचिद्विड सि पञ्चिद्वियभावा ॥ १ ॥” ततो द्रव्येन्द्रियमपिकृत्य निर्धनगसूनाह—‘गोयमे’त्यादि
सुगमम् ॥ गतमिन्द्रियद्वारमधुना समुद्रयातहारं, तत्र समुद्रयाताः सप्त, तथाया—वेदनामसुद्रयातः १ कयायससुद्रयातः २ गारणससुद्रयातः
३ वैक्रियससुद्रयातः ४ तैजसमसुद्रयातः ५ आहारकमसुद्रयातः ६ केयलिससुद्रयातश्च ७, तत्र वेदनायाः समुद्रयातो वेदनाससुद्रयातः;

१ पथेन्द्रिय एव बहुलो नर इव गतिगोक्तम्भवात् । तथापि न भवत्ये पथेन्द्रिय इति पाथेन्द्रियनामात् ॥ १ ॥

स चासातवेदनीयकर्माश्रयः १, कपायेण—कपायोदयेन समुद्घातः कपायसमुद्घातः, स च कपायचारित्रमोहनीयकर्माश्रयः २, मरणे भवो मारणः, स चासौ समुद्घातश्च मारणसमुद्घातः ३, वैक्रिये प्रारभ्यमाणे समुद्घातो वैक्रियसमुद्घातः, स च वैक्रियशरीरनामकर्माश्रयः ४, (तैजसेन हेतुभूतेन समुद्घातस्तैजससमुद्घातः तैजसशरीरनामकर्माश्रयः) ५, आहारके प्रारभ्यमाणे समुद्घात आहारकसमुद्घातः, स चाहारकशरीरनामकर्माश्रयः ६, केवलानि अन्तर्मुहूर्त्तभाविपरमपदे समुद्घातः केवलिसमुद्घातः ७ । अथ समुद्घात इति कः शब्दार्थः?, उच्यते—समिति—एकीभावे उत्—प्रावत्ये एकीभावेन प्रावत्येन घातः समुद्घातः, केन सह एकीभावगमनम्? इति चेद्, उच्यते, अर्थद्विदनादिभिः, तथाहि—यदा आत्मा वेदनादिसमुद्घातगतो भवति तदा वेदनाद्यनुभवज्ञानपरिणत एव भवति नान्यज्ञानपरिणतः, प्रावत्येन घातः कथम्? इति चेद्, उच्यते, इह वेदनादिसमुद्घातपरिणतो बहून् वेदनीयादिकर्मपुद्गलान् कालान्तरानुभवयोगयानुदीरणाकरणेनाकृष्योदयावलिकायां प्रक्षिप्यानुभूयानुभूय निर्जरयति, आत्मप्रवेशेभ्यः शातयतीति भावः, तत्र वेदनासमुद्घातगत आत्मा वेदनीयकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, तथाहि—वेदनाकरालितो जीवः स्वप्रदेशानन्तानन्तकर्मपरमाणुवेष्टितान् शरीराद्बहिरपि विक्षिपति, तैश्च प्रदेशैर्वेदनजघनादिरन्ध्राणि कर्णस्कन्धाद्यन्तरालानि चापूर्यायामतो विस्तरश्च शरीरमात्रं क्षेत्रमभिव्याप्यान्तर्मुहूर्त्तं यावद्वतिष्ठते, तस्मिन्प्रदेशान्तर्मुहूर्त्ते प्रभूतासातवेदनीयकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, कपायसमुद्घातसमुद्घतः कपायाल्यचारित्रमोहनीयकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, तथाहि—कपायोदयसमाकुलो जीवः स्वप्रदेशान् वह्निर्विक्षिप्य तैर्वेदनोदरादिरन्ध्राणि कर्णस्कन्धाद्यन्तरालानि चापूर्यायामविस्तराभ्यां देहमात्रं क्षेत्रमभिव्याप्य वर्त्तते, तथाभूतश्च प्रभूतकपायकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, एवं मरणसमुद्घातगत आयुःकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, वैक्रियसमुद्घातगतः पुनर्जीवः स्वप्रदेशान् शरीराद्बहिर्विक्षिप्य शरीरवि-

कम्भवाहृत्यमानमायामतः सद्गोपयोजनप्रमाणं वृणुं निवृजति, निवृज्य च यथास्थूलान् वैकियशरीरानामकर्मपुद्गलान् प्राप्यद्वाङ्
शातयति, तथा चोक्तम्—“वेडन्वियसयुग्घाए णं समोएणए २ चा संखिजाइं जोयणारं वंउं निसियए, निरिखिता अहावागरे पुगुगले
परिसाडेइ ” इति, तेजसाधारकसयुद्घातौ वैकियसयुद्घातवर्णसातव्यौ, केवलं तेजससयुद्घातगतलौजसशरीरानामकर्मपुद्गलपरिशातं
करोति, आहारकसयुद्घातगत आहारकशरीरानामकर्मपुद्गलपरिशातं करोति, केवलिसयुद्घातसयुद्घातस्तु केवली सयुद्घेदनीयशुभाशुभना-
गोथनीचैर्गोत्रकर्मपुद्गलपरिशातं (करोति), केवलिसयुद्घातवर्णः शेषाः पउपि सयुद्घाताः प्रलोकमान्तर्गोहृत्सिकाः, केवलिसयुद्घातः पुन-
रष्टसागयिकः, उक्तं च प्रज्ञापनायाम्—“वेयणासयुग्घाए णं कइसमइए पणत्ते ?, गोयमा ! असंरोजसमइए अंतयुदुत्ते, एवं जाव आहार-
गसयुग्घाए ॥ केवलिसयुग्घाए णं भंते ! कइसमइए पणत्ते ?, गोयमा ! अट्टसमइए पणत्ते ॥” इति, तदेवमनेकसयुद्घातसम्भवे सूक्ष्म-
प्रथिवीकायिकानां तान् पृच्छति—‘तेसिणं भंते’ इत्यादि युगलं, नगरं वैकियाहारकौजसकेवलिसयुद्घाताभावे वैकियादिलब्धयभावात् ॥
गतं मयुद्घातद्वारं, सम्प्रति सच्चिदाधारमाए—‘ते णं भंते’ इत्यादि, ‘ते’ सूक्ष्मप्रथिवीकायिकाः णमिति याग्यालङ्कारे भरन्त ! किं स-
च्चिनोऽसच्चिनो वा ?, सच्चरानं सच्चशा—भूतगत्तानिगावत्समावर्णोन्नोचनं सा विगतो येषां ते सच्चिनः—निशिष्टसरणाविरूपमनो-
विद्वानभाज इत्यर्थः, यथोक्तमनोविद्वानधिकला असच्चिनः ?, अत्र भगवाच्चिर्चनमाए—गौतम ! नो सच्चिनः, किन्त्वसच्चिनः, वि-
शिष्टमनोलब्धयभावात्, हेयुवायोपदेशेनापि न सच्चिनः, अभिसंभारणपूर्विकायाः कणशकैरभावात्, इक्षसच्चिन इतो सिद्धे नो
सच्चिन इति प्रतिषेधः प्रतिषेधप्रधानो विनिरयमिति ज्ञापनार्थः, प्रतिपागस्य प्रकृतिगावत्त्वत्वादिति । गतं सच्चिद्वारं, वेदनाद्वारमाए
—‘ते णं भंते !’ इत्यादि ॥ ‘इत्थिवेयगा’ इति स्थियाः वेदो येषां ते स्त्रीरुकाः, एवं पुरुषेयत्वा नपुंसकवेदका इत्यपि भावनीयं, तत्र

स्त्रियाः पुंस्यभिलाषः स्त्रीवेदः, पुंसः स्त्रियामभिलापः पुंवेदः, उभयोरप्यभिलापो नपुंसकवेदः, भगवानाह—गौतम ! न स्त्रीवेदका न पुरुषवेदकाः, नपुंसकवेदकाः संमूर्च्छिमत्वात्, 'नारकसंमूर्च्छिमा नपुंसका' इति भगवद्वचनम् ॥ पर्याप्तिद्वारमाह—'तेसि णं भंते' इत्यादि, सुगमं, पर्याप्तिप्रतिपक्षा अपर्याप्तिस्त्रिरूपणार्थमाह—'तेसि. णं भंते !' इत्यादि पाठसिद्धं, नवरं चतस्रोऽप्यपर्याप्तयः करणापेक्षया द्रष्टव्याः, लब्धपेक्षया लेकैव प्राणापानापर्याप्तिः, यस्मादेवमागमः—इह लब्धपर्याप्तका अपि नियमादाहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तिपरिसमाप्तावेव त्रियन्ते नार्वाक्, यत आगामिभवायुर्बद्धा त्रियन्ते सर्वे एव देहिनः, तथाहारशरीरेन्द्रियपर्याप्तानामेव बन्धमायातीति ॥ सम्प्रति दृष्टिद्वारमाह—'ते णं भंते !' इत्यादि सुगमं, नवरं सम्यग्—अविपरीता दृष्टिः—जिनप्रणीतवस्तुतत्त्वप्रतिपत्तिर्येषां ते सम्यग्दृष्टयः, मिथ्या—विपर्यस्ता दृष्टिर्येषां भक्षितहृत्पूरुपस्य सिते पीतप्रतिपत्तिवत् मिथ्यादृष्टयः, एकान्तसम्यग्प्रमिथ्यारूपप्रतिपत्तिविकलाः सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, निर्वचनसूत्रं—'गोयमे'त्यादि, सुगमं, नवरं सम्यग्दृष्टित्वप्रतिषेधः सासादनसम्यक्त्वस्यापि तेषामसम्भवात्, सासादनसम्यक्त्वतां तन्मध्ये उत्पादाभावात्, ते ह्यतिसंछिष्टपरिणामाः, सास्वादनसम्यक्त्वपरिणामस्तु मनाक् शुभ इति तन्मध्ये सासादनसम्यक्त्ववतामुत्पादाभावः, अत एव सदा संछिष्टपरिणामत्वात्तेषां सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वपरिणामोऽपि न भवति, नापि सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सन् तन्मध्ये उत्पद्यते, 'न सम्ममिच्छो कुणइ कालं' इति वचनात् ॥ गतं दृष्टिद्वारमधुना दर्शनद्वारमाह—दर्शनं नाम सामान्यविशेषात्मके वस्तुनि सामान्यावबोधः, तच्चतुर्धा, तथा—चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनं केवलदर्शनं च, तत्र सामान्यविशेषात्मके वस्तुनि चक्षुषा दर्शनं—रूपसामान्यपरिच्छेदश्चक्षुर्दर्शनम्, अचक्षुषा—चक्षुर्वर्जेशेषेन्द्रियमनोभिर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनम्, अवधिरेव दर्शनं—रूपिसामान्यग्रहणमवधिदर्शनं, केवलमेव दर्शनं—सकलजगद्भाविवस्तुसामान्यपरिच्छित्तिरूपं केवलदर्शनं, तत्र किमेपां दर्शनमिति

जिज्ञासुः पृच्छति—‘ते णं भंते’ इत्यादि पाठसिद्धं, नवरमचक्षुर्वर्धनिलं स्पर्शनेन्द्रियापेक्षया, शेषदर्शनप्रतिषेधः सुज्ञानः ॥ गतं दर्शन-
द्वारं, ज्ञानद्वारमाह—‘ते णं भंते जीवा’ इत्यादि, अज्ञानलं मिथ्यादृष्टित्वात्, तदपि चाज्ञानलं मल्यज्ञानश्रुताज्ञानापेक्षया, तथा चाह
—‘नियमा दुअण्णाणी’त्यादि पाठसिद्धं, नवरं तदपि मल्यज्ञानं श्रुताज्ञानं च शेषजीववादरादिराशयपेक्षयाऽत्यन्तमल्पीयः प्रतिपत्तव्यं,
यत उक्तम्—‘सर्वनिष्ठो जीवस्य दृष्ट उपयोग एव वीरेण । सूक्ष्मनिगोदापर्योप्तानां स च भवति विशेषः ॥ १ ॥ तस्मात्प्रभृति
ज्ञानविद्युच्छिद्रेष्टा जिनेन जीवानाम् । लब्धिनिमित्तैः करणैः कायेन्द्रियवाग्गनोदृग्भिः ॥ २ ॥’ योगद्वारमाह—‘ते णं भंते’ इत्यादि
पाठसिद्धम् ॥ गतं योगद्वारमधुनोपयोगद्वारं, तत्रोपयोगो द्विविधः—साकारोऽनाकारश्च, तत्राकारः—प्रतिवस्तु प्रतिनियतो ग्रहणपरिणामः
‘आगारो व विसो’ इति वचनात्, सह आकारो यस्य येन वा स साकारो—ज्ञानपञ्चकमज्ञानत्रिकं, यथोक्ताकारविकलोऽनाकारः, स
चक्षुर्वर्शनादिको दर्शनचतुष्टयात्मकः, उक्तं च—‘ज्ञानाज्ञाने पञ्च त्रिविकल्पे सोऽष्टधा तु साकारः । चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदृग्विषय-
स्त्वनाकारः ॥ १ ॥’ तत्र क एपाशुपयोगः ? इति जिज्ञासुः पृच्छति—‘ते णं भंते !’ इत्यादि निगदसिद्धं, नवरं साकारोपयोगोपयुक्ता
मल्यज्ञानश्रुताज्ञानोपयोगापेक्षया, अनाकारोपयोगोपयुक्ता अचक्षुर्वर्शेनोपयोगापेक्षयेति ॥ साम्प्रतमाहारद्वारमाह—‘ते णं भंते’ इत्यादि,
‘ते’ सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः णमिति वाक्यालङ्कारे भवन्त ! जीवाः किमाहारमाहारयन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! ‘द्रव्यतो’ द्रव्यस्वरूप-
पर्यालोचनायामनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याणि, अन्यथा ग्रहणासम्भवात्, न हि सप्तज्ञातप्रदेशालका असप्तज्ञातप्रदेशालका वा स्कन्धा
जीवस्य ग्रहणप्रायोग्या भवन्ति, क्षेत्रतोऽसप्तज्ञातप्रदेशावगाढानि, कालतोऽन्यतरस्थितिकानि—अध्वन्यस्थितिकानि मध्यमस्थितिकानि उ-
त्कृष्टस्थितिकानि चेति भावार्थः, स्थितिरिति चाहारयोगरक्तपपरिणामलोऽवस्थानं प्रत्येतव्यम्, आह च मूलटीकाकारः—‘काल-

तोऽन्यतरस्थितीनि तद्भावावस्थानेन जघन्यादिरूपां स्थितिमधिष्ठत्येति, भावतो वर्णवन्ति गन्धवन्ति रसवन्ति स्पर्शवन्ति च, प्रतिपरमाण्वैकैकवर्णगन्धरसद्विस्पर्शभावात्, “एवं जहा पंणवणाए” इत्यादि, ’ ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण यथा प्रह्लापनायामष्टाविंशतितमे आहारपदे प्रथमोद्देशके तावद्धक्तव्यं यावत् “सिय तिदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिसिं”मिति, तच्चैवम्—“जाइं भावतो वणमं ताइं आहारेंति ताइं किं एगवण्णाइं आहारेंति जाव पंचवण्णाइं आहारेंति ?, गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च एगवण्णाइंपि आहारेंति जाव पंचवण्णाइंपि आहारेंति जाव सुक्खिल्लवण्णाइंपि आहारेंति, जाइं कालवण्णाइंपि आहारेंति ताइं किं एगगुणकालाइं आहारेंति जाव दसगुणकालाइं आहारेंति संखिज्जगुणकालाइं आहारेंति असंखेज्जगुणकालाइं आहारेंति अणंतगुणकालाइं आहारेंति ?, गोयमा ! एगगुणकालाइंपि आहारेंति जाव अणंतगुणकालाइंपि आहारेंति एवं जाव सुक्खिळाइंपि आहारेंति, एवं गंधतोवि रसतोवि ॥ जाइं भावतो फासमंताइं आहारेंति ताइं किं एगफासाइं आहारेंति दुफासाइं आहारेंति जाव अट्टफासाइं आहारेंति ?, गोयमा ! ठाणमगणं पडुच्च नो एगफासाइं आहारेंति नो तिफासाइंपि आहारेंति चउफासाइंपि आहारेंति जाव अट्टफासाइंपि आहारेंति, विहाणमगणं पडुच्च कक्खळाइंपि आहारेंति जाव लुक्खाइंपि आहारेंति ॥ जाइं फासतो कक्खळाइंपि आहारेंति ताइं किं एगगुणकक्खळाइं आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खळाइंपि आहारेंति ?, गोयमा ! एगगुणकक्खळाइंपि आहारेंति ॥ जाइं जाइंपि आहारेंति जाव अणंतगुणकक्खळाइंपि आहारेंति, एवं अट्टवि फासा भाणियन्वा जाव अणंतगुणलुक्खाइंपि आहारेंति ॥ जाइं भंते ! अणंतगुणलुक्खाइं आहारेंति ताइं भंते ! किं पुट्टाइं आहारेंति अपुट्टाइं आहारेंति ?, गोयमा ! पुट्टाइं आहारेंति नो अपुट्टाइं आहारेंति, जाइं पुट्टाइं आहारेंति ताइं भंते ! किं ओगाढाइं आहारेंति अणोगाढाइं आहारेंति ?, गोयमा ! ओगाढाइं आहारेंति नो

अणोगाढाई आहारेंति, जाई भंते ! ओगाढाई आहारेंति ताई किं अणंतरोगाढाई आहारेंति परंपरोगाढाई आहारेंति ?, गोयमा ! अणंतरोगाढाई आहारेंति नो परंपरोगाढाई आहारेंति, ताई भंते ! किं अणूई आहारेंति वायराई आहारेंति ?, गोयमा ! अणूईपि आहारेंति वायराईपि आहारेंति, जाई भंते ! अणूई आहारेंति ताई भंते ! किं उडुं आहारेंति अहे आहारेंति तिरियं आहारेंति ?, गोयमा ! उडुंपि आहारेंति अहेवि आहारेंति तिरियंपि आहारेंति, जाई भंते ! उडुंपि आहारेंति मज्जेवि आहारेंति पज्जवसाणे(वि)आहारेंति, जाई भंते ! आइंपि आहारेंति जाव पज्जवसाणेवि आहारेंति ताई किं सविसए आहारेंति अविसेए आहारेंति ?, गोयमा ! सविसए आहारेंति नो अविसेए आहारेंति, जाई भंते ! सविसए आहारेंति ताई किं अणुपुब्बि आहारेंति आहारेंति ?, गोयमा ! अणुपुब्बि आहारेंति नो अणुपुब्बि आहारेंति, जाई भंते ! अणुपुब्बि आहारेंति ताई किं तिदिसि आहारेंति चउदिसि आहारेंति पंचदिसि आहारेंति छदिसि आहारेंति ?, गोयमा ! निब्बायाणणं छदिसि, वाघायं पडुग सिय तिदिसि सिय चउदिसि(सिय)पंचदिसि-मिति ॥” अस्या व्याख्या—“जाई भावतो वण्णमंताई” इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगम्, भगवानाह-गौतम ! ‘ठाणमगगणं पडुजे’ति तिष्ठन्ति विशेषा अस्मिन्निति स्थानं-सामान्यमेकवर्णं द्विवर्णं त्रिवर्णं गित्तादिरूपं तस्य मार्गेणम्-अन्वेषणं तत्प्रतीत्य, सामान्यचिन्तामाश्रित्येति भावार्थः, एकवर्णान्यपि द्विवर्णान्यपीत्यादि सुगमं, नवरं तेषामगन्तप्रदेशिकानां ररुन्धानामेकवर्णत्वं द्विवर्णत्वमित्यादि व्यवहारन्यमता-पेक्षया, निश्चयनयमतापेक्षया लनन्तप्रदेशिकरुन्धोऽल्पीयानपि पञ्चवर्णं एव प्रतिपत्तव्यः, ‘निश्चयनयमगगणं पडुजे’त्यादि यावद् [विधानं-विशेषः,] विविक्तम्-इतरव्ययच्छन्नं धानं-पोषणं स्वरूपस्य यत्प्रतीत्य सामान्यचिन्तामाश्रित्येति शेषः, कुण्णो नील इत्यादि प्रति-

नियतो वर्णविशेष इतियावत्, तस्य मार्गेणं तत्प्रतीत्य कालवर्णान्यप्याहारयन्तीत्यादि सुगमं, नवरसेतदपि व्यवहारतः प्रतिपत्तव्यं, नि-
श्रयतः पुनरवश्यं तानि पञ्चवर्णान्येव ॥ 'जाइं वणतो कालवण्णाइं' इत्यादि सुगमं यावदनन्तगुणसुक्किलाइंपि आहारयन्ति, एवं
गन्धरसस्पर्शविषयाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि ॥ 'जाइं भंते! अणंतगुणलुक्स्वाइं' इत्यादि, यानि भदन्त! अनन्तगुणरूक्षाणि, उपल-
क्षणमेतत्—एकगुणकालादीन्यप्याहारयन्ति तानि स्पृष्टानि—आत्मप्रदेशस्पर्शविषयाण्याहारयन्ति उतास्पृष्टानि?, भगवानाह—स्पृष्टानि
नो अस्पृष्टानि, तत्रात्मप्रदेशैः संस्पर्शनमात्मप्रदेशावगाढक्षेत्राद्द्वहिरपि संभवति ततः प्रश्रयति—'जाइं भंते' इत्यादि, यानि भदन्त!
स्पृष्टान्याहारयन्ति तानि किमवगाढानि—आत्मप्रदेशैः सहैकक्षेत्रावस्थायीनि उतानवगाढानि—आत्मप्रदेशावगाढक्षेत्राद्द्वहिरवस्थितानि?, कि-
भगवानाह—गौतम! अवगाढान्याहारयन्ति नानवगाढानि । यानि भदन्त! अवगाढान्याहारयन्ति तानि किमन्तरावगाढानि?, कि-
मुक्तं भवति?—येष्व्वासप्रदेशेषु यान्यव्यवधानेनावगाढानि तैरात्मप्रदेशैस्तान्येवाहारयन्ति उत परस्परवगाढानि—एकद्वित्राद्यात्मप्रदेशै-
र्व्यवहितानि?, भगवानाह—गौतम! अनन्तरावगाढानि न परस्परवगाढानि । यानि भदन्त! अनन्तरावगाढान्याहारयन्ति तानि
भदन्त! अनन्तप्रादेशिकानि द्रव्याणि किमणूनि—स्तोकान्याहारयन्ति उत बादराणि—प्रभूतप्रदेशोपचितानि?, भगवानाह—अणून्यप्या-
हारयन्ति बादराण्यप्याहारयन्ति, इहाणुत्ववादत्वे-तेपामेवाहारयोग्यानां स्कन्धानां प्रदेशस्तोकत्वबाहुल्यापेक्षया प्रज्ञापनामूलटीका-
कारेणापि व्याख्याते इत्यस्माभिरपि तथैवाभिहिते । यानि भदन्त! अणून्यपि आहारयन्ति तानि किमूर्ध्वप्रदेशस्थितान्याहारयन्ति अ-
धस्तिर्यग्वा?, इहोर्ध्वधस्तिर्यक्त्वं यावति क्षेत्रे सूक्ष्मपृथिवीकायिकोऽवगाढस्तावत्येव क्षेत्रे तदपेक्षया परिभावनीयं, भगवानाह—ऊर्ध्वम-
प्याहारयन्ति—ऊर्ध्वप्रदेशावगाढान्यप्याहारयन्ति, एवमधोऽपि तिर्यगपि । यानि भदन्त! ऊर्ध्वमप्याहारयन्ति अधोऽप्याहारयन्ति तिर्य-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ २० ॥

गव्याहारयन्ति तानि किमादावाहारयन्ति मध्ये आहारयन्ति पर्यासाने आहारयन्ति ? अयमत्राभिप्रायः—सूक्ष्मगृथिवीकथिका एतन्त-
न्तप्रादेशिकानि द्रव्याण्यन्तर्गुह्यं कालं गवदुभोगोचितानि गृह्णन्ति, ततः रंशयः—कियुपभोगोचितस्य कालस्यान्तर्गुह्यं प्रमाणसादो-
प्रथमसमये आहारयन्ति उत मध्ये—मध्यसमयेषु आहोभित् पर्यवसाने—पर्यवसानसमये ? भगवानाह—गौतम ! आदावपि मध्येऽपि
पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति, कियुक्तं भवति ?—उपभोगोचितकालस्यान्तर्गुह्यं प्रमाणसादिसिद्ध्यासातसमयेऽप्याहारयन्तीति । यानि भदन्तः
आदावपि मध्येऽपि पर्यवसानेऽप्याहारयन्ति तानि भदन्त ! किं शत्रिययानि—सोचितहारयोग्यान्याहारयन्ति उतविषयानि—सोचित-
हारयोग्यान्याहारयन्ति ? भगवानाह—गौतम ! स्वपिपयाण्यहारयन्ति नो अपिपयाणि । यानि भदन्त ! स्वपिपयाण्यहारयन्ति तानि
भदन्त ! किमानुपूर्व्याऽऽहारयन्ति अगानुपूर्व्या ? आनुपूर्वी नाम यथाऽऽसन्नं, तद्विपरीताऽगानुपूर्वी, भगवानाह—गौतम ! आनुपूर्व्या,
सूत्रे द्वितीया वृत्तीयार्थं चेद्वितव्या प्राकृतत्वात्, यथाऽऽचाराद्दे “अगणि पुढा” इत्यत्र, आहारयन्ति, नो अगानुपूर्व्या ऊर्ध्वमयस्तिर्यग्या,
यथाऽऽसन्नं नातिक्रम्याहारयन्तीति भावः । यानि भदन्त ! आनुपूर्व्याऽऽहारयन्ति तानि भदन्त ! किं ‘तिदिस्’ति तिलो दिशः समा-
हृताच्चिदिकृतसिन् व्यवशितान्याहारयन्ति चतुर्दिशि पश्चदिशि पश्चदिशि वा, इह लोकनिगुटपर्यन्ते जवन्यपरेऽपि [नीयानगाहक्षेत्रं-]
त्रिदिव्यवस्थितमेव प्राप्यते न द्विदिव्यवस्थितोपेक्षितव्यवस्थितं वा, अतन्निदिरारभ्य प्रभः कृतः, भगवानाह—गौतम ! ‘नित्रायान्णं
छदिसि’मित्तादि, व्याघातो नामालोकाकशेन प्रतिरालनं व्याघातसाभो नित्रायानं ‘शब्दप्रथादातव्यं पूर्णपदार्थं नित्यमव्ययीभान’
इत्यव्ययीभावः ‘तेन वा वृत्तीयाया’ इति विकल्पेनाम्भावगिभानात् पक्षेऽत्राम्भावः, निगमाद्—अवश्यं तथा पञ्चदिशि व्यवशितानि,
पदभ्यो दिग्भ्य आगतानीति भावः, द्रव्याण्यहारयन्ति, व्यापानं पुनः प्रतीत लोकनिगुटवदो सारकमपिचिदिशि—तिन्मुभ्यो दिग्भ्य

१ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मगृ-
थीकायाः
सू० १३

॥ २० ॥

आगतानि, कदाचित् चतसृभ्यः कदाचित्पञ्चभ्यः, काऽत्र भावना ? इति चेदुच्यते—इह लोकनिष्कृते पर्यन्तेऽधस्त्यप्रतरामेयकोणावस्थितो
 यदा सूक्ष्मपृथिवीकायिको वर्त्तते तदा तस्याधस्तादलोकेन व्याप्तत्वात् अधोदिक्पुद्गलाभावः आमेयकोणावस्थितत्वात् पूर्वदिक्पुद्गलाभावां
 दक्षिणदिक्पुद्गलाभावश्च, एवमधःपूर्वदक्षिणरूपाणां तिसृणां दिशामलोकेन व्यापनात् ता अपास्य या परिशिष्टा ऊर्ध्वोऽपरोत्तरा च
 दिगव्याहता वर्त्तते तत आगतान् पुद्गलानाहारयन्ति, यदा पुनः स एव पृथिवीकायिकः पश्चिमां दिशमनुसृत्य वर्त्तते तदा पूर्वा दिग-
 भ्यधिका जाता, द्वे च दिशौ दक्षिणाधस्त्यरूपे अलोकेन व्याहते इति स चतुर्दिगागतान् पुद्गलानाहारयति, यदा पुनरूर्ध्वं द्वितीयादि-
 प्रतरगतपश्चिमदिशमवलम्ब्य तिष्ठति तदाऽधस्त्यापि दिगभ्यधिका लभ्यते, केवला दक्षिणैवैका पर्यन्तवर्त्तिनी अलोकेन व्याहतेति पञ्च-
 दिगागतान् पुद्गलानाहारयति । 'वर्णतो' इत्यादि वर्णतः कालनीललोहितहारिद्रशुछानि, गन्धतः सुरभिगन्धानि दुरभिगन्धानि वा,
 रसतस्तिक्तानि यावन्मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशानि यावद्द्रक्षाणि, तथा तेपामाहार्यमाणानां पुद्गलानां 'पुराणान्' अभ्रतनान् वर्णगुणान्
 गन्धगुणान् रसगुणान् स्पर्शगुणान् 'विपरिणामइत्ता परिषाडइत्ता परिविद्धंसइत्ता' एतानि चत्वार्यपि पदान्येकार्थिकानि
 विनाशार्थप्रतिपादकानि नानादेशजविनेयानुग्रहार्थमुपात्तानि, विनाशः किमित्याह—अन्यान् अपूर्वान् वर्णगुणान् गन्धगुणान् रसगुणान्
 स्पर्शगुणान् उत्पाद्यात्शरीरश्रेत्रावगाढान् पुद्गलान् 'सन्वत्पण्याए' सर्वालाना—सर्वरेवासप्रदेशैराहारमाहाररूपान् पुद्गलानाहारयन्ति ॥
 गतमाहारद्वारं, साम्प्रतमुपपातद्वारमाह—'ते णं भंते' इत्यादि, ते भदन्त ! सूक्ष्मपृथिवीकायिका जीवाः 'कुतः' केभ्यो जीवेभ्य उद्धृत्यो-
 त्पद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्यः ? इत्यादि प्रतीतं, भगवानाह—गौतम ! नो नैरयिकेभ्य इत्यादि पाठसिद्धं, नवरं देवनैरयिकेभ्य उत्पादप्रति-
 पेधो देवनैरयिकाणां तथाभवस्वभावतया तन्मध्ये उत्पादासम्भवात्, 'जहा वर्कंतीए' इति, यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे तथा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २१ ॥

वक्तव्यं, तच्चैवम्—तिर्यग्योनेभ्योऽप्युत्पादः पर्याप्तिभ्योऽपर्याप्तिभ्यो वा केवलमसद्भ्यातवर्षायुष्कवर्जितेभ्यः, मनुष्येभ्योऽप्यकर्मभूमिजान्तर-
द्वीपजासद्भ्यातवर्षायुष्ककर्मभूमिजन्यतिरिक्तेभ्यः पर्याप्तिभ्योऽपर्याप्तिभ्यो वेति ॥ गतशुपपातद्वारमधुना स्थितिद्वारमाह—‘तेसि णं भंते !’
इत्यादि सुगमं, नवरं जघन्यपदादुच्छृष्टपदमधिकमवसेयम् ॥ गतं स्थितिद्वारमधुना समुद्घातमधिकृत्य मरणं विचिन्तयिषुरिदमाह—‘ते
णं भंते जीवा’ इत्यादि सुगमम्, उभयथाऽपि मरणसम्भवात् ॥ च्यवनद्वारमाह—‘ते णं भंते जीवा’ इत्यादि, ‘ते’ सूक्ष्मपृथ्वीका-
यिका भदन्त ! जीवा अनन्तरसुदृढ्य सूक्ष्मपृथिवीकायिकभवादानन्तर्येणोद्धृतेति भावः क्व गच्छन्ति ?—कोत्पद्यन्ते ?, एतेनात्मनो
गमनधर्मकता पर्यायान्तरमधिकृत्योत्पत्तिधर्मकता च प्रतिपादिता, तेन ये सर्वगतमनुत्पत्तिधर्मकं चालानं प्रतिपन्नास्ते निरस्ता द्रष्टव्याः,
तथारूपे सत्यात्मनि यथोक्तप्रश्नार्थासम्भवात्, ‘किं नेरइएसु गच्छन्ति’ ? इत्यादि सुप्रतीतं, भगवानाह—‘नो नेरइएसु गच्छन्ति’
इत्यादि पाठसिद्धं ‘जहा वक्कंतीए’ इति, यथा प्रज्ञापनायां व्युत्क्रान्तिपदे च्यवनमुक्तं तथाऽऽत्रापि वक्तव्यं, तद्योत्पादवद् भावनीय-
मिति ॥ गतं च्यवनद्वारमधुना गत्यागतिद्वारमाह—‘ते णं भंते जीवा’ इत्यादि, ते भदन्त ! जीवाः ‘कतिगतिकाः ?’ कति गतयो येषां
ते कतिगतिकाः, ‘कत्यागतिकाः ?’ कतिभ्यो गतिभ्य आगतियेषां ते कत्यागतिकाः, भगवानाह—गौतम ! ह्यागतिका नरकगतेर्देवगतेश्च
सूक्ष्मेरूपदाभावात्, द्विगतिका नरकगतौ च तत उद्धृतानामुत्पादाभावात्, ‘परीत्ता’ प्रत्येकशरीरिणः, असंश्लेषया असंश्लेष्य-
लोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् प्रज्ञप्ता मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, अनेन सर्वतीर्थकृतामविसंवादिचवनतामाह, हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !
‘से तं सुहमपुढविक्काइया’ त एते सूक्ष्मपृथिवीकायिका उक्ताः ॥ उक्ताः सूक्ष्मपृथिवीकायिकाः, अधुना यादृशपृथिवीकायिकान-
भिधित्सुराह—

१ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मपृ-
थ्वीकायाः
सू० १३

॥ २१ ॥

से किं तं बायरपुढविकाइया ? २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सण्हबायरपुढविकाइया य खरबायर-
पुढविकाइया य (सू० १४ ॥

‘से किं त’मिलादि, अथ के ते बादरपृथिवीकायिकाः ?; सूरिराह—बादरपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—ऋक्षणबादरपृ-
थिवीकायिकाश्च खरबादरपृथिवीकायिकाश्च—ऋक्षणा नाम चूर्णितलोष्टकल्पा मृदुपृथवी तदात्मका जीवा अप्युपचारतः ऋक्षणाः ते च
ते बादरपृथिवीकायिकाश्च ऋक्षणबादरपृथिवीकायिकाः, अथवा ऋक्षणा चासौ बादरपृथिवी च सा कायः—शरीरं येषां ते ऋ-
क्षणबादरपृथ्वीकायाः त एव स्वार्थिकेकप्रत्ययविधानात् ऋक्षणबादरपृथिवीकायिकाः; खरा नाम पृथिवी सङ्घातविशेषं काठिन्यविशेषं
वाऽऽपन्ना तदात्मका जीवा अपि खराः ते च ते बादरपृथिवीकायिकाश्च खरबादरपृथिवीकायिकाः, अथवा पूर्ववत्प्रकारान्तरेण स-
मासः, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ ॥

से किं तं सण्हबायरपुढविकाइया ? २ सत्तविहा पणत्ता, तंजहा—कण्हमत्तिया, भेओ जहा
पणवणाए जाव ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । तेसि णं
भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? गोयमा ! तओ सरीरगा पं०, तंजहा—ओरालिए तेयए
कम्मए, तं चेव सव्वं नवरं चत्तारि लेसाओ, अवसेसं जहा सुहुमपुढविकाइयाणं आहारो जाव
णियमा छविसि, इववातो त्तिरिक्खजोणियमणुस्सदेवेहिंते, देवेहिं जाव सोधम्मसाणेहिंते,
ठिती जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं बायीसं वाससहस्साइं । ते णं भंते ! जीवा मारणंतियसमु-

ग्घाएणं किं समोहया मरंति असमोहता मरंति ? गोयमा ! समोहतावि मरंति असमोहतावि मरंति । ते णं भंते ! जीवा अणंतरं उव्वदित्ता कहिं गच्छंति ? कहिं उव्वजंति ?—किं नेरइएसु उव्वजंति ?०, पुच्छा, नो नेरइएसु उव्वजंति त्तिरिक्खजोणिएसु उव्वजंति मणुस्सेसु उव० नो देवेसु उव०, तं चैव जाव असंखेज्जवासाउव्वजेहिं । ते णं भंते ! जीवा कतिगतिया कतिआगतिया पणत्ता ? गोयमा ! दुगतिया तिआगतिया परित्ता असंखेज्जा य समणाउसो !, से तं चायरपुढ-
विकाइया । सेत्तं पुढविकाइया ॥ (सू० १५)

‘से किं त’मित्तादि, अथ के ते ऋक्षगखरपृथिवीकायिकाः ?, सूरिराह—ऋक्षगखरपृथिवीकायिकाः सप्तविधाः प्रज्ञाः, तदेव सप्तविधत्वं दर्शयन्ति, तद्यथा—कृष्णमृत्तिका इत्यादि ‘भेदो भाणियव्वो जहा पणवणाए जाव तत्थ नियमा असंखिज्जा’ इति, भेदो बा-
दरपृथिवीकायिकानां द्विविधानामपि तथा भणितव्यो यथा प्रज्ञापनायां, स च तावद् यावत् “तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति पदं, स चैवम्—किण्हमत्तिया नीलमत्तिया लोहियमत्तिया हालिदमत्तिया सुक्खिलमत्तिया पंडुमत्तिया पणमत्तिया, सेत्तं सण्हवायरपुढवि-
काइया । से किं तं खरवायरपुढविकाइया ? , २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—पुढवी य सक्करा वालुया य उव्वले सिला य लोणूसे !
तंवा य तउय सीसय रूप्प सुवण्णे य वइरे य ॥ १ ॥ हरियाले हिंगुलए मणोसिला सासंगजण पवाले । अब्भपडलब्भवालुय वा-
यरकाये मणिविहाणा ॥ २ ॥ गोसेज्जाए य रुयए अंके फलिहे य लोहियक्खे य । मरगयमसारगले भुयमोयगइंदनीले य ॥ ३ ॥
चंदणगेरुयहसे पुलए सोगंधिए य बोद्धव्वे । चंदणभवेरुलिए जलकंते सूरकंते य ॥ ४ ॥ जे यवण्णे तहपगारा ते समासतो दुविहा

पणत्ता, तंजहा—पञ्जत्तगा य अपञ्जत्तगा य, तत्थ णं जे ते अपञ्जत्तगा ते णं असंपन्ना, तत्थ णं जे ते पञ्जत्तगा एएसिणं वण्णादेसेणं
 गंधाएसेणं रसाएसेणं फासाएसेणं सहस्सगसो विहाणाइं संखिजाइं संखिजाइं जोणिप्पमुहुसयसहस्साइं पञ्जत्तगनिस्साए अपञ्जत्तगा वक्कमंति,
 जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेजा” इति, अह्य व्याख्या—कृष्णमृत्तिका—कृष्णमृत्तिका—रूपा, एवं नीललोहितहारिद्रशुभेदा अपि
 वाच्याः, पाण्डुमृत्तिका नाम देशविशेषे या धूलिरूपा सती पाण्डु इति प्रसिद्धा तदासका जीवा अप्यभेदोपचारात्पाण्डुमृत्तिकेत्युक्ताः,
 ‘पणगमत्तिया’ इति नद्यादिपूरुक्कविते देशे नद्यादि पूरेऽपगते यो भूमौ श्लक्ष्णमृदुरूपो जलमलोऽपरपर्योयपक्कः स पनकमृत्तिका त-
 दासका जीवा अप्यभेदोपचारात्पनकमृत्तिकाः, सेत्तमित्यादिनिगमनं सुगमम् ॥ ‘से किं त’मित्यादि ॥ अथ के ते खरवादरपृथिवी-
 कायिकाः ?, सूरिराह—खरवादरपृथिवीकायिका अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, चत्वारिंशद्भेदा सुख्यतः प्रज्ञप्ता इत्यर्थः, तानेव चत्वारिंशद्भेदा-
 नाह, तंजहा—‘पुढवी’त्यादिगाथाचतुष्टयम् । पृथिवीति ‘भामा सत्यभामावत्’ शुद्धपृथिवी नदीतटभित्त्यादिरूपा १, चशब्द उत्त-
 रापेक्षया समुच्चये, शर्करा—लघूपलशकलरूपा २, बालुका—सिकता ३, उपलः—दक्कद्युपकरणपरिकर्मणायोग्यः पापाणः ४, शिला-
 घटनयोग्या देवकुलपीठद्युपयोगी महान् पापाणविशेषः ५, लवणं—सामुद्रादि ६, ऊपो यद्दशादूपरं क्षेत्रम् ७, अयस्ताम्रत्रपुसीसक-
 रूच्यसुवर्णानि—प्रतीतानि १३, वज्रो—हीरकः १४, हरितालहिङ्गुलमनःशिलाः प्रतीताः १७, सासंगं—पारदः १८, अञ्जनं सौवीरा-
 जनादि १९, प्रवालं—विट्मः २०, अभ्रपटलं—प्रसिद्धम् २१, अभ्रवालुका—अभ्रपटलमिश्रा बालुका २२, ‘वायरकाए’ इति वादर-
 पृथिवीकायेऽमी भेदा इति शेषः, ‘मणिविहाणा’ इति चशब्दस्य गम्यमानत्वात् मणिविधानानि च—मणिभेदाश्च वादरपृथिवीकायभे-
 दस्तेन ज्ञातव्याः, तान्येव मणिविधानानि दर्शयति—‘गोमेजाए य’ इत्यादि, गोमेजकः २३, ‘चः’ समुच्चये, रुचकः २४ अङ्कः २५

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३ ॥

स्फटिकः २६ 'चः' पूर्ववत्, लोहिताक्षः २७ मरकतः २८ मसारगह्वः २९ मुजमोचकः ३० इन्द्रनीलश्च ३१ चन्दनः ३२ गैरिकः
३३ हंसगर्भः ३४ पुलकः ३५ सौगन्धिकश्च ३६ चन्द्रम्रमः ३७ वैदूर्यः ३८ जलकान्तः ३९ सूर्यकान्तश्च ४०, तदेवमाद्यथा गा-
थया. पृथिव्याद्यत्रतुर्दश भेदा उक्ताः द्वितीयगाथयाऽष्टौ हरितालादयः तृतीयगाथया गोभेजकादयो दश तुर्यगाथयाऽष्टाविति, स-
र्वसहस्रया चत्वारिंशत्, 'जे यावणो तहप्पगारा' इति येऽपि चान्ये तथाप्रकारा मणिभेदाः—पद्मरागादयस्तेऽपि खरवादरपृथिवीका-
धिकत्वेन वेदितव्याः । 'ते समासतो' इत्यादि, ते वादरपृथिवीकाधिकाः 'समासतः' सङ्घेपेण द्विविधाः प्रहस्ताः, तद्यथा—पर्याप्तका
अपर्याप्तकाश्च, तत्र येऽपर्याप्तकास्ते स्वयोग्याः पर्याप्तीः साकल्येनासंप्राप्ताः अथवाऽसंप्राप्ता इति विशिष्टान् वर्णादीननुपगताः, तथाहि
—वर्णादिभेदविवक्षायाभेदे न शक्यन्ते कृष्णादिना भेदेन व्यपदेशं, किं कारणमिति—चेद्, उच्यते, इह शरीरादिपर्याप्तिषु परिपूर्णोऽसि
सतीषु वादराणां वर्णादिभेदः संप्रकटो भवति नापरिपूर्णोऽसि, ते चापर्याप्ता उच्छ्वासपर्याप्त्या अपर्याप्ता एव प्रियन्ते, ततो न स्पष्टो व-
र्णादिविभाग इत्यसंप्रज्ञा इत्युक्तम्, अन्ये तु व्याचक्षते—सामान्यतो वर्णादीनसंप्राप्ता इति, तत्र न युक्तं, यतः शरीरसात्रमावितो वर्णा-
दयः, शरीरं च शरीरपर्याप्त्या संजातमिति । 'तदथ ण'मित्यादि, तत्र ये ते पर्याप्तकाः—परिसमाप्तसमस्तस्वयोग्यपर्याप्तयस्ते वर्णादि-
शेन—वर्णभेदविवक्षया एवं गन्धादेशेन रसादेशेन स्पर्शादेशेन सहस्राप्रशः—सहस्रसाक्षया विधानानि—भेदाः, तद्यथा—वर्णाः कृष्णादि-
भेदात्स्वयं गन्धौ सुरभीतरभेदाद्धौ रसास्तिक्तादयः पथ स्पर्शा मृदुकर्कशाद्ययोऽष्टौ, एकैकस्मिन् वर्णादौ तारतम्यभेदेनानेकेऽवान्तरभेदाः,
तथाहि—भ्रमरकोकिलकज्जलादिषु तरतमभावात् कृष्णः कुण्डलरः कृष्णतम इत्यादिरूपतयाऽनेके कृष्णभेदाः, एवं नीलादिष्वप्यायोज्यं,
तथा गन्धरसस्पर्शेष्वपि, तथा परस्परं वर्णानां संयोगतो धूसरकर्तुरेलादयोऽनेकसाहाभेदाः, एवं गन्धादीनामपि परस्परं गन्धादिनिः

१ प्रतिपत्तौ
वादरपृ-
थ्वीकायाः
सू० १५

॥ २३ ॥

समायोगात्, ततो भवन्ति वर्णाद्यादेशैः सहस्राप्रशो भेदाः, 'संखिज्जाइं जोणिप्पमुहसयसहस्साइं'ति सङ्खेयानि योनिप्र-
मुखाणि-योनिद्वाराणि शतसहस्राणि, तथाहि—एकैकस्मिन् वर्णे गन्धे रसे स्पर्शे च संवृता योनिः पृथिवीकायिकानां, सा पुनस्त्रिधा—
सचित्ताऽचित्ता मिश्रा च, पुनरेकैका त्रिधा—शीता उष्णा शीतोष्णा, शीतादीनामपि प्रत्येकं तारतम्यभेदादनेकभेदत्वं, केवलमेकवि-
शिष्टवर्णादियुक्ताः सङ्ख्यातीता अपि स्वस्थाने व्यक्तिभेदेन योनिजातिमधिकृत्यैकैव योनिर्गण्यते, ततः सङ्खेयानि पृथ्वीकायिकानां यो-
निशतसहस्राणि भवन्ति, तानि च सूक्ष्मवादरगतसर्वसङ्ख्याया सम, 'पञ्जत्तगनिस्साए' इत्यादि, पर्याप्तकनिश्रयाऽपर्याप्तका व्युत्कामन्ति-
उत्पद्यन्ते, कियन्तः? इत्याह—यत्रैकः पर्याप्तकस्तत्र नियमात्तन्निश्रया असङ्ख्येयाः—सङ्ख्यातीता अपर्याप्तकाः । 'एएसि णं भंते ! जीवाण'-
मित्यादिना शरीरावगाहनादिद्वारकलापचिन्तां करोति, सा च पूर्ववत्, तथा चाह—'एवं जो चेव सुहुमपुढविकाइयाणं गमो सो
चेव भाणियव्वो इति, 'नवर' मित्यादि, नवरसिदं नानालं लेश्याद्वारे चतस्रो लेश्या वक्तव्याः, तेजोलेश्याया अपि सम्भवात्, तथाहि
—व्यन्तराद्य ईशानान्ता देवा भवनविमानादावतिमूर्च्छेयाऽऽस्सीयरत्तकुण्डलादावप्युत्पद्यन्ते, ते च तेजोलेश्यावन्तोऽपि भवन्ति, यल्ले-
श्याश्च त्रियते अग्रेऽपि तल्लेश्य एवोपजायते "जल्लेसे मरइ तल्लेसे उववज्जइ" इति वचनात्, ततः कियत्कालमपर्याप्तावस्थायां तेजोले-
श्यावन्तोऽप्यवाप्यन्ते इति चतस्रो वक्तव्याः, आहारो नियमात् पड्दिशि, वादराणां लोकमध्य एवोपपातभावात्, उपपातो देवेभ्यो-
ऽपि, बादरेषु तदुत्पादविधानात्, स्थितिर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, देवेभ्योऽप्युत्पादात् त्र्यागतयो, द्विगतयः
पूर्ववत्, एतेऽपि च 'परीत्ता' प्रत्येकशरीरिणोऽसङ्ख्येयाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! हे अयुष्मन् ! हे आयुष्मन् ॥ उक्ताः
पृथ्वीकायिकाः, अधुनाऽऽकायिकानभिधित्सुरिदमाह—

‘से किं तं आउक्काइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा-सुहुमआउक्काइया य बायरआउक्काइया य, सुहुमआऊ० दुविहा पणत्ता, तंजहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । तेसि णं भंते! जीवाणं कति सरीरया पणत्ता?, गोयमा! तओ सरीरया पणत्ता, तंजहा-ओरालिए तेयए कम्मए, जहेव सुहु-मपुढविक्काइयाणं, णवरं थियुगसंठिता पणत्ता, सेसं तं चेव जाव दुगतिया दुआगतिया परित्ता असंखेज्जा पणत्ता । से तं सुहुमआउक्काइया ॥ (सू० १६)

अथ के तेऽप्कायिकाः?, सूरिराए-अप्कायिका द्विविधाः प्रक्षमाः, तयथा-सूक्ष्माप्कायिकाश्च वावराप्कायिकाश्च, तत्र सूक्ष्माः सर्वलो-कव्यापिनो वादरा घनोद्भयादिभावितः, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ । ‘से किं तं सुहुमआउक्काइया?’ इत्यादि सूक्ष्माद्यिधीकायिकव-न्निरवशेषं भावनीयं, नवरसिदं संस्थानद्वारे नानालं, तदेवोपदर्शयति—‘ते सि णं भंते! जीवाणं सरीरया किं संठिया?’ इत्यादि पाठसिद्धम् ॥

से किं तं वायरआउक्काइया?; २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-ओसा हिमे जाव जे यावन्ने तह-प्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तं चेव सव्वं णवरं थियु-गसंठिता, चत्तारि लेसाओ, आहारो नियमा छदिसिं, उववातो त्तिरिखलजोणियमणुस्सदेवेहिं, ठिती जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसं सत्तवाससहस्साइं, सेसं तं चेव जहा बायरपुढविक्काइया जाव दुगतिया तिआगतिया परित्ता असंखेज्जा पत्तत्ता समणाउसो!, सेत्तं वायरआऊ, सेत्तं आउ-क्काइया ॥ (सू० १७ ॥)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते बादराष्कायिकाः?, सूरिराह—बादराष्कायिका अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—“ओसा हिमे महिया जाव तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति, यावत्करणादेवं परिपूर्णपाठो द्रष्टव्यः—“करगे हरतणू सुद्धोदए सीओदए खट्टोदए खारोदए अंबिलोदए लवणोदए वरुणोदए खीरोदए रसोदए जे यावन्ने तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तगा य अपज्जत्तगा य, तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा एएसिणं वणणादेसेणं गंधादेसेणं रसाएसेणं फासाएसेणं सहस्सगसो विहाणाइं संखिज्जाइं जोणिप्पमुहसयसहस्साइं पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति, अस्य व्याख्या—अवश्यायः—त्रेहः, हिमं—स्थानोदकं, महिका—गर्भमासेषु सूक्ष्मवर्षं, करको—घनोपलः, हरतनुः यो भुवमुद्धिय गोधूमाङ्कुरत्तणप्रादिषु बद्धो विन्दु-रुपजायते, शुद्धोदकम्—अन्तरिक्षसमुद्भवं नद्यादिगतं वा, तच्च स्पर्शरसादिभेदादनेकभेदं, तदेवानेकभेदत्वं दर्शयति—शीतोदकं—नदीत-डागावटवापीपुष्करिण्यादिषु शीतपरिणामम्, उष्णोदकं—स्वभावत एव कचिन्निर्झरादाबुष्णपरिणामं, क्षीरोदकम्—ईपलवणपरिणामं यथा लाटदेशादौ केपुचिदवटेषु, खट्टोदकम्—ईपदम्बलपरिणामम्, आम्ब्लोदकम्—अतीव स्वभावत एवाम्बलपरिणामं काञ्चिकवत्, लव-णोदकं लवणसमुद्रे, वारुणोदकं वारुणसमुद्रे, क्षीरोदकं क्षीरसमुद्रे, क्षोदोदकमिक्षुरससमुद्रे, रसोदकं पुष्करवरसमुद्रादिषु, येऽपि चान्ये तथाप्रकारा रसस्पर्शादिभेदाद् दृतोदकादयो बादराष्कायिकास्ते सर्वे बादराष्कायिकतया प्रतिपत्तव्याः, ‘ते समासओ’ इत्यादि प्राग्वत् नवरं सङ्ख्येयानि योनिप्रमुखानि शतसहस्राणीत्यत्रापि सप्त वेदितव्यानि । ‘तेसि णं भंते ! जीवाणं कइ सरीरगा’ ? इत्यादि-द्वारकलापचिन्तायामपि वादरघ्थिवीकायिकगमोऽनुगन्तव्यो, नवरं संस्थानद्वारे शरीरकाणि स्तिबुकसंस्थानसंस्थितानि वक्तव्यानि,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २५ ॥

स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सप्त वर्षसहस्राणि, शेषं तथैव, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि ॥ उक्ता अप्कायिकाः,
सम्प्रति वनस्पतिकाधिकानाह—

से किं तं वणस्सइकाइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सुद्धमवणस्सइकाइया य वायरवणस्स-
इकाइया य ॥ (सू० १७) । से किं तं सुद्धमवणस्सइकाइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पब्ब-
त्तगा य अपज्जत्तगा य तहेव णवरं अणित्थंत्थ (संठाण) संठिया, दुगतिया दुआगतिया अप-
रित्ता अणंता, अवसेसं जहा पुढविक्काइयाणं, से तं सुद्धमवणस्सइकाइया ॥ (सू० १८) ।

अथ के ते वनस्पतिकायिकाः?, सूरिराह—वनस्पतिकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाश्च वादरवनस्पति-
कायिकाश्च, चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ ॥ ‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः?, सूरिराह—सूक्ष्मवनस्पति-
कायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः—पर्योप्ता अपर्योप्ताश्च, ‘तेसि णं भंते ! कत्ति सरीरगा’ इत्यादिद्वारकलापचिन्तनं सूक्ष्मपृथिवीकायिकव-
द्भावनीयं, नवरं संस्थानद्वारे ‘सरीरगा अणित्थंत्थसंठाणसंठिया पणत्ता’ इति, इत्थं तिष्ठतीति इत्थंत्थं न इत्थंत्थमन्तिथंत्थम्, अनि-
यताकारमित्यर्थः, तच्च तत्संस्थानं तेन संस्थितानि—अनियतसंस्थानसंस्थितानि, गत्यागतिद्वारसूत्रपर्यन्ते ‘अपरित्ता अणंता पन्नत्ता’ इति
तन्व्यम्, ‘अपरीत्ता’ अग्रत्येकशरीरिणः अनन्तकायिका इत्यर्थः, अत एवानन्ताः प्रज्ञप्ताः हेअयुष्मन् ! हे आयुष्मन् ! ‘सेत्त’मित्यादि
उपसंहारवाक्यम् ॥

से किं तं वायरवणस्सइकाइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पत्तेयसरीरवायरवणस्सतिकाइया

१ प्रतिपत्तौ
वनस्पति-
भेदौ
सू० १७
सूक्ष्मवन-
स्पतिः
सू० १८

॥ २५ ॥

य साधारणसरीरबायवणस्सइकाइया य ॥ (सू० १९) । से किं तं पत्तेयसरीरबाद्वरणस्सत्तिका-
 इया ?, २ दुवालसविहा पणत्ता, तंजहा—रुक्खा गुच्छा गुम्मा लता य वल्ली य पव्वगा चेव ।
 तणवल्यहरितओसहिजलरुहकुहणा य बोद्धव्वा ॥ १ ॥ से किं तं रुक्खा ?, २ दुविहा पणत्ता,
 तंजहा—एगट्टिया य बहुबीया य । से किं तं एगट्टिया ?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—निंबव-
 जंबुजाव पुण्णागणगरुक्खे सीवणिणतथा असोणे य, जे यावण्णे तहप्पगारा, एतेसि णं मूलावि अ-
 संखेज्जीविया, एवं कंदा खंधा तथा साला पवाला पत्ता पत्तेयजीवा पुप्फाई अणेगजीवाइं फला
 एगट्टिया, सेत्तं एगट्टिया । से किं तं बहुबीया ?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—अत्थियत्तेदुय-
 लंबरकविट्ठे आमलकफणसदाडिमणगगोधकाडंबरीयतिलयलउयलोद्धे धवे, जे यावण्णे तहप्पगारा,
 एतेसि णं मूलावि असंखेज्जीविया जाव फला बहुबीयगा, सेत्तं बहुबीयगा, सेत्तं रुक्खा,
 एवं जहा पणवणाए तहा भाणियव्वं, जाव जे यावन्ने तहप्पगारा, सेत्तं कुहणा—नाणाविध-
 संठाणा रुक्खाणं एगजीविया पत्ता । खंधोवि एगजीवो तालसरलनालिएरीणं ॥ १ ॥ 'जह सगल-
 सरिसवाणं पत्तेयसरीराणं' गाहा ॥ २ ॥ 'जह वा तिलसक्खुलिया' गाहा ॥ ३ ॥ सेत्तं पत्तेयसरी-
 रबायवणस्सइकाइया ॥ (सू० २०)

'से किं त'मित्यादि, अथ के ते बाद्वरणस्सत्तिकायिका: ?, सूरिराह—बाद्वरणस्सत्तिकायिका द्विविधा: प्रज्ञप्ता:, तद्यथा—प्रत्येक-

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६ ॥

शरीरबादरवनस्पतिकायिकाश्च साधारणशरीरबादरवनस्पतिकायिकाश्च, चशब्दौ पूर्ववत् ॥ 'से किं त'मित्यादि, अथ के ते प्रलेक-
शरीरबादरवनस्पतिकायिकाः ?, सूरिराह-प्रलेकशरीरबादरवनस्पतिकायिका द्वादशविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—'रुक्मा'इत्यादि, दृक्षाः-
चूतादयः गुच्छा-दृन्ताकीप्रभृतयः गुल्मानि-नवमालिकाप्रभृतीनि लताः—चम्पकलतादयः, इह येषां स्कन्धप्रदेशे विवक्षितोर्ध्वशा-
खाव्यतिरेकेणान्यत् शाखान्तरं तथाविधं परिस्थूरं न निर्गच्छति ते लता इति व्यवहियन्ते, ते च चम्पकादय इति, वहयः—कूष्मा-
ण्डीत्रपुषीप्रभृतयः पर्वगा-इक्ष्वादयः वृणानि-कुशजुअकार्जुनादीनि वलयानि-केतकीकदल्यादीनि तेषां हि लग् वलयाकारेण
व्यवस्थितेति हरितानि-तन्दुलीयकवस्तुलप्रभृतीनि औषधयः—फलपाकान्ताः ताश्च शास्यादयः जले रुहन्तीति जलरुहाः—उदका-
वकपनकादयः कुहणा-भूमिस्फोटाभिधानास्ते चायकायप्रभृतयः, 'एवं भेदो भाणियव्वो जहा पन्नवणाए' इत्यादि, 'एवम्' उक्तेन
प्रकारेण बादरप्रलेकशरीरवनस्पतिकायिकानां भेदो वक्तव्यो यथा प्रज्ञापनायाम्, इह तु ग्रन्थगौरवभयान्न लिख्यते, स च किं या-
वद् वक्तव्यः ? इत्याह—'जह वा तिलसकुलिया' इत्यादि, अस्याश्च गाथाया अयं सम्बन्धः—इह यदि दृक्षादीनां मूलादयः प्रलेकम-
नेकप्रलेकशरीरजीवाधिष्ठितास्ततः कथमेकखण्डशरीराकारा उपलभ्यन्ते ?, तत्रेयमुत्तरगाथा—'जह सगलसरिसवाणं सिलेसमिस्साण
वट्टिया वट्टी । पत्तेयसरीरणं तह होंति सरीरसंघाया ॥ १ ॥' अस्या व्याख्या—यथा सकलसर्पपाणां श्लेषमिश्राणां—श्लेषद्रव्यविभि-
श्रितानां वलिता वत्तिरकरूपा भवति, अथ च ते सकलसर्पपाः परिपूर्णशरीराः सन्तः पृथक् पृथक् स्वास्वावाहनयाऽवतिष्ठन्ते,
'तथा' अनयैवोपमया प्रलेकशरीरिणां जीवानां शरीरसङ्घाताः पृथक्पृथक्स्वास्वावाहना भवन्ति, इह श्लेषद्रव्यस्थानीयं रागद्वेषो-
पचितं तथाविधं स्वकर्म सकलसर्पपस्थानीयाः प्रलेकशरीराः, सकलसर्पप्रमहणं नैवित्तयप्रतिपत्त्या पृथक्पृथक्स्वास्वावाहाहप्रलेकशरीरवै-

१ प्रतिपत्तौ
बादरवन-
स्पतिभेदो
सू० १९
प्रलेकवन-
स्पतिः
सू० २०

॥ २६ ॥

वित्तप्रतिपत्त्यर्थम्, अत्रैव दृष्टान्तान्तरमाह—“जह वा तिलसकुलिया” इत्यादिरधिकृतगाथा, वाशब्दो दृष्टान्तान्तरसूचने, यथा ‘तिलसकुलिका’ तिलप्रधाना पिष्टमयी अपूपिका बहुभित्तिलैर्मिश्रिता सती यथा पृथक्पृथक्स्वावागाहतिलासिका भवति कथञ्चिदेकरूपा च ‘तथा’ अनयैवोपमया प्रत्येकशरीरिणां जीवानां शरीरसङ्घाताः कथञ्चिदेकरूपाः पृथक्पृथक्स्वावागाहनाश्च भवन्ति, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि युगमम् ॥ सम्प्रति साधारणवनस्पतिकायिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं साहारणसरीरबादवणस्सहकाहया ? , २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—आलुए मूलए
सिंगबेर हिरिलि सिरिलि सिस्सरिलि किट्टिया छिरियविरालिया कण्हकंदे वज्जकंदे सुए-
णकंदे खल्लुडे किमिरासि भदे मोत्थापिंडे हलिदा लोहारी णीहु[ठिहु]थिथु अस्सकणी सीह-
कत्ती सीउंढी मूसुंढी जे यावणे तहप्पगारा ते समासओ डुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तगा य
अपज्जत्तगा य । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? , गोयमा ! तओ सरीरगा पन्नत्ता,
तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए, तहेव जहा बायरुढविकाहयाणं, णवरं सरीरोगाहणा जहन्नेणं
अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं सातिरेगजोयणसहस्सं, सरीरगा अणित्थंत्थसंठिता, ठिती
जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं दसवाससहस्साहं, जाव डुगतिया तिआगतिया परित्ता अणंता
पणत्ता, सेत्तं बायरवणस्सहकाहया, सेत्तं थावरा ॥ (सू० २१)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते साधारणशरीरबादवणस्पतिकायिकाः ? , सूरिराह—साधारणशरीरबादवणस्पतिकायिका अनेक-

विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—‘आलुए’ इत्यादि, एते आलुकमूलकशृङ्गवेरहिरिलिसिरिलिसिरिलिकिट्टिकाक्षीरिकाक्षीरविडालिकाकृ-
ष्णकन्दवज्रकन्दसूरणकन्दलह्वट(कृमिराशि) भद्रमुक्तापिण्डहरिद्रालौहीसुहृस्त्रिभुअश्वकर्णोसिंहकर्णोसिंहकुंठीमुपण्डीनामानः साधारण-
वनस्पतिकायिकभेदाः केचिदतिप्रसिद्धत्वात्केचिद्देशविशेषात्स्वयमवगन्तव्याः, ‘जे यावण्णे तहप्पगारा’ इति येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः—
एवंप्रकारा अवकपनकसेवालादयस्तेऽपि साधारणशरीरवाद्भवन्स्पतिकायिकाः प्रतिपत्तव्याः, ‘ते समासतो’ इत्यादि, ‘ते’ वाद्भव-
नस्पतिकायिकाः समासतो द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च, ‘जाव सिय संखेज्जा’ इति यावत्करणादेवं परिपूर्णः
पाठो द्रष्टव्यः—‘तत्थ णं जे ते अपज्जत्तगा ते णं असंपत्ता, तत्थ णं जे ते पज्जत्तगा तेसि णं वण्णादेसेणं गंधादेसेणं रसाएसेणं
फासाएसेणं सहस्सगसो विद्याणाइं संखिज्जाइं जोणिप्पमुहसयसहस्साइं पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ सिय
संखिज्जा सिय असंखेज्जा सिय अणंता’ इति, एतस्मावत्, नवरं यत्रैको वाद्परपर्याप्तत्तत्र तन्निश्रयाऽपर्याप्ताः कदाचित्सह्येयाः कदा-
चिदसह्येयाः कदाचिदन्ताः, प्रत्येकतरवः सह्येया असह्येया वा, साधारणास्तु नियमादन्ता इति भावः । ‘तेसि णं भंते !’ कइ-
सरीरगा ?’ इत्यादिद्वारकलापचिन्तनं वाद्दृष्टिविधिकायिकवत्, नवरं संस्थानद्वारे नानासंस्थानसंस्थितानीति वक्तव्यम् । अवगाहना-
द्वारे ‘उक्कोसेणं सातिरेणं जोयणसहस्स’मिति, तत्र सातिरेकं योजनसहस्रमवगाहनामानमेकस्य जीवस्य वाल्मीक्येषु वल्क्यादीनां समु-
द्रगोतीर्थेषु च पद्मनालादीनां, तदधिकोच्छ्रयमानानि पद्मानि पृथिवीकायपरिणाम इति वृद्धाः । स्थितिद्वारे उत्कर्षतो दश वर्षसहस्राणि
वक्तव्यानि, गत्यागतिसूत्रानन्तरं ‘अपरीत्ता अणंता’ इति वक्तव्यं, तत्र ‘परीत्ताः’ प्रत्येकशरीरिणोऽसह्येयाः ‘अपरीत्ताः’ अप्रत्येकशरीरि-

गोऽवन्ताः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—‘सेत्तं बादरवणस्सइकाइया, सेत्तं थावरा’ इति सुगमम् ॥
उक्ताः स्थावराः, सम्प्रति त्रसप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं तसा ? २ तिविहा पणत्ता, तंजहा—तेउक्काइया वाउक्काइया ओराला तसा पाणा ॥ (सू० २२)।

अथ के ते तसा ? १, सूरिराह—त्रसाखिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—तेजस्कायिका वायुकायिका औदारिकत्रसाः; तत्र तेजः—अग्निः कायः—शरीरं येषां ते तेजस्कायास्त एव स्वार्थिकेकप्रत्ययविधानात्तेजस्कायिकाः; वायुः—पवनः स कायो येषां ते वायुकायास्त एव वायुकायिकाः; उदाराः—स्फारा उदारा एव औदारिकाः प्रत्यक्षत एव स्पष्टत्रसत्वनिबन्धनाभिसन्धिपूर्वकगतिलिङ्गतयोपलभ्यमानत्वात्, तत्र त्रसा द्वीन्द्रियादयः ‘औदारिकत्रसाः’ स्थूरत्रसा इत्यर्थः ॥ तत्र तेजस्कायिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं तेउक्काइया ? २, दुविहा पणत्ता, तंजहा—सुहुमतेउक्काइया य बादरतेउक्काइया य ॥ (सू० २३)

से किं तं सुहुमतेउक्काइया ? २, जहा सुहुमपुढविकाइया नवरं सरीरगा सूहकलावसंठिया, एग-

गइया दुआगइआ परित्ता असंखेजा पणत्ता, सेसं तं चेव, सेत्तं सुहुमतेउक्काइया ॥ (सू० २४)

से किं तं बादरतेउक्काइया ? २, अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—इंगाले जाले सुम्पुरे जाव सूरकं-

तमणिनिस्सिते, जे यावन्ने तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अप-

ज्जत्ता य । तेसिणं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? १, गोयमा ! तंओ सरीरगा पणत्ता,

तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए, सेसं तं चेव, सरीरगा सूहकलावसंठिता, तिन्नि लेस्सा, ठिती

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८ ॥

जहन्नेणं अंतोमुद्भुत्तं उक्कोसेणं तित्ति राहंदिद्याहं तिरियमणुस्सेसिंत्तो उववाओ, सेसं तं चेव एग-
गतिया हुआगतिया, परिता असंलेजा पणत्ता, सेत्तं तेउक्काइया ॥ (सू० २५)

अथ के ते तेजस्कायिकाः?, तेजस्कायिका द्विविधाः प्रज्ञासाः, तथा—सूक्ष्मतेजस्कायिकाश्च वादस्तेजस्कायिकाश्च, चशब्दो पू-
र्ववत् ॥ अथ के ते सूक्ष्मतेजस्कायिकाः?, सूत्रिणाह—सूक्ष्मतेजस्कायिका इत्यादि सूत्रं सर्वा सूक्ष्मशुश्रुषीकायिकावद् वक्तव्यं, नवरं
संस्थानद्वारे शरीराणि सूत्रीकलापसंस्थितानि यथाकथानि, व्यपनद्वारेऽनन्तयुक्तुल्य तिर्यग्गतोयोल्लसन्ते, न मनुष्यगतौ, तेजोवायु-
भ्योऽनन्तरोद्भूतानां मनुष्यगतायुत्पाद्यप्रतिपेयात्, तथा चोक्तम्—“सर्चमिगसिद्धिरेरया तेऽत्र याऽत्र अणंतकञ्चट्टा । ननि पावे माणुस्सं
तद्धेवऽसंराउया सब्बे ॥ १ ॥” गलागतिद्वारे द्वयागतयः, तिर्यग्गतोर्भेनुष्यगतोऽत्र तेऽदूत्यादात्, एकागतयोऽनन्तयुक्तुल्लानां तिर्यग्गतानेव
गमनात्, शेषं तथैव, उपसंहारवाक्यं ‘सेत्तं सुद्धमतेउक्काइया’ ॥ वादस्तेजस्कायिकानाह—अथ के ते वादस्तेजस्कायिकाः?,
सूत्रिणाह—वादस्तेजस्कायिका जनेकविधाः प्रज्ञासाः, तथा—“इंगाले जाव तथ तिर्यगे”त्यादि वावरुणणोदेवं परिपूर्णपाठः—“इं-
गाले जाला गुन्धुरे अची अलाए सुद्धागणी उक्का विन्नु असणि निग्गाए संपरिसससुट्टिए सुद्धंतमणिनिहिसए, जे यावण्णे
तद्धप्पगारा, ते समासत्तो दुव्विहा पणत्ता, वंगहा-पन्नात्ता य अपन्नात्ता य, तथ नं जे ते अपन्नात्ता ते नं असंपत्ता,
तथ नं जे ते पन्नात्ता एएसिणं वण्णादेसेणं गंगारेसेणं रमादेसेणं कासादेसेणं महस्सगसो पिण्णादं संरिन्नादं जोणिसुद्धस-
यसहस्साहं पन्नात्तानिस्साए अपन्नात्ता वक्कामंदि, जथ एणो तथ निग्गा अमंतेत्ता” इति, अस्य व्याख्या—‘अङ्गारः’

१ सासगीमहीनैरयिकाः तेभ्यो वायुः अन्तरोपुताः । नैव श्रापुणित्ति वायुः तथैव तथैव तथैव वायुः तथैव ॥ १ ॥

१ प्रतिपत्तौ
त्रसभेदाः
सू० २२
तेजस्काये
सू० २३-
२४-२५

॥ २८ ॥

विगतधूमज्वालो जाज्वल्यमानः खदिरादिः, 'ज्वाला' अनलसंबद्धा दीपशिलेलान्ये, 'धुरुरः' कुम्भुकामौ भस्मामिश्रितोऽग्नि-
 कणरूपः 'अर्धिः' अनलाप्रतिबद्धा ज्वाला, 'अलातम्' उल्मुकं, 'शुद्धाग्निः' अयःपिण्डादौ, 'उल्का' जुडुली 'विद्युत्' प्रतीता, 'अ-
 शनिः' आकाशे पतन्नग्निमयः कणः, 'निर्घातः' वैक्रियाशनिप्रपातः 'संघर्षसमुत्थितः' अरण्यादिकाष्ठनिर्मथनसमुत्थः, 'सूर्यकान्तम-
 ग्निश्रितः' सूर्यखरकिरणसंपर्के सूर्यकान्तमणेर्यः समुपजायते, 'जे यावणे तहप्पगारा' इति, येऽपि चान्ये 'तथाप्रकाराः' एवंप्रका-
 रास्तेजस्कास्तेऽपि बादरतेजस्कायिकतया वेदितव्याः, 'ते समासतो' इत्यादि प्राग्वत्, शरीरादिद्वारकलापचिन्ताऽपि सूक्ष्मतेज-
 स्कायिकवत्, नवरं स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि रात्रिन्दिवानि, आहारो यथा बादरपृथ्वीकायिकानां तथा
 वक्तव्यः, उपसंहारमाह—'सेत्तं तेजस्काइया' ॥ उक्तास्तेजस्कायिकाः, सम्प्रति वायुकायिकानाह—

से किं तं वाजस्काइया ?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सुहुमवाजस्काइया य बादरवाजस्काइया य,
 सुहुमवाजस्काइया जहा तेजस्काइया णवरं सरीरा पडागसंठिता एगगतिया दुआगतिया परित्ता
 असंखिज्जा, सेत्तं सुहुमवाजस्काइया । से किं तं बादरवाजस्काइया ?, २ अणेगविधा पणत्ता, तं-
 जहा—पाईणवाए पडीणवाए, एवं जे यावणे तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तं-
 जहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । ते सि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ?, गोयमा ! च-
 त्तारि सरीरगा पणत्ता, तंजहा—ओरालिए वेडव्विए तेयए कम्मए, सरीरगा पडागसंठिता,
 चत्तारि समुघाता—वेयणासमुघाए कसायसमुघाए मारणंतियसमुघाए वेडव्वियसमुघाए,

आह्वारो गिन्वाघ्रातेणं छिदिसिं वाघायं पदुच सिय च्चदिसिं सिय पंचदिसिं, उच-
वातो देवमणुयनेरइसु गत्थि, छिती जहनेणं अंतोमुहुत्तं उफोसेणं तिन्नि वाससहस्साइं, सेसं
तं चैव एगगतिया दुआगइया परित्ता असंलेजा पणत्ता समणाउसो !, सेत्तं वायरवाऊ, सेत्तं
वाउक्काइया ॥ (सू० २६)

अथ के ते वायुकाणिकाः ? , सूदिराह—वायुकाणिका द्विविधाः प्रसप्ताः, तथा—सूक्ष्मवायुकाणिकाश्च वादरंवायुकाणिकाश्च, च-
गुंथी प्राग्वत्, तथा सूक्ष्मवायुकाणिकाः सूक्ष्मतेजस्कणिकवद्वक्तव्याः, नवरं संस्थानद्वारे तेषां शरीराणि पताकासंस्थानरंशितानि
वक्तव्यानि, शेषं तथैव, वादरंवायुकाणिका अपि एवं चैव—सूक्ष्मतेजस्कणिकवदेव, नवरं भेयो यथा प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः, स
चैवम्—“शे किं तं वायरवाउक्काइया ? , वायरवाउक्काइया अणेमत्तिदा पणत्ता, तंजहा—पार्श्वणाए पडीणणाए दाहिणणाए उडीणणाए
उजुवए गइयाए तिरियाए विणिसियाए वाउक्कागे गाउक्कटिया गंउल्लियावाए उक्कटियावाए गुंजावाए संराताए संवट्टुगाए घण-
वाए तणुवाए सुद्धवाए, जे यावण्ये वाह्वयारा, ते समासतो दुविदा पणत्ता, तंजहा—पजत्तगा य अपजत्तगा य, तत्थ णं जे ते अ-
पजत्तगा ते णं असंपत्ता, तत्थ णं जे ते पजत्तगा एणसिं वण्णायेसेणं गंधायेसेणं रसायेसेणं क्कसायेसेणं सत्तहम्मसो गित्ठणाइं सं-
खेज्जाइं जोणंप्पगुहसयसहस्साइं, पजत्तगनिस्साए अपजत्तगा वक्कंति, जत्थ एणो तत्थ नियमा असंरोजा” इति, जस्य ज्वालया
—‘पार्श्ववाट’ इति, यः प्राच्या दिशः समागच्छति वातः स प्राचीनवातः, एवमपानीनो वृश्चिणवात उडीचीनवातश्च वक्तव्यः,
ऊर्ध्वगुहच्छत्रो यो ज्ञाति वातः स ऊर्ध्ववातः, एवमथोपतत्तिर्यग्वातावपि परिभाषनीयो, विरिग्वातो यो विधिग्भ्यो ज्ञाति, वातो-

ऋमः—अनवस्थितो वातः, वातोत्कलिका संद्रुस्येव वातस्योत्कलिका वातमण्डलीवात उत्कलिकाभिः प्रचुरतराभिः सम्मिश्रो यो वातः, मण्डलिकावातो मण्डलिकाभिर्मूलत आरभ्य प्रचुरतराभिः सम्मिश्रो यो वातः, गुञ्जावातो यो गुञ्जन्-शब्दं कुर्वन् वाति, झञ्झावातः सवृष्टिः, अशुभनिष्ठुर इत्यन्ये, संवर्तकवातस्तृणादिसंवर्तनस्वभावः, घनवातो घनपरिणामो वातो रत्नप्रभापृथिव्याद्यधोवर्ती, तनुः वातो—विरलपरिणामो घनवातस्याधःस्थायी, शुद्धवातो मन्दस्तिमितो, बस्तिद्यत्यादिगत इत्यन्ये, 'ते समासतो' इत्यादि प्राग्वत्, तथा शरीरादिद्वारकलापचिन्तायां शरीरद्वारे चत्वारि शरीराणि औदारिकवैक्रियतैजसकार्मणानि, चत्वारः समुद्रघाताः—वैक्रियवेदनाकषायमारणान्तिकरूपाः, स्थितिद्वारे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं वक्तव्यमुत्कर्षतस्त्रीणि वर्षसहस्राणि, आहारो निर्व्याघातेन षड्दशिशि, व्याघातं प्रतीत्य स्यान्निदिशि स्याच्चतुर्दिशि स्यात्पञ्चदिशि, लोकनिष्ठुटादावपि बाहुरवातकायस्य सम्भवात्, शेषं सूक्ष्मवातकायवत्, उपसंहारमाह—'सेत्तं वाउक्काइया' इति ॥ उक्ता वातकायिकाः, सम्प्रत्यौदारिकत्रसानाह—

से किं तं ओराला तसा पाणा १, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—बेइदिया तेइदिया चउरिदिया पंचेदिया ॥ (सू० २७)

अथ के ते औदारिकत्रसाः ? सूरिहा—औदारिकत्रसाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः, तत्र द्वे स्पर्शनरसनरूपे इन्द्रिये येषां ते द्वीन्द्रियाः, त्रीणि स्पर्शनरसनघ्राणरूपानि इन्द्रियाणि येषां ते त्रीन्द्रियाः, चत्वारि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षूरूपानि इन्द्रियाणि येषां ते चतुरिन्द्रियाः, पञ्च स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्ररूपानि इन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रियाः ॥ तत्र द्वीन्द्रियप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं बेइंदिया ? , २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—पुलाकिमिया जाव समुद्लिक्खा, जे यावण्णे तहप्पगारा, ते समासतो हुविहा पणत्ता, तंजहा—पलत्ता य अपलत्ता य । तेसिणं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? , गोयमा ! तओ सरीरगा पणत्ता, तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए । तेसि णं भंते ! जीवाणं के महालिया सरीरओगाहणा पणत्ता ? , जहन्नेणं अंगुलासं-खेज्जभागं उक्कोसेणं बारसजोयणाइं छेवट्टसंघयणा हुंडसंठिता, चत्तारि कसाया, चत्तारि स-पणाओ, तिण्णि लेसाओ, दो इंदिया, तओ समुग्घाता—वेयणा कसाया मारणंतिथा, नोसन्ती असन्ती, णपुंसकवेदगा, पंच पलत्तीओ, पंच अपलत्तीओ, सम्मदिट्ठीवि मिच्छदिट्ठीवि नो सम्म-मिच्छदिट्ठी, णो ओहिदंसणी णो चक्खुदंसणी अक्खुदंसणी नो केवलदंसणी । ते णं भंते ! जीवा किं णाणी अण्णाणी ? , गोयमा ! णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते नियमा दुण्णाणी, तं-जहा—आभिण्णिवोहियणाणी सुयणाणी य, जे अन्नाणी ते नियमा दुअण्णाणी—मतिअण्णाणी य सुयअण्णाणी य, नो मणजोगी वइजोगी कायजोगी, सागारोवत्तावि अणगारोवत्तावि, आहारो नियमा छविसिं, उववातो तिरियमणुस्सेसु नेरइयदेवअसंखेज्जवासाउयवलेसु, ठिती जह-न्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं बारस संवच्छराणि, समोहतावि मरंति असमोहतावि मरंति, कहिं

गच्छति?, नेरह्यदेवअसंखेज्जवासाडअवज्जेसु गच्छंति, दुगतिया दुआगतिया, परिता असंखेज्जा,
सेत्तं बेइदिया ॥ (सू० २८)

‘से किं त’ मित्यादि, अथ के ते द्वीन्द्रियाः?, सूरिराह—द्वीन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—‘पुलांकिमिया जाव समुद्-
लिक्खा’ इति यावत्करणदेवं परिपूर्णपाठो द्रष्टव्यः—‘पुलांकिमिया कुच्छिकिमिया गंध्यलगा गोलोमा नेउरा सोमंगलगा वं-
सीसुहा सूईसुहा गोजलोया जलोया जालायुसा संखा संखणा धुल्ला खुल्ला वराडा सोत्तिया मोत्तिया कल्लुयांवांसा एंगतो-
वत्ता दुहतोवत्ता नंदियावत्ता संबुक्का माइवाहा सिप्पिसंपुडा चंदणा समुद्दलिक्खा इति’ अस्य व्याख्या—‘पुलांकिमिया’ नाम
पायुप्रदेशोत्पन्नाः इमयः ‘कुक्षिक्रमयः’ कुक्षिप्रदेशोत्पन्नाः ‘गण्डोयलकाः’ प्रतीताः ‘शङ्खाः’ समुद्रोद्भवास्तेऽपि प्रतीताः ‘शङ्खनकाः’ त
एव लघवः ‘धुल्लाः’ धुल्लिकाः ‘खुल्लाः’ लघवः शङ्खाः सामुद्रशङ्खाकाराः ‘वराटाः’ कपर्दाः ‘मातृवाहाः’ कोद्रवाकारतया ये कोद्रवा
इति प्रतीताः ‘सिप्पिसंपुडा’ संपुटरूपाः शुक्तयः ‘चन्दनकाः’ अक्षाः, शेषास्तु यथासम्प्रदायं वाच्याः, ‘जे यावणे तहप्पगारा’ इति
येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः—एवंप्रकाराः मृतककलेवरसम्भूतकृम्यादयस्ते सर्वे द्वीन्द्रिया ज्ञातव्याः, ‘ते समासतो’ इत्यादि, ते द्वीन्द्रियाः
‘समासतः’ सङ्क्षेपेण द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अपर्याप्ताः पर्याप्ताश्च । शरीरद्वारेऽभीपां त्रीणि शरीराणि—औद्धारिकं तैजसं कामेणं
च, अवगाहनां जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रा वत्कृष्टा द्वादश योजनानि, संहननद्वारे छेदवर्तिसंहननितः, अत्र संहननं मुख्य-
मेव द्रष्टव्यम्, अस्थिनिचयभावात्, संस्थानद्वारे हुण्डसंस्थानाः, कपायद्वारे चत्वारः कषायाः, संबन्धाद्वारे चत्वार आहोरादिकाः
संबन्धाः, लेस्याद्वारे आद्यास्तिस्रो लेस्याः, इन्द्रियद्वारे द्वे इन्द्रिये, तद्यथा—स्पर्शनं रसनं च, समुद्घातद्वारे त्रयः समुद्घाताः, त-

द्यथा-वेदनासमुद्घातः कपायससुद्घातो मारणान्तिकसमुद्घातश्च, सञ्ज्ञाद्वारे नो सञ्ज्ञानोऽसञ्ज्ञिनः, वेदद्वारे नपुंसकवेदाः, संमूर्च्छिमत्वात्, पर्याप्तद्वारे पथ पर्याप्तयः पश्चापर्याप्तयः, दृष्टिद्वारे सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयो वा, न सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, कथम्? इति चेत् उच्यते, इह घण्टाया वादितायां महान् शब्द उपजायते, तत उत्तरकालं हीयमानोऽवसाने लालामात्रं भवति, एवममुना घण्टालालान्यायेन किञ्चित्सास्वादनसम्यक्त्वशेषाः केचिद् द्वीन्द्रियेषु मध्ये उत्पद्यन्ते, ततोऽपर्याप्तवस्थायां कियत्कालं सास्वादनसम्यक्त्वसम्भवात् सम्यग्दृष्टित्वं, शेषकालं मिथ्यादृष्टिता, यत्तु सम्यग्मिथ्यादृष्टित्वं तत्र संभवति, तथाभवस्वभावतया तथारूपपरिणामायोगात्, नापि सम्यग्मिथ्यादृष्टिः सत् तत्रोत्पद्यते 'न सम्ममिच्छो कुण्ड कालं' इति वचनात्, दर्शनद्वारं प्राग्वत्, ज्ञानद्वारे ज्ञानिनोऽप्यज्ञानिनोऽपि, तत्र ज्ञानित्वं सास्वादनसम्यक्त्वापेक्षया, ते च ज्ञानिनो नियमाद् द्विज्ञानिनो, मतिश्रुतज्ञानमात्रभावात्, अज्ञानिनोऽपि नियमाद् द्वयज्ञानिनो, मत्यज्ञानश्रुताज्ञानमात्रभावात्, योगद्वारे न मनोयोगिनो वाग्योगिनोऽपि काययोगिनोऽपि, उपयोगद्वारं पूर्ववत्, आहारो नियमात् पङ्क्तिशि, त्रसनाड्या एवान्तर्द्वीन्द्रियादीनां भावात्, उपपत्तो देवनारकासङ्घातवर्णयुष्कवर्जैः शेषतिर्यग्मनुष्यैः, स्थितिर्जन्यतोऽन्तर्गुहूर्तमुत्कर्षतो द्वादश वर्णणि, समवहत्द्वारं प्रागिव, च्यवनद्वारे देवनारकासङ्घातवर्णयुष्कवर्जितेषु शेषेषु तिर्यग्मनुष्येण्वन्तरसुदुल गमनम्, अत एव गत्यागतिद्वारे द्वागतिका द्विगतिकाः तिर्यग्मनुष्यगल्पेक्षया, 'परीताः' प्रत्येकशरीरिणः, असङ्क्षेया घनीकृतस्य लोकस्य या ऊर्ध्वोप आयता एकप्रादेशिक्यः श्रेणयोऽसङ्क्षेययोजनकोटाकोटीप्रमाणाकाशसूचिगतप्रदेशराशिप्रमाणाः तावत्प्रमाणत्वात्, प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! हे अपसंहारमाह—'सेतं वेइंदिया' ॥ उक्ता द्वीन्द्रियाः, अधुना त्रीन्द्रियानाह—

से किं तं तेइंदिया ?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—ओवइया रोहिणीया हत्थिसोंडा, जे यावणणे तहप्पगारा, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पळत्ता य अपळत्ता य, तहेव जहा बेइंदियाणं, नवरं सररीरोगाहणा उक्कोसेणं तिन्नि गाडयाइं, तिन्नि इंदिया, ठिई जहन्नेणं अंतोसु-हुत्तं उक्कोसेणं एगूणपणराइंदिया, सेसं तहेव, दुगतिया दुआगतिया, परित्ता असंवेज्जा पणणत्ता, से तं तेइंदिया ॥ (सू० २९)

अथ के ते त्रीन्द्रियाः ?, सूरिराह—त्रीन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—‘भेदो जहा पणवणाए’ भेदो यथा प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः, स चैवम्—‘उवथिया रोहिणिया कुंथूपिवीलिया उदेसगा उदेहिया उक्कलिया तणहारा कडहारा पत्तहारा मालुया पत्तहारा तणबेटका पत्तबेटया फलबेटया तेम्बुरुमिजिया तउसमिजिया कप्पासट्टिमिजिया क्लिहिया क्लिगिरा क्लिगिरिडा वाहुया, [ग्रन्थाम् १०००] सुरगा सोवथिया सुयबेटा इंदकाइया इंदगोवया कोत्थलवाहगा दालाहला पिसुया तसवाइया गोम्ही हत्थिसोंडा ॥” इति, एते च केचिदतिप्रतीताः केचिद्देशविशेषतोऽवगन्तव्याः, नवरं ‘गोम्ही’ कण्हसियाली, ‘जे यावणणे तहप्पगारा’ इति येऽपि यान्ये ‘तथा-प्रकाराः’ एवंप्रकाराल्ले सर्वे त्रीन्द्रिया ज्ञातव्याः, ‘ते समासतो’ इत्यादि समस्तमपि सूत्रं द्वीन्द्रियवत्परिभाषनीयं, नवरसवगाहनाद्वारे उक्कर्षतोऽवगाहना त्रीणि गन्बूतानि । इन्द्रियद्वारे त्रीणि इन्द्रियाणि । स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षत एकोनपञ्चाशद् रात्रिन्द्रिवानि, शेषं तथैव, उपसंहारमाह—‘सेत्तं तेइंदिया ॥’ उक्काखीन्द्रियाः, सम्प्रति चतुरिन्द्रियप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं चउरिंदिया ?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—अंधिया पुत्तिया जाव गोमयकीडा, जे

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३२ ॥

यावण्णे तहप्पगारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा पणत्ता ? , गोयमा ! तओ सरीरगा पणत्ता तं चेव, णवरं सरी-
रोगाहणा उक्कोसेणं चत्तारि गाडयाहं, इंदिया चत्तारि, चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी, ठिती उ-
क्कोसेणं छम्मासा, सेसं जहां तेइंदियाणं जाव असंखेज्जा पणत्ता, से तं चउरिंदिया ॥ (सू० ३०)

अथ के ते चतुरिन्द्रियाः ? , सूरिराह—चतुरिन्द्रिया अनेकविधाः प्रज्ञासा; तथा—‘अंधिया पुत्तिया मच्छिया भगसिरा
कीढा पयंगा टैकणा कुक्कुहा कुक्कुडा नंदावत्ता किंगिरिडा किण्हपत्ता नीलपत्ता लोहियपत्ता हालिइपत्ता सुणिलपत्ता पित्तपक्खा विचि-
त्तपक्खा ओहंजलिया जलचारिया गंभीरा नीणिया तंतवा अच्छिरोडा अच्छिवेहा सारंगा नेवरा डोला भमरा भरिलि जरला विच्छुया
पत्तविच्छुया छाणविच्छुया जलविच्छुया सेइंगाला कणगा गोमयकीडगा” एते लोकतः प्रत्येतव्याः; ‘जे यावण्णे तहप्पगारा’ इति,
येऽपि चान्ये ‘तथाप्रकाराः’ एवंप्रकारस्ते सर्वे चतुरिन्द्रिया विज्ञेयाः; ‘ते समासतो’ इत्यादि सकलमपि सूत्रं द्वीन्द्रियवद्भावनीयं,
नवरसवगाहनाद्वारे उत्कर्षतोऽवगाहन् पत्तारि गन्वूतानि । इन्द्रियद्वारे स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुर्लक्षणाणि चलारीन्द्रियाणि । स्थितिद्वारे
उत्कर्षतः स्थितिः पण्मासाः; शेषं तथैव, उपसंखारमाह—‘सेसं चउरिंदिया’ । सम्प्रति पञ्चेन्द्रियान् प्रतिपिपादयिपुराह—
से किं तं पंचेदिया ? , २ चउन्विहा पणत्ता, तंजहा—णेरतिया तिरिक्खजोणिया मणुस्सा
देवा ॥ (सू० ३१)

अथ के ते पञ्चेन्द्रियाः ? , सूरिराह—पञ्चेन्द्रियाश्चतुर्विधाः प्रज्ञासा; तथा—नैरगिकास्त्रिययोगिका मज्ज्या देवा; तत्र अयम्—

१ प्रतिपत्तौ
त्रिचतुरि-
न्द्रियाः
सू० २९-
३०
पञ्चेन्द्रियाः
सू० ३१

॥ ३२ ॥

इष्टफलं कर्म निर्गतमयं येभ्यस्ते निरया-नरकावासास्तेषु भवां नैरयिकाः, अध्यात्मादेराकृतिगणत्वादिकण्प्रत्ययः । तिर्यगिति प्राय-स्तिर्यग्लोके शोनयस्तिर्यग्योनयस्तत्र जातास्तिर्यग्योनिजाः, यद्विवा तिर्यग्योनिका इति शब्दसंस्कारः, तत्र तिर्यगिति प्रायस्तिर्यग्लोके योनयः-उत्पत्तिस्थानानि येषां ते तिर्यग्योनिकाः । मरुरिति मनुष्यस्य सबद्धा, मनोरपत्यानि मनुष्याः, जातिशब्दोऽयं राजन्या-दिशब्दवत् । दीव्यन्तीति देवाः ॥ तत्र नैरयिकप्रतिपादनार्थमाह-

से किं तं नेरइया?, २ सत्तविहा पणत्ता, तंजहा-रयणप्पभापुढविनेरइया जाव अहे सत्सम-पुढविनेरइया, ते समासओ दुविहा पणत्ता, तं-पजत्ता य अपजत्ता य । तेसि णं भंते ! जी-वाणं कति सरीरगा पणत्ता?, गोयमा ! तओ सरीरया पणत्ता, तंजहा-वेडव्विए तेयए क-म्मए । तेसि णं भंते ! जीवाणं केमहालिया सरीरोगाहणा पणत्ता?, गोयमा ! दुविहा सरीरो-गाहणा पणत्ता, तंजहा-भवधारणिज्जा य उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जो भागो उक्कोसेणं पंचघणुसयाहं, तत्थ णं जा सा उत्तरवेडव्विया सा जहण्णेणं अंगुलस्स संखेज्जतिभागं उक्कोसेणं घणुसहस्सं । तेसिणं भंते ! जीवाणं सरीरा किं-संधयणी पणत्ता?, गोयमा ! छण्हं संघयणाणं असंधयणी, णेवही णेव छिरा णेव ण्हारु णेव संघयणमत्थि, जे पोगला अणिट्ठा अकंता अप्पिया असुभा अमणुणा अमणामा ते तेसि संघातत्ताए परिणमंति । तेसि णं भंते ! जीवाणं सरीरा किंसंठिता पणत्ता?, गोयमा ! दुविहा

पणत्ता, तंजहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेडव्वियया य, तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया, तत्थ णं जे ते उत्तरवेडव्वियया तेवि हुंडसंठिता पणत्ता, चत्तारि कसाया चत्तारि सण्णाओ तिण्ण लेसाओ पंचेदिया चत्तारि समुग्घाता आइल्ला, सन्नीवि असन्नीवि, नपुंसकवेदा, छप्प-ज्जत्तीओ छ अपज्जत्तीओ, तिचिधा दिट्ठी, तिन्नि दंसणा, णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते नि-यमा तिन्नाणी, तंजहा—आभिणिवोहियणाणी सुतणाणी ओहिनाणी, जे अण्णाणी ते अत्थेग-तिया दुअण्णाणी अत्थेगतिया तिअण्णाणी, जे य दुअण्णाणी ते णियमा मइअण्णाणी सुयअ-ण्णाणी य, जे तिअण्णाणी ते नियमा मतिअण्णाणी य सुयअण्णाणी य चिभंगणाणी य, तिचिधे जोगे, दुविहे उवओगे, छविसिं आहारो, ओसणं कारणं पडुच वण्णतो कालाहं जाव आहा-रमाहारंति, उववाओ तिरियमणुस्सेसु, ठिती जहन्नेणं दसवाससहस्साहं उक्कोसेणं तिच्चीसं साग-रोवमाहं, दुविहा मरंति, उव्वहणा भाणियव्वा जतो आगता, णवरि संमुच्चिमेसु पडिसिद्धो, दुगतिया दुआगत्तियर परित्ता असंखेज्जा पणत्ता समणाउसो!, से तं नेरइया ॥ (सू० ३२)

अथ के ते नैरयिकाः?, सूरिराह—नैरयिकाः सप्तविधाः प्रज्ञाप्ताः, तद्यथा—एनप्रभापृथिवीनैरयिका यावत्करणात् शर्कराप्रभापृथिवी-
नैरयिकाः २. एनप्रभापृथिवीनैरयिकाः पद्मप्रभापृथिवीनैरयिकाः धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाः तमःप्रभापृथिवीनैरयिका इति परिग्रहः,
अथःसप्तमपृथिवीनैरयिकाः, 'ते समासतो' इत्यादिपर्याप्तापर्याप्तसूत्रं सुगमम् ॥ शरीरादिद्वारप्रतिपादनार्थमाह—'तेसि णं भंते!' इत्यादि,

सुगमं नवरं भवप्रत्ययादेव तेषां शरीरं वैक्रियं नौदारिकमिति वैक्रियैतजसकार्मणानि त्रीणि शरीराण्युक्तानि । अवगाहना तेषां द्विधा-
 भवधारणीया उत्तरवैकुर्विकी च, तत्र यथा भवो धार्यते सा भवधारणीया, बहुलवचनात्करणेऽनीयप्रत्ययः, अपरा भवान्तरवैरिनारक-
 प्रतिघातनार्थमुत्तरकालं या विचित्ररूपा वैक्रियिकी अवगाहना सा उत्तरवैकुर्विकी, तत्र या सा भवधारणीया सा जघन्यतोऽङ्गुलासङ्क्षे-
 यभागः, स चोपपातकाले वेदितव्यः, तथाप्रयत्नभावात्, उत्कर्षतः पञ्चधनुःशतानि, इदं चोत्कर्षतः प्रमाणं सप्तमपृथिवीमधिकृत्य वेदि-
 तव्यं, प्रतिपृथिवि तूत्कर्षतः प्रमाणं सङ्ग्रहणिटीकातो भावनीयं, तत्र सविस्तरमुक्तत्वात्, उत्तरवैकुर्विकी जघन्यतोऽङ्गुलसङ्क्षेयभागो
 न त्वसङ्क्षेयभागः, तथाप्रयत्नभावात्, उत्कर्षतो धनुःसहस्रमिति, इदमत्युत्कर्षपरिमाणं सप्तमनरकपृथिवीमधिकृत्य वेदितव्यं, प्रतिपृ-
 थिवि तु सङ्ग्रहणिटीकातः परिभावनीयं, संहननद्वारे 'तेसि णं भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह-गौतम ! पण्णां संहनना-
 नामन्यतमेनापि संहननेन तेषां शरीराण्यसंहननानि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, कस्मादसंहननानि ? इति चेद् अत आह—'ने-
 वट्ठी' इत्यादि, नैव तेषां शरीराणामस्थीनि, नैव शिरा-धमनिनाड्यो, नापि स्नायूनि-शेषशिराः, अस्थिनिचयालकं च संहननमतोऽ-
 स्थ्याद्यभावादसंहननानि शरीराणि, इयमत्र भावना-इह तत्त्ववृत्त्या संहननमस्थिनिचयालकं, यत्तु प्रागेकेन्द्रियाणां सेवार्त्तसंहननमभ्य-
 धायि तदौदारिकशरीरसम्बन्धमात्रमपेक्ष्यौपचारिकं, देवा अपि यदन्यत्र प्रज्ञापनादौ वज्रसंहननिन उच्यन्ते तेऽपि गौणवृत्त्या, तथा-
 हि-इह यादृशी मनुष्यलोके चक्रवर्त्यादेर्विशिष्टवज्रर्षभनाराचसंहननिनः सकलशेषमनुष्यजनासाधारणा शक्तिः "दोसोला बत्तीसा स-
 व्वबलेणं तु संकलनिबद्ध"मित्यादिका, ततोऽधिकतरा देवानां पर्वतोत्पाटनादिविषया शक्तिः श्रूयते न च शरीरपरिक्षेश इति तेऽपि व-
 ज्रसंहननिन इव वज्रसंहननिन उक्ता न पुनः परमार्थतस्ते संहननिनः, ततो नारकाणामस्थ्यभावात्संहननाभावः, एतेन योऽपरिणतभग-

वत्सिद्धान्तसारो वावदूकः सिद्धान्तबाहुल्यमासनः ख्यापयन्नेवं प्रललाप—“सुप्ते सत्तिविसेसो संघयणमिहऽद्विनिचयो”ति, इति सोऽपा-
कीर्णो द्रष्टव्यः, साक्षादत्रैव सूत्रे अस्थिनिचयासकस्य संहननस्याभिधानात्, अस्यभावे संहननप्रतिषेधादिति । अपरस्त्वाह—नैरयिका-
णामस्थयभावे कथं शरीरबन्धोपपत्तिः?, नैप दोषः, तथाविधपुद्गलस्कन्धवत् शरीरबन्धोपपत्तेः, अत एवाह—‘जे पोगला अणिद्धा’
इत्यादि, ये पुद्गलाः ‘अनिष्टाः’ मनस इच्छामतिक्रान्ताः, तत्र किञ्चित्कमनीयमपि केषाञ्चिदनिष्टं भवति तत आह—न क्रान्ताः अ-
क्रान्ता—अकमनीयाः, अत्यन्ताशुभवर्णेपितत्वात्, अत एव न त्रियाः, दर्शनापातकालेऽपि न त्रियबुद्धिमात्स्युत्पादयन्तीति भावः,
‘अशुभाः’ अशुभरसगन्धस्पर्शासकत्वात्, ‘अमनोक्षाः’ न मनःप्रह्लादेहेतवो, विपाकतो. दुःखजनकत्वात्, अमनआपाः—न जातुचि-
दपि भोज्यतया जन्तूनां मनांस्याप्रवन्तीति भावः, ते तेषां ‘सङ्घातत्वेन’ तथारूपशरीरपरिणतिभावेन परिणमन्ति । संस्थानद्वारे तेषां
शरीराणि भवधारणीयानि उत्तरवैकुण्ठिकाणि च हुण्डसंस्थानानि वक्तव्यानि, तथाहि—भवधारणीयानि तेषां शरीराणि भवस्वभावत
एव निर्मूलविलुप्तपक्षोत्पादितसकलश्रीवादिरोमपक्षिशरीरकवदतिबीभत्सङ्कुण्डसंस्थानोपेतानि, यान्यन्युत्तरवैक्रियाणि तानि यद्यपि शु-
भानि वयं विकुर्विष्याम इत्यभिसन्धिना विकुर्वितुमारभन्ते तथाऽपि तानि तेषामत्यन्ताशुभतथाविधनामकर्मोदयतोऽतीवाशुभतराण्युप-
जायन्ते इति तान्यपि हुण्डसंस्थानानि । कषायद्वारं सञ्ज्ञाद्वारं च प्राग्वत्, लेश्याद्वारे आद्यास्तिस्रो लेश्याः, तत्राद्ययोर्द्वयोः पृथिव्योः
कापोतलेश्या, पृथिव्यां पृथिव्यां केषुचिन्नरकावासेषु कापोतलेश्या शेषेषु नीललेश्या, चतुर्थ्यां नीललेश्या, पञ्चम्यां केषुचिन्नरका-
वासेषु नीललेश्या, शेषेषु कृष्णलेश्या, षष्ठ्यां कृष्णलेश्या, सप्तम्यां परमकृष्णलेश्या, उक्तञ्च व्याख्याप्रज्ञसौ—“काञ्ज य दोसु तह-

१ कापोती च द्वयोस्तृतीयसो मित्रा नीला चतुर्थ्यां । पञ्चम्यां मित्रा कृष्णा ततः परमकृष्णा ॥ १ ॥

याएँ मीसिया नीलिया चउत्थीए पंचमियाए । मीसा कण्हा तत्तो परमकण्हा ॥ १ ॥” इन्द्रियद्वारे पञ्च इन्द्रियाणि स्पर्शनरसनघ्राण-
 चक्षुःश्रोत्रलक्षणानि । समुद्रघातद्वारे चत्वारः समुद्रघाताः—वेदनासमुद्रघातो वैक्रियसमुद्रघातो मारणान्तिकसमु-
 द्रघातश्च । सञ्ज्ञिद्वारे सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनश्च, तत्र ये गर्भव्युत्क्रान्तिकेभ्य उत्पन्नास्ते सञ्ज्ञिन इति व्यपदिश्यन्ते, ये तु संमूर्च्छनजे-
 भ्यस्तेऽसञ्ज्ञिनः; ते च रत्नप्रभायामेवोत्पद्यन्ते न परतः, अनाशयाशुभक्रियाया दारुणाया अप्यनन्तरविपाकिन्या एतावन्मात्रफलत्वात्,
 अत एवाहुर्वृद्धाः—“अस्सन्नी खलु पढमं दोच्चं व सिरीसवा तइय पक्खी । सीहा जंति चउत्थि उरगा पुण पंचमिं पुढविं ॥ १ ॥
 छट्ठिं य इत्थियाओ मच्छा मणुया य सत्तमिं पुढविं । एसो परमोवाओ बोद्धव्वो नरयपुढवीसु ॥ २ ॥” वेदद्वारे नपुंसकवेदाः ।
 पर्याप्तिद्वारे पञ्च पर्याप्तयः पञ्चापर्याप्तयः । दृष्टिद्वारे त्रिविधदृष्टयोऽपि, तद्यथा—सिध्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च, दर्शन-
 द्वारे त्रीणि दर्शनानि, तद्यथा—चक्षुर्दर्शनमचक्षुर्दर्शनमवधिदर्शनं च । ज्ञानद्वारे ज्ञानिनोऽपि अज्ञानिनोऽपि, तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमा-
 न्निज्ञानिनः, तद्यथा—आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनश्च, येऽज्ञानिनस्ते मयज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च,
 एष चात्र भावार्थः—ये नारका असञ्ज्ञिनस्तेऽपर्याप्तावस्थायां द्वयज्ञानिनः पर्याप्तावस्थायां तु त्रयज्ञानिनः सञ्ज्ञिनस्तुभय्यामप्यवस्थायां
 त्रयज्ञानिनः, असञ्ज्ञिभ्यो ह्युत्पद्यमानास्तथाबोधमान्धादपर्याप्तावस्थायां नाव्यक्तमप्यवधिमामुवन्तीति । योगोपयोगाहाराणि प्रती-
 तानि । उपपत्तो यथा व्युत्क्रान्तिपदे प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः; पर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्येभ्योऽसह्यातवर्षायुष्कवर्जेभ्यो वक्तव्यो;

१ असंज्ञिनः खलु प्रथमां द्वितीयां च सरीसृपास्तृतीयां पक्षिणः । सिंहा यान्ति चतुर्थीं उरगाः पुनः पशुमीं पृथ्वीम् ॥ १ ॥ पशुं च लियः मत्स्या मनुष्याश्च
 सप्तमीं पृथ्वीम् । एष परम उत्पादो बोद्धव्यो नरंफष्टधीपु ॥ २ ॥

न शोपेभ्य इति भावः । स्थितिर्जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । समुद्रघातमधिकृत्य मरणचिन्ता प्राग्वत् । उद्धर्तनाचिन्ता यथा व्युत्क्रान्तिपदे प्रज्ञापनायां कृता तथा वक्तव्या, अनन्तरसुख्य सच्चिदपञ्चेन्द्रियतिर्यग्वाञ्छुष्येष्वसायातवर्षायुष्क-वर्जितेष्वागच्छन्तीति भावः, अत एव गलागतिद्वारे ह्यागतिका द्विगतिका; 'परीक्षा' प्रत्येकशरीरिणोऽसायेयाः प्रज्ञासाः, हे शमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारगाह—'सेत्तं नेरइया' ॥ उक्ता नैरयिका; सम्प्रति तिर्यक्पञ्चेन्द्रियानाह—

से किं तं पंचदियतिरिखलजोणिया ? २ इविहा पणत्ता, तंजहा—संमुच्छिमपंचदियतिरिखल-
जोणिया य गढभवक्कंतियपंचदियतिरिखलजोणिया य ॥ (सू० ३३)

अथ के ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ? 'सूरिराह—पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्विविधाः, तद्यथा—संमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्यो-
निका गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च, तत्र संपूर्णं संमूर्च्छो—गर्भोपपातव्यतिरेकेणैव यः प्राणिनामुत्पादस्तेन निर्दुत्ताः सं-
मूर्च्छिमाः; 'शावादिम' इति इमप्रत्ययः; ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः; गर्भे व्युत्क्रान्तिः—उत्प-
त्तिर्येपां यद्विवा गर्भाद्—गर्भवशाद् व्युत्क्रान्तिः—निक्रमणं येषां ते गर्भव्युत्क्रान्तिताः; ते च ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चेति विशेष-
णसमासः; यशब्दौ स्वगतानेकमेदसूचकौ ॥

से किं तं संमुच्छिमपंचदियतिरिखलजोणिया ? २ तिधिहा पणत्ता, तंजहा—जलयरा थलयरा
खहयरा ॥ (सू० ३४) । से किं तं जलयरा ? २ पंचविधा पणत्ता, तंजहा—मच्छगा कच्छभा
मगरा गाहा सुसुमारा । से किं तं मच्छ ? एवं जहा पणवणाणः जाच जे यावण्णे तहप्पगारा,

ते समासतो द्विविहा पणत्ता, तंजहा—पजत्ता य अपजत्ता य । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति
 सरीरगा पणत्ता ? गोयमा ! तओ सरीरया पणत्ता, तंजहा—ओरालिए तेयए कम्मए, सरी-
 रोगाहणा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं जोयणसहस्सं छेवट्टसंघयणी हुंडसं-
 ठिता, चत्तारि कसाया, सण्णाओवि ४, लेसाओ ५, इंदिया पंच, समुग्घाता तिण्णि णो सण्णी
 असण्णी, णंपुंसकवेदा, पजत्तीओ अपजत्तीओ य पंच, दो दिट्ठिओ, दो दंसणा, दो नाणा दो
 अन्नाणा, द्विविधे जोगे, द्विविधे उवओगे, आहारो छदिसिं, उववातो तिरियमणुस्सेहिंतो नो
 देवेहिंतो नो नेरइएहिंतो, तिरिएहिंतो असंखेज्जवासाउवज्जेसु, अकम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्ज-
 वासाउअवज्जेसु मणुस्सेसु, ठिती जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, मारणंतियससुग्घातेणं
 द्विविहावि मरंति, अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं ? , नेरइएसुवि तिरिक्खजोणिएसुवि मणुस्सेसुवि देवे-
 सुवि, नेरइएसु रयणप्पहाए, सेसेसु पडिसेधो, तिरिएसु सव्वेसु उववज्जंति संखेज्जवासाउएसुवि
 असंखेज्जवासाउएसुवि चउप्पएसु पक्खीसुवि मणुस्सेसु सव्वेसु कम्मभूमीसु नो अकम्मभूमीएसु
 अंतरदीवएसुवि संखिज्जवासाउएसुवि असंखिज्जवासाउएसुवि देवेसु जाव वाणमंतरा, चउगइया
 दुआगतिया, परित्ता असंखेज्जा पणत्ता । से तं जलयरसंसुच्छिमपंचेंदियतिरिक्खा ॥ (सू० ३५)

अथ के ते समुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्येयोनिकाः ? , सूरिराह—समुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्येयोनिकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—जलचराः

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३६ ॥

स्थलचराः खचराः, तत्र जले चरन्तीति जलचराः, एवं स्थलचरा खचरा अपि भावनीयाः । अथ के ते जलचराः ? सूरिराह—जल-
चराः पञ्चविधाः ब्रह्मज्ञाः, तथाथा—मत्स्याः कच्छपा मकरा माहाः शिशुमाराः, एवं भेओ भाणियन्वो जहा पणवणाए जाव सुसुमारा
एगागारा पन्नत्ता’ इति, ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण मत्स्यादीनां भेदो यथा प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः, स च तावद् यावत् ‘सिसुमारा’
एगागारा इतिपदं, स चैवम्—‘से किं तं मच्छा ?, मच्छा अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—सण्हमच्छा खवल्लमच्छा जुगमच्छा भिन्भिय-
मच्छा हेलियमच्छा मंजरियामच्छा रोहियमच्छा हलीसागारा मोगरावडा नडगरा तिसीतिभिगिलामच्छा तंदुलमच्छा कणिकमच्छा
सिलेच्छियामच्छा लंभणमच्छा पडागा पडागाइपडागा, जे यावणो तहएपगारा, से तं मच्छा । से किं तं कच्छभा ?, कच्छभा दुविहा
पणत्ता, तंजहा—अट्टिकच्छभा य मंसलकच्छभा य, से तं कच्छभा । से किं तं गाहा ?, गाहा पंचविहा पणत्ता, तंजहा—दिली वेढगा
सुडुगा पुलंगा सीमागारा, सेत्तं गाहा । से किं तं मगरा ?, मगरा दुविहा पणत्ता, तंजहा—सौंडमगरा य मट्टमगरा य, सेत्तं मगरा ।
से किं तं सुसुमारा ?, २ एगागारा पणत्ता, सेत्तं सुसुमारा’ इति, एते मत्स्यादिभेदा लोकतोऽवगन्तव्याः, ‘जे यावणो तहएपगारा’
इति, येऽपि चान्ये ‘तथाप्रकाराः’ उक्तप्रकारा मत्स्यादिरूपाः, ते सर्वे जलचरसंमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्रष्टव्याः । ‘ते समासतो’
इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं सुगमं, शरीरादिद्वारकदम्बकमपि चतुरिन्द्रियवद्भावनीयं, नवरमवगाहनाद्वारे जघन्यतोऽवगाहना अङ्गुलासख्ये-
यभागमात्रा, उत्कर्षतो योजनसहस्रम् । इन्द्रियद्वारे पञ्चेन्द्रियाणि । सञ्ज्ञिद्वारे नो सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनः, संमूर्च्छिमतया समनस्कत्वायो-
गात् । उपपातो यथा व्युत्क्रान्तिपदे तथा वक्तव्यः, तिर्यग्मनुष्येभ्योऽसुरायातवर्पायुष्कवर्षेभ्यो वाच्य इति भावः । स्थितिर्जघन्यतोऽ-
न्तर्गृह्णत्सुत्कर्षतः पूर्वकोटी । च्यवनद्वारेऽनन्तरसुदृश्य चतसृष्वपि गतिपूह्यन्ते, तत्र नरकेषु रत्नप्रभायामेव, तिर्येषु सर्वेष्वेव, मनु-

१ प्रतिपत्तौ
संमूर्च्छिम-
संमूर्च्छिम-
जलचराः
सु० ३५

॥ ३६ ॥

प्येषु कर्मभूमिजेषु, देवेषु व्यन्तरभवनवासिषु, तदन्येष्वसंख्यायुक्ताभावात्, अत एव गत्यागतिद्वारे चतुर्गतेका ह्यागतिकाः, 'परीत्ताः' प्रत्येकशरीरिणोऽसंख्येयाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्! उपसंहारमाह—'सेत्तं संसुच्छिमजलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिया' ॥ उक्ताः संसुच्छिमजलयरपंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः, सम्प्रति संसुच्छिमखलचरपंचेन्द्रियतिर्यग्योनिकप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं थलयरसंसुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—चउप्पयथलयरसंसुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिया परिसप्पसंसु० ॥ से किं तं थलयरचउप्पयथसंसुच्छिमं?, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—एगखुरा दुखुरा गंडीपया सणफ्फया जाव जे यावणणे तहप्पकारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तओ सरीगा ओगाहणा जहणणेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागं उक्कोसेणं गाउयपुहुत्तं ठिती जहणणेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं चउरासीतिवाससहस्साहं, सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया दुआगतिया परित्ता असंखेजा पणत्ता, सेत्तं थलयरचउप्पदंसंसु०। से किं तं थलयरपरिसप्पसंसुच्छिमा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—उरगपरिसप्पसंसुच्छिमा सुयगपरिसप्पसंसुच्छिमा। से किं तं उरगपरिसप्पसंसुच्छिमा?, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—अही अयगरा आसालिया महोरगा। से किं तं अही?, अही दुविहा पणत्ता, तंजहा—दव्वीकरा मउलिणो य। से किं तं दव्वीकरा?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—आसीविसा जाव से तं दव्वीकरा। से किं तं मउ-

लिणो?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—दिवा गोणसा जाव से तं मडलिणो, सेत्तं अही । से किं तं अयगरा?, २ एगागरा पणत्ता, से तं अयगरा । से किं तं आसालिया?, २ जहा पणवणाए, से तं महोरगा?, २ जहा पणवणाए, से तं महोरगा । जे यावणे तहप्पगारा ते समासतो डुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य तं चव, णवरि सररीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्ससंखेज्जं उक्कोसेणं जोयणपुहुत्तं, ठिई जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेवणं वाससहस्साइं, सेसं जहा जलयराणं, जाव चउगतिया डुआगतिया परित्ता असंखेज्जा, से तं उरगपरिसप्पा ॥ से किं तं सुयगपरिसप्पसंमुच्छिमथलयरा?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—गोहा णउला जाव जे यावन्ने तहप्पकारा ते समासतो डुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, सररीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलासंखेज्जं उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं, ठिती उक्कोसेणं वायालीसं वाससहस्साइं सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया डुआगतिया परित्ता असंखेज्जा पणत्ता, से तं सुयपरिसप्पसंमुच्छिमा, से तं थलयरा ॥ से किं तं खहयरा?, २ चउ-
न्विहा पणत्ता, तंजहा—चम्मपक्खी लोमपक्खी समुग्गपक्खी विततपक्खी । से किं तं चम्म-
पक्खी?, २ अणेगविधा पणत्ता, तंजहा—वगुली जाव जे यावन्ने तहप्पगारा, से तं चम्मपक्खी ।
से किं तं लोमपक्खी?, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—ढंका कंका जे यावन्ने तहप्पकारा, से

तं लोमपक्खी । से किं तं समुग्गपक्खी ?, २ एगांगारा पणत्ता जहा पणवणाए, एवं वितत-
पक्खी जाव जे यावन्ने तहप्पगारा ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा पणत्ता य अपजत्ता
य, णाणत्तं सरीरोगाहणा जहं अंगुं असं० उक्कोसेणं धणुपुहुत्तं ठिती उक्कोसेणं बावत्तरिं
वाससहस्साइं, सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया दुआगतिया परित्ता असंखेज्जा पणत्ता,
से तं खयरसंमुच्छिमतिरिक्खजोणिया, सेतं संमुच्छिमपंचेदियतिरिक्खजोणिया ॥ (सू० ३६)

अथ के ते संमुच्छिमस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, सूरिराह—स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—चतुष्प-
दस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च परिसर्पस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्च, तत्र चत्वारि पदानि येषां ते चतुष्पदाः—
अथादयः ते च ते स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुष्पदस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः; उरसा भुजाभ्यां वा परिसर्प-
न्तीति परिसर्पाः—अहिनकुलादयस्ततः पूर्ववत्समासः; चशब्दौ स्वस्वगतानेकभेदसूचकौ, तदेवानेकविधत्वं क्रमेण प्रतिपिपादयिपुराह—
अथ के ते चतुष्पदस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, सूरिराह—चतुष्पदस्थलचरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुर्विधाः
प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—‘जहा पणवणाए’ इति, यथा प्रज्ञापनायां प्रज्ञापनाख्ये प्रथमे पदे भेदास्तथा वक्तव्या यावत् ‘ते समासतो दु-
विहा पणत्ता’ इत्यादि, ते चैवम्—‘एगखुरा दुखुरा गंडीपया सणप्फया । से किं तं एगखुरा ?, एगखुरा अणेगविहा पणत्ता, तं-
जहा—अस्संतरा घोडा गद्दमा गोरखुरा कंदलगा सिरिकंदलगा आवत्ता जे यावणे तहप्पगारा, सेत्तं एगखुरा । से किं तं दु-
खुरा ?, दुखुरा अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—उट्टा गोणा गवया महिसा संवरा वराहा अजा एलगा रुरु सरमा चमरी कुंरंगा गोक-

ण्णमाई, सेत्तं दुखुरा । से किं तं गंडीपया ? गंडीपया अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—इत्थी हत्थिपूयणा मंजुणहत्थी खरगा गंडा, जे यावण्णे तहप्पगारा, सेत्तं गंडीपया । से किं तं सणफया ? २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—सीहा वग्घा दीविया अच्छा तरच्छा परस्सरा सीयाला सुणगा कोकंतिया ससगा चित्तगा चित्तलगा, जे यावण्णे तहप्पकारा ॥” इति, तत्र प्रतिपदमेकः खुरो येषां ते एकखुराः—अथादयः, प्रतिपादं द्वौ खुरौ—शकौ येषां ते द्विखुरा—उभ्रादयः, तथा च तेपामैकसिक्ख पादे द्वौ शकौ दृश्येते, गण्डीव पदं येषां ते गण्डीपदाः—हत्सादयः, सनखानि—दीर्घनखपरिकलितानि पदानि येषां ते सनखपदाः—धादयः, प्राकृतत्वाच्च ‘सणफया’ इति सूत्रे निर्देशः; अथादयस्तेतद्देवाः केचिदतिप्रसिद्धत्वात्स्वयमन्ये च लोकतो वेदितव्याः, नवरं सनखपदाधिकारे द्वीपकाः—चित्तका अच्छाः—ऋक्षाः परासराः—सरसाः कोकन्तिका—लोमठिकाः चित्ता चित्तलगा आरण्यजीवविशेषाः, शेषास्तु सिंहव्याघ्रतरक्षशृगालशुन-ककोलशुनशकाः प्रतीताः, ‘ते समासतो’ इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं शरीरादिद्वारकलापसूत्रं च जलचरवद्भावनीयं, नवरभवगाहनाद्वारे जघन्यतोऽवगाहना अशुलासक्षेयभागप्रमाणा उल्लेष्टा गन्धूतपृथक्त्वं स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्वयुहूर्त्तमुत्कर्षतत्रतुरसीति वर्षसहस्राणि, शेषं तथैव, उपसंहारमाह—‘सेत्तं चउत्पयथलयरसंमुच्छिमपंचिंदियतिरिक्खजोणिया’ ॥ अथ के ते परिसर्पस्थलचर-संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यचोनिकाः ? २ द्विविधाः प्रज्ञाः, तथा—‘एवं भेदो भाणियन्वो’ इति, ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण यथा प्रज्ञा-पनायां तथा भेदो वक्तव्यो यावत् ‘पज्जता य अपज्जता य’ स चैवम्—‘तंजहा—उत्परिसप्पथलयरसंमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिरिक्खजो-णिया य मुयपरिसप्पथलयरसंमुच्छिमपञ्चिंदियतिरिक्खजोणिया य ।’ सुगमं, नवरम् उरसा परिसर्पन्तीत्युरःपरिसर्पाः—सर्पादयः; मुजाभ्यां परिसर्पन्तीति मुजपरिसर्पा—नकुलादयः, शेषपदसमासः प्राग्वत्, “से किं तं उत्परिसप्पथलयरसंमुच्छिमपञ्चिंदियतिरि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३८ ॥

क्वजोणिया ? उरपरिसप्पथलयरसंमुच्छिमपच्चिदियतिरिक्खजोणिया चउन्विहा पन्नत्ता, तंजहा-अही अयगरा आसालिया महो-
 रगा । से किं तं अही ?, अही दुविहा पणत्ता, तंजहा-दव्वीकरा य मउल्लिणो य । से किं तं दव्वीकरा ?, दव्वीकरा अणेगविहा
 पन्नत्ता, तंजहा-आसीविसा दिट्ठीविसा उगगविसा भोगविसा लालाविसा निस्सासविसा कण्हसप्पा सेयसप्पा काकोदरा
 दुब्भपुप्फा कोलाहा सेलेसिंदा, जे यावण्णे तहप्पगारा, सेत्तं अही । से किं तं अयगरा ?, अयगरा एगागारा पन्नत्ता, सेत्तं अय-
 गरा । से किं तं आसालिया ?, कहि णं भंते ! आसालिगा संमुच्छइ ?, गोयमा ! अंतो मणुरसखेत्ते अड्डाइजेसु दीवेषु निव्वाघाएणं
 पन्नरससु कम्मभूमीसु, वाघायं पडुच पंचसु महाविदेहेसु चक्खवट्टिखंधावारेसु बलदेवखंधावारेसु वासुदेवखंधावारेसु मंडलियखंधावा-
 रेसु महामण्डलियखंधावारेसु गामनिवेसेसु नगरनिवेसेसु खेडनिवेसेसु कब्बड० मंडयनिवेसेसु पट्टणनिवेसेसु आगर-
 निवेसेसु आसमनिवेसेसु रायहाणनिवेसेसु, एएसि णं चेव विणासेसु, एत्थ णं आसालिया संमुच्छइ, जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जइ-
 भागमित्ताए ओगाहणाए, उक्कोसेणं बारस जोयणाइं, तदाणुरूवं च णं विक्खंभवाह्लेणं भूमि वालित्ता संमुच्छइ, असण्णी मिच्छ-
 दिट्ठी अन्नाणी अंतोमुहुत्तद्धाउया चेव कालं करेइ, सेत्तं आसालिया । से किं तं महोरगा ?, महोरगा अणेगविहा पणत्ता, तंजहा-
 अत्थेगइया अंगुलं पि अंगुलपुहुत्तियावि विहत्थिपि विहत्थिपुहुत्तियावि रयणिपि रयणिपुहुत्तियावि कुच्चिपि कुच्चिपुहुत्तियावि
 धणुहं पि धणुहपुहुत्तियावि गाउयं पि गाउयपुहुत्तियावि जोयणं पि जोयणपुहुत्तियावि जोयणसयं पि जोयणसयपुहुत्तियावि, ते णं थले
 जाया जलेऽवि चरंति थलेऽवि चरंति, ते णत्थि इहं बाहिरएसु दीवससुदेसु हवंति, जे यावण्णे तहप्पगारा, सेत्तं महोरगा ।” इति ।
 असु विपमपदव्याख्या—“दव्वीकरा य मउल्लिणो य’ इति, दव्वीव दव्वी-फणा तत्करणशीला दव्वीकरा; मुकुलं-फणाविरहयोग्या

शरीरावयवविशेषाकृतिः सा विद्यते येषां ते मुकुलिनः—स्फटाकरणशक्तिविकला इत्यर्थः, अत्रापि चशब्दौ स्वगतानेकभेदसूचकौ, ‘आसीविसा’ इत्यादि, आस्यो—दंष्ट्रास्तासु विपं येषां ते आसीविपाः, उक्तं च—“आसी दाढा तगयविसाऽऽसीविसा सुण्येयव्वा इति, दृष्टौ विपं येषां ते दृष्टिविपाः, उग्रं विपं येषां ते उग्रविपाः, भोगः—शरीरं तत्र सर्वत्र विपं येषां ते भोगविपाः, लचि विपं येषां ते लचिविपाः, प्राकृतत्वाच्च ‘तयाविसा’ इतिपाठः, लाला—सुखान् श्रावस्तत्र विपं येषां ते लालाविपाः, निश्वासे विपं येषां ते निश्वासविपाः कृष्णसर्पादयो जातिभेदा लोकतः प्रत्येतव्याः । ‘से किं तं आसालिगा’ इत्यादि, अथ का सा आसालिगा ?, एवं शिष्येण प्रश्ने कृते सति सूत्रकृद् यदेवासालिकाप्रतिपादकं गौतमश्रमगवन्निर्वचनरूपं सूत्रमस्ति तदेवागमवदुमानतः पठति—‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! परमकल्याणयोगिन् ! आसालिगा संमूर्च्छति, एषा हि गर्भजा न भवति किन्तु संमूर्च्छिमैव तत उक्तं संमूर्च्छति, भगवानाह—गौतम ! अन्तः—मध्ये मनुष्यक्षेत्रस्य न बहिः, एतावता मनुष्यक्षेत्राद्बहिरस्या उत्पादो न भवतीति प्रतिपादितं, तत्रापि मनुष्यक्षेत्रे सर्वत्र न भवति किन्तु अर्द्धतृतीयेषु अर्द्धे तृतीयं येषां तेऽर्द्धतृतीयाः, अवयवेन विग्रहः ससु-दायः समासार्थः तेषु, एतावता लवणसमुद्रे कालसमुद्रे वा न भवतीत्यावेदितं, ‘निर्व्याघातेन’ व्याघातस्याभावो निर्व्याघातं तेन, यदि पञ्चसु भरतेषु पञ्चसैरावतेषु सुपमसुपमादिरूपोऽतिदुष्पमादिरूपश्च कालो व्याघातहेतुत्वाद् व्याघातो न भवति तदा पञ्चदशसु कर्मभूमिषु संमूर्च्छति, व्याघातं प्रतीत्य, कियुक्तं भवति ?—यदि पञ्चसु भरतेषु पञ्चसैरावतेषु यथोक्तरूपो व्याघातो भवति ततः पञ्चसु महाविदेहेषु संमूर्च्छति, एतावता त्रिशत्यप्यकर्मभूमिषु नोपजायत इति प्रतिपादितं, पञ्चदशसु कर्मभूमिषु पञ्चसु महाविदेहेषु सर्वत्र न संमूर्च्छति किन्तु चक्रवर्तिसकन्धावारेषु बलदेवसकन्धावारेषु माण्डलिकः—सामान्यराजाऽल्पबद्धिकः,

महामण्डलिकः स एवानेकदेशाधिपतिस्तत्स्कन्धावारेषु, ग्रामनिवेशेषु इत्यादि, ग्रसति बुद्ध्यादीन् गुणानिति यद्विवा गम्यः शास्त्रप्र-
 सिद्धानामष्टादशानां कारणाभिति ग्रामः, निगमः—प्रभूततरवणिगर्वावासः, पांसुप्राकारनिबद्धं खेटं, क्षुल्लप्राकारवेष्टितं कर्बटम्, अर्द्ध-
 तृतीयगव्यूतान्तर्ग्रासरहितं मडम्बं 'पट्टण'ति पट्टनं वा, उभयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्देशस्य समानत्वात्, तत्र यत्रौभिरेव गम्यं
 तत्पट्टनं यत्पुनः शकटैर्योटकैर्नोभिर्वा गम्यं तत्पट्टनं यथा भरुकच्छम्, उक्तं च—'पट्टनं शकटैर्गम्यं, योटकैर्नोभिरेव च । नो-
 भिरेव तु यद्गम्यं, पट्टनं तत्प्रचक्षते ॥ १ ॥" द्रोणमुखं—प्रायेण जलनिर्गमप्रवेशम्, आकरो—हिरण्याकरादिः आश्रमः—तापसावसथो-
 पलक्षित आश्रयः, संबाधो—यात्रासमागतप्रभूतजननिवेशः, राजधानी—राजाधिष्ठानं नगरम्, 'एसि ण' मित्यादि, एतेषां चक्रवर्ति-
 स्कन्धावारादीनामेव विनाशेषूपस्थितेषु 'एत्थ णं'ति एतेषु चक्रवर्तिस्कन्धावारादिषु स्थानेष्व्वासालिका संमूर्च्छति, सा च जघन्यतोऽ-
 ङ्कुलासङ्क्षेयभागमात्रयाऽवगाहनया समुत्तिष्ठतीति योगः, एतच्चोत्पादप्रथमसमये वेदितव्यम्, उत्कर्षतो द्वादश योजनानि—द्वादशयो-
 जनप्रमाणयाऽवगाहनया 'तदनुरूपं' द्वादशयोजनप्रमाणैर्ब्योनुरूपं 'विक्रवंभवाहल्लेण'ति विक्रम्भश्च बाहल्यं च विक्रम्भबाहल्यं, स-
 माहारो द्वन्द्वः, तेन, विक्रम्भो—विस्तारो बाहल्यं च—स्थूलता, भूमिं 'दालित्ता णं' विदार्य समुत्तिष्ठति, चक्रवर्तिस्कन्धावारादीनाम-
 धस्ताद् भूमेरन्तरूपद्यत इति भावः, सा चासञ्चिनी—अमनस्का संमूर्च्छिमत्वात्, मिथ्यादृष्टिः सासादनसम्यक्त्वस्यापि तस्या अस-
 म्भवात्, अत एवाज्ञानिनी, अन्तर्मुहूर्ताद्वायुरेव कालं करोति । 'अथेगइया अंगुलंपी'त्यादि, अस्तीति निपातोऽत्र बहुवचनाभिधायी, ततो-
 ऽयमर्थः—सन्त्येककाः केचन महोरगा येऽङ्गुलमपि शरीरावगाहनया भवन्ति, इहाङ्गुलमुच्छ्रयाङ्गुलमवसातव्यं, शरीरप्रमाणस्य चि-
 न्त्यमानत्वात्, सन्त्येकका येऽङ्गुलपृथक्त्वका अपि—पृथक्त्वं द्विप्रभृतिरानवभ्य इति परिभाषा अङ्गुलपृथक्त्वं शरीरावगाहनमानमे-

पामस्तीत्यद्गुलपृथक्सिकाः, 'अतोऽनेकस्वरादि' तीकप्रत्ययः, एवं शेषसूत्राण्यपि भावनीयानि, नरं द्वादशाद्गुलप्रमाणा वितस्ति; द्वि-
वितस्तिप्रमाणा रत्रिईस्तः, कुक्षिर्द्विईस्तमाना, धनुर्द्विईस्तचतुष्टयप्रमाणं, गन्धूतं द्विधनुःसहस्रप्रमाणं, चलारि गन्धूतानि योजनम्,
एतच्चापि वितस्त्यादिकमुच्छ्रयानुलापेक्षया प्रतिपत्तव्यं, 'ते ण'मित्यादि, 'ते' अनन्तरोद्वितस्वरूपा महोरगाः स्थलचरविशेषत्वान् स्थले
जायन्ते स्थले च जाताः सन्तो जलेऽपि स्थल इव चरन्ति स्थलेऽपि चरन्ति, तथास्वाभाव्यात्, यद्येवं ते कस्मादिह न दृश्यन्ते ?
इत्याशङ्क्यामाह—'ते नत्थि इहं' इत्यादि, 'ते' यथोद्वितस्वरूपा महोरगाः 'इह' मानुषक्षेत्रे 'नत्थि'त्ति न सन्ति, किन्तु वाद्येषु द्वीप-
समुद्रेषु भवन्ति, समुद्रेष्वपि च पर्वतदेवनगर्यान्निपु स्थलेषूपयन्ते न जलेषु, तत्र इह न दृश्यन्ते । 'जे यावण्णे तहप्पगारा' इति,
येऽपि चान्ये तथाप्रकारा अद्गुलदशकादिशरीरावगाहमानास्तेऽपि महोरगा ज्ञातव्याः, उपसंहारमाह—'सेत्तं महोरगा, 'जे यावण्णे
तहप्पगारा' इति, येऽपि चान्ये तथाप्रकाराः उक्तरूपाणादिरूपास्तौ सर्वेऽपि उरःपरिसर्पस्थलचरसंश्लेषमपथ्येन्द्रियतिर्यग्योनिका
द्रष्टव्याः, 'ते समासतो' इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं शरीरादिद्वारकरन्वकं च जलचरान्नावनीयं, ननरमवगाहना जघन्यतोऽद्गुलासत्प्रे-
यभागप्रमाणा उत्कर्षतो योजनपृथक्फलं, स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्गुह्युत्कर्षतस्त्रिपथाशदर्पसहस्राणि, शेषं तथैव ॥ भुजप-
रिसर्पप्रतिपादनार्थमाह—'से किं त'मित्यादि, अथ के ते भुजपरिसर्पसंश्लेषमथलचरपथ्येन्द्रियतिर्यग्योनिकाः ?, सुरिराह—भुजपरि-
सर्पसंश्लेषमथलचरपथ्येन्द्रियतिर्यग्योनिका अनेकविधाः प्रजाप्ताः, 'तह चैव भेओ भाणियव्वो' इति, यथा प्रजापत्तायां तथैव भेदो
वफब्ब्यः, स चैवम्—'तंजहा—गोहा नउला सरउा सग्गा सरउा सारा राारा नरोलिया विससंभरा भंसा मंगुसा पयलाया छीरवि-
रालिया जाहा चउप्पाइया" एते देशविशेषतो वेदितव्याः, 'जे यावण्णे तहप्पगारा' येऽपि चान्ये 'तथाप्रकाराः' उक्तरूपाणा गोधा-

दिस्वरूपस्ते सर्वे भुजपरिसर्पा अवसातव्याः, 'ते समासतो' इत्यादि सूत्रकदम्बकं प्राग्वद्भावनीयं, नवरसवगाहना जघन्यतोऽङ्गुलास-
 ह्येयभागप्रमाणा उत्कर्षतो धनुःपृथक्त्वं, स्थितिर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाचत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि, शेषं जलचरवष्टव्यम्, उप-
 संहारमाह—'सेत्त'मित्यादि सुगमम् ॥ खचरप्रतिपादनार्थमाह—अथ के ते समूर्च्छिमखचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः?, सूरिराह—संमू-
 र्च्छिमखचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—'भेदो जहा पणवणाए' इति, भेदो यथा प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यः,
 स चैवम्—'चम्मपक्खी लोमपक्खी विततपक्खी । से किं तं चम्मपक्खी !, २ अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—वग्गुली
 जलोया अडिला आरुंडपक्खी जीवंजीवा समुद्वायसा कणत्तिया पक्खिविराली, जे यावणे तहप्पगारा, से तं चम्मपक्खी । से
 किं तं लोमपक्खी ?, लोमपक्खी अणेगविहा पणत्ता, तंजहा—ढङ्का कंका कुरला वायसा चक्खवागा हंसा कलहंसा पोयहंसा राय-
 हंसा अडा सेडीवडा वेलागया कौचा सारसा भेसरा मयूरा सेयवगा गहरा पौडरीया कामा कामेयगा वंजुलागा तित्तिरा वट्टगा ला-
 वगा कपोया कपिजला पारेवया चिडगा वीसा कुकुडा सुगा वरहिगा मयणसलागा कोकिला सण्हावरणगमादी, से तं लोम-
 पक्खी । से किं तं समुग्गपक्खी ?, समुग्गपक्खी एगागारा पणत्ता, ते णं नत्थि इहं, बाहिरएसु दीवसमुद्देसु हवंति, से तं समु-
 ग्गपक्खी । से किं तं विततपक्खी ?, विततपक्खी एगागारा पणत्ता, ते णं नत्थि इहं, बाहिरएसु दीवसमुद्देसु भवंति, से तं वि-
 ततपक्खी" इति पाठसिद्धं नवरं 'चम्मपक्खी' इत्यादि, चर्मरूपौ पक्षौ चर्मपक्षौ तौ विद्येते येषां ते चर्मपक्षिणः, लोमासकौ पक्षौ
 लोमपक्षौ तौ विद्येते येषां ते लोमपक्षिणः, तथा गच्छतामपि समुद्भवस्थितौ पक्षौ समुद्भवकपक्षौ तद्वन्तः समुद्भवकपक्षिणः, विततौ—नि-
 लसनाच्छित्तौ पक्षौ विततपक्षौ तद्वन्तो विततपक्षिणः 'ते समासतो' इत्यादि सूत्रकदम्बकं जलचरवद्भावनीयं, नवरसवगाहना उत्क-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ४१ ॥

पेतो धनुःपृथक्त्वं, स्थितिरत्कर्षतो द्वांसप्ततिवर्षसहस्राणि । तथा चात्र क्वचित्युक्तकान्तरेऽवगाहनास्थितोर्यथाक्रमं सङ्ग्रहणिगाथे—“जो-
यणसहस्सगाड्यपुहत्त ततो य जोयणपुहत्तं । दोणहंपि धणुपुहत्तं संमुच्छिमवियगपक्खीणं ॥ १ ॥ संमुच्छ पुव्वकोडी चउरासीई भवे
सहस्साई । तेवणा वायला नावत्तरिमेव पक्खीणं ॥ २ ॥” न्याब्या—संमुच्छिमानां जलचरणामुच्छष्टाऽवगाहना योजनसहस्रं, चतु-
ष्पदानां गव्यूतपृथक्त्वम्, उरःपरिसर्पाणां योजनपृथक्त्वं । ‘दोणहं तु’ इत्यादि, द्वयानां संमुच्छिममुजगपक्षिणां—संमुच्छिममुजगपरिसर्प-
पक्षिरूपाणां प्रत्येकं धनुःपृथक्त्वं, तथा संमुच्छिमानां जलचरणामुच्छष्टा स्थितिः पूर्वकोटी चतुष्पदानां चतुरशीतिवर्षसहस्राणि, उरःपरि-
सर्पाणां त्रिपञ्चाशद्वर्षसहस्राणि, मुजपरिसर्पाणां द्वाचत्वारिंशद्वर्षसहस्राणि, पक्षिणां द्वासप्ततिवर्षसहस्राणि, उपसंहारमाह—‘सेत्तं
संमुच्छिमखहरपञ्चिदियतिरिक्खजोणिया’ ॥ उक्ताः संमुच्छिमपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनयः, सम्प्रति गर्भव्युत्क्रान्तिकान् पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकानाह—

‘से किं तं गब्भवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया १, २ तिविहा पणत्ता, तंजहा—जलयरा थलयरा
खहयरा ॥ (सू० ३७)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः १, सूरिराह—गर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्त्रिविधाः
प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—जलयराः खचराश्च । तत्र जलचरप्रतिपादनार्थमाह—

‘से किं तं जलयरा १, जलयरा पंचविधा पणत्ता, तंजहा—मच्छा कच्छभा मगरा गाहा सुंसुमारा,

१ प्रतिपत्तौ
संमुच्छिम-
पञ्चेन्द्रिय-
तिर्यग्भ्यः
;सू० ३६
गर्भजक
तिर्यग्भ्यः
सू० ३७

॥ ४१ ॥

सव्वेसिं भेदो भाणितव्वो तहेव जहा पणवणाए, जाव जे यावणे तहप्पकारा ते समासतो
 डुविहा पणत्ता, तंजहा—पजत्ता य अपजत्ता य, तेसि णं भंते ! जीवाणं कति सरीरगा प-
 णत्ता?, गोयमा ! चत्तारि सरीरगा पन्नत्ता, तंजहा—ओरालिए वेउव्विए तेयए कम्मए, सरीरो-
 गाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्ज० उक्कोसेणं जोयणसहस्सं छव्विहसंघयणी पणत्ता, तंजहा
 —वइरोसभनारायसंघयणी उसभनारायसंघयणी नारायसंघयणी अद्धनारायसंघयणी कीलिया-
 संघयणी सेवइसंघयणी, छव्विहा संठिता पणत्ता, तंजहा—समचउरंससंठिता णग्गोधपरिमं-
 डल० साति० खुज्ज० वामण० हुंड०, कसाया सव्वे सण्णाओ ४ लेसाओ ६ पंच इंदिया पंच ससु-
 र्घाता आदिच्छा सण्णी नो असण्णी तिविधवेदा छप्पजत्तीओ छअपजत्तीओ दिट्ठी तिविधावि-
 तिण्णि दंसणा णाणीवि अपणाणीवि जे णाणी ते अत्थेगतिया दुणाणी अत्थेगतिया तिन्याणी,
 जे दुन्नाणी ते नियमा आभिणिवोहियणाणी य सुतणाणी य, जे तिन्याणी ते नियमा आभिणि-
 वोहियणाणी सुत० ओहिणाणी, एवं अपणाणीवि, जोगे तिविहे उवओगे दुविधे आहारो छ-
 विसिं उववातो नेरइएहिं जाव अहे सत्तमा तिरिक्खजोणिएसु सव्वेसु असंखेज्जवासाउयवज्जेसु
 मणुस्सेसु अकम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्जवासाउयवज्जेसु देवेसु जाव सहस्सरो, ठिती जह-
 ण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, दुविधावि मरंति, अणंतरं उव्वट्ठित्ता नेरइएसु जाव अहे

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४२ ॥

सत्तमा तिरिक्खजोणिएसु मणुस्सेसु सन्वेसु जाव सहस्सरो, चउगतिया चउआग-
तिया परित्ता असंवेज्जा पणत्ता, से तं जलयरा ॥ (सू० ३८)

‘भेदो भाणियन्वो तहेव जहा पणवणाए’ इति भेदस्तथैव मत्स्यादीनां वक्रव्यो यथा प्रज्ञापनायां, स च प्रागेवोपदर्शितः, ‘ते समासतो’ इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तसूत्रं पाठसिद्धं, शरीरादिद्वारकदन्वक्रसूत्रं संमूर्च्छिमजलचरवद्भावनीयं, नवरमत्र शरीरद्वारे चत्वारि शरीराणि वक्रव्यानि, गर्भव्युत्क्रान्तिकानां तेषां वैक्रियस्यापि सम्भवान्, अवगाहनाद्वारे उत्कर्षतोऽत्रगाहना योजनसहस्रम् । संहननचिन्तायां पडपि संहननानि, तत्स्वरूपप्रतिपादकं चेदं गाथाद्वयम्—“वर्ज्जरिसहनारायं पढमं वीयं च रिसहनारायं । नारायमद्वनाराय कीलिया तह य छेवहं ॥ १ ॥ रिसहो य होइ पट्टो वलं पुण कीलिया सुणेयन्वा । उभयो मणउवंधो नारायं तं वियाणाहि ॥ २ ॥” संस्थानचिन्तायां पडपि संस्थानानि, तान्यमूनि-समचतुरस्रं न्यमोधपरिमण्डलं सादि चामनं कुब्जं हुण्डमिति, तत्र समाः—सामुद्रिकशास्त्रोक्तप्रमाणविस्वादिन्यश्चतस्रोऽक्षयः—चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः शरीरावयवा यत्र तत्समचतुरस्रं, समासान्तोऽल्पस्यः, अत एवैतदन्यत्र तुल्यमिति व्यवद्ध्यते, तथा न्यमोधवत्परिमण्डलं यस्या, यया न्यमोध उपरि संपूर्णप्रमाणोऽयसु हीनः तथा यत्संस्थानं नाभेरुपरि संपूर्णमधसु न तथा तत्र्यमोधपरिमण्डलम्, उपरि विन्तारवतुलमिति भावः, तथाऽऽदिदिहोत्सेयाल्यो नाभेरधस्तनो देह-भागो गृह्यते, ततः सह आदिना—नाभेरधस्तनभागेन गयोक्तप्रमाणलक्षणेन वर्त्तत इति सादि, उत्सेधवतुलमिति भावः, इह यद्यपि

१ यत्रप्रमाणनाराचं प्रथमं द्वितीयं च इयमनाराचम् । नाराचमार्गनाराचं कीलिका तथा च सेयात्तम् ॥ १ ॥ इयमध भगति पटः मञ्जं पुनः कीलिका ज्ञातव्या । उभयतो मर्कटवन्धो नाराचं तद् विजागीहि ॥ २ ॥

१ प्रतिपत्तौ
गर्भज
जलचर
तिर्यञ्चः
सू० ३८

॥ ४२ ॥

सर्वं शरीरमादिना सह वर्त्तते तथाऽपि साद्विविशेषणान्यथाऽनुपपत्त्या विशिष्ट एव प्रमाणलक्षणोपपन्न आधिरिह लभ्यते, तत उ-
 क्तम्—उत्सेधबहुलमिति, इदमुक्तं भवति—यत्संस्थानं नाभेरधः प्रमाणोपपन्नमुपरि च हीनं तत्सादीति, अयरे तु साचीति पठन्ति, तत्र
 साचीति प्रवचनवेदिनः शाल्मलीतरुमाचक्षते, ततः साचीव यत्संस्थानं, यथा शाल्मलीतरः स्कन्धकाण्डमतिपुष्टमुपरि च न तवलु-
 रूपा महाविशालता तद्वदस्यापि संस्थानस्याधोभागः परिपूर्णो भवति उपरितनभागस्तु नेति, तथा यत्र शिरोमीवं हस्तपादादिकं च
 यथोक्तप्रमाणलक्षणोपेतं उरउदरादि च मण्डलं तत्कुब्जं संस्थानं, यत्र पुनरुदरादि प्रमाणलक्षणोपेतं हस्तपादादिकं च हीनं तद्वामनं,
 यत्र सर्वेऽप्यवयवाः प्रमाणलक्षणपरिभ्रष्टास्तत् हुण्डम्, उक्तञ्च—“सैमचउरंसे नगोह्मंडले साह् खुज्ज वामणए । हुडेवि य संठाणे
 जीवाणं छम्पुणेयन्वा ॥ १ ॥ तुलं वित्थडवहुलं उस्सेहबहुं च मडहकोठं च । हेट्टिल्लकायमडहं सव्वत्थासंठियं हुंडं ॥ २ ॥” लेश्या-
 द्वारे पडपि लेश्याः, शुछलेश्याया अपि सम्भवात्, समुद्रघाताः पञ्च, वैक्रियसमुद्रघातस्यापि सम्भवात्, सञ्चिद्वारे सञ्चिद्वारो नो अ-
 सञ्चिद्वारः, वेदद्वारे त्रिविधवेदा अपि, स्त्रीपुरुषयोर्वेदयोरप्यमीषां भावात्, पर्याप्तद्वारे पञ्च पर्याप्तयोः पर्याप्तयोरेकत्वेन वि-
 वक्षणात्, अपर्याप्तचिन्तायां पञ्चापर्याप्तयः, दृष्टिद्वारे त्रिविधदृष्टयोऽपि, तद्यथा—मिथ्यादृष्टयः सम्यग्दृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च,
 दर्शनद्वारे त्रिविधदर्शना अपि, अवधिदर्शनस्यापि केपाश्चिद्भावात्, ज्ञानद्वारे त्रिज्ञानिनोऽपि, अवधिज्ञानस्यापि केपाश्चिद्भावात्, अ-
 ज्ञानचिन्तायामज्ञानिनोऽपि, विभङ्गस्यापि केपाश्चित्सम्भवात्, अवधिविभङ्गौ च सम्यग्मिथ्यादृष्टिभेदेन प्रतिपत्तव्यौ, उक्तञ्च—“स-

१ समचउरं व्यमोधपरिमण्डलं सादि कुब्जं वामनम् । हुण्डमपि च संस्थानं जीवानां षड् ज्ञातव्यानि ॥ १ ॥ तुल्यं बहुविस्तारं उत्सेधबहुलं च मडभकोष्ठं च ।
 अधस्तनकायमडमं सर्वत्रासेस्थितं हुण्डम् ॥ २ ॥

भ्यदृष्टेर्शनं मिथ्यादृष्टेर्विपर्यासः” इति, उपपातद्वारे उपपातो नैरधिकेभ्यः सप्तपृथ्वीभाविभ्योऽपि, तिर्यग्योनिकेभ्योऽप्यसङ्ख्यातवर्पा-
युक्तवर्जेभ्यः सर्वेभ्योऽपि, मनुष्येभ्योऽकर्गभूमिजान्तरद्वीपजासङ्ख्यातवर्पायुक्तवर्जकर्मभूमिभ्यो, देवेभ्योऽपि यावत्सहस्रारात्, परतः
प्रतिषेधः, स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्गुहूर्त्तगुल्कर्पतः पूर्वकोटी, च्यवनद्वारेऽनन्तरयुगुल सहस्रारात्परि ये देवास्तान् वर्जयित्वा
शेषेषु सर्वेणपि जीवस्थानेषु गच्छन्ति, अत एव गलागतिद्वारे चतुरागतिकाश्रुर्गतिः, ‘परीत्ताः’ प्रलोकशरीरिणोऽसङ्क्षेयाः प्रज्ञाः,
हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—‘सेत्तं जलयरा गम्भवकंतिपथिद्वियतिरिक्खजोणिया’ ॥ सम्प्रति स्थलचरप्रतिपा-
दनार्थमाह—

से किं तं थलयरा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—चउप्पदा य परिसप्पा य । से किं तं चउप्पया?,
२ चउव्विधा पणत्ता, तंजहा—एगक्खुरा सो चेव भेदो जाव जे यावन्ने तहप्पकारा ते समा-
सतो दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, चत्तारि सरीरा ओगाहणा जहन्नेणं
अंगुलस्स असंखेज्जं उक्कोसेणं छ गाउयाहं, ठिती उक्कोसेणं तिन्नि पलिओमाहं नवरं उव्वट्ठित्ता
नेरइएसु चउत्थपुढविं गच्छंति, सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया चउआगतिया परित्ता
असंखिल्ला पणत्ता, से तं चउप्पया । से किं तं परिसप्पा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—उरपरि-
सप्पा य अयगपरिसप्पा य, से किं तं उरपरिसप्पा?, २ तहेव आसालियवज्जो भेदो भाणियव्वो,
(तिण्णि) सरीरा, ओगाहणा जहण्णेणं अंगुलस्स असंखे० उक्कोसेणं जोयणसहस्सं, ठिती जहन्नेणं

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी उव्वट्ठित्ता नेरइएसु जाव पंचमं पुढविं ताव गच्छंति, तिरिक्खम-
 णुस्सेसु सव्वेसु, देवेसु जाव सहस्सारा, सेसं जहा जलयराणं जाव चउगतिया चउआगइया
 परित्ता असंखेज्जा से तं उरपरिसप्पा। से किं तं सुयगपरिसप्पा?, २ भेदो तहेव, चत्तारि सरिरगा
 ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलासंखे० उक्कोसेणं गाडयपुहुत्तं ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्व-
 कोडी, सेसेसु ठाणेसु जहा उरपरिसप्पा, णवरं दोच्चं पुढविं गच्छंति, से तं सुयपरिसप्पा पणत्ता,
 से तं थलयरा ॥ (सू० ३९)। से किं तं खहयरा?, २ चउव्विहा पणत्ता, तंजहा—चम्मपक्खी
 तहेव भेदो, ओगाहणा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखे० उक्कोसेणं घणुपुहुत्तं, ठिती जहन्नेणं अंतोमु-
 हुत्तं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागे, सेसं जहा जलयराणं, नवरं जाव तच्चं पुढविं गच्छंति
 जाव से तं खहयरा० भवक्कंतियपंचेदियतिरिक्खजोणिया, से तं तिरिक्खजोणिया ॥ (सू० ४०)

स्थलचरगर्भन्युत्कान्तिकानां भेदोपदर्शकं सूत्रं यथा संमूर्च्छिमस्थलचराणां, नवरमत्रासालिका न वक्तव्या, सा हि संमूर्च्छिमैव न
 गर्भन्युत्कान्तिका, तथा महोरगसूत्रे “जोयणसयंपुत्तियावि जोयणसहस्संपि” इत्येतदधिकं वक्तव्यं, शरीरादिद्वारकद-
 म्बकसूत्रं तु सर्वत्रापि गर्भन्युत्कान्तिकजलचराणामिव, नवरमवगाहनास्थित्युद्धर्त्तनासु नानात्वं, तत्र चतुष्पदानामुत्कृष्टाऽवगाहना षड्-
 गन्धूतानि, स्थितिरुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, उद्धर्त्तना चतुर्थेऽप्युत्थिन्या आरभ्य यावत्सहस्रारः, एतेषु सर्वेष्वपि जीवस्थानेष्वनन्तरमु-
 द्धृत्योत्पद्यन्ते, उरःपरिसर्पाणामुत्कृष्टानवगाहना योजनसहस्रं, स्थितिरुत्कर्षतः पूर्वकोटी, उद्धर्त्तना पञ्चमपृथिन्या आरभ्य यावत्सह-

स्वारः, अत्रान्तरे सर्वेषु जीवस्थानेष्वनन्तरमुद्बुत्त्योत्पद्यन्ते । मुजपरिसर्पाणामुत्कृष्टाऽवगाहना गव्यूतपृथक्त्वं, स्थितिरुत्कर्षतः पूर्वकोटी, उद्धर्तनाचिन्तायां द्वितीयपृथिव्या आरभ्य यावत्सहस्रारः, अत्रान्तरे सर्वेषु जीवस्थानेषूप्यादः ॥ खचरागर्भव्युत्क्रान्तिकपञ्चेन्द्रियभेदो यथा समूर्च्छिमंखचराणां, शरीरादिद्वारकलापचिन्तनं गर्भव्युत्क्रान्तिकजलचरवत्, नवरभवगाहनास्थित्युद्धर्तनासु नानात्वं, तत्रोत्कर्षतोऽवगाहना धनुष्पृथक्त्वं, जघन्यतः सर्वत्राप्यङ्गुलासङ्क्षेयभागप्रमाणा, स्थितिरपि जघन्यतः सर्वत्राप्यन्तर्मुद्बुत्तमुत्कर्षतोऽत्र पत्योपमासङ्क्षेयभागः, उद्धर्तना तृतीयपृथिव्या आरभ्य यावत्सहस्रारः, अत्रान्तरे सर्वेषु जीवस्थानेषूप्यादः, क्वचित्युत्क्रान्तरेऽवगाहनास्थित्योर्थाक्रमं सङ्ग्रहणिगार्थे—“जोयणसहस्सं । गाडयपुहुत्तं मुयगे धणुयपुहुत्तं च पक्खीसु ॥ १ ॥ गव्भंसि पुव्वकोडी तिमि य पल्लिखोवमाइं परमाडं । उरमुयग पुव्वकोडी पल्लियअसंखेजभागी य ॥ २ ॥” अनयोर्व्योख्या—गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव जलचराणामुत्कृष्टावगाहना योजनसहस्रं, चतुष्पदानां पड् गव्यूतानि, उरःपरिसर्पाणां योजनसहस्रं, मुजपरिसर्पाणां गव्यूतपृथक्त्वं, पक्षिणां धनुष्पृथक्त्वं । तथा गर्भव्युत्क्रान्तिकानामेव जलचराणामुत्कृष्टा स्थितिः पूर्वकोटी, चतुष्पदानां त्रीणि पत्योपमानि, उरगाणां मुजगानां च पूर्वकोटी, पक्षिणां पत्योपमासङ्क्षेयभाग इति ॥ उत्पादविधित्तु नरकेष्वस्माद्गाथाद्वयादवसेयः—“अस्सण्णी खल्ल पढमं दोच्चं च सरीसवा तइय पक्खी । सीहा जंति चउत्थि उरगा पुण पंचमिं पुढविं ॥ १ ॥ छट्ठिं च इत्थियाउ मच्छा मणुया य सत्तमिं पुढविं । एसो परसुववाओ वोद्धव्वो नरयपुढवीसु ॥ २ ॥” उक्ताः पञ्चेन्द्रियतिर्यञ्चः, सम्प्रति मनुष्यप्रतिपादनार्थमाह—

१ अर्धक्षिणः खल्ल प्रथमां द्वितीयां च सरीसपास्तुतीयां पक्षिणः । सिंहा यान्ति चतुर्थसुरगाः पुनः पचमीं पृथ्वीम् ॥ १ ॥ षष्ठीं च त्रियः मात्सा मनुष्याश्च सप्तमीं पृथ्वीं यावत् । एष परम उत्पत्तो वोद्धव्वो नारकपृथ्वीसु ॥ २ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४४ ॥

से किं तं मणुस्सा?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—संमुच्छिममणुस्सा य गब्भवक्कंतियमणुस्सा य ॥
 कहि णं भंते! संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति?, गोयमा! अंतो मणुस्सखेत्ते जाव करंति । तेसि णं
 भंते! जीवाणं कंति सरीरगा पणत्ता?, गोयमा! तिन्नि सरीरगा पन्नत्ता, तंजहा—ओरालिए ते-
 यए कम्मए, सेतं संमुच्छिममणुस्सा । से किं तं गब्भवक्कंतियमणुस्सा ?, २ तिन्निहा पणत्ता,
 तंजहा—कम्मभूमया अकम्मभूमगा अंतरदीवजा, एवं माणुस्सभेदो भाणियव्वो जहा पणवणाए
 तहा गिरवसेसं भाणियव्वं जाव छडमत्था य केवली य, ते समासतो दुविहा पणत्ता, तंजहा
 —पज्जत्ता य अपज्जत्ता य । तेसि णं भंते! जीवाणं कति सरीरा प० ?, गोयमा! पंच सरीरया,
 तंजहा—ओरालिए जाव कम्मए । सरीरोगाहणा जहन्नेणं अंगुलअसंखेज्ज० उक्कोसेणं तिण्णि गा-
 लयाइं छच्चेव संघयणा छस्संठाणा । ते णं भंते! जीवा किं कोहकसाई जाव लोभकसाई अक-
 साई?, गोयमा! सव्वेवि । ते णं भंते! जीवा किं आहारसन्नोवत्ता० लोभसन्नोवत्ता नोसन्नो-
 वत्ता?, गोयमा! सव्वेवि । ते णं भंते! जीवा किं कण्हलेसा य जाव अलेसा?, गोयमा!
 सव्वेवि । सोइंदियोवत्ता जाव नोइंदियोवत्तावि, सव्वे ससुग्घाता, तंजहा—वेयणाससुग्घाते
 जाव केवलिससुग्घाए, सन्नीवि नोसन्नी असन्नीवि, इत्थिवेयावि जाव अवेदावि, पंच पज्जत्ती,
 तिन्निहावि दिट्ठी, चत्तारि दंसणा, णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते अत्थेगतिया दुणाणी

अत्येगतिया तिणाणी अत्येगइया चउणाणी अत्येगतिया एगणाणी, जे दुणणाणी ते नियमा आ-
भिणिवोहियणाणी सुतणाणी य, जे तिणाणी ते आभिणिवोहियणाणी सुतणाणी ओहिणाणी
य, अहवा आभिणिवोहियणाणी सुयनाणी मणपज्जवणाणी य, जे चउणाणी ते गियमा आभि-
णिवोहियणाणी सुत० ओहि० मणपज्जवणाणी य, जे एगणाणी ते नियमा केवलनाणी, एवं अ-
न्नाणीचि दुअन्नाणी तिअणाणी, मणजोगीचि वइकायजोगीचि अजोगीचि, दुविहउवओगे, आ-
हारो छक्षिसिं, उववातो नेरइएहिं अहे सत्तमवज्जेहिं तिरिक्खजोणिएहिंतो, उववाओ असंखे-
ज्जवासाउयवज्जेहिं मणुएहिं अकम्मभूमगअंतरदीवगअसंखेज्जवासाउयवज्जेहिं, देवेहिं सब्वेहिं,
ठिती जहन्नेणं अतोसुहुत्तं उक्कोसेणं तिण्णि पलिओवमाहं, दुविथाचि मरंति, उव्वट्टिता नेरइया-
दिसु जाव अणुत्तरोववाइएसु, अत्येगतिया सिज्झंति जाव अंतं करंति । ते णं भंते! जीवा क-
तिगतिया कहआगइया पणत्ता?, गोयमा! पंचगतिया चउआगतिया परित्ता संखिज्जा पणत्ता,
सेत्तं मणुस्सा ॥ (सू० ४१)

अथ के ते मनुष्याः?, सूरिराह—मनुष्या द्विविधाः प्रज्ञाताः, तद्यथा—संमूर्च्छिममनुष्याश्च गर्भव्युक्कान्तिकमनुष्याश्च, चशब्दौ
स्वगतानेकभेदसूचकौ । तत्र संमूर्च्छिममनुष्यप्रतिपादनार्थमाह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त ! संमूर्च्छिममनुष्याः संमूर्च्छन्ति ?,
भगवानाह—गौतम ! ‘अंतो मणुस्सखेत्ते जाव करंति’ इति, अत्र यावत्करणदेवं परिपूर्णः पाठः—“अंतो मणुस्सखेत्ते पणयाली-

साए जोयणसयसहस्सेसु अड्डाइल्लेसु दीवससुद्धेसु पन्नरससु कम्मभूमीसु तीसाए अकम्मभूमीसु छप्पण्णाए अंतरदीवेसु गन्धर्वकंतियमणुस्साणं चैव उच्चारेसु वा पासवणेसु वा खेलेसु वा सिंघाणएसु वा वंतेसु वा पित्तिसु वा सोणिएसु वा सुक्केसु वा सुक्कपोगलपरिसाडेसु वा कगयजीवकलेवरेसु वा थीपुरिससंजोगेसु वा नगरनिद्धमणेसु वा सव्वेसु चैव असु-इट्ठणेसु, एत्थ णं संमुच्छिममणुस्सा संमुच्छंति अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्ताए ओगाहणाए असन्नी सिच्छादिट्ठी सव्वाहिं पज्जत्तीहिं अपज्जत्तगा अंतोसुहुत्ताय्या चैव कालं करंति ” एतच्च निगदसिद्धम् ॥ सम्प्रति शरीरादिद्वारप्रतिपादनार्थमाह—‘तेसि णं भंते !’ शरीराणि त्रीणि औदारिकतैजसकार्मणानि, अवगाहना जघन्यत उत्कर्षतश्चाङ्गुलसङ्ख्येयभागप्रमाणा, संहननसंस्थानकषायलेख्या-द्वाराणि यथा द्वीन्द्रियाणां, इन्द्रियद्वारे पञ्चेन्द्रियाणि, सञ्ज्ञिद्वारवेदद्वारे अपि द्वीन्द्रियवत्, पर्योसिद्वारेऽपर्योसयः पञ्च, दृष्टिदर्शनज्ञान-योगोपयोगद्वाराणि (यथा) पृथिवीकायिकानां, आहारो यथा द्वीन्द्रियाणां, उपपातो नैरथिकदेवतेजोवाच्यसङ्ख्यातवर्षायुष्कवर्जभ्यः, स्थि-तिर्जघन्यत उत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणा, नवरं जघन्यपदाहुत्कृष्टमधिकं वेदितव्यं, मारणान्तिकसमुद्घातेन समवहता अपि त्रियन्ते अ-समवहताश्च, अनन्तरसुद्धृत्य नैरथिकदेवासङ्ख्येयवर्षायुष्कवर्जेषु शेषेषु स्थानेपूषधन्ते, अत एव गत्यागतिद्वारे द्व्यागतिका द्विगतिकास्ति-र्थमनुष्यगत्यपेक्षया, ‘परीत्ताः’ प्रत्येकशरीरिणोऽसङ्ख्येयाः प्रज्ञप्ताः, हे श्रमण ! हे आयुष्मन् !, उपसंहारमाह—‘सेतं संमुच्छिमम-णुस्सा’ ॥ उक्ताः संमुच्छिममनुष्याः, अधुना गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्यानाह—अथ के ते गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्याः ?, सूरिराह—गर्भव्युत्क्रा-न्तिकमनुष्यास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कर्मभूमका अकर्मभूमका अन्तरद्वीपजाः, तत्र कर्म—कृपिवाणिज्यादि मोक्षानुष्ठानं वा कर्मप्र-धाना भूमिर्येषां ते कर्मभूमाः आर्पत्वात्समासान्तोऽप्रत्ययः, कर्मभूमा एव कर्मभूमकाः, एवमकर्मा—यथोक्तकर्मविकला भूमिर्येषां तेऽ-

श्रीजीवा-
जीवाभिः
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४६ ॥

कर्मभूमास्त एवाकर्षभूमकाः, अन्तरशब्दो मध्यवाची, अन्तरे-लवणसमुद्रस्य मध्ये द्वीपा अन्तरद्वीपाल्लद्रता अन्तरद्वीपगाः, 'एवं माणु-
स्सभेयो भाणियव्वो जहा पणवणाए' इति, 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण मनुष्यभेदो भणितव्यो यथा प्रज्ञापनायां, स' चातिबहुग्रन्थ
इति तत एव परिभाषनीयः, 'ते समासतो' इत्यादि पर्याप्तपर्याप्तसूत्रं पाठसिद्धं, शरीरादिद्वारकलापचिन्तायां शरीरद्वारे पञ्च शरीराणि,
तद्यथा-औदारिकं वैक्रियमाहारकं तैजसं कर्मणं च, मनुष्येषु सर्वभावसम्भवात्, अवगाहनाद्वारे जघन्यतोऽवगाहना अङ्गुलासङ्क्षे-
यभागमात्रा उत्कर्षतस्त्रीणि गव्यूतानि, संहननद्वारे षडपि संहननानि, संस्थानद्वारे षडपि संस्थानानि, कपायद्वारे क्रोधकपायिणोऽपि
मानकषायिणोऽपि मायाकषायिणोऽपि लोभकषायिणोऽपि अकषायिणोऽपि, वीतरागमनुष्याणामकषायित्वात्, सञ्ज्ञाद्वारे आहारस-
ञ्ज्ञोपयुक्ता भयसञ्ज्ञोपयुक्ता मैथुनसञ्ज्ञोपयुक्ता लोभसञ्ज्ञोपयुक्ता निश्चयतो वीतरागमनुष्याः, व्यवहारतः सर्व एव
चारित्रिणो, लोकोत्तरचित्तलाभात्तस्य सञ्ज्ञादशकेनापि विप्रयुक्तत्वात्, उक्तञ्च-“निर्वाणसाधकं सर्वं, ज्ञेयं लोकोत्तराश्रयम् । सञ्ज्ञा
लोकाश्रया सर्वाः, भवाङ्कुरजलं परम् ॥ १ ॥” लेश्याद्वारे कृष्णलेश्या नीललेश्याः कापोतलेश्यास्तेजोलेश्याः पद्मलेश्याः शुक्ललेश्या
अलेश्याश्च, तत्रालेश्याः परमशुक्लध्यायिनोऽयोगिकेवलिनः । इन्द्रियद्वारे श्रोत्रेन्द्रियोपयुक्ता यावत्स्पर्शनेन्द्रियोपयुक्ता नोइन्द्रियोपयु-
क्ताश्च, तत्र नोइन्द्रियोपयुक्ताः केवलिनः, समुद्रघातद्वारे सप्तापि समुद्रघाताः, मनुष्येषु सर्वभावसम्भवात्, समुद्रघातसञ्ज्ञाहिका चेमा
गाथा-“वैर्यणकसायमरणंति ए य वेचव्विए य आहारे । केवलियसमुग्घाए सत्त समुग्घा इमे भणिया ॥ १ ॥” सञ्ज्ञाद्वारे सञ्ज्ञि-
नोऽपि नोसञ्ज्ञिनोअसञ्ज्ञिनोऽपि, तत्र नोसञ्ज्ञिनोअसञ्ज्ञिनः केवलिनः । वेदद्वारे स्त्रीवेदा अपि पुरुषवेदा अपि नपुंसकवेदा

१ वेदनः कषयः मारणान्तिकथ वैक्यिकथाहारकः । कैवलिकः समुद्रघातः सप्त समुद्रघाता इमे भणिताः ॥ १ ॥

अपि अवेदाः—सूक्ष्मसम्परायादयः, पर्याप्तिद्वारे पञ्च पर्याप्तयः पश्चात्पर्याप्तयः, आपामनःपर्याप्त्योरेकत्वेन विवक्षणात्, दृष्टिद्वारे त्रिवि-
 धदृष्टयः, तथाथा—केचिन्मिथ्यादृष्टयः केचित्सम्यग्दृष्टयः केचित्सम्यग्मिथ्यादृष्टयः, दर्शनद्वारे चतुर्विधदर्शनाः, तथाथा—चक्षुर्दर्शना
 अचक्षुर्दर्शना अवधिदर्शनाः केवलदर्शनाः, ज्ञानद्वारे ज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च, तत्र मिथ्यादृष्टयोऽज्ञानिनः सम्यग्दृष्टयो ज्ञानिनः, 'नाणाणि
 पञ्च त्रिणि अण्णाणाणि भयणान्ते' इति, ज्ञानानि पञ्च मतिज्ञानादीनि, अज्ञानानि त्रीणि मत्यज्ञानादीनि, तानि भजनया वक्तव्यानि,
 सा च भजना एवम्—केचिद्धिज्ञानिनः केचिच्चतुर्ज्ञानिनः केचिदेकज्ञानिनः, तत्र ये द्विज्ञानिनस्ते नियमादाभिनित्रोधि-
 कज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च, ये त्रिज्ञानिनस्ते मतिज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनश्च, अथवाऽऽभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनो
 मनःपर्यवज्ञानिनश्च, अवधिज्ञानमन्तरेणापि मनःपर्यवज्ञानस्य सम्भवात्, सिद्धप्राभृतादौ तथाऽनेकशोऽभिधानात्, ये चतुर्ज्ञानिनस्ते
 आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञानिनश्च, ये एकज्ञानिनस्ते केवलज्ञानिनः, केवलज्ञानसद्भावे श्रेयज्ञानाप-
 गमात्, "नदंमि उ छाउमस्थिए ताणे" इति वचनात्, ननु केवलज्ञानप्रादुर्भावे कथं श्रेयज्ञानापगमः?, यावता यानि श्रेयाणि मत्या-
 दीनि ज्ञानानि स्वस्वावरणक्षयोपशमेन जायन्ते ततो निर्मूलस्वस्वावरणविलये तानि सुतरां भवेयुश्चारित्रपरिणामवत्, उक्तञ्च—“आ-
 वरणदेसविगमे जाहं विज्जंति महसुयाईणि । आवरणसव्वविगमे कह ताइं न होंति जीवस्स ? ॥ १ ॥” उच्यते, इह यथा जालस्य
 मरकत्तादिमणेर्गलोपदिग्धस्य यावन्नाद्यापि समूलमलापगमस्तावद् यथा यथा देशतो मलविलयस्तथा तथा देशतोऽभिव्यक्तिरुपजायते,
 सा च क्वचित्कदाचित्कथश्चिद्भवतीत्यनेकप्रकारा, तथाऽऽत्मनोऽपि सकलकालकलापावलम्बिनिखिलपदार्थसार्थपरिच्छेदकरणैकपार-

१ नटे तु छायास्थिके ज्ञाने. २ आवरणदेशविगमे यदि तानि भवन्ति मतिश्रुतादीनि । सर्वावरणविगमे कथं तानि न भवन्ति जीवस्य ? ॥ १ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मल यगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४७ ॥

मार्थिकस्वरूपस्याव्यावरणमलपटलतिरोहितस्य यावन्नाद्यापि निखिलकर्ममलापगमस्तावद् यथा यथा देशतः कर्ममलोच्छेदस्तथा तथा तस्य विज्ञप्तिरज्जुम्भते, सा च क्वचित्कदाचित्कथञ्चिदनेकप्रकारा, उक्तञ्च—“मलविद्धमणेर्व्यक्तियथाऽनेकप्रकारतः । कर्मविद्धालविज्ञप्तिस्तथाऽनेकप्रकारतः ॥ १ ॥” सा चानेकप्रकारता मतिश्रुतादिभेदेनावसेया, ततो यथा मरकतादिमणेरशेषमलापगमसम्भवे समस्तास्पष्टदेशव्यक्तियवच्छेदेन परिस्फुटरूपैकामिव्यक्तिरुपजायते तद्धदात्मनोऽपि ज्ञानदर्शनचारित्रप्रभावतो निःशेषावरणप्रहाणावशेषदेशज्ञानव्यवच्छेदेनैकरूपाऽतिपरिस्फुटा सर्ववस्तुपर्यायप्रचञ्चसाक्षात्कारिणी विज्ञप्तिरुलंसति, उक्तञ्च—“यथा जात्यस्य रत्नस्य, निःशेषमलहानितः । स्फुटैकरूपाऽभिव्यक्तिर्विज्ञप्तिस्तद्दालनः ॥ १ ॥” इति, येऽज्ञानिनस्ते द्व्यज्ञानिनख्यज्ञानिनो वा, तत्र ये द्व्यज्ञानिनस्ते मलयज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनः, ये त्र्यज्ञानिनस्ते मलयज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च । योगद्वारे मनोयोगिनो वाग्योगिनः काययोगिनोऽयोगिनश्च, तत्रायोगिनः शैलेशीमवस्थां प्रतिपन्नाः, उपयोगद्वारमाहारद्वारं च द्वीन्द्रियवत्, उपपात एतेष्वधःसप्तमनरकादिवर्जैर्भ्यः, उक्तञ्च—“सत्तममहिनेरइया तेज वाज अणंतरुव्वदा । नवि पावे माणुस्सं तहेवऽसंखाडया सव्वे ॥ १ ॥” इति, स्थितिद्वारे जघन्यतः स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, समुद्घातमधिकृत्य मरणचिन्तायां समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि, च्यवनद्वारेऽनन्तरमुद्गृत्य सर्वेषु नैरधिकेषु सर्वेषु च तिर्यग्योनिषु सर्वेषु मनुष्येषु सर्वेषु देवेष्वनुत्तरोपपातिकपर्यवसानेषु गच्छन्ति, ‘अत्येगइया सिद्धंति जाव अंतं करेति’ इति, अस्तीति निपातोऽत्र बहुवचनार्थः, सन्त्येकका ये निष्ठितार्थाः भवन्ति यावत्करणात् ‘बुद्धंति सुचंति परिनिव्वायंति सव्वडुक्खणमंतं करेती’ति द्रष्टव्यं, तत्राणिमाचैश्वर्याप्त्या तथाविधमनुष्यकृत्यापेक्षया निष्ठितार्था इति, अ-

१ सप्तममहीनैरयिकाः तेजस्कायिका वायुकायिका अनन्तरोद्धृताः । नैव प्राप्नुवन्ति मातुष्यं तथैवासंब्येयवर्षायुष्काः सर्वे ॥ १ ॥

सर्वविदोऽपि कैश्चिस्सिद्धा इष्यन्ते ततो मा भूत्सेषु संप्रत्यय इति तदपोहायाह—‘बुध्यन्ते’ निरावरणत्वात्केवलावबोधेन समस्तं वस्तुजा-
तम्, एते चासिद्धा अपि भवत्यकेवलिन एवंभूता वर्तन्ते तत्र मा भूदेतेष्वेव प्रतीतिरित्याह—‘मुच्यन्ते’ पुण्यापुण्यरूपेण कृच्छ्रेण क-
र्मेणा, एतेऽपि चापरिनिर्वृत्ता एव परैरिष्यन्ते—‘शुक्तिपदे प्राप्ता अपि तीर्थनिकारदर्शनादिहागच्छन्ती’ति वचनात्, ततो मा भूत्तद्दोचरा
मन्दसतीनां धीरित्याह—‘परिनिर्वान्ति’ विध्यातसमस्तकर्मदुतवहपरमाणवो भवन्तीति, किमुक्तं भवति?—सर्वदुःखानां शारीरमानस-
भेदानामन्तं—विनाशं कुर्वन्ति, अत एव गत्यागतिद्वारे चतुरागतिकाः पञ्चगतिकाः, सिद्धगतावपि गमनात्, ‘परीत्ताः’ प्रत्येकशरी-
रिणः ‘सङ्क्षेयाः’ सङ्क्षेयकोटीप्रमाणत्वात् प्रज्ञप्ताः, हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, उपसंहारमाह—‘सेतं मणुस्सा’ ॥ अधुना देवानाह—

से किं तं देवा?, देवा चडब्बिहा पणत्ता, तंजहा—भवणवासी वाणमंतरा जोइसिया वेमा-
णिया। से किं तं भवणवासी?, २ दसविधा पणत्ता, तंजहा—असुरा जाव थणिया, से तं भवण-
वासी। से किं तं वाणमंतरा?, २ देवभेदो सब्बो भाणियब्बो जाव ते समासतो दुविहा पणत्ता,
तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, तओ सरीरगा-वेडब्बिए तेयए कम्मए। ओगाहणा दुविधा—
भवधारणिज्जा य उत्तरवेडब्बिया य, तत्थ णंजा सा भवधारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्ज-
भागं उक्कोसेणं सत्त रयणीओ, उत्तरवेडब्बिया जहन्नेणं अंगुलसंखेज्जति० उक्कोसेणं जोयणसयस-
हस्सं, सरीरगा छण्हं संघयणाणं असंघयणी णेवट्ठी णेव छिरा णेव प्हारु नेव संघयणमत्थि, जे
पोग्गला इट्ठा कंता जाव ते तेसिं संघायत्ताए परिणमंति, किंसंठिता?, गोयमा! दुविहा प-

पणत्ता, तंजहा—भवधारणिज्जा य उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते णं समच-
उरंससंठिया पणत्ता, तत्थ णं जे ते उत्तरवेडव्विया ते णं नाणासंठाणसंठिया पणत्ता, च-
त्तारि कसाथा चत्तारि. सण्णा छ लेस्साओ पंच इंदिद्या पंच ससुग्घाता सत्तीवि असत्तीवि इ-
त्थिवेदावि पुरिसवेदावि नो ननुंसगवेदा, पज्जत्ती अपज्जत्तीओ पंच, दिट्ठी तिन्नि तिणिण दंसणा,
णाणीवि अपणाणीवि, जे नाणी ते नियमा तिण्णाणी अपणाणी भयणाए, दुविहे उवओगे ति-
विहे जोगे आहारो णियमा छदिसिं, ओसन्नकारणं पडुच्च वण्णतो हल्लिदसुक्किहाइं जाव आ-
हारमाहारंति, उवंवातो तिरियमणुस्सेसु, ठिती जहन्नेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं
सागरोवमाहं, दुविधावि मरंति, उव्वट्ठित्ता नो नेरइएसु गच्छंति तिरियमणुस्सेसु जहासंभवं,
नो देवेसु गच्छंति, दुगतिया दुआगतिया परित्ता असंवेज्जा पणत्ता, से तं देवा, से तं पंचे-
दिया, सेत्तं ओराला तसा पाणा ॥ (सू० ४२)

अथ के ते देवाः?, सूरिराह—देवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञाताः, तथा—भवनवासिनो व्यन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च, 'एवं भेदो भाणि-
यन्वो जहा पन्नवणाए' इति, 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण भेदो भणितव्यो यथा प्रज्ञापनायां, स चैवम्—“ से किं तं भवणवासी?,
भवणवासी दसविहा पन्नत्ता ” इत्यादिरूपस्त एव सव्याख्यानः परिभाषनीयः, ' ते समासतो दुविहा पणत्ता—पज्जत्ता य

अपञ्चगा य' एषामपर्याप्तत्वमुत्पत्तिकाल एव द्रष्टव्यं न त्वपर्याप्तिनामकर्मोदयतः, उक्तञ्च—“नारयदेवा तिरियमणुयगब्भजा जे असंखवासाऊ । एए उ अपज्जत्ता उववाए चेव बोद्धव्वा ॥ १ ॥” इति, शरीरादिद्वारचिन्तायां शरीरद्वारे त्रीणि शरीराणि वैक्रियं तैजसं कार्मणं च, अवगाहना भवधारणीया जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रा उत्कर्षतः सप्तहस्तप्रमाणा, उत्तरवैक्रिया जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येय-भागप्रमाणा उत्कर्षतो योजनशतसङ्ख्यं, संहननद्वारे षण्णां संहननानामन्यतमेनापि संहननेनासंहननिनः, कुतः? इत्याह—‘नेवद्धी’ इत्यादि, यतो नैव तेषां देवानां शरीरेष्वस्थीनि नैव शिरा नापि क्खायूनि संहननं चास्थिनिचयालकमतोऽस्थ्यादीनामभावात्संहननाभावः, किन्तु ‘जे पोगगला’ इत्यादि, ये पुद्गला इष्टाः—मनस इच्छामापन्नाः, तत्र किञ्चिदकान्तमपि केपाश्चिदिष्टं भवति तत आह—‘कान्ताः’ कमनीयाः शुभवर्णोपेतत्वात्, यावत्करणत् ‘पिया मणुजा मणामा’ इति द्रष्टव्यं, तत्र यत एव कान्ता अत एव प्रियाः—सदैवास्त्वानि प्रियबुद्धिमुत्पादयन्ति, तथा ‘शुभाः’ शुभरसगन्धस्पर्शालकत्वात् ‘मनोज्ञाः’ विपाकेऽपि सुखजनकतया मनःप्रहादहेतुत्वात् ‘मनआपाः’ सदैव भोज्यतया जन्तूनां मनांसि आप्नुवन्ति, इत्थस्मृताः पुद्गलास्तेषां शरीरसङ्घाताय परिणमन्ति । संस्थानद्वारे भवधारणीया तदुः सर्वेषामपि समचतुरस्रसंस्थाना उत्तरवैक्रिया नानासंस्थानसंस्थिता, तस्या इच्छावशतः प्रादुर्भावात्, कपायाश्चत्वारः, सञ्ज्ञाश्चतस्रो, लेश्याः षड्, इन्द्रियाणि पञ्च, समुद्रघाताः पञ्च, वेदनाकपायमारणान्तिकवैक्रियतैजससमुद्रघातसम्भवात् । सञ्ज्ञिद्वारे सञ्ज्ञिनोऽपि असञ्ज्ञिनोऽपि, ते च नैरधिकवद्भावनीयाः, वेदद्वारे स्त्रीवेदा अपि पुरुषवेदा अपि नो नपुंसकवेदाः, पर्याप्तिद्वारं दृष्टिद्वारं दर्शनद्वारं च नैरधिकवत् । ज्ञानद्वारे ज्ञानिनोऽपि अज्ञानिनोऽपि चेति विकल्पोऽसञ्ज्ञिमध्यः, तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमात्रिज्ञा-

१ नारका देवाः तिरियञ्जुजा गर्भेणुकान्ता येऽस्सत्तेपयवर्षायुष्काः । एते उ अपर्याप्ता उप्पता एव बोद्धव्वाः ॥ १ ॥

नितः; तद्यथा—आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनश्च, तत्र येऽज्ञानिनस्ते सन्त्येकका ये द्व्यज्ञानिनः सन्त्येकका ये त्र्यज्ञानिनः; तत्र ये द्व्यज्ञानिनस्ते नियमान्मलज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनः; ये त्र्यज्ञानिनस्ते नियमान्मलज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च, अयं च द्व्यज्ञानिनख्यज्ञानिनो वेति विकल्पः असञ्चिद्भ्रमध्याद् ये उत्पद्यन्ते तान् प्रति द्रष्टव्यः; स च नैरथिकवद्भावनीयः । उपयोगाहारद्वाराणि नैरथिकवत्, उपपातः सञ्चयसञ्चिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्भ्रमजमनुष्येभ्यो न शेषेभ्यः । स्थितिर्जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, समुद्रघातमधिकृत्य मरणचिन्तायां समवहता अपि भ्रियन्तेऽसमवहता अपि । व्यवनद्वारेऽनन्तरसुदृढ्यपृथिव्यम्बुवनस्पतिकायिकगर्भव्युत्क्रान्तिकसङ्ख्यातवर्षायुष्कतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्येषु गच्छन्ति न शेषजीवस्थानेषु, अत एव गत्यागतिद्वारे द्वयागतिका द्विगतिकाः, तिर्यग्मनुष्यगत्यपेक्षया, 'परीताः' प्रलेकशरीरिणोऽसह्येयाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, उपसंहारमाह—'सेत्तं देवा,' सर्वोपसंहारमाह—'सेत्तं पंचेदिया, सेत्तं ओराला तसा पाणा' सुगमम् ॥ सम्प्रति स्थावरभावस्य त्रसभावस्य च भवस्थितिकालमानग्रतिपादनार्थमाह—

थावरस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साहं ठिती पणत्ता ॥ तसस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाहं ठिती पणत्ता । थावरे णं भंते ! थावरत्ति कालतो केवच्चिरं होति ? , जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उस्सप्पिणिओ (अवसप्पिणीओ) कालतो खेत्ततो अणंता लोया असंखेज्जा पुग्गलपरियद्दा, ते णं पुग्गलपरियद्दा आवलियाए असं-

खेज्जतिभागो ॥ तसे णं भंते ! तसस्ति कालतो केवचिंरं होति?, जहनेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ (अवसप्पिणीओ) कालतो खेत्ततो असंखेज्जा लोगा ॥ थावरस्स णं भंते ! केवतिकालं अंतरं होति?, जहा तससंचिट्ठणाए ॥ तसस्स णं भंते ! केवतिकालं अंतरं होति?, अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सतिकाले ॥ एएसि णं भंते ! तसाणं थावराण य कतरे कतरेहिंतो अग्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?, गोयमा ! सव्वत्थोवा तसा थावरा अणंतगुणा, सेतं दुविधा संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ॥ दुविहपडिवत्ती समत्ता (सू०४३)

जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, एतच्च पृथिवीकायमधिष्ठत्यावसातव्यम्, अन्यस्य स्थावरकायस्योत्कर्षत एता-
 वत्या भवस्थितेरभावात् ॥ त्रसकायस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतखयिंशत्सागरोपमाणि, एतच्च देवनारकापेक्षया द्रष्टव्यम्, अन्यस्य
 त्रसकायस्योत्कर्षत एतावत्प्रमाणाया भवस्थितेरसम्भवात् ॥ सम्प्रत्येतयोरेव कायस्थितिकालमानमाह—स्थावरे 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे
 'स्थावर इति' स्थावर इत्यनेन रूपेण स्थावरत्वेनेति भावः, कालतः कियच्चिंरं भवति?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो-
 ऽनन्तं कालं, तमेवानन्तं कालं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः, किमुक्तं भ-
 वति ?—अनन्तलोकेषु यावन्त आकाशप्रदेशास्तेषां प्रतिसमयमेकैकापहारेण यावत्योऽनन्ता अवसर्पिण्युत्सर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इति,
 एतासामेव पुद्गलपरावर्त्ततो मानमाह—असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्तेषु क्षेत्रत इति पदसांनिध्यात्क्षेत्रपुद्गलपरा-

वर्तेषु यावत्यः संभवन्ति अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यस्तावत्य इति भावः, इहासङ्क्षेपमसङ्क्षेपयभेदालकमतः पुद्गलपरावर्तगतमसङ्क्षे-
यत्वं निर्द्धारयति—‘ते ण’मित्यादि, ते णमिति वाक्यालङ्कारे पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्क्षेपयो भागः, आवलिकाया असङ्क्षेपय-
तमे भागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणा इत्यर्थः, एतच्च वनस्पतिकायस्थितिमङ्गीकृत्य वेदितव्यं, न पृथिव्यन्दुकायस्थितिव्यपेक्षया, तयोः
कायस्थितेरुत्कर्षतोऽप्यसङ्क्षेपयोत्सर्पिणीप्रमाणत्वात्, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायाम्—“पुढविकाइए णं भंते! पुढविकाइयत्ति कालओ
केवच्चिरं होइ?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तफोसेणं असंखिज्जं कालं असंखिजाओ उत्सर्पिणिअवसर्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असं-
खिजा लोगा, एवं आउफ्फाएवि” इति, या तु वनस्पतिकायस्थितिः सा यथोक्तप्रमाणा तत्रोक्ता “वणस्सइकाइए णं भंते! वणस्सइका-
यत्ति कालओ कियच्चिरं होइ?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उफोसेणं अणंतं कालं अणंताओ उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालओ,
खित्तओ अणंता लोगा असंखिजा पुगलपरियट्ठा आवलियाए असंखिज्जइभागो” इति । एषोऽपि च वनस्पतिकायस्थितिकालः सां-
व्यवहारिकजीवानधिकृत्य प्रोच्यते, असांव्यवहारिकजीवानां तु कायस्थितिरनादिरवसेया, तथा चोक्तं विशेषणवत्याम्—“अत्थि
अणंता जीवा जेहिं न पत्तो तसाइपरिणामो । तेवि अणंताणंता निगोयवासं अणुवसंति ॥ १ ॥” साऽपि तेपामसांव्यवहारिकजीवा-
नामनादिः कायस्थितिः केषाञ्चिदनादिरपर्यवसाना, ये न जातुचिदसांव्यवहारिकराशेरुद्धृत्य सांव्यवहारिकराशौ निपतिष्यन्ति, केषा-
ञ्चिदनादिः सपर्यवसाना, ये असांव्यवहारिकराशेरुद्धृत्य सांव्यवहारिकराशौ निपतिष्यन्ति । जय किमसांव्यवहारिकराशेर्विनिर्गल्य
सांव्यवहारिकराशावागच्छन्ति? येनैवं प्ररूपणा क्रियते, उच्यते, आगच्छन्ति, कथमवसीयते? इति चेदुच्यते—पूर्वाचार्योपदेशात्,

१ सत्त्वगन्ता जीवा येन प्राप्तब्रह्माक्षिपरिणामः । तेऽप्यगन्तानन्ता निगोदयात्तगनुत्तन्ति ॥ १ ॥

तथा चाह दुःषमान्धकारनिमग्नजनप्रवचनप्रदीपो भगवान् जिनभद्रगणिः क्षमाश्रमणो विशेषणवत्याम्—“सिञ्चंति जत्तिया किर
 इह संववहारजीवरासिमञ्जाओ । इति अणाइवणस्सइरासीओ तत्तिया तंमि ॥ १ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन । सम्प्रति त्रसकायस्य का-
 यस्थितिमानमाह—‘तसे णं भंते’ इत्यादि, तसे ‘ण’मिति पूर्ववत् ‘त्रस इति’ त्रस इत्यनेन पर्यायेण कालतः ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं
 यावद्भवति ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालम्, एनमेवासङ्ख्येयं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—‘असंखि-
 ज्जाओ’ इत्यादि, असङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोका असङ्ख्येयेषु लोकेषु यावन्त आकाशप्रदेशस्तेषां प्रति-
 समयमेकैकापहारे यावत्योऽसङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इति भावः, इयं चैतावती कायस्थितिर्गतित्रसं तेजस्कायिकं
 वायुकायिकं चाधिकृत्यावसेया न तु लब्धित्रसं, लब्धित्रसस्य कायस्थितेरुत्कर्षतोऽपि कतिपयवर्षाधिकसागरोपमसहस्रद्वयप्रमाणत्वात्,
 तथा चोक्तं प्रज्ञापनायाम्—‘तसकाए णं भंते ! तसकायत्ति कालतो कियच्चिरं होइ ?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो
 सागरोवमसहस्साइं संखेज्जावासम्भहियाइं” तथा “तेउक्काइएत्ति कालतो केवच्चिरं होत्ति ?, गोयमा ! जहन्नेणं
 अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखेज्जां कालं असंखेज्जाओ उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखेज्जा लोगा, एवं वाउक्काइयावि”
 इति ॥ सम्प्रति स्थावरत्वस्थान्तरं विचिन्तयिपुराह—‘थावरस्स णं भंते ! अंतर’मित्यादि सुगमं नवरमसङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः,
 क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोकाः, इत्येतावत्प्रमाणमन्तरं तेजस्कायिकवायुकायिकमध्यगमनेनावसातव्यम्, अन्यत्र गतावेतावत्प्रमाणस्थान्तरस्था-
 सम्भवात् ॥ ‘तसस्स णं भंते ! अंतर’मित्यादि सुगमं नवरम् ‘उक्कोसेणं वणस्सइकालो’ इति, उत्कर्षतो वनस्पतिकालो वक्तव्यः, स चै-

१ सिञ्चन्ति यावन्तः किलेह संब्यवहारराशिभ्यात् । आयान्ति अनादिवनस्पतिराशेः तावन्तस्सिञ्चन् ॥ १ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ५१ ॥

वम्—“उक्त्वासेषं अणंतमणंताओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणंता लोगा, असंखेज्जा पोगलपरियट्ठा, ते णं पोग-
लपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जाइभागो” इति, एतावत्प्रमाणं चान्तरं वनस्पतिकायमध्यगमनेन प्रतिपत्तव्यम्, अन्यत्र गतावेतावतो-
ऽन्तरस्थालभ्यमानत्वात् ॥ सम्प्रत्यल्पबहुत्वमाह—एतेषां भदन्त ! जीवानां त्रसानां स्थावराणां च मध्ये कतरे कतमेभ्योऽल्पा वा बहवो
वा कतरे कतरैस्तुत्या वा ? अत्र सूत्रे विभक्तिपरिणामेन तृतीया व्याख्येया, तथा कतरे कतरेभ्यो (ऽल्पा बहुकास्तुत्या) विशेषाधिका
वा ?, भगवानाह—नौतम ! सर्वस्त्रोकास्तसाः, असह्युतत्वमात्रप्रमाणत्वात्, स्थावरा अनन्तगुणाः, अजघन्योत्कृष्टानन्तानन्तसङ्ख्यापरि-
माणत्वात्, उपसंहारमाह—‘सेत्तं दुविहा संसारसमावन्ना जीवा’ इति ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाजीवाभिगमटीकायां
द्विविधा प्रतिपत्तिः समाप्ता ॥

१ प्रतिपत्तौ
त्रसादेः-
स्थित्यादि
सू० ४३

॥ ५१ ॥

अथ त्रिविधाख्या द्वितीया प्रतिपत्तिः

तदेवमुक्ता द्विविधा प्रतिपत्तिः, सम्प्रति त्रिविधा प्रतिपत्तिरारभ्यते, तत्र चेदमादिसूत्रम्—

तत्थ जे ते एवमाहंसु त्रिविधा संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—इत्थि
 पुरिसा णपुंसका ॥ (सू० ४४) । से किं तं इत्थीओ?, २ त्रिविधाओ पणत्ता, तंजहा—त्तिरि-
 क्खजोणियाओ मणुस्सित्थीओ देवित्थीओ । से किं तं त्रिरिक्खजोणित्थीओ?, २ त्रिविधाओ
 पणत्ता, तंजहा—जलयरीओ थलयरीओ, खहयरीओ । से किं तं जलयरीओ?, २ पंचविधाओ
 पणत्ताओ, तंजहा—मब्बीओ जाव सुंसुमारीओ । से किं तं थलयरीओ?, २ दुविधाओ पणत्ता,
 तंजहा—चउप्पदीओ य परिसप्पीओ य । से किं तं चउप्पदीओ?, २ चउन्विधाओ पणत्ता,
 तंजहा—एगखुरीओ जाव सणफ्फईओ । से किं तं परिसप्पीओ?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—
 उरपरिसप्पीओ य सुजपरिसप्पीओ य । से किं तं उरगपरिसप्पीओ?, २ त्रिविधाओ पणत्ता,
 तंजहा—अहीओ अहिगरीओ महोरगाओ, सेत्तं उरपरिसप्पीओ । से किं तं सुयपरिसप्पी-
 ओ?, २ अणेगविधाओ पणत्ता, तंजहा—सेरडीओ सेरंधीओ गोहीओ णउलीओ सेधाओ

सण्णाओ सरडीओ संरंधीओ भावाओ खाराओ पवण्णाहयाओ चउप्पइयाओ मूसियाओ सुगुसिओ घरोलियाओ गोब्बियाओ, जोब्बियाओ, विरचिरालियाओ, सेत्तं सुयगपरिसप्पीओ । से किं तं खहयरीओ? २ चउब्बिवाओ पणत्ता, तंजहा—कम्मपक्खीओ, जाव सेत्तं खहयरीओ, सेत्तं तिरिक्खजोणिओ ॥ से किं तं मणुस्सिओ?, २ तिविधाओ पणत्ता, तंजहा—कम्मभूमियाओ अकम्मभूमियाओ अंतरदीवियाओ । से किं तं अंतरदीवियाओ ?, २ अट्ठावीसतिविधाओ पणत्ता, तंजहा—एगूरूइयाओ आभासियाओ जाव सुद्धदंतीओ, सेत्तं अंतरदी० ॥ से किं तं अकम्मभूमियाओ ?, २ तीसविधाओ पणत्ता, तंजहा—पंचसु हेमवएसु पंचसु एरणवएसु पंचसु हरिवंसेसु पंचसु रम्मगवासेसु पंचसु देवकुरासु पंचसु उत्तरकुरासु, सेत्तं अकम्मा० । से किं तं कम्मभूमिया ?, २ पण्णरसविधाओ पणत्ताओ, तंजहा—पंचसु भरहेसु पंचसु एरवएसु पंचसु महाविदेहेसु, सेत्तं कम्मभूमगमणुस्सीओ, सेत्तं मणुस्सिओ ॥ से किं तं देवित्थियाओ ?, २ चउब्बिवा पणत्ता, तंजहा—भवणवासिदेवित्थियाओ वाणमंतरदेवित्थियाओ जोतिसियदेवित्थियाओ वेमाणियदेवित्थियाओ । से किं तं भवणवासिदेवित्थियाओ ?, २ दसविहा पणत्ता, तंजहा—असुरकुमारभवणवासिदेवित्थियाओ जाव थणितकुमारभवणवासिदेवित्थियाओ, से तं भवणवासिदेवित्थियाओ । से किं तं वाणमंतरदेवित्थियाओ ?, २ अट्ठ-

विधाओ पणत्ता, तंजहा—पिसायवाणमंतरदेवित्थियाओ जाव से तं वाणमंतरदेवित्थियाओ ।
से किं तं जोतिसियदेवित्थियाओ ?, २ पंचविधाओ पणत्ता, तंजहा—चंदविमाणजोतिसि-
यदेवित्थियाओ सूर०गह०नक्खत्त०ताराविसाणजोतिसियदेवित्थियाओ, से तं जोतिसियाओ ।
से किं तं वेमाणियदेवित्थियाओ ?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सोहम्मकप्पवेमाणियदेवित्थि-
याओ ईसाणकप्पवेमाणियदेवित्थियाओ, सेत्तं वेमाणित्थीओ ॥ (सू० ४५)

‘तत्र’ तेषु नक्सु प्रतिपत्तिषु मध्ये ये आचार्यो एवमाख्यातवन्तः—त्रिविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञास्त एवमाख्यातवन्तः,
तथथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकानि, इह कथादिवेदोदयाद् योन्यादिसङ्गताः कथादयो गृह्यन्ते, तथा चोक्तम्—‘योनिर्धृदुल्वमस्यैर्यं, मुग्ध-
ताऽऽबलता स्तनौ । पुंस्कामितेति लिङ्गानि, सप्त स्त्रीले प्रचक्षते ॥ १ ॥ मेहनं खरता दाढ्यं, शौण्डीर्यं श्मश्रु धृष्टता । स्त्रीकामितेति
लिङ्गानि, सप्त पुंस्त्वे प्रचक्षते ॥ २ ॥ स्तनादिश्मश्रुकेशादिभावाभावसमन्वितम् । नपुंसकं बुधाः प्राहुर्मोहानलसुदीपितम् ॥ ३ ॥’
तत्र ‘यथोदेशं निर्देश’ इति स्त्रीवक्तव्यतामाह—‘से किं त’मित्यादि, अथ कस्ताः स्त्रियः ?, सूरिराह—स्त्रियस्त्रिविधाः प्रज्ञाताः, तथथा—
तिर्यग्योनिस्त्रियो मनुष्यस्त्रियो देवस्त्रियश्च । ‘से किं त’मित्यादि, तिर्यग्योनिस्त्रियस्त्रिविधाः, तथथा—जलचर्यः स्थलचर्यः खचर्यश्च ।
‘से किं त’मित्यादि । मनुष्यस्त्रियोऽपि त्रिविधास्तथथा—कर्मभूमिका अकर्मभूमिका अन्तरद्वीपिकाश्च । ‘से किं त’मित्यादि, देव-
स्त्रियश्चतुर्विधास्तथथा—भवनवासिन्यो व्यन्तर्यो ज्योतिष्मन्यो वैमानिक्यश्च ॥ सम्प्रति स्त्रिया भवस्थितिमानप्रतिपादनार्थमाह—
इत्थी णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! एगेणं आप्सेणं जहनेणं अंतोमुहुत्तं

उक्क्षोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं एक्केणं आदेसेणं जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्क्षोसेणं णव पलिओवमाइं एगेणं आदेसेणं जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्क्षोसेणं पन्नासं पलिओवमाइं ॥ (सू० ४६)

‘इत्थी णं भंते’ इत्यादि, स्त्रिया भवन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? , भगवानाह—गौतम ! ‘एकेनादेशेन’ आदेशशब्द इह प्रकाराची ‘आदेसो ति पगारो’ इति वचनात्, एकेन प्रकारेण, एकं प्रकारमधिक्रुयेति भावार्थः, जघन्येनान्तसुहूर्त्तम्, एतत्तिर्यग्मनुष्यरूपपेक्षया द्रष्टव्यम्, अन्यत्रैतावतो जघन्यस्यासम्भवात्, उत्कर्षतः पश्चात्पश्चात्पत्योपमानि, एतदीशानकल्पापरिगृहीतदेव्यपेक्षम् । तथैकेनादेशेन जघन्यतोऽन्तसुहूर्त्तम् एतत्तथैवोत्कर्षतो नव पत्योपमानि, एतदीशानकल्प एव परिगृहीतदेव्यपेक्षम् । तथा एकेनादेशेन जघन्यतोऽन्तसुहूर्त्तम्, एतत्प्राग्वात्, उत्कर्षतः सप्त पत्योपमानि, एतत्सौधर्मकल्पे परिगृहीतदेवीरधिकृत्य । तथा एकेनादेशेन जघन्यतोऽन्तसुहूर्त्तमुत्कर्षतः पश्चात्पत्योपमानि, एतत्सौधर्मकल्प एवापरिगृहीतदेव्यपेक्षम्, उक्तञ्च सङ्ग्रहण्याम्—“सपरिगृह्यमाणं सोऽहस्मीसाण पलियसाहीयं । उफोस सत्त पन्ना नव पणपन्ना य देवीणं ॥ १ ॥” तदेवं सामान्यतः स्त्रीणां जघन्यत उत्कर्षतश्च स्थितिमानसुक्तं, सम्प्रति तिर्यक्कुर्यादिभेदानधिकृत्याह—

तिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गो० जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्क्षोसेणं तिण्णि पलिओवमाइं । जलयरतिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवइयं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहन्नेणं

१ परिगृहीतेतराणां सौधर्मज्ञानानां पत्योपमं साधिकम् । उदरुत्तः यत्त पन्नाशत् नव पणपन्नाशत् पत्योपमानि देवीनाम् ॥ १ ॥

अंतो० उक्को० पुव्वकोडी । चउप्पदथलयरतिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?;
 गो० जहा तिरिक्खजोणित्थीओ । उरगपरिसप्पथलयरतिरिक्खजोणित्थीणं भंते ! केवतियं कालं
 ठिती पणत्ता ? गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसं पुव्वकोडी । एवं सुयपरिसप्प० । एवं
 खहयरतिरिक्खत्थीणं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागो ॥ मणुस्सिस्सत्थीणं
 भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?; गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० तिण्णि पलि-
 ओवमाइं, धम्मचरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । कम्मभूमयमणुस्सिस्सत्थीणं
 भंते ! केवइयं कालं ठिती पणत्ता ?; गोयमा ! खित्तं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तिसि
 पलिओवमाइं धम्मचरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । भरहेरवयक-
 म्मभूमगमणुस्सिस्सत्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता, गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जहन्नेणं अंतो-
 मुहुत्तं उक्कोसेणं तिसि पलिओवमाइं, धम्मचरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमु० उक्कोसेणं देसूणा पुव्व-
 कोडी । पुव्वचिदेहअवरचिदेहकम्मभूमगमणुस्सिस्सत्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?; गो-
 यमा ! खेत्तं पडुच्च जहन्नेणं अंतो० उक्कोसेणं पुव्वकोडी, धम्मचरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं
 उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । अकम्मभूमगमणुस्सिस्सत्थीणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?;
 गोयमा ! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणं पलिओवसं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागऊणगं उक्को-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ५४ ॥

सेणं तिन्रि पलिओवमाइं, संहरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । हेम-
वरणवए जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणं पलिओवमं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागेण ऊणगं
पलिओवमं संहरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी । हरिवासरम्मयवा-
सअकम्मभूमगणुस्सित्थीणं भंते! केवइयं कालं ठिई पणत्ता?, गोयमा! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं
देसूणाइं दो पलिओवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणयाइं उक्को० दो पलिओवमाइं,
संहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी । देवकुरुत्तरकुरुअकम्मभूमगणुस्सि-
त्थीणं भंते! केवतियं कालं ठिई पणत्ता?, गोयमा! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणाइं तिण्णि
पलिओवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणयाइं उक्को० तिन्रि पलिओवमाइं, संहरणं
पडुच्च जहन्नेणं अंतोसुहु० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी । अंतरदीवगअकम्मभूमगणुस्सित्थीणं
भंते! केवत्तिकालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणं पलिओवमस्स असं-
खेज्जइभागं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणयं उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जइभागं सं-
हरणं पडुच्च जहन्नेणं अंतोसु० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी ॥ देवित्थीणं भंते! केवतियं कालं ठिती
पन्नत्ता?, गोयमा! जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं । भवणवासिदे-
वित्थीणं भंते!, जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं अद्रपंचमाइं पलिओवमाइं । एवं असुरकु-

मारभवणवासिदेवित्थियाए, नागकुमारभवणवासिदेवित्थियाएवि जहन्नेणं दसवाससहस्साइं उ-
 क्कोसेणं देसूणाइं पलिओवमाइं, एवं सेसाणवि जाव थणियकुमाराणं । वाणमंतरीणं जहन्नेणं
 दसवाससहस्साइं उक्कोसं अद्धपलिओवमं । जोइसियदेवित्थीणं भंते! केवहयं कालं ठिती प-
 णत्ता?, गोयमा! जहण्णेणं पलिओवमं अट्टभागं उक्कोसेणं अद्धपलिओवमं पण्णासाए वासस-
 हस्सेहिं अब्भहियं, चंदविमाणजोतिसियदेवित्थियाए जहन्नेणं चउभागपलिओवमं उक्कोसेणं
 तं चेव, सूरविमाणजोतिसियदेवित्थियाए जहन्नेणं चउभागपलिओवमं उक्कोसेणं अद्धपलिओ-
 वमं पंचहिं वाससएहिमब्भहियं, गहविमाणजोतिसियदेवित्थीणं जहण्णेणं चउभागपलिओ-
 वमं उक्कोसेणं अद्धपलिओवमं, णक्खत्तविमाणजोतिसियदेवित्थीणं जहण्णेणं चउभागपलिओ-
 वमं उक्कोसेणं चउभागपलिओवमं साइरेणं, ताराविमाणजोतिसियदेवित्थियाए जहन्नेणं अट्ट-
 भागं पलिओवमं उक्को० सातिरेणं अट्टभागपलिओवमं । वेमाणियदेवित्थियाए जहण्णेणं पलि-
 ओवमं उक्कोसेणं पणपन्नं पलिओवमाइं, सोहम्मकप्पवेमाणियदेवित्थीणं भंते! केवतियं कालं
 ठिती प०?, जहण्णेणं पलिओवमं उक्कोसेणं सत्त पलिओवमाइं, ईसाणदेवित्थीणं जहण्णेणं सातिरेणं
 पलिओवमं उक्कोसेणं णव पलिओवमाइं ॥ (सू ४७)

'तिरिक्खजोणिइत्थियाणं भंते!' इत्यादि, उत्कर्षतक्कीणि पत्योपमानि, देवकुर्वादिषु चतुष्पदक्कीरधिकृत्य, जलचरक्की-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ५५ ॥

णागुत्कर्षतः पूर्वकोटी, स्थलचरस्त्रीणां यथा औघिकी, त्रीणि पल्योपमानीत्यर्थः । स्वचरीणामुत्कर्षतः पल्योपमासङ्ख्येयभागः, मनुष्यस्त्रीषु क्षेत्रं प्रतीत्य-क्षेत्राश्रयणेनेतिभावः, जघन्यतोऽन्तर्गुर्त्तुत्कर्षतो देवकुर्वादिषु भरतादिष्वपि एकान्तसुपमामादिकाले त्रीणि पल्योपमानि, 'धर्मचरणं' चरणधर्मसेवनं प्रतीत्य जघन्येनान्तर्गुर्त्तुत्कर्षम्, एतन्न तद्भवस्थिताया एव परिणामवशतः प्रतिपातापेक्षया द्रष्टव्यं, चरणधर्मस्य मरणमन्तरेण सर्वस्तोफतयाऽप्येतावन्मात्रकालावस्थानभावात्, तथाहि-काचित्स्त्री तथाविधक्षयोपशमभावतः सर्व-विरतिं प्रतिपद्य तावन्मात्रक्षयोपशमभावाद्दन्तर्गुर्त्तान्तरं भूयोऽपि अविरतसन्मग्नद्विलं मिथ्यालं वा प्रतिपद्यते इति, अथवा धर्म-चरणमिह देशचरणं प्रतिपत्तव्यं न सर्वचरणं, देशचरणप्रतिपत्तिस्तु जघन्यतोऽप्यान्तर्गुर्त्तिकी, तस्या भङ्गबहुलत्वात्, अयोभयचरण-सम्भवे किमर्थमिह देशचरणं परिगृह्यते?, उच्यते, देशचरणपूर्वकं प्रायः सर्वचरणमिति ख्यापनार्थम्, अत एवोक्तं दृष्टैः-“संस्म-त्तंमि उ लद्धे पलियपुहुत्तेण सावजो होर । चरणोवसमखयाणं सागरसंखंतरा होति ॥ १ ॥” एवं “अप्परिवडिए” इत्यादि, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, अप्टसांवत्सरिक्याश्चरणधर्मप्राप्तेस्तदूर्ध्वं चरमान्तर्गुर्त्तुत्तं यावदप्रतिपत्तितपरिणामभावात्, पूर्वपरिमाणं चेदम्-“पुव्वस्स उ परिमाणं सयरिं खलु होति कोडिलक्खलाओ । छप्पणं च सहरसा वोद्धन्ना वासकोडीणं ॥ १ ॥ (७०५६०००००००००) सम्प्रति कर्मभूमिकादिविशेषस्त्रीणां वक्तव्यतामाह-अक्षरगमनिका सुगमा, भावार्थस्त्वयम्-कर्मभूमिकमनुष्यस्त्रीणां क्षेत्रं कर्मभूमिका-सामान्यलक्षणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्गुर्त्तुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, तानि च भरतैरावतेषु सुपमसुपमालक्षणेऽरके वेदितव्यानि, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्गुर्त्तुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, भावना चात्र प्रागिव द्रष्टव्या, एवमुत्तरसूत्रद्वयेऽपि ॥ अत्रैव विशे-

१ सम्यक्तये तु लब्धे पल्योपमपृथगत्वेन ध्रावको गपति । चारित्रमोहोपशमक्षयाणं सागराः संख्याता अन्तरे भवति ॥ १ ॥

२ प्रतिपत्तौ
तिर्यक्-
ख्यादि-
स्थितिः
सू० ४७

॥ ५५ ॥

षचिन्तां चिकीर्षुराह—सुगमं, नवरं भरतैरावतेषु त्रीणि पल्योपमानि सुषमसुषमायां, पूर्वविदेहेषु क्षेत्रतः पूर्वकोटी, तत ऊर्ध्वं तत्र तथा-
 क्षेत्रस्वाभाव्यादायुषोऽसम्भवात्, अकम्मभूमिगोत्यादि, जन्म प्रतीत्येति—अकर्मभूमिपूत्तिमाश्रित्य जघन्यतो देशोनं पल्योपमं, तच्चा-
 ष्टभागाद्यूनमपि देशोनं भवति ततो विशेषथापनायाह—पल्योपमस्यासङ्ख्येयभागोनं, एतच्च हैमवतहैरण्यवतक्षेत्रापेक्षया द्रष्टव्यं, तत्र
 जघन्यतः स्थितेतावत्प्रमाणायाः सम्भवात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, तानि च देवकुरुत्तरक्षुर्वपेक्षया, 'संहरणं पडुच्चे'त्यादि, संह-
 रणं नाम कर्मभूमिजायाः स्त्रियोऽकर्मभूमिषु नयनं 'तत्प्रतीत्य' तदाश्रित्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, इयमत्र भावना
 —इह कर्मभूमिकाऽप्यकर्मभूमिषु संहता अकर्मभूमिकेति व्यवद्ध्यते, तत्क्षेत्रसम्बन्धभावात्, यथा लोके कश्चिन्मगधादिदेशात्सुरा-
 ष्टान् प्रति प्रस्थितो गिरिनगरेषु निवासं कल्पयितुकामः सुराष्ट्रपर्यन्तं प्राप्तः सन् समुत्पद्यमानेषु तथाविधेषु प्रयोजनेषु सौराष्ट्र इति
 व्यवद्ध्यते, तद्वदधिकृताऽपि, तत्र च संहता सती काचिदन्तर्मुहूर्त्तं जीवति ततोऽपि वा भूयोऽपि संद्ध्यते काचित्पूर्वकोट्यायुष्का
 यावज्जीवमपि तत्रावतिष्ठते ततो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटीति, आह—भरतैरावतान्यपि कर्मभूमौ वर्तन्ते तत्र
 चैकान्तसुपमादौ त्रीण्यपि पल्योपमानि स्थितिरस्या भवति संहरणं च संभवति तत्कथं देशोना पूर्वकोटी भण्यते ? इति, अत्रोच्यते,
 कर्मकालविवक्षयाऽभिधानात्, तस्य चैतावन्मात्रत्वादिति । हैमवतहैरण्यवताकर्मभूमिकमनुष्यस्त्रीणां जन्मतो जघन्येन देशोनं पल्योपमं
 पल्योपमासङ्ख्येयभागेन न्यूनमुत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमं, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, भावना
 प्रागिव ॥ एवं 'हरिवासरम्मए' इत्याद्यपि सूत्रत्रयं भावनीयं, नवरं हरिवर्षरम्यकयोर्जन्मतो जघन्येन द्वे पल्योपमे पल्योपमासङ्ख्येय-
 भागान्युने उत्कर्षतः परिपूर्णं द्वे पल्योपमे । देवकुरुत्तरक्षुरुषु जन्मतो जघन्येन त्रीणि पल्योपमानि पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनानि ष-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ५६ ॥

त्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पल्योपमानि, अन्तरद्वीपेषु जन्मतो जघन्येन देशेनः पल्योपमासङ्ख्येयभागः, कियता देशेनोः पल्योपमासङ्ख्येयभाग ? इति चेदत आह—पल्योपमासङ्ख्येयभागोऽनोः, किमुक्तं भवति ?—उत्कृष्टपल्योपमासङ्ख्येयभागप्रमाणादायुपो जघन्यमायुः पल्योपमासङ्ख्येयभागान्यूनं, नवरमूनताहेतुः पल्योपमासङ्ख्येयो भागोऽतीव स्लोको द्रष्टव्यः, संहरणमधिकृत्य सर्वत्रापि जघन्यत उत्कर्षतश्च तावदेव प्रमाणम् ॥ सम्प्रति देवस्त्रीवक्तव्यतामाह—अक्षरगमनिका सुगमा तात्पर्यमात्रमुच्यते—देवस्त्रीणां सामान्यतो जघन्यतः स्थितिर्दश वर्षसहस्राणि, तानि च भवनपतिव्यन्तरीरधिकृत्य वेदितव्यानि, उत्कर्षतः पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमानि, एतानि चेशानदेवीरधिकृत्य प्रतिपत्तव्यानि । विशेषचिन्तायां भवनवासिदेव्यः सामान्यतो दश वर्षसहस्राणि, उत्कर्षतोऽर्द्धपञ्चमानि—साद्धानि चत्वारि पल्योपमानि, एतानि च भवनवासिशेषासुरकुमारदेवीरधिकृत्य, अत्रापि विशेषचिन्तायामसुरकुमारदेवीनां सामान्यतो जघन्येन दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतोऽर्द्धपञ्चमानि पल्योपमानि, नागकुमारभवनवासिदेवस्त्रीणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतो देशेनं पल्योपमम्, एवं शेषाणां यावत्स्तनितकुमारीणां, व्यन्तरीणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतोऽर्द्ध पल्योपमं, ज्योतिषस्त्रीणां जघन्येनाष्टभागपल्योपममुत्कर्षतोऽर्द्ध पल्योपमं पञ्चाशता वर्षसहस्रैरभ्यधिकम्, अत्रापि विशेषचिन्तायां चन्द्रविमानवासिज्योतिषस्त्रीणां जघन्यतश्चतुर्भागमात्रं पल्योपममुत्कर्षतोऽर्द्धपल्योपमं पञ्चाशता वर्षसहस्रैरधिकं, सूर्यविमानवासिज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतश्चतुर्भागमात्रं पल्योपममुत्कर्षतोऽर्द्धपल्योपमं वर्षशतपञ्चकाभ्यधिकं, ग्रहविमानवासिज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतश्चतुर्भागमात्रं पल्योपमं नक्षत्रविमानज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतश्चतुर्भागमात्रं पल्योपममुत्कर्षतः सातिरेकं चतुर्थभागमात्रं पल्योपमं उत्कर्षतोऽर्द्धपल्योपमं, ज्योतिष्कदेवीनां जघन्यतोऽष्टभागमात्रं पल्योपममुत्कर्षतस्तदेवाष्टभागमात्रं पल्योपमं सातिरेकं । सामान्यतो वैमानिकदेवस्त्रीणां जघन्यतः

२ प्रतिपत्तौ
तिर्यक्-
ख्यादि-
स्थितिः
सू० ४७

॥ ५६ ॥

पल्योपमसुत्कर्षतः पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमानि, विशेषचिन्तायां सौधर्मकल्पवैसानिकदेवीनां जघन्यतः पल्योपमसुत्कर्षतः सप्त पल्योप-
मानि, अत्रापीदं स्थितिपरिमाणं परिगृहीतदेवीनां जघन्यतः पल्योपमसुत्कर्षतः पञ्चाशत्पल्योपमानि,
ईशानकल्पवैसानिकदेवीनां जघन्यतः सातिरेकं पल्योपमसुत्कर्षतो नव पल्योपमानि, अत्रापीदं स्थितिपरिमाणं परिगृहीतदेवीनामव-
गन्तव्यं, अपरिगृहीतदेवीनां जघन्यतः सातिरेकं पल्योपमसुत्कर्षतः पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमानि, एतच्च सूत्रं समस्तमपि कापि साक्षाद्
दृश्यते ऋचिचैवमतिदेशः—“एवं देवीणं ठिई भाणियन्वा जहा पणवणाए जाव ईसाणदेवीण”मिति ॥ सम्प्रति स्त्री नैरन्तर्येण स्त्री-
त्वमशुश्चन्ती कियन्तं कालमवतिष्ठते ? इति जिज्ञासायां सूत्रछत्तकालापेक्षया ये पञ्चादेशाः प्रवर्तन्ते तानुपदर्शयितुमाह—

इत्थी णं भंते ! इत्थित्ति कालतो केवचिरं होइ ? गोयमा ! एक्केणादेसेणं जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसें
दसुत्तरं पलिओवमसयं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियं । एक्केणादेसेणं जहन्नेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं
अट्टारस पलिओवमाइं पुव्वकोडीपुहुत्तमब्भहियाइं । एक्केणादेसेणं जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं
चउइस पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं । एक्केणादेसेणं जह० एक्कं समयं उक्को० पलिओ-
वमसयं पुव्वकोडीपुहुत्तमब्भहियं । एक्केणादेसेणं जहण्णं एक्कं समयं उक्को० पलिओवमपुहुत्तं पुव्व-
कोडीपुहुत्तमब्भहियं ॥ तिरिक्खजोणित्थी णं भंते ! तिरिक्खजोणित्थित्ति कालओ केवचिरं होत्ति ?,
गोयमा ! जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडी पुहुत्तमब्भहियाइं, जलयरीए
जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडिपुहुत्तं । चउप्पदथलयरतिरिक्खजो० जहा ओहिता ति-

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ५७ ॥

रिक्ख०, उरगपरिसप्पीसुघगपरिसिपत्थी णं जघा जलयरीणं, खहयरि० जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं पुव्वकोडिपुहुत्तमभंहियं ॥ मणुस्सिस्तथी णं भंते! कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! खेत्तं पडुच जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमभंहियाइं, धम्मचरणं पडुच जह० एक्कं समयं उक्को० देसूणा पुव्वकोडी, एवं कम्मभूमियावि भरहेरवयावि, णवरं खेत्तं पडुच जह० अंतो उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं देसूणापुव्वकोडीअभंहियाइं, धम्मचरणं पडुच जह० एक्कं समयं उक्को० देसूणा पुव्वकोडी । पुव्वविदेहअवरविदेहित्थी णं खेत्तं पडुच जह० अंतो० उक्को० पुव्वकोडीपुहुत्तं, धम्मचरणं पडुच जह० एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी ॥ अकम्मभूमिकमणुस्सिस्तथी णं भंते! अकम्मभूम० कालओ केवचिरं होइ? गोयमा! जम्मणं पडुच जह० देसूणं पलिओवमं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेणं ऊणं उक्को० तिपिण पलिओवमाइं । सहरणं पडुच जह० अंतो० उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाइं देसूणाए पुव्वकोडिए अभंहियाइं । हिमवतेरणवते अकम्मभूमगमणुस्सिस्तथीणं भंते! हेम० कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! जम्मणं पडुच जह० देसूणं पलिओवमं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेणं ऊणं, उक्को० पलिओवमं । साहरणं पडुच जह० अंतोसु० उक्को० पलिओवमं देसूणाए पुव्वकोडीए अभंहियं । हरिवासरम्मयअकम्मभूमगमणुस्सिस्तथी णं भंते!, जम्मणं पडुच जह०

२ प्रतिपत्तौ
सामान्य-
विशेषत-
या स्त्रीत्व-
स्थितिः
सू० ४८

॥ ५७ ॥

देसूणाइं दो पलिओवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणगाइं, उक्को० दो पलिओवमाइं ।
 संहरणं पडुच्च जह० अंतोसु० उक्को० दो पलिओवमाइं देसूणपुब्बकोडिमभहियाइं । उत्तरकुख्खे-
 वकुरुणं, जम्मणं पडुच्च जहन्नेणं देसूणाइं तिन्नि पलिओवमाइं पलितोवमस्स असंखेज्जभागेणं
 ऊणगाइं उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं । संहरणं पडुच्च जह० अंतोसु० उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं
 देसूणाए पुब्बकोडिए अब्भहियाइं । अंतरदीवाकम्मभूमकमणुस्सिस्सथी?, २ जम्मणं पडुच्च जह०
 देसूणं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणं उक्को० पलिओ-
 वमस्स असंखेज्जतिभागं । साहरणं पडुच्च जह० अंतोसु० उक्को० पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं
 देसूणाए पुब्बकोडीए अब्भहियं ॥ देवित्थी णं भंते! देवित्थि णं कालं, जचेव संचिट्टणा ॥

(सू० ४८)

एकेनादेशेन जघन्यत एकं समयं यावदवस्थानमुत्कर्षतो दशोत्तरं पल्योपमशतं पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकम्, एकसमयं कथम्? इति चेदुच्यते—काचिद् युवतिरुपशमश्रेण्यां वेदत्रयोपशमनादवेदकत्वमनुभूय ततः श्रेणेः प्रतिपतन्ती स्त्रीवेदोदयमेकं समयमनुभवति, ततो द्वितीये समये कालं कृत्वा देवेपूतपद्यते तत्र च तस्याः पुंस्त्वमेव न स्त्रीत्वं, तत एवं जघन्यतः स्त्रीत्वं समयमात्रं, सम्प्रति पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकदशोत्तरपल्योपमशतभावना क्रियते—कश्चिज्जान्तुर्नारीषु तिरश्चीषु वा पूर्वकोट्यायुष्कासु मध्ये पञ्चषान् भवाननुभूय ईशाने कल्पे पञ्चपञ्चाशत्पल्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कास्वपरिगृहीतदेवीषु मध्ये देवीत्वेनोत्पद्यते ततः स्वायुः-

क्षये तस्मात्स्थानाद् भूयोऽपि नारीषु तिरश्चीषु वा मध्ये पूर्वकोट्यायुषु रूत्पन्नस्ततो भूयो द्वितीयं चारमीशानदेवलोके पञ्चपञ्चाशत्पत्यो-
पमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कास्वपरिगृहीतदेवीषु मध्ये देवीलेनोपजातस्ततः परमवश्यं वेदान्तरमवगच्छति, एवं दशोत्तरं पत्योपमशतं पूर्वको-
टिपृथक्त्वाभ्यधिकं प्राप्यते, अत्र पर आह—ननु यदि देवकुरुत्तरकुर्वोदेषु पत्योपमत्रयस्थितिकासु स्त्रीषु मध्ये समुत्पद्यते ततोऽधि-
काऽपि स्त्रीवेदस्यावस्थितिलभ्यते, ततः किमित्येतावदेवोपदिष्टा?, तदयुक्तम्, अभिप्रायापरिज्ञानात्, तथाहि—न तावदेवीभ्यश्च्युत्वाऽसंख्ये-
यवर्षायुष्कासु स्त्रीषु मध्ये स्त्रीलेनोत्पद्यते, देवयोनेश्च्युतानामसंख्येयवर्षायुष्केषु मध्ये उत्पादप्रतिपेधात्, नाप्यसंख्येयवर्षायुष्का सती
उत्कृष्टायुष्कासु देवीषु जायते, यत् उक्तं प्रज्ञापनामूलटीकायाम्—“जतो असंख्येजवासाउया उक्कोसियं ठिइं न पावेइ” इति, ततो
यथोक्तप्रमाणैव स्त्रीवेदस्योत्कृष्टाऽवस्थितिरवाप्यते । द्वितीयेनावेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कृष्टतोऽष्टादश पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वा-
भ्यधिकानि, तत्र समयभावना सर्वत्रापि प्राग्वत्, अष्टादश पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि एवं—नारीषु तिरश्चीषु वा पूर्व-
कोटीप्रमाणायुष्कासु मध्ये कश्चिज्जन्तुः पञ्चपान् भवाननुभूय पूर्वप्रकारेशानदेवलोके चारद्वयमुत्कृष्टस्थितिकासु देवीषु मध्ये समुत्प-
द्यमानो नियमतः परिगृहीतास्वेवोत्पद्यते नापरिगृहीतासु, तत एवं द्वितीयादेशवादिसतेन स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमवस्थानमष्टादश पत्योपमानि
पूर्वकोटिपृथक्त्वं च । तृतीयेनावेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतश्चतुर्दश पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि चैवं—पूर्व-
प्रकारेण सौधर्मदेवलोके परिगृहीतदेवीषु सप्तपत्योपमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कासु मध्ये चारद्वयं समुत्पद्यते तत्र(त) एवं तृतीयादेशवादिसतेन
स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमवस्थानं चतुर्दश पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वं च । चतुर्थेनावेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः पत्योपमशतं पूर्वको-
टिपृथक्त्वाभ्यधिकं, कथम्? इति चेदुच्यते, नारीषु तिरश्चीषु वा पूर्वकोट्यायुष्कासु पञ्चपान् भवाननुभूय पूर्वप्रकारेण सौधर्मदेवलोके

पश्चाद्दशतमप्रमाणोत्कृष्टायुष्कास्वपरिगृहीतदेवीषु मध्ये देवीत्वेनोत्पद्यते, तत एवं चतुर्थादेशवादिमतेन पत्योपमशतं पूर्वकोटिपृथ-
 क्त्वाभ्यधिकं भवति । पश्चमेनादेशेन जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः पत्योपमप्रथक्त्वं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं, तच्चैवं-नारीषु तिरस्त्रीषु
 वा पूर्वकोट्यायुष्कासु मध्ये सप्त भवाननुभूयाष्टमभवे देवकुर्वोदिषु त्रिपत्योपमस्थितिकासु स्त्रीषु मध्ये स्त्रीत्वेन समुत्पद्यते, ततो मृत्वा
 सौधर्मदेवलोके जघन्यस्थितिकासु देवीषु मध्ये देवीत्वेनोपजायते, तदनन्तरं चावश्यं वेदान्तरमधिगच्छति, ततः पश्चमादेशवादिमतेन
 स्त्रीवेदस्यावस्थानं पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकं पत्योपमपृथक्त्वं, ते ह्येवमाहुर्नानाभवप्रमाणद्वारे-यदि स्त्रीवेदस्योत्कृष्टमवस्थानं चिन्त्यते तत
 इत्थमेतावदेव लभ्यते, नाधिकमन्यथा चेति । अमीषां च पश्चानामादेशानामन्यतमादेशसमीचीनतानिर्णयोऽतिशयज्ञानिभिः सर्वोत्कृ-
 ष्टश्रुतलब्धिसंपन्नैर्वा कर्तुं शक्यते, ते च सूत्रकृत्प्रतिपत्तिकाले नासीरन्निति सूत्रकृत्र निर्णयं कृतवानिति । तदेवं सामान्यतः स्त्री स्त्रीत्वं
 नैरन्तर्येणाशुश्चन्ती यावन्तं कालमवतिष्ठते तावत्कालप्रमाणमुक्तम् ॥ इदानीं तिर्यक्स्त्रियास्तिर्यक्स्त्रीत्वमजहत्याः कालमानं विचिन्तयिषु-
 रिदमाह-‘तिरिक्त्वजोणिइत्थिए णं भंते !, इत्यादि, तिर्यक्स्त्री णमिति वाक्यालङ्कारे भवन्त ! तिर्यक्स्त्रीति कालतः कियश्चिरं भवति ?,
 भगवानाह-गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्सुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तत्रान्तर्मुहूर्त्तं कस्याश्चित्तावत्प्रमाणायु-
 ष्कतया तदनन्तरं मृत्वा वेदान्तराधिगमाद्विलक्षणमनुष्यमवन्तराधिगमाद्वा, कथमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकाटीपृथक्त्वाभ्यधि-
 कानि ? इति चेदुच्यते-इह नराणां तिरस्त्रां चोत्कर्षतोऽष्टौ भवाः प्राप्यन्ते नाधिकाः, “नरतिरियाणं सत्तद्वभवा” इति वचनात्, तत्र
 सप्त भवाः सस्त्रेयवर्षायुषोऽष्टमस्त्वसस्त्रेयवर्षायुरेव, तथाहि-पर्याप्तमनुष्याः पर्याप्तसञ्ज्ञपश्चेन्द्रियतिर्यग्भ्यो वा निरन्तरं यथासङ्गं
 सप्त पर्याप्तमनुष्यभवान् सप्त पर्याप्तसञ्ज्ञपश्चेन्द्रियतिर्यग्भवान् चाऽनुभूय यद्यष्टमे भवे भूयः पर्याप्तमनुष्याः पर्याप्तसञ्ज्ञपश्चेन्द्रियति-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ५९ ॥

र्थश्चो वा समुत्पद्यन्ते ततो नियमादसंश्लेषवर्षायुष एव न संश्लेषवर्षायुषश्च मृत्वा नियमतो देवलोकेषूत्पद्यन्ते, ततो नवमोऽपि मनुष्यभवः सञ्ज्ञापश्चेन्द्रियतिर्यग्भवो वा निरन्तरं न लभ्यते, अत एव च पाश्चात्याः सप्त भवा निरन्तरं भवन्तः संश्लेषवर्षायुष एवोपपद्यन्ते नैकोऽप्यसंश्लेषवर्षायुः, असंश्लेषवर्षायुर्भवानन्तरं भूयो मनुष्यभवस्य तिर्यग्भवस्य चाऽसम्भवात्, तत्र यदा उत्कर्षतस्तिर्यक्स्त्रीवेदसहिताः पाश्चात्याः सप्तापि भवा पूर्वकोट्यायुषो लभ्यन्ते अष्टमस्तु भवो देवकुर्वोदितु तदा भवन्त्युत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि तिर्यक्स्त्रीत्वाभ्यधिकानि । अत्रैव विशेषचिन्तां चिकीर्षुराह—‘जलयरीए’ इत्यादि, जलचर्याः स्त्रिया जलचरस्त्रीत्वेन निरन्तरं भवन्त्या जघन्यतोऽवस्थानमन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं, सप्तपूर्वकोट्यायुर्भवानन्तरं जलचरस्त्रीणामवश्यं जलचरस्त्रीत्वच्युतिभावात्, ‘चलम्पयथलयरीए जहा ओहियाए’ इति, चतुष्पदशलचरस्त्रिया यथा औधिक्यास्तिर्यक्स्त्रिया उत्कं तथा द्रष्टव्यं, तथैवम्—जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तं तत ऊर्ध्वं तन्नावपरित्यागसम्भवात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि च प्रागिव भावनीयानि । उरःपरिसर्पशलचरस्त्रिया शुजपरिसर्पशलचरस्त्रियाश्च यथा जलचरस्त्रियास्तथा वक्तव्यं, तथैवं—जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं तत्र पूर्ववद्भावनीयम् । खचरस्त्रिया जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतः पत्योपमासांश्लेषभागाः पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिक उत्कर्षतोऽवस्थानमिति ॥ तदेवमुक्तं तिर्यक्स्त्रियाः सामान्यतो विशेषतश्च अवस्थानमानं, सम्प्रति मनुष्यस्त्रिया आह—‘मणुस्सिस्थियाए’ इत्यादि, मनुष्यस्त्रियाः सामान्यतो यथा औधिक्यास्तिर्यक्स्त्रियाः, तथैवं—जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि च सामान्यतस्तिर्यक्स्त्रीत्वद्भावनीयानि । कर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः क्षेत्रं प्रतीत्य सामान्यतः कर्मक्षेत्रमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं तन्नावपरित्यागसम्भवात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वा-

२ प्रतिपत्तौ
सामान्य-
विशेषत-
या स्त्रीत्व-
स्थितिः
सू० ४८

॥ ५९ ॥

भ्यधिकानि, तत्र सप्त भवा महाविदेहेषु अष्टमो भवो भरतैरावतेष्वेकान्तसुषमादौ त्रिपत्योपमप्रमाण इति, 'धर्मचरणं प्रतीत्य' चारित्रासेवनमाश्रित्य जघन्येनैकं समयं, सर्वविरतिपरिणामस्य तदावरणकर्मक्षयोपशमवैचित्र्यतः समयमेकं सम्भवात्, तत ऊर्ध्वं मरणतः प्रतिपातभावात्, उत्कर्षतो देशेना पूर्वकोटी, समग्रचरणकालस्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्रप्रमाणत्वात् । भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियाः स्त्रीत्वं 'क्षेत्रं प्रतीत्य' भरताद्येवाश्रित्य जघन्येनान्तर्दुहर्तं तच्च प्रागवद्भावनीयम्, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि देशेनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, तानि चैवं-पूर्वविदेहमनुष्यस्त्री अपरविदेहमनुष्यस्त्री वा पूर्वकोट्यायुष्का केनापि भरतादावेकान्तसुषमादौ संहता, सा च यद्यपि महाविदेहक्षेत्रोत्पन्ना तथाऽपि प्रागुक्तमागधपुरुषदृष्टान्तबलेन भारतैरावतीया वेति व्यपदिश्यते, ततः सा भारत्यादिव्यपदेशं प्राप्ता पूर्वकोटिं जीवित्वा स्वायुःक्षयतस्तत्रैव भरतादावेकान्तसुषमाप्रारम्भे समुत्पन्ना, तत एवं देशेनपूर्वकोट्यभ्यधिकं पत्योपमत्रयमिति । धर्मचरणं प्रतीत्य कर्मभूमिजस्त्रिया इव भावनीयं, जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशेनां पूर्वकोटीं यावत्, पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमिजमनुष्यस्त्रियास्तु क्षेत्रमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्दुहर्तं, तच्च सुप्रतीतं, प्राग्भावितत्वात्, उत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं, तत्रैव भूय उत्पत्त्या, धर्मचरणं प्रतीत्य समागतकर्मभूमिजस्त्रिया इव वक्तव्यं, जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशेनां पूर्वकोटिं यावदिति भावार्थः ॥ उक्ता सामान्यतो विशेषतश्च कर्मभूमिकमनुष्यस्त्रीवक्तव्यता, साम्प्रतकर्मभूमकमनुष्यस्त्रीवक्तव्यतां चिकीर्षुः प्रथमतः सामान्येनाह—'अकम्मभूमिगमणुस्सिस्थी णं भंते !' इत्यादि, अकर्मभूमकमनुष्यस्त्री, णमिति वाक्यालङ्कारे, अकर्मभूमिकमनुष्यस्त्रीति कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! 'जन्म' तत्रैव सम्भूतिलक्षणं 'प्रतीत्य' आश्रित्य जघन्येन पत्योपमं देशेनं, अष्टभागाद्यूनमपि देशेनं भवति ततो विशेषस्थापनायाह—पत्योपमस्यासङ्क्षेप्यभागोनं जघन्यतः उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, संहरणं प्रतीत्य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयाद्युत्तिः

॥ ६० ॥

जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमन्तर्मुहूर्त्तायुःशेषायाः संहतिभावात्, उत्कर्षेण त्रीणि पत्योपमानि देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, कथम्? इति चेदुच्यते—फाचित्पूर्वविदेहमनुज्यस्त्री अपरविदेहमनुज्यस्त्री वा देशोनपूर्वकोट्यायुःसमन्विता देवकुर्वादौ संहता, सा च पूर्वदृष्टान्तबलेन देवकुर्वादिका जाता, ततः सा देशोनां पूर्वकोटिं जीविला मृत्वा च तत्रैव त्रिपत्योपमायुष्का समजनि, तत एवं देशोनपूर्वकोट्यधिकं पत्योपमत्रयमिति, अनेन संहरणतो जघन्योत्कृष्टावस्थानकालमानप्रदर्शनेन न्यूनान्तर्मुहूर्त्तायुःशेषाया गर्भस्त्रिया वा न संहरणमिति प्रतिपादितम्, अन्यथा जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षचिन्तायां पूर्वकोट्या देशोनता न स्यादिति । अकर्भभूमिकमनुज्यस्त्रीविषयामेव विशेषचिन्तां करोति—‘हेमवये’त्यादि, हेमवतैरण्यवतहरिवर्षस्म्यकवर्षदेवकुरुत्तर्कुर्वन्तरद्वीपिकाणां जन्म प्रतीत्य या यस्याः स्थितिस्ततस्तस्या अवस्थानं वाच्यं, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो या यस्या उत्कृष्टा स्थितिः सा तस्या देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिका वक्तव्या, सा चैवं—हेमवतैरण्यवतयोर्भेनुज्यस्त्री जन्म प्रतीत्य जघन्येन पत्योपमं पत्योपमासहृयेयभागन्यूनम्, उत्कर्षतः परिपूर्णं पत्योपमं, संहरणमधिकृत्वा जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, अन्तर्मुहूर्त्तायुःशेषाया एव संहरणभावात्, उत्कर्षतः पत्योपमं देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकं, तत्र देशोनपूर्वकोट्यायुःसमन्वितायास्तत्र संहरणे तत्रैव च मृत्तोत्पन्नाया भावनीयम् । हरिवर्षस्म्यकयोर्जन्म प्रतीत्य जघन्येन पत्योपमासहृयेयभागन्यूने द्वे पत्योपमे, उत्कर्षतः परिपूर्णे द्वे पत्योपमे । संहरणं प्रतीत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिके द्वे पत्योपमे, भावना प्रागिव । देवकुरुत्तर्कुरुजु जन्म प्रतीत्य जघन्यतः पत्योपमासहृयेयभागन्यूनानि त्रीणि पत्योपमानि, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि । संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि । अन्तरद्वीपेषु जन्म प्रतीत्य जघन्यतः पत्योपमासहृयेयभागन्यूनं पत्योपमासहृयेयभागं यावत् उत्कर्षतः पत्योपमासहृयेयभागम्,

॥ ६० ॥

२ प्रतिपत्तौ
सामान्य-
विशेषत-
या स्त्रीत्व-
स्थितिः
सू० ४८

एतावत्प्रमाणस्य तत्र जघन्यत उत्कर्षतश्च मनुष्याणामायुषः सम्भवात्, सरणानन्तरं च देवयोनाबुत्पादात् । संहरणमधिष्ठल जघन्ये-
नान्तर्युहूर्त्सुत्कर्षतो देशोनया पूर्वकोश्याऽभ्यधिकं पत्योपमासङ्ख्येयभागं यावत्, भावनाऽत्र प्रागिव ॥ उक्ता सामस्येन मनुष्यस्त्री-
वक्तव्यता, सम्प्रति देवस्त्रीवक्तव्यतामाह—‘देवित्थीण’मित्यादि, देवीनां तथाभवस्वभावतया कायस्थितेरसम्भवात् यैव प्राक् सामा-
न्यतो विशेषतश्च भवस्थितिरुक्ता ‘सेव संचिष्टणा भाणियव्वा’ तदेवावस्थानं वक्तव्यम्, अभिलापश्च ‘देवित्थी णं भंते ! देवित्थीति
कालतो केवच्चिरं होइ ?’ इत्यादिरूपः सुधिया परिभावनीयः ॥ तदेवमुक्तं सामान्यतो विशेषतश्च स्त्रीत्वस्यावस्थानकालमानम्,
इदानीमन्तरद्वारमाह—

इत्थीणं भंते ! केवत्तियं कालं अंतरं होति ?, गोयमा ! जहं अंतोसु० उक्को० अणंतं कालं, वण-
स्सत्तिकालो, एवं सब्वासिं निरिक्खित्थीणं । मणुस्सित्थीए खेत्तं पडुच्च जहं अंतो० उक्को०
वणस्सत्तिकालो, घम्मचरणं पडुच्च जहं एक्कं समयं उक्को० अणंतं कालं जाव अवहुपोगलपरियदं
देसूणं, एवं जाव पुव्वविदेहअवरविदेहियाओ, अकम्मभूमगमणुस्सित्थीणं भंते ! केवत्तियं
कालं अंतरं होति ?, गोयमा ! जम्मणं पडुच्च जहन्नं दसवाससहस्साइं अंतोसुहुत्तमव्भहियाइं,
उक्को० वणस्सत्तिकालो, संहरणं पडुच्च जहं अंतोसु० उक्को० वणस्सत्तिकालो, एवं जाव अंतरदी-
चियाओ । देवित्थियाणं सब्वासिं जहं अंतो० उक्को० वणस्सत्तिकालो ॥ (सू० ४९)

क्रिया भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?, स्त्री भूत्वा स्त्रीत्वाद् भ्रष्टा सती पुनः कियता कालेन स्त्री भवतीत्यर्थः, एवं

गौतमेन प्रश्ने कृते सति भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्ते, कथमिति चेदुच्यते—इह काचित्स्त्री स्त्रीत्वान्मरणेन च्युत्वा भवान्तरे पुरुषवेदं नपुंसकवेदं वाऽन्तर्मुहूर्तेमनुभूय ततो मृत्वा भूयः स्त्रीत्वेनोत्पद्यते तत एव जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्ते भवति, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः—असह्येयपुद्गलपरावर्त्तित्वो वक्तव्यः; तावता कालेनामुक्तौ सत्यां नियोगतः स्त्रीत्वयोगात्, स च वनस्पतिकाल एवं वक्तव्यः—“अणताओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणता लोगा, असंखेज्जा पोगलपरियट्ठा, ते णं पोगलपरियट्ठा आव-लियाए असंखेज्जइभागो” इति, एवमौधिकतिर्यक्स्त्रीणां जलचरस्थलचरस्त्रीणामौधिकमनुब्यस्त्रीणां च जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यम्, अभिलापोऽपि सुगमत्वात्स्वयं परिभावीयः । कर्मभूमिकमनुब्यस्त्रियाः क्षेत्रं—कर्मभूमिक्षेत्रं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं वनस्पतिकालप्रमाणं यावत्, धर्मचरणं प्रतीय जघन्येनैकं समयं, सर्वजघन्यस्य समयत्वात्, उत्कर्षेणानन्तं कालं, देशोत्तमपाई पुद्गलपरावर्त्तं यावत्, नातो ह्यधिकतरश्चरणलब्धिपातकालः; संपूर्णस्याप्यपाईपुद्गलपरावर्त्तस्य दर्शनलब्धिपातकालस्य तत्र तत्र प्रदेशे प्रतिषेधात् । एवं भरतैरावतमनुब्यस्त्रियाः पूर्वविदेहापरविदेहस्त्रियाश्च क्षेत्रतो धर्मचरणं चाश्रित्य वक्तव्यम् । अकर्मभूमकमनुब्यस्त्रिया जन्म प्रतीत्यान्तरं जघन्येन दश वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्त्तोभ्यधिकानि, कथमिति चेदुच्यते—इह काचिदकर्मभूमिका स्त्री मृत्वा जघन्यस्थितिषु देवेषूपन्ना, तत्र दश वर्षसहस्राण्यायुः परिपाल्य तत्क्षये च्युत्वा कर्मभूमिषु मनुब्यपुरुषत्वेन मनुब्यस्त्रीत्वेन वोत्पद्यते, देवेभ्योऽनन्तरमकर्मभूमिपूत्पादाभावात्, अन्तर्मुहूर्त्तेन मृत्वा भूयोऽप्यकर्मभूमिजस्त्रीत्वेन जायत इति भवन्ति जघन्यतो दश वर्षसहस्राण्यन्तर्मुहूर्त्तोभ्यधिकानि, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽन्तरं, संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तम्, अकर्मभूमिजस्त्रियाः कर्मभूमिषु संहृत्य तावता कालेन तथाविधबुद्धिपरावृत्त्या भूयस्तत्रैव नयनात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽन्तरं, तावता कालेन कर्मभूम्यु-

त्पत्तिवत् संहरणस्यापि नियोगतो भावात्, तथाहि—काचिदकर्मभूमिका कर्मभूमौ संहता, सा च स्वायुःक्षयानन्तरमनन्तकालं वन-
 स्पत्यादिषु संसृत्य भूयोऽप्यकर्मभूमौ ससुत्पन्ना ततः केनापि संहतेति यथोक्तं संहरणस्योत्कृष्टकालमानम् । एवं हैमवतहैरण्यवतहरि-
 वर्षरम्यकवर्षदेवकुत्तरकुर्वन्तरभूमिकानामपि जन्मतः संहरणतश्च प्रत्येकं जघन्यमुत्कृष्टं चान्तरं वक्तव्यम्, सुत्रपाठोऽपि सुगमत्वा-
 रस्वयं परिभावनीयः ॥ सम्प्रति देवस्त्रीणामन्तरप्रतिपादनार्थमाह—‘देवित्थियाणं भंते!’ इत्यादि, देवस्त्रिया भदन्त ! अन्तरं कालतः
 कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, कस्याश्चिद्देवस्त्रिया देवीभवाश्च्युताया गर्भव्युत्क्रान्तिकमनुष्येपूत्पद्य पर्या-
 म्निपरिसमाप्तिमनन्तरं तथाऽध्यवसायमरणेन पुनर्देवीत्वेनोत्पत्तिसम्भवात्, एत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स च सुप्रतीत एव । एवमसु-
 रकुमारदेव्या आरम्य यावदीशानेदेवस्त्रियामुत्कृष्टमन्तरं वक्तव्यं, पाठोऽपि सुगमत्वात्स्वयं परिभावनीयः ॥ सम्प्रत्यल्पबहुलं वक्तव्यं,
 तानि च पञ्च, तद्यथा—प्रथमं सामान्येनाल्पबहुलं विशेषचिन्तायां द्वितीयं त्रिविधतिर्यकस्त्रीणां तृतीयं त्रिविधमनुष्यस्त्रीणां चतुर्थं
 चतुर्विधदेवस्त्रीणां पञ्चमं मिश्रस्त्रीणां, तत्र प्रथममल्पबहुलमभिधित्सुराह—

एतासि णं भंते ! तिरिक्खजोणित्थियाणं मणुस्सिस्सित्थियाणं देवित्थियाणं कतरा २ हित्तो अप्पा वा
 बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा?, गोयमा ! सब्वत्थोवा मणुस्सिस्सित्थियाओ तिरिक्खजोणि-
 त्थियाओ असंखिज्जगुणाओ देवित्थियाओ असंखिज्जगुणाओ ॥ एतासि णं भंते ! तिरिक्खजो-
 णित्थियाणं जलयरीणं थलयरीणं खहयरीणं कतरा २ हित्तो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा
 विसेसाहिया वा?, गोयमा ! सब्वत्थोवाओ खहयरतिरिक्खजोणित्थियाओ थलयरतिरिक्ख-

जोणित्थियाओ संखेज्जगुणाओ जलघरतिरिक्ख० संखेज्जगुणाओ ॥ एतासिणं भंते ! मणुस्सिस्त्थीणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमियाणं अंतरदीवियाणं य कतरा २ हित्तो अप्पा वा ४?, गोयमा ! सव्वत्थोवाओ अंतरदीवगअकम्मभूमंगमणुस्सिस्त्थियाओ देवक्खुरुत्तरक्खुरअकम्मभूमगमणुस्सिस्त्थियाओ दोवि तुल्लाओ संखेज्जगु०, हरिवासरम्मयवासअकम्मभूमगमणुस्सिस्त्थियाओ दोवि तुल्लाओ संखेज्जगु०, हेमवतेरणवासअकम्मभूमिगमणुस्सिस्त्थियाओ दोवि तुल्लाओ संखिज्जगुणाओ, भरतेरवतवासकम्मभूमगमणुस्सि० दोवि तुल्लाओ संखिज्जगुणाओ, पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमगमणुस्सिस्त्थियाओ दोवि तुल्लाओ संखेज्जगुणाओ ॥ एतासिणं भंते ! देवित्थियाणं भवणवासीणं वाणमंतरीणं जोइसिणीणं वेमाणिणीणं य कयरा २ हित्तो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसंसाहिया वा?, गोयमा ! सव्वत्थोवाओ वेमाणियदेवित्थियाओ भवणवासिदेवित्थियाओ असंखेज्जगुणाओ वाणमंतरदेवीयाओ असंखेज्जगुणाओ जोत्तिसियदेवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ ॥ एतासिणं भंते ! तिरिक्खजोणित्थियाणं जलघरीणं थलघरीणं खहघरीणं मणुस्सिस्त्थीयाणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमियाणं अंतरदीवियाणं देवित्थीणं भवणवासियाणं वाणमंतरीणं जोत्तिसियाणं वेमाणिणीणं य कयराओ २ हित्तो अप्पा वा बहुआ वा तुल्ला वा विसं?, गोयमा ! सव्वत्थोवा अंतरदीवगअकम्मभूमगमणुस्सिस्त्थियाओ देवक्खुरुत्तरक्खुरअकम्मभूमगमणुस्सिस्त्थियाओ दोवि संखे-

ल्जगुणाओ, हरिवासरम्मगवासकम्मभूमगमणुसिसत्थियाओ दोऽवि संखेज्जगुं, हेमवत्ते-
 रणवयवासकम्मभूमगं दोऽवि संखेज्जगुं, भरहेरवतवासकम्मभूमगणुसिसत्थीओ दोऽवि
 तुल्लाओ संखेज्जगुं, पुव्वविदेहअवरविदेहवासकम्मभूमगणुसिसत्थिं दोऽवि संखेज्जगुं, वेमा-
 णियदेवित्थियाओ असंखेज्जगुं, भवणवासिदेवित्थियाओ असंखेज्जगुं, बहयरतिरिक्खजो-
 णित्थियाओ असंखेज्जगुं, थलयरतिरिक्खजोणित्थियाउ संखिज्जगुं, जलयरतिरिक्खजोणित्थि-
 याओ संखेज्जगुणाओ, वाणमंतरदेवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ जोइसियदेवित्थियाओ संखेज्जगु-
 णाओ ॥ (सू० ५०)

सर्वस्त्रोका मनुष्यस्त्रियः, सङ्ख्यातकोटाकोटीप्रमाणत्वात्, ताभ्यस्तिर्यग्योनिकस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं तिर्यकस्त्री-
 णामतिबहुतया सम्भवात्, द्वीपसमुद्राणां चासङ्ख्येयत्वात्, ताभ्योऽपि देवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, भवनवासिव्यन्तरज्योतिष्कसौधमेशा-
 नदेवीनां प्रत्येकमसङ्ख्येयश्रेण्याकाशप्रदेशं शशिप्रमाणत्वात् । द्वितीयमल्पबहुत्वमाह—सर्वस्त्रोकाः खचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः, ताभ्यः स्थ-
 लचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, खचरेभ्यः स्थलचराणां स्वभावत एव प्राचुर्येण भावात्, ताभ्यो जलचरस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः,
 लवणे कालोदे स्वयम्भूरमणे च समुद्रे मत्स्थानामतिप्राचुर्येण भावात्, स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य च शेषसमस्तद्वीपसमुद्रापेक्षयाऽतिप्रभूत-
 त्वात् ॥ उक्तं द्वितीयमल्पबहुत्वम्, अधुना तृतीयमाह—सर्वस्त्रोका अन्तरद्वीपकाकर्मभूमिकमनुष्यस्त्रियः, क्षेत्रस्याल्पत्वात्, ताभ्यो
 देवकुरुत्तरकुरुस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, क्षेत्रस्य सङ्ख्येयगुणत्वात्, स्वस्थाने तु दृश्योऽपि परस्परं तुल्याः, समानप्रमाणक्षेत्रत्वात्, ताभ्यो

हरिवर्षस्वकत्वार्गकर्मभूमकमनुज्यस्त्रियः साज्ञेयगुणाः, देवकुरुत्तरकुरुक्षेत्रापेक्षया हरिवर्षस्वकक्षेत्रस्यातिप्रचुरत्वात्, स्वस्थानेऽपि द्वय्योऽपि परस्परं तुल्याः, क्षेत्रस्य समानत्वात्, ताभ्योऽपि, हेमनतैरण्यवताकर्मभूमकमनुज्यस्त्रियः सज्ञेयगुणाः, क्षेत्रस्याल्पत्वेऽप्यल्प-स्थितिकतया बहूनां तत्र तासां सम्भवात्, स्वस्थाने तु द्वय्योऽपि परस्परं तुल्याः, ताभ्योऽपि भरतैरावतकर्मभूमिकमनुज्यस्त्रियः साज्ञे-यगुणाः, कर्मभूमितया स्वभावत एव तत्र प्राचुर्येण सम्भवात्, स्वस्थाने तु द्वय्योऽपि परस्परं तुल्याः, ताभ्योऽपि पूर्वविदेहापरवि-देहकर्मभूमकमनुज्यस्त्रियः साज्ञेयगुणाः, क्षेत्रवाहुल्याद्जितस्वामिकाल इव च स्वभावत एव तत्र प्राचुर्येण भावात्, स्वस्थाने तु द्व-य्योऽपि परस्परं तुल्याः ॥ उक्तं तृतीयमल्पपदुल्बम्, अधुना चतुर्थमाह—मर्वस्तोका वैमानिकदेवस्त्रियः, अङ्गुलमानत्रक्षेत्रप्रदेशशरशेर्यद् द्वितीयं वर्गमूलं तस्मिन् दृतीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावत्प्र(वान् प्र)देशराशिस्तावत्प्रमाणसु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नभःप्रदेशा द्वात्रिंशत्तमभागहीनास्तावत्प्रमाणत्वात्प्रत्येकं सौधर्मेशानदेवस्त्रीणां, ताभ्यो भवनवासिदेवस्त्रियोऽसज्ञेयगुणाः, अङ्गुलमानत्र-क्षेत्रप्रदेशशरशेर्यत्प्रथमं वर्गमूलं तस्मिन् द्वितीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणसु श्रेणिषु यावान् प्रदेशराशिद्वौत्रि-शत्तमभागहीनस्तावत्प्रमाणत्वात्, ताभ्यो ज्यन्तरदेवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, साङ्ख्येययोजनप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि याचन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेभ्योऽपि द्वात्रिंशत्तमे भागेऽपनीते यच्छेपमवतिव्रते तावत्प्रमाणत्वात्तासां, ताभ्यः साङ्ख्येयगुणा ज्यो-तिष्कदेवस्त्रियः, पदपञ्चाशदधिकशतद्वयाङ्गुलप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि याचन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेभ्यो द्वात्रिंशत्तमे भागेऽपसारिते यावान् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणत्वात् ॥ उक्तं चतुर्थमल्पपदुल्बम्, इदानीं साम्प्रतीत्रिपथं पञ्चमगल्पपदुल्बमाह—सर्वस्तोका अन्तरद्वीपकाकर्मभूमकमनुज्यस्त्रियः, ताभ्यो देवकुरुत्तरकुरुक्षेत्रकर्मभूमकमनुज्यस्त्रियः साङ्ख्येयगुणाः ताभ्योऽपि हरिवर्ष-

न्यकस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः ताभ्योऽपि हैमवतहैरण्यवतस्त्रियः. सङ्ख्येयगुणाः ताभ्योऽपि भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्ये-
 यगुणाः ताभ्योऽपि पूर्वविदेहापरविदेहमनुष्यस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, अत्र भावना प्राग्वत्, ताभ्यो वैमानिकदेवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः,
 असङ्ख्येयश्रेण्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्तासां ताभ्यो भवनवासिदेवस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, अत्र युक्तिः प्रागेवोक्ता, ताभ्यः खचरति-
 र्थग्योनिकस्त्रियोऽसङ्ख्येयगुणाः, प्रतरासङ्ख्येयभागवत्सङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्तासां ताभ्यः स्थलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः,
 सङ्ख्येयगुणबृहत्तरप्रतरासङ्ख्येयभागवत्सङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, ताभ्यो जलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः,
 बृहत्तमप्रतरासङ्ख्येयभागवत्सङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, ताभ्यो व्यन्तरदेवस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, सङ्ख्येययोजन-
 कोटाकोटीप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेभ्यो द्वात्रिंशत्तमे भागेऽपहृते यावान् राशिरव-
 त्तिष्ठते तावत्प्रमाणत्वात्, ताभ्योऽपि ज्योतिष्कदेवस्त्रियः सङ्ख्येयगुणाः, एतच्च प्रागेव भावितम् ॥ इह स्त्रीत्वानुभावः स्त्रीवेदकर्मोद्दय
 इति स्त्रीवेदकर्मणो जघन्यत उत्कर्षतश्च स्थितिमानमाह—

इत्थिवेदस्स णं भंते ! कम्मस्स केवइयं कालं बंधठिती पणत्ता?, गोयमा ! जहत्तेणं सागरोवमस्स
 दिवद्धो सत्ताभागो [ड] पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणो उक्को० पणरस्स सागरोवमकोडा-
 कोडीओ, पणरस्स वाससयाइं अवाधा, अवाहूणिया कम्मठिती कम्मणिसेओ ॥ इत्थिवेदे णं
 भंते ! किंपगारे पणत्ते?, गोयमा ! कुंफुअगिसमाणे पणत्ते, सेत्तं इत्थियाओ ॥ (सू० ५१)

'स्त्रीवेदस्य' स्त्रीवेदनाम्नो णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! कर्मणः कियन्तं कालं बन्धस्थितिः प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ६४ ॥

सागरोपमस्य सार्द्धः सप्तभागः पत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनः, कथमिति चेदुच्यते—इह स्त्रीवेदादीनां कर्मणां स्वसात् २ उरुष्टस्थिति-
बन्धात् मिथ्यात्वसत्क्या उरुष्टया श्रित्या सप्ततिसागरोपमकोटीप्रमाणया भागे ह्येते यल्लभ्यते तत्पत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनं
जघन्यस्थितिः “सेसाणुकोसाओ मिच्छुपुकोसपण जं लद्धं”मित्यादिवचनप्रामाण्यात्, तत्र स्त्रीवेदस्योत्कृष्टः स्थितिवन्धः पथ्यदशसा-
गरोपमकोटीकोट्यः, तासां मिथ्यात्वस्थित्या भागो द्रियते, शून्यं शून्येन पातयेत् जाता उपरि पथ्यदश अधस्तात्सप्ततिः, अतयोश्च
छेद्यच्छेदकरादयोर्दशभिरपवर्तना जात उपर्येकः सार्द्धः अधस्तात्सप्त आगतमेकसागरोपमस्य सार्द्धः सप्तभागः, पत्योपमासङ्ख्येय-
भागन्यूनः क्रियते, इयं च व्याख्या मूलटीकादुसारेण कृता, पथ्यसद्ग्रहमेतनापीदमेव जघन्यस्थितिपरिमाणं केवलं पत्योपमास-
ङ्ख्येयभागादीनं (न) वक्तव्यं, तन्मतेन “सेसाणुकोसाओ मिच्छुत्तर्द्धिर्दं जं लद्धं” इत्येतावन्मात्रस्यैव जघन्यस्थित्यानयनस्य करणस्य विय-
मानत्वात्, कर्मप्रकृतिसद्ग्रहणीकारस्त्वित्थं जघन्यस्थित्यानयनाय करणसूत्रमाह—“वग्युकोसठिर्दं मिच्छुपुकोसगेण जं लद्धं ।
सेसाणं तु जहणं पलियासंसेजगेणूणं ॥ १ ॥” असाक्षरगमनिका—इह ज्ञानावरणीयप्रकृतिसमुदायो ज्ञानावरणीयवर्ग इत्युच्यते,
दर्शनावरणीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनावरणीयवर्गः, वेदनीयप्रकृतिसमुदायो वेदनीयवर्गः, दर्शनमोहनीयप्रकृतिसमुदायो दर्शनमोहनीय-
वर्गः, चारित्रमोहनीयप्रकृतिसमुदायश्चारित्रमोहनीयवर्गः, नोकपागमोहनीयप्रकृतिसमुदायो नोकपागमोहनीयवर्गः, तामप्रकृतिसमुदायो
नामवर्गः, गोत्रप्रकृतिसमुदायो गोत्रवर्गः, अन्तरायप्रकृतिसमुदायोऽन्तरायवर्गः, एतेषां (च) वर्गणां या आलीया आलीया उरुष्टया स्थिति-
शिंशत्सागरोपमकोटीकोट्यादिका तस्या मिथ्यात्वसत्क्या उरुष्टया श्रित्या सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया भागे ह्येते सति यल्ल-
भ्यते तत्पत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनं सत् उक्तशेषाणां निद्रादीनां प्रकृतीनां जघन्यस्थितेः परिमाणमिति, ततन्मन्मतेन स्त्रीवेदस्य ज-

२ प्रतिपत्तौ
स्त्रीवेदब-
न्धस्थितिः
प्रकारश्च
सू० ५१

॥ ६४ ॥

स्थितिद्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनौ, तथाहि—नोकपायमोहनीयस्योत्कृष्टा स्थितिर्विशतिसागरोपम-
 कोटीकोट्यः, तासां मिथ्यात्वस्थित्या सप्ततिसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणया भागे द्वियमाणे शून्यं शून्येन पातयेत् लब्धौ द्वौ साग-
 रोपमस्य सप्तभागौ तौ पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनौ क्रियेते इति । उत्कृष्टा स्थितिः पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यः, इह स्थितिर्द्विधा—
 कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा अनुभवयोग्या च, तत्रेयं कर्मरूपताऽवस्थानलक्षणा द्रष्टव्या, अनुभवयोग्या पुनरवाधाहीना, (सा) च येषां कर्मणां
 यावत्तः सागरोपमकोटीकोट्यस्तेषां तावन्ति वर्षशतान्यवाधा, स्त्रीवेदस्य चाधिकृतस्योत्कृष्टा स्थितिः पञ्चदश सागरोपमकोटीकोट्य-
 स्ततः पञ्चदश वर्षशतान्यवाधा, तथा चाह—“पण्णरस वाससयाइं अवाहा” इति, किमुक्तं भवति ?—स्त्रीवेदकर्म उत्कृष्टस्थितिकं बद्धं
 सास्वरूपेण पञ्चदश वर्षशतानि यावन्न जीवस्य स्वविपाकोदयमादर्शयति तावत्कालमध्ये दलिकनिषेकस्याभावात्, तथा चाह—“अ-
 वाहूणिया” इत्यादि, ‘अवाधोना’ अवाधाकालपरिहीना कर्मस्थितिरनुभवयोग्येति गम्यते, यतः ‘अवाधोनः’ अवाधाकालपरिहीनः
 कर्मनिषेकः—कर्मदलिकरचनेति ॥ सम्प्रति स्त्रीवेदकर्मोदयजनितो यः स्त्रीवेदः स किंस्वरूपः ? इत्यावेदयन्नाह—‘इत्थिवेए णं भंते !’
 इत्यादि, स्त्रीवेदो गमिति पूर्ववत् भदन्त ! ‘किंप्रकारः’ किंस्वरूपः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! पुम्पुकाप्रिसमानः, पुम्पुकाशब्दो
 देशीत्वात्कारीपवचनस्ततः कारीपाप्रिसमानः परिमलनमदनदाहरूप इत्यर्थः, प्रज्ञप्तः, उपसंहारमाह—‘सेत्तं इत्थियाओ’ ॥ तदे-
 वमुक्ताः स्त्रियः, सम्प्रति पुरुषप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं पुरिसा ?, पुरिसा त्तिविहा पणत्ता, तंजहा—तिरिक्खजोणियपुरिसा मणुस्सपुरिसा देवपु-
 रिसा ॥ से किं तं त्तिरिक्खजोणियपुरिसा ?, २ त्तिविहा पणत्ता, तंजहा—जलयराथलयरा खहयरा,

इत्थिभेदो भाणितव्वो, जाव खहयरा, सेत्तं खहयरा सेत्तं खहयरंतिरिखजोणियपुरिसा ॥ से किं तं मणुस्सपुरिसा ? , २ तिथिधा पणत्ता, तंजहा-कम्मभूमगा अकम्मभूमगा अंतरदीवगा, सेत्तं मणुस्सपुरिसा ॥ से किं तं देवपुरिसा ? , देवपुरिसा चडव्विहा पणत्ता, इत्थीभेदो भाणितव्वो जाव सव्वट्टसिद्धा (सू० ५२)

‘से किं तं पुरिसा’ इत्यादि, अथ के ते पुरुषाः ? , पुरुषास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तथा-तिर्यग्योनिकपुरुषा मनुष्यपुरुषा देवपुरुषाश्च ॥ से किं तमित्यादि, अथ के ते तिर्यग्योनिकपुरुषाः ? , तिर्यग्योनिकपुरुषास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा-जलचरपुरुषाः शलचरपुरुषाः खचरपुरुषाश्च । मनुष्यपुरुषा अपि त्रिविधास्तद्यथा-कर्मभूमका अकर्मभूमका अन्तरद्वीपकाश्च ॥ देवसूत्रमाह-‘से किं तमित्यादि, अथ के ते देवपुरुषाः ? , देवपुरुषाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तथा-भवनवासिनो वानमन्तरा ज्योतिष्का वैमानिकाश्च, भवनपतयोऽसुरादिभेदेन दशविधा वक्तव्याः, वानमन्तराः पिशाचादिभेदेनाष्टविधाः, ज्योतिष्काश्चन्द्रादिभेदेन पञ्चविधाः, वैमानिकाः कल्पोपपन्नकल्पातीतभेदेन द्विविधाः, कल्पोपपन्नाः सौधर्मादिभेदेन द्वादशविधाः, कल्पातीता त्रैवेयकानुत्तरोपपातिकभेदेन द्विविधाः, तथा चाह-“जाव अणुत्तरोववाइया” इति ॥ उक्तो भेदः, सम्प्रति स्थितिप्रतिपादनार्थमाह-

पुरिसस्स णं भंते ! केवत्तियं कालं ठिती पणत्ता ? , गोयमा ! जहं अंतोसुं उक्कों तेत्तीसं सागरोवमाइं । तिरिखजोणियपुरिसाणं मणुस्साणं जा चेव इत्थीणं ठिती सा चेव भणियव्वा ॥ देवपुरिसाणवि जाव सव्वट्टसिद्धाणं ति । ताव ठिती जहा पणवणाए तथा भाणियव्वा ॥ (सू० ५३)

‘पुरिसस्स णं भंते’ इत्यादि, पुरुषस्य स्वस्वभवमजहतो भदन्त ! कियन्तं कालं यावत्स्थितिः प्रज्ञप्ता ? , भगवानाह—जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं मरणभावात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, तान्यनुचरसुरापेक्षया द्रष्टव्यानि, अन्यस्यैतावत्याः स्थितेरभावात् । तिर्यग्योनिकानामौधिकानां जलचराणां स्थलचराणां खचराणां स्त्रिया या स्थितिरुक्ता तथा वक्तव्या, मनुष्यपुरुषस्याप्यौधिकस्य कर्मभूमिकस्य सामान्यतो विशेषतो भरतैरावतकस्य पूर्वविदेहापरविदेहकस्य अकर्मभूमस्य सामान्यतो विशेषतो हैमवतैरण्यवतकस्य हरिवर्परम्यकस्य देवकुत्तरकुशकस्थान्तरद्वीपकस्य यैवासीये स्थाने स्त्रियाः स्थितिः सैव पुरुषस्यापि वक्तव्या, तद्यथा—सामानिकतिर्यग्योनिक-पुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, जलचरपुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, चतुष्पदस्थलचरपुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, उरःपरिसर्पस्थलचरपुरुषाणां जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, एवं भुजपरिसर्पस्थलचरपुरुषाणां खचरपुरुषाणामपि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पत्योपमासङ्ख्येयभागः, सामान्यतो मनुष्यपुरुषाणां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतच्च बाह्यलिङ्गप्रव्रज्याप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य वेदितव्यं, अन्यथा चरणपरिणामस्यैकसामायिकस्यापि सम्भवादेकं समयमिति ब्रूयात्, अथवा देशचरणमधिकृत्येदं वक्तव्यं, देशचरणप्रतिपत्तेर्बहुलभङ्ग-तया जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तसम्भवात्, तत्र सर्वचरणसम्भवेऽपि यदिदं देशचरणमधिकृत्योक्तं तद्देशचरणपूर्वकं प्रायः सर्वचरणमिति प्रतिपत्त्यर्थं, तथा चोक्तम्—“संस्मत्तंमि उ लद्धे पलियपुत्तेण सावओ होइ । चरणोवसमखयाणं सागर संखंतरा होंति ॥ १ ॥” इति, अत्र यदाद्यं व्याख्यानं तत्स्त्रीवेदचिन्तायामपि द्रष्टव्यं, यच्च स्त्रीवेदचिन्तायां व्याख्यातं तदत्रापीति, उत्कर्षतो देशेना पूर्वकोटी

१ सम्यक्तवे तु लब्धे पत्योपमपृथक्त्वेनैव श्रावको भवति । चरणोपशमक्षयाणां सागरोपमाणि संख्यातानि अन्तरं भवन्ति ॥ १ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ६६ ॥

वर्षाष्टकादूर्ध्वमुत्कर्षतोऽपि पूर्वकोट्यायुप एव चरणप्रतिपत्तिसम्भवात्, कर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि प-
ल्योपमानि, चरणप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां क्षेत्रं प्रतीत्य
जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, तानि च सुपमसुपमारके वेदितव्यानि, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो
देशोना पूर्वकोटी, पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, धर्मचरणं
प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, सामान्यतोऽकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्येन पल्योपमास-
ङ्ख्येयभागन्यूनमेकं पल्योपममुत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षेण देशोना पूर्वकोटी, पूर्वविदेहकस्या-
परविदेहकस्य वाऽकर्मभूमौ संहृतस्य जघन्येनोत्कर्षत एतावदायुःप्रमाणसम्भवात्, हैमवतैरुपयवताकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म
प्रतीत्य जघन्येन पल्योपमं पल्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनमुत्कर्षतः परिपूर्णं पल्योपमं, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो दे-
शोना पूर्वकोटी, भावना प्रागिव, हरिर्वर्षस्यकवर्षाकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्यतो द्वे पल्योपमे पल्योपमासङ्ख्येय-
भागन्यूने उत्कर्षतः परिपूर्णं द्वे पल्योपमे, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, देवकुरुत्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतभूमकमनु-
ष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्यतः पल्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनानि त्रीणि पल्योपमानि उत्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पल्योपमानि,
संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, अन्तराष्ट्रीपकाकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाणां जन्म प्रतीत्य जघन्येन देशेन-
पल्योपमासङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः परिपूर्णपल्योपमासङ्ख्येयभागः, संहरणमधिकृत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटीति ॥
देवपुरिसाणमित्यादि, देवपुरुषाणां सामान्यतो जघन्यतः स्थितिर्विश कर्षतस्त्रीणाणि उत्कर्षतस्त्रीणां विशेपचिन्तायाम-

सुरकुमारपुरुपाणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः सातिरेकमेकं सागरोपमं, नागकुमारादिपुरुपाणां सर्वेषामपि जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतो देशेने द्वे पत्योपमे, व्यन्तरपुरुपाणां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतः पत्योपमं, ज्योतिष्कदेवपुरुपाणां जघन्यतः पत्योपमस्याष्टमो भाग उत्कर्षतः परिपूर्णं पत्योपमं वर्षशतसहस्राभ्यधिकं, सौधर्मकल्पदेवपुरुपाणां जघन्यतः पत्योपमं सुल्कर्षतः द्वे सागरोपमे ईशान-[ग्रन्थाग्रम् २०००] कल्पदेवपुरुपाणां जघन्यतः साधिकं पत्योपममुत्कर्षतो द्वे सागरोपमे सातिरेके सन-
कुमारकल्पदेवपुरुपाणां च जघन्यतो द्वे सागरोपमे उत्कर्षतः सप्त सागरोपमाणि माहेन्द्रकल्पदेवपुरुपाणां जघन्यतः सातिरेके द्वे साग-
रोपमे उत्कर्षतः सातिरेकाणि सप्त सागरोपमाणि ब्रह्मलोकदेवानां जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्षतो दश लान्तककल्पदेवानां
जघन्यतो दश सागरोपमाणि उत्कर्षतश्चतुर्दश महाशुककल्पदेवपुरुपाणां जघन्यतश्चतुर्दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश सहस्रारक-
ल्पदेवानां जघन्येन सप्तदश सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टादश आनतकल्पदेवानां जघन्यतोऽष्टादश सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनविं-
शतिः प्राणतकल्पदेवानां जघन्यत एकोनविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतो विंशतिः आरणकल्पदेवानां जघन्यतो विंशतिः सागरोप-
माणि उत्कर्षत एकविंशतिः अच्युतकल्पदेवानां जघन्यत एकविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतो द्वाविंशतिः अधस्तनाधस्तनैवेयकदेवानां
जघन्यतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयोविंशतिः अधस्तनमध्यममैवेयकदेवानां जघन्यतस्त्रयोविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत-
श्चतुर्विंशतिः अधस्तनोपरितनैवेयकदेवानां जघन्यतश्चतुर्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः पथ्यविंशतिः मध्यमाधस्तनैवेयकदेवानां
जघन्येन पथ्यविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः पड्विंशतिः मध्यममध्यममैवेयकदेवानां जघन्यतः पड्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः
सप्तविंशतिः मध्यमोपरितनमैवेयकदेवानां जघन्येन सप्तविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टाविंशतिः उपरितनाधस्तनमैवेयकदेवानां जघ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ६७ ॥

न्येनाष्टाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनत्रिंशत् उपरितनमभ्यमत्रैवेयकदेवानां जघन्येनैकोनत्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतत्रिंशत् उपरितनोपरितनत्रैवेयकदेवानां जघन्यतत्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षत एकत्रिंशत् सागरोपमाणि विजयवैजयन्तजयन्तापराजितविमानदेवानां जघन्येनैकत्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतत्रयत्रिंशत् सागरोपमाणि सर्वार्थसिद्धमहाविमानदेवानामजघन्योत्कृष्टं त्रयत्रिंशत्सागरोपमाणि । क्वचिदेवं सूत्रपाठः—“देवपुरिसाण ठिई जहा पणवणाए ठिइएए तथा भाणियव्वा” इति, तत्र स्थितिपदेऽप्येवमेवोक्ता स्थितिरिति ॥ उक्तं पुरुषस्य भवस्थितिमानमधुना पुरुषः पुरुपत्वममुश्चन् कियन्तं कालं निरन्तरमवतिष्ठते इति निरूपणार्थमाह—

पुरिसे णं भंते ! पुरिसे त्ति कालतो केवच्चिरं होइ ? , गोयमा ! जहन्नेणं अंतो० उक्को० सागरोव-
मसतपुहुत्तं सातिरेगं । त्तिरिक्खजोणियपुरिसे णं भंते ! कालतो केवच्चिरं होइ ? , गोयमा ! जह-
न्नेणं अंतो० उक्को० त्तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमभहियाइं, एवं तं चेव, संचिट्ठणा जहा
इत्थीणं जाव खहरत्तिरिक्खजोणियपुरिसस्स संचिट्ठणा । मणुस्सपुरिसाणं भंते ! कालतो के-
वच्चिरं होइ ? , गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जहन्ने० अंतो० उक्को० त्तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपु-
हुत्तमभहियाइं, धम्मचरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी एवं सव्वत्थ जाव
पुव्वविदेहअवरविदेह, अकम्मभूमगमणुस्सपुरिसाण जहा अकम्मभूमकमणुस्सिस्सत्थीणं जाव
अंतरदीवगाणं जच्चेव ठिती सच्चेव संचिट्ठणा जाव सव्वट्ठसिद्धगाणं ॥ (सू० ५४)

पुरुषो णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! पुरुष इति पुरुपभावनापरिसागेन ‘क्वचिच्चिरं’ कियन्तं कालं यावद्भवति ?, भगवानाह—गौतम !

२ प्रतिपत्तौ
पुरुषभव-
स्थितिः
सू० ५३
पुरुषवेद-
स्थितिः
सू० ५४

॥ ६७ ॥

जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तावतः कालादूर्ध्वं मृत्वा ह्यादिभावगमनाद्, उत्कर्षतः सातिरेकं सागरोपमशतपृथक्त्वं, सामान्येन तिर्यङ्ङनराम-
रभवेष्वेतावन्तं कालं पुरुषेष्वेव भावसम्भवात्, सातिरेकता कतिपयमनुष्यभवेर्वेदितव्या, अत ऊर्ध्वं पुरुषनामकर्मोदयाभावतो नियमत
एव ह्यादिभावगमनात् । तिर्यग्योनिकपुरुषाणां यथा तिर्यग्योनिकस्त्रीणां तथा वक्तव्यं, तच्चैवम्—तिर्यग्योनिकपुरुषस्तिर्यग्योनिकपुरुषत्व-
मजहत् जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तदनन्तरं मृत्वा गलन्तरे वा संक्रमात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि,
तत्र पूर्वकोटिपृथक्त्वं सप्त भवाः पूर्वकोट्यायुषः पूर्वविदेहादौ (यतः) त्रीणि पल्योपमान्यष्टमे भवे देवकुत्तरकुरुषु, (यतः) विशेषचिन्तायां
जलचरपुरुषो जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं मरणभावेन तिर्यग्योन्यन्तरे गलन्तरे वेदान्तरे वा संक्रमात्, उत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं,
पूर्वकोट्यायुःसमन्वितस्य भूयो भूयस्तत्रैव ह्यादिवारोत्पत्तिसम्भवात् । चतुष्पदस्थलचरपुरुषो जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पल्यो-
पमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि सामान्यतिर्यकपुरुषस्येव भावनीयानि । उरःपरिसर्पस्थलचरपुरुषो भुजपरिसर्पस्थलचरपु-
रुषश्च जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं, तच्च जलचरपुरुषस्येव भावनीयं । खचरपुरुषो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, अन्तर्मुहूर्त्त-
भावना सर्वत्रापि प्रागिव, उत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकः पल्योपमासङ्ख्येयभागः, स च सप्त वारान् पूर्वकोटिस्थितिषूत्पद्याष्टम-
वारमन्तरद्वीपादिखचरपुरुषेषु पल्योपमासङ्ख्येयभागस्थितिषूत्पद्यमानस्य वेदितव्यः । 'मणुस्सपुरिसाणं जहा मणुस्सिस्तथीण'मिति,
मनुष्यपुरुषाणां यथा मनुष्यस्त्रीणां तथा वक्तव्यं, तच्चैवं—सामान्यतो मनुष्यपुरुषस्य क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं मृत्वा
गलन्तरे वेदान्तरे वा संक्रमात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तत्र सप्त भवाः पूर्वकोट्यायुषो महाविदेहेषु
अष्टमस्तु देवकुर्वादिषु, धर्मचरणं प्रतीत्य समयमेकं, द्वितीयसमये मरणभावात्, उत्कर्षतो देशेना पूर्वकोटी, उत्कर्षतोऽपि पूर्वकोट्यायुप

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि
रीयावृत्तिः

॥ ६८ ॥

एव वर्षाष्टकादूर्ध्वं चरणप्रतिपत्तिभावात्, विशेषचिन्तायां सामान्यतः कर्मभूमिकमनुष्यपुरुषः कर्मभूमिरूपं क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽ-
न्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिप्रथक्त्वाभ्यधिकानि, तत्रान्तर्मुहूर्त्तभावना प्रागिव, त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिप्रथक्त्वा-
भ्यधिकानि सप्त वारात् पूर्वकोट्यायुःसमन्वितेपूत्पद्याष्टमं वारमेकान्तसुपमायां भरतैरावतयोस्त्रिपत्योपमस्थितिपूत्पद्यामानस्य वेदित-
व्यानि, धर्मचरणं प्रतीत्य जघन्यत एकं समयं, सर्वविरतिपरिणामस्यैकसामयिकस्यापि सम्भवात्, उत्कर्षतो देशोत्ता पूर्वकोटी, सम-
प्रचरणकालस्याप्येतावत् एव भावात् । भरतैरावतकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषोऽपि भरतैरावतक्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि
पत्योपमानि देशोनपूर्वकोट्यभ्यधिकानि, तानि च पूर्वकोट्यायुःसमन्वितस्य विदेहपुरुषस्य भरतादौ संहत्यानीतस्य भरतादिवासयोगाद्
भरतादिप्रद्युत्तव्यपदेशस्य भवायुःक्षये एकान्तसुपमाप्रारम्भे समुत्पन्नस्य वेदितव्यानि, धर्मचरणं प्रतीत्य जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो
देशोना पूर्वकोटी, एतच्च इयमपि प्रागिव भावनीयं, पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषः क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः
पूर्वकोटिप्रथक्त्वं, तच्च भूयो भूयस्तत्रैव सप्तवारानुत्पत्त्या भावनीयं, अत ऊर्ध्वं त्ववश्यं गत्यन्तरे योन्यन्तरे वा संक्रमभावात्, धर्मचरणं
प्रतीत्य जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी । तथा सामान्यतोऽकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषस्तद्भावमपरित्यजन् जन्म प्रतीत्य जघ-
न्यत एकं पत्योपमं पत्योपमासाक्षेयभागन्यूनमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, संहरणं प्रतीत्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तच्चान्तर्मुहूर्त्तोयुःशेष-
स्याकर्मभूमिषु संहृतस्य वेदितव्यं, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, तानि च देशोनपूर्वकोट्यायुःसम-
न्वितस्योत्तरकुर्वादौ संहृतस्य तत्रैव मृत्योत्पन्नस्य वेदितव्यानि, देशोन्तता च पूर्वकोट्या गर्भकालेन न्यूनत्वाद्, गर्भस्थितस्य संहरणप्र-
तिपत्त्यात् । हैमव्रतहैरण्यवताकर्मभूमिकमनुष्यपुरुषो जन्म प्रतीत्य जघन्यतः पत्योपमासाक्षेयभागन्यूनं पत्योपममुत्कर्षतः परिपूर्णं

२ प्रतिपत्तौ
पुरुषस्य-
स्थितिः
सू० ५४

॥ ६८ ॥

प्रत्योपमं, संहरणं प्रतीत्य ज्ञाष्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकमेकं प्रत्योपमं, अत्र भावना प्राणुक्तादुत्सारेण स्वयं
 कर्त्तव्या । हरिवर्षस्य कर्त्तव्योपमं भूमकमनुष्यपुरुषो जन्म प्रतीत्य ज्ञाष्यतो द्वे प्रत्योपमे प्रत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूने, उत्कर्षतः परिपूर्णं
 द्वे प्रत्योपमे, जप्तन्यत उत्कर्षतश्च तत्रैत्रावत आयुषः सप्तभावात्, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं न्यूनान्वर्मुहूर्त्तायुषः संहरणाऽस-
 म्भवात्, उत्कर्षतो देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिके द्वे प्रत्योपमे, भावनाऽत्र प्राग्वत् । देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यपुरुषः क्षेत्रं प्रतीत्य
 जघन्यतः प्रत्योपमासङ्ख्येयभागन्यूनानि त्रीणि प्रत्योपमानि उत्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि प्रत्योपमानि, संहरणमधिकृत्य जघन्यतोऽ-
 न्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि प्रत्योपमानि देशोनपूर्वकोट्यधिकानि । अन्तरद्वीपकमनुष्यपुरुषो जन्म प्रतीत्य देशोनं प्रत्योपमासङ्ख्येयभागमु-
 त्कर्षतः परिपूर्णं प्रत्योपमासङ्ख्येयभागं, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटिसमभ्यधिकः प्रत्योपमासङ्ख्येयभागः ।
 'देवाणं ज्ञा चैव ठिई सा चैव संचिष्टणा भाणियन्वा' देवानां चैव स्थितिः प्रागभिहिता सैव 'संचिष्टणा' इति कायस्थितिर्भणितव्या,
 नन्वेकभवभावाश्रया कायस्थितिः सा कथमेकस्मिन् भवे भवति?, त्रैप दोषः, देवपुरुषो देवपुरुषत्वापरित्यागेन कियन्तं कालं याव-
 न्निरन्तरं भवति? इत्येतावदेवात्र विवक्षितं, तत्र देवो मृत्वाऽऽनन्तर्येण भूयो देवो न भवति ततः 'देवाणं जा ठिई सा चैव संचिष्टणा
 भाणियन्वा' इत्यतिदेशः कृतः ॥ तदेवमुक्तं सातयेनावस्थानमिदानीमन्तरमाह—

पुरिसस्स णं संते ! केवतियं कालं अंतरं होइ?, गोयमा ! जह० एकं समयं उक्को० वणस्सति-
 कालो तिरिक्खजोणियपुरिसाणं जह० अंतोसु० उक्को० वणस्सतिकालो एवं जाव खहयरति-
 रिक्खजोणियपुरिसाणं ॥ मणुस्सपुरिसाणं संते ! केवतियं कालं अंतरं होइ?, गोयमा ! खेतं

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ६९ ॥

पडुच जह० अंतोसु० उक्को० वणस्सतिकालो, धम्मचरणं पडुच जह० एकं समयं उक्को० अणंतं कालं अणंताओ उस्स० जाव अवहुपोगलपरियट्ठं देस्सुणं, कम्मभूमकाणं जाव विदेहो जाव धम्मचरणे एक्को समओ सेसं जहित्थीणं जाव अंतरदीवकाणं ॥ देवपुरिसाणं जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, भवणवासिदेवपुरिसाणं ताव जाव सहस्सारो, जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो । आणतदेवपुरिसाणं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! जह० वासपुहुत्तं उक्को० वणस्सतिकालो, एवं जाव गेवेज्जदेवपुरिसस्सवि । अणुत्तरोववातियदेवपुरिसस्स जह० वासपुहुत्तं उक्को० संखेज्जाइं सागरोवमाइं साइरेगाइं ॥ (सू० ५५)

‘पुरिसस्सणं’ इत्यादि, पुरुषस्य णमिति वाक्यालङ्कारे पूर्ववत् भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? , पुरुषः पुरुषत्वात्परिभ्रष्टः सन् पुनः कियता कालेन तदवाप्नोतीत्यर्थः, तत्र भगवानाह—गौतम ! जघन्येनैकं समयं—समयादनन्तरं भूयोऽपि पुरुषत्वमुवाप्नोतीति भावः, इयमत्र भावना—यदा कश्चिद्युरुष उपशमश्रेणिगत उपशान्ते पुरुषवेदे समयमेकं जीवित्वा तदनन्तरं त्रियते तदाऽसौ नियमादेवपुरुषेषूपगते इति समयमेकमन्तरं पुरुषत्वस्य, ननु स्त्रीनपुंसकयोरपि श्रेणिलाभो भवति तत्कस्मादनयोरप्येवमेकः समयोऽन्तरं न भवति ? , उच्यते, स्त्रिया नपुंसकस्य च श्रेण्यारूढाववेदकभावानन्तरं मरणेन तथाविधशुभाध्यवसायतो नियमेन देवपुरुषत्वेनोत्पादात्; उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स चैवमभिलपनीयः—“अणंताओ उस्सप्पिणीओ ओसप्पिणीओ कालतो खेततो अणंता लोगा असंखेज्जा पोगलपरियट्ठा, ते णं पुगलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्ज भागो”इति ॥ तदेवं सामान्यतः पुरुषत्वस्यान्तरमभिधाय सम्प्रति तिर्यकपुरुषविष-

यमतिदेशमाह—‘जं तिरिक्खजोणित्थीणमंतरं’मित्यादि, यत्तिर्यग्योनिकस्त्रीणामन्तरं प्रागभिहितं तदेव तिर्यग्योनिकपुरुषाणामन्यविशेषितं वक्तव्यं, तच्चैवम्—सामान्यतस्तिर्यक्पुरुषस्य जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं तावत्कालस्थितिना मनुष्यादिभवेन व्यवधानात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽसङ्ख्येयपुद्गलपरावर्त्ताख्यः, तावता कालेनामुक्तौ सत्यां नियोगतः पुरुषत्वयोगात्, एवं विशेषचिन्तायां जलचरपुरुषस्य स्थलचरपुरुषस्य खचरपुरुषस्यापि प्रत्येकं जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यं ॥ सम्प्रति मनुष्यपुरुषत्वविषयान्तरप्रतिपादनार्थमतिदेशमाह—‘जं मणुस्सइत्थीणमंतरं तं मणुस्सपुंरिसाणं’मिति, यन्मनुष्यस्त्रीणामन्तरं प्रागभिहितं तदेव मनुष्यपुरुषाणामपि वक्तव्यं, तच्चैवम्—सामान्यतो मनुष्यपुरुषस्य जघन्यतः क्षेत्रमधिकृत्यान्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च प्रागिव भावनीयं, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, धर्मचरणमधिकृत्य जघन्यत एकं समयं, चरणपरिणामात्परिभ्रष्टस्य समयानन्तरं भूयोऽपि कस्यचिच्चरणप्रतिपत्तिसम्भवात्, उत्कर्षतो देशोनापार्द्धपुद्गलपरावर्त्तैः, एवं भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यपुरुषस्य पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषस्य जन्म प्रतीय चरणमधिकृत्य च प्रत्येकं जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यं । सामान्यतोऽकर्मभूमकमनुष्यपुरुषस्य जन्म प्रतीय जघन्यतोऽन्तरं दश वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोभ्यधिकानि, अकर्मभूमकमनुष्यपुरुषत्वेन मृतस्य जघन्यस्थितिषु देवेषूप्य[ते], ततोऽपि च्युला कर्मभूमिषु स्त्रीत्वेन पुरुषत्वेन वोत्पद्य कस्याप्यकर्मभूमित्वेन भूयोऽप्युत्पादात्, देवभवाच्च्युलाऽनन्तरमकर्मभूमिषु मनुष्यत्वेन तिर्यक्सञ्ज्ञापश्चेन्द्रियत्वेन वा उत्पादाभावात्पान्तराले कर्मभूमिकेषु मृतोत्पादाभिधानं, उत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽन्तरं; संहरणं प्रतीय जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, अकर्मभूमिषु कर्मभूमिषु संहत्यान्तर्मुहूर्त्तान्तरं तथाविधबुद्धिपरावर्त्तादिभावतो भूयस्तत्रैव नयनसम्भवात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, एतावतः कालादूर्द्ध्वमकर्मभूमिषूपत्तिवत् संहरणस्यापि नियोगतो भावात् । एवं हैमवतैरण्यवतादिष्वप्यकर्मभूमिषु जन्मतः संहरणतश्च जघन्यत

उत्कर्षतश्चान्तरं वृक्षव्यं श्रावदन्तरद्वीपकाकर्म्मभूकमनुष्यपुरुषवृक्षव्यता ॥ सम्प्रति देवपुरुषाणामन्तरप्रतिपादनार्थमाह—‘देवपुरिसस्स
पुं भंते!’ इत्यादि, देवपुरुषस्य भदन्त! कालतः कियच्चिरमन्तरं भवति?, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, देवमवाश्रुत्वा गर्भ-
व्युत्क्रान्तिकमनुष्येपूत्पद्य पर्याप्तिसमाप्त्यन्तरं तथात्रिधाध्यवसायसरणेन भूयोऽपि कस्यापि देवत्वेनोत्पादसम्भवात्, उत्कर्षतो वनस्प-
तिकालः, एवमसुरकुमारादारभ्य तिरन्तरं तावद्वृक्षव्यं यावत्सहस्रारकल्पदेवपुरुषस्यान्तरं, आनतकल्पदेवस्यान्तरं जघन्येन वर्षपृथ-
क्त्वं, कस्यादेतावद्विद्वान्तरमिति चेदुच्यते इह यो गर्भस्थः सर्वोभिः पर्याप्तः स शुभाख्यवसायोपेतो मृतः सन् आनतक-
ल्पादारतो ये देवास्तेपूत्पद्यते नानतादिषु, तावन्मात्रकालस्य तद्योग्याध्यवसायविशुद्ध्यभावात्, ततो य आनतादिभ्यश्च्युतः सन् भूयो-
ऽप्यानतादिपूत्पत्त्यते स नियमाचारित्रमवाप्य, चारित्रं चाष्टमे वर्षे, तत उक्तं जघन्यतो वर्षपृथक्त्वम्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, एवं
प्राणतारणाच्युतकल्पत्रैवेयकदेवपुरुषाणामपि प्रत्येकमन्तरं जघन्यत उत्कर्षतश्च वृक्षव्यम्, अनुत्तरोपपातिककल्पातीतदेवपुरुषस्य जघ-
न्यतोऽन्तरं वर्षपृथक्त्वमुत्कर्षतः सङ्क्षयेयानि सातिरेकाणि, तत्र सङ्क्षयेयानि सागरोपमाणि तदन्यवैमानिकेषु सङ्क्षयेया-
रोस्पत्या, सातिरेकाणि मनुष्यभैवैः, तत्र सामान्याभिधानेऽप्येतदपरजितान्तमवगन्तव्यं, सर्वार्थसिद्धे सङ्क्षुदेवोत्पादतस्तत्रान्तरास-
म्भवात्, अन्ये त्वमिदधति—भवनवासिन आरभ्य आईशानादमरस्य जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, सन्कुमारादारभ्यासहस्रारान्नव दि-
नानि, आनतकल्पादारभ्याच्युतकल्पं यावन्नव मासाः, नवसु त्रैवेयकेषु सर्वार्थसिद्धमहाविमानवर्जेष्वनुत्तरविमानेषु च नव वर्षाणि,
त्रैवेयकान् यावत् सर्वत्राप्युत्कर्षतो वनस्पतिकालः, विजयादियु चतुर्षु महाविमानेषु द्वे सागरोपमे, उक्तञ्च—‘आईसाणादमरस्स
१ आईशानादन्तरममराणां हीनं शुद्धरान्तः । आ सहस्रारात् अच्युतात् वायुत्तरात् दिनमासवर्षनवकम् ॥ १ ॥ स्यान्तरकाल उल्लटः सर्वार्थं द्वितीयो नो-
त्पादः । द्वे सागरोपमे विजयादियु.

अंतरं हीणयं मुहुचंवी । आसहसारे अश्रुयश्रुत्तरदिणमासवासनव ॥ १ ॥ थावरकालुकोसो सव्वहे बीयओ न उववाओ । दो अ-
 ग्गरा विजयादिमु” इति ॥ तदेवमुक्तमन्तरं, साम्प्रतमल्पबहुत्वं वक्तव्यं, तानि च पञ्च, तथा-प्रथमं सामान्याल्पबहुत्वं, द्वितीयं
 त्रिविधतिर्यकूपुरुषविषयं, तृतीयं त्रिविधमनुष्यपुरुषविषयं, चतुर्थं चतुर्विधदेवपुरुषविषयं, पञ्चमं मिश्रपुरुषविषयं, तत्र प्रथमं ताव-
 द्भ्रमिधित्सुराह—

अप्पाबहुयाणि जहेवित्थीणं जाव एत्तेसि णं भंते ! देवपुरिसाणं भवणवासीणं वाणमंतराणं जो-
 तिसियाणं वेस्साणियाण य कतरेरहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?,
 गोयसा ! सव्वत्थोवा वेस्साणियवेवपुरिसा भवणवइदेवपुरिसा असंखे० वाणमंतरदेवपुरिसा अ-
 संखे० जोतिसिया देवपुरिसा संखेज्जगुणा ॥ एत्तेसि णं भंते ! तिरिक्खजोणियपुरिसाणं जलय-
 राणं थलयराणं खहयराणं मणुस्सपुरिसाणं कम्मभूमकाणं अकम्मभूमकाणं अंतरद्विव० देवपु-
 रिसाणं भवणवासीणं वाणमन्तराणं जोहसियाणं वेस्साणियाणं सोधम्माणं जाव सव्वहसिद्ध-
 गाण य कतरेरहितो अप्पा वा बहुगा वा जाव विसेसाहिया वा ? , गोयसा ! सव्वत्थोवा अंत-
 रदीवगमणुस्सपुरिसा देवकुरुत्तरकुरुअकम्मभूमगमणुस्सपुरिसा दोवि संखेज्ज० हरिवासर-
 म्मरावासअक० दोवि संखेज्जगुणा हेमवत्तेहरणवतवासअकम्म० दोवि संखि० भरहेरवत-
 वासकम्मभूमगमणु० दोवि संखे० पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूम० दोवि संखे० अणुत्तरोववा-

तियदेवपुरिसा असंखि० उवरिमगेविज्जदेवपुरिसा संखेज्ज० मज्झिमगेविज्जदेवपुरिसा संखेज्ज० हेट्ठि-
मगेविज्जदेवपुरिसा संखे० अञ्जुयकप्पे देवपुरिसा संखे०, जाव आणतकप्पे देवपुरिसा संखेज्ज०
सहस्सारे कप्पे देवपुरिसा असंखे० महासुक्के कप्पे देवपुरिसा असंखे० जाव माहिंदे कप्पे देव-
पुरिसा असंखे० सणकुमारकप्पे देवपुरिसा असं० ईसाणकप्पे देवपुरिसा असंखे० सोघम्मि
कप्पे देवपुरिसा संखे०; भवणवासिदेवपुरिसा असंखे० खहयरतिरिक्खजोणियपुरिसा असंखे०
थलयरतिरिक्खजोणियपुरिसा संखे० जलयरतिरिक्खजोणियपुरिसा असंखे० वाणमंतरदेव-
पुरिसा संखे०, जोतिसियदेवपुरिसा संखेज्जगुणा ॥ (सू० ५६)

‘पुरिसाणं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्तोका मनुष्यपुरुषाः सङ्ख्येयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकपुरुषा असङ्ख्येयगुणाः,
प्रतरासङ्ख्येयभागवत्स्यसङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो देवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, बृहत्तरप्रतरासङ्ख्येयभा-
गवत्स्यसङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तिर्यग्योनिकपुरुषाणां यथा तिर्यग्योनिकक्षीणां मनुष्यपुरुषाणां यथा मनुष्यक्षीणा-
मत्पबहुत्वं (तथा) वक्तव्यं । सम्प्रति देवपुरुषाणामत्पबहुत्वमाह-सर्वस्तोका अनुत्तरोपपातिकदेवपुरुषाः, क्षेत्रपत्योपमासङ्ख्येयभागवत्स्यो-
काशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्य उपरितनत्रैवेयकदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः, बृहत्तरक्षेत्रपत्योपमासङ्ख्येयभागवत्तिनमःप्रदेशरा-
शिमानत्वात्, कथमेतदवसेयमिति चेदुच्यते-विमानवाहुल्यात्, तथाहि-अनुत्तरदेवानां पञ्च विमानानि, विमानशतं तूपरितनत्रैवे-
यकप्रस्तटे, प्रतिविमानं चासङ्ख्येया देवाः, यथा चाधोऽधोवर्तीनि विमानानि तथा तथा देवा अपि प्राचुर्येण लभ्यन्ते, ततोऽवसी-

यते—अनुत्तरविमानवासिदेवपुरुषापेक्षया बृहत्तरक्षेत्रपत्योपमासङ्ख्येय^{नः कल्पे देव}भःप्रदेशराशिप्रमाणा उपरितनमैवेयकप्रस्तटे देवपुरुषाः
 (संख्येयगुणा) एवमुत्तरत्रापि भावना विधेया, तेभ्यो मध्यममैवेयकप्रस्तटे^{घनी}पुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः; तेभ्योऽप्यधस्तनमैवेयकप्रस्तटे देव-
 पुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः; तेभ्योऽप्यारणकल्पदेवपुरुषाः सङ्ख्येयगुणाः; यद्यप्यारणाच्युत-
 कल्पौ समश्रेणीकौ समविमानसङ्ख्याकौ च तथाऽपि कृष्णपाक्षिकास्तथास्वाभाव्यात्प्राचुर्येण दक्षिणस्यां दिशि समुत्पद्यन्ते । अथ
 के ते कृष्णपाक्षिकाः ? उच्यते, इह द्वये जीवाः, तद्यथा—कृष्णपाक्षिकाः शुक्रपाक्षिकाश्च, तत्र येषां किञ्चिद्दूनोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्तः
 संसारस्ते शुक्रपाक्षिकाः; इतरे दीर्घसंसारभाजिनः कृष्णपाक्षिकाः; उक्तञ्च—“जेर्सिमवड्डो पुगलपरियट्टो सेसओ य संसारो । ते
 सुक्कपक्खिया खल्लु. अहिण पुण कण्हपक्खीया ॥ १ ॥” अत एव स्तोकाः शुक्रपाक्षिकाः; अल्पसंसाराणां स्तोकानामेव सम्भवात्,
 बहवः कृष्णपाक्षिकाः; दीर्घसंसाराणामनन्तानानां भावात्, अथ कथमेतद्भवसातव्यं यथा कृष्णपाक्षिकाः प्राचुर्येण दक्षिणस्यां
 दिशि समुत्पद्यन्ते, उच्यते, तथास्वाभाव्यात्, तच्च तथास्वाभाव्यमेवं पूर्वाचार्यैर्युक्तिभिरुपहृतं—कृष्णपाक्षिकाः खल्लु. दीर्घसंसार-
 भाजिन उच्यन्ते, दीर्घसंसारभाजिनश्च बहुपापोदयात्, बहुपापोदयात्, कूरकर्माणश्च प्रायस्तथास्वाभाव्याद् तद्भव-
 सिद्धिका अपि दक्षिणस्यां दिशि समुत्पद्यन्ते, यत उक्तम्—“पैयमिह कूरकम्मा भवसिद्धीयावि दाहिणिल्लेसु । नेरइयतिरियमणुया
 सुराइठाणेसु गच्छंति ॥ १ ॥” ततो दक्षिणस्यां दिशि प्राचुर्येण कृष्णपाक्षिकाणां सम्भवादुपपद्यते—अच्युतकल्पदेवपुरुषापेक्षयाऽऽर-

१ येषामपार्थः पुद्गलपरावर्तः शेष एव संसारः । ते शुक्रपाक्षिकाः खल्लु अधिके पुनः कृष्णपाक्षिकाः ॥ १ ॥ २ प्राय इह कूरकर्माणो भवसिद्धिका अपि दाक्षि-
 णाल्येषु । नैरथिकतिर्यक्मनुजासुरादिस्थानेषु गच्छन्ति ॥ १ ॥

णकल्पदेवपुरुषाः सङ्क्षेपगुणाः, तेभ्योऽपि प्राणतकल्पदेवपुरुषाः सङ्क्षेपगुणाः, अत्रापि प्राणतकल्पापेक्षया सङ्क्षेपगुणत्वं कृष्णपाशिकाणां दक्षिणस्यां दिशि प्राचुर्येण भावात्, एते च सर्वेऽप्यनुत्तरविमानवास्यादय आन्तकल्पवासिपर्यन्तदेवपुरुषाः प्रत्येकं क्षेत्रपाल्योपमासङ्क्षेपभागवर्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणा द्रष्टव्याः, “आणयपाणयमाई पृच्छस्सासंखभागो ष” इति वचनात्, केवलमसङ्क्षेयो भागो विचित्र इति प्रस्परं यथोक्तं सङ्क्षेपगुणत्वं न विरुध्यते, आन्तकल्पदेवपुरुषेभ्यः सहस्रारकल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेपगुणाः, घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिक्याः श्रेणेरसङ्क्षेपयतमे भागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणात्त्वेषां, तेभ्योऽपि महाशुक्रकल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेपगुणाः, बृहत्तरश्रेण्यसङ्क्षेपयभागाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, कथमेतत्प्रत्येयमिति चेदुच्यते—विमानबाहुल्यात्, तथाहि—षट् सहस्राणि विमानानां सहस्रारकल्पे चत्वारिंशत्सहस्राणि महाशुक्रे, अन्यज्ञाधोविमानवासिनो देवा बहुबहुराः स्लोकलोकतरा उपरितनोपरितनविमानवासिनस्तत उपपद्यन्ते सहस्रारकल्पदेवपुरुषेभ्यो महाशुक्रकल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेपगुणाः, तेभ्योऽपि लान्तकल्पदेवपुरुषा असङ्क्षेपगुणाः, बृहत्तमश्रेण्यसङ्क्षेपयभागवर्तिनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि ब्रह्मलोककल्पवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेपगुणाः, भूयोबृहत्तमश्रेण्यसङ्क्षेपयभागवर्त्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि माहेन्द्रकल्पदेवपुरुषा असङ्क्षेपगुणाः, भूयस्त्वरबृहत्तमभःश्रेण्यसङ्क्षेपयभागताकाशप्रदेशमानत्वात्, तेभ्यः सन्त्कुमारकल्पदेवा असङ्क्षेपगुणाः, विमानबाहुल्यात्, तथाहि—द्वादश शतसहस्राणि सन्त्कुमारकल्पे, विमानानामष्टौ शतसहस्राणि माहेन्द्रकल्पे अन्यत्र दक्षिणदिग्भागवर्ती सन्त्कुमारकल्पो माहेन्द्रकल्पश्चोत्तरदिग्वर्ती दक्षिणस्यां च दिशि बहवः

१ आन्तप्राणतादयः पल्पोपमसासङ्क्षेयो भागस्यः

विमानानि

समुत्पद्यन्ते कृष्णपाक्षिकाः, तत उपपद्यन्ते माहेन्द्रकल्पात्-^{देवपु}रकल्पे देवा असहस्रयेयगुणाः, एते च सर्वेऽपि सहस्रारकल्पवासिदे-
वाद्यः सनत्कुमारकल्पवासिदेवपर्यन्ताः प्रत्येकं स्वस्थाने चिन्त्यमाना घनीकृतलोकैकश्रेण्यसहस्रथेयभागताकाशप्रदेशराशिप्रमाणा द्र-
ष्टव्याः, केवलं श्रेण्यसहस्रथेयभागोऽसहस्रथेयभेदभिन्नस्तत इत्थमसहस्रथेयगुणतयाऽल्पबहुत्वमभिधीयमानं न विरोधभाक्, सनत्कुमार-
कल्पदेवपुरेभ्य ईशानकल्पदेवपुरा असहस्रथेयगुणाः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशिसम्बन्धिनि द्वितीये वर्गमूले तृतीयेन वर्गमूलेन
गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्सहस्राकासु घनीकृतस्य लोकसैकप्रदेशशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नमःप्रदेशस्तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो
भागस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यः सौधर्मकल्पवासिदेवपुराः सहस्रथेयगुणाः, विमानबाहुल्यात्, तथाहि-अष्टाविंशतिः शतसहस्राणि
विमानानामीशानकल्पे द्वात्रिंशच्छतसहस्राणि सौधर्मकल्पे, अपि च दक्षिणदिग्वर्ती सौधर्मकल्प ईशानकल्पश्चोत्तरदिग्वर्ती, दक्षि-
णस्यां च विशि बहवः कृष्णपाक्षिका उत्पद्यन्ते, तत ईशानकल्पवासिदेवपुरेभ्यः सौधर्मकल्पवासिदेवपुराः सहस्रथेयगुणाः, नन्वियं
युक्तिः सनत्कुमारमाहेन्द्रकल्पयोरप्युक्ता, परं तत्र माहेन्द्रकल्पापेक्षया सनत्कुमारकल्पे देवा असहस्रथेयगुणा उक्ता इह तु सौधर्म कल्पे
सहस्रथेयगुणास्तदेत्कथम्?, उच्यते, तथावस्तुस्वाभाव्यात्, एतच्चावसीयते सर्वत्र तथाभणनात्, तेभ्योऽपि भवनवासि-
देवपुरा असहस्रथेयगुणाः, अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशेः सम्बन्धिनि प्रथमे वर्गमूले द्वितीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिरुप-
जायते तावत्सहस्राकासु घनीकृतस्य लोकसैकप्रदेशशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नमःप्रदेशस्तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाण-
त्वात्, तेभ्यो व्यन्तरदेवपुरा असहस्रथेयगुणाः, सहस्रथेयजनकोटीकोटीप्रमाणैकप्रदेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि यावन्त्येकसिन्धु-
प्रतरे भवन्ति तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यः सहस्रथेयगुणा ज्योतिष्कदेवपुराः, षट्पञ्चाश इधिकशतद्वया-

डुलप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिसात्राणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाणत्वात् ॥ सम्प्रति पञ्चममल्पवहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्लोका अन्तरद्वीपकमनुष्यपुरुषाः, क्षेत्रस्य स्लोकत्वात्, तेभ्योऽपि देवकुत्तरकुरुमनुष्यपुरुषाः सद्गुणैयगुणाः, क्षेत्रस्य बहुत्वात्, क्षेत्रयोऽपि हरिवर्षैरस्यकवर्षीकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्गुणैयगुणाः, क्षेत्रस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि हरिवर्षैरस्यकवर्षीकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्गुणैयगुणाः, क्षेत्रस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, क्षेत्रस्य समानत्वात्, तेभ्योऽपि हैमवत-हैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्गुणैयगुणाः, क्षेत्रस्थात्पटोऽल्पस्थितिकतया प्राचुर्येण लभ्यमानत्वात्, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्गुणैयगुणाः, अजितस्वामिकाले उत्कृष्टपदे (इव) स्वभावत एव भरतैरावतेषु [च] मनुष्यपुरुषाणामतिप्राचुर्येण सम्भवात्, स्वस्थाने च द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, क्षेत्रस्य तुल्यत्वात्, तेभ्योऽपि पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषाः सद्गुणैयगुणाः, क्षेत्रवाहुल्यादजितस्वामिकाले इव स्वभावत एव मनुष्यपुरुषाणां प्राचुर्येण सम्भवात्, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽनुत्तरोपपातिकदेवपुरुषा असद्गुणैयगुणाः, क्षेत्रपत्योपमासद्गुणैयभागवत्यैकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तदनन्तरमुपरितनम्रैवेयकप्रस्तदेवपुरुषा मध्यमम्रैवेयकप्रस्तदेवपुरुषा अधस्तनम्रैवेयकप्रस्तदेवपुरुषा अच्युतकल्पदेवपुरुषा आरणकल्पदेवपुरुषाः प्राणतकल्पदेवपुरुषा आनतकल्पदेवपुरुषा यथोत्तरं सद्गुणैयगुणाः, भानना प्रागिव, तदनन्तरं सहस्रारकल्पदेवपुरुषा लान्तककल्पदेवपुरुषा त्राल्लोककल्पदेवपुरुषा माहेन्द्रकल्पदेवपुरुषाः सनत्कुमारकल्पदेवपुरुषा ईशानकल्पदेवपुरुषा यथोत्तरमसद्गुणैयगुणाः, सौधर्मिककल्पदेवपुरुषाः सद्गुणैयगुणाः, सौधर्मिककल्पदेवपुरुषेभ्यो भवनवासिदेवपुरुषा असद्गुणैयगुणाः, भानना सर्वत्रापि प्रागिव, तेभ्यः खचरतिर्ययोनिकपुरुषा असद्गुणैयगुणाः, प्रतरासद्गुणैयभागवत्यैसद्गुणैयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्,

तेभ्यः स्थलचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः सङ्क्षेप्यगुणाः; तेभ्योऽपि जलचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः सङ्क्षेप्यगुणाः; युक्तिरत्रापि प्रागिव, तेभ्योऽपि वानमन्तरदेवपुरुषाः सङ्क्षेप्यगुणाः; सङ्क्षेप्ययोजनकोटीप्रमाणैकप्रादेशिकश्रेणिमात्राणि खण्डानि यावन्त्येकस्मिन् प्रतरे भवन्ति तेषां यावान् द्वात्रिंशत्तमो भागस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यो ज्योतिष्कदेवपुरुषाः सङ्क्षेप्यगुणाः; युक्तिः प्रागेवोक्ता ॥

पुरिसवेदस्स णं भंते ! कम्मस्स केवतियं कालं बंधट्ठिती पणत्ता ? , गोयमा ! जहं अट्ठ संव-
च्छराणि, उक्खो दस्सागरोवमकोडाकोडीओ, दस्सावाससथाइं अवाहा, अवाहूणिया कम्म-
ठिती कम्मणिसेओ ॥ पुरिसवेदे णं भंते ! किंपकारे पणत्ते ? , गोयमा ! वणदवग्गिजालस-
माणे पणत्ते, सेत्तं पुरिसा ॥ (सू०.५७)

पुरुषवेदस्थितिर्जघन्यतोऽष्टौ संवत्सराणि, एतच्च्यूनस्य तन्निबन्धनविशिष्टाध्यवसायाभावतो जघन्यत्वेनासम्भवात्, उत्कर्षतो दश
सागरोपमकोटीकोटयः; दश वर्षशतान्यवाधा, अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मनियेकः; अस्य व्याख्या प्राग्वत् ॥ तथा पुरुषवेदो भदन्त !
किंपकारः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! द्वाभ्रिज्वालासमानः, प्रारम्भे तीव्रमदनदाह इति भावः; प्रज्ञप्तः ॥ व्याख्यातः पुरुषा-
धिकारः; सम्प्रति नपुंसकाधिकारप्रस्तावः; तत्रेदमादिसूत्रम्—

से किं तं णपुंसका ? , णपुंसका तिविहा पणत्ता, तंजहा—नेरइयनपुंसका तिरिक्खजोणियनपुंसका
मणुस्सजोणियणपुंसका ॥ से किं तं नेरइयनपुंसका ? , नेरइयनपुंसका सत्तविधा पणत्ता, तंजहा—
रयणप्पभापुढविनेरइयनपुंसका सक्करप्पभापुढविनेरइयनपुंसका जाव अधेसत्तमपुढविनेरइयणपुं-

सका, से तं नेरइयनपुंसका ॥ से किं तं तिरिक्खजोगियणपुंसका ?, २ पंचविधा पणत्ता, तंजहा-
एगिंदियतिरिक्खजोगियणपुंसका, बेइदि० तेइदि० चउ० पंचेदियतिरिक्खजोगियणपुंसका ॥ से
किं तं एगिंदियतिरिक्खजोगियणपुंसका ?, २ पञ्चविधा पणत्ता, तं० पु० आ० ते० वा० व० से तं
एगिंदियतिरिक्खजोगियणपुंसका ॥ से किं तं बेइदियतिरिक्खजोगियणपुंसका ?, २ अणेगंविधा
पणत्ता०, से तं बेइदियतिरिक्खजोगिया, एवं तेइदियावि, चउरिंदियावि ॥ से किं तं पंचेदिय-
तिरिक्खजोगियणपुंसका ?, २ तिचिधा पणत्ता, तंजहा-जलयरा थलयरा खहयरा । से किं तं
जलयरा ?, २ सो चैव पुब्बुत्तभेदो आसालियवजितो भाणियब्बो, से तं पंचेदियतिरिक्खजोगि-
यणपुंसका ॥ सो किं तं मणुस्सनपुंसका ?, २ तिचिधा-पणत्ता, तंजहा-कम्मभूमंगा अकम्मभूमंगा
अंतरदीवका, भेदो जांच भा० ॥ (सू० ५८)

‘से किं तं नपुंसगा’ इत्यादि, अथ के ते नपुंसकाः ?, नपुंसकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-नैरथिकनपुंसकास्तिर्यग्योनिकनपुं-
सका मनुष्यनपुंसकाश्च ॥ नैरथिकनपुंसकप्रतिपादनार्थमाह—‘से किं तं भित्थादि, अथ के ते नैरथिकनपुंसकाः ?, पृथ्वीभेदेन सप्त-
विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-एवंप्रभापृथ्वीनैरथिकनपुंसकाः शर्कराप्रभापृथ्वीनैरथिकनपुंसकाः यावदधःसप्तमपृथिवीनैरथिकनपुंसकाः,
उपसंहारमाह—‘से तं नेरइयनपुंसका’ ॥ सम्प्रति तिर्यग्योनिकनपुंसकंप्रतिपादनार्थमाह—‘से किं तं भित्थादि प्रभसूत्रं सुगमम्,
भगवानाह-तिर्यग्योनिकनपुंसकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका यावत्पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकाः ॥

एकेन्द्रियनपुंसकप्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पृथिवीकायिकैकेन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकनपुंसका अक्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकास्तेजस्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका वायुकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनि-
कनपुंसका वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकाः, उपसंहारमाह—‘सेत्तं एगिंदियतिरिक्खजोणियनपुंसका’ ॥ द्वीन्द्रिय-
नपुंसकप्रतिपादनार्थमाह—‘वेइंदिए’त्यादि, द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम !
अनेकविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—‘पुलाकिमिया’ इत्यादि पूर्ववत्तावद्धक्तव्यं यावच्चतुरिन्द्रियभेदपरिसमाप्तिः ॥ पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकन-
पुंसका भदन्त ! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ?, गौतम ! त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—जलचराः स्थलचराः खचराश्च, एते च प्राग्वत्सप्रभेदा
वक्तव्याः, उपसंहारमाह—‘से तं पंचिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसगा’ । ‘से किं त’भित्यादि, अथ के ते मनुष्यनपुंसकाः ?, मनु-
ष्यनपुंसकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कर्मभूमका अकर्मभूमका अन्तरद्वीपकाश्च, एतेऽपि प्राग्वत्सप्रभेदा वक्तव्याः ॥ उक्तो भेदः, स-
म्प्रति स्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

णपुंसकस्स णं भंते ! केवत्तियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहं अंतो० उक्को० तेत्तीसं सा-
गरोवमाइं ॥ नेरइहनपुंसगस्स णं भंते ! केवत्तियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहं दस-
वाससहस्साइं उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाइं, सब्वेसिं ठिती भाणियव्वा जाव अधेसत्तमापुढ-
चिनेरइया । तिरिक्खजोणियणपुंसकस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिती प०, गोयमा !, जहं अंतो०
उक्को० पुब्बकोडी । एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसक० जहं अंतो० उक्को० बावीसं वाससह-

स्साहं, पुढविकाहयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पन्नत्ता?, जह० अंतो० उक्को० बावीसं वाससहस्साहं, सब्वेसिं एगिंदियणपुंसकाणं ठिती भाणियब्वा, बेहंदियतेहंदियचउरिंदियणपुंसकाणं ठिती भाणितब्वा । पंचिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडी, एवं जल-यरतिरिक्खचउप्पदथलयउरगपरिसप्पभुयगपरिसप्पलहयरतिरिक्ख० सब्वेसिं जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडी । मणुस्सणपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! खेत्तं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडी, धम्मचरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुब्बकोडी । कम्मभूमगभरहेरचयपुब्बचिदेहअवरचिदेहमणुस्सणपुंसकस्सवि तहेव, अकम्मभूमगमणुस्सणपुंसकस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जम्मणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० अंतोमु० साहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुब्बकोडी, एवं जाव अंतरदीवकाणं ॥ णपुंसए णं भंते ! णपुंसए त्ति कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा ! जहन्नेणं एक्कं समयं उक्को० तरु-कालो । णेरइयणपुंसए णं भंते!, २ गोयमा ! जह० दस वाससहस्साहं उक्को० तेत्तीसं साग-रोवमाहं, एवं पुढवीए ठिती भाणियब्वा । त्तिरिक्खजोणियणपुंसए णं भंते ! ति०?, २ गोयमा ! जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, एवं एगिंदियणपुंसकस्स णं, वणस्सतिकाहयस्सवि एवमेव,

सेसाणं जह० अंतो० उक्को० असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणिओसप्पिणीओ का-
 लतो, खेत्तओ असंखेज्जा लोया । बेइंदियतेइंदियचउरिंदियनपुंसकाण थ जह० अंतो० उक्को०
 संखेज्जं कालं । पंचिंदियतिरिखखजोणियणपुंसए णं भंते!?, गोयमा! जह० अंतो० उक्को० पुब्ब-
 कोडिपुहुत्तं । एवं जलयरतिरिखखउप्पदथलउरगपरिसप्पसुयगपरिसप्पमहोरगणवि । म-
 णुस्सणपुंसकस्स णं भंते! खेत्तं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० पुब्बकोडिपुहुत्तं, धम्मचरणं पडुच्च
 जह० एक्कं समयं उक्को० देसूणा पुब्बकोडी । एवं कम्मभूमगभरहेरवयपुब्बविदेहअवरविदेहे-
 सुवि भाणियव्वं। अकम्मभूमकमणुस्सणपुंसए णं भंते! जम्मणं (पडुच्च) जह० अंतो० उक्को० सुहुत्त-
 पुहुत्तं, साहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० देसूणा पुब्बकोडी । एवं सव्वेसिं जाव अंतरदीव-
 गाणं ॥ णपुंसकस्स णं भंते! केवतियं कालं अंतरं होइ?, गोयमा! जह० अंतो० उक्को० साग-
 रोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं । णेरइयणपुंसकस्स णं भंते! केवतियं कालं अंतरं होइ?, जह० अंतो०
 उक्को० तरुकालो, रयणप्पभापुढवीनेरइयणपुंसकस्स जह० अंतो० उक्को० तरुकालो, एवं स-
 व्वेसिं जाव अधेसत्तमा । तिरिखखजोणियणपुंसकस्स जह० अंतो० उक्को० सागरोवमसयपु-
 हुत्तं सातिरेगं । एणिंदियतिरिखखजोणियणपुंसकस्स जह० अंतो० उक्को० दो सागरोवमसह-
 स्साइं संखेज्जवासमभहियाइं, पुढविआउतेउवाऊणं जह० अंतो० उक्को० वणस्सइकालो ।

वणस्सतिकाइयाणं जह० अंतो० उक्को० असंखेज्जां कालं जाव असंखेज्जां लोया, सेसाणं बेइदि-
यादीणं जाव खहयराणं जह० अंतो० उक्को० वणस्सणपुंसकस्स खेतं पडुच्च
जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, धम्मचरणं पडुच्च जह० एणं समयं उक्को० अणंतं कालं
जावअवहुपोगलपरियदं देसूणं, एवं कम्मभूमकस्सवि भरतेरवतस्स पुव्वविदेहअवरविदेहकस्सवि।
अकम्मभूमकमणुस्सणपुंसकस्स णं भंते! केवतियं कालं?, जम्मणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को०
वणस्सतिकालो, संहरणं पडुच्च जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो एवं जाव अंतरदीव-
गत्ति ॥ (सू० ५९)

‘नपुंसगस्स णं भंते!’ इत्यादि सुगमं, नवरमन्तर्गुहूर्त्तै तिर्यग्मनुज्यापेक्षया द्रष्टव्यं, त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि सप्तमपृथिवीनार-
कापेक्षया ॥ तदेवं सामान्यतः स्थितिरुक्ता, सम्प्रति विशेषतस्तं विचिचिन्तयिषुः प्रथमतः सामान्यतो विशेषतश्च नैरधिकनपुंसकविषया-
माह—‘नैरइयनपुंसगस्स णं भिञ्जादि, सामान्यतो नैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोप-
माणि, विशेषचिन्तायां रत्नप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतः स्थितिर्दश वर्षसहस्राणि उत्कर्षत एकं सागरोपमं शर्करापृथिवीनैर-
धिकनपुंसकस्य जघन्यत एकं सागरोपममुत्कर्षतस्त्रीणि सागरोपमाणि वालुकाप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतस्त्रीणि सागरोपमाणि
उत्कर्षतः सप्त पद्मप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्षतो दश धूमप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघ-
न्यतो दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश तमःप्रभापृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतः सप्तदश सागरोपमाणि उत्कर्षतो. द्वावि-

शतिः अधःसप्तमपृथिवीनैरधिकनपुंसकस्य जघन्यतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्, कचिदतिदेशसूत्रं 'जहा प-
णवणाए ठिइपदे तहे' त्यादि, तत्राप्येवमेवातिदेशव्याख्याऽपि कर्त्तव्या । सामान्यतस्त्रियग्योनिकनपुंसकस्य स्थितिर्जघन्यतोऽन्तमु-
हूर्त्सुत्कर्षतः पूर्वकोटी, सामान्यत एकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतो द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि, विशेषचि-
न्तायां पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतो द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि अफ्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनि-
कनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतः सप्त वर्षसहस्राणि तेजःकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षत-
स्त्रीणि रात्रिन्दिवानि वातकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतस्त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायिकैके-
न्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतो दश वर्षसहस्राणि । द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सु-
त्कर्षतो द्वादश वर्षाणि । त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षत एकोनपञ्चाशद् रात्रिन्दिवानि । चतुरिन्द्रिय-
तिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतः षण्मासाः । सामान्यतः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सु-
त्कर्षतः पूर्वकोटी, विशेषचिन्तायां जलचरस्य स्थलचरस्य खचरस्यापि पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकस्य जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सु-
पूर्वकोटी ॥ सामान्यतो मनुष्यनपुंसकस्यापि जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतः पूर्वकोटी, कर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्य-
तोऽन्तमुहूर्त्सुत्कर्षतः पूर्वकोटी, 'धर्मचरणं' बाह्यवेषपरिकरितप्रव्रज्याप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य जघन्येनान्तमुहूर्त्सुत् तत ऊर्ध्वं मरणादिभा-
वात्, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, संवत्सराष्टकादूर्ध्वं प्रतिपद्याजन्मपालनात्, भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य पूर्वविदेहापर-
विदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य च क्षेत्रं धर्मचरणं च प्रतीत्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैवमेव वक्तव्यम् । अकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ७७ ॥

जन्म प्रतीत्या जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षणालन्तर्मुहूर्त्तम्, अकर्मभूमौ हि गनुज्या नपुंसकाः संगृच्छिमा एव भवन्ति, न गर्भव्युल्का-
न्तिकाः, युगलघर्भिणां नपुंसकलाभावात्, संगृच्छिमात्र जघन्यत उत्कर्षतो याऽन्तर्मुहूर्त्तौयुगः, केवलं जघन्यादुत्कृष्टमन्तर्मुहूर्त्तं युहृत्तर-
भवसेयं, संहरणं प्रतीत्या जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, संहरणादूर्ध्वसामरणान्तमवस्थानसम्भवात्, उत्कर्षतो देशोनता
च पूर्वकोट्या गर्भोन्निर्गतस्य संहरणसम्भवात्, एवं विशेषचिन्तायां हेमवतहेरण्यवताकर्मभूमकगनुज्यनपुंसकस्य हरिवर्षस्यकन-
र्पाकर्मभूमकमनुज्यनपुंसकस्य देवकुरुत्तरकूर्वकर्मभूमकमनुज्यनपुंसकस्य अन्तरद्वीपकगनुज्यनपुंसकस्य च जन्म संहरणं च प्रतीत्यैव-
मेव वक्तव्यम् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—‘णपुंसगे णं भंते !’ इत्यादि, नपुंसको भदन्त ! नपुंसक इत्यादि, सामान्यतस्तद्देवा-
परित्यागेन कालतः किलगिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! जपन्यत एकं समयमुत्कर्षतो वनस्थतिकालं, तौकसमयता उपशमश्रे-
णिसमाप्तौ सत्यामवेदकले सति उपशमश्रेणीतः प्रतिपत्तौ नपुंसकनेदोऽयसमानानन्तरं कस्याचिन्मरणात्, तथा मृतस्य चावश्यं देवो-
त्पादे पुंवेदेदयभावात्, वनस्पतिकालः—आगलिकामात्रेयभागगतसमयराशिप्रमाणसःतोनपुद्गलपरार्त्तप्रमाणः । नैरधिकनपुंसकका-
यस्थित्तिचिन्तायां यथैव सामान्यतो विशेषतश्च स्थितिमानं जपन्यत उत्कर्षतोऽर्कं तदेवासातन्यं, भगस्थितिव्यतिरेकेण तत्रान्यस्याः
कायस्थितेरसम्भवात् । सामान्यतस्त्रियंयोऽनिकनपुंसककायस्थित्तिचिन्तायां जपन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तदनन्तरं मृत्वा गलान्तरे वेदान्तरे वा
संक्रमात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, विशेषचिन्तायामेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितापि जपन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं भावना प्रा-
म्बत्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालो यथोदितरूपः, तत्रापि विशेषचिन्तायां त्रिविधाहागिकेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितौ जघन्य-
तोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसत्रेयकालोऽसत्रेयकालोऽसत्रेयसर्षिणीप्रमाणः, तथा चाह—‘उकोसेणप्रसरेजेन कालं असरेजाओ उत्सल्पि-

२ प्रतिपत्तौ
नपुंसकने-
दतद्वत्स्थि-
त्यन्तरादि
सू० ६०

॥ ७७ ॥

णीओसप्पिणीओ कालतो, खेततो असंखिजा लोगा” एवमपकाधिकतेजःकायिकवायुकायिककायस्थितिष्वपि वक्तव्यं, वनस्पतिकायि-
 ककायस्थितौ तथा वक्तव्यं यथा सामान्यत एकेन्द्रियकायस्थितौ । द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितौ जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्ष-
 र्धतः सङ्क्षेयः कालः, स च सङ्क्षेयानि वर्षसहस्राणि प्रतिपत्तव्यः । एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितोरपि वक्त-
 व्यम् । पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसककायस्थितौ जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटिपृथक्त्वं, तच्च निरन्तरं सप्तभवान् पूर्वकोट्यायुषो
 नपुंसकत्वेनानुभवतो वेदितव्यं, तत उर्ध्वं त्ववश्यं वेदान्तरे विलक्षणभवान्तरे वा संक्रमात्, एवं जलचरस्थलचरखचरसामान्यतो मनु-
 ष्यनपुंसककायस्थितिष्वपि वेदितव्यं, कर्मभूमकमनुष्यनपुंसककायस्थितौ क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं उत्कर्षतः पूर्वकोटीपृथक्त्वं
 भावना प्रागिव, धर्मचरणं प्रतीत्य जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, अत्रापि भावना पूर्ववत् । एवं भरतैरावतकर्मभूम-
 कमनुष्यनपुंसककायस्थितौ पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसककायस्थितौ च वाच्यं, सामान्यतोऽकर्मभूमकमनुष्यनपुंसककाय-
 स्थितिचिन्तायां जन्म प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतावत्यपि कालेऽसकृदुत्पादात्, उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तपृथक्त्वं, तत ऊर्ध्वं तत्र तथोत्पादा-
 भावात्, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं तत ऊर्ध्वं मरणादिभावात् उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी । एवं हैमवतहैरण्यवतहरिवर्परम्य-
 कवर्पदेवकुरुत्तरकुर्वन्तरद्वीपकमनुष्यनपुंसककायस्थितिष्वपि वक्तव्यम् ॥ तदेवमुक्ता कायस्थितिः, साम्प्रतमन्तरमभिधित्सुरिदमाह—
 ‘नपुंसगस्स ण’मित्यादि, नपुंसकस्य णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ? नपुंसको भूत्वा नपुंसकत्वात्प-
 रिभ्रष्टः पुनः कियता कालेन नपुंसको भवतीत्यर्थः, भगवानाह—गौतम ! जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतावता पुरुषादिकालेन व्यवधानात्,
 उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, पुरुषादिकालस्यैतावत एव सम्भवात्, तथा चात्र सङ्ग्रहणिगाथा—‘इत्थिनपुंसा संवि-

दृष्टेषु पुरिसंतरे य समओ उ । पुरिसनपुंसा संचिट्णंतरे सागर पुट्टुत्तं ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिहा-मंचिट्ठणा नाम सातलेनाव-
स्थानं, तत्र स्त्रिया नपुंसकस्य च सातलेनावस्थाने पुरुषान्तरे च जगन्व्यत एकः समयः तथा यथा प्रागभिहितम्—“इत्थीए णं भंते !
इत्थीत्ति कालतो कियञ्चिरं होइ?, गोयमा ! एणेणं आदेमेणं जह० एणं समयं” इत्यादि, तथा-नपुंसगे णं भंते ! नपुंसगत्ति कालतो
कियञ्चिरं होइ?, गोयमा ! जह० एणं समयं” इत्यादि, तथा—“पुरिसस्स णं भंते ! अंतरं कालतो कियञ्चिरं होइ?, गोयमा ! जह-
न्नेणं एणं समयं” इत्यादि । तथा पुरुषस्य नपुंसकस्य यथाक्रमं मंचिट्ठणा-सातलेनावस्थानमन्तरं चोत्तरुपतः ‘सागरपृथक्त्वं’ पदैक-
देशे पदसमुदायोपचारान् मागरोपगगतपृथक्त्वं, तथा च प्रागभिहितम्—“पुरिसेत्ति कालतो कियञ्चिरं होइ?, गो-
यमा ! जहन्नेणं अंतोयुट्टुत्तं उल्लोसेणं मागरोपगमम्यपुट्टुत्तं मातिरेमं” नपुंसकान्तरोत्तरुपप्रतिपादकं चैयमेवाधिकृतं तत्पूत्रमिति । तथा
सामान्यतो नैरथिकनपुंसकस्यान्तरं जपन्व्यतोऽन्तर्गुत्तं, मत्तमन्तरकपृथिव्या ऋतु तन्तुलगत्ताभिभेद्यन्तर्गुत्तं शिला भूयः सप्तम-
नरकपृथिवीगमनस्य श्रवणान्, उत्तरुपतो वनस्पतिकालः, नरकभगनुत्तुला पारम्पलेण निगोयेषु मध्ये नराऽजन्तं कालमवस्थानान्,
एवं विशेषचिन्तायां प्रतिपृथिव्यपि वरण्यं । तथा सामान्यचिन्तायां विद्येय्योनिरूपणं कस्यान्तरं जपन्व्यतोऽन्तर्गुत्तं गुट्टुत्तः मा-
गरोपगगतपृथक्त्वं, मातिरेकतभावना प्रागित, निजेयचिन्तायां सामान्यत एकेन्द्रियनिर्म्योनिकनपुंसकस्यान्तरमन्तर्गुत्तं ता-
वता द्वीन्द्रियाधिकालेन व्यागानान्, उत्तरुपतो द्वे मागरोपगगतने, मत्तोयार्गणि जगत्तायस्थितिसान्द्रस्य एकेन्द्रियतन्त्रव्यवधारक-
स्योत्तरुपतोऽप्येतावत एव गम्भयाव । पृथिवीकायिकेन्द्रियातिर्ग्योनिकनपुंसकस्य जपन्व्यतोऽन्तर्गुत्तं गुट्टुत्तं चो वनस्पतिकालः । एव-
मन्तर्गुत्तः कायिकन्यायुकायिकेन्द्रियतिर्ग्योनिकनपुंसकानामपि वस्तव्यं । वनस्पतिकालिकेन्द्रियतिर्ग्योनिकनपुंसकस्य जपन्व्य-

तोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसश्लेषं कालं यावत्, स चासश्लेषः कालोऽसश्लेषेया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसश्लेषेया लोकाः, किमुक्तं भवति ?—असश्लेषेयालोकाकाशप्रदेशानां प्रतिसमयमेकैकापहारे यावत्य उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यो भवन्ति तावत्य इत्यर्थः, वनस्पतिक्रियाभवात्प्रच्युतस्थान्यत्रोत्कर्षत एतावन्तं कालमवस्थानसम्भवात्, तदनन्तरं संसारिणो नियमेन भूयो वनस्पतिकारिणोत्पादभावात् । द्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकानां जलचरस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकानां सामान्यतो मनुष्यनपुंसकस्य च जघन्यतोऽन्तरमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालो यथोक्तस्वरूपः प्रतिपत्तव्यः, कर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्यान्तरं क्षेत्रं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, धर्मचरणं प्रतीत्य जघन्यत एकं समयं यावत्, लङ्घिपातस्य सर्वजघन्यस्यैकसामयिकत्वात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, तमेवानन्तं कालं निर्धारयति—“अणताओ उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालओ, खेत्तओ अणता लोगा अबहुं पुगलपरियट्टं देसुण”मिति, एवं भरतैरावतपूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकानामपि क्षेत्रं धर्मचरणं च प्रतीत्य जघन्यमुत्कृष्टं चान्तरं प्रत्येकं वक्तव्यम् । अकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकस्य जन्म प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, एतावता गत्यन्तरादिकालेन व्यवधानभावात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, संहरणं प्रतीत्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त, तत्रैवं—कोऽपि कर्मभूमकमनुष्यनपुंसकः केनाप्यकर्मभूमौ संहृतः, स च मागधपुरुषदृष्टान्तत्रलादकर्मभूमक इति व्यपदिश्यते, ततः कियत्कालानन्तरं तथाविधबुद्धिपरावर्त्तनभावतो भूयोऽपि कर्मभूमौ संहृतः, तत्र चान्तर्मुहूर्त्तं धृत्वा पुनरप्यकर्मभूमावानीतः, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः । एवं विशेषचिन्तायां हैसवतैरुपर्यवतहरिर्वपरम्यकदेवकुरुत्तर्कुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकानामन्तरद्वीपकमनुष्यनपुंसकस्य च जन्म संहरणं च प्रतीत्य जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं वक्तव्यम् ॥ तदेवमुक्तमन्तरमधुनाऽल्पबहुत्वमाह—

एतेसि णं भंते ! णेरइयणपुंसकाणं तिरिक्खजोणियणपुंसकाणं मणुस्सणपुंसकाण य कयरे कयरे-
हिन्तो जाव विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सब्बथोवा मणुस्सणपुंसका नेरइयणपुंसगा असंखेज्जगुणा
तिरिक्खजोणियणपुंसका अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! रयणप्पद्दापुढविणेरइयणपुंसकाणं जाव
अहेसत्तमपुढविणेरइयणपुंसकाण य कयरे २ हिंतो जाव विसेसाहिया वा ? , गोयमा ! सब्बथो-
वा अहेसत्तमपुढविनेरइयणपुंसका छट्ठपुढविणेरइयणपुंसका असंखेज्जगुणा जाव दोच्चपुढविणेरइय-
णपुंसका असंखेज्जगुणा इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए णेरइयणपुंसका असंखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं
भंते ! तिरिक्खजोणियणपुंसकाणं एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं पुढविकाइय जाव व-
णस्सत्तिकाइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं वेइंदियतेइंदियचउरिंदियपंचंदियतिरिक्ख-
जोणियणपुंसकाणं जलयराणं थलयराणं खहयराण य कतरेरहिन्तो जाव विसेसाहिया वा ? ,
गोयमा ! सब्बथोवा खहयरतिरिक्खजोणियणपुंसका, थलयरतिरिक्खजोणियणपुंसका संखेज्ज०
जलयरतिरिक्खजोणियणपुंसका संखेज्ज० चतुरिंदियतिरि० विसेसाहिया तेइंदियति० विसेसा-
हिया वेइंदियति० विसेसा० तेज्जमाइयएगिंदियतिरिक्खता असंखेज्जगुणा पुढविकाइयएगिंदि-
यतिरिक्खजोणिया विसेसाहिया, एवं आउवाउवणस्सत्तिकाइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका
अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! मणुस्सणपुंसकाणं कम्मभूमिणपुंसकाणं अकम्मभूमिणपुंसकाणं अंत-

रदीवकाण य कतरे कथरोहितो अप्पा वा ४ ? , गोयमा ! सब्वत्थोवा अंतरदीवगअकम्मभूमग-
 मणुस्सणपुंसका देवकुरुत्तरकुरुअकम्मभूमगा दोवि संखेज्जगुणा एवं जाव पुव्वविदेहअवरवि-
 देहकम्म० दोवि संखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! णेरइयणपुंसकाणं रयणप्पभापुढविनेरइयनपुंस-
 काणं जाव अधेसत्तमापुढविणेरइयणपुंसकाणं तिरिक्खजोगियणपुंसकाणं एगिंदियतिरिक्ख-
 जोगियाणं पुढविकाइयएगिंदियतिरिक्खजोगियणपुंसकाणं जाव वणस्सतिकाइय० बेइंदियतेइं-
 दियचतुरिंदियपंचिंदियतिरिक्खजोगियणपुंसकाणं जलयराणं खहयराणं मणुस्सणपुंस-
 काणं कम्मभूमिकाणं अकम्मभूमिकाणं अंतरदीवकाण य कतरे २ हितो अप्पा ४ , गोयमा ! सब्व-
 त्थोवा अधेसत्तमापुढविणेरइयणपुंसका छट्ठपुढविनेरइयनपुंसका असंखेज्ज० जाव दोच्चपुढविणे-
 रइयणपुं० असंखे० अंतरदीवगमणुस्सणपुंसका असंखेज्जगुणा, देवकुरुत्तरकुरुअकम्मभू-
 मिक० दोवि संखेज्जगुणा जाव पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमगमणुस्सणपुंसका दोवि संखेज्ज-
 गुणा, रयणप्पभापुढविणेरइयणपुंसका असंखे० खहयरपंचेदियतिरिक्खजोगियणपुंसका असं०
 थलयर० संखिज्ज० जलयर० संखिज्जगुणा चतुरिंदियतिरिक्खजोगिय० विसेसाहिया तेइंदिय०
 विसे० बेइंदिय० विसे० तेउक्काइयएगिंदिय० असं० पुढविकाइयएगिंदिय० विसेसाहिया

आलङ्काराहय० चिसे० वाङ्काहय० चिसेसा० चणस्सहकाहयएगिंदियतिरिक्खलजोणियणपुंसका
अणंतगुणा ॥ (सू० ६०)

‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्लोका मनुष्यनपुंसकाः, श्रेण्यसङ्क्षेयभागवर्त्तिप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि नैरयिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, अद्भुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशौ तद्गतप्रथमवर्गमूले द्वितीयवर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणासु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीपु श्रेणिपु यावन्तो नमःप्रदेशास्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामनन्तत्वात् ॥ सम्प्रति नैरयिकनपुंसकविषयमल्पबहुत्वाद्—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्लोका अधः-सप्तमपृथिवीनैरयिकनपुंसकाः, अभ्यन्तरश्रेण्यसङ्क्षेयभागवर्त्तिनमःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि पष्ठपृथिवीनैरयिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽपि पञ्चमपृथ्वीनैरयिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽपि चतुर्थपृथिवीनैरयिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽपि द्वितीयपृथिवीनैरयिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, सर्वेषामप्येतेषां पूर्व-पूर्वनैरयिकपरिमाणहेतुश्रेण्यसङ्क्षेयभागापेक्षयाऽसारायेयगुणासारायेयगुणश्रेण्यसङ्क्षेयभागवर्त्तिनमःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, द्वितीयपृथिवी-नैरयिकनपुंसकेभ्योऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, अद्भुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशौ तद्गतप्रथमवर्गमूले द्वितीय-वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणासु घनीकृतस्य लोकस्यैकप्रादेशिकीपु श्रेणिपु यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणत्वात्, प्रतिपृथिवि च पूर्वोत्तरपश्चिमदिग्भाविनो नैरयिकाः सर्वस्लोकाः, तेभ्यो दक्षिणदिग्भाविनोऽसङ्क्षेयगुणाः, पूर्वपूर्वपृथिवीगतदक्षिणदिग्भाविभ्योऽप्युत्तरस्यामुत्तरस्यां पृथिव्यामसङ्क्षेयगुणाः पूर्वोत्तरपश्चिमदिग्भाविनः, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायाम्—“दिसाणुवाएणं सब्व-

शोवा अहेसत्तमपुढविनेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणेहिंतो अहेसत्तमपुढविनेरइएहिंतो छट्ठाए
 तमाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिह्लेहिंतो तमापुढविनेरइएहिंतो पंच-
 माए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिह्लेहिंतो धूमप्पमापुढविनेरइएहिंतो
 चउत्थीए पंकप्पमाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिह्लेहिंतो पंकप्पमापुढ-
 विनेरइएहिंतो तइयाए वालुयप्पमाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखेज्जगुणा । दाहिणिह्ले-
 हिंतो वालुयप्पमापुढविनेरइएहिंतो दुइयाए सक्करप्पमाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा, दाहिणेणं असंखे-
 ज्जगुणा । दाहिणिह्लेहिंतो सक्करप्पमापुढवीनेरइएहिंतो इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए नेरइया पुरत्थिमपच्चत्थिमउत्तरेणं असंखेज्जगुणा,
 दाहिणेणं असंखेज्जगुणा” । सम्प्रति तिर्यग्योनिकनपुंसकविषयमल्पबहुत्वमाह—“एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोकाः खचरपञ्चेन्द्रियति-
 र्यग्योनिकनपुंसकाः, प्रतरासङ्खेयभागवत्त्यसङ्खेयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यः स्थलचरतिर्यग्योनिकनपुंसकाः सङ्खे-
 यगुणाः, बृहत्तरप्रतरासङ्खेयभागवत्त्यसङ्खेयश्रेणिगतनभःप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि जलचरतिर्यग्योनिकनपुंसकाः सङ्खेय-
 गुणाः, बृहत्तमप्रतरासङ्खेयभागवत्त्यसङ्खेयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्योऽपि चतुरिन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषा-
 धिकाः, असङ्खेययोजनकोटीकोटीप्रमाणाकाशप्रदेशराशिप्रमाणासु घनीकृतस्य लोकस्य एकप्रादेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नभःप्रदेशा-
 स्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यस्त्रीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूततरश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि द्वीन्द्रिय-
 तिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूततमश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्यस्तेजस्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अस-

क्षेयगुणाः, सूक्ष्मबाहुरभेदभिन्नानां तेषामसङ्क्षेयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूतासङ्क्षेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूतरासङ्क्षेयलोकाकाशप्रदेशमानत्वात्, तेभ्योऽपि वायुकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, प्रभूततमासङ्क्षेयलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः, अनन्तलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् ॥ अथुना गर्भेभ्युत्क्रान्तिकमनुष्यनपुंसकानां तत्रासम्भवात्, संहृतास्तु कर्मभूमिजास्तत्र भवेयुरपि, तेभ्यो देवकुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्क्षेयगुणाः, तद्गतगर्भजमनुष्याणामन्तरद्वीपजगर्भजमनुष्येभ्यः सङ्क्षेयगुणत्वात्, गर्भजमनुष्योच्चारणाश्रयेण च संमूच्छिममनुष्याणामुत्पादात्, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, एवं तेभ्यो हरिवर्षस्यकवर्षीकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्क्षेयगुणाः स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः तेभ्योऽपि हैमवतैर्हरण्यवतवर्षीकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्यो भरतैरावतवर्षकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, युक्तिः सर्वत्रापि तथैवानुसर्तव्या ॥ सम्प्रति नैरयिकतिर्यगमनुष्यविषयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्तोका अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकनपुंसकाः, तेभ्यः पष्ठपञ्चमचतुर्थतृतीयद्वितीयपृथिवीनैरयिकनपुंसका यथोत्तरमसङ्क्षेयगुणाः, द्वितीयपृथिवीनैरयिकनपुंसकेभ्योऽन्तरद्वीपजमनुष्यनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, एतदसङ्क्षेयगुणत्वं संमूच्छिमजमनुष्यापेक्षं, तेषां नपुंसकत्वादितावतां च तत्र संमूच्छिनसम्भवात्,

तेभ्यो देवकुरुत्तर्कुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका हरिवर्षरम्यकवर्पाकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका हैमवतहैरण्यवताकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकाः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थानचिन्तायां तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसकेभ्योऽस्थां प्रत्यक्षत उपलभ्यमानायां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरधिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यः खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यः स्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका जलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, जलचरपञ्चेन्द्रियनपुंसकेभ्यश्चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका विशेषाधिकाः, द्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकेभ्यस्तेजस्कायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यः पृथिव्यम्बुवायुतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, वाय्वेकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकेभ्यो वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः, युक्तिः सर्वत्रापि प्रागुक्तानुसारेण स्वयं भावनीया ॥ सम्प्रति नपुंसकवेदकर्मणो बन्धस्थितिं नपुंसकवेदस्य प्रकारं चाह—

णपुंसकवेदस्स णं भंते ! कम्मस्स केवहयं कालं बंधठिई पच्चत्ता ?, गोयमा ! जह० सागरोवमस्स दोन्नि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागेण ऊणगा उक्को० वीसं सागरोवमकोडाको डीओ, दोण्णि य वाससहस्साइं अबाधा, अबाहूणिया कम्मठिती कम्मणिसेगो । णपुंसकवेदं णं भंते ! किंपगारे पणत्ते ?, गोयमा ! सहाणगरदाहसमाणे पणत्ते समणाउसो !, से तं णपुंसका ॥
(सू० ६१)

‘नपुंसकवेयस्स णं भंते ! कम्मस्स’ इत्यादि, प्राग्वद्भावनीयं, नवरं महानगरदाहसमानमिति सर्वाविधासु सर्वप्रकारं, मदनदाहः (समान)

२ प्रतिपत्तौ
नपुंसके
बन्ध-
स्थितिः
प्रकारश्च
सू० ६१
वेदानाम-
ल्पबहुत्वं
सू० ६२

॥ ८२ ॥

इत्यर्थः ॥ सम्प्रत्यष्टावल्पबहुत्वानि वक्तव्यानि तद्यथा—प्रथमं सामान्येन तिर्यकक्षीपुरुषनपुंसकप्रतिबद्धम्, एवमेव मनुष्यप्रतिबद्धं द्वितीयं, देवक्षीपुरुषनारकनपुंसकप्रतिबद्धं तृतीयं, सकलसम्मिश्रं चतुर्थं, जलचर्योदिविभागतः पञ्चमं, कर्मभूमिजादिमनुष्यखयादिविभागतः षष्ठं, भवनवास्यादिदेव्यादिविभागतः सप्तमं, जलचर्योदिविजातीयव्यक्तिव्यापकमष्टमं, तत्र प्रथममभिधित्सुराह—

एतेसि णं भंते ! इत्थीणं पुरिसाणं नपुंसकाण य कतरे २ हित्तो अप्पा वा ४ ? , गोयमा ! सब्व-
त्थोवा पुरिसा इत्थीओ संखिं णपुंसका अणंतं । एतेसि णं भंते ! तिरिक्खजोणिइत्थीणं तिरि-
क्खजोणियपुरिसाणं तिरिक्खजोणियणपुंसकाण य कयरे २ हित्तो अप्पा वा ४ ? , गोयमा ! सब्वत्थो-
वा तिरिक्खजोणियपुरिसा तिरिक्खजोणिइत्थीओ असंखे० तिरिक्खजो० णपुंसगा अणंतगुणा ॥
एतेसि णं भंते ! मणुस्सिस्सत्थीणं मणुस्सपुरिसाणं मणुस्सणपुंसकाण य कयरे २ हित्तो अप्पा वा ४ ? ,
गोयमा ! सब्व० मणुस्सपुरिसा मणुस्सिस्सत्थीओ संखे० मणुस्सणपुंसका असंखेज्जगुणा ॥ एतेसिणं
भंते ! देवित्थीणं देवपुरिसाणं णेरइयणपुंसकाण य कयरे २ हित्तो अप्पा वा ४ ? , गोयमा ! सब्वत्थोवा
णेरइयणपुंसका देवपुरिसा असं० देवित्थीओ संखेज्जगुणाओ ॥ एतेसि णं भंते ! तिरिक्खजोणि-
त्थीणं तिरिक्खजोणियपुरिसाणं तिरिक्खजो० णपुंसकाणं मणुस्सिस्सत्थीणं मणुस्सपुरिसाणं मणुस्सन-
पुंसकाणं देवित्थीणं देवपुरिसाणं णेरइयणपुंसकाण य कतरे २ हित्तो अप्पा वा ४ ? , गोयमा ! सब्व-
त्थोवा मणुस्सपुरिसा मणुस्सिस्सत्थीओ संखे० मणुस्सणपुंसका असं० णेरइयणपुंसका असं० तिरि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ८२ ॥

क्वजोणियपुरिसा असं० तिरिक्खजोणित्थियाओ संखेज्ज० देवपुरिसा असं० देवित्थियाओ संखि०
 तिरिक्खजोणियणपुंसका अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! तिरिक्खजोणित्थीणं जलयरीणं थलयरीणं
 खहयरीणं तिरिक्खजोणियपुरिसाणं जलयराणं थलयराणं खहयराणं तिरिक्खजो० णपुंसकाणं
 एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं पुढक्काइयएगिंदियतिरिक्खजो० णपुंसकाणं जाव वणस्स-
 तिकाइय० बेइंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं तेइंदिय० चडरिंदिय० पंचेदियतिरिक्खजोणियणपुंस-
 काणं जलयराणं थलयराणं खहयराणं कतरे २ हित्तो जाव विसेसाहिहा वाः, गोयमा ! सब्वत्थोवा ख-
 हयरतिरिक्खजोणियपुरिसा खहयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखेज्ज० थलयरपंचेदियतिरिक्ख-
 जोणियपुरिसा संखे० थलयरपंचेदियतिरिक्खजोणित्थियाओ संखे० जलयरतिरिक्खजो० पुरिसा
 संखि० जलयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखेज्जगु० खहयरपंचेदियतिरिक्खजो० णपुंसका असंखे०
 थलयरपंचेदियतिरिक्खजोणि० नपुंसगा संखि० जलयरपंचेदियतिरिक्खजोणियणपुंसका संखे०
 चडरिंदियतिरि० विसेसाहिहा तेइंदियणपुंसका विसेसाहिहा बेइंदियणपुंसका विसेसा० ते-
 डक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका असं० पुढवि० णपुंसका० विसेसाहिहा आड० विसे-
 साहिहा वाड० विसेसा० वणप्फत्ति० एगिन्दियणपुंसका अणंतगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! मणु-
 स्सित्थीणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमगाणं अंतरदीवियाणं मणुस्सपुरिसाणं कम्मभूमकाणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ८३ ॥

अकम्मभूमकाणं अंतरदीवकाणं मणुस्सणपुंसकाणं कम्मभूमाणं अकम्म० अंतरदीविकाण य कयरे
२ हिन्तो अप्पा वा ४?, गोयमा! अंतरदीवगा मणुस्सिस्थियाओ मणुस्सपुरिसा[ण] य एते णं
इन्नि य तुल्लावि सब्वत्थोवा देवकुरुउत्तरकुरुअकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ मणुस्सपुरिसा एते णं
दोन्निवि तुल्ला संखे० हरिवासरम्मवासअकम्मभूमकमणुस्सिस्थियाड मणुस्सपुरिसा य एते[सि] णं
दोन्निवि तुल्ला संखे० हेमवतंहेरणवतअकम्मभूमकमणुस्सिस्थियाओ मणुस्सपुरिसा[ण] य दोवि
दुल्ला संखे० भरहेरवतकम्मभूमगमणुस्सपुरिसा दोवि संखे० भरहेरवतकम्ममणुस्सिस्थियाओ
दोवि संखे० । पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमगमणुस्सपुरिसा दोवि संखे० पुव्वविदेहअवरविदे-
हकम्मभूमगमणुस्सिस्थियाओ दोवि संखे० । अंतरदीवगमणुस्सणपुंसका असंखे० देवकुरुउत्तर-
कुरुअकम्मभूमकमणुस्सणपुंसका दोवि संखेज्जगुणा [ए] तहेव जाव पुव्वविदेहकम्मभूमकमणुस्सण-
पुंसका दोवि संखेज्जगुणा ॥ एतासि णं भंते! देवित्थीणं भवणवासीणीणं वाणमन्तरीणीणं
जोइसिणीणं वेमाणिणीणं देवपुरिसाणं भवणवासिणं जाव वेमाणियाणं सोधम्मकाणं जाव
गेवेज्जकाणं अणुत्तरोववातियाणं णेरइयणपुंसकाणं रयणप्पभापुढविणेरइयणपुंसगणं जाव अहे-
सत्तमपुढविनेरइय० कतरे २ हिंतो अप्पा वा ४?, गोयमा! सब्वत्थोवा अणुत्तरोववातियदे-
वपुरिसा उवरिमगेवेज्जदेवपुरिसा संखेज्जगुणा तं चेव जाव आणते कप्पे देवपुरिसा संखेज्जगुणा,

२ प्रतिपत्तौ
नपुंसके
बन्ध-
स्थितिः
प्रकारश्च
सू० ६१
वेदानाम-
ल्पबहुत्वं
सू० ६२

॥ ८३ ॥

अहेसत्तमाए पुढवीए णेरइयणपुंसका असंखेज्जगुणा, छ्ठीए पुढवीए नेरइय० असंखेज्जगुणा स-
 हस्सारे कप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा महासुक्के कप्पे देवा असंखेज्जगुणा पंचमाए पुढवीए नेर-
 इयणपुंसका असंखेज्जगुणा लंतए कप्पे देवा असंखेज्जगुणा चउत्थीए पुढवीए नेरइया असंखेज्जगुणा
 बंभलीए कप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा तच्चाए पुढवीए नेरइय० असंखेज्जगुणा माहिंदे कप्पे देवपु-
 रिसा असंखेज्जगुणा सणकुमारकप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा दोच्चाए पुढवीए नेरइया असंखे-
 ज्जगुणा, इसाणे कप्पे देवपुरिसा असंखेज्जगुणा ईसाणे कप्पे देवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ, सो-
 धम्मे(कप्पे) देवपुरिसा संखेज्ज० सोधम्मे कप्पे देवित्थियाओ संखे० भवणवासिदेवपुरिसा असंखेज्ज-
 गुणा भवणवासिदेवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ इभीसे रयणप्पमापुढवीए नेरइया असंखेज्जगुणा
 वाणमंतरदेवपुरिसा असंखेज्जगुणा वाणमंतरदेवित्थियाओ संखेज्जगुणाओ जोतिसियदेवपुरिसा
 संखेज्जगुणा जोतिसियदेवित्थियाओ संखेज्जगुणा ॥ एतासि णं भंते ! तिरिक्खजोणित्थीणं जल-
 यरीणं थलयरीणं खहयरीणं तिरिक्खजोणियपुरिसाणं जलयराणं थलयराणं खहयराणं तिरिक्ख-
 जोणियणपुंसकाणं एगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसकाणं पुढविक्काइयएगिंदियति० जो० णपुंसकाणं
 आवक्काइयएगिंदिय० जो० णपुंसकाणं जाव वणस्सतिकाइयएगिंदियति० जो० णपुंसकाणं बेइदि-
 यति० जो० णपुंसकाणं तेइंदियति० जो० णपुंसकाणं चउरिंदियति० जो० नपुंसकाणं पंचेदियति०

जो० णपुंसकाणं जलयराणं खलयराणं मणुस्सिस्तथीणं कम्मभूमियाणं अकम्मभूमियाणं अंतरदीवियाणं मणुस्सपुरिसाणं कम्मभूमियाणं अकम्म० अंतरदीवयाणं मणुस्सणपुंसकाणं कम्मभूमिकाणं अकम्मभूमिकाणं अंतरदीवकाणं देवित्थीणं भवणवासिणीणं वाणमंतरीणीणं जोतिसिणीणं वेमाणियाणं देवपुरिसाणं भवणवासिणीणं जोतिसियाणं वेमाणियाणं सोधम्मकाणं जाव गेवेल्लकाणं अणुत्तरोववातियाणं नेरइयणपुंसकाणं रयणप्पभापुढविनेरइयनपुंसकाणं जाव अहेसत्तामपुढविणेरइयणपुंसकाण य कयरे २ हिनतो अप्पा वा ४?, गोयमा! अंतरदीवअकम्मभूमकमणुस्सिस्तथीओ मणुस्सपुरिसा य, एते णं दोवि तुल्ला सब्वत्थोवा, देवकुसुत्तार-
कुरुअकम्मभूमगमणुस्सइत्थीओ पुरिसा य एते णं दोवि तुल्ला संखे० एवं हरिवासरम्मगवास० एवं हेमवतहेरणवयभरहेरवयकम्मभूमगमणुस्सपुरिसा दोवि संखे० भरहेरवतकम्म० मणुस्सिस्तथीओ दोवि संखे० पुव्वविदेहअवरविदेहकम्मभूमकमणुस्सपुरिसा दोवि संखे०, पुव्वविदेहअवरविदेहकम्म० मणुस्सिस्तथियाओ दोवि संखे० अणुत्तरोववातियदेवपुरिसा असंखेज्जगुणा उवरिमगेवेल्ला देवपुरिसा संखे० जाव आणते कप्पे देवपुरिसा संखे० अधेसत्तामाए पुढवीए नेरइयणपुंसका असंखे० छट्ठीए पुढवीए नेरइयनपुंसका असं० सहस्सारे कप्पे देवपुरिसा अंसंखे० महासुक्के कप्पे देवअसं० पंचमाए पुढवीए नेरइयनपुंसका असं० लंतए कप्पे देवपु० असं० चउत्थीए पुढवीए नेरइ-

यनपुंसका असं० बंभलोए कप्पे देवपुरिसा असं० तच्चाए पुढवीए नेरइयण० असं० माहिंदे कप्पे
 देवपु० असंखे० सणकुमारे कप्पे देवपुरिसा असं० दोच्चाए पुढवीए नेरइयनपुंसका असं० अंत-
 रदीवगअकम्मभूमगमणुस्सणपुंसका असंखे० देवकुलउत्तरकुलअकम्मभूमगमणुस्सणपुंसका दोवि
 संखे० एवं जाव विदेहत्ति, ईसाणे कप्पे देवपुरिसा असं० ईसाणकप्पे देवित्थियाओ संखे०
 सोधम्मे कप्पे देवपुरिसा संखे० सोहम्मे कप्पे देवित्थियाओ संखेज्ज० भवणवासिदेवपुरिसा
 असंखे० भवणवासिदेवित्थियाओ संखिज्जगुणाओ इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए नेरइयणपुंसका
 असं० ख्हयरतिरिक्खजोणियपुरिसा संखेज्जगुणा ख्हयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखे० थलय-
 रतिरिक्खजोणियपुरिसा संखे० थलयरतिरिक्खजोणित्थियाओ संखे० जलयरतिरिक्खपुरिसा
 संखे० जलयरतिरिक्खजोणित्थियाड संखे०, वाणमंतरदेवपुरिसा संखे० वाणमंतरदेवित्थियाओ
 संखे० जोतिसियदेवपुरिसा संखे० जोतिसियदेवित्थियाओ संखे० ख्हयरपंचेदियतिरिक्खजो-
 णियणपुंसा संखे० थलयरणपुंसका संखे० जलयरणपुंसका संखे० चतुरिंदियणपुंसका विसे-
 साहिया तेइंदिय० विसेसा० बेइंदिय० विसेसा० तेउक्काइयएगिंदियतिरिक्खजोणियणपुंसका
 असं० पुढवी० विसेसा० आज्ज० विसेसा० वाज्ज० विसेसा० वणप्फतिकाइयएगिंदियतिरिक्ख-
 जो० णपुंसका अणंतगुणा ॥ (सू० ६२)

‘एयासि णं भंते ! तिरिक्खजोणियइत्थीणं’ इत्यादि, सर्वस्तोकास्तिर्यक्पुरुषाः, तेभ्यस्तिर्यक्स्त्रियः सद्भ्येयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यस्तिर्यग्नपुंसका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामन्तान्तत्वात् ॥ सम्प्रति द्वितीयमल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोका मनुष्यपुरुषाः सद्भ्येयकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्यो मनुष्यस्त्रियः सद्भ्येयगुणाः सप्तविंशतिगुणत्वात्, ताभ्यो मनुष्यनपुंसका असद्भ्येयगुणाः श्रेण्यसद्भ्येयभागतप्रदेशराशिप्रमाणत्वात् ॥ सम्प्रति तृतीयमल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते ! देवित्थीणं’मित्यादि, सर्वस्तोका नैरयिकनपुंसका अङ्गुलमात्रक्षेत्रप्रदेशराशौ स्वप्रथमवर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणानुघनीकृतस्य लोकस्य एकप्रदेशिकीषु श्रेणिषु यावन्तो नभःप्रदेशस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यो देवपुरुषा असद्भ्येयगुणा असद्भ्येययोजनकोटीकोटीप्रमाणायां सूचौ यावन्तो नभःप्रदेशस्तावत्प्रमाणानुघनीकृतस्य लोकस्य एकप्रदेशिकीषु श्रेणिषु यावन्त आकाशप्रदेशस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्यो देवस्त्रियः सद्भ्येयगुणा द्वात्रिंशद्गुणत्वात् ॥ सम्प्रति सकलसन्मिश्रं चतुर्थमल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं’मित्यादि, सर्वस्तोका मनुष्यपुरुषास्तेभ्यो मनुष्यस्त्रियः सद्भ्येयगुणाः; ताभ्यो मनुष्यनपुंसका असद्भ्येयगुणाः, अत्र युक्तिः प्रागुक्ता, तेभ्यो नैरयिकनपुंसका असद्भ्येयगुणा असद्भ्येयश्रेण्याकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकपुरुषा असद्भ्येयगुणाः प्रतरासद्भ्येयभागवत्सद्भ्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकस्त्रियः सद्भ्येयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यो देवपुरुषाः सद्भ्येयगुणाः प्रभूततरप्रतरासद्भ्येयभागवत्सद्भ्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यो देवस्त्रियः सद्भ्येयगुणा द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, ताभ्यस्तिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणा निगोदजीवानामन्तान्तत्वात् ॥ सम्प्रति जलचर्यादिविभागतः पथ्यमल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोकाः खचरपथ्येन्द्रियतिर्यग्योनिकपुरुषाः, तेभ्यः खचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सद्भ्येयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यः स्थल-

चरतिर्यग्योनिकपुरुपाः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यस्तस्त्रियः सङ्क्षेयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यो जलचरतिर्यग्योनिकपुरुपाः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यो जलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः सङ्क्षेयगुणास्त्रिगुणत्वात्, ताभ्यः खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यः स्थ-
 लचरजलचरतिर्यग्योनिकनपुंसका यथाक्रमं सङ्क्षेयगुणाः, ततश्चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रिया यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततस्तेजःकायिकै-
 केन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, ततः पृथिव्यम्बुवायुकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततो
 वनस्पतिकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः ॥ सम्प्रति कर्मभूमिजादिमनुष्यरूपादिविभागतः षष्ठमल्पवहुत्वमाह—'ए-
 यासि णं भंते !' इत्यादि, सर्वस्तोका अन्तरद्वीपकमनुष्यस्त्रियोऽन्तरद्वीपकमनुष्यपुरुषाश्च, एते च द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तत्रत्यस्त्री-
 पुंसानां युगलधर्मोपेतत्वात्, तेभ्यो देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो मनुष्यपुरुषाश्च सङ्क्षेयगुणाः, युक्तिरत्र प्रागेवोक्ता, स्वस्थाने
 तु परस्परं तुल्याः, एवं हरिवर्षरम्यकपुरुषस्त्रियो हैमवतहैरण्यवतमनुष्यपुरुषस्त्रियश्च यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं
 तुल्याः, ततो भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्या द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो भरतैरावतकर्मभूमकमनुष्य-
 स्त्रियो द्वय्योऽपि सङ्क्षेयगुणाः, सप्तविंशतिगुणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ताभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुपा
 द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने परस्परं तुल्याः, तेभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो द्वय्योऽपि सङ्क्षेयगुणाः, सप्तविंश-
 तिगुणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽन्तरद्वीपकमनुष्यनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, श्रेण्यसङ्क्षेयभागताकाशप्रदेशराशिप्र-
 माणत्वात्, तेभ्यो देवकुरुत्तरकुर्वकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ततो हरिवर्षरम्यक-
 वर्षाकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो हैमवतहैरण्यवतकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका

द्वयेऽपि सारज्ञेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो भरतैरावतकर्म्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सारज्ञेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि पूर्वविदेहापरविदेहकर्म्मभूमकमनुष्यनपुंसका द्वयेऽपि सारज्ञेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः ॥ सम्प्रति भवनवासादिदेव्यादिविभागतः सप्तममल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते! देवित्थीणं भवणवासिणीणं भिलादि, सर्वल्लोका अनुचरोपपातिका देवपुरुषाः, तत उपरितनैवेयकमध्यममैवेयकाधसनप्रेवेयकाञ्च्युतारणप्राणतानतकल्पदेवपुरुषा यथोत्तरं सारज्ञेयगुणाः; ततोऽधःसप्तमपष्ठप्रथिवीनैरयिकनपुंसकसहस्रारमहाशु-ककल्पदेवपुरुषपञ्चमप्रथिवीनैरयिकनपुंसकलान्तककल्पदेवपुरुषचतुर्थप्रथिवीनैरयिकनपुंसकत्रालोककल्पदेवपुरुषपृथ्वीयप्रथिवीनैरयिकनपुंसकमाहेन्द्रसनत्कुमारकल्पदेवपुरुषद्वितीयप्रथिवीनैरयिकनपुंसका यथोत्तरमसार्ज्ञेयगुणाः; तत ईशानकल्पदेवपुरुषा असारज्ञेयगुणाः, तेभ्य ईशानकल्पदेवस्त्रियः सारज्ञेयगुणाः, द्वात्रिंशद्गुणलात्, ततः सौधर्म्मकल्पदेवपुरुषाः सारज्ञेयगुणाः, तेभ्योऽपि सौधर्म्मकल्पदेवस्त्रियः सारज्ञेयगुणाः, द्वात्रिंशद्गुणलात्, तेभ्यो भवनवासिदेवपुरुषा असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो भवनवासिदेव्यः सारज्ञेयगुणाः, ताभ्यो रजप्रभायां प्रथिव्यां नैरयिकनपुंसका असारज्ञेयगुणाः, तेभ्यो धानमन्तरदेवपुरुषा असारज्ञेयगुणाः, तेभ्यो वानमन्तरदेव्यः सारज्ञेयगुणाः, ताभ्यो ज्योतिष्काः सारज्ञेयगुणाः, तेभ्यो ज्योतिष्कदेवस्त्रियः संख्येयगुणाः, द्वात्रिंशद्गुणलात् ॥ सम्प्रति विजातीयव्यक्त्विन्यापकनष्टमल्पबहुत्वमाह—‘एयासि णं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्त्रोका अन्तरद्वीपना मनुष्यस्त्रियो मनुष्यपुरुषाश्च, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि तुल्याः, गुगलभगोपितलात्, एवं देवतुरुत्तकुर्वकर्म्मभूमकद्विर्यरस्यकवर्षाकर्म्मभूमकौद्यभवतोरुण्यवताकर्म्मभूमकमनुष्यत्सीपुरुषा यथोत्तरं सारज्ञेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि भरतैरावतकर्म्मभूमकमनुष्यपुरुषा द्वयेऽपि सारज्ञेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो भरतैरावतकर्म्मभूमकमनुष्यस्त्रियो द्वयोऽपि

सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ताभ्यः पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यपुरुषा द्वयेऽपि सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, तेभ्यो पूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यस्त्रियो द्वय्योऽपि सङ्क्षेयगुणाः, सप्तविंशतिगुणत्वात्, स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, ताभ्योऽनुत्तरोपपतिकोपरितनत्रैवेयकमध्यमत्रैवेयकाधस्तनत्रैवेयकाच्युतारणप्राणतानतकल्पदेवपुरुषा यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, ततोऽधः-सप्तमपष्टपृथिवीनैरथिक(न०) सहस्रारकल्पदेवपुरुषमहाशुक्रकल्पदेवपुरुषपञ्चमपृथिवीनैरथिक(न०) लान्तकल्पदेवपुरुषचतुर्थपृथिवीनैरथिकनपुंसकब्रह्मलोककल्पदेवपुरुषचतुर्थपृथिवीनैरथिकनपुंसकमाहेन्द्रकल्पसन्तुमारकल्पदेवपुरुषद्वितीयपृथिवीनैरथिकनपुंसकान्तर-द्वीपकमनुष्यनपुंसका यथोत्तरमसङ्क्षेयगुणाः, ततो देवलुत्तरकुर्वकर्मभूमकहरिर्वर्मभूमकैहमवतहैरण्यवताकर्मभूमकभरतैरावतकर्मभूमकपूर्वविदेहापरविदेहकर्मभूमकमनुष्यनपुंसका यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, स्वस्थानेपु तु द्वये परस्परं तुल्याः, तत ईशानकल्पदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, तत ईशानकल्पदेवस्त्रियः सौधर्मकल्पदेवपुरुषाः यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, ततो भवनवासिदेवपुरुषा असङ्क्षेयगुणाः, तेभ्यो भवनवासिदेवस्त्रियः सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरथिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, ततः खचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः खचरतिर्यग्योनिकस्त्रियः खलचरतिर्यग्योनिकपुरुषाः खलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियो जलचरतिर्यग्योनिकपुरुषा जलचरतिर्यग्योनिकस्त्रियो वानमन्तरा देवपुरुषा वानमन्तरदेवस्त्रियो ज्योतिष्कदेवपुरुषा ज्योतिष्कदेवस्त्रियो यथोत्तरं सङ्क्षेयगुणाः, ततः खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, ततः खलचरजलचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसकाः क्रमेण सङ्क्षेयगुणाः, ततश्चतुरिन्द्रियत्रीन्द्रियद्वीन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततस्तेजःकायिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका असङ्क्षेयगुणाः, ततः पृथिव्यव्वायुकायिकतिर्यग्योनिकनपुंसका यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततो वनस्पति-

काधिकैकेन्द्रियतिर्यग्योनिकनपुंसका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामनन्तत्वात् ॥ सम्प्रति स्त्रीपुरुषनपुंसकानां भवस्थितिमानं कायस्थितिमानं च क्रमेणाभिधातुकाम आह—

इत्थीणं भंते ! केचइयं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! एगेणं आपसेणं जहा पुंन्वि भणियं, एवं पुरिसस्सवि नपुंसकस्सवि, संचिट्ठणा पुनरवि तिण्हंपि जहापुंन्वि भणिया, अंतरंपि तिण्हंपि जहापुंन्वि भणियं तथा नेयव्वं ॥ (सू० ६३)

‘इत्थीणं भंते ! केचइयं कालं ठिई पणत्ता ?, इत्यादि, एतत्सर्वं प्रागुक्तवद्भावनीयम्, अपुनरुक्ता च प्राक् रुथादीनां पृथक् स्वास्वाधिकारे स्थित्यादि प्रतिपादितमिदानीं तु सयुदायेनेति ॥ सम्प्रति स्त्रीपुरुषनपुंसकानामल्पबहुत्वमाह—(एयासि णं भंते ! इत्थीणं पुरिसाणं नपुंसकाण य कयरे कयरेहिंते अप्पा वा ४ ? , सब्वथोवा पुरिसा इत्थीओ संसेज्जगुणा नपुंसका अणंतगुणा) ‘एयासि णं भंते ! इत्थीण’मिहादि, सर्वस्तोकाः पुरुषाः रुथादिभ्यो हीनसाराकाकलान्, तेभ्यः स्त्रियः सत्तयेयगुणाः, ताभ्यो नपुंसका अनन्तगुणाः, एकेन्द्रियाणामनन्तानन्तसारोपेतत्वान् । इह पुरुषेभ्यः स्त्रियः सत्तयेयगुणा इत्युक्तं, तत्र काः स्त्रियः स्वजातिपुरुषापेक्षया कतिगुणा इति प्रश्नावकाशमाशङ्क्य तन्निरूपणार्थमाह—

तिरिक्खजोणित्थियाओ तिरिक्खजोणिपुसिंहितो तिगुणाउ तिरुवाधियाओ मणुस्सिस्थियाओ मणुस्सपुसिंहितो सत्तावीसतिगुणाओ सत्तावीसयरुवाहियाओ देवित्थियाओ देवपुरिसेंहितो वत्तीसइगुणाओ वत्तीसइरुवाहियाओ सेत्तं तिचिधा संसारसमावण्णगा जीवा पणत्ता

॥ तिविहेसु होइ भयो ठिई य संचिहणंतरऽप्यबहुं । वेदाण य बंधठिई वेओ तह किंपगारो उ
॥ १ ॥ से तं तिविहा संसारसमावन्नगा जीवा पणत्ता ॥ (सू० ६४)

‘तिरिक्खजोणित्थीओ तिरिक्खजोणियपुरिसेहिंतो’ इत्यादि, तिर्यग्योनिकखियस्तिर्यग्योनिकपुरुषेभ्यस्त्रिगुणाखिरूपाधिकाः, मनुष्यखियो मनुष्यपुरुषेभ्यः सप्तविंशतिगुणाः सप्तविंशतिरूपाधिकाः, देवपुरुषेभ्यो देवखियो द्वात्रिंशद्गुणा द्वात्रिंशद्रूपाधिकाः, उक्तं च वृद्धाचार्यैरपि—‘तिगुणा तिरूवअहिया तिरियाणं इस्थिया सुणयन्वा । सत्तावीसगुणा पुण मणुयाणं तदहिया चेव ॥ १ ॥ बत्तीसगुणा बत्तीसरूवअहिया उ होंति देवाणं । देवीओ पणत्ता जिणेहिं जियरागदोसेहिं ॥ २ ॥’ प्रतिपत्युपसंहारमाह—‘सेत्तं तिविहा संसारसमावन्नगा जीवा पणत्ता’ इति ॥ सम्प्रत्यधिकृतप्रतिपत्यर्थधिकारसंग्रहगाथामाह—‘तिविहेसु होइ भेओ’ इत्यादि, त्रिविधेषु वेदेषु वक्तव्येषु भवति प्रथमोऽधिकारो भेदः ततः स्थितिः तदनन्तरं ‘संचिहणं’ति सातत्येनावस्थानं तदनन्तरमन्तरं ततोऽल्पबहुलं ततो वेदानां बन्धस्थितिः तदनन्तरं किंप्रकारो वेद इति ॥

इति श्रीमलयगिरिविचितायां जीवाजीवाभिगमटीकायां द्वितीया प्रतिपत्तिः समाप्ता ॥ २ ॥

इति वेदत्रैविध्यनिरूपिका द्वितीया प्रतिपत्तिः ॥

तदेवमुक्ता द्वितीया प्रतिपत्तिः, सम्प्रति तृतीयप्रतिपत्यवसरः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

तत्थ जे ते एवमाहंसु चउब्विधा संसारसमावणणा जीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—ने-
रइया तिरिक्खजोणिया मणुस्सा देवा ॥ (सू० ६५) । से किं तं नेरइया ?, २ सत्तविधा पणत्ता,
तंजहा—पढमापुढविनेरइया दोचापुढविनेरइया तच्चापुढविनेर० चउत्थापुढवीनेर० पंचमापु० ने-
रइ० छट्ठापु० नेर० सत्तमापु० नेरइया ॥ (सू० ६६) । पढमा णं भंते ! पुढवी किंनामा किंगोत्ता
पणत्ता ?, गोयसा ! णामेणं घम्मा गोत्तेणं रयणप्पभा । दोच्चा णं भंते ! पुढवी किंनामा किंगोत्ता
पणत्ता ?, गोयसा ! णामेणं वंसा गोत्तेणं सक्करप्पभा, एवं एतेणं अभिलावेणं सव्वासिं पुच्छा,
णामाणि इमाणि से लातव्वा(णि), (सेला तईया) अंजणा चउत्थीरिद्धा पंचमी मघा छट्ठी माघवती
सत्तमा, (जाव) तमतमागोत्तेणं पणत्ता । (सू० ६७) । इमा णं भंते ! रयणप्पभापुढवी केवतिया वाह-
ल्लेणं पणत्ता ?, गोयसा ! इमा णं रयणप्पभापुढवी असिउत्तरं जोघणसयसहस्सं वाहल्लेणं पणत्ता,
एवं एतेणं अभिलावेणं इमा गाहा अणुगंतव्वा—आसीतं वत्तीसं अट्ठावीसं तहेव वीसं च ।
अट्ठारस सोलसगं अट्टत्तरमेव द्दिट्ठिमिया ॥ ? ॥ (सू० ६८)

‘तत्थ जे ते एवमाहंसु चउब्विधा’ इत्यादि, ‘तत्र’ तेषु दशसु प्रतिपत्तिमत्सु मध्ये ये ते आचार्या एवमाख्यातवन्तश्चतुर्विधाः
संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञासक्ते एवमाख्यातवन्तस्तत्रथा—नैरयिकास्तिर्यग्योनिका मनुष्या देवाः ॥ ‘से किं तं मियादि, अथ के ते

नैरयिकाः ? , सूरिराह-नैरयिकाः सप्तविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-प्रथमायां पृथिव्यां नैरयिकाः प्रथमपृथिवीनैरयिका इत्यर्थः, एवं सर्वत्र भावनीयम् ॥ सम्प्रति प्रतिपृथिवि नामगोत्रं वक्तव्यं, तत्र नामगोत्रयोरयं विशेषः-अनादिकालसिद्धमन्वर्थरहितं नाम सान्वर्थं तु नाम गोत्रमिति, तत्र नामगोत्रप्रतिपादनार्थमाह-‘इमा णं (पठमा णं) भंते !’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी ‘किनामा’ किमनादिकालप्रसिद्धान्वर्थरहितनामा ? ‘किंगोत्रा ?’ किमन्वर्थयुक्तनामा ?, भगवानाह-गौतम ! नाम्ना घर्म्मैति प्रज्ञप्ता गोत्रेण रत्न-प्रभा, तथा चान्वर्थमुपदर्शयन्ति पूर्वसूरयः-रत्नानां प्रभा-बाहुल्यं यत्र सा रत्नप्रभा रत्नबाहुलेति भावः, एवं शेषसूत्राण्यपि प्रतिपृथिवि प्रश्ननिर्वचनरूपानि भावनीयानि, नवरं शर्कराप्रभादीनामियमन्वर्थभावना-शर्कराणां प्रभा-बाहुल्यं यत्र सा शर्कराप्रभा, एवं बालुका प्रभा पङ्कप्रभा इत्यपि भावनीयं, तथा धूमस्येव प्रभा यस्याः सा धूमप्रभा, तथा तमसः प्रभा-बाहुल्यं यत्र सा तमःप्रभा, तमस्तमस्य-प्रकृष्टतमसः प्रभा-बाहुल्यं यत्र सा तमस्तमप्रभा, अत्र केपुचित्युस्तकेषु सङ्ग्रहणिगाथे-‘घग्मा वंसा सेला अंजण रिद्धा मघा य माघवती । सत्तण्हं पुढवीणं एए नामा उ नायव्वा ॥ १ ॥ रथणा सक्कर बालुय पंका धूमा तमा [य] तमतमा य । सत्तण्हं पुढवीणं एए गोत्ता मुणेयव्वा ॥ २ ॥’ अधुना प्रतिपृथिवि बाहुल्यमभिधित्सुराह-‘इमा णं भंते !’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी कियद्बाहुल्येन प्रज्ञप्ता ? , अत्र गोत्रेण प्रश्नो नाम्नो गोत्रं प्रधानतरं प्रधानेन च प्रश्नाद्युपपन्नमिति न्यायप्रदर्शनार्थः, उक्तञ्च-‘न हीना वाक् सदा सता’मिति, भगवानाह-‘अशीत्युत्तरम्’ अशीतियोजनसहस्राभ्यधिकं योजनशतसहस्रं बाहुल्येन प्रज्ञप्ता । एवं सर्वाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा-‘आसीयं बत्तीसं अट्टावीसं च होइ वीसं च । अट्टारस सोलसगं अट्टोत्तरमेव हिट्टिमिया ॥ १ ॥’

इमा णं भंते ! रयणप्पभापुढवी कतिविधा पणत्ता?, गोयमा ! तिविहा पणत्ता, तंजहा—खरकंडे पंकबहुले कंडे आवबहुले कंडे ॥ इमीसे णं भंते ! रय० पुढ० खरकंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा ! सोलसविधे पणत्ते, तंजहा—रयणकंडे १ वइरे २ वेरुलिए ३ लोहितक्खे ४ मसारगल्ले ५ हंसगब्भे ६ अंजणपुलए ७ सोयंधिए ८ जोतिरसे ९ अंजणे १० अंजणपुलए ११ रयत्ते १२ जातरूवे १३ अंके १४ फल्लिहे १५ रिट्ठे १६ कंडे ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभापुढवीए रयणकंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा ! एगागारे पणत्ते, एवं जाव रिट्ठे । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभापुढवीए पंकबहुले कंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा ! एकागारे पणत्ते । एवं आवबहुले कंडे कतिविधे पणत्ते?, गोयमा ! एकागारे पणत्ते । सक्करप्पभाए णं भंते ! पुढवी कतिविधा पणत्ता?, गोयमा ! एकागारा पणत्ता, एवं जाव अहेसत्तमा ॥ (सू० ६९)

‘इमा णं भंते’ इत्यादि इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी ‘कतिविधा’ कतिप्रकारा कतिविभागा प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम ! ‘त्रिविधा’ त्रिभिन्ना प्रज्ञप्ता, तद्यथा—‘खरकाण्ड’मित्यादि, काण्डं नाम विशिष्टो भूभागः, खरं—कठिनं, पङ्कबहुलं ततोऽवबहुलं चान्व-
र्थतः प्रतिपत्तुः क्रमशैतेपामेवमेव, तद्यथा—प्रथमं खरकाण्डं तदनन्तरं पङ्कबहुलं ततोऽवबहुलं ततोऽवबहुलं चान्व-
अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां खरकाण्डं कतिविधं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम ! ‘पोडशविधं’ पोडशविभागं प्रज्ञप्तं, तद्यथा
—‘रयणे’ इति, पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद् रत्नकाण्डं तत्र प्रथमं, द्वितीयं वज्रकाण्डं, तृतीयं वैडूर्यकाण्डं, चतुर्थं लोहितकाण्डं,

पञ्चमं मसारगल्लकाण्डं, षष्ठं हंसगर्भकाण्डं, सप्तमं पुलककाण्डम्, अष्टमं सौगन्धिककाण्डं, नवमं ज्योतीरसकाण्डं, दशममञ्जनाकाण्डम्, एकादशमञ्जनपुलककाण्डं, द्वादशं रजतकाण्डं, त्रयोदशं जातरूपकाण्डं, चतुर्दशमङ्ककाण्डं, पञ्चदशं स्फटिककाण्डं षोडशं रिष्टरत्नकाण्डं, तत्र रत्नानि—कर्केतनादीनि तत्प्रधानं काण्डं रत्नकाण्डं, वज्ररत्नप्रधानं काण्डं वज्रकाण्डम्, एवं शेषाण्यपि, एकैकं च काण्डं योजनसहस्रवाहल्यम् ॥ 'इमीसे णं भंते' इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां रत्नकाण्डं 'कतिविधं' कतिप्रकारं कतिविभागमिति भावः प्रज्ञप्तं ?, भगवानाह—एकाकारं प्रज्ञप्तं । एवं शेषकाण्डविषयाण्यपि प्रश्ननिर्वचनसूत्राणि क्रमेण भावनीयानि । एवं पद्मबहुलाब्जबहुलविषयाण्यपि । 'दोच्चा णं भंते' इत्यादि, द्वितीयादिपृथिवीविषयाणि सूत्राणि पाठसिद्धानि ॥ सम्प्रति प्रतिपृथिवि नरकावाससङ्ख्याप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता ?, गोयमा ! तीसं णिरयावाससयसहस्सा पणत्ता, एवं एतेणं अभिलावेणं सव्वासिं पुच्छा, इमा गाहा अणुगं तव्वा—तीसा य पण्णवीसा पण्णरस दसेव तिण्णि य हवंति । पंचूणसयसहस्सं पंचेव अणुत्तरा णरगा ॥ १ ॥ जाव अहेसत्तमाए पंच अणुत्तरा महतिमहालयया महाणरगा पणत्ता, तंजहा— काले महाकाले रोरुए महारोरुए अपत्तिट्ठाणे ॥ (सू० ७०) । अत्थि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अहे घणोदधीति वा घणवातेति वा तणुवातेति वा ओवासंतरेति वा ?, हंता अत्थि, एवं जाव अहे सत्तमाए ॥ (सू० ७१)

‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि, सुगमं, नवरमियमत्र सङ्ग्रहणिगाथा—“तीसा य पणवीसा पणरस दस चैव सयसहस्साइं । तिण्णेगं पंचूणं पंचेव अणुत्तरा निरया ॥ १ ॥” अधःसप्तम्यां च पृथिव्यां कालादयो महानरका अप्रतिष्ठानाभिधस्य नरकस्य पूर्वोदिक्रमेण, उक्तञ्च—“पुब्बेण होइ कालो अवरेणं अप्पइइह महकालो । रोरू दाहिणपासे उत्तरपासे महारोरू ॥ १ ॥” रत्नप्रभादिषु च तमःप्रभापर्यन्तासु षट्सु पृथिवीषु प्रत्येकं नरकावासा द्विविधाः, तद्यथा—आवलिकाप्रविष्टाः प्रकीर्णकरूपाश्च, तत्र रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रयोदश प्रस्तटाः, प्रस्तटा नाम वेरमभूमिकाकरूपाः, तत्र प्रथमप्रस्तटे पूर्वादेषु चतसृषु दिक्षु प्रत्येकमेकोनपञ्चाशत् नरकावासाः, चतसृषु विदिक्षु प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत्, मध्ये च सीमन्तकाल्यो नरकेन्द्रकः, सर्वसङ्ख्या प्रथमप्रस्तटे नरकावासानामावलिकाप्रविष्टानामेकोनवत्यधिकानि त्रीणि शतानि ३८९, शेषेषु च द्वादशसु प्रस्तटेषु प्रत्येकं यथोत्तरं दिक्षु विदिक्षु चैकैकनरकावासहानिभावाद् अष्टकाष्टकहीना नरकावासा द्रष्टव्याः, ततः सर्वसङ्ख्या रत्नप्रभायां पृथिव्यामावलिकाप्रविष्टा नरकावासाश्चतुश्रत्वारिंशच्छतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि ४४३३, शेषास्त्वेकोनत्रिंशलक्ष्याणि पञ्चनवतिसहस्राणि पञ्च शतानि सप्तपट्टाधिकानि २९९५५६७ प्रकीर्णकाः, तथा चोक्तम्—“सत्तट्ठी पंचसया पणनउइसहस्स लक्खवगुणतीसं । रयणाए सेड्डिगया चोयालसया उ तित्तीसं ॥ १ ॥” उभयमीलने त्रिंशलक्षा नरकावासानां भवन्ति ३००००० । शर्कराप्रभायोमेकादश प्रस्तटाः, “नरकपटलान्यधोऽधो द्वन्द्वहीनानी”ति वचनात्, तत्र प्रथमे प्रस्तटे चतसृषु दिक्षु षट्त्रिंशद् आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः, विदिक्षु पञ्चत्रिंशत्, मध्ये चैको नरकेन्द्रकः, सर्वसङ्ख्या द्वे शते पञ्चाशीत्यधिके २८५, शेषेषु तु दशसु प्रस्तटेषु प्रत्येकं क्रमेणाधोऽधोऽष्टकाष्टकहानिः, प्रतिक्रमप्रतिविदिक्षु (क् च) एकैकनरकावासहानेः, ततस्तत्र सर्वसङ्ख्याऽऽवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः षड्विंशतिशतानि पञ्चनवत्यधिकानि २६९५, शेषाश्चतुर्विंश-

तिलक्षाः सप्तनवतिः सहस्राणि त्रीणि शतानि पञ्चोत्तराणि २४९७३०५ पुष्पावकीर्णकाः, उक्तञ्च—“सत्ताणउइ सहस्सा चउ-
 वीसं लक्ख तिसय पंचडहिया । बीयाए सेडिगया छव्वीससया उ पणनउया ॥ १ ॥” उभयमीलने पञ्चविंशतिलक्षा नरकावासानाम्
 २५०००० । बालुकाप्रभायां नव प्रस्तटाः, प्रथमे च प्रस्तटे एकैकस्यां दिशि आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः पञ्चविंशतिः विदिशि
 चतुर्विंशतिः मध्ये चैको नरकेन्द्रक इति सर्वसङ्ख्याया सप्तनवतं शतं १९७, शेषेषु चाष्टसु प्रस्तटेपु प्रत्येकं क्रमेणाधोऽष्टकहानिः, तत्र
 च कारणं प्रागेवोक्तं, ततः सर्वसङ्ख्याया तत्रावलिकाप्रविष्टा नरकावासाश्चतुर्दश शतानि पञ्चाशीत्यधिकानि १४८५, शेषास्तु पुष्पाव-
 कीर्णकाश्चतुर्दश लक्षा अष्टनवतिः सहस्राणि पञ्च शतानि पञ्चदशशधिकानि १४९८५१५, उक्तञ्च—“पंचसया पन्नारा अडनवइसहरस
 लक्ख चोइस य । तइयाए सेडिगया पणसीया चोइससया उ ॥ १ ॥” उभयमीलने पञ्चदश लक्षा नरकावासानाम् १५००००० ।
 पङ्कप्रभायां सप्त प्रस्तटाः, प्रथमे च प्रस्तटे प्रत्येकं दिशि षोडश आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः विदिशि पञ्चदश पञ्चदश
 मध्ये चैको नरकेन्द्रकः सर्वसङ्ख्याया पञ्चविंशतिशतं १२५, शेषेषु षट्सु प्रस्तटेपु पूर्ववत् प्रत्येकं क्रमेणाधोऽष्टकाष्टकहानिः, ततः
 सर्वसङ्ख्याया तत्रावलिकाप्रविष्टा नरकावासाः सप्त शतानि सप्तोत्तराणि ७०७, शेषास्तु पुष्पावकीर्णका नव लक्षा नवनवतिः सहस्राणि द्वे
 शते त्रिनवत्यधिके ९९९२९३, उक्तञ्च—“तेणउया दोग्णि सया नवनउइसहरस नव य लक्खा य । पंकाए सेडिगया सत्त सया
 हुंति सत्तहिया ॥ १ ॥” उभयमीलने नरकावासानां दश लक्षाः १०००००० । धूमप्रभायां पञ्च प्रस्तटाः, प्रथमे च प्रस्तटे एकैकस्यां
 विशि नव नव आवलिकाप्रविष्टा नरकावासाः, विदिशि अष्टौ अष्टौ मध्ये चैको नरकेन्द्रक इति सर्वसङ्ख्याया एकोनसप्ततिः ६९,
 शेषेषु चतुर्षु प्रस्तटेपु पूर्ववत्प्रत्येकं क्रमेणाधोऽष्टकाष्टकहानिः, ततः सर्वसङ्ख्याया तत्रावलिकाप्रविष्टा नरकावासा द्वे शते पञ्चपयन-

धिके २६५, शेपाः पुष्पावकीर्णका द्वे लक्षे नवनवतिः सहस्राणि सप्त शतानि पञ्चत्रिंशदधिकानि २९९७३५, उक्तञ्च—“सत्सया पणतीसा नवनवइ [य] सहस्स दो य लक्खा थ । धूमाए सेडिगया पणसठा दो सया होंति ॥ १ ॥” सर्वसङ्ख्यया तिस्रो लक्षाः ३०००० नरकावासानाम् । तमःप्रभायां त्रयः प्रस्तटाः, तत्र प्रथमे प्रस्तटे प्रत्येकं दिशि चत्वारश्चत्वार आवलिकाप्रविष्टा नरकावासा विदिशि त्रयस्त्रयो मध्ये चैको नरकेन्द्रक इति सर्वसङ्ख्यया एकोनत्रिंशत् २९, शेपोस्तु प्रस्तटयोः प्रत्येकं क्रमेणाधोऽधोऽष्टकाष्टकहानिः, ततः सर्वसङ्ख्ययाऽवलिकाप्रविष्टा नरकावासास्त्रिपष्टिः ६३, शेपास्तु नवनवतिः सहस्राणि नव शतानि द्वात्रिंशदधिकानि पुष्पावकीर्णकाः ९९९३२, उक्तञ्च—“नवनवई य सहस्सा नव चैव सया हवंति वत्तीसा । पुढवीए छट्ठीए पइण्णगाणेस संखेवो ॥ १ ॥” उभयमीलने पञ्चोनं नरकावासानां लक्षम् ९९९९५ ॥ सम्प्रति प्रतिपृथिवि घनोद्दध्याद्यस्तित्वप्रतिपादनार्थमाह—“अत्थि णं भंते !” इत्यादि, अस्ति भदन्त ! अस्याः प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाया रत्नप्रभायाः पृथिव्या अधो घनः—स्यानीभूतोदक उदधिर्घनोदधिरिति वा घनः—पिण्डीभूतो वातः घनवात इति वा तनुवात इति वा अवकाशान्तरमिति वा ?, अवकाशान्तरं नाम शुद्ध-माकाशं, भगवानाह—हन्त ! अस्ति, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वाच्यं यावदधःसप्तम्याः ॥

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए खरकंडे केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते ?, गोयमा ! सोलस जो यणसहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ते ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए रयणकंडे केवतियं बाहल्लेणं पन्नत्ते ?, गोयमा ! एधं जोयणसहस्सं बाहल्लेणं पणत्ते, एवं जाव रिट्ठे । इमीसे णं भंते ! रयं पु० पंकवहुले कंडे केवतियं बाहल्लेणं पन्नत्ते ?, गोयमा ! चतुरसीतिजोयणसहस्साइं बाहल्लेणं प-

णत्ते । इमीसे णं भंते ! रय० पु० आवबहुले कंडे केवतिथं बाहल्लेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! असीति-
 जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पन्नत्ते । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पु० घणोदही केवतिथं बाहल्लेणं
 पन्नत्ते ? गोयमा ! वीसं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते । इमीसे णं भंते ! रय० पु० घणवाए केव-
 तिथं बाहल्लेणं पन्नत्ते ? गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते, एवं तणुवातेऽवि-
 ओवासंतरेऽवि । सक्करप्प० भंते ! पु० घणोदही केवतिथं बाहल्लेणं पणत्ते ? गोयमा ! वीसं जो-
 यणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते । सक्करप्प० पु० घणवाते केवइए बाहल्लेणं पणत्ते ? गोयमा !
 असंखे० जोयणसहस्साइं बाहल्लेणं पणत्ते, एवं तणुवातेवि, ओवासंतरेवि जहा सक्करप्प० पु०
 एवं जाव अधेसत्तमा ॥ (सू० ७२)

‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः सम्बन्धि यत्प्रथमं खरं—खराभिधानं काण्डं तत् कियद्वाह-
 ल्येन प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—गौतम ! षोडश योजनसहस्राणि ॥ ‘इमीसे णं’मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्न-
 रत्नाभिधानं काण्डं तत् कियद्वाहल्येन प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह—गौतम ! एकं योजनसहस्रं । एवं शेषाण्यपि काण्डानि वक्तव्यानि या-
 वद् रिष्टं—रिष्टाभिधानं काण्डम् । एवं पङ्कबहुलाब्बहुलकाण्डसूत्रे अपि व्याख्येये, पङ्कबहुलं काण्डं चतुरशीतोर्योजनसहस्राणि
 बाहल्येन, अब्बहुलं काण्डमशीतोर्योजनसहस्राणि, सर्वसङ्ख्यया रत्नप्रभाया बाहल्यमशीतिसहस्राधिकं लक्षं, तस्या अधो घनोदधिः
 विशतोर्योजनसहस्राणि बाहल्येन, तस्याप्यधो घनवातोऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि बाहल्येन, तस्याप्यधोऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि

तनुवातो बाह्येन, तस्याप्यधोऽसङ्क्षेयानि योजनसहस्राणि बाह्येनावकाशान्तरम् । एवं शेषाणामपि पृथिवीनां घनोद्भ्यादयः प्रत्येकं तावद्धक्तव्या यावद्धःसप्तम्याः ॥

इमीसेणं भंते ! रयणप्प० पु० असीउत्तरजोयण(सय)सहस्सवाहल्लाए खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणीए अत्थि दब्बाइं वणणतो कालनीललोहितहालिइसुक्खिहाइं गंधतो सुरभिगंधाइं दुब्भिगंधाइं रसतो तित्तकडुयकसायअंधिलमहुराइं फासतो कक्खडमउयगरुयलहुसीतउसिणणिद्धल्लुक्खाइं संठाणतो परिमंडलवटंतंसउरंसआययसंठाणपरिणयाइं अन्नमन्नवद्धाइं ॥ अणमणणपुट्टाइं अणमणणओ-गाढाइं अणमणणसिणे हपडिबद्धाइं अणमणणघडत्ताए चिट्ठंति?, हंता अत्थि । इमीसेणं भंते ! रयणप्प भाए पु० खरकंडस्स सोलसजोयणसहस्सवाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स अत्थि दब्बाइं वणणओ काल जाव परिणयाइं?, हंता अत्थि । इमीसे णं रयणप्प० पु० रयणनामगस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्ज० तं चेव जाव हंता अत्थि, एवं जाव रिट्ठस्स, इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० पंकवहुलस्स कंडस्स चउरासीत्तिजोयणसहस्सवाहल्लस्स खेत्ते तं चेव, एवं आवचहुलस्सवि असीत्तिजोयणसहस्सवाहल्लस्स । इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० घणो-दधिस्स वीसं जोयणसहस्सवाहल्लस्स खेत्तच्छेदेण तहेव । एवं घणवातस्स अंसलेज्जजोयणसहस्स-वाहल्लस्स तहेव, ओवासंतरस्सवि तं चेव ॥ सक्करप्पभाए णं भंते ! पु० वत्तीसुत्तरजोयणसतस-

हस्सबाहल्लस्स खेतच्छेएण छिज्जमाणीए अत्थि दव्वाइं वण्णतो जाव घडत्ताए चिद्धंति?, हंता अत्थि, एवं घणोदहिस्स वीसजोयणसहस्सबाहल्लस्स असंखेज्जजोयणसहस्सबाहल्लस्स, एवं जाव ओवासंतरस्स, जहा सक्करप्पभाए एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ (सू० ७३)

‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यामशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यायां क्षेत्रच्छेदेन-बुद्ध्या प्रतरकाण्डविभागेन छिद्यमानायाम्, अस्तीति निपातोऽत्र बहुलवचनार्थगर्भः, सन्ति द्रव्याणि वर्णतः कालानि नीलानि लोहितानि द्वारिद्राणि शुक्लानि, गन्धतः सुरभिगन्धीनि दुरभिगन्धीनि च, रसतस्तिक्तरसानि कटुकानि कपायाणि अम्लानि मधुराणि, स्पर्शतः कर्कशानि मृदूनि गुरुकाणि लघूनि शीतानि उष्णानि स्निग्धानि रूक्षानि, संस्थानतः परिमण्डलानि वृत्तानि त्र्यस्राणि चतुरस्राणि आयतानि, कथम्भूतान्येतानि सर्वाण्यपि ? इत्यत आह—‘अन्नमन्नपुट्टाई’ इत्यादि, अन्योऽन्यं-परस्परं स्पृष्टानि-स्पर्शमात्रोपेतानि, तथाऽन्योऽन्यं-परस्परमवगाढानि यत्रैकं द्रव्यमवगाढं तत्रान्यदपि देशतः क्वचित्सर्वतोऽवगाढमित्यर्थः, तथाऽन्योऽन्यं-परस्परं खेहेन प्रतिबद्धानि येनैकस्मिन् चाल्यमाने गृह्यमाणे वाऽपरमपि चलनादिधर्मोपेतं भवति, एवम् ‘अन्नोन्नघडत्ताए चिद्धंति’ इति, अन्योऽन्यं-परस्परं घटन्ते-संवघ्नन्तीति अन्योऽन्यघटास्तद्भावोऽन्योऽन्यघटता तथा-परस्परसंबद्धतया तिष्ठन्ति, भगवानाह—‘हंता अत्थि’ ‘हन्त !’ इति प्रत्यवधारणे सन्त्येवेत्यर्थः । एवमस्यामेव रत्नप्रभायां पृथिव्यां खरकाण्डस्य पोडशयोजनसहस्रप्रमाणबाहल्यस्य, तदनन्तरं रत्नकाण्डस्य योजनसहस्रबाहल्यस्य, ततो वज्रकाण्डस्य यावद्रिष्टकाण्डस्य, तदनन्तरमवबहुलकाण्डस्य, तदनन्तरमस्या एव रत्नप्रभाया घ-

नोदधेयोजनविंशतिसहस्रप्रमाणबाहल्यस्य, ततोऽसंज्ञातयोजनसहस्रप्रमाणबाहल्यस्य घनवातस्य, तत एतावत्प्रमाणबाहल्यस्य तदु-
वातस्य, ततोऽवकाशान्तरस्य तावत्प्रमाणस्य । ततः शर्कराप्रभायाः पृथिव्या द्वात्रिंशत्सहस्रोत्तरयोजनशतसहस्रबाहल्यपरिमाणयाः,
तस्या एवाधस्ताद्यथोक्तप्रमाणबाहल्यानां घनोदधिघनवाततनुवातावकाशान्तराणाम्, एवं यावद्घःसप्तम्याः पृथिव्या अष्टसहस्राधिक-
योजनशतसहस्रपरिमाणबाहल्यायाः, ततस्तस्या एवाधःसप्तमपृथिव्या अधस्तात्कर्मण घनोदधिघनवाततनुवातावकाशान्तराणां प्रभ्र-
निर्वचनसूत्राणि यथोक्तद्रव्यविषयाणि भावनीयानि ॥ सम्प्रति संस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

इमा णं भंते ! रयणप्प० पु० किंसंठिता पणत्ता?, गोयमा ! झल्लरिसंठिता पणत्ता । इमीसे णं
भंते ! रयणप्प० पु० खरकंडे किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा ! झल्लरिसंठिते पणत्ते । इमीसे णं
भंते ! रंयणप० पु० रयणकंडे किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा ! झल्लरिसंठिए पणत्ते । एवं जाव-
रिट्ठे । एवं णंक्खहुलेवि, एवं आवबहुलेवि घणोदधीवि घणवाएवि तणुवाएवि ओवसंतरेवि,
सन्वे झल्लरिसंठिते पणत्ते । सक्करप्पभा णं भंते ! पुढवी किंसंठिता पणत्ता?, गोयमा ! झल्ल-
रिसंठिता पणत्ता, सक्करप्पभापुढवीए घणोदधी किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा ! झल्लरिसंठिते
पणत्ते, एवं जाव ओवासंतरे, जहा सक्करप्पभाए वत्तव्वया एवं जाव अहेसत्तमाएवि ॥ (सू० ७४)

‘इमा णं भंते’ इत्यादि, ‘इयं’ प्रत्यक्षत उपलभ्यमाना णमिति वाक्यालङ्कृतौ रत्नप्रभापृथिवी किमिव संस्थिता किंसंस्थिता प्रज्ञप्ता ?,
भगवानाह—गौतम ! झल्लरीव संस्थिता झल्लरीरांस्थिना प्रज्ञप्ता, विस्तीर्णवलयकारत्वात् । एवमस्यामेव रत्नप्रभायां पृथिव्यां खरकाण्डं, तत्रापि

रत्नकाण्डं, ततो वज्रकाण्डं, ततो यावद् रिष्टकाण्डं, तदनन्तरं पङ्कबहुलकाण्डं, ततो जलकाण्डं, तदनन्तरमस्या एव रत्नप्रभायाः पृथिव्या अधस्तात्क्रमेण घनोद्धिघनवाततनुवातावकाशान्तराणि यावद्धःसप्तमीपृथिवी, तस्याश्चाधस्तात्क्रमेण घनोद्धिघनवाततनुवातावकाशान्तराणि झल्लरीसंस्थानानि वक्तव्यानि ॥ ननु चैताः सप्तपि पृथिव्यः सर्वसु विदुः किमलोकस्पर्शिन्य उत न? इति, उच्यते, नेति ब्रूमः, यद्येवं ततः—

इमीसे णं भंते! रयणप्प० पुढवीए पुरत्थिमिह्छातो उवरिमंताओ केवतियं अबाधाए लोयंते पणत्ते?, गोयमा! हुवालसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं दाहिणिह्छातो पच्चत्थिमिह्छातो उत्तरिह्छातो । सक्करप्प० पु० पुरत्थिमिह्छातो चरिमंतातो केवतियं अबाधाए लोयंते पणत्ते?, गोयमा! तिभागूणेहिं तेरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं चउद्धिसिंपि । वाल्ळयप्प० पु० पुरत्थिमिह्छातो पुच्छा, गोयमा! सतिभागेहिं तेरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं चउद्धिसिंपि, एवं सव्वासिं चउसुवि दिसासु पुच्छित्तव्वं । पंक्कप्प० चोद्धसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते । पंचमाए तिभागूणेहिं पन्नरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते । छट्ठीए सतिभागेहिं पन्नरसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते । सत्तमीए सोलसहिं जोयणेहिं अबाधाए लोयंते पणत्ते, एवं जाव उत्तरिह्छातो ॥ इमीसे णं भंते! रयण० पु० पुरत्थिमिह्छे चरिमंते कतिविधे पणत्ते?, गोयमा! तिविहे पणत्ते, तंजहा—घणोद्धिवलए

घणवायवलए तणुवायवलए । इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० दाहिणिह्ले चरिंमंते कतिविधे पण्णत्ते ? गोयमा ! तिविधे पण्णत्ते, तंजहा,—एवं जाव उत्तरिह्ले, एवं सब्वासिं जाव अघेसत्तमाए उत्तरिह्ले ॥ (सू० ७५)

‘इमी से णं भंते’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘पुरस्थिमिह्लाओ’ इति पूर्वदिग्भाविनश्चरमान्तात् ‘केवइयाए’ इति कियत्साऽवाधया—अपान्तरालरूपया लोकान्तोऽलोकावधिपरिच्छिन्नः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—द्वादश योजनानि, द्वादशयोजनप्रमाणेत्यर्थः, अवाधया लोकान्तः प्रज्ञप्तः, किमुक्तं भवति ?—रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पूर्वस्यां दिशि चरमपर्यन्तात्परतोऽलोकादूर्वागु अपान्तरालं द्वादश योजनानि, एवं दक्षिणस्यामपरस्यामुत्तरस्यां चापान्तरालं वक्तव्यं, दिग्ग्रहणं चोपलक्षणं तेन सर्वोसु विदिक्ष्वपि यथोक्तमपान्तरालमवसातव्यं, शेषाणां तु पृथिवीनां सर्वोसु दिक्षु विदिक्षु च चरमपर्यन्तादलोकः क्रमेणाधोऽधस्त्रिभागोनेन योजनेनाधिकैर्द्वादशभिर्योजनैरवगन्तव्यः, तद्यथा—शर्कराप्रभायाः पृथिव्याः सर्वोसु दिक्षु विदिक्षु च चरमपर्यन्तादलोकादूर्वागपान्तरालं त्रिभागो नानि त्रयोदश योजनानि, बालुकाप्रभायाः सत्रिभागानि त्रयोदश योजनानि, पद्मप्रभायाः परिपूर्णानि चतुर्दश योजनानि, धूमप्रभायास्त्रिभागो नानि पञ्चदश योजनानि, तमःप्रभायाः सत्रिभागानि पञ्चदश योजनानि, अधःसप्तमपृथिव्याः परिपूर्णानि षोडश योजनानि, सूत्राक्षराणि पूर्ववद्योजनीयानि ॥ अथामूनि रत्नप्रभादीनां द्वादशयोजनप्रमाणादीनि अपान्तरालानि किमाकाशरूपाणि उत घनोदध्यादिव्याप्तानि ? , उच्यते, घनोदध्यादिव्याप्तानि, तत्र कस्मिन्नपान्तराले कियान् घनोदध्यादिः ? इति प्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः पूर्वदिग्भावी ‘चरमान्तः’ अपान्तराललक्षणः ‘कतिविधः’ कतिप्रकारः

कतिविभाग इत्यर्थः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम ! त्रिविधः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘घनोदधिवलयः’ वलयाकारघनोदधिरूप इत्यर्थः, एवं घनवातवलयस्तनुवातवलयश्च, इयमत्र भावना—सर्वोसां पृथिवीनामधो यत्प्राग् बाहल्येन घनोदध्यादीनां परिमाणमुक्तं तन्मध्यभागे द्रष्टव्यं, ते हि मध्यभागे यथोक्तप्रमाणवाहल्यास्ततः प्रदेशहान्या प्रदेशहान्या हीयमानाः स्वल्पपृथिवीपर्यन्तेषु तदुतरा भूत्वा स्वां स्वां पृथिवीं वलयाकारेण वेष्टयित्वा स्थिताः, अत एवामूनि वलयान्युच्यन्ते, तेषां च वलयानामुच्चैस्त्वं सर्वत्र स्वल्पपृथिव्यनुसारेण परिभा-
वनीयं, तिर्यग्वाहल्यं पुनरग्रे वक्ष्यते, इदानीं तु विभागमात्रमेवापान्तरालस्य प्रतिपादयितुमिष्टमिति तदेवोक्तं, एवमस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्याः शेषासु दिक्षु, एवं शेषाणामपि पृथिवीनां चतसृष्वपि दिक्षु प्रत्येकं २ विभागासूत्रं भणितव्यम् ॥ सम्प्रति घनोदधिवलयस्य तिर्यग्वाहल्यमानमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पुढवीए घणोदधिवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा ! छ जोयणाणि बाहल्लेणं पणत्ते । सक्करप्प० पु० घणोदधिवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा ! सति-
भागाइं छजोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते । वालुयप्पभाए पुच्छा गोयमा ! तिभागूणाइं सत्त जोयणाइं
बाहल्लेणं प० । एवं एतेणं अभिलावेणं पंकप्पभाए सत्त जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते । धूमप्पभाए
सतिभागाइं सत्त जोयणाइं पणत्ते । तमप्पभाए तिभागूणाइं अट्ट जोयणाइं । तमतमप्पभाए अट्ट
जोयणाइं ॥ इमीसे णं रयणप्प० पु० घणवायवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा ! अद्धपंचमाइं
जोयणाइं बाहल्लेणं । सक्करप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! कोसूणाइं पंच जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ताइं,

एवं एतेणं अभिलावेणं वालुयप्पभाए पंच जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ताइं, पंकप्पभाए सक्कोसाइं पंच जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ताइं। धूमप्पभाए अद्धच्छट्ठाइं जोयणाइं बाहल्लेणं पन्नत्ताइं, तमप्पभाए कोत्सूणाइं छज्जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते, अहेसत्तमाए छज्जोयणाइं बाहल्लेणं पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० तणुवायवलए केवतियं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा! छक्कोसेणं बाहल्लेणं पणत्ते, एवं एतेणं अभिलावेणं सक्करप्पभाए सतिभागे छक्कोसे बाहल्लेणं पणत्ते । वालुयप्पभाए ति-
भाग्णे सत्तकोसं बाहल्लेणं पणत्ते । पंकप्पभाए पुढवीए सत्तकोसं बाहल्लेणं पणत्ते । धूमप्प-
भाए सतिभागे सत्तकोसे । तमप्पभाए तिभागूणे अट्टकोसे बाहल्लेणं पन्नत्ते । अधेसत्तमाए पुढ-
वीए अट्टकोसे बाहल्लेणं पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० घणोदधिवलयस्स छज्जोयण-
बाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स अत्थि दब्वाइं वणतो काल जाव हंता अत्थि । सक्करप्पभा-
ए णं भंते! पु० घणोदधिवलयस्स सतिभागच्छज्जोयणवाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छिज्जमाणस्स जाव
हंता अत्थि, एवं जाव अधेसत्तमाए जं जस्स बाहल्लं! इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० घणवात्तव-
ल्लस्स अद्धपंचमजोयणवाहल्लस्स खेत्तच्छेएणं छि० जाव हंता अत्थि, एवं जाव अहेसत्तमाए
जं जस्स बाहल्लं । एवं तणुवायवलयस्सवि जाव अधेसत्तमा जं जस्स बाहल्लं ॥ इमीसे णं भंते!
रयणप्पभाए पुढवीए घणोदधिवलए किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा! वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते

पणत्ते ॥ जे णं इमं रयणप्पभं पुढविं सब्वतो संपरिखिखित्ता णं चिह्ति, एवं जाव अधेसत्त-
 माए पु० घणोदधिवलए, णवरं अप्पणप्पणं पुढविं संपरिखिखित्ता णं चिह्ति । इमीसे णं रय-
 णप्प० पु० घणवातवलए किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा! वट्टे वलयागारे तहेव जाव जे णं इमीसे
 णं रयणप्प० पु० घणोदधिवलयं सब्वतो समंता संपरिखिखित्ताणं चिह्ति एवं जाव अहेसत्त-
 माए घणवातवलए । इमीसे णं रयणप्प० पु० तणुवातवलए किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा! वट्टे
 वलयागारसंठाणसंठिए जाव जेणं इमीसे रयणप्प० पु० घणवातवलयं सब्वतो समंता संप-
 रिखिखित्ता णं चिह्ति, एवं जाव अधेसत्तमाए तणुवातवलए ॥ इमा णं भंते! रयणप्प० पु० के-
 वतिआयामविक्खंभेणं? पं० गोयमा! असंखेजाइं जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं असं-
 खेजाइं जोयणसहस्साइं परिक्लेवेणं पणत्ते, एवं जाव अधेसत्तमा ॥ इमा णं भंते! रयणप्प०
 पु० अंते य मज्झे य सब्वत्थ समा बाहल्लेणं पणत्ता?, हंता गोयमा! इमा णं रयण० पु० अंते य
 मज्झे य सब्वत्थ समा बाहल्लेणं, एवं जाव अधेसत्तमा ॥ (सू० ७६)

‘इमीसे णं’ मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः सर्वोसु दिक्षु विदिक्षु च चरमान्ते घनोदधिवलयः कियद्बाहल्येन-
 तिर्यग्बाहल्येन प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम ! षड् योजनानि बाहल्येन—तिर्यग्बाहल्येन प्रज्ञप्तः, तत ऊर्ध्वं अतिपृथिवि योजनस्य त्रि-
 भागो वक्तव्यः, तद्यथा—शर्कराप्रभायाः सत्रिभागानि षड् योजनानि बालुकाप्रभायास्त्रिभागानि सप्त योजनानि पङ्कप्रभायाः परि-

पूर्णानि सप्त योजनानि धूमप्रभायाः सन्निभागानि सप्त योजनानि तमःप्रभायास्त्रिभागोनान्यष्टौ योजनानि अधःसप्तमपृथिव्याः परिपूर्णान्यष्टौ योजनानि, सूत्राक्षराणि तु सर्वत्र पूर्ववद्योजनीयानि ॥ सम्प्रति घनवातवलयस्य तिर्यग्वाहल्यपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या घनवातवलयस्तिर्यग्वाहल्येनार्द्धपञ्चमानि—साद्धौनि चत्वारि योजनानि प्रज्ञप्तः, अत ऊर्ध्वं तु प्रतिपृथिवि गव्यूतं वर्द्धनीयं, तथा चाह—द्वितीयस्याः पृथिव्याः क्रोशोनानि पञ्च योजनानि, तृतीयस्याः पृथिव्याः परिपूर्णानि पञ्च योजनानि, चतुर्थ्याः पृथिव्याः सक्रोशानि पञ्च योजनानि, पञ्चम्याः पृथिव्या अर्द्धपष्ठानि—साद्धौनि पञ्च योजनानि, षष्ठ्याः पृथिव्याः क्रोशोनानि पञ्च योजनानि ॥ सम्प्रति तदुवातवलयस्य तिर्यग्वाहल्यपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, अस्या भदन्त! रत्नप्रभायाः पृथिव्यास्तनुवातवलयः ‘कियन्’ किंप्रमाणं ‘वाहल्येन’ तिर्यग्वाहल्येन प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—पट्क्रोशवाहल्येन प्रज्ञप्तः, अत ऊर्ध्वं तु प्रतिपृथिवि क्रोशस्य त्रिभागो वर्द्धनीयः, तथा चाह—द्वितीयस्याः पृथिव्याः सन्निभागान् पट् क्रोशान् वाहल्येन प्रज्ञप्तः, तृतीयस्याः पृथिव्यास्त्रिभागोनान् सप्त क्रोशान् चतुर्थ्याः पृथिव्याः परिपूर्णान् सप्त क्रोशान् पञ्चम्याः पृथिव्याः सन्निभागान् सप्त क्रोशान् षष्ठ्याः पृथिव्यास्त्रिभागोनान् अष्टौ क्रोशान्, अधःसप्तम्याः परिपूर्णान् अष्टौ क्रोशान्, उक्तञ्च—“छत्रेव अद्धपञ्चमजोयणसदुं च होइ रयणाए । उदही घणतणुवाया (ड)जहासंखेण निदिह्ठा ॥ १ ॥ सत्तिभागगाउगाउयं च तिभागो गाउयस्स बोद्धव्वो । आइधुवे पक्खेवो अहो अहो जाव सत्तमिया ॥ २ ॥” एतेषां च त्रयाणामपि घनोदध्यादिविभागानागेकत्र मीलने प्रतिपृथिवि यथोक्तमपान्तरालमानं भवति ॥ सम्प्रत्येतेष्वेव घनोदध्यादिवलयेषु क्षेत्रच्छेदेन कृष्णवर्णाद्युपेतद्रव्यास्तिलप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, पूर्ववद्भावनीयं,

बाह्यपरिमाणमपि घनोद्ध्यादीनां प्रतिपृथिवि प्रागुक्तमुपयुज्य वक्तव्यम् ॥ सम्प्रति घनोद्ध्यादिसंस्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘इमीसे-
णं भंते!’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या घनोद्धिवलयः किसिं स्थितः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौ-
तम ! ‘वृत्तः’ चक्रवालतया परिवर्तुलो वलयस्य—मध्यशुपिरस्य वृत्तविशेषस्याकारः—आकृतिर्वलयाकारः स इव संस्थानं वलयाकारसं-
स्थानं तेन संस्थितो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः ॥ कथमेवमवगम्यते वलयाकारसंस्थानसंस्थित इति?, तत आह—‘जेण’ मित्यादि,
येन कारणेनेमां रत्नप्रभां पृथिवीं ‘सर्वतः’ सर्वोसु दिक्षु विदिक्षु च ‘संपरिक्षिप्य’ सामस्येन वेष्टयित्वा ‘तिष्ठति’ वर्तते तेन कारणेन
वलयाकारसंस्थानसंस्थितः प्रज्ञप्तः । एवं घनवातवलयसूत्रं तनुवातवलयसूत्रं च परिभावीयं, नवरं घनवातवलयो घनोद्धिवलयं सं-
परिक्षिप्येति वक्तव्यः, तनुवातवलयो घनवातवलयं संपरिक्षिप्येति । एवं शेषापि पृथिवीषु प्रत्येकं त्रीणि सूत्राणि भावनी-
यानि ॥ ‘इमा णं भंते!’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी कियद् ‘आयामविष्कम्भेन’ समाहारो द्वन्द्वः, आयामविष्कम्भाभ्यां
प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेन, किमुक्तं भवति?—असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि आयामेन,
असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि विष्कम्भेन च, आयामविष्कम्भयोस्तु परस्परमल्पबहुत्वचिन्तने तुल्यत्वं, तथाऽसङ्ख्येयानि योजनसह-
स्राणि ‘परिक्षेपेण’ परिधिना प्रज्ञप्ता, एवमेकैका पृथिवी तावद्वक्तव्या यावद्धःसप्तमी पृथिवी ॥ ‘इमा णं भंते!’ इत्यादि, इयं
भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी अन्ते मध्ये च सर्वत्र समा ‘बाहल्येन’ पिण्डभावेन प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतमेत्यादिःसुगमम् । एवं क्रमेणैकैका
पृथिवी तावद्वक्तव्या यावत्सप्तमी ॥

इमीसे णं भंते ! रथणप्प० पु० सव्वजीवा उववणणा? सव्वजीवा उववणणा? गोयमा !

केवचिरं होह ? , गोयमा ! न कयाइ ण कयाइ ण कयाइ ण भविस्सति ॥
सुविं च भवइ य भविस्सति य धुवा णियया सासया अक्खया अवट्ठिता णिच्चा एवं
जाव अधेसत्तमा ॥ (सू० ७८)

‘इमा णं भंते !’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी किं शाश्वती अशाश्वती ? , भगवानाह—गौतम ! स्यात्—कथञ्चित्कस्यापि नयस्याभिप्रायेणैत्यर्थः शाश्वती, स्यात्—कथञ्चिदशाश्वती ॥ एतदेव सविशेषं जिज्ञासुः पृच्छति—‘से केणट्ठेण’मित्यादि, सेशब्दोऽथशब्दार्थः स च प्रश्ने, केन ‘अर्थेन’ कारणेन भदन्त ! एवमुच्यते यथा स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वतीति ? , भगवानाह—गौतम ! ‘दब्ब-ट्ठयाए’ इत्यादि, द्रव्यार्थतया शाश्वतीति, तत्र द्रव्यं सर्वत्रापि सामान्यमुच्यते, द्रवति—गच्छति तान् तान् पर्यायान् विशेषानिति वा द्रव्यमितिव्युत्पत्तेर्द्रव्यमेवार्थः—तात्त्विकः पदार्थो यस्य न तु पर्यायाः स द्रव्यार्थः—द्रव्यमात्रास्तित्वप्रतिपादको नयविशेषस्तद्भावो द्रव्यार्थता तथा द्रव्यमात्रास्तित्वप्रतिपादकनयाभिप्रायेणेतियावत् शाश्वती, द्रव्यार्थिकनयमतपर्यालोचनायामेवंविधस्य रत्नप्रभायाः पृथिव्या आकारस्य सदा भावात्, ‘वर्णपर्यायैः’ कृष्णादिभिः ‘गन्धपर्यायैः’ सुरभ्यादिभिः ‘रसपर्यायैः’ तिक्तादिभिः ‘स्पर्शपर्यायैः’ कठिनत्वादिभिः ‘अशाश्वती’ अनित्या, तेषां वर्णोदीनां प्रतिक्षणं कियत्कालानन्तरं वाऽन्यथाभवेनात्, अतादवस्थस्य चानित्यत्वात्, न चैवमपि भिन्नाधिकरणे नित्यत्वानित्यत्वे, द्रव्यपर्याययोर्भेदाभेदोपगमात्, अन्यथोभयोरप्यसत्त्वापत्तेः, तथाहि—शक्यते वक्तुं पर-परिकल्पितं द्रव्यमसत्, पर्यायव्यतिरिक्तत्वात्, बालत्वादिपर्यायशून्यवन्ध्यासुतवत्, तथा परपरिकल्पिताः पर्याया असन्तः, द्रव्य-व्यतिरिक्तत्वात्, वन्ध्यासुतगतबालत्वादिपर्यायवत्, उक्तञ्च—‘द्रव्यं पर्यायवियुतं, पर्याया द्रव्यवर्जिताः । क्व कदा केन किरूपा ? ,

दृष्टा मानेन केन वा ? ॥ १ ॥” इति कृतं प्रसङ्गेन, विल्लरार्थिना च धर्मसङ्ग्रहणिटीका निरूपणीया । ‘से तेण्ड्रेण’मित्याद्युपसंहार-
माह, सेशब्दोऽथशब्दार्थः स चात्र वाक्योपन्यासे अथ ‘एतेन’ अनन्तरोदितेन कारणेन गौतम ! एवमुच्यते—स्यात् शाश्वती स्याद्-
शाश्वती, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तमी पृथिवी, इह यद् यावत्सम्भवास्पदं तच्चेत्तावन्तं कालं शश्वद्भवति तदा तदपि
शाश्वतमुच्यते यथा तत्रान्तरेषु ‘आकप्पट्टाई पुठवी सासया’ इत्यादि, ततः संशयः—किमेया रत्नप्रभा पृथिवी सकलकालावस्थायितया
शाश्वती एतान्यथा यथा तत्रान्तरीयैरुच्यत इति ?, ततस्तदपनोदार्थं पृच्छति—‘इमा णं भंते’ इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभा पृ-
थिवी कालतः ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं यावद्भवति ?, भगवानाह—गौतम ! न कदाचिन्नासीत्, सदैवासीदिति भावः, अनादित्वात्,
तथा न कदाचिन्न भवति, सर्वदैव वर्तमानकालचिन्तायां भवतीति भावः, अत्रापि स एव हेतुः, संदा भावादिति, तथा न कदाचिन्न
भविष्यति, भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति भावः, अपर्यवसितत्वात् । तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तिप्रतिषेधं विधाय सम्प्र-
त्यस्तित्वं प्रतिपादयति—‘भुविं चे’त्यादि, अभूत् भवति भविष्यति च, एवं त्रिकालभावित्वेन ‘भ्रुवा’ ध्रुवत्वादेव ‘नियता’ नियताव-
स्थाना, धर्म्मोस्तिकायादिवत्, नियतत्वादेव च शाश्वती, शश्वद्भावः प्रलयाभावात्, शाश्वतत्वादेव च सततगङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि
पद्मपौण्डरीकहृद् इवान्यतःपुद्गलविचटनेऽप्यन्यतःपुद्गलोपचयभावात्, अक्षया अक्षयत्वादेव च अव्ययां, मातृपोत्तराद्दहिः समुद्र-
वत्, अव्ययत्वादेव ‘अवस्थिता’ स्वप्रमाणावस्थिता, सूर्यमण्डलादिवत्, एवं सदाऽवस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या जीवस्वरूपवत्, यदि-
वा ध्रुवादयः शब्दा इन्द्रशक्रादिवत्पर्यायशब्दा नानादेशजविनेयानुद्गार्थमुपन्यस्ता इत्यदोषः, एवमेकैका पृथिवी क्रमेण तावद्वक्तव्या
‘यावदधःसप्तमी ॥ सम्प्रति प्रतिपृथिवीपु(वि)विभागतोऽन्तरं विचिन्तयिषुरिदमाह—

[इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए उवरिह्हातो चरिमंतातो हेट्टिल्ले चरिमंते एस णं केवतियं अवाधाए अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! असिउत्तरं जोयणसतसहस्सं अवाधाए अंतरे पणत्ते । इमी से णं भंते ! रयण० पु० उवरिह्हातो चरिमंताओ खरस्स कंडस्स हेट्टिल्ले चरिमंते एस णं केवतियं अवाधाए अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! सोलस जोयणसहस्साइं अवाधाए अंतरे पणत्ते] इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए उवरिह्हातो चरिमंताओ रयणस्स कंडस्स हेट्टिल्ले चरिमंते एस णं केवतियं अवाधाए अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! एक्कं जोयणसहस्सं अवाधाए अंतरे पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते ! रयण० पु० उवरिह्हातो चरिमंतातो चइरस्स कण्डस्स उवरिल्ले चरिमंते एस णं केवतियं अवाधाए अंतरे पणत्ते, ?, गोयमा ! एक्कं जोयणसहस्सं अवाधाए अंतरे प० ॥ इमीसे णं रयण० पु० उवरिह्हाओ चरिमंताओ चइरस्स कंडस्स हेट्टिल्ले चरिमंते एस णं भंते ! केवतियं अवाधाए अंतरे प०?, गोयमा ! दो जोयणसहस्साइं इमीसे णं अवाधाए अंतरे पणत्ते, एवं जाव रिट्टस्स उवरिल्ले पन्नरस जोयणसहस्साइं, हेट्टिल्ले चरिमंते सोलस जोयणसहस्साइं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० उवरिह्हाओ चरिमंताओ पंकवहुलस्स कंडस्स उवरिल्ले चरिमंते एस णं अवाधाए केवतियं अंतरे पणत्ते ?, गोयमा ! सोलस जोयणसहस्साइं अवाधाए अंतरे पणत्ते । हेट्टिल्ले चरिमंते एक्कं जोयणसयसहस्सं आवथहुलस्स उवरि एक्कं जोयणसयसहस्सं हेट्टिल्ले

चरिंते असीउत्तरं जोयणसयसहस्सं । घणोदहि उवरिल्ले असिउत्तरजोयणसयसहस्सं हेडिल्ले
 चरिंते दो जोयणसयसहस्साइं । इमीसे णं भंते ! रयण० पुढ० घणवातस्स उवरिल्ले चरिंते
 दो जोयणसयसहस्साइं । हेडिल्ले चरिंते असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं । इमीसे णं भंते !
 रयण० पु० तणुवातस्स उवरिल्ले चरिंते असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अबाधाए अंतरे हेडि-
 ल्लेवि असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं, एवं ओवासंतरेवि ॥ दोच्चाए णं भंते ! पुढवीए उवरि-
 ल्ल्यातो चरिंताओ हेडिल्ले चरिंते एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा ! बत्ती-
 सुत्तरं जोयणसयसहस्सं अबाहाए अंतरे पणत्ते । सक्करप्प० पु० उवरि घणोदधिसस हेडिल्ले
 चरिंते बावणुत्तरं जोयणसयसहस्सं अबाधाए । घणवातस्स असंखेज्जाइं जोयणसयसह-
 स्साइं पणत्ताइं । एवं जाव उवासंतरस्सवि जावधेसत्तमाए, णवरं जीसे जं बाहल्लं तेण घणो-
 दधी संबधेतन्वो बुद्धीए । सक्करप्पभाए अणुसारेणं घणोदहिसहिताणं इमं पमाणं ॥ तच्चा-
 ए णं भंते ! अडयालीसुत्तरं जोयणसतसहस्सं । पंकप्पभाए पुढवीए चत्तालीसुत्तरं जोयणसय-
 सहस्सं । धूमप्पभाए पु० अट्ठीसुत्तरं जोयणसतसहस्सं । तमाए पु० छत्तीसुत्तरं जोयणसत-
 सहस्सं । अधेसत्तमाए पु० अट्ठावीसुत्तरं जोयणसतसहस्सं जाव अधेसत्तमाए । एस णं भंते !

पुढवीए उवरिह्यातो चरिमंतातो उवासंतरस्स हेद्विल्ले चरिमंते केवतियं अवाधाए अंतरे पणत्ते ? ,
गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं अवाधाए अंतरे पणत्ते ॥ (सू० ७९)

‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्य प्रथमस्य स्वरकाण्डस्य विभागस्य ‘उवरिह्यात्’ इति उपरितनाचरमान्तात्परतो योऽधस्तनः ‘चरमान्तः’ चरसपर्यन्तः ‘एस णं’मिति एतत्, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, अन्तरं ‘कि-यत्’ कियद्योजनप्रमाणम् ‘अवाधया’ अन्तरत्वव्याघातरूपया प्रज्ञप्तम् ? , भगवानाह—गौतम ! ‘एकं योजनसहस्रम्’ एकं योजनसह-स्रप्रमाणमन्तरं प्रज्ञप्तम् ॥ ‘इमीसे णं’मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाचरमान्तात्परतो यो वज्र-काण्डस्योपरितनश्चरमान्त एतदन्तरं ‘कियत्’ किंप्रमाणमवाधया प्रज्ञप्तम् ? , भगवानाह—गौतम ! एकं योजनसहस्रमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, रत्नकाण्डाधस्तनचरमान्तस्य वज्रकाण्डोपरितनचरमान्तस्य च परस्परसंलभतया उभयत्रापि तुल्यप्रमाणत्वभावात् ॥ ‘इमीसे णं’मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाचरमान्ताद् वज्रकाण्डस्य योऽधस्तनश्चरमान्तः एतदन्तरं कि-यद् अवाधया प्रज्ञप्तम् ? , भगवानाह—गौतम ! द्वे योजनसहस्रे अवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, एवं काण्डे काण्डे द्वौ द्वावालापकौ वक्तव्यौ, काण्डस्य चाधस्तने चरमान्ते चिन्त्यमाने योजनसहस्रपरिवृद्धिः कर्तव्या गावद् रिष्टस्य काण्डस्याधस्तने चरमान्ते चिन्त्यमाने षोडश योजनसहस्राणि अवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति वक्तव्यम् ॥ ‘इमीसे णं’मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरि-तनाचरमान्तात्परतो यः पद्मवहुलस्य काण्डस्योपरितनश्चरमान्तः एतत् ‘कियत्’ किंप्रमाणमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ? , भगवानाह—गौ-तम ! षोडश योजनसहस्राणि अवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । ‘इमीसे णं’मित्यादि, तस्यैव पद्मवहुलस्य काण्डस्याधस्तनश्चरमान्त एकं यो-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १०० ॥

जनशतसहस्रमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं । 'इमीसे ण'मित्यादि, अस्य भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाचरमान्तात्परतो-
 ऽवबहुलस्य काण्डस्य य उपरितनश्चरमान्त एतदन्तरं कियद् अवाधया प्रज्ञप्तम् ?, भगवानाह—गौतम ! एकं योजनशतसहस्रमवाधया-
 ऽन्तरं प्रज्ञप्तं । 'इमीसे ण'मित्यादि, अस्या भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्या रत्नकाण्डस्योपरितनाचरमान्तात्परतोऽवबहुलस्य काण्डस्य
 योऽधस्तनश्चरमान्त एतदन्तरं कियद् अवाधया प्रज्ञप्तम् ?, भगवानाह—गौतम ! अशीत्युत्तरं योजनशतसहस्रम् । धनोद्धेयुपरितने
 चरमान्ते पृष्ठे एतदेव निर्वचनमशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रम्, अधस्तने पृष्ठे इदं निर्वचनं—द्वे योजनशतसहस्रे अवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ।
 घनवातस्योपरितने चरमान्ते पृष्ठे इदमेव निर्वचनं, घनोद्धेयुस्तनचरमान्तस्य घनवातोपरितनचरमान्तस्य च परस्परं संलग्नत्वात् ।
 घनवातस्याधस्तने चरमान्ते पृष्ठे एतन्निर्वचनम्—असङ्ख्येयानि योजनशतसहस्राण्यवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । एवं तनुवातस्योपरितने चर-
 मान्ते अधस्तने चरमान्ते अवकाशान्तरस्याप्युपरितनेऽधस्तने च चरमान्ते इत्थमेव निर्वचनं वक्तव्यम्, असङ्ख्येयानि योजनशतस-
 हस्राण्यवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति, सूत्रपाठस्तु प्रत्येकं सर्वत्रापि पूर्वानुसारेण स्वयं परिभाषनीयः सुगमत्वात् ॥ 'दोच्चाए णं' इत्यादि,
 द्वितीयस्या भदन्त ! पृथिव्या उपरितनाचरमान्तात्परतो योऽधस्तनश्चरमान्त एतत् 'कियत्' किंप्रमाणमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् ?, भग-
 वानाह—गौतम ! 'द्वात्रिंशदुत्तरं' द्वात्रिंशत्सहस्राधिकं योजनशतसहस्रमवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । धनोद्धेयुपरितने चरमान्ते पृष्ठे एत-
 देव निर्वचनं द्वात्रिंशदुत्तरं योजनशतसहस्रम्, अधस्तने चरमान्ते पृष्ठे इदं निर्वचनं—द्विपञ्चाशदुत्तरं योजनशतसहस्रम् । एतदेव
 घनवातस्योपरितनचरमान्तपृच्छायामपि, घनवातस्याधस्तनचरमान्तपृच्छायां तनुवातावकाशान्तरयोरुपरितनाधस्तनचरमान्तपृच्छासु
 च यथा रत्नप्रभायां तथा वक्तव्यम्, असङ्ख्येयानि योजनशतसहस्राण्यवाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति वक्तव्यमिति भावः ॥ 'तच्चाए णं

भंते !' इत्यादि, वृत्तीयस्या भदन्त ! ग्रथिव्या उपरितानाचरमान्ताद् अभ्यन्तनचरमान्त एतदन्तरं कियद् अवाभया प्रज्ञप्तम् ?, भग-
वानाह—गौतम ! अष्टाविंशत्युत्तरं शत(महत्स्र)म्—अष्टाविंशतिसात्स्यधिकं योगनशतसहस्रमवाभयाऽन्तरं प्रज्ञप्तम् । एतदेव मनोदधेरुपरितन-
चरमान्तपृच्छायामपि निर्गन्तम् । अथस्तनचरमान्तपृच्छायामष्टाचत्वारिंशदुत्तरं योगनशतसहस्रमवाभयाऽन्तरं प्रज्ञप्तमिति वक्त-
व्यम् । एतदेव धनवातस्योपरितनचरमान्तपृच्छायामपि । अभ्यन्तनचरमान्तपृच्छायां तदुपवातावकाशान्तरस्योरुपरितनाथस्तानचरमा-
न्तपृच्छासु च यथा रत्नप्रभायां तथा वक्तव्यम् । एवं चतुर्थपञ्चमपञ्चमगणित्विधिविषयाणि सूत्राण्यपि भावनीयानि ॥

इमा णं भंते ! रयणप्पमा पुढवी दोसं पुढविं पणिहाय बाह्लेणं किं तुह्ला विसेसाहिग्या संले-
ज्जगुणा ? चित्थरेणं किं तुह्ला विसेसहीणा संलेज्जगुणहीणा ?, गोयमा ! इमा णं रयण० पु० दोसं पु-
ढवीं पणिहाय बाह्लेणं नो तुह्ला विसेसाहिग्या नो संलेज्जगुणा, चित्थारेणं नो तुह्ला विसेसहीणा
णां संलेज्जगुणहीणा । दोबा णं भंते ! पुढवी तरं पुढविं पणिहाय बाह्लेणं किं तुह्ला ? एवं चैव
भाणित्थं । णं तरा चत्थी पंचमी छट्ठी । छट्ठी णं भंते ! पुढवी सत्तमं पुढविं पणिहाय बाह-
लेणं किं तुह्ला विसेसाहिग्या संलेज्जगुणा ?, एवं चैव भाणियत्थं । सेव भंते ! २ । नेरइयउवेसओ
पढमो ॥ (सू० ८०)

'इमा णं भंते !' इत्यादि, इयं भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी द्वितीयो पृथिवी शक्तिप्रभां 'प्रणिधाय' आम्बिन् 'बाह्लेणेन' विण्डमा-
चेन किं तुल्या विशेषाशिक्षा साहोयगुणा ?, बाह्लन्तमपिच्छेयं प्रभक्तयम्, तनु एत्ता अक्षीत्युत्तरयोगनञ्जगता अपरा ज्ञानिसदु-

त्तयोजनलक्षमानेत्युक्तं ततस्तदर्थविगमे सत्युक्तलक्षणं प्रश्नत्रयमयुक्तं, विशेषाधिकेति स्वयमेवार्थपरिज्ञानात्, सत्यमेतत्, केवलं ज्ञान-
 श्रोड्यं तदन्यमोहापोहार्यः, एतदपि कथमवसीयते ? इति चेत्स्वावबोधाय प्रश्नान्तरोपन्यासात्, तथा चाह—विस्तरेण—विष्कम्भेन
 किं ? तुल्या विशेषहीना सङ्क्षेयगुणहीना ? इति, भगवानाह—गौतम ! इयं रत्नप्रभा पृथिवी द्वितीयां शर्कराप्रभापृथिवीं प्रणिधाय वाहल्येन
 न [च] तुल्या किन्तु विशेषाधिका नापि सङ्क्षेयगुणा, कथमेतदेवम् ? इति चेदुच्यते—इह रत्नप्रभा पृथिवी अशीत्युत्तरयोजनलक्षमाना,
 शर्कराप्रभा द्वात्रिंशदुत्तरयोजनलक्षमाना, तदत्रान्तरमष्टाचत्वारिंशद् योजनसहस्राणि ततो विशेषाधिका घटते न तुल्या नापि सङ्क्षे-
 यगुणा, विस्तरेण न तुल्या किन्तु विशेषहीना नापि सङ्क्षेयगुणहीना, प्रदेशाद्विदृच्छ्या प्रवर्द्धमाने तावति क्षेत्रे शर्कराप्रभाया एवं [च]
 वृद्धिसम्भवात्, एवं सर्वत्र भावनीयम् ॥ [पृथीयप्रतिपत्तौ समाप्तः प्रथमोद्देशकः, साम्प्रतं द्वितीयः प्रारभ्यते, तस्य चेदमादिसूत्रम्—]
 सम्प्रति कस्यां पृथिव्यां कस्मिन् प्रदेशे नरकावासाः ? इत्येतत्प्रतिपादनार्थं प्रथमं तावद्विदमाह—

कइ णं भंते ! पुढवीओ पणत्ताओ?, गोयमा ! सत्त पुढवीओ पणत्ताओ, तंजहा—रयणप्पभा
 जाव अहेसत्तामा ॥ इमीसे णं रयणप्पं पुं असीउत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरिं केव-
 तियं ओगाहित्ता हेट्ठा केवइयं वज्जित्ता मज्झे केवतिए केवतिया निरयावाससयसहस्सा प-
 णत्ता?, गोयमा ! इमीसे णं रयणं पुं असीउत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरि एगं
 जोयणसहस्सं ओगाहित्ता हेट्ठावि एगं जोयणसहस्सं वज्जित्ता मज्झे अडसत्तरी जोयणसयस-
 हस्सा, एत्थ णं रयणप्पभाए पुं नेरइयाणं तीसं निरयावाससयसहस्साइं भवंतित्तिमक्खाया ॥

ते णं णरगा अंतो वद्दा बाहिं चउरंसा जाव असुभा णरएसु वेयणा, एवं एएणं अभिलावेणं उव-
जुंजिऊण भाणियव्वं ठाणप्पयाणुसारेणं, जत्थ जं चाहल्लं जत्थ जत्तिया वा नरयावाससयस-
हस्सा जाव अहेसत्तमाए पुढवीए, अहेसत्तमाए मज्झिमं केवतिए कति अणुत्तरा महइ महा-
लत्ता महाणिरया पणत्ता एवं पुच्छित्तव्वं वागरेयव्वंपि तहेव ॥ (सू० ८१)

‘कइ णं भंते!’ इत्यादि, कति भदन्त! पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः? इति, विशेषाभिधानार्थमेतदभिहितम्, उक्तञ्च—‘पुर्व्वमणियंपि जं
पुण भन्नइं तत्थ कारणं अत्थि । पडिसेहो य अणुण्णा कारण(हेड)विसेसोवलंभो वा ॥ १ ॥’ भगवानाह—गौतम! सप्त पृथिव्यः प्र-
ज्ञप्ताः, तत्थथा—रत्नप्रभा यावत्तमस्तमप्रभा ॥ ‘इमीसे ण’मित्यादि, अस्मा भदन्त! रत्नप्रभायाः पृथिव्या उपरि ‘कियत्’ किंप्रमाणम-
वगाए—उपरितनभागात् कियद् अतिक्रम्येत्यर्थः अधस्तात् ‘कियत्’ किंप्रमाणं वर्जयित्वा मध्ये ‘कियति’ किंप्रमाणे कियन्ति नर-
कावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! अस्मा रत्नप्रभायाः पृथिव्या अशीत्युत्तरयोजनशतसहस्रवाहल्याया उपर्येकं यो-
जनसहस्रमवगाथाधस्तादेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा ‘मध्ये’ मध्यभागे ‘अष्टसप्तत्युत्तरे’ अष्टसप्तसहस्राधिके योजनशतसहस्रे ‘अत्र’
एतस्मिन् रत्नप्रभापृथिवीनैरधिकानां योग्यानि त्रिंशत्नरकावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि भवन्तीत्याख्यातं मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, अनेन
सर्वतीर्थकृतामविसंवादिवचनता प्रवेदिता ॥ ‘ते णं नरगा’ इत्यादि, ते नरका ‘अन्तः’ मध्यभागे ‘दृत्ताः’ दृत्ताकाराः ‘वह्निः’ वह्निर्भागे
‘चतुरस्थाः’ चतुरस्थाकाराः, इदं च पीठोपरिवर्तिनं मध्यभागमधिकृत्य प्रोच्यते, सकलपीठाद्यपेक्षया तु आवलिकाप्रविष्टा दृताज्यस्तच-

१ पूर्व्वमणितमपि यत् पुनर्भष्यते तत्र कारणमस्ति । प्रतिषेधोऽस्युशा कारणविशेषोपलम्बध ॥ १ ॥

तुरस्रसंस्थानाः पुष्पावकीर्णास्तु नानासंस्थानाः प्रतिपत्तव्याः, एतच्चाग्ने स्वयमेव वक्ष्यति, “अहे खुरप्संठाणसंठिया” इति, ‘अधः’ भूमितले क्षुरप्रस्येव-प्रहरणविशेषस्य (इव) यत् संस्थानम्-आकारविशेषस्तीक्ष्णतालक्षणस्तेन संस्थिताः क्षुरप्रसंस्थानसंस्थिताः, तथाहि-रोपु नरकावासेषु भूमितले मसृणत्वाभावतः शर्करिले पादेषु न्यस्यमानेषु शर्करामात्रसंस्पर्शेऽपि क्षुरप्रेणेव पादाः कृतान्ते, तथा “निञ्चंधयार-तमसा” नित्यान्यकाराः उद्द्योताभावतो यत्तमस्तेन-तमसा नित्यं-सर्वकालमन्धकारो येषु ते नित्यान्यकाराः, तत्रापत्रक्राङ्गिणि तमोऽन्धकारोऽस्ति केवलं स वहिः सूर्यप्रकाशे मन्दतमो भवति नरकेषु तु तीर्थकरजन्मदीक्षाद्रिकालव्यतिरेकेणान्यदा सर्वकालमायु-द्द्योतलेशस्याप्यभावतो जालन्धस्येव मेघच्छन्नकालार्द्धरात्र इवातीव बहलतरो भवति, तत उक्तं तमसानित्यान्यकाराः, तमस्र तत्र सदाऽवस्थितमुद्द्योतकारिणामभावात्, तथा चाह-“ववगयगहचंदसूरनक्खत्तजोइसपहा” व्यपगतः-परिभ्रष्टो प्रह्वनन्सूर्यनक्षत्र-रूपणाम् उपलक्षणमेतत्तारारूपाणां च ज्योतिष्काणां पन्था-मार्गो यत्र ते व्यपगतप्रह्वचन्द्रसूर्यनक्षत्रज्योतिष्कपन्थाः, तथा “मेयवसा-पूरुहिरमंसचिक्खिल्लित्ताणुलेवणतला” इति स्वभावतः संपन्नैर्मदेवसापूतिकुधिरमांसैर्यश्चिक्खिच्छः-कर्मदंशेन लिप्तम्-उप-दिग्धम् अनुलेपनेन-सच्छ्लिप्तस्य पुनः पुनरुपलेपनेन तलं-भूमिका येषां ते मेदोवशापूतिकुधिरमांसचिक्खिल्लिप्तानुलेपनतला अत एवाशुचयः-अपवित्रा बीभत्सा दर्शनेऽप्यतिजुगुप्सोत्पत्तेः परमदुरभिमन्धाः-सृतगत्रादिकेडेवरेभ्योऽप्यतीव्रानिष्टदुरभिमन्धाः, “क्रा-ऊअगणिवन्नाभा” इति लोहे धम्यमाने यादृक् कपोतो-बहुकृष्णरूपोऽप्रेर्वर्णः, किमुक्तं भवति ?-यादृशी बहुकृष्णवर्णरूपाऽप्रिन्नाला विनिर्गच्छतीति, तादृशी आभा-वर्णस्वरूपं येषां ते कपोतामिवर्णोभाः, तथा कर्कशः-अतिदुस्तहोऽसिपत्रस्येव स्पर्शो येषां ते कर्कशस्पर्शाः, अत एव ‘दुरहियासा’ इति दुःखेनाध्यास्यन्ते-सद्यन्ते इति दुरध्यासा अशुभा दर्शनतो नरकाः, तथा गन्ध-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ १०३ ॥

रसस्पर्शशब्दैरशुभा-अतीवासातरूपा नरकेषु वेदना । एवं सर्वोत्सृपि पृथिवीज्वालापको वक्तव्यः, स चैवम्—“सकरप्पभाए णं भंते! पुढवीए वत्तीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिंत्ता हेट्ठा केवइयं वज्जिता मज्जे चैव केवइए केवइया पिरयावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोयमा! सफरप्पभाए णं पुढवीए वत्तीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं एणं जो-यणसहस्समोगाहिंत्ता हेट्ठा एणं जोयणसहस्सं वज्जिता मज्जे तीसुत्तरजोयणसयसहस्से एत्थ णं सफरप्पभापुढविनेरइयाणं पण-वीसा नरयावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं णरगा अंतो वट्ठा जाव असुभा नरएसु वेयणा । चालुयप्पभाए णं भंते! पुढवीए अट्ठावीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिंत्ता हेट्ठा केवइए केवइया निर-यावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोयमा! चालुयप्पभाए पुढवीए अट्ठावीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं एणं जोयणसहस्सं ओ-गाहिंत्ता हेट्ठं एणं जोयणसहस्सं वज्जिता, मज्जे छव्वीसुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं चालुयप्पभापुढविनेरइयाणं पणरस निरया-वाससयसहस्सा भवन्तीति मक्खायं, ते णं नरगा जाव असुभा नरएसु वेयणा । पंकप्पभाए णं भंते! पुढवीए वीसुत्तरजोयणसयसह-स्सवाह्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिंत्ता हेट्ठा केवइयं वज्जिता मज्जे केवइए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोयमा! पंकप्प-भाए णं पुढवीए वीसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं एणं जोयणसहस्सं ओगाहिंत्ता हिंत्ता एणं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्ठारसुत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं पंरुप्पभा पुढविनेरइयाणं वस निरयावाससयसहस्सा निरयावासा भवंतीति मक्खायं, ते णं णरगा जाव असुभा नरएसु वेयणा । भूगप्पभाए णं भंते! पुढवीए अट्ठारसुत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं केवइयं ओगाहेत्ता, हेट्ठा केवइयं वज्जिता मज्जे केवइए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता?, गोयमा! भूगप्पभाए णं पुढवीए अट्ठारसुत्तरजोयणसयसह-

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः १
नरकावा-
सस्वरूपं
तत्स्थानं च
सू० ८१

॥ १०३ ॥

स्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्समोगाहेत्ता हेट्ठा एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे सोलसुत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं धूमप्प-
 भापुढविनेरइयाणं तिन्नि नेरइयावाससयसहस्सा भवतीति मक्खायं, ते णं णरगा अंतो वट्ठा जाव असुभा नरगेषु वेयणा इति, [ग्रन्था-
 प्रम् ३०००] । तमप्पभाए णं भंते ! पुढवीए सोलसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं केवतियं ओगाहेत्ता हेट्ठा केवतियं वज्जेत्ता
 मज्झे केवतिए केवतिया नरगावाससयसहस्सा पणत्ता ?, गोयमा ! तमप्पभाए णं पुढवीए सोलसुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं
 एगं जोयणसहस्समोगाहेत्ता हेट्ठा एगं जोयणसयसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे चोइसुत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ णं तमापुढविनेरइयाणं एगे
 पंचूणे नरगावाससयसहस्से भवतीति मक्खायं, ते णं णरगा अंतो वट्ठा जाव असुभा नरगेषु वेयणा । अहेसत्तमाए णं भंते ! पुढवीए
 अट्ठोत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं केवइयं ओगाहेत्ता हेट्ठा केवइयं वज्जेत्ता मज्झे केवइए केवइया अणुत्तरा महइमहालया महा-
 नरगावासा पणत्ता ?, गोयमा ! अहेसत्तमाए पुढवीए अट्ठुत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं अछत्तेवणं जोयणसहस्साइं ओगाहेत्ता
 हेट्ठावि अछत्तेवणं जोयणसहस्साइं वज्जेत्ता मज्झे तिसु जोयणसहस्सेसु एत्थ णं अहेसत्तमपुढविनेरइयाणं पंच अणुत्तरा महइमहा-
 लया महानिरया पणत्ता, तंजहा—काले महाकाले रोरुए महारोरुए मज्झे अप्पइट्ठणे, ते णं महानरगा अंतो वट्ठा जाव असुभा महा-
 नरगेषु वेयणा” इति । इदं च सकलमपि सूत्रं सुगमं, तत्र बाहल्यपरिमाणनरकावासयोग्यमध्यभागपरिमाणनरकावाससङ्ख्यानानामिमाः
 सङ्ग्रहणिगाथाः—“आसीयं वत्तीसं अट्ठावीसं तहेव वीसं च । अट्ठारस सोलसगं अट्ठुत्तरमेव हेट्ठिमया ॥ १ ॥ अट्ठुत्तरं च तीसं
 छव्वीसं चैव सयसहस्सं तु । अट्ठारस सोलसगं चोइसमहियं तु छट्ठीए ॥ २ ॥ अछत्तिवणसहस्सा उवरिमहे वज्जिऊण तो भणिया ।

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १०४ ॥

मञ्जे तिसु सहस्सेसु ह्येति निरया तमतमाए ॥ ३ ॥ तीसा य पणवीसा पणरस दस चैव सयसहस्साइं । तिसि य पंचूणेगं पंच-
चैव अणुतरा निरया ॥ ४ ॥" पाठसिद्धाः ॥ सम्प्रति नरकावासंस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरका किंसंठिया पणत्ता?, गोयमा ! इविहा पणत्ता,
तंजहा—आवलियपविट्ठा य आवलियवाहिरा य, तत्थ णं जे ते आवलियपविट्ठा ते तिविहा
पणत्ता, तंजहा—चट्ठा तंसा चउरंसा, तत्थ णं जे ते आवलियवाहिरा ते णाणासंठाणसंठिया
पणत्ता, तंजहा—अयकोट्टसंठिता पिट्टपयणगसंठिता कंठसंठिता लोहीसंठिता कडहसंठिता
थालीसंठिता पिहडगसंठिता किमियडसंठिता किन्नपुडगसंठिआ उडवसंठिया मुरवसंठिता
मुयंगसंठिया नंदिसुयंगसंठिया आलिंगकसंठिता सुघोससंठिया दहरयसंठिता पणवसं-
ठिया पडहसंठिया भेरिसंठिआ ब्रह्मरीसंठिया कुतुंक्कसंठिया नालिसंठिया, एवं जाव
तमाए ॥ अहेसत्तमाए णं भंते ! पुढवीए णरका किंसंठिता पणत्ता?, गोयमा ! इविहा पणत्ता,
तंजहा—वट्टे य तंसा य ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नरका केवतियं वाहल्लेणं प-
णत्ता?, गोयमा ! तिसिण जोयणसहस्साइं वाहल्लेणं पणत्ता, तंजहा—हेट्ठा घणा सहस्सं मज्जे
सुसिरा सहस्सं उप्पिं संकुइया सहस्सं, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसेणं भंते ! रयणप्प० पु०
नरगा केवतियं आयामविकखंभेणं केवइयं परिण्लेवेणं पणत्ता?, गोयमा ! इविहा पणत्ता,

तंजहा—संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य, तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडा ते णं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामविकखंभेणं संखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पणत्ता तत्थ णं जे ते असंखेज्जवित्थडा ते णं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामविकखंभेणं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं परिक्खेवेणं पणत्ता, एवं जाव तमाए, अहेसत्तमाए णं भंते ! पुच्छा, गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तंजहा—संखेज्जवित्थडे य असंखेज्जवित्थडा य, तत्थ णं जे ते संखेज्जवित्थडे से णं एकं जोयणसयसहस्सं आयामविकखंभेणं तिन्नि जोयणसयसहस्साइं सोलस सहस्साइं दोन्नि य सत्तावीसे जोयणसए तिन्नि कोसे य अट्टावीसं च धणुसतं तेरस य अंगुलाइं अछंगुलयं च किंचिविसेसाधिए परिक्खेवेणं पणत्ता, तत्थ णं जे ते असंखेज्जवित्थडा ते णं असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं आयामविकखंभेणं असंखेज्जाइं जाव परिक्खेवेणं पणत्ता (सू० ८२)

‘इमीसे णं भंते’ ! इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः किमिव संस्थिताः किसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः ? , भगवानाह—गौतम ! नरका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—आवलिकाप्रविष्टाश्च आवलिकाबाह्याश्च, चशब्दाबुभयेपामप्यश्रुमतातुल्यतासूचकौ, आवलिकाप्रविष्टा नामाष्टासु दिक्षु समश्रेण्यवस्थिताः, आवलिकासु—श्रेणिषु प्रविष्टा—व्यवस्थिता आवलिकाप्रविष्टाः, ते संस्थानमधिकृत्य त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—वृत्ताख्यस्त्राश्चतुरस्राः, तत्र ये ते आवलिकाबाह्यास्ते नानासंस्थानसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—अयःकोष्ठो—लोहमयः कोष्ठसद्वत्संस्थिता अयःकोष्ठसंस्थिताः, ‘पिष्टपयणगसंठिया’ इति यत्र सुरासंधानाय पिष्टं पच्यते तत्पिष्टपचनकं तद्व-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १०५ ॥

त्संस्थिताः 'पिठपयणगसंठिया' अत्र सद्ब्रह्मणिगाथे—“अथकोट्टुपिठपयणगकंइलोहीकउहसंठाणा । थाली पिहडग किण्ह(ग) उरए
गुरवे गुयंगे य ॥ १ ॥ नंदियुग्गे आलिंग सुयोसे ददरे य पणवे य । पडहगइहरिभेरीकुंउवगनाडिसंठाणा ॥ २ ॥” कण्डुः—
पाकस्थानं लोहीकटाही प्रतीतौ तद्धसंस्थानाः स्थाली-उपा पिहं-यत्र प्रभूतजनयोग्यं धान्यं पच्यते उदजः-तापसाश्रमो मुरजो-
मर्हलविशेषः नन्दीमृदङ्गो-द्वादशविधव्यूयान्तर्गतो मृदङ्गः, स च द्विधा, तयथा-गुकुन्दो मर्हलश्च, तत्रोपरि सङ्कुचितोऽथो विस्तीर्णो म-
कुन्दः उपर्यधश्च समो मर्हलः आलिङ्गो-मृन्मयो गुरजः सुयोपो-देवलोकरसिद्धो घण्टाविशेष आतोषविशेषो वा दर्दरो-वाद्य-
विशेषः पणवो-भाण्डानां पट्टः पट्टः-प्रतीतः, भेरी-उष्णा, शङ्खरी-चर्मोपनद्धा विस्तीर्णिलयाकारा, कुस्तुम्बकः-संप्रदायगम्यः,
नाडी-घटिका, एवं शेषास्वपि पृथिवीषु तावद्धक्तव्यं यावत्पृष्ठयां, सूत्रपाठोऽप्येवम्—“सफरूपभाए णं भंते! पुडवीए नरका किंसं-
ठिया पन्नत्ता ?, गोयमा! दुविद्धा पन्नत्ता, तंजहा-आवलिकापविद्धा य आवलियावाट्टिरा य” इत्यादि ॥ अधःसप्तमीविषयं सूत्रं
साक्षादुपदर्शयति—“अहेसत्तमाए णं भंते!” इत्यादि, अधःसप्तम्यां भदन्त! पृथिव्यां नरकाः 'किंसंस्थिताः' किमिव संस्थिताः
प्रश्नताः?, भगवानाह-गौतम! द्विविधाः प्रश्नताः, तयथा—'वट्टे य तंसा य' इति, अधःसप्तम्यां हि पृथिव्यां नरका आपलिकाप्रविष्टा
एव न आवलिकावाह्याः, आवलिकाप्रविष्टा अपि पन्थ, नाधिराः, तत्र मध्येऽप्रतिष्ठानाभिधानो नरकेन्द्रो वृत्तः, सर्वेषामपि नरके-
न्द्राणां वृत्तत्वात्, शेषास्तु चलारः पूर्वोधिषु विक्षु, ते च त्र्यम्नाः, तत उक्तं वृत्तत्र त्र्यम्नाश्च ॥ सम्प्रति नरकावासानां वाहृत्यप्रतिपाद-
नार्थमाह—'इमीसे ण'मित्यादि, असां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः कियद्दयाहृत्येन-गाल्स भावो वाहृत्यं-पिण्डभावा
उत्सेध इत्यर्थः तेन प्रश्नताः?, भगवानाह-गौतम! त्रीणि योजनसहस्राणि वाहृत्येन प्रश्नताः, तयथा-अथस्ताने पाण्डीठे मना-निचिताः

३ प्रतिपत्तै-
उद्देशः १-
नरकवा-
सानां सं-
स्थानं त-
द्वाहृत्यं च
सू० ८२

॥ १०५ ॥

सहस्रं-योजनसहस्रं, मध्ये-पीठस्थोपरि मंध्यभागे सुधिराः सहस्रं-योजनसहस्रं, तत 'उर्ष्वि'ति उपरि सङ्कुचिताः शिखराकृत्या स-
ङ्कोचमुपगता योजनसहस्रं, तत एवं सर्वसङ्ख्यया नरकावासानां त्रीणि योजनसहस्राणि बाहृत्यतो भवन्ति, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां
तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्यां, तथा चोक्तमन्यत्रापि-हेङ्गा घणा सहस्रं उर्षि संकोचतो सहस्रं तु । मञ्जे सहस्रस सुसिरा तन्नि
सहस्रसूसिया नरया ॥ १ ॥" सम्प्रति नरकावासानामायामविष्कम्भप्रतिपादनार्थमाह—'इमीसे णं भंते!' इत्यादि; अस्यां भदन्त!
रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः किंप्रमाणमायामविष्कम्भेन, समाहारो द्वन्द्वस्तेनायामविष्कम्भाभ्यामित्यर्थः; कियत् 'परिक्षेपेण' परि-
रयेण प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह-गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा-सङ्ख्येयविस्तृताश्च असङ्ख्येययोजनप्रमाणं विस्तृतं-
विस्तरो येषां ते सङ्ख्येयविस्तृताः; एवमसङ्ख्येयं विस्तृतं येषां ते असङ्ख्येयविस्तृताः; चशब्दौ स्वगतानेकसङ्ख्याभेदप्रकाशनपरौ, तत्र ये
ते सङ्ख्येयविस्तृतास्ते सङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि आयामविष्कम्भेन सङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण, तत्र ये तेऽसङ्ख्येयविस्तृता-
स्तेऽसङ्ख्येयानि योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेन असङ्ख्येयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं याव-
त्पृथ्वी पृथिवी, सूत्रपाठस्त्वेवम्-सङ्करप्पमाए णं भन्ते! पुढवीए नरगा केवइयं आयामविक्खंभेणं केवइयं परिरयेणं पण्णत्ता?, गोयमा!
दुविहा पण्णत्ता, तंजहा-संखेज्जवित्थडा य, असंखेज्जवित्थडा य" इत्यादि ॥ 'अहेसत्तमाए णं भंते!' इत्यादि, अयःसप्तम्यां भदन्त!
पृथिव्यां नरकाः कियदायामविष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह-गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा-सङ्ख्येयविस्तृत एकः;
स चाप्रतिष्ठानाभिधानो नरकेन्द्रकोऽवसातव्यः; असङ्ख्येयविस्तृताः शेषाश्चत्वारः; तत्र योऽसौ सङ्ख्येयविस्तृतोऽप्रतिष्ठानाभिधानो नर-
केन्द्रकः स एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेन त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे योजनशते सप्तविंशत्यधिके त्रयः

कोशा अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदश अनुलानि अर्द्धानुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तम्, इदं च परिक्षेपपरिमाणं गणितमा-
वनया जम्बूद्वीपपरिक्षेपपरिमाणवद्भावनयं, तत्र ये ते शेषाश्वत्वारोऽसारेयविसृताश्लोऽसारेयानि योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भेनास-
द्वारेयानि योजनसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि ॥ सम्प्रति नरकावासानां वर्णप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरया केरिसया वणणेणं पणत्ता ?, गोयमा ! काला का-
लावभासा गंभीरलोमहरिसा भीमा उत्तासणया परमकिण्हा वणणेणं पणत्ता, एवं जाव अथे-
सत्तामाए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णरका केरिसका गंधेणं पणत्ता ?, गोयमा !
से जहाणामए अहिमडेति वा गोमडेति वा सुणगमडेति वा मज्जारमडेति वा मणुस्समडेति वा
महिंसमडेति वा मूसगमडेति वा आसमडेति वा हत्थिमडेति वा सीहमडेति वा वग्घमडेति वा
विगमडेति वा दीवियमडेति वा मयक्कुहियचिरथिणट्ठुणिमवाचणण्डुड्ढिभगंधे असुइविलीण-
विगयवीभत्थदरिसणिले किमिजालाउलसंसत्ते, भवेयारूवे सिया ?, णो इण्ढे सम्ढे, गोयमा !
इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगा एत्तो अण्हितरक्का चैव अकंततरका चैव जाव अमणा-
मतरा चैव गंधेणं पणत्ता, एवं जाव अथेसत्तामाए पुढवीए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु०
णरया केरिसया फासेणं पणत्ता ?, गोयमा ! से जहानामए असिपत्तेइ वा खुरपत्तेइ वा कलं-
वचीरियापत्तेइ वा सत्तागेइ वा कुंतगेइ वा तोमरगेति वा नारायगेति वा सुल्लगेति वा लउ-

लग्नेति वा भिडिमालगेति वा सूचिकलावेति वा विंचुयंकटएति वा इंगालेति वा जालेति वा सुसुरेति वा, अचिति वा अलाएति वा सुद्धागणीह वा, भवे एताख्वे सियाः?, णो तिण्ठे सम्ठे, गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगा एत्तो अणिट्टतरा चैव जाव अमणासतरका चैव फासे णं पणत्ता, एवं जाव अधेसत्तमाए पुढवीए ॥ (सू० ८३)

‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, अस्यां भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः कीदृशा वर्णेन प्रहस्ताः?, भगवानाह—गौतम ! कालाः, तत्र कोऽपि निष्प्रतिभतया मन्दकालोऽप्याशङ्क्येत ततस्तदाशङ्काव्यवच्छेदार्थं विशेषणान्तरमाह—‘कालावभासाः’ कालः—कृष्णोऽवभासः—प्रतिभाविनिर्गमो येभ्यस्ते कालावभासाः, कृष्णप्रभापटलोपचिता इति भावः, अत एव ‘गम्भीररोमहर्षाः’ गम्भीरः—अतीवोत्कटो रोमहर्षो—रोमोद्धर्षो भयवशाद् येभ्यस्ते गम्भीररोमहर्षाः, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम ते कृष्णावभासा यद्दर्शनमात्रेणापि नारकजन्तूनां भयसम्पादनेन अनर्गलं रोमहर्षमुत्पादयन्तीति, अत एव भीमा—भयानका भीमत्वादेव उत्रासनकाः, उत्रास्यन्ते नारका जन्तव एभिरिति उत्रासना उत्रासना एव उत्रासनकाः, किं बहुना ?—‘वर्णेन’ वर्णमधिकृत्य परमकृष्णाः प्रहस्ताः, यत ऊर्ध्वं न किमपि भयानकं कृष्णमस्तीति भावः, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसम्भ्याम् ॥ गन्धमधिकृत्याह—‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! तद्यथा नाम—‘अहिमृत इति वा’ अहिमृतो नाम मृताहिदेहः, एवं सर्वत्र भावनीयं, गोमृत इति वा अश्वमृत इति वा मार्जारमृत इति वा हस्तिमृत इति वा सिंहमृत इति वा व्याघ्रमृत इति वा द्वीपः—चित्रकः, सर्वत्र अहिश्चासौ मृतश्च अहिमृत इत्येवं विशेषणसमासः, इह मृतकं सद्यःसंपन्नं न विगन्धि भवति तत आह—‘मयकुहियविण्ड-

कुणिमवावर्णे'त्यादि, घृतः सन् कुथितः—पूतिभावमुपगतो घृतकुथितः, स चोच्छ्रानावश्यामात्रगतोऽपि भवति, न च स तथा विग-
न्धस्तत आह—विनष्टः—उच्छ्रानावश्यां प्राप्य स्फुटित इति भावः, सोऽपि तथा दुरभिगन्धो न भवति तत आह—'कुणिमवावर्ण'त्ति
व्यापन्नं—विशरारुभूतं कुणिमं—मांसं यस्य स तथा, ततो विशेषणसमासः, 'दुरभिगन्धः' इति दुरभिः—सर्वेषामाभिमुख्येन दुष्टो
गन्धो यस्यासौ दुरभिगन्धः, अशुचिन्न विलीनो—मनसः कलिमलपरिणागद्देतुः 'विगय' इति विगतं प्रनष्टं यदभिमुखतया प्राणिनां
गतं—नामनं यस्मिन्, तथा वीभत्सया—निन्दया दर्शनीयो वीभत्सादर्शनीयः ततो विशेषणसमासः अशुचिविगतवीभत्सादर्शनीयः
'किमिजालालसंसत्ते' इति संसक्तः सन् कुमिजालाकुलो जातः गयूरव्यंसकादित्वात्संगासः संसक्तशब्दस्य च
परनिपातः, एतावत्युक्ते गौतम आह—'भवे एयारूवे सिया?' इति, स्याद् भवेद्—भवेयुरेतद्भ्याः—ययोक्तविशेषणविशिष्टा अदिष्टतादि-
रूपा गन्धेनाधिकृता नरकाः, सूत्रे न बहुवचनेऽप्येकवचनं प्राकृतत्वात्, भगवानाह—गौतम! 'नायमर्थः समर्थो' नायमर्थ उपपन्नो,
यतोऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरका इतो—ययोक्तविशेषणविशिष्टादिष्टतादेरनिष्टतरा एत, तत्र किञ्चिद्रम्यमपि कस्याल्यनिष्टतरं भवति तत
आह—अक्रान्ततरा एव—स्वरूपतोऽव्यक्तमनीगततरा एव, अभव्या एवेति भावः, तत्राक्रान्तमपि कस्यापि प्रियं भवति यथा गर्तोशूकरस्था-
शुचिः, तत आह—अप्रियतरा एव न कस्यापि प्रिया इति भावः, अत एवामनोदतरा एव, अमनआपतरा एव गन्धमधिकृत्य प्रशसाः,
तत्र मनोदं—मनोऽनुकूलमात्रं यत्पुनः स्वपिये मनोऽत्यन्तमासक्तं करोति तन्मनआपम्, एकार्थिका वा एते सर्वे शब्दाः शक्नेन्द्रपुर-
न्दरादिवत् नानादेशजविनेयजानानुप्रार्थयुपात्ताः, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तागह्मकल्पं यावदधःसप्तम्याम् ॥ स्वर्गमधिकृत्याह—'इमीसे
ण'मित्यादि, प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! तद्यथा नाम—'असिपत्रमिति वा' असिः—नयनं तस्य पत्रमसिपत्रं क्षुद्रमिति वा

कदम्बचीरिकापत्रमिति वा, कदम्बचीरिका—वृणविशेषः, स च दर्भाद्व्यतीव छेदकः, शक्तिः—प्रहरणविशेषस्तदग्रमिति वा, कुन्ताग्रमिति वा, तोमराग्रमिति वा, भिण्डिमालः—प्रहरणविशेषस्तदग्रमिति वा, सूचीकलाप इति वा, दृश्रिकदंश इति वा, कपिकच्छुरिति वा, कपिकच्छुरः—कण्डूविजनको वल्लीविशेषः, अङ्गार इति वा, अङ्गारो—निर्धूमाग्निः, ज्वालेति वा, ज्वाला—अनलसंबद्धा, मुर्धुर इति वा, मुर्धुरः—कुम्भुकादौ मसृणोऽग्निः, अर्चिरिति वा, अर्चिः—अनलविच्छिन्ना ज्वाला, अलातम्—उत्सुकं, शुद्धाग्निः—अयस्पिण्डाद्यनुगतोऽग्निर्विद्युदादिर्वा, इतिशब्दः सर्वत्रापि उपमाभूतवस्तुस्वरूपपरिसमाप्तिद्योतकः, वाशब्दः परस्परसमुच्चये, इह कस्यापि नरकस्य स्पर्शः शरीरावयवच्छेदकोऽपरस्य भेदकोऽन्यस्य व्यथाजनकोऽपरस्य दाहक इत्यादि ततः साम्यप्रतिपत्त्यर्थमसिपत्रादीनां नानाविधानामुपमानानामुपादानं, 'भवे एयारूवे सिया?' इत्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति नरकावासानां महत्त्वमभिधित्सुराह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नरका केमहालिया पणत्ता ? गोयमा ! अयणं जंबुदीवे ? सव्वदीवससुद्धानं सव्ववभंतरए सव्वखुड्डाए वट्टे तेह्लापूवसंठाणसंठिते वट्टे रथचक्खवालसंठाणसंठिते वट्टे पुक्खरकणियासंठाणसंठिते वट्टे पडिपुणचंदसंठाणसंठिते एक्कं जोयणसतसहस्सं आयामविक्खंभेणं जाव किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं, देवे णं महिड्डीए जाव महाणुभागे जाव इणामेव इणामेवत्तिकड्डु इमं केवलकप्पं जंबूदीवं ? तिहिं अच्चरानिवाएहिं तिसत्तावखुत्तो अणुपरियट्ठित्ता णं हव्वमागच्छेज्जा, से णं देवे ताए उक्किट्ठाए तुरिताए चवलाए चंडाए सिग्घाए उड्डुयाए जयणाए [छेगाए] दिव्वाए दिव्वगतीए वीत्तिवयमाणे ? जहण्णेणं एगाहं वा दुयाहं वा

तिआहं वा उक्कोसेणं छम्मासेणं वीतिवएज्जा, अत्थेगतिए वीहवएज्जा अत्थेगतिए नो वीतिवएज्जा,
एमहालता णं गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए णरगा पणत्ता, एवं जाव अधेसत्तमाए,
णवरं अधेसत्तमाए अत्थेगतियं नरगं वीहवइज्जा, अत्थेगइए नरगे नो वीतिवएज्जा ॥ (सू० ८४)

‘इमीसे णं’मित्यादि, अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः ‘किंमहान्तः’ किंप्रमाणा महान्तः प्रज्ञप्ताः?, पूर्वं ह्यसह्येयवि-
स्तृता इति कथितं, तच्चासह्येयत्वं नावगम्यत इति भूयः प्रश्नः; अत एवात्र निर्वचनं भगवानुपमयाऽभिधत्ते, गौतम! अयमिति यत्र
संस्थिता वयं णमिति वाक्यालङ्कारे अष्टयोजनोच्छ्रितया रत्नमय्या जम्बवा उपलक्षितो द्वीपो जम्बूद्वीपः सर्वद्वीपसमुद्राणां—धातकीख-
ण्डलवणादीनां सर्वाभ्यन्तरः—आदिभूतः ‘सर्वश्लुल्लकः’ सर्वेभ्यो द्वीपसमुद्रेभ्यः श्लुल्लको—ह्रस्वः सर्वश्लुल्लकः, तथाहि—सर्वे लवणादयः
समुद्राः सर्वे धातकीखण्डादयो द्वीपा अस्माज्जम्बूद्वीपादारभ्य प्रवचनोक्तेन क्रमेण द्विगुणद्विगुणायामविष्कम्भपरिधयः ततोऽयं शेषसर्व-
द्वीपसमुद्रापेक्षया सर्वलघुरिति, तथा वृत्तो यतः ‘तैलापूपसंस्थानसंस्थितः’ तैलेन पक्कोऽपूपस्तैलापूपः, तैलेन हि पक्कोऽपूपः प्रायः परि-
पूर्णवृत्तो भवति न घृतेन पक्क इति तैलविशेषणं, तस्यैव संस्थानं तैलापूपसंस्थानं तेन संस्थितस्तैलापूपसंस्थानसंस्थितः, तथा वृत्तो यतः
पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितः, तथा वृत्तो यतो रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः, तथा वृत्तो यतः परिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः, अनेकधो-
पमानोपमेयभावो नानादेशजविनेयप्रतिपत्त्यर्थः, एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेन त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे
योजनशते सप्तविंशे त्रयः क्रोशा अष्टाविंशं धनुःशतं त्रयोदश अङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः; परिक्षे-
पपरिमाणगणितभावना क्षेत्रसमासटीकातो जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिटीकातो वा वेदितव्या । ‘देवे ण’मित्यादि, देवश्च णमिति वाक्याल-

द्वारे, 'महर्द्धिकः' महती ऋद्धिर्विमानपरिवारादिका यस्य स महर्द्धिकः, महती द्युतिः शरीराभरणविषया यस्य स महाद्युतिकः, महद् बलं-शरीरः प्राणो यस्य स महाबलः, महद् यशः-ख्यातिर्यस्य स महायशाः, तथा 'महेसक्त्वे' इति महेश इति महान् ईश्वर इत्याख्या यस्य स महेशाख्यः, अथवा ईशानमीशो भावे घञ्प्रत्यय ऐश्वर्यमित्यर्थः, 'ईशं ऐश्वर्ये' इति वचनात्, तत ईशम्-ऐश्वर्यमात्मनः ख्याति-अन्तर्भूतण्यर्थतया ख्यापयति ईशाख्यः, महांश्चासावीशाख्यश्च महेशाख्यः, क्वचित् 'महासोक्त्वे' इति पाठः, तत्र महत् सौख्यं यस्य प्रभूतसद्देदयवशात्स महासौख्यः, अन्ये पठन्ति—'महासक्त्वे' इति तत्रायं शब्दसंस्कारो-महाश्राक्षः, इयं चात्र पूर्वाचार्यप्रदर्शिता व्युत्पत्तिः-आशुगमनादथो-मनः अक्षाणि-इन्द्रियाणि स्वविषयव्यापकत्वात् अश्वश्राक्षाणि च अश्वक्षाणि महान्ति अश्वक्षाणि यस्यासौ महाश्राक्षः, तथा 'महाणुभागे' इति अनुभागो-विशिष्टवैक्रियादिकरणविषयाऽचिन्त्या शक्तिः 'भागोऽर्चिता सत्ती' इति वचनात्, महान् अनुभागो यस्य स महानुभागः, अमूनि महर्द्धिक इत्यादीनि विशेषणानि तत्सामर्थ्यातिशयप्रतिपादकानि यावदिति चण्डिकात्रयकरणकालावधिप्रदर्शनपरम् 'इणामेव इणामेवेतिकट्टु' एवमेव मुधिकया एवमेव 'मोरकुला मुहा य मुहियन्ति नायन्वा' इति वचनाद् अवज्ञयेति भावः, उक्तञ्च मूलटीकायाम् "इणामेव इणामेवेति कट्टु एवमेव मुधिकयाऽवज्ञयेति" 'इतिकृत्वे'ति हस्तदर्शितचण्डिकात्रयकरणसूचकं केवलकल्पं-परिपूर्णं जम्बूद्वीपं त्रिभिरप्सरोनिपातैः, अप्सरोनिपातो नाम चण्डिका, तत्र तिसृभिश्चण्डिकाभिरिति द्रष्टव्यं, चण्डिकाश्च कालोपलक्षणं, ततो यावता कालेन तिस्रश्चण्डिकाः पूर्यन्ते तावत्कालमभ्य इत्यर्थः, त्रिसप्तकृत्वः-एकविंशतिवारान् अनुपरिवर्त्य-सामस्येन परिभ्रम्य 'हव्वं' शीघ्रमागच्छेत्, स इत्थम्भूतगमनशक्तियोग्यो देवः तथा देवजनप्रसिद्धया उत्कृष्टया प्रशस्त्वाविहायोगतिनामोदयात्प्रशस्तया शीघ्रसंचरणानुत्वरितया त्वरा संजाताऽस्यामिति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १०९ ॥

लरिता तथा लरितया शीघ्रतरमेव तथा प्रदेशान्तराक्रमणमिति, चपलेव चपला तथा, क्रोधाविष्टस्येव श्रमासंवेदनात् चण्डेव चण्डा
तथा, निरन्तरं शीघ्रत्वगुणयोगात् शीघ्रा तथा शीघ्रया, परमोत्कृष्टवेगपरिणामोपेता जवना तथा, अन्ये तु जितया विपक्षजेतुत्वेनेति
व्याचक्षते, 'छेकया' निपुण्या, वातोद्धृतस्य दिगन्तव्यापिनो रजस इव या गतिः सा उद्धृता तथा, अन्ये त्वाहुः—उद्धृतया दुर्ष्पतिशये-
नेति, 'दिव्यया' दिवि-देवलोके भवा दिव्या तथा देवगत्या व्यतिव्रजन् जघन्यतः 'एकाहं वा' एकमह्यर्थावत्, एवं द्व्यहं त्र्यहमुत्क-
र्षतः पणमासान् यावद् व्यतिव्रजेत्, तत्रास्त्येतद् यदुत एककान् कांश्चन नरकान् 'व्यतिव्रजेत्' उल्लङ्घ्य परतो गच्छेत्, तथाऽस्त्येतद्
यदुत इत्थंभूतयापि गत्या षण्मासानपि यावन्निरन्तरं गच्छन् एककान् कांश्चन नरकान् 'न व्यतिव्रजेत्' नोल्लङ्घ्य परतो गच्छेत्,
अतिप्रभूताऽऽयामतया तेषामन्तस्य प्राप्तुमशक्यत्वात्, एतावन्तो महान्तो गौतम! अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः प्रज्ञप्ताः, एवमेकै-
कस्यां पृथिव्यां तावद्धृत्कव्यं यावद्धृत्कव्यं नवरसधःसप्तम्यां, नवरसधःसप्तम्यामेवं वक्तव्यम्—“अथेगइयं नरगं वीइवएज्जा अथेगइए नरगे नो
वीइवएज्जा” अप्रतिष्ठानाभिधस्यैकस्य नरकस्य लक्ष्यजनायामविष्कम्भतयाऽन्तस्य प्राप्तुं शक्यत्वात् शेषाणां च चतुर्णामितिप्रभूतासङ्ख्ये-
ययोजनकोटीकोटीप्रमाणत्वेनान्तस्य प्राप्तुमशक्यत्वात् ॥ सम्प्रति किमया नरका इति निरूपणार्थमाह—

इमीसे णं भंते! रथणप्पभाए पुढवीए णरगा किमया पणत्ता?, गोथमा! सव्ववइरामया पण-
त्ता, तत्थ णं नरएसु बहवे जीवा य पोगगला य अवक्कमंति विउक्कमंति चयंति उववज्जंति, सा-
सत्ता णं ते णरगा दव्वट्टयाए.वणणपज्जवेहिं गंधपज्जवेहिं रसपज्जवेहिं फासपज्जवेहिं असासया,
एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ (सू० ८९)

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नरकावा-
सप्रमाणं
नरकावा-
सशाश्वत-
तरत्वे
सू० ८५

॥ १०९ ॥

‘इमीसे णं भंते!’ इत्यादि, अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकाः प्रज्ञप्ताः? किंविकाराः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम!
‘सव्ववइरामया’ इति सर्वालसना वज्रमयाः प्रज्ञप्ताः; वज्रशब्दस्य सूत्रे दीर्घान्तता प्राकृतत्वात्, ‘तत्र च’ तेषु नरकेषु णमिति वा-
क्यालङ्कारे बहवो जीवाश्च खरबादरपृथिवीकायिकरूपाः पुद्गलाश्च ‘अपक्रामन्ति’ च्यवन्ते ‘व्युत्क्रामन्ति’ उत्पद्यन्ते, एतदेव शब्दद्वयं
यथाक्रमं पर्यायद्वयेन व्याचष्टे—‘चयंति उववज्जंति’ च्यवन्ते उत्पद्यन्ते, किमुक्तं भवति?—एके जीवाः पुद्गलाश्च यथायोगं गच्छन्ति
अपरे त्वागच्छन्ति, यस्तु प्रतिनियतसंस्थानादिरूप आकारः स तदवस्थ एवेति, अत एवाह—शाश्वता णमिति पूर्ववत् ते नरका द्रव्या-
र्थतया तथाविधप्रतिनियतसंस्थानादिरूपतया वर्णपर्यायैर्गन्धपर्यायै रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः पुनरशाश्वताः; वर्णादीनामन्यथाऽन्यथाभव-
नात्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तमी पृथिवी ॥ साम्प्रतसुपपातं विचिचिन्तयिपुराह—

इमीसे णं भंते! रयणाप्पभाए पुढवीए नेरइया कतोहिंतो उववज्जंति किं असण्णीहिंतो उववज्जंति
सरीसिवेहिंतो उववज्जंति पक्खीहिंतो उववज्जंति चउप्पएहिंतो उववज्जंति उरगेहिंतो उववज्जंति
इत्थियाहिंतो उववज्जंति मच्छमणुएहिंतो उववज्जंति?, गोयमा! असण्णीहिंतो उववज्जंति जाव
मच्छमणुएहिंतोवि उववज्जंति,—असण्णी खल्ल पढमं दोचं च सरीसिवा ततिय पक्खी । सीहा
जंति चउत्थीं उरगा पुण पंचमीं जंति ॥ ? ॥ छट्ठिं च इत्थियाओ मच्छा मणुया य सत्तमिं जंति ।
जाव अधेसत्तमाए पुढवीए नेरइया णो असण्णीहिंतो उववज्जंति जाव णो इत्थियाहिंतो उवव-

१ (सिसाउ इमाए गाहाए अणुगंतव्या, एवं एतेणं अभिलावेणं इमा गाथा घोसेयव्वा).

ज्जति मच्छमणुस्सेहितो उववज्जति ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० णेरतिया एकसमएणं केव-
तिया उववज्जति?, गोयमा! जहण्णेणं एक्को वा दो वा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखिज्जा
वा उववज्जति, एवं जाव अधेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० उडवीए णेरतिया समए समए
अवहीरमाणा अवहीरमाणा केवतिकालेणं अवहिता सिता?, गोयमा! ते णं असंखेज्जा समए स-
मए अवहीरमाणा अवहीरमाणा असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओसप्पिणीहिं अवहीरति नो च्वे
णं अवहिता सिता जाव अधेसत्तमा ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० णेरतियाणं केमहालिया
सरीरोगाहणा पणत्ता?, गोयमा! डुविहा सरीरोगाहणा पणत्ता, तंजहा—भवधारणिज्जा य
उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जा सा भवधारणिज्जा सा जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्को-
सेणं सत्त धणूहं तिण्णि य रयणीओ छच्च अंगुलाहं, तत्थ णं जे से उत्तरवेडव्विए से जह० अंगु-
लस्स संखेज्जतिभागं उक्को० पणरस धणूहं अट्ठाइज्जाओ रयणीओ, दोचाए भवधारणिज्जे जह-
णओ अंगुलासंखेज्जभागं उक्को० पणरस धणू अट्ठाइज्जातो रयणीओ उत्तरवेडव्विया जह०
अंगुलस्स संखेज्जभागं उक्को० एकतीसं धणूहं एक्का रयणी, तचाए भवधारणिज्जे एकतीसं धणू
एक्का रयणी, उत्तरवेडव्विया बासट्ठिं धणूहं दोण्णि रयणीओ, चडत्थीए भवधारणिज्जे बासट्ठ ध-
णूहं दोण्णि य रयणीओ, उत्तरवेडव्विया पणवीसं धणुसयं, पंचमीए भवधारणिज्जे पणवीसं ध-

णुसयं, उत्तरवे० अट्टाहज्जाहं धणुसयाहं, छट्ठीए भवधारणिज्जा अट्टाहज्जाहं धणुसयाहं, उत्तरवे-
उन्वियया पंचधणुसयाहं, सत्तमाए भवधारणिज्जा पंचधणुसयाहं उत्तरवेउन्विए धणुसहस्सं ॥

(सू० ८६)

‘इमीसे ण’मित्यादि, अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नैरयिकाः कुत उत्पद्यन्ते?, किमसञ्चिद्भव्य उत्पद्यन्ते सरीसृपेभ्य उत्प-
द्यन्ते पक्षिभ्य उत्पद्यन्ते चतुष्पदेभ्य उत्पद्यन्ते उरगेभ्य उत्पद्यन्ते स्त्रीभ्य उत्पद्यन्ते मत्स्यमनुष्येभ्य उत्पद्यन्ते?, भगवानाह—गौतम!
असञ्चिद्भव्योऽप्युत्पद्यन्ते यावन्मत्स्यमनुष्येभ्योऽप्युत्पद्यन्ते, ‘सेसासु इमाए गाहाए अणुगंतव्वा’ इति, ‘शेषासु’ शर्कराप्रभादिषु
पृथिवीज्वनया गाथया, जातावेकवचनं गाथाद्विकेनेत्यर्थः, उत्पद्यमाना अनुगन्तव्याः, तदेव गाथाद्विकमाह—‘अस्सण्णी खलु
पढम’मित्यादि, असञ्चिनः—संमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियाः खलु प्रथमां नरकपृथिवीं गच्छन्ति, खलुशब्दोऽवधारणे, तथा अवधारणमेवम्—अस-
ञ्चिनः प्रथमांमेव यावद् गच्छन्ति न परत इति, ननु त एव प्रथमामिति गर्भजसरीसृपादीनामपि उत्तरपृथिवीपट्टगामिनां तत्र
गमनात्, एवमुत्तरत्रायवधारणं भावनीयम् । ‘दोच्चं च सरीसिवा’ इति द्वितीयांमेव शर्कराप्रभास्यां पृथिवीं यावद्गच्छन्ति सरी-
सृपाः—गोधानकुलादयो गर्भव्युत्क्रान्ता न परतः, तृतीयांमेव गर्भजाः पक्षिणो गुध्रादयः, चतुर्थीमेव सिंहाः; पञ्चमीमेव गर्भजा
उरगाः; षष्ठीमेव स्त्रियः स्त्रीरत्नाद्या महाक्रूराध्यवसायिन्यः; सप्तमीं यावद् गर्भजा मत्स्या मनुजा अतिक्रूराध्यवसायिनो महापापका-
रिणः, आलापकश्च प्रतिपृथिवि एवम्—‘सक्कएप्पभाए णं भंते! पुढवीए नेरइया किं असण्णीहितो उववज्जंति जाव मच्छमणुएहितो
उववज्जंति?, गोयमा! नो असन्नीहितो उववज्जंति सरीसिवेहितो उववज्जंति जाव मच्छमणुसेहितो उववज्जंति। वालुयप्पभाए णं भंते!

श्रीजीवा-
जीवासि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १११ ॥

पुढवीए नेरइया कि असण्णीहितो उववज्जंति जाव मच्छमणुएहितो उववज्जंति ?, गोयमा ! नो असण्णीहितो उववज्जंति नो सरीसिवे-
हितो उववज्जंति पक्खीहितो उववज्जंति जाव मच्छमणुस्सेहितो उववज्जंति” एवमुत्तरोत्तरपृथिव्यां पूर्वपूर्वप्रतिपेधसहितोत्तरप्रतिपेध-
स्तावद्वक्तव्यो यावदधःसप्तम्यां स्त्रीभ्योऽपि प्रतिपेधः, तत्सूत्रं चैवम्—“अहेसत्ताए णं भंते ! पुढवीए नेरइया कि असण्णीहितो
उववज्जंति जाव मच्छमणुस्सेहितो उववज्जंति ?, गोयमा ! नो असण्णीहितो उववज्जंति जाव नो इत्थीहितो उववज्जंति, मच्छमणुस्सेहितो
उववज्जंति” ॥ सम्प्रत्येकस्मिन् समये कियन्तोऽस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां नारका उत्पद्यन्ते ? इति निरूपणार्थमाह । (इमीसे णं) ‘रयण-
प्पभापुढविए नेरइया णं भंते !’ इत्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भवन्त ! एकसमयेन कियन्त उत्पद्यन्ते ?, भगवानाह—गौतम ! ज-
घन्यत एको द्वौ वा त्रयो वा उत्कर्षतः सङ्ख्येया असङ्ख्येया वा, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति
प्रतिसमयमेकैकनारकापहारे सकलनारकापहारकालमानं विचिचिन्तयिपुरिदमाह—‘रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते !’ इत्यादि, रत्न-
प्रभापृथिवीनैरयिका भवन्त ! समये समये एकैकसङ्ख्येया अपद्दियमाणाः २ कियता कालेन सर्वासनाऽपद्दियन्ते ?, भगवानाह—गौतम !
‘ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा’ इत्यादि, ते रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका असङ्ख्येयास्ततः समये समये एकैकसङ्ख्येया अप-
द्दियमाणा असङ्ख्येयाभिरुत्सर्षिष्यन्वसर्षिणीभिरपद्दियन्ते, इदं च नारकपरिमाणप्रतिपत्त्यर्थं कल्पनामात्रं, ‘नो चेव णं अवहिया
सिया’ इति न पुनरपहताः स्युः, किं गतं भवति ?—न पुनरेवं कदाचनाप्यपहता अभवन् नाप्यपद्दियन्ते नाप्यपहरिष्यन्त इति, एवं
पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति शरीरपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणप्पभापुढवी’ इत्यादि, रत्नप्र-
भापृथिवीनैरयिकाभ्यां भवन्त ! ‘किंमहती’ किंप्रमाणा महती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ?, ‘जहा पणवणाए ओगाहणसंठाणपदे’

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
उपपातः
संख्याऽ-
वगाहना-
मानं
सू० ८६

॥ १११ ॥

इति, यथा प्रज्ञापनायामवगाहनासंस्थानाल्यपदे तथा वक्तव्या, सा चैवं—द्विविधा रत्नप्रभापृथिवीनैरधिकानां शरीरावगाहना—भव-
 धारणीया उत्तरवैक्रिया च, तत्र या सा भवधारणीया सा जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः सप्त धनूपि त्रयो हस्ताः षट् परिपूर्णा-
 न्यङ्गुलानि, उत्तरवैक्रिया जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः पञ्चदश धनूपि द्वौ हस्तावेका वितस्ति; शर्कराप्रभायां भवधारणीया
 जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः पञ्चदश धनूपि द्वौ हस्तावेका वितस्ति; उत्तरवैक्रिया जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येयभाग उत्कर्षत एक-
 त्रिंशद्वनूपि एको हस्तः, वालुकाप्रभायां भवधारणीया जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभाग उत्कर्षत एकत्रिंशद्वनूपि एको हस्तः; उत्तरवैक्रिया
 जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः सार्द्धानि द्वापष्टिधनूपि, पङ्कप्रभायां भवधारणीया जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः सार्द्धानि
 द्वापष्टिधनूपि, उत्तरवैक्रिया जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः पञ्चविंशं धनुःशतं, धूमप्रभायां भवधारणीया जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्ये-
 यभाग उत्कर्षतः पञ्चविंशं धनुःशतं, उत्तरवैक्रिया जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येयभाग उत्कर्षतोऽर्द्धद्वृतीयानि धनुःशतानि, तमःप्रभायां भव-
 धारणीया जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रा उत्कर्षतोऽर्द्धद्वृतीयानि धनुःशतानि, उत्तरवैक्रिया जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः पञ्च-
 धनुःशतानि, तमस्तमःप्रभायां भवधारणीया जघन्यतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभाग उत्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि, उत्तरवैक्रिया जघन्यतोऽङ्गुलसङ्ख्ये-
 यभाग, उत्कर्षतो धनुःसहस्रमिति । यदि पुनः प्रतिप्रस्तटे चिन्ता क्रियते तदैवमवगन्तव्या—तत्र जघन्या भवधारणीया सर्वत्राप्यङ्गु-
 लासङ्ख्येयभागः; उत्तरवैक्रिया तु अङ्गुलसङ्ख्येयभागः; उक्तं च मूलटीकाकारेणान्यत्र—“उत्तरवैक्रिया तु तथाविधप्रयत्नाभावादाद्यसम-
 र्थेऽप्यङ्गुलसङ्ख्येयभागमात्रैवे”ति, उत्कृष्टा तु भवधारणीयाया रत्नप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे त्रयो हस्ता अत ऊर्ध्वं क्रमेण प्रतिप्रस्तटं सार्द्धानि
 षट्पञ्चाशदङ्गुलानि प्रक्षिप्यन्ते, तत एवं परिमाणं भवति, द्वितीये प्रस्तटे धनुरेकमेको हस्तः सार्द्धानि चाष्टावङ्गुलानि, तृतीये धनुरेकं

त्रयो हस्ताः सप्तदशाङ्गुलानि, चतुर्थे द्वे धनुषी द्वौ हस्तौ सार्द्धमेकमङ्गुलं, पञ्चमे त्रीणि धनूपि दशाङ्गुलानि, षष्ठे त्रीणि धनूपि द्वौ हस्तौ सार्द्धान्यष्टादशाङ्गुलानि, सप्तमे चत्वारि धनूपि एको हस्तस्त्रीणि चाङ्गुलानि, अष्टमे चत्वारि धनूपि त्रयो हस्ताः सार्द्धान्येकादशाङ्गुलानि, नवमे पञ्च धनूपि एको हस्तो विंशतिरङ्गुलानि, दशमे षड् धनूपि सार्द्धानि चत्वार्यङ्गुलानि, एकादशे षड् धनूपि द्वौ हस्तौ त्रयोदशाङ्गुलानि, द्वादशे सप्त धनूपि सार्द्धान्येकविंशतिरङ्गुलानि, त्रयोदशे सप्त धनूपि त्रयो हस्ताः षट् च परिपूर्णान्यङ्गुलानि, उक्तञ्च—“रयणाए पढमपरये हृत्थतियं देह उस्सए भणियं । छप्पत्रंगुलसड्डा परये परये हवइ उड्डी ॥ १ ॥”

प्र.	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
ध.	०	१	१	२	३	३	४	४	५	६	६	७	७
ह.	३	१	३	२	०	२	१	३	१	०	२	०	३
अं.	०	८	१७	११	१०	१८	३	११	२०	४	१३	२१	६

शर्कराप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे सप्त धनूपि त्रयो हस्ताः षट् चाङ्गुलानि, अत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं त्रयो हस्तास्त्रीणि चाङ्गुलानि क्रमेण प्रक्षेप्तव्यानि, तत एवं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटेऽष्ट धनूपि द्वौ हस्तौ नव चाङ्गुलानि, तृतीये नव धनूपि एको हस्तो द्वादश चाङ्गुलानि, चतुर्थे

दश धनूपि पञ्चदशाङ्गुलानि, पञ्चमे दश धनूपि त्रयो हस्ता अष्टादशाङ्गुलानि, षष्ठे एकादश धनूपि द्वौ हस्तावेकविंशतिरङ्गुलानि, सप्तमे द्वादश धनूपि द्वौ हस्तौ, अष्टमे त्रयोदश धनूपि एको हस्तस्त्रीणि चाङ्गुलानि, नवमे चतुर्दश धनूपि षट् चाङ्गुलानि, दशमे चतुर्दश धनूपि त्रयो हस्ता नव चाङ्गुलानि, एकादशे पञ्चदश धनूपि द्वौ हस्तौ एका वितस्तिः, उक्तञ्च—“सो चेव य वीयाए पढमे परंमि होइ उस्सेहो । हृत्थ तिय तिन्नि अङ्गुल परये परये य उड्डी य ॥ १ ॥ एक्कारसमे परये पत्तरस धण्णि दोण्णि रयणीओ । वारस य अंगुलाइं देहपमाणं तु विनेयं ॥ २ ॥” अत्र ‘सो चेव य वीयाए’ इति य एव प्रथमपृथिव्यां त्रयोदशे प्रस्तटे उस्सेधो भणितो

यथा सप्त धनूषि त्रयो हस्ताः षट् चाङ्गुलानीति स एव द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायां पृथिव्यां प्रथमे प्रस्तटे उत्सेधो भवति, शेषं सुगमम्

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	प्र.
७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१४	१४	१५	घ.
३	२	१	०	३	२	१	०	३	२	२	ह.
६	९	१	१५	१८	२१	०	३	६	९	१२	अं.

लानि, चतुर्थे एकविंशतिर्धनूषि एको हस्तः साद्धीनि च द्वाविंशतिरङ्गुलानि, पञ्चमे त्रयोविंशतिर्धनूषि एको हस्तोऽष्टादश चाङ्गुलानि, षष्ठे पञ्चविंशतिर्धनूषि एको हस्तः साद्धीनि त्रयोदशाङ्गुलानि, सप्तमे सप्तविंशतिर्धनूषि एको हस्तो नव चाङ्गुलानि, अष्टमे एकोनत्रिंशद् धनूषि एको हस्तः साद्धीनि चत्वार्यङ्गुलानि, नवमे एकत्रिंशद्धनूषि एको हस्तः; उक्तञ्च—“सो चैव य तइयाए पढमे परंमि होइ उत्सेहो । सत्त य रयणी अंगुल गुणवीसं सड्डु बुड्डी य ॥ १ ॥ पररे पररे य तथा नवमे परंमि होइ उत्सेहो । धणुयाणि एगतीसं एक्का रयणी य नायव्वा ॥ २ ॥” अत्रापि ‘सो चैव य तइयाए पढमे परंमि होइ उत्सेहो’ इति य एव द्वितीयस्यां शर्कराप्रभायामेकादशे प्रस्तटे उत्सेधः स एव तृतीयस्यां वालुकाप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे भवति, शेषं सुगमं । पङ्कप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे एकत्रिंशद्धनूषि एको हस्तः; तत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं पञ्च धनूषि विंशतिरङ्गुलानि क्रमेण प्रक्षेप्त-व्यानि, तत एवं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटे षट्त्रिंशद्धनूषि एको हस्तो विंशतिरङ्गुलानि, तृतीये एकचत्वारिंशद्धनूषि द्वौ हस्तौ षोडशाङ्गुलानि, चतुर्थे षट्चत्वारिंशद्धनूषि त्रयो हस्ता द्वादशाङ्गुलानि, पञ्चमे द्विपञ्चाशद्धनूषि अष्टावङ्गुलानि, षष्ठे सप्तपञ्चाशद्धनूषि

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ११३ ॥

एको हस्तश्चत्वार्यङ्गुलानि, सप्तमे द्वापष्टिः धनूंषि द्वौ हस्तौ, उक्तञ्च—“सो चैव चउत्थीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । पञ्च धणु वीस अंगुल पररे य बुड्डी य ॥ १ ॥ जा सत्तमए पररे नेरइयाणं तु होइ उस्सेहो । वासट्ठी धणुयाइं दोण्णि य रयणी य वो-
द्धवा ॥ १ ॥” अत्रापि ‘सो चैवे’लस्यार्थः पूर्वानुसारेण भावनीयः । धूमप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे द्वापष्टिर्धनूंषि द्वौ हस्तौ, तत ऊर्ध्वं तु प्रतिप्रस्तटं पञ्चदश धनूंषि सार्द्धहस्तद्वयाधिकानि क्रमेण प्रक्षेप्तव्यानि, तेनदं परिमाणं भवति—द्वितीये प्रस्तटेऽप्रस्ततिर्धनूंषि एका वितस्तिः, तृतीये त्रिनवतिर्धनूंषि त्रयो हस्ताः, चतुर्थे नवोत्तरं धनुःशतमेहो हस्ता एका वितस्तिः, पञ्चमे पञ्चविंशं धनुःशतं, उक्तञ्च—“सो चैव पंचमीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । पनरस धणूणि दो हत्थ सट्टु पररेसु बुड्डी य ॥ १ ॥ तद् पंचमए पररे उस्सेहो धणुसयं तु पणवीसं ।” ‘सो चैव य’ इत्यस्यार्थोऽत्रापि पूर्ववत् । तमःप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे पञ्चविंशं धनुःशतं ततः परतरे तु प्रस्त-
टद्वये क्रमेण प्रत्येकं सार्द्धानि द्वापष्टिर्धनूंषि प्रक्षेप्तव्यानि, तत एतं परिमाणं भवति—द्वितीये सार्द्धसप्ताशीलधिकं धनुःशतं, तृतीयेऽर्द्ध-
तृतीयानि धनुःशतानि, उक्तञ्च—“सो चैव य छट्ठीए पढमे पयरंमि होइ उस्सेहो । यामट्ठि धणु य सट्टुा पररे य बुड्डी य ॥ १ ॥ (सट्टुा य सत्तसीइ वीए परंरंमि होइ धणुयसयं) छट्ठीए तइयपररे दो मय पण्णामया हंतिति ॥ २ ॥” सममपृथिव्यां पञ्च धनुःशतानि, उत्तरवैकिया तु सर्वत्रापि भवधारणीयापेक्षया द्विगुणप्रमाणाऽवसातव्या ॥ सम्प्रति संज्ञनपतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० णेरइयाणं सररीरया किंसंघयणी पणत्ता?, गोयसा ! छण्हं संघ-
यणाणं असंघयणा, णेचट्ठी णेव छिरा णधि प्हारू णेव संघयणमत्थि, जे पोग्गला अपिट्ठा जाव
अमणामा ते तेसिं सररीरसंघायत्ताए परिणमंति, एवं जाव अघेसत्तमाए ॥ इमीसेणं भंते ! रयण०

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
उपपातः
संख्या-
वगाहना-
मानं
सू० ८६

॥ ११३ ॥

पु० नेरतियाणं सरीरा किंसंठिता पणत्ता?, गोयमा! दुविहा पणत्ता तंजहा—भवधारणिज्जा य उ-
त्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जे ते भवधारणिज्जा ते हुंडसंठिया पणत्ता, तत्थ णं जे ते उत्तरवेउव्विया
तेवि हुंडसंठिता पणत्ता, एवं जाव अहेसत्तामाए ॥ इमीसे णं भंते! रयण० पु० णेरतियाणं सरीरगा
केरिसत्ता वण्णेणं पणत्ता?, गोयमा! काला कालोभासा जाव परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता, एवं
जाव अहेसत्तामाए ॥ इमीसे णं भंते रयण० पु० नेरइयाणं सरीरया केरिसया गंधेणं पणत्ता?,
गोयमा! से जहानामए अहिमडे इ वा तं चेव जाव अहेसत्तामा ॥ इमीसे णं रयण० पु० नेरइ-
याणं सरीरया केरिसया फासेणं पणत्ता?, गोयमा! कुडितच्छिविच्छविया खरफरुसझामझु-
सिरा फासेणं पणत्ता, एवं जाव अहेसत्तामा ॥ (सू० ८७)

‘रयणप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त! ‘किंसंहननिनः’ केन संहनेन संहननवन्तः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम!
‘छण्हं संघयणाण’ मित्थादि प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्धक्कव्वं यावदधःसप्तमी ॥ सम्प्रति संस्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणप्प-
भे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त! शरीरकाणि ‘किंसंस्थितानि’ केन संस्थानेन संस्थानवन्ति प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौ-
तम! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां शरीराणि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र यानि भवधारणी-
यानि तानि तथाभवस्वाभाव्यादवश्यं हुण्डनामकर्मोदयतो हुण्डसंस्थानानि, यान्यपि चोत्तरवैक्रियरूपाणि तान्यपि यद्यपि शुभमहं वै-
क्रियं करिज्यामीति चिन्तयति तथाऽपि तथाभवस्वाभाव्यतो हुण्डसंस्थाननामकर्मोदयत उत्पाटितसकलरोमपिच्छकपोतपक्षिण इव हु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ११४ ॥

ण्डसंस्थानानि भवन्ति, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति नारकाणां शरीरेषु वर्णप्रतिपादनार्थमाह—‘रय-
णप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरथिकाणां भदन्त ! शरीरकाणि कीदृशानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! ‘काला कालोभासा’
इत्यादि प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तमपृथिव्याम् ॥ अधुना गन्धप्रतिपादनार्थमाह—रत्नप्रभापृथिवीनैरथिकाणां
भदन्त ! शरीरकाणि कीदृशानि गन्धेन प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! ‘से जहानामए अहिमडे इ वा’ इत्यादि प्राग्वत्, एवं पृ-
थिव्यां पृथिव्यां तावद्वक्तव्यं यावदधःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति स्पर्शप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणप्पभापुढविनेरइयाणं भंते !’ इत्यादि,
रत्नप्रभापृथिवीनैरथिकाणां भदन्त ! शरीरकाणि कीदृशानि स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! स्फटितच्छविविच्छवयः, इहैकत्र
छविशब्दस्त्ववाची अपरत्र छायावाची, ततोऽयमर्थः—स्फटितया—राजिशतसङ्कुलया लचा विच्छवयो—विगतच्छायाः स्फटितच्छविवि-
च्छवयः, तथा खरम्(राणि)—अतिशयेन परुपाणि खरपरुपाणि ध्यामानि—दग्धच्छायानि शुपिराणि—शुपिरशतकलितानि, ततः पदत्रयस्यापि
पदद्वयपदद्वयमीलनेन विशेषणसमासः, सुपकेटकध्यामतुल्यानीतिभावः, स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि, एवं प्रतिपृथिवि तावद् यावदधःसप्तम्याम् ॥
सम्प्रत्युच्छ्वासप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णेरतियाणं केरिसया पोगला ऊसासत्ताए परिणमंति ?,
गोयमा ! जे पोगला अणिढा जाव अमणामा ते तेसिं ऊसासत्ताए परिणमंति, एवं जाव अहे-
सत्तामाए, एवं आहारस्सवि सत्तासुवि ॥ इमीसे णं भंते ! रयण० पु० नेरतियाणं कति लेसाओ
पणत्ताओ ?, गोयमा ! एक्का काउलेसा पणत्ता, एवं सक्करप्पभाएऽवि, वाल्लयप्पभाए पुच्छा, दो

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
संहननसं-
स्थानग-
न्धाद्याः
सू० ८७

॥ ११४ ॥

लेसाओ पणत्ताओ तं०—नीलेसा कापोतलेसा य, तत्थ जे काउलेसा ते बहुतरा जे नीलेलेस्सा पणत्ता ते थोवा, पंकप्पभाए पुच्छा, एक्का नीलेलेसा पणत्ता, धूमप्पभाए पुच्छा, गोयमा! दो लेस्साओ पणत्ताओ, तंजहा—किण्हलेस्सा य नीलेलेस्सा य, ते बहुतरका जे नीलेलेस्सा, ते थोवतरका जे किण्हलेसा, तमाए पुच्छा, गोयमा! एक्का किण्हलेस्सा, अधेसत्तमाए एक्का परमकिण्हलेस्सा ॥ इमीसे णं भंते! रयण० पु० नेरइया किं सम्मदिट्ठी मिच्छदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी?, गोयमा! सम्मदिट्ठीवि मिच्छदिट्ठीवि सम्मामिच्छदिट्ठीवि, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयण० पु० णेरतिया किं नाणी अण्णाणी?, गोयमा! णाणीवि अण्णाणीवि, जे णाणी ते णियमा तिणाणी, तंजहा—आभिणिवोधितणाणी सुयणाणी अवधिणाणी, जे अण्णाणी ते अत्थेगतिया दुअण्णाणी अत्थेगइया तिअन्नाणी, जे दुअन्नाणी ते णियमा मतिअन्नाणी य सुयअण्णाणी य, जे तिअन्नाणी ते नियमा मतिअण्णाणी सुयअण्णाणी विभंगणाणीवि, सेसा णं णाणीवि अण्णाणीवि तिण्णिण जाव अधेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयण० किं मणजोगी वइजोगी कायजोगी?, तिण्णिणवि, एवं जाव अहेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्पभापु० नेरइया किं सागारोवउत्ता अणा-

१ टीकाकृद्भिः अत्र 'सफरपभापुढवीनेरइया किं नाणी अन्नाणी?, गोयमा! नाणीवि अन्नाणीवि, जे नाणी ते नियमा तिन्नाणी आभि० सुय० ओहि०, जे अण्णाणी ते नियमा तिअन्नाणी मतिअन्नाणी सुयअ० विभंगनाणी, एवं' इति पाठ इतः प्राक् वाचनान्तरगतोऽनुसृतः.

गारोवत्ता?, गोयमा! सागारोवत्तावि अणागारोवत्तावि, एवं जाव अहेसत्तामाए पुढवीए ॥
[इमीसे णं भंते! रयणप्प० पु० नेरइया ओहिणा केवतियं खेत्तं जाणंति पासंति?, गोयमा! ज-
हण्णेणं अद्धुट्ठगावताइं उक्कोसेणं चत्तारि गावयाइं । सक्करप्पभापु० जह० तिन्नि गावयाइं उक्को०
अद्धुट्ठाइं; एवं अद्धुट्ठगावयं परिहायति जाव अघेसत्तामाए जह० अद्धुगावयं उक्कोसेणं गावयं] ॥
इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए नेरतियाणं कति समुघाता पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि
समुघाता पणत्ता, तंजहा—वेदणासमुघाए कसायसमुघाए सारणंतिरयसमुघाए वेउब्बिय-
समुघाए, एवं जाव अहेसत्तामाए ॥ (सू० ८८)

‘रयणे’त्यादि, रत्नप्रभाप्रुथिवीनैरयिकाणां भदन्त! कीदृशाः पुद्गला उच्छ्रुसतया परिणमन्ति?, भगवानाह—गौतम! ये पुद्गला
अनिष्टा अकान्ता अप्रिया अशुभा अमनोक्षा अमनआपाः, जमीपां पदानां व्याख्यानं प्राग्वत्, ते तेषां रत्नप्रभाप्रुथिवीनैरयिकाणासु-
च्छ्रासतया परिणमन्ति, एवं प्रतिप्रुथिवि तावद्धक्तव्यं यावद्बुधःसप्तम्याम् ॥ साम्प्रतगाहार्प्रतिपादनार्थमाह—‘रयणे’त्यादि, रत्नप्र-
भाप्रुथिवीनैरयिकाणां भदन्त! कीदृशाः पुद्गला आहारतया परिणमन्ति?, भगवानाह—गौतम! ये पुद्गला अनिष्टा अकान्ता अप्रिया
अशुभा अमनोक्षा अमनआपास्ते तेषामाहारतया परिणमन्ति, एवं प्रतिप्रुथिवि तावद्धक्तव्यं यावद्बुधःसप्तम्याम् । इह पुस्तकेषु बहुधा-
ऽन्यथापाठो दृश्यते, अत एव वाचनाभेदोऽपि समग्रो दर्शयितुं न शक्यते, केवलं त्रुपु पुस्तकेषु योऽविसंवादी पाठस्तत्प्रतिपत्त्यर्थं
सुगमान्यप्यक्षराणि संस्कारमात्रेण धिन्त्रियन्तेऽन्यथा सर्वभेदतदुत्तानार्थं सूत्रयिति ॥ तन्मत्रि लेश्याप्रतिपादनार्थमाह—‘रयणे’त्यादि,

रत्नप्रभापृथिवीनैरथिकाणां भदन्त ! कति लेख्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—गौतम ! कापोतलेख्या प्रज्ञप्ता, एवं शर्कराप्रभानैरथिकाणामपि, नवरं तेषां कापोतलेख्या सङ्ख्येतरा वेदितव्या, बालुकाप्रभानैरथिकाणां द्वे लेख्ये, तद्यथा—नीललेख्या च कापोतलेख्या च, तत्र ते बहुतरा ये कापोतलेख्याः, उपरितनप्रस्तवर्तिनां नारकाणां कापोतलेख्याकत्वात्, ते स्तोत्रतरा ये नीललेख्याकाः, पङ्कप्रभापृथिवीनैरथिकाणामेका नीललेख्या, सा च तृतीयपृथिवीगतनीललेख्याऽपेक्षयाऽविशुद्धतरा, धूमप्रभापृथिवीनैरथिकाणां द्वे लेख्ये, तद्यथा—कृष्णलेख्या च नीललेख्या च, तत्र ते बहुतरा ये नीललेख्याकाः, ते स्तोत्रतरा ये कृष्णलेख्याकाः, भावनाऽत्रापि प्रागवत्, तमःप्रभापृथिवीनैरथिकाणां कृष्णलेख्या, सा च पञ्चमपृथिवीगतकृष्णलेख्याऽपेक्षयाऽविशुद्धतरा, अधःसप्तमपृथिवीनैरथिकाणामेका परमकृष्णलेख्या, उक्तं च व्याख्याप्रज्ञप्तौ—“काऊ दोसु तइयाएँ मीसिया नीलिया चउत्थीए । पंचमियाए मीसा कण्हा तत्तो परमकण्हा ॥ १ ॥” सम्प्रति सम्यग्दृष्टित्वादिविशेषप्रतिपादनार्थमाह—‘रथणे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरथिका भदन्त ! किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयो वा ? भगवानाह—गौतम ! सम्यग्दृष्टयोऽपि मिथ्यादृष्टयोऽपि सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्वाच्यं यावत्तस्तमायाम् ॥ सम्प्रति ज्ञान्यज्ञानिचिन्तां कुर्वन्नाह—‘रथणे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरथिका भदन्त ! किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? भगवानाह—गौतम ! ज्ञानिनोऽपि अज्ञानिनोऽपि, सम्यग्दृशां ज्ञानित्वान्मिथ्यादृशासम्मानित्वात्, तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमात्रिज्ञानिनः, अपर्याप्तावस्थायामपि तेपामवधिज्ञानसम्भवात्, सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियेभ्यस्तेपामुत्पादात्, त्रिज्ञानित्वमेव भावयति, तद्यथा—आभिनवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनः, येऽज्ञानिनस्ते ‘अर्थेगइया’ इति अस्तीतिनिपातोऽत्र बहुवचनगर्भः सन्त्येकका ह्यज्ञानिनः सन्त्येककारुण्यज्ञानिनः, तत्र येऽसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियेभ्य उत्पद्यन्ते तेपामपर्याप्तावस्थायां विभङ्गा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ११६ ॥

सम्भवाद् द्वयज्ञानिनः; शेषकालं तु तेषामपि त्र्यज्ञानिता, सञ्ज्ञिपधेन्द्रियेभ्य उत्पन्नानां तु सर्वकालमपि त्र्यज्ञानितैव, अपर्याप्तावस्थायामपि तेषां विभङ्गभावात्, तत्र ये द्वयज्ञानिनस्ते मदाज्ञानिनः; ये त्र्यज्ञानिनस्ते मत्स्यज्ञानिनः; ये त्र्यज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च । 'सक्करप्पभापुढवी'लादि, शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ?; भगवानाह—गौतम ! ज्ञानिनोऽप्यज्ञानिनोऽपि, तत्रापि सम्यग्दर्शां सिध्यादर्शां च भावात्, तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमाग्निज्ञानिनः, तद्यथा—आभिनवोधिकज्ञानिनः; श्रुतज्ञानिनोऽधिज्ञानिनश्च, येऽज्ञानिनस्ते नियमात्स्यज्ञानिनः, सञ्ज्ञिपधेन्द्रियेभ्य एव तत्रोत्पादात्, त्र्यज्ञानित्वमेव दर्शय[ती]ति, तद्यथा—मत्स्यज्ञानिनः; श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च, एवं शेषास्वपि पृथिवीपु वक्तव्यं, तत्रापि सञ्ज्ञिपधेन्द्रियेभ्य एवोत्पादात् ॥ सम्प्रति योगप्रतिपादनार्थमाह—'रयणप्पभे'लादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं मनोयोगिनो चाग्योगिनः काययोगिनः ?; भगवानाह—गौतम ! त्रिविधा अपि, एवं प्रतिपृथिवि तावद् यावदयःसप्तम्याम् ॥ अधुना साकारानाकारोपयोगचिन्तां कुर्वन्नाह—'रयणे'लादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः ?; भगवानाह—साकारोपयुक्ता अपि अनाकारोपयुक्ता अपि, एवं तावद् यावदयःसप्तम्याम् ॥ अधुना समुद्घातचिन्तां करोति—'रयणे'लादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त ! कति समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः ?; भगवानाह—गौतम ! चलारः समुद्घाताः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—चैदगासमुद्घातः कृपायसमुद्घातो गारणान्तिकसमुद्घातो नैकियसमुद्घातश्च, एवं प्रतिपृथिवि तावद्वक्तव्यं यावदयःसप्तम्याम् ॥ सम्प्रति क्षुद्रिपाने चिन्तयति—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभा० पु० नेरनिया केरिसयं खुद्दिप्पिवासं पणशुब्भवमाणा चिद्दरंति?, गोयमा !
एगमेगस्स णं रयणप्पभापुढविनेरतियस्स असब्भात्तपट्टयणाए सव्वोद्धी वा सव्वपेगगले वा

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
भ्यासाहा-
रलेद्वयाह-
ष्टिज्ञाना-
ज्ञानयोगो-
पयोगस्तसु-
द्वयाताः
सू० ८९

॥ ११६ ॥

आसगंसि पक्खिवेज्जा णो चेष णं से रयणप्प० पु० णेरतिए तित्ते वा सिता वितण्हे वा सिता,
 एरिसया णं गोयमा ! रयणप्पभाए णेरतिया खुधप्पिवासं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति, एवं जाव
 अधेसत्तमाए ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पु० नेरतिया किं एकत्तं पभू विउव्वित्तए पुहुत्तंपि
 पभू विउव्वित्तए ? , गोयमा ! एगत्तंपि पभू पुहुत्तंपि पभू विउव्वित्तए, एगत्तं विउव्वेमाणा एगं-
 महं मोगगरूवं वा एवं सुसुंढिकरवत्तअसिसत्तीहलगतासुसलचक्कणारायकुंततोमरसूललउड-
 भिंडमाला य जाव भिंडमालरूवं वा पुहुत्तं विउव्वेमाणा मोगगरूवाणि वा जाव भिंडमालरू-
 वाणि वा ताइ संखेज्जाइ णो असंखेज्जाइ संबद्धाइ नो असंबद्धाइ सरिसाइ नो असरिसाइ वि-
 उव्वंति, विउव्वित्ता अणमणसस कायं अभिहणमाणा वेयणं उदीरंति उज्जलं
 विउलं पगाढं कक्कसं कडुयं फरुसं निडुरं चंडं तिब्बं डुक्खं डुगं डुरहियासं, एवं जाव धूमप्प-
 भाए पुढवीए । छट्टसत्तमासु णं पुढवीसु नेरइया बहू महंताइ लोहियकुंथूरूवाइ वइरामइत्तु-
 डाइ गोमयकीडसमाणाइ विउव्वंति, विउव्वित्ता अन्नमन्नसस कायं समतुरंगेमाणा खायमाणा
 खायमाणा सयपोरागकिमिया विव चालेमाणा २ अंतो अंतो अणुप्पविसमाणा २ वेदणं उदी-
 रंति उज्जलं जाव डुरहियासं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० नेरइया किं सीतवेदणं वेइति
 उसिणवेदणं वेइति सीउसिणवेदणं वेदंति ? , गोयमा ! णो सीयं वेदणं वेदंति उसिणं वेदणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ११७ ॥

वेदंति नो सीतोसिणं, [ते अप्पयरा उण्हजोणिया वेदंति,] एवं जाव वालुयप्पभाए, पंकप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! सीयंपि वेदणं वेदंति, उसिणंपि वेयणं वेयंति, नो सीओसिणवेयणं वेयंति, ते बहुतरगा जे उसिणं वेदणं वेदंति, ते थोवयरगा जे सीतं वेदणं वेइंति । धूमप्पभाए पुच्छा, गोयमा ! सीतंपि वेदणं वेदंति उसिणंपि वेदणं वेदंति णो सीतो०, ते बहुतरगा जे सीयवेदणं वेदंति ते थोवयरका जे उसिणवेदणं वेदंति । तमाए पुच्छा, गोयमा ! सीयं वेदणं वेदंति नो उसिणं (वेदणं) वेदंति नो सीतोसिणं वेदणं वेदंति, एवं अहेसत्तामाए णवरं परमसीयं ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० णेरइया केरिसयं णिरयभवं पच्चणुभवमाणा विहरंति ?, गोयमा ! ते णं तत्थ णिच्चं भीता णिच्चं तसिता णिच्चं छुहिया णिच्चं उव्विग्गा निच्चं उपप्पुआ णिच्चं वहिया निच्चं परममसुभमलमणुबच्चं निरयभवं पच्चणुभवमाणा विहरंति, एवं जाव अधेसत्तामाए णं पुढवीए पंच अणुत्तरा महतिमहालया महाणरगा पणत्ता, तंजहा—काले महाकाले रोरुए महारोरुए अप्पतिट्टाणे, तत्थ इमे पंच महापुरिसा अणुत्तरेहिं दंडसमादाणेहिं कालमासे कालं किच्चा अप्पतिट्टाणे णरए णेरति(य)त्ताए उववण्णा, तंजहा—रामे १, जमदग्गिपुत्ते, दढाड ३, लच्छत्तिपुत्ते, वसु ३, उवरिचरे, सुभूसे कोरव्वे ४, बंभ ५, दत्ते चुलणिसुत्ते ६, ते णं तत्थ नेरतिया जाया काला कालो० जाव परमकिण्हा वण्णेणं पणत्ता, तंजहा—ते णं तत्थ वेदणं वेदंति उज्जलं विडलं जाव दुरहि-

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
क्षुत्तृङ्गि
क्रिया-
वेदनाः
सू० ८९

॥ ११७ ॥

यासं ॥ उसिण वेदणिज्जेसु णं भंते ! णेरतिएसु णेरतिया केरिसयं उसिणवेदणं पच्चणुब्भवमाणा
 विहरंति ? गोयमा ! से जहाणामए कम्मरदारए सिता तरुणे बलवं जुगवं अप्पायंके थिरग्गहत्थे
 दढपाणिपादपासपिढ्ढंतरोरु [संघाय] परिणए लंघणपवणजवणवग्गणपमद्दणसमत्थे तलजम-
 लजुयलबहुफलहणिभवाहू घणणिचित्तवलियवट्ठखंधे चम्मद्दग्गुहणसुट्ठियसमाहयणिचित्तग-
 त्तगत्ते उरस्सबलसमण्णागए छेए दक्खे पट्टे कुसले णिउणे मेहावी णिउणसिप्पोवगए
 एगं महं अयपिंडं उदगवारसमाणं गहाय तं ताविय ताविय कोट्ठित्त उब्भिदिय उब्भि-
 दिय चुणियय चुणियय जाव एगाहं वा दुयाहं वा उक्कोसेणं अद्धमासं संहणेज्जा, से
 णं तं सीतं सीतीमूतं अओमएणं संदंसएणं गहाय असब्भावपट्टवणाए उसिणवेदणिज्जेसु
 णरएसु पक्खिवेज्जा, से णं तं उम्मिसियणिमिसियंतरेणं पुणरवि पच्चुद्धरिस्सामित्तिकट्टु पचिरा-
 यमेव पासेज्जा पचिलीणमेव पासेज्जा पचिद्धत्थमेव पासेज्जा णो चेष णं संचाएति अविरायं वा
 अचिलीणं वा अचिद्धत्थं वा पुणरवि पच्चुद्धरित्तए ॥ से जहा वा सत्तमातंगे [पाए] कुंजरे सट्ठिहा-
 यणे पढमसरयकालसमतंसि वा चरमनिदाघकालसमयंसि वा उण्हाभिहए तण्हाभिहए दव-
 ग्गिज्जालाभिहए आउरे सुसिए पिवासिए दुब्बले किलंते एक्कं महं पुक्खरिणिं पासेज्जा चाउ-
 क्कोणं समतीरं अणुपुब्बसुजायवप्पगंभीरसीतलजलं संछण्णपमत्तभिससुणालं बहुउप्पलकुसुद-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ११८ ॥

पालिणसुभगसोगंधियपुंडरीय (महापुंडरीय) सयपत्तासहस्सपत्तकेसरकुल्लोवचियं छप्पयपरिभुज-
माणकमलं अच्छविमलसलिलपुणं परिहत्थभमंतमच्छकच्चभं अणेगसउणगणमिहुणयविरइ-
यसहुवइयमहुरसरनाइयं तं पासइ, तं पासित्ता तं ओगाहइ, ओगाहित्ता से णं तत्थ उण्हंपि
पविणेज्जा तिण्हंपि पविणेज्जा खुहंपि पविणेज्जा जरंपि पवि० दाहंपि पवि० णिदाएज्ज वा पयला-
एज्ज वा सतिं वा रतिं वा धितिं वा मतिं वा उवलभेज्जा, सीए सीयभूए संकसमाणे संकस-
माणे सायासोक्खवहुले यावि चिहरिज्जा, एवामेव गोयमा ! असवभावपट्टवणाए उसिणवेयणि-
जेहिंतो णरएहिंतो कुंभारागणी इ वा णेरइए उव्वट्टिए समाणे जाइं इमाइं मणुस्सल्लोयंसि
भवन्ति (गोलियालिंगाणि वा सोडियालिंगाणि वा भिडियालिंगाणि वा) अयागराणि वा तंवाग-
राणि वा तउयागरा० सीसाग० रूप्पागरा० सुवन्नागराणि वा हिरण्णागरा० कुंभारागणी इ वा
सुसागणी वा इट्टयागणी वा कवेट्टुयागणी वा लोहारंवरिसे इ वा जंतवाडचुल्ली वा हंडियलि-
त्थाणि वा सोडियलि० णलागणी ति वा, तिलागणी वा लुसागणी ति वा, तत्ताइं समज्जोती-
भूयाइं फुल्लकिंसुयसमाणाइं उक्कासहस्साइं विणिम्भुयमाणाइं जालासहस्साइं पमुचमाणाइं
इंगालसहस्साइं पचिक्खरमाणाइं अंतो २ लुहुयमाणाइं चिट्ठति ताइं पासइ, ताइं पासित्ता
ताइं ओगाहइ ताइं ओगाहित्ता से णं तत्थ उण्हंपि पविणेज्जा तण्हंपि पविणेज्जा खुहंपि पविणेज्जा

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणा
शुचुडि
क्रिया-
वेदनाः
सू० ८९

॥ ११८ ॥

जरंपि पविणेज्जा दाहंपि पविणेज्जा णिदाएज्जा वा पयलाएज्जा वा सतिं वा रतिं वा धिहं वा मतिं
 वा उवलभेज्जा, सीए सीयभूयए संकसमाणे संकसमाणे सायासोक्खबहुले यावि विहरेज्जा, भवे-
 यारूवे सिया?, णो इण्ठे सम्ठे, गोयमा! उसिणवेदणिल्लेसु णरएसु नेरतिया एत्तो अणिट्ठत-
 रियं चेव उसिणवेदणं पच्चणुभवमाणा विहरंति॥ सीयवेदणिल्लेसु णं भंते णिरएसु णेरतिया केरि-
 सयं सीयवेदणं पच्चणुभवमाणा विहरंति?, गोयमा! से जहाणामए कम्मरदारए सिया तरुणे
 जुगवं बलवं जाव सिप्पोवगते एगं महं अयपिंडं दगवारसमाणं गहाय ताविय ताविय कोट्टिय
 कोट्टिय जह० एक्काहं वा दुआहं वा तियाहं वा उक्कोसे णं मासं हणेज्जा, से णं तं उसिणं उसिण-
 भूतं अयोमएणं संदंसएणं गहाय असब्भावपट्टवणाए सीयवेदणिल्लेसु णरएसु पक्खिवेज्जा, से
 तं [उमिसियनिमिसियंतरेण पुणरवि पच्चुद्धरिस्सामीतिकडु पविरायमेव पासेज्जा, तं चेव णं
 जाव णो चेव णं संचाएज्जा पुणरवि पच्चुद्धरित्तए, से णं से जहाणामए मत्तमायंणे तहेव जाव
 सोक्खबहुले यावि विहरेज्जा] एवामेव गोयमा! असब्भावपट्टवणाए सीतवेदणेहिंतो णरएहिंतो
 नेरतिए उव्वट्टिए समाणे जाइं इमाइं इहं माणुस्सलोए हवंति, तंजहा—हिमाणि वा हिमपुंजाणि
 वा हिमपडलाणि वा हिमपडलपुंजाणि वा तुसाराणि वा तुसारपुंजाणि वा हिमकुंडाणि वा हि-
 मकुंडपुंजाणि वा सीताणि वा ताइं पासति पासित्ता ताइं ओगाहति ओगाहित्ता से णं तत्थ

सीतंपि पविणेज्जा तण्हंपि प० खुहंपि प० जरंपि प० द्राहंपि प० निष्ठाणज्ज वा पयलाणज्ज वा जाव
उसिणे उसिणभूए संकसमाणे संकसमाणे सायासोकलबहुले यावि विहरेज्जा, गोयसा ! सीयवेय-
णिज्जेसु नरएसु नेरतिया एत्तो अणिट्टयरियं चेष सीतवेदणं पचणुभवमाणा विहरंति ॥ (सू० ८९)

‘रयणे’लादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! कीदृशीं क्षुधं पिपासां (च) प्रलाबुभगन्तः प्रलोकं वेदयमानाः ‘विहरन्ति’ अवति-
ष्ठन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! ‘एगमेगस्स ण’मित्यादि, एकैकस्य रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकस्य ‘असञ्जाव(प्र)स्थापनया’ असञ्जावकल्प-
नया ये केचन पुद्गला उदधयश्चेति शेषः तान् ‘आस्यक्के’ गुरो सर्वपुद्गलान् सर्वोदधीन् प्रक्षिपेत्, तगाऽपि ‘नो चेष ण’मित्यादि, नैव
रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकः दृप्तो वा विवृणो वा सात् लेसतः अत्र प्रालभसकङ्गाधुपेतः पुरुषो ह्यप्रान्तः । ‘एरिसिया ण’मित्यादि,
ईदृशी णमिति चाख्यालङ्घितौ गौतम ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः क्षुधं पिपासां प्रतानुभगन्तो विहरन्ति, एवं प्रतिपुग्निधि तागदुक्कव्यं या-
वदधःसप्तमी ॥ सम्प्रति वैक्रियशक्तिं विचिचिन्तयिपुरिद्गाह—‘रयणप्पभे’लादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! प्रलोकं किम् ‘एक-
त्वम्’ एकं रूपं विकुर्वितुं प्रभवः उत ‘पृथक्त्वं’ प्रशस्त्वशब्दो बहुव्रीहि, आह च कर्मप्रकृतिसद्ग्रहणित्थूणिंकारोऽपि—“पुत्त-
शब्दो बहुत्तत्वाद्” इति, प्रभूतानि रूपाणि विकुर्वितुं प्रभवः ?, ‘विकुर्वं विक्रियायाम्’ इत्यागमप्रसिद्धो धातुरन्ति गस्य विकुर्वाण इति
प्रयोगसतो विकुर्वितुमित्युक्तं, भगवानाह—एकत्वमपि प्रभवो विकुर्वितुं, तत्रैकं रूपं विकुर्वितो गुरुररूपं
वा गुरुरः—प्रतीतः गुपण्डिरूपं वा गुणण्डिः—ग्राहणविशेषः, करपत्ररूपं वा असिरूपं वा शक्तिरूपं वा हलरूपं वा गयारूपं वा गुश-
लरूपं वा चक्ररूपं वा नाराचरूपं वा कुन्तरूपं वा शूलरूपं वा लङ्कुररूपं वा भिण्डुगालरूपं वा विकुर्वन्ति, करपत्रादयः

प्रतीताः, भिण्डमालः—शरुजातिविशेषः, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा क्वचित्पुस्तकेषु—“मुग्गरमुसुंढिककयअसिसत्ति हलं गयामुसलचक्का। नारा-
 यकुंततोमरसूलुलडडभिंडिमाला य ॥१॥” गतार्थो, नवरं ‘करकय’त्ति क्रकचं करपत्रमित्यर्थः, पृथक्त्वं विकुर्वन्तो सुद्वररूपाणि वा यावत्
 भिण्डमालरूपाणि वा, तान्यपि सहशानि, (समानरूपाणि) ‘नोऽसदृशानि’ (अ) समानरूपाणि, तथा ‘सङ्ख्येयानि’ परिमितानि न ‘अस-
 ङ्ख्येयानि’ सङ्ख्यातीतानि, विसदृशकरणेऽसङ्ख्येयकरणे वा शक्त्यभावात्, तथा ‘संबद्धानि’ स्वात्मनः शरीरसंलग्नानि ‘नासंबद्धानि’ न
 स्वशरीरात्पृथग्भूतानि, स्वशरीरात्पृथग्भूतकरणे शक्त्यभावात्, विकुर्वन्ति, विकुर्वित्वाऽन्योऽन्यस्य कायमभिन्नन्तो वेदनामुदीरयन्ति,
 किंविशिष्टामित्याह—‘उज्ज्वलां’ दुःखरूपतया जावत्यमानां सुखलेशेनाप्यकलङ्कितामिति भावः, ‘विपुलां’ सकलशरीरव्यापितया
 विस्तीर्णां ‘प्रगाढां’ प्रकर्षेण समप्रदेशव्यापितयाऽतीवसमवगाढां कर्कशां, किमुक्तं भवति?—यथा कर्कशः पापाणसंघर्षः शरी-
 रस्य खण्डानि त्रोटयति एवमालप्रदेशान् त्रोटयन्तीव या वेदनोपजायते सा कर्कशा तां, कडुकासिव कडुकां पित्तप्रकोपपरिकलितव-
 पुषो रोहिणीं—कडुद्रव्यमिवोपमुज्यमानमृतिशयेनाप्रीतिजनिकामिति भावः, तथा ‘परुषां’ मनसोऽतीव रौक्ष्यजनिकां ‘निष्ठुराम्’ अश-
 क्यप्रतीकारतया दुर्भेदां ‘चण्डां’ रुद्रां रौद्राध्ववसायहेतुत्वात् ‘तीव्राम्’ अतिशायिनीं ‘दुःखां’ दुःखरूपां ‘दुर्गां’ दुर्लक्ष्यामत एव
 दुरधिसह्याम्, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्वक्तव्यं यावत्पञ्चम्याम् । ‘छट्टसत्तमीसु ण’मित्यादि, पष्ठसप्तम्योः पुनः पृथिव्योर्नैरयिकाः
 बहूनि महान्ति गोमयकीटप्रमाणत्वात्, ‘लोहितकुन्थुरूपाणि’ आरक्तकुन्थुरूपाणि वज्रमयतुण्डानि, गोमयकीटसमानानि विकुर्वन्ति,
 विकुर्वित्वा ‘अन्योऽन्यस्य’ परस्परस्य ‘कार्यं’ शरीरं समतुरङ्गा इवाचरन्तः समतुरङ्गायमाणाः, अथा इवान्योऽन्यमारुहन्त इत्यर्थः,
 ‘स्वायमाणा स्वायमाणा’ भक्षयन्तो भक्षयन्तोऽन्तरन्तः ‘अनुप्रवेशयन्तः’ अनुप्रवेशयन्तः ‘सयपोरागकिमिया इव’ शतपर्वकृमय

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १२० ॥

इव इष्टुपर्वकृतमय इव 'चालेमाणा चालेमाणा' शरीरस्य मध्यभागेन संचरन्तः संचरन्तो वेदनामुदीरयन्त्युज्ज्वलामित्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति क्षेत्रस्वभावजां वेदनां प्रतिपादयति—'रयणे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! किं शीतां वेदनां वेदयन्ते उष्णां वेदनां वेदयन्ते शीतोष्णां वा ? भगवानाह—गौतम ! न शीतां वेदनां वेदयन्ते किन्तु उष्णां वेदनां वेदयन्ते, ते हि शीतयोनिका योनिस्थानानां केवलहिमानीप्रख्यशीतप्रदेशालकत्वात्, योनिस्थानव्यतिरेकेण चान्यत् सर्वमपि भूम्यादि खादिराङ्गारादपि महाप्रतप्तमत्स्ते उष्णवेदनामनुभवन्ति, नापि शीतोष्णां वेदनां वेदयन्ते, शीतोष्णस्वभावतया वेदनाया नरकेषु मूलतोऽप्यसम्भवात्, एवं शर्कराप्रभावालुकाप्रभानैरयिका अपि वक्तव्याः; पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकपृच्छायाम् भगवानाह—गौतम ! शीतामपि वेदनां वेदयन्ते नरकावासभेदेनोष्णामपि वेदनां वेदयन्ते नरकावासभेदेनैव, न तु शीतोष्णां, तत्र ते बहुतरा ये उष्णां वेदनां वेदयन्ते, प्रभूततराणां शीतयोनित्वात्, ते स्तोक्ततरा ये शीतां वेदनां वेदयन्ते, अल्पतराणामुष्णयोनित्वात्, एवं भूमप्रभायामपि वक्तव्यं, नवरं ते बहुतरा ये शीतवेदनां वेदयन्ते, बहूनामुष्णयोनित्वात्, ते स्तोक्ततरा ये उष्णवेदनां वेदयन्ते, अल्पतराणां शीतयोनित्वात्, तमःप्रभापृथिवीनैरयिकपृच्छायां भगवानाह—गौतम ! शीतां वेदनां वेदयन्ते नोष्णां नापि शीतोष्णां, तत्रत्यानां सर्वेषामुष्णयोनित्वात्, योनिस्थानव्यतिरेकेण चान्यस्य सर्वस्यापि नरकभूम्यादेर्महाहिमानीप्रख्यत्वात्, एवं तमस्तमप्रभापृथिव्यां शीतवेदनाया अतिप्रवल्गत्वात् ॥ सम्प्रति भवानुभवप्रतिपादनार्थमाह—'रयणे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! कीदृशं नरकभवं प्रत्यनुभवन्तः प्रत्येकं वेदयमानाः 'विहरन्ति' अवतिष्ठन्ते ? भगवानाह—गौतम ! रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका 'नित्यं' सर्वकालं क्षेत्रस्वभावजमहानिविडान्धकारदर्शनतो भीताः, सर्वत उपजातशङ्कत्वात्,

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
धुत्तुद्धि
क्रिया
वेदनाः
सू० ८९

॥ १२० ॥

तथा 'नित्यं' सर्वकालं स्वत एवाग्रेऽपि 'त्रस्ताः' परमाधार्मिकदेवपरस्परोदीरितदुःखसंपातभयात्रासमुपपन्नाः; तथा 'नित्यं' सर्वकालं परमाधार्मिकैः परस्परं वा 'त्रासिताः' त्रासं प्राहिताः; तथा 'नित्यमुद्दिग्नाः' यथोक्तरूपदुःखानुभवतस्तद्गतावासपराङ्मुखचित्ताः; तथा 'नित्यं' सर्वकालम् 'उपप्लुताः' उपप्लवेनोपेता न तु मनागपि रतिमासाद्यन्ति, एवं 'नित्यं' सर्वकालं परममशुभम् 'अतुलम्' अशुभलेनानन्यसदृशम् 'अनुबद्धम्' अशुभत्वेन निरन्तरमुपचितं निरयम्बं 'प्रत्यनुभवन्तः' प्रत्येकं वेद्यमाना विहरन्ति, एवं पृथिव्यां पृथिव्यां तावद्धक्तव्यं यावद्धःसप्तमी, अस्यां चाधःसप्तम्यां क्रूरकर्माणः पुरुषा उत्पद्यन्ते तान्ये, तथा चास्यैवार्थस्य प्रदर्शनार्थं पञ्च पुरुषान् उपन्यस्यति—'अहेसत्तमाए ण'भित्तादि, अधःसप्तम्यां पृथिव्यामप्रतिष्ठाने नरके 'इमे' अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपाः पञ्च महापुरुषाः 'अनुत्तरैः' सर्वोत्तमप्रकर्षप्राप्तैः 'दण्डसमादानैः' समादीयते कर्म एभिरिति समादानानि—कर्मोपादानहेतवः दण्डाएव—मनोदण्डादयः प्राणव्यपरोपणाध्यवसायरूपाः समादानानि दण्डसमादानानि तैः कालमासे कालं कृत्वोत्पन्नाः; तद्यथा—रामो जा-मदभिसुतः पशुराम इत्यर्थः; दाढादालः छातीसुतः; वसू राजा उपरिचरः; स हि देवताऽधिष्ठिताकाशस्फटिकसिंहासनोपविष्टः सत्रा-काशस्फटिकमयस्य सिंहासनस्यादर्शनतो लोकेष्वेवं प्रसिद्धिमगमत्—सत्यवादी किलैष वसुराजा न प्राणालयेऽप्यलीकं भापते ततः सत्वा-वर्जितदेवताकृतप्रतिहार्य एवमुपर्याकाशे चरतीति, स चान्यदा हिंस्रवेदार्थप्ररूपकस्य पर्वतस्य पक्षमभिगृह्य सम्यग्दृष्टेर्नारदस्य पक्षमन-भिगृह्यत्रलीकवादित्वात्प्रकुपितदेवताचपेटाहतः सिंहासनात्परिभ्रष्टो रौद्रध्यानमभिरूढः सप्तमपृथिव्यामप्रतिष्ठाननरकमयासीत्, सुभूमो-ऽष्टमश्चक्रवर्ती कौरव्यः कौरव्यगोत्रो ब्रह्मदत्तश्चलनीसुतः 'ते णं तत्थ वेयणं वेयंती' त्यादि, 'ते' परशुरामादयस्तत्र—अप्रतिष्ठाने नरके वेदनां वेद्यन्ते उज्ज्वलां यावद् दुरध्यासासिति प्राग्वत् ॥ सम्प्रति नरकेपूष्णवेदनायाः स्वरूपमभिधित्सुराह—'उसिणवेदणिज्जेसु णं

भंते !' इत्यादि, उष्णवेदनेषु णंसिति पूर्ववत् भदन्त ! नरकेषु नैरयिकाः क्रीडशीमुष्णवेदनां प्रत्यनुभवन्तः—प्रत्येकं वेद्यमाना विह-
रन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! स 'यथानामकः' अनिर्दिष्टनामकः कश्चित् 'कर्म्मरदारकः' लोहकारदारकः स्यात्, किंविशिष्टः ?
इत्याह—'तरुणः' प्रवर्द्धमानवयाः, आह—दारकः प्रवर्द्धमानवया एव भवति ततः किमनेन विशेषणेन ?, न, आसनसृष्ट्योः प्रवर्द्धमा-
नवयस्त्वभावात्, न ह्यासनसृष्ट्युः प्रवर्द्धमानवया भवति, न च तस्य विशिष्टसामर्थ्यसम्भवः; आसनसृष्ट्युत्पादेव, विशिष्टसामर्थ्यप्र-
तिपादनार्थं नैष आरम्भस्ततोऽर्थवद्विशेषणम्, अन्ये तु व्याचक्षते—इह यद्वयं विशिष्टवर्णादिगुणोपेतमभिनवं च तत्तरुणमिति लोके
प्रसिद्धं, यथा तरुणमिदमथपत्रमिति, ततः स कर्म्मरदारकस्तरुण इति किमुक्तं भवति ?—अभिनवो विशिष्टवर्णादिगुणोपेतश्चेति,
बलं—सामर्थ्यं तदस्यास्तीति बलवान्, तथा युगं—सुपमदुष्पमादिकालः स स्वेन रूपेण यस्यास्ति न दोषदुष्टः स युगवान्, किमुक्तं
भवति ?—कालोपद्रवोऽपि सामर्थ्यविघ्नहेतुः स चास्य नास्तीति प्रतिपत्त्यर्थमेतद्विशेषणं, युवा—यौवनस्थः, युवावस्थायां हि बलातिशय
इत्येतदुपादानम्, 'अप्यायंके' इति अल्पशब्दोऽभाववाची अल्पः—सर्वथाऽविद्यमान आतङ्गो—ज्वरादिर्यस्यासावल्पातङ्गः, 'धिरगहत्थे'
स्थिरौ अग्रहस्तौ यस्य स स्थिराग्रहस्तः, 'दृढपाणिपायपासपिष्टंतरोरुपरिणए' इति दृढानि—अतिनिबिडचयापत्रानि पाणिपादपार्श्व-
पृष्ठान्तरोरुणि परिणतानि यस्य स दृढपाणिपादपार्श्वपृष्ठान्तरोरुपरिणतः, सुखादिदर्शनात्पाक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः, तथा घ-
नम्—अतिशयेन निचितौ—निबिडतरचयमापन्नौ बलिताविव बलितौ वृत्तौ स्कन्धौ यस्य स घननिधितबलितदृत्तरुन्धः, 'चम्मेट्टगदु-
घणमुट्टियसमाहयनिचियगायते' चर्मेट्टेन दुघणेन युष्टिकया च—सुध्या च समाह्वय ये निचितीकृतगात्रास्ते चर्मेट्टकदुघणमुष्टि-
कसमाहृतनिचितगात्रास्तेपाभिब गात्रं यस्य स चर्मेट्टकदुघणमुष्टिकसमाहृतनिचितगात्रगात्रः, 'उरस्सवलसमन्नागए' इति उरसि

भवसुरस्यं तच्च तद्गलं च उरस्यवलं तच्च समन्वागतः—समनुप्राप्त उरस्यवलसमन्वागतः; आन्तरोत्साहवीर्ययुक्त इति भावः; 'तलजम-
 लजुयलवाहू' इति, तलौ—तालदृष्टौ तयोर्यमलयुगलं—समश्रेणीकं युगलं तलयमलयुगलं, तद्वदतिसरलौ पीवरौ च वाहू यस्य स
 तलयमलयुगलवाहुः; 'लंघणपवणजवणपमद्गणसमत्थे' इति, लङ्घने—अतिक्रमणे प्लवने—मनाक् पृथुतरविक्रमगतिगमने जवने—
 अतिशीघ्रगतौ प्रमर्दने—कठिनस्यापि वस्तुनञ्चूर्णनकरणे समर्थः लङ्घनप्लवतजवनप्रमर्दनसमर्थः; क्वचित् 'लंघणपवणजवणवायाम-
 णसमत्थे' इति पाठस्तत्र व्यायामने—व्यायामकरणे इति व्याख्येयं, 'छेकः' द्वासप्ततिकलापण्डितः 'दक्षः' कार्यणात्मविलम्बितकारी,
 'प्रष्ठः' वाग्मी 'कुशलः' सम्यक्क्रियापरिज्ञानवान् 'मेधावी' परस्पराव्याहृतपूर्वापरानुसन्धानदक्षः; अत एव 'निपुणसिप्पोवगए'
 इति निपुणं यथा भवति एवं शिल्पं—क्रियासु कौशलमुपगतः—प्राप्तो निपुणशिल्पोपगतः; एकं महान्तमयस्पिण्डम् 'उदकवारकसमानं'
 लघुपानीयघटसमानं गृहीत्वा 'तम्' अयस्पिण्डं तापयित्वा तापयित्वा ततो घनेन कुट्टयित्वा कुट्टयित्वा यावदेकाहं वा द्वयहं वा याव-
 दुत्कर्षतोऽर्द्धमासं संहन्यात्, ततो णमिति वाक्यालङ्कारे 'तम्' अयस्पिण्डं शीतं, स च शीतो वहिर्मनागमन्त्रेणापि स्यादत आह—
 'शीतीभूतं' सर्वालना शीतत्वेन परिणतं अयोमयेन संदंशकेन गृहीत्वा 'असद्भावस्थापनया' असद्भावकल्पनया नैतदभूत् न भवति
 भविष्यति वा केवलमसद्भूतमिदं कल्प्यत इति, उष्णवेदनेषु नरकेषु प्रक्षिपेत्, प्रक्षिप्य च स पुरुषो णमिति वाक्यालङ्कारे 'उष्मि-
 सियनिमिसियंतरेण' उष्मिषितनिमिषितान्तरेण यावताऽन्तरेण यावताऽन्तरेण यावताऽन्तरेण उष्मेपनिमेषौ क्रियेते तावदन्तरप्रमाणेन काले-
 नातिक्रान्तेन पुनरपि प्रत्युद्धरिष्यामीति कृत्वा यावद् द्रष्टुं शक्नुते तावत् 'प्रवितरमेव' प्रस्फुटितमेव, यदिवा 'प्रविलीनमेव' नवनीत-
 मिव सर्वथा गलितमेव, यदिवा 'प्रविध्वस्तमेव' सर्वथा भस्मसाद्भूतमेव पश्येत्, न पुनः शक्नुयाद् अचिरात् अप्रस्फुटितं अविलीनं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १२२ ॥

वा अविश्वस्तं वा पुनरपि प्रत्युद्धर्षम्, एवंरूपा नाम तत्रोष्णवेदना ॥ असौवार्थस्य स्पष्टतरभावनार्थं दृष्टान्तान्तरमाह—‘से जहा-
नामाए’ इत्यादि, ‘से’ सकलजनप्रसिद्धो यथेति दृष्टान्तलोपदर्शने वाशब्दो विकल्पने, अयं वा दृष्टान्तो विवक्षितार्थप्रतिपत्तये बोद्धव्य-
इति विकल्पनभावना, ‘मत्तः’ मदकलितः ‘मातङ्गः’ हस्ती, इह मातङ्गोऽप्यजोऽपि संभवति ततस्तदाशङ्कान्युदासार्थं नानादेशजवितेय-
जनानुग्रहाय (वा) पर्यायद्वयमाह—‘द्विपः’ द्वाभ्यां मुखेन करेण चेत्यर्थः पिवतीति द्विपः, ‘भूलविमुजादय’ इति कप्रत्ययः, कौ-
जीर्यतीति कुञ्जरः, यद्विवा कुञ्जे—वनगहने रसति—रतिभावप्राप्तीति कुञ्जरः ‘कविद्वि’ति डप्रत्ययः, पष्टिर्होयनाः—संवत्सरा यस्य स
पष्टिर्होयनः ‘प्रथमशरकरकालसमये’ कार्तिकमाससमये, इह प्राय ऋतवः सूर्यैर्वो गृह्यन्ते ते चापाढादयो द्विद्विमासप्रमाणाः, प्रवचने
च क्रमैर्गोवंनामानः, तथाथा—प्रथमः प्राष्टुर् द्वितीयो वर्षप्रात्रः तृतीयः शरत् चतुर्थो हेमन्तः पञ्चमो वसन्तः षष्ठो ग्रीष्मः, तथा
चाह पादलिप्तसूरिः—‘पावस वासारत्तो, सरओ हेमंत वसन्त रिक्दो य । एए खलु छल्पि रिक्, जिणवरदिद्धा मए सिट्ठा ॥१॥’
ततः प्रथमशरत्कालसमयः कार्तिकसमय इति विष्टुत्तम्, आह च मूलटीकाकृतम्—‘प्रथमशरत्—कार्तिकमासः’ तस्मिन् वाशब्दो वि-
कल्पने ‘चरमनिदाघकालसमये वा’ चरमनिदाघकालसमयो—त्र्येष्टमासपर्यन्तस्तस्मिन्, वाशब्दो विकल्पने, ‘उष्णाभिहतः’ सूर्य-
शरकिरणप्रतापाभिभूतः, अत एवोष्णैः सूर्यकिरणैः सर्वतः प्रतप्तान्कृतया शोषभावतस्तृपाभिहतः, तथापि पानीयवेषणार्थमितस्ततः
स्वेच्छया परित्रमतः कथञ्चिदवाग्निप्रत्यासत्तौ गमनतो दत्तामिष्वालाभिहतः अत एव ‘आतुरः’ कचिद्विपि स्वार्थमलभमानः सन्
आकुलः, सर्वाङ्गपरितापसम्भवेन गलतालुशोषभावात् श्रुपितः, कचित् ‘द्विज्जिण्’ इति पाठस्तत्र ‘क्षितः’ क्षीणशरीर इति व्या-
ख्येयम्, असाधारणवृद्धवेदनासुच्छलनास्तिपासितः, अत एव दुर्बलः शारीरमानसावष्टम्भरहितत्वात्, ‘ह्लान्तः’ ग्लानिमुपगतः

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
शीतोष्ण-
वेदनाः
सू० ८९

॥ १२२ ॥

'कृमू ग्लानौ' इति वचनात्, एकां महतीं 'पुष्करिणीं' पुष्कराण्यस्यां विद्यन्ते इति पुष्करिणी तां, किंविशिष्टामित्याह—'चतु-
 स्कोणां' चत्वारः कोणा-अश्रयो यस्याः सा तथा तां, समं-विपमोन्नतिवर्जितं सुखावतारं तीरं-तटं यस्याः सा समतीरा ताम्, आ-
 नुपूर्व्येण-नीचैर्नचैस्तरभावरूपेण न लेकहेलयैव कचिद्गतीरुपा कचिदुन्नतिरूपा इति भावः, सुष्ठु-अतिशयेन यो जातो वप्रः-क्रे-
 दारो जलस्थानं तत्र गम्भीरम्-अलब्धस्तापं शीतलं जलं यस्यां सा आनुपूर्व्यसुजातवप्रगम्भीरशीतलजला ताम्, 'संछण्णपत्तमिस-
 मुणाल'मिति संछन्नानि-जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि यस्यां सा संछन्नपत्रविसमृणाला ताम्, इह विसमृणालसाहचर्यान् पत्राणि
 -पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि, विसानि-कन्दाः मृणालानि-पद्मनालाः, तथा बहुभिरुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापु-
 ण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः केसरैः-केसरप्रधानैः फुल्लैः-विकसितैरुपचिता बहूत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापुण्डरी-
 कशतपत्रसहस्रपत्रकुलोपचिता तां, तथा षट्पदैः-भ्रमरैः परिभुज्यमानानि कमलानि उपलक्षणमेतत् कुमुदादीनि यस्याः सा
 षट्पदपरिभुज्यमानकमला तां, तथाऽच्छेन-स्वरूपतः स्फटिकवच्छुद्धेन विमलेन-आगन्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णो अच्छविमल-
 सलिलपूर्णा तां, तथा पडिहृथा-अतिरेकता (तः) अतिप्रभूता इत्यर्थः भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यस्यां सा पडिहृथभ्रमन्मत्स्यकच्छपा,
 तथा अनेकैः शकुनिगणमिथुनैकैः गणशब्दस्य प्राकृतत्वाद्स्थानेऽन्युपनिपातः, शकुनिमिथुनकैर्विचरितैः-इतस्ततः स्वेच्छया प्रधृतैः शब्दो-
 न्नतिकम्-उन्नतशब्दं मधुरस्वरं नादितं यस्यां सा अनेकशकुनिगणमिथुनकविचरितशब्दोन्नतिकमधुरस्वरनादिता, ततः पूर्वपदेन विशे-
 षणसमासः, तां दृष्ट्वाऽवगाहेत, अवगाह्य च 'उष्णमपि' परिदाहमपि शरीरस्य तत्र 'प्रविनयेत्' प्रकर्षेण सर्वात्मना स्फोटयेत्, तथा
 क्षुधामपि प्रविनयेत् प्रत्यासन्नतटवर्त्तिशहृक्यादिकिसलयभक्षणत्, वृषमपि प्रविनयेत् जलपानात्, ज्वरमपि परिसंतापसमुत्थं प्रवि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १२३ ॥

नयेत् परिदाघक्षुत्पिपासाऽपगमात्, एवं सकलक्षुदादिदोषापगमतः सुखासिकाभावेन निद्रायेत प्रचलायेत, तत्र अनिद्रावान् निद्रा-
वान् भवतीति च्यर्थविवक्षायां निद्रादिभ्यो धर्मिणि क्यविति कर्मणि क्यप्रत्ययः; एवं प्रचलाशब्दादपि निद्रादेशकृतिगत्वात्, नि-
द्राप्रचलयोस्त्वयं विशेषः—सुखप्रबोधा स्वापावस्था निद्रा, ऊर्जुस्थितस्यापि या पुनश्चैतन्त्यमस्फुटीकुर्वती सपुजायते निद्रा सा प्रचला,
एवं च क्षणमात्रनिद्रालाभतोऽतिस्वस्थीभूतः ‘स्मृतिं वा’ पूर्वोभूतस्मरणं ‘रतिं वा’ तदवस्थाऽऽसक्तिरूपां ‘धृतिं वा’ चित्तस्वास्थ्यं
‘मतिं वा’ सम्यगीहापोहरूपाम् ‘उपलभेत’ प्राप्नुयात्, ततः ‘शीतः’ बाह्यशरीरप्रदेशशीतीभावात्, ‘शीतीभूतः’ शरीरान्तरपि
निर्दृतीभूतः सन् ‘संकसमाणे’ इति सम्—एकीभावेन कसन्—गच्छन् ‘सातसौख्यबहुलश्चापि’ सातम्—आह्लादस्तत्प्रधानं सौख्यं
सातसौख्यं न त्वभिमानमात्रजनितमाह्लादविरहितं सातसौख्येन बहुलो—व्याप्तः सातसौख्यबहुलश्चापि ‘विहरेत्’ स्वेच्छया परिभ्र-
मेत्, ‘एवमेव’ अनेनैवानन्तरोदितदृष्टान्तप्रकारेण हे गौतम ! ‘असद्भावप्रस्थापनया’ असद्भावकल्पनया नेदं वक्ष्यमाणमभूत् केवलं
नरकगोष्णवेदनायात्प्रतिपत्तयेऽसत्कल्पयत इति भावः; उष्णवेदनेभ्यो नरकेभ्यो नैरयिकोऽनन्तरसुदुर्हितो विनिर्गतः सन्
‘यानि’ इमानि प्रत्यक्षत उपलभ्यमानानि ‘इह’ मनुष्यलोके स्थानानि भवन्ति, तद्यथा—‘गोलियालिंगाणि वा, सौडियालिंगाणि
वा, भिंडियालिंगाणि वा, एते अग्रेराश्रयविशेषाः; अन्ये तु देशभेदनीला पिष्टपाचनकाश्यादिभेदेतेषां स्वरूपं कथयन्ति, तदप्यविरुद्ध-
मेवेति, तैलाग्निरिति वा बुसाग्निरिति वा नडाग्निरिति वा, नडः—वृणविशेषः; ‘अयागराणीति वा’ आर्षत्वात्प्रसु-
कनिर्देशः अयाकाकरा इति वा, येषु निरन्तरं महामूपास्वयोदलं प्रक्षिप्याऽय उत्पाट्यते ते अयआकराः; एवं तान्नाकरा इति वा त्र-
ज्वाकरा इति वा सीसकाकरा इति वा रूष्याकरा इति वा सुवर्णाकरा इति वा हिरण्याकरा इति वा, सुवर्णहिरण्ययोरेत्र विशेषो वर्णा-

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणा
शीतोष्ण-
वेदनाः
सू० ८९

॥ १२३ ॥

दिङ्कृतो वेदितव्यः, इष्टकापाक इति वा कुम्भकारापाक इति वा कवेष्टुकापाक इति वा लोहकाराम्बरीषः—को-
 ष्टकः, यत्रवाड्युली इवेति, यत्रम्—इक्षुपीडनयत्रं तत्प्रधानः पाटको यत्रेक्षुरसः पच्यते, इत्थम्भूतानि यानि
 मनुष्यलोके स्थानानि 'तप्तानि' वह्निसंपर्कतस्तप्तीभूतानि, तानि च कानिचिद् अयथाकरप्रभृतीनि कदाचिदुष्णस्पर्शमात्राण्यपि संभ-
 वन्ति ततो विशेषप्रतिपादनार्थमाह—'समजोर्द्भूयाइ' प्राकृतत्वात्समशब्दस्य पूर्वनिपातः, 'ज्योतिःसमभूतानि' साक्षादग्निवर्णानि
 जातानीति भावः, एतदेवोपमया स्पष्टयति—'फुल्लकिंशुकसमानानि' प्रफुल्लपलाशकुमुदकल्पानि 'उक्कासहस्साइ' इति ये मूला-
 म्रितो विबुध्य विबुड्याभिकणाः प्रसर्पन्ति ते उल्का इत्युच्यन्ते तासां सहस्राणि उल्कासहस्राणि सुश्रन्ति ज्वालामहस्राणि विनिर्मु-
 श्रन्ति अङ्गारसहस्राणि प्रविक्षरन्ति 'अन्तरन्तर्हूह्यमानानि' अतिशयेन जाज्वल्यमानानि, क्वचित् 'अंतो अंतो सुहुयहुयासणा'
 इति पाठः, 'अन्तरन्तः सुहुतहुताशनानि' सुषु हुतो हुताशनो येषु तानि तथा तिष्ठन्ति तानि पश्येत् दृष्ट्वा चावगाहेत्, अवगाह्य
 च 'उष्णमपि' नरकोष्णवेदनाजनितं बहिःशरीरस्य परितापमपि प्रविनयेत्, नरकगतादुष्णस्पर्शोदयआकारादिपूष्णस्पर्शस्थीव म-
 न्दत्वात्, एवं च सुखासिकाभावतस्तृपामपि क्षुधमपि दाहमपि अन्तःशरीरसमुत्थं प्रविनयेत्, तथा च सति वृडादिदोषापग-
 मतो निद्रायेत वा प्रचलायेत वा स्मृतिं वा रतिं वा धृतिं वा उपलभेत, ततः शीतः शीतीभूतः सन् 'संकसन् संकसन्' संक्रामन्
 संक्रामन् सातसौख्यबहुलो विहरेत्, अमीपां पदानामर्थः प्राग्बद्धावनीयः । एतावत्युक्ते भगवान् गौतमः पृच्छति—'भवे एयारूत्रे
 सिया?' 'स्यात्' संभाव्यते एतद् यथा भवेद् उष्णवेदनीयेषु नरकेषु एतद्रूपा उष्णवेदना?, भगवानाह—गौतम ! नायंमर्थः समर्थो
 यदुष्णवेदनीयेषु नरकेषु नैरथिका इति, अनन्तरं प्रतिपादितस्वरूपाया उष्णवेदनायाः अनिष्टतरिकामेव अप्रियतरिकामेव अमनोज्ञत-

रिकामेव अमनआपतरिकामेव वेदनां 'प्रत्यनुभवन्तः' प्रत्येकं वेदयमाना विहरन्ति ॥ सम्प्रति शीतवेदनीयेषु नरकेषु शीतवेदना-
स्वरूपं प्रतिपादयति—'सीयवेयणिज्जेसु ण'मित्यादि, शीतवेदनीयेषु भवन्त ! निरयेषु नैरयिकाः कीदृशीं शीतवेदनां प्रत्यनुभवन्तो
विहरन्ति ?, स यथानामकः कर्मकरदारकः स्यात् तरुण इत्यादित्रिशेषणकदम्बकं प्राग्बत्तावद् यावत्संहन्यात् नवरस्युत्कर्षतो मासमि-
त्यत्र ब्रूयात्, ततः 'सः' कर्मकरदारकः 'तम्' अयस्विण्डुण्णं स चोष्णो बालप्रवेशमात्रापेक्षयाऽपि स्यादत आह—'उष्णीभूतं' स-
र्वालनाऽम्रिवर्णाभूतमिति भावः, अयोमयेन संदेशेन गृहीत्वाऽसद्भावप्रस्थापनया शीतवेदनीयेषु नरकेषु प्रक्षिपेत्, ततः 'स' पुरुषः
'तम्' अयस्विण्डमित्यादि प्राग्बत्तावद्ब्रह्मकव्यं यावद्धिहरति, तत्रैवम्—'से णं तं उम्मिसियनिमिसियंतरेण पुणरवि पशुद्धरिस्सा-
मित्तिकद्दु पविरायमेव पासेज्जा पविळीणमेव पासेज्जा नो चेव णं संचाएद् अविरायं अविलीणं अविद्धत्थं
पुणरवि पशुद्धरित्तए से जहानामए मत्तमायंगे जाव सायासोऽखलधुलेयावि विहरइत्ति' 'एवामेवे'त्यादि, अनेनैवाधिकृतदृष्टान्तो-
क्तेन प्रकारेण गौतम ! असद्भावप्रस्थापनया शीतवेदनीयेभ्यो नरकेभ्योऽनन्तरमुद्भूतः सन् यानीमानि मनुष्यलोके स्थानानि भवन्ति,
तद्यथा—हिमानि वा हिमपुञ्जानि वा, सूत्रे नपुंसकनिर्देशः प्राकृतत्वात्, हिमपटलानि वा हिमकूटानि वा, एतान्येव पदानि नानादे-
शजविनेयानुग्रहाय पर्यायैर्व्याचष्टे—'सीयाणि वा सीयपुंजाणि वा' इत्यादि, तानि पश्येत्, दृष्ट्वा तान्यवगाहेत, अवगाह्य 'शीत-
मपि' नरकजनितं शीतत्वमपि प्रविनयेत्, ततः सुसासिकाभावतरुपमपि क्षुधमपि जरमपि नरकवेदनीयनरकसंपर्कसगुत्थं जा-
ड्यमपि प्रविनयेत्, ततः शीतत्वादिदोषापगमतोऽनुत्तरं स्वार्थ्यं लभमानो निद्रायेत वा प्रचलायेत वा स्थितिं वा रतिं वा धृतिं वा
लभेत्, ततो नरकगतजाड्यापगमाद् उष्णः, स च वहिःप्रदेशमात्रतोऽपि स्यात्त आह—'उष्णीभूतः' अन्तरपि नरकगतजा-

ड्यापगमात् जातोत्साह इत्यर्थः, स एवंभूतः सन् यथास्वसुखं (संकसन्) संक्रामन् सातसौख्यबहुलो विहरेत्, एवमुक्ते गौतम आह—'भवेयारूवे सिया?' इत्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति नैरयिकाणां स्थितिप्रतिपादनार्थमाह—

इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० णेरतियाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? गोयमा ! जहण्णेणवि उक्कोसेणवि ठिती भाणितव्वा जाव अथेसत्तमाए ॥ (सू० ९०) ॥ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए णेरतिया अणंतरं उव्वद्विय कहिं गच्छंति ? कहिं उव्वज्जंति ? किं नेरतिएसु उव्वज्जंति ? किं ति- रिक्खजोणिएसु उव्वज्जंति ?, एवं उव्वद्वणा भाणितव्वा जहा वक्कंतीए तथा इहवि जाव अहेसत्तमाए ॥ (सू० ९१)

'रयणप्पभे'त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन दश वर्ष- सहस्राणि उत्कर्षतः सागरोपमं, एवं शर्कराप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यत एकं सागरोपममुत्कर्षतस्त्रीणि सागरोपमाणि, बालुका- प्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतस्त्रीणि सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्त, पङ्कप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्- षतो दश, धूमप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतो दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश, तमःप्रभापृथिवीनैरयिकाणां जघन्यतः सप्त- दश सागरोपमाणि उत्कर्षतो द्वाविंशतिः, तमस्तमःप्रभायां जघन्यतो द्वाविंशतिसागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्, क्वचित् 'जहा पणवणाए ठिइपदे' इत्यतिदेशः सोऽप्येवमेवार्थतो भावनीयः, तदेवं प्रतिपृथिवि स्थितिपरिमाणमुक्तं, यदा तु प्रतिप्रस्तदं स्थिति- परिमाणं चिन्त्यते तदैवमवगन्तव्यम्—रत्नप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिर्दशवर्षसहस्राणि १०००० उत्कृष्टा नवतिः १००००,

द्वितीये प्रस्तटे ऐयैव शतगुणिता जघन्या उत्कृष्टा च वेदितव्या, तद्यथा—जघन्या दशवर्षलक्षा १०००००० उत्कृष्टा नवतिवर्षलक्षाः १००००००, तृतीये प्रस्तटे जघन्यतो नवतिवर्षलक्षा उत्कृष्टा पूर्वकोटी, चतुर्थे जघन्या पूर्वकोटी उत्कृष्टा सागरोपमस्य दशमो भागः, पञ्चमे जघन्या सागरोपमस्यैको दशभाग उत्कृष्टा द्वौ दशभागौ, षष्ठे जघन्या सागरोपमस्य द्वौ दशभागौ, सप्तमे जघन्या त्रयः सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टाश्चत्वारः, अष्टमे जघन्या चत्वारः सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा पञ्च, नवमे जघन्या पञ्च सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा पट्, दशमे जघन्या पट् सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा सप्त, एकादशे जघन्या सप्त उत्कृष्टाऽष्टौ, द्वादशे जघन्याऽष्टौ उत्कृष्टा नव, त्रयोदशे जघन्या नव सागरोपमस्य दशभाग उत्कृष्टा दश, परिपूर्णमेकं सागरोपममिति भावः । शर्कराप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या एकं सागरोपमं उत्कृष्टा एकं सागरोपमस्यैकादशभागौ, द्वितीये प्रस्तटे जघन्या एकं सागरोपमं द्वौ सागरोपमं उत्कृष्टा एकं सागरोपमं चत्वारः सागरोपमस्यैकादशभागः, तृतीये जघन्या एकं सागरोपमं चत्वारः सागरोपमस्यैकादशभाग उत्कृष्टा एकं सागरोपमं पट् सागरोपमस्यैकादशभागः, चतुर्थे जघन्या एकं सागरोपमं पट् सागरोपमस्यैकादशभाग उत्कृष्टा एकं सागरोपमम् अष्टौ सागरोपमस्यैकादशभागः, पञ्चमे जघन्या एकं सागरोपमं अष्टौ सागरोपमस्यैकादशभागः उत्कृष्टा एकं सागरोपमं दश सागरोपमस्यैकादश भागाः, षष्ठे जघन्या एकं सागरोपमं दश सागरोपमस्यैकादशभाग द्वे सागरोपमे एकः सागरोपमस्यैकादशभागः, अष्टमे जघन्या द्वे सागरोपमे एकः सागरोपमस्यैकादशभागः, अष्टमे जघन्या द्वे सागरोपमे त्रयः सागरोपमस्यैकादशभागः, अष्टमे जघन्या द्वे सागरोपमे षष्ठे जघन्या द्वे सागरोपमे पञ्च सागरोपमस्यैकादशभागः, नवमे जघन्या द्वे सागरोपमे द्वे सागरोपमे

रोपमे सप्त सागरोपमस्यैकादशभागाः, दशमे जघन्या द्वे सागरोपमे सप्त सागरोपमस्यैकादशभागाः उच्छ्रष्टा द्वे सागरोपमे नव साग-
 रोपमस्यैकादशभागाः, एकादशे जघन्या द्वे सागरोपमे नव सागरोपमस्यैकादशभागाः उच्छ्रष्टानि परिपूर्णानि त्रीणि सागरोपमणि । वा-
 लुकाप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिर्त्स्नीणि सागरोपमणि उच्छ्रष्टा त्रीणि सागरोपमस्य चत्वारः सागरोपमस्य नवभागाः; द्वितीये
 जघन्या त्रीणि सागरोपमणि चत्वारः सागरोपमस्य नवभागाः उच्छ्रष्टा त्रीणि सागरोपमणि अष्टौ सागरोपमस्य नवभागाः, तृतीये
 जघन्या त्रीणि सागरोपमणि अष्टौ सागरोपमस्य नवभागाः उच्छ्रष्टा चत्वारः सागरोपमणि त्रयः सागरोपमस्य नवभागाः, चतुर्थे
 जघन्या चत्वारि सागरोपमणि त्रयः सागरोपमस्य नवभागाः उच्छ्रष्टा चत्वारि सागरोपमणि सप्त सागरोपमस्य नवभागाः; पञ्चमे
 जघन्या चत्वारि सागरोपमणि सप्त सागरोपमस्य नवभागाः उच्छ्रष्टा पञ्च सागरोपमणि द्वौ सागरोपमस्य नवभागौ, षष्ठे जघन्येन
 पञ्च सागरोपमणि द्वौ सागरोपमस्य नवभागौ उच्छ्रष्टा पञ्च सागरोपमस्य नवभागाः, सप्तमे जघन्या पञ्च साग-
 रोपमणि पट् सागरोपमस्य नवभागाः उच्छ्रष्टा षट् सागरोपमणि एकः सागरोपमस्य नवभागः, अष्टमे जघन्या पट् सागरोपमणि
 एकः सागरोपमस्य नवभागः उच्छ्रष्टा पट् सागरोपमणि पञ्च सागरोपमस्य नवभागाः, नवमे जघन्या पट् सागरोपमणि पञ्च साग-
 रोपमस्य नवभागाः उच्छ्रष्टा परिपूर्णानि सप्त सागरोपमणि, एषोऽत्र तात्पर्यार्थः—सागरोपमत्रयस्योपरि प्रतिप्रस्तटं क्रमेण चत्वारः सा-
 गरोपमस्य नवभागा वर्द्धयितव्यास्ततो यथोक्तपरिमाणं भवति । पङ्कप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिः सप्त सागरोपमणि उच्छ्रष्टा
 सप्त सागरोपमणि त्रयः सागरोपमस्य सप्तभागाः, द्वितीये जघन्या सप्त सागरोपमस्य सप्तभागाः उच्छ्रष्टा सप्त
 सागरोपमणि पट् सागरोपमस्य सप्तभागाः, तृतीये जघन्या सप्त सागरोपमस्य सप्तभागाः उच्छ्रष्टाष्टौ सागरोप-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १२६ ॥

माणि द्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ, चतुर्थे जघन्याऽष्टौ सागरोपमाणि द्वौ सागरोपमस्य सप्तभागौ उत्कृष्टाऽष्टौ सागरोपमाणि पञ्च सागरोपमस्य सप्तभागाः, पञ्चमे जघन्याऽष्टौ सागरोपमाणि पञ्च सागरोपमस्य सप्तभागाः उत्कृष्टा नव सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य सप्तभागः, षष्ठे जघन्या नव सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य सप्तभागः उत्कृष्टा नव सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य सप्तभागाः सप्तमे जघन्या नव सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य सप्तभागाः उत्कृष्टा परिपूर्णानि दश सागरोपमाणि, अत्रापीयं भावना-सागरोपमसप्तकस्योपरि त्रयस्यः सागरोपमस्य सप्तभागाः प्रतिप्रस्तदं क्रमेण वर्द्धयितव्यास्ततो भवति यथोक्तं परिमाणमिति । धूमप्रभायाः प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिर्दश सागरोपमाणि उत्कृष्टा एकादश सागरोपमस्य पञ्चभागौ, द्वितीये जघन्या एकादश सागरोपमाणि द्वौ सागरोपमस्य पञ्चभागौ उत्कृष्टा द्वादश सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य पञ्चभागाः, तृतीये जघन्या द्वादश सागरोपमाणि चत्वारः सागरोपमस्य पञ्चभागाः उत्कृष्टा चतुर्दश सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य पञ्चभागः, चतुर्थे जघन्या चतुर्दश सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य पञ्चभागः उत्कृष्टा पञ्चदश सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य पञ्चभागाः, पञ्चमे जघन्या पञ्चदश सागरोपमाणि त्रयः सागरोपमस्य पञ्चभागाः उत्कृष्टा परिपूर्णानि सप्तदश सागरोपमाणि, एव चात्र भावार्थः-सागरोपमदशकस्योपरि प्रतिप्रस्तदं क्रमेणैकं सागरोपमं द्वौ च सागरोपमस्य पञ्चभागाविति वर्द्धयितव्यं ततो यथोक्तं परिमाणं भवति । तमःप्रभायां प्रथमे प्रस्तटे जघन्या स्थितिः सप्तदश सागरोपमाणि उत्कृष्टाऽष्टादश सागरोपमाणि द्वौ च सागरोपमस्य त्रिभागौ, द्वितीये जघन्याऽष्टादश सागरोपमाणि द्वौ च सागरोपमस्य त्रिभागौ उत्कृष्टा विंशतिः सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य त्रिभागः, तृतीये जघन्या विंशतिः सागरोपमाणि एकः सागरोपमस्य त्रिभागः उत्कृष्टा द्वाविंशतिः सागरोपमाणि, अत्रान्येष तात्पर्यार्थः-सप्तदश साग-

३ प्रतिपत्तौ
उद्देशः २
नारकाणां
स्थितिः
सू० ९१

॥ १२६ ॥

राणासुपरि प्रतिप्रस्तटं क्रमेणैकं सागरोपमं द्वौ च सागरोपमस्य त्रिभागाविति वर्द्धयितव्यं, ततो यथोक्तं परिमाणं भवति । सप्तम्यां तु पृथिव्यामेक एव प्रस्तट इति तत्र पूर्वोक्तमेव परिमाणं द्रष्टव्यम् ॥ सम्प्रति नैरयिकाणासुद्वर्त्तनामाह—‘रयणप्पभापुढवि’इत्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका भदन्त ! अनन्तरसुदृश्य क गच्छन्ति?, एतदेव व्याचष्टे—कोत्पद्यन्ते इत्यादि, यथा प्रज्ञापनायां [यथा] व्युत्क्रान्तिपट्टे तथा वक्तव्यं यावत्तमस्तमायां, तथातिप्रभूतमिति तत एवावधार्यम्, एष च सङ्क्षेपार्थः रत्नप्रभापृथिवीनैरयिका यावत्तमः—प्रभापृथिवीनैरयिका अनन्तरसुदृत्ता नैरयिकदेवैकेन्द्रियविकलेन्द्रियसंमूर्च्छिमपञ्चेन्द्रियासङ्क्षेयवर्षायुष्कवर्जेषु शेषेषु तिर्यञ्चानुष्येषूपचन्ते, सप्तमपृथिवीनैरयिकास्तु गर्भजतिर्यक्पञ्चेन्द्रियेष्वेव न शेषेषु ॥ सम्प्रति नरकेषु पृथिव्यादिस्पर्शस्वरूपमाह—

इमीसे णं भंते! रयण० पु० नेरतिया केरिसयं पुढविफासं पच्चणुढभवमाणा विहरंति!, गोयमा!
 अणिढं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमाए, इमीसे णं भंते! रयण० पु० नेरइया केरिसयं
 आउफासं पच्चणुढभवमाणा विहरंति!, गोयमा! अणिढं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमाए,
 एवं जाव वणप्फतिफासं अहेसत्तमाए पुढवीए । इमा णं भंते! रयणप्पभापुढवी दोचं पुढविं
 पणिहाय सव्वमहंतिया बाहल्लेणं सव्वक्खुड्डिया सव्वंतिसु!, हंता! गोयमा! इमा णं रयणप्प-
 भापुढवी दोचं पुढविं पणिहाय जाव सव्वक्खुड्डिया सव्वंतिसु, दोचा णं भंते! पुढवी तच्चं पुढविं
 पणिहाय सव्वमहंतिया बाहल्लेणं पुच्छा, हंता गोयमा! दोचा णं पुढवी जाव सव्वक्खुड्डिया स-
 व्वंतिसु; एवं एएणं अभिलावेणं जाव छट्ठिता पुढवी अहेसत्तमं पुढविं पणिहाय सव्वक्खुड्डिया

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १२७ ॥

सर्वन्तेसु (सू० ९२) इमीसे णं भंते ! रयणप्प० पु० तीसाए नरयावाससयसहस्सेसु इक्कमिक्कंसि
निरयावासंसि सब्वे पाणा सब्वे भूया सब्वे जीवा सब्वे सत्ता पुढवीकाइयत्ताए जाव वणस्सइका-
इयत्ताए नेरइयत्ताए उववन्नपुब्वा?, हंता गोयमा ! असत्तिं अदुवा अणंतलुत्तो, एवं जाव अहेस-
त्तमाए पुढवीए णवरं जत्थ जत्तिया णरका । [इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पु० निरयपरिसामंतेसु
जे पुढविक्काइया जाव वणप्फत्तिकाइया ते णं भंते ! जीवा महाकम्मतरा चेव महाकिरियतरा चेव
महाआसवतरा चेव महावेयणतरा चेव ?, हंता गोयमा ! इमीसे णं [भंते !] रयणप्पभाए पुढवीए
निरयपरिसामंतेसु तं चेव जाव महावेदणतरका चेव, एवं जाव अधेसत्तमा] (सू० ९३) । पुढवीं
ओगाहित्ता, नरगा संठाणमेव बाहल्लं । विक्खंभपरिवखेवे वण्णो गंधो य फासो य ॥ १ ॥ तेसिं
महालयाए उवमा देवेण होइ कायब्वा । जीवा य पोग्गला वक्कमंति तह सासया निरया ॥ २ ॥
उववायपरीमाणं अवहारुच्चत्तमेव संघयणं । संठाणवण्णगंधा फासा ऊसासमाहारे ॥ ३ ॥ लेसा
दिट्ठी नाणे जोशुवओगे तथा ससुग्घाया । तत्तो लुहापिवासा चिउब्बणा वेयणा य भए ॥ ४ ॥
उववाओ पुरिसाणं ओचम्मं वेयणाएँ इचिहाए । उब्बट्टणपुढवी उ, उववाओ सब्वजीवाणं ॥ ५ ॥
एयाओ संगहणिगाहाओ ॥ (सू० ९४) ॥ वीओ उद्देसओ समत्तो ॥

‘रयणप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरथिका भदन्त ! कीदृशं पृथिवीस्पर्शं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! ‘अणिट्ठं

३ प्रतिपत्तौ
नरकाधि०
उद्देशः २
सू० ९२-
९४

॥ १२७ ॥

अकृतं अप्पियं अमणुञ्चं अमणामं' अत्यार्थः प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्धक्तव्यं यावत्तमस्तमायाम्, एवमसेजोवायुवनस्पति-
 स्पर्शसूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं तेजःस्पर्शः—उष्णरूपतापरिणतनरकुड्यादिस्पर्शः परोदीरितवैक्रियरूपो वा वेदितव्यो न तु सा-
 क्षाद् बादराभिकायस्पर्शः, तत्रासम्भवात् ॥ 'इमीसे ण'मित्यादि, अस्यां भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिशति नरकावासशतसहस्रेषु
 एकैकस्मिन् नरकावासे 'सर्वे प्राणाः' द्वीन्द्रिया 'सर्वे भूताः' वनस्पतिकायिकाः 'सर्वे सत्त्वाः' पृथिव्यादयः 'सर्वे जीवाः' पञ्चे-
 न्द्रियाः, उक्तञ्च—'प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ता, भूताश्च तरवः स्यूताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञेयाः, शेषाः सत्त्वा उदीरिताः ॥ १ ॥'
 पृथिवीकायिकतया अष्कायिकतया वायुकायिकतया वनस्पतिकायिकतया नैरयिकतया उत्पन्नाः उत्पन्नाः? , भगवानाह—'हृते'त्यादि,
 हन्तेति प्रत्यवधारणे गौतम! 'असकृत्' अनेकवारम्, अथवा 'अनन्तकृत्वः' अनन्तान् वारान्, संसारस्थानादित्वात्, एवं प्रतिपृथिवि
 तावद्धक्तव्यं यावदधःसप्तमी, नवरं यत्र यावन्तो नरकास्तत्र तावन्त उपयुज्य वक्तव्याः । क्वचिदिदमपि सूत्रं दृश्यते—'इमीसे णं
 भंते! रयण्यभाए पुढवीए निरयपरिसामंतेसु णं जे बायपुढविक्काइया जाव वणस्सइकाइया ते णं भंते! जीवा! महाकम्मतरा चेव
 महाकिरियतरा चेव महासवतरा चेव महावेयणतरा चेव, हंता गोयमा! जाव महावेयणतरा चेव, एवं जाव अहेसत्तमा ॥' अस्यां
 भदन्त! रत्नप्रभायां पृथिव्यां नरकपरिसमन्तेषु—नरकावासपर्यन्तवर्तिषु प्रदेशेषु बादरपृथिवीकायिकाः 'जाव वणप्फइकाइय'त्ति
 बादराष्कायिका बादरवायुकायिका बादरवनस्पतिकायिकास्ते भदन्त! जीवाः 'महाकम्मतरा चेव' महत्—प्रभूतमसातवेदनीयं कर्म
 येषां ते महाकर्म्मणः, अतिशयेन महाकर्म्मणो महाकर्मतराः, 'चेवे' लवधारणे, महाकर्मतरा एव कुतः? इत्याह—'महाकिरियतरा
 चेव' महती क्रिया—प्राणातिपातादिकाऽऽसीत् प्राग् जन्मनि तद्भवेषु तदध्यवसायानिष्ठस्या येषां ते महाक्रियाः, अतिशयेन महाक्रिया

महाक्रियतराः, 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासा विभक्तीनां प्रायो दर्शन'मिति न्यायद्वेतावन्न प्रथमा, ततोऽयमर्थः—यतो महाक्रियतरा एव ततो महाकर्मतरा एव, महाक्रियतरत्वगपि क्लृप्तः? इत्याह—'महाश्रवतरा एव' महान्त आश्रवाः—पापोपादानहेतव आरम्भादयो येषामासीरन् ते महाश्रवाः, अतिशयेन महाश्रवा महाश्रवतराः, 'चेवे'ति पूर्ववत्, तदेवं यतो गृहकर्मतरा एव ततो महावेदनतरा एव, नरकेषु क्षेत्रराभावजाया अपि वेदनाया अतिदुःसहत्वात्, भगवानाह—दंता गौतम! 'ते णं जीवा महाकम्मतरा चेवे'त्यादि प्राग्बत्, एवं प्रतिवृथिवि तावद्दुःखं यावद्दुःखःसप्तमी ॥ सम्प्रत्युद्देशकार्थसङ्ग्रहणिगाथाः प्राह—आसामश्रमात्रगमनिका—प्रथमं 'पुढवीओ' इति वृथिव्योऽभिधेयास्तथा—'कइ णं भंते! पुढवीओ पणत्ताओ?' इत्यादि । तदनन्तरम् 'ओगाहिता नरगा' इति, यस्यां वृथिव्यां यद्वगण्ण यादशाश्च नरकास्तदभिधेयं, यथा—'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवरिं केवइयं ओगाहिता' इत्यादि । ततो नरकाणां संस्थानं ततो वाहल्यं तदनन्तरं विग्गम्भपरिक्षेपो ततो वर्णस्ततो गन्धस्तदनन्तरं स्पर्शस्तस्तेषां नरकाणां महत्तायापुपमा देवेन भनति कर्त्तव्या, ततो जीवाः पुद्गलाश्च तेषु नरकेषु व्युत्क्रामन्तीति, तथा शाश्वताशाश्वता नरका इति वक्तव्यं, तत उपपातो वक्तव्यः, तथा—'इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए कतो उववञ्जंति?' इत्यादि, तत एकसमयेनोत्पद्यमानानां परिमाणं ततोऽपएरस्तत उथलं तदनन्तरं संहृन्नं ततः संस्थानं ततो वर्णस्तदनन्तरं गन्धस्ततः स्पर्शस्तत उच्छ्वासवक्तव्यता तदनन्तरमाहारस्ततो लेइया ततो दृष्टिलदनन्तरं ज्ञानं ततो योगस्ततोऽप्युपयोगस्तदनन्तरं ससुद्धातस्ततः क्षुत्पिपासे ततो विकुर्वणा, तथा—'रयणप्पभापुढविनेरइया णं भंते! णिं एगत्तं पभू पिउच्चित्तए पुणुत्तं पए निउच्चित्तए' इत्यादि, ततो वेदना ततो भयं तदनन्तरं पश्चानां पुरुषाणामधःसप्तम्यागुपातस्तत औपम्यं वेदनाया द्विविधायाः, उष्णवेदनायाः शीतवेदना-

याञ्चेत्यर्थः; ततः स्थितिर्वक्तव्या तदनन्तरमुद्धर्तना ततः स्पर्शः पृथिव्याद्विस्पर्शो वक्तव्यः; ततः सर्वजीवानामुपपातः; तद्यथा—“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि निरयावासंसि सव्वे पाणा सव्वे भूया” इत्यादि ॥ तृतीयप्रतिपत्तौ समाप्तौ द्वितीयो नरकोदेशकः ॥ सम्प्रति तृतीय आरभ्यते, तत्र चेदमादिसूत्रम्—

इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए नेरतिया केरिसयं पोगलपरिणामं पच्चणुभवमाणा विहरंति ? गोयमा ! अणिडं जाव अमणामं, एवं जाव अहेसत्तमाए [एवं नेयव्वं] ॥ एत्थ किर अतिवयंती नरवसमा केसवा जलचरा य । मंडलिया रायाणो जे य महारंभकोडुवी ॥ १ ॥ भिन्नसुद्धत्तो नरएसु होति तिरियमणुएसु चत्तारि । देवेषु अद्धमासो उक्कोस चिउव्वणा भणिया ॥ २ ॥ जे पोगला अणिट्ठा नियमा सो तेसि होइ आहारो । संठाणं तु जहणं नियमा डुडं तु नायव्वं ॥ ३ ॥ असुभा विउव्वणा खल्लु नेरइयाणं तु होइ सव्वेसिं । वेउव्वियं सरीरं असंघयण डुडसंठाणं ॥ ४ ॥ अस्साओ उववणो अस्साओ चेव चयइ निरयभवं । सव्वपुढवीसु जीवो सव्वेषु ठिइविसेसेसुं ॥ ५ ॥ उववाएण व सायं नेरइओ देवकम्मणा वावि । अज्झवसाणनिमित्तं अहवा कम्माणुभावेणं ॥ ६ ॥ नेरइयाणुप्पाओ उक्कोसं पंचजोयणसयाइं । दुक्खेणभिहुयाणं वेयणसयसंपगाढाणं ॥ ७ ॥ अच्चिनिमीलियमेत्तं नत्थि सुहं दुक्खमेव पडिबद्धं । नए नेरइयाणं अहोनिंसं पच्चमाणानं ॥ ८ ॥ तेयाकम्मसरीरा सुहुमसरीरा य जे अपजत्ता । जीवेण सुक्कमेत्ता

वचंति सहस्ससो भेयं ॥ ९ ॥ अतिसीतं अतिउण्हं अतितण्हा अतिभयं वा । निरए
नेरइयाणं दुक्खसयाइं अविस्सामं ॥ १० ॥ एत्थ य भिन्नमुहुत्तो पोग्गल असुहा य होइ अस्सा-
ओ । उववाओ उप्पाओ अच्चि सरीरा उ बोद्धन्वा ॥ ११ ॥ नारयउद्धेसओ तइओ ॥ से तं नेर-
तिया ॥ (सू० ९५)

‘रयणप्पभे’त्यादि, रत्नप्रभापृथिवीनैरधिका भदन्त ! कीदृशं ‘पुद्गलपरिणामं’ आहारादिपुद्गलविपाकं ‘प्रत्यनुभवन्तः’ प्रत्येकं
वेदयमाना विहरन्ति ? , भगवानाह—गौतम ! अनिष्टमित्यादि प्राग्वत्, एवं प्रतिपृथिवि तावद्धकव्यं यावद्धःसप्तमी, एवं वेदनालेभ्या-
नामगोत्रारतिभयशोकक्षुत्पिपासाव्याधिउच्छ्वासानुतापक्रोधमानमायालोभाहारभयमैथुनपरिग्रहसञ्ज्ञासूत्राणि वक्तव्यानि, अत्र सञ्ज्ञ-
हणिगाम्ने—“पोग्गलपरिणामे वेयणा य लेसा य नाग गोए य । अरई भए य सोगे खुहा पिवासा य वाही य ॥ १ ॥ उस्सासे
अणुतावे कोहे माणे य मायलोभे य । चत्तारि य सण्णाओ नेरइयाणं तु परिणामे ॥ २ ॥” सम्प्रति सप्तमनरकपृथिव्यां ये गच्छन्ति
तान् प्रतिपादयति—इह परिग्रहसञ्ज्ञापणिगमवक्तव्यतायां चरगसूत्रं सप्तमनरकपृथ्वीधिपयं तदनन्तरं देयं गाथा ततः ‘एत्थे’ लय-
न्तरसुक्ताऽधःसप्तमी पृथिवी परामृश्यते, ‘अत्र’ अधःसप्तमनरकपृथिव्यां ‘किल’ इत्याप्तवावसूचने आप्तवचनमेतदिति भावः, ‘अ-
तिव्रजन्ति’ अतिशयेन—बाहुल्येन गच्छन्ति नररूपभाः ‘केशवाः’ वासुदेवाः ‘जलचराश्च’ तन्दुलगत्सप्रभृतयः ‘माण्डलिकाः’ वसु-
प्रभृतय इव ‘राजानः’ चक्रवर्तिनः सुभ्रूमादय इव ये च महारम्भाः कुटुम्बिनः—कालसैकीकरिकादय इव ॥ सम्प्रति नरकेषु प्रस्तावा-

त्तिर्यगादिषु चोत्तरवैक्रियावस्थानकालमानमाह—भिन्नः—खण्डो सुहूर्त्तो भिन्नसुहूर्त्तः अन्तर्मुहूर्त्तमित्यर्थः, नरकेषूत्कर्षतो विकुर्वणास्थितिकालः, त्तिर्यङ्गानुष्येषु चत्वार्यन्तर्मुहूर्त्तानि, देवेष्वर्द्धमास उत्कर्षतो विकुर्वणाऽवस्थानकालः भणितः एष उत्कर्षतो विकुर्वणाऽवस्थानकालो भणितस्तस्तीर्थकरणधरैः ॥ सम्प्रति नरकेष्वाहारादिस्वरूपमाह—ये पुद्गला अनिष्टा नियमात्स तेषां भवत्याहारः, 'संस्थानं तु' संस्थानं पुनस्तोषां हुण्डं हुण्डमपि जघन्यमतिकृष्टमनिष्टं वेदितव्यं, एतच्च भवधारणीयशरीरमधिकृत्य वेदितव्यम्, उत्तरवैक्रियसंस्थानस्याग्रे वक्ष्यमाणत्वात्, इयं च प्रागुक्तार्थसङ्ग्रहगाथा ततो न पुनरुक्तदोषः ॥ सम्प्रति विकुर्वणास्वरूपमाह—सर्वेषां नैरयिकाणां विकुर्वणा 'खलु' निश्चितमशुभा भवति, यद्यपि शुभं विकुर्विष्याम इति ते चिन्तयन्ति तथाऽपि तथाविधप्रतिकूलकर्मोदयतस्तोषामशुभैव विकुर्वणा भवति, तदपि च वैक्रियं—उत्तरवैक्रियशरीरमसंहननम्, अस्थ्यभावात्, उपलक्षणमेतत् भवधारणीयं च वैक्रियशरीरमसंहननं, तथा हुण्डसंस्थानं तत् उत्तरवैक्रियशरीरं, हुण्डसंस्थानानाम् एव भवप्रत्ययत उदयभावात् ॥ कश्चित् जीवः 'सर्वास्वपि पृथिवीषु' रत्नप्रभादिषु तमस्तमापर्यन्तासु सर्वेष्वपि च 'स्थितिविशेषेषु' जघन्यादिरूपेषु 'असातः' असातोदयकलित उपपन्नः, उत्पत्तिकालेऽपि प्राग्भवमरणकालानुभूतमहदुःखानुवृत्तिभावात्, उत्पत्त्यनन्तरमपि 'असात एव' असातोदयकलित एव सकलमपि निरयभवं 'त्यजति' क्षपयति, न तु जानुचिदपि सुखलेशमप्यास्वादायति ॥ आह—किं तत्र कदाचित्सातोदयोऽपि भवति येनेदमुच्यते?, उच्यते, भवति, तथा चाह—'उववाएण' इत्यत्र सप्तम्यर्थे वृत्तीया, उपपातकाले 'सातं' सातवेदनीयकर्मोदयं कश्चिद्वेदयते, यः प्राग्भवे दाघच्छेदादिव्यतिरेकेण मरणमुपगतोऽनतिसङ्कुष्टाभ्यवसायी समुत्पद्यते, तदानीं हि न तस्य प्राग्भवानुबद्धमाधिरूपं दुःखं नापि क्षेत्रस्वभावजं नापि परमाधार्मिककृतं नापि परस्परोदीरितं तत एवंविधदुःखाभावादसौ सातं कश्चित् वेदयते इत्युच्यते, 'देवकम्पुणा वावि' इति देवकम्पुणा

पूर्वसाङ्गतिकदेवप्रयुक्तया क्रियया, तथाहि—गच्छति पूर्वसाङ्गतिको देवः पूर्वपरिचितस्य नैरयिकस्य वेदनोपशमनार्थं यथा बलदेवः कृ-
ष्णवासुदेवस्य, स च वेदनोपशमो देवकृत्तो मनाफालमात्र एव भवति, तत ऊर्ध्वं नियमाल्शेत्रस्वभावजाऽन्योऽन्या वा वेदना प्रवर्त्तते,
तथास्वाभाव्यात्, 'अञ्जवसाणनिमित्त' मिति अज्यवसाननिमित्तं सम्यक्त्वोत्पादकाले तत ऊर्ध्वं कदाचित्तथाविधविशिष्टशुभाध्यव-
सायप्रत्ययं कश्चिद् नैरयिको बाह्यक्षेत्रस्वभावजनेदनासद्भावेऽपि सातोदयेवानुभवति, सम्यक्त्वोत्पादकाले हि जाल्यन्धस्य चक्षुर्लोभ इव
महान् प्रभोद् उपजायते, तदुत्तरफालमपि कदाचिच्चीर्थक्युणानुभोदनाद्यगुतां विशिष्टां भावनां भावयतः, ततो बाह्यक्षेत्रस्वभावज-
वेदनासद्भावेऽप्यन्तः सातोदयो विजृम्भमाणो न विकथ्यते, 'अहत्रा कम्माणुभावेण'मिति अथवा 'कर्मनुभावेन' बाह्यतीर्थकरज-
न्मदीक्षादानापवर्गकल्याणसंभूतिलक्षणवाद्यनिमित्तमधिकृत्य तथाविधस्य च सातवेदनीयस्य कर्मणोऽनुभावेन—विपाकोदयेन क-
श्चित्सातं वेदयते, न चैतद्व्याख्यानमनार्थं यत उक्तं वसुदेवचरिते, इह नैरयिकाः कुम्भ्यादिषु पच्यमानाः कुन्तादिभिर्भियमाना
वा भयोत्रस्नास्तथाविधप्रयत्नवशाद्भूर्ध्वं मुद्गन्ते, ततस्सुदुत्पातपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—नैरयिकाणां दुःखेनाभिद्रुतानां—सर्वोलना न्या-
प्तानां 'वेदनाशतसंप्रगाढानां' वेदनागतानि—अपरिमिता वेदनाः संप्रगाढानि—अघगाढानि येषां ते वेदनाशतसंप्रगाढाः सुखादिदर्श-
नाद् निष्ठान्तस्य परनिपातः, तेषां हेतुहेतुमद्भागध्यात्र, यतो वेदनाशतसंप्रगाढास्ततो दुःखेनाभिद्रुताः, तेषां जघन्यत उत्पातो गब्यूत-
मात्रम्, एतन्न संप्रदायादवसीयते, तथा च दृश्यते कचिदेवमपि पाठः—'नेरइयाणुप्पाजो गाउय उक्कोस पंचजोगणसयाहं' इति,
उत्कर्षतः पथ्य योजनशतानि इति । दुःखेनाभिद्रुतानामित्युक्तं ततो दुःखमेव निरूपयति—नरके नैरयिकाणामुण्वेदनया शीतवेदनया
वाऽहर्निशं पच्यमानानां न 'अक्षिनिमीलनमात्रमपि' अक्षिनिकोचकालमात्रमपि अस्ति सुरं, किन्तु दुःखमेव केवलं 'प्रतिचद्धम्'

अनुबद्धं सदाऽनुगतमिति भावः ॥ अथ यत्तेषां वैक्रियशरीरं तत्तेषां मरणकाले कथं भवति ? इति तन्निरूपणार्थमाह—तैजसकार्मणशरीराणि यानि 'सूक्ष्मशरीराणि' (च) सूक्ष्मनामकर्मोदयवतां पर्याप्तानामपर्याप्तानां चौदारिकशरीराणि वैक्रियाहारकशरीराणि च तेपामपि प्रायो मांसचक्षुरग्राह्यतया सूक्ष्मत्वात् तथा यानि 'अपर्याप्तानि' अपर्याप्तशरीराणि तानि जीवेन युक्तमात्राणि सन्ति सहस्रशो भेदं ब्रजन्ति विसकलितास्तत्परमाणुसङ्घाता भवन्तीत्यर्थः ॥ एतासामेव गाथानां संग्राहिकां गाथामाह—'एतथ' इति पदोपलक्षिता प्रथमा द्वितीया 'भिन्नमुहुत्तो' इति तृतीया 'पोगला' इति 'जे पोगला अणिट्ठा' इत्यादि चतुर्थी 'अशुभा' इति (जे) 'असुभा विउव्वणा खलु' इत्यादि, एवं शेषपदान्यपि भावनीयानि ॥ तृतीयप्रतिपत्तौ तृतीयो तरकोद्देशकः समाप्तः ॥ तदेवमुक्तो नारकाधिकारः, सम्प्रति तिर्यग्धिकारो वक्तव्यः, तत्र चेदमादिसूत्रम्—

से किं तं तिरिक्खजोणिया?, तिरिक्खजोणिया पंचविधा पणत्ता, तंजहा—एग्गिंदियतिरिक्खजोणिया बेइंदियतिरिक्खजोणिया तेइंदियतिरिक्खजोणिया चउरिंदियतिरिक्खजोणिया पंचिंदियतिरिक्खजोणियाय । से किं तं एग्गिंदियतिरिक्खजोणिया?, २ पंचविहा पणत्ता, तंजहा—पुढविकाइयएग्गिंदियतिरिक्खजोणिया जाव वणस्सइकाइयएग्गिंदियतिरिक्खजोणिया । से किं तं पुढविकाइयएग्गिंदियतिरिक्खजोणिया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—सुहुमपुढविकाइयएग्गिंदियतिरिक्खजोणिया बादरपुढविकाइयएग्गिंदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं सुहुमपुढविकाइयएग्गिंदियतिरि?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्तसुहुम० अपज्जत्तसुहुम० से त सुहुमा ।

से किं तं चादरपुढचिकाइय०?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पञ्जत्तावादरपु०, अपञ्जत्तावादरपु०,
से तं वायरपुढचिकाइयएगिंदिया० । से तं पुढचीकाइयएगिंदिया । से किं तं आउक्काइयएगिं-
दिय०?, २ दुविहा पणत्ता, एवं जहेव पुढचिकाइयाणं तहेव, वाउकायभेदो एवं जाव वणंस्स-
तिकाइया से तं वणस्सइकाएगिंदियतिरिक्ख० । से किं तं वेइंदियतिरिक्ख०?, २ दुविधा पणत्ता,
तंजहा—पञ्जत्तावेइंदियति० अपञ्जत्तावेइंदियति०, से तं वेइंदियतिरि० एवं जाव चउरिंदिया ।
से किं तं पंचंदियतिरिक्खजोणिया?, २ तिविहा पणत्ता, तंजहा—जलयरपंचंदियतिरिक्खजो-
णिया थलयरपंचंदियतिरिक्खजो० खहयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया । से किं तं जलयरपंचंदियति-
रिक्खजोणिया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—संमुच्छिमजलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया य ग-
ब्भवक्कंतियजलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिया य । से किं तं संमुच्छिमजलयरपंचंदियतिरिक्खजो-
णिता?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पञ्जत्तागसंमुच्छिम० अपञ्जत्तागसंमुच्छिम० जलयरा,
से तं संमुच्छिम० पंचंदियतिरिक्ख० । से किं तं गब्भवक्कंतियजलयरपंचंदियतिरिक्खजो-
णिया?, २ दुविधा पणत्ता, तंजहा—पञ्जत्तागग्ग्भवक्कंतिय० अपञ्जत्तागग्ग्भ० से तं गग्ग्भ-
वक्कंतियजलयर०, से तं जलयरपंचंदियतिरि० । से किं तं थलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिता?, २
दुविधा पणत्ता, तंजहा—चउग्ग्पथथलयरपंचंदिय० परिसग्ग्पथथलयरपंचंदियतिरिक्खजोणिता ।

से किं तं चउप्पदथलयरपंचेदियं ? चउप्पयं डुविहा पणत्ता, तंजहा—संमुच्छिमचउप्पयथ-
लयरपंचेदियं गब्भवक्कंतियचउप्पयथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता य, जहेव जलयराणं तहेव
चउक्कतो भेदो, सेत्तं चउप्पदथलयरपंचेदियं । से किं तं परिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खं ?,
२ डुविहा पणत्ता, तंजहा—उरगपरिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता सुयगपरिसप्पथलय-
रपंचेदियतिरिक्खजोणिता । से किं तं उरगपरिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता ? उरगपरि-
डुविहा पणत्ता, तंजहा—जहेव जलयराणं तहेव चउक्कतो भेदो, एवं सुयगपरिसप्पाणवि भाणि-
तव्वं, से तं सुयगपरिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता, से तं थलयरपंचेदियतिरिक्खजो-
णिता । से किं तं खहयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता ? खहं २ डुविहा पणत्ता, तंजहा—संमुच्छि-
मखहयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता गब्भवक्कंतियखहयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता य । से किं तं
संमुच्छिमखहयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता ? संसुं २ डुविहा पणत्ता, तंजहा—पल्लत्तगसंसु-
च्छिमखहयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता अपल्लत्तगसंसुच्छिमखहयरपंचेदियतिरिक्खजोणिता य,
एवं गब्भवक्कंतियावि जाव पल्लत्तगग्ग्ग्भवक्कंतियावि जाव अपल्लत्तगग्ग्ग्भवक्कंतियावि खहयरपंचे-
दियतिरिक्खजोणिताणं भंते ! कतिविधे जोणिसंगहे पणत्ते ? गोयमा ! तिविहे जोणिसंगहे

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १३२ ॥

पण्णत्ते, तंजहा—अंडया पोर्णया संमुच्छिमा, अंडया तिविधा पण्णत्ता, तंजहा—इत्थी पुरिसा
णपुंसगा, पोतया तिविधा पण्णत्ता, तंजहा—इत्थी पुरिसा णपुंसया, तत्थ णं जे ते संमुच्छिमा
ते सव्वे णपुंसका ॥ (सू० १६)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते तिर्यग्योनिकाः?, सूरिराह—तिर्यग्योनिकाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—एकेन्द्रिया इत्यादि सूत्रं
प्रायः सुगमं केवलं भूयान् पुस्तकेषु वाचनभेद इति यथाऽवस्थितवाचनक्रमदर्शनार्थमक्षरसंस्कारमात्रं क्रियते—एकेन्द्रिया यावत्प-
ञ्चेन्द्रियाः । अथ के ते एकेन्द्रियाः?, एकेन्द्रियाः पञ्चविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—पृथिवीकायिका यावद्वनस्पतिकायिकाः । अथ के ते
पृथिवीकायिकाः?, पृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—सूक्ष्मपृथिवीकायिकाश्च वादरपृथिवीकायिकाश्च । अथ के ते सूक्ष्मपृथि-
वीकायिकाः?, सूक्ष्मपृथिवीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च । अथ के ते वादरपृथिवीकायिकाः?, वादरपृथि-
वीकायिका द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च, एवं तावद्वक्तव्यं यावद्वक्तव्यं यावद्वनस्पतिकायिकाः । अथ के ते द्वीन्द्रियाः?, द्वी-
न्द्रिया द्विविधाः प्रज्ञप्ताः—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च, एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिया अपि वक्तव्याः । अथ के ते पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः,
पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—जलचराः स्थलचराः खचराश्च । अथ के ते जलचराः?, जलचरा द्विविधाः प्रज्ञप्तास्त-
द्यथा—संमुच्छिमा गर्भव्युत्कान्तिकाश्च । अथ के ते संमुच्छिमाः?, संमुच्छिमा द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तकाश्च । अथ

१ अण्डजव्यतिरिक्ताः सर्वेऽपि जरयुजा अजरयुजा वा गर्भव्युत्कान्तिकाः पशोन्निया अशैवान्तर्भावनीया इति न चतुर्विधा, समाधास्यति वैवमप्रे, केवल-
मत्र जरयुजतया पक्षिणामप्रसिद्धेः न समाधेराहतिः.

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यगधि०
उद्देशः १
सू० १७

॥ १३२ ॥

के ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः?, गर्भव्युत्क्रान्तिका द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्तिका अपर्याप्तिकाश्च, एवं चतुष्पदा उरःपरिसर्पा शुजपरि-
सर्पाः पक्षिणश्च प्रत्येकं चतुष्प्रकारा वक्तव्याः ॥ सम्प्रति पक्षिणां प्रकारान्तरेण भेदप्रतिपादनार्थमाह—‘पक्खि णं (खहयरपंविंदि-
यतिरि०) भंते !’ इत्यादि, पक्षिणां भदन्त ! ‘कतिविधः’ कतिप्रकारः ‘योनिसङ्ग्रहः’ योन्या सङ्ग्रहणं योनिसङ्ग्रहो योन्युपलक्षितं
ग्रहणमित्यर्थः (प्रज्ञप्तः ?), भगवानाह—गौतम ! त्रिविधो योनिसङ्ग्रहः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—अण्डजा—मयूरादयः पोतजा—वागुल्यादयः संमू-
च्छिमाः खञ्जरीटादयः, अण्डजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, पोतजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुं-
सकाश्च, तत्र ये ते संमूच्छिमास्ते सर्वे नपुंसकाः, संमूच्छिमानामवश्यं नपुंसकवेदोदयभावात् ॥

एतेसि णं भंते ! जीवाणं कति लेसाओ पणत्ताओ?, गोयमा ! छल्लेसाओ पणत्ताओ, तंजहा
—कण्हलेसा जाव सुक्कलेसा ॥ ते णं भंते ! जीवा किं सम्मदिट्ठी मिच्छदिट्ठी सम्मामिच्छदिट्ठी?,
गोयमा ! सम्मदिट्ठीवि मिच्छदिट्ठीवि सम्मामिच्छदिट्ठीवि ॥ ते णं भंते ! जीवा किं णाणी अ-
ण्णाणी?, गोयमा ! णाणीवि अण्णाणीवि तिण्णि णाणां तिण्णि अण्णाणां भयणाए ॥ ते
णं भंते ! जीवा किं मणजोगी वइजोगी कायजोगी?, गोयमा ! तिविधावि ॥ ते णं भंते ! जीवा
किं सागारोवत्ता अणगारोवत्ता?, गोयमा ! सागारोवत्तावि अणगारोवत्तावि ॥ ते णं
भंते ! जीवा कओ उववजंति किं नेरतिएहिंतो उव० तिरिक्खजोणिएहिंतो उव०?, पुच्छा, गो-
यमा ! असंखेज्जवासाउयअकम्मभूमगअंतरदीवगवज्जेहिंतो उववजंति ॥ तेसि णं भंते ! जीवाणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १३३ ॥

केचित्तयं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पलिओवमस्स असंखे-
ज्जतिभागं ॥ तेसि णं भंते! जीवाणं कति समुग्घाता पणत्ता?, गोयमा! पंच समुग्घाता प-
णत्ता, तंजहा—वेदणासमुग्घाए जाव तेयासमुग्घाए ॥ ते णं भंते! जीवा मारणांतियसमुग्घा-
एणं किं समोहता मरंति असमोहता मरंति?, गोयमा! समोहतावि म० असमोहतावि मरंति ॥ ते
णं भंते! जीवा अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति? कहिं उव्वज्जंति?—किं नेरतिएसु उव्वज्जंति?
तिरिक्ख० पुच्छा, गोयमा! एवं उव्वट्ठणा भाणियव्वा जहा वक्खंतीए तहेव ॥ तेसि णं भंते! जी-
वाणं कति जातीकुलकोडिजोणीपमुहसयसहस्सा पणत्ता?, गोयमा! बारस जातीकुलकोडीजो-
णीपमुहसयसहस्सा ॥ सुयगपरिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं भंते! कतिविधे जोणी-
संगहे पणत्ते?, गोयमा! तिविहे जोणीसंगहे पणत्ते, तंजहा—अंडगा पोयगा संसुच्छिमा,
एवं जहा खहराणं तहेव, णाणत्तं जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, उव्वट्ठित्ता दोचं
पुढविं गच्छंति, णव जातीकुलकोडीजोणीपमुहसतसहस्सा भवंतीति मक्खायं, सेसं तहेव ॥
उरगपरिसप्पथलयरपंचेदियतिरिक्खजोणियाणं भंते! पुच्छा, जहेव सुयगपरिसप्पाणं तहेव, ण-
वरं ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं पुव्वकोडी, उव्वट्ठित्ता जाव पंचमिं पुढविं गच्छंति, दस
जातीकुलकोडी ॥ चउप्पथलयरपंचेदियतिरिक्ख० पुच्छा, गोयमा! दुविधे पणत्ते, तंजहा—

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यग्यो-
न्यधि०
उदेशः १
सू० ९७

॥ १३३ ॥

जराडया (पोयया) य संसुच्छिमा य, (से किं तं) जराडया (पोयया) ? , २ त्रिविधा पणत्ता, तंजहा—इत्थी पुरिसा णपुंसका, तत्थ णं जे ते संसुच्छिमा ते सव्वे णपुंसया । तेसि णं भंते ! जीवाणं कति लेस्साओ पणत्ताओ ? , सेसं जहा पक्खीणं, णाणत्तं ठिती जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उ-क्खोसेणं त्तिन्नि पलिओवमाइं, उव्वट्ठित्ता चउत्थि पुढविं गच्छंति, दस जातीकुलकोडी ॥ जलयरप-चेंदियतिरिक्खजोणियाणं पुच्छा, जहा सुयगपरिसप्पाणं णवरं उव्वट्ठित्ता जाव अधेसत्तमं पु-ढविं अद्धतेरस जातीकुलकोडीजोणीपमुहं जाव पं ॥ चउरिंदियाणं भंते ! कति जातीकुलकोडी-जोणीपमुहसतसहस्सा पणत्ता ? , गोयमा ! नव जाईकुलकोडीजोणीपमुहसयसहस्सा [जाव] सम-क्खाया । तेइंदियाणं पुच्छा, गोयमा ! अट्टजाईकुल जावमक्खाया । बेइंदियाणं भंते ! कह जाईं ? , पुच्छा, गोयमा ! सत्त जाईकुलकोडीजोणीपमुहं ॥ (सू० ९७)

“एएसि णंमित्थादि, ‘एतेषां’ पक्षिणां भदन्त ! जीवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? , भगवानाह—गौतम ! पड् लेश्याः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णलेश्या यावत् शुक्कलेश्या, तेषां द्रव्यतो भावतो वा सर्वा लेश्याः, परिणामसम्भवात् ॥ ‘ते णं भंते !’ इत्यादि, ते भदन्त ! प-क्षिणो जीवाः किं सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च ? , भगवानाह—गौतम ! त्रिविधा अपि ॥ ‘ते णं भंते !’ इत्यादि, ते भदन्त ! जीवाः किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? , भगवानाह—गौतम ! द्वयेऽपि, ज्ञानिनोऽज्ञानिनोऽपीत्यर्थः, तत्र ये ज्ञानिनस्ते द्विज्ञानिनश्चिज्ञानि-निनो वा येऽव्यज्ञानिनस्तेऽपि द्व्यज्ञानिनश्चज्ञानिनो वा ॥ ‘ते णंमित्थादि, ते भदन्त ! जीवाः किं मनोयोगिनो वाग्योगिनः काययो-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १३४ ॥

मिनः?, भगवानाह—गौतम! त्रयोऽपि ॥ 'ते णं भंते!' इत्यादि, ते भदन्त! जीवाः किं साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताः?, भगवानाह—द्वयेऽपि, साकारोपयुक्ता अनाकारोपयुक्ताश्चेत्यर्थः ॥ 'ते णं भंते!' इत्यादि, ते भदन्त! पक्षिणो जीवाः कुत उत्पद्यन्ते? नैरियिकेभ्य इत्यादि यथा प्रज्ञापनायां व्युत्कान्तिपदे तथा द्रष्टव्यम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां भदन्त! पक्षिणां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पल्योपमाराज्ञेयभागः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां भदन्त! जीवानां कति ससुद्घाताः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! पञ्च ससुद्घाताः प्रज्ञप्ताः, तथा—वेदनाससुद्घातः कपायससुद्घातो मारणान्तिकससुद्घातो वैक्रियससुद्घातस्तौजसससुद्घातश्च ॥ 'ते णं भंते!' इत्यादि, ते भदन्त! जीवा मारणान्तिकससुद्घातेन किं समवहता म्रियन्ते असमवहता म्रियन्ते?, भगवानाह—गौतम! समवहता अपि म्रियन्ते असमवहता अपि म्रियन्ते ॥ 'ते णं भंते!' इत्यादि, ते भदन्त! जीवा अनन्तरमुहूर्त्तय फ गच्छन्ति?, एतदेव व्याचष्टे—'एवं उव्वट्टणा' इत्यादि, यथा द्विविधप्रतिपत्तौ तथा द्रष्टव्यम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां भदन्त! जीवानां 'कति' किंप्रमाणानि जातिकुलकोटीनां योनिप्रसूत्राणि—योनिप्रवाहानि शतसहस्राणि योनिप्रमुखशतसहस्राणि जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि भवन्ति?, भगवानाह—द्वादश जातिकुलकोटीयोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तत्र जातिकुलयोनीनामिदं परिस्थूरमुदाहरणं पूर्वोचार्गेरुपादर्शि—जातिरिति किल तिर्गजातित्वाः कुलानि—द्रुमिणीदृशिकादीनि, इमानि च कुलानि योनिप्रसूत्राणि, तथाहि—एकस्यामेव योनौ अनेकानि कुलानि भवन्ति, तथाहि—छगणयोनौ क्रुमिकुलं कीटकुलं वृशिककुलमित्यादि, अथवा जातिकुलगिलोकं पदं, जातिकुलयोन्योश्च परस्परं विशेषः एकस्यामेव योनावनेकजातिकुलराम्भवात्, तथा—एकस्यामेव छग-

१ व्युत्कान्तिपदगतान भणितत्वात् दृत्तौ यथागर्थं, गूरे तु प्रज्ञापनायां व्युत्कान्तिपद एव यथागर्थं सूत्रमिति गकंतीएति सूत्रं.

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यग्यो-
न्यधि०
उद्देशः ३
सू० ९७

॥ १३४ ॥

ण्योनौ कृमिजातिकुलं कीटजातिकुलं वृश्चिकजातिकुलमित्यादि, एवं चैकस्यामेव योनाववान्तरजातिभेदभावादेनेकानि योनिप्रवाहाणि जातिकुलानि संभवन्तीत्युपपद्यते, खचरपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिजानां द्वादश जातिकुलकोटिशतसहस्राणि, अत्र सङ्ग्रहणिगाथा—“जोषी-संग्रहलेस्सादिष्टी नाणे य जोग उवओगे । उववायठिईसुगघाय चयणं जाई कुलविही उ ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका—प्रथमं योनि-सङ्ग्रहद्वारं ततो लेश्याद्वारं ततो दृष्टिद्वारमित्यादि ॥ ‘भुयगाणं भंते!’ इत्यादि, भुजगानां भदन्त ! कतिविधो योनि-सङ्ग्रहः प्रज्ञप्तः ?, इत्यादि पश्चिन्त सर्वे—निरवशेषं वक्तव्यं, नवरं स्थितिच्यवनकुलकोटिषु नानात्वं, तद्यथा—स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटी, च्यवनम्—उद्वर्त्तना, तत्र नरकगतिचिन्तायामधो यावद्धृतीया पृथिवी उपरि यावत्सहस्रारः कल्पस्तावदुपपद्यते, नव तेषां जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । एवमुदरःपरिसर्पणामपि वक्तव्यं, नवरं तत्र च्यवनद्वारेऽधश्चिन्तायां यावत्पञ्चमी पृथिवीति वक्तव्यं, कुलकोटिचिन्तायां दश जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ ‘चउष्पयाण’मित्यादि, चतुष्पदानां भदन्त ! कतिविधो योनि-सङ्ग्रहः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधो योनि-सङ्ग्रहः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—पोतजाः संमूर्च्छिमाश्च, इह येऽण्डजव्यतिरिक्ता गर्भव्युत्क्रान्तास्ते सर्वे जरायुजा अजरायुजा वा पोतजा इति [पूर्वमपि विवक्षिताः परमत्र तु सर्वेऽपि गर्भव्युत्क्रान्तिकाः पोत-जतया] विवक्षितमतोऽत्र द्विविधो यथोक्तस्वरूपो योनि-सङ्ग्रह उक्तः, अन्यथा गवादीनां जरायुजत्वात् (सर्पोदीनामण्डजत्वात्) रुती-योऽपि जरायु(अण्डज)लक्षणो योनि-सङ्ग्रहो वक्तव्यः स्यादिति, तत्र ये ते पोतजास्ते त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, तत्र ये ते संमूर्च्छिमास्ते सर्वे नपुंसकाः, शेषद्वारकलापः पूर्ववत्, नवरं स्थितिर्जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, च्यवनद्वारेऽधश्चिन्तायां यावच्चतुर्थी पृथिवी ऊर्ध्वं यावत्सहस्रारः, जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राण्यत्रापि दश ॥ ‘जलचराणा’मित्यादि, जल-

चराणां भवन्त ! कतिविधो योनिस्तद्गृहः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—गौतम ! त्रिविधो योनिस्तद्गृहः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—अण्डजाः पेतजाः संसृच्छि-
माश्च, अण्डजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, पेतजास्त्रिविधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—स्त्रियः पुरुषा नपुंसकाश्च, तत्र ये
ते संसृच्छिमास्ते सर्वे नपुंसकाः, शेषद्वारकलापचिन्ता प्राग्वात्, नवरं स्थितिक्रयवनजातिकुलकोटिषु नानालं, स्थितिर्जघन्येनान्तस्युद्धर्त्त-
मुत्कर्षतः पूर्वकोटी, च्यवनद्वारेऽधश्चिन्तायां यावत्सप्तमी ऊर्ध्वं यावत्सहस्रारः, कुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि अर्द्धत्रयोदश साद्वर्त्तानि
द्वादशेत्यर्थः ॥ ‘चलरिदियाण’मित्यादि, चलरिन्द्रियाणां भवन्त ! कति जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह
—नव जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवं त्रीन्द्रियाणामष्टौ जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि, द्वीन्द्रियाणां सप्त
जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । एष जातिकुलकोट्यो योनिजातीयारूतो भिन्नजातीयाभिधानप्रसङ्गतो गन्धाज्ञानि
भिन्नजातीयत्वात् प्ररूपयति—

कद्दं भंते ! गंधा पण्णत्ता ? कद्दं भंते ! गंधसया पण्णत्ता ?, गोयमा ! सत्ता गंधा सत्ता गंध-
सया पण्णत्ता ॥ कद्दं भंते ! पुप्फजाई कुलकोडीजोणिपसुहसयसहस्सा पण्णत्ता ?, गोयमा !
सोलसपुप्फजातीकुलकोडीजोणीपसुहसयसहस्सा पण्णत्ता, तंजहा—चत्तारि जलयराणं चत्तारि
थलयराणं चत्तारि महारुक्खिलयाणं चत्तारि महागुस्मित्ताणं ॥ कति णं भंते ! वल्लीओ कति व-
ल्लिसत्ता पण्णत्ता ?, गोयमा ! चत्तारि वल्लीओ चत्तारि वल्लीसत्ता पण्णत्ता ॥ कति णं भंते ! ल-
ताओ कति लतासत्ता पण्णत्ता ?, गोयमा ! अद्द लयाओ अद्द लतासत्ता पण्णत्ता ॥ कति णं

भंते ! हरियकाया हरियकायसया पणत्ता ? , गोयमा ! तओ हरियकाया तओ हरियकायसया पणत्ता, फलसहस्सं च बिटबद्धाणं फलसहस्सं च णालबद्धाणं, ते सव्वे हरितकायमेव समो-यरंति, ते एवं समणुगम्ममाणा २ एवं समणुगाहिज्जमाणा २ एवं समणुपेहिज्जमाणा २ एवं समणुचिंतिज्जमाणा २ एएसु चेव दोसु काएसु समोयरंति, तंजहा—तसकाए चेव थावरकाए चेव, एवमेव सपुब्बावरेणं आजीवियदिट्ठेणं चउरासीति जातिकुलकोडीजोणीपसुहसतसहस्सा भवंतीति म-क्खाया ॥ (सू० ९८)

‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! गन्धाङ्गानि, कचिइ गन्धा इति पाठस्तत्र पदैकदेशे पदसमुदायोपचाराद् गन्धा इति गन्धाङ्गानीति द्रष्टव्यं प्रज्ञप्तानि ?, तथा कति गन्धाङ्गशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! सप्त गन्धाङ्गानि सप्त गन्धाङ्गशतानि प्रज्ञप्तानि, इह सप्त गन्धाङ्गानि परिस्थूरजातिभेदादमूनि, तद्यथा—मूलं त्वक् काष्ठं निर्यासः पत्रं पुष्पं फलं च, तत्र मूलं मुस्तावालुकोशीरादि, त्वक् सुवर्ण-छल्लीत्वचाप्रभृति, काष्ठं चन्दनागुरुप्रभृति, निर्यासः कर्पूरादिः, पत्रं जातिपत्रतमालपत्रादि, पुष्पं त्रियङ्गुनागरपुष्पादि, फलं जातिफल-कर्कोलकैलालवङ्गप्रभृति, एते च वर्णमधिकृत्य प्रत्येकं कृष्णादिभेदात्पञ्चपञ्चभेदा इति वर्णपञ्चकेन गुण्यन्ते जाताः पञ्चत्रिंशत्, ग-न्धचिन्तायामेते सुरभिगन्धय एवेत्येकेन गुणिताः पञ्चत्रिंशत् जाताः पञ्चत्रिंशदेव ‘एकेन गुणितं तदेव भवती’ति. न्यायात्, तत्रा-प्येकैकस्मिन् वर्णभेदे रसपञ्चकं द्रव्यभेदेन विविक्तं प्राप्यते इति सा पञ्चत्रिंशत् रसपञ्चकेन गुण्यते जाताः पञ्चसप्तत्रिंशत्, स्पर्शाश्च यद्यप्यष्टौ भवन्ति तथाऽपि गन्धाङ्गेषु यथोक्तरूपेषु प्रशस्या व्यवहारतश्चत्वार एव मृदुलद्युशीतोष्णरूपास्ततः पञ्चसप्तत्वं शतं स्पर्शचतु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १३६ ॥

द्वयेन गुण्यते जातानि सप्त शतानि, उक्तम्—“मूलतयकट्टनिजासप्तपुष्पफलमेय गंधंगा । वण्णादुत्तरेया गंधंगसया गुणयन्वा ॥ १ ॥” अस्य व्याख्यानरूपं गाथाद्वयम्—“युत्थासुवण्णछली अगुरु वाला तमालपत्तं च । तह य पियंगू जाईफलं च जाईए गंधगा ॥ १ ॥ गुण्णाए सत्त सया पंचहिं वण्णेहिं सुरभिगंधेणं । रसपण्णं तह फासेहिं य चउहिं मित्ते(पसत्थे)हिं ॥ २ ॥” अत्र ‘जाईए गंधंगा’ इति जाल्या जातिभेदेनामूनि गन्धाङ्गानि, शेषं भावितम् ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! पुष्पजातिकुलकोटि-शतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! षोडश पुष्पजातिकुलकोटिशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तत्रथा—चत्वारि ‘जलजानां’ पद्मानां जातिभेदेन, तथा चत्वारि ‘स्थलजानां’ कोरण्टकरीनां जातिभेदेन, चत्वारि महागुल्मिकादीनां जाल्यादीनां, चत्वारि ‘महावृक्षाणां’ मधुकावीनामिति ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! वल्लयः ? कति वल्लिशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! चत्थो वल्लयस-पुण्यादिमूलभेदेन, ताश्च मूलटीकाकृता वैविचयेन न व्याख्याता इति संप्रदायादवसेयाः, चत्वारि वल्लिशतान्येवावान्तरजातिभेदेन ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! लताः कति लताशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! अष्टौ लता या मूलभेदेन ता अपि संप्रदायाद-वसातव्याः, मूलटीकाकारेणव्याख्यानात्, अष्टौ लताशतानि प्रज्ञप्तानि, अवान्तरजातिभेदेन ॥ ‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! हरि-तकायाः कति हरितकायशतानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! त्रयो हरितकायाः प्रज्ञप्ताः—जलजाः स्थलजा उभयजाः, एकैकस्मिन् शतमवान्तरभेदानामिति, त्रीणि हरितकायशतानि । ‘फलसहस्रं चे’त्यादि, फलसहस्रं च ‘घृन्तवन्धानां’ पुन्ताकप्रसृतीनां फलस-हस्रं च नालवद्धानां, ‘तेऽपि सन्वे’ इत्यादि, तेऽपि सर्वे भेदा अपिशब्दादन्येऽपि तथाविधाः ‘हरितकायमेव समवतरन्ति’ हरि-तकायेऽन्तर्भवन्ति हरितकायोऽपि वनस्पतौ वनस्पतिरपि स्थावरेषु स्थावरा अपि जीयेषु, तत एव समनुगम्यमाना २ स्तथा जाल्यन्तर्भा-

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यग्यो-
न्यधि०
उद्देशः ३
सू० ९८

॥ १३६ ॥

वेन स्वत एव सूत्रतः, तथा समनुग्राह्यमाणाः समनुग्राह्यमाणाः परेण सूत्रत एव, तथा समनुप्रेक्ष्यमाणाः समनुप्रेक्ष्यमाणा अनु-
 प्रेक्षया अर्थोलोचनरूपया, तथा समनुचिन्त्यमानाः समनुचिन्त्यमानास्तथा तथा तन्नयुक्तिभिः, एतयोरेव द्वयोः काययोः समवतरन्ति,
 तद्यथा-त्रसकाये च स्थावरकाये च, 'एवामेव' इत्यादि, 'एवमेव' प्रकरणे 'सपुव्वावरेण' पूर्वं चापरं च पूर्वोपरं सह पू-
 र्वोपरं येन स सपूर्वोपरः उक्तप्रकारस्तेन, उक्तविषयपूर्वोपर्योलोचनयेति भावार्थः, 'आजीवगदिङ्ङतेण'ति आ-सकलजगदभिव्यास्या
 जीवानां यो दृष्टान्तः-परिच्छेदः स आजीवदृष्टान्तस्तेन सकलजीवदर्शनेनेत्यर्थः, आह च मूलटीकाकारः-“आजीवदृष्टान्तेन सक-
 लजीवनिदर्शनेने”ति, चतुरशीतिजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं मयाऽन्यैश्च ऋपभादिभिरिति, अत्र चतुरशी-
 तिसहस्रोपादानमुपलक्षणं, तेनान्यान्यपि जातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि वेदितव्यानि, तथाहि-पक्षिणां द्वादश जातिकुलकोटि-
 योनिप्रमुखशतसहस्राणि भुजगपरिसर्पाणां नव उरगपरिसर्पाणां दश जलचरणामर्द्धत्रयोदशानि चतुरिन्द्रियाणां नव
 त्रीन्द्रियाणामष्टौ द्वीन्द्रियाणां सप्त पुष्पजातीनां षोडश, एतेषां चैकत्र मीलने त्रिनवतिजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि साद्धोनि
 भवन्ति, ततश्चतुरशीतिसहस्रोपादानमुपलक्षणमवसेयं, न चैतद् व्याख्यातं स्वमनीषिकाविवृम्भितं, यत उक्तं चूर्णौ-“आजीवगदिङ्ङ-
 तेण”ति अशेषजीवनिदर्शनेन चउरासीजातिकुलकोडि योनिप्रमुखशतसहस्रा एतत्प्रमुखा अन्येऽपि विद्यन्ते इति ॥ कुलकोटिविचारणे
 विशेषाधिकाराद्विमानान्यप्यधिकृत्य विशेषप्रश्नमाह-

अस्थि णं अंते ! विमाणां सौत्थीयाणि सौत्थियावत्तां सौत्थियपभां सौत्थियकन्तां सो-

१ टीकाकृद्भिः प्रायेण अधियाद् अधियावत्तां इत्यादि पाठसंभवः.

तिथ्यवनाहं सोत्थियलेसाहं सोत्थियज्झयाहं सोत्थिसिंगाराहं सोत्थिक्खुडाहं सोत्थिसिडाहं सोत्थियत्तरवडिसगाहं?, हंता अत्थि । ते णं भंते! विमाणा केमहालता प०? गोयमा! जावतिए णं स्सरिए उदेति जावइएणं च स्सरिए अत्थमति एवतिया तिणोवासंतराहं अत्थेगतियस्स देवस्स एगे विक्कमे सिता, से णं देवे ताए उक्किटाए तुरियाए जाव दिब्बाए देवगतीए वीतीवयमाणे २ जाव एकाहं वा दुयाहं वा उक्कोसेणं छम्मासा वित्तीवएजा, अत्थेगतिया विमाणं वित्तीवइजा अत्थेगतिया विमाणं नो वीतीवएजा, एमहालता णं गोयमा! ते विमाणा पणत्ता, अत्थि णं भंते! विमाणाहं अंचीणि अचिरावत्ताहं तहेव जाव अचुत्तरवडिसगतिं?, हंता अत्थि, ते विमाणा केमहालता पणत्ता?, गोयमा! एवं जहा सोत्थी(याई)णि णवरं एवतियाहं पंच उवासंतराहं अत्थेगतियस्स देवस्स एगे विक्कमे सिता सेसं तं चेव ॥ अत्थि णं भंते! विमाणाहं कामाहं कामावत्ताहं जाव कामुत्तरवडिसयाहं?, हंता अत्थि, ते णं भंते! विमाणा केमहालया पणत्ता?, गोयमा! जहा सोत्थीणि णवरं लत्ता उवासंतराहं विक्कमे सेसं तहेव ॥ अत्थि णं भंते! विमाणाहं विजयाहं धेजयंताहं जयंताहं अपराजिताहं?, हंता अत्थि, ते णं भंते! विमाणा के०?, गोयमा! जाव-

ति ए स्वरि ए उदेह एवइयाइं नव ओवासंतराहं, सेसं तं चैव, नो चैव णं ते विमाणे वीईवएजा ए-
महालया णं विमाणा पणत्ता, समणाउसो ! ॥ (सू० ९९) तिरिक्खजोगियउदेसओ पढमो ॥

‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, अस्तीति निपातो बह्वर्थे ‘सन्ति’ विद्यन्ते णमिति वाक्यालङ्कारे ‘विमानानि’ विशेषतः पुण्यप्राणिभिर्म-
न्यन्ते—वद्गतसौख्यानुभवनेनानुभूयन्ते इति विमानानि, तान्येव नामग्राहमाह—अर्चीपि—अर्थिर्नामानि, एवमर्थिरावर्त्तानि अर्थिःप्रभाणि
अर्थिःकान्तानि अर्थिर्वर्णानि अर्थिलेश्यानि अर्थिर्ध्वजानि अर्थिःशृङ्गा(राणि) अर्थिःस्रु(शि)ष्टानि अर्थिःकूटानि अर्थिरुत्तरावतंसकानि
सर्वसङ्ख्या एकादश नामानि, भगवानाह—‘हंता अत्थि’ हंतेति प्रत्यवधारणे अस्तीति निपातो बह्वर्थे सन्त्येवैतानि विमानानीति
भावः । ‘केमहालया ण’मित्यादि, किमहान्ति कियत्प्रमाणमहत्त्वानि णमिति पूर्ववत् भदन्त ! तानि विमानानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवा-
नाह—गौतम ! ‘जाव थ उएइ सूरु’ इत्यादि, जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृष्टे दिवसे सर्वाभ्यन्तरे मण्डले वर्त्तमानः सूर्यो यावति क्षेत्रे उ-
देति यावति च क्षेत्रे सूर्योऽस्तमुपयाति, एतावन्ति त्रीणि अवकाशान्तराणि, उदयास्तमितप्रमितमधिकृतं क्षेत्रं त्रिगुणमित्यर्थः, अस्त्ये-
तद्—बुद्ध्या परिभावनीयमेतद् यथैकस्य विवक्षितस्य देवस्यैको विक्रमः स्यात्, तत्र जम्बूद्वीपे सर्वोत्कृष्टे दिवसे सूर्ये उदेति सप्तचत्वारिं-
शत्सहस्राणि द्वे शते त्रिपक्षधिके योजनानामेकस्य च योजनस्यैकविंशतिः पट्टिभागा एतावति क्षेत्रे, उक्तञ्च—‘सीयालीससहस्सा,
दोण्णि सया जोयणाण तेवही । इगवीस सट्ठिभागा कक्कडमाइंसि पेच्छ नरा ॥ १ ॥’ ४७२६३६^{२३}, एतावत्येव क्षेत्रे तस्मिन् सर्वो-
त्कृष्टे दिवसेऽस्तमुपयाति, तत एतत्क्षेत्रं द्विगुणीकृतमुदयास्तापान्तरालप्रमाणं भवति, तच्चैतावत्—चतुर्नवतिः सहस्राणि पञ्च शतानि
षड्विंशत्यधिकानि योजनानामेकस्य च योजनस्य [च] द्वाचत्वारिंशत्पट्टिभागाः ९४५२६४^{२३} एतावन्निगुणीकृतं यथोक्तविमानपरिमाणक-

रणाय देवसौको विक्रमः परिकल्प्यते, स चैवंप्रमाणः—द्वे लक्षे त्र्यशीतिः सहस्राणि पञ्च शतानि अशीत्यधिकानि योजनानाम् एकस्य च योजनस्य षष्टिभागाः षट् २८३५८० $\frac{६}{१०}$ इति ॥ 'से णं देवे' इत्यादि, 'सः'विवक्षितो देवः 'तया' सकलदेवजनप्रसिद्धया उत्कृष्टया त्वरितया चपलया चण्डया शीघ्रया उद्धतया जवनया छेकया दिव्यया देवगत्या, असीपां पदानामर्थः प्राग्ब्रह्मवनीयः, व्यतित्रजन् व्यतित्रजन् जघन्यत एकाहं वा द्व्यहं वा यावदुत्कर्षतः षण्मासान् यावद् 'व्यतित्रजेत्' गच्छेत्, तत्रैवं गमने अ [ग्रन्थाम्रम् ४०००] स्येतद् यथैकं किञ्चन विमानं पूर्वोक्तानां विमानानां मध्ये 'व्यतित्रजेत्' अतिक्रमेत्, तस्य पारं लभेतेति भावः, तथाऽ-स्येतद् यथैककं विमानं न व्यतित्रजेत्, न तस्य पारं लभेत, उभयत्रापि जातावेकवचनं, ततोऽयं भावार्थः—उत्क्रमणेनापि क्रमेण यथोक्तरूपयाऽपि च गत्या षण्मासानपि यावदधिकृतो देवो गच्छति तथापि केषाञ्चिद्विमानानां पारं लभते केषाञ्चित्पारं न लभते इति, एतावन्महान्ति तानि विमानानि प्रदास्यति हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! विमानानि स्वस्तिकानि स्वस्तिकावर्त्तानि स्वस्तिकप्रभाणि स्वस्तिककान्तानि स्वस्तिककण्ठानि स्वस्तिककेश्यानि स्वस्तिककेश्वजानि स्वस्तिकशृङ्गाराणि स्वस्तिकशिष्टानि स्वस्तिककूटानि स्वस्तिकोत्तरावतंसकानि ?, 'हंता अत्थि' इत्यादि, समस्तं प्राग्वत्, नवरमत्र 'एवइयाइं पंच ओवा-संतराईं' इति कण्ठ्यं, उदयास्तापान्तरालक्षेत्रं पञ्चगुणं क्रियत इति भावः ॥ 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! विमानानि कामानि कामावर्त्तानि कामप्रभाणि कामकान्तानि कामवर्णानि कामलेश्यानि कामध्वजानि कामशृङ्गाराणि कामशिष्टानि कामकूटानि कामोत्तरावतंसकानि ?, 'हंता अत्थि' इत्यादि सर्वं पूर्ववत् नवरमत्रोदयास्तापान्तरालक्षेत्रं समगुणं कर्त्तव्यं, शेषं तथैव ॥ 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! विजयेजयन्तजयन्तापराजितानि विमानानि ?, 'हंता अत्थी'त्यादि प्राग्वत्, नवरमत्र 'एवइयाइं

नव ओवासंतराई' इति वक्तव्यं शेषं तथैव, उक्तञ्च—“जावइ उदेइ सूरौ जावइ सो अत्थमेइ अवरेंणं । तियपणसत्तनवगुणं काळं पत्तेयं ॥ १ ॥ सीयालीस सहस्सा दो य सया जोयणाण तेवट्ठा । इगवीस सट्ठिभागा कम्बळमाइंमि पेच्छ नरा ॥ २ ॥ एयं दुगुणं काळं गुणिल्लए तिपणसत्तमाईंहिं । आगयफलं च जं तं कम्मपरिमाणं वियाणाहिं ॥ ३ ॥ चत्तारिवि सकमेहिं चंडादिगईंहिं जंति छम्मासं । तहवि य न जंति पारं केसिंचि सुरा विमाणणं ॥ ४ ॥” अस्यां तृतीयप्रतिपत्तौ तिर्यग्योन्यधिकारे प्रथमोद्देशकः ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, इदानीं द्वितीयस्यावसरः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

कतिविहा णं भंते ! संसारसमावणणा जीवा पणत्ता?, गोयसा ! छन्विहा पणत्ता, तंजहा—पु-
ढविकाइया जाव तसकाइया । से किं तं पुढविकाइया?, पुढविकाइया डुविहा पणत्ता, तंजहा—
सुहुमपुढविकाइया बादरपुढविकाइया य । से किं तं सुहुमपुढविकाइया?, २ डुविहा पणत्ता,
तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, सेत्तं सुहुमपुढविकाइया । से किं तं बादरपुढविकाइया?, २
डुविहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य, एवं जहा पणवणापदे, सणहा सत्तविधा
पणत्ता, खरा अणेगविहा पन्नत्ता, जाव असंखेज्जा, से तं बादर पुढविकाइया । सेत्तं पुढविका-
इया । एवं चेव जहा पणवणापदे तहेव निरवसेसं भाणितव्वं जाव वणप्फतिकाइया, एवं जाव
जत्थेको तत्थ सिता संखेज्जा सिय असंखेज्जा सिता अणंता, सेत्तं बादरवणप्फतिकाइया, से तं
वणस्सइकाइया । से किं तं तसकाइया?, २ चउन्विहा पणत्ता, तंजहा—बेइदिया तेइदिया च-

उरिंदिया पंचंदिया । से किं तं वेदंदिया?, २ अणेगविद्या पणत्ता, एवं जं चैव पणवणापदे तं
चेव निरवसेसं भाणितव्वं जाव सब्वट्टसिद्धगदेवा, सेनें अणुत्तरोववाइया, से तं देवा, से तं
पंचंदिया, से तं तसकाइया ॥ (सू० १००)

‘कइविहा ण’मित्यादि, कतिविद्या भदन्त! संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञासाः?, भगवानाह—गौतम! पट्टविधाः प्रज्ञासास्तद्यथा—
पृथिवीकायिका अपकायिका यावन्नसकायिकाः । अथ के ते पृथिवीकायिकाः?, इत्यादि प्रज्ञापनागतं प्रथमं प्रज्ञापनापदं निरवशेषं
वक्तव्यं यावदन्तितमं ‘से तं देवा’ इति पदम् ॥ सम्प्रति विशेषाभिधानाय भूयोऽपि पृथिवीकाययिययं सूत्रमाह—

कतिविद्या णं भंते! पुढवी पणत्ता?, गोयमा! छविहहा पुढवी पणत्ता, तंजहा—सण्हापुढवी
सुद्धपुढवी वालुयापुढवी मणोसिलापु० सधारापु० खरपुढवी ॥ सण्हापुढवीणं भंते! केव-
नियं कालं ठिती पणत्ता?, जह० अंतोसु० उक्कोसेणं एगं वाससहरसं । सुद्धपुढ-
वीणं पुच्छा, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को वाससहरसाइं । वालुयापुढवीपुच्छा, गो-
यमा! जह० अंतोसु० उक्को चोत्तस वाससहरसाइं । मणोसिलापुढवीणं पुच्छा, गोयमा! जह०
अंतोसु० उक्को सोलस वाससहरसाइं । सगरापुढवीणं पुच्छा, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को
अट्टारस वाससहरसाइं । खरपुढविपुच्छा, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को यावीस वाससह-
रसाइं ॥ नेरइयाणं भंते! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जह० दस वाससहरसाइं

उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाहं ठिती, एयं सव्वं भाणियव्वं जाव सव्वहसिद्धदेवत्ति ॥ जीवे णं
 भंते! जीवेत्ति कालतो केवच्चिरं होइ?, गोयमा! सव्वहं, पुढविकाइए णं भंते! पुढविकाइएत्ति
 कालतो केवच्चिरं होत्ति?, गोयमा! सव्वहं, एवं जाव तसकाइए ॥ (सू० १०१) । पडुप्पन्नपुढवि-
 काइया णं भंते! केवत्तिकालस्स णिल्लेवा सिता?, गोयमा! जहणपदे असंखेज्जाहिं उस्सप्पि-
 णिओसप्पिणीहिं उक्कोसपए असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीओसप्पिणीहिं, जहन्नपदातो उक्कोसपए
 असंखेज्जगुणा, एवं जाव पडुप्पन्नवाउक्काइया ॥ पडुप्पन्नवणप्फइकाइयाणं भंते! केवत्तिकालस्स नि-
 ल्लेवा सिता?, गोयमा! पडुप्पन्नवण० जहणपदे अपदा उक्कोसपदे अपदा, पडुप्पन्नवणप्फत्तिकाइ-
 याणं गत्थि निल्लेवणा ॥ पडुप्पन्नतसकाइयाणं पुच्छा, जहणपदे सागरोवमसतपुहुत्तस्स उक्कोसपदे
 सागरोवमसतपुहुत्तस्स, जहणपदा उक्कोसपदे विसेसाहिया ॥ (सू० १०२)

‘कइविहा ण’मित्यादि, कतिविधा णमिति पूर्ववत्, भदन्त! पृथिवी प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! षड्विधा प्रज्ञप्ता, तथथा—‘ऋक्ष्ण-
 पृथिवी’ मृद्धी चूर्णितलोष्टकल्पा, ‘शुद्धपृथिवी’ पर्वतादिमध्ये, मनःशिला—लोकप्रतीता, बालुका—सिकतारूपा, शर्करा—मुरुण्डपृथिवी,
 ‘खंरापृथिवी’ पांषाणादिरूपा ॥ अधुना एतासामेव स्थितिनिरूपणार्थमाह—‘सण्हपुढवीकाइयाण’मित्यादि, ऋक्ष्णपृथिवीकायि-
 कानां भदन्त! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षत एकं वर्षसहस्रं । एवमनेनाभिलापेन
 शेषाणामपि पृथिवीनामनया गाथया उत्कृष्टमनुगन्तव्यं, तामेव गाथामाह—‘सण्हा य’इत्यादि, (सण्हा य शुद्धबालुअ मणोसिला

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १४० ॥

सफरा य खरपुढवी । इगवारचोइससोलढारवावीससमसहसा ॥ १ ॥) रुद्रणप्रथिव्या एकं वर्षसहस्रमुत्कर्षतः स्थितिः, शुद्धप्र-
थिव्या द्वादश वर्षसहस्राणि, बालुकाप्रथिव्यात्रुदश सहस्राणि, मनःशिलाप्रथिव्याः पौडश वर्षसहस्राणि, शर्कराप्रथिव्या
अष्टादश वर्षसहस्राणि, खरप्रथिव्या द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, सर्वांसामपि चामीयां पृथिवीनां जघन्येन स्थितिरन्तर्मुहूर्तं वक्तव्या ॥
सम्प्रति स्थितिरूपणाप्रस्तावात्रैरधिकादीनां चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण स्थितिं निरूपयितुकाम आह—‘नेरइयाणं भंते!’ इत्यादि,
नैरयिकाणां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, इत्येवं प्रज्ञापनागतस्थितिपदानुसारेण चतुर्विंशतिदण्डकक्रमेण तावद्वक्तव्यं
यावत्सर्वार्थसिद्धविमानदेवानां स्थितिनिरूपणा, इह तु ग्रन्थगौरवभयात्त्र लिख्यते ॥ तदेवं भवस्थितिनिरूपणा कृता, सम्प्रति काय-
स्थितिनिरूपणार्थमाह—‘जीवे णं भंते!’ इत्यादि, अथ कायस्थितिरिति कः शब्दार्थः?, उच्यते, कायो नाम जीवस्य विवक्षितः सा-
मान्यरूपो विशेषरूपो वा पर्यायविशेषस्तसिन् स्थितिः कायस्थितिः, किमुक्तं भवति?—यस्य वस्तुनो येन पर्यायेण—जीवलक्षणेन पृ-
थिवीकायादित्वलक्षणेन वाऽऽदिश्यते व्यवच्छेदेन यद्भवनं सा कायस्थितिः, तत्र जीव इति “जीव प्राणधारणे” जीवति—प्राणान् धा-
रयतीति जीवः, प्राणाश्च द्विधा—द्रव्यप्राणा भावप्राणाश्च, तत्र द्रव्यप्राणा आयुःप्रभृतयः, उक्तम्—“पथेन्द्रियाणि त्रिविधं बलं च,
उच्छ्वासनिःश्वासमथान्यदायुः । प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तेषां वियोजीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥” भावप्राणा ज्ञानादयः त्रैमुक्तोऽपि
जीवतीति व्यपदिश्यते, उक्तम्—“ज्ञानादयस्तु भावप्राणा मुक्तोऽपि जीवति स तैर्ही”ति, इह च विशेषानुपादानाद्भयेपामपि प्र-
हणं णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! जीव इति—जीवनपर्यायविशिष्टः कालतः—कालमधिकृत्य कियञ्चिरं भवति?, भगवानाह—सर्वाङ्गां,
संसार्यवस्थायां द्रव्यभावप्राणानधिकृत्य मुरत्यवस्थायां भावप्राणानधिकृत्य सर्वत्रापि जीवनस्य विद्यमानत्वात्, अथवा जीव इति न एकः

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यगु-
देशः २
सू० १०३

॥ १४० ॥

प्रतिनियतो जीवो विवक्ष्यते किन्तु जीवसामान्यं, ततः प्राणधारणलक्षणजीवनाभ्युपगमेऽपि न कश्चिदोपः, तथाहि—“जीवे णं भंते!”
 इत्यादि, जीवो णमिति पूर्ववद् भदन्त! जीव इति—जीवन्निति प्राणान् धारयन्नित्यर्थः कालतः कियच्चिरं भवति?, भगवानाह—गौतम!
 सर्वाङ्गां, जीवसामान्यस्थानाद्यनन्तत्वात्, न चैतद् व्याख्यानं स्वमनीषिकाविजृम्भितं, यत उक्तं मूलटीकायां—“जीवे णं भंते
 इत्यादि, एषा ओघकायस्थितिः सामान्यजीवोपेक्षणीति सर्वाङ्ग्या निर्वचनम्” । एवं च पृथिवीकायादिष्वव्यदोषः, एतत्सामान्यस्य स-
 र्वदैव भावादिति । एवं गतीन्द्रियकायादिद्वारैर्यथा प्रज्ञापनायामष्टादशे कायस्थितिनामके पदे कायस्थितिरुक्ता तथाऽत्र सर्वं निर-
 वशेषं वक्तव्यं यथा उपरि तत्पदगतं न किमपि तिष्ठति, गतीन्द्रियकायादिद्वारसङ्गाहके चेमे गाथे—“गइ इंदिए थ काए जोगे वेए
 कसाय लेसा थ । सम्भत्तनाणदंसणसंजयउवओगआहारे ॥ १ ॥ भासगपरित्तपज्जत्तसुहुम सण्णी भवऽत्थि चरिसे थ । एएसिं तु पयाणं
 कायठिई होइ नायव्वा ॥ २ ॥” सूत्रपाठस्तु लेख्यतो दृश्यते—“नेरइया णं भंते! णेरइयत्ति कालतो केवच्चिरं होइ?, गोयमा! जह-
 नेणं दस वाससहस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं । तिरिक्खजोणिए णं भंते! तिरिक्खजोणियत्ति कालतो केवच्चिरं होइ?, गो-
 यमा! जहनेणं अंतोसुहुत्तमुक्कोसेणमणंतं कालं अणंता उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालतो खेत्ततो अणंता लोगा असंखेज्जा पुगगलप-
 रियट्ठा आवलियाए असंखेज्जइभागो” इत्यादि ॥ सम्प्रति सामान्यपृथिवीकायादिगतकायस्थितिनिरूपणार्थमाह—“पुढविक्काइए णं
 भंते!” इत्यादि, पृथिवीकाधिको भदन्त!, सामान्यरूपोऽत एव जातावेकवचनं न व्यक्त्येकत्वे, पृथिवीकाय इति कालतः कियच्चिरं
 भवति?, भगवानाह—गौतम! सर्वाङ्गां, पृथिवीकायसामान्यस्य सर्वदैव भावात् । एवमप्रेजोवायुवनस्पतित्रसकायसूत्राण्यपि भावनी-
 यानि ॥ सम्प्रति विवक्षिते काले जघन्यपदे उत्कृष्टपदे वा कियन्तोऽभिन्वा उत्पद्यमानाः पृथिवीकायिकादयः? इत्येतन्निरूपणार्थमाह

—‘पडुप्पन्नपुढविकाइया णं भंते ! केवइकालस्स निहेवा सिया’ इत्यादि, प्रत्युत्पन्नपृथिवीकायिकाः—तत्कालमुत्पद्यमानाः पृथिवीकायिका भदन्त ! ‘केवइकालस्स’ त्ति तृतीयार्थे पृथी कियता कालेन निर्लेपाः स्युः ? , प्रतिसमयमेकैकापहारेणापद्रियमाणाः कियता कालेन सर्वे एव निष्ठासुपयान्तीति भावः; भगवानाह—गौतम ! जघन्यपदे यदा सर्वस्तीका भवन्ति तदेत्यर्थः, असङ्ख्येयामिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरुत्कृष्टपदेऽपि यदा सर्ववहवो भवन्ति तदाऽपीति भावः असङ्ख्येयामिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिर्नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टपदिनोऽसङ्ख्येयगुणाः । एवमप्रेजोवायुसूत्राण्यपि भावनीयानि ॥ वनस्पतिसूत्रमाह—‘पडुप्पण्णे’त्यादि, प्रत्युत्पन्नवनस्पतिकायिका भदन्त ! कियता कालेन निर्लेपाः स्युः ? , भगवानाह—गौतम ! प्रत्युत्पन्नवनस्पतिकायिका जघन्यपदेऽपदा—इयता कालेनापद्रियन्ते इत्येतत्पदविरहिता अनन्तानन्तत्वात्, उत्कृष्टपदेऽप्यपदा, अनन्तानन्ततया निर्लेपनाऽसम्भवात्, तथा चाह—‘पडुप्पन्नवणस्सइकाइयाणं नत्थि रहिता अनन्तानन्तत्वात्, उत्कृष्टपदेऽप्यपदा, नवरमनन्तानन्तत्वादिति हेतुपदं स्वयमभ्यूह्यम् ॥ ‘पडुप्पण्णतसकाइया णं’मित्यादि, प्रत्युत्पन्नत्रसकायिका भदन्त ! कियता कालेन निर्लेपाः स्युः ? , भगवानाह—गौतम ! जघन्यपदे सागरोपमशतपृथक्त्वत्—तृतीयार्थे पृथी प्राकृतत्वात् सागरोपमशतपृथक्त्वेन, उत्कृष्टपदेऽपि सागरोपमशतपृथक्त्वेन नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टपदं विशेषाधिकमवसेयं । इदं च सर्वमुच्यमानं विशुद्धलेश्यसत्त्वमभि प्राप्तं यथाऽवस्थिततया सम्यगवभासते तान्यथेत्यविशुद्धविशुद्धलेश्यविषयं किञ्चिद्विश्रुत्वाह—

अविशुद्धलेस्से णं भंते ! अणगारे असमोहत्तेणं अप्पाणेणं अविशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणह पासह ? , गोयमा ! नो इण्णट्ठे समट्ठे । अविशुद्धलेस्से णं भंते ! अणगारे असमोहत्तेणं अप्पाणएणं विशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणह पासह ? , गोयमा ! नो इण्णट्ठे समट्ठे । अविशुद्धलेस्से अण-

गारे समोहएणं अप्पाणेणं अविशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, गोयमा! नो इण्णट्ठे समट्ठे। अविशुद्धलेस्से अणगारे समोहतेणं अप्पाणेणं विशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, नो तिण्णट्ठे समट्ठे। अविशुद्धलेस्से णं भंते! अणगारे समोहयासमोहतेणं अप्पाणेणं अविशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, नो तिण्णट्ठे समट्ठे। अविशुद्धलेस्से अणगारे समोहतासमोहतेणं अप्पाणेणं विशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, नो तिण्णट्ठे समट्ठे। विशुद्धलेस्से णं भंते! अणगारे असमोहतेणं अप्पाणेणं अविशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, हंता जाणति पासति जहा अविशुद्धलेस्सेणं आलावगा एवं विशुद्धलेस्सेणचि च आलावगा भाणितव्वा, जाव विशुद्धलेस्से णं भंते! अणगारे समोहतासमोहतेणं अप्पाणेणं विशुद्धलेस्सं देवं देविं अणगारं जाणति पासति?, हंता जाणति पासति ॥ (सू० १०३)

‘अविशुद्धलेस्से णं गित्तादि, ‘अविशुद्धलेश्यः’ कुण्णादिलेश्यो भदन्त! ‘अनंगारः’ न विचते अगारं—गृहं यस्यासौ अनंगारः—साधुः ‘असमवदतः’ वेदनादिसगुर्घातरहितः ‘समवहतः’ वेदनादिसगुद्धति गतः। एवमिमे द्वे सूत्रे असमवहतसमवहताभ्यामावाभ्यागविशुद्धलेश्यपरविपये प्रतिपादिते एवं समवदतासमवदताभ्यागालाभ्यां विशुद्धलेश्यपरविपये द्वे सूत्रे भावयितव्ये। तथाऽन्ये अविशुद्धलेश्यविशुद्धलेश्यपरविपये द्वे सूत्रे समवदतासमवदतेनात्वेनेति पदेन, समवदतासमवहती नाम वेदनादिसगुद्धघातक्रियाविष्टो न तु परिपूर्णं समवदतो नाप्यसमवदतः सर्वथा। तदेवमविशुद्धलेश्ये श्वातरि साधौ षट् सूत्राणि प्रयुक्तानि, एवमेव विशुद्धलेश्येऽपि

साधौ ज्ञातरि षट् सूत्राणि भावनीयानि, नवरं सर्वत्र जानाति पश्यतीति वक्तव्यं, विशुद्धलेश्याकतया यथाऽवस्थितज्ञानदर्शनभावात्, आह च मूलटीकाकारः—“शोभनमशोभनं वा वस्तु यथावद्विशुद्धलेश्यो जानाती”ति, समुद्घातोऽपि च तस्याप्रतिबन्धक एव, न च तस्य समुद्घातोऽत्यन्ताशोभनो भवति, उक्तं च मूलटीकायाम्—“समुद्घातोऽपि तस्याप्रतिबन्धक एव”त्यादीति ॥ तदेवं यतोऽ-
विशुद्धलेश्यो न जानाति विशुद्धलेश्यो जानाति ततः सम्यग्मिथ्याक्रिययोरेकदा निषेधमभिधित्तुराह—

अणुवत्थिया णं भंते ! एवमाहक्वंति एवं भासेन्ति एवं पणवन्ति एवं पख्वन्ति—एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं दो किरियाओ पकरेति, तंजहा—सम्मत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च, जं समयं संमत्तकिरियं पकरेति तं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरेति, जं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरेह तं समयं संमत्तकिरियं पकरेह, समत्तकिरियापकरणताए मिच्छत्तकिरियं पकरेति मिच्छत्तकिरियापकरणताए संमत्तकिरियं पकरेति, एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं दो किरितातो पकरेति, तंजहा—संमत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च, से कहमेतं भंते ! एवं?, गोयमा ! जन्नं ते अब्रडत्थिया एवमाहक्वंति एवं भासन्ति एवं पणवन्ति एवं पख्वन्ति एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं दो किरियाओ पकरेति, तहेव जाव सम्मत्तकिरियं च मिच्छत्तकिरियं च, जे ते एवमाहंसु तं णं मिच्छा, अहं पुण गोयमा ! एवमाहक्वामि जाव पख्वेमि—एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं एगं किरियं पकरेति, तंजहा—सम्मत्तकिरियं वा मिच्छत्तकिरियं वा, जं समयं संमत्तकिरियं

पकरोति णो तं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरोति, तं चेव जं समयं मिच्छत्तकिरियं पकरोति नो तं समयं संमत्तकिरियं पकरोति, संमत्तकिरियापकरणयाए नो मिच्छत्तकिरियं पकरोति मिच्छत्तकिरियापकरणयाए णो संमत्तकिरियं पकरोति, एवं खलु एगे जीवे एगेणं समएणं एगं किरियं पकरोति, तंजहा—सम्मत्तकिरियं वा मिच्छत्तकिरियं वा ॥ (सू० १०४) । से तं तिरिक्खजोणिय-उद्देसओ बीओ समत्तो ॥

‘अन्नउत्थिया णं भंते!’ इत्यादि, ‘अन्ययूथिकाः’ अन्यतीर्थिका भदन्त ! चरकादय एवमाचक्षते सामान्येन ‘एवं भाषन्ते’ स्वशिष्यान् श्रवणं प्रत्यभिमुखानवबुध्य विस्तरेण व्यक्तं कथयन्ति, एवं ‘प्रज्ञापयन्ति’ प्रकर्षेण ज्ञापयन्ति यथा स्वास्नि व्यवस्थितं ज्ञानं तथा परेष्वप्यापादयन्तीति, एवं ‘प्ररूपयन्ति’ तत्त्वचिन्तायामसंदिग्धमेतदिति निरूपयन्ति, इह खल्वेको जीव एकेन समयेन युगपद्भे क्रिये प्रकरोति, तद्यथा—‘सम्यक्त्वक्रिया च’ सुन्दराध्यवसायात्मिका ‘मिथ्यात्वक्रिया च’ असुन्दराध्यवसायात्मिका, ‘जं समय’-मिति प्राकृतत्वात्सप्तम्यर्थे द्वितीया यस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रिया प्रकरोति ‘तं समय’मिति तस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति, यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति तस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति, अन्योऽन्यसंवलितोभयनियमप्रदर्शनार्थमाह—सम्यक्त्वक्रियाप्रकरणेन मिथ्यात्वक्रियाप्रकरणेन सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति, तदुभयकरणस्वभावस्य तत्तत्क्रियाकरणात्सर्वात्मना प्रवृत्तेः, अन्यथा क्रियाऽयोगादिति, ‘एवं खल्वि’त्यादि निगमनं प्रतीतार्थं, ‘से कहमेयं भंते!’ इत्यादि, तत् कथमेतद् भदन्त ! एवम्?, तदेवं गौतमेन प्रश्ने कृते सति भगवानाह—गौतम ! यत्णमिति वाक्यालङ्कारे ‘अन्ययूथिकाः’ अन्यतीर्थिका एवमाचक्षते

इत्यादि प्राग्वत् यावत्तत् सिध्या ते एवमाख्यातवन्तः, अहं पुनर्गौतम! एवमाचक्षे एवं भाषे एवं प्रज्ञापयामि एवं प्ररूपयामि, इह ख-
ल्वेको जीव एकेन समयेनैका क्रियां प्रकरोति, तद्यथा—सम्यक्त्वक्रियां वा मिथ्यात्वक्रियां वा, अत एव यस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां
प्रकरोति न तस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति यस्मिन् समये मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति न तस्मिन् समये सम्यक्त्वक्रियां प्रकरोति,
परस्परवैवित्यनियमप्रदर्शनार्थमाह—सम्यक्त्वक्रियाप्रकरणेन न मिथ्यात्वक्रियां प्रकरोति मिथ्यात्वक्रियाप्रकरणेन न सम्यक्त्वक्रियां
प्रकरोति, सम्यक्त्वक्रियामिथ्यात्वक्रिययोः परस्परपरिहारावस्थानालक्षकतया जीवस्य तदुभयकरणस्वभावत्वायोगात्, अन्यथा सर्वथा
मोक्षाभावप्रसक्तैः, कदाचिदपि मिथ्यात्वानिवर्तनात् ॥ अस्यां तृतीयप्रतिपत्तौ तिर्यग्योन्यधिकारे द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥

व्याख्यातस्तिर्यग्योनिजाधिकारः, सम्प्रति मनुष्याधिकारव्याख्यावसरः, तत्रेदमादिसूत्रम्—

‘से किं तं मणुस्सा?, मणुस्सा इविहा पणत्ता, तंजहा—संशुच्छिममणुस्सा य गवभवक्कितियमं-
णुस्सा य ॥ (सू० १०५) । से किं तं संशुच्छिममणुस्सा?, २ एगागारा पणत्ता ॥ कहि णं भंते!
संशुच्छिममणुस्सा संशुच्छंति?, गोयमा! अंतोमणुस्सखेत्ते जहा पणवणाए जाव सेत्तं संशु-
च्छिममणुस्सा ॥ (सू० १०६)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते मनुष्याः?, सूरिराह—मनुष्या द्विविधाः प्रज्ञासास्तद्यथा—संशुच्छिममणुष्याश्च गर्भव्युत्क्रान्तिकमणु-
ष्याश्च, चशब्दो द्वयानामपि मनुष्यत्वजातितुल्यतासूचकौ ॥ ‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते संशुच्छिममणुष्याः?, सूरिराह—संशु-
च्छिममणुष्याः ‘एकाकाराः’ एकस्वरूपाः प्रज्ञासाः । अथ फ तेणं सम्भवः? इति जिज्ञासिपुर्गौतमः पृच्छति—‘कहि णं भंते!’

इत्यादि, क भदन्त ! संमूर्च्छिममनुज्याः संमूर्च्छन्ति ? , भंगवोनाह—अन्तर्मनुष्यक्षेत्रे इत्यादि सूत्रं प्राग्वद्भावनीयं यावत् अंतोमुत्तुद्धा-
 उया चैव कालं पकरेंति, उपसंहारमाह—‘सेतं संमुच्छिममणुस्सा’ ॥ सम्प्रति गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्यप्रतिपादनार्थमाह—

से किं तं गवभवक्कंतियमणुस्सा?, २ तिविधा पणत्ता, तंजहा—कम्मभूमगा अकम्मभूमंगा अं-
 तरदीवगा ॥ (सू० १०७) से किं तं अंतरदीवगा?, २ अट्टावीसतिविधा पणत्ता, तंजहा—ए-
 गुरुया आभासिता वेसाणिया णांगोली हयकणगा० आर्यंसमुहा० आसमुहा० आसकणगा०
 उक्कामुहा० घणदंता जाव सुद्धदंता ॥ (सू० १०८)

‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते गर्भव्युत्कान्तिकमनुज्याः?, सूरिराह—गर्भव्युत्कान्तिकमनुष्यास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—कर्मभूमका
 अकर्मभूमका आन्तरद्वीपकाः, तत्र ‘अस्सनानुपूर्व्यपी’ति न्यायप्रदर्शनार्थमान्तरद्वीपकप्रतिपादनार्थमाह—‘से किं त’मित्यादि,
 अथ के ते आन्तरद्वीपकाः?, लवणसमुद्रमध्ये अन्तरे द्वीपा अन्तरद्वीपेषु भवा आन्तरद्वीपकाः, ‘राष्ट्रेभ्यः’ इति
 बुब्, सूरिराह—आन्तरद्वीपका अष्टाविंशतिविधाः प्रज्ञप्ताः, तानेव तद्यथेत्यादिनां नामप्राहसुपदर्शयति—एकोरुकाः १ आभापिकाः २
 वैपाणिकाः ३ नाजोलिकाः ४ हयकर्णाः ५ गजकर्णाः ६ गोकर्णाः ७ शङ्खलीकर्णाः ८ आदर्शमुखाः ९ मेण्डमुखाः १० अयोमुखाः ११
 गोमुखाः १२ अश्वमुखाः १३ हस्तिमुखाः १४ सिंहमुखाः १५ व्याघ्रमुखाः १६ अश्वकर्णाः १७ सिंहकर्णाः १८ अकर्णाः १९
 कर्णग्रावरणाः २० उल्कासुखाः २१ मेघसुखाः २२ विद्युहन्ताः २३ विद्युज्जिह्वाः २४ घनदन्ताः २५ लष्टदन्ताः २६ गूढदन्ताः २७

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १४४ ॥

शुद्धदन्ताः २८, इह एकोरुकादिनामानो द्वीपाः परं 'तात्स्थयात्तद्व्यपदेश' इति न्यायान्मनुष्या अत्येकोरुकादय उक्ता यथा पश्चाल-
देशनिवासिनः पुरुषाः पश्चाला इति ॥ तथा चैकोरुकमनुष्याणामेकोरुकद्वीपं पिष्टुच्छिपुराह—

कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं एगोरूमणुस्साणं एगोरूदीवे णामं दीवे पणत्ते ? , गोयमा ! जंबुद्वीवे
२ मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं खुल्लहिमंतस्स वासधरपव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमिह्लाओ चरिमं-
ताओ लवणसमुदं तिन्नि जोयणसयाहं ओगाहिता एत्थ णं दाहिणिह्लाणं एगोरूमणुस्साणं ए-
गुरूयदीवे णामं दीवे पणत्ते तिन्नि जोयणसयाहं आयामविकखंभेणं णव एरूणपणणजोयण-
सए किंचि विसेसेण परिकखेवेणं एगाए पडमवरवेदियाए एगेणं च वणसंडेणं सब्वओ समंता
संपरिक्खत्ते । सा णं पडमवरवेदिया अट्ट जोयणाहं उट्टं उचत्तेणं पंच धणुसयाहं विकखंभेणं
एगूरूयदीवं समंता परिकखेवेणं पणत्ता । तीसे णं पडमवरवेदियाए अयमेयारूवे वणणावासे पणत्ते,
तंजहा—चहरामया निम्मा एवं वेतियावणणओ जहा रायपसेणइए तथा भाणियव्वो ॥ (सू० १०९)

'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भवन्त ! दाक्षिणात्यानां इह एकोरुकादयो मनुष्याः शिखरिण्यपि पर्वते विद्यन्ते ते च मेरोरुत्तरदि-
ग्वर्त्तिन इति तद्व्यवच्छेदार्थं दाक्षिणात्यानामित्युक्तं, एकोरुकमनुष्याणामेकोरुकद्वीपः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे
मन्दरपर्वतस्थान्यानासम्भवात् अस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे इति प्रतिपत्तव्यं, 'मन्दरपर्वतस्य' मेरोर्दक्षिणेन—दक्षिणस्यां दिशि खुल्लहिमव-
द्वर्पधरपर्वतस्य, खुल्लग्रहणं महाहिमवद्वर्पधरपर्वतस्य व्यवच्छेदार्थं, पूर्वसात् पूर्वरूपाचरमान्ताद् उत्तरपूर्वेण—उत्तरपूर्वस्यां दिशि लवण-

३ प्रतिपत्तो-
मनुष्यो-
देशः १
सू० १०९

॥ १४४ ॥

समुद्रं त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे क्षुद्रहिमवद्द्वीपा उपरि दक्षिणात्यानामेकोरुकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, स च त्रीणि योजनशतान्यायामविष्कम्भेण समाहारो द्वन्द्वः आयामेन विष्कम्भेन चेत्यर्थः, न च 'एकोनपञ्चाशानि' एकोनपञ्चाशदधिकानि योजनशतानि १४९ परिक्षेपेण, परिमाणगणितभावना—“विष्कम्भवगदहगुणकरणी बट्टस्स परिरओ होइ” इति करणवशात्स्वयं कर्तव्या युगमत्वात् ॥

सा णं पडमवरवेतिया एगेणं वणसंडेणं सब्वओ समंता संपरिविखत्ता । से णं वणसंडे देसूणाइं दो जोयणाइं चक्कवालविक्खंभेणं वेतियासमेणं परिवेवेणं पणत्ते, से णं वणसंडे किणहे किण्होभासे, एवं जहा रायपसेणइयवणसंडवणओ तहेव निरवसेसं भाणियव्वं, तणाण य वणणगंधफासो सद्धो तणाणं वावीओ उप्पायपव्वया पुढविसिलापट्टगा य भाणितव्वा जाव तत्थ णं बह्वेवाणमंतरा देवा य देवीओ य आसयंति जाव विहरंति ॥ (सू० ११०)

‘से ण’मित्यादि, स एकोरुकनामा द्वीप एकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनपण्डेन ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन परिक्षिप्तः, तत्र पद्मवरवेदिकावर्णको वनपण्डवर्णकश्च वक्ष्यमाणजम्बूद्वीपजगत्युपरिपद्मवरवेदिकावनपण्डवर्णकवद् भावनीयः, स च तावद् थावचरमं ‘आसयंती’ति पदम् ॥

एगोरुयदीवस्स णं दीवस्स अंतो बहुसमरमणिजे भूमिभागे पणत्ते, से जहाणामए आलिंगपुक्खरेति वा, एवं सयणिजे भाणितव्वे जाव पुढविसिलापट्टगंसि तत्थ णं बह्वे एगुरुयदीवया

मणुस्सा य मणुस्सीओ य आसयंति जाव विहरंति, एगुरुयदीवे णं दीवे तत्थ तत्थ देसे तहिं २ बहवे उद्दालका कोद्दालका कतमाला णयमाला णट्टमाला संखमाला दंतमाला सेल-
मालगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो ! कुसचिक्कुसचिसुद्धरुक्खमूला मूलमंतो कंदमंतो जाव वीयमंतो पत्तेहि य पुप्फेहि य अच्छणणपडिच्छण्णा सिरीए अतीव २ उवसोभेमाणा उव-
सोहेमाणा चिदंति, एक्कोरुयदीवे णं दीवे रुक्खा बहवे हेरुयालवणा भेरुयालवणा मेरुयालवणा
सेरुयालवणा सालवणा सरलवणा सत्तवणवणा पूतफलवणा खजूरिवणा णालिएरिवणा कुस-
चिक्कुसवि० जाव चिदंति, एगुरुदीवे णं तत्थ २ बहवे तिलया लवया नग्गोधा जाव रायरुक्खा
णंदिरुक्खा कुसचिक्कुसवि० जाव चिदंति, एगुरुयदीवे णं तत्थ बहूओ पउमलयाओ जाव साम-
लयाओ निचं कुसुमिताओ एवं लयावणओ जहा उववाइए जाव पडिरुक्खाओ, एकोरुयदीवे
णं तत्थ २ बहवे सेरियागुम्मा जाव महाजातिगुम्मा ते णं गुम्मा दसद्वयणं कुसुमं कुसुमंति
विधूयग्गसाहा जेण वायविधूयग्गसाला एगुरुयदीवस्स बहूसमरमणिज्जभूमिभागं सुक्खपुष्पुंजो-
वयारकलियं करंति, एकोरुयदीवे णं तत्थ २ बहूओ वणरातीओ पणत्ताओ, ताओ णं वणरा-
तीतो किण्हातो किण्होभासाओ जाव रम्माओ महामेह्णिगुरुंभवभूताओ जाव महतीं गंधद्धणिं
सुयंतीओ पासादीताओ ४ । एगुरुयदीवे तत्थ २ बहवे मत्तंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणा-

उसो ! जहा से चंदप्पभमणिसिलागवरसीधुपवरवारुणिसुजातफलपत्तपुप्फचोयणिज्जा संसारब-
हुदव्वजुत्तसंभारकालसंधयासवा महुमेरगरिद्धाभदुद्धजातीपसन्नमेह्लगसताड खज्जरसुद्धियासार-
काविसायणसुपक्कलोयरसवरसुरावणरसंगंधफरिसजुत्तबलवीरियपरिणामा मज्जविहित्थबहुप्प-
गारा तदेवं ते मत्तंगयावि दुमगणा अणेगबहुविविहवीससापरिणयाए मज्जविहीए उव्वेव्वा
फलेहिं पुण्णा वीसंदंति कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव चिद्धंति १ । एकोरुए दीवे तत्थ २
बहवो भिंगंगया णाम दुमगणा पणत्ता समणाडसो !, जहा से बारगघडकरगकलसकक्करि-
पायंकंचणिलडंकवद्धणिसुपविद्धरपारीचसकभिंगारकरोडिसरगथरगपत्तीथालणत्थगववलयअवप-
दगवारकवित्तवट्टकमणिवट्टकसुत्तिचारुपिण्याकंचणमणिरयणभत्तिविचित्ता भायणविधीए ब-
हुप्पगारा तहेव ते भिंगंगयावि दुमगणा अणेगबहुगविविहवीससाए परिणताए भाजणविधीए
उव्वेया फलेहिं पुन्नाविव विसदंति कुसविकुस० जाव चिद्धंति २ । एगोरुगदीवे णं दीवे तत्थ २
बहवे तुडियंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाडसो !, जहा से आलिंगसुयंगपणवपडहद्धरग-
करडिडिंमभंभाहोरंभकणियारखरसुद्धिसुयुंदसंखियपरिलीवव्वगपरिवाइणिवंसावेणुवीणासु-
घोसविंवंचिमहत्तिकच्छभिरगसगातलतालकंसतालसुसंपडत्ता आतोज्जविधीणिलणगंधव्वसमय-
कुसलेहिं फंदिया तिट्ठाणसुद्धा तहेव ते तुडियंगयावि दुमगणा अणेगबहुविविधवीससापरि-

णामाए ततविततघणसुसिराए चउव्विहाए आतोज्जविहीए उववेया फलेहिं पुण्णा विसद्वन्ति कुसविकुसविसुद्धरुक्खमूला जाव चिद्वन्ति ३। एगोरुयदी० तत्थ २ बहवे दीवसिहा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो! जहा से संझाविरागसमए नवणिहिपतिणो दीविया चक्कवाल- विंदे पभूयवट्टिपलित्ताणेहिं धणिउज्जालियतिमिरमद्दए कणगणिगरकुसुमितपालियातयवणप्प- गासो कंचणमणिरयणविमलमहरिहतवणिज्जलविचिचादंडाहिं दीवियाहिं सहसा पज्जलिऊस- वियणिद्धतेयदिप्पंतविमलगहगणसमप्पहाहिं चितिमिरकरसूरपसरिउद्धोयचिह्लियाहिं जावुज्जल- पहसियाभिरामाहिं सोभेमाणा तहेव ते दीवसिहावि दुमगणा अणेगवहुविहवीससाप- रिणामाए उज्जोयविधीए उववेदा फलेहिं पुण्णा विसद्वन्ति कुसविकुसवि० जाव चिद्वन्ति ४। एगुरुयदीवे तत्थ २ बहवे जोतिसिहा णाम दुमगणा पणत्ता समणाउसो!, जहा से अचिरुग्ग- यसरयसूरमंडलपडंतउक्कासहस्सदिप्पंतविज्जालहुयवहनिभूमजलयनिद्धंतथोयतत्तवणिज्जकिं- सुयासोयजावासुयणकुसुमविमउलयपुंजमणिरयणकिरणजच्चहिंगुलुयणिगररूवाइरेगरूवा तहेव ते जोतिसिहावि दुमगणा अणेगवहुविहवीससापरिणयाए उज्जोयविहीए उववेदा सुहलेस्सा मंदलेस्सा मंदायवलेस्सा कूडाय इव ठाणठिया अन्नमन्नसमोगाढाहिं लेस्साहिं साए पभाए सपदेसे सब्वओ समंता ओभासंति उज्जोवेंति पभासंति कुसविकुसवि० जाव चिद्वन्ति

५ । एगुरुयदीवे तत्थ २ बहवे चित्तंगा णाम दुमगणा पणत्ता समणाडसो!, जहा से पेच्छाघरे विचित्ते रम्मे वरकुसुमदाममालुज्जले भासंतमुक्कपुंफुंजोवयारकलिए विरल्लि-
 विचित्तमल्लसिरिदाममल्लसिरिसमुदयप्पगम्भे गंथिमवेढिमपूरिमसंधाइमेण मल्लेण छेयसिप्पियं
 विभारत्तिएण सव्वतो चेव समणुबद्धे पंविरेललवंतविप्पइडेहिं पंचवणणेहिं कुसुमदामेहिं सोभ-
 माणेहिं सोभमाणे वणमालतगए चेव दिप्पमाणे तहेव ते चित्तंगयावि दुमगणा अणेगबहुवि-
 चिहवीससापरिणयाए मल्लविहीए उववेया कुसविकुसवि० जाव चिट्ठंति ६ । एगुरुयदीवे तत्थ
 २ बहवे चित्तरसा णाम दुमगणा पणत्ता समणाडसो!, जहा से सुगंधवरकलमसालिवि-
 सिट्ठणिरुवहतदुद्धरद्धे सारयघयगुडखंडमहुमेलिए अतिरसे परमणे होज्ज उत्तमवणगंधमंते
 रणो जहा वा चक्कवट्टिस्स होज्ज णिउणेहिं सल्लिएहिं वाडकप्पसेअसित्ते इव ओ-
 दणे कलमसालिणिज्जत्तिएवि एक्के सव्वप्फमिउवसयसगसित्थे अणेगसालणगसंजुत्ते अहवा
 पडिपुण्णदब्बुवक्खडेसु सक्कए वण्णगंधरसफरिसजुत्तबलविरियपरिणामे इंदियबलपुट्टिवद्धणे खु-
 प्पिवासमहणे पहाणे गुलकटियखंडमच्छंडियउवणीए पमोयणे सण्हसमियगम्भे हवेज्ज परमइट्ठंग-
 संजुत्ते तहेव ते चित्तरसावि दुमगणा अणेगबहुविचिहवीससापरिणयाए भोजणविहीए उववेदा
 कुसविकुसवि० जाव चिट्ठंति ७ । एगुरुए दीवे णं तत्थ २ बहवे मणियंगा नाम दुमगणा प-

णत्ता समणाउसो!, जहा से हारद्धहारवदणगमउडकुंडलवासुत्तगहेमजालमणिजालकणगजा-
लगसुत्तागउचिइयकडगाखुडियएकावलिकंठसुत्तामंगरिमउरत्थगेवेजसोणिसुत्तागचूलामणिकणग-
तिलगफुल्लसिद्धत्थयकणवालिससिसूरउसभचक्षगतलभंगतुडियहत्थिमालगवलकवदीणारमा-
लिता चंदसूरमालिता हरिसयकेयूरवलयपालंवअंगुलेजगंकचीमिहलाकलावपयरगपायजालघंडि-
यखिखिणिरयणोरूजालत्थिगियवरणेउरचलणमालिया कणगणिगरमालिया कंचणमणिरयणभ-
त्तिचित्ता भूसणविधी बहुप्पगारा तहेव ते मणियंगवि डुमगणा अणेगवहुविचिहवीससापरिण-
ताए भूसणविहीए उववेया कुसवि० जाव चिद्धंति ८ । एगुरुयए दीवे तत्थ २ बहवे गेहा-
गारा नाम डुमगणा पणत्ता समणाउसो!, जहा से पगारदालगचरियदारगोपुरपासायाकास-
तलमंडवणगसालविसालगतिसालगचउरंसचउसालगवभघरमोहणघरवलभिघरचित्तसालमालय-
भत्तिघरवदतंसचतुरंसणंदियावत्तासंठियायतंपंडुरतलमुंडमालहम्मियं अहव णं धवलहरअद्धमा-
गहचिभमसेलद्धसेलसंठियकूडागारदुसुविहिहिकोडुगअणेगघरसरणलेणआवणविडंगजालचंदणि-
ज्जूहअपवरकदोवालचंदसालियरूवचिमत्तिकलिता भवणविही बहुविकप्पा तहेव ते गेहागारावि
डुमगणा अणेगवहुविचिधवीससापरिणयाए सुहारुहणे सुहोत्ताराए सुहनिकलमणप्पवेसाए दह-
रसोपाणपंतिकलिताए पहरिक्काए सुहविहाराए मणोऽणुकूलाए भवणविहीए उववेया कुसवि० जाव

चिह्नंति ९ । एगोरुयदीवे तत्थ २ बहवे अणिगणा णामं दुमगणा पणत्ता समणाडसो ! जहा
 से अणेगसो मंतणुतं कंबलदुगुल्लकोसेज्जकालमिगपट्टचीणंसुयवरणातवारवणिगयतुआभर-
 णचित्तसहिणगकल्लाणगभिगिणीलकज्जलबहुवणरत्तपीतसुक्किलमवखयमिगलोमहेमफरुणगअ-
 वसरत्तगसिंधुओसभदाभिलवंगकलिंगनेलिणतंतुमयभत्तिचित्ता वत्थविही बहुप्पकारा हवेज्ज
 वरपट्टणुग्गता वणणरागकलिता तहेव ते अणियणावि दुमगणा अणेगबहुविहिवीससापरिण-
 ताए वत्थविधीए उववेया कुसविक्कुसवि० जाव चिह्नंति १० । एगोरुयदीवे णं भंते ! दीवे मणुयाणं
 केरिसए आगारभावपडोयरै पणत्ते ? , गोयमा ! ते णं मणुया अणुवभतरसोमचारूवा भोगुत्तम-
 गयलक्खणा भोगसस्सिरीया सुजायसव्वंगसुंदरंगा सुपत्तिट्टियक्कुम्मंचारुचलणा रत्तुप्पलपत्तम-
 उयसुक्कुमालकोमलतला नगनगरसागरसगरचक्कंकरं कलक्खणं कियचलणा अणुप्पुव्वसुसाहंतं-
 गुलीया उणयतणुतंबणिद्धणत्था संठियसुसिलिट्टिगूढगुप्फा एणीकुरुर्विदावत्तवद्दाणुप्पुव्वजंघा
 ससुगणिमगगूढजाणू गतससणसुजातसण्णिभोरू वरवारणमत्तत्तुल्लचिक्कमविलासितगती सुजा-
 तवरतुरगणुज्झदेसा आइण्णहतोव णिरुवलेवा पसुइयवरतुरियसीहअतिरेगवट्टियकडी साहयसो-
 णिंदसुसलदप्पणणिगरितवरकणगच्छक(रु)सरिसवरवहरपलितमज्झा उज्जुयसमसहितसुजातज-
 च्चत्तणुकसिणणिद्धआदेज्जलडहसुक्कुमालमउयरमणीज्जरोमराती गंगावत्तपयाहिणावत्ततरंगभंगुर-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १४८ ॥

चिकिरणतरुणबोधितअकोसायंतपडमंगंभीरविधडणाभी झंसविहगसुजातपीणकुच्छी झसो-
दरा सुइकरणा पम्हवियडणाभा सणयपासा संगतपासा सुंदरपासा सुजातपासा भितमाइय-
पीणरतियपासा अकरुंहुयकणगरुयगनिम्मलसुजायनिरुवहयदेहधारी पसत्थबत्तीसलक्खणधरा
कणगसिलातलुज्जलपसत्थसमयलोवचियविच्छिन्नपिहुलवच्छी सिरिवच्छंकियवच्छा पुरवरफ-
लिहवद्वियसुया सुयगीसरविपुलभोगआयाणफलहउच्छूढदीह्वाहू जूयसन्निभपीणरतियपीवर-
पड्डसंठियसुसिलिद्धविसिद्धघणथिरसुबद्धसुनिगूढपव्वसंधी रत्ततलोवइतमउयमंसलपसत्थलक्ख-
णसुजायअच्छिइजालपाणी पीवरवद्वियसुजायकोमलवरंगुलीया तंवतलिणसुचिरुहरणिद्धणक्खा
चंदपाणिलेहा सूरपाणिलेहा संखपाणिलेहा चक्कपाणिलेहा दिसासोअत्थियपाणिलेहा चंदसूरसं-
खचक्कदिसासोअत्थियपाणिलेहा अणेगवरलक्खणुत्तमपसत्थसुचिरतियपाणिलेहा वरमहिसवरा-
हसीहसइलउसभणागवरपडिपुन्नविउलउन्नतमइंदवंधा चउरंगुलसुप्पमाणकंडुवरसरिसगीवा अव-
द्वितसुविभत्तसुजातचित्तमंसूमंसलसंठियपसत्थसइलविपुलहणुयाओ तवितसिलप्पवालबिंफफ-
लसन्निभाहरोहा पंडुरससिसगलविमलनिम्मलसंखगोलीरफेणदगरयसुणालिया धवलदंतसेढी
अखंडंता अफुडियदंता अविरलदंता सुजातदंता एगदंतसेढिंव्व अणेगदंता हुतवहनिद्धंतघो-
तत्तत्तवणिज्जरत्ततलतालुजीहा गरुलाययउज्जुतुंगणासा अवदालियपोडरीयणया कोकासितध-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या-
धि०
उदशः १
सू० १११

॥ १४८ ॥

बलपत्तलच्छा आणामिथचावरुहलकिणहपूरइयसंठियसंगतआयतसुजाततणुकसिणनिद्धसुमया
 अल्लीणप्पमाणजुत्तसवणा सुस्सवणा पीणमंसलकवोलदेसभागा अचिरुगयबालचंदसंठियपसत्थ-
 विच्छिन्नसमणिडाला उडुवतिपडिपुणसोमवदणा छत्तागारुत्तमंगदेसा घणणिचियसुबद्धलक्ख-
 णुणणयकूडागारणिभपिंडियसिस्से दाडिमपुप्फपगासतवणिज्जासरिसनिम्मलसुजायकेसंतकेसमूमी
 सामलिबोडघणणिचियछोडियमिडविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुंदरसुयमोयगभिंणिगीलक-
 ज्जलपहट्टभमरगणिद्धणिक्खुंबनिचियकुंचियपदाहिणावत्तसुद्धसिरया लक्खणवंजणगुणोव-
 वेया सुजायसुविभत्तसुरूवगा पासाइया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा, ते णं मणुया हंसस्सरा
 कौंचस्सरा नंदिघोसा सीहस्सरा सीहघोसा मंजुस्सरा मंजुघोसा सुस्सरा सुस्सरणिग्घोसा छाया-
 उज्जोतियंगमंगा वज्जरिसभनारायसंधयणा समचडरंसंठाणसंठिया सिणिद्धच्छवी गिरायंका
 उत्तमपसत्थअइसेसनिख्वमतणू जल्लमलकलंकसेयरयोसवज्जियसरीरा निख्वमलेवा अणुलो-
 म्मावडेवगा कंकग्गहणी क्वोतपरिणामा सडणिव्व पोसपिट्ठंतरोरुपरिणता विग्गहियउन्नयकुच्छी
 पडसुप्पलसरिसंगघणिस्साससुरभिवदणा अट्टघणुसयं ऊसिया, तेसिं मणुयाणं चडसट्ठि पिट्टिक-
 रंडगा पणत्ता समणाडसो!, ते णं मणुया पगतिभद्दगा पगतिविणीतगा पगतिउवसंता पग-
 तिपयणुकोहमाणमायालोभा मिडमद्दवसंपण्णा अल्लीणा भद्दगा विणीता अप्पिच्छा असंनिहिंसं-

चया अचंडा विडिंमंतरपरिवसणा जहिच्छिक्यकामगामिणो य ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! ।
तेसि णं भंते ! मणुयाणं केवतिकालस्स आहारट्टे समुप्पज्जति ? , गोयमा ! चउत्थभत्तस्स आहारट्टे
समुप्पज्जति, एगोरुयमणुईणं भंते ! केरिसए आगारभावपडोथारे पणत्ते ? , गोयमा ! ताओ णं
मणुईओ सुजायसव्वंगसुंदरीओ पहाणमहिलाणुणेहिं जुत्ता अचंतविसप्पमाणपउमसूमालक्कुम्मसं-
ठित्तविसिद्धचलणाओ जुम्मिओ पीवरनिरंतरपुडुसाहितंशुलीता उण्णयरतियनलिणं व सुइणिद्धण-
त्वा रोमरहियवट्टलडुसंठियअजहणपसत्थलक्खणअकोप्पजंघजुयला सुणिम्मियसुगूढजाणुमंड-
लसुवद्धसंधी कयलिव्खंभातिरेगसंठियणिव्वणसुक्कुमालमउयकोमलअचिरलसमसहितसुजातव-
ट्टपीवरणिरंतरोरू अट्टावयवीचीपट्टसंठियपसत्थविच्छिन्नपिहुलसोणी वट्टणायामप्पमाणदुयुणित-
विसालमंसलसुवद्धजहणवरधारीतो वज्जविराइयपसत्थलक्खणणिरोदरा तिवलिवलीयतणुण-
मियमज्झितातो उज्जुयसमसहितजच्चतणुकसिणिद्धआदेज्जलडहसुविभत्तसुजातकंतसोभंतरुई-
लरमणिज्जरोमराई गंगावत्तपदाहिणावत्तारंगभंगुरयिकिरणत्तरुणवोधितअकोसायंतपडमवण-
गंभीरवियडणाभी अणुव्वमडपसत्थपीणकुच्छी सण्णयपासा संगयपासा सुजायपासा मितमा-
त्तियपीणरइयपासा अकरंडुयकणगरुयगनिम्मलसुजायणिरुवहयातलट्टी कंचणकलससममाणस-
मसहितसुजातलट्टचूयुयआमेलगजमलजुगलवट्टियअव्वुण्णयरतियसंठियपयोधराओ सुयंगणु-

पुव्वतणुयगोपुच्छवद्वसमसहियणमियआएज्जलल्लियवाहाओ तंवणहा मंसलग्गहत्था पीवरको-
 मलवरंगुलीओ णिद्धपाणिलेहा रविससिसंखचक्कसोत्थियसुविभत्तसुविरतियपाणिलेहा पीणु-
 णयकक्खवत्थिदेसा पडियुण्णगलकवोला चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसगीवा मंसलसंठियपस-
 त्थहणुया दाडिमपुप्फप्पगासपीवरकुंचियवराधरा सुंदरोत्तरोढा दधिदगरयचंदकुंदवासंतिमउल-
 अच्छिद्विमलदसणा रसुप्पलपत्तमउयसुकुमालतालुजीहा कणय(व)रसुउलअकुडिलअवमुग्गतउ-
 ज्जुतुंगणासा सारदणवकमलकुसुदुकुवलयिसुक्कदलणिरसरिसलक्खणअंकियकंतणयणा पत्त-
 लचवलायंतंतंबलोयणाओ आणामितचावरुइलकिण्हवभराइसंठियसंगतआययसुजातकसिण-
 णिद्धमसुया अल्लीणपमाणजुत्तसवणा पीणमट्टरमणिज्जगंडलेहा चउरंसपसत्थसमणिडाला कोमु-
 तिरयणिकरविमलपडियुत्तसोमवयणा छसुत्तयउत्तिमंगा कुडिलसुसिणिद्धदीहसिरया छत्तज्झ-
 यजुगथूभदामिणिकमंडलुकलसवाविसोत्थियपडागजवमच्छकुम्मरहवरमगरसुकथालअंकुसअ-
 द्धावयवीइसुपइट्टकमयूरसिरिदामाभिसेयतोरणमेइणिउदधिवरभवणगिरिवरआयंसललियगतउ-
 सभसीहचमरउत्तमपसत्थवत्तीसलक्खणधरातो हंससरिसगतीतो कोतिलमधुरगिरिसुस्सराओ
 कंता सब्वस्स अणुनतातो ववगतवल्लिपलिया चंगहुव्वणवाहीदोभग्गसोगसुक्काओ उच्चत्तेण
 य नराण थोवूणसूसियाओ सभावसिंगाराचारचारुवेसा संगतगतहसितभणियचेट्ठियविला-

ससंलावणिउणजुत्तोवथारकुसला सुंदरथणजहणवदणकरचलणणयणमाला वणणलावणणजोव-
णविलासकलिया नंदणवणविवरचारिणीउव्व अच्छराओ अच्छरगपेच्छणिज्जा पासार्इतातो दरिस-
णिज्जातो अभिरूवाओ पडिरूवाओ । तासि णं भंते ! मणुईणं केवतिकालस्स आहारट्ठे समुप्प-
ज्जति?, गोयमा ! चउत्थभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जति । ते णं भंते ! मणुया किमाहारमाहुरंति?,
गोयमा ! पुढविपुप्फफलाहारा ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो ! । तीसे णं भंते ! पुढवीए केरि-
सए आसाए पणत्ते?, गोयमा ! से जहाणामए गुलेति वा खंडेति वा सक्कराति वा मच्छंडियाति
वा भिसकंदेति वा पप्पडमोयएति वा पुप्फउत्तराह वा पउमुत्तराह वा अकोसिताति वा विज-
ताति वा महाविजयाह वा आथंसोवसाति वा अणोवसाति वा चाउरक्के गोखीरे चउठाणपरि-
णए गुडखंडमच्छंडिउवणीए मंदगिगकडीए वण्णेणं उव्वेए जाव फासेणं, भवेताख्वे सिता?,
नो इणट्ठे समट्ठे, तीसे णं पुढवीए एत्तो इट्ठयराए चेवं जाव मणामतराए चेव आसाए णं पणत्ते,
तेसि णं भंते ! पुप्फफलाणं केरिसए आसाए पणत्ते?, गोयमा ! से जहानामए चाउरंतचक्कव-
ट्ठिस्स कल्ल्याणे पवरभोयणे सतसहस्सनिप्फन्ने वण्णेणं उव्वेते गंधेणं उव्वेते रसेणं उव्वेते फासेणं
उव्वेते आसाइणिज्जे वीसाइणिज्जे दीवणिज्जे विंहणिज्जे दप्पणिज्जे मयणिज्जे सव्विंदियगातपल्हाय-
णिज्जे, भवेताख्वे सिता?, णो तिणट्ठे समट्ठे, तेसि णं पुप्फफलाणं एत्तो इट्ठतराए चेव जाव आस्साए णं

पणत्ते । ते णं भंते ! मणुया तमाहारमाहारित्ता कहिं वसहिं उवेंति ? , गोयमा ! रुक्खंगेहालता णं
 ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । ते णं भंते ! रुक्खा किंसंठिया पणत्ता ? , गोयमा ! कूडा-
 गारसंठिता पेच्छाघरसंठिता सत्तागारसंठिया झ्यसंठिया थूमसंठिया तोरणसंठिया गोपुरचे-
 त्तियपा(या)लगसंठिया अट्टालगसंठिया पासादसंठिया हम्मतलसंठिया गवक्खसंठिया वालगपो-
 त्तियसंठिता वलभीसंठिता अण्णे तत्थ बह्वे वरभवणसयणासणविसिद्धसंठाणसंठिता सुहसी-
 यलच्छाया णं ते दुमगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरूयदीवे दीवे गेहाणि वा
 गेहावणाणि वा ? , णो तिण्ढे सम्ढे, रुक्खगेहालया णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि
 णं भंते ! एगूरूयदीवे २ गामाति वा णगराति वा जाव सन्निवेसाति वा ? , णो तिण्ढे सम्ढे, जहि-
 च्छितकामगामिणो ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगूरूयदीवे असीति
 वा मसीइ वा कसीइ वा पणीति वा वणिज्जाति वा ? , नो तिण्ढे सम्ढे, ववगयअसिमसिकि-
 सिपणियवणिज्जा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगूरूयदीवे हिर-
 ण्णेति वा सुवन्नेति वा कंसेति वा दूसेति वा मणीति वा झुत्तिएति वा विपुलधणकणगरयणम-
 णिमोत्तियसंखसिलप्पवालसंतसारसावएज्जेति वा ? , हंता अत्थि, णो चेव णं तेसिं मणुयाणं
 तिव्वे ममत्तभावे समुप्पज्जति । अत्थि णं भंते ! एगोरूयदीवे रायाति वा जुवारायाति वा ईसरेति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १५१ ॥

वा तलवरेह वा माडंघियाति वा कोडुंघियाति वा इभ्राति वा सेणावतीति वा सत्यवा
हाति वा?, णो तिण्ठे सम्भे, ववगयइह्दीसक्कारा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि
णं भंते! एगूरुयदीवे २ दासाति वा पेसाइ वा सिस्साति वा भयगति वा भाइल्लागाइ वा कम्म-
गरपुरिसाति वा?, नो तिण्ठे सम्भे, ववगतआभिओगिता णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! ।
अत्थि णं भंते! एगोरुयदीवे दीवे माताति वा पियाति वा भायाति वा भइणीति वा भज्जाति
वइ गुराति वा धूयाइ वा सुण्हाति वा?, हंता अत्थि, नो चेव णं तेसि णं मणुयाणं तिब्बे पेमबंधणे
ससुण्णज्जति, पयणुपेज्जबंधणा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे
अरीति वा वेरिण्ठि वा घातकाति वा वहकाति वा पडिणीताति वा पचमित्ताति वा?, णो ति-
ण्ठे सम्भे, ववगतवेराणुबंधा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगोरुएदीवे
मिचाति वा वतंसाति वा घडिताति वा सहीति वा सुहियाति वा महाभागाति वा संगतियाति
वा?, णो तिण्ठे सम्भे, ववगतपेम्मा ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगो-
रुयदीवे आवाहाति वा वीवाहाति वा जण्णानि वा सद्धानि वा थालिपाकाति वा चेलोचणतणाति
वा सीमंतुण्णयणाइ वा पिति(मत)पिंडनिवेदणाति वा?, णो तिण्ठे सम्भे, ववगतआवाहविवा-
हजण्णभइथालिपागचोलेचणतणसीमंतुण्णयणमतपिंडनिवेदणा णं ते मणुयगणा पणत्ता सम-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या-
धि०
उद्देशः १
सू० १११

॥ १५१ ॥

णाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे २ इंदमहाति वा खंदमहाति वा रुद्धमहाति वा सिवम-
 हाति वा वेसमणमहाइ वा सुगुंदमहाति वा णागमहाति वा जक्खमहाति वा भूतमहाति वा
 कूवमहाति वा तलायणदिमहाति वा दहमहाति वा पव्वयमहाति वा रुक्खरोवणमहाति वा
 वेइयमहाइ वा थूभमहाति वा ? , णो तिण्ठे सम्भे, ववगतमहमहिभा णं ते मणुयगणा पणत्ता
 समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे णडपेच्छाति वा णट्टपेच्छाति वा मल्लपेच्छाति
 वा सुट्ठियपेच्छाइ वा विडंबगपेच्छाइ वा कहगपेच्छाति वा पवगपेच्छाति वा अक्खायगपेच्छाति
 वा लासगपेच्छाति वा लंखपे० मंखपे० तूणइल्लपे० तुंबवीणपे० कावणपे० सागहपे० जल्लपे० ? , णो
 तिण्ठे सम्भे, ववगतकोउहल्ला णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे
 सगडाति वा रहाति वा जाणाति वा जुग्गाति वा गिल्लीति वा थिल्लीति वा पिपिल्लीइ वा पवह-
 णाणि वा सिवियाति वा संदमाणियाति वा ? , णो तिण्ठे सम्भे, पादचारविहारिणो णं ते मणु-
 स्सगणा पणत्ता समणाडसो ! । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे आसाति वा हत्थीति वा उट्ठाति
 वा गोणाति वा महिसाति वा खराति वा घोडाति वा अजाति वा एलाति वा ? , हंता अत्थि,
 नो चेव णं तेसिं मणुयाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति । अत्थि णं भंते ! एगोरुयदीवे दीवे
 सीहाति वा वग्घाति वा विगाति वा दीवियाइ वा अच्छाति वा परस्सराति वा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १५२ ॥

तरच्छाति वा विडालाह वा सुणगति वा कोलसुणगति वा कोकंतियाति वा ससगति वा
चित्तलाति वा चिह्ललगति वा?, हुंता अत्थि, नो च्चव णं ते अण्णमण्णस्स तेसिं वा मणुयाणं
किंचि आवाहं वा पवाहं वा उप्पायंति वा छविच्छेदं वा करेति, पगतिभद्दका णं ते सावयगणा
पण्णत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे सालीति वा वीहीति गोधूमामति वा
जवाति वा तिलाति वा इक्खूति वा?, हुंता अत्थि, नो च्चव णं तेसिं मणुयाणं परिभोगत्ताए
हवमागच्छंति । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे गत्ताह वा दरीति वा घंसाति वा भिगूति वा
उवाएति वा विसमेति वा विज्जलेति वा धूलीति वा रेणूति वा पंकेह वा चलणीति वा?, णो तिण्ण्डे
समहे, एगुरुयदीवे णं दीवे बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पण्णत्ते समणाउसो! । अत्थि णं भंते!
एगुरुयदीवे दीवे खाणूति वा कंटएति वा हीरएति वा सक्कराति वा तणकयवराति वा पत्तकयव-
राह वा असुतीति वा पूतियाति वा दुब्बिगंधाह वा अचोक्खवाति वा?, णो तिण्ण्डे समहे, ववगय-
खाणुकंटकहीरसक्करतणकयवरपत्तकयवरअसुतिपूतियदुब्बिगंधमचोक्खपरिवज्जिए णं एगुरुयदीवे
पण्णत्ते समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे दंसाति वा मसगति वा पिसुयाति वा
जूताति वा लिक्खवाति वा ढंकुणाति वा?, णो तिण्ण्डे समहे, ववगतदंसमसगपिसुतजूतलिक्ख-
ढंकुणपरिवज्जिए णं एगुरुयदीवे पण्णत्ते समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे अहीह वा

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या-
धि०
उद्देशः १
सू० १११

॥ १५२ ॥

अयगराति वा महोरगाति वा?, हंता अत्थि, नो च्वे णं ते अन्नमन्नस्स तेसिं वा मणुयाणं किंचि
 आबाहं वा पबाहं वा छविच्छेयं वा करेंति, पगइभइगा णं ते वालगगणा पणत्ता समणाउसो!।
 अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे गहदंडाति वा गहसुसलाति वा गहगज्जिताति वा गहजुद्धाति वा गह-
 संघाडगाति वा गहअवसव्वाति वा अब्भाति वा अब्भरुक्खाति वा संझाति वा गंधव्वनगराति
 वा गज्जिताति वा विज्जुताति वा उक्कापाताति वा दिसादाहाति वा णिग्घाताति वा पंसुचिद्धीति वा
 जुवगाति वा जक्खालिस्साति वा धूमिताति वा महिताति वा रउग्घाताति वा चंदोवरागाति वा
 सूरोवरागाति वा चंदपरिवेसाइ वा सूरपरिवेसाति वा पडिचंदति वा पडिसूराति वा इंदधणूति
 वा उदगमच्छाति वा अमोहाइ वा कविहसियाइ वा पाईणवायाइ वा पडीणवायाइ वा जाव
 सुद्धवाताति वा गामदाहाति वा नगरदाहाति वा जाव सण्णिवेसदाहाति वा पाणक्खतज्जण-
 क्खयकुलक्खयघणक्खयवसणभूतमणारिताति वा?, णो तिण्ठे सम्ठे। अत्थि णं भंते! एगुरु-
 यदीवे दीवे डिंबाति वा डमराति वा कलहाति वा बोलाति वा खाराति वा वेराति वा विरुद्ध-
 रज्जाति वा?, णो तिण्ठे सम्ठे, ववगतडिंबडमरकलहबोलखारवेरविरुद्धरज्जविवज्जिता णं ते मणु-
 यगणा पणत्ता समणाउसो!। अत्थि णं भंते! एगुरुयदीवे दीवे महाजुद्धाति वा महासंगामाति
 वा महासत्थनिवयणाति वा महापुरिसवाणाति वा महारुधिरवाणाति वा नागवाणाति वा खेण-

वाणाह वा तामसवाणाह वा दुब्भूतियाह वा कुलरोगाति वा गामरोगाति वा
मंडलरोगाति वा सिरोवेदणाति वा अच्छिवेदणाति वा कणवेदणाति वा णक्वेदणाह वा दंतवेद-
णाह वा नखवेदणाह वा कासाति वा सासाति वा जराति वा दाहाति वा कच्छति वा खसराति-
वा कुद्धाति वा कुडाति वा दगराति वा अरिसाति वा अजीरगाति वा भगंदराह वा इंदगहाति
वा खंदगहाति वा कुमारगहाति वा णागगहाति वा जक्खगहाति वा भूतगहाति वा उब्बे-
यगहाति वा धणुगहाति वा एगाहियगहाति वा बेयाहियगहाति वा तेयाहियगहियाह वा
चाउत्थगाहियाति वा हियसूलाति वा मत्थगसूलाति वा पाससूलाह वा कुच्छिसूलाह वा जो-
णिसूलाह वा गाममारीति वा जाव सन्निवेशमारीति वा पाणक्खय जाव वसणभूतमणारिताति वा?;
णो तिण्ठे सम्भे, ववगतरोगायंका णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरू-
यदीवे दीवे अतिवासाति वा मंदवासाति वा सुबुद्धीह वा मंदबुद्धीति वा उइवाहाति वा पवाहाति
वा दगुब्भेयाह वा दगुप्पीलाह वा गामवाहाति वा जाव सन्निवेशवाहाति वा पाणक्खय० जाव
वसणभूतमणारिताति वा?; णो तिण्ठे सम्भे, ववगतदगोवइवा णं ते मणुयगणा पणत्ता सम-
णाउसो! । अत्थि णं भंते! एगुरूयदीवे दीवे अयागराति वा तम्बागराह वा सीसागराति वा
सुवण्णागराति वा रतणागराति वा बइरागराह वा वसुहाराति वा हिरणवासाति वा सुवण्ण-

वासाति वा रयणवासाति वा वह्रवासाति वा आभरणवासाति वा पत्तवासाति वा पुष्पवासाति
 वा फलवासाति वा बीयवासा० मल्लवासा० गंधवासा० वणवासा० चुणवासा० खीरबुडीति
 वा रयणबुडीति वा हिरणबुडीति वा सुवण० तहेव जाव चुणबुडीति वा सुकालाति वा दुकां-
 लाति वा सुभिक्षाति वा दुभिक्षाति वा अप्पघाति वा महग्घाति वा कथाइ वा महाविक्कयाइ
 वा सण्णिहीइ वा सचथाइ वा निधीइ वा निहाणाति वा चिरपोराणाति वा पहीणसामियाति वा
 पहीणसेउयाइ वा पहीणगोत्तागाराइं वा जाइं इमाइं गामागरणगरखेडकब्बडमडंबदोणसुहपट्ट-
 णासमसंवाहसन्निवेसेसु सिंघाडगतिगच्छक्कचरचउसुहमहापहपहेसु णगरणिच्चमणसुसाणगिरि-
 कंदरसन्तिसेल्लोवट्टाणभवणगिहेसु सन्निखित्ताइं चिडंति, नो तिण्ठे समट्टे । एगुरुयदीवे णं
 भंते ! दीवे मणुयाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहन्नेणं पलिओवमस्स असं-
 खेज्जइभागं असंखेज्जतिभागेण ऊणगं उक्कोसेण पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागं । ते णं भंते !
 मणुया कालमासे कालं किच्चा कहिं गच्छंति कहिं उववज्जंति ?, गोयमा ! ते णं मणुया छम्मासा-
 वसेसाडया मिहुणताइं पसवंति अउणासीइं राइंदियाइं मिहुणाइं सारक्वंति संगोविंति य, सार-
 खित्ता २ उस्ससित्ता निस्ससित्ता कासित्ता छीतित्ता अक्किट्ठा अव्वहिता अपरियाविया [प-
 लिओवमस्स असंखिज्जइभागं परियाविय] सुहंसुहेणं कालमासे कालं किच्चा अन्नयरेसु देवलोएसु

देवताए उववतारो भवन्ति, देवलोयपरिगहा णं ते मणुयगणां पणत्ता समणाडसो ! ॥ कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं आभासियमणुस्साणं आभासियदीवे णमं दीवे पणत्ते !, गोयमा ! जंबू-
दीवे दीवे चुल्लहिमवंतस्स वासधरपव्वतस्स दाहिणपुरिच्छिमिह्लातो चरिमंतातो लवणससुद्धं
तिन्नि जोयण० सेसं जहा एगुरुयाणं गिरवसेसं सव्वं ॥ कहि णं भंते ! ! दाहिणिह्लाणं णंगो-
लिमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वास-
धरपव्वयस्स उत्तरपुरिच्छिमिह्लातो चरिमंतातो लवणससुद्धं तिणिण जोयणसताहं सेसं जहा ए-
गुरुयमणुस्साणं ॥ कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं वेसाणियमणुस्साणं पुच्छा, गोयमा ! जंबूदीवे
दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं चुल्लहिमवंतस्स वासधरपव्वयस्स दाहिणपच्चत्थिमिह्लाओ च-
रिमंताओ लवणससुद्धं तिणिण जोयण० सेसं जहा एगुरुयाणं ॥ (सू० १११)

‘एगोरुयदीवस्स णं भंते !’ इत्यादि, एकोरुकद्धीपस्य णमिति पूर्ववत् भदन्त ! ‘कीदृशः’ क इव दृश्यः ‘आकारभावप्रत्यवतारः’
भूम्यादिल्वरूपसम्भवः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! एकोरुकद्धीपे ‘बहुसमरमणीयः’ प्रभूतसमः सन् रस्यो भूमिभागः प्रज्ञप्तः ।
‘से जहानामए आलिंणपुक्खरेइ वा’ इत्यादिरुत्तरुकुरुगमस्तावदनुसर्त्तव्यो यावदनुसञ्जानासूत्रं, नवरत्न नानाल्पमिदं—मनुष्या अष्टौ
धनुःशतान्युच्छ्रिता वरुव्याश्चतुःपष्टिः पृष्ठकरण्डकाः—पृष्ठवंशाः, दृह्लप्रमाणानां हि ते बहवो भवन्ति, एकोनाशीतिं च रात्रिन्दिवानि
स्वापलान्यनुपालयन्ति, स्थितिक्षेपां जघन्येन देशेनः पत्त्योपमासल्लेयभागाः, एतदेव व्याचष्टे—पत्त्योपमासल्लेयभागान्यूनः, उत्कर्षतः

परिपूर्णः पत्योपमासङ्ख्येयभागः ॥ 'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भदन्त ! दाक्षिणात्यानामाभापिकमनुष्याणामाभापिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य दक्षिणेन—दक्षिणस्यां दिशि क्षुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पूर्व-स्माच्चरमान्तात् 'दक्षिणपूर्वेण' दक्षिणपूर्वस्थां दिशि लवणसमुद्रं क्षुल्लहिमवदंष्ट्राया उपरि त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे दंष्ट्राया उपरि दाक्षिणात्यानामाभापिकमनुष्याणामाभापिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, शेषवक्तव्यता एकोरुकवद्वक्तव्या यावत्स्थितिसूत्रम् ॥ 'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भदन्त ! दाक्षिणात्यानां नाङ्गोलिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य 'दक्षिणेन' दक्षिणस्यां दिशि क्षुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पाश्चात्याच्चरमान्ताद् 'दक्षिणपश्चिमेन' दक्षिणपश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रं त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे दंष्ट्राया उपरि दाक्षिणात्यानां नाङ्गोलिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, शेषं यथैकोरुकाणां तथा वक्तव्यं यावत्स्थितिसूत्रम् ॥ 'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भदन्त ! वैशालिकमनुष्याणां वैशालिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य 'दक्षिणेन' दक्षिणस्यां दिशि क्षुल्लहिमवतो वर्षधरपर्वतस्य पाश्चात्याच्चरमान्ताद् 'उत्तरपश्चिमेन' उत्तरपश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रं त्रीणि योजनशतान्यवगाह्यात्रान्तरे दंष्ट्राया उपरि वैशालिकमनुष्याणां वैशालिकद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, शेषमेकोरुकवद् वक्तव्यं यावत्स्थितिसूत्रम् ॥

कहि णं भंते ! दाहिणिह्लाणं ह्यकणमणुस्साणं ह्यकणद्वीवे णामं द्वीवे पणत्ते ?, गोयमा ! एशु-
 रूयद्वीवस्स उत्तरपुरच्छिमिह्लातो चरिमंतातो लवणसमुद्रं चत्तारि जोयणसयाइं ओगाहित्ता
 एत्थ णं दाहिणिह्लाणं ह्यकणमणुस्साणं ह्यकणद्वीवे णामं द्वीवे पणत्ते, चत्तारि जोयणसयाइं

आयामविक्रवंभेणं वारस जोयणसया पन्नदी किंचिविसेसूणा परिक्रवेणं, से णं एगाए पडमवर-
वेतियाए अवसेसं जहा एगुरूयाणं । कहि णं भंते । दाहिणिह्माणं गजकणमणुस्साणं पुच्छा, गो-
यमा ! आभासियदीवस्स दाहिणपुरच्छिमिह्मातो चरिमंतातो लवणसमुद्धं चत्तारि जोयणसताहं
सेसं जहा हयकण्णाणं । एवं गोकणमणुस्साणं पुच्छा । वेसाणितदीवस्स दाहिणपच्चत्थिमिह्मातो
चरिमंतातो लवणसमुद्धं चत्तारि जोयणसताहं सेसं जहा हयकण्णाणं । सल्लिकण्णाणं पुच्छा,
गोयमा ! णंगोलियदीवस्स उत्तरपच्चत्थिमिह्मातो चरिमंतातो लवणसमुद्धं चत्तारि जोयणसताहं
सेसं जहा हयकण्णाणं ॥ आतंसमुह्माणं पुच्छा, हतकण्णयदीवस्स उत्तरपुरच्छिमिह्मातो चरिमंतातो
पंच जोयणसताहं ओगाहिन्ना एत्थ णं दाहिणिह्माणं आयंसमुह्मणुस्साणं आयंसमुह्दीवे णामं
दीवे पणत्ते, पंच जोयणसयाहं आयामविक्रवंभेणं, आसमुह्माणं छ सया, आसकन्नाह्माणं सत्ता,
उक्कामुह्माणं अट्ठ, घणदंताह्माणं जाव नव जोयणसयाहं,—एगुरूयपरिक्रवेवो नव चैव सयाहं अडण-
पन्नाहं । वारसपन्नदहं हयकण्णाह्माणं परिक्रवेवो ॥१॥ आयंसमुह्माणं पन्नरसेकासीए जोयणसते किं-
चिविसेसाधिए परिक्रवेणं, एवं एतेणं कमेणं उवडञ्जिऊण णेतन्वा चत्तारि चत्तारि एगपमाणा,
णाणत्तं ओगाहे, विक्रवंभे परिक्रवेवे पढमवीतततियचउक्काणं उग्गाहो विक्रवंभो परिक्रवेवो भणितो,
चउत्थचउक्के छजोयणसयाहं आयामविक्रवंभेणं अट्टारसत्ताणउते जोयणसते विक्रवंभेणं । पंचम-

चउक्के सत्त जोयणसताइं आयामविक्खंभेणं बावीसं तेरसोत्तरे जोयणसए परिक्खेवेणं । छट्ठचउक्के
 अट्ठजोयणसताइं आयामविक्खंभेणं पणुवीसं गुणतीसजोयणसए परिक्खेवेणं । सत्तमचउक्के नव-
 जोयणसताइं आयामविक्खंभेणं दो जोयणसहस्साइं अट्ठ पणयाले जोयणसए परिक्खेवेणं ।
 जस्स य जो विक्खंभो उग्गहो तस्स तत्तिओ चेव । पढमाइयाण परिरतो जाण सेसाण अ-
 हिओ उ ॥ १ ॥ सेसा जहा एगुरुयदीवस्स जाव सुद्धदंतदीवे देवलोकपरिग्गहा णं ते मणुयगणा
 पणत्ता समणाउसो ! ॥ कहि णं भंते ! उत्तरिह्माणं एगुरुयमणुस्साणं एगुरुयदीवे णामं दीवे प-
 णत्ते ? गोयमा ! जंबूद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं सिहरिस्स त्वासघरपव्वयस्स उत्तर-
 पुरच्छिमिह्णो चरिमंताओ लवणससुद्धं तिण्णि जोयणसताइं ओगाहिता एवं जहा दाहिणि-
 ह्णो तहा उत्तरिह्णो भाणितव्वं, णवरं सिहरिस्स वासहरपव्वयस्स विदिसासु, एवं जाव
 सुद्धदंतदीवेत्ति जाव सेत्तं अंतरदीवका ॥ (सू० ११२) । से किं तं अकम्मभूमगमणुस्सा ? , २
 तीसविधा पणत्ता, तंजहा—पंचहिं हेमवएहिं, एवं जहा पणवणापदे जाव पंचहिं उत्तरकुरुहिं,
 सेत्तं अकम्मभूमगगा । से किं तं कम्मभूमगा ? , २ पणरसविधा पणत्ता, तंजहा—पंचहिं भर-
 हेहिं पंचहिं एरवएहिं पंचहिं महाविदेहेहिं, ते समासतो डुविहा पणत्ता, तंजहा—आयरिया
 मिलेच्छा, एवं जहा पणवणापदे जाव सेत्तं आयरिया, सेत्तं गब्भवक्कंतिया, सेत्तं मणुस्सा ॥ (सू० ११३)

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ १५६ ॥

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, फ भदन्त ! हयकर्णमनुष्याणां हयकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! एकोरुकद्वीपस्य पूर्वसागरमान्ताद् उत्तरपूर्वस्थां दिशि लवणसमुद्रं चलारि योजनशतान्यवगाहान्त्रान्तरे क्षुद्रहिमवदंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्तादपि चतुर्योजनशतान्तरे दाक्षिणात्यानां हयकर्णमनुष्याणां हयकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, स च चलारि योजनशतान्यायामविष्कम्भेन द्वादश पथ्यपष्ठानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिश्लेषेण, शेषं यथैकोरुकमनुष्याणां । एवमागापिकद्वीपस्य पूर्वसागरमान्ता-दक्षिणपूर्वस्थां दिशि चलारि योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाहान्त्रान्तरे क्षुद्रहिमवदंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्ताचतुर्योजनशतान्तरे गजकर्णमनुष्याणां गजकर्णो द्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, आयामविष्कम्भपरिधिपरिमाणं हयकर्णद्वीपत् । नान्नोलिकद्वीपस्य पश्चिमागर-मान्तादक्षिणपश्चिमेन चलारि योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाहान्त्रान्तरे क्षुद्रहिमवदंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्ताचतुर्योजनशतान्तरे गोकर्णमनुष्याणां गोकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, आयामविष्कम्भपरिधिपरिमाणं हयकर्णद्वीपत् । वैशालिकद्वीपस्य पश्चिमागरमान्ताद् उत्तरपश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रमवगाह चलारि योजनशतानि अत्रान्तरे क्षुद्रहिमवदंष्ट्राया उपरि जम्बूद्वीपवेदिकान्ताचतुर्योजनशता-न्तरे दाक्षिणात्यानां शङ्कुलीकर्णमनुष्याणां शङ्कुलीकर्णद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, आयामविष्कम्भपरिधिपरिमाणं हयकर्णद्वीपत्, पश्च-चरवेदिकावनपण्डमनुष्यादिसरूपं च समस्तमेकोरुकद्वीपत् । एवमेतेनाभिलापेनामीपां हयकर्णद्वीपां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिनिदिक्षु पथ योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह पथयोजनशतान्यायामविष्कम्भ एकशीलभिकपथदस्ययोजनशतपरिशेषाः पश्चन-रवेदिकावनपण्डमण्डितत्राल्यप्रत्येशा जम्बूद्वीपवेदिकान्तात्पथयोजनशतप्रमाणान्तरा आदर्शगुरगेण्डयुरागोमुरागोमुरनामानश्वारो द्वीपा चकन्व्याः, तथथा—हयकर्णस्य परत आदर्शगुरो गजकर्णस्य परतो मेण्डगुरो गोकर्णस्य परतो शङ्कुलीकर्णस्य परतो गोमुत्तः ।

३ प्रतिपत्तौ

मनुष्या-

धि०

उद्देशः १

सू० ११३

॥ १५६ ॥

एतेषामप्यादर्शमुखानीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो भूयोऽपि यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं लवणसमुद्रं पट् पट् योजनशतान्यवगाह्य
 पड्योजनशतायामविष्कम्भाः सप्तनवत्यधिकाष्टादशयोजनशतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिकावनखण्डमण्डितपरिसरा जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् पड्यो-
 जनशतप्रमाणान्तरा अश्वमुखहस्तिमुखसिंहमुखव्याघ्रमुखनामानश्चत्वारो द्वीपा वक्तव्याः, तद्यथा—आदर्शमुखस्य परतोऽश्वमुखः, मेण्डसु-
 खस्य परतो हस्तिमुखः, अयोमुखस्य परतः सिंहमुखः, गोमुखस्य परतो व्याघ्रमुखः । एतेषामश्वमुखादीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो य-
 थाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं सप्त योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य सप्तयोजनशतायामविष्कम्भास्त्रयोदशधिकद्वाविंशतियोज-
 नशतपरिरयाः पद्मवरवेदिकावनखण्डसमवगूढाः जम्बूद्वीपवेदिकान्तात्सप्तयोजनशतप्रमाणान्तरा अश्वकर्णहरिकर्णकर्णकर्णप्रावरणनामा-
 नश्चत्वारो द्वीपा बोध्याः, तद्यथा—अश्वमुखस्य परतोऽश्वकर्णः हस्तिमुखस्य परतो हरिकर्णः सिंहमुखस्य परतोऽकर्णः व्याघ्रमुखस्य परतः
 कर्णप्रावरणः, तत एतेषामप्यश्वकर्णानीनां चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकमष्टौ अष्टौ योजनशतानि लवण-
 समुद्रमवगाह्याष्टयोजनशतायामविष्कम्भा एकोनत्रिंशदधिकपञ्चविंशतियोजनशतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिकावनखण्डमण्डितपरिसरा जम्बू-
 द्वीपवेदिकान्तादष्टयोजनशतप्रमाणान्तरा उत्कामुखमेघमुखविद्युन्मुखविद्युन्मिताभिधानाश्चत्वारो द्वीपा वक्तव्याः, तद्यथा—अश्वकर्णस्य
 परत उत्कामुखः हरिकर्णस्य परतो मेघमुखः अकर्णस्य परतो विद्युन्मुखः कर्णप्रावरणस्य परतो विद्युद्दन्तः, एतेषामप्युत्कामुखादीनां
 चतुर्णां द्वीपानां परतो यथाक्रमं पूर्वोत्तरादिविदिक्षु प्रत्येकं नव नव योजनशतानि लवणसमुद्रमवगाह्य नवनवयोजनशतायामविष्कम्भाः
 पञ्चचत्वारिंशदधिकाष्टाविंशतियोजनशतपरिक्षेपाः पद्मवरवेदिकावनखण्डसमवगूढा जम्बूद्वीपवेदिकान्तात् नवयोजनशतप्रमाणान्तरा
 घनदन्तलष्टदन्तगूढदन्तशुद्धदन्तनामानश्चत्वारो द्वीपाः, तद्यथा—उत्कामुखस्य परतो घनदन्तः मेघमुखस्य परतो लष्टदन्तः विद्युन्सु-

खस्य परतो गूढदन्तः विदुदन्तस्य परतः शुद्धदन्तः । एतेषामेव द्वीपानामवगाहायामविष्कम्भपरिरयपरिमाणसङ्ग्रहाथापद्रुमाह—“प-
ढमंसि तित्रि उ सया सेसाण सउत्तरा नव उ जाव । ओगाहं विक्खंभं दीवाणं परिरयं वोच्छं ॥ १ ॥ पढमचउक्कपरिरया वीयच-
उक्कस्स परिरओ अहिओ । सोलेहिं तिहि उ जोयणसएहिं एमेव सेसाणं ॥ २ ॥ एगोरुयपरिखेवो नव चेव सयाइं अउणपण्णाइं ।
वारस पण्णट्ठाइं ह्यकण्णाणं परिक्खेवो ॥ ३ ॥ पणरस एफासीया आयंसमुहाण परिरओ होइ । अट्टार सत्तनउया आसमुहाणं
परिक्खेवो ॥ ४ ॥ वावीसं तेराइं परिखेवो होइ आसकन्नाणं । पणुवीस अउणतीसा उफामुहपरिरओ होइ ॥ ५ ॥ दो चेव सहस्साइं अट्टेव
सया हवंति पणयाला । धणदंतहीवाणं विसेसमहिओ परिक्खेवो ॥ ६ ॥” व्याख्या—प्रथमे द्वीपचतुष्के चिन्त्यमाने त्रीणि योजनशतान्यव-
गाहनां—लवणसमुद्रावगाहं विष्कम्भं च, विष्कम्भग्रहणादायामोऽपि गृह्यते तुल्यपरिमाणत्वात्, जानीहि इति क्रियाशेषः, शेषाणां
द्वीपचतुष्कानां शतोत्तराणि त्रीणि शतानि अवगाहनाविष्कम्भं तावजानीयाद् यावन्नव शतानि, तथा—द्वितीयचतुष्के चत्वारि
शतानि, तृतीये पन्ध्र शतानि, चतुर्थे षट् शतानि, पन्ध्रमे सप्त शतानि, षष्ठेऽष्टौ शतानि, सप्तमे नव शतानि, अत ऊर्ध्वं द्वीपानामेकोरु-
प्रभृतीनां ‘परिरयं’ परिरयप्रमाणं वक्ष्ये । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—‘पढमचउक्के’त्यादि, ‘प्रथमचतुष्के परिरयात्’ प्रथमद्वीपच-
तुष्के परिरयपरिमाणात् द्वितीयचतुष्कस्य—द्वितीयद्वीपचतुष्टयस्य परिरयः—परिरयपरिमाणमधिकः षोडशैः षोडशोत्तरैस्त्रिभिर्योजनशतैः,
‘एवमेव’ अनेनैव प्रकारेण शेषाणां ‘द्वीपानां’ द्वीपचतुष्कानां परिरयपरिमाणमधिकं पूर्वपूर्वचतुष्कपरिरयपरिमाणान्दवसातव्यम्, एतदेव
धैतेन दर्शयति—‘एकोरुये’त्यादि ‘एकोरुक्कपरिक्षेपे’ एकोरुकोपलक्षितप्रथमद्वीपचतुष्कपरिक्षेपे नव शतानि एकोनपन्धाशानि—एको-
नपन्धाशदधिकानि । ततस्त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु ‘ह्यकण्णाण’मिति वचनात् ह्यकर्णप्रसुराणां द्वितीयानां चतुर्णां

द्वीपानां परिक्षेपो भवति, स च द्वादश योजनशतानि पञ्चपट्टानि-पञ्चपट्टाधिकानि । तत्रापि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'आयंसमुहाणं'ति आदर्शमुखप्रमुखाणां चतुर्णां द्वीपानां परिरयपरिमाणं भवति, तच्च पञ्चदश योजनशतान्येकाशीत्यधिकानि । ततो भूयोऽपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'आसमुहाणं'ति अश्वमुखप्रभृतीनां चतुर्थानां चतुर्णां द्वीपानां परिक्षेपः, तद्यथा-अष्टादश योजनशतानि 'सप्तनवत्यधिकानि । तेष्वपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'आसकण्णाणं'ति अश्वकर्णप्रमुखाणां पञ्चानां चतुर्णां द्वीपानां परिक्षेपो भवति, तद्यथा-द्वाविंशतियोजनशतानि त्रयोदशानि-त्रयोदशाधिकानि । ततो भूयोऽपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'उल्कामुखपरिरयः' उल्कामुखपट्टद्वीपचतुष्कपरिरयपरिमाणं भवति, तद्यथा-पञ्चविंशतियोजनशतानि एकोनत्रिंशदधिकानि । ततः पुनरपि त्रिषु योजनशतेषु षोडशोत्तरेषु प्रक्षिप्तेषु 'घनदन्तद्वीपस्य' (पानां) घनदन्तप्रमुखसप्तमद्वीपचतुष्कस्य परिक्षेपः, तद्यथा-द्वे सहस्रे अष्टौ शतानि पञ्चचत्वारिंशानि-पञ्चचत्वारिंशदधिकानि 'विसेसमहिओ' इति किञ्चिद्विशेषाधिकः अधिकृतः परिक्षेपः, पञ्चचत्वारिंशानि किञ्चिद्विशेषाधिकानीति भावार्थः; इदं च पद्मन्तेऽभिहितत्वात्सर्वत्रायभिसम्बन्धनीयं, तेन सर्वत्रापि किञ्चिद्विशेषाधिकमुक्तरूपं परिरयपरिमाणमवसातव्यं । तदेवमेते हिमवति पर्वते चतसृषु विदिक्षु व्यवस्थिताः सर्वसङ्ख्यायाऽष्टाविंशतिः; एवं हिमवत्सुत्यवर्णप्रमौणपद्मद्दप्रमाणायामविष्कम्भावगाहपुण्डरीकद्दोपशोभिते शिखरिण्यपि पर्वते लवणोदार्लवणसंस्पर्शोदारभ्य यथोक्तप्रमाणान्तराश्र्वतसृषु विदिक्षु 'एकोरुकादिनामानोऽधूणापान्तरालायामविष्कम्भा अष्टाविंशतिसङ्ख्या द्वीपा वेदितव्याः, तथा चाह-—'कहि णं भंते ! उत्तरिह्णं एगोरुयमणुस्साणं एगोरुयदीवे णामं दीवे पणंत्ते ? , गोयमा ! जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं सिहरिपव्वयस्स पुरच्छिमिह्णओ चरिंमंताओ

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १५८ ॥

लवणसमुद्भं तिम्रि जोयणसगारं ओगाह्रिता तत्र णं उत्तरिक्षणं एगोरुयमणुरसाणं एगोरुयदीपो नामं दीये पणणे” इत्यादि सर्वं तदेव, नवरयुत्तरेण विभागा कर्त्तव्या, सर्वसागया पट्पत्थाशदन्तरक्षीयाः, उपसंहारस्मात्—‘सेत्तमंतरदीवगा’ते एतेऽन्तरक्षीपकाः । अकर्मणोगुणकाः कर्मभूगुणकाश्च यथा प्रज्ञापनायां प्रथमे प्रज्ञापनाद्यो परे तथैव न कृत्वा गगत् ‘सेत्तं चरित्तारिया संत्तं मणुस्सा’ इति पद्यम्, इह तु प्रन्थगौराभयात् लिख्यन् इति, उपसंहारगाह—‘सेत्तं मणुस्सा’ त एते मनुष्याः ॥ तदेवगुणा मनुष्याः, सम्प्रति देवानभिधित्युराह—

से किं तं देवा ?, देवा नडब्बिहा पणत्ता, तंजहा-भवणवासी वाणमंतरा जोइसिया वेमाणिया (सू० ११४) से किं तं भवणवासी?, २ वसन्निहा पणत्ता, तंजहा-असुरकुमारा जहा पणायणापदे देवाणं भेओ तहा भाणितब्बो जाय अणुत्तरोवयाइया पंचक्रिया पणत्ता, तंजहा-विजयवेजयंत जाव सच्चट्टसिद्धगा, सेत्तं अणुत्तरोवयातिया ॥ (सू० ११५) कट्टिणं भंते ! भवणवासिदेवाणं भवणा पत्ता ?, कट्टिणं भंते ! भवणवासी देवा परियसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणणभाण पुड्डीणः असीउत्तरजोयणसयसहस्रवाइहाए, एवं जहा पणायणाण जाव भवणवासाइता, त(ण)त्थ णं भवणवासीणं देवाणं सत्त भवणकोडीओ वायत्तरि भवणावाससयसहस्रस्सा भवंत्तित्तिमरलाता, तत्थ णं वएवे भवणवासी देवा परियसंनि-असुरा नाग सुवत्ता य जहा पणायणाण जाव निहरंति ॥ (सू० ११६) कट्टिणं भंते ! असुरकुमाराणं देवाणं भवणा प०?, पुब्बहा, एवं जहा पणायणाठाणपदे

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० ११६

॥ १५८ ॥

जाव विहरति ॥ कहि णं भंते ! दाहिणिह्छाणं असुरकुमारदेवाणं भवणा पुच्छा; एवं जहा ठाण-
पदे जाव चमरे, तत्थ असुरकुमारिदे असुरकुमाराराया परिवसति जाव विहरति ॥ (सू० ११७)

‘से किं त’ मित्यादि, अथ के ते देवाः ?, सूरिराह—देवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—भवनवासिनो वानमन्तरा ज्योतिष्का वैमा-
निकाः, अमीषां च शब्दानां व्युत्पत्तिर्यथा प्रज्ञापनाटीकायां तथा वेदितव्या ॥ ‘से किं त’मित्यादि, अथ के ते भवतवासिनः ?,
सूरिराह—भवनवासिनो दशविधाः प्रज्ञप्ताः, एवं देवानां प्रज्ञापनागतप्रथमप्रज्ञापनाख्यपद इव तावद्भेदो वक्तव्यो यावत्सर्वार्थदेवा इति ॥
सम्प्रति भवनवासिनां देवानां भवनवसनप्रतिपादनार्थमाह—‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! भवनवासिनां देवानां भवनानि
प्रज्ञप्तानि ? , क भदन्त ! भवनवासिनो देवाः परिवसन्ति ? , भगवानाह—गौतम ! ‘इमीसे ण’मित्यादि, ‘अस्याः’ प्रत्यक्षत उपल-
भ्यमानाया यत्र वयमास्महे रत्नप्रभायाः पृथिव्याः ‘अशीत्युत्तरयो जनशतसहस्रबाहल्यायाः’ अशीत्युत्तरम्—अशीतिसहस्राधिकं
योजनशतसहस्रं बाहल्यं—पिण्डभावो यस्याः सा तथा, तस्या उपर्येकं योजनसहस्रमगाह्याधस्तादेकं योजनसहस्रं वर्जयित्वा मध्ये
‘अष्टसप्तते’ अष्टसप्ततिसहस्राधिके योजनशतसहस्रे, ‘अत्र’ एतस्मिन् स्थाने भवनवासिनां देवानां सप्त भवनकोटयो द्विसप्ततिर्भ-
वनावासशतसहस्राणि भवन्तीति आख्यातानि मया शेषैश्च तीर्थेष्वादिभिः चतुःषष्टिः शतसहस्राणि भव-
नानामसुरकुमाराणां चतुरशीतिः शतसहस्राणि नागकुमाराणां द्विसप्ततिः शतसहस्राणि सुवर्णकुमाराणां षण्णवतिः शतसहस्राणि
वायुकुमाराणां, द्वीपकुमारादीनां षण्णां प्रत्येकं षट्सप्ततिः शतसहस्राणि भवनानां, ततः सर्वसङ्ख्या यथोक्तं भवनसङ्ख्यानं भवति ।
‘ते णं भवणा’ इत्यादि, तानि, सूत्रे पुंस्त्वन्निर्देशः प्राकृतत्वात्, णमिति वाक्यालङ्कारे भवनानि बहिः ‘वृत्तानि’ वृत्ताकाराणि अन्तः

सर्वत्र सूचिता अन्यथा कपादानामसम्भवात्, तोरणानि—श्रतीतानि, तानि च प्रतोलीद्वारेषु, प्रतिद्वाराणि—मूलद्वारापान्तरालवर्तीनि लघुद्वाराणि । तथा 'जंतसयग्धिमुसलसुसंडिपरिवारिया' इति यत्राणि—नानाप्रकाराणि शतत्रयो—महायष्टयो महाशिला वा याः पातितः सत्यः पुरुषाणां शतानि व्रन्ति शुशलानि—श्रतीतानि सुपण्डयः—शस्त्रविशेषास्तैः परिवारितानि—समन्ततो वेष्टितानि अत एवायोभ्यानि—परैर्योद्धुमशक्यानि अयोभ्यत्वादेव 'सदाजयानि' सदा—सर्वकालं जयो येषु तानि सदाजयानि सर्वकालं जयवन्तीति भावः, तथा सदा—सर्वकालं गुप्तानि प्रहरणैः पुरुषैश्च योद्धुभिः सर्वतः—समन्ततो निरन्तरं परिवारिततया परेपामसहमानानां मना-गपि प्रवेशासम्भवात् 'अडयालकोष्टरइया' इति अष्टाचत्वारिंशद्भेदभिन्नविच्छित्तिकलिताः कोष्ठका—अपवरका रचिताः स्वयमेव रचनां प्राप्ता येषु तान्यष्टाचत्वारिंशत्कोष्ठकरचितानि, सुखादिदर्शनात्पाक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः, तथाऽष्टाचत्वारिंशद्भेदभिन्नविच्छित्तयः कृता वनमाला येषु तानि अष्टचत्वारिंशत्कृतवनमालानि, अन्ये त्वभिदधति—अडयालशब्दो देशीवचनात् प्रशंसावाची, ततोऽयमर्थः—'प्रशस्तकोष्ठकरचितानि प्रशस्तकृतवनमालानी'ति तथा 'क्षेमाणि' परकृतोपद्रवरहितानि, 'शिवानि' सदा मङ्गलोपेतानि, तथा किङ्कराः—किङ्करभूता येऽमरास्तैर्दण्डैः कृत्वा उपरक्षितानि—सर्वतः समन्ततो रक्षितानि किङ्करामरदण्डोपरक्षितानि, 'लाउल्लोइयमहिया' इति लाइयं नाम यद्भूमैर्गोमयादिना उपलेपनम् 'उल्लोइयं' कुड्यानां मालस्य सेटिकादिभिः संसृष्टीकरणं लाइयोल्लोइयाभ्यां महितानि—पूजितानि लाइयोल्लोइयमहितानि, तथा गोशीर्षेण—गोशीर्षनामकेन चन्दनेन सरसरक्तचन्दनेन च दर्दरेण—बहलेन चपेटाप्रकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला—हस्तका येषु तानि गोशीर्षसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलानि, तथा उपचिता—निवेशिताः चन्दनकलशा—मङ्गल्यकलशा येषु तानि उपचितचन्दनकलशानि, 'चंदणघडसुकथतोरणपडिदुवारदेसभागा'

इति चन्दनघटैः—चन्दनकलशैः सुकृतानि शोभितानीति तात्पर्यार्थः यानि तोरणानि तानि चन्दनघटसुकृतानि तोरणानि प्रतिद्वार-
देशभागं—द्वारदेशभागे येषु तानि चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागानि, तथा 'आसत्तोसत्तविपुलवद्वघारियमल्लदामक-
लावा' इति आ-अवाङ् अघोभूमौ सक्त-आसक्तौ भूमौ लग्न इत्यर्थः ऊर्ध्वं सक्त उत्सक्तः उल्लोचतले उपरि संवद्ध इत्यर्थः
विपुलो—विस्तीर्णो वृत्तो—वर्तुलः 'वघारिय' इति प्रलम्बितो माल्यदामकलापः—पुष्पमालासमूहो येषु तानि आसक्तोत्सक्तविपुलवृत्त-
प्रलम्बितमाल्यदामकलापानि, तथा पञ्चवर्णेन सुरभिणा—सुरभिगन्धेन सुक्तेन—क्षिप्तेन पुष्पपुञ्जलक्षणेनोपचारेण—पूजया कलितानि
पञ्चवर्णसुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलितानि, तथा कालागुरुः—प्रसिद्धः प्रवरः—प्रधानः कुन्दुरुष्कः—वीडा लुरष्कं—सित्दुकं कालागुरुश्च
प्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्के च कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्काणि तेषां धूपस्य यो मघमघायमानो गन्ध उद्धृत—इतस्ततो विप्रस्तृतस्तेनाभि-
रामाणि—रमणीयानि कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कतुरुष्कधूपमघमघायमानगन्धोद्धृताभिरामाणि, तथा शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धाः ते
च ते वरगन्धाश्च—वासाः सुगन्धवरगन्धास्तेषां गन्धः स एष्वस्तीति सुगन्धवरगन्धगन्धिकानि 'अतोऽनेकस्वरा'द्वितीकप्रत्ययः, अत
एव गन्धवर्त्तिभूतानि, सौरभ्यातिशयाद् गन्धद्रव्यगुणिकाकल्पनीति भावः, तथाऽऽसुरो गणानां सङ्घः—समुदायस्तेन सम्यग्—रमणीय-
त्वात् विकीर्णानि—व्याप्तानि अप्सुरो गणसङ्घविकीर्णानि, तथा दिव्यानामातोषानां—वेणुवीणासृदङ्गानां ये शब्दास्तैः संप्रणदितानि—सम्य-
क्क्षेत्रमनोहारितया प्रकर्षेण सर्वकालं नदितानि—शब्दवन्ति दिव्यश्रुतितशब्दसंप्रणदितानि सर्वरत्नमयानि—सर्वालना सामस्त्येन रत्न-
मयानि न त्वेकदेशेन सर्वरत्नमयानि—समस्तरत्नमयानि अच्छानि—आकाशस्फटिकवदतिसच्छानि ऋक्षगानि—ऋक्षगपुद्गलस्कन्धनिष्प-
न्नानि ऋक्षगदलनिष्पन्नपटवत् लण्डानि—मसृगानि श्रुण्डितपटवत् 'घट्टा' इति घृष्टानीव घृष्टानि खरशानया पापाणप्रतिमावत्, 'मट्टा'

इति मृष्टानीव मृष्टानि सुकुमारशान्तया पापाणप्रतिमादेव, अत एव नीरजांसि स्वाभाविकरजोरहितत्वात् 'निर्मलानि' आगन्तुकम-
लासम्भवात् 'निष्पङ्कानि'. कलङ्कविकलानि कर्दमरहितानि वा 'निष्कङ्कडच्छाया' इति निष्कङ्कटा-निष्कवचा निरावरणा निरु-
पघातेति भावार्थः छाया-द्वीप्रियेषां तानि निष्कङ्कटच्छायानि 'सप्रभाणि' स्वरूपतः प्रभावन्ति 'समरीचीनि' वह्निर्विनिर्गतकिरण-
जालानि 'सोद्घोतानि' वह्निर्व्यवस्थितवस्तुस्तोमप्रकाशकराणि 'प्रासादीयानि' प्रसादाय-मनःप्रसत्तये हितानि मनःप्रसत्तिका-
रीणीति भावः, तथा 'दर्शनीयानि' दर्शनयोग्यानि यानि पश्यतश्छुपी न श्रमं गच्छत इति भावः, 'अभिरूवा' इति अभि-सर्वेषां
द्रष्टृणां मनःप्रसादानुकूलतयाऽभिसुखं रूपं येषां तानि अभिरूपाणि-अत्यन्तकमनीयानीत्यर्थः अत एव 'पडिरूवा' इति प्रतिविशिष्टं रूपं
येषां तानि प्रतिरूपाणि, अथवा प्रतिक्षणं नवं नवमिव रूपं येषां तानि प्रतिरूपाणि ॥ तदेवं भवनस्वरूपमुक्तमिदानीं यत्पृष्ठं 'क भदन्त !
भवनवासिनो देवाः परिवसन्ती'ति तत्रोत्तरमाह—'तत्थ णं बहवे भवणवासी देवा परिवसन्ति असुरा नागा भेदो भाणि-
यव्वो जाव विहरंति एवं जा ठाणपदे वत्तव्वया सा भाणियव्वा जाव चमरेणं असुरकुमारिंदे असुरकुमाराराया परिवस-
इ' इति, 'तत्र' तेष्वन्तरोदितस्वरूपेषु भवनेषु बहवो भवनवासिनो देवाः परिवसन्ति, तानेव जातिभेदत आह—'असुरा नागा' इ-
त्यादि यावत्करणादेवं परिपूर्णः पाठः—'असुरा नागा सुवण्णा विज्जू अग्गी य दीव उद्वही य विसिपवणथणियनामा दसहा एए भवणवा-
सी ॥ १ ॥ चूडामणिमउडरयणा १ भूसणनागफण २ गरल ३ वइर ४ पुण्णकलसअंकउफेस ५ सीह ६ ह्यवर ७ गय ८ मगरंक-
९ वरवद्धमाण १० निजुत्तचित्तविंधगया सुरुवा महिडुया महल्लुइया महायसा महावला महाणुभागा महासोक्खा हारविराइयवच्छा
कडगतुडियथंसियमुया अंगयकुंडलमहुंगंडतलकण्णा पीढधारी विचित्तहत्थाभरणा विचित्तमालामजली (मउडा) कल्लाणगपवरवत्थप-

रिहिया कलाणगपवरमहाणुलेवणवरा भासुरवौदी पलंबवणमालधरा दिव्वेणं वण्णेणं दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं फासेणं दिव्वेणं संघय-
णेणं दिव्वाए इड्डीए दिव्वाए जुईए दिव्वाए पहाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अचीए दिव्वेणं तेएणं दिव्वेणं लेस्साए दस दिसाओ
उज्जोवेमाणा, ते णं तत्थ साणं २ भवणावाससयसहस्साणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं साणं साणं तायत्तीसगणं साणं साणं च
लोगपालाणं साणं २ अगमहिंसीणं साणं २ अणीयाणं साणं साणं अणियाहिवईणं साणं २ आयरक्खवेवसाहस्सीणं अण्णेसिं च
चहूणं भवणवासीणं देवाणं देवीण य आहेवचं पोरेवचं सामित्तं महयरगतं आणाईसरसेणावचं कारेमाणा पालेमाणा महाया-
ऽऽहयनट्टगीयवाइयतंतीतलतालघणमुंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं मुंजमाणा विहरंति' अस्य व्याख्या—'असुरा' असु-
रकुमारा; एवं नागकुमाराः सुवर्णकुमारा विद्युत्कुमारा अभिकुमारा द्वीपकुमारा उदधिकुमारा दिक्कुमाराः पवनकुमाराः क्षान्तिकु-
माराः; 'दशधा' दशप्रकाराः 'एते' अन्तरोदिता असुरकुमारादयो भवनवासिनो यथाक्रमं चूडामणिमुकुटरत्नभूयणनियुक्तनाग-
स्फटादिविचित्रचिह्नगताश्च, तथाहि—असुरकुमारा भवनवासिनश्चूडामणिमुकुटरत्नाः; चूडामणिर्नाम मुकुटे रत्नं चिह्नभूतं येषां ते तथा,
नागकुमारा भूयणनियुक्तनागस्फटारूपचिह्नधराः; सुवर्णकुमाराः भूयणनियुक्तगुरुधरूपचिह्नधराः; विद्युत्कुमाराः भूयणनियुक्तवज्ररूपचि-
ह्नधराः; वज्रं नाम शक्रस्यायुधं, अभिकुमारा भूयणनियुक्तपूर्णकलशरूपचिह्नधराः; द्वीपकुमारा भूयणनियुक्तसिंहरूपचिह्नधराः; उदधिकु-
मारा भूयणनियुक्तहयवररूपचिह्नधारिणः; दिक्कुमारा भूयणनियुक्तगजरूपचिह्नधारिणः; वायुकुमारा भूयणनियुक्तमकररूपचिह्नधराः;
क्षान्तिकुमारा भूयणनियुक्तवर्द्धमानरूपचिह्नधारिणः; भूयणमत्र मुकुटो द्रष्टव्योऽन्यत्र 'मउडवरवद्धमाणनिजुत्तचित्तचिंधगया'
इति पाठदर्शनाद्, वर्द्धमानकं—शरावसंपुटं, पुनः सर्वे कथम्भूताः? इत्याह—'सुरूपाः' शोभनं रूपं येषां ते तथा, अस्यन्तकमनीय-

रूपा इत्यर्थः, 'महिद्धिया महज्जुइया महायसा महाबला महाणुभागा महासोक्खा' इति प्राप्तं, 'हारविराइयवच्छा' इति हारैविराजितं वक्षो येषां ते हारविराजितवक्षसः, 'कडगतुडियथंभियमुया' इति कटकानि—कलाचिकाभरणानि त्रुटितानि—बाहुरक्ष-
 कास्तैः स्तम्भिताविव स्तम्भितौ मुजौ येषां ते कटकत्रुटितस्तम्भितमुजाः, तथा इद्धानि—बाहुशीर्षाभरणविशेषरूपाणि कुण्डले—कर्णाभ-
 रणविशेषरूपे, तथा मृष्टौ—मृष्टीकृतौ गण्डौ—कपोलौ यैस्तानि मृष्टगण्डानि कर्णपीठानि—आभरणविशेषरूपाणि धारयन्तीत्येवंशीला अङ्ग-
 दकुण्डलमृष्टगण्डकर्णपीठधारिणः, तथा विचित्राणि—नानारूपाणि हस्ताभरणानि येषां ते विचित्रहस्ताभरणाः, तथा 'विचित्तमाला-
 मञ्जलिमण्डा' इति, विचित्रा माला—कुसुमस्रग् मौलौ—मस्तके सुकुटं च येषां ते विचित्रमालामौलिसुकुटाः, तथा कल्याणकं—कल्याण-
 कारि प्रवरं वस्त्रं परिहितं यैस्ते कल्याणकवस्त्रपरिहिताः, सुखादिदर्शनाग्निष्ठान्तस्यात्र पाक्षिकः परनिपातः, तथा कल्याणकं—कल्याण-
 कारि यत् प्रवरं माल्यं—पुष्पदाम यच्चातुलेपनं तद्धरन्तीति कल्याणकप्रवरमाल्यातुलेपनधराः, तथा भास्वरा—देदीप्यमाना बोन्दिः—
 शरीरं येषां ते भास्वरबोन्द्यः, तथा प्रलम्बत इति प्रलम्बा या वनमाला तां धरन्तीति प्रलम्बवनमालाधराः, दिव्येन 'वर्णेन' कृष्णा-
 दिना 'दिव्येन गन्धेन' सुरभिणा 'दिव्येन स्पर्शेन' मृदुस्निग्धादिरूपेण दिव्येन शक्तिविशेषमपेक्ष्य संहननेनैव संहननेन न तु सा-
 क्षात्संहननेन, देवानां संहननासम्भवात्, संहननं हि अस्थिरचनासकं, न च देवानामस्थीनि सन्ति, तथा चोक्तं प्रागेव—'देवा असं-
 घयणी तेसि नेव सिरा' इत्यादि, 'दिव्येन संस्थानेन' समचतुरस्ररूपेण भवधारणीयशरीरस्य, तेषामन्यसंस्थानासम्भवात्, 'दिव्यया
 ऋद्ध्या' परिवारादिकया 'दिव्यया द्युत्या' इष्टार्थसंप्रयोगलक्षणया, 'द्यु अभिगमने' इतिवचनात् 'दिव्यया प्रभया' भवनावासग-
 तथा 'दिव्यया छायाया' समुदायशोभया 'दिव्येनार्चिषा' स्वशरीरगतत्वादितेजोज्वालाया 'दिव्येन तेजसा' शरीरप्रभवेन 'दिव्यया

लेखय्या' देहवर्णमुन्दरतया दश दिशः 'उद्बुधोतयन्तः' प्रकाशयन्तः 'पभासेमाणा' इति शोभयन्तस्ते भयनवासिनो देवा णमिति वाक्यालङ्कारे 'तत्र' स्वस्थाने 'साणं साणं'ति स्वेयां स्वेयामालीयालीयानां भवननायासशतसहस्राणां स्वेयां सामानिरुसहस्राणां स्वेयां स्वेयां त्रायस्त्रिंशकानां स्वेयां स्वेयां लोकपालानां स्वासां स्वासाम् 'अग्रमहिषीणा' पट्टराशीनां स्वेयां स्वेयामनीकानां स्वेयां स्वेयामनीकाधिपतीनां स्वेयां स्वेयामालरक्षदेवसहस्राणाम्, अन्येषां च यद्गुणं स्वस्वभवनवासनगरीवास्तव्यानां भवनवासिनां देवानां देवीनां च 'आहे-वच्च'मित्यादि, अधिपतेः कर्म आधिपलं रक्षेत्यर्थः, सा च रक्षा सामान्येनापि (आ)रक्षणेव क्रियते तत आह-पुरस्य पतिः पुरपतिस्तस्य कर्म पौरपलं, सर्वेषामालीयानामग्रेसरत्वमिति भावः, तथाग्रेसरत्वं नायकत्वमन्तरेणापि नायकनियुक्तयावियगृहचिन्तकसामान्यपुरुषस्यैव भवति ततो नायकत्वप्रतिपत्त्यर्थमाह-—'स्वामित्वं' स्वगृहस्वामीति स्वाामी तन्नायो नायकत्वमित्यर्थः, तदपि च नायकत्वं कथञ्चित्त्योपकल्पमन्तरेणापि भवति यथा हरिणयुधाधिपतेर्हरिणस्य, तत आह-—'भर्तृत्वं' पोपकत्वमत एव गार्तरकलं, तदपि गार्तरकलं कस्यचिदाज्ञाविकलस्यापि संभवति यथा कस्यचिद्द्विजः स्वरासदानीर्गं प्रति, तत आह-—'आणार्इसरसेणावचं' आश्रया ईश्वर आदेश्वरः सेनायाः पतिः सेनापतिः आदेश्वरश्चासौ सेनापतिश्च आदेश्वरसेनापतिस्तस्य कर्म आदेश्वरसेनापत्यं स्वस्यसेन्यं प्रलभ्युतमाज्ञाग्राधान्यमिति भावः कारयन्तोऽन्यैर्नियुक्तेः पुनैः पालयन्तः स्वयमेव, गृह्णाता रथेणेति योगः, 'आह्वय' इति आह्वयानकप्रतिबन्धानि यद्विद्या 'अहृतानि' अब्याहृतानि नित्यानुबन्धीनीनि भावः ये नाश्रयते नाश्रयं-—नूलं गीतं-गानं यानि च यद्विद्वानि तन्त्रीतलतालयुद्विद्वानि तन्त्री-त्रीणा तलो-—इत्यतलो तालः-—कंसिका युद्विद्वानि-यद्विद्वानि, तथा यत्र वनगृहः पटुना पुरुषेण प्रयाद्वितः, तत्र घनगृहज्ञो नाम घनसमानध्वनिर्यो गृहः, तत एतेषां द्रव्यज्ञेयां रोण 'द्रिव्यान्' द्विधि गगान् प्रागानामिति भावः, गो-

गार्हो भोगाः—शब्दादयो भोगभोगास्तान् मुञ्जमानाः ‘विहरन्ति’ आसते ॥ ‘कहि णं भंते! असुरकुमाराणं देवाणं भवणा पन्नत्ता?; कहि णं भंते! असुरकुमारा देवा परिवसंति?; एवं जा ठाणपए वत्तव्वया सा भाणियव्वा जाव चमरे एत्थ असुरकुमारिंदे असुरकुमारया परिवसति जाव विहरति” क भदन्त! असुरकुमाराणां देवानां भवनानि प्रज्ञप्तानि?, तथा क भदन्त! असुरकुमारा देवाः परिवसन्ति?, ‘एवम्’ उक्तेन प्रकारेण या स्थानपदे वक्तव्यता सा भणितव्या यावच्चमरः असुरकुमारेन्द्रः असुरकुमारराजा परिवसति यावद्विहरतीति, सा चैवम्—‘गोयमा! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्समोगाहेत्ता हिट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं असुरकुमाराणं देवाणं चोसट्ठी भवणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा अहे पुक्खरकण्णियासंठाणसंठिता उक्किअंतरविउल्लगम्भीर-खायपरिहा जाव पडिरूवा, एत्थ णं असुरकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता, एत्थ णं बहवे असुरकुमारा देवा परिवसंति काला लोहियक्खविबोढा धवलपुप्फदंता असियकेसा वामेयकुंडलधरा अहचंदणाणुलित्तगत्ता ईसिसिलिधपुप्फगगासाइं असंकिलिट्ठाइं सुहुमाइं वत्थाइं पवरपरिहिया पढमं वयं च समइकंता विइयं च असंपत्ता भदे जोव्वणे वट्टमाणा तलभंगयतुडियवरभूसणनिम्मलमणिरयणमंडियमुया दसमुदामंडियगहत्था चूडामणिचित्तिचिंधगया सुरुवा महिड्डिया महज्जुइया महाजसा महव्वला महाणुभागा महासोक्खा हारविराइयवच्छा कडगतुडियथंभियमुया जाव दस दिसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं भवणावाससयसहस्साणं जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं मुंजमाणा विहरंति, चमरवल्लिणो य एत्थ हुवे असुरकुमारिंदा असुरकुमारयाणो परिवसंति काला महानीलसरिसा नीलगुलियगवल्लपगगासा वियसियसयवत्तनिम्मलईसिसियरत्तंतवनयणा गरुलायउज्जुतुंगनासा उवचियसिल्लपवाल-

धिवफलसन्निभाधरोद्धा पंडुरस्सस्सिगलविगलनिग्गल (दक्षिण) संसगोरीरीरुंभवलयुणालिगांतसेढी दुययहनिदंताभेयतत्तागणिल्लरपा-
तलताल्लुज्जीहा अंजणघणमसिणरुयगरमणिजनिद्रुकेसा तागेगकुंडलभरा जात पमासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं भवणापासरायराहस्साणं
जाव सुंजमाणा विहरंति ॥ कदि णं भंते ! द्वादिणिप्राणं असुरकुमारानं देवानं भवणा पणत्ता ? , कदि णं भंते ! द्वादिणिप्रा असुरकु-
मारा देवा परियसंति ? , गोयमा ! जंबुद्वीपे द्वीपे भंदरसा पब्बयस्स द्वादिणेणं इमीसे रयणत्वभाए पुट्ठीए असीउत्तरजोयणसगसाह-
स्सवाहएएए उवरिं एणं जोयणसाहस्सगोमादेत्ता देहा चेणं जोयणसाहस्सं गजेत्ता मग्गसे अट्टुत्तरे जोयणसगराहस्से, एह्य णं द्वादिणि-
प्राणं असुरकुमारानं देवानं चोत्तीसं भवणावाससयराहस्सा भवंतीति मगराणं, ते णं भवणा माहिं पट्टा तदेव जात पडिस्ता, तत्थ
णं वह्वे द्वादिणिप्रा असुरकुमारा देवा परियसंति काला लोदियग्गता तदेव सुंजमाणा विहरंति, चमरे य एह्य असुरकुमारिदे असुरकु-
माराया परियसइ काले माहानीलसरिसे जाव पमासेमाणे, से णं तत्थ चोत्तीसाए भवणापासरायराहस्साणं चउत्सट्ठीए सामाणियसा-
हस्सीणं तावत्तीसाए तावत्तीसगाणं चउत्तं लोमपालाणं पंचउत्तं अग्गमहिम्भीणं सपरितारणं तिणं परिमाणं सत्तणं अणिमाणं सत्तणं
अणियादियद्वेणं चउत्तं चउत्तदुत्तं अट्टुत्तरेसाहस्सीणं, अण्णेसिं च चट्ठं द्वादिणिप्राणं देवानं देवीण य आदेत्तं पोरेत्तं जाव
विहरइ” ॥ इति, इदं प्रायः समसमपि युगं नगरं ‘काला लोदियग्गं’ इत्यादि, ‘कालाः’ कुल्लकर्णाः ‘लोदियग्गंस्त्वधिवोद्धा’ लो-
दित्ताश्रत्रवइ धिम्यवग—निम्भीकलवइ ओप्तो वेणं ते लोदित्ताश्रधिवोद्धाः आरत्तोष्ठा इति भाषः, धवलाः पुग्गत्त सामन्योत्तुन्क-
लिफा इव वन्ता वेणं ते धवलपुग्गवन्ताः, अभिताः—कुल्लाः केशा वेणं ते अदित्तकेशाः, वन्ताः केशाभागीणं रेफिया वृष्टत्ता न
स्वाभाविकाः, वैकियशरीरत्ताए, ‘धामेयकुण्डलधराः’ एतत्कर्णावसगकुण्डलधारिणः, तथाऽऽरेण—सस्सेन चन्नेनानुलिमं गात्रं येस्से

आर्द्रचन्दनानुलिप्तगन्नाः, तथा ईषत्—मनाक् 'शिलिन्ध्रपुष्पप्रकाशानि' शिलिन्ध्रपुष्पसदृशवर्णानि 'असंक्लिष्टानि' अत्यन्तसुखजन-
 कतया मनागपि सङ्क्षेशानुपादकत्वात् 'सूक्ष्माणि' मृदुलघुस्पर्शानि अच्छानि चेति भावः वस्त्राणि प्रवरं सुशोभं यथा भवति एवं
 परिहिताः—परिहितवन्तः प्रवरवस्त्रपरिहिताः, तथा वयः प्रथमं—कुमारत्वलक्षणमतिक्रान्तास्तत्पर्यन्तवर्तिन इत्यर्थः, यत आह—द्वितीयं
 च—मध्यलक्षणं वयोऽसंप्राप्ताः, एतदेव व्यक्तीकरोति—'भद्रे' अतिप्रशस्ये यौवने वर्त्तमानाः 'तलभंगयतुडियवरभूसणनिम्मलम-
 णिरयणमंडियभुया' तलभङ्गका—बाह्याभरणविशेषाः श्रुटितानि—बाहुरक्षकाः, अन्यानि च यानि वराणि भूषणानि बाह्याभरणानि
 तेषु ये निर्म्मला मणयः—चन्द्रकान्ताद्या यानि रत्नानि—इन्द्रनीलादीनि तैर्मण्डितौ भुजौ येषां ते तथा, तथा दशभिर्मुद्राभिर्मण्डितौ अत्र-
 हस्तौ येषां ते (दशमुद्रा) मण्डिताग्रहस्ताः, 'चूडामणिचित्तिचिंधगया' चूडामणिः—चूडामणिनामकं चित्रम्—अद्भुतं चिह्नं गतं—स्थितं येषां
 ते चूडामणिचित्रचिह्नगताः, चमरवलिसामान्यसूत्रे 'कालाः' कृष्णवर्णाः, एतदेवोपमानतः प्रतिपादयति—'महानीलसरिसा' महानीलं
 यत्किमपि वस्तुजातं लोके प्रसिद्धं तेन सदृशाः, एतदेव व्याचष्टे—नीलगुटिका—नील्या गुटिका गवलं—माहिषं शृङ्गं तयोरिव प्रकाशः—
 प्रतिभा येषां ते नीलगुटिकागवलप्रकाशाः, तथा विकसितशतपत्रमिव निर्मले ईषदेशविभागेन सिते रक्ते ताम्रे च नयने येषां ते विक-
 सितशतपत्रनिर्मलेषत्सितरक्तताम्रनयनाः, तथा गरुडस्येवायता—दीर्घा ऋजुवी—अकुटिला तुङ्गा—उन्नता नासा—नासिका येषां ते गरु-
 डायतर्जुतुङ्गनासाः, तथा ओयविचं—तेजितं यत् शिलाप्रवाहं—विद्रुमं रत्नं यच्च बिम्बफलं तत्सन्निभोऽधरः—ओष्ठो येषां ते तथा, तथा
 पाण्डुरं न तु सन्ध्याकालभावि आरक्तं शशिशकलं—चन्द्रखण्डं, तदपि च कथम्भूतमित्याह—विमलं—रजसा रहितं कलङ्कविकलं वा
 तथा निर्म्मलो यो दधिघनः शङ्खो गोक्षीरं यानि कुन्दानि—कुन्दकुसुमानि दकरजः—पानीयकणा मृणालिका च तद्वद् धवला दन्तश्रे-

णिर्येषां ते तथा, विमलशब्दस्य विशेष्यात्परनिपातः प्राकृतत्वात्, तथा हुतवहेन—शैश्वानरेण निभर्मातं सत् यद् जायते धौतं—निर्मलं तप्तम्—उत्तमं तपनीयम् आरक्तं सुवर्णं तद्भक्तानि तलानि—रुस्तपादतलानि तालुजित्से च येषां ते हुतवहनिभर्मातयौततप्ततपनीयरक्त-तलतालुजित्हाः, तथाऽअनं—सौवीराअनं घनः—प्राद्युदकालभावी मेघसद्वत् कृष्णाः रुचकवद्—रुचकरवद्वद् रमणीयाः स्निग्धाश्च केशा येषां ते अथानघनकृष्णरुचकरमणीयस्निग्धकेशाः, शेषं प्राग्वत् ॥ चमरसूत्रे 'तिणहं परिसाणं'मित्युक्तं ततः पर्यद्विशेषपरिसा-
नाय सूत्रमाह—

चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररन्नो कति परिसातो पं० ?, गो० ! तओ परिसातो पं०,
तं०—समिता चंडा जाता, अंभितरिता समिता मज्जे चंडा वाहिं च जाया ॥ चमरस्स णं भंते !
असुरिंदस्स असुररन्नो अंभितरपरिसाए कति देवसाहस्सीनो पणत्ताओ ?, मज्झिमपरिसाए
कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ?, वाहिरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ?,
गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स २ अंभितरपरिसाए चउवीसं देवसाहस्सीतो पणत्ताओ,
मज्झमिताए परिसाए अट्टावीसं देव०, वाहिरिताए परिसाए बत्तीसं देवसा० ॥ चमरस्स णं भंते !
असुरिंदस्स असुररण्णो अंभितरिताए कति देविसता पणत्ता ?, मज्झमियाए परिसाए कति
देविसया पणत्ता ?, वाहिरियाए परिसाए कति देविसता पणत्ता ?, गोयमा ! चमरस्स णं असु-
रिंदस्स असुररण्णो अंभितरियाए परिसाए अट्टुट्टा देविसता पं० मज्झमियाए परिसाए तिन्नि

देवि० बाहिरियाए अह्वाइजा देवि० । चमरस्स णं भंते ! असुरिंदस्स असुररणो अंबिंभतरियाए परि-
 साए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मज्झिमियाए परिसाए० बाहिरियाए परिसाए देवाणं
 केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? अंबिंभतरियाए परि० देवीणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मज्झि-
 मियाए परि० देवीणं केवतियं० बाहिरियाए परि० देवीणं के० ? , गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स २
 अंबिंभतरियाए परि० देवाणं अह्वाइजाइं पलिओवमाइं ठिई पं० मज्झिमाए परिसाए देवाणं दो
 पलिओवमाइं ठिई पणत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं दिवहुं पलि० अंबिंभतरियाए परिसाए
 देवीणं दिवहुं पलिओवमं ठिती पणत्ता मज्झिमियाए परिसाए देवीणं पलिओवमं ठिती
 पणत्ता बाहिरियाए परि० देवीणं अह्वाइजाइं पलिओवमं ठिती पणत्ता ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं
 बुच्चति ?—चमरस्स असुरिंदस्स तओ परिसातो पणत्ताओ, तंजहा—समिया चंडा जाया,
 अंबिंभतरिया समिया मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाया ? , गोयमा ! चमरस्स णं असुरिंदस्स
 असुररन्नो अंबिंभतरपरिसा देवा वाहिता हव्वमागच्छंति णो अब्वाहिता, मज्झिमपरिसाए देवा
 वाहिता हव्वमागच्छंति अब्वाहितावि, बाहिरपरिसा देवा अब्वाहिता हव्वमागच्छंति, अदुत्तरं
 च णं गोयमा ! चमरे असुरिंदे असुरराया अन्नयेरेसु उच्चावएसु कज्जकोडुबेसु समुप्पत्तेसु अंबिं-
 तरियाए परिसाए सद्धिं समइसंपुच्छणाबहुले विहरइ मज्झिमपरिसाए सद्धिं पयं एवं पवंचेमाणे २

विहरति बाहिरियाए परिसाए सद्धिं पयंडेमाणे २ विहरति, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ—
चमरस्स णं असुरिंदस्स असुरकुमाररणो तओ परिसाओ पणत्ताओ समिया चंडा जाता,
अब्भिभतरिया समिया मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाता (सू० ११८) ॥

‘चमरस्स ण’मित्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्य असुखुमारराजस्य ‘कति’ कियत्सङ्ख्याकाः पर्षदः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—
गौतम ! तिस्रः पर्षदः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—समिता चण्डा जाता, तत्राभ्यन्तरिका पर्षत् ‘समिता’ समिताभिधाना, एवं मध्यमिका
चण्डा बाह्या जाता ॥ ‘चमरस्स ण’मित्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुखुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवसह-
स्राणि प्रज्ञप्तानि ?, मध्यमिकायां पर्षदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?, बाह्यायां पर्षदि कति देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—
गौतम ! चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुखुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि चतुर्विंशतिर्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, मध्यमिकायामष्टाविंशतिर्देवसह-
स्राणि, बाह्यायां द्वात्रिंशद्देवसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ ‘चमरस्स णं भंते’ ! इत्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुखुमारराजस्या-
भ्यन्तरिकायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? मध्यमिकायां पर्षदि कति देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ? बाह्यायां पर्षदि कति देवीशतानि
प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! अभ्यन्तरिकायां पर्षदि अर्द्धचतुर्थीयानि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि, मध्यमिकायां पर्षदि त्रीणि देवीशतानि
प्रज्ञप्तानि, बाह्यायां पर्षदि अर्द्धचतुर्थीयानि देवीशतानि प्रज्ञप्तानि ॥ ‘चमरस्स णं भंते’ ! इत्यादि, चमरस्य भदन्त ! असुरेन्द्रस्यासुखु-
मारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? मध्यमिकायां पर्षदि देवानां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?,
एवं बाह्यपर्षद्विषयमपि प्रशसूत्रं वक्तव्यं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?, एवं मध्यमिकाबाह्यपर्ष-

द्विपये अपि प्रश्नसूत्रे वक्तव्ये, भगवानाह—गौतम ! चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवानामर्द्धवृत्तीयानि पल्यो-
पमानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, मध्यमिकायां पर्वदि देवानां द्वे पल्योपमे स्थितिः प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्वदि देवानां द्व्यर्द्धं पल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता,
तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्वदि देवीनां द्व्यर्द्धंपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, मध्यमिकायां पर्वदि देवीनां पल्योपमं स्थितिः, प्रज्ञप्ता, बाह्यायां पर्वदि
देवीनामर्द्धंपल्योपमं स्थितिः प्रज्ञप्ता, इह भूयान् वाचनाभेद इति यथाऽवस्थितसूत्रे पाठनिर्णयार्थं सुगममपि सूत्रमक्षरसंस्कारमात्रेण वि-
व्रियते । सम्प्रत्यभ्यन्तरिकादिव्यपदेशकारणं पिष्टच्छिदुरिदमाह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते ? चमरस्य अ-
सुरकुमारराजस्य तिस्रः पर्वदः प्रज्ञप्ता; तद्यथा समिता चण्डा जाता, अभ्यन्तरा समिता मध्यमिका चण्डा बाह्या जाता भगवानाह—गौतम !
चमरस्यासुरेन्द्रस्यासुरकुमारराजस्याभ्यन्तरपर्वत्का देवाः ‘वाहिता’ आहूताः ‘हव्वं’ शीघ्रमागच्छन्ति नो ‘अव्वाहिता’ अनाहूताः, अनेन
गौरवमाह, मध्यमपर्वद्वा देवा आहूता अपि शीघ्रमागच्छन्ति अनाहूता अपि, मध्यमप्रतिपत्तिविषयत्वात्, बाह्यपर्वद्वा देवा अनाहूताः
शीघ्रमागच्छन्ति, तेषामाकारणलक्षणगौरवानर्हत्वात्, ‘अदुत्तरं च ण’मित्यादि, ‘अथोत्तरम्’ अथान्यद् अभ्यन्तरत्वादिविषये कारणं
गौतम ! चमरोऽसुरेन्द्रोऽसुरकुमारराजोऽन्यतरेषु ‘उच्चावचेषु’ शोभनाशोभनेषु ‘कज्जकोडुंबेसु’ इति कौटुम्बिकेषु कार्येषु कुटुम्बे भ-
वानि कौटुम्बानि खराष्ट्रविषयाणीत्यर्थः तेषु कार्येषु ससुत्पन्नेषु अभ्यन्तरिकया पर्वदा सार्द्धं समतिसंप्रभ्रबहुलश्चापि विहरति, सन्मत्या-
उत्तमया मत्या यः संप्रभ्रः—पर्यालोचनं तद्बहुलश्चापि ‘विहरति’ आस्ते, खल्पमपि प्रयोजनं प्रथमतस्तया सह पर्यालोच्य विदधातीति
भावः, मध्यमिकया पर्वदा सार्द्धं यदभ्यन्तरिकया पर्वदा सह पर्यालोच्य कर्त्तव्यतया निश्चितं पदं ‘तत्प्रपञ्चयन् विहरति’ एवमिद-
मस्माभिः पर्यालोचितमिदं कर्त्तव्यमन्यथा दोष इति विस्तारयन्नास्ते, बाह्याया पर्वदा सह यदभ्यन्तरिकया पर्वदा सह पर्यालोचितं

मध्यमिकया सह गुणदोषप्रपञ्चकथनतो विस्तारितं पदं तत्र 'प्रचण्डयन् प्रचण्डयन् विहरति' आज्ञाप्रधानः सन्नवश्यं कर्त्तव्यतया निरूपयन् तिष्ठति, यथेदं युष्माभिः कर्त्तव्यमिदं न कर्त्तव्यमिति, तदेवं या एकान्ते गौरवमेव केवलमर्हति यया च सहोत्तममतिता-
स्वरूपमपि कार्यं प्रथमतः पर्यालोचयति सा गौरवविषये पर्यालोचनायां चालन्तमभ्यन्तरा वर्त्तते इत्यभ्यन्तरिका, या तु गौरवार्हो पर्यालोचितं चाभ्यन्तरिकया पर्यदा सह अवश्यकर्त्तव्यतया निश्चितं न तु प्रथमतः सा किल गौरवे पर्यालोचनायां च मध्यमे भागे वर्त्तत इति मध्यमिका, या तु गौरवं न जानुचिदप्यर्हति न च यया सह कार्यं पर्यालोचयति केवलादेश एव यसौ दीयते सा गौर-
वानर्हो पर्यालोचनायाश्च बहिर्भावे वर्त्तत इति बाह्या । तदेवमभ्यन्तरिकादिव्यपदेशनिवन्धनमुक्तं, सम्प्रत्येतदेवोपसंहरन्नाह—'से ए-
एण(तेण)ट्टेण'मित्यादि पाठसिद्धं, यानि तु समिया चंडा जाता इति नामानि तानि कारणान्तरनिवन्धनानि, कारणान्तरं च ग्रन्थान्त-
रादवसातव्यं, अत्र सद्ब्रह्मिणाथे—“चञ्चवीस अट्टवीसा वत्तीससहस्स देव चमरस्स । अड्डुट्ठा तिन्नि तथा अड्डुइज्जा य देविसया ॥१॥
अड्डुइज्जा य दोन्नि य दिवड्डुपलियं कप्पेण देवठिई । पलियं दिवड्डुमेगं अद्धो देवीण परिसासु ॥ २ ॥”

कहि णं भंते! उत्तरिह्माणं असुरकुमारणं भवणा पणत्ता?, जहा ठाणपदे जाव वली, एत्थ
वइरोयणिंदे वइरोयणराया परिवसति जाव विहरति ॥ बलिस्स णं भंते! वयरोयणिंदस्स वइरो-
यणरन्नो कति परिसाओ पणत्ताओ?, गोयमा! तिण्णि परिसा, तंजहा—समिया चंडा जाया,
अब्बिंभतरिया समिया मज्झिमिया चंडा वाहिरिया जाया । बलिस्स णं वइरोयणिंदस्स वइरो-
यणरन्नो अब्बिंभतरियाए परिसाए कति देवसहस्सा? मज्झिमियाए परिसाए कति देवसहस्सा

जाव बाहिरियाए परिसाए कति देविसया पणत्ता?, गोयमा! बलिस्स णं वहरोयणिंदस्स २
 अड्ढिभतरियाए परिसाए वीसं देवसहस्सा पणत्ता, मड्ढिम्मियाए परिसाए चउवीसं देवसहस्सा
 पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए अट्ठावीसं देवसहस्सा पणत्ता, अड्ढिभतरियाए परिसाए अड्ढ-
 पंचमा देविसता, मड्ढिम्मियाए परिसाए चत्तारि देविसया पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए अड्ढुट्ठा
 देविसता पणत्ता, बलिस्स ठितीए पुच्छा जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवतियं कालं
 ठिती पणत्ता?, गोयमा! बलिस्स णं वहरोयणिंदस्स २ अड्ढिभतरियाए परिसाए देवाणं अड्ढुट्ठ-
 पलिओवमा ठिती पणत्ता, मड्ढिम्मियाए परिसाए त्तिन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, बाहिरि-
 याए परिसाए देवाणं अट्ठाइज्जाइं पलिओवमाइं ठिई पन्नत्ता, अड्ढिभतरियाए परिसाए देवीणं
 अट्ठाइज्जाइं पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, मड्ढिम्मियाए परिसाए देवीणं दो पलिओवमाइं ठिती
 पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं दिवहुं पलिओवमं ठिती पणत्ता, सेसं जहा चमरस्स
 असुरिंदस्स असुरकुमाररणो ॥ (सू० ११९)

‘कहि णं भंते! उत्तरिह्माणं असुरकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता’ इत्यादि, क भदन्त! उत्तराणामसुरकुमाराणां
 भवनानि प्रज्ञप्तानि? इत्येवं यथा प्रज्ञापनायां द्वितीये स्थानाख्ये पदे तथा तावद्वक्तव्यं यावद्वल्लि; अत्र वैरोचनेन्द्रो वैरोचनराजः परि-
 वसति, तत ऊर्ध्वमपि तावद्वक्तव्यं यावद्विहरति, तच्चैवम्—‘कहि णं भंते! उत्तरिह्मा असुरकुमारा देवा परिवसंति?, गोयमा! जंबु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १६७ ॥

द्वीवे द्वीवे मंदरस्स पन्वयस्स उत्तरेणं इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए असीउत्तरे जोयणसयसहस्सवाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्टा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्जे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से एत्थ उत्तरिल्लाणं असुरकुमारारणं देवाणं तीसं भवणवाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा सेसं जहा दाहिणिग्घाणं जाव विहरंति, वली य एत्थ वइ-रोयणिंदे वइरोयणराया परिवसइ काले महानीलसरिसे जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ तीसाए भवणवाससयसहस्साणं सट्ठीए सा-माणियसाहस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं पंचण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हमणि-याणं सत्तण्हमणियाहिवईणं चउण्ह य सट्ठीणं आयरक्खेदेवसाहस्सीणं अन्नेसिं च बहूणं उत्तरिल्लाणं असुरकुमारारणं देवाणं दे-वीण य आहेवञ्चं जाव विहरइ ” समस्तमिदं प्राग्वत् ॥ सम्प्रति पर्यन्निरूपणार्थमाह—‘वल्लिस्स णं भंते!’ इत्यादि प्राग्वत्, नवर-मिदमत्र देवदेवीसङ्घास्थितिनानात्वम्—‘वीस उ चउवीस अट्ठावीस सहस्साण (होंति) देवाणं । अद्धपणचउबुट्टा देविसय वल्लिस्स परिसासु ॥ १ ॥ अबुट्ट तिण्णि अड्डाइज्जाइं (होंति) पलियदेवठिई । अबुइज्जा दोण्णि य दिवहु देवीण ठिइ कमसो ॥ २ ॥”

कहि णं भंते ! नागकुमारारणं देवाणं भवणा पणत्ता?, जहा ठाणपदे जाव दाहिणिग्घावि पुच्छि-यन्वा जाव धरणे इत्थ नागकुमारिंदे नागकुमाराराया परिवसति जाव विहरति ॥ धरणस्स णं भंते ! णागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो कति परिसाओ? पं०, गोयमा ! तिण्णि परिसाओ, ताओ चेव जहा चमरस्स । धरणस्स णं भंते ! णागकुमारिंदस्स णागकुमाररन्नो अन्भिन्नरियाए परिसाए कति देवसहस्सा पन्नत्ता?, जाव बाहिरियाए परिसाए कति देवीसता पणत्ता?, गोयमा ! धरणस्स णं

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० ११९

॥ १६७ ॥

णागकुमारिंदस्स नागकुमाररण्णो अंबिंभतरियाए परिसाए सट्ठिं देवसहस्साइं मज्झिमियाए परि-
 साए सत्तरिं देवसहस्साइं बाहिरियाए असीतिदेवसहस्साइं अंबिंभतरपरिसाए पणत्तरं देविसत्तं
 पणत्तं मज्झिमियाए परिसाए पण्णासं देविसत्तं बाहिरियाए परिसाए पणवीसं देवि-
 सत्तं पणत्तं । धरणस्स णं रत्तो अंबिंभतरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?
 मज्झिमियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केव-
 तियं कालं ठिती पणत्ता ? अंबिंभतरियाए परिसाए देवीणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मज्झि-
 मियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवतियं कालं
 ठिती पणत्ता ? गोयमा ! धरणस्स रण्णो अंबिंभतरियाए परिसाए देवाणं सातिरेगं अद्धपलिओ-
 वमं ठिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए
 परिसाए देवाणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, अंबिंभतरियाए परिसाए देवीणं देसूणं
 अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, मज्झिमियाए परिसाए देवीणं सातिरेगं चडभागपलिओवमं
 ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं चडभागपलिओवमं ठिती पणत्ता, अट्ठो जहा च-
 मरस्स ॥ कहि णं भंते ! उत्तरिच्छाणं णागकुमाराणं जहा ठाणपदे जाव चिहरति ॥ भूयाणंदस्स णं
 भंते ! णागकुमारिंदस्स णागकुमाररण्णो अंबिंभतरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पण्ण-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १६८ ॥

त्ताओ?, मञ्जिमियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ?, बाहिरियाए परिसाए कइ देवसाहस्सीओ पणत्ताओ? अंभतरियाए परिसाए कइ देविसया पणत्ता? मञ्जिमियाए परिसाए कइ देविसया पणत्ता? बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पणत्ता?, गोयमा! भूयाणंदस्स णं नागकुमारिंदस्स नागकुमाररत्तो अंभतरियाए परिसाए पत्तासं देवसहस्सा पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए सट्ठिं देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए परिसाए सत्तरि देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, अंभतरियाए परिसाए दो पणवीसं देविसयाणं पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए दो देवीसया पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए पणत्तरं देविसयं पणत्तं। भूयाणंदस्स णं भंते! नागकुमारिंदस्स नागकुमाररणो अंभतरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता? जाव बाहिरियाए परिसाए देवीणं केवइयं कालं ठिई पणत्ता?, गोयमा! भूताणंदस्स णं अंभतरियाए परिसाए देवाणं देसूणं पलिओवमं ठिती पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए देवाणं साइरेणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, अंभतरियाए परिसाए अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, मञ्जिमियाए परिसाए देवीणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए देवीणं साइरेणं चउवभागपलिओवमं ठिती पणत्ता, अत्थो जहा चमरस्स, अवसेसाणं वेणु-

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-

कारः

उद्देशः १

सू० ११९

॥ १६८ ॥

देवादीणं महाद्योसपञ्जवसाणणं ठाणपद्वत्तव्वया णिरवयवा भाणियव्वा, परिसातो जहा धरणभू-
ताणंदाणं (सेसाणं भवणवईणं) दाहिणिह्माणं जहा धरणस्स उत्तरिह्माणं जहा भूताणंदस्स,
परिमाणंपि ठितीवि ॥ (सू० १२०)

‘कहि णं भंते ! नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता ?’ इत्यादि, क भदन्त ! नागकुमाराणां देवानां भवनानि प्रब्रह्मानि ?, एवं यथा प्रज्ञापनायां स्थानाल्ये द्वितीयपदे तथा वक्तव्यं यावद् दाक्षिणात्या अपि प्रष्टव्या यावद्धरणोऽत्र नागकुमारोन्द्रो नागकुमार-
राजः परिवसति यावद्विहरति, तच्चैवम्—‘कहि णं भंते ! नागकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए अ-
सीउत्तरजोयणसयसहस्सवाह्छाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहत्ता हिट्ठावि एगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्टहत्तरे जोयण-
सयसहस्से, एत्थ णं नागकुमाराणं देवाणं चुलसी भवणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं, ते णं भवणा वाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा,
एत्थ णं नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता, तत्थ णं बहवे नागकुमारा देवा परिवसंति महिड्ढीया महज्जुतिया, सेसं जहा ओहि-
याणं जाव विहरंति, धरणभूयाणंदा एत्थ दुवे नागकुमारिंदा नागकुमाराराणो परिवसंति महिड्ढीया सेसं जहा ओहियाणं जाव वि-
हरंति । कहि णं भंते ! दाहिणिह्माणं नागकुमाराणं देवाणं भवणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! दाहिणिह्मा नागकुमारा देवा परिवसंति ?,
गोयमा ! जंजुद्दीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सवाह्छाए उवरिं एगं जोय-
णसहस्सं ओगाहत्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वज्जेत्ता मज्झे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं दाहिणिह्माणं नागकुमाराणं देवाणं
चोयालीसं भवणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं, ते णं भवणा वाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा, एत्थं णं दाहिणिह्माणं नागकुमाराणं देवाणं

भवणा पन्नत्ता, एत्थ णं वाएवे दाह्णिह्ला नागकुमारा परिवसंति महिद्धीया जाव विहरंति, धरणे एत्थ नागकुमारिदे नागकुमारराया परिवसइ महिद्धीए जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ चोयालीसाए भवणावाससयसहस्साणं छण्हं सामाणियसाहस्सीणं तायत्तीसाए तायत्तीसगाणं चउण्हं लोगपालाणं छण्हं अग्गमहिस्सीणं रापरिवाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाहिवर्द्धणं चउवी-
राए आयरफखदेवसाहस्सीणं अण्णेसि च वट्टणं दाह्णिह्लाणं नागकुमाराणं देवाणं देवीण य आदेवचं जाव विहरंति” पाठसिद्धं ॥
सम्प्रति पर्यन्तिरूपणार्थेगाह—‘धरणस्स णं भंते!’ इत्यादि, प्राग्वात्, नवरसत्राभ्यन्तरपर्यदि पष्टिदेवसहस्राणि मध्यमिकायां सप्तति-
देवसहस्राणि बाह्यायामशीतिदेवसहस्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्चसप्ततं देवीशतं, ‘मञ्जिमियाए परिसाए पण्णासं देविसतं पणत्तं’ मध्यमिकायां पर्यदि पञ्चाशं देवीशतं बाह्यायां पञ्चविंशं देवीशतं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां स्थितिः सातिरेकम-
ूर्ध्वपत्योपगं मध्यमिकायामूर्ध्वपत्योपमं बाह्यायां देशेनमूर्ध्वपत्योपगं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां स्थितिदेशेनमूर्ध्वपत्योपमं मध्यमिकायां सातिरेकं चतुर्भागपत्योपमं बाह्यायां चतुर्भागपत्योपमं, शेषं प्राग्वात् ॥ ‘कहि णं भंते! उत्तरिह्लाणं नागकुमाराणं भवणा पणत्ता जहा ठाणपदे जाव विहरइ’त्ति, क भदन्त! उत्तराणां नागकुमाराणां भवनानि प्रक्षप्तानि? इत्यादि यथा प्रक्षा-
पनायां स्थानाख्ये पदे तथा वक्तव्यं यावच्छिह्रतीति पदं, तथैवाग्—‘कहि णं भंते! उत्तरिह्ला नागकुमारा परिवसन्ति?, गोयमा! जं-
बुद्धीने दीवे मंदरस्स पन्वयस्स उत्तरेण इमीसे रणणप्पभाए पुढ्ढीए अत्तीउत्तरजोयणसयसहस्सवाह्लाए उवदि एगं जोयणसहस्सं ओगाहित्ता हेट्ठा चेगं जोयणसहस्सं वजेत्ता मग्गे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं उत्तरिह्लाणं नागकुमाराणं चत्तालीसं भवणा-
वाससयसहस्सा ह्वंतीतिमक्खायं, ते णं भवणा वाहिं चट्ठा सेसं जहा दाह्णिह्लाणं जाव विहरंति, भूयाणदे एत्थ नागकुमारिदे नाग-

कुमारराया परिवसति महिडुीए जाव पभासेमाणे, से णं चत्तालीसाए भवणावाससयसहस्साणं सेसं तं चेव जाव विहरइ' इति निग-
 दसिद्धं ॥ पर्यन्त्रिरूपणार्थमाह—'भूयाणंदस्स ण'मित्यादि प्राग्वत् नवरमत्राम्भ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्चाशदेवसहस्राणि मध्यमिकायां
 षट्तिदेवसहस्राणि बाह्यायां सप्ततिदेवसहस्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्चविंशे द्वे देवीशते मध्यमिकायां परिपूर्णे द्वे देवीशते बा-
 ह्यायां पञ्चसप्ततं देवीशतं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां स्थितिदेशेनं पल्योपमं मध्यमिकायां सातिरेकमर्द्धपल्योपमं बाह्यायामर्द्ध-
 पल्योपमं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां स्थितिरर्द्धपल्योपमं मध्यमिकायां देशेनमर्द्धपल्योपमं चतुर्भागपल्यो-
 पमं, शेषं प्राग्वत् । 'अवसेसाणं वेणुदेवाईणं महाधोसपज्जवसाणाणं ठाणपयवत्तव्वया भाणियव्वा' इति, 'अवशेषाणां' नाग-
 कुमारराजव्यतिरिक्तानां वेणुदेवादीनां महाधोपर्यवसानानां स्थानाल्थप्रज्ञापनागतद्वितीयपदवक्तव्यता भणितव्या, सा चैवम्—'कहि
 णं भंते ! सुवन्नकुमारारं देवाणं भवणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए-
 असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसहस्सं ओगाहेत्ता हेट्टावि एगं जोयणसहस्सं वल्लेत्ता मज्झे अट्टहत्तरे जोयणसयस
 हस्से, एत्थ णं सुवण्णकुमारारं देवाणं वावत्तरी भवणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं, ते णं भवणा बाहिं वट्टा जाव पडिरूवा,
 एत्थ णं सुवण्णकुमारारं देवाणं भवणा पणत्ता, तत्थ णं बहवे सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति महिडुिया सेसं जहा ओहियाणं जाव
 विहरंति, वेणुदेवे वेणुदाली एत्थ दुवे सुवण्णकुमारिदा सुवण्णकुमारारायाणो परिवसंति महिडुिया जाव विहरंति । कहि णं भंते ! दाहि-
 णिल्लारं सुवण्णकुमारारं भवणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! दाहिणिल्ला सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए
 पुढवीए असीउत्तरजोयणसयसहस्सबाहल्लाए उवरिं एगं जोयणसयसहस्सं ओगाहित्ता हेट्टा चेगं जोयणसहस्सं वल्लेत्ता मज्झे अट्टहत्तरे

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १७० ॥

जोयणसयसहस्से, एत्थ णं दाहिणिह्माणं सुवण्णकुमारारणं अट्ठत्तीसं भवणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्ख्वायं, ते णं भवणा वाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा, एत्थ णं दाहिणिह्माणं सुवण्णकुमारारणं भवणा पणत्ता, एत्थ णं बह्वे दाहिणिह्मा सुवण्णकुमारा परिवसंति, वेणुदेवे एत्थ सुवण्णकुमारिंदे सुवण्णकुमाराराया परिवसति महिड्डिए जाव पभासेमाणे, से णं तत्थ अट्ठत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं जाव विहरति ।” पर्यद्धकव्यताऽपि धरणवन्निरवशेषा वक्क्या । ‘कहि णं भंते ! उत्तरिह्माणं सुवण्णकुमारारणं भवणा पन्नत्ता ? कहि णं भंते ! उत्तरिह्मा सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति ?, गोयमा ! इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए जाव मज्जे अट्टहत्तरे जोयणसयसहस्से, एत्थ णं उत्तरिह्माणं सुवण्णकुमारारणं देवाणं चोत्तीसं भवणावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्ख्वायं, ते णं भवणा वाहिं वट्ठा जाव पडिरूवा, एत्थ णं बह्वे उत्तरिह्मा सुवण्णकुमारा देवा परिवसंति महिड्डिया जाव विहरंति, वेणुदाली य एत्थ सुवण्णकुमारिंदे सुवण्णकुमाराराया परिवसति महिड्डिए जाव पभासे०, (से णं) तत्थ चोत्तीसाए भवणावाससयसहस्साणं सेसं जहा नागकुमारारणं ।” पर्यद्धकव्यताऽपि भूतानन्दवन्निरवशेषा वक्क्या । यथा सुवण्णकुमारारणां वक्क्यता भणिता तथा शेषाणामपि वक्क्या, नवरं भवननात्त्वमिन्द्रनानात्वं परिमाणनानात्वं चैताभिर्गाथाभिरनुगतव्यम्—“वउसट्ठी असुराणं तुलसीई चैव होइ नागाणं । वावत्तरिं सुवण्णे वाळकुमाराण छन्नउई ॥१॥ दीवदिसाउद्वहीणं विज्जुकुमारिंदयणियसग्गीणं । छण्हंवि जुयलयाणं वावत्तरिमो सयसहस्सा ॥ २ ॥ चोत्तीसा १ चोयाला २ अट्ठत्तीसं ३ च सयसहस्साइ । पण्णा ४ चत्तालीसा १० दाहिणतो होंति भवणाइ ॥ ३ ॥ तीसा १ चत्तालीसा २ चोत्तीसं ३ चैव सयसहस्साइ । छायाला ४ छत्तीसा १० उत्तरतो होंति भवणाइ ॥ ४ ॥ चमरे १ धरणे २ तद्द वेणुदेव ३ हरिकंत ४ अग्गिसीहे ५ य । पुण्णे ६ जलकंते या अभिए ८ लंबे य ९ घोसे य १० ॥ ५ ॥ वलि १ भूयाणंदे २ वेणुदालि ३ हरिस्सह ४ अग्गिमाणव

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२०

॥ १७० ॥

५ विसिद्धे ६ । जलपपम अमियवाहण ८ पभंजणे ९ चेव महघोसे १० ॥ ६ ॥ चउसही सही खलु छश्च सहस्सा उ असुरवज्जाणं । सामाणिया उ एए चउग्गुणा आयरक्खा उ ॥ ७ ॥” पर्यद्वक्तव्यताऽपि द्वाक्षिणाल्यानां धरणवत्, उचरणां भूतानन्दवत्, तथा चाह— “परिसाओ सेसाणं भवणवईणं दाहिणिह्माणं जहा धरणस्स, उत्तरिह्माणं जहा भूयाणंदस्से”ति ॥ तदेवं भवन(पति)वक्तव्यतोक्ता, सम्प्रति

वान्मन्तरवक्तव्यतामभित्सुराह—

कहि णं भंते ! वाणमंतराणं देवाणं भवणा (भोमेज्जा णगरा) पणत्ता?, जहा ठाणपदे जाव विहरंति ॥ कहि णं भंते ! पिसायाणं देवाणं भवणा पणत्ता?, जहा ठाणपदे जाव विहरंति कालमहाकाला य तत्थ दुवे पिसायकुमारारायाणो परिवसंति जाव विहरंति, कहि णं भंते ! दाहिणिह्माणं पिसायकुमाराणं जाव विहरंति काले य एत्थ पिसायकुमारिंदे पिसायकुमाराराया परिवसति महद्धिए जाव विहरति ॥ कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररणो कति परिसाओ पणत्ताओ?, गोयभा ! तिण्णि परिसाओ पणत्ताओ, तंजहा—ईसा तुडिया दढरहा, अब्भितरिया ईसा मज्झिमिया तुडिया बाहिरिया दढरहा । कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररणो अब्भितरपरिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ? जाव बाहिरियाए परिसाए कइ देविसया पणत्ता?, गो० कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमारारायस्स अब्भितरियपरिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पणत्ताओ मज्झिमपरि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ १७१ ॥

साए दस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ बाहिरियपरिसाए चारस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ अ-
भिंभतरियाए परिसाए एगं देविसतं पणत्तं मञ्जिमियाए परिसाए एगं देविसतं पणत्तं बाहिरि-
याए परिसाए एगं देविसतं पणत्तं । कालस्स णं भंते ! पिसायकुमारिंदस्स पिसायकुमाररणो
अभिंभतरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? मञ्जिमियाए परिसाए देवाणं
केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? बाहिरियाए परिसाए देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? जाव
बाहिरियाए देवीणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता ? , गोयमा ! कालस्स णं पिसायकुमारिंदस्स
पिसायकुमाररणो अभिंभतरपरिसाए देवाणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, मञ्जिमियाए
परि० देवाणं देसूणं अद्धपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परि० देवाणं सातिरेगं चउब्भागप-
लिओवमं ठिती पणत्ता, अब्भंतरपरि० देवीणं सातिरेगं चउब्भागपलिओवमं ठिती पणत्ता,
मञ्जिमपरि० देवीणं चउब्भागपलिओवमं ठिती पणत्ता, बाहिरपरिसाए देवीणं देसूणं चउ-
ब्भागपलिओवमं ठिती पणत्ता, मञ्जिमपरिसाए देवीणं चउब्भागपलिओवमं ठिती पणत्ता,
बाहिरपरिसाए देवीणं देसूणं चउब्भागपलिओवमं ठिती पणत्ता, अट्ठो जो चेव चमरस्स, एवं
उत्तरस्सवि, एवं णिरंतरं जाव गीयजसस्स ॥ (सू० १२१)

‘कहि णं भंते ! वाणमंतराणं देवाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता ?’ क भदन्त ! वाणमन्तराणां देवानां भोमेयानि नगराणि प्रज्ञ-

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२१

॥ १७१ ॥

प्राणि ? 'जहा ठाणपदे जाव विहरंति' इति, यथा स्थानाख्ये प्रज्ञापनायां द्वितीये पदे तथा वक्तव्यं यावद्विहरन्तीति, तत्रैवं—“गो-
 यमा ! इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए रयणामयस्स कंइस्स जोयणसहसबाहल्लस्स उवरिं एगं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्ठावि एगं जोय-
 णसयं वल्लेत्ता मज्झे अट्ठसु जोयणसएसु, एत्थ णं वाणमन्तराणं तिरियमसंखेज्जा भोमेज्जा नगरावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्खायं,
 ते णं भोमेज्जा नगरा बाहिं वट्ठा अंतो चउरंसा अहे पुक्खरकणियासंठाणसंठिया उक्खिणंतरविउलगंभीरखायपरिहा पागारट्टालयकवा-
 डतोरणपड्डिवारदेसभागा जंतसयघिघुसल्लसुंढिपरियरिया अयोज्जा सयाजया सयागुत्ता अडयालकओट्टरइया अडयालकयवणमाला
 खेमा सिवा किंकरामरंदडोवरक्खिया लाउल्लोइयमहिया गोसीससरसरत्तचंदणदरदिन्नपंचंगुलितला उवचियचंदणकलसा चंदणघडंडु-
 कयतोरणपड्डिवारदेसभागा आसत्तोसत्तविउलवट्टवघारियमल्लदामकलावा पंचवणणसरससुरभिसुक्कपुण्णुंजोवयारकलिया कालागुरु-
 पवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूमघमर्धेतंगंधुल्लुयाभिरामा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा मट्ठा मट्ठा नीरया निम्मला निण्पका निक्कंड-
 च्छाया सप्पमा समिरीया सउल्लोया पासईया दरसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा, एत्थ णं वाणमंतराणं देवाणं भोमेज्जा नगरा प-
 णत्ता, तत्थ णं वहवे वाणमंतरा देवा परिवसंति, तंजहा—पिसाया भूया जक्खा रक्खसा किनरा किंपुरिसा सुयगपतिणो महाकाया
 गंधव्वगणा य निउणगंधव्वगीयरमणा अणपन्नियणपन्निय इस्सिवाइय भूयवाइय कंदिय महाकंदिया य कुहंडपयंगेवा चंचलववलचि-
 त्कीलणदवप्पिया गहिरहसियगीयणच्चणरई वणमालामेलमउडकुंडलसच्छंदविउव्वियाभरणचारुभूसणधरा सव्वोउयसुरहिउसुमरइयपलं-
 बसोहंतकंतवियसंतचित्तवणमालरइयवच्छा कामकामा कामरुवदेधारी नाणाविहवणणरागवरवत्थचिल्लगनियंसणा विविहदेसनेवत्थग-
 हियवेसा पसुइयकंदप्पकलहेकेलिकोलाहलप्पिया हासबोलबहुला असिमोगगरसत्तिहत्था अणेगमणिरयणविविह (निजुत्त) चित्तचिधगया

सुरूवा महिड्डिया महायसा जाव महासोक्त्वा हारविराइयवच्छा जाव दस विसाओ उज्जोवेमाणा पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं भोगेज्जनगरावाससयसहस्साणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं परिसाणं साणं साणं अणीयाणं साणं २ अणीयाहिर्वईणं सासं साणं आयरक्खवेवसाहस्सीणं, अत्रोसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाण य देवीण य आहेवचं जाव सुंज-माणा विहरंति' प्रायः सुगमं, नवरं 'सुयगवइणो महाकाया' इति, महाकाया-महोरगाः, किंविशिष्टाः? इत्याह-सुजगपतयः, 'गन्ध-र्वगणाः' गन्धर्वसमुदायाः, किंविशिष्टाः? इत्याह- 'निपुणगन्धर्वगीतरतयः' निपुणाः-परमकौशलोपेता एवं गन्धर्वा-गन्धर्वजातीया देवास्तेषां यद् गीतं तत्र रतियेषां ते तथा, एते व्यन्तराणामष्टौ मूलभेदाः, इमे चान्येऽवान्तरभेदा अष्टौ- 'अणपन्निय' इत्यादि, कथ-म्भूता एते षोडशापीलत आह- 'चंचलचवलचित्तकीलणदवप्पिया' चञ्चला-अनवस्थितचित्तास्तथा चलचपलम्-अतिशयेन चपलं यच्चित्रं-नानाप्रकारं क्रीडनं यच्च चित्रो-नानाप्रकारो द्रवः-परिहासस्तौ प्रियौ येषां ते चलचपलचित्तक्रीडनद्रवप्रियाः, ततश्चञ्चलशब्देन विशेषणसमासः, तथा 'गहिरहसियगीयनच्चणरई' इति गम्भीरेषु हसितगीतनर्त्तनेषु रतियेषां ते तथा, तथा 'वणमालामेडमउलकुंड-लसच्छंदविउन्वियाभरणभूसणधरा' इति वनमाला-वनमालामयानि आमेलमुकुटकुण्डलानि, आमेलः-आपीडशब्दस्य प्राकृतलक्ष-णवशाद् आपीडः-शेखरकः, तथा स्वच्छन्दं विकुर्वितानि यानि आभरणानि तैर्यच्चारु भूषणं-मण्डनं तद्धरन्तीति वनमालाऽऽपीडमु-कुटकुण्डलस्वच्छन्दविकुर्विताभरणचारुभूषणधराः, लिहादित्वाद्च्, तथा सर्वकुंकैः-सर्वसुंभावभिः सुरभिक्षुसुभैः सुरचिताः-शोभनं निर्वर्त्तिताः तथा प्रलम्बत इति प्रलम्बा शोभत इति शोभमाना कान्ता-क्रमनीया विकसन्ती-अमुकुलिता अम्बानपुष्पमयी चित्रा-नानाप्रकारा वनमाला रचिता वक्षसि यैस्ते सर्वसुंक्कसुरभिक्षुसुरचित्तप्रलम्बशोभमानकान्तविकसच्चित्रवनमालारचितवक्षसः, तथा कामं

-स्नेच्छया गमो येषां ते कामगमाः-स्नेच्छाचारिणः, क्वचित् 'कामकामाः' इति पाठः, कामेन-स्नेच्छया कामो-मैथुनसेवा येषां ते कामकामा अनियतकामा इत्यर्थः, तथा कामं-स्नेच्छया रूपं येषां ते कामरूपास्ते च ते देहाश्च कामरूपदेहास्तान् धरन्तीत्येवंशीलाः कामरूपदेहधारिणः, स्नेच्छाविच्छिर्वितनानारूपदेहधारिण इत्यर्थः, तथा नानाविधैर्विषैः रागो-रक्तता येषां तानानाविधवर्णरागाणि वराणि-प्रधानानि चित्राणि-नानाविधानि अद्भुतानि वा (ब्रह्माणि) चेल्लकानि-देशीवचनाद् देदीप्यमानानि नियंसणं-परिधानं येषां ते नानाविधवर्णरागवस्त्रचेल्लकनिवसनाः तथां विविधैर्देशनेपथ्यैर्गृहीतो वेपो वैस्ते विविधदेशनेपथ्यगृहीतवेपाः, 'पमुद्भयकंदप्पकलहेकेलिकोलाहलपिया' कन्दर्पः-कामोदीपनं वचनं चेष्टा च कलहो-राटिः केलिः-क्रीडा कोलाहलो-शोलः कन्दर्पकलहकेलिकोलाहलाः प्रिया येषां ते कन्दर्पकलहकेलिकोलाहलप्रियाः, ततः प्रमुदितशब्देन सह विशेषणसमासः, 'हासबोलबहुला' इति हासबोलौ बहुलौ-अतिप्रभूतौ येषां ते हासबोलबहुलाः, तथाऽसिसुद्गरशक्तिकुन्ता हस्ते येषां ते असिसुद्गरशक्तिकुन्तहस्ताः, 'प्रहरणात् सप्तमी चे'ति सप्तम्यन्तस्य पाक्षिकः परनिपातः, 'अणेगमणिरयणविहिनिजुत्तचित्तचिंधगया' इति, मणयः-चन्द्रकान्ताद्या रत्नानि-कर्कतनादीनि अनेकैर्मणिरत्नैर्विंधिंधं-नानाप्रकारं नियुक्तानि विचित्राणि-नानाप्रकाराणि चिह्नानि गतानि-स्थितानि येषां ते तथा, शेषं प्राग्वत् ॥ 'कहि णं भंते ! पिसायाणं देवाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता ?' क भदन्त ! पिशाचानां देवानां भौमेयानि नगराणि प्रज्ञप्तानि ? इत्यादि, 'जहा ठाणपदे जाव विहरंति' यथा प्रज्ञापनायां स्थानाख्ये पदे तथा वक्तव्यं यावद्विहरन्तीति पदं, तच्चैवं- "कहि णं भंते ! पिसाया देवा परिवसंति ? गोयमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए रथणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहल्लस्स उवरिं एणं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्ठा चेणं जोयणसयं वल्लेत्ता मज्जे अट्टसु जोयणसएसु, एत्थ णं पिसायाणं देवाणं तिरियमसंवेज्जा भोमेज्जन-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १७३ ॥

गरावाससयसहस्सा भवंतीतिमक्यायं, ते णं भोमेज्जनगरा वाहिं वट्टा जो ओहिओ भोमेज्जनगरवण्णतो सो भाणियन्वो जाव पडि-
रूवा, एत्थ णं पिसायाणं भोमेज्जनगरा पण्णत्ता, तत्थ णं बह्वे पिसाया देवा परियसंति महिड्डिया जह्वा ओहिया जाव विहरंति” सु-
गमं, “कालमहाकाला य एत्थ दुवे पिसाईंदा पिसायरायाणो परिवसंति महिड्डिया जाव विहरंति, कहिं णं भंते! दाहिणिह्माणं पिसा-
याणं भोमेज्जा नगरा० वाहिं वट्टा जो ओहिओ भोमेज्जनगरवण्णतो सो भाणियन्वो जाव पडिरूवा, एत्थ णं पिसायाणं भोमेज्जनगरा
पण्णत्ता । कहिं णं भंते! दाहिणिह्मा पिसाया देवा परिवसंति?, गोयसा! जंबुदीवे दीवे मंयूरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणा-
प्पभाए पुड्डीए रयणामयस्स कंडस्स जोयणसहस्सवाहस्स उवरिं णं जोयणसयं ओगाहेत्ता हेट्ठावि एगं जोयणसयं वज्जेत्ता मज्जे
अट्ठसु जोयणराएसु एत्थ णं दाहिणिह्माणं पिसायाणं देवाणं भोगेज्जा नगरा पण्णत्ता, तत्थ णं बह्वे दाहिणिह्मा पिसाया देवा परिव-
संति महिड्डिया जाव विहरंते, काले य तत्थ पिसाईंरे पिसायराया परियसति महिड्डिए जान पभासेमाणे, से णं तत्थ तिरियमसं-
खेज्जाणं भोमेज्जनगराचाससयसहस्साणं चउण्हं साराणियसाहस्सीणं चउण्हं अग्गमहिंसीणं सपरिवाराणं लिण्हं परिसाणं सत्तण्हं
अणियाणं सत्तण्हं अणियाहिवईंणं सोलसण्हं आगरम्भदेवसाहस्सीणं अत्थेसिं च बहूणं दाहिणिह्माणं वाणगन्तराणं देवाणं देवीण य
आहिवयं जाव विहरंति” पाठसिद्धं ॥ सम्प्रति पर्यञ्चिरूपणार्थमाह—‘कालस्स णं भंते! पिसायइंरस्स पिसायरओ कत्ति परिसाओ प-
ण्णत्ताओ?, गोयसा! तिण्णि परिसाओ पण्णत्ताओ, तंजहा—ईंता बुडिया इउरहा अहिंभतरिया ईंसा’ इत्यादि सर्वं प्राग्वत्, नवरसत्रा-
भ्यन्तरिकायाम्पौ देवराहस्त्राणि मध्यमिन्नायां दसा देवराहस्त्राणि बालायां हायस देवसहस्त्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि एहं देवी-
शतं मध्यमिन्नायामप्येकं देवीशतं बालायागप्येकं देवीशतं, अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानां शितिरुहंपत्योपयं मध्यमिकायां देशोमगई-

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२१

॥ १७३ ॥

पत्योपमं बाह्यायां सातिरेकचतुर्भागपत्योपमं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवीनां सातिरेकं चतुर्भागपत्योपमं मध्यमिकायां चतुर्भाग-
 पत्योपमं बाह्यायां देशोर्नं चतुर्भागपत्योपमं, शेषं प्राग्वत् । ‘कहि णं भंते! उत्तरिच्छाणं पिसायाणं भोमेज्जा नगरा पणत्ता’, कहि णं
 भंते! उत्तरिच्छा पिसाया देवा परिवसंति?, गोयमा! जंबुद्वीवे जहेव दाहिणिच्छाणं वत्तव्वया तहेव उत्तरिच्छाणंपि, नवरं मन्दरस्स
 उत्तरेणं, महाकाले इत्थ पिसाइदे पिसायराया परिवसति जाव विहरति” पाठसिद्धं, पर्षद्वक्तव्यताऽपि कालवत्, “एवं जहा पिसायाणं
 तहा भूयाणवि जाव गंधव्वाणं नवरं इंदेसु नाणत्तं भाणियव्वं, इमेण विहिणा—भूयाणं सुरूवपडिरूवा, जक्खाणं पुण्णभइमाणिभहा,
 रक्खसाणं भीममहाभीमा, किंनराणं किंनरकिंपुरिसा, किंपुरिसाणं सप्पुरिसमहापुरिसा, महोरगाणं अइकायमहाकाया, गंधव्वाणं
 गीयरईगीयजसा—‘काले य महाकाले सुरूवपडिरूवपुण्णभइे य । अमरवइमाणिभइे भीमे य तहा महाभीमे ॥ १ ॥ किंनरकिंपु-
 रिसे खल्ल सप्पुरिसे खल्ल तहा महापुरिसे । अइकायमहाकाए गीयरई चेव गीयजसे ॥ २ ॥” सुगमम्, पर्षद्वक्तव्यताऽपि कालवन्निर-
 न्तरं वक्तव्या यावद्गीतयशसः ॥ तदेवमुक्त्वा वानमन्तरवक्तव्यता सम्प्रति ज्योतिष्काणामाह—

कहि णं भंते! जोइसियाणं देवाणं विमाणा पणत्ता? कहि णं भंते! जोतिसिया देवा परिवसंति?,
 गोयमा! उप्पि दीवससुद्धाणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरमणिज्जातो भूमिभागतो सत्त-
 णउए जोयणसते उहं उप्पत्तिता दसुत्तरसया जोयणबाहल्लेणं, तत्थ णं जोइसियाणं देवाणं ति-
 रियमसंखेज्जा जोतिसियविमाणावावाससतसहरसा भवंतीतिमक्खायं, ते णं विमाणा अद्धकवि-
 द्ढकसंठाणसंठिया एवं जहा ठाणपदे जाव चंदमसूरिया य तत्थ णं जोतिसिंदा जोतिसरायाणो

परिवसन्ति महिद्धिया जाव विहरन्ति ॥ सूरस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स जोतिसरणो कति प-
रिसाओ पणत्ताओ?, गोयमा ! तिण्ण परिसाओ पणत्ताओ, तंजहा—तुंबा तुडिया पेच्चा,
अडिंभतरया तुंबा मज्झिमिया तुडिया बाहिरिया पेच्चा, सेसं जहा कालस्स परिमाणं, ठितीवि ।
अट्ठो जहा चमरस्स ! चंदस्सवि एवं चेव ॥ (सू० १२२)

‘कहि णं भंते ! जोइसियाण’मित्यादि, क भदन्त ! ज्योतिष्कानां देवानां विमानानि प्रज्ञप्तानि ? क भदन्त ! ज्योतिष्का देवाः
परिवसन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! अस्मा रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद् भूमिभागाद् रुचकोपलक्षितात् ‘सप्तनवतिशतानि’
सप्तनवत्यधिकानि योजनशतान्यूर्ध्वमुत्पुल्य—दुर्द्ध्याऽतिक्रम्य दशोत्तरयोजनशतवाहल्ये तिर्यगसङ्क्षेपेऽसङ्क्षेपयोजनकोटीप्रमाणे ज्यो-
तिर्विषये ‘अत्र’ एतस्मिन् प्रदेशे ज्योतिष्काणां देवानां तिर्यगसङ्क्षेपानि ज्योतिष्कविमानशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं मया शेषैश्च
तीर्थकृद्भिः, तानि च विमानान्यर्द्धकपिथ्यसंस्थानसंस्थितानि, अत्राक्षेपपरिहारौ चन्द्रप्रज्ञप्तिटीकाया सूर्यप्रज्ञप्तिटीकायां सङ्ग्रहणिटी-
कायां चाभिहिताविति ततोऽवधार्यौ, ‘सव्वफालियासया’ सर्वात्मना स्फटिकमयानि सर्वस्फटिकमयानि ‘जहा टाणपदे जाव चंदम-
सूरिया एत्थ दुवे जोइसिंदा जोइसारायाणो परिवसन्ति महिद्धिया जाव विहरन्ति’ यथा प्रज्ञापनायां स्थानाख्ये द्वितीये पदे तथा वक्तव्यं
यावच्चन्द्रसूर्यौ, द्वावत्र ज्योतिष्केन्द्रौ ज्योतिष्कराजानौ परिवसतस्ततोऽयूर्ध्वं यावद्विहरन्तीति, एतच्चैवं—“अब्भुगगयमूसियपहसिया
इव विविह्मणिक्कणगरयणभत्तिचित्ता वाउद्धुयविजयेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकलिया तुंगा गगणत्तलमभिलंघमाणसिहरा जालंतररयणा
पंजरुम्मिस्सियव्व मणिक्कणगथूभियागा वियसियसयवत्तपोडरीया तिलगरयणद्धचंदचित्ता नाणामणिमयदामालंकिया अंतो वहिं च

सण्हा तवणिज्जरइलवालुयापत्थडा सुहफासा सस्सिरीया सुरुवा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा, एत्थ णं जोइसियाणं विमाणा
पणत्ता, एत्थ णं जोइसिया देवा परिवसंति, तंजहा—विहस्सती चंदसूरा सुक्कसणिच्छरा राहू धूमकेउडुहा अंगारका तत्ततवणिज्जकणग-
वण्णा जया तहा जोइसंमि चारं चरंति केज य गइरतीया अट्टावीसइविहा य नक्खत्तदेवगणा नाणासंठाणसंठिया य पंचवण्णा य
तारगाओ ठियेसाचारिणो अविस्सामंडलगई पत्तेयनामंकपायडियचिंधमउडा महिड्डिया जाव पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं
विमाणावाससयसहस्साणं साणं साणं सामाणियसाहस्सीणं साणं साणं अगमहिसीणं सपरिवाराणं साणं परिसाणं साणं साणं
अणियाणं साणं साणं अणियाहिवईणं साणं साणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अत्तेसिं च बहूणं जोइसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं
जाव विहरंति, चंदिमसूरिया य एत्थ डुवे जोइसिंदा जोइसियरायाणो परिवसंति महिड्डिया जाव पभासेमाणा, ते णं तत्थ साणं साणं
जोइसियविमाणावाससयसहस्साणं चउण्हं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं चउण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं तिण्हं परिसाणं
सत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं अणियाहिवईणं सोलसण्हं आयरक्खदेवसाहस्सीणं अत्तेसिं च बहूणं जोइसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं
जाव विहरंति” इति, अभ्युद्रता—आभिसुख्येन सर्वतो गता उत्तृता—प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा—दीप्तिस्तया सितानि—
धवलानि अभ्युद्रतोत्सृतप्रभासितानि, तथा विविधानां मणिकनकरत्नानां या भक्तयो—विच्छित्तिविशेषास्त्राभिश्चित्राणि—आश्चर्यभूतानि
विविधमणिकनकभक्तिचित्राणि, ‘वालच्छुयविजयवेजयंतीपडागच्छतातिच्छत्तकलिया’ वातोद्धृता—वायुकम्पिता विजयः—अभ्युदय-
स्तसंसूचिका वैजयन्त्यभिधाना याः पताकाः, अथवा विजय इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवै-
जयन्त्यः—पताकास्ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः छत्रातिच्छत्राणि—उपर्युपरि स्थितानि छत्राणि तैः कलितानि वातोद्धृतविजयवैजयन्ती-

पताकाछत्रातिच्छत्रकलितानि 'तुङ्गानि' उच्चानि, तथा गगनतलम्-अम्बरतलमनुलिखन्-अभिलक्ष्यन् शिखरं येषां तानि गगनतला-
नुलिखच्छिखराणि, तथा जालानि-जालकानि तानि च भवनभित्तिषु लोकप्रतीतानि, तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि यत्र तानि
जालान्तररत्नानि, तथा पञ्चराट् उन्मीलितवद् यथा हि किल किमपि वस्तु पञ्चराट्-वंशादिमयप्रच्छादनविशेषाद् बहिष्कृतमत्यन्त-
मनष्टच्छायत्वात् शोभते तथा तान्यपि विमानानीति भावः, तथा मणिकनकानां सम्बन्धिनी स्तूपिका-शिखरं येषां तानि मणिकन-
कस्तूपिकानि, ततः पूर्वपदाभ्यां सह विशेषणसमासः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादिषु प्रतिकृतित्वेन
स्थितानि तिलकाश्च-भित्त्यादिषु पुण्ड्राणि रत्नमयाश्चाङ्कचन्द्रा द्वारादिषु तैश्चित्राणि विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकरत्नाङ्कचन्द्रचित्राणि,
तथा नानामणिमयीभिरलङ्कृतानि नानामणिसयदामालङ्कृतानि, तथाऽन्तर्बहिश्च श्लक्ष्णानि-मसृणानि, तथा तपनीयं-सुवर्णविशे-
पस्तन्मय्या रुचिराया वालुकायाः-सिकतायाः प्रस्तदः-प्रतरो येषु तानि तपनीयरुचिरवालुकाप्रस्तदानि, तथा सुखस्पर्शानि शुभस्प-
र्शानि वा शेषं प्राग्वद् यावद् 'बहस्सइचंदा' इत्यादि, बृहस्पतिचन्द्रसूर्यशुक्रशनैश्चरराहुभूमेकुबुधाङ्गारकाः तप्ततपनीयकनकवर्णाः-
ईपत्कनकवर्णाः, तथा ये महा ज्योतिष्के-ज्योतिष्के चारं चरन्ति केतवः ये च बाह्यद्वीपसमुद्रेज्वगतिरतिकाः ये चाष्टाविंशतिविधा
नक्षत्रदेवगणस्ते सर्वेऽपि नानाविधसंस्थानसंस्थिताः चशब्दात्तप्ततपनीयकनकवर्णाश्च, तारकाः पथ्यवर्णाः, एते च सर्वेऽपि स्थितलेख्या
-अवस्थिततेजोलेश्याकाः, तथा ये चारिणः-चाररतासोऽविभ्रागमण्डलगतिकाः, तथा सर्वेऽपि प्रत्येकं नामाङ्केन-स्वस्वनामाङ्कपातेन
प्रकटितं चिह्नं सुकुटो येषां ते प्रत्येकं स्वनामाङ्कप्रकटितमुकुटचिह्नोः, किमुक्तं भवति ?-चन्द्रस्य स्वसुकुटे चन्द्रमण्डलं लब्धं स्वना-
माङ्कप्रकटितं सूर्यस्य सूर्यमण्डलं महस्य महमण्डलं नक्षत्रस्य नक्षत्रमण्डलं तारकस्य तारकाकारभित्ति, शेषं प्राग्वत् ॥ पर्यन्तिरूपणार्थमाह

—‘सूरस्स णं भंते ! जोइसिंदस्स जोइसरणो कइ परिसाओ पणत्ताओ ? , गोयमा ! तिन्नि परिसाओ पन्नत्ताओ, तंजहा-तुंबा तुडिया पेच्चा, अडिभतरिया तंबा मड्झिमिया तुडिया बाहिरिया पेच्चा, सेसं जहा कालस्स, अट्टो जहा चमरस्स, चन्दस्सवि एवं चेव’ पाठसिद्धं ज्योतिष्कास्तिर्यलोक इति तिर्यग्लोकप्रस्तावाहीपसमुद्रवक्तव्यतामाह—

कहि णं भंते ! दीवसमुदा ? केवइया णं भंते ! दीवसमुदा ? केमहालया णं भंते ! दीवसमुदा ? किं-
संठिया णं भंते ! दीवसमुदा ? किमाकारभावपडोयारा णं भंते ! दीवसमुदा णं पन्नत्ता ? , गोयमा !
जंबुदीवाइया दीवा लवणादीया समुदा संठाणतो एकविहविधाणा वित्थारतो अणेगविधवि-
धाणा दुगुणादुगुणे पडुप्पाएमाणा २ पवित्थरमाणा २ ओभासमाणवीचीया बहुउप्पलपडमकु-
मुदणलिणसुभगसोगंधियपोंडरीयमहापोंडरीयसतपत्तसहस्सपत्तपण्डुल्लकेसरोवचिता पत्तेयं प-
त्तेयं पडमवरवेइयापरिविखत्ता पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिविखत्ता अस्सि तिरितलोए असंबेज्जा
दीवसमुदा सयंशुरमणपज्जवसाणा पणत्ता समणाडसो ! ॥ (सू० १२३)

‘कहि णं भंते ! दीवसमुदा’ इत्यादि, ‘क्’ कस्मिन् णमिति वाक्यालङ्कारे ‘भदन्त !’ परमकल्याणयोगिन् ! द्वीपसमुद्राः प्र-
ज्ञप्ताः ? , अनेन द्वीपसमुद्राणामवस्थानं पृष्टं, ‘केवइया णं भंते ! दीवसमुदा’ इति ‘कियन्तः’ कियत्सङ्ख्याका णमिति वाक्यालङ्कारे
भदन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ताः ? , अनेन द्वीपसमुद्राणां सङ्ख्यानं पृष्टं, ‘केमहालिया णं भंते ! दीवसमुदा’ इति किं महानालय—आश्रयो
व्याप्यश्वेत्ररूपो येषां ते महालयाः किंप्रमाणमहालया णमिति प्राग्बद् द्वीपसमुद्राः . प्रज्ञप्ताः ? , किंप्रमाणं द्वीपसमुद्राणां महत्त्वमिति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १७६ ॥

भावः, एतेन द्वीपसमुद्राणांमायामादिपरिमाणं पृष्ठं, तथा 'किसंठियां णं भंते' दीवसमुद्रा' इति किं संस्थितं-संस्थानं येषां ते किं-
संस्थिता णमिति पूर्ववद् भवन्त ! द्वीपसमुद्राः प्रद्वसाः?, अनेन संस्थानं पप्रच्छ, 'किमागारभावपडोयारा णं भंते ! दीवसमुद्रा
पणत्ता' इति आकारभावः-स्वरूपविशेषः कस्याकारभावस्य प्रत्यवतारो येषां ते किमाकारभावप्रत्यवताराः, बहुप्रहणाद्वैयधिकरण्ये-
ऽपि समासः, णमिति पूर्ववद्, द्वीपसमुद्राः प्रद्वसाः?, किं स्वरूपं द्वीपसमुद्राणामिति भावः, अनेन स्वरूपविशेषविषयः प्रश्नः कृतः,
भगवानाह—'गोथमे'त्यादि, गौतम ! जम्बूद्वीपादयो द्वीपा 'लवणादिकाः' लवणसमुद्रादिकाः समुद्राः, अनेन द्वीपानां समुद्राणां
चादिरुक्कः, एतच्चापृष्टमपि भगवता कथितमुत्तरत्रोपयोगित्वात् गुणवत्ते शिष्यायापृष्टमपि कथनीयमिति ल्यापनार्थं च, 'संठाणतो'
इत्यादि, 'संस्थानतः' संस्थानमाश्रित्य 'एगविहिविहाणा' इति एकविधि-एकप्रकारं विधानं येषां ते एकविधिविधानाः, एकस्वरूपा
इति भावः, सर्वेषां दृत्तसंस्थानसंस्थितत्वाद्, 'विस्तारतः' विस्तारगधिकृत्य पुनरनेकविधिविधानाः अनेकविधाति-अनेकप्रकाराणि विधा-
नानि येषां ते तथा, विस्तारमधिकृत्य नानास्वरूपा इत्यर्थः, तदेव नानास्वरूपत्वमुपदर्शयति—'दुगुणादुगुणे पडुप्पाएमाणा २ प-
वित्थरमाणा' इति, द्विगुणं द्विगुणं यथां भवति एवं प्रत्युत्पद्यमाना गुण्यमाना इत्यर्थः, 'प्रविस्तरन्तः' प्रकर्षेण विस्तारं गच्छन्तः,
तथाहि-जम्बूद्वीप एकं लक्षं लवणसमुद्रो द्वे लक्षे धातकीराण्डभ्रालारि लक्ष्मणीत्यादि, 'ओभासमाणवीचीया' इति अवभासमाना
वीचयः-कल्लोला येषां ते अवभासमानवीचयः, इदं विशेषणं समुद्राणां प्रतीतमेव, द्वीपानामपि च चेदित्यन्वयं, तेज्जपि इदमदीतज्ञागादियु
कल्लोलसम्भवात्, तथा बहुभिरुत्पलययकुदुगलिनसुभगसौगन्धिकुण्डरीकमहापुण्डरीकमहापुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रैः 'पफुल्ल'ति प्रफुल्लैः-विक-
सितैः 'केसरे'ति केसरोपलक्षितैरुपचिताः-उपचितशोभाका यद्भूतलपचकुदुगलिनसुभगसौगन्धिकुण्डरीकमहापुण्डरीकशतपत्रसह-

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२३

॥ १७६ ॥

सपत्रप्रफुल्लकेसरोपचिताः, तत्रोत्पलं—गर्दभकं पद्मं—सूर्यविकासि कुमुदं—चन्द्रविकासि . नलिनम्—ईषद्रक्तं पद्मं सुभगं—पद्मविशेषः सौग-
 न्धिकं—कल्हारं पौण्डरीकं—सिताम्बुजं तदेव बृहत् महापौण्डरीकं शतपत्रसहस्रपत्रै—पद्मविशेषौ पत्रसङ्ख्याकृतभेदौ, 'पत्तयेयं २' इति
 प्रतिशब्दोऽत्राभिसुख्ये 'लक्षणेनाभिप्रती आभिसुख्ये' इति च समासस्ततो वीप्साविवक्षायां प्रत्येकशब्दस्य द्विवचनं पद्मवरवेदिकापरि-
 क्षिप्ताः प्रत्येकं वनखण्डपरिक्षिप्ताश्च 'सयंभूरमणपञ्जवसाणा' इति जम्बूद्वीपादयो द्वीपाः स्वयम्भूरमणद्वीपपर्यवसाना लवणसमुद्रादयः
 समुद्राः स्वयम्भूरमणसमुद्रपर्यवसाना अस्मिन् तिर्यग्लोके यत्र वयं स्थिता असङ्ख्येया द्वीपसमुद्राः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! इह
 'अस्मिं तिरियलोए' इत्यनेन स्थानमुक्तम्, 'असंखेज्जा' इत्यनेन सङ्ख्यानं, 'दुगुणादुगुण'मित्यादिना महत्त्वं 'संठाणतो' इत्यादिना
 संस्थानम् ॥ सम्प्रत्याकारभावप्रत्यवतारं विवक्षुरिदमाह—

तत्थ णं अयं जंबुद्वीवे णामं द्वीवे दीवससुद्धानं अब्भितरिए सब्वखुद्दुए वंढे तेह्हापूयसंठाणसं-
 ठिते वंढे रहचक्खवालसंठाणसंठिते वंढे पुक्खरकणियासंठाणसंठिते वंढे पडिपुन्नचंदसंठाणसंठिते,
 एंक्कं जोयणंसयसहस्सं आयामविवखंभेणं तिण्णि जोयणसयसहस्साहं सोलस य सहस्साहं
 दोण्णि य सत्तावीसे जोयणसते तिण्णि य कोसे अट्ठावीसं च धणुसयं तेरस अंगुलाहं अद्धंगुलं
 च किंचिविसेसाहियं परिकखेवेणं पणत्ते ॥ से णं एक्काए जगतीए सब्वतो समंता संपरिविखत्ते ॥
 सा णं जगती अट्ठ जोयणाहं उहं उच्चत्तेणं मूले बारस जोयणाहं विक्खंभेणं मज्झे अट्ठ जोयणाहं
 विक्खंभेणं उष्पि चत्तारि जोयणाहं विक्खंभेणं मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता उष्पि तणुया

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १७७ ॥

गोपुच्छसंठाणसंठिता सव्वहरामई अच्चा सणहा लणहा घट्टा मट्टा णीरया णिम्मलां णिप्पंका णिक्कं
कडच्छाया सप्पभा समिरीया सडज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ सा णं
जगती एक्केणं जालकडएणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ से णं जालकडए णं अद्धजोयणं उट्टं
उच्चत्तेणं पंचघणुसयाइं विक्खंभेणं सव्वरयणामए अच्चे सणहे लणहे (जाव) [घट्टे मट्टे णीरए
णिम्मले णिप्पंके णिक्कंकडच्छाए सप्पभे [सस्सिरीए] समरीए सडज्जोए पासादीए दरिसणिज्जे
'अभिरूवे] पडिरूवे ॥ (सू० १२४)

'तत्थ ण'मित्यादि, 'तत्र' तेषु द्वीपसमुद्रेषु मध्ये 'अयं' यत्र वयं वसामो जम्बूद्वीपो नाम द्वीपः, कथम्भूतः? इत्याह—सर्वद्वीपसमु-
द्राणां 'सर्वाभ्यन्तरकः' सर्वात्मना—सामस्येनाभ्यन्तरः सर्वाभ्यन्तर एव सर्वाभ्यन्तरकः, प्राकृतलक्षणात्स्वार्थे कप्रत्ययः, केषां सर्वात्म-
नाऽभ्यन्तरकः?, उच्यते, सर्वद्वीपसमुद्राणां, तथाहि—सर्वेऽपि शेषा द्वीपसमुद्रा जम्बूद्वीपादारभ्यागमाभिहितेन क्रमेण द्विगुणद्विगुणवि-
स्तारास्ततो भवति सर्वद्वीपसमुद्राणां सर्वाभ्यन्तरकः, अनेन जम्बूद्वीपस्यावस्थानगुक्तं, 'सव्वखुडुग' इति सर्वेभ्योऽपि शेषद्वीपसमुद्रेभ्यः
क्षुल्लको—लघुः सर्वक्षुल्लकः, तथाहि—सर्वे लवणादयः समुद्राः सर्वे च धातकीखण्डादयो द्वीपा जम्बूद्वीपादारभ्य द्विगुणद्विगुणायामवि-
ष्कम्भपरिधयस्ततः शेषद्वीपसमुद्रापेक्षयाऽयं लघुरिति, एतेन सामान्यतः परिमाणगुक्तं, विशेषतस्त्वायामादिगतं परिमाणमग्रे वक्ष्यति, तथा
दृत्तोऽयं जम्बूद्वीपो यतस्त्रैलापूपसंस्थानसंस्थितः, तैलेन पकोऽपूपसैलापूपः, तैलेन द्वि पकोऽपूपः प्रायः परिपूर्णदृत्तो भवति न दृत्तपक
इति तैलविशेषणं, तस्यैव यत्संस्थानं तेन संस्थितसैलापूपसंस्थानसंस्थितः, तथा दृत्तोऽयं जम्बूद्वीपो यतो 'रथक्कवालसंस्थानसंस्थितः'

३ प्रतिपत्तौ

देवाधि-

कारः

उद्देशः १

सू० १२४

॥ १७७ ॥

रथस्य—रथाङ्गस्य चक्रस्यावयवे समुदायोपचाराच्चक्रवालं—मण्डलं तस्येव यत् संस्थानं तेन संस्थितो रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः; एवं
 वृत्तः पुष्करकर्णिकासंस्थानसंस्थितः पुष्करकर्णिका—पद्मबीजकोशः वृत्तः परिपूर्णचन्द्रसंस्थानसंस्थितः पदद्वयं भावनीयम्, एतेन जम्बू-
 द्वीपस्य संस्थानमुक्तम् ॥ सम्प्रत्यायामादिपरिमाणमाह—‘एकं ण’मित्यादि, एकं योजनशतसहस्रमायामविष्कम्भेन, आयामश्च विष्क-
 म्भश्च आयामविष्कम्भं, समाहारो द्वन्द्वः; तेन, आयामेन विष्कम्भेन चेत्यर्थः; त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे योजन-
 शते सप्तविंशत्यधिके त्रयः क्रोशा अष्टाविंशम्—अष्टाविंशत्यधिकं धनुःशतं त्रयोदशाङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकमित्येतावान्
 परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः; इदं च परिक्षेपपरिमाणं ‘विक्खंभवगगदह्गुणकरणी वट्टस्स परिरओ होइ ।’ इति करणवशात्स्वयमानेतव्यं क्षेत्रस-
 मासटीका वा परिभावनीया, तत्र गणितभावनायाः सविस्तरं कृतत्वात् ॥ सम्प्रत्याकारभावप्रत्यवतारप्रतिपादनार्थमाह—‘से ण’मि-
 त्यादि, ‘सः’ अनन्तरोक्तायामविष्कम्भपरिक्षेपपरिमाणो जम्बूद्वीपो णमिति वाक्यालङ्कारे एकया जगत्या सुनगरप्राकारकल्पया ‘स-
 र्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन ‘संपरिक्षिप्तः’ सम्यग्वेष्टितः ॥ ‘सा णं जगई’ इत्यादि, सा च जगती ऊर्ध्वम्—उच्चैस्त्वे-
 नाष्टौ योजनानि मूले द्वादश योजनानि विष्कम्भेन मध्येऽष्टौ उपरि चत्वारि, अत एव मूले विष्कम्भमधिकृत्य विस्तीर्णा, मध्ये सं-
 क्षिप्ता त्रिभागोनत्वात्, उपरि तनुका, मूलापेक्षया त्रिभागमात्रविस्तारभावात्, एतदेवोपमया प्रकटयति—‘गोपुच्छसंठाणसंठिया’
 गोपुच्छस्येव संस्थानं गोपुच्छसंस्थानं तेन संस्थिता गोपुच्छसंस्थानसंस्थिता ऊर्ध्वीकृतगोपुच्छाकारा इति भावः; ‘सव्ववइरामई’ सर्वा-
 बाना—सामस्येन वज्रमयी—वज्ररत्नालिका ‘अच्छा’ आकाशस्फटिकवदतिस्वच्छा ‘सण्हा लण्हा’ रूक्षणा-रूक्षणपुद्गलस्फन्धनिष्पन्ना रू-
 क्षणदलनिष्पन्नपटवत् ‘लण्हा’ मसृणाः धुणितपटवत् ‘घट्ठा’ घृष्टा इव घृष्टा खरशानया पापाणप्रतिमावत् ‘मट्ठा’ मृष्टा इव मृष्टा सुकु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १७८ ॥

मारशानया पापाणप्रतिमावत् 'नीरजा' स्वाभाविकजोरहितत्वात् 'निर्मला' आगन्तुकमलाभावात् 'निष्पङ्का' कलङ्कविकला कर्दमर-
हिता वा 'निष्कङ्कडच्छाया' इति निष्कङ्कटा निष्कवचा निरावरणा निरुपघातेति भावार्थः छाया-दीप्तिर्यस्याः सा निष्कङ्कटच्छाया
'सप्रभा' स्वरूपतः प्रभावती 'समरीचा' वहिर्विनिर्गतकिरणजाला, अत एव 'सोद्योता' वहिर्व्यवस्थितवस्तुलोमप्रकाशकरी 'प्रा-
सादीया' प्रसादाय-मनःप्रसत्तये हिता तत्कारित्वात् प्रासादीया मनःप्रच्छत्तिकारिणीति भावः 'दर्शनीया' दर्शनयोग्या यां पश्यतश्च-
क्षुपी श्रमं न गच्छत इति 'अभिरूचा' इति अभि-सर्वेषां द्रष्टृणां मनःप्रसादानुकूलतयाऽभिमुखं रूपं यस्याः सा अभिरूपा, अत्यन्त-
कमनीयेति भावः, अत एव 'प्रतिरूपा' प्रतिविशिष्टम्-असाधारणं रूपं यस्याः सा प्रतिरूपा, अथवा प्रतिक्षणं नवं नवमिव रूपं यस्याः
सा प्रतिरूपा ॥ 'सा णं जगती' इत्यादि, 'सा' अनन्तरोदितस्वरूपा णमिति वाक्यालङ्कारे जगती एकेन 'जालकटकेन' जालानि-
जालकानि यानि भवनभित्तियु लोकेऽपि प्रसिद्धानि तेषां कटकः-समूहो जालकटको जालकाकीर्णो रम्यसंस्थानप्रवेशविशेषपङ्क्तिरिति
भावः, तेन जालकटकेन 'सर्वतः' सर्वासु विष्णु 'समन्ततः' सागात्स्येन संपरिक्षिता ॥ 'से णं जालकडए' इत्यादि, 'सः' जालकटक
ऊर्ध्वसुशैस्त्वेनार्द्धयोजनं-द्वे गव्यूते विष्कम्भेन पथ्य धनुःशतानि, किमुकं भवति?—जगत्या प्रायो बहुमध्यभागे सर्वत्र जालकानि तानि
च प्रत्येकमूर्ध्वसुशैस्त्वेन द्वे गव्यूते विष्कम्भतः पथ्यधनुःशतानीति, स च जालकटकः 'सव्वरथणामए' इति सर्वासना रत्नमयः
'अच्छे सण्हे लण्हे जाव पडिरूवे' इति यावच्छब्दकरणत्वात् 'घट्टे गट्टे नीरए निम्मले निष्पंके निष्कङ्कडच्छाये सप्पभे समरीए
सउज्जोए पासाइए दरिसणिल्ले अभिरूवे' इति परिग्रहः, एतेषां [ग्रन्थामम् ५०००] पदानामर्थः प्राग्वत् ॥

तीसे णं जगतीए उप्पि चट्टुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महई पउमवरवेदिपा पं०, सा णं पउमवरवे-

३ प्रतिपत्तौ
देवाधि-
कारः
उद्देशः १
सू० १२५

॥ १७८ ॥

द्विया अद्धजोयणं उद्धुं उच्चत्तेणं पंच धणुसयाइं विक्खंभेणं सब्बरयणामए जगतीसमिया परिकखेवेणं
 सब्बरयणामई० ॥ तीसे णं पडमवरवेइयाए अयमेयारूवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा—वइरामया
 नेमा रिद्धामया पइहाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरूपमया फलगा वइरामया संधी लोहितक्ख-
 मईओ सूईओ णाणामणिमया कलेवरा कलेवरसंघाडा णाणामणिमया रूवा नाणामणिमया रूवसं-
 घाडा अंकामया पक्खा पक्खावाहाओ जोतिरसामया वंसा वंसकवेळ्हुया य रययामईओ पट्टियाओ
 जातरूवमयीओ ओहाडणीओ वइरामयीओ उवरि पुब्बणीओ सब्बसेए रययामते साणं छादणे ॥
 सा णं पडमवरवेइया एगमेगेणं हेमजालेणं (एगमेगेणं गवक्खजालेणं) एगमेगेणं ख्खिणिजालेणं
 जावमणिजालेणं (कणयजालेणं रयणजालेणं) एगमेगेणं पडमवरजालेणं सब्बरयणामएणं. सब्बतो
 समंता संपरिक्खत्ता ॥ ते णं जाला तवणिज्जलंबूसगा सुवण्णपयरगमंडिया णाणामणिरयणवि-
 विहहारद्धहारउवसोभितसमुदया ईसिं अणमणमसंपत्ता पुब्बावरदाहिणउत्तरागतेहिं वाएहिं
 मंदागं २ एज्जमाणा २ कंपिज्जमाणा २ लंबमाणा २ पद्धंझमाणा २ सहायमाणा २ तेणं ओरालेणं.
 मणुण्णेणं कणमणणेव्बुतिकरेणं सदेणं सब्बतो समंता आपूरेमाणा सिरीए अतीव उवखोभेमाणा
 उव० चिद्धंति ॥ तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे हयसंघाडा गयसंघाडा
 नरसंघाडा किण्णरसंघाडा किंपुरिससंघाडा महोरगसंघाडा गंधव्वसंघाडा वसहसंघाडा सब्बर-

यणामया अच्छा सणहा लणहा घट्टा मट्टा णीरया णिम्मला णिप्पंका णिक्कंक्कडच्छाया सप्पभा स-
मिरिया सडज्जोया पासार्इया दरसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा । तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ
तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे हयंपंतीओ तहेव जाव पडिरूवाओ । एवं हयवीहीओ जाव पडिरू-
वाओ । एवं हयमिहुणाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं
बहवे पडमलयाओ नागलताओ, एवं असोग० चंपग० चूयण० वासंति० अतिमुत्ताग० कुंद०
सामलयाओ णिरं कुसुमियाओ जाव सुविहत्तापिंडमंजरिवडिंसकधरीओ सब्बरयणामईओ
सणहाओ लणहाओ घट्टाओ मट्टाओ णीरयाओ णिम्मलाओ णिप्पंकाओ णिक्कंक्कडच्छायाओ
सप्पभाओ समिरीयाओ सडज्जोयाओ पासार्इयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ
॥ [तीसे णं पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहवे अक्खयसोत्थिया पणत्ता स-
ब्बरयणामया अच्छा] ॥ से केणट्टेणं (भंते !) एवं बुच्चइ—पडमवरवेइया पडमवरवेइया?, गोयमा !
पडमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वेदियासु वेदियावाहासु वेदियासीसफलएसु वेदियापु-
डंतरेसु खंभेसु खंभवाहासु खंभसीसेसु खंभपुडंतरेसु खईसु खईसुहेसु खईफलएसु खईपुड-
ंतरेसु पक्खेसु पक्खवाहासु पक्खपंतरेसु बहूइ उप्पलाइं पडमाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं स-
ब्बरयणामयाइं अच्छाइं सणहाइं लणहाइं घट्टाइं मट्टाइं णीरयाइं णिम्मलाइं निप्पंकाइं निक्कंक्कड-

च्छायाइं सप्पभाइं समिरीयाइं सवज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडिरूवाइं
 महत्ता २ वासिक्कच्छत्तसमयाइं पणणान्नाइं समणाउसो!, से तेणट्टेणं गोयमा! एवं बुच्चह पउमवरवे-
 द्दिया २ ॥ पउमवरवेइया णं भंते! किं सासया असासया?, गोयमा! सिय सासया सिय अ-
 सासया ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चइ—सिय सासया सिय असासया?, गोयमा! दब्बट्टयाए
 सासता वण्णपज्जेवेहिं गंधपज्जेवेहिं रसपज्जेवेहिं फासपज्जेवेहिं असासता, से तेणट्टेणं गोयमा!
 एवं बुच्चइ—सिय सासता सिय असासता ॥ पउमवरवेइया णं भंते! कालओ केवच्चिरं होति?,
 गोयमा! ण कयावि णासि ण कयावि न भविस्सति ॥ भ्रुविं च भवति य भवि-
 स्सति य धुवा नियया सासता अक्खया अब्बया अवट्टिया णिच्चा पउमवरवेदिया ॥ (सू० १२५)

'तीसे णं जगतीए' इत्यादि, 'तस्याः' यथोक्तरूपाया जगत्याः 'उपरि'उपरितने तले यो बहुमध्यदेशभागः, सूत्रे एकारान्तता
 मागधदेशभापालक्षणानुरोधात् यथा 'कयरे आगच्छइ दित्तरूवे?' इत्यत्र, 'एत्थ ण'मिति 'अत्र' एतस्मिन् बहुमध्यदेशभागे णमिति
 पूर्ववत् महती एका पद्मवरवेदिका प्रज्ञप्ता मया शैप्यैश्च तीर्थद्वन्द्विः, सा चोर्द्ध्वमुच्चैस्त्वेनार्द्धयोजनं—द्वे गन्व्यूते पञ्च धनुःशतानि विष्क-
 म्भेत्. 'जगतीसमिया' इति जगत्याः समा—समाना जगतीसमां सैव जगतीसमिका 'परिक्षेपेण' परिरयेण यावान् जगत्या मध्यभागे
 परिरयस्तावान् तस्या अपि परिरय इति भावः, 'सर्वरत्नमयी' सामस्येन रत्नासिका 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं पाठ-
 तोऽर्थतश्च प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या णमिति पूर्ववत् पद्मवरवेदिकायाः 'अयं' वक्ष्यमाणः 'एतंद्रूपः' एवंस्वरूपः 'वर्णा-

वासः' वर्णः--श्लाघा यथावस्थितस्वरूपकीर्त्तनं तस्यावासो-निवासो ग्रन्थपद्धतिरूपो वर्णानिवेश इत्यर्थः 'प्रशस्तः' प्ररू-
पितः, तद्यथेत्यादिना तदेव दर्शयति--'वइरामया नेमा' इति नेमा नाम पद्मवरवेदिकाया भूमिभागादूर्ध्वं निष्कामन्तः प्रदेशास्ते
सर्वे 'वज्रमयाः' वज्ररत्नमयाः, वज्रशब्दस्य दीर्घत्वं प्राकृतत्वात्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यं, रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि-मूलपादाः 'चेरुलि-
यमया खंभा' इति वैदूर्यरत्नमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि लोहिताक्षरत्नालिकाः सूरयः फलकद्वयसम्यन्धविघटनाभाव-
हेतुपादुकास्थानीयास्ते सर्वे 'वइरामया संधी' वज्रमयाः सन्धयः-सन्धिमैलाः फलकानां, कियुक्तं भवति ?-वज्रत्वापूरिताः फलकानां
सन्धयः 'नाणामणिमया कलेवरा' इति नानामणिमयानि कलेवराणि-मनुज्यशरीराणि नानामणिमयाः कलेवरसङ्घाटा-मनुज्य-
शरीरयुग्मानि नानामणिमयानि रूपाणि-रूपकाणि नानामणिमया रूपसङ्घाटाः--रूपयुग्मानि 'अङ्गामया पक्खवाहातो य'
इति अङ्गो-रत्नविशेषस्तन्मयाः पक्षास्तदेकदेशाः पक्षाहचोऽपि तदेकदेशभूता एवाङ्गमयाः, आह च मूलटीकाकारः--'अङ्गमयाः प-
क्षास्तदेकदेशभूताः, एवं पक्षवाहचोऽपि द्रष्टव्या' इति, 'जोईरसामया वंसा वंसकवेहुया य' इति ज्योतीरसं नाम रत्नं तन्मया
वंशाः--महान्तः पृष्ठवंशाः 'वंशकवेहुया य' इति महतां पृष्ठवंशानामुभयतस्तिर्गक् स्थाप्यमाना वंशाः क्वेहुकानि-प्रतीतानि 'रय-
यामईओ पट्टियाओ' इति रजतमय्यः पट्टिका वंशानामुपरि कम्पास्थानीयाः 'जायरुवमईओ ओहाडणीओ' जातरूपं-सुवर्णवि-
शेषस्तन्मय्यः 'ओहाडणीओ' अवघाटिन्मः आच्छाद्यनहेतुकन्वोपरिस्थायमानमहाप्रमाणकिल्बिधस्थानीयाः, 'वइरामईओ उवरि
पुंछणीओ' इति 'वज्रमय्यो' वज्ररत्नालिका अवघाटिनीनामुपरि पुञ्चन्यः--निविडतरच्छादनहेतुखरुग्तरणविशेषस्थानीयाः, उक्तं च
मूलटीकाकारेण--'ओहाडणी हीरगहणं महत् छुळकं तु पुञ्चनी इति, 'सन्वसेए रययामए सा णं छाणे' इति, सर्वश्रेतं रजतमयं

पुच्छनीनासुपरि कवेष्टुकानामथ आच्छादनम् ॥ 'सा ण'मित्यादि, 'सा' एवंस्वरूपा णमिति वाक्यालङ्कारे पद्मवरवेदिका तत्र तत्र प्रदेशे एकैकेन 'हेमजालेन' सर्वात्मना हेममयेन लम्बमानेन दामसमूहेन एकैकेन 'गवाक्षजालेन' गवाक्षाकृतिरत्नविशेषदामसमूहेन एकैकेन 'किङ्किणीजालेन' किङ्किण्यः—शुद्रघण्टिकाः एकैकेन घण्टाजालेन, किङ्किण्यपेक्षया किञ्चिन्महत्स्यो घण्टा घण्टाः, तथा एकैकेन 'मुक्ताजालेन' मुक्ताफलमयेन दामसमूहेन एकैकेन 'मणिजालेन' मणिमयेन दामसमूहेन एकैकेन 'कनकजालेन' कनकपीतरूपः सुवर्णविशेषस्तन्मयेन दामसमूहेन एकैकेन रत्नजालेन एकैकेन (वर) पद्मजालेन—सर्वरत्नमयपद्मालकेन दामसमूहेन 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सर्वासु विदिक्षु परिशिष्टा, एतानि च दामसमूहरूपाणि हेमजालादीनि जालानि लम्बमानानि वेदितव्यानि, तथा चाह—'ते णं जाला' इत्यादि, तानि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि लिङ्गमनियतमिति, णमिति पूर्ववत् हेमजालादीनि क्वचित् दामा इति पाठः तत्र ता हेमजालादिरूपा दामान इति व्याख्येयं, 'तवणिज्जलंबूसगा' तपनीयम्—आरक्तं सुवर्णतन्मयो लम्बूसगो—दान्नामग्रिमभागे मण्डनविशेषो येषां तानि तपनीयलम्बूसकानि 'सुवण्णपयरगमंडिया' इति पार्श्वतः सामस्येन सुवर्णप्रतरकेण—सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि, 'नाणामणिरथणविविहहारद्धहारउवसोभियसमुदया' इति नानारूपाणां मणीनां रत्नानां च ये विविधा—विविचित्रवर्णा हारा—अष्टादशसरिका अर्द्धहारा—नवसरिकासैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि, तथा 'ईसिमन्नमन्नमसंपत्ता' इति ईपत्—मत्ताग्ं अन्योऽन्यं—परस्परमसंप्राप्तानि—असंलम्बानि पूर्वापरदक्षिणोत्तरागतैर्वर्तैः 'मंदायं मंदायं' इति मन्दं मन्दम् एज्यमानानि—कम्यमानानि 'श्रुशाभीक्ष्ण्याविच्छेदे द्विः प्राक्तमवादेः' इत्यविच्छेदे द्विवचनं यथा पचति पचतीत्यत्र, एवमुत्तरत्रापि, ईपत्कम्पनवशादेव च प्रकर्षत इतस्ततो मनाक् चलनेन लम्बमानानि प्रलम्बमानानि, ततः

परस्परसंपर्केशतः 'पङ्गुशमाणा पङ्गुशमाणा' इति शब्दायमानानि शब्दायमानानि 'उदारेण' स्फारेण शब्देनेति योगः, स च स्फारशब्दो मनःप्रतिकूलोऽपि भवति तत आह—'मनोज्ञेन' मनोऽनुकूलेन, तच्च मनोऽनुकूलं लेशतोऽपि सादत आह—'मनोहरेण' मनांसि श्रोत्राणां हरति—आसवशं नयतीति मनोहरः, 'लिहादे' राकृतिगत्वाच्चप्रत्ययः, तेन, तदपि मनोहरत्वं कुतः ? इत्याह—कर्ममनोनिर्घृतिकरेण—'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो वर्धेन'मिति वचनाद् हेतौ हृतीया, ततोऽयमर्थः—यतः श्रोत्रकर्णयोर्मनसश्च निर्घृतिकरः—सुखोत्पादकस्ततो मनोहरस्तेन, इत्थम्भूतेन शब्देन तान् प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् 'सर्वतः' विष्णु 'समन्ततः' विदिष्णु आपूरयन्ति शत्रन्तस्य शाविदं रूपं, तत एव 'श्रिया' शोभयाऽतीव उपशोभमानानि उपशोभमानानि तिष्ठन्ति ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्याः पद्मवरवेदिकायास्तत्र तत्र देशे २ 'तहिं तहिं' इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे, एतावता किञ्चुक्तं भवति ?—यत्र देशे एकस्तत्रान्येऽपि विद्यन्त इति, यद्ये 'ह्यसंघाडा' ह्ययुग्मानि सत्तादशब्दो युग्मवाची यथा साधुसङ्घाट इत्यत्र, एवं गजनरकिंनरकिंपुरुषमहोरगगन्धर्वपुपभसङ्घाटा अपि वाच्याः, एते च कथम्भूताः ? इत्याह—'सन्वरयणामया' सर्वात्मना रत्नमयाः 'अच्छा' आकाशस्फटिकवदतिस्वच्छाः 'जाव पडिरूवा' इति यावत्करणत् 'सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा' इत्यादिविशेषणकदम्बकपरिग्रहस्तत्र प्राग्वत् । एते च सर्वेऽपि ह्यसङ्घाटादयः सङ्घाटाः पुष्पावकीर्णका उक्ताः, सम्प्रत्येतेषामेव ह्यादीनां पङ्क्त्याद्विप्रतिपादनार्थमाह—'एवं पंतीओ वीहीओ एवं मिहुगगा' इति यथाऽमीपां ह्यादीनामष्टानां सङ्घाटा उक्तास्तथा पङ्क्त्योऽपि वक्तव्या वीथयोऽपि मिथुनकानि च, तानि चैवम्—'तीसे णं पउमवरवेइयाए तत्थ तत्थ देसे देसे तहिं तहिं बहुयाओ ह्यपंतीओ गयपंतीओ' इत्यादि, नवरमेकस्यां विधि या श्रेणिः सा पङ्क्तिरभिधीयते, उभयोरपि पार्श्वयोरैकैकश्रेणिभावेन यच्छ्रेणिद्वयं सा वीथी, एते च वीथी-

पङ्क्तिसङ्घाटा हयादीनां पुरुषाणामुक्ताः, साम्प्रतमेतेषामेव हयादीनां स्त्रीपुरुषयुग्मप्रतिपादनार्थं 'मिहुणाई' इत्युक्तम्, उक्तैरेव प्रकारेण हयादीनां मिथुनकानि स्त्रीपुरुषयुग्मरूपाणि वाच्यानि, यथा 'तत्थ तत्थ तर्हि २ देसे देसे बहूइं ह्यमिहुणाईं गयमिहुणाईं' इत्यादि ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्यां णमिति पूर्ववत् पद्मवरेदिकायां तत्र तत्र देशे २ 'तर्हि २' इति तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे, अत्रापि 'तत्थ २ देसे २ तर्हि २' इति वदता यत्रैका लता तत्रान्या अपि बह्व्यो लताः सन्तीति प्रतिपादितं द्रष्टव्यं, 'बहुयाओ पउमल-याओ' इत्यादि, बह्व्यः 'पद्मलताः' पद्मिन्यः 'नागलताः' नागा-द्रुमविशेषाः त एव लतास्तिर्यक्शाखाप्रसराभावात् नागलताः, एवमशोकलताश्चम्पकलता वणलताः, वणाः-तरुविशेषाः, वासन्तिकलता अतिसुककलताः कुन्दलताः श्यामलताः, कथम्भूता एताः ? इत्याह—'नित्यं' सर्वकालं षट्स्वपि ऋतुष्वित्यर्थः 'कुसुमिताः' कुसुमानि-पुष्पाणि संजातान्यास्त्विति कुसुमिताः, तारकादिदर्शना-दितप्रत्ययः, एवं नित्यं मुकुलिताः, मुकुलानि नाम कुड्मलानि कलिका इत्यर्थः नित्यं 'लवइयाओ' इति पल्लविताः, नित्यं 'थवइयाओ' इति स्तवकिताः, नित्यं 'गुम्मियाओ' इति गुल्मिताः, स्तवकगुल्मौ गो(गु)च्छविशेषौ, नित्यं गुच्छाः, नित्यं यमलं नाम समानजातीययो-र्लतयोर्युग्मं तत्संजातमास्त्विति यमलिताः, नित्यं 'युगलिताः' युगलं सजातीयविजातीययोर्लतयोर्द्वन्द्वं, तथा 'नित्यं' सर्वकालं फल-भारेण नता-ईषत्रता नित्यं प्रणता-महता फलभारेण दूरं नताः, तथां नित्यं 'सुविभक्ते'त्यादि सुविभक्तिकः-सुविच्छित्तिकः प्रतिवि-शिष्टो मञ्जरीरूपो योऽवतंसकस्तद्धराः-तद्धारिण्यः । एष सर्वोऽपि कुसुमितत्वादिको धर्म एकैकस्या लताया उक्तः, साम्प्रतं कासाश्चिह्नतानां सकलकुसुमितत्वादिधर्मप्रतिपादनार्थमाह—'निच्चं कुसुमियमउलियलवइयथवइयगुलइयगोच्छियविणमियप-णमियसुविभत्तपडिंजरिवडंसगधरीउ' एताश्च सर्वा अपि लता एवरूपाः, किरूपाः ? इत्याह—'सव्वरयणामईओ' सर्वात्मना

रत्नमय्यः, 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ अधुना पद्मवरवेदिकाशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं जिज्ञासुः पृच्छति—'से केणट्टेणं भंते!' इत्यादि, सेशब्दोऽथशब्दार्थः, अथ 'केनार्थेन' केन कारणेन भदन्त! एवमुच्यते—पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति?, किमुक्तं भवति?—पद्मवरवेदिकेत्येवंरूपस्य शब्दस्य तत्र प्रवृत्तौ किं निमित्तमिति?, एवमुक्ते भगवानाह—गौतम! पद्मवरवेदिकायां तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे 'वेदिकासु' उपवेशनयोग्यमतत्वारणरूपासु 'वेदिकापार्श्वेषु' वेदिकापुण्ड्रतरेसु' इति द्वे वेदिके वेदिकापुण्ड्रं तेषामन्तराणि—अपान्तरालानि वेदिकापुण्ड्रान्तराणि तेषु, तथा स्तम्भेषु सामान्यतः तथा 'स्तम्भत्राहासु' स्तम्भपार्श्वेषु 'खंभसीसेसु' इति स्तम्भशीर्षेषु 'खंभपुण्ड्रतरेसु' इति द्वौ स्तम्भौ स्तम्भपुण्ड्रं तेषामन्तराणि तेषु 'सूचीषु' फलकसम्बन्धविघटनाभावहेतुपादुकास्थानीयासु तासासुपरीति तात्पर्यार्थः, 'सूइमुहेसु' इति यत्र प्रदेशे सूची फलकं भित्त्वा मध्ये प्रविशति तत्प्रत्यासन्नो देशः सूचीमुखं तेषु, तथा सूचीफलकेषु—सूचीभिः संबन्धिता ये फलकप्रदेशास्तेऽप्युपचारात्सूचीफलकानि तेषु सूचीनामथ उपरि च वर्त्तमानेषु, तथा 'सुईपुण्ड्रतरेसु' इति द्वे सूच्यौ सूचीपुण्ड्रं तेषामन्तरेषु, पक्षाः पक्षवाहा—वेदिकैरुदेशास्तेषु बहूनि 'उत्पलकानि' गर्दभकानि बहूनि 'पद्मानि' सूर्यविक्रमासीनि बहूनि 'कुमुदानि' चन्द्रविक्रमासीनि, एवं नलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्राण्यपि वाच्यानि, एतेषां च विशेषः प्रागेवोपदर्शितः, एतानि कथम्यूतानि? इत्याह—'सर्वरत्नमयानि' सर्वालाना रत्नमयानि, 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् 'महयायासिफच्छत्तसमाणा' इति 'महान्ति' महाप्रमाणानि चार्थिकाणि—वर्षाकाले यानि पानीयरक्षणार्थं कृतानि तानि च तानि चार्थिकाणि तानि च तत्समानानि च प्रज्ञप्तानि हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, 'से एएणट्टेण'मित्यादि, तदेतेनार्थेन गौतम! एवमुच्यते पद्मवरवेदिका पद्मवरवेदिकेति तेषु तेषु यथोक्तरूपेषु

प्रदेशेषु यथोक्तरूपाणि पद्मानि पद्मवरवेदिकाशब्दस्य प्रवृत्तिनिमित्तमिति भावः; व्युत्पत्तिश्चैवं—पद्मवरा पद्मप्रधाना वेदिका पद्मवरवेदिका प्रवेशेति ॥ ‘पद्मवरवेदिका णं भंते ! किं सासया ?’ इत्यादि, पद्मवरवेदिका णमिति पूर्ववत् किं शाश्वती उताशाश्वती ?; आबन्ततया सूत्रे निर्देशः प्राकृतत्वात्, किं नित्या उतानित्येति भावः; भगवानाह—गौतम ! स्यात् शाश्वती स्यादशाश्वती—कथञ्चिन्नित्या कथञ्चिदित्येत्यर्थः; स्याच्छब्दो निपातः कथञ्चिदित्येत्यर्थवाची ॥ ‘से केणट्टेणं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! ‘द्रव्यार्थतया’ द्रव्यास्तिकनयमतेन शाश्वती, द्रव्यास्तिकनयो हि द्रव्यमेव तात्त्विकमभिमन्यते न पर्यायान्, द्रव्यं चान्वयि परिणामित्वाद्, अन्यथा द्रव्यत्वायोगाद्, अन्वयित्वाच्च सकलकालभावीति भवति द्रव्यार्थतया शाश्वती, ‘वर्णपर्यायैः’ तदन्यसमुत्पद्यमानवर्णविशेषरूपैरेवं गन्धपर्यायै रसपर्यायैः स्पर्शपर्यायैः, उपलक्षणमेतत्तदन्यपुद्गलविचटनोच्चटनैश्चाशाश्वती, किमुक्तं भवति ?—पर्यायास्तिकनयमतेन पर्यायप्राधान्यविवक्षायामशाश्वती, पर्यायणां प्रतिक्षणभावितया कियत्कालभावितया वा विनाशित्वात्, ‘से एणट्टेणं’ मित्यादि उपसंहारवाक्यं सुगमं, इह द्रव्यास्तिकनयवादी स्वमतप्रतिस्थापनार्थमेवमाह—नात्यन्तासत् उत्पादो नापि सतो विनाशो, ‘नासतो विद्यते भावो, नाभावो विद्यते सत्’ इति वचनात्, यौ तु दृश्येते प्रतिवस्तु उत्पादविनाशौ तदाविर्भावतिरोभावमात्रं यथा सर्पस्योत्फणत्वविफणत्वे, तस्मात्सर्वं वस्तु नित्यमिति ॥ एवं च तन्मतचिन्तायां संशयः—किं घटादिवद्द्रव्यार्थतया शाश्वती उत सकलकालमेवंरूपा ? इति, ततः संशयापनोदार्थं भगवन्तं भूयः पृच्छति—‘पद्मवरवेदिका णं’ मित्यादि, पद्मवरवेदिका णमिति पूर्ववद् ‘भदन्त !’ परमकल्याणयोगिन् ! ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं यावद्भवति ?; एंवरूपा कियन्तं कालमवतिष्ठते ? इति, भगवानाह—गौतम ! न कदाचिन्नासीत्, सर्वदैवासीदिति भावः; अनादित्वात्, तथा न कदाचिन्न भवति, सर्वदैव वर्त्तमानकालचिन्तायां भवतीति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १८३ ॥

भावः, सदैव भावात्, तथा न कदाचिन्न भविष्यति, किन्तु भविष्यच्चिन्तायां सर्वदैव भविष्यतीति प्रतिपत्तव्यं, अपर्यवसितत्वात्, तदेवं कालत्रयचिन्तायां नास्तित्वप्रतिषेधं विधाय सम्प्रत्यस्तित्वं प्रतिपादयति—‘भ्रुविं चे’त्यादि, अभूश्च भवति च भविष्यति चेति, एवं त्रिकालवस्थायित्वाद् ‘द्युवा’ मेवोदिवद् भ्रुवत्वादेव सदैव स्वस्वरूपे नियता, नियतत्वादेव च ‘शाश्वती’ शश्वद्भवनस्वभावा, शाश्वतत्वादेव च सततगङ्गासिन्धुप्रवाहप्रवृत्तावपि पौण्डरीकन्द्व इवानेकपुद्गलवित्तनेऽपि तावन्मानान्यपुद्गल्लोकादनसम्भवाद् ‘अक्षया’ न विद्यते क्षयो—यथोक्तस्वरूपाकारपरिभ्रंशो यस्याः साऽक्षया, अक्षयत्वादेव ‘अव्यया’ अव्ययशब्दवाच्या, मनागपि स्वरूपचलनस्य जातुचिद्व्यसम्भवात्, अव्ययत्वादेव स्वप्रमाणेऽव्यसिता मानुषोत्तरपर्वताद् बहिः सगुद्रवत्, एवं स्वस्वप्रमाणे सदाऽवस्थानेन चिन्त्यमाना नित्या धर्मोक्तिकायादिवत् ॥

तीसे णं जगतीए उरिप बाहिं पउमवरवेइयाए एत्थ णं एगे महं वणसंडे पणत्ते देसूणाइं दो जो-
यणाइं चक्ष्वालचिक्खंभेणं जगतीसमए परिकखेवेणं, किण्हे किण्होभासे जाव अणेगसगडरह-
जाणजुगपरिमोयणे सुरम्मे पासातीए सण्हे लण्हे घट्टे मट्टे नीरए निप्पंके निम्मले निक्कंकाड-
च्चाए सप्पभे समिरीए सइल्लोए पासादीए दरिसणिज्जे अभिख्वे पडिख्वे ॥ तस्स णं वणसं-
डस्स अंतो थहुससरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते से जहानामए—आलिंगपुक्खरेति वा सुइंगपु-
क्खरेति वा सरतलेइ वा करतलेइ वा आयंसमंडलेति वा चंदमंडलेति वा सूरमंडलेति उरब्भ-
चम्मेति वा उसभचम्मेति वा वराहचम्मेति वा सीहचम्मेति वा वगघचम्मेति वा विगचम्मेति वा वी-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनषण्डा-
धि०
उक्तेषाः १
सू० १२६

॥ १८३ ॥

वितचम्मेति वा अणेगसंक्षुकीलगसहस्सवितते आवडपच्चावडसेढीपसेढीसोत्थियसोवत्थियपू-
 समाणवद्धमाणमच्छंडकमकरंडकजारमारफुल्लावलिपडमपत्तसागरतरंगवासंतिलयपडमलयभस्ति-
 चित्तेहिं सच्छाएहिं समिरीएहिं सडज्जोएहिं नाणाविहंपंचवण्णेहिं तणेहि य मणिहि य
 उवसोहिए तंजहा—किण्हेहिं जाव सुक्खिंहेहिं ॥ तत्थ णं जे ते किण्हा तणा य मणी य तेसि णं
 अयमेतारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहानामए—जीमूतेति वा अंजणेति वा खंजणेति वा क-
 ज्जलेति वा मसीइ वा गुलियाइ वा गवलेइ वा गवलगुलियाति वा भमरेति वा भमरावलियाति
 वा भमरपत्तागयसारेति वा जंबुफलेति वा अद्धारिट्ठेति वा पुरिपुट्टए (त्ति) वा गएति वा गयकलभेति
 वा कण्हसप्पेइ वा कण्हकेसरेइ वा आगासथिगलेति वा कण्हासोएति वा किण्हकणवीरेइ वा
 कण्हबंधुजीवएति वा, भवे एयारूवे सिया?, गोयमा! णो तिण्ठे सम्भे, तेसि णं कण्हाणं तणाणं
 मणीण य इत्तो इट्ठयराए चेव कंततराए चेव पिययराए चेव मणुण्णतराए चेव मणामतराए चेव
 वण्णेणं पणत्ते ॥ तत्थ णं जे ते णीलगा तणा य मणी य तेसि णं इमेतारूवे वण्णावासे पणत्ते;
 से जहानामए—भिंगेइ वा भिंगपत्तेति वा चासेति वा चासपिच्छेति वा सुएति वा सुयपि-
 च्छेति वा णीलीति वा णीलीभेएति वा णीलीगुलियाति वा सामाएति वा उच्चंतएति वा वणरा-
 ईइ वा हलहरवसणेइ वा मोरग्गीवाति वा पारेवयगीवाति वा अयसिक्खुसुमेति वा अंजणकेसिगा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ १८४ ॥

कुसुमेति वा नीलुप्पलेति वा नीलासोएति वा नीलकणवीरेति वा नीलबंधुजीवएति वा, भवे
एयारूवे सिता?, णो इण्ठे सम्भे, तेसि णं नीलगणं तणाणं मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव कंत-
तराए चेव जाव वण्णेणं पणत्ते ॥ तत्थ जे ते लोहितगा तणा य मणी य तेसि णं अयमेयारूवे
वण्णावासे पणत्ते, से जहाणामए—ससकरुहिरिति वा उरुभरुहिरिति वा णरुहिरिति वा व-
राहरुहिरिति वा महिसरुहिरिति वा बालिंदगोवएति वा बालदिवागेरिति वा संझभरागेति वा
शुंजद्धराएति वा जातिहिंणुएति वा सिलप्पवालेति वा पवालंजुरेति वा लोहितक्खमणीति
वा लक्खारसएति वा किमिरागेइ वा रत्तकंबलेइ वा चीणपिट्ठरासीइ वा जासुयणकुसुमेइ
वा किंसुअकुसुमेइ वा पालियाइकुसुमेइ वा रत्तुप्पलेति वा रत्तासोगेति वा रत्तकणयारेति
वा रत्तबंधुजीवेइ वा, भवे एयारूवे सिता?, नो तिण्ठे सम्भे, तेसि णं लोहियगाणं तणाण
य मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव जाव वण्णेणं पणत्ते ॥ तत्थ णं जे ते हालिइगा तणा य
मणी य तेसि णं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहाणामए—चंपए वा चंपगच्छीइ वा
चंपयभेएइ वा हालिइति वा हालिइभेएति वा हालिइगुलियाति वा हरियालेति वा हरि-
यालभेएति वा हरियालगुलियाति वा चिडरेति वा चिडरंगरागेति वा वरकणएति वा वरकणग-
निघसेति वा सुवण्णसिप्पिएति वा वरपुरिसवसणेति वा सल्लइकुसुमेति वा चंपककुसुमेइ वां

३.प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनषण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १८४ ॥

कुङ्कुडियाकुसुमेति वा (कोरंटकदामेइ वा) तडउडाकुसुमेति वा घोसाडियाकुसुमेति वा
 सुवण्णजूहियाकुसुमेति वा सुहरिन्नयाकुसुमेइ वा [कोरिंटवरमल्लदामेति वा] बीयगकुसुमेति
 वा पीयासोएति वा पीयकणवीरेति वा पीयबंधुजीएति वा, भवे एयारूवे सिया?, नो इण्डे
 समडे, ते णं हालिहा तणा य मणी य एत्तो इड्यरा चव जाव वण्णेणं पणत्ता ॥ तत्थ णं
 जे ते सुक्खिणा तणा य मणी य तेसि णं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, से जहानामए—
 अंकेति वा संखेति वा चंदेति वा कुंदेति वा कुसुमे(सुए)ति वा दयरएति वा (दहिघणेइ
 वा खीरेइ वा खीरपूरेइ वा) हंसावलीति वा कोंचावलीति वा हारावलीति वा बलायावलीति
 वा चंदावलीति वा सारतियबलाहएति वा धंतधोयरुपपेट्टेइ वा सालिपिट्टरासीति वा कुंदपु-
 प्फरासीति वा कुसुरासीति वा सुक्खिवाडीति वा पेहुणमिंजाति वा बिसेति वा मिणालि-
 याति वा गयदंतेति वा लवंगदलेति वा पोंडरीयदलेति वा सिंदुवारमल्लदामेति वा सेतासोएति
 वा सेयकणवीरेति वा सेयबंधुजीएइ वा, भवे एयारूवे सिया?, णो तिण्डे समडे, तेसि णं सु-
 क्खिणां तणाणं मणीण य एत्तो इड्ढतराए चव जाव वण्णेणं पणत्ते ॥ तेसि णं भंते! तणाण
 य मणीण य केरिसए गंधे पणत्ते?, से जहानामए—कोट्टपुडाण वा पत्तपुडाण वा चोयपुडाण
 वा तगरपुडाण वा एलापुडाण वा [किरिमेरिपुडाण वा] चंदणपुडाण वा कुंकुमपुडाण वा उ-

सीरपुडाण वा चंपगपुडाण वा मरुयगपुडाण वा दमणगपुडाण वा जातिपुडाण वा जूहियापु-
डाण वा मल्लियपुडाण वा गोमालियपुडाण वा वासंतिपुडाण वा केयतिपुडाण वा कप्पूरु-
डाण वा अणुवार्यंसि उब्भज्जमाणान य णिब्भज्जमाणान य कोट्टेज्जमाणान वा रुविल्लमाणान
वा उक्किरिज्जमाणान वा चिकिरिज्जमाणान वा परिसुज्जमाणान वा भंडाओ वा भंडं साहरिज्ज-
माणानं ओराला मणुण्णा घाणमणणिव्बुतिकरा सव्वतो समंता गंधा अभिणिससवंति, भवे ए-
यारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्भे, तेसि णं तणाणं य एत्तो उ इट्ठतराए चेव जाव म-
णामतराए चेव गंधे पणत्ते ॥ तेसि णं भंते! तणाण य मणीण य केरिसए फासे पणत्ते?, से
जहाणामए—आईणेति वा रूएति वा बूरेति वा णवणीतेति वा हंसगम्भतूलीति वा सिरीसक्कु-
सुमणिचतेति वा बालक्कुसुदपत्तारासीति वा, भवे एतारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्भे, तेसि णं
तणाण य मणीण य एत्तो इट्ठतराए चेव जाव फासेणं पणत्ते ॥ तेसि णं भंते! तणाणं पुब्बावरदा-
हिणउत्तरागतेहिं वाएहिं मंदायं मंदायं एहयाणं वेहयाणं कंपियाणं चालियाणं फंदियाणं
घट्टियाणं उदीरियाणं केरिसए सहे पणत्ते?, से जहाणामए—सिवियाए वा संदमाणीयाए (वा)
रहवरस्स वा सच्छत्तस्स सज्झयस्स सघंठयस्स सतोरणवरस्स सणंदिघोसस्स सखिखिणिहेमजा-
लपेरंतपरिखित्तस्स हेमवयखेत्त (चित्तविचित्त) तिणिसकणगनिच्चुत्तारुयागस्स सुपिणिद्धारकम्-

डलधुरागस्स कालायससुक्कयेणेमिजंतकम्मस्स आइण्णवरतुरगसुसंपउत्तस्स कुसलणरच्छेयसार-
 हिसुसंपरिगहितस्स सरसतबत्तीसतोरण(परि)मंडितस्स सकंकडवडिसगस्स सचावसरपहरणाव-
 रणहरियस्स जोहजुद्धस्स रायंगंसि वा अंतेपुरंसि वा रम्मंसि वा मणिकोद्धिमत्तलंसि अभिक्खणं
 २ अभिघट्टिज्जमाणस्स वा णियट्टिज्जमाणस्स वा [पल्लवरतुरंगस्स चंडवेगाइहस्स] ओराला मणु-
 ण्णा कणमणणिव्बुत्तिकरा सब्वतो समंता सदा अभिणिससवंति, भवे एतारूवे सिया?, णो
 तिण्ठे सम्हे, से जहाणामए—वेयालियाए वीणाए उत्तरमंदासुच्छिताए अंके सुपइट्टियाए बंद-
 णसारकाणपडिपट्टियाए कुसलणरणारिसंपगहिताए पदोसपच्चूसकालसमयंसि मंदं मंदं एहयाए
 वेहयाए खोभियाए उदीरियाए ओराला मणुणा कणमणणिव्बुत्तिकरा सब्वतो समंता सदा
 अभिणिससवंति, भवे एयारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्हे, से जहाणामए—किणराण वा किं-
 पुरिसाण वा महोरगाण वा गंधव्वाण वा भद्दसालवणगयाण वा नंदणवणगयाण वा सोमणस-
 वणगयाण वा पंडगवणगयाण वा हिमवंतमलयमंदरगिरिगुहसमण्णागयाण वा एगतो सहिताणं
 संसुहागयाणं समुच्चिटाणं संनिच्चिटाणं पमुदियपक्कीलियाणं गीयरतिगंधव्वहरिसियमणाणं गेज्जं
 पज्जं कत्थं गेयं पयविद्धं पायविद्धं उक्खित्तयं पवत्तयं मंदायं रोचियावसाणं सत्तसरसमण्णागयं
 अट्टरससुसंपउत्तं छद्दोसविप्पमुक्खं एकारसगुणालंकारं अट्टगुणोवकेयं गुजंतवंसकुहरोवगूढं

रत्नं तित्थाणकरणसुद्धं मधुरं समं सुललियं सङ्कहरगुंजंतवंसतंतीसुसंपत्तं ताल-
समं (रयसुसंपत्तं गहसुसंपत्तं) मणोहरं मडयरिभियपयसंचारं सुरभिं सुणतिं वरचारुखं
दिव्वं नटं सज्जं गेयं पगीयाणं, भवे एयारुवे सिया?, हुंता गोयसा! एवंभूए सिया ॥ (सू० १२६)

‘तीसे णं जगतीए’ इत्यादि, तस्या णमिति पूर्ववत् जगत्या उपरि पद्मवरेदिकाया वहिर्वत्ती प्रदेशः ‘तत्र’ तस्मिन् णमिति
पूर्ववत्, महानेको वनपण्डः प्रज्ञप्तः, अनेकजातीयानामुत्तमानां महीरुहाणां समूहो वनपण्डः, आह च मूलटीकाकारः—‘एगजाई-
एहिं रुक्खेहिं वणं अणेगजाईएहिं उत्तमेहिं रुक्खेहिं वणसंडे’ इति, स चैकैको देशोने द्वे योजने विष्कम्भतो जगतीसमकः ‘परिक्षेपेण’
परिरयेण । कथम्भूतः? इत्याह—‘किण्हे’ इत्यादि, इह प्रायो वृक्षाणां मध्यमे वयसि वर्त्तमानानि पत्राणि नीला (कृष्णा)नि तद्योगाद्
वनखण्डोऽपि कृष्णः, न चोपचारमात्रात्कृष्ण इति व्यपदेशः किन्तु तथाप्रतिभासनात्, तथा चाह—‘कृष्णावभासः’ यावति भागे
कृष्णानि पत्राणि सन्ति तावति भागे स वनखण्डः कृष्णोऽवभासतेऽतः कृष्णोऽवभासो यस्यासौ कृष्णावभासः, तथा हरितत्वमति-
क्रान्तानि कृष्णत्वमसंप्राप्तानि पत्राणि नीलानि तद्योगाद् वनखण्डोऽपि नीलः, न चैतदप्युपचारमात्रेणोच्यते किन्तु तथाऽवभासात्,
तथा चाह—नीलावभासः, समासः प्राग्वत्, यौवने तान्येव पत्राणि किशलयत्वं रक्तत्वं चातिक्रान्तानि ईपद्धरितालाभानि पाण्डूनि
सन्ति हरितानीत्युपदिश्यन्ते, ततस्तद्योगाद्वनपण्डोऽपि हरितः, न चैतदुपचारमात्रं, किन्तु तथाप्रतिभासोऽप्यस्ति तथा चाह—हरिता-
वभासः, तथा वाल्यादतिक्रान्तानि वृक्षाणां पत्राणि शीतानि भवन्ति ततस्तद्योगाद् वनपण्डोऽपि शीतः, न चासौ न गुणतः किन्तु
गुणत एव, तथा चाह—‘शीतावभासः’ अधोभागवर्त्तिनां व्यन्तराणां देवानां देवीनां च तद्योगे शीतवातसंस्पर्शः ततः स शीतो

वनषण्डोऽवभासते इति, तथा एते कृष्णनीलहरितवर्णा यथा (तः) स्वस्मिन् रूपेऽत्यर्थमुत्कटाः स्निग्धा भण्यन्ते तीव्राश्च ततस्तद्योगाद्वनख-
 ण्डोऽपि स्निग्धस्तीव्रश्चोक्तः; न चैतदुपचारमात्रं, किन्तु तथा प्रतिभासोऽपि तत् उक्तं स्निग्धावभासस्तीव्रावभास इति, इहावभासो
 भ्रान्तोऽपि भवति यथा मरुमरीचिकासु जलावभासः ततो नावभासमात्रोपदर्शनेन यथाऽवस्थितं वस्तुस्वरूपमुक्तं वर्णितं भवति किन्तु
 यथास्वरूपप्रतिपादनेन ततः कृष्णत्वादीनां तथास्वरूपप्रतिपादनार्थमनुवादपुरस्सरं विशेषणान्तरमाह—‘किण्हे किण्हेच्छाये’ इत्यादि,
 कृष्णो वनखण्डः, कुतः ? इत्याह—कृष्णच्छायः, ‘निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन’मितिवचनाद्धेतौ प्रथमा, ततोऽ-
 यमर्थः—यस्मात् कृष्णा छाया—आकारः सर्वाविसंवादितया तस्य तस्मात्कृष्णः; एतदुक्तं भवति—सर्वाविसंवादितया तत्र कृष्ण आकार
 उपलभ्यते, न च भ्रान्तावभाससंपादितसत्ताकः सर्वाविसंवादी भवति, ततस्तत्त्ववृत्त्या स कृष्णो न भ्रान्तावभासमात्रव्यवस्थापित इति,
 एवं नीलो नीलच्छाय इत्याद्यपि भावनीयं, नवरं शीतः शीतच्छाय इत्यत्र छायाशब्द आतपप्रतिपक्षवस्तुवाची द्रष्टव्यः; ‘घणकडिय-
 डच्छाए’ इति इह शरीरस्य मध्यभागे कटिस्ततोऽन्यस्यापि मध्यभागः कटिरिव कटिरित्युच्यते, कटिस्तदमिव कटितटं घना—अन्या-
 न्यशाखाप्रशाखानुवेशतो निविडा कटितटे—मध्यभागे छाया यस्य स घनकटितटच्छायः; मध्यभागे निविडतरच्छाय इत्यर्थः; कचि-
 त्पाठः ‘घनकडियकडच्छाए’ इति, तत्रायमर्थः—कटः सञ्जातोऽस्येति कटितः कटान्तरेणोपरि आवृत इत्यर्थः कटितश्चासौ कटश्च
 कटितकटः घना—निविडा कटितकटस्येवाधोभूमौ छाया यस्य स घनकटितकटच्छायः अत एव रस्यो—रमणीयः; तथा महान्—जल-
 भारवनतः प्रावृट्कालभावी मेघनिकुरम्बो—मेघसमूहलं भूतो—गुणैः प्राप्तो महामेघनिकुरस्वभूतः महामेघवृन्दोपम इत्यर्थः । ‘ते णं
 पायवा’ इत्यादि, ‘ते’ वनपण्डान्तर्गताः पादपा ‘मूलवन्तः’ मूलानि प्रभूतानि दूरावगाढानि च सन्त्येपामिति मूलवन्तः; कन्द एपा-

मस्तीति कन्दवन्तः, एवं स्कन्धवन्तस्त्वग्वन्तः शालावन्तः प्रवालवन्तः पत्रवन्तः पुष्पवन्तः फलवन्तो बीजवन्त इत्यपि भावनीयं, तत्र मूलानि-प्रसिद्धानि यानि कन्दस्याधः प्रसरन्ति कन्दास्तेषां मूलानामुपरिवर्तिनस्तेऽपि प्रतीताः, स्कन्धः-स्थुडं यतो मूलशाखाः प्रभवन्ति, त्वक्-छली शाला-शाखा प्रवालः-पल्लवाङ्कुरः पत्रपुष्पफलबीजानि सुप्रसिद्धानि, सर्वत्रातिशयने फचिद्भूम्नि वा मनुप्रत्ययः, 'अणुपु-व्वसुजाइरुइलवइभावपरिणया' इति आनुपूर्व्या-मूलादिपरिपाट्या सुपु जाता आनुपूर्विसुजाता रुचिलाः-स्निग्धतया देदीप्यमान-च्छविमन्तः, तथा वृत्तभावेन परिणता वृत्तभावपरिणताः, किमुक्तं भवति ?-एवं नाम सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च शाखाभिः प्रशाखाभिश्च प्रसृता यथा वर्तुलाः संजाता इति, आनुपूर्विसुजाताश्च ते रुचिराश्च ते च ते वृत्तभावपरिणताश्च आनुपूर्विसुजातरुचिरवृत्तभावपरिणताः, तथा ते पादपाः प्रत्येकमेकस्कन्धाः, (समासान्तइन्) प्राकृते वाऽस्य स्त्रीत्वमिति 'एगखंधी' इति पाठः, तथाऽनेकाभिः शाखाभिः प्रशा-खाभिश्च मध्यभागे विटपो-विस्तारो येषां तेऽनेकशाखाप्रशाखाविटपाः, तथा तिर्यग्वाहुद्वयप्रसारणप्रमाणो व्यामः अनैकैर्नरव्यामैः-पुरुष-व्यामैः सुप्रसारितैरग्राह्यः-अप्रमेयो घनो-निविडो विपुलो-विस्तीर्णः स्कन्धो येषां ते अनेकनरव्यामसुप्रसारिताग्राह्यघनविपुलवृत्त-स्कन्धाः, तथाऽच्छिद्राणि पत्राणि येषां ते अच्छिद्रपत्राः, किमुक्तं भवति ?-न तेषां पत्रेषु वातदोषतो वा गदुरिकादिरी-तिरुपजायते, न तेषु पत्रेषु छिद्राणि भवन्तीत्यच्छिद्रपत्राः, अथवा एवं नामान्योऽन्यं शाखाप्रशाखानुप्रवेशात्पत्राणि पत्राणामुपरि जा-तानि येन मनागव्यपान्तरालरूपं छिद्रं नोपलक्ष्यत इति, तथा चाह- 'अविरलपत्ता' इति, अत्र हेतौ प्रथमा ततोऽयमर्थः-यतोऽवि-रलपत्रा अतोऽच्छिद्रपत्राः, अविरलपत्रा अपि कुतः ? इत्याह- 'अवातीनपत्राः' वातीनानि-वातोपहृतानि वातेन पातितानीत्यर्थः न वातीनानि अवातीनानि पत्राणि येषां ते तथा, किमुक्तं भवति ?-न तत्र प्रवलो वातः खरपरुषो वाति येन पत्राणि शुटिला भूमौ

निपतन्ति, ततोऽवातीनपत्रत्वादविरलपत्रा इति, अच्छिद्रपत्रा इत्यत्र प्रथमव्याख्यानपक्षमधिकृत्य हेतुमाह—‘अणइइपत्ता’ न विद्यत
 इतिः—गड्डरिकादिरूपा येषां तान्यनीतीनि अनीतीनि पत्राणि येषां ते अनीतिपत्राः, अनीतिपत्रत्वाच्चाच्छिद्रपत्राः, ‘निद्धुयजरठपंडु-
 रपत्ता’ इति निर्द्धूतानि—अपनीतानि जरठानि पाण्डूनि पत्राणि येभ्यस्ते निर्द्धूतजरठपाण्डुपत्राः, किमुक्तं भवति?—यानि वृक्षस्थानि
 जरठानि पाण्डूनि पत्राणि तानि वातेन निर्द्धूय निर्द्धूय भूमौ पाल्यन्ते भूमेरपि च प्रायो निर्द्धूय निर्द्धूयान्यत्रापसार्थन्त इति, ‘नवह-
 रियभिसंतपत्तंधयारंगंभीरदरसणिज्जा’ इति नवेन—प्रत्यग्रेण हरितेन—नीलेन भासमानेन—स्निग्धत्वचा दीप्यमानेन पत्रभारेण—दल-
 सञ्चयेन यो जातोऽन्धकारस्तेन गम्भीरा—अल्बधमव्यभागाः सन्तो दर्शनीया नवहरितभासमानपत्रान्धकारगम्भीरदर्शनीयाः, तथा
 उपविनिर्गतैः—निरन्तरविनिर्गतैर्नवतरुणपल्लवैः तथा कोमलैः—मनोशैरुज्ज्वलैः—शुद्धैश्चलद्भिः—ईपत्कम्पमानैः किशलयैः—अवस्थाविशेषोपेतैः
 पल्लवविशेषैः तथा सुकुमारैः प्रवालैः—पल्लवाङ्कुरैः शोभितानि वराङ्कुराणि—वराङ्कुरोपेतानि अग्रशिखराणि येषां ते उपविनिर्गतनवतरुणपत्र-
 पल्लवकोमलोज्ज्वलचलत्किशलयसुकुमारप्रवालशोभितवराङ्कुराग्रशिखराः, इहाङ्कुरप्रवालयोः कालकृतावस्थाविशेषाद्विशेषो भावनीयः, ‘निच्चं
 कुसुमिया निच्चं मञ्जलिया निच्चं लवङ्गया निच्चं गोच्छिया निच्चं जमलिया निच्चं जुयलिया निच्चं कुयलिया निच्चं विणमिया
 निच्चं पणमिया निच्चं कुसुमियमञ्जलियलवङ्गयथवङ्गयगुलङ्गयगोच्छियजमलियजुगलियविणमियपणमियसुविभत्तप(पि)डिमंज-
 रिचडंसगधरा’ इति पूर्ववत्, तथा शुक्रवर्हिणमदनशलाकाकोकिलकोरकभिङ्गारककौडलजीवीवकनन्दीमुखकपिलपिङ्गलाक्षकारण्ड-
 वचक्रवाककलहंससारसाख्यानामनेकेषां शकुनगणानां मिथुनैः—श्रीपुंसयुग्मैर्विचरितं—इतस्ततो गतं यच्च शब्दोन्नतिकम्—उन्नतशब्दकं
 मधुरस्वरं च नादितं—लपितं येषु ते तथा, अत एव सुरम्याः—सुदु रमणीयाः, अत्र शुक्राः—श्रीराः बर्हिणो—मयूरा मदनशलाका-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १८८ ॥

शारिका कोकिलाऽपि चक्रवाककलहंससारसाः—प्रतीताः, शेषास्तु जीवविशेषा लोकतो वेदितव्याः, तथा संपिण्डिताः—एकत्र पिण्डी-
भूता दृप्ता—मदोन्मत्ततया दुर्षाभ्माता भ्रमरमधुकरिणां पहकराः—सत्ताता; ‘पहकरओरोहसंधाया’ इति देशीनाममालावचनात्, यत्र
ते संपिण्डितदृप्तमधुकरभ्रमरमधुकरिपहकराः, तथा परिलीयमानाः—अन्यत आगत्यागल्य श्रयन्तो मत्ताः पट्पदाः कुसुमासवलोलाः—
किञ्चल्कपानलम्पटा मधुरं गुमगुमायमानाः गुञ्जन्तश्च—शब्दविशेषं च विदधाना देशभागेषु तस्मिन् तस्मिन् देशभागे येषां ते परि-
लीयमानमत्तपट्पदकुसुमासवलोलमधुरगुमगुमायमानगुञ्जन्तदेशभागाः, गमकत्वादेवमपि समासः, ततो भूयः पूर्वपदेन सह विशेष-
णसमासः, तथाऽभ्यन्तराणि—अभ्यन्तरवर्त्तानि पुष्पाणि फलानि च पुष्पफलानि येषां ते तथा, ‘वाहिरपत्तच्छन्ना’ इति बहिःपत्रै-
रच्छन्ना—व्याप्ता बहिःपत्रच्छन्ना; तथा पत्रैश्च पुष्पैश्च ‘अवच्छन्नपरिच्छन्ना’ अत्यन्तमाच्छादिताः, तथा ‘नीरोगाः’ रोगवर्जिताः
‘अकण्टकाः’ कण्टकरहिताः, नैतेषु मध्ये वञ्चूल्कादिदृक्षाः सन्तीति भावः, तथा स्वादूनि फलानि येषां ते स्वादुफलाः, तथा कि-
ग्धानि फलानि येषां ते स्निग्धफलाः, तथा प्रत्यासन्नैर्नानाविधैः—नानाप्रकारैर्गुच्छैः—दृन्ताकीप्रभृतिभिर्गुल्मैः—नवमालिकादिभिर्मण्डपैः—
द्राक्षामण्डपकैरुपशोभिता नानाविधगुच्छगुल्ममण्डपकशोभिताः, तथा विचित्रैः—नानाप्रकारैः शुभैः—मङ्गलभूतैः केतुभिः—ध्वजैर्वहुला-
व्याप्ता विचित्रशुभकेतुबहुलाः, तथा ‘वाविपुक्खरिणीदीहियासु य निवेसियरम्मजालघरगा’ वाप्यः—चतुरस्राकारास्ता एव
दृत्ताः पुष्करिण्यः यदिवा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः दीर्घिका—ऋजुसारिण्यः वापीपुष्करिणीषु दीर्घिकासु च सुप्तु नि-
वेशितानि रम्याणि जालगृहकाणि येषु ते वापीपुष्करिणीदीर्घिकासु निवेशितरम्यजालगृहकाणि, तथा पिण्डिता सती निर्हारिमा-
दूरे विनिर्गच्छन्ती पिण्डिमनीर्हारिमा तां सुगन्धि—सद्गन्धिकां शुभसुरभिभ्यो गन्धान्तरेभ्यः सकाशान्मनोहरा शुभसुरभिमनोहरा तां

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १८८ ॥

च 'महया' इति प्राकृतत्वाद्धितीयार्थे तृतीया महतीमित्यर्थः; गन्धध्राणि यावद्भिर्गन्धयुद्गलैर्गन्धविषये ध्राणिरुपजायते तावती गन्धयु-
 द्गलसंहृतिरुपचाराद् गन्धध्राणिरित्युच्यते तां निरन्तरं मुञ्चन्तः, तथा 'सुहसेउकेउवहुला' इति शुभाः--प्रधानाः सेतवो--मार्गा आ-
 ल्वालयाल्यो वा केतवो--ध्वजा बहुला--अनेकरूपा येषां ते तथा, 'अणेगरहजाणजुगसिन्नियसंदमाणिपडिमोयणा' इति; तथा
 रथा द्विविधाः--क्रीडारथाः सङ्ग्रामरथाश्च, यानानि सामान्यतः, शेषाणि बाहनानि, युग्यानि--गोल्लविपयप्रसिद्धानि द्विहस्तप्रमाणानि
 वेदिकोपशोभितानि जम्पानानि शिविकाः--कूटाकारेणाच्छादिता जंपानविशेषाः स्यन्दमानिकाः--पुरुपप्रमाणा जम्पानविशेषाः, अने-
 केषां रथादीनामधो विस्तीर्णत्वात् प्रतिमोचनं येषु ते तथा, 'पासाइया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'तस्स णं वणसंडस्से'त्यादि,
 तस्य णमिति पूर्ववद् वनषण्डस्य 'अन्तः' मध्ये बहुसमः सन् रमणीयो बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, किंविशिष्टः? इत्याह--
 'से जहा नामए' इत्यादि, 'तत्' सकललोकप्रसिद्धं यथेति दृष्टान्तोपदर्शने नामेति शिष्यामन्त्रे 'ए' इति वाक्यालङ्कारे 'आलिङ्ग-
 पुक्खरेइ वा' इति आलिङ्गो-मुरंजो वाद्यविशेषस्तस्य पुष्करं--चर्मपुटकं तत् किलात्यन्तसममिति तेनोपमा क्रियते, इतिशब्दाः
 सर्वेऽपि स्वस्वोपमाभूतवस्तुपरिसमाप्तिद्योतकाः वाशब्दाः समुच्चये मृदङ्गो-लोकप्रतीतो मर्दलस्तस्य पुष्करं मृदङ्गपुष्करं परिपूर्णं--पानी-
 येन शृतं तडागं--सरस्तस्य तलं--उपरितनो भागः सरस्तलं 'करतलं' प्रतीतं, चन्द्रमण्डलं च यद्यपि तत्त्ववृत्त्या उत्तानीकृतकपित्थाकार-
 पीथ्यासादापेक्षया वृत्तालेखमिति तद्गतो दृश्यमानो भागो न समतलस्तथाऽपि प्रतिमासते समतल इति तदुपादानम्, आदर्शमण्डलं
 सुप्रसिद्धम्, 'उरब्भचम्ममेइ वे'त्यादि, अत्र सर्वत्रापि 'अणेगसंडुकीलगसहस्सवितते' इति विशेषणयोगः, उरब्भः--ऊरणः वृपभ-
 वराहसिंहव्याघ्रछगलाः प्रतीताः द्वीपी--चित्रकः, एतेषां प्रत्येकं चर्म अनेकैः शङ्खप्रमाणैः कीलकसहस्रैः--महद्भिः कीलकैरताडितं प्रायो

मध्यक्षामं भवति न समतलं तथारूपतडाकासम्भवात् अतः शङ्कुग्रहणं, विततं-विततीकृतं ताडितमिति भावः, यथाऽऽत्यन्तं बहुसमं भवति तथा तस्यापि वनपण्डस्यान्तर्बहुसमो भूमिभागः, पुनः कथम्भूतः? इत्याह—'नाणाविहंपंचवन्नेहिं मंणीहिं तणेहि य उवसोभिए' इति योगः, नानात्रिधा-जातिभेदानानाप्रकारा ये पञ्चवर्णा मणयस्वणानि च तैरुपशोभितः, कथम्भूतैर्मणिभिः? इत्याह—'आवडे'त्यादि, आवर्तादीनि मणीनां लक्षणानि, तत्रावर्तः प्रतीत एकस्यावर्तस्य प्रत्यभिमुख आवर्तः प्रत्यावर्तः श्रेणिः-तथाविध-बिन्दुजातादेः पङ्क्तिः तस्याश्च श्रेण्यो विनिर्गताऽन्या श्रेणिः सा प्रश्रेणिः स्वस्तिकः प्रतीतः सौवस्तिकपुष्पमाणवौ-लक्षणविशेषौ लोका-त्ययेतव्यौ वर्द्धमानकं-शरावसंपुटं मत्स्यकाण्डकमकराण्डके-प्रतीते 'जारमारे'ति लक्षणविशेषौ सम्यग्मणिलक्षणवेदिनो लोकाद्वेदि-तव्यौ, पुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापद्मलताः प्रतीतास्तासां भक्त्या-विच्छित्त्या चित्रम्-आलेखो येषु ते आवर्तप्रत्यावर्तश्रे-णिप्रश्रेणिस्वस्तिकसौवस्तिकपुष्पमाणववर्धमानकमत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीपद्मलताभक्तिचित्रा-स्तैः, किमुक्तं भवति?—आवर्तादिलक्षणोपेतैः, तथा सच्छायैः सती-शोभना प्रभा-कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाल्लैः 'समरीएहि'ति समरी-चिकैः-बहिर्विनिर्गतकिरणजालसहितैः 'सोद्द्योतैः' बहिर्व्यवस्थितप्रत्यासन्नवस्तुस्तोमप्रकाशकरोद्द्योतसहितैः, एवंभूतैर्नानाजातीयैः पञ्चवर्णैर्मणिभिस्वर्णैश्चोपशोभितः, तानेव पञ्च वर्णानाह—'तंजहा कण्हे' इत्यादि ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र तेषां पञ्चवर्णानां म-णीनां वृणानां च मध्ये णमिति वाक्यालङ्कारे ये ते कृष्णा मणयस्वणानि च, ये इत्येव सिद्धे ये ते इति वचनं भाषाक्रमार्थं, तेषां ण-मिति पूर्ववत् 'अयम्' अनन्तरसुद्दिश्यमानः 'एतद्रूपः' अनन्तरमेव वक्ष्यमाणस्वरूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'से जहा नाम ए' इत्यादि, स यथा नाम-'जीमूत' इति 'जीमूतः' बलाहकः, स चेह प्रावृट्प्रारम्भसमये जलभृतो वेदितव्यः,

तस्यैव प्रायोऽतिकालिमसम्भवात्, इतिशब्द उपमाभूत्वस्तुनामपरिसमाप्तिद्योतकः, वाशब्द उपमानान्तरापेक्षया समुच्चये, एवं सर्वत्रे-
तिवाशब्दौ द्रष्टव्यौ, 'अञ्जनं' सौवीराञ्जनं रत्नविशेषो वा 'खञ्जनं' दीपमल्लिकामलः 'कज्जलं' दीपशिखापतितं 'मषी' तदेव कज्जलं
ताम्रभाजनादिषु सामग्रीविशेषेण घोलितं मषीगुलिका-घोलितकज्जलगुटिका, क्वचित् 'मसी' इति मसीगुलिया इति वे'ति न दृश्यते,
गवलं-माहिषं शृङ्गं तदपि चोपरितनत्वभागापसारेण द्रष्टव्यं, तत्रैव विशिष्टस्य कालिन्नः सम्भवात्, तथा तस्यैव माहिषशृङ्गस्य
निबिडतरसारनिर्वर्तिता गुडिका गवलगुडिका 'अमरः' प्रतीतः 'अमरावली' अमरपङ्क्तिः 'अमरपतङ्गसारः' अमरपक्षान्तर्गतो
विशिष्टकालिमोपचितः प्रदेशः 'जम्बूफलं' प्रतीतम् 'आर्द्रारिष्टः' कोमलकाकः 'परपुष्टः' कोकिलः गजो गजकलभश्च प्रतीतः 'कृ-
ष्णसर्पः' कृष्णवर्णसर्पजातिविशेषः 'कृष्णवकुलः' कृष्णवकुलः 'आकाशथिगलं' शरदि मेघविनिर्मुक्तमाकाशखण्डं तद्वत्कृष्णमतीव
प्रतिभातीति तदुपादानं, कृष्णाशोककृष्णकणवीरकृष्णबन्धुजीवाः अशोककणवीरबन्धुजीववृक्षभेदाः, अशोकादयो हि पञ्चवर्णा भवन्ति
ततः शेषवर्णव्युदासार्थं कृष्णग्रहणम्, एतावत्युक्ते गौतमो भगवन्तं पृच्छति—'भवे एयारूवे' इति भवेन्मणीनां वृणानां च कृष्णो
वर्णः 'एतद्रूपः' जीमूतादिरूपः?, भगवानाह—'गौतम! 'नायमर्थः समर्थः' नायमर्थं उपपन्नो यदुतैवंभूतः कृष्णो वर्णो मणीनां वृ-
णानां च, किन्तु ते कृष्णा मणयस्थानि च 'इतः' जीमूतादेः 'इष्टतरका एव' कृष्णवर्णेनाभीप्सिततरका एव, तत्र किञ्चिदकान्त-
मपि केषाञ्चिद्विष्टतरं भवति ततोऽकान्तताव्यवच्छिद्यर्थमाह—'कान्ततरका एव' अतिस्निग्धमनोहारिकालिमोपचिततया जीमूतादेः
कमनीयतरका एव, अत एव 'मनोज्ञतरकाः' मनसा ज्ञायन्ते—अनुकूलतया स्वप्रवृत्तिविपरीक्रियन्त इति मनोज्ञा—मनोऽनुकूलास्ततः
प्रकर्षविवक्षायां तरप्रत्ययः, तत्र मनोज्ञतरमपि किञ्चिन्मध्यमं भवति ततः सर्वोत्कर्षप्रतिपादनार्थमाह—'मनआपतरका एव' द्र-

दृणां मनांसि आप्नुवन्ति-प्राप्नुवन्ति आलवशतां नयन्तीति मनआपास्ततः प्रकर्षविवक्षायां तरप्रप्रत्ययः, प्राकृतत्वाच्च पकारस्य मकारे मणामतरा इति भवति । तथा 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां वृणानां च मध्ये ये ते नीला मणयस्वृणानि च तेषामयमेत-
द्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रकृतः, तद्यथा—'से जहा नाम ए' इत्यादि, स यथा नाम—'भृङ्गः' कीटविशेषः पक्षमलः भृङ्ग-
पत्रं-तस्यैव भृङ्गाभिधानस्य कीटविशेषस्य पक्षम 'शुकः' कीरः 'शुकपिच्छं' शुकस्य पत्रं 'चापः' पक्षिविशेषः 'चापपिच्छं' चापपक्षः
'नीली' प्रतीता 'नीलीभेदः' नीलीच्छेदः 'नीलीगुलिया' नीलीगुटिका 'इयामाकः' धान्यविशेषः 'उच्चंतगे वा' इति 'उच्च-
न्तगः' दन्तरागः 'वनराजी' प्रतीता हलधरो-बलदेवस्तस्य वसनं हलधरवसनं तच्च किल नीलं भवति, सदैव तथास्वभावतया हल-
धरस्य नीलवस्त्रपरिधानात्, मयूरमीवापारापतभीत्राऽतसीकुसुमवाणकुसुमानि प्रतीतानि, अत ऊर्ध्वं फचित् 'इदनीलेइ वा महानीलेइ वा
मरगतैइ वा' तत्र इन्द्रनीलमहानीलमरकता रत्नविशेषाः प्रतीताः, अञ्जनकेशिका-वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुममञ्जनकेशिकाकुसुमं 'नी-
लोत्पलं' कुवल्यं नीलाशोकनीलकणवीरनीलवन्धुजीवा अशोकादिवृक्षविशेषाः, 'भवे एयारूत्रे' इत्यादि प्राग्वद् व्याख्येयम् । तथा
'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां मध्ये ये ते लोहिता मणयस्वृणानि च तेषामयमेतद्रूपो वर्णावासः प्रकृतः, तद्यथा—'से जहा
नाम ए' इत्यादि, स यथा नाग शशकरुधिरसुरभ्र-ऊरणस्तस्य रुधिरं वराहः-शूकरस्तस्य रुधिरं मनुष्यरुधिरं महिपरुधिरं च प्रतीतं,
एतानि हि किल शेषरुधिरभ्यो लोहितवर्णोत्कटानि भवन्ति तत एतेपामुपादानं, 'वालेन्द्रगोपकः' सद्योजात इन्द्रगोपकः, स हि
प्रदृढः सत्रीपत्पाण्डुरक्तो भवति ततो वालग्रहणम्, इन्द्रगोपकः-प्रथमप्रावृट्कालभावी कीटनिशेषः 'वालदिवाकरः' प्रथममुद्रच्छन्
सूर्यः 'सन्ध्याभ्ररागः' वर्षासु सन्ध्यासमयभावी अभ्ररागः गुञ्जा-लोकप्रतीता तस्या अर्द्धे रागो गुञ्जार्द्धरागः, गुञ्जाया हि अर्द्ध-

मतिरक्तं भवति अर्द्धमतिकृष्णं ततो गुञ्जार्द्धग्रहणं, जपाकुसुमकिंशुककुसुमपारिजातकुसुमजालहिङ्गुलकाः—प्रतीताः ‘शिलाप्रवालं’ प्रवालनामा रत्नविशेषः प्रवालान्कुरः तस्यैव रत्नविशेषस्य प्रचालाभिधस्याङ्कुरः, स हि प्रथमोद्गतत्वेनात्यन्तरक्तो भवति ततस्तदुपादानं, लोहिताक्षमणिर्नाम रत्नविशेषः, लाक्षारसकृमिरागरक्तकम्बलचीनपिष्टराशिरक्तोत्पलरक्ताशोकरक्तकणवीररक्तबन्धुजीवाः प्रतीताः ‘भवे एयारूवे’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तत्थ ण’मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां वृणानां च मध्ये ये हरिद्रा मणयस्त्वृणानि च तेपामयमेतद्द्रपो ‘वर्णावासः’ वर्णकविशेषः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहा नाम ए’ इत्यादि, स यथा नाम—चम्पकः सामान्यतः सुवर्णचम्पको वृक्षः ‘चम्पकच्छली’ सुवर्णचम्पकलकं ‘चम्पकभेदः’ सुवर्णचम्पकच्छेदः ‘हरिद्रा’ प्रतीता ‘हरिद्राभेदः’ हरिद्राच्छेदः ‘हरिद्रागुलिका’ हरिद्रासारनिर्वर्त्तिता गुलिका ‘हरितालिका’ पृथ्वीविकाररूपा प्रतीता ‘हरितालिकाभेदः’ हरितालिकाच्छेदः ‘हरितालिकागुलिका’ हरितालिकासारनिर्वर्त्तिता गुटिका ‘चिकुरः’ रागद्रव्यविशेषः ‘चिकुराङ्गरागः’ चिकुरसंयोगनिमित्तो वस्त्रादौ रागः, वरकनकस्य जालसुवर्णस्य यः कपपट्टके निघर्षः स वरकनकनिघर्षः, वरपुरुषो—वासुदेवस्तस्य वसनं वरपुरुषप्रसनं, तद्धि किल पीतमेव भवतीति तदुपादानम्, अ(स)ल्लकीकुसुमं लोकतोऽवसेयं ‘चम्पककुसुमं’ सुवर्णचम्पककुसुमं ‘कूष्माण्डीकुसुमं’ पुष्पफलीकुसुमं कोरण्टकः—पुष्पजातिविशेषस्तस्य दाम कोरण्टकदाम तडवडा आडली तस्याः कुसुमं तडवडाकुसुमं घोपातकीकुसुमं सुवर्णयूथिकाकुसुमं च प्रतीतं सुहरिण्यका—वनस्पतिविशेषस्तस्याः कुसुमं सुहरिण्यकाकुसुमं वीयको—वृक्षः प्रतीतस्तस्य कुसुमं वीयककुसुमं पीताशोकपीतकणवीरपीतबन्धुजीवाः प्रतीताः ‘भवे एयारूवे’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तत्थ ण’ मित्यादि, तत्र तेषां मणीनां वृणानां च मध्ये ये ते शुद्धा मणयस्त्वृणानि च तेपामयमेतद्द्रपो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—‘से जहा नाम ए’ इत्यादि, स यथा नाम—‘अङ्कः’ रत्न-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ १९१ ॥

विशेषः शङ्खचन्द्रकुमुदोदकरजोदधिघनश्वीरक्षीरपूरकोश्वावलिहारावलिहंसानलिवलाकावलयः प्रतीताः 'चन्द्रावली' तडाकादिपु
जलमध्यप्रतिविम्बितचन्द्रपङ्क्तिः 'सारइयत्रलाहगेइ वा' इति शारदिकः—शरत्कालभावी बलाहको—भेषः 'धंतधोयरुप्पट्टेइ वे'ति,
ध्मातः—अग्निसंपर्केण निर्मलीकृतो धौतो—भूतिखण्डितहस्तसन्मार्जेनातिनिशितीकृतो यो रूप्यपट्टो—रजतपत्रं स ध्मातधौतरूप्यपट्टः,
अन्ये तु व्याचक्षते—ध्मातेन—अग्निसंयोगेन यो धौतः—शोधितो रूप्यपट्टः स ध्मातरूप्यपट्टः, शालिपिट्टराशिः—शालिक्षोदपुत्र्यः
कुन्दपुष्परशिः कुमुदराशिश्च प्रतीतः, 'सुकुण्डेवाडियाइ वा' इति छेवाडी नाम—बलादिफलिका, सा च फचिदेशविशेषे शुष्का
सती शुष्का भवति ततस्तदुपादानं, 'पेहुणमिंजियाइ वा' इति पेहुणं—मयूरपिच्छं तन्मध्यवर्तिनी मिथ्या पेहुणमिथिका सा चाति-
शुक्लेति तदुपन्यासः, विसं—पश्चिनीकन्दः मृणालं—पद्मतन्तुः, गजदन्तलवङ्गदलपुण्डरीकदलश्वेतकणतीरश्वेतवन्धुजीवाः प्रतीताः,
'भवेयारुवे' इत्यादि प्राग्वत् ॥ तदेवमुक्तं वर्णस्वरूपं, सम्प्रति गन्धस्वरूपप्रतिपादनार्थमाह—'तेसि णं मणीणं तगाण च' इत्यादि,
तेषां मणीनां वृणानां च कीदृशो गन्धः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—'से जहा नाम ए' इत्यादि, प्राकृतत्वात् 'से' इति बहुवचनार्थः, ते
यथा नाम गन्धा अभिनिःश्रवन्तीति सम्बन्धः, कोष्ठं—गन्धद्रव्यं तस्य पुटाः कोष्ठपुटास्तेषां, वाशब्दाः सर्वत्रापि समुच्चये, इहैकस्य
पुटस्य न तादृशो गन्ध आयाति द्रव्यस्याल्पत्वात् ततो बहुवचनं, तगरमपि गन्धद्रव्यम्, 'एलाः' प्रतीताः 'चोयगं' गन्धद्रव्यं चम्प-
कदमनककुमुमचन्दनोशीरभरुवकजातीयूथिकामल्लिकारात्रामल्लिकातेतकीपाटलानामालिकान्नावासर्पूराणि प्रतीतानि नवपुशीरं—वीर-
णीमूलं ज्ञानमल्लिका—ज्ञानयोग्यो मल्लिकाविशेषः एतेषामनुवाते—आन्नायकविवक्षितपुरुपाणामनुकूले वाते वाति सति 'उद्भिद्यमा-
नानाम्' उद्घाट्यमानानां, चशब्दः सर्वत्रापि समुच्चये, 'निर्भिद्यमानानां' नितरां—अतिशयेन भियमानानां 'कोट्टिज्जमाणण वा'

॥ १९१ ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

इति, इह पुटेः परिमितानि यानि कोष्ठादिगन्धद्रव्याणि तान्यपि परिभेद्ये परिमाणोपचारात्कोष्ठपुटानीत्युच्यन्ते तेषां 'कुट्टयमानानाम्' उदूखले कुट्टयमानानां 'रुविज्जमाणान वा' इति ऋक्ष्णखण्डीक्रियमाणानाम्, एतच्च विशेषणद्वयं कोष्ठादिद्रव्याणामवसेयं, तेषामेव प्रायः कुट्टनऋक्ष्णखण्डीकरणसम्भवात्, न तु यूथिकादीनाम्, 'उक्किरिज्जमाणान वा' इति क्षुरिकादिभिः कोष्ठादिपुटानां कोष्ठादिद्रव्याणां वा उत्कीर्यमाणानां 'विक्खरिज्जमाणान वा' इति 'विकीर्यमाणानाम्' इतस्ततो विप्रकीर्यमाणानां 'परिभुज्जमाणान वा' परिभोगायोपयुज्यमानानां, कचित्पाठः 'परिभाएज्जमाणान वा' इति, तत्र 'परिभाज्यमानानां' पार्थवर्तिभ्यो मनान् २ दीयमानानां 'भंडाओ भंडं साहरिज्जमाणान वा' इति 'भाण्डात्' स्थानादेकस्माद् अन्यद् भाण्डं—भाजनान्तरं संद्वियमाणानाम् 'उदाराः' स्फाराः, ते चामनोज्ञा अपि स्युरत आह—'मनोज्ञाः' मनोऽनुकूलाः, तच्च मनोज्ञत्वं कुतः ? इत्याह—'मनोहराः' मनो हरन्ति—आत्मवशं नयन्तीति मनोहराः, यतस्ततो मनोहरत्वं कुतः ? इत्याह—घ्राणमनोनिर्वृतिकराः, एवंभूताः 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन गन्धाः 'अभिनिःस्रवन्ति' जिघ्रतामभिमुखं निस्सरन्ति, एवमुक्ते शिष्यः पृच्छति—'भवे ए-यारूवे' इत्यादि प्राग्वत् ॥ तेषां मणीनां वृणानां च कीदृशः स्पर्शः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! 'से जहा नाम ए' इत्यादि, तद्यथा—'अजिनकं' चर्ममयं वस्त्रं रूतं च प्रतीतं 'बूरः' वनस्पतिविशेषः 'नवनीतं' अक्षुणं हंसगर्भतूली शिरीषकुसुमनिचयश्च प्रतीतः 'बालकुसुमपत्ररासीइ वे'ति बालानि—अचिरकालजातानि यानि कुसुदपत्राणि तेषां राशिर्बालकुसुदपत्रराशिः, क्वचित् बालकुसुमपत्रराशिरिति पाठः, 'भवे एयारूवे' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि णं भंते !' इत्यादि, तेषां भदन्त ! वृणानां पूर्वा-परदक्षिणोत्तरगतैर्वतैः 'मन्दायं मन्दाय'मिति मन्दं मन्दम् 'एजितानां' कम्पितानां 'व्येजितानां' विशेषतः कम्पितानाम्, एत-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ १९२ ॥

देव पर्यागशब्देन व्याचष्टे—रुम्पितानां तथा 'चालितानाम्' इतस्ततो विश्विप्तानाम्, एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—स्पन्दितानां तथा 'संघट्टितानां' परस्परं घर्षयुक्तानां, कथं घट्टिताः ? इत्याह—'क्षोभितानां' दास्थानागालितानां, स्वस्थानागालनमपि कुतः ? इत्याह—'उदीरितानाम्' उत्प्राणव्येनेरितानां—प्रेरितानां, कीदृशः शब्दः प्रदातः ?, भगवानाह—'गोयमे' त्यादि, गौतम ! स यथांतामकः—शिविकाया वा स्पन्दमानिकाया वा रथस्य वा, तत्र शिविका—जम्पानविशेषरूपा उपरिच्छादिता कोष्ठाकारा, तथा दीर्घो—जम्पानविशेषः पुरुषस्य स्वप्रमाणावकाशदायी सान्द्रमानिका, अनयोश्च शब्दः पुरुषोत्पादितयोः क्षुद्रहेमचण्डिकादिकचलनवशतो वेदितव्यः, रथश्चेह सद्भागमरथः प्रतीयो, न कीउरथः, तस्याप्रेतनविशेषणानामसंभवात्, तस्य च फलत्वेदिका यस्मिन् काले (यः) पुरुषस्तत्पेक्षया कटिप्रमाणाऽसेया, तस्य च रथस्य विशेषणान्यभिधत्ते—'सच्छत्तसे'त्यादि, सच्छत्रस्य सधजस्य 'सघण्टाकस्य' उभयपार्श्वो बलम्भिन्महाप्रमाणघण्टोपेतस्य सपताकस्य सह तोरणवरं—प्रभानं तोरणं यस्य स सतोरणवरस्तस्य सह नन्दिपोपो—द्रादशतूर्यनिनादो यस्य स सनन्दिघोपस्तस्य, तथा सह किङ्किणीभिः—क्षुद्रघण्टाभिर्गत्तन्त इति सकिङ्किणीकानि यानि हेमजालानि—हेममयदामसमूहास्तैः सर्वोसु दिक्षु पर्यन्तेषु—गहिःप्रदेशेषु परिश्रितो—ज्यातः सकिङ्किणीकहेमजालपर्यन्तपरिस्मितस्तस्य, तथा हेमवतं—हिमवत्पर्वत-भानि चित्रविचित्रं—गनोद्धारिचित्रोपेतं तैर्निशं—तिनियारुत्सम्बन्धि फनकनियुक्तं—हनकविच्छुरितं दारु—हाष्ठं यस्य स हेमवतचित्रविचित्रतैर्निशकननियुक्तदारुस्तस्य, सूत्रे च द्वितीयकारः सार्थिकः पूर्वस्य च दीर्घं प्राकृतत्वात्, तथा सुषु—अतिगणेन सम्बन्ध-पिन-द्वगारकमण्डलं धूज यस्य स सुपिनद्वारकमण्डलभूकलात्, तथा कालायसेन—लोहेन सुषु—अतिशयेन कृतं नेमेः—वाणपरिचर्येत्त्रस्य च—अरकोपरि फलकचकवालस्य कर्म यस्मिन् स कालायसमुकृतनेभिग्नकर्मता तस्य, तथा आकीर्णा—गुणैर्व्याप्ता ये वराः—प्रभा-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १९२ ॥

नाखुरागस्ते सुष्ठु--अतिशयेन सम्यक् प्रयुक्ता--योत्रिता यस्मिन् सः आकीर्णवैतुरंगसुसंप्रयुक्तः; प्राकृतत्वाद् बहुव्रीहवपि निष्ठान्तस्य परनिपातः, तथा सारथिकर्मणि ये कुशला नरास्तेषां मध्येऽतिशयेन छेको-इक्षः सारथिस्तेन सुष्ठु सम्यक्परिगृहीतस्य, तथा 'सर-सयवत्तीसतोणमंडियस्स' इति शराणां शतं प्रत्येकं येषु तानि शरशतानि तानि च तानि द्वात्रिंशत्तोणानि च--बाणाश्रयाः शरशतद्वात्रिंशत्तोणानि तैर्मण्डितः शरशतद्वात्रिंशत्तोणमण्डितः, किमुक्तं भवति ?--एवं नाम तानि द्वात्रिंशच्छरशतशृतानि तूणानि रथस्य सर्वतः पर्यन्तेष्ववलम्बितानि यथा तानि तस्य सङ्गामायोपकल्पितस्थातीव मण्डनाय भवन्तीति, तथा कङ्कटं--कवचं सह कङ्कटं यस्य स सकङ्कटः सकङ्कटोऽवतंसः--शेखरो यस्य स सकङ्कटावतंसस्तस्य, तथा सह चापं येषां ते सचापा ये शरा यानि च कुन्तमल्लिसुषण्डिप्रशृतीनि नानाप्रकाराणि यानि च कवचखेटकप्रमुखाणि आवरणानि तैर्भृतः--परिपूर्णः, तथा योधानां युद्धं तन्निमित्तं सद्यः प्रगुणीभूतो यः स योधयुद्धसज्जः, ततः पूर्वपदेन सह विशेषणसमासः, तस्यैतथंभूतस्य राजाङ्गणे अन्तःपुरे वा रम्ये वा मणिद्रुमिले--मणिबद्धभूमिले अभीक्ष्णमभीक्ष्णं मणिको(कु)द्रुमिलप्रदेशे वा 'अभिघट्टिज्जमाणस्से'ति अभिघट्टयमानस्य वेगेन गच्छतो ये उदारा--मनोज्ञाः कर्णमनोनिर्घृतिकराः सर्वतः समन्तात् शब्दा अभिनिस्सरन्ति, 'भवे एयारूवे सिया' इति 'स्यात्' कथञ्चिद् भवेद् एतद्रूपस्तेषां सणीनां वृणानां च शब्दः ? , भगवानाह--नायमर्थः समर्थः, पुनरपि गौतमः प्राह--स यथा नामकः--प्रातः सन्ध्यायां देवतायाः पुरतो या वादनयोपस्थायते सा किल मङ्गलपाठिका तालाभावे च वाद्यते इति विताले--तालाभावे भवतीति वैतालिकी तस्या वैतालिक्या--वीणाया 'उत्तरामन्दा मुच्छियाए' इति मूर्छनं मूर्छा सा संजाताऽस्या इति मूर्च्छिता उत्तरमन्दया--उत्तरमन्दाभिधानया मूर्च्छनया--गान्धारस्वरान्तर्गतया सप्तम्या मूर्च्छिता उत्तरमन्दा मूर्च्छिता, किमुक्तं भवति ?--गान्धारस्वरस्य सप्त मू-

च्छेना भवन्ति, तद्यथा—“नदी य खुट्टिमा पूरिमा य चोत्थी अ सुद्धगंधारा । उत्तरगन्धारावि य हवई सा पंचमी सुच्छा ॥ १ ॥ सुद्ध-
सुत्तरआयामा छट्ठी सा नियमसो ए बोद्धन्वा । उत्तरमंदा य तद्दा हवई सा सत्तमी सुच्छा ॥ २ ॥” अथ किंस्वरूपा मूर्च्छनाः ?,
उच्यते, गान्धारादिस्वरूपामोचनेन गायतोऽतिमधुरा अन्यान्यस्वरविशेषा यान् कुर्वन्नास्तां श्रोतृन् मूर्च्छितान् करोति किन्तु स्वयमपि
मूर्च्छित इव तान् करोति, यद्दिवा स्वयमपि साश्वान्मूर्च्छी करोति, तथा चोक्तम्—“अन्नन्नसारविसेसे उप्पायंतस्स सुच्छणा भणिया ।
कत्तावि मुच्छितो इव कुणए सुच्छं व सोवेति ॥ १ ॥” गान्धारस्वरान्तर्गतानां च मूर्च्छनानां मध्ये सप्तमी उत्तरमन्दाभिधाना मूर्च्छना
किलातिप्रकर्षप्राप्ता ततस्तदुत्पादनया च मुख्यवृत्त्या वादयिता मूर्च्छितो भवति, परमभेदोपचारात् वीणाऽपि मूर्च्छितेत्युक्ता, साऽपि
यद्यङ्गे सुप्रतिष्ठिता न भवति ततो न मूर्च्छेनाप्रकर्षं विदधाति तत आह—अङ्गे—स्त्रियाः पुरुपस्य वा उत्सङ्गे सुप्रतिष्ठितायाः, तथा कुशलने-
वादननिपुणेन नरेण पुरुषेण नार्यां वा सुष्ठु—अतिशयेन सम्यग् गृहीतायाः, तथा चन्दनसारस्तेन निर्मापितो यः कोणो-
वादनदण्डस्तेन परिघट्टितायाः—संसृष्टायाः ‘पञ्चसुकालसमर्थसि’ इति ‘प्रत्यूषकालसमये’ प्रभातवेलायां, क्वचित् ‘पुन्वरत्तावरत्त-
कालसमर्थसि’ इति पाठस्तत्र प्रदोपसमये प्रातःसमये चेत्यर्थः, ‘मन्दं मन्दं’ शनैः शनैः ‘एजिताया’ चन्दनसारकोणेन मनाक्
कम्पितायाः ‘व्येजितायाः’ विशेषतः कम्पितायाः, एतदेव पर्यायेण व्याचष्टे—चालितायास्तथा घट्टितायाः, ऊर्ध्वधोगच्छता चन्दनसार-
कोणेन गाढतरं वीणादण्डेन सह तद्भ्याः स्पृष्टाया इत्यर्थः, तथा ‘स्पन्दितायाः’ नखाग्रेण स्वरविशेषोत्पादनार्थमीपञ्चालितायाः ‘क्षो-
भितायाः’ मूर्च्छां प्रापिताया ये ‘उदारा’ मनोज्ञाः कर्णमनोनिर्घृतिकराः सर्वतः समन्ताच्छब्दा अभिनिस्सरन्ति, ‘स्यात्’ कथञ्चिद्
भवेदेतन्नप्रस्तेषां वृणानां मणीनां च शब्दः ?, भगवानाह—नायमर्थः समर्थः, पुनरपि गौतमः प्राह—स यथा नामकः—किंनराणां वा

किंपुरुषाणां वा महोरगाणां वा गन्धर्वाणां वा, वाशब्दाः सर्वेऽपि विकल्पार्थाः, किंनरादयो व्यन्तरविशेषाः, तेषां कथम्भूतानाम् ?
 इत्याह—‘भद्रशालवनगतानां वा’ इत्यादि, तत्र मेरोः समन्ततो भूमौ भद्रशालवनां प्रथममेखलायां नन्दनवनं शिरसि चूलिकायाः पा-
 श्वेषु सर्वतः पण्डकवनं ‘महाहिमवंतमलयमन्दरगिरिगुहासमन्नागयाणं’ इति महाहिमवान्—हैमवतक्षेत्रस्योत्तरतः सीमाकारी वर्ष-
 धरपर्वतः, उपलक्षणं शेषवर्षधरपर्वतानां, मलयपर्वतस्य मन्दरगिरेश्च—मेरुपर्वतस्य च गुहा समन्वागतानां, वाशब्दा विकल्पार्थाः, एतेषु
 हि स्थानेषु प्रायः किंनरादयः प्रमुदिता भवन्ति तत एतेषामुपादानम्, ‘एगतो सहियाणं’ति एकस्मिन् स्थाने सहितानां—समुदितानां
 ‘समुहागयाणं’ति परस्परसंमुखागतानां—संमुखं स्थितानां, नैकोऽपि कस्यापि पृष्ठं दत्त्वा स्थित इत्यर्थः, पृष्ठदाने हर्षविघातोत्पत्तेः,
 तथा ‘समुविट्टाणं’ सम्यक् परस्परानाबाधया उपविष्टाः समुपविष्टास्तेषां समुपविष्टानां, तथा ‘संनिविट्टाणं’मिति सम्यक् स्वशरीराना-
 बाधया न तु विषमसंस्थानेन निविष्टाः संनिविष्टास्तेषां, ‘पमुद्दयपक्कीलियाणं’ति प्रमुदिताः—ग्रहर्षं गताः प्रक्रीडिताः—क्रीडितुमारब्ध-
 वन्तस्ततो विशेषणसमासस्तेषां, तथा गीते रतिर्येषां ते गीतरतयो गन्धर्व—नाट्यादि तत्र हर्षितमनसो गन्धर्वहर्षितमनसस्ततः पूर्वपदेन
 विशेषणसमासस्तेषां गद्यादिभेदादृष्टविधं गेयं, तत्र गद्यं यत्र स्वरसञ्चारेण गद्यं गीयते, यत्र तु पद्यं—वृत्तादि गीयते तत्पद्यं, यत्र
 कथिकादि गीयते तत्कथ्यं, पदबद्धं यदेकाक्षरादि यथा ते ते इत्यादि, पादबद्धं यद् वृत्तादिचतुर्भांगमात्रे पदे बद्धम्, ‘उक्त्वित्ताय’—
 मिति उक्त्वित्तकं प्रथमतः समारभ्यमाणं, दीर्घत्वं ककारान्पूर्वं प्राकृतत्वात्, एवमुत्तरत्रापि द्रष्टव्यं, ‘प्रवृत्तकं’ प्रथमसमारम्भादूर्द्ध्वमाक्षे-
 पपूर्वकप्रवर्तमानं ‘मंदाय’मिति मन्दकं मध्यभागे सकलमूर्च्छनादिगुणोपेतं मन्दं मन्दं संचरन्, तथा ‘रोइयावसाणं’ति रोचितं—
 सम्यग्भावितमवसानं यस्य तद् रोचितावसानं, शनैः शनैः प्रक्षिप्यमाणस्वरं यस्य गेयस्यावसानं तद् रोचितावसानमिति भावः, तथा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १९४ ॥

‘सप्तस्वरसमन्वागतं’ सप्त स्वराः पञ्जादयः, उक्तञ्च—“सज्जे रिसह गंधारे, मज्जिमे पंचमे सरे । धेवए चेव नेसाए, सरा सत्त वि-
याहिया ॥ १ ॥” ते च सप्त स्वराः पुरुपस्य स्त्रिया वा नाभीतः सञ्जुभवन्ति ‘सत्त सरा नाभीतो’ इति पूर्वमहर्षिविचनान्, तथाऽऽष्टमी
रसैः—शृङ्गारादिभिः सम्यक् प्रकरणेन युक्तमष्टरससंप्रयुक्तं, तथा एकादश अलङ्काराः पूर्वान्तर्गते स्वराभ्युत्पत्तेः सम्यग्भिहितः, तानि
च पूर्वाणि सम्प्रति व्यवच्छिन्नानि ततः पूर्वैभ्यो लेशतो विनिर्गतानि यानि भरतविशाखिलप्रभृतीनि तेभ्यो वेदितव्याः, ‘छद्दोस-
विप्पमुक्कं’ति पद्मिदोपैर्विप्रमुक्तं पद्दोपविप्रमुक्तं, ते च पद् दोषा अभी—‘भीयं दुयमुप्पिच्छं उत्तालं कागस्सरमणुणासं च’ । उक्तञ्च
—“भीयं दुयमुप्पिच्छत्थमुत्तालं च कमसो गुणेयव्वं । काकस्सरमणुणासं छद्दोसा होति गेयस्स ॥ १ ॥” तत्र ‘भीतम्’ उन्नतं,
किसुक्तं भवति ?—यदुन्नलेन मनसा गीयते तद्गीतपुरोपनिबन्धनधर्मानुद्युत्तत्वाद्गीतमुच्यते, ‘दुतं’ यत्स्वरितं गीयते, ‘उत्पिच्छं’ नाम
आकुलम्, उक्तञ्च—“आहित्यं उत्पिच्छं च आउलं रोसभरियं च” असायमर्थः—आहित्यमुत्पिच्छं च प्रत्येकमाकुलं रोपभृतं वो-
च्यत इति, आकुलता च श्वासेन द्रष्टव्या तथा पूर्वसूरिभिर्व्याख्यानात्, उक्तञ्च मूलटीकायाम्—“उत्पिच्छं श्वासयुक्तं”मिति, तथा
उत्—प्रावत्येनातितालमस्थानतालं वा उत्तालं, श्लक्ष्णस्वरेण काकस्वरं, सानुनासिकमनुनासं, नासिकाविनिर्गतस्वरानुगतमिति भावः,
तथा ‘अट्टगुणोववेय’मिति अष्टभिर्गुणैरुपेतमष्टगुणोपेतं, ते चाष्टावमी गुणाः—पूर्णे रिक्तमलङ्कृतं व्यक्तमविपु(धु)ष्टं मधुरं समं सल-
लितं च, तथा चोक्तम्—“पुण्णं रत्तं च अलंकियं च वत्तं तद्देव अविपु(धु)ष्टं । मधुरं समं सललियं अट्ट गुणा होति गेयस्स ॥ १ ॥”
तत्र यत्स्वरफलाभिः पूर्णे गीयते तत्पूर्णे, गेयरागानुरक्तेन यद् गीयते तद्रक्तम्, अन्योऽन्यस्वरविशेषकरणेन यदलङ्कृतमेव गीयते तदल-
ङ्कृतम्, अक्षरस्वरस्फुटकरणतो व्यक्तं, विसरं क्रोशतीव विपु(धु)ष्टं न विधुष्टमविपु(धु)ष्टं, मधुरस्वरेण गीयमानं मधुरं कोकिलायव-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२६

॥ १९४ ॥

वत्, तालवंशस्वरादिसमनुगतं समं, तथा यत्स्वरघोलनाप्रकारेण ललतीव तत् सह ललितेनेति सललितं, यदिवा यच्छ्रोत्रेन्द्रियस्य
 शब्दस्पर्शनमतीव सूक्ष्ममुत्पादयति सुकुमारमिव च प्रतिभासते तत् सललितम् ॥ इदानीमेतेषामेवाष्टानां गुणानां मध्ये कियतो गुणान्
 अन्यच्च प्रतिपिपादयिषुराह—‘रत्नं तिष्ठाणकरणसुद्धं’मित्यादि, ‘रत्नं’ पूर्वोक्तस्वरूपं तथा च ‘त्रिस्थानकरणसुद्धं’ त्रीणि स्थानानि—
 उरःप्रभृतीनि तेषु करणेन—क्रियया सुद्धं त्रिस्थानकरणसुद्धं, तद्यथा—उरःसुद्धं कण्ठसुद्धं शिरोविशुद्धं च, तत्र यदि उरसि स्वरः स्व-
 भूमिकानुसारेण विशालो भवति तत उरोविशुद्धं, स एव यदि कण्ठे वर्तितो भवति अस्फुटितश्च ततः कण्ठविशुद्धं, यदि पुनः शिरः
 प्राप्तः सन् सानुनासिको भवति ततः शिरोविशुद्धं, यदिवा यद् उरःकण्ठशिरोभिः ऋग्मणाऽव्याकुलितैर्विशुद्धैर्गयिते तद् उरःकण्ठ-
 शिरोविशुद्धत्वात्रिस्थानकरणविशुद्धं, तथा सकुहरो गुञ्जन् यो वंशो यत्र तन्नीतलताललयप्रहसुसंप्रयुक्तं भवति सकुहरे वंशे गुञ्जति
 तत्र्यां च वाद्यमानायां यत्तन्नीस्वरेणाविरुद्धं तत् सकुहरेगुञ्जद्वंशतन्नीसुसंप्रयुक्तं, तथा परस्परराहतहस्ततालस्वरानुवर्ति यद् गीतं तत्ता-
 लसुसंप्रयुक्तं, यत् सुरजकंसिकादीनामातोद्यानामाहतानां यो ध्वनिर्यश्च नृत्यन्त्या नर्तक्याः पादोत्क्षेपस्तेन समं तत्तालसुसंप्रयुक्तं, तथा
 शृङ्गमयो दारुमयो वंशमयो वाऽङ्गुलिकोशस्तेनाहतायास्तत्र्याः स्वरप्रकारो लयस्तमनुसरद् गेयं लयसुसंप्रयुक्तं, तथा यः प्रथमं वंशत-
 द्यादिभिः स्वरो गृहीतस्तन्मार्गानुसारि प्रहसुसंप्रयुक्तं, तथा ‘महुर’मिति मधुरं प्राग्वत्, तथा ‘सम’मिति तालवंशस्वरादिसमनुगतं
 समं सललितं प्राग्वद् अत एव मनोहरं, पुनः कथम्भूतम्? इत्याह—‘मलयरिभियपयसंचारं’ तत्र मृदु—मृदुना स्वरेण युक्तं न
 निष्ठुरेण तथा यत्र स्वरोऽक्षरेषु—घोलनास्वरविशेषेषु संचरन् रागोऽतीव प्रतिभासते स पदसञ्चारो रिभितमुच्यते मृदुरिभितपदेषु गेय-
 निबद्धेषु सञ्चारो यत्र गेये तत् मृदुरिभितपदसञ्चारं, तथा ‘सुरइ’ इति शोभना रतिर्यस्मिन् श्रोतॄणां तत्सुरति, तथा शोभना नतिः

रचनातोऽवसाने यस्मिन् तत्सुनति, तथा वरं-प्रधानं चारु-विशिष्टचङ्गिमोपेतं रूपं-स्वरूपं यस्य तद् वरचारुरूपं 'दिव्यं' प्रधानं द्रव्यं
नेयं प्रगीतानां-गानानुसारध्वनिव(म)तां यादृशः शब्दोऽन्तिमनोहरो भवति 'स्यात्' कथञ्चिद् भवेद् एतद्रूपस्तेषां वृणानां मणीनां च
शब्दः?, एवमुक्ते भगवानाह-गौतम ! स्यादेवंभूतः शब्द इति ॥

तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे २ तहिं तहिं बहवे खुड्डा खुड्डियाओ वावीओ पुक्खरिणीओ गुं-
जालियाओ दीहियाओ (सरसीओ) सरपंतियाओ सरसपंतीओ चिलपंतीओ अच्छाओ सण्हाओ
रयतामयकूलाओ वहरामयपासाणाओ तवणिज्जमयतलाओ वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडाओ
णवणीयतलाओ सुवणणसुब्भ(ज्झ) रययमणिवाल्लयाओ सुहोयारासुडत्ताराओ णाणामणित्थि-
सुबद्धाओ चारु(चड)क्कोणाओ समतीराओ आणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजलाओ संछण्णपत्त-
भिससुणालाओ बहुउप्पलक्कुमुयणल्लिणसुभगसोंगधितपौडरीयसयपत्तसहस्सपत्तफुल्लकेसरोवह-
याओ छप्पयपरिसुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसलिलपुण्णाओ परिहत्थभमंतमच्छकच्छभअणे-
गसडणमिड्डुणपरिचरिताओ पत्तेयं पत्तेयं पडमवरवेदियापरिखित्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरि-
खित्ताओ अप्पेगतियाओ आसवोदाओ अप्पेगतियाओ वारुणोदाओ अप्पेगतियाओ खीरो-
दाओ अप्पेगतियाओ घओदाओ अप्पेगतियाओ [इक्खु]खो(दो)दाओ (अमयरससमरसो-
दाओ) अप्पेगतियाओ पगतीएउदग(अमय)रसेणं पण्णत्ताओ पासाहयाओ ४, तासि णं खुड्ढि-

घाणं वावीणं जाव विलपतियाणं तत्थ २ देसे २ तर्हिं २ जाव बहवे तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता ।
 तेसि णं तिसोवाणपडिरूवाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—वइरामया नेमा
 रिट्टामया पतिट्टाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरूपामया फलगा वइरामया संघी लोहितक्ख-
 मईओ सूईओ णाणामणिमया अवलंबणा अवलंबणवाहाओ ॥ तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं
 पुरत्तो पत्तेयं २ तोरणा पं० ॥ ते णं तोरणा णाणामणिमयखंभेसु उवणिविट्टसणिविट्टा
 विविहमुत्तंरोवइता विविहतारारूवोवचिता ईहामियउसभतुरगणरमगरविहगवालगकिण-
 ररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंसुगयवइवेदियापरिगताभिरामा विज्जाहर-
 जमलजुयलजंतजुत्ताविव अचिसहस्समालणीया भिसमाणा भिभिसमाणा चक्खुल्लोयण-
 लेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासातिया ४ ॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे अट्टमंगलगा
 पणत्ता—सोत्थियसिरिवच्छणंदियावत्तवद्धमाणभद्दासणकलसमच्छदप्पणा सव्वरतणामया
 अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे किण्हचामरज्झया नीलचामर-
 ज्झया लोहियचामरज्झया हारिइचामरज्झया सुक्किळ्ळचामरज्झया अच्छा सण्हा रूपपट्टा वइर-
 दंडा जलयामलगंधीया सुरूवा पासाइया ४ ॥ तेसि णं तोरणाणं उप्पिं बहवे छत्ताइछत्ता पडागा-
 इपडागा धंटाजुयला चामरजुयला उप्पलहत्थया जाव सयसहस्सवत्तहत्थया सव्वरयणामया

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १९६ ॥

अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तासि णं खुद्धियाणं वावीणं जाव बिलपंतियाणं तत्थ तत्थ देसे २ तहिं
तहिं बहवे उप्पायपव्वया णियहपव्वया जगतिपव्वया दारुपव्वयगा दग्गमंडयगा दग्गमंचका
दग्गमालका दग्गपासायगा ऊसडा खुल्ला खडहडगा अंदोलगा पक्खंदोलगा सव्वरयणामया
अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसु णं उप्पायपव्वतेसु जाव पक्खंदोलएसु बहवे हंसासणाइं कौचास-
णाइं गरुलासणाइं उण्णयासणाइं पणयासणाइं दीहासणाइं भद्दासणाइं पक्खासणाइं मगरास-
णाइं उसभासणाइं सीहासणाइं पउमासणाइं दिसासोवत्थियासणाइं सव्वरयणामयाइं अच्छाइं
सण्हाइं लण्हाइं घट्टाइं मट्टाइं णीरयाइं णिम्मलाइं निप्पंकाइं निक्कंकडच्छायाइं सप्पभाइं सम्भि-
रीयाइं सउज्जोयाइं पासादीयाइं दरिसणिज्जाइं अभिरूवाइं पडिरूवाइं ॥ तस्स णं वणसंडस्स तत्थ
तत्थ देसे २ तहिं तहिं बहवे आलिघरा मालिघरा कयलिघरा लयाधरा अच्छणघरा पेच्छणघरा
मज्जणघरगा पसाहणघरगा गव्वभघरगा मोहणघरगा सालघरगा जालघरगा कुसमघरगा चित्त-
घरगा गंधव्वघरगा आयंसघरगा सव्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा णीरया णि-
म्मला णिप्पंका निक्कंकडच्छाया सप्पभा सम्भिरीया सउज्जोया पासादीया दरिसणिज्जा अभि-
रूवा पडिरूवा ॥ तेसु णं आलिघरएसु जाव आयंसघरएसु बहूइं हंसासणाइं जाव दिसासोव-
त्थियासणाइं सव्वरयणामयाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तस्स णं वणसंडस्स तत्थ तत्थ देसे २ तहिं

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२७

॥ १९६ ॥

तर्हि बहवे जाइमंडवगा जूहियामंडवगा मल्लियामंडवगा पावमालियामंडवगा वासंतीमंडवगा
 दधिवासुयामंडवगा सूरिल्लिमंडवगा तंबोलीमंडवगा सुदियामंडवगा पागलयामंडवगा अतिमु-
 त्तमंडवगा अफोतामंडवगा मालुयामंडवगा सामलयामंडवगा णिच्चं कुसुमिया णिच्चं जाव प-
 डिरूवा ॥ तेसु णं जातीमंडवएसु बहवे पुढविसिलापट्टगा पणत्ता, तंजहा—हंसासणसंठिता
 कौचासणसंठिता गरुलासणसंठिता उण्णयासणसंठिता पणयासणसंठिता दीहासणसंठिता
 भद्दासणसंठिता पक्खासणसंठिता मगरासणसंठिता उसभासणसंठिता सीहासणसंठिता पड-
 मासणसंठिता दिसासोत्थियासणसंठिता पं०, तत्थ बहवे वरसयणासणविसिद्धसंठाणसंठिया प-
 णत्ता समणाउसो! आइण्णगरूयबूरणवणीततूलफासा मडया सब्बरयणामया अच्छा जाव
 पडिरूवा । तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिद्धंति णिसीदंति तुय-
 दंति रमंति ललंति कीलंति मोहंति पुरापोराणां सुचिण्णाणं सुपरिक्कंताणं सुभाणं कल्लाणाणं
 कड्डाणं कम्माणं कल्लाणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरंति ॥ तीसे णं जगतीए उप्पि
 अंतो पडमवरवेदियाए एत्थ णं एगे महं वणसंडे पणत्ते देसूणाइं दो जोयणाइं विक्खंभेणं
 वेहयासमएणं परिक्खेवेणं किण्हे किण्होभासे वणसंडवण्णओ (मणि)तणसद्दविहूणो णेयब्बो,
 तत्थ णं बहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिद्धंति णिसीयंति तुयदंति रमंति

ललन्ति कीडन्ति मोहन्ति पुरा पौराणाणं सुचिण्णणं सुपरिक्कन्ताणं सुभाणं कन्ताणं कम्माणं कल्लणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुब्भवमाणा विहरन्ति ॥ (सू० १२७)

‘तस्स णं वणसंडस्से’त्यादि, तस्य णमिति वाक्यालङ्कारे वनखण्डस्य मध्ये तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे ‘बहूईओ’ इति बहयः ‘खुड्ढा खुड्ढियाओ’ इति छुल्लिकाः छुल्लिका लघवो लघव इत्यर्थः, ‘वाप्यः’ चतुरस्राकाराः ‘पुष्करिण्यः’ वृत्ताकाराः अथवा पुष्कराणि विद्यन्ते यासु ताः पुष्करिण्यः ‘दीर्घिकाः’ सारिण्यस्ता एव वक्रा गुञ्जालिकाः, बहूनि केवलकेवलानि पुष्पावकीर्णकानि सरांसि, सूत्रे स्त्रीलं ग्राह्यत्वात्, बहूनि सरांसि एकपङ्क्त्या व्यवस्थितानि सरःपङ्क्त्या बहयः सरःपङ्क्त्यः, तथा येषु सरस्तु पङ्क्त्या व्यवस्थितेषु कूपोदकं प्रणालिकया संचरति सा सरःसरःपङ्क्त्या बहयः सरःसरःपङ्क्त्यः, तथा विलानीव विलानि—कूपास्तेषां पङ्क्त्यो विलपङ्क्त्यः, एताश्च सर्वा अपि कथम्भूताः ? इत्याह—‘अच्छा’ स्फटिकवद्द्रुहिर्निर्मलेप्रदेशाः ‘श्लक्षणाः’ श्लक्ष्णपुद्गलनिष्पादितवहिःप्रदेशाः, तथा रजतमयं—रूप्यमयं कूलं यासां ता रजतमयकूलाः, तथा समं—अगर्त्तासद्भावतोऽविपमं तीरं तीरावर्तिजलापूरितं स्थानं यासां ताः समतीराः, तथा वज्रमयाः पापाणा यासां ता वज्रमयपापाणाः, तथा तपनीयं—हेमविशेषस्तपनीयं—तपनीयमयं तलं—भूमितलं यासां तास्तपनीयतलाः, तथा ‘सुवणसुञ्जरजतवालुका’ इति सुवर्णं—पीतकान्तिहेम सुञ्जं—रूप्यविशेषः रजतं—प्रतीतं तन्मय्यो वालुका यासु ताः सुवर्णसुञ्जरजतवालुकाः, ‘वेरुलियमणिफालिहडलपच्चोयडाओ थ’ इति वैडूर्यमणिमयानि स्फटिकपटलमयानि प्रत्यवतानि तदसमीपवर्तिनोऽप्युन्नतप्रदेशा यासां ता वैडूर्यमणिस्फटिकपटलप्रत्यवतटाः ‘सुहोयारासु-उत्तारा’ इति सुखेनावतारो—जलमध्ये प्रवेशनं यासु ताः स्वताराः तथा सु—सुखेन उत्तारो—जलमध्येद्द्रुहिर्विनिर्गमनं यासु ताः

सुखोत्तराः ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः 'नाणामाणंतिथसुबद्धाओ' इति नानामणिभिः-नानाप्रकारैर्मणिभिस्तीर्थानि सुबद्धानि
 यासां ता नानामणितीर्थसुबद्धाः, अत्र बहुव्रीहवपि कान्तस्य परनिपातो भार्योदिदर्शनात्प्राकृतशैलीवशाद्वा, 'चरक्कोणाओ' इति
 चत्वारः कोणा यस्यां सा चतुष्कोणाः एतच्च विशेषणं वापीः कृपांश्च प्रति द्रष्टव्यं, तेपामेव चतुष्कोणत्वसम्भवात् न शेषाणां, तथा
 आनुपूर्व्येण-क्रमेण नीचैर्नीचैस्तरभावरूपेण सुष्ठु-अतिशयेन यो जातो वप्रः-केदारी जलस्थानं . तत्र गर्भरिं-अलब्धस्थानं शीतलं
 जलं यासु ता आनुपूर्व्यसुजातवप्रगर्भरिशीतलजलाः 'संछणपत्तभिसमुणालाओ' संछन्नानि-जलेनान्तरितानि पत्रविसमृणालानि
 यासु ताः संछन्नपत्रविसमृणालाः, इह विसमृणालसाहचर्योत्पन्नाणि-पद्मिनीपत्राणि द्रष्टव्यानि, विसानि-कन्दा मृणालानि-पद्मनालाः,
 तथा बहुभिरुत्पलकुमुदनलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रकेसरफुल्लोपचिताः, तथा षट्पदैः-भ्रमरैः परिमुल्यमानानि कम-
 लानि उपलक्षणमेतत् कुमुदादीनि च यासु ताः षट्पदपरिमुल्यमानकमलाः, तथाऽच्छेन-स्वरूपतः स्फटिकवच्छुद्धेन विमलेन-आग-
 न्तुकमलरहितेन सलिलेन पूर्णा अच्छविमलसलिलपूर्णाः, तथा 'पडिहत्था' अतिरेकिताः अतिप्रभूता इत्यर्थः 'पडिहत्थमुज्जुमायं
 अहिरेइयं च जाण आउण्णं" इति वचनात्, उदाहरणं चात्र-"घणपडिहत्थं गयणं सराइं नवसलिलसुहु(उच्छु)मायाइं । अहिरेइयं
 महं उण चिंताएँ मणं तुहं विरहे ॥ १ ॥" इति, भ्रमन्तो मत्स्यकच्छपा यत्र ताः पडिहत्थभ्रमन्मत्स्यकच्छपाः, तथाऽनैकैः-शकुनमित्यु-
 नैकैः प्रविचरिता-इतस्ततो गमनेन सर्वतो व्याप्ता अनेकशकुनमिशुनकप्रविचरिताः, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, एता वाप्यादयः
 सरस्सरःपङ्क्तिपर्यवसानाः प्रत्येकं प्रत्येकमिति, एकमेकं प्रति प्रत्येकम्, अत्रामिसुल्ये प्रतिशब्दो न वीप्साविवक्षायां, पश्चात्प्रत्येकशब्दस्य
 द्विवचनमिति, पद्मवरवेदिकया परिक्षिताः प्रत्येकं वनषण्डपरिक्षिताश्च, 'अप्पेगतियाओ' इत्यादि, अपिर्बाढार्थे बाढमेककाः-काश्चन

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १९८ ॥

वाप्याद्य आसवमिव—चन्द्रहासादिपरमासवमिव उदकं यासां ता आसवोदकाः, अप्येकका वारुणस्य वारुणसमुद्रस्यैव उदकं यासां ता वारुणोदकाः, अप्येककाः क्षीरमिवोदकं यासां ताः क्षीरोदकाः, अप्येकका घृतमिवोदकं यासां ता घृतोदकाः, अप्येककाः क्षोद इव—इक्षुरस इव उदकं यासां ताः क्षोदोदकाः, अप्येकका अमृतरससमरसमुदकं यासां ता अमृतरससमरसोदकाः, अप्येकका अमृतरसेन स्वाभाविकेन प्रज्ञप्ताः, 'पासाईया(ओ)' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत्, तासां छुल्लिकानां यावद्विलपङ्कीनां प्रत्येकं २ चतुर्दिशि चत्वारि, एकैकस्यां द्विशि एकैकभावात्, 'त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि' प्रतिविशिष्टं रूपं येषां तानि प्रतिरूपकाणि त्रयाणां सोपानानां समाहारत्रिसोपानं त्रिसोपानानि च तानि प्रतिरूपकाणि चेति विशेषणसमासः, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, तानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणाम् 'अयं' वक्ष्यमाणः 'एतद्रूपः' अनन्तरं वक्ष्यमाणस्वरूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तथा—
'वज्रमयाः' वज्ररत्नमया 'नेमाः' भूमेरूर्ध्वं निष्क्रामन्तः प्रदेशाः 'रिष्ठमयाः' रिष्ठरत्नमयाः 'प्रतिष्ठानाः' त्रिसोपानमूलपादा वैदूर्यमयाः स्तम्भाः सुवर्णरूप्यमयानि फलकानि—त्रिसोपानाङ्गभूतानि वज्रमयानि वज्ररत्नापूरिताः सन्धयः—फलकद्वयापान्तरालप्रदेशाः लोहिताक्षमय्यः सूच्यः—फलकद्वयसम्बन्धविघटनाभावेतुपादुकास्थानीयाः नानामणिमया अवलम्ब्यन्ते इति अवलम्बना—अवतरता-सुत्तरतां चालम्बने हेतुभूता अवलम्बनत्राहातो विनिर्गताः केचिद्वयवाः 'अवलंबनत्राहाओ' इति अवलम्बनबाहा अपि नानामणिमयाः, अवलम्बनबाहा नाम उभयोः उभयोः पार्श्वयोरवलम्बनश्रयभूता भित्तयः, 'पासाईयाओ' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण' मित्यादि, तेषां त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां प्रत्येकं प्रत्येकं तोरणानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च तोरणानामयमेतद्रूपो 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तथा—'ते णं तोरणा नाणामणिमया' इत्यादि, तानि तोरणानि नानामणिमयानि, मणयः—चन्द्रकान्तादयः, विविधम-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनखण्डा-
धि०
उद्देशः १
सू० १२७

॥ १९८ ॥

णिमयानि, नानामणिमयेषु स्तम्भेषु 'उपविष्टानि' सामीप्येन स्थितानि, तानि च कदाचिच्चलानि अथवाऽपदपतितानि वाऽऽशङ्क्येन्
 तत आह—सम्यग्—निश्चलतयाऽपदपरिहारेण च निविष्टानि ततो विशेषणसमासः उपविष्टसन्निविष्टानि 'विविहमुत्तरोचिया' इति
 विविधा—विविधविच्छित्तिकलिता मुक्ता—मुक्ताफलानि 'अंतरे'ति अन्तराशब्दोऽगृहीतवीप्सोऽपि सामर्थ्याद्धीप्सां गमयति, अन्तरा २
 'ओचिया' आरोपिता यत्र तानि तथा, 'विविहतारारूवोचिया' इति विविधैस्तारारूपैः—तारिकारूपैरुपचितानि, तोरणेषु हि
 शोभार्थं तारका निबध्यन्ते इति लोकेऽपि प्रतीतं इति विविधतारारूपोपचितानि, 'ईहामिगउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिंनर-
 रुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता' इति ईहामुगा—वृका व्यालाः—घ्रापदमुजगाः, ईहामृगऋषभतुरगनरमकरविहग-
 व्यालकिंनररुसरभकुंजरवनलतापद्मलतानां भक्त्या—विच्छित्त्या विचित्रं—आलेखो येषु तानि तथा, स्तम्भोद्भूताभिः—स्तम्भोपरिव-
 र्तिनीभिर्वज्ररत्नमयीभिर्वेदिकाभिः परिगतानि सन्ति यानि अभिरमणीयानि तानि स्तम्भोद्भूतवज्रवेदिकापरिगताभिरामाणि, तथा 'वि-
 जाहरजंतुत्ताविव अच्चीसहस्सस्रालिगीया' इति विद्याधरयोर्थेद् यमलं—समश्रेणीकं युगलं—द्वन्द्वं विद्याधरयमलयुगलं तेषां
 यन्त्राणि—प्रपञ्चास्तैर्युक्तानीव, अर्चिषां सहस्रैर्मालनीयानि—परिवारणीयानि अर्चिःसहस्रमालनीयानि, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम प्रमा-
 ससुदायोपेतानि येनैवं संभावनोपजायते यथा नूनमेतानि न स्वांभाविकप्रभाससुदयोपेतानि किन्तु विशिष्टविद्याशक्तिमत्पुरुषविशेषप्रपञ्चयु-
 क्तानीति, 'रूवगसहस्सकलिया' इति रूपकाणां सहस्राणि रूपकसहस्राणि तैः कलितानि रूपकसहस्रकलितानि 'भिसमाणा' इति दीप्यमा-
 नानि 'भिडिभसमाणा' इति अतिशयेन दीप्यमानानि 'चक्कुल्लोयणलेसा' इति च्छुः कर्तृ लोकेने—अवलोकने लिसतीव—दर्शनीयत्वाति-
 शयतः स्तिल्यतीव यत्र तानि च्छुल्लोकनलेसानि 'सुहफासा' इति शुभस्पर्शानि सशोभाकानि रूपाणि यत्र तानि सश्रीकरूपाणि,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ १९९ ॥

‘पासाइया’ इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘तेसिं तोरणं उवर्णिं अट्टमंगले’त्यादि सुगमं, नवरं ‘जाव पडिरुवा’ इति यावत्क-
रणात् ‘घट्टा मट्टा नीरया’ इत्यादिपरिग्रहः ॥ ‘तेसिं ण’मित्यादि, तेषां तोरणानामुपरि बहवः ‘कृष्णचामरध्वजाः’ कृष्णचामरयुक्ता ध्वजाः
कृष्णचामरध्वजाः एवं बहवो नीलचामरध्वजा हरिद्रचामरध्वजाः शुक्रचामरध्वजाः, कथम्भूता इत्याह एते सर्वे-
ऽपि ? इति, अत आह—‘अच्छा’ आकाशरुफटिकवदतिनिर्मलाः ‘कृष्णाः’ कृष्णपुद्गलरुक्थनिर्मापिता ‘रूय्यपट्टा’ इति रूय्यो-
रूय्यमयो वज्रमयस्य दण्डस्योपरि पट्टो येषां ते रूय्यपट्टाः ‘वइरदंडा’ इति वज्रो-वज्ररत्नमयो दण्डो रूय्यपट्टमध्यवर्ती येषां ते वज्र-
दण्डाः, तथा जलजानामिव-जलजकुसुमानां पद्मादीनामिवामलो-निर्मलो न तु कुद्रव्यगंधसस्मिश्रो यो गन्धः स विद्यते येषां ते ज-
लजामलगन्धिका ‘अतः अनेकखरा’द्वितीकप्रलयः, अत एव सुरम्याः, ‘पासादीया’ इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘तेसिं ण’मित्यादि,
तेषां तोरणानामुपरि बहूनि ‘छत्रातिच्छत्राणि’ छत्रात्-लोकप्रसिद्धादेकसंख्याकादतिशायीनि द्विसंख्यानि त्रिसंख्यानि वा छत्रातिच्छत्राणि,
बहूयः पताकाभ्यो-लोकप्रसिद्धाभ्योऽतिशायिन्यो दीर्घत्वेन विस्तारेण च पताकाः पताकातिपताकाः, बहूनि घण्टायुगलानि बहूनि चामरयु-
गलानि बहवः ‘उत्पलहस्ताः’ उत्पलाख्यजलजकुसुमसमूहविशेषाः, एवं पद्महस्ताका बहवो नलिनहस्ताका बहवः सुभगहस्ताका बहवः
सौगन्धिकहस्ताका बहवः पुण्डरीकहस्ताका बहवः शतपत्रहस्ताका बहवः सप्तपत्रहस्ताकाः, उत्पलादीनि प्रागेव व्याख्यातानि, एते च छत्रा-
तिच्छत्रादयः सर्वेऽपि सर्वरत्नमयाः ‘जाव पडिरुवा’ इति यावत्करणात् ‘अच्छा सण्हा लण्हा’ इत्यादि विशेषणकदम्बकपरिग्रहः ॥
‘तासिं ण’मित्यादि, तासां क्षुल्लिकानां वापीनां यावद्विलपङ्कीनाम्, अत्र यावच्छब्दात् पुष्करिण्यादिपरिग्रहः, अपान्तरालेषु तत्र तत्र देशे
तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे बहव उस्यातपर्वता-यत्रागल्य बहवो व्यन्तरदेवा देव्यश्च विचित्रक्रीडानिमित्तं वैक्रियशरीरमारचयन्ति

३ प्रतिपत्तौः
मनुष्या०
विजयद्व्या-
राधि०
उद्देशः १
सू० १२७

॥ १९९ ॥

'नियुइपव्वया' इति नियत्या—नैयत्नेन पर्वता नियतिपर्वताः, क्वचित् 'निययपव्वया' इति पाठस्तत्र नियताः—सदा भोग्यत्वेनाव-
 स्थिताः पर्वता नियतपर्वताः, यत्र वानमन्तरा देवा देव्यश्च भवधारणीयेन वैक्रियशरीरेण प्रायः सदा रममाणान् अवतिष्ठन्ते इति भावः,
 'जगतीपर्वतकाः' पर्वतविशेषाः 'दारुनिर्मोपिता इव पर्वतकाः' दारुनिर्मोपिता इति 'दकमण्डपकाः' स्फटिकमण्ड-
 पकाः, उक्तं च मूलटीकायां—'दकमण्डपकाः स्फटिकमण्डपकाः' इति, एवं दकमञ्चका दकमालका दकप्रासादाः, एते च दकम-
 ण्डपादयः केचित् 'ऊसडा' इति उत्सृता उच्चा इत्यर्थः, केचित् 'खुडुा' इति क्षुल्ला लघवः क्वचित् 'खडख(ह)डगा' इति लघव आ-
 यताश्च, तथा अन्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च, तत्र यत्रागल्य मनुष्या आसानमन्दोलयन्ति ते अन्दोलका इति लोके प्रसिद्धाः, यत्र तु
 पक्षिण आगत्यात्सानमन्दोलयन्ति ते पक्ष्यन्दोलकाः, ते चान्दोलकाः पक्ष्यन्दोलकाश्च तस्मिन् वनषण्डे तत्र तत्र प्रदेशे वानमन्तरदेवदेवी-
 क्रीडायोग्या बहवः सन्ति, ते चोत्पातपर्वतादयः कथम्भूताः ? इत्याह—'सर्वरत्नमयाः' सर्वासना रत्नमयाः, 'अच्छा सण्हा' इ-
 त्यादि विशेषणजातं पूर्ववत् ॥ 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु उत्पातपर्वतेषु यावत्पक्ष्यन्दोलकेषु, यावत्करणात्रियतिपर्वतकादिपरिग्रहः, बहूनि
 हंसासनानि तत्र येषामासनानामधोभागे हंसा व्यवस्थिता यथा सिंहासने सिंहाः तानि हंसासनानि, एवं क्रीञ्चासनानि गरुडा-
 सनानि च भावनीयानि, उन्नतासनानि नाम यानि उच्चासनानि प्रणतासनानि—निम्नासनानि दीर्घासनानि—शय्यारूपाणि भद्रासनानि
 येषामधोभागे पीठिकाबन्धः पक्ष्यासनानि येषामधोभागे नानास्वरूपाः पक्षिणः, एवं मकरासनानि सिंहासनानि च भावनीयानि,
 पद्मासनानि—पद्माकाराणि आसनानि 'दिसासोवत्थियासणाणि' येषामधोभागे दिक्सौवस्तिका आलिखिताः सन्ति, अत्र यथाक्र-
 ममासनानां सङ्ग्रहिका सङ्ग्रहणिगाथा—'हंसे १ कौचे २ गरुडे ३ उण्णय ४ पणए य ५ दीह ६ भदे य ७ । पक्खे ८ मयरे ९

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २०० ॥

उसहे १० सीह ११ दिसासो[व]स्थि १२ वारसमे ॥ १ ॥” एतानि सर्वाण्यपि कथम्भूतानि ? इत्यत आह—‘सञ्चरयणामया’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तस्स णं वणसंडस्से’त्यादि, प्राग्वत् तस्य वनखण्डस्य मध्ये तत्र तत्र प्रदेशे तस्यैव प्रदेशे तत्र तत्र प्रदेशे तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि ‘आलि-गृहकाणि’ आलिः—वनस्पतिविशेषस्तन्मयानि गृहकाणि मालिरपि—वनस्पतिविशेषस्तन्मयानि गृहकाणि मालिगृहकाणि कदलीगृहकाणि लतागृहकाणि प्रतीतानि ‘अच्छणघरका’ इति अवस्थानगृहकाणि येषु यदा तदा वाऽऽगत्य बहवः सुरासिरुष्याऽवतिष्ठन्ते, प्रेक्षणक-गृहकाणि यत्रागत्य प्रेक्षणकानि विदधति निरीयन्ते च, गजानकगृहकाणि यत्रागत्य स्नेच्छया गजानं कुर्वन्ति प्रसाधनगृहकाणि यत्रागत्य स्नं परं च गण्डयन्ति गर्भगृहकाणि—गर्भगृहकाणाराणि, ‘मोहणघरगा’ इति मोहण—मैथुनसेवा “रभियमोहणरगाइ” इति नाममाला-वचनान्त, तत्प्रधानानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि वासभवनानीति शानः, ‘शालागृहकाणि’ पट्टशालाप्रधानानि गृहकाणि ‘जालगृ-हकाणि’ जालकयुक्तानि गृहकाणि ‘कुसुमगृहकाणि’ कुसुमप्रकरोपचितानि गृहकाणि ‘चित्रगृहकाणि’ चित्रप्रधानानि गृहकाणि ‘गन्धर्वगृहकाणि’ गीतनृत्याभ्यासयोग्यानि गृहकाणि ‘आदर्शगृहकाणि’ आदर्शमयानीन (आदर्श) गृहकाणि, एतानि च कथम्भूतानि ? इत्यत आह—‘सञ्चरयणामया’ इत्यादिविशेषणरुद्धकं प्राग्वत् ॥ ‘तेसु णं’मित्यादि, तस्य वनखण्डस्य मध्ये तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे परिग्रहः, बहूनि हंसासनानि इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तस्स णं’मित्यादि, तस्य वनखण्डस्य मध्ये तत्र तत्र देशे तस्यैव देशस्य तत्र तत्रैकदेशे बहवो जातिगण्डपका यूथिकागण्डपका गह्विकागण्डपका ननमालिकागण्डपका वासन्तीगण्डपका दधिवासुका नाम वनस्पतिविशेष-पलान्तमया गण्डपका दधिवासुकरुगण्डपकाः, सुरिद्विरपि वनस्पतिविशेषस्तन्मया गण्डपकाः सुरिद्विगण्डपकाः, ताम्बूली—नागवहो तन्मया गण्डपकास्ताम्बूलीगण्डपकाः, नागो—हुमविशेषः स एव लता नामलता, इह यस्य तिर्थकं तथापि भाशाया प्रसारात् न प्रस्तुता

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्व्या-
राधि०
उद्देशः १
सू० १२७

॥ २०० ॥

सा लतेत्यभिधीयते, नागलतामयमण्डपकाः, अतिमुक्तकमण्डपकाः, 'अफ्फोया' इति वनस्पतिविशेषस्तन्मया मण्डपका अफ्फोयाम-
 ण्डपकाः, मालुका—एकास्थिकफला वृक्षविशेषास्तद्व्युक्ता मण्डपका मालुकामण्डपकाः, एते च कथम्भूताः? इत्याह—'सव्वरयणा-
 मया' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु जातीयमण्डपेषु यावन्मालुकामण्डपेषु, यावत्करणाद् यूथिकामण्डपकादिपरिग्रहः,
 बहवः शिलापट्टकाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—अप्येकका हंसासनवत्संस्थिता हंसासनसंस्थिताः यावदप्येकका दिक्सौवस्तिकासनसंस्थिताः,
 यावत्करणात् 'अप्येगइया कौचासणसंठिया अप्येगइया गरुडासणसंठिया उन्नयासणसंठिया अप्येगइया पणयासणसंठिया
 अप्येगइया भद्दासणसंठिया अप्येगइया पक्खासणसंठिया अप्येगइया मयरासणसंठिया अप्येगइया उसमासणसंठिया. अप्येगइया
 सीहासणसंठिया अप्येगइया पउमासणसंठिया अप्येगइया दीहासणसंठिया' इति परिग्रहः, अन्ये च बहवः शिलापट्टका यानि
 विशिष्टचिह्नानि विशिष्टनामानि च वराणि—प्रधानानि शयनानि आसनानि च तद्वत्संस्थिता वरशयनासनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः, क-
 चित् 'मांसलसुधुडुविसिडुसंठाणसंठिया' इति पाठस्तत्रान्ये च बहवः शिलापट्टका मांसला इव मांसलाः अकठिना इत्यर्थः सुधुष्टा
 इव सुधुष्टा अतिशयेन मसृणा इति भावः विशिष्टसंस्थानसंस्थिताश्च 'आईणगरूयबूरनवणीयतूलफासा मउया सव्वरयणामया
 अच्छा' इत्यादि प्राग्वत्, तत्रैतेषु उत्पातपर्वतादिगतहंसासनादिषु यावन्नानारूपसंस्थानसंस्थितपृथिवीशिलापट्टकेषु णमिति पूर्ववद् ब-
 हवो वानमन्तरा देवा देव्यश्च यथासुखमासते 'शेरते' दीर्घकायप्रसारणेन वर्त्तन्ते, न तु निद्रां कुर्वन्ति, तेषु देवयोनिकतया निद्राया
 अभावात्, 'तिष्ठन्ति' ऊर्द्धस्थानेन वर्त्तन्ते 'निषीदन्ति' उपविशन्ति 'तुयट्ठति' इति त्वन्वर्त्तनं कुर्वन्ति वामपार्श्वतः परादृश्य दक्षि-
 णपार्श्वेनावतिष्ठन्ति दक्षिणपार्श्वतो वा परादृश्य वामपार्श्वेनावतिष्ठन्ति 'रमन्ते' रतिमाबध्नन्ति 'ललन्ति' मनईप्सितं यथा भवति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २०१ ॥

तथा वर्तन्त इति भावः 'क्रीडन्ति' यथासुखमितस्ततो गमनविनोदेन गीतनृत्यादिविनोदेन वा तिष्ठन्ति 'मोहन्ति' मैथुनसेवां कुर्वन्ति, इत्येवं 'पुरा पौराणाय'मित्यादि, 'पुरा' पूर्वं प्राग्भवे इति भावः कृतानां कर्मणां सुचीर्णानां सुचरितानामितिभावः, इह सुचरितजनितं कर्म्मोपि कार्ये कारणोपचारात्सुचरितमिति विवक्षितं, ततोऽयं भावार्थः—विशिष्टतथाविधधर्म्मार्मु-ष्ठानविषयाप्रमादकरणक्षान्यादिसुचरितानामिति, तथा सुपराक्रान्तानाम्, अत्रापि कारणे कार्योपचारात् सुपराक्रान्तजनितानि कर्मोण्येव सुपराक्रान्तानि इत्युक्तं भवति, सकलसत्त्वमैत्रीसत्यभाषणपरद्रव्यानपहारसुशीलादिरूपसुपराक्रमजनितानामिति, अत एव शुभानां—शुभफलानाम्, इह किञ्चिदशुभफलमपीन्द्रियमतिविपर्ययात् शुभफलमाभाति ततस्तान्त्विकशुभत्वप्रतिपत्त्यर्थमस्यैव पर्यायशब्दमाह—'कल्याणानां' तत्त्ववृत्त्या तथाविधविशिष्टफलदायिनाम्, अथवा कल्याणानाम्—अनर्थोपशमकारिणां, कल्याणं—कल्याणरूपं फलविपाकं 'पञ्चशुभवमाणा' प्रत्येकमनुभवन्तः—'विहरन्ति' आसते ॥ तदेवं पद्मवरवेदिकाया बहिर्यो वनखण्डस्तद्वक्तव्यतोक्ता, सम्प्रति तस्या एव पद्मवरवेदिकाया अर्वाङ्गु जगत्या उपरि यो वनखण्डस्तद्वक्तव्यतामभित्सुराह—'तीसे णं जगतीए' इत्यादि, तस्या जगत्या उपरि पद्मवरवेदिकाया 'अन्तः' मध्यभागे अत्र महानेको वनपण्डः प्रज्ञप्तः 'देसोणाई दो जोयणाई विक्खंभेण'मित्यादि सर्व बहिर्वनखण्डवद्विशेषेण वक्तव्यं, नवरसत्र मणीनां वृणानां च शब्दो न वक्तव्यः, पद्मवरवेदिकान्तरिततया तथाविधवाताभावतो मणीनां वृणानां च चलनाभावतः परस्परसंधर्षाभावात्, तथा चाह—'वणसंडवणतो सड्वज्जो जाव विहरंति' इति ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपस्य द्वारसप्तद्वाराप्रतिपादनार्थमाह—

जंबुद्वीवस्स णं भंते! दीवस्स कति द्वारा पणत्ता! गोयमा! चत्तारि द्वारा पणत्ता, तंजहा—

॥ २०१ ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
राधि०
उद्देशः १
सू० १२७

विजये वेजयंते जयंते अपराजिए ॥ (सू० १२८) कहि णं भंते ! जंबुद्वीवस्स दीवस्स विजये नामं
 दारे पणत्ते ? गोयमा ! जंबुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वथस्स पुरत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं
 अबाधाए जंबुद्वीवे दीवे पुरच्छिमपेरंतं लवणससुद्धपुरच्छिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीताए महाणदीए
 उप्पिं एत्थ णं जंबुद्वीवस्स दीवस्स विजये णामं दारे पणत्ते अट्ठ जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं चत्तारि
 जोयणाइं विक्खंभेणं तावतियं चैव पवेसेणं सेए वरकणगथूभियागे ईहामियउसभतुरगनरम-
 गरविहगवालगकिण्णररुसुरभचमरकुंजरवणलतपउमलयभत्तिचित्ते खंमुग्गतवइवेदियापरि-
 गताभिरामे विज्जाहरजमलजुयलजंतजुत्ते इच अचीसहस्समालिणीए रूवगसहस्सकलिते भिसि-
 माणे भिभिसमाणे चक्खुल्लोयणलेसे सुहफासे सस्सिरीयरूवे वण्णे दारस्स (तस्सिमो होइ)
 तं०—वहरामया णिम्मा रिट्ठामया पतिट्ठाणा वेरुलियामया खंभा जायरूवोवचियपवरपं-
 चवणमणिरयणकोट्टिमतले हंसगभमए एल्लुए गोमेज्जमते इंदक्खीले लोहितक्खमईओ दार-
 चिडाओ जोतिरसामते उत्तरंगे वेरुलियामया कवाडा वहरामया संधी लोहितक्खमईओ
 सूईओ णाणामणिमया समुग्गगा वईरामई अग्गलाओ अग्गलपासाया वहरामई आवत्तणपेडिया
 अंकुत्तरपासते णिरंतरितघणकवाडे भित्तीसु चैव भित्तीगुलिया छप्पण्णा तिण्णि होंति गो-
 माणसी तत्तिया णाणामणिरयणवालरूवगलीलिट्ठियसालिभंजिया वहरामए कूडे रययामए उ-

स्सेहे सञ्चतवणिज्जमः उल्लोए णाणामणिरयणजालंपंजरमणिवंसगलोहितवत्तपडिंवसगरयत-
भोम्मे अंकामया पक्खवाहाओ जोतिरसामया वंसा वंसकवेह्णुगा य रयतामयी पद्धिताओ
जायख्वमती ओहाडणी चइरामयी उवरि पुच्छणी सञ्चसेतरययमः च्छायणे अंकमतकणगक्खुडत-
वणिज्जथुभियाणं सेने संखतलविमलणिम्मलद्विधणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासे तिलगरयणद्ध-
चंदचित्ते णाणामणिमयदामालंकिणं अंतो य च्हिं च सण्हे तवणिज्जकूळवालुयापत्थडे सुह-
प्फासे सस्सिरीयख्वे पासातीणं ४ ॥ विजयस्स णं दारस्स उभयो पासिं इहत्तो णिसीहियाते
दो दो चंदणकलसपरिवाडीओ पणत्ताओ, ते णं चंदणकलसा वरकमलपइहाणा सुरभिवर-
वारिपडिपुण्णा चंदणकयचचागा आवद्धकंठेगुणा पउमुप्पलपिहाणा सञ्चरयणामया अच्छा सण्हा
जाव पडिख्वा मंहता मंहिता मंहिदं कुंभसमाणा पणत्ता समणाउसो ! ॥ विजयस्स णं दारस्स
उभओ पासिं इहत्तो णिसीहिआणं दो दो णागदंतपरिवाडीओ, ते णं णागदंतगा मुत्ताजालंतरू-
सितहेमजालगवक्खलजालखिंखिणीधंटाजालपरिक्खत्ता अञ्जुग्गता अभिणिसिद्धा तिरियं सुसं-
पगहिता अहेपणगद्धरूवा पण्णगद्धसंठाणसंठिता सञ्चरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा मंहता
महया गयदंतसमाणा ५० समणाउसो ! ॥ तेसु णं णागदंतणसु चत्थे किण्हसुत्तचद्धयग्घारि-
तमल्लदामकलावा जाव सुक्खिल्लसुत्तचद्धयग्घारियमल्लदामकलावा ॥ ते णं दामा तवणिज्जलं कुसगा

सुवण्णपतरगमंडिता णाणामणिरयणविधहारद्धहार (उवसोभितसमुदया) जाव सिरीए
 अतीव अतीव उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिहंति ॥ तेसि णं णागदंतकाणं उवरिं अण्णाओ
 दो दो णागदंतपरिवाडीओ पणत्ताओ, तेसि णं णागदंतगाणं सुत्ताजालंतलसिया तहेव जाव
 समणाउसो ! । तेसु णं णागदंतएसु बहवे रयतामया सिक्कया पणत्ता, तेसु णं रयणा-
 मएसु सिक्कएसु बहवे वेरुलियामतीओ धूवघडीओ पणत्ताओ, तंजहा—ताओ णं धूवघ-
 डीओ कालाशुरुपरकुंदरुक्कधूवमघमघंतंगंधुद्धयाभिरामाओ सुगंधवरगंधगंधियाओ गंध-
 वट्टिभूयाओ ओरालेणं मणुण्णेणं घाणमणणिब्बुइकरेणं गंधेणं तप्पएसे सव्वतो समंता आपूरे-
 माणीओ आपूरेमाणीओ अतीव अतीव सिरीए जाव चिहंति ॥ विजयस्स णं दारस्स उभ-
 यतो पासिं दुहतो णिसीधियाए दो दो सालिभंजियापरिवाडीओ पणत्ताओ, ताओ णं
 सालभंजियाओ लीलट्टिताओ सुपयट्टियाओ सुअलंकिताओ णाणागारवसणाओ णाणाम-
 ल्लपिणट्टि(द्धि)ओ मुट्टीगेज्झमज्झाओ आमेलगजमलजुयलवट्टिअब्बुण्णयपीणरचियसंठियपओ-
 हराओ रत्तावंगाओ असियकेसीओ मिदुविसयपसत्थलक्खणसंवेह्लितगसिरयाओ ईसिं असो-
 गवरपादवसमुट्टिताओ वामहत्थगहितगसालाओ ईसिं अद्धच्चिकडक्खविद्धिएहिं लूसेमाणीतो
 इव चक्खुल्लोयणलेसाहिं अणमण्णं खिज्जमाणीओ इव पुढविपरिणामाओ सासयभावमुव-

गताओ चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंदरुसमनिडालाओ चंदाहियसोमदंसणाओ उक्का
इव उज्जोणमाणीओ विज्जघणमरीचिसूरदिप्पंततेयअहियरसंनिक्कासाओ सिंगारागारचारु-
वेसाओ पासाइयाओ ४ तेयसा अतीव अतीव सोभेमाणीओ सोभेमाणीओ चिट्ठंति ॥ विज-
यस्स णं दारस्स उभयतो पासिं इहतो णिसीहियाए दो दो जालकडगा पणत्ता, ते णं जाल-
कडगा सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ विजयस्स णं दारस्स उभओपासिं इहतो णिसी-
धियाए दो दो घंटापरिचाडिओ पणत्ताओ, तासि णं घंटाणं अयमेयारूवे वणणावासे पणत्ते,
तंजहा—जंजूणतमतीओ घंटाओ वहरामनीओ लालाओ णाणामणिमया घंटापासगा तवणि-
ज्जमतीओ संकलाओ रयतामतीओ रज्जूओ ॥ ताओ णं घंटाओ ओहस्सराओ मेहस्सराओ
हंसस्सराओ कौचस्सराओ णंदिस्सराओ णंदियोसाओ सीहयोसाओ सीहयोसाओ मंजुस्स-
राओ मंजुयोसाओ सुस्सराओ सुस्सरणिग्घोसाओ ते पदेसे ओरालेणं मणुणेणं कणमणनि-
ब्बुइकरेण सद्देण जाव चिट्ठंति ॥ विजयस्स णं दारस्स उभओपासिं इहतो णिसीधिताए दो दो
वणमालापरिवाडीओ पणत्ताओ, ताओ णं वणमालाओ णाणाइमलताकिसलयपल्लवसमाउ-
लाओ छप्पयपरिसुज्जमाणकमलसोभंतसस्सिसरीयाओ पासार्इयाओ ते पणसे उरालेणं जाव
गंधेणं आपुरेमाणीओ जाव चिट्ठंति (सू० १२९) ॥

'जंबुद्वीवस्स णं भंते!' इत्यादि, जम्बूद्वीपस्य णमिति प्राग्वत् भदन्त! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह-गौतम!
 चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! जम्बूद्वीपस्य द्वी-
 पस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह-गौतम! जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य 'पुरच्छिमेणं'ति पूर्वस्यां दिशि पञ्चचत्वारिंशद्-
 योजनसहस्रप्रमाणया 'अवाधया' अपान्तरालेन यो जम्बूद्वीपस्य 'पुरच्छिमे पेरंते' इति पूर्वः पर्यन्तो लवणसमुद्रपूर्वार्द्धस्य 'पञ्चस्थि-
 मेणं'ति पश्चिमे भागे शीताया महानद्या उपरि 'अत्र' एतस्मिन् प्रदेशे जम्बूद्वीपस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, अष्टौ योज-
 नानि उच्चैस्त्वेन चत्वारि योजनानि विष्कम्भेन, 'तावद्वयं चैव पवेसेणं'ति तान्वत्येव चत्वारित्यर्थः योजनानि प्रवेशेन, कथम्भूत-
 मित्यर्थः, 'सेए' इत्यादि, 'श्वेतं' श्वेतवर्णोपेतं बाह्येनाङ्गरत्नमयत्वात् 'वरकणगथूभियाए' इति वरकनका-वरकनकमयी स्तू-
 यिका-शिल्परं यस्य तद् वरकनकस्तूपिकाकम्, 'ईहामियवसभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपउमलयभ-
 त्तिचित्ते खंभुग्गयचवेइयापरिगयाभिरामे विज्जाहरजमलुजुगलजंतजुत्ते इव अचीसहस्समालणीए रूवगसहस्सकलिए भिसमाणे भि-
 त्भिसमाणे चक्खुल्लोयणलेसे सुहफासे सस्सिरीयरुवे' इति विशेषणजातं प्राग्वत् । 'वण्णो दारस्स तरस्सिमो होइ' इति 'वर्णः'
 वर्णकनिवेशो द्वारस्य 'तस्य' विजयाभिधानस्य 'अयं' वक्ष्यमाणो भवति, तमेवाह- 'तंजहे'त्यादि, तद्यथा-वज्रमया नेमा-भूमि-
 भागाद्धूर्द्धं निष्कामन्तः प्रदेशा रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि-मूलपादाः 'वेरुलियरुइलखंभे' इति वैदूर्या-वैदूर्यरत्नमया रुचिराः स्तम्भा
 यस्य तद् वैदूर्यरुचिरस्तम्भं 'जायरूवोवचियपवरपंचवणमणिरयणकुट्टिमतले' इति जातरूपेण-सुवर्णेनोपचितैः-युक्तैः प्रवरैः
 -प्रधानैः पञ्चवर्णैर्मणिभिः-चन्द्रकान्तादिभिः रत्नैः-कर्कतनादिभिः कुट्टिमतलं-वद्धभूमितलं यस्य तत्तथा 'हंसगवभमए एलुगे'

इति हंसगर्भो-रत्नविशेषस्तन्मय एलुको-वेहली 'गोमेज्जमयइंदकीले' इति गोमेयकरत्नमय इन्द्रकीलो लोहिताक्षरत्नमयौ द्वार-
पिण्डौ(वेद्यौ)-द्वारशाखे 'जोइरसामए उत्तरंगे' इति ज्योतीरसमययुत्तजं-द्वारस्योपरि तिर्यग्न्यवस्थितं काष्ठं वैह्यैर्यम्यौ कपाटौ
लोहिताक्षमय्यो-लोहिताक्षरत्नालिकाः सूचयः-फलकद्वयसन्धविघटनाभावेदुपादुक्तस्थानीयाः 'वइरामया संधी' वज्रमयाः 'स-
न्धयः' सन्धिमेलाः फलकानां, किमुक्तं भवति ?-वज्ररत्नापूरिताः फलकानां सन्धयः, 'नानामणिमया समुगया' इति समुद्रका
इव समुद्रकाः-सूक्तिकागृहाणि तानि नानामणिमयानि 'वइरामया अगला अगलपासाया' अर्गलाः-प्रतीताः अर्गलाप्रासादा
यत्रार्गला नियम्यन्ते, आह च मूलटीकाकारः-“अर्गलाप्रासादा यत्रार्गला नियम्यन्ते” इति, एतौ द्वानपि वज्ररत्नमयौ, 'स्ययामयी
आवत्तणपेढिया' इति आवर्त्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलिका, उक्तं च मूलटीकायाम्-“आवर्त्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको भवति”
'अंकुत्तरपासाए' इति अङ्गा अङ्गरत्नमया उत्तरपार्श्वी यस्य तद् अङ्कोत्तरपार्श्वे 'निरंतरियघणकवाले' इति निर्गता अन्तरिका-ल-
व्वन्तररूपा ययोस्तौ निरन्तरिकौ अत एव घनौ कपाटौ यस्य तन्निरन्तरयनकपाटं 'भित्तिगुलिया छप्पणा तिन्नि
होति' इति तस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्भित्तिगु-भित्तिगता भित्तिगुलिकाः-पीठकसंस्थानीयास्तिस्रः पट्पन्थाशतः-पट्पन्थाशभित्तिप्र-
माणा भवन्ति, 'गोमाणसिया तत्तिया' इति गोमानसः-शब्द्याः 'तत्तिया' इति तावन्मात्राः पट्पन्थाशभित्तिगता इत्यर्थः,
'नानामणिरयणवालरूवगलीलद्वियसालभंजियाए' इति इयं द्वारविशेषणं, नानामणिरत्नानि-नानामणिरत्नमयानि व्यालरूपकणि
लीलास्थिताशालभशिकाश्च-लीलास्थितपुत्रिकाश्च यस्य तत्तया 'वइरामए कूडे' वज्रमगो-वज्ररत्नमयः कूटो-माउभागः रजतमय उ-
त्सेधः-शिसरम्, आह च मूलटीकाकारः-“कूडो-माउभाग उच्छ्रयः-शिसर”मिति, केवलं शिपरगत्र तस्यैव माउभागस्य सं-

बन्धि द्रष्टव्यं न द्वारस्य, तस्य प्रागेवोक्तत्वात्, 'संवत्तवणिज्जमए उल्लोए' सर्वात्मना तपनीयमय उल्लोकः—उपरिभागः 'नानामणि-
 रयणजालंपजरमणिवंसगलोहियक्खपडिवंसगरययभोमे' इति; मणयो—मणिमया वंशां येषां तानि मणिमयवंशकानि लोहिताक्षा
 —लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशा येषां तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजता—रजतमयी भूमियेषां तानि रजतभूमिनि, प्राकृतत्वात्समासान्तो
 मकारस्य च द्वित्वं, मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभूमिनि नानामणिरत्नानि—नानामणिरत्नमयानि जालपञ्जराणि—गवा-
 क्षापरपर्यायाणि यस्मिन् द्वारे तत्तथा, पदानामन्यथोपनिपातः प्राकृतत्वात्, 'अंकमया पक्खा पक्खवाहाओ जोईरसामया वंसा वंस-
 क्वेल्लुगा य रय्यामईओ पट्टियाओ जायख्वमईओ ओहाडणीओ वंरामईओ उवरिपुंछणीओ सव्वसेयययामए छा(यणे)' इति पञ्चवर-
 वेदिकावद्भावनीयम्, 'अंकमयंकणगकूडतवणिज्जथुभियागे' इति अङ्कमयं—बाहुत्येनाङ्करत्नमयं पक्षबाह्यादीनामङ्करत्नकत्वात्
 कनकं—कनकमयं कूटं—शिखरं यस्य तत् कनककूटं तपनीया—तपनीयमयी स्तूपिका—लघुशिखररूपा यस्य तत्तपनीयस्तूपिकाकं, ततः
 पदत्रयस्य पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, एतेन यत् प्राक् सामान्यत उल्लिख्यं 'सेए वरकणगथुभियागे' इति तदेव प्रपञ्चतो भा-
 वितमिति । सम्प्रति तदेव श्वेतत्वमुपसंहारव्याजेन भूय उपदर्शयति—'सेए' श्वेतं, श्वेतत्वमेवोपमया द्रव्यति—'संखतलविमलनि-
 म्मलदधिघणगोखीरफेणरययनिगरप्पगासे' इति विमलं—विगतमलं यत् शङ्खतलं शङ्खस्योपरित्तनो भागो यश्च निर्मलो दधिघनो-
 धनीभूतं दधिगोक्षीरफेनो रजतनिकरश्च तद्वत्प्रकाशः—प्रतिमता यस्य तत्तथा, 'तिलगरयणद्धचंदचित्ते' इति तिलकरत्नानि—पुण्ड्र-
 विशेषास्तैरद्धचन्द्रैश्च चित्राणि—नानारूपाणि तिलकाद्धचन्द्रचित्राणि, क्वचित् 'संखतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययनियरप्पगा-
 सद्धचंदचित्ता' इति पाठस्तत्र पूर्ववत् पृथक् पृथक् कृत्वा पश्चात्पदद्वयस्य २ कर्मधारयः, 'नाणामणिदामालंकिए' नाना-

मणयो—नानामणिमयानि दामानि—मालासैरलङ्कृतं नानामणिदामालङ्कृतम् अन्तर्बहिश्च 'श्लक्ष्णं' श्लक्ष्णपुद्गलस्कन्धनिर्मापितं 'तवणि-
ज्ज्वालुयापत्थडे' इति तपनीयाः—तपनीयमर्थो या वालुकाः—सिकतास्तासां प्रसूतः—प्रस्तारो यस्मिन् तत्तथा, 'सुहफासे सस्सिरीय-
रूवे पासाईए जाव पडिरूवे' इति प्राग्वत् ॥ 'विजवस्स णं दारस्से' त्यादि, विजयस्य णमिति प्राग्वत् द्वारस्य उभयोः पार्श्वयोरेकैक-
नैपेधिकीभावेन 'दुहतो' इति द्विधातो द्विप्रकारायां नैपेधिक्यां, नैपेधिकी—निपीदनस्थानम्, उक्तं च मूलटीकाकारेण—'नैपेधिकी नि-
पीदनस्थान'मिति प्रत्येकं द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, ते च चन्दनकलशाः 'वरकमलपइट्टाणा' इति वरं—प्रधानं यत्कमलं तत्प्रतिष्ठानं—
आधारो येषां ते वरकमलप्रतिष्ठानाः, तथा सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णाश्चन्दनकृतचर्याकाः—चन्दनकृतोपरागाः 'आविद्धकंठेगुणा' इति
आविद्धः—आरोपितः कण्ठे गुणो—रक्तसूत्ररूपो येषु ते आविद्धकण्ठेगुणाः, कण्ठेकालवत्सप्तम्या अलुक्, 'पउमुप्पलपिहाणा' इति
पञ्चमुत्पलं च यथायोगं पिधानं येषां ते पञ्चोत्पलपिधानाः 'सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् 'महयामहया'
इति अतिशयेन महान्तो महेन्द्रकुम्भसमानाः, कुम्भानामिन्द्र इन्द्रकुम्भो, राजदन्तादिन्द्रशब्दस्य पूर्वनिपातः, महंश्चासौ इन्द्र-
कुम्भश्च तस्य समाना महेन्द्रकुम्भसमाना—महाकलशप्रमाणाः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे आयुष्मान् ! ॥ 'विजयस्स ण'मित्यादि, विजयस्य
द्वारस्य उभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन द्विधातो नैपेधिक्यां द्वौ द्वौ 'नागदन्तकौ' नकुटकौ अकुटकावित्यर्थः प्रज्ञप्तौ, ते च नाग-
दन्तका 'मुत्ताजालं तरुसियेहेमजालगवक्खजालखिण्णीजालपरिक्खित्ता' इति मुक्ताजालानामन्तरेषु यानि उत्तृतानि—लम्बमा-
नानि हेमजालानि—हेममयदामसमूहाः यानि च गवाक्षजालानि—गवाक्षाकृतिरत्नविशेषदामसमूहाः यानि च किङ्किणी—सुद्रघटा किङ्किणी-
जालानि—सुद्रघटा(सगता)सैः परिक्षिप्ताः—सर्वतो न्याप्ताः 'अब्भुगया' इति अभिमुखमुद्रता अभ्युद्रता अग्रिमभागे मनाग् उत्क्रता

इति भावः 'अभिनिषिद्धा' इति अभिमुखं—बहिर्भागाभिमुखं निषिद्धाः अभिनिषिद्धाः 'तिरियं सुसंपगहिया' इति तिर्यग्—भित्तिप्रदेशे सुष्ठु अतिशयेन सम्यग्—मनागप्यचलेन परिगृहीताः सुसंपरिगृहीताः 'अहेपन्नगच्छरूवा' इति अधः—अधस्तनं यत्पन्नगस्य—सर्पस्यार्द्धं तस्येव रूपं—आकारो येषां ते तथा अधःपन्नगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्चेति भावः, एतदेव व्याचष्टे—'पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः' अधःपन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः 'सव्ववइरामया' सर्वात्मना वज्रमयाः 'अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत्, 'महयामहया' इति अतिशयेन 'गजदन्तसमानाः' गजदन्ताकाराः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसु णं नागदंतएसु' इत्यादि, तेषु च नागदन्तकेषु बहवः कृष्णसूत्रे बद्धाः 'वग्धारिया' इति अवलम्बिताः 'माल्यदामकलापाः' पुष्पमालासमूहा बहवो नीलसूत्रबद्धा माल्यदामकलापाः, एवं लोहितहारिद्रशुक्लसूत्रबद्धा अपि वाच्याः ॥ 'ते णं दामा' इत्यादि, तानि दामानि 'तवनिज्जलंबूसगा' इति तपनीयः—तपनीयमयो लम्बूसगो—दान्नामग्निमभागे ग्राङ्गणे लम्बमानो मण्डनविशेषो गोलकाकृतिर्येषां तानि तपनीयलम्बूसकानि 'सुवण्णपरगरमंडिया' इति पार्श्वतः सामस्येन सुवर्णप्रतरेण—सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतस्कमण्डितानि 'नानामणिरयणविविहहारच्छहारउवसोभियसमुदया' इति नानारूपाणां मणीनां रत्नानां च ये विविधा—विचित्रवर्णा हारा—अष्टादशसरिका अर्द्धहारा—नवसरिकारिकसैरुपशोभितः समुदायो येषां तानि तथा 'जाव सिरीए अतीव उवसोभेमाणा चिट्ठति' अत्र यावत्करणदेवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः—'ईसिमणमणमसंपत्ता पुब्बावरदाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं मंदायं मंदायमेइज्जमाणा पलंबमाणा पलंबमाणा परंभ(झंझ)माणा परंभ(झंझ)माणा ओरालेणं मणुत्तेणं मणहरेणं कणमणनिव्वुइकरेणं सहेणं ते पएसे सव्वतो समंता आपूरेमाणा आपूरेमाणा सिरीए उवसोभेमाणा उवसोभेमाणा चिट्ठति ।' एतच्च प्रागेव पद्मवरवेदिकावर्णने व्याख्यातमिति भूयो न व्याख्यायते ॥ 'तेसि णं नागदं-

ताण'मित्यादि, तेषां नागदन्तानामुपरि अन्यौ द्वौ नागदन्तकौ प्रज्ञप्तौ, ते च नागदन्तकाः 'मुत्ताजालं तरुसिंघे मजालगायकखजाल'
इत्यादि प्रागुक्तं सर्वं द्रष्टव्यं यावद् गजदन्तसमानाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसु णं णागदंतएसु' इत्यादि, तेषु नागद-
न्तकेषु बहूनि रजतमयानि सिक्कानि प्रज्ञप्तानि, तेषु च रजतमयेषु सिक्केषु बहवो 'वैडूर्यरत्नमट्यो' वैडूर्यरत्नात्मिकाः 'धूपघट्यो'
धूपघटिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च धूपघटिकाः 'कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूपघट्याभिरामा' कालागुरुः प्रसिद्धः प्रवरः—
प्रधानः कुन्दुरुक्कः—चीडा तुरुक्कं—सिंहकं कालागुरुश्च प्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्के च कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्काणि तेषां धूपस्य यो
मघमघायमानो गन्ध उद्भूत—इतस्ततो विप्रसृतस्तेनाभिरामाः कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्कतुरुक्कधूपमघमघायमानगन्धोद्भूताभिरामाः, तथा
शोभनो गन्धो येषां ते सुगन्धाल्ले च ते वरगन्धास्तेषां गन्धः स आस्वस्तीति सुगन्धवरगन्धिकाः 'अतोऽनेकखरावि'तीकप्रलयः, अत
एव गन्धवर्तिभूताः—सौरभ्यवर्तिभूताः सौरभ्यातिशयाद् गन्धद्रव्यगुटिकाकल्पाः 'उदारेण' स्फारेण 'मनोज्ञेन' मनोऽनुकूलेन, कथं
मनोऽनुकूल्यम् ? अत आह—द्राणमनोनिर्वृत्तिकरेण हेतौ कृतीया यतो द्राणमनोनिर्वृत्तिकरस्ततो मनोशस्तेन गन्धेन तान् प्रत्यासन्नान्
प्रदेशान् आपूरयन्त्य आपूरयन्त्यः अत एव श्रियाऽतीव शोभमानास्तिष्ठन्ति ॥ 'विजयरस णं दारस्से'त्यादि, विजयस्य द्वारस्थोभयोः
पार्श्वयोरेकैकनैवेधिकीभावेन द्विघातो—द्विप्रकारायां नैवेधिक्यां द्वे द्वे शालभक्षिके प्रज्ञप्ते, ताश्च शालभक्षिका लीलया ललितान्ननिवेशरूपया
स्थिता लीलास्थिताः 'सुपइट्टियाओ' इति सुप्तु—मनोज्ञतया प्रतिष्ठिताः 'सुअलं'कियाओ' इति सुप्तु—अतिशयेन रमणीय-
तयाऽलङ्कृताः खलङ्कृताः 'नाणाविहरागवसणाओ' इति नानाविधो—नानाप्रकारो रागो येषां तानि नानाविधरागाणि तानि वसन्तानि
—वत्त्राणि रांघृततया यासां ता नानाविधरागवसनाः 'रत्तावंगाओ' इति रत्नोऽप्याङ्गो—नयनोपान्तं यासां ता रत्नापाङ्गाः 'असिय-

केसीओ' इति असिताः—कृष्णाः केशा यासां ता असितकेश्यः 'मिडविसयपसत्थलक्खणसंवेद्धियगसिरयाओ' मृदवः—कोमला
 विशदा—निर्मलाः प्रशस्तानि—शोभनानि अस्फुटितत्वप्रभृतीनि लक्षणानि येषां ते प्रशस्तलक्षणाः संवेक्षितं—संवृतमग्रं येषां शेखरककर-
 णात् ते संवेक्षितायाः शिरोजाः—केशा यासां ता मृदुविशदप्रशस्तलक्षणसंवेक्षिताप्रशिरोजाः 'नाणामल्लपिणद्धाओ' इति नानारूपाणि
 माल्यानि—पुष्पाणि पिनद्धानि—आविद्धानि यासां ता नानामाल्यपिनद्धाः, निष्ठान्तस्य परनिपातो भार्यादिदर्शनात्, 'मुट्टिगेज्जसु-
 मज्झा' इति मुट्टिग्राह्यं सुष्ठु—शोभनं मध्यं—मध्यभागो यासां ता मुट्टिग्राह्यसुमध्याः 'आमेलगजमलजुगलवट्टियअव्भुण्णयपी-
 णरइयसंठियपओहराओ' पीनं—पीवरं रचितं संस्थितं—संस्थानं यकाभ्यां तौ पीनरचितसंस्थितौ आमेलक—आपीडः शेखरक इत्यर्थः
 तस्य यमलं—समश्रेणीकं युगलं तद्वत् वर्त्तितौ—बद्धस्वभावावुपचितकठिनभावाविति भावः अभ्युन्नतौ पीनरचितसंस्थितौ च पयोधरौ
 यासां तास्तथा, 'ईसिं असोगवरपायवसमुट्टियाओ' इति ईपत्—मनाक् अशोकवरपादपे समवस्थिता—आश्रिता ईपदशोकव-
 रपादपसमवस्थिताः, तथा वामहस्तेन गृहीतमग्रं शालायाः—शालाया अर्थादशोकपादस्य यकाभिस्ता वामहस्तागृहीताप्रशालाः, 'ईसिं
 अडुडच्छिकडक्खचिट्टिएहिं लूसेमाणीओ विवे'ति ईपत्—मनाग् 'अडुं'तिर्यग्वलितम् अक्षि येषु कटाक्षरूपेषु चेष्टितेषु तैर्मुष्णन्त्य
 इव सुरजनानां मनांसि 'चक्खुल्लोयणलेसेहि य अण्णमण्णं विज्झेमाणीओ इव' अन्नमन्नं—परस्परं चक्षुषां लोकनेन—अवलोकनेन
 लेशाः—संश्लेषास्तैर्विध्यमाना इव, किमुक्तं भवति ?—एवं नाम तास्तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परमवलोकमाना अवतिष्ठन्ते यथा नूनं
 परस्परसौभाग्यासहनतस्तिर्यग्वलिताक्षिकटाक्षैः परस्परं खिद्यन्त इवेति 'पुढविपरिणामाओ' इति पृथिवीपरिणामरूपाः शाश्वतभाव-
 मुपागता विजयद्वारवत् 'चंदाणणाओ' इति चन्द्रवद् आननं—मुखं यासां ताश्चन्द्राननाः 'चंदविलासिणीओ' इति चन्द्रवन्मनोहर

विलसन्तीलेवंशीलाश्रन्द्रविलासिन्यः 'चंद्रसमनिडालाओ' इति चन्द्रार्द्धेन-अष्टमीचन्द्रेण समं-समानं ललाटं यासां ताश्चन्द्रार्द्धे-
समललाटाः 'चंदाहियसोमदंसणाओ' इति चन्द्रादप्यधिकं सोमं-सुभगं कान्तिमदर्शनं-आकारो यासां तास्तथा, उल्का इव द्योत-
मानाः 'विज्युघणमरीचिसूरदिपंततेयअहियरसन्निकासाओ' इति विद्युतो ये घना-बहुलतरा मरीचयस्तेभ्यो यच्च सूर्यस्य
दीप्यमानमनाद्युतं तेजस्तसादप्यधिकतरः सन्निकाशः-प्रकाशो यासां तास्तथा 'सिंगारागारचारुवेसाओ' इति शृङ्गारो-मण्डनभूष-
णाटोपस्तप्रधान आकार-आकृतिर्यासां ताः शृङ्गाराकाराः चारु वेधो-नेपथ्यं यासां ताश्चारुवेपास्ततः कर्मधारये शृङ्गाराका-
रचारुवेधाः 'पासाईयाओ' इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'विजयस्स णं दारस्से'त्यादि, विजयस्य द्वारस्य उभयोः
पार्श्वयोरैकैकनैपेधिकीभावेन 'द्विघातो' द्विप्रकारायां नैपेधिक्यां द्वौ द्वौ जालकटकौ प्रज्ञप्तौ, 'ते णं जालकडगा'इत्यादि,
ते च जालकटकाकीर्णा रम्यसंस्थानाः प्रदेशविशेषाः 'सव्वरयणामया अच्छा सण्हा जाव पडिरुवा' इति प्राग्वत् ॥
'विजयस्से'त्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्द्विघातो नैपेधिक्यां द्वे द्वे घण्टे प्रज्ञप्ते, तासां च घण्टानामयमेतद्रूपः 'वर्णा-
वासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-जाम्बूनदमय्यो घण्टाः वज्रमय्यो लालाः नानामणिमया घण्टापार्श्वोः तपनीयमय्यः शृ-
ङ्खला यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति रजतमय्यो रज्जवः ॥ 'ताओ णं घंटाओ' इत्यादि, ताश्च घण्टाः 'ओघस्वराः' ओधेन-प्रवा-
हेण स्वरो यासां ता ओघस्वराः, मेघस्येवातिदीर्घः स्वरो यासां ता मेघस्वराः, हंसस्येव मधुरः स्वरो यासां ता हंसस्वराः, एवं क्रोश्व-
स्वराः, सिंहस्येव प्रभूतदेशव्यापी स्वरो यासां ताः सिंहस्वराः, एवं दुन्दुभिस्वरा नन्दिस्वराः, द्वादशतूर्यसङ्घातो नन्दिः, नन्दिवद् घोषो
-निनादो यासां ता नन्दिघोषाः, मशुः-प्रियः स्वरो यासां ता मशुस्वराः, एवं मशुघोषाः, किं बहुना?, सुस्वराः सुस्वरघोषाः,

‘ओरालेण’मित्यादि प्राग्वत् ॥ ‘विजयस्स ण’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः पाश्वयोर्द्विधातो नैपेधिक्यां द्वे द्वे वनमाले प्रज्ञाते, ताश्च वनमाला नानाद्रुमाणां नानालतानां च ये किशलयरूपा अतिकोमला इत्यर्थः पल्लवास्तैः समाकुलाः—सम्मिश्राः ‘छप्पयपरिमुज्जमाणसोभंतस्सिसरीया’ इति पट्पदैः परिभुज्यमाना सती शोभमाना पट्पदपरिभुज्यमानशोभमाना अत एव सश्रीका ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, ‘पासाईया’ इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥

विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं डुहतो णिसीहियाए दो दो पगंठगा पणत्ता, ते णं पगंठगा चत्तारि जोयणाइं आयामविकखंभेणं दो जोयणाइं बाहल्लेणं सब्ववहरामता अच्छा जाव पडि-
रूवा ॥ तेसि णं पयंठगाणं उवरिं पत्तेयं पासायवडंसगा पणत्ता, ते णं पासायवडंसगा चत्तारि जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं दो जोयणाइं आयामविकखंभेणं अब्भुग्गयमूसितपहसिताविव-
विविहमणिरयणभत्तिचित्ता वाउद्धुयविजयवेजयंतीपडागच्छत्तातिच्छत्तकलिया तुंगा गगणत-
लमभिलंघमाण(णुलिहंत)सिहरा जालंतरयणपंजरुम्मिलितव्व मणिकणगथूभियागा वियसिय-
सयवत्तापोंडरीयतिलकरयणद्धयंदचित्ता णाणामणिमयदामालंकिया अंतो य बाहिं च सण्हा तव-
णिज्जरुइलवालुयापत्थडगा सुद्ध(ह)फासा ससिसरीयरूवा पासातीया ४ ॥ तेसि णं पासायवडंस-
गाणं उल्लोया पउमलता जाव सामलयाभत्तिचित्ता सब्वतवणिज्जमता अच्छा जाव पडिरूवा ॥
तेसि णं पासायवडंसगाणं पत्तेयं अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते, से जहा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ २०८ ॥

णामए आलिंगपुक्खरेति वा जाव मणीहिं उवसोभिए, मणीण गंधो वण्णो फासो य नेयव्वो ॥
तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढियाओ पण-
त्ताओ, ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामविक्खंभेणं अट्टजोयणं बाहल्लेणं सब्वरयणाम-
ईओ जाव पडिरूवाओ, तासि णं मणिपेढियाणं उवरिं पत्तेयं २ सीहासणे पणत्ते, तेसि णं सीहा-
सणाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा-तवणिज्जमया चक्कवाला रयतामया सीहा सोव-
णिणया पादा णाणामणिमयाइं पायवीढगाइं जंजूणयमताइं गत्ताइं वत्तिरामया संधी नाणामणि-
मए वेचे, ते णं सीहासणा ईहामियउसभ जाव पउमलयभत्तिचित्ता ससारसारोवइयविविहमणि-
रयणपायपीढा अच्चरगमिउमसूरगनवतयकुसंतलिचसीहकेसरपच्चुत्थताभिरामा उयचियखोमदुगु-
ल्लयपडिच्छयणा सुचिरचितरयत्ताणा ररंसुयसंबुया सुरम्मा आहूणगरुयचूरणवनीततूलमउयफा-
सा मउया पासाईया ४ ॥ तेसि णं सीहासणाणं उट्ठिं पत्तेयं पत्तेयं विजयदूसं पणत्ते, ते णं विज-
यदूसासेता संखकुंददगरयअमतमहियफेणपुंजसन्निकासा सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥
तेसि णं विजयदूसाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वहरामया अंकुसा पणत्ता, तेसु णं वइ-
रामएसु अंकुसेसु पत्तेयं २ कुंभिका सुत्तादामा पणत्ता, ते णं कुंभिका सुत्तादामा अत्तेहिं
चउहिं चउहिं तद्वहुचपमाणमेत्तेहिं अद्धकुंभिकेहिं सुत्तादामेहिं सब्वतो समंता संपरिविलत्ता,

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३०

॥ २०८ ॥

ते णं दामा तवणिज्जलंबूसका सुवण्णपयरमंडिता जाव चिहंति, तेसि णं पासायवडिसगाणं उरिंपि बहवे अट्टमंगलगा पणत्ता सोत्थिय तधेव जाव छत्ता ॥ (सू० १३०)

‘विजयस्स ण’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्योभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैवेधिक्यां द्वौ द्वौ प्रकण्ठकौ प्रज्ञप्तौ, प्रकण्ठको नाम पीठविशेषः; आह च मूलटीकाकारः—“प्रकण्ठी पीठविशेषौ,” चूर्णिकारस्त्वमाह—“आदर्शवृत्तौ पर्यन्तावनतप्रदेशौ पीठौ प्रकण्ठावि”ति, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकं चलारि योजनानि ‘आयामविष्कम्भाभ्यां द्वे योजने बाह्व्येन ‘सव्ववइरामया’ इति सर्वात्मना ते प्रकण्ठका वज्रमयाः ‘अच्छा सण्हा य’ इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि णं पकंठयाण’मित्यादि, तेषां च प्रकण्ठकानामुपरि प्रत्येकं प्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः, प्रासादावतंसको नाम प्रासादविशेषः, उक्तं च मूलटीकायां—“प्रासादावतंसकः प्रासादविशेष” इति, न्युत्पत्तिश्चैवम्—प्रासादानामवतंसक इव—शेखरक इव प्रासादावतंसकाः प्रत्येकं चलारि योजनान्यूर्ध्वमुखैस्त्वेन द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्याम्, ‘अब्भुगयमूसियपहसियाविवे’ति अभ्युद्गता—आभिमुख्येन सर्वतो विनिर्गता उत्सृता—प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रमा तथा सिता इव—बद्धा इव तिष्ठन्तीति गम्यते, अन्यथा कथमिव तेऽत्युच्चारितास्त्वितिष्ठन्तीति भावः, अथवा प्रबल्येतप्रभापटलया ग्रहसिताविव प्रकर्षेण हसिताविव, तथा ‘विचिहमणिरयणभत्तिचित्ता’ विविधा अनेकप्रकारा ये मणयः—चन्द्रकान्ताद्या यानि च रत्नानि—कर्केतनादीनि तेषां भक्तिभिः—विच्छित्तिभिश्चित्रा—नानारूपा आश्रयन्तो वा नानाविधमणिरत्नभक्तिविचित्राः ‘वारुद्धुयविजयवेजयंतीपडागच्छत्तातिछत्तकल्लिया’ वातोद्भूता—वायुकम्पिता विजयः—अभ्युदयस्तत्संसूचिका वैजयन्तीनामानो.(ताड्यो) याः पताकाः; अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो.

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २०९ ॥

विजयवैजयन्त्याः पताकास्ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्याः, छत्रातिछत्राणि-उपर्युपरिस्थितान्यातपत्राणि तैः कलिता वातोद्भूतविजयवै-
जयन्तीपताकाछत्रातिच्छत्रकलिताः 'तुङ्गाः' उवा उचैस्त्वेन चतुर्योजनप्रमाणत्वात्, अत एव 'गगणतलमणुलिहन्तसिहरा' इति,
गगनतलम्-अम्बरम् अनुल्लिखन्ति-अभिलक्षयन्ति शिखराणि येषां ते गगनतलानुल्लिखच्छिखराः, तथा जालानि-जालकानि यानि
भयनभित्तिषु लोके प्रतीतानि तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिभित्तं रत्नानि येषु ते जालान्तररत्नाः, सूत्रे चान्न विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात्,
तथा पञ्चराद् उन्मीलिता इव-बहिष्कृता इव, यथा हि किल किमपि वस्तु वंशादिमयप्रच्छादनविशेषाद् बहिष्कृतमत्यन्तमविनष्ट-
च्छायं भवति एवं तेऽपि प्रासादावतंसका इति भावः, तथा मणिकनकानि-मणिकनकमय्यः स्तूपिकाः-शिखराणि येषां ते मणिकन-
कस्तूपिकाः, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिलकरत्नानि भित्त्यादिषु पुण्डूनि-
शेषा अर्द्धचन्द्राश्च द्वारादिषु तैश्चित्रा-नानारूपा आश्चर्यभूता विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकार्द्धचन्द्रचित्राः अन्तर्वेदिश्च (नाना-अ-
नेकप्रकारा ये चन्द्रकान्ताया मणयस्तन्मयानि-तत्प्रधानानि यानि दामानि-पुष्पमालासौरलङ्कृताः) 'श्लक्ष्णाः' मस्तुणाः, तथा तप-
नीयं-सुवर्णविशेषस्तन्मय्या वालुकायाः प्रसृष्टं-प्रतरो येषु ते तपनीयवालुकाप्रसृष्टाः 'सुहृफासा सस्सिरीयरूवा पासार्याया' इत्यादि
प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां च प्रासादावतंसकानाम् 'उद्धोकाः' उपरितनभागाः पद्मलताभक्तिचित्रा अशोकलताभक्तिचित्राश्च-
म्पकलताभक्तिचित्राश्चतलताभक्तिचित्रा वनलताभक्तिचित्रा वासन्तिकलताभक्तिचित्राः सर्वालाना तपनीयमयाः 'अच्छा सण्हा जाव
पडिरूवा' इति विशेषणकवम्बकं प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रासादावतंसकानामन्तर्वहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रक्षप्तः, 'से
जहा नामए आलिगपुक्खरे इ वा' इत्यादि समस्तं भूमिवर्णनं मणीनां वर्णपथकसुरभिमगन्धशुभस्पर्शवर्णनं प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि,

॥ २०९ ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वार-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३०

तेषां प्रासादावतंसकानामन्तर्बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं (मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका
 योजनमायामविष्कम्भेन अष्ट योजनानि बाह्येन सर्वत्रमध्यो यावत्प्रतिरूपाः तासां मणिपीठिकानामुपरि) सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च
 सिंहासनानामयमेतद्द्रव्यो 'वर्णावासो' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-रजतमयाः सिंहा तैरुपशोभितानि सिंहासनानि 'सौवर्णिकाः'
 सुवर्णमयाः पादाः तपनीयमयानि चकलानि-पादानामधःप्रदेशाः भवन्ति [सुकानानामणिमयानि पादानामधःप्रदेशाः] प्रयुक्ता, ना-
 नामणिमयानि 'पादशीर्षकाणि' पादानामुपरितना अवयवविशेषा जाम्बूनदमयानि गात्राणि ईपदच्छाः 'वज्रमयाः' वज्ररत्नापूरिताः
 'सन्धयः' गात्राणां सन्धिमैला नानामणिमयं 'वेच्चं' व्यूतं वानमित्यर्थः, आह च चूर्णिकृत्—'वेच्चे वाणकतेण"मित्यादि, तानि च
 सिंहासनानि ईहामृगऋपभतुरगनरमकरव्यालकिन्नररुसरभचमरकुञ्जरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि 'ससारसारोवचियविविहम-
 णिरयणपादपीठा' इति, सारसारैः-प्रधानप्रधानैर्विविधैर्मणिरत्नैरुपचितैः पादपीठैः सह यानि तानि तथा, प्राकृतत्वाच्च उपचितशब्द-
 स्थान्तरुपन्यासः; 'अच्छरमउयमसूरगनवतयकुसन्तलित्तेकेसरपद्मत्थुयाभिरामा' इति, आस्तरकं-आच्छादनं मृदु येषां मसूर-
 काणां तानि आस्तरकमृदूनि, विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, नवा त्वग् येषां ते नवत्वचः कुशान्ता-ईर्भपर्यन्ताः, नवत्वचश्च ते
 कुशान्ताश्च नवत्वकुशान्ताः प्रत्यग्रत्वग्दर्भपर्यन्तरूपाणि त्वतिकोमलानि लिप्तानि-नम्र(मन)शीलानि च केसराणि, कचित् सिंहेकेसरेति
 पाठस्तत्र सिंहेकेसराणीव केसराणि मध्ये मसूरकाणां तानि नवत्वकुशान्तचिह्न(लित्त)केसराणि, सिंहेकेसरेति पाठपक्षे एकस्य केसर-
 शब्दस्य शाकपार्थिवादिदर्शनाहोपः, आस्तरकमृदुभिर्मसूरैर्नवत्वकुशान्तलिच(त्त)केसरैः प्रत्यवस्तृतानि-आच्छादितानि सन्ति यानि
 अभिरामाणि तानि तथा, विशेषणपूर्वापरनिपातो यादृच्छिकः प्राकृतत्वात्, 'आईगणरुयवूरनवणीयतूलफासा' इति आजिनकं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २१० ॥

चर्ममयं वस्त्रं तथा स्वभावादतिकोमलं भवति कृतं—कर्पासपक्ष्म बुरो—वनस्पतिविशेषः नवनीतं—ब्रक्षणं वूलं—अर्कवूलं तेषामिव स्पर्शो
येषां तानि तथा, तथा सुविरचितं रजस्त्राणं प्रत्येकमुपरि येषां तानि सुविरचितरजस्त्राणानि ‘उवचिय(खोम)दुगुल्लपट्टपडिच्छायणे’
इति उपचितं—परिकर्षितं यत्क्षौमं दुकूलं—कर्पासिकं वस्त्रं तत्प्रतिच्छादनं—रजस्त्राणस्योपरि द्वितीयमाच्छादतं प्रत्येकं येषां तानि तथा,
तत उपरि ‘रत्तंसुयसंबुया’ इति रत्तांशुकेन—अतिरमणीयेन रत्केन वस्त्रेण संबृतानि—आच्छादितानि रत्तांशुकसंबृतानि अत एव सुर-
म्याणि ‘पासाइया’ इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां च सिंहासनानामुपरि प्रत्येकं विजयदूष्यं—वस्त्रवि-
शेषः प्रक्षप्तः, आह च मूलटीकाकारः—“विजयदूष्यं वस्त्रविशेष” इति । ‘ते ण’मित्यादि, तानि च विजयदूष्याणि ‘शङ्खकुन्द-
दकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसन्निकाशानि’ शङ्खः प्रतीतः कुन्देति—कुन्दकुसुमं दकरजः—उदककणाः अमृतस्य—क्षीरोदधिजलस्य म-
थितस्य यः फेनपुञ्जो—डिण्डीरोत्करस्तसन्निकाशानि—तत्समप्रभाणि, पुनः कथम्भूतानि ? इत्यत आह—‘सव्यरणामया’ सर्वात्मना
रत्नमयानि ‘अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा’ इति विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां—सिंहासनोपरिस्थितानां विजय-
दूष्याणां प्रत्येकं प्रत्येकं बहुमध्यदेशभागे वज्रमयाः वज्ररत्नात्मकाः ‘अङ्कुशाः’ अङ्कुशाकारा मुक्तादामावलम्बनाश्रयभूताः प्रज्ञप्ताः, तेषु च
वज्रमयेष्वङ्कुशेषु प्रत्येकं प्रत्येकं ‘कुम्भाग्रं’ मगधदेशप्रसिद्धं कुम्भप्रमाणमुक्तामयं मुक्तादास प्रज्ञप्तं, तानि च कुम्भाग्रानि मुक्तादामानि
प्रत्येकं प्रत्येकमन्यैश्चतुर्भिः कुम्भाग्रैरुक्तादासभिस्तदर्थोद्यप्रमाणमात्रैः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामन्त्येन संपरिक्षिप्तानि, ‘ते
णं वामा तवणिल्लंघूसगा नाणामणिरयणविविह्वारउवहारउवसोभियसमुदाया ईसिभन्नमन्नसंपत्ता पुव्वावरवाहिणुत्तरागएहिं वाएहिं

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वार
रवर्णनं
उदेशः १
सू० १३०

॥ २१० ॥

मंदायं मंदायं एइज्जमाणा २ वेइज्जमाणा २ पकंपमाणा पकंपमाणा पझंझमाणा ओरालेणं मणुणेणं मणहरेणं कण्णमणानि
 वुइकरेणं ते पएसे सब्वतो समंता आपूरेमाणा सिरीए उवसोभमोणा चिडंति” ॥

विजयस्स णं दारस्स उभओ पासिं दुहओ णिसीहियाए दो दो तोरणा पणत्ता, ते णं तोरणा
 णाणामणिमया तहेव जाव अट्टमंगलका य छत्तातिच्चत्ता ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो
 सालभंजिताओ पणत्ताओ, जहेव णं हेट्ठा तहेव ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो णागदंतगा
 पणत्ता, तेणं णागदंतगा सुत्ताजालंतरूसिया तहेव, तेसु णं णागदंतएसु बहवे किण्हे सुत्तवट्ट-
 वगघारितमल्लदामकलावा जाव चिडंति ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो हयसंघाडगा पणत्ता
 सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा, एवं पंतीओ वीहीओ मिडुणगा, दो दो पडमलयाओ
 जाव पडिख्वाओ तेसि णं तोरणाणं पुरतो (अक्खाअसोवत्थिया सब्वरयणामया अच्छा जाव प-
 डिख्वा) तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो चंदणकलसा पणत्ता, ते णं चंदणकलसा वरकमल-
 पइट्ठाणा तहेव सब्वरयणामया जाव पडिख्वा समणाडसो ! ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरओ दो दो
 भिंगारगा पणत्ता वरकमलपइट्ठाणा जाव सब्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा महतामहता म-
 त्तगयसुहागितिसमाणा पणत्ता समणाडसो ! ॥ तेसि णं तोरणाणं पुरतो दो दो आतंसगा पण-
 त्ता, तेसि णं आतंसगाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—तवणिज्जमया पयंठगा वेर-

लियमया छरुहा (थंभया) बइरामया वरंगा पाणामणिमया बलक्खा अंकमया मंडला अणोघसिय-
निम्मलासाए छायाए सव्वतो चेष समणुबद्धा चंदमंडलपडिणिकासा महतामहता अद्धकायसमाणा
पणत्ता समणाउसो ! ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो बहरणाभे थाले पणत्ते, ते णं थाला
अच्छत्तिच्छडियसालितंदुलनहसंदट्टबहुपडिपुण्णा चेद चिंटति सव्वजंबूणतामता अच्छा जाव
पडिर्वा महतामहता रहचक्कसमाणा समणाउसो ! ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो पातीओ
पणत्ताओ, ताओ णं पातीओ अच्छोदयपडिहत्थाओ पाणाविधपंचवण्णस्स फलहरितगस्स
बहुपडिपुण्णाओ विव चिंटति सव्वरयणामतीओ जाव पडिर्वाओ महयामहया गोकलिंजग-
चक्कसमाणाओ पणत्ताओ समणाउसो ! ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो सुपत्तिट्टगा पणत्ता,
ते णं सुपत्तिट्टगा पाणाविध(पंचवण्ण)पसाहणगभंडविरचिया सव्वोसधिपडिपुण्णा सव्वरयणा-
मया अच्छा जाव पडिर्वा ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो मणोगुलियाओ पणत्ताओ ॥ तासु
णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरूपामया फलगा पणत्ता, तेसु णं सुवण्णरूपामएसु फलएसु
बहवे बइरामया पागदंतगा सुत्ताजालंतकसिता हेम जाव गयंदगसमाणा पणत्ता, तेसु णं बइराम-
एसु पागदंतएसु बहवे रययामया सिक्खाया पणत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्काएसु बहवे वायक-
रगा पणत्ता ॥ ते णं वायकरगा किण्हसुत्तसिक्कावत्थिया जाव सुक्किलसुत्तसिक्कावत्थिया सव्वे

वेरुलियामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं तोरणणं पुरओ दो चित्ता रयणकरंडगा
 पणत्ता, से जहाणामए—रण्णो चाउरंतचक्कवट्टिस्स चित्ते रयणकरंडे वेरुलियमणिफालियप-
 डलपच्चोयेडे साए पभाए ते पदेसे सब्वतो समंता ओभासइ उज्जोवेति तावेइ पभासेति, एवा-
 मेव ते चित्तरयणकरंडगा पणत्ता वेरुलियपडलपच्चोयडा साए पभाए ते पदेसे सब्वतो समं-
 ता ओभासेति ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो हयंकंठगा जाव दो दो उसभकंठगा पणत्ता
 सब्वरणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसु णं हयंकंठएसु जाव उसभकंठएसु दो दो पुप्फचं-
 गेरीओ, एवं मल्लगंधचुण्णवत्थाभरणचंगेरीओ सिद्धत्थचंगेरीओ लोमहत्थचंगेरीओ सब्वरय-
 णामतीओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो पुप्फपडलाइं जाव
 लोमहत्थपडलाइं सब्वरणामयाइं जाव पडिरूवाइं ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो सीहास-
 णां पणत्ताइं, तेसि णं सीहासणां अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते तहेव जाव पासा-
 तीया ४ ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो रूप्पछदाछत्ता पणत्ता, ते णं छत्ता वेरुलियभिसंत-
 विमलदंडा जंबूणयकन्निकावइरसंधी सुत्ताजालपरिगता अट्टसहस्सवरकंचणसलागा द्दइरमलय-
 सुगंधी सब्वोउअसुरभिसीयलच्छाया मंगलभत्तिचित्ता चंदागारोवमां वट्टा ॥ तेसि णं तोरणणं
 पुरतो दो दो चामराओ पणत्ताओ, ताओ णं चामराओ (चन्दप्पभवइवेरुलियनानामणि-

रयणखचिच्यदंडा) पाणामणिकणगरयणचिमलमहरिहतवणिज्जलचिचिदंडाओ चिह्लिआओ
संबंककुंददगरयअमयमहियफेणपुंजसणिकासाओ सुहुमरयतदीहवालाओ सव्वरयणामताओ
अच्छाओ जाव पडिख्वाओ ॥ तेसि णं तोरणणं पुरतो दो दो तिह्लससुग्गा कोट्टससुग्गा
पत्ताससुग्गा चोयससुग्गा तथरससुग्गा एलाससुग्गा हरियालससुग्गा हिंयुलयससुग्गा मणोसि-
लाससुग्गा अंजणससुग्गा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा ॥ (सू० १३१)

‘विजयस्स ण’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्लोभयोः पार्श्वयोर्द्विधातो नैवेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे प्रप्राप्ते, तानि च तोरणानि नानामणि-
गयानीत्यादि तोरणवर्णनं निरवशेषं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे शालभखिके प्रप्राप्ते, शालभखिकाव-
र्णनं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां द्वौ द्वौ नागदन्तकौ प्रप्राप्तौ, तेषां च नागदन्तकानां वर्णनं यथाऽधस्तादन्तत्सुकं
तथा वक्तव्यं, नवरसत्रोपरि नागदन्तका न वक्तव्या अभावात् ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ ह्यसंघाटकौ द्वौ
द्वौ गजसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ नरसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ किन्नरसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ महोरगसङ्घाटकौ द्वौ द्वौ गन्धर्वसङ्घाटकौ
द्वौ द्वौ द्युपभसङ्घाटकौ, एते च कथम्भूताः ? इत्याह—‘सव्वरयणामया अच्छा सण्हा’ इत्यादि प्राग्वत्, एवं पङ्क्तिवीथीमिथुनकान्यपि
प्रत्येकं वाच्यानि ॥ ‘तेसिं तोरणण’मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पद्मलते यावत्करणाद् द्वे द्वे नागलते द्वे द्वे अशोकलते द्वे द्वे
चम्पकलते द्वे द्वे चूतलते द्वे द्वे वासन्तीलते द्वे द्वे कुन्दलते द्वे द्वे अतियुक्तलते इति परिग्रहः, द्वे द्वे श्यामलते, एताश्च कथम्भूताः ? इत्या-
ह—‘निच्चं सुहुमियाओ’ इत्यादि यावत्करणात् ‘निच्चं मउलिया निच्चं लयइयाओ निच्चं धइयाओ निच्चं गोच्छियाओ निच्चं जमलियाओ निच्चं

विणमियाओ (निचं पणमियाओ) निचं सुविभत्तपडिमंजरिवडंसगधरीओ निचं कुसुमियमउलियलवइयथवइयनिचंगोच्छियविणमियपण-
 मियसुविभत्तपडिमंजरिवडंसगधरीओ' इति परिगृह्यते, अस्थ व्याख्यानं प्राग्वत् । पुनः कथम्भूताः ? इत्याह—'सव्वरयणासया ज्जाव
 पडिरूवा' इति, अत्रापि यावत्करणात् 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकपरिग्रहः स च प्राग्वद्भावनीयः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां
 तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ चन्दनकलशौ प्रज्ञप्तौ, वर्णकक्ष चन्दनकलशानां 'वरकमलपइहाणा' इत्यादिरूपः सर्वः प्राक्तनो वक्तव्यः ॥ 'तेसि
 ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ शृङ्गारकौ प्रज्ञप्तौ, तेषामपि चन्दनकलशानामिव वर्णको वक्तव्यः, नवरं पर्यन्ते 'भत्तगय-
 महासुहागिइसमाणा पणत्ता समणाउसो!' इति वक्तव्यं 'भत्तगयमहासुहागिइसमाणा' इति मत्तो यो गजस्तस्य महइ—अतिवि-
 शालं यन्मुखं तस्याकृतिः—आकारस्तत्समानाः—तत्सदृशाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो
 द्वौ द्वावादर्शकौ प्रज्ञप्तौ, तेषां चादर्शकानामयमेतद्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—तपनीयमयाः 'प्रकण्ठकाः' पीठ-
 कविशेषाः 'वैडूर्यमयाथंभया' आदर्शकगण्डप्रतिबन्धप्रदेशाः, आदर्शकगण्डानां मुष्टिग्रहणयोग्याः प्रदेशा इति भावः, वज्ररत्नमया
 वराङ्गा गण्डा इत्यर्थः, 'नानामणिमया वलक्षाः' वलक्षो नाम शृङ्खलादिरूपमवलम्बनम्, अङ्कमयानि—अङ्करत्नमयानि मण्डलानि
 यत्र प्रतिबिम्बसंभूतिः 'अणोहसियणिम्मलाए छायाए' इति, अवघर्षणमवघर्षितं, भावे कप्रत्ययः, भूत्यादिना निमज्जनमित्यर्थः,
 अवघर्षितस्याभावोऽनवघर्षितं तेन निर्म्मला अनवघर्षितनिर्म्मला तथा छायाया समनुबद्धाः 'चंदमंडलपडिनिकासो' इति चन्द्रमण्ड-
 लसदृशाः 'महयामहया' अतिशयेन महान्तः 'अर्द्धकायसमानाः' द्रष्टुः शरीरार्द्धप्रमाणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि
 ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे वज्रनाभे स्थाले प्रज्ञप्ते, तानि च स्थालानि [तिष्ठन्ति] 'अच्छतिच्छडियसालितंडुलनहसं-

दृष्टपडिपुणा इय चिद्वृत्ति' अच्छा-निर्मलाः शुद्धस्फटिकवत्रिच्छदिता अत एव नखसंदष्टाः-नखाः संदष्टा सुसलादिभिश्चुश्चिता
येषां ते तथा, भार्यादिदर्शनात्परनिपातो निष्ठान्तस्य, अच्छैस्त्रिच्छदितैः शालितन्दुलैर्नखसंदष्टैः परिपूर्णाणीव अच्छत्रिच्छदितशालित-
न्दुलनखसंदष्टपरिपूर्णाणीव पृथिवीपरिमाणरूपाणि तानि तथा स्थितानि केवलमेवमाकारणीत्युपमा, तथा चाह—'सव्वजंवूनदमया'
सर्वासना जम्बूनदमयानि 'अच्छा सण्हा' इत्यादि प्राग्वत् 'महयामहया' इति अतिशयेन महान्ति रथचक्रसमानानि प्रज्ञप्तानि
हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे 'पाईओ' इति पात्र्यौ प्रज्ञप्ते, ताश्च पात्र्यः 'अच्छोदक-
पडिहत्थाओ' इति स्वच्छपानीयपरिपूर्णाः 'नाणाविहस्स फलहरियस्स बहुपडिपुणाओ विवे'ति अत्र पष्ठी वृत्तीयार्थे बहुवचने
चैकवचनं प्राकृतत्वात्, नानाविधैः 'फलहरितैः' हरितफलेर्वहु-प्रभूतं प्रतिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, न खलु तानि फलानि जलं वा किन्तु
तथारूपाः शाश्वतभावमुपगताः पृथिवीपरिणामास्तत उपमानमिति, 'सव्वरयणामईओ' इत्यादि प्राग्वत् ; 'महयामहया' इति अति-
शयेन महत्यो गोकलिख (र) चक्रसमानाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ सुप्रतिष्ठकौ
आधारविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च सुप्रतिष्ठकाः [सु]सर्वोपधिप्रतिपूर्णा नानाविधैः पञ्चतर्णैः प्रसाधनभाण्डैश्च बहुपरिपूर्णा इव तिष्ठन्ति, अ-
त्रापि वृत्तीयार्थे पष्ठी बहुवचने चैकवचनं प्राकृतत्वात्, उपमानभापना प्राग्वत्, 'सव्वरयणामया' इत्यादि तथैव ॥ 'तेसि ण'भि-
त्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे मनोगुलिके प्रज्ञप्ते, मनोगुलिका नाग पीठिका, उक्तं च मूलटीकायां—'मनोगुलिका पीठि-
के'ति, ताश्च मनोगुलिकाः सर्वासना 'वैडूर्यमत्थो' वैडूर्यरत्नात्मिकाः 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासु णं मणोगुलियासु बहवे'
इत्यादि, तासु मनोगुलिकासु बहूनि सुवर्णमयानि रूप्यमयानि च फलकानि प्रज्ञप्तानि, तेषु सुवर्णरूप्यमयेषु फलकेषु बहवो वज्रमयाः

'नागदन्तकाः' अङ्कुटकाः प्रज्ञप्ताः, तेषु नागदन्तकेषु बहूनि 'रजतमथानि' रूप्यमथानि सिक्कानि प्रज्ञप्तानि, तेषु च रजतम-
 थेषु सिक्केषु बहवो 'वातकरकाः' जलशून्याः करका इत्यर्थः प्रज्ञप्ताः ॥ 'ते ण'मित्यादि ते वातकरकाः 'कृष्णसूत्रसिक्कगव-
 स्थिताः' इति, आच्छादनं गवस्थाः(ताः) संजाता एष्विति गवस्थिताः कृष्णसूत्रैः—कृष्णसूत्रस्यैर्गवस्थैरिति गम्यते, सिक्केषु गवस्थिताः
 कृष्णसूत्रसिक्कगवस्थिताः, एवं नीलसूत्रसिक्कगवस्थिता इत्याद्यपि भावनीयं, ते च वातकरकाः सर्वात्मना वैदूर्यमया अच्छा इत्यादि
 प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ 'चित्रौ' चित्रवर्णोपितावाञ्चर्यभूतौ वा रत्नकरण्डकौ प्रज्ञप्तौ, 'से जहा नामए'
 इत्यादि, स यथा नाम—राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्त्तिनः, चतुर्षु—पूर्वापरदक्षिणोत्तररूपेषु पृथ्वीपर्यन्तेषु चक्रेण वर्त्तितुं शीलं यस्य तस्य 'चित्रः'
 आञ्चर्यभूतो नानामणिमयत्वेन नानावर्णो वा 'वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडे' इति बाहुल्येन वैदूर्यमणिमयः, तथा 'स्फाटिकपटल-
 प्रत्यवतटः' स्फाटिकपटलमयाच्छादनः 'साय पभाए' इति स्वकीयया प्रभया 'तान्' प्रत्यासन्नान् प्रदेशान् 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'सम-
 न्ततः' सामस्थेनावभासयति, एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे—उद्द्योतयति तापयति प्रभासति, 'एवमेवे'त्यादि सुगमम् ॥ 'तेसि णं
 तोरणान'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ 'हयकण्ठौ' हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ प्रज्ञप्तौ, एवं गजकिंनरकिंपुरूपमहोरगगन्धर्व-
 द्युपभकण्ठा अपि वाच्याः, उक्तं च मूलटीकायां—'हयकण्ठौ हयकण्ठप्रमाणौ रत्नविशेषौ,' एवं सर्वेऽपि कण्ठा वाच्या इति, तथा चाह
 —'सञ्चरयणामया' सर्वे 'रत्नमयाः' रत्नविशेषरूपा 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे पुष्प-
 चङ्गेर्यौ प्रज्ञप्तौ, एवं माल्यचूर्णगन्धवस्त्राभरणसिद्धार्थकलोमहस्तकचङ्गेर्योऽपि वक्तव्याः, एताश्च सर्वा अपि सर्वात्मना रत्नमय्यः, 'अच्छा'
 इत्यादि प्राग्वत् ॥ एवं पुष्पादीनामष्टानां पटलकान्यपि द्विद्विसङ्ख्याकानि वाच्यानि ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१४ ॥

सिंहासने प्रज्ञप्ते, तेषां च सिंहासनानां वर्णकः प्रागुक्तो निरवशेषो वक्तव्यो यावद्दामवर्णनम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे 'रूप्यच्छदे' रूप्याच्छादने छत्रे प्रज्ञप्ते, तानि च छत्राणि वैद्व्यैर्यत्रमयविमलदण्डानि जाम्बूनदकर्णिकानि 'वज्रसन्धीनि' वज्रत्रापूरितदण्डशलाकासन्धीनि मुक्ताजालपरिगतानि अष्टौ सहस्राणि—अष्टसहस्रसंज्ञाका वरकाश्चनशलाका—वरकाश्चनमय्यः शलाका येषु तानि अष्टसहस्रवरकश्चनशलाकानि 'दह्रमलयसुगन्धिसन्धोउयसुरहिंसीयलच्छाया' इति दर्दरः—चीवरावनदं कुण्डिकादिभाजनमुखं तेन गालितास्तत्र पफा वा ये मलय इति—मलयोद्भवं श्रीखण्डं तत्सम्बन्धिनः सुगन्धयो गन्धवासासास्तद्वत्सर्वेषु ऋतुषु सुरभिः शीतला च छाया येषां तानि, तथा 'मंगलभक्तिचित्ता' तेषां अष्टानां मङ्गलानां भक्त्या—विच्छिद्यत्या चित्रं—आलेखो येषां तानि मङ्गलभक्तिचित्राणि, तथा 'चंदागारोवसा' इति चन्द्राकारः—चन्द्राकृतिः स उपमा येषां तानि तथा चन्द्रमण्डलवद्दृश्यानीति भावः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वे द्वे चामरे प्रज्ञप्ते, तानि च चामराणि 'चंदप्पभवइरवेरुलियनाणामणिरयणाल-चियदंडा' इति चन्द्रप्रभः—चन्द्रकान्तो वज्रं वैद्व्यै च प्रतीतं चन्द्रप्रभवअवैद्व्यैर्याणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु ते तथा, एंवरूपाश्चित्रा—नानाकारा दण्डा येषां चामराणां तानि तथा, सूत्रे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात्, तथा 'सुहुमरथयदीहवालाओ' इति सूक्ष्मा रजतमया दीर्घां वाला येषां तानि तथा, 'संखंकुंददगरयअमयमहियफेणुंजसंनिकासाओ' इति शङ्खः—प्रती-तोद्भूतो—रत्नविशेषः कुन्वेति—कुन्वपुष्पं दकरजः—उदकफणाः अमृतमथितफेनपुञ्जः—क्षीरोदजलमथनसमुत्थफेनपुञ्जस्तेषामिव संनिकाशः—प्रभा येषां तानि तथा, अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां तोरणानां पुरतो द्वौ द्वौ 'तैलसमुद्रकौ' सुगन्धितैलाधारवि-शेषौ, उक्तं च जीवाभिगममूलटीकायां—'तैलसमुद्रकौ सुगन्धितैलाधारौ' एवं कोष्ठादिसमुद्रका अपि वाच्याः, अत्र

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वा-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३१

॥ २१४ ॥

सङ्ग्रहणिगाथा—“तेल्लो कोट्टसमुगगा पत्ते चोए य तगर एला य । हरियाले हिंगुलए मणोसिला अंजणसमुगो ॥ १ ॥” ‘सव्वरयणामया’ इति एते सर्वेऽपि सर्वात्मना रत्नमयाः ‘अच्छा सण्हा’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

विजये णं दारे अट्टसंतचक्कद्धयाणं अट्टसयं मिगद्धयाणं अट्टसयं गरुडज्झयाणं अट्टसयं विगद्धयाणं (अट्टसयं रुरुयज्झयाणं) अट्टसतं छत्तज्झयाणं अट्टसयं पिच्छज्झयाणं अट्टसयं सडणिज्झयाणं अट्टसतं सीहज्झयाणं अट्टसतं उसभज्झयाणं अट्टसतं सेयाणं चंडविसाणाणं णागवरेकेतूणं एवामेव सपुव्वावरेणं विजयदारे य आसीयं केउसहस्सं भवतित्ति मक्खायं ॥ विजये णं दारे णव भोमा पणत्ता, तेसि णं भोमाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पणत्ता जाव मणीणं फासो, तेसि णं भोमाणं उट्ठिं प उल्लोया पउमलया जाव सामलताभत्तिचित्ता जाव सव्वतवणिज्जमता अच्छा जाव पडिरूवा, तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए जे से पंचमे भोस्से तस्स णं भोमस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं सीहासणे पणत्ते, सीहासणवणत्तो विजयदूसे जाव अंकुसे जाव दामा चिट्ठति, तस्स णं सीहासणस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चउण्हं सामाणियसहस्साणं चत्तारि भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स पुरच्छिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चउण्हं अगमहिसीणं सपरिवाराणं चत्तारि भद्दासणा पणत्ता, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपुरत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१५ ॥

अङ्घ्रितरियाए परिसाए अट्टण्हं देवसाहस्सीणं अट्टण्हं भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणेणं विजयस्स देवस्स मज्झिमियाए परिसाए दसण्हं देवसाहस्सीणं दस भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तस्स णं सीहासणस्स दाहिणपच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स बाहिरियाए परिसाए चारसण्हं देवसाहस्सीणं बारस भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ ॥ तस्स णं सीहासणस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सत्तण्हं अणियाहिवतीणं सत्त भद्दासणा पणत्ता, तस्स णं सीहासणस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीणं सोलस भद्दासणसाहस्सीओ पणत्ताओ, तंजहा—पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ, एवं चउसुचि जाव उत्तरेणं चत्तारि साहस्सीओ, अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा पणत्ता ॥ (सू० १३२)

‘विजये णं दारे’ इत्यादि, तस्मिन् विजये द्वारे ‘अष्टशतम्’ अष्टाधिकं शतं ‘चक्रध्वजानां’ चक्रालेखरूपचिह्नोपेतानां ध्वजानाम्, एवं मृगरुडरुक्कच्छत्रपिच्छशकुनिसिंहशुभचतुर्वेत्ताहस्तिध्वजानामपि प्रत्येकमष्टशतमष्टशतं तत्कथ्यम्, ‘एनामेव सपुञ्जावरेणं’ ‘एवमेव अनेन प्रकारेण सपूर्वापरेण सह पूर्वैरपरेश्च वर्तत इति सपूर्वापरं सद्धानं तेन विजयद्वारे ‘अशीतम्’ अशीत्यधिकं केतुसहस्रं भवतीत्याख्यातं मयाऽन्यैश्च तीर्थेऽकृद्भिः ॥ ‘विजयस्स ण’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्य पुरतो नव ‘भौमानि’ विशिष्टानि स्थानानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च भौमानां भूमिभागा उल्लोकाश्च पूर्ववद्वक्तव्याः, तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यत्पश्चमं भौमं तस्य बहुमध्यदेशभागे विजय-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वार-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३२

॥ २१५ ॥

द्वाराधिपतिविजयदेवयोग्यं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य च सिंहासनस्य वर्णनं विजयदूष्यं कुम्भाप्रमुक्तादाभवर्णनं प्राग्वत्, तस्य च सिंहासनस्य
‘अपरोत्तरस्यां’ वायव्यकोणे उत्तरस्यामुत्तरपूर्वस्यां च विजयदेवस्य संबन्धिनां चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चत्वारि भद्रासनसह-
स्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य पूर्वस्यामत्र विजयस्य देवस्य चतसृणामप्रमहिषीणां चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य
सिंहासनस्य दक्षिणपूर्वस्यामाग्नेयकोण इत्यर्थः, अत्र विजयदेवस्य ‘अभ्यन्तरपर्वद्रूपाणामष्टानां’ अभ्यन्तरपर्वद्रूपाणामष्टानां देवसहस्राणां
योग्यानि अष्टौ भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य दक्षिणस्यां दिशि अत्र विजयदेवस्य मध्यपर्वदो दशानां देवसहस्राणां
योग्यानि दश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य दक्षिणापरस्यां दिशि नैऋतकोण इत्यर्थः अत्र विजयदेवस्य बाह्यपर्वदो द्वाद-
शानां देवसहस्राणां योग्यानि द्वादश भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ ‘तस्स णं सीहासणस्से’त्यादि, तस्य सिंहासनस्य पश्चिमायां दिशि
अत्र विजयस्य देवस्य सम्बन्धिनां सप्तानामनीकाधिपतीनां योग्यानि सप्त भद्रासनानि प्रज्ञप्तानि, तस्य सिंहासनस्य ‘सर्वतः’ सर्वासु
दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्त्येन अत्र विजयस्य देवस्य संबन्धिनां षोडशानामात्मरक्षदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश भद्रासनसहस्राणि
प्रज्ञप्तानि, अवशेषेषु प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनमपरिवारं सामानिकादिदेवयोग्यभद्रासनरूपपरिवारहितं प्रज्ञप्तम् ॥

विजयस्स णं दारस्स उवरिमागारा सोलसविहेहिं रतणेहिं उवसोभिता, तंजहा—रयणेहिं वय-
रेहिं वेरुलिएहिं जाव रिंहेहिं ॥ विजयस्स णं दारस्स उरिपिं बहवे अट्टमंगलगा पणत्ता, तं-
जहा—सोत्थितसिरिवच्छ जाव दप्पणा सब्बरयणामया अच्छा जाव पडिळ्वा । विजयस्स णं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयणि-
रीयावृत्तिः
॥ २१६ ॥

दारस्स उप्पिं बह्वे कण्हचामरज्झया जाव सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिख्वा । विजयस्स णं
दारस्स उप्पिं बह्वे छत्तातिच्छत्ता तहेव ॥ (सू० १३३)

‘विजयस्स णं’मित्यादि, विजयस्य द्वारस्य ‘उवरिसाकारा’ इति उपरितन आकारः—उत्तरङ्गादिरूपः षोडशविधै रत्नैरुपशोभितः,
तद्यथा—रत्नैः सामान्यतः कर्कतनादिभिः १ वर्षैः २ वैडूर्यैः ३ लोहिताद्यैः ४ मसारगल्लैः ५ हंसगर्भैः ६ पुलकैः ७ सौगन्धिकैः ८ ज्योतीरसैः ९
अङ्कैः १० अञ्जनैः ११ रजतैः १२ जातरूपैः १३ अञ्जनपुलकैः १४ स्फटिकैः १५ रश्मिः १६ ॥ ‘विजयस्स णं’ मित्यादि, विजयस्य
द्वारस्य उपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि प्र०, तद्यथेत्यादिना तान्येवोपदर्शयति—‘सव्वरयणामया’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति ?—विजए णं दारे २, गोयमा विजए णं दारे विजए णाम देवे महि-
ट्ठीए महत्तुतीए जाव महाणुभावे पलिओवमट्ठितीए परिचसति, से णं तत्थ चउण्हं सत्तण्हं सामाणिय-
साहस्सीणं चउण्हं अग्गमहिस्सीणं सपरिचाराणं तिण्हं परिसाणं सत्तण्हं अणियाणं सत्तण्हं
अणियाहिवईणं सोलसण्हं आयरक्खेदवसाहस्सीणं विजयस्स णं दारस्स विजयाएं रायहाणीए
अणोसिं च बहूणं विजयाए रायहाणीए वत्थव्वगाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव दिव्वाइं
भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चति—विजये दारे विजये दारे,
[अट्टारं च णं गोयमा ! विजयस्स णं दारस्स सासए णामधेज्जे पणत्ते जण्ण कयाइ णत्थि
ण कयाइ ण भविस्सति जाव अवट्ठिए णिच्चे विजए दारे] ॥ (सू० १३४)

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजयद्वार-
रवर्णनं
उद्देशः १
सू० १३४

॥ २१६ ॥

'से केण्डेणं भंते ! एवं बुच्चइ' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—'गोथमे'त्यादि, गौतम ! विजये द्वारे विजयो नाम, प्राकृतत्वाद् अव्ययत्वाच्च नामशब्दात्परस्य टावचनस्य लोपस्ततोऽयमर्थः—प्रवाहतोऽनादिकालसन्ततिपतित्नेन विजय इति नाम्ना देवः 'महर्द्धिकः' महती ऋद्धिः—भवनपरिवारादिका यस्यासौ महर्द्धिकः 'महाद्युतिकः' महती द्युतिः शरीरगता आभरणगता च यस्यासौ महाद्युतिकः, तथा महद् बलं—शरीरः प्राणो यस्य स महाबलः, तथा महद् यशः—व्यातिर्यस्यासौ महायशः, महेश इत्याख्या—प्रसिद्धि-र्थस्य स महेशाख्यः, अथवा ईशानमीशो भावे घब्प्रत्ययः ऐश्वर्यमित्यर्थः 'ईश ऐश्वर्ये' इति वचनात् तत ईशानमैश्वर्य आसनः ख्याति अन्त-र्भूतण्यर्थतया ख्यापयति—प्रथयति यः स ईशाख्यः महंश्चासावीशाख्यश्च महेशाख्यः, क्वचित् 'महासोक्खे' इति पाठस्तत्र महत् सौख्यं प्रभूतसद्वेद्यवशाद् यस्य स महासौख्यः पल्योपमस्थितिकः परिवसति, स च तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां प्रत्येकमेकैकसहस्रसङ्ख्यपरिवारसहितानां तिसृणां अभ्यन्तरमध्यमवाह्यरूपाणां यथाक्रममष्टदशदशदेवसहस्रसङ्ख्या-कानां पर्षदां सप्तानामनीकानां—हयानीकगजानीकरथानीकपदालनीकमहिपानीकगन्धर्वानीकनाट्यानीकरूपाणां सप्तानामनीकाधिपतीनां षोडशानामालरक्षसहस्राणां विजयस्य द्वारस्य विजयाया राजधान्या अन्येषां च बहूनां विजयराजधानीवास्तव्यानां देवानां देवीनां च 'आहेवच्च'ति आधिपत्यम् अधिपतेः कर्म आधिपत्यं रक्षा इत्यर्थः, सा च रक्षा सामान्येनाप्यारक्षकेणैव क्रियते तत आह—पुरस्य पतिः पुरपतिस्तस्य कर्म पौरपत्यं सर्वेषामग्रेसरत्वमिति भावः, तच्चाग्रेसरत्वं नायकत्वमन्तरेणापि खनायकनियुक्ततथाविधगृहचिन्तकसामा-न्यपुरुषस्येव (स्यात्) ततो नायकत्वप्रतिपत्त्यर्थमाह—'स्वामित्वं' स्वमत्यास्तीति स्वामी तद्भावः स्वामित्वं नायकत्वमित्यर्थः, तदपि च नायकत्वं कदाचित्पौपकत्वमन्तरेणापि भवति यथा हरिणयूथाधिपतेर्हरिणस्य तत आह—भर्तृत्वं—पौषकत्वं 'डुभृन् धारणपोपणयोः'

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २१७ ॥

इति वचनात्, अत एव महत्तरकलं, तदपि चेह महत्तरकलं कस्यचिदाज्ञाविकलस्यापि भवति यथा कस्यचिद्वणिजः स्वदासदासीवर्गं प्रति तत आह—‘आणार्ईसरसेणावचं’ आज्ञया ईश्वर आज्ञेश्वरः सेनायाः पतिः सेनापतिः आज्ञेश्वरश्चासौ सेनापतिश्च आज्ञेश्वरसेनापतिस्तस्य कर्म आज्ञेश्वरसेनापत्यं स्वसैन्यं प्रत्यद्भुतमाज्ञाप्रधान्यमिति भावः ‘कारयन्’ अन्यैर्नियुक्तैः पुरुषैः पालयन् स्वयमेव, महता र्वेणेति योगः ‘अहय’ति आख्यानकप्रतिबद्धानि यद्विवा ‘अहतानि’ अव्याहृतानि नित्यानि नित्यानुबन्धीनीति भावः, ये नाट्यगीते नाट्यं—चृत्यं गीतं—गानं यानि च वादितानि ‘तन्त्रीतलतालत्रुटितानि’ तन्त्री—त्रीणा तलौ—हस्ततलौ तालः—कंसिका त्रुटितानि—वा-दित्राणि, तथा यश्च घनमृदङ्गः पटुना पुरुषेण प्रवादितः, तत्र घनमृदङ्गो नाम घनसमानध्वनिर्यो मृदङ्गस्तत एतेषां द्वन्द्वस्तेषां र्वेण ‘दिव्यान्’ प्रधानान् भोगार्हा भोगाः—शब्दादयो भोगभोगास्तान् मुञ्चानः ‘विहरति’ आस्ते ‘से एण्टेण’मित्यादि, तत एतेन ‘अर्थेन’ कारणेन गौतम ! एवमुच्यते—विजयद्वारं विजयद्वारमिति, विजयाभिधानदेवस्वामिकलाद् विजयमिति भावः ॥

कहि णं भंते ! विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी पणत्ता ? , गोयमा ! विजयस्स णं दा-
रस्स पुरत्थिमेणं तिरियमसंखेजे दीवसमुहे वीतिवत्तित्ता अण्णंमि जंबुद्दीवे दीवे वारस जोयण-
सहस्साहं ओगाहित्ता एत्थ णं विजयस्स देवस्स विजया णाम रायहाणी प० वारस जोयणसह-
स्साहं आयामविक्खंभेणं सत्तासीसजोयणसहस्साहं नव य अड्याले जोयणसए किंचिविसेसा-
हिए परिक्खेवेणं पणत्ते ॥ सा णं एणेणं पागारेणं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ से णं पागारे
सत्तासीसं जोयणाहं अद्धजोयणं च उहुं उच्चत्तेणं मूले अद्धतेरस जोयणाहं विक्खंभेणं मज्जेत्थ

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
विजया-
राजधानी
उद्देशः २
सू० १३५

॥ २१७ ॥

सक्रीसाइं छजोयणाइं विक्खंभेणं उप्पिं तिण्णि सद्धकोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले विच्छिण्णे मज्झे संखित्ते उप्पिं तणुए बाहिं वट्ठे अंतो चउरंसे गोपुच्छसंठाणसंठित्ते सब्वकणगामए अच्छे जाव पडिरुवे ॥ से णं पागारे पाणाविहंपंचवणोहिं कविसीसएहिं उवसोभिए, तंजहा—किणहेहिं जाव सुक्खिल्लेहिं ॥ ते णं कविसीसका अद्धकोसं आयामेणं पंचघणुसताइं विक्खंभेणं देसोणमद्धकोसं उहुं उच्चत्तेणं सब्वमणिमया अच्छा जाव पडिरुवा ॥ विजयाए णं रायहाणीए एगमेगाए बाहाए पणुवीसं पणुवीसं दारसतं भवतीति सक्खायं ॥ ते णं दारा बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उहुं उच्चत्तेणं एकतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं तावतियं चव पवेसेणं सेता वरकणगथूभियागा ईहामिय० तहेव जघा विजए दारे जाव तवणिज्जवालुगपथडा सुहफासा सस्सिस(म)रीए सरुवा पासातीया ४ । तेसि णं दाराणं उभयपासिं दुहतो णिसीहियाए दो वंदणकलसपरिवाडीओ पणत्ताओ तहेव भाणियव्वं जाव वणमालाओ ॥ तेसि णं दाराणं उभओ पासिं दुहतो णिसीहियाए दो पगंठगा पणत्ता, ते णं पगंठगा एकतीसं जोयणाइं कोसं च आयामविक्खंभेणं पन्नरस जोयणाइं अहुइज्जे कोसे बाहल्लेणं पणत्ता सब्ववइरामया अच्छा जाव पडिरुवा ॥ तेसि णं पगंठगाणं उप्पिं पत्तेयं २ पासायवडिसगा पणत्ता ॥ ते णं पासायवडिसगा एकतीसं जोयणाइं कोसं च उहुं उच्चत्तेणं पन्नरस जोयणाइं अहुइज्जे य कोसे आयामवि-

क्लंभेणं सेसं तं चेव जाव समुग्गया णवरं बहुवयणं भाणितव्वं । विजयाए णं रायघाणीए एं-
गमेगे दारे अट्टसयं चक्कज्झयाणं जाव अट्टसतं सेयाणं चउविसाणाणं णागवरकेऊणं, एवामेव
स पुब्बावरेणं विजयाए रायहाणीए एगमेगे दारे आसीतं २ केउसहस्सं भवतीति मक्खायं ॥ वि-
जयाए णं रायहाणीए एगमेगे दारे (तेसि णं दाराणं पुरओ) सत्तरस भोमा पणत्ता, तेसि णं
भोमाणं (भूमिभागा) उल्लोया (य) पउमलया० भत्तिचित्ता ॥ तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेस-
भाए जे ते नवमनवमा भोमा तेसि णं भोमाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ सीहासणा पणत्ता,
सीहासणवणओ जाव दामा जहा हेडा, एत्थ णं अवसेसेसु भोमेसु पत्तेयं पत्तेयं भद्दासणा
पणत्ता । तेसि णं दाराणं उत्तिमं (उवरिमा) गारा सोलसविधेहिं रयणेहिं उवसोभिया तं चेव
जाव छत्ताइच्छत्ता, एवामेव पुब्बावरेण विजयाए रायहाणीए पंच दारसता भवंतीति मक्खाया
॥ (सू० १३५)

‘कहि णं भंते ! विजयस्से’त्यादि, फ भदन्त ! विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता ? , भगवानाह—गौतम ! विजयस्य
द्वारस्य पूर्वस्यां दिशि तिर्यग् असल्लेयान् द्वीपसमुद्रान् ‘व्यतिव्रज्य’ अतिक्रम्य अत्रान्तरे योऽन्यः जम्बूद्वीपः अधिकृतद्वीपतुल्याभि-

१ धृत्तिकारा अतिदिशन्ति ‘तोरणे’त्यादिगाथात्रयं सूत्रादर्शगतं परं न काप्यादर्शेऽत्र दृश्यत इदं, वानेकेषु च स्थानेष्वेवं धृत्तिकारप्राप्तानामादर्शानामिदानी-
न्तन्नाप्यादर्शानां च परस्परं भिन्नतमत्वात् सूत्रदृश्योर्वैचित्र्यं न च तादृश उपलभ्यते आदर्श इति निरुपाया वयं सर्वत्र द्वयोरेकत्रीकरणे.

धान; अनेन जम्बूद्वीपानामंज्यसङ्ख्येयत्वं सूचयति, तस्मिन् द्वादश योजनसहस्राणि अवगाह्य अत्रान्तरे विजयस्य देवस्य योग्या विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः; सा च द्वादश योजनसहस्राणि 'आयामविष्कम्भेन' आयामविष्कम्भाभ्यां, सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नव शतानि 'अष्टाचत्वारिंशानि' अष्टचत्वारिंशदधिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, इदं च परिक्षेपपरिमाणं 'विवलंभवगद्दहगुणकरणी वटस्स परिरओ होइ' इति करणवशात्स्वयमानेतव्यम् ॥ 'सा ण'मित्यादि, 'सा' विजयाभिधाना राजधानी गमिति वाक्यालङ्कारे एकेन महता प्राकारेण 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन परिक्षिप्ता ॥ 'से ण'मित्यादि, स प्राकारः सप्तत्रिंशतं योजनानामर्द्धयोजनमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन मूलेऽर्द्धत्रयोदश योजनानि विष्कम्भेन मध्ये षड् योजनानि सक्रोशानि—एकेन क्रोशेनाधिकानि विष्कम्भेन उपरि त्रीणि योजनानि सार्द्धक्रोशानि [योजनानि] सार्द्धानि द्वादश अर्द्धक्रोशाधिकानि (द्वादश) विष्कम्भेन, मूले विस्तीर्णो मध्ये संक्षिप्तो, मूलविष्कम्भतोऽर्द्धस्य त्रुटितत्वात्, उपरि तनुको, मध्यविष्कम्भादप्यर्द्धस्य त्रुटितत्वात्, बहिर्दृत्तोऽन्तश्चतुरस्रो 'गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः' ऊर्द्धकृतगोपुच्छसंस्थानसंस्थितः 'सवन्नकणगमए' सर्वालना कनकमयः 'अच्छे' इत्यादि विशेषणजातं प्रागवत् ॥ 'से ण'मित्यादि, स प्राकारो नानाविधानि च तानि पञ्चवर्णानि च नानाविधपञ्चवर्णानि तैः, नानाविधत्वं च पञ्चवर्णोपेक्षया कृष्णादिवर्णतारतम्यापेक्षया वा द्रष्टव्यं, पञ्चवर्णत्वमेवोपदर्शयति—'किण्हेहिं' इत्यादि ॥ 'ते णं कविसीसगा' इत्यादि, तानि कपिशीर्षकाणि प्रत्येकमर्द्धक्रोशं—धनुःसहस्रप्रमाणमायामेन—दैर्घ्येण पञ्च धनुःशतानि 'विष्कम्भेन' विस्तारेण, देशेनमर्द्धक्रोशमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन 'सव्वमणिमया' इत्यादि सर्वालना मणिमया 'अच्छा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्रागवत् ॥ 'विजयाए णं रायहाणीए' इत्यादि, विजयाया राजधान्या एकैकस्यां बाहायां पञ्चविंशं—पञ्चविंशत्यधिकं द्वादशतं २ प्रज्ञप्तं, सर्वसङ्ख्याया पञ्च द्वादशशतानि ॥ 'ते णं दारा'

इत्यादि, तानि द्वाराणि प्रत्येकं द्वापष्टियोजनानि अर्द्धयोजनं चोर्द्धुमुच्चैस्त्वेन, एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं च विष्कम्भतः, 'तावइयं चैव पवेसेगं' एतावदेव—एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं चेत्यर्थः प्रवेशेन, 'सेया वरकणगधूमियागा' इत्यादि द्वारवर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावद्धनसालावर्णनम् ॥ 'तेसि णं दाराण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां प्रत्येकमुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन 'द्विधातो' द्वि-प्रकारायां नैपेधिक्यां द्वौ द्वौ 'प्रकण्ठकौ' पीठविशेषौ प्रज्ञप्तौ, ते च प्रकण्ठकाः प्रत्येकमेकत्रिंशत् योजनानि क्रोशमेकं च आयामविष्कम्भाभ्यां, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् 'सव्ववइरामया' इति सर्वासना ते प्रकण्ठका वज्ररत्नमयाः 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'तेसिं पगंठगण'मित्यादि, तेषां प्रकण्ठकानामुपरि प्रत्येकं 'प्रासादावतंसकः' प्रासादविशेषः प्रज्ञप्तः ॥ 'ते णं पासायवडेंसगा' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं चैकमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् आयामविष्कम्भाभ्यां, तेषां च प्रासादानाम् 'अब्भुगयमूसियपहसियाविव' इत्यादि सामान्यतः स्वरूपवर्णनम् उल्लोकवर्णनं मध्यभूभिभागवर्णनं सिंहासनवर्णनं विजयदूष्यवर्णनं मुक्तादामोपवर्णनं च विजयद्वारवत्, शेषमपि तोरणादिकं विजयद्वारवदिसाभिर्वक्ष्य-माणाभिर्गोथाभिरुगन्तव्यं, ता एव गाथा आह—'तोरणे'त्यादि गाथात्रयं, द्वारेषु प्रत्येकमेकैकस्यां नैपेधिक्यां द्वे द्वे तोरणे वक्तव्ये, तेषां च तोरणानामुपरि प्रत्येकमष्टावष्टौ मङ्गलकानि, तेषां तोरणानामुपरि कृष्णचामरध्वजादयो ध्वजाः, तदन्तरं तोरणानां पुरतः शालभ-क्षिकाः तदन्तरं नागदन्तकास्तेषु च नागदन्तकेषु वामानि ततो ह्यसप्तदशद्वयः सङ्घाटा वक्तव्याः ततो ह्यपङ्कथादयः पङ्कथस्तदनन्तरं ह्यवीथ्यादयो वीथयस्ततो ह्यमिथुनकादीनि मिथुनानि ततः पद्मलतादयो लताः ततः 'सेत्थिया' चतुर्दिकसौवस्तिका वक्तव्यास्ततो वन्दनकलशास्तदन्तरं शृङ्गारकास्त आदर्शकास्ततः स्थालानि ततः पात्र्यस्तदन्तरं सुप्रतिष्ठानि ततो मनोगुलिकास्तासु

‘वातकरकाः’ वातभृताः करका वातकरका जलशून्या इत्यर्थः, तदनन्तरं चित्रा रत्नकरण्डकास्ततो हयकण्ठा गजकण्ठा नरकण्ठाः, उपलक्षणमेतत् किंनरकिंपुरुषमहोरगरगन्धर्वदृषभकण्ठकाः क्रमेण वक्तव्याः, तदनन्तरं पुष्पादिचङ्गेर्यो वक्तव्यास्ततः पुष्पादिपटलकानि ततः सिंहासनानि तदनन्तरं छत्राणि ततश्चाभराणि ततस्तैलादिसमुद्रका वक्तव्यास्ततो ध्वजाः, तेषां च ध्वजानामिदं चरमसूत्रम्— ‘एवामेव सपुष्पावरेणं विजयाए रायहाणीए एगमेगंसि दारंसि असीयं असीयं केउसहस्सं भवतीति मक्खलायं’ तदनन्तरं भौमानि वक्तव्यानि, तत्सूत्रं साक्षादुपदर्शयति— ‘तेसि णं दाराणं’मित्यादि, तेषां द्वाराणां पुरतः सप्तदश भौमानि प्रज्ञप्तानि, तेषां च भौमानां भूमिभागा उल्लोकाश्च प्राग्वद्वक्तव्याः ॥ ‘तेसि णं भौमाणं’मित्यादि, तेषां च भौमानां बहुमध्यदेशभागे यानि नव-मनवमानि भौमानि तेषां बहुमध्यदेशभागेषु प्रत्येकं विजयदेवयोग्यं (सिंहासनं यथा) विजयद्वारपञ्चमभौमे किन्तु सपरिवारं सिं-हासनं वक्तव्यम्, अवशेषेषु च भौमेषु प्रत्येकं सपरिवारं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, ‘तेसि णं दाराणं उवरिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उव-सोभिता’ इत्यादि प्राग्वत् ॥

विजयाए णं रायहाणीए चउदिसिं पंचजोयणसताइं अबाहाए, एत्थ णं चत्तारि वणसंडा प-णत्ता, तंजहा—असोगवणे सत्तवणवणे चंपगवणे चूतवणे, पुरत्थिमेणं असोगवणे दाहिणेणं सत्तवणवणे पच्चत्थिमेणं चंपगवणे उत्तरेणं चूतवणे ॥ ते णं वणसंडा साइरेगाइं दुवालस जोय-णसहस्साइं आयामेणं पंच जोयणसथाइं विक्खंभेणं पणत्ता पत्तेयं पत्तेयं पागारपरिविखत्ता किण्हा किण्होभासा वणसंडवणणओ भाणियव्वो जाव बहवे वाणमंतरा देवा य देवीओ य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ २२० ॥

आसयति सयति चिद्वृत्ति णिसीदति तुयद्वृत्ति रमति ललति कीलति मोहति पुरापोराणाणं सु-
चिण्णाणं सुपरिक्कताणं सुभाणं कम्मणां कड्ढाणं फलचित्तिविसेसं पच्चणुभवमाणा विह-
रंति ॥ तेसि णं वणसंडाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पासायवडिसगा पणत्ता, ते णं पा-
सायवडिसगा बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उट्ठं उच्चत्तेणं एकतीसं जोयणाइं कोसं च आया-
मविक्खंभेणं अब्भुगतमूसिया तहेव जाव अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा पणत्ता उल्लोया
पडमभत्तिचित्ता भाणियव्वा, तेसि णं पासायवडिसगाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं सीहा-
सणा पणत्ता वण्णावासो सपरिवारा, तेसि णं पासायवडिसगाणं उट्ठिं बहवे अट्ठमंगलगा
झया छत्तातिच्छत्ता ॥ तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्डीया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति, तं-
जहा—असोए सत्तवण्णे चंपए चूते ॥ तत्थ णं ते साणं साणं वणसंडाणं साणं साणं पासाय-
वडिसयाणं साणं साणं सामाणियाणं साणं साणं अगमहिसीणं साणं साणं परिसाणं साणं
साणं आयरक्खदेवाणं आहेवच्चं जाव विहरति ॥ विजयाए णं रायहाणीए अंतो बहुसमरमणिज्जे
भूमिभागे पणत्ते जाव पंचवण्णेहिं मणीहिं उवसोभिए तणसद्विहूणे जाव देवा य देवीओ य
आसयंति जाव विहरंति । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं
एगे महं ओवरियालेणे पणत्ते बारस जोयणसयाइं आयामक्किक्खंभेणं तित्ति जोयणसहस्साइं

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनषण्डा-
धि०
उद्देशः २
सू० १३६

॥ २२० ॥

सत्त य पंचाणउते जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं अद्धकोसं बाहल्लेणं सब्वजंबूणता-
मतेणं अच्छे जाव पडिरूवे ॥ से णं एगाए पडमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सब्वतो समंता सं-
परिक्खत्ते पडमवरवेतियाए वण्णओ वणसंडवण्णओ जाव विहरंति, से णं वणसंडे देखूणाइं
दो जोयणाइं चक्खवालविक्लंबेणं ओवारियालयणसमपरिक्खेवेणं ॥ तस्स णं ओवारियालय-
णस्स चउद्धिसिं चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता, वण्णओ, तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं
पुरतो पत्तेयं पत्तेयं तोरणा पणत्ता छत्तातिछत्ता ॥ तस्स णं उवारियालयणस्स उप्पिं बहुसम-
रमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीहिं उवसोभिते मणिवण्णओ, गंधरसफासो, तस्स णं बहु-
समरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं मूलपासायवडिंसए पणत्ते,
से णं पासायवडिंसए. बावडिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च
आयामविक्लंबेणं अब्भुग्गयसूसियप्पहसिते तहेव तस्स णं पासायवडिंसगस्स अंतो बहुसमर-
मणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणिफासे उल्लोए ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स
बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं एगा महं मणिपेटिया पन्नत्ता, सा च एणं जोयणमायामविक्लंबेणं अद्ध-
जोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमई अच्छा सण्हा ॥ तीसे णं मणिपेटियाए उवरिं एगे महं सीहासणे
पन्नत्ते, एवं सीहासणवण्णओ सपरिवारो, तस्स णं पासायवडिंसगस्स उप्पिं बहवे अट्टमंग-

लगा ह्यया छत्तातिच्छत्ता ॥ से णं पासायवडंसए अण्णेहिं चउहिं तदद्दुच्चत्ताप्पमाणमेत्तेहिं पासा-
यवडंसएहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ते, ते णं पासायवडंसगा एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च
उडुं उच्चत्तेणं अद्धसोलंसजोयणाइं अद्धकोसं च आयामविकखंभेणं अब्बुगगत० तहेव, तेसि णं
पासायवडंसयाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा उल्लोया ॥ तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमि-
भागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं सीहासणं पणत्तं, वण्णओ, तेसिं परिवारभूता भद्दासणा
पणत्ता, तेसि णं अट्टमंगलगा ह्यया छत्तातिच्छत्ता ॥ ते णं पासायवडंसका अण्णेहिं चउहिं
चउहिं तदद्दुच्चत्ताप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडंसएहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ ते णं पासा-
यवडंसका अद्धसोलसजोयणाइं अद्धकोसं च उडुं उच्चत्तेणं देसूणाइं अट्ट जोयणाइं आयामवि-
कखंभेणं अब्बुगगय० तहेव, तेसि णं पासायवडंसगाणं अंतो बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा उ-
ल्लोया, तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं पउमासणा प-
न्नत्ता, तेसि णं पासायाणं अट्टमंगलगा ह्यया छत्तातिच्छत्ता ॥ ते णं पासायवडंसगा अण्णेहिं च-
उहिं तदद्दुच्चत्ताप्पमाणमेत्तेहिं पासायवडंसएहिं सब्वतो समंता संपरिक्खित्ता ॥ ते णं पासाय-
वडंसका देसूणाइं अट्ट जोयणाइं उडुं उच्चत्तेणं देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं आयामविकखंभेणं अ-
ब्बुगगत० भूमिभागा उल्लोया भद्दासणाइं उवरिं मंगलगा ह्यया छत्तातिच्छत्ता, ते णं पासायव-

डिंसगा अण्णेहिं चउहिं तदुच्चत्तप्पमाणसेहिं पासायवडिंसएहिं सवतो समंता संपरि-
 विखत्ता । ते णं पासायवडिंसगा देसूणाइं चत्तारि जोयणाइं उडुं उच्चत्सेणं देसूणाइं दो जोयणाइं
 आयामविकलंभेण अबुग्गयमूसिय० भूमिभागा उल्लोया पउमासणाइं उवरिं मंगलगा झया
 छत्ताइच्छत्ता ॥ (सू० १३६)

‘विजयाए णं रायहाणीए’ इत्यादि, विजयाया राजधान्याः ‘चउदिसि’मिति चत्तसो दिशः समाहृताश्चतुर्दिक् तस्मिन् चतु-
 र्दिशि-चतसृषु दिक्षु पञ्च पञ्च योजनशतानि ‘अवाहाए’ इति बाधनं बाधा-आक्रमणं तस्यामवाधायां कृत्वेति गम्यते, अपान्त-
 रालेषु सुकृत्वेति भावः, चलारो वनखण्डाः प्रज्ञप्ताः, ‘तद्यथे’त्यादि, तानेव वनपण्डान् नामतो दिग्भेदतश्च दर्शयति, अशोकवृक्षप्रधानं
 वनमशोकवनम्, एवं सप्तपर्णवनं चम्पकवनं चूतवनमपि भावनीयं, ‘पुण्णेण असोगवण’मित्यादिरूपा गाथा पाठसिद्धा (अत्र तु न) ॥ ‘ते
 णं वणसंडा’ इत्यादि, ते वनखण्डाः सातिरेकाणि द्वादश योजनसहस्राणयायामेन पञ्च योजनशतानि विष्कम्भेन प्रत्येकं प्रज्ञप्ताः प्रत्येकं
 प्राकारपरिक्षिप्ताः, पुनः कथम्भूतास्ते वनखण्डाः? इत्यादि पद्मवरवेदिकाबहिर्वनपण्डवत्तावदविशेषेण वक्तव्यं यावत् ‘तत्थ णं बहुवे
 वाणमंतरा देवा य देवीओ य आसरंति जाव विहरंति’ ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां वनपण्डानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रासादाव-
 तंसकाः प्रज्ञप्ताः, ते च प्रासादावतंसका द्वाषष्टियोजनान्यर्द्धयोजनं चोर्द्ध्वमुर्ध्वैस्त्वेन एकत्रिंशत्तं योजनानि क्रोशं च विष्कम्भेन ‘अबु-
 गयमूसियपहसियाविव’ इत्यादि प्रासादावतंसकानां वर्णनं निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावत्तत्र प्रत्येकं सिंहासनं सपरिवारं । ‘तत्थ ण’
 मित्यादि, तेषु वनखण्डेषु प्रत्येकमेकैकदेवभावेन चलारो देवा महर्द्धिका यावत् ‘महज्जुइया महाबला महायसा महासोक्खा महाणु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२२ ॥

भावा' इतिपरिग्रहः पत्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति, तद्यथा—'असोए' इत्यादि, अशोकवनेऽशोकः सप्तपर्णवने सप्तपर्णः चम्पकवने चम्पकः चूतवने चूतः ॥ 'तेसि ण'मि(तत्थ णं ते इ) त्यादि, ते अशोकादयो देवास्तस्य वनखण्डस्य सस्य प्रासादावतंसकस्य, सूत्रे बहुवचनं प्राकृतत्वात्, प्राकृते हि वचनव्यत्ययो भवतीति, स्वेपां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां स्वासां स्वासां पर्षदां स्वेपां स्वेषामनीकानां (अनीकाधिपतीनां) स्वेषां स्वेपामालरक्षकाणाम् 'आहेवच्चं पोरेवच्च'मित्यादि प्राग्वत् ॥ 'विजयाए ण'-मित्यादि, विजयाया राजधान्या अन्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य 'से जहानामए आलिगपुक्खरेइ वा' इत्यादि वर्णनं प्राग्वत् निरवशेषं तावद्वक्तव्यं यावन्मणीनां स्पर्शः, तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र महद् एकमुपकारिका-लयनं प्रज्ञप्तं, राजधानीस्वामिसत्कप्रासादावतंसकादीन् उपकरोति—उपंष्टन्नातीत्युपकारिका—राजधानीस्वामिसत्कप्रासादावतंसकादीनां पीठिका, अन्यत्र लियमुपकार्योपकारकेति प्रसिद्धा, उक्तञ्च—'गृहस्थानं स्मृतं राज्ञामुपकार्योपकारका' इति, उपकारिकालयनमिव उपकारिकालयनं तद् द्वादश योजनशतानि 'आयामविक्कम्भेन' आयामविक्कम्भाभ्यां, त्रीणि योजनसहस्राणि सप्त योजनशतानि पञ्चनवतानि—पञ्चनवत्यधिकानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि, परिक्षेपपरिमाणं चेदं प्रागुक्तकरणवशात्स्वयमानेतव्यम्, अर्द्धकोशं—धनुःसहस्रपरिमाणं बाहल्येन 'सव्वजंजुणयामए' इति सर्वाल्लना जाम्बूनदमयम्, 'अच्छे' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् ॥ 'से ण'मित्यादि, 'तद्' उपकारिकालयनम् एकया पद्मवरवेदिकया तत्पृष्ठभाविन्या एकेन च वनपण्डेन 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिप्तं, पद्मवरवेदिकावर्णको वनपण्डवर्णकः प्राग्वन्निरवशेषो वक्तव्यो यावत् 'तत्थ बहवे वाणमंतरा देवा य देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति' इति ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य उपकारिकालयनस्य 'चउदिसि'ति चतुर्दिशि चतस्रसु

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
वनषण्डा-
धि०
उद्देशः २
सू० १३६

॥ २२२ ॥

दिष्टु एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिरूपाणि प्रज्ञप्तानि, त्रिसोपानवर्णकः पूर्ववद्वक्तव्यः; तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं तोरणं प्रज्ञप्तं, तेषां च तोरणानां वर्णनं प्राग्वद्वक्तव्यम् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, 'तस्य' उपकारिकालयनस्य उपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः; 'से जहानामए' इत्यादि भूमिभागवर्णनं प्राग्वन्नावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः; तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महानेको मूलप्रासादावतंसकः प्रज्ञप्तः; स च द्वापष्टिर्योजनानि अर्द्धं च योजनमूर्द्धसुचैस्त्वेन, एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं चायामविष्कम्भाभ्याम्, 'अब्भुग्गयमूसियपहसियाविवे'त्यादि, तस्य वर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनं सिंहासनवर्णनं शेषाणि च भद्रासनानि तत्परिवारभूतानि विजयद्वारबहिःस्थितप्रासादवद्भावनीयानि ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य मूलप्रासादावतंसकस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महती एका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा चैकं योजनमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाह्येन 'सव्वमणिमयी' इति सर्वात्मना मणिमयी 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्रागवत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तस्य च सिंहासनस्य परिवारभूतानि शेषाणि भद्रासनानि प्राग्वद्वक्तव्यानि ॥ 'से ण'मित्यादि, स च मूलप्रासादावतंसकोऽन्यैश्चतुर्भिर्मूलप्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैः-मूलप्रासादावतंसकाूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणैः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः; तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति-एकत्रिंशत् योजनानि क्रोशं चैकमूर्द्धसुचैस्त्वेन, पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् आयामविष्कम्भाभ्यां, तेषामपि 'अब्भुग्गयमूसियपहसियाविवे'त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं च प्रागवत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रासादावतंसकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं प्रागवत्, नवरमत्र सिंहासनानां शेषाणि परिवारभूतानि न वक्तव्यानि ॥ 'ते णं पासा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २२३ ॥

यवडंसया' इत्यादि, ते प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैः—मूलप्रासादावतंसकपरिवारभूतप्रासादाव-
तंसकाूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैर्मूलप्रासादापेक्षया चतुर्भागमात्रप्रमाणैरित्यर्थः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ताः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति
—'ते ण'मित्यादि, ते प्रासादावतंसकाः पञ्चदश योजनानि अर्द्धतृतीयांश्च क्रोशान् ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनानि अष्टौ योजनानि आया-
मविष्कम्भाभ्यां, सूत्रे च 'आयामविक्खंभेण'ति एकवचनं समाहारविवक्षणात्, एवमन्यत्रापि भावनीयम्, एतेपामपि 'अब्भुग्गयमू-
सिये'त्यादि स्वरूपवर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोकवर्णनं सिंहासनवर्णनं च प्राग्वत् केवलमत्रापि सिंहासनमपरिवारं वक्तव्यम् ॥
'ते ण'मित्यादि, तेऽपि प्रासादावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैः—अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणै-
र्मूलप्रासादापेक्षयाऽष्टभागमात्रप्रमाणैरित्यर्थः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्ताः, तदेव तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रमुपदर्शयति—'ते ण'मित्यादि,
ते प्रासादावतंसका देशोनानि अष्टौ योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोनानि चलारि योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां तेपामपि 'अब्भुग्गयमू-
सियपहसियाविवे'त्यादि स्वरूपादिवर्णनमनन्तरप्रासादावतंसकवत् ॥ (एतयोः सूत्रयोर्मूलपाठो न दृश्यते) 'ते ण'मित्यादि, तेऽपि च प्रासा-
दावतंसका अन्यैश्चतुर्भिः प्रासादावतंसकैस्तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैः—अनन्तरोक्तप्रासादावतंसकाूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमात्रैर्मूलप्रासादावतंसकापेक्षया
षोडशभागप्रमाणमात्रैरित्यर्थः सर्वतः समन्ततः संपरिक्षिप्ताः, तदूर्ध्वोच्चत्वप्रमाणमेव दर्शयति—'ते ण'मित्यादि, ते प्रासादावतंसका
देशोनानि चलारि योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन देशोने द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां, तेपामपि स्वरूपवर्णनं मध्येभूमिभागवर्णनमुल्लोक-
वर्णनं सिंहासनवर्णनं च परिवारवर्जितं प्राग्वत्, तदेवं चतस्रः प्रासादावतंसकपरिपाट्यो भवन्ति, फचित्तिस एव दृश्यन्ते न
चतुर्थी ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३६

॥ २२३ ॥

तस्स णं मूलपासायवडंसगस्स उत्तरपुरत्थिमे णं एत्थ णं विजयस्स देवस्स सभा सुधम्मा
पणत्ता अद्धत्तेरसजोयणाइं आयामेणं छ सक्कोसाइं जोयणाइं विक्खंभेणं णव जोयणाइं उहुं उच्च-
त्तेणं, अणेगखंभसतसंनिविट्ठा अब्भुग्गयसुकयवइरवेदिया तोरणवररतियसालभंजिया सुसि-
लिट्ठविसिट्ठलट्ठसंठियपसत्थवेरुलियविमलखंभा णाणामणिकणगरयणखइयउज्जलवहुसमसुवि-
भत्तचित्त(णिचिय)रमणिज्जकुट्टिमतला ईहामियउसभतुरगणरविहगवालगकिणणररुरुसर-
भचमरकुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता थंभुग्गयवइरवेइयापरिगयाभिरामा विज्जाहरजमलजु-
यलजंतजुत्ताविव अच्चिसहस्समालणीया ख्वगसहस्सकलिया भिसमाणी भिभिभसमाणी
चक्खुलोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा कंचणमणिरयणथूभियागा नाणाविहपंचवण-
यंदापडागपडिमंडितगसिहरा धवला मिरीइकवचं चिणिम्भुयंती लाउल्लोइयमहिया गोसीसस-
रसरत्तचंदणदइरदिन्नपंचगुलितला उवचियचंदणकलसा चंदणघडसुकयतोरणपडिदुवारदेस-
भागा आसत्तोसत्तविउलवट्टवगधारियमल्लदामकलावा पंचवणसरससुरभिसुक्कपुप्फुंजोवपार-
कलिता कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्कधूमधमधेतंगंधुच्चुयाभिरामा सुगंधवरगंधिया गंधवट्टिभूया
अच्छरगणसंधसंविक्किन्ना दिव्वतुडियमधुरसइसंपणाइया सुरम्मा सब्बरयणामती अच्छा जाव
पडिरूवा ॥ तीसे-णं सोहम्माए सभाए तिदिसिं तओ दारा पणत्ता ॥ ते णं दारा पत्तेयं पत्तेयं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२४ ॥

दो दो जोयणाइं उहं उच्चत्तेणं एगं जोयणं विक्खंभेणं तावइयं चैव पवेसेणं सेयाः वरकणगथू-
भियागा जाव वणमालादारवत्तओ ॥ तेसि णं दाराणं पुरओ सुहमंडवा पणत्ता, ते णं सुहमंडवा
अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं छजोयणाइं सक्खोसाइं विक्खंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उहं
उच्चत्तेणं सुहमंडवा अणेगखंभसयसंनिचिद्धा जाव उल्लोया भूमिभागवण्णओ ॥ तेसि णं सुहमं-
डवाणं उवरिं पत्तेयं पत्तेयं अट्टट्ठ-संगला पणत्ता सोत्थिय जाव मच्छ० ॥ तेसि णं सुहमंडवाणं
पुरओ पत्तेयं पत्तेयं पेच्छाघरमंडवा पणत्ता, ते णं पेच्छाघरमंडवा अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं
जाव दो जोयणाइं उहं उच्चत्तेणं जाव मणिफासो ॥ तेसि णं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं वहरामय-
अक्ख्वाडगा पणत्ता, तेसि णं वहरामयाणं अक्ख्वाडगाणं बहुमज्झदेसभाए पत्तेयं २ मणिपीढिया
पणत्ता, ताओ णं मणिपीढियाओ जोयणमेणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं वाहल्लेणं सव्वम-
णिमईओ अच्छाओ जाव पडिरूवाओ ॥ तासि णं मणिपीढियाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं सीहासणा
पणत्ता, सीहासणवण्णओ जाव दामा परिवारो । तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं उप्पिं अट्टट्ठसंगला
झया छत्तात्तिच्छत्ता ॥ तेसि णं पेच्छाघरमंडवाणं पुरतो तिदिसिं तओ मणिपेढियाओ पं० ताओ णं
मणिपेढियाओ दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं वाहल्लेणं सव्वमणिमतीओ अच्छाओ जाव
पडिरूवाओ ॥ तासि णं मणिपेढियाणं उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं चेइयथूभा पणत्ता, ते णं चेइयथूभा

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३७

॥ २२४ ॥

दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं सातिरेगाइं दो जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं सेया संखंक्कुंदगरयाम-
यमहितफेणुंजसणिकासा सव्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं चेइयथूभाणं
उप्पि अट्ट मंगलगा बहुक्किण्हचामरद्धया पणत्ता छत्तातिच्छत्ता ॥ तेसि णं चेतियथूभाणं
चउदिसिं पत्तेयं पत्तेयं चत्तारि मणिपेढियाओ प०, ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयाम-
विक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ ॥ तासि णं मणिपीढियाणं उप्पि पत्तेयं
पत्तेयं चत्तारि जिणपडिमाओ जिणुस्सेहपमाणमेत्ताओ पलियंकणिसणणाओ थूभाभिमुहीओ
सन्निचिद्धाओ चिद्धंति, तंजहा—उसभा वद्धमाणा चंदाणणा-वारिसेणा ॥ तेसि णं चेतियथू-
भाणं पुरतो तिदिसिं पत्तेयं पत्तेयं मणिपेढियाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियाओ दो दो
जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमईओ अच्छाओ लण्हाओ सण्हाओ
घट्टाओ मट्टाओ णिप्पंकाओ णीरयाओ जाव पडिरूवाओ । तासि णं मणिपेढियाणं उप्पि पत्तेयं
पत्तेयं चेइयरूक्खा पणत्ता, ते णं चेतियरूक्खा अट्टजोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं अद्धजोयणं उव्वेहेणं
दो जोयणाइं खंधी अद्धजोयणं विक्खंभेणं छजोयणाइं चिडिमा बहुमज्झदेसभाए अट्टजोयणाइं
आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं अट्टजोयणाइं सव्वगणेणं पणत्ताइं । तेसि णं चेइयरूक्खाणं अय-
मेतारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—वइरामया मूला रययसुपतिट्ठिता चिडिमा रिट्टामयचिपुल-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२५ ॥

कंदवेरुलियरुतिलखंधा सुजातरुवपढमगचिसालसाली नाणामणिरयणविविधसाहज्जपसाहवेरुलि-
यपत्तवणिज्जपत्तवेदा जंबूणयरत्तमडयसुकुमालपवालपल्लवसोभंतवरंकरुगसिहरा विचिच्चम-
णिरयणसुरभिकुसुमफलभरणमियसाला सच्छाया सप्पमा समिरीया सज्जोया अमयरस-
समरसफला अधियं णयणमणिवुत्तिकरा पासातीया दरिसण्णिजा अभिरूवा पडिरूवा ॥ ते
णं चेइयरूक्खा अन्नेहिं बहूहिं तिलयलवयच्छत्तोवगसिरीसत्तवन्नदहिवन्नलोद्धधवचंदणनीवकु-
डयकयंबपणसतालतमालपियालपियंगुपारावयरायरूक्खनंदिरूक्खेहिं सब्बओ समंता संपरि-
क्खित्ता ॥ ते णं तिलया जाव नंदिरूक्खा मूलवंतो कन्दमंतो जाव सुरम्मा ॥ ते णं तिलया
जाव नंदिरूक्खा अन्नेहिं बहूहिं पडमलयाहिं जाव सामलयाहिं सब्बतो समंता संपरिक्खित्ता,
ताओ णं पडमलयाओ जाव सामलयाओ निचं कुसुमियाओ जाव पडिरूवाओ ॥ तेसि णं चे-
तियरूक्खाणं उप्पिं बहवे अट्टमंगला द्यया छत्तातिच्छत्ता ॥ तेसि णं चेइयरूक्खाणं पुरतो
तिदिसिं तओ मणिपेढियाओ पणत्ताओ, ताओ णं मणिपेढियाओ जोयणं आयामचिक्खंभेणं
अद्धजोयणं बाहल्लेणं सब्बमणिमतीओ अच्छा जाव पडिरूवाओ ॥ तासि णं मणिपेढियाणं
उप्पिं पत्तेयं पत्तेयं मान्दिदमया अद्धट्टमाइं जोयणाइं उट्ठं उचत्तेणं अद्धकोसं उब्बेहेणं अद्धकोसं
चिक्खंभेणं वहरामयवट्टलट्टसंठियसुसिलिट्ठपरिघट्टमट्टसुपत्तिट्ठिता चिसिद्धा अणेगवरपंचव-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३७

॥ २२५ ॥

णकुडभीसहस्सपरिमंडियाभिरामा वाउडुयविजयवेजयंतीपडागा छत्तालिच्छत्तकलिया तुंगा
 गगणतलमभिलंघमाणसिहरा पासादीया जाव पडिरूवा ॥ तेसि णं महिंदज्झयाणं उण्णि अट्ट-
 ढमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता ॥ तेसि णं महिं दज्झयाणं पुरतो तिदिसिं तओ-णंदाओ पुक्ख-
 रिणीओ पं० ताओ णं पुक्खरिणीओ अद्धतेरसजोयणाइं आयमेणं सक्कोसाइं छ जोयणाइं
 विक्खंभेणं दसजोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ सणहाओ पुक्खरिणीवणणओ पत्तेयं पत्तेयं पउमवर-
 वेइयापरिक्खत्ताओ पत्तेयं पत्तेयं वणसंडपरिक्खत्ताओ वणणओ जाव पडिरूवाओ ॥ तेसि णं
 पुक्खरिणीणं पत्तेयं २ तिदिसिं तिसोवाणपडिरूवगा पं०, तेसि णं तिसोवाणपडिरूवगाणं वणण-
 ओ, तोरणा भाणियव्वा, जाव छत्तातिच्छत्ता सभाए णं सुहम्माए छ मणोगुलिसाहस्सीओ प-
 णत्ताओ, तंजहा—पुरत्थिमे णं दो साहस्सीओ पच्चत्थिमेणं दो साहस्सीओ दाहिणेणं एगसा-
 हस्सी उत्तरेणं एगा साहस्सी, तासु णं मणोगुलियासु बहवे सुवण्णरुप्पामया फलगा पणत्ता,
 तेसु णं सुवण्णरुप्पामएसु फलगेसु बहवे वहरामया णागदंतगा पणत्ता, तेसु णं वहरामएसु
 नागदंतएसु बहवे किणहसुत्तवट्टवग्घारितमल्लदामकलावा जाव सुक्खिलवट्टवग्घारितमल्लदामक-
 लावा, ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा जाव चिट्ठति ॥ सभाए णं सुहम्माए छगोमाणसीसाहस्सी-
 ओ पणत्ताओ तंजहा—पुरत्थिमेणं दो साहस्सीओ, एवं पच्चत्थिमेणवि दाहिणेणं सहस्सं एवं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २२६ ॥

उत्तरेणचि, तासु णं गोमाणसीसु बह्वे सुवण्णरूपमया फलगा पं० जाव तेसु णं वहरामएसु नागदंतएसु बह्वे रयतामया सिक्कता पणत्ता, तेसु णं रयतामएसु सिक्कएसु बह्वे वेरुल्लियामईओ धुवघडिताओ पणत्ताओ, ताओ णं धुवघडियाओ कालागुरुपवरकुंदुरुक्कतुरुक्क जाव घाणमणिव्बुइकरेणं गंधेणं सव्वतो संमंता आपूरेमाणीओ चिहंति। सभाए णं सुधम्मए अंतो बहुसमरमणिजे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीणं फासो उल्लोया पवमलयभत्तिचित्ता जाव सव्वतवणिज्जमए अच्छे जाव पडिस्से ॥ (सू० १३७)

‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य मूलप्रासादादावतंसकस्य ‘उत्तरपूर्वस्याम्’ ईशानकोण इत्यर्थः; ‘अत्र’ एतस्मिन् भागे विजयस्य देवस्य योग्या सभा सुधर्मा नाम विशिष्टच्छन्दकोपेता साऽर्द्धत्रयोदशयोजनान्यान्यायामेन पट् सक्कोशानि योजनानि विष्कम्भेन नव योजनानि ऊर्ध्वसुधैस्त्वेन ‘अण्णे’त्यादि अनेकेषु साम्भशतेषु सन्निविष्टा अनेकस्तंभशतसन्निविष्टा ‘अब्भुगयसुकयवरवेइया तोरणवरइयसालभंजिया सुसिलिद्धविसिद्धलट्टसंठियपसत्थवेरुल्लियविमलवंभा’ अभ्युद्गता—अतिरमणीयतया द्रष्टृणां प्रत्यभिमुखगुत्—प्रायल्येन स्थिता सुकृतेव सुकृता निपुणशिल्पिपरचितेवेति भावः; अभ्युद्गता चासौ सुकृता च अभ्युद्गतसुकृता वज्रवेदिका—द्वारसुण्डकोपरि वज्ररत्नमयी वेदिका तोरणं चाभ्युद्गतसुकृतं यत्र सा तथा, तथा वराभिः—प्रधानाभिः रचिताभिः—विरचिताभिः रतिदाभिर्वा सालभञ्जिकाभिः सुश्लिष्टा—संवद्धा विशिष्टं—प्रधानं लट्टं—मनोशं संस्थितं—संस्थानं येषां ते विशिष्टलट्टसंस्थिताः प्रशस्ताः—प्रशंसास्पदीभूता वैडूर्यस्तम्भाः—वैडूर्यरत्नमयाः साम्भा यस्यां सा वररचितशालभञ्जिकासुश्लिष्टविशिष्टलट्टसंस्थितप्रशस्तवैडूर्यस्तम्भा, ततः पूर्वपदेन कर्मर्धधारयः, तथा नानामणिकन-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णनं
उद्देशः २
सू० १३७

॥ २२६ ॥

करत्नानि खचितानि यत्र स नानामणिकनकरत्नखचितः, निष्ठान्तस्य परनिपातो भार्योद्दिदर्शनात्, नानामणिकनकरत्नखचितः उ-
 ल्वलो-निर्मलो बहुसमः-अत्यन्तसमः सुविभक्तो निचितो-निविडो रमणीयश्च भूमिभागो यस्यां सा नानामणिकनकरत्नखचितोऽल्व-
 लबहुसमसुविभक्त (निचितरमणीय) भूमिभागा 'ईहामिगउसहदुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुरुसरभचमरकुञ्जरवणलयपउमलयभस्ति-
 चित्ता' इति तथा स्तम्भोद्भूतया-स्तम्भोपरिवर्त्तितया वज्रवेदिकया-वज्ररत्नम्यया वेदिकया परिगता सती याऽभिरामा स्तम्भोद्भूत-
 वज्रवेदिकापरिगताभिरामा 'विलाहरजमलजुगलजंतजुत्ताविव अश्विसंहस्समालणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिन्भिसमाणा
 चक्खुल्लोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा' इति प्राग्वत् 'कंचणमणिरयणथूमियागा' इति काञ्चनमणिरत्नानां स्तूपिका-शिखरं यस्याः
 सा काञ्चनमणिरत्नस्तूपिकाका 'नाणाविहपंचवणघंटापडागपरिमंडियगसिहरा' नानाविधाभिः-नानाप्रकाराभिः पञ्चवर्णाभिर्घण्टाभिः
 पताकाभिश्च परि-सामस्येन मण्डितमग्नशिखरं यस्याः सा नानाविधपञ्चवर्णघण्टापताकापरिमण्डिताप्रशिखरा 'धवला' श्वेता मरी-
 चिकवचं-किरणजालपरिक्षेपं विनिर्मुञ्चन्ती 'लाउल्लोइयमहिया' इति लाइयं नाम यद् भूमेर्गोमयादिना उपलेपनम् उल्लोइयं-कु-
 ड्यानां मालस्य च सेटिकादिभिः संमृष्टीकरणं लाउल्लोइयं ताभ्यामिव महिता-पूजिता लाउल्लोइयमहिता, तथा गोशीर्षेण-गोशीर्ष-
 नामचन्दनेन सरसरक्तचन्दनेन दर्दरेण-बहलेन चपेटाकारेण वा दत्ताः पञ्चाङ्गुलयस्तला-हस्तका यत्र सा गोशीर्षकसरसरक्तचन्दनद-
 र्ददत्तपञ्चाङ्गुलितला, तथा उपचिता-निवेशिता वन्दनकलशा-मङ्गलकलशा यस्यां सा उपचितवन्दनकलशा 'चंदणघडसुकयतो-
 रणपडिदुवारदेसभागा' इति चन्दनघटैः-चन्दनकलशैः सुकृतानि-सुष्ठु कृतानि शोभनानीति तात्पर्यार्थः यानि तोरणानि तानि
 चन्दनघटसुकृतानि तोरणानि प्रतिद्वारदेशभागे यस्यां सा चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागा, तथा 'आसत्तोसत्तवट्टवग्घारिय-

मल्लदामकलावा' इति आ-अवाङ् अधोभूमौ सक्त आसक्तौ भूमौ लभ इत्यर्थः ऊर्द्धं सक्त उत्सक्तः-उल्लोचतले उपरिसंबद्ध इत्यर्थः; विपुलो-विस्तीर्णः दृत्तो-वर्तुलः 'दग्धारिय' इति प्रलम्बितो माल्यदामकलापः-पुष्पमालासमूहो यस्यां सा आसक्तोत्सक्तविपुलदृत्तव-
ग्वारितमाल्यदामकलापा, तथा पश्चवर्णेन सरसेन-सच्छायेन सुरभिणा गुक्तेन-क्षितेन पुष्पपुष्पखलक्षणेनोपचारेण-पूजया कलिता प-
श्चवर्णेसरससुरभिमुक्तपुष्पपुष्पोपचारकलिता 'कालागुरुपवरकुन्दुरुफातुरुक्तधूमधमघेतंगंधुसुयाभिरामा सुगंधवरगंधगंधिया गंधवट्टि-
भूया' इति प्राग्वत्, 'अच्छरगणसंघसंविकिण्णा' इति अत्सरोगणानां सङ्घः-समुदायस्तेन सम्यग्-रमणीयतया विकीर्णा-व्याप्ता
'दिव्यतुडियसद्वसंपणादिया' इति दिव्यानां द्युदितानां-आतोयानां वेणुवीणासृदङ्गादीनां ये शब्दास्तैः सम्यक्-श्रोत्रमनोहारितया
प्रकर्षेण नादिता-शब्दवती दिव्यद्युदितसंप्रणादिता 'अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा' इति प्राग्वत् ॥ 'तीसे णं सभाए ण'मित्यादि, स-
भायाः सुधर्मायाः 'त्रिदिशि' तिस्र्यु विष्णु एकैकस्यां दिशि एकैकद्वारभावेन त्रीणि द्वाराणि प्रद्वप्तानि, तद्यथा-एकं पूर्वस्यामेकं दक्षि-
णस्यामेकमुत्तरस्याम् ॥ 'ते णं दारा' इत्यादि, तानि द्वाराणि प्रत्येकं द्वे द्वे योजने ऊर्ध्वगुञ्जैस्त्वेन योजनमेकं विष्कम्भेन 'ताव-
इयं चैवे'ति योजनमेकं प्रवेशेन 'सेया वरकण्ठयूभियागा' इत्यादि प्रागुक्तं द्वारवर्णनं तदेतावद्धक्तव्यं यावद्धनमाला इति ॥ 'तेसि
ण'मित्यादि, तेषां द्वाराणां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मुखमण्डपः प्रद्वप्तः, ते च मुखमण्डपा अर्द्धत्रयोदश योजनानि आयासेन, पद् योज-
नानि सक्रोशानि विष्कम्भेन, सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वगुञ्जैस्त्वेन, एतेषामपि 'अणेगलंभसयसन्निविद्धा' इत्यादि वर्णनं सुधर्मायाः स-
भायां इव निरवशेषं द्रष्टव्यं, तेषां मुखमण्डपानामुल्लोकवर्णनं बहुसमरमणीयभूमिभागवर्णनं च यावन्मणीनां स्पर्शः प्राग्वत् ॥ 'तेसि
ण'मित्यादि, तेषां मुखमण्डपानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि-स्वस्तिकादीनि प्रद्वप्तानि, तान्येवाह-'तंजहे'त्यादि, एतच्च विशेषणं

सुधर्मासमाया अपि द्रष्टव्यम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां मुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं २ प्रेक्षागृहमण्डपः प्रज्ञप्तः, तेऽपि च प्रेक्षागृह-
 मण्डपा अर्द्धत्रयोदश योजनान्यायामेन, सक्रोशानि पट् योजनानि विष्कम्भेन, सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, प्रेक्षागृहमण्डपानां
 च भूमिभागवर्णनं पूर्ववत्तावद्वाच्यं यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां च बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे
 प्रत्येकं प्रत्येकं वज्रमयः 'अक्षपाटकः' चतुरस्राकारः प्रज्ञप्तः, तेषां चाक्षपाटकानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः,
 ताश्च मणिपीठिका योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाह्येन 'सव्यमणिमईओ' इति सर्वालना मणिमय्यः 'अच्छा' इत्यादि
 विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां
 वर्णनं परिवारश्च प्राग्वद्वक्तव्यः, तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि अष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि, कृष्णचामरध्वजादि
 च प्राग्वद्वक्तव्यम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः प्र-
 त्येकं द्वे द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं बाह्येन सर्वालना मणिमय्यः अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि,
 तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्ताः, ते च चैत्यस्तूपाः सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन द्वे योजने आया-
 मविष्कम्भाभ्यां शशङ्कुन्दकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसंनिकाशाः सर्वालना अच्छाः शृङ्गणा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'-
 मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्य-
 स्तूपानां प्रत्येकं प्रत्येकं 'चतुर्दिशि' चतस्रसु दिक्षु एकैकस्थां दिशि एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च
 मणिपीठिका योजनमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्ध योजनं बाह्येन सर्वालना मणिमय्यः अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २२८ ॥

तासां मणिपीठिकानामुपरि एकैकस्या मणिपीठिकाया उपरि एकैकप्रतिमाभावेन चतस्रो जिनप्रतिमा जिनोत्सवः—उत्सवैः पञ्च धनुः-
शतानि जघन्यतः सप्त हस्ताः, इह तु पञ्च धनुःशतानि संभाव्यन्ते, 'पलियंकनिसन्नाओ' इति पर्यङ्गासननिष्पन्नाः स्तूपाभिमुख्य-
स्तिष्ठन्ति, तद्यथा—नरपभा वर्द्धमाना चन्द्रानना वारिषेणा ॥ 'तेसि ण भित्थादि, तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः
प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका द्वे द्वे योजने आयागविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं ग्राह्येन सर्वाल्लिना मणिमय्यः अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ।
तासां च मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकं चैत्यवृक्षाः प्रज्ञप्ताः । ते चैत्यवृक्षा अष्टौ योजनान्यूर्ध्वमुचैस्तेन अर्द्धयोजनमुत्सेधेन उण्डत्वेन
द्वे योजने उचैस्त्वेन स्कन्धः स एवार्द्धं योजनं विष्कम्भेन यावद्दुग्धुमध्येदशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता गाला सा विडिगा सा पङ्क योजनान्यूर्ध्व-
मुचैस्त्वेन, साऽपि चार्द्धं योजनं विष्कम्भेन, सर्वाग्निेण सातिरेकाण्यष्टौ योजनानि प्रज्ञप्तः । तेषां च चैत्यवृक्षाणामयमेतद्द्रूपो वर्णावासः
प्रज्ञप्तः, तद्यथा—'वइरामया मूला रययसुपइडिया विडिमा' वज्राणि—नक्षत्रगगानि मूलानि येषां ते वज्रमूलाः, तथा रजता-
रजतमयी सुप्रतिष्ठिता विडिमा—वदुग्धुमध्येदशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा येषां ते रजतसुप्रतिष्ठितविडिमा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयस-
मासः, 'रिठमयकंदवेरुलियरुचिरसंधी' रिष्टमयो—रिष्टरत्नमयः कन्दो येषां ते रिष्टरत्नमयकन्दाः, तथा वैदूर्यो—वैदूर्यरत्नमयो रुचिरः
स्कन्धो येषां ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयसमासः, 'सुजायत्रजायरूपडमगविसालसाला' सुजातं—मूलद्रव्यशुद्धं वरं—प्रधानं
यजातरूपं तदालका प्रथमका—मूलशूला विशाला शाखा—शाखा येषां ते सुजातवरजातरूपप्रथमकविशालशालाः 'नानामणिरंयणविधि-
हसाहप्पसाह्वेरुलियपत्ततत्रणिज्जपत्तवेदा' नानामणिरत्नानां नानामणिरत्नानां विविधाः शाखाः प्रशाखात्र येषां ते तथा, वैदूर्योणि-
वैदूर्यमयानि पत्राणि येषां ते तथा, तथा तपनीयानि—तपनीयमयानि पत्रानुत्तानि येषां ते तथा, ततः पूर्वपत्तपद्दयपद्दयगोलनेन कर्म-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सभावर्णने
उद्देशः २
सू० १३७

॥ २२८ ॥

धारयः; जाम्बूनदा—जाम्बूनदनामकुसुवर्णविशेषमया रक्ता—रक्तवर्णा मृदवो—मनोज्ञाः सुकुमाराः—सुकुमारस्पर्शा ये प्रवाला—ईपदुम्भी-
 लितपत्रभावाः पल्लवाः—संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वराङ्कुराः—प्रथममुद्भिद्यमाना अङ्कुरास्तान् धरन्तीति जाम्बूनदरक्तमृदुसुकुमार-
 प्रवालपल्लवाङ्कुरधराः; क्वचित्पाठः ‘जंबूणयरत्तमउयसुकुमालकोमलपवालपल्लवाङ्कुरगसिहरा’ तत्र जाम्बूनदानि रक्तानि मृदूनि—अक-
 ठिनानि सुकुमाराणि—अकर्कशस्पर्शानि कोमलानि—मनोज्ञानि प्रवालपल्लवाङ्कुराः—यथोदितस्वरूपा अग्रशिलराणि च येषां ते तथा,
 ‘विचित्तमणिरयणसुरभिकुसुमफलभरेण नमियसाला’ विचित्तमणिरत्नानि—विचित्तमणिरत्नमयानि यानि सुरभीणि कुसुमानि
 फलानि च तेषां भरेण नमिता—नामं प्राहिताः शालाः—शाला येषां ते तथा, सती—शोभना छाया येषां ते सच्छायाः; तथा सती—
 शोभना प्रभा—कान्तिर्येषां ते सत्प्रभाः; सह उद्द्योतेन वर्तन्ते मणिरत्नानामुद्द्योतभावात् सोद्द्योताः; अधिकं—अतिशयेन नयनम-
 नोनिर्वृतिकराः; अमृतरससमरसानि फलानि येषां ते अमृतरससमफलाः ‘पासाईया’ इत्यादि विशेषणचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ ‘ते णं चेइ-
 यरुक्त्वा’ इत्यादि, ते चैत्यवृक्षा अन्यैर्बहुभिस्त्रिलकलवङ्गछत्रोपगशिरीपसप्तपर्णदधिपर्णलोध्रधवचन्दनीपकुटजकदम्बपनसतालतमा-
 लप्रियालप्रियङ्गुपारापतराजपृथ्वनन्दिवृक्षैः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिताः ॥ ‘ते णं तिलगा’ इत्यादि, ते तिलका यावन्नन्दिवृक्षा मूल-
 वन्तः कन्दवन्त इत्यादि वृक्षवर्णनं प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं यावदेनेकशकटस्थानशिविकास्यन्दमानिकाप्रतिमोचनासुरस्या इति ॥ ‘ते णं
 तिलगा’ इत्यादि, ते तिलका यावन्नन्दिवृक्षा अन्याभिर्बहुभिः पद्मलताभिर्नागलताभिरशोकलताभिश्चम्पकलताभिश्चूतलताभिर्वनलता-
 भिर्वासन्तिकालताभिरतिसुककलताभिः कुन्दलताभिः श्यामलताभिः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिताः; ‘ताओ णं पउमलयाओ जाव सा-
 मलयाओ निचं कुसुमियाओ’ इत्यादिलतावर्णनं तावद्वक्तव्यं यावत् ‘पडिह्वाओ’ इति, व्याख्या चास्य पूर्ववत् ॥ ‘तेसि णं’मित्यादि,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २२९ ॥

तेषां चैत्यद्युक्षाणासुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावद्बहवः सहस्रपत्रहस्ताः सर्वरत्न-
मया यावत्प्रतिरूपका इति ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यद्युक्षाणां पुरतः प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका
योजनमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वालना मणिसम्यक्, अच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपी-
ठिकानासुपरि प्रत्येकं महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, ते च महेन्द्रध्वजा 'अर्द्धाष्टमानि' सार्द्धानि सप्त योजनान्यूर्ध्वसुक्ष्मेस्लेन, अर्द्धकोशं-
धनुःसहस्रप्रमाणमुद्धेधेन, अर्द्धकोशं-धनुःसहस्रप्रमाणं 'विष्कम्भेन' विस्तारेण, 'वइरामयवट्टलट्टसंठियसुसिलिट्परियट्टमट्टसुपइट्टिया'
इति वज्रमया-वज्ररत्नमयाः तथा दृत्तं-वर्तुलं लट्टं-मनोज्ञं संस्थितं-संस्थानं येषां ते दृत्तलट्टसंस्थिताः, तथा सुस्लिष्टा यथा भवन्ति एवं
परिघृष्टा इव खरशानया पापाणप्रतिमेव सुस्लिष्टपरिघृष्टाः शृष्टाः सुकुमारशानया पापाणप्रतिमेव सुप्रतिष्ठिता मनागल्प्यचलनात् 'अणे-
गवरपंचवण्णकुडभीसहस्सपरिमंडियाभिरामा' अनेकैर्वैः-प्रधानैः पञ्चवर्णैः कुडभीसहस्रैः-लघुपताकासहस्रैः परिमण्डिताः स-
न्तोऽभिरामा अनेकवरपञ्चवर्णकुडभीसहस्रपरिमण्डिताभिरामाः 'वाउद्युयविजयवेजयंतीपडगा छत्ताइछत्तकलिया तुंगा गगणतल-
मणुलिहंतसिहरा पासार्इया जाव पडिख्वा' इति प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां महेन्द्रध्वजानासुपरि अष्टावष्टौ मङ्गल-
कानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि पूर्ववत् सर्वं वक्तव्यं यावद्बहवः सहस्रपत्रकहस्ता इति ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां महेन्द्र-
ध्वजानां पुरतः प्रत्येकं 'नन्दा' नन्दाभिधाना पुष्करिणी प्रज्ञप्ता, 'अर्द्धत्रयोदश' सार्द्धानि द्वादश योजनानि आयामेन, षड्-
योजनानि सक्रोशानि विष्कम्भेन, दश योजनान्युद्धेधेन-उण्डलेन, 'अच्छाओ सण्हाओ रययमयकूडाओ' इत्यादि वर्णनं जंगत्युपरि-
पुष्करिणीवन्निरवशेषं वक्तव्यं यावत् 'पासार्इयाओ उदगरसेणं पत्रत्ताओ' ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं २ पद्मवरेवेदिकया प्रत्येकं २

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सुधर्मा-
सभाव०
उद्देशः २
सू० १३७

॥ २२९ ॥

वनपण्डेन च परिक्षिप्ताः, तासां च नन्दापुष्करिणीनां त्रिदिशि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि तेषां च वर्णनं तोरणवर्णनं च प्रा-
 ग्वत् ॥ 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादि, सभायां सुधर्मायां षड् (मनो) गुलिकासहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—द्वे सहस्रे पूर्वस्यां
 दिशि द्वे पञ्चिमायामेकं सहस्रं दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्यामिति, एतासु च फलकनागदन्तकमाल्यदासवर्णनं प्राग्वत् ॥ 'सभाए णं सुह-
 म्माए' इत्यादि, सभायां सुधर्मायां षड् गोमानसिकाः—शय्यारूपाः स्थानविशेषास्तासां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—द्वे सहस्रे पूर्वस्यां
 दिशि द्वे पञ्चिमायामेकं दक्षिणस्यामेकमुत्तरस्यामिति, तास्वपि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं धूपघटिकावर्णनं च विजयद्वारवत् । 'सभाए
 णं सुहम्माए' इत्यादि उल्लोकवर्णनं 'सभाए णं सुहम्माए' इत्यादि भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् ॥

तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपीढिया
 पणत्ता, सा णं मणिपीढिया दो जोयणाइं आयामविकखंभेणं जोयणं बाहल्लेणं संव्वमणिमता ॥
 तीसे णं मणिपीढियाए उप्पि एत्थ णं माणव्वए णाम च्चेइयखंभे पणत्ते अद्धमाइं जोयणाइं उद्धं
 उच्चत्तेणं अद्धकोसं उव्वेहेणं अद्धकोसं विकखंभेणं छकोडीए छलंसे छविगहिते वइरामयवट्टल-
 ड्ढसंठित्ते, एवं जहा महिदज्झयस्स वण्णओ जाव पासातीए ॥ तस्स णं माणवकस्स चेतियखं-
 भस्स उवरिं छक्कोसे ओगाहिता हेट्ठावि छक्कोसे वज्जेत्ता मज्झे अद्धपंचमेसु जोयणेसु एत्थ णं
 बहवे सुवण्णरूपमया फलगा पं०, तेसु णं सुवण्णरूपमएसु फलएसु बहवे वइरामथा णागदंता.
 पणत्ता, तेसु णं वइरामएसु नागदंतएसु बहवे रययामता सिक्कगा पणत्ता ॥ तेसु णं रययाम-

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३० ॥

यसिक्कएसु बहवे वहरामया गोलवद्वसमुगक्ता पणत्ता, तेसु णं वहरामएसु गोलवद्वसमुगएसु
बहवे जिणसकहाओ संनिक्खत्ताओ चिद्धंति, जाओ णं विजयस्स देवस्स अण्णेसिं च बहूणं
वाणमंतराणं देवाण य देवीण य अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ
सम्मणणिज्जाओ कल्लाणं मंगलं देवयं चेतियं पज्जुवासणिज्जाओ ! माणवस्स णं चेतियखंभस्स
उवरिं अट्टमंगलगा झया छत्तातिछत्ता ॥ तस्स णं माणवकस्स चेतियखंभस्स पुरच्छिमेणं
एत्थ णं एगा महामणिपेढिया पं०, सा णं मणिपेढिया दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं जोयणं
बाहल्लेणं सव्वमणिमई जाव पडिरूवा ॥ तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं सीहासणे
पणत्ते, सीहासणवण्णओ ॥ तस्स णं माणवगस्स चेतियखंभस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं एगा
महं मणिपेढिया पं० जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमती अच्चा ॥
तीसे णं मणिपेढियाए उप्पिं एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पणत्ते, तस्स णं देवसयणिज्जस्स
अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—नाणामणिमया पडिपादा सोवणिगया पादा नाणाम-
णिमया पायसीसा जंबूणयमयाइं गत्ताइं वहरामया संधी णाणामणिमते चिचे रहयामता तूली
लोहियक्खमया चिब्बोयणा तवणिज्जमती गंडोवहाणिगया, से णं देवसयणिज्जे उभओ चिब्बोयणे
दुहओ उण्णए मज्झेणयगंभीरे सालिंगवदीए गंगापुलिणवाल्लुउद्दालसालिसए ओतवितक्खो-

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
माणवक-
सम्भदेव-
शयनीयव
उद्देशः २
सू० १३८

॥ २३० ॥

मङ्गुल्लपट्टपडिच्छायणे सुविरचितरयत्ताणे रत्तंसुयसंबुते सुरस्मे आईणगरुतबूरणवणीयतूल-
 फासमडए पासार्इए ॥ तस्स णं देवसयणिज्जस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं महर्इ एगा मणिपीठिका
 पणत्ता जोयणमेणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सव्वमणिमर्इ जाव अच्छा ॥ तीसे
 णं मणिपीठियाए उप्पि एणं महं खुट्टुए महिंदज्जए पणत्ते अद्धमाइं जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं
 अद्धकोसं उव्वेधेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं वेरुलियामवदल्लसंठिते तहेव जाव मंगला झया
 छत्तातिच्छत्ता ॥ तस्स णं खुट्टुमहिंदज्जयस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं विजयस्स देवस्स चुप्पालए नाम
 पहरणकोसे पणत्ते ॥ तत्थ णं विजयस्स देवस्स फलिहरयणपामोक्खा बहवे पहरणरयणा संनि-
 विखत्ता चिद्धंति, उज्जलसुणिसियसुतिक्खधारा पासार्इया ॥ तीसे णं सभाए सुहम्माए उप्पि
 बहवे अद्धमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता ॥ (सू० १३८)

'तस्स णं बहुसमरमणीयस्स भूमिभागस्से'त्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र महती एका
 मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यामेकं योजनं बाहल्लेन सर्वात्मना मणिमंथी 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे
 ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि महानेको माणवकनामा चैत्यस्तम्भः प्रज्ञप्तः, अर्द्धाष्टमानि-सार्द्धानि सप्त योजनान्यूर्ध्वसुचैस्त्वेन अ-
 र्द्धेकोशं-धनुःसहस्रमानसुद्वेधेन, अर्द्धेकोशं विष्कम्भेन पडसिकः-पट्कोटीकः षड्विग्रहिकः 'बहरामयवदल्लसंठिए' इत्यादि महेन्द्रध्वज-
 वद् वर्णनमशेषमस्यापि तावद्वक्तव्यं यावद् 'बहवो सहस्सपत्तहत्थगा सव्वरयणामथा अच्छा जाव पडिख्वा' इति ॥ 'तस्स ण'मि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३१ ॥

त्यादि, तस्य माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्योपरि षट् क्रोशान् अवगाह्य उपरितनभागात् षट् क्रोशान् वर्जयित्वेति भावः, अधस्तादपि षट् क्रोशान् वर्जयित्वा मध्येऽर्द्धपञ्चमेषु योजनेषु बहवे 'सुवण्णरूपमया फलगा' इत्यादिफलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिक्कावर्णनं च प्रा-
ग्वत् ॥ 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु रजतमयेषु सिक्केषु बहवो वज्रमया गोलघृत्ताः समुद्रकाः, तेषु च वज्रमयेषु समुद्रकेषु बहूनि जिनस-
कथीनि संनिक्षिप्तानि तिष्ठन्ति यानि विजयस्य देवस्यान्येषां च बहूनां देवीनां चार्चनीयानि चन्दनतः वन्दनीयानि
खुल्यादिना पूजनीयानि पुष्पादिना माननीयानि बहुमानकरणतः सत्कारणीयानि वस्त्रादिना कल्याणं मङ्गलं दैवतं चैत्यमितिवुद्ध्या
पर्युपासनीयानि ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य माणवकस्य चैत्यस्तम्भस्य पूर्वस्यां दिशि अत्र महलेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, योजनमेक-
मायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वालना मणिमयी 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया
उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं तद्वर्णनं शेषाणि च भद्रासनानि तत्परिवारभूतानि प्राग्वत् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य माणव-
कनाम्नैत्यस्तम्भस्य पश्चिमायां दिशि अत्र महलेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, एकं योजनमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन 'सव्व-
मणिमयी' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं (देव) शयनीयं प्रज्ञप्तं, तस्य च देवशयनीय-
स्यायमेतद्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-नानामणिमयाः प्रतिपादाः-मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपटम्भकरणाय पादाः
प्रतिपादाः 'सौवर्णिकाः' सुवर्णमयाः 'पादाः' मूलपादाः, जाम्बूनदमयानि गात्राणि-ईपादीनि वज्रमया वज्ररत्नपूरिताः सन्धयः,
'नानामणिमये त्तिच्चे' इति चिचं नाम च्युतं वानमित्यर्थः, नानामणिमयं च्युतं-विशिष्टवानं रजतमयी तूली लोहिताक्षमयानि 'विन्वो-
यणा' इति उपधानकानि, आह च मूलटीकाकारः-—'विन्वोयणा-उपधानकानि उच्यन्ते' इति, तपनीयमय्यो गण्डोपधानकाः ॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
माणवक-
स्तम्भदेव-
शयनीयव-
उद्देशः २
सू० १३८

॥ २३१ ॥

'से णं देवसयणिज्जे' इत्यादि, तद् देवशयनीयं 'सालिङ्गनवर्तिकं' सह आलिङ्गनवर्त्यां—शरीरप्रमाणेनोपधानेन यद् तत्तथा 'उ-
 भओविन्वोयणे' इति उभयतः—उभौ—शिरोऽन्तपादान्तावाश्रित्य विन्वोयणे—उपधाने यत्र तद् उभयतोविन्वोयणं 'दुहतो उन्नते' इति
 उभयत उन्नतं 'मञ्जेणयगंभीरे' इति, मध्ये च नतं निम्नत्वाद् गम्भीरं च महत्त्वात् नतगम्भीरं गङ्गापुलिनवालुकाया अवदालो—विद-
 लनं पादादिन्यासेऽयोगमनमिति भावः तेन 'सालिसए' इति सदृशकं गङ्गापुलिनवालुकावदालसदृशं, तथा 'ओयविय' इति विशिष्टं
 परिकर्मितं क्षौमं—कार्पासिकं दुकूलं—वस्त्रं तदेव पट्ट ओयवियक्षौमदुकूलपट्टः स प्रतिच्छादनं—आच्छादनं यस्य तत्तथा, 'आईणगरू-
 यबूरनवणीयतूलफासे' इति प्राग्वत्, 'रत्तंसुयसंबुए' इति रत्तांशुकेन संबृतं रत्तांशुकसंबृतम्, अत एव सुरम्यं 'पासाइए' इत्यादि
 पद्चतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'तस्स णं'मित्यादि, तस्य देवशयनीयस्य उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महल्लेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, योजनमेकमा-
 यासविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन 'सव्वमणिमयी अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे णं'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि
 अत्र झुल्लको महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, तस्य प्रमाणं च वर्णकञ्च महेन्द्रध्वजवद्वक्तव्यः ॥ 'तस्स णं'मित्यादि, तस्य झुल्लकस्य महेन्द्रध्वजस्य
 पश्चिमायां दिशि अत्र विजयस्य देवस्य सम्बन्धी महात् एकञ्चोप्पालो नाम 'प्रहरणकोशः' प्रहरणस्थानं प्रज्ञप्तं, किंविशिष्टमित्याह—
 'सव्ववइरामए अच्छे जाव पडिक्खे' इति प्राग्वत् ॥ 'तत्थ णं'मित्यादि, तत्र चोप्पालकाभिधाने प्रहरणकोशे बहूनि परिघरत्नप्रमु-
 खाणि प्रहरणरत्नानि संक्षिप्तानि तिष्ठन्ति, कथम्भूतानीत्यत आह—उज्जवलानि—निर्मलानि सुनिशितानि—अतितेजितानि अत एव
 तीक्ष्णधाराणि प्रासादीयानीत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तीसे णं सभाए' इत्यादि, तस्याः सुधर्मायाः सभाया उपरि बहून्यष्टावष्टौ मङ्गलकानि,
 इत्यादि सर्वं प्राग्वत्तावक्तव्यं यावद्ब्रह्मवः सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३२ ॥

सभाए णं सुधम्माए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं सिद्धायतणे पणत्ते अद्धतेरस जोयणाइं
आयामेणं छजोयणाइं सकोसाइं विक्खंभेणं नव जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं जाव गोमाणसिया वत्तन्वया
जा चेव सहाए सुहम्माए वत्तन्वया सा चेव निरवसेसा भाणियन्वा तेहेव दारा सुहमंडवा पेच्छा-
घरमंडवा झया धूभा चेइयक्खला महिंदज्झया णंदाओ पुनखरिणीओ, तओ य सुधम्माए जहा
पमाणं मणगुलियाणं गोमाणसीया धूवययडिओ तेहेव भूमिभागे उल्लोए य जाव मणिफासे ॥
तस्स णं सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणत्ता दो जोयणाइं
आयामविक्खंभेणं जोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमयी अच्छा०, तीसे णं मणिपेढियाए उधिंए एत्थ
णं एगे महं देवच्छंदए पणत्ते दो जोयणाइं आयामविक्खंभेणं साइरेगाइं दो जोयणाइं उहुं
उच्चत्तेणं सब्वरयणामए अच्छे ॥ तत्थ णं देवच्छंदए अट्टसतं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहप्पमाण-
मेत्ताणं संणिखित्तं चिट्ठइ ॥ तासि णं जिणपडिमाणं अयमेयारूवे वणणावासे पणत्ते, तंजहा—
तवणिज्जमता हत्थतला अंकामयाइं णक्खवाइं अंतोलोहियक्खपरिसेयाइं कणगमया पादा कणगामया
गोप्फा कणगामतीओ जंघाओ कणगामया जाणू कणगामया ऊरु कणगामयाओ गायल्ल्हीओ
तवणिज्जमतीओ णाभीओ रिट्टामतीओ रोमरातीओ तवणिज्जमया चुचुया तवणिज्जमता सि-
रिक्खच्छा कणगमयाओ बाहाओ कणगमईओ पासाओ कणगमतीओ गीवाओ रिट्टामते मंसु

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सिद्धायत-
नाधि०
उद्देशः २
सू० १३९

॥ २३२ ॥

सिलप्पालमया उद्धा फलिहामया वृता तवणिज्जमतीओ जीहाओ तवणिज्जमया तालुया
 कणगमतीओ णासाओ अंतोलोहितक्खपरिसेयाओ अंकामयाइं अच्छीणि अंतोलोहितक्खप-
 रिसेताइं पुलगमतीओ दिट्ठीओ रिट्ठामतीओ तारगाओ रिट्ठामयाइं अच्छिपत्ताइं रिट्ठामतीओ
 भग्गुहाओ कणगामया कवोला कणगामया सवणा कणगामया णिडाला वद्धा वइरामतीओ
 सीसघडीओ तवणिज्जमतीओ केसंतकेसभूमिओ रिट्ठामया उवरिसुद्धजा । तासि णं जिणपडिमाणं
 पिट्ठतो पत्तेयं पत्तेयं छत्तधारपडिमाओ पणत्ताओ, ताओ णं छत्तधारपडिमाओ हिमरततकुंदेदु-
 सप्पकासाइं सकोरैटमल्लद्रामघवलाइं आतपत्तातिं सलीलं ओहारमाणीओ चिंइति ॥ तासि णं
 जिणपडिमाणं उभओ पासिं पत्तेयं पत्तेयं चामरधारपडिमाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं चामरधारप-
 डिमाओ चंदप्पहवइवेरुलियनाणामणि कणगरंयणविमलमहरिहतवणिज्जुल्ललविचित्तदंडाओ
 चिच्छ्रियाओ संखंककुंददगरयअमतमथितफेणपुंजसणिकासाओ सुहुमरयतदीहवालाओ धव-
 लाओ चामराओ सलीलं ओहारेमाणीओ चिंइति ॥ तासि णं जिणपडिमाणं पुरतो दो दो
 नागपडिमाओ - दो २ जक्खपडिमाओ दो २ भूतपडिमाओ दो २ कुंडधारपडिमाओ विणओ-
 णयाओ पायवडियाओ पंजलिउडाओ संणिविखत्ताओ चिंइति सव्वरयणामतीओ अच्छाओ
 सुण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ णीरयाओ णिप्पंकाओ जाव, पडिरूवाओ ॥ तासि णं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३३ ॥

जिणपडिमाणं पुरतो अट्टसतं घंटाणं अट्टसतं चंदणकलसाणं एवं अट्टसतं भिंगारगाणं एवं
आयंसगाणं थालाणं पातीणं सुपतिट्ठकाणं मणगुलियाणं वातकरगाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं
हयकंठगाणं जाव एसअकंठगाणं पुप्फचंगेरीणं जाव लोमहृत्यचंगेरीणं पुप्फपडलगाणं अट्टसयं
तेल्लसमुग्गाणं जाव धूवगडच्छुयाणं सण्णित्तं चिट्ठति ॥ तस्स णं सिद्धायतणस्स णं उप्पि
बहवे अट्टमंगलगा-ञ्जया छत्तातिच्छत्ता उत्तिमागारा सोलसविहेहिं रयणेहिं उवसोभिया
तंजहा—रयणेहिं जाव रिट्ठेहिं ॥ (सू० १३९)

‘सभाए ण’मित्यादि, सभायाः सुधर्म्माया उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महदेकं सिद्धायतनं प्रज्ञप्तम्, अर्द्धत्रयोदश योजनान्यायामेन
पट् सक्रोशानि योजनानि विष्कम्भतो नव योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेनेत्यादि सर्वं सुधर्म्मावद्वक्तव्यं यावद् गोमानसीवक्तव्यता, तथा चाह—
‘जा चेव सभाए सुधर्म्माए वत्तव्वया सा चेव निरवसेसा भाणियव्वा जाव गोमाणसियाओ’ इति, किमुक्तं भवति ?—यथा सुध-
र्म्मायाः सभायाः पूर्वदक्षिणोत्तरवर्तीनि त्रीणि द्वाराणि, तेषां च द्वाराणां पुरतो मुखमण्डपानां पुरतः प्रेक्षागृह-
मण्डपाः, तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतश्चैत्यस्तूपाः सप्रतिमाः, तेषां च चैत्यस्तूपाणां पुरतश्चैत्यवृक्षाः, तेषां च चैत्यवृक्षाणां पुरतो
महेन्द्रध्वजाः, तेषां च महेन्द्रध्वजानां पुरतो नन्दापुष्करिण्य उक्ताः, तदनन्तरं च सभायां सुधर्म्मायां षड् गुलिकासहस्राणि पट् गो-
मानसीसहस्राण्यप्युक्तानि तथाऽत्रापि सर्वमनेनैव क्रमेण निरवशेषं वक्तव्यम्, उल्लोकवर्णनं बहुसमरमणीयभूमिभागवर्णनमपि तथैव ॥
‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य (सिद्धायतनस्य) बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महल्लोका मणिपीठिकां प्रज्ञप्ता द्वे

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सिद्धायत-
नाधि०
उद्देशः २
सू० १३९

॥ २३३ ॥

योजने आयामविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं बाह्येन सर्वमणिमयी अञ्छा इत्यादि प्राग्वत् । तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महा-
 नेको देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः सातिरेके द्वे योजने ऊर्ध्वसुवैस्त्वेन द्वे योजने आर्यामविष्कम्भाभ्यां सर्वासना रत्नमया अञ्छा इत्यादि प्रा-
 ग्वत् ॥ 'तत्थ ग'मित्यादि, तत्र देवच्छन्दके 'अष्टशतम्' अष्टाधिकं शतं जिनप्रतिमानां जिन्तोसेधप्रमाणमात्राणां पञ्चधनुःशतप्र-
 माणानामिति भावः सन्निश्चितं तिष्ठति ॥ 'तासि णं जिणपडिमाण'मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानामयेतद्रूपो 'वर्णावासः' वर्णक-
 निवेशः प्रज्ञप्तः, तपनीयमयानि हस्ततलपादतलानि 'अङ्कमयाः' अङ्करत्नमया अन्तः—मध्ये लोहिताक्षरत्नप्रतिपेका नखाः, कनकमय्यो
 जङ्घाः, कनकमयानि जानूनि, कनकमया ऊरवः, कनकमय्यो गात्रयष्टयः, तपनीयमया नाभयः, रिष्टरत्नमय्यो रोमराजयः, तपनी-
 यमयाः 'बुच्चुकाः' स्तनाग्रभागाः, तपनीयमयाः श्रीवृक्षाः (वत्साः) 'शिलाप्रवालमयाः' विट्टमया ओष्ठाः, स्फटिकमया दन्ताः,
 तपनीयमय्यो जिह्वाः, तपनीयमयानि तालुकानि, कनकमय्यो नासिकाः अन्तर्लोहिताक्षरत्नप्रतिसेकाः, अङ्कमयानि अक्षीणि अन्तर्लो-
 हिताक्षप्रतिसेकानि, रिष्टरत्नमय्योऽक्षिमध्यगतास्तारिकाः, रिष्टरत्नमयानि अक्षिपत्राणि, रिष्टरत्नमय्यो ध्रुवः, कनकमयाः कपोलाः,
 कनकमयाः श्रवणाः, कनकमय्यो ललाटपट्टिकाः, वज्रमय्यः शीर्षघटिकाः, तपनीयमय्यः केशान्तकेशभूमयः, केशानामन्तभूमयः केशभू-
 मयश्चेति भावः, रिष्टमया उपरि मूर्धजाः—केशाः, तासां जिनप्रतिमानां पृष्ठत एकैका छत्रधरप्रतिमा हेमरजतकुन्देन्दु (समान) प्रकाशं
 सकोरिदमाल्यदामधवलमातपत्रं गृहीत्वा सलीलं धरन्ती तिष्ठति ॥ 'तासि णं जिणपडिमाण'मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानां प्रत्येक-
 सुभयोः पार्श्वयोर्द्वे द्वे चमरधारप्रतिमे प्रज्ञप्ते, 'चन्दपभवइवेरुलियनाणामणिरयणखचितदंडाओ' इति चन्द्रप्रभः—चन्द्रकान्तो
 वज्रं वैडूर्यं च, प्रतीतं चन्द्रप्रभवज्रवैडूर्योणि शेषाणि च नानामणिरत्नानि खचितानि येषु दण्डेषु ते तथा, एवंरूपाश्चित्राः—नानाप्र-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २३४ ॥

कारा दण्डा येषां तानि तथा, सूत्रे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात्, 'सुहुमरययदीहवालाओ' इति सूक्ष्माः—रुक्षणा रजतस्य—रजतमया बाला येषां तानि तथा, 'संखंकुंददगरयअमयमहियेफणपुंजसन्निकासाओ धवलाओ चामराओ' इति प्रतीतं चामराणि गृहीत्वा सलीलं वीजयन्त्यस्तिष्ठन्ति ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां जिनप्रतिमानां पुरतो द्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे भूतप्रतिमे द्वे द्वे कुण्डधारप्रतिमे संनिक्षिप्ते तिष्ठतः, ताश्च 'सन्वरयणामईओ अच्छाओ' इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तस्मिन्' देवच्छन्दके जिनप्रतिमानां पुरतोऽष्टशतं घण्टानामष्टशतं चन्दनकलशानामष्टशतं शृङ्गाराणामष्टशतमादर्शानामष्टशतं स्थालानामष्टशतं पात्रीणामष्टशतं सुप्रतिष्ठानामष्टशतं मनोगुलिकानां—पीठिकाविशेषरूपाणामष्टशतं वातकरकाणामष्टशतं चित्राणां रत्नकरण्डकाणामष्टशतं ह्यकण्ठानामष्टशतं गजकण्ठानामष्टशतं नरकण्ठानामष्टशतं किंनरकण्ठानामष्टशतं किंपुरुषकण्ठानामष्टशतं महोरगकण्ठानामष्टशतं गन्धर्वकण्ठानामष्टशतं द्रुपभकण्ठानामष्टशतं पुष्पचङ्गेरीणामष्टशतं माल्यचङ्गेरीणामष्टशतं चूर्णचङ्गेरीणामष्टशतं गन्धचङ्गेरीणामष्टशतं वस्त्रचङ्गेरीणामष्टशतमाभरणचङ्गेरीणामष्टशतं लोमहस्तचङ्गेरीणां लोमहस्तका—मयूरपिच्छपुञ्जनिकाः अष्टशतं पुष्पपटलकानामष्टशतं माल्यपटलकानां मुत्कलानि पुष्पाणि प्रथितानि माल्यानि अष्टशतं चूर्णपटलकानाम्, एवं गन्धवस्त्राभरणसिद्धार्थलोमहस्तकपटलकानामपि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं वक्तव्यम्, अष्टशतं सिंहासनानामष्टशतं छात्राणामष्टशतं चामराणामष्टशतं तैलसमुद्गकानामष्टशतं कोष्ठसमुद्गकानामष्टशतं चोयकसमुद्गकानामष्टशतं तगरसमुद्गकानामष्टशतमेलासमुद्गकानामष्टशतं हरितालसमुद्गकानामष्टशतं हिङ्गुलकसमुद्गकानामष्टशतं मनःशिलासमुद्गकानामष्टशतं अंजनसमुद्गकानां, सर्वाण्यप्येतानि तैलादीनि परमसुरभिगन्धोपेतानि द्रष्टव्यानि, अष्टशतं ध्वजानाम्, अत्र सङ्ग्रहणिगार्थे—'वंदणकलसा भिंगारगा य आयंसगा य थाला य। पाईओ सुपइहा मणगुलिया वायकरगा य ॥१॥

३ प्रतिपत्तौ
मनुष्या०
सिद्धायत-
नवर्णनं
उद्देशः २
सू० १३९

॥ २३४ ॥

चित्ता रयणकरंडा ह्यगयनरकंठगा य चंगेरी । पडला सिंहासणछत्तचामरा समुगयक(जु)या य ॥ २ ॥” अष्टशतं धूपकडुच्छुकानां संनिक्षिप्तं तिष्ठति ॥ ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य सिद्धायतनस्य उपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि, ध्वजच्छत्रातिष्ठत्रादीनि तु प्राग्वत् ॥

तस्स णं सिद्धाययणस्स णं उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं उववायसभा पणत्ता जहा सुधम्ममा तहेव जाव गोमाणसीओ उववायसभाएवि द्वारा सुहमंडवा सब्वं भूमिभागे तहेव जाव मणिफासो (सुहम्मसासभावत्तव्वया भाणियव्वा जाव भूमीए फासो) ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणत्ता जोयणं आयामविक्खंभेणं अद्धजोयणं बाहल्लेणं सब्वमणिमती अच्छा, तीसे णं मणिपेढियाए उप्पि एत्थ णं एगे महं देवसयणिजे पणत्ते, तस्स णं देवसयणिज्जस्स वण्णओ, उववायसभाए णं उप्पि अट्टमंगलगा झया छत्तातिच्छत्ता जाव उत्तिमागारा, तीसे णं उववायसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एत्थ णं एगे महं हरए पणत्ते, से णं हरए अद्धतेरसजोयणाइं आयामेणं छकोसात्तिं जोयणाइं विक्खंभेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे वण्णओ जहेव गंदाणं पुक्खरिणीणं जाव तोरणवण्णओ, तस्स णं हरतस्स उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं अभिसेयसभा पणत्ता जहा सभासुधम्ममा तं चेव निरवसेसं जाव गोमाणसीओ भूमिभाए उल्लोए तहेव ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणत्ता जोयणं आयामविक्खंभेणं

अद्धजोयणं बाहल्लेणं सन्वमणिमया अच्छा ॥ तीसे णं मणिपेढियाए उप्पि एत्थ णं महं एगे
सीहासणे पणत्ते, सीहासणवण्णओ अपरिवारो ॥ तत्थ णं विजयस्स देवस्स सुबहु अभिसेक्के
भंडे संणिविखत्ते चिट्ठति, अभिसेयसभाए उप्पि अट्टमंगलए जाव उत्तिमागारा सोलसविधेहिं
रयणेहिं, तीसे णं अभिसेयसभाए उत्तरपुरत्थिमेणं एत्थ णं एगा महं अलंकारियसभावत्तव्वया
भाणियव्वा जाव गोमाणसीओ मणिपेढियाओ जहा अभिसेयसभाए उप्पि सीहासणं स(अ)-
परिवारं ॥ तत्थ णं विजयस्स देवस्स सुबहु अलंकारिए भंडे संनिविखत्ते चिट्ठति, उत्तिमागारा
अलंकारिय० उप्पि मंगलगा झया जाव (छत्ताइछत्ता) ॥ तीसे णं आलंकारियसहाए उत्तरपुरत्थि-
मेणं एत्थ णं एगा महं ववसातसभा पणत्ता, अभिसेयसभावत्तव्वया जाव सीहासणं अपरिवारं
॥ त(ए)त्थणं विजयस्स देवस्स एगे महं पोत्थयरणे संनिविखत्ते चिट्ठति, तत्थ णं पोत्थयरणस्स
अयमेयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते, तंजहा—रिट्ठामतीओ कंविआओ [रयतामतातिं पत्ताकाइं रिट्ठाम-
यातिं अक्खराइं] तवणिज्जमए दोरे पाणामणिमए गंठी (अंकमयाइं पत्ताइं) वेरुलियमए लिप्पासणे
तवणिज्जमती संकला रिट्ठमए छादने रिट्ठामया मसी वइरामयी लेहणी रिट्ठामयाइं अक्खराइं
धम्मिणए सत्थे ववसायसभाए णं उप्पि अट्टमंगलगा झया छत्तातिछत्ता उत्तिमागारेति । तीसे णं

वसा(ववा)यसभाए उत्तरपुरच्छिमेणं एगे महं बलिपेढे पणत्ते दो जोयणाहं आयामविवलंभेणं
जोयणं बाहल्लेणं सव्वरयतामए अच्छे जाव पडिरूवे ॥ एत्थ णं तस्स णं बलिपेढस्स उत्तरपुर-
त्थिमेणं एगा महं णंदापुक्खरिणी पणत्ता जं चेव माणं हरयस्स तं चेव सव्वं ॥ (सू० १४०)

‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य सिद्धायतनस्य उत्तरपूर्वस्यामत्र महत्येका उपपातसभा प्रज्ञप्ता, तस्याश्च सुधम्मसमाया इव प्रमाणं त्रीणि
द्वाराणि तेषां च द्वाराणां पुरतो सुखमण्डपा इत्यादि सर्वे तावद्वक्तव्यं यावद् गोमानसीवर्णनं; तदनन्तरसुल्लोकवर्णनं ततो भूमिमा-
गवर्णनं तावद् यावन्मणीनां स्पर्शः, तथा चाह—‘सुहम्मसभावत्तवया भाणियव्वा जाव भूसीए फासो’ इति ॥ ‘तस्स ण’मित्यादि,
तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभारोऽत्र महत्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं
बाह्येन सर्वांसना मणिसयी अच्छा इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत्, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं,
तस्या स्वरूपवर्णनं यथा सुधम्मसायां सभायां देवशयनीयस्य तस्य तथा द्रष्टव्यं, तस्या अपि उपपातसभाया उपरि अष्टावर्षो मङ्गलकानी-
त्यादि प्राग्वत् ॥ ‘तीसे ण’मित्यादि, तस्या उपपातसभाया उत्तरपूर्वस्यां दिशि अत्र महनेको इदः प्रज्ञप्तः; अर्द्धत्रयोदश योजना-
न्यायामेन षड् योजनानि सक्रोशानि विष्कम्भेन दश योजनान्युद्धेधेन ‘अच्छे सण्हे रयथाक्खले’ इत्यादि नन्दापुष्करिणीवत्सर्व-
निरवशेषं वाच्यं, तथा चाह—‘आयामुव्वेहेणं विक्खंभेणं वन्नओ जो चेव नन्दापुक्खरिणीण’मिति ॥ ‘तीसे ण’मित्यादि, स इद

१ अत्र प्रथमं जीर्णपुस्तके नन्दापुष्करिणीविचेननं वर्तते पश्चात् बलिपीठस्य परं च टीकायां प्रथमं बलिपीठस्य पश्चात् नन्दायाः, एतदनुसारेण मयाऽप्यत्रैवं लिखितं
२ अस्या वक्ष्यमाणत्याख्याया मूलपाठो न इत्यते पुस्तकेषु.

एकया पद्मवरवेदिकया एकेन च वनखण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः, पद्मवरवेदिकाया वर्णनं वनपण्डवर्णनं च तावद् यावत् 'तत्थ णं बह्वे वाणमंतरा देवा य देवीओ य आसयंति जाव विहरंती'ति, तस्य ऋदस्य 'त्रिदिशि' तिस्र्यु दिक्षु त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां तोरणानां च (वर्णनं पूर्ववत्.) 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य ऋदस्य उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महल्येकाऽभियेकसभा प्रज्ञप्ता, साऽपि प्रमाणस्वरूपद्वारमुखमण्डपप्रेक्षागृहमण्डपचैत्यस्तूपवर्णनादिप्रकारेण सुधर्मासभान्नामद्वक्तव्या यावद् गोमानसीवक्तव्यता, तदनन्तरं तथैवोक्तवर्णनं भूमिभागवर्णनं च तावद् यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहु-समरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्येदेशभागे अत्र महल्येका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता योजनमेकमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वासना मणिसयी 'अच्छा सण्हा' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि अत्र महदेकं सिंहासनं प्रज्ञप्तं, सिंहासनवर्णकः प्राग्वत्, नवरमत्र परिवारभूतानि भद्रासनानि न वक्तव्यानि ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, तस्मिन् सिंहासने विजयस्य देवस्य योग्यं सुबहु 'अभियेकभाण्डम्' अभियेकोपस्करः संनिक्षिप्तः तिष्ठति, तस्याश्चाभियेकसभाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महल्येकाऽलङ्कारसभा प्रज्ञप्ता, सा च प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपप्रेक्षागृहमण्डपादिवर्णनप्रकारेणाभियेकसभावत्तावद्वक्तव्या यावदपरिवारं सिंहासनम् ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तत्र' सिंहासने विजयदेवस्य योग्यं सुबहु 'आलङ्कारिकम्' अलङ्कारयोग्यं भाण्डं संनिक्षिप्तं तिष्ठति ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या अलङ्कारसभाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महल्येका व्यवसायसभा प्रज्ञप्ता, सा चाभियेकसभावत्प्रमाणस्वरूपद्वारत्रयमुखमण्डपादिवर्णकप्रकारेण तावद्वक्तव्या यावदपरिवारं सिंहासनम् ॥ 'एत्थ ण'मित्यादि, 'अत्र' सिंहा-

१ अत्र संबंधद्युटितो दृश्यते.

सने महदेकं पुस्तकरत्नं संनिक्षिप्तं लिखति, तस्य च पुस्तकरत्नस्यायमेतद्रूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः—'रिष्टमर्थ्यौ' रिष्टरत्नात्मिके कस्मिन्के पुष्टके इति भावः, रजतमयो(तपनीयमयो)द्वरको यत्र पत्राणि प्रोतानि सन्ति, नानामृणिसयो ग्रन्थिर्द्वरकस्यादौ येन पत्राणि न निर्गच्छन्ति 'अङ्कमयानि' अङ्करत्नमयानि पत्राणि नानामणि(वैद्वर्य)मयं लिप्तासनं—मपीभाजनमित्यर्थः, तपनीयमयी शृङ्खला मपीभाजन-तसत्का रिष्टरत्नमयसुपरितनं तस्य छादनं 'रिष्टमयी' रिष्टरत्नमयी मपी वज्रमयी लेखिनी रिष्टमयान्यक्षराणि धार्मिकं लेख्यं, तस्याश्च उपपातसमाया उत्तरपूर्वस्थां दिशि महदेकं बलिपीठं प्रज्ञप्तं द्वे योजने आयामविष्कम्भाभ्यां योजनमेकं बाहल्येन 'अच्छे सण्हे' इत्यादि विशेषणजातं प्रागवत् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बलिपीठस्य उत्तरपूर्वस्थां दिशि अत्र महलेका नन्दापुष्करिणी प्रज्ञप्ता, सा च ऋद-प्रमाणा, ऋदस्येव च तस्या अपि त्रिसोपानवर्णनं तोरणवर्णनं च प्रागवत् ॥ तदेवं यत्र यादृग्भूता च राजधानी विजयस्य देवस्य तदे-तद् उपवर्णितं, सम्प्रति विजयो देवस्तत्रोत्पन्नस्तदा यदकरोद् यथा च तस्याभिषेकोऽभवत्तदुपदर्शयति—

तेणं कालेणं तेणं समएणं विजए देवे विजयाए रायहाणीए उववातसभाए देवसयणिज्जंसि देव-
दूसंतरिते अंगुलस्स असंखेज्जतिभागमेत्तीए बोदीए विजयदेवत्ताए उववणे ॥ तए णं से
विजये देवे अहुणोववणमेत्ताए चेव समाणे पंचविहाए पज्जतीए पज्जतीभावं गच्छति, तंजहा
—आहारपज्जतीए सररीरपज्जतीए इंदियपज्जतीए आणापाणुपज्जतीए भासामणपज्जतीए ॥ तए
णं तस्स विजयस्स देवस्स पंचविहाए पज्जतीए पज्जतीभावं गयस्स इमे एयारूवे अज्झत्थिए चित्तिए
पत्थिते मणोगए संकप्पे समुप्पज्जित्था—किं मे पुब्बं सेयं किं मे पच्छा सेयं किं मे पुब्बिं कर-

णिज्जं किं मे पच्छा करणिज्जं किं मे पुब्बिं वा पच्छा वा हिताए सुहाए खेमाए णीस्सेसयाते
अणुगामियत्ताए भविस्सतीतिकट्टु एवं संपेहेति ॥ तते णं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियप-
रिसोववणणा देवा विजयस्स देवस्स इमं एतारुवं अज्झत्थितं चित्थियं पत्थियं मणोणयं संकप्पं
ससुप्पणं जाणित्ता जेणामेव से विजए देवे तेणामेव उवागच्छंति तेणामेव उवागच्छित्ता वि-
जयं देवं करतलपरिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं वद्धावैति जएणं
विजएणं वद्धावेत्ता एवं वधासी—एवं खलु देवाणुप्पियाणं विजयाए रायहाणीए सिद्धायत-
णंसि अट्टसतं जिणपड्डिमाणं जिणुस्सेहपमाणमेत्ताणं संनिविल्लत्तं चिट्ठति सभाए य सुधम्माए
माणवए चेतियखंभे वइरामएसु गोलवट्टससुगतेसु बहूओ जिणसंक्खाओ सन्निविल्लत्ताओ
चिट्ठंति जाओ णं देवाणुप्पियाणं अत्तेसिं च बहूणं विजयरायहाणिवत्थव्वाणं देवाणं देवीण य
अच्चणिज्जाओ वंदणिज्जाओ पूयणिज्जाओ सक्कारणिज्जाओ सम्माणणिज्जाओ कल्लाणं मंगलं देवयं
चेत्थियं पल्लुवासणिज्जाओ एतणं देवाणुप्पियाणं पुब्बिंपि सेयं एतणं देवाणुप्पियाणं पच्छावि
सेयं एतणं देवा० पुब्बिं करणिज्जं पच्छा करणिज्जं एतणं देवा० पुब्बिं वा पच्छा वा जाव आणुगा-
मियत्ताते भविस्सतीतिकट्टु महता महता जय(जय)सद्दं पवंजंति ॥ तए णं से विजए देवे तेसिं सामा-
णियपरिसोववणणाणं देवाणं अंतिए एयमट्टं सोच्चा णिसम्म हट्ट तुट्ट जाव हियते देवसंयणिज्जा-

३ प्रतिपत्तौ
तिर्यग्धि-
कारे विज-
यदेवाभि-
पेकः
उद्देशः २
सू० १४३

॥ २३७ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ २३७ ॥

ओ अब्भुद्धेइं २ ता दिव्वं देवदूसजुयलं परिहेइ २ ता देवसंयणिज्जाओ पच्चोरुहइ २ हि सा उपपातसं-
 भ्राओ पुरत्थिमेणं वारेण णिगगच्छइ २ सा जेणेव हरते तेणेव उवागच्छति उवागच्छिता हरयं
 अणुपदाहिणं करेमाणे पुरत्थिमेणं तोरणेणं अणुप्यविसति २ सा पुरत्थिमिह्णेणं तिसोवाणं-
 पडिरुवएणं पच्चोरुहति २ हरयं ओगाहति २ सा जलावगाहणं करेति २ सा जलमज्जणं करेति २ सा
 जलकिडुं करेति २ सा आर्यंते चोक्खे परमसूतिभूते हरतातो पच्चुत्तरति २ सा जेणामेव अभिसेयं-
 सभा तेणामेव उवागच्छति २ सा अभिसेयसंभं पदाहिणं करेमाणे पुरत्थिमिह्णेणं वारेणं अणुपवि-
 सति २ सा जेणेव सए सीहासणे तेणेव उवागच्छति २ सा सीहासणवरगते पुरच्छाभिमुहे सणिणं-
 सण्णे ॥ तते णं तस्स विजयस्स देवस्स सामाणियपरिसोववणगा देवा आभिओगिते देवे सदावें-
 ति २ ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवानुत्पिया! विजयस्स देवस्स महत्थं महग्घं महरिहं
 विपुलं इदाभिसेयं उवट्टवेह ॥ तते णं ते आभिओगिता देवा सामाणियपरिसोववणणेहिं एवं
 बुत्ता समाणा हट्टुट्ट जाव हितया करतलपरिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं देवा
 तहत्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति २ ता उत्तरपुरत्थिमं विसीभागं अवक्कमंति २ सा
 वेउब्बियसमुग्घाएणं समोहणंति २ ता संखेज्जाइं जेयणाइं दंडं णिसरंति तं०—रयणाणं जाव रि-
 ट्ठाणं, अहावाथरे पोगले परिसाडंति २ ता अहासुहुमे पोगले परियायंति २ सा दोच्चपि वेउ-

विवयसमुद्घाएणं समोहणंति २ ता अट्टसहस्सं सोवणियाणं कलसाणं अट्टसहस्सं रूपामयाणं कलसाणं अट्टसहस्सं मणिमयाणं अट्टसहस्सं सुवणरूपामयाणं अट्टसहस्सं सुवणमणिमयाणं अट्टसहस्सं रूपामणिमयाणं अट्टसहस्सं सुवणरूपामताणं अट्टसहस्सं भोमेज्जाणं अट्टसहस्सं भिंगारगणं एवं आयंसगणं थालाणं पातीणं सुपतिट्टकाणं चित्ताणं रयणकरंडगाणं पुष्फचंगेरीणं जाव लोमहत्थचंगेरीणं पुष्फपडलगाणं जाव लोमहत्थगपडलगाणं अट्टसतं सीहासणाणं छत्ताणं चामराणं अवपडगाणं बट्टकाणं तवसिस्पाणं खोरकाणं पीणकाणं तेल्लसमुग्गकाणं अट्टसतं धूवकडुच्छुयाणं विउव्वंति ते साभाविए विउव्विए य जाव धूवकडुच्छुए य गेण्हंति गेण्हत्ता विजयातो रायहाणीतो पडिनिक्खमंति २ ता ताए उक्किट्टाए जाव उच्छुताए दिव्वाए देवगंतीए तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुद्घाणं मज्झं मज्झेणं वीयीवयमाणा २ जेणेव खीरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छत्ता खीरोदगं गिण्हत्ता जातिं तत्थ उप्पलाहं जाव सतसहस्सपत्तातिं तातिं गिण्हंति २ ता जेणेव पुक्खरोदे समुद्दे तेणेव उवागच्छंति २ ता पुक्खरोदगं गेण्हंति पुक्खरोदगं गिण्हत्ता जातिं तत्थ उप्पलाहं जाव सतसहस्सपत्ताहं ताहं गिण्हंति २ ता जेणेव समयखेत्ते जेणेव भरहेरयतिं वासाहं जेणेव मागधवरदामपभासाहं तित्थाहं तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छत्ता तित्थोदगं गिण्हंति २ ता तित्थमट्ठियं गेण्हंति २ ता जेणेव गंगासि-

धुरत्तारत्तवतीसलिला तेणेव उवागच्छंति २ सा सरितोदगं गेण्हंति २ सा उभओ तडमद्वियं गे-
 ण्हंति गेण्हत्ता जेणेव बुल्लहिमवंतसिहरिवासधरपव्वता तेणेव उवागच्छंति, तेणेव उवाग-
 च्छित्ता सव्वतूवरे य सव्वपुप्फे य सव्वगंधे य सव्वमल्ले य सव्वोसहिसिद्धत्थए गिण्हंति-सव्वो-
 सहिसिद्धत्थए गिण्हत्ता जेणेव पउमद्दहपुंडरीयद्दहा तेणेव उवागच्छंति तेणेव २ द्दहोदगं गे-
 ण्हंति जातिं तत्थ उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं ताइं गेण्हंति ताइं गिण्हत्ता जेणेव हेमवय-
 हेरणवयाइं वासाइं जेणेव रोहियरोहितंसुवण्णकूलरुप्पकूलाओ तेणेव उवागच्छंति २ सा
 सलिलोदगं गेण्हंति २ सा उभओ तडमद्वियं गिण्हंति गेण्हत्ता जेणेव सद्दावातिमालवंतपरि-
 यागा वट्ठवेतहुपव्वता तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सव्वतुवरे य जाव सव्वो-
 सहिसिद्धत्थए य गेण्हंति, सिद्धत्थए य गेण्हत्ता जेणेव महाहिमवंतरुप्पिवासधरपव्वता तेणेव
 उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता सव्वपुप्फे तं चेव जेणेव महापउमद्दहमहापुंडरीयद्दहा तेणेव
 उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं तं चेव जेणेव हरिवासे रम्मवासेति जेणेव
 हेरकान्तहरिकंतणरकंतनारिकंताओ सलिलाओ तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छित्तां स-
 लिलोदगं गेण्हंति सलिलोदगं गेण्हत्ता जेणेव विथडावइंगंधावतिवट्ठवेयहुपव्वया तेणेव उवाग-
 च्छंति सव्वपुप्फे य तं चेव जेणेव णिसह्नीलवंतवासहरपव्वता तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवा-

गच्छत्ता संवत्तुरे य तहेव जेणेव तिगिच्छदहकेसरिदहा तेणेव उवागच्छंति २ सा जाइं
तंत्य उप्पलाइं तं चैव जेणेव पुंभवविदेहावरविदेहवासाइं जेणेव सीधासीओयाओ महाणईओ
जंहा णईओ जेणेव संवचक्खवट्टिविजया जेणेव संवमागहवरदामपभासाइं तित्थाइं तहेव जहेव
जेणेव संववक्खारपवता संवत्तुरे य जेणेव संवंतरणदीओ सलिलोदगं गेणहंति २ तं चैव
जेणेव मंदरे पवते जेणेव भद्दसालवणे तेणेव उवागच्छंति संवत्तुरे य जाव संवोसहिसिद्धत्थए
गिणहंति २ ता जेणेव णंदणवणे तेणेव उवागच्छइ २ ता संवत्तुरे जाव संवोसहिसिद्धत्थे य
सरसं च गोसीसचंदणं गिणहंति २ ता जेणेव सोमणसवणे तेणेव उवागच्छंति तेणेव उवागच्छत्ता
संवत्तुरे य जाव संवोसहिसिद्धत्थए य सरसगोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणदामं गेणहंति
गेण्हत्ता जेणेव पंडगवणे तेणामेव समुवागच्छंति तेणेव समुवा० २ ता संवत्तुरे जाव संवोसहि-
सिद्धत्थए सरसं च गोसीसचंदणं दिव्वं च सुमणोदामं द्दश्यमलयसुगंधिए य गंधे गेणहंति २
ता एगतो म्लिंति २ ता जंबूदीवस्स पुरत्थिमिह्लेणं दारेणं गिगच्छंति पुरत्थिमिह्लेणं निगग-
च्छत्ता ताए उक्किट्टाए जाव दिव्वाए देवगतीए तिरियमसंखेज्जाणं दीवससुद्धानं मज्झंमज्जेणं
वीथीवयमाणा २ जेणेव विजया रांयंहाणी तेणेव उंवागंच्छंति २ ता विजयं रांयंहाणि अणुप्यंथा-
हिणं करंमाणा २ जेणेव अभिसेयसभां जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छंति २ ता करतलपरि-

गहितं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु जएणं विजएणं चद्धावेंति विजयस्स देवस्स तं महत्थं
 मंहग्घं महरिहं विपुलं अभिसेयं उवट्ठवेंति ॥ तते णं तं विजयदेवं चत्तारि य सामाणियसाह-
 र्सीओ चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ तिण्णि परिसाओ सत्तं अणिया सत्त अणिया-
 हिर्वई सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ अन्ने य बहवे विजयरायधाणिवत्थव्वगा वाणमंतरा देवा य
 देवीओ य तेहिं साभावितेहि उत्तरवेडव्वितेहिं य वरकमलपतिट्ठाणेहिं सुरभिवरवारिपडिपुण्णेहिं
 चंदणकयचच्चातेहिं आविद्धकंठेगुणेहिं पडमुग्गपलपिधाणेहिं करतलसुकुमालकोमलपरिग्गहिपुहिं
 अट्टसहस्साणं सोवणियाणं कलसाणं रूपमयाणं ताव अट्टसहस्साणं भोमेयाणं कलसाणं संब्वो-
 दएहिं सब्वमट्टियाहिं सब्वतुवरेहिं सब्वपुग्गेहिं जाव सब्वोसहिंसिद्धत्थएहिं सव्विह्वीए सब्वजुत्तीए
 सब्वबलेणं सब्वसमुदएणं सव्वायरेणं सब्वविभूतिए सब्वविभूसाए सब्वसंभमेणं संब्वोरोहेणं
 सब्वणाडएहिं सब्वपुग्गंधमल्लालंकारविभूसाए सब्वदिव्वतुडियिणाएणं महंया इह्वीए महंया
 जुत्तीए महंया बलेणं महता समुदएणं महता तुरियजमगसमगपडुप्पवांदितरवेणं संखणं वपं-
 डहभेरिञ्जल्लरिखरसुरवसुयंगडुदुहिह्हुक्कणिग्घोससंनिनादितरवेणं महता महता इंदांभिसेगेणं
 अभिसिंचंति ॥ तए णं तस्स विजयस्स देवस्स महता इंदांभिसेगंसि वट्टमांणंसि अप्पेगं-
 तिया देवा णच्चोदगं णातिमट्टियं पविरलफुसियं दिव्वं सुरभिं रयरएणुविणासणं गंधोदगवांसं

वासंति, अप्पेगतिया देवा णिहतरयं णट्ठरयं भट्ठरयं पसंतरयं उवसंतरयं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं रायहाणिं सन्निभतरबाहिरियं आसितसम्मज्जितोवल्लितं सिच्चसुइसम्मट्ठरथंतरा-
वणवीहियं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं रायहाणिं मंचातिमंचकलितं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं रायहाणिं णाणाविहरारंजियज्जसियजयविजयवेजयन्तीपडागतिपडागमंडितं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं रायहाणिं लाउल्लोइयमहियं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं गोसीससरसरत्तचंदणद्वरदिणपंचगुलितलं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं उवचियचंदणकलसं चंदणघडसुकयतोरणपड्डिवारदेसभागं करंति, अप्पेगतिया देवा विजयं आसत्तोसत्तविपु-
लवट्टवघारितमल्लदामकलावं करंति, अप्पेगइया देवा विजयं रायहाणिं पंचवणसरससुर-
भिसुक्कपुप्फपुंजोवयारकलितं करंति, अप्पेगइया देवा विजयं कालागुरुपवरकुंडुरुक्कतुरुक्कधूवडज्झं-
तमघमघंतगंधुयाभिरामं सुगंधवरगंधियं गंधवट्टिभूयं करंति, अप्पेगइया देवा हिरणवासं वासंति, अप्पेगइया देवा सुवणवासं वासंति, अप्पेगइया देवा एवं रयणवासं वइरवासं पुप्फवासं मल्लवासं गंधवासं चुण्णवासं वत्थवासं आहरणवासं, अप्पेगइया देवा हिरणविधिं भाइति, एवं सुवणविधिं रयणविधिं वतिरविधिं पुप्फविधिं मल्लविधिं चुण्णविधिं गंधविधिं वत्थविधिं भाइति आभरणविधिं ॥ अप्पेगतिया देवा दुयं णट्टविधिं उवदंसंति अप्पेगतिया

विलंबितं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगइया देवा हुतविलंबितं णाम णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया
 देवा अंचियं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा रिभितं णट्टविधिं उवदंसेति अ० अंचि-
 तरिभितं णाम दिव्वं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा आरभडं णट्टविधिं उवदंसेति
 अप्पेगतिया देवा भसोलं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा आरभडभसोलं णाम दिव्वं
 णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा उप्पायणिवांयपवुत्तं संकुच्चियपसारियं रियारियं भंतसं-
 भंतं णाम दिव्वं णट्टविधिं उवदंसेति अप्पेगतिया देवा चउव्विधं वातियं वादेंति, तंजहा—
 ततं विततं घणं छुसिरं, अप्पेगतिया देवा चउव्विधं गेयं गातंति, तंजहा—उव्विखत्तयं पवत्तयं
 मंदायं रोइदावसाणं, अप्पेगतिया देवा चउव्विधं अभिणयंति, तंजहा—द्विद्धत्तियं
 पाडत्तियं सामन्तोचणिवातियं लोगमज्झावसाणियं, अप्पेगतिया देवा पीणंति अप्पेगतिया देवा
 बुक्कारेंति अप्पेगतिया देवा तंडवेंति अप्पे० लासेति अप्पेगतिया देवा पीणंति बुक्कारेंति तंडवेंति
 लासेति अप्पेगतिया देवा बुक्कारेंति अप्पेगतिया देवा अप्फोडंति अप्पेगतिया देवा वगगंति अप्पे-
 गतिया देवा तिवत्तं छिंदंति अप्पेगतिया देवा अप्फोडंति चगगंति तिवत्तं छिंदंति अप्पेगतिया
 देवा हतहेसियं करेंति अप्पेगतिया देवा हत्थिगुलगुलाइयं करेंति अप्पेगतिया देवा रहघणघणा-
 तियं करेंति अप्पेगतिया देवा हयहेसियं करेंति हत्थिगुलगुलाइयं करेंति रहघणघणाइयं करेंति

अप्येगतिया देवा उच्छोलैति अप्येगतिया देवा पच्छोलैति [अप्येगतिया देवा उक्किडिं करैति]
अप्येगतिया देवा उक्किडिओ करैति अप्येगतिया देवा उच्छोलैति पच्छोलैति उक्किडिओ करैति
अप्येगतिया देवा सीहणादं करैति अप्येगतिया देवा पाददहरयं करैति अप्येगतिया देवा भूमि-
चवेडं दलयंति अप्येगतिया देवा सीहनादं पाददहरयं भूमिचवेडं दलयंति, अप्येगतिया देवा
हक्कारैति अप्येगतिया देवा बुक्कारैति अप्येगतिया देवा थक्कारैति अप्ये० पुक्कारैति अप्येगतिया
देवा नामाहं सावैति अप्येगतिया देवा हक्कारैति बुक्कारैति थक्कारैति णामाहं सावैति
अप्येगतिया देवा उप्पतंति अप्येगतिया देवा णिवयंति अप्येगतिया देवा परिवयंति अप्येगतिया
देवा उप्पयंति णिवयंति परिवयंति अप्येगतिया देवा जलंति अप्येगतिया देवा तवंति अप्येगतिया
देवा पतवंति अप्येगतिया देवा जलंति तवंति पतवंति अप्येगहया देवा गल्लंति अप्येगहया देवा
विञ्जुयायंति अप्येगहया देवा वासंति अप्येगहया देवा गल्लंति विञ्जुयायंति वासंति अप्येगतिया
देवा देव सन्निवायं करैति अप्येगतिया देवा देवुक्कलियं करैति अप्येगहया देवा देवकहकहं करैति-
अप्येगतिया देवा दुहदुहं करैति अप्येगतिया देवा देवसन्निवायं देवउक्कलियं देवकहकहं देवदुहदुहं
करैति अप्येगतिया देवा देवुज्जोयं करैति अप्येगतिया देवा विञ्जुयारं करैति अप्येगतिया देवा
चेलुक्खेवं करैति अप्येगतिया देवा देवुज्जोयं विञ्जुतारं चेलुक्खेवं करैति अप्येगतिया देवा उप्प-

लहत्थगता जाव सहस्सपत्त० घंटाहत्थगता कलसहत्थगता जाव धूवकडुच्छहत्थगता हट्ट तुट्टा
जाव हरिसवसविसप्पमाणहियया विजयाए रायहाणीए सब्वतो समंता आधावेत्ति परिधावेत्ति ॥
तए णं तं विजयं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ चत्तारि अग्गमहिसीओ सपरिवाराओ
जाव सोलसआयरक्खदेवसाहस्सीओ अण्णे य बहवे विजयरायहाणीवत्थब्वा वाणमंतरा देवा य
देवीओ य तेहिं वरकमलपत्तिट्ठाणेहिं जाव अट्टसतेणं सोवणिणयाणं कलसाणं तं चेव जाव अट्ट-
सएणं भोमेज्जाणं कलसाणं सब्वोदगेहिं सब्वमद्धियाहिं सब्वतुवरेहिं सब्वपुप्फेहिं जाव सब्वो-
सहिंसिद्धत्थएहिं संव्विड्डीए जाव निग्घोसनाइयरवेणं महया २ इंदाभिसेएणं अभिसिंचंति २
पत्तेयं २ सिरसावत्तं अंजलिं कट्टु एवं वयासि—जय जय नंदा ! जय जय भद्दा ! जय जय नंद भद्दं
ते अजियं जिणेहि जियं पालयाहि अजितं जिणेहि सत्तुपक्खं जितं पालेहि मित्तपक्खं जिय-
मज्झे वसाहि तं देव ! निरुवसग्गं इंदो इव देवाणं चंदो इव ताराणं चमरो इव अंसुराणं धरणो
इव नागाणं भरहो इव मणुयाणं बहूणि पलिओवमाइं बहूणि सागरोवमाणि चउण्हं सामाणिय-
साहस्सीणं जाव आयरक्खदेवसाहस्सीणं विजयस्स देवस्स विजयाए रायहाणीए अण्णेसिं च ब-
हूणं विजयरायहाणिवत्थब्वाणं वाणमंतराणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव आणाईसरसेणावच्चं
कारेमाणे पालेमाणे विहराहित्तिकट्टु महता २ सदेणं जयजयसद्दं पडंजंति ॥ (सू० १४१) ॥

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं’ इत्यादि, तस्मिन् काले तस्मिन् समये विजयो देव उपपातसभायां देवशयनीये देवदूष्यान्तरस्ति प्रथमतोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रयाऽवगाहनया समुत्पन्नः ॥ ‘तए ण’मित्यादि, सुगमं नवरमिह भापामनःपर्याप्तयोः समाप्तिकालान्तरस्य प्रायः शेषपर्याप्तिकालान्तरापेक्षया स्तोकत्वादेकत्वेन विवक्षणमिति ‘पंचविहाए पज्जत्तीए पज्जत्तिभावं गच्छइ’ इत्युक्तम् ॥ ‘तए ण’मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पञ्चविधया पर्याप्तया पर्याप्तभावं गतस्य सतोऽयम्—एतद्रूपः संकरूपः समुदपद्यत, कथम्भूतः? इत्याह—‘मनोगतः’ मनसि गतो—व्यवस्थितो नाद्यापि वचसा प्रकाशितस्वरूप इति भावः, पुनः कथम्भूतः? इत्याह—‘आध्यात्मिकः’ आत्मन्यधि अध्यात्मं तत्र भव आध्यात्मिक आत्मविषय इति भावः, सङ्कल्पश्च द्विधा भवति—हृद्विदध्यात्मिकोऽपरश्च चिन्तात्मकः, तत्रायं चिन्तात्मक इति प्रतिपादनार्थमाह—‘चिन्तितः’ चिन्ता संजाताऽस्मिन्निति चिन्तितश्चिन्तात्मक इति भावः, सोऽपि कश्चिद्भिलापालको भवति कश्चिदन्यथा, तत्रायमभिलापालकस्तथा चाह—प्रार्थनं प्रार्थो णिजन्तादच् प्रार्थः संजातोऽस्मिन्निति प्रार्थितोऽभिलापालक इति भावः, किंस्वरूपः? इत्याह—‘किं मे’ इत्यादि, किं मे पूर्वं करणीयं किं मे पश्चात्करणीयं, तथा किं मे पूर्वं कर्तुं श्रेयः किं मे पश्चात्कर्तुं श्रेयः, तथा किं मे पूर्वमपि च पश्चादपि च हिताय भावप्रधानोऽयं निर्देशो हितत्वाय—परिणामसुन्दरतायै सुखाय—शर्मणे क्षेमायेति अयमपि भावप्रधानो निर्देशः संगतत्वाय, निःश्रेयसाय—निश्चितकल्याणाय अनुगामिकतायै—परम्परया शुभानुबन्धसुखाय भविष्यतीति ॥ ‘तए ण’मित्यादि, ‘ततः’ एतच्चिन्तासमनन्तरमेव दिव्यानुभावतो विजयस्य देवस्य ‘सामाणियपरिसोवन्नगा देवा’ इति सामानिकाः पर्पटुपन्नकाश्च—अभ्यन्तरादिपर्पटुपगताः ‘इमम्’ अनन्तरोक्तम् ‘एतद्रूपम्’ अनन्तरोदितस्वरूपमाध्यात्मिकं चिन्तितं प्रार्थितं मनोगतं सङ्कल्पं समभिज्ञाय ‘जेणेवे’ति यत्रैव विजयो देवस्वत्रैवोपागच्छन्ति, उपागम्य च

'करयलपरिगहिय'मित्यादि द्वयोर्हस्तयोरन्योऽन्यान्तरिताङ्गुलिकयोः संपुटरूपतया यदेकत्र मीलनं सा अञ्जलिस्तां करतलाभ्यां परि-
 गृहीता-निष्पादिता करतलपरिगृहीता ताम्, आवर्तनमावर्त्तः शिरस्थावर्त्तो यस्याः सा शिरस्थावर्त्तो, कण्ठकाल उरसिलोभेत्यादिवद-
 लुकसमासः, तामत एव मस्तके कृत्वा जयेन विजयेन वर्द्धापयन्ति-जय त्वं देव ! विजय त्वं देव ! इत्येवं वर्द्धापयन्तीत्यर्थः, तत्र
 जयः-परैरनभिभूयमानता प्रतापवृद्धिश्च, विजयस्तु-परेपामसहमानानामभिभवोत्पादः, जयेन विजयेन च वर्द्धापयित्वा एवमवा-
 दिपुः-—'एवं खलु देवाणुष्पियाण'मित्यादि पाठसिद्धम् ॥ 'तए ण'मित्यादि, 'ततः' एतद्वचनानन्तरं विजयो देवस्तेषां सामानिकप-
 र्धदुपपन्नकानां-सामानिकानां पर्षदुपपन्नकानां च देवानामन्तिके एनमर्थ 'श्रुत्वा' आकर्ष्य 'निशम्य' हृदये परिणमय्य 'हृदुतुड-
 चित्तमाणंदिए' इति हृदुतुष्टोऽतीव तुष्ट इति भावः, अथवा हृष्टो नाम विस्मयमापन्नो यथा शोभनमहो ! एतैरुपदिष्टमिति, 'तुष्टः'
 तोषं कृतवान् यथा भव्यसभूद् यदेतैरित्थयुपदिष्टमिति, तोषवशादेव चित्तमानन्दितं-स्फीतीभूतं 'दुण्डु सप्तद्वौ' इति वचनात्, यस्य
 स चित्तानन्दितः, भार्योर्दिदर्शनात्पाक्षिको निष्ठान्तस्य परनिपातः मकारः प्राकृतत्वाद्लाक्षणिकस्ततः पदत्रयस्य पदद्वय २ मीलनेन कर्म-
 धारयः, 'पीडमणो' इति प्रीतिर्मनसि यस्यासौ प्रीतिमना जिनप्रतिमाऽर्चनविषयबहुमानपरायणमना इति भावः, ततः क्रमेण बहुमानो-
 त्कर्षवशात् 'परमसोमणस्सिए' इति शोभनं मनो यस्यासौ सुमनास्तस्य भावः सौमनस्यं परमं च तत् सौमनस्यं च परमसौमनस्यं
 तत्संजातमस्मिन्निति परमसौमनस्यितः, एतदेव व्यक्तीकुर्वन्नाह-—'हरिसवसविसप्पमाणहियए' हर्षवशेन विसर्षद्-विस्तारयायि
 हृदयं यस्य स हर्षवशविसर्षद्दुदयः देवशयनीयाद्भ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय च देवदूष्यं परिधत्ते, परिधाय च उपपातसभातः पूर्वद्वारेण
 निर्गच्छति, निर्गत्य च यत्रैव प्रदेशे हृदस्तत्रोपागच्छति, उपागत्य हृदमनुप्रदक्षिणीकृत्य पूर्वेण तोरणेन हृदमनुप्रविशति, प्रविश्य च

इदं प्रत्यवरोहति, मध्ये प्रविशतीति भावः, प्रत्यवरोह च इदमवगाहते, अवगाह जलमजनं करोति, कुत्वा च क्षणमात्रं जलक्रीडां करोति, ततः 'आयंते' इति नवानामपि श्रोतसां शुद्धोदकप्रक्षालनेनाऽऽचान्तो-गृहीताचमनञ्चोक्षः-सल्पस्यापि शङ्कितमलसापनयनात्, अत एव परमशुचिभूतो इदात् प्रत्युत्तरति, प्रत्युत्तीर्य यत्रैव प्रदेशेऽभिपेक्षसमा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्याभिपेक्षसभामनुप्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वद्वारेणानुप्रविशति, अनुप्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव च मणिपीठिकाया उपरि सिंहासनं तत्रोपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखः सन्निपणः ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततस्तास्य विजयस्य देवस्य सामानिकाः पर्यटुपपन्नकाश्च देवाः 'आभियोगिकान्' अभियोजनमभियोगः, प्रेल्यकर्मणि व्यापार्यमाणलमिति भावः, अभियोगे नियुक्ता आभियोगिकास्तान् देवान् 'शब्दायन्ते' आकारयन्ति, शब्दायित्वा च तानेवगवादिपुः- 'क्षिप्रमेव' शीघ्रमेव भो देवानां प्रियाः ! विजयस्य देवस्य 'महार्थं' महान् अर्थो-मणिकनकरत्नाविक उपयुज्यमानो यस्यान् स महार्थस्तं महार्थं, तथा महान् अर्थः-पूजा यत्र स महार्थस्तं, माहं-उत्सवमहतीति महार्थस्तं 'विपुलं' विस्तीर्णं शक्त्यभिपेक्षवत् इन्द्राभिपेक्षुपस्थापयत ॥ 'तए णं ते' इत्यादि, ततस्ते आभियोगिका देवाः सामानिकपर्यटुपपन्नकैर्देवशुक्लाः 'दृष्टवुष्टचित्तमाणंदिगा पीरमणा परमसोमणसिसया हरिसवसविसप्पमाणहियया करयलपरिग्गहियं दसणहं सिरसावचं मत्थण अंजलिं फट्ठुं' इति पूर्ववत्, विनयेन वचनं 'प्रतिशृण्वन्ति' अभ्युपगच्छन्ति, कथंभूतेन विनयेन ? इत्याह- 'एवं देवा तद्वत्ति आणाए' इति हे देवाः ! एवं-अथैव नूगमानिशत तथैवाशया-युष्मादादेशेन कुर्मं इत्येवंरूपेण प्रतिश्रुत्या वचनगुत्तरपूर्वं दिग्मागमीशानकोणमित्यर्थः तस्यात्यन्तप्रशस्तात् 'अपक्रामन्ति' गच्छन्ति अपक्रम्य च वैक्रियसगुद्गतेन-वैक्रियकरणाय प्रयत्नविशेषेण 'समोहयंति' समवहन्यन्ते समवहता भवन्तीत्यर्थः, समवहताश्चात्मप्रवेशान् पूरतो विक्षिपन्ति, तथा चाह- 'संखेजाणि जो-

यणाणि दंडं निसरंति' दण्ड इव दण्ड ऊर्द्धाध आयतः शरीरबाह्वयो जीवप्रदेशसमूहस्य शरीरस्य बहिः सङ्ख्येयानि योजनानि यावत्
'निसृजन्ति' निष्काशयन्ति, निसृत्य च तथाविधान् पुद्गलानां ददेते, एतदेव दर्शयति—'रत्नानां' कर्केतनादीनां १ वज्राणां
२ वैडूर्याणां ३ लोहिताक्ष्याणां ४ मसारगह्वानां ५ हंसगर्भाणां ६ पुलकानां ७ सौगन्धिकानां ८ ज्योतीरसानाम् ९ अञ्जनां नाम् १०
अञ्जनपुलकानां ११ रजतानां १२ जातरूपाणाम् १३ अङ्कानां १४ स्फटिकानां १५ रिष्टानां १६, यथाबादरान्—असारान् पुद्गलान्
परिशातयन्ति यथासूक्ष्मान्—सारान् पुद्गलान् पर्याददेते, पर्यादाय च चिकीर्षितरूपनिर्माणार्थं द्वितीयमपि वारं वैक्रियसमुद्घातेन
संभवहन्त्यन्ते समवहृत्य यथोक्तानां रत्नादीनां योग्यान् यथाबादरान् पुद्गलान् परिशातयन्ति यथासूक्ष्मानाददेते आदाय च 'अष्टसहस्रम्'
अष्टाधिकं सहस्रं सौवर्णिकानां कलशानां विकुर्वन्ति १ अष्टसहस्रं रूप्यमयानाम् २ अष्टसहस्रं मणिमयानाम् ३ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्य-
मयानाम् ४ अष्टसहस्रं सुवर्णमणिमयानाम् ५ अष्टसहस्रं रूप्यमणिमयानाम् ६ अष्टसहस्रं सुवर्णरूप्यमणिमयानाम् ७ अष्टसहस्रं भौ-
मेयानाम् ८ अष्टसहस्रं शृङ्गाराणाम् ९, एवमादर्शस्थालपात्रीसुप्रतिष्ठमनोगुलिकावातकरकचित्ररत्नकरण्डकपुष्पचङ्गेरीयावल्लोमहस्तचङ्गे-
रीपुष्पपटलकयावल्लोमहस्तकपटलकसिंहासनच्छत्रचामरसमुद्रकंबजधूपकडुच्छुकानां प्रत्येकं प्रत्येकमष्टसहस्रं विकुर्वन्ति, विकुर्विला 'ताए
उक्किट्टाए' इत्यादि पूर्वं न्याख्यातार्थं यत्रैव क्षीरोदसमुद्रस्तत्रागच्छन्ति, आगल्य च क्षीरोदकं गृह्णन्ति, अति च तत्र उत्पलानि पद्मानि
कुमुदानि नलिनानि सुभगानि सौगन्धिकानि पुण्डरीकाणि महापुण्डरीकाणि शतपत्राणि सहस्रपत्राणि शतसहस्रपत्राणि च तानि गृ-
ह्णन्ति, गृहीत्वा पुष्करोदे समुद्रे समागल्य तत्रोदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, तदनन्तरं यत्रैव समयक्षेत्रं यत्रैव भरतैरावतानि क्षेत्राणि
यत्रैव च तेषु भरतैरावतेषु वर्षेषु मागधवरदामप्रभासाख्यानि तीर्थानि तत्रैवोपागल्य तीर्थोदकं तीर्थोदकं तीर्थोदकं च गृह्णन्ति, ततो गङ्गा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २४४ ॥

सिन्धुरत्नारत्नवतीषु महानदीषु न्युदकमुभयतटमृत्तिकां च गृह्णन्ति, ततः क्षुद्रद्विमवच्छिन्नरिषु समागत्य सर्वतुवरान्-रुगायान् सर्वानि जातिभेदेन पुष्पाणि सर्वान् 'गन्धान्' गन्धवासादीन् सर्वानि माल्यानि-प्रधितादिभेदमिन्नानि सर्वानिः सिद्धार्थकांश्च गृह्णन्ति, गृहीत्वा तदनन्तरं पद्मप्रदुण्डरीकन्द्येपूपागता तदुदकमुत्पलादीनि च गृह्णन्ति, ततो हैमवतीरण्यावतेषु वर्षेषु रोहितारोहितांशसुवर्ग-कूलारूप्यकूलासु महानदीषु न्युदकमुभयतटमृत्तिकां तदनन्तरं शबरापातिक्किटापातिरुतौताळ्येषु सर्वतुगरादीन् ततो महाहिम-वद्भ्रुपिचर्पधरपर्वतेषु सर्वतुवरानीन् ततो महापद्ममहापौण्डरीकन्द्येषु उद्दोदकमुत्पलादीनि च तदनन्तरं हरितर्पस्फ्यकराण्येषु हरकान्ता-हरिकान्तानरकान्तानारीकान्तासु महानदीषु सलिलोदकम् उभयतटमृत्तिकां च ततो गन्धापातिमाल्याल्पयोग्युत्तौताळ्येषु सर्वतुगरादीन् ततो निषधनीलवर्षधरपर्वतेषु सर्वतुवरानीन् तदनन्तरं तद्वेषु तिमिच्छिकेसरिमहान्द्वेषु उद्दोदकमुत्पलादीनि च ततः पूर्वनिन्देहापर-विन्देषु शीताशीतोद्यामहानदीषु न्युदकम् उभयतटमृत्तिकां च तदनन्तरं सर्वेषु पञ्चवर्षिषिनेतव्येषु मागधपरराप्रभासाह्यतीर्थेषु तीर्थोदकानि तीर्थमृत्तिकाश्च ततः सर्वेषु वक्षस्कारपर्वतेषु सर्वतुवरानीन् तदनन्तरं सर्वोत्तान्तनदीषु न्युदकमुभयतटमृत्तिकांश्च ततो मन्दरपर्वते भद्रशालयने सर्वतुवरानीन् ततो गन्धगने सर्वतुवरानीन् सरसं च गोशीर्षिनन्दनं ततः सौमनसने सर्वतुगरादीन् सरसं च गोशीर्षचन्दनं दिव्यं च मुमनोद्याग गृह्णन्ति, ततः ऋतकने सर्वतुवरान्युष्मन्धमात्यसरगमोशीर्षचन्दनदिव्यसुगनोद्यामानि 'दक्षरमलए सुगंधिए च मिष्टंति' इति दर्शरः-चीवरानन्त्रदुष्पिचकादिभाजनयुतं तेन मालितं तत्र पकं वा यन्मलगोक्षतया प्रसिद्धत्वात्कालं-भी-राणुं येषु तान् 'मुगन्धान्' परमगन्धोपेतान् गन्धान् गृह्णन्ति, गृहीत्वा एकत्र मिलन्ति, मिलित्वा तया उदकप्रया दिव्यया देवगत्या यत्र चिजगा राजधानी यत्रैव विजयो देवस्तोत्रोपागच्छन्ति, उपागत्य च फरतलपरिशुद्धीतां शिरसावर्षिकां मलकेऽसलिं कृत्वा विजयं देवं जयेन

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेकः
उद्देशः २
सु० १४१

॥ २४४ ॥

विजयेन वर्द्धापयन्ति, वर्द्धापयित्वा महार्थं महार्थं विपुलमिन्द्राभिषेकयोग्यं क्षीरोदकादि 'उपनयन्ति' समर्पयन्ति ॥ 'तए ण'-
 मित्यादि, ततो णमिति वाक्यालङ्कारे तं विजयं देवं चत्वारि देवसामानिकसहस्राणि चतस्रोऽग्रमहिष्यः सपरिवारास्त्रिः पर्यदो यथाक्र-
 ममष्टदशद्वादशदेवसहस्रपरिमाणाः सप्तानीकानि सप्तानीकाधिपतयः षोडश आत्मरक्षदेवसहस्राणि, अन्ये च बहवो विजयराजधानीवा-
 स्तव्या वानमन्तरा देवा देव्यश्च तैः--तद्गतदेवजनप्रसिद्धैः स्वाभाविकैर्वैकुण्ठिकैश्च वरकमलप्रतिस्थानैः सुरभिवरवारिप्रतिपूर्णेभ्यश्चन्दनकृतच-
 र्चकैः 'आविच्छकण्ठेगुणैः' आरोपितकण्ठे रक्तमूत्रतनुभिः पद्मोत्पलपिधानैः सुकुमारकरतलपरिगृहीतैरेकसहस्रसङ्घैः कलशैरिति
 गम्यते, तानेव विभागतो दर्शयति--अष्टसहस्रेण सौवर्णिकानां कलशानाम्, अष्टसहस्रेण रूप्यमयानाम्, अष्टसहस्रेण मणिमयानाम्,
 अष्टसहस्रेण सुवर्णरूप्यमयानाम्, अष्टसहस्रेण सुवर्णमणिमयानाम्, अष्टसहस्रेण रूप्यमणिमयानाम्, अष्टसहस्रेण सुवर्णरूप्यमणिमया-
 नाम्, अष्टसहस्रेण भौमयानां, सर्वसङ्घयःषष्टिभिः सहस्रैश्चतुःषष्ट्यधिकैः, तथा 'सर्वोदकैः' सर्वतीर्थेनद्याद्युदकैः सर्वतुवरैः सर्वपुष्पैः
 सर्वगन्धैः सर्वमाल्यैः सर्वौषधिसिद्धार्थकैश्च 'सर्वच्छर्या' परिवारादिकया 'सर्वद्युत्या' यथाशक्ति विस्फारितेन शरीरतेजसा 'सर्वबलेन'
 सामस्येन स्वसहस्र्यादिसैन्येन 'सर्वसमुदयेन' स्वस्वाभियोग्यादिसमस्तपरिवारेण 'सर्वादरेण' समस्तयावच्छक्तितोलेन 'सर्ववि-
 भूत्या' स्वस्वाभ्यन्तरवैक्रियकरणादिबाह्यरत्नादिसम्पदा, तथा 'सर्वविभूषया' यावच्छक्तिस्फारोदारशृङ्गारकरणेन 'सर्वसंभमेण'ति
 सर्वोत्कृष्टेन संभ्रमेण, सर्वोत्कृष्टसंभ्रमो नाम इह स्वनायकविषयबहुमानव्यापनार्थपरा स्वनायककार्यसम्पादनाय यावच्छक्तिं लरितत्व-
 रिता प्रवृत्तिः, सर्वपुष्पवस्त्रगन्धमाल्यालङ्कारेण, अत्र गन्धा-वासा माल्यानि-पुष्पदामानः अलङ्कारा-आभरणानि ततः समाहारे
 द्वन्द्वः, ततः सर्वदिव्यच्युतितानि तेषां शब्दाः सर्वदिव्यच्युतितशब्दास्तैः सह सर्वशब्देन विशेषणसमासः, 'सर्वदिव्यच्युतियसद्नि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २४५ ॥

नाएण'मिति सर्वाणि च तानि दिव्यश्रुतितानि च-दिव्यतूर्याणि च, एषामेकत्र मीलनेन यः संगतौ नितरां नादौ-महान् घोषः सर्व-
दिव्यश्रुतितशब्दसंनिनादस्तेन, इह तुल्येज्वपि सर्वशब्दो दृष्टो यथाऽनेन सर्वं पीतं घृतमिति, तत आह-—'महया इष्टीए' इत्यादि,
महत्या यावच्छक्तितुलितया 'ऋद्ध्यां' परिवारादिकया 'महया जुईए' इत्याद्यपि भावनीयं, तथा महता-स्फूर्तिमता वराणां-प्रधा-
नानां श्रुतितानां-आतोद्यानां यमकसमकं-एककालं पटुभिः पुरुषैः प्रवादितानां यो रवस्तेन, एतदेव विशेषेणचष्टे-—'संखपणवपड-
हभेरिझल्लरिखरमुहिहुडुकपुरवमुइंगुंडुहिनिगोससंनिनादितरेणं' शतः प्रतीतः पणवो-भाण्डानां पटहः-प्रतीतः भेरी-ढफा
झल्लरी-चर्मोवनद्धा विस्तीर्णा वलयरूपा खरमुही-काहला हुडुफा-महाप्रमाणो मर्वलो मुरजः-स एव लघुर्मुद्गो दुन्दुभिः-भेर्याकारा
सङ्कटमुखी, तासां द्वन्द्वः; तासां निर्घोषो-महान् ध्वानो नादितं च घण्टायामिव वादनोत्तरकालभावी सततध्वनिसहस्रणो यो रव-
स्तेन महता महता इन्द्राभिपेकेणाभिपिच्यति ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततो णमिति पूर्ववत् तस्य विजयस्य देवस्य 'महया' इति अति-
शयेन महति इन्द्राभिपेके वर्त्तमानेऽप्येकका देवा विजयां राजधानी, सप्तम्यर्थे द्वितीया प्राकृतत्वात्ततोऽयमर्थः-विजयायां राजधान्यां
नात्युदके प्रभूतजलसंप्रहभावतो वैरस्योपपत्तेः नातिमृत्तिके अतिमृत्तिकया अपि कर्दमरूपतायां उत्साहदृष्टिजनकत्वाभावात् 'पविरल-
फुसिय'मिति प्रविरलानि-घनभावे कर्दमसम्भवात् प्रकर्षेण यावता रेणवः स्थगिता भवन्ति तावन्मात्रेणोत्कर्षेण स्पृष्टानि-स्पर्शनानि
यत्र वर्षे तत् प्रविरलस्पृष्टं 'रयरेणुविणासणं'ति रुद्रणतरा रेणुद्रला रजस्त एव स्थूला रेणवः रजांसि च रेणवश्च रजोरेणवस्तेषां वि-
नाशनं रजोरेणुविनाशनं 'दिव्यं' प्रधानं सुरभिगन्धोदकवर्ष वर्षन्ति, अलोकका विजयां राजधानी समस्तामपि 'निहतरजसं' निहतं
रजो यस्यां सा निहतरजास्तां, तत्र निहतलं रजसः क्षणमात्रशुस्थानाभावेनापि संभवति तत आह-—'नटरजसं' नष्टं-सर्वथाऽदृश्यी-

३ प्रतिपत्तै
विजयदे-
वाभिपेक
उद्देशः २
सू० १४

॥ २४५

भूतं रजो यत्र [ग्रन्थाग्रं ७०००] सा नष्टरजास्तां, तथा भ्रष्टं-वातोद्भूततया राजधान्या दूरतः पलायितं रजो यस्याः सा भ्रष्टर-
 जास्ताम्, एतदेवैकार्थिकद्वयेन प्रकटयति-प्रशान्तरजसं उपशान्तरजसं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीम् 'आसियसंम-
 जियोवलिप्तं सित्तं सुइसम्मड[रय]रथंतरावणवीहियं करेति' इति आसिक्तमुदकच्छटेन संमार्जितं कचवरशोधनेन उपलिप्तमिव
 गोमयादिनोपलितं, तथा सिक्तानि जलेनात एव शुचीनि-पवित्राणि संमृष्टानि-कचवरपानयनेन रथयान्तराणि आपणवीथय इव-हृष्ट-
 मार्गा इव आपणवीथयो रथ्याविशेषाश्च यस्यां सा तथा तां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा मञ्चातिमञ्चकलितां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा
 नानाविधा विशिष्टा रागा येषु ते नानाविरागा नानाविरागैरुच्छृतैः-ऊर्ङ्गीकृतैर्ध्वजैः पताकातिपताकाभिश्च मण्डितां कुर्वन्ति, अप्ये-
 कका देवा लाउल्लोइयमहितां गोशीर्षिसरसरक्तचन्दनदर्दरदत्तपञ्चाङ्गुलितलां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीमुपचितच-
 न्दनकलशां कुर्वन्ति अप्येकका देवा चन्दनघटसुकृततोरणप्रतिद्वारदेशभागां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीमासिक्तोत्सक्त-
 विपुलदृत्तवधारितमाल्यदामकलापां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा विजयां राजधानीं पञ्चवर्णसुरभिमुक्तपुष्पोपचारकलितां कुर्वन्ति,
 अप्येकका देवा विजयां राजधानीं कालागुरुप्रवरकुन्दुरुक्तुरुक्तधूपमधमधायमानां गन्धोद्भुताभिरामां सुगन्धवरगन्धगन्धिकां गन्धव-
 स्तिभूतां कुर्वन्ति, एतेषां च पदानां व्याख्यानं पूर्ववत्, अप्येकका देवा हिरण्यवर्षं वर्षन्ति, अप्येककाः सुवर्णवर्षमप्येकका आभरणवर्षं
 (रत्नवर्षमप्येकका वज्रवर्षमप्येककाः) पुष्पवर्षमप्येकका माल्यवर्षमप्येककाश्चूर्णवर्षं वस्त्रवर्षं (आभरणवर्षं) वर्षन्ति, अप्येकका देवा
 हिरण्यविधिं-हिरण्यरूपं मङ्गलप्रकारं 'भाजयन्ति' विश्राणयन्ति शेषदेवेभ्यो ददतीति भावः, एवं सुवर्णरत्नाभरणपुष्पमाल्यगन्धचूर्ण-
 वस्त्रविधिभाजनमपि भावनीयम् ॥ 'अप्येगइया देवा दुयं नट्टविहिं उवदंसैति' इत्यादि, इह द्वात्रिंशन्नाट्यविधयः, ते च येन क्रमेण

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २४६ ॥

भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः पुरतः सूर्याभेदेन भाविता राजप्रश्रीयोपाङ्गे दर्शितास्तेन क्रमेण विनेयजानुग्रहार्थमुपदर्शयन्ते, तत्र स्व-
स्तिकश्रीवत्सनन्दावर्त्तवर्द्धमानकभद्रासनकलशमत्स्यदर्पणरूपाष्टमङ्गलाकाराभिनयासकः प्रथमो नाट्यविधिः १, द्वितीय आवर्त्तप्रत्यावर्त्तश्रे-
णिप्रतिश्रेणिस्वस्तिकपुष्पमाणवकवर्द्धमानकमत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारपुष्पावलिपद्मपत्रसागरतरङ्गवासन्तीलतापद्मलताभक्तिचित्राभि-
नयासकः २, तृतीय ईहामृगारूपभतुरगनरमकरविहगव्यालकिन्नरकरुसरभचमरकुञ्जारवनलतापद्मलताभक्तिचित्रासकः ३, चतुर्थ एकतो-
च(तत्र)ऋद्धिघातोच(तत्र)ऋएकतश्चक्रवालद्विधातश्चक्रवालचक्रार्द्धचक्रवालभिनयासकः ४, पञ्चमश्चन्द्रावलिप्रविभक्तिसूर्यावलिप्रविभक्तिव-
ल्यावलिप्रविभक्तिहंसावलीप्रविभक्तितारावलिप्रविभक्तिकुक्कावलिप्रविभक्तिपुष्पावलिप्रविभक्तिनामा ५, षष्ठश्चन्द्रोद्गमप्र-
विभक्तिसूर्योद्गमप्रविभक्त्यभिनयासक उद्गमनोद्गमनप्रविभक्तिनामा ६, सप्तमश्चन्द्रागमनसूर्यागमनप्रविभक्त्यभिनयासक आगमनागमनप्र-
विभक्तिनामा ७, अष्टमश्चन्द्रावरणप्रविभक्तिसूर्यावरणप्रविभक्त्यभिनयासक आवरणावरणप्रविभक्तिनामा ८, नवमश्चन्द्रास्तमयनप्रविभ-
क्तिसूर्यास्तमयनप्रविभक्त्यभिनयासकोऽस्तमयनास्तमयनप्रविभक्तिनामा ९, दशमश्चन्द्रमण्डलप्रविभक्तिसूर्यमण्डलप्रविभक्तिनागमण्डलप्र-
विभक्तियक्षमण्डलप्रविभक्तिभूतमण्डलप्रविभक्त्यभिनयासको मण्डलप्रविभक्तिनामा १०, एकादश ऋपभमण्डलप्रविभक्तिसिंहमण्डलप्र-
विभक्तिहयविलम्बितगजविलम्बितहयविलसितगजविलसितमत्तहयविलसितमत्तहयविलन्वितमत्तगजविलसितमत्तहयविलम्बिताभिनयो
दुतविलम्बितनामा ११, द्वादशः सागरप्रविभक्तिनागप्रविभक्त्यभिनयासकः सागरनागप्रविभक्तिनामा १२, त्रयोदशो नन्दाप्रविभ-
क्तिचम्पाप्रविभक्त्यभिनयासको नन्दाचम्पाप्रविभक्त्यासकः १३, चतुर्दशो मत्स्याण्डकप्रविभक्तिमकराण्डकप्रविभक्तिजारप्रविभक्तिमारप्र-
विभक्त्यभिनयासको मत्स्याण्डकमकराण्डकजारमारप्रविभक्तिनामा १४, पञ्चदशः क इति ककारप्रविभक्तिः ख इति खकारप्रविभ-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेकः
उद्देशः २
सू० १४१

॥ २४६ ॥

क्तिर्ण इति गकारप्रविभक्तिर्ध इति घकारप्रविभक्तिर्ध इति ङकारप्रविभक्तिरित्येवं क्रमभाविककाराद्विप्रविभक्त्यभिनयासकः ककारखका-
 रगकारधकारङ्कारप्रविभक्तिनामा १५, एवं षोडशश्चकारलकारङ्कारप्रविभक्तिनामा १६, सप्तदशः टकारठकारडकारढ-
 कारणकारप्रविभक्तिनामा १७, अष्टादशस्तकारथकारदकारधकारनकारप्रविभक्तिनामा १८, एकोनविंशतितमः पकारफकारवकारभका-
 रमकारप्रविभक्तिनामा १९, विंशतितमोऽशोकपल्लवप्रविभक्त्याम्रपल्लवप्रविभक्तिकोशास्वपल्लवप्रविभक्त्यभिनयासकः
 पल्लव २ प्रविभक्तिनामा २०, एकविंशतितमः पद्मलताप्रविभक्त्यशोकलताप्रविभक्तिचम्पकलताप्रविभक्तिविलताप्र-
 विभक्तिवासन्तीलताप्रविभक्त्यतिसुकलताप्रविभक्त्यश्यामलताप्रविभक्त्यभिनयासको लताप्रविभक्तिनामा २१, द्वाविंशतितमो द्रुतनामा
 २२, त्रयोविंशतितमो विलम्बितनामा २३, चतुर्विंशतितमो द्रुतविलम्बितनामा २४, पञ्चविंशतितमः अश्वितनामा २५, षड्विंश-
 तितमो रिभितनामा २६, सप्तविंशतितमोऽश्वितरिभितनामा २७, अष्टाविंशतितम आरभटनामा २८, एकोनत्रिंशत्तमो भसोलनामा
 २९, त्रिंशत्तम आरभटभसोलनामा ३०, एकत्रिंश लत्पातनिपातप्रसक्तसंलुचितप्रसारितरेकरचितभ्रान्तसंभ्रान्तनामा ३१ द्वात्रिंशत्त-
 मस्तु चरमचरमनानिबद्धनामा, स च सूर्याभदेवेन भगवतो वर्द्धमानस्वामिनः पुरतो भगवतश्चरमपूर्वमनुष्यभवचरमदेवलोकभव-
 चरमच्यवनचरमगर्भसंहरणचरमभरतक्षेत्रावसर्पिणीतीर्थकरजन्माभिपेकचरमबालभावचरमयौवनचरमकामभोगचरमतिष्कमणचरमत-
 पञ्चरणचरमज्ञानोत्पादचरमतीर्थप्रवर्त्तनचरमपरिनिर्वाणाभिनयासको भावितः ३२ । तत्रैतेषां द्वात्रिंशतो नाट्यविधीनां मध्ये कांश्चन
 नाट्यविधीनुपन्यस्यति—अप्येकका देवाः द्रुतं—द्रुतनामकं द्वाविंशतितमं नाट्यविधिसुपदर्शयन्ति, एवमप्येकका विलम्बितं नाट्यविधि-
 सुपदर्शयन्ति, अप्येकका द्रुतविलम्बितं नाट्यविधिं, अप्येकका अश्वितं नाट्यविधिं, अप्येकका रिभितं नाट्यविधिं, अप्येकका अ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २४७ ॥

श्वितरिभितं नाट्यविधिं, अप्येकका आरभटं नाट्यविधिं, अप्येकका भसोलं नाट्यविधिं, अप्येकका आरभटभसोलं नाट्यविधिसुप-
दर्शयन्ति, अप्येकका देवा उत्पातनिपातम् उत्पातपूर्वो निपातो यस्मिन् स उत्पातनिपातस्त्वं, एवं निपातोत्पातं सङ्कुचितप्रसारितं
'रियारिय'मिति गमनागमनं भ्रान्तसम्भ्रान्तं नाम, नाट्यविधिं-सामान्यतो नर्तनविधिं द्वात्रिंशद्विध्युत्तीर्णमुपदर्शयन्ति । अप्येकका
देवाश्चतुर्विधं वाद्यं वादयन्ति, तथा—'ततं' शृङ्गपटहादि 'विततं' वीणादिकं 'घनं' कंसिकादि 'शुषिरं' काहलादि, अप्येकका
देवाश्चतुर्विधं गेयं गायन्ति, तथा—'उत्थिसं' प्रथमतः समारभ्यमाणं 'प्रवृत्तम्' उत्क्षेपावस्थातो विक्रान्तं मनाग्भरेण प्रवर्त्तमानं
'मन्दायमिति-सध्यभागे मूर्छनादिगुणोपेततया मन्दं मन्दं घोलनात्मकं 'रोचितावसान'मिति रोचितं-यथोचितलक्षणोपेततया
भावितं सत्यापितमितियावद् अवसानं यस्य तद् रोचितावसानं । अप्येककाश्चतुर्विधमभिनयमभिनयन्ति, तथा-दार्ष्टान्तिकं प्रति-
श्रुतिकं सामान्यतोविनिपातिकं लोकमध्यावसानिकमिति, एतेऽभिनयविधयो नाट्यकुशलेभ्यो वेदितव्याः, अप्येकका देवाः
'पीनयन्ति' पीनमात्मानं कुर्वन्ति स्थूला भवन्तीति भावः, अप्येकका देवाः 'ताण्डवयन्ति' ताण्डवरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, अप्येकका
देवाः 'लास्ययन्ति' लास्यरूपं नृत्यं कुर्वन्ति, अप्येकका देवाः 'छुक्कारेति' छुक्कारं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा एतानि पीनत्वादीनि
चत्वार्यपि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा उच्छलन्ति अप्येकका देवाः प्रोच्छलन्ति अप्येकका देवास्त्रिपदिकां छिन्दन्ति अप्येककाक्षीण्य-
प्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा ह्यहेपितानि कुर्वन्ति अप्येकका देवा हस्तिगडगडायितं कुर्वन्ति अप्येकका रथघणघणायितं
कुर्वन्ति अप्येकका देवाक्षीण्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा आस्फोटयन्ति, भूम्यादिकमिति गम्यते, अप्येकका देवा बलान्ति,
अप्येकका देवाः सिंहनादं नदन्ति अप्येकका देवाः पाददर्दरकं कुर्वन्ति अप्येकका देवा भूमिचपेटां ददति-भूमिं चपेटयाऽऽस्फाल-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वाभिषेक-
उद्देशः २
सू० १४१

॥ २४७

यन्तीति भावः, अप्येकका देवा महता महता शब्देन 'रन्वन्ते' शब्दं कुर्वन्ति अप्येकका देवाश्चत्वार्यपि सिंहनादादीनि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा 'हक्कारेति' हक्कारं कुर्वन्ति अप्येकका देवाः 'बुक्कारेति' सुलेन बुक्कारशब्दं कुर्वन्ति अप्येकका देवाः 'थक्कारेति' थक्क इत्येवं महता शब्देन कुर्वन्ति अप्येककास्त्रीण्यप्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा अवपतन्ति अप्येकका देवा उत्पतन्ति अप्येकका देवाः परिपतन्ति—तिर्यग्भिपतन्तीत्यर्थः अप्येकका देवास्त्रीण्यप्येतानि कुर्वन्ति, अप्येककाः 'उवलन्ति' ज्वालामालाकुला भवन्ति अप्येकका देवाः 'तपन्ति' तप्ता भवन्ति अप्येककाः प्रतपन्ति अप्येकका देवास्त्रीण्यपि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा गर्जयन्ति अप्येककाः 'विज्युरारति' विद्युत्ं कुर्वन्ति अप्येकका देवा वर्ष वर्षन्ति अप्येककास्त्रीण्यप्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवा देवोत्कलिकां कुर्वन्ति—देवानां वातस्योत्कलिका देवोत्कलिका तां कुर्वन्ति, अप्येकका देवा देवकहकहं कुर्वन्ति—ग्रभूतानां देवानां प्रमोद्भभवशतः स्वेच्छावचनैर्बोलः कोलाहलो देवकहकहस्तं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा देवदुहुदुहुकं कुर्वन्ति—दुहुदुहुकमित्यनुकरणवचनमेतत्, अप्येककास्त्रीण्यप्येतानि कुर्वन्ति, अप्येकका देवाश्चैलोत्क्षेपं कुर्वन्ति, अप्येकका देवा वन्दनकलशहस्ताः—वन्दनकलशा हस्ते गता येषां ते वन्दनकलशहस्ताः, अप्येकका देवाः भृङ्गारकलशहस्ताः, एवमादर्शस्थालपात्रीसुप्रतिष्ठकवातकरकचित्ररत्नकरण्डकपुष्पचङ्करी-यावलीमहस्तचङ्करीपुष्पपटलकयावलीमहस्तपटलकसिंहासनचामरतैलसमुद्रकयावदजनसमुद्रकधूपकुडुच्छुकहस्ताः प्रत्येकमभिलाष्याः, 'हृदुष्टे'त्यादि यावत्करणत् 'हृदुष्टचित्तमाणदिया पीतिमणा परमसोमणस्सिया हरिसवस्विसप्पमाणहियया' इति परिग्रहः, सर्वतः समन्ताद् आधावन्ति प्रधावन्ति ॥ 'तए णं तं विजयं देवं चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ' इत्याद्यभिपेकनिगमनसूत्रमाशीर्वादसूत्रं च पाठसिद्धम् ॥

तए णं से विजए देवे महया २ इंदाभिसेएणं अभिसित्ते समाणे सीहासणाओ अब्भुट्टेइ सीहा-
सणाओ अब्भुट्टेत्ता अभिसेयसमातो पुरत्थिमेणं दारेणं पडिनिक्खमति २ ता जेणामेव
अलंकारियसभा तेणेव उवागच्छति २ ता आलंकारियसभं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुर-
त्थिमेणं दारेणं अणुपविसति पुरत्थिमेणं दारेणं अणुपविसित्ता जेणेव सीहासणे तेणेव उवा-
गच्छति २ ता सीहासणवरगते पुरत्थाभिमुहे सणिसण्णे, तए णं तस्स विजयस्स देवस्स
सामाणियपरिसोववणणा देवा आभिओगिए देवे सद्धावैति २ एवं वयासी-खिप्पामेव भो
देवाणुप्पिया ! विजयस्स देवस्स आलंकारियं भंडं उवणेह, तेणेव ते आलंकारियं भंडं जाव
उवट्टवैति ॥ तए णं से विजए देवे तप्पढमयाए पम्हलसूमालाए दिव्वाए सुरभीए गंधका-
साईए गाताइं त्थेति गाताइं त्थेत्ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलिंपति सरसेणं
गोसीसचंदणेणं गाताइं अणुलिंपत्ता ततोऽणंतरं च णं नासाणीसासवायवज्झं चक्खुहरं वण-
फरिसञ्चुत्तं हतलालापेलवातिरेणं भवलं कणगलइयंतकम्मं आगासफलिहसरिसप्पभं अहतं
दिव्वं देवदूसजुयलं णियंसेइ णियंसेत्ता हारं पिण्डेइ हारं पिण्डेत्ता एवं एकावलं पिणिघति
एकावलं पिणिधेत्ता एवं एतेणं अभिलावेणं मुत्तायलं कणगावलं रयणावलं कडगाइं तुट्टि-
याइं अंगयाइं केयूराइं दसमुद्धिताणंतकं कडिसुत्तकं तेअत्थिसुत्तगं सुरविं कंठसुरविं पालंयंसि

कुंडलाहं चूडामणिं चित्तरयणुक्कडं मडडं पिणिंघेइ पिणिंघित्ता गंठिमेवेढिमपूरिमसंधाइमेणं चडव्वि-
 हेणं मल्लेणं कप्परुखखयंपिव अप्पाणं अलंकियविभूसितं करेत्ति, कप्परुखखयंपिव अप्पाणं अलं-
 कियविभूसियं करेत्ता दईरमलयसुगंधंघितेहिं गंधेहिं गाताइं सुक्किडत्ति २ ता दिव्वं च
 सुमणदामं पिणिद्धत्ति ॥ तए णं से विजए देवे केसालंकारेणं वत्थालंकारेणं मल्लालंकारेणं
 आभरणालंकारेणं चडव्विहेणं अलंकारेणं अलंकिते विभूसिए समाणे पंडिपुण्णालंकारे सीहा-
 सणाओ अब्बुडेइ २ ता आलंकारियसभाओ पुरच्छिमिल्लेणं दारेणं पडिनिक्खमत्ति २ ता
 जेणेव ववसायसभा तेणेव लवागच्छत्ति २ ता ववसायसभं अणुप्पदाहिणं करेमाणे २ पुरत्थि-
 मिल्लेणं दारेणं अणुपचिसत्ति २ ता जेणेव सीहासणे तेणेव लवागच्छत्ति २ ता सीहासणवरगते
 पुरत्थाभिमुहे सणिसण्णे हत्ते णं तस्स विजयस्स देवस्स आहिओगिया देवा पोत्थयरयणं
 उवणेत्ति ॥ तए णं से विजए देवे पोत्थयरयणं गेणहत्ति २ ता पोत्थयरयणं मुयत्ति पोत्थयरणं सुएत्ता
 पोत्थयरयणं विहाडेत्ति पोत्थयरयणं विहाडेत्ता पोत्थयरयणं वाएत्ति पोत्थयरयणं वाएत्ता धम्मियं.

१ 'गंठिमे'त्यादितो यावत् 'करेत्ता' इत्ययं पाठोऽग्रलिखितसूत्रस्यादावेव दृश्यते व्याख्यानुसारेण. २ अस्य व्याख्या न दृश्यते. ३ 'गंठिमे'त्यादि यावत्
 'करेत्ता' इत्ययं पाठः व्याख्या न दृश्यते, 'केसालंकारेणं' इत्यादि यावत् 'विभूसिए समाणे' इत्येतस्य व्याख्याऽपि न दृश्यते । गंठिमे'त्यादि यावत् 'करेत्ता' इत्येतस्य
 'पडिपुण्णालंकारे' इत्येतेन सह संबंधो दृश्यते व्याख्यानुसारेण. ४ अयं पुस्तकद्वयेऽप्यत्रैव दृश्यतेऽतोऽहं व्याख्यानुसारेण मूलपाठे कर्तुं न शक्नोऽभूवम्.

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २४९ ॥

ववसायं पगेणहति धम्मिमं ववसायं पगेण्हत्ता पोत्थयरयणं पडिणिक्खवेह २ ता सीहासणाओ
अब्भुद्धेति २ ता ववसायसभाओ पुरत्थिमिह्लेणं दारेणं पडिणिक्वलमह २ ता जेणेव णंदापुक्खरिणी
तेणेव उवागच्छति २ ता णंदं पुक्खरिणिं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे पुरत्थिमिह्लेणं दारेणं अणुपवि-
सति २ ता पुरत्थिमिह्लेणं तिसोपाणपडिरूवगएणं पचोरुहति २ ता हत्थं पादं पक्खालेति २ ता
एणं महं सेतं रयतामयं विमलसलिलपुणं मत्तगयमहासुहाकितिसमाणं भिंगारं पगिण्हति
भिंगारं पगेण्हत्ता जाइं तत्थ उप्पलाइं पउमाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं . ताइं गिण्हति २ ता
णंदातो पुक्खरिणीतो पच्चुत्तरेह २ ता जेणेव सिद्धायतणे . तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥ तए णं
तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ जाव अण्णे य बह्वे वाणमंतरा देवा
य देवीओ य अप्पेगइया उप्पलहत्थगया जाव हत्थगया विजयं देवं पिट्ठतो पिट्ठतो अणु-
गच्छंति ॥ तए णं तस्स विजयस्स देवस्स बह्वे आभिओगिया देवा देवीओ य कलसहत्थ-
गता जाव धूवकटुच्छुयहत्थगता विजयं देवं पिट्ठतो २ अणुगच्छंति । तते णं से विजए देवे
चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव अण्णेहि य बहूहिं वाणमंतरेहिं देवेहि य देवीहि य सद्धिं
संपरिबुडे सव्विहीए सव्वजुत्तीए जाव णिग्घोसणाइयरवेणं जेणेव सिद्धायतणे तेणेव उवा-
गच्छति २ ता सिद्धायतणं अणुप्पयाहिणीकरेमाणे २ पुरत्थिमिह्लेणं दारेणं अणुपविसति अणु-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४०

॥ २४९ ॥

पविसिक्ता जेणेव देवच्छंदए तेणेव उवागच्छति २ ता आलोए जिणपडिमाणं पणामं करेति
 २ ता लोमहत्थगं गेणहति लोमहत्थगं गेणहत्ता जिणपडिमाओ लोमहत्थएणं पमज्जति २ ता
 सुरभिणा गंधोदएणं ण्हाणेति २ ता दिव्वाए सुरभिगंधकासाइए गाताइं ल्हहेति २ ता सर-
 सेणं गोसीसचंदणेणं गाताणि अणुलिंपइ अणुलिंपेत्ता जिणपडिमाणं अहयाइं सेताइं दिव्वाइं
 देवदूसजुयलाइं णियंसेइ नियंसेत्ता अग्गेहिं वरेहि य गंधेहि य मल्लेहि य अच्चेति २ ता पुप्फा-
 रुहणं गंधारुहणं मल्लारुहणं वण्णारुहणं आभरणारुहणं करेत्ता करेत्ता आसत्तो-
 सत्तचिउलवद्ववग्यारितमल्लदाम० करेति २ ता अच्छेहिं सण्हेहिं [सेएहिं] रययामएहिं अच्छ-
 रसातंडुलेहिं जिणपडिमाणं पुरतो अट्टमंगलए आलिहति सोत्थियसिरिवच्छ जाव दप्पण
 अट्टमंगलगे आलिहति आलिहत्ता कयग्गाहग्गहितकरतलपभट्टविप्पमुक्केण दसद्धवन्नेण
 कुसुमेणं सुक्कपुप्फपुंजोवयारकलितं करेति २ ता चंदप्पभवहरवेरुलियविमलदंडं कंचणमणिर-
 यणभत्तिचित्तं कालागुरुपवरुंदुसुक्कतुरुक्कधूवंगंधुत्तमाणुचिद्धं धूमवट्ठिं विणिम्मयुंतं वेरुलियामयं
 कडुच्छुयं पग्गहित्तु पयत्तेण धूवं दाऊण जिणवराणं अट्टसयविसुद्धगंधजुत्तेहिं महावित्तेहिं
 अत्थजुत्तेहिं अपुणरुत्तेहिं संथुणइ २ ता सत्तट्ट पयाइं ओसरति सत्तट्टपयाइं ओसरत्ता
 वामं जाणुं अंचेइ २ ता दाहिणं जाणुं धरणितलंसि णिवाडेइ तिवसुत्तो सुद्धाणं धरणि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २५० ॥

यलंसि णमेइ नमित्ता ईसिं पञ्चुणमति २ ता कडयतुडियंभियाओ सुयाओ पडिसाहरति
२ ता करयलपरिगहियं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी—णमोऽत्थु णं अरिहंताणं
भगवंताणं जाव सिद्धिगइणामधेयं ठाणं संपत्ताणं तिकट्टु वंदति णमंसति वंदित्ता णमंसित्ता
जेणेव सिद्धायतणस्स बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छति २ ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भु-
वत्थति २ ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलं आलिहति २ ता वच्चए दलयति
वच्चए दलयित्ता कयग्गाहग्गहियकरतलपवभट्टविमुक्केणं दसद्धवणेणं कुसुमेणं सुक्कपुप्फपुंजोवयार-
कलयं करेति २ ता धूवं दलयति २ जेणेव सिद्धायतणस्स दाहिणिल्ले दारे तेणेव उवागच्छति
२ ता लोमहत्थयं गेण्हइ २ दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरूवए य लोमहत्थएणं
पमज्जति २ बहुमज्झदेसभाए सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं अणुलिंपति २ चच्चए
दलयति २ पुप्फारूहणं जाव आहरणारूहणं करेति २ आसत्तोसत्तविपुल जाव मल्लदामकलावं
करेति २ कयग्गाहग्गहित जाव पुंजोवधारकलितं करेति २ धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवस्स
बहुमज्झदेसभाए तेणेव उवागच्छति २ ता बहुमज्झदेसभाए लोमहत्थेणं पमज्जति २ दिव्वाए
उदगधाराए अब्भुवत्थेति २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं पंचंगुलितलेणं मंडलं आलिहति २
वच्चए दलयति २ कयग्गाह जाव धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवगस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे तेणेव

२ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५० ॥

उवा० लोमहृत्थगं गेणहति २ दारचेडीओ य सालिभंजियाओ य वालरुवए य लोमहृत्थगेण
 पमज्जति २ दिव्वाए उदगधाराए अब्भुवखेति २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं जाव चच्चए दलयति
 २ आसत्तोसत्त० कयग्गाह० धूवं दलयति २ जेणेव सुहमंडवगस्स उत्तरिह्ला णं खंभंपती
 तेणेव उवागच्छइ २ लोमहृत्थगं परा० सालभंजियाओ दिव्वाए उदगधाराए सरसेणं गोसीस-
 चंदणेणं पुप्फारुहणं जाव आसत्तोसत्त० कयग्गाह० धूवं दलयति जेणेव सुहमंडवस्स पुरत्थि-
 मिह्ले दारे तं चैव सव्वं भाणियव्वं जाव दारस्स अच्चणिया जेणेव दाहिणिह्ले दारे तं चैव
 जेणेव पेच्छाघरमंडवस्स बहुमज्झदेसभाए जेणेव वइरामए अवखाडए जेणेव मणिपेढिया
 जेणेव सीहासणे तेणेव उवागच्छति २ लोमहृत्थगं गिणहति लोमहृत्ता अक्खाडगं
 च सीहासणं च लोमहृत्थगेण पमज्जति २ ता दिव्वाए उदगधाराए अब्भु० पुप्फारुहणं जाव धूवं
 दलयति जेणेव पेच्छाघरमंडवपच्चत्थिमिह्ले दारे दारच्चणिया उत्तरिह्ला खंभंपती तहेव पुरत्थि-
 मिह्ले दारे तहेव जेणेव दाहिणिह्ले दारे तहेव जेणेव चेतियथूभे तेणेव उवागच्छति २ ता
 लोमहृत्थगं गेणहति २ ता चेतियथूभं लोमहृत्थएणं पमज्जति २ दिव्वाए दग० सरसेण० पुप्फा-
 रुहणं आसत्तोसत्त जाव धूवं दलयति २ जेणेव पच्चत्थिमिह्ला मणिपेढिया जेणेव जिणपडिमा
 तेणेव उवागच्छति जिणपडिमाए आलोए पणामं करेइ २ ता लोमहृत्थगं गेणहति २ ता तं

धेव सत्त्वं जं जिणपडिमाणं जाव सिद्धिगइनामधेज्जं ठाणं संपत्ताणं वंदति णमंसति, एवं
 उत्तरिह्लाएवि, एवं पुरत्थिमिह्लाएवि, एवं दाहिणिह्लाएवि, जेणेव चेइयरुक्खा दारविही य मणि-
 पेढिया जेणेव महिंदज्झए दारविही, जेणेव दाहिणिह्ला नंदापुक्खरणी तेणेव उवा० लोमहत्थगं
 गेणहति चेतियाओ य तिसोपाणपडिरूवए य तोरणे य सालभंजियाओ य वालरूवए य लो-
 महत्थएण पमज्जति २ ता दिव्वाए उदगघाराए सिंचति सरसेणं गोसीसचंदणेणं अणुलिं-
 पति २ पुप्फारुहणं जाव धूवं दलयति २ सिद्धायतणं अणुप्पयाहिणं करेमाणे जेणेव उत्तरिह्ला
 णंदापुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति २ ता तहेव महिंदज्झया चेतियरुक्खो चेतियथूभे पच्चत्थि-
 मिह्ला मणिपेढिया जिणपडिमा उत्तरिह्ला पुरत्थिमिह्ला दक्खिणिह्ला पेच्छाघरमंडवस्सवि
 तहेव जहा दक्खिणिह्लस्स पच्चत्थिमिल्ले दारे जाव दक्खिणिह्ला णं खंभपंती सुहमंडवस्सवि
 तिण्हं दाराणं अच्चणिया भणिज्जणं दक्खिणिह्ला णं खंभपंती उत्तरे दारे पुरच्छिमे दारे सेसं
 तेणेव कमेण जाव पुरत्थिमिह्ला णंदापुक्खरिणी जेणेव सभा सुधम्मा तेणेव पहारेत्थ गमणाए ॥
 तते णं तस्स विजयस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ एयप्पभित्तिं जाव सच्चिह्दीए जाव णाह-
 यरवेणं जेणेव सभा सुहम्मा तेणेव उवागच्छंति २ ता तं णं सभं सुधम्मं अणुप्पयाहिणीकरे-
 माणे २ पुरत्थिमिल्लेणं अणुपविसति २ आलोए जिणसकहाणं पणामं करेति २ जेणेव मणिपेढिया

जेणेव माणवचेतियक्खंभे जेणेव वइरामया गोलवदसमुग्गका तेणेव उवागच्छति २ लोम-
 हत्थयं गेण्हति २ ता वइरामए गोलवदसमुग्गए लोमहत्थएण पमज्झइ २ ता वइरामए गोल-
 वदसमुग्गए विहाडेति २ ता जिणसकहाओ लोमहत्थएणं पमज्जति २ ता सुरभिणा गंधोद-
 एणं तिसत्तलुत्तो जिणसकहाओ पक्खालेति २ सरसेणं गोसीसचंदणेणं अणुलिंपइ २ ता
 अग्गेहिं वरेहिं गंधेहिं मल्लेहि य अच्चिणति २ ता धूवं दलयति २ ता वइरामएसु गोलवदस-
 मुग्गएसु पडिणिक्खिवति २ ता माणवकं चेतियक्खंभं लोमहत्थएणं पमज्जति २ दिव्वाए उदग-
 धाराए अब्भुक्खेइ २ ता सरसेणं गोसीसचंदणेणं चच्चए दलयति २ पुप्फारुहणं जाव आसत्तो-
 सत्त० कयग्गाह० धूवं दलयति २ जेणेव सभाए सुधम्माए बहुमज्झदेसभाए तं चेव जेणेव सीहा-
 सणे तेणेव जहा दारच्चणिता जेणेव देवसयणिज्जे तं चेव जेणेव खुडुंगे महिंदज्झए तं चेव जेणेव
 पहरणकोसे चोप्पाले तेणेव उवागच्छति २ पत्तेयं २ पहरणाइं लोमहत्थएणं पमज्जति पमज्जित्ता
 सरसेणं गोसीसचंदणेणं तहेव सब्वं सेसंपिदक्खिणद्वारं आदिकाडं तहेवणेयव्वं जाव पुरच्छिमिह्ला
 णंदापुक्खरिणी सब्वाणं सभाणं जहा सुधम्माए सभाए तहा अच्चणिया उववायसभाए णवरि
 देवसयणिज्जस्स अच्चणिया सेसासु सीहासणाण अच्चणिया हरयस्स जहा णंदाए पुक्खरिणीए
 अच्चणिया, ववसायसभाए पोत्थयरयणं लोम० दिव्वाए उदगधाराए सरसैणं गोसीसचंदणेणं

अणुलिंपति अग्नेहिं वरोहिं गंधेहि य मल्लेहि य मल्लेहि] सीहासणे लोमहृत्थ-
 एणं पमज्जति जाव ध्रुवं दलयति सेसं तं चेव णंदाए जहा हरयस्स तथा जेणेव बलिपीढं तेणेव
 उवागच्छति २ ता अभिओगे देवे सद्दवेति २ ता एवं वयासी—खिप्पामेव भो देवाणु-
 षिपया ! विजयाए रायहाणीए सिंघाडगेसु य तिएसु य चउक्केसु य चवरेसु य चतुमुहेसु य
 महापहपहेसु य पासाएसु य पागारेसु य अट्टालएसु य चरियासु य दारेसु य गो-
 पुरेसु य तोरणेसु य वावीसु य पुक्खरिणीसु य जाव थिलपंतिगासु य आरामेसु य उज्जाणेसु
 य काणणेसु य वणेसु य वणसंडेसु य वणराईसु य अच्चणियं करेह करेत्ता ममेयमाणत्तियं
 खिप्पामेव पच्चप्पिणह । तए णं ते आभिओगिया देवा विजएणं देवेणं एवं बुत्ता समाणा जाव
 हट्टुट्टा विणएणं पडिसुणंति २ ता विजयाए रायहाणीए सिंघाडगेसु य जाव अच्चणियं
 करेत्ता जेणेव विजए देवे तेणेव उवागच्छन्ति २ ता एयमाणत्तियं पच्चप्पिणंति ॥ तए णं से
 विजए देवे तेसि णं आभिओगियाणं देवाणं अंतिए एयमट्टं सोचा णिसम्म हट्टुट्टचित्तमाणंदिय
 जाव हयहियए जेणेव णंदापुक्खरिणी तेणेव उवागच्छति २ ता पुरत्थिमिल्लेणं तोरणेणं जाव
 हृत्थपायं पक्खालेति २ ता आर्यंते चोक्खे परमसुहभूए णंदापुक्खरिणीओ पच्चुत्तरति २ ता
 जेणेव सभा सुधम्मा तेणेव पहरेत्य गमणाए । तए णं से विजए देवे चउहिं सामाणियसाह-

३ प्रतिपत्तो
 विजयदे-
 वकृता
 जिनपूजा
 उद्देशः २
 सू० १४२

॥ २५२ ॥

श्रीजीवा-
 जीवाभि०
 मलयगि-
 रीयावृत्तिः

॥ २५२ ॥

स्सीहिं जाव सोलसहिं आघरक्वदेवसाहस्सीहिं सव्विहीए जाव निग्घोसनाइयरवेणं जेणेव
सभा सुधम्मा तेणेव उवागच्छति २ ता सभं सुधम्मं पुरत्थिभिह्लेणं दारेणं अणुपविसति
२ ता जेणेव मणिपेढिया तेणेव उवागच्छति २ ता सीहासणवरगते पुरच्छाभिमुहे सणिण-
सण्णे ॥ (सू० १४२)

‘तए ण’मित्यादि, ततः स विजयो देवो वानमन्तरैः ‘महया २’ इति अतिशयेन महता इन्द्राभिषेकेणाभिषिक्तः सन् सिंहास-
नाद्भ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थायाभिषेकसमातः पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य यत्रैवालङ्कारसभा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यालङ्कारिकसभामनु-
प्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वद्वारेणानुप्रविशति, अनुप्रविश्य च यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव च सिंहासनं तत्रोपागच्छति, उपागत्य सिंहासन-
वरगतः पूर्वाभिमुखः संनिपण्णः, ततस्तस्य विजयस्य देवस्याभियोग्या देवा सुबहु ‘आलङ्कारिकम्’ अलङ्कारयोग्यं भाण्डमुपनयन्ति ॥
‘तए ण’मित्यादि, ततः स विजयो देवस्तत्प्रथमतया तस्यामलङ्कारसभायां प्रथमतया पक्षमला च सा सुकुमारा च पक्षमलसुकुमारा
तथा ‘सुरभिगन्धकाषायिक्या’ सुरभिगन्धकपायद्रव्यपरिकर्म्मिमतया लघुशाटिकेति गम्यते गात्राणि रूक्षयति रूक्षयित्वा सर-
सेन गोशीर्षचन्दनेन गात्राण्यनुलिम्पति अनुलिप्य देवदूष्ययुगलं निधत्त इति योगः, कथम्भूतः ? इत्याह—‘नासानीसासवाय-
वज्झं’ नासिकानिःश्वासवातवाहं, एतेन ऋक्षणतामाह, ‘चक्षुर्हरं’ चक्षुर्हरति—आलवशं नयति विशिष्टरूपातिशयकलितत्वाच्चक्षुर्हरं
‘वर्णस्पर्शयुक्तम्’ अतिशयिना वर्णेनातिशयिना स्पर्शेन युक्तं ‘हयलालापेलवाइरेग’मिति हयलाला—अश्वलाला तस्या अपि पेल-
वमतिरेकेण हयलालापेलवातिरेकं ‘नाम नात्रैकार्थ्ये समासो बहुल’मिति समासः, अतिविशिष्टमृदुत्वलघुत्वगुणोपेतमिति भावः;

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २५३ ॥

धवलं-श्वेतं कनकखचितानि-विच्छुरितानि अन्तकर्मणि-अश्वलयोर्वानलक्षणानि यस्य तत् कनकखचितान्तकर्म आकाश-
स्फटिकं नाम-अतिस्वच्छस्फटिकविशेषस्तत्समप्रभं दिव्यं 'देवदूष्ययुगलं' देववल्लयुगलं 'निवस्ते' परिधत्ते, परिधाय हारादीन्या-
भरणानि पिनल्यति, तत्र हारः-अष्टादशसरिकः अर्द्धहारी-नवसरिकः एकावली-विचित्रमणिका मुक्तावली-मुक्ताफलमयी
कनकावली-कनकमणिमयी मालम्बः-तपनीयमयो विचित्रमणिरत्नभक्तिचित्र आसनः प्रमाणेन स्वप्रमाण आभरणविशेषः कट-
कानि-कलाचिकाभरणानि त्रुटितानि-बाहुरक्षकाः अङ्गदानि-बाह्याभरणविशेषा 'दशमुद्रिकाऽनन्तकं' हस्ताङ्गुलिसम्बन्धि
मुद्रिकादशकं 'कुण्डले' कर्णाभरणे चूडामणिमिति-चूडामणिर्नाम सकलपार्थिवरत्नसर्वसारो देवेन्द्रमुज्येन्द्रमूर्च्छकृतनिवासो नि-
शेषापमङ्गलाशान्तिरोगप्रमुखदोषापहारकारी प्रवरलक्षणोपेतः परममङ्गलभूत आभरणविशेषः 'चित्तरयणसंकडं मउड'मिति
चित्राणि-नानाप्रकाराणि यानि रत्नानि तैः सङ्कटः चित्ररत्नसङ्कटः प्रभूतरत्ननिचयोपेत इति भावः । 'तं दिव्यं सुमणदामं'ति
'दिव्यां' प्रधानां पुष्पमालाम् ॥ 'तए णं से विजए'इत्यादि, ग्रन्थिमं-ग्रंथनं ग्रन्थस्तेन निर्धुतं ग्रन्थिमं 'भावादिमः प्रत्ययः' यत्
सूत्रादिना ग्रन्थ्यते तद् ग्रन्थिममिति भावः, भरिसं-यद् ग्रन्थितं यथा पुष्पलम्बूसूको गण्डूक इत्यर्थः, पूरिमं येन
वंशशलाकादिमयपञ्जरी पूर्यते, सङ्गतिमं यत्परस्परतो नालसङ्गतिन सङ्गायते, एवंविधेन चतुर्विधेन माल्येन कल्पवृक्षमिवासानम-
लङ्कृतविभूषितं करोति कृत्वा परिपूर्णोद्धारः सिंहासनाद्भ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थायालङ्कारसमातः पूर्वेण द्वारेण निर्गता यत्रैव व्यवसाय-
सभा तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिंहासनवरगतः पूर्वाभिमुखः सन्निपणः । 'तए ण'मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्याभियोग्याः
पुस्तकरत्नमुपनयन्ति ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततः स विजयो देवः पुस्तकरत्नं गृह्णाति गृहीत्वा पुस्तकरत्नमुत्सङ्गादाविति गम्यते मुच्यति

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५३ ॥

मुक्त्वा विघाटयति विघाट्यानुप्रवाचयति अनु-परिपाट्या प्रकर्षेण-विशिष्टार्थावगमरूपेण वाचयति वाचयित्वा 'धार्मिकं' धर्मानु-
 गतं व्यवसायं व्यवस्यति, कर्तुमभिलषतीति भावः, व्यवसायसभायाः शुभाध्यवसायनिबन्धनत्वात्, क्षेत्रादेरपि कर्मक्षयोपशमादि-
 हेतुत्वात्, उक्तञ्च—'उदयक्वलयखओवसमोवसमा जं च कम्पुणो भणिया । दव्वं खेतं कालं भवं च भावं च संपप्प ॥ १ ॥'
 इति, धार्मिकं च व्यवसायं व्यवसाय पुस्तकरत्नं प्रतिनिक्षिपति सिंहासनादभ्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय व्यवसाय-
 सभातः पूर्वद्वारेण विनिर्गच्छति विनिर्गलय यत्रैव व्यवसायसभाया एव पूर्वा नन्दापुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति उपागलय नन्दां पुष्करि-
 णीमनुप्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वतोरेणानुप्रविशति प्रविश्य पूर्वेण त्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति, मध्ये प्रविशतीति भावः, प्रत्यवरुह्य
 हस्तपादौ प्रक्षालयति प्रक्षाल्यैकं महान्तं श्वेतं रजतमयं विमलसलिलपूर्णं मत्तकरिमहामुखाच्छतिसमानं शृङ्गारं गृह्णाति गृहीत्वा
 यानि तत्रोत्पलानि पद्मानि कुमुदानि नलिनानि यावत् शतसहस्रपत्राणि तानि गृह्णाति गृहीत्वा नन्दातः पुष्करिणीतः प्रत्युत्तरति
 प्रत्युत्तीर्थं यत्रैव सिद्धायतनं तत्रैव प्रधावितवान् गमनाय ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य चत्वारि सामानिकदेव-
 सहस्राणि चतस्रः सपरिवारा अग्रमहिष्यः तिस्रः पर्यदः सप्तानीकानि सप्तानीकाधिपतयः षोडशत्स्रक्षदेवसहस्राणि अन्ये च बहवो
 विजयराजधानीवास्तव्या वानमन्तरा देवाश्च देव्यश्च अप्येकका उत्पलहस्तागता अप्येककाः पद्महस्तागता अप्येककाः कुमुदहस्तागताः
 एवं नलिनसुभगसौगन्धिकपुण्डरीकमहापुण्डरीकशतपत्रसहस्रपत्रशतसहस्रपत्रहस्तागताः क्रमेण प्रत्येकं वाच्याः, विजयं देवं पृष्ठतः
 पृष्ठतः परिपाट्येति भावः अनुगच्छन्ति ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य बहव आभियोग्या देवा देव्यश्च अप्येकका
 वन्दनकलशहस्तागताः अप्येकका शृङ्गारहस्तागताः एवं स्थालपात्रीसुप्रतिष्ठवातकरकचित्ररत्नकरण्डक-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २५४ ॥

पुष्पचङ्गेरीयावह्लोमहस्तचङ्गेरीपुष्पपटलकयावह्लोमहस्तपटलकसिंहासनच्छत्रचामरतैलसमुद्रकयावदधानसमुद्रकधूपकच्छुकहस्तगताः क्र-
मेण प्रत्येकमालाभ्याः, विजयं देवं पृष्ठतः पृष्ठतोऽनुगच्छन्ति । ततः स विजयो देवश्चतुर्भिः सामानिकसहस्रैश्चतसृभिः सपरिवाराभिर-
ग्रमहिपीभिस्त्रिभिः पर्षेद्भिः सप्तभिरनीकैः सप्तभिरानीकाधिपतिभिः षोडशभिराक्षरक्षदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभिर्विजयराजधानीवास्तव्यैर्वा-
नमन्तरैर्देवैर्देवीभिश्च सार्द्धं संपरिचृतः सर्वेच्छर्षो 'जाव निग्घोसनादितरेण'मिति यावत्करणादेवं परिपूर्णः पाठो द्रष्टव्यः—'सव्व-
जुईए सव्ववलेणं सव्वसमुदएणं सव्वविभूईए सव्वसंभमेणं सव्वपुष्फगंधमह्वालंकारेणं सव्वतुडियसइनिनाएणं महया इड्डीए महया
जुईए महया वलेणं महया समुदएणं महया वरतुडियजमगसमगपुष्पवाइयरवेणं संखणवपडहमेरिश्छरिखरसुद्धिडुडुक्कुडुडुभि-
निग्घोसनादितरेणं' अस्य व्याख्या प्राग्वत् । यत्रैव सिद्धायतनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिद्धायतनमनुप्रदक्षिणीकुर्वन् पूर्वद्वारेण
प्रविशति, प्रविश्यालोक्य जिनप्रतिमानां प्रणामं करोति, कृत्वा यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव देवच्छन्दको यत्रैव जिनप्रतिमास्तत्रो-
पागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामृशति परामृश्य च जिनप्रतिमाः प्रमार्जयति प्रमार्ज्यं दिव्ययोदकधारया क्षपयति क्षप-
यित्वा सरसेनाद्रेण गोशीर्षचन्दनेन गात्राण्यनुलिम्पति, अनुलिप्य 'अहतानि' अपरिमलितानि दिव्यानि देवदूष्ययुगलानि 'नियं-
सइ'ति परिधापयति परिधाप्य 'अत्रैः' अपरिसुकैः 'वरैः' प्रधानैर्गन्धैर्माल्यैश्चार्चयति । एतदेव सविस्तरमुपदर्शयति—पुष्पारोपणं
माल्यारोपणं वर्णकारोपणं चूर्णारोपणं गन्धारोपणम् आभरणारोपणं (च) करोति, कृत्वा तासां जिनप्रतिमानां पुरतः 'अच्छैः' स्वच्छैः
'श्लक्ष्णैः' मसृणै रजतमयैः, अच्छो रसो येषां तेऽच्छरसाः, प्रलासन्नवस्तुप्रतिविम्बाधारभूता इवातिनिर्मला इति भावः, ते च ते
तन्दुलाश्चाच्छरसतन्दुलाः, पूर्वपदस्य दीर्घान्तता प्राकृतत्वात्, यथा 'वइरामया नेमा' इत्यादौ, तैरष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गल-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५४ ॥

कान्यालिखति, आल्लिख्य 'कयगागाहगहिय'मित्यादि मैथुनप्रथमसंरम्भे मुखचुम्बनाद्यर्थं युवत्याः पञ्चाङ्गुलिभिः केशेषु ग्रहणं कचग्राहस्तेन कचग्राहेण गृहीतं करतलाद्विसुक्तं सत् प्रभ्रष्टं करतलप्रभ्रष्टविसुक्तं, प्राकृतत्वादेवं पदव्यत्ययः, तेन 'दशार्द्धवर्णेन' पञ्चवर्णेन 'कुसुमेन' कुसुमसमूहेन 'पुष्पपुञ्जोपचारकलितं' पुष्पपुञ्ज एवोपचारः—पूजा पुष्पपुञ्जोपचारस्तेन कलितं—युक्तं करोति, कृत्वा च 'चंद्रप्पभवइरवेरुलियविमलदंडं' चन्द्रप्रभवप्रवैह्यैर्यमयो विमलो दण्डो यस्य स तथा तं काञ्चनमणिरत्नभक्तिचित्रं काला-
 गुरुप्रवरकुन्दुरुष्कधूपेन गन्धोत्तमेनानुविद्धा कालागुरुप्रवरकुन्दुरुष्कधूपगन्धोत्तमानुविद्धा, प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययः, तां धूपवर्ति विनिर्मुच्यन्तं वैह्यैर्यमयं धूपकडुच्छुक्तं प्रगृह्य प्रयतो धूपं दत्त्वा जिनवरेभ्यः, सूत्रे षष्ठी प्राकृतत्वात्, सप्ताष्टानि पदानि पञ्चाद-
 पस्तस्य दशाङ्गुलिमञ्जलिं मस्तके कृत्वा प्रयतः 'अष्टसयविसुद्धगंठजुतेहिं' इति विशुद्धो—निर्मलो लक्षणदोषरहित इति भावः यो ग्रन्थः—शब्दसंदर्भस्तेन युक्तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि अष्टशतं च तानि विशुद्धग्रन्थयुक्तानि च तैः 'अर्थयुक्तैः' अर्थसारैः अपुनरुक्तैः महावृत्तैः, तथाविधदेवलब्धेः प्रभाव एषः, संस्तौति संस्तुत्य वामं जानुं 'अञ्चति' उत्पाटयति दक्षिणं जानुं धरणितले 'निवाडेइ' इति निपातयति लगयतीत्यर्थः 'त्रिकृत्वः' त्रीन् चारान् मूर्द्धानं धरणितले 'नमेइ'त्ति नमयति नमयित्वा चेषत्प्रत्युन्नमयति, ईप्सत्प्रत्युन्नम्य कटकट्टितस्तन्भित्तौ सुनौ 'संहरति' सङ्कोचयति, संहत्य करतलपरिगृहीतं शिरस्यावर्त्तं मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वैवमवादीत्—'नमोऽऽशु ण'मित्यादि, नमोऽस्तु णमिति वाक्यालङ्कारे देवादिभ्योऽतिशयपूजामर्हन्तीत्यर्हन्तस्तेभ्यः, सूत्रे षष्ठी 'छट्टिविमत्तीएँ भग्नइ चउत्थी"इति प्राकृतलक्षणत्, ते चाहन्तो नामादिरूपा अपि सन्ति ततो भावार्हेत्प्रतिपत्त्यर्थमाह—'भगवद्भ्यः' भगः—सप्तमैश्वर्योदि-
 लक्षणः स एषामस्तीति भगवन्तस्तेभ्यः, आदिः—धर्मस्य प्रथमा प्रवृत्तित्वात्करणशीला आदिकरास्तेभ्यः, तीर्यते संसारसमुद्रोऽनेनेति

तीर्थं तत्करणशीलास्तीर्थकरास्तेभ्यः; स्वयं-अपरोपदेशेन सम्यग्वरवोधिप्राप्त्या बुद्ध्या मिथ्यात्वनिद्रापगमसम्बोधेन स्वयंसंबुद्धालोभ्यः; तथा पुरुपाणामुत्तमाः पुरुपोत्तमाः; भगवन्तो हि संसारमप्यावसन्तः सदा परार्थव्यसनिन उपसर्जनीकृतस्वार्थो उचितक्रियावन्तोऽदीनभावाः कृतज्ञतापतयोऽनुपहतचित्ता देवगुरुबहुमानिन इति भवन्ति पुरुपोत्तमास्तेभ्यः; तथा पुरुपाः सिंहा इव कर्मगजान् प्रति पुरुपसिंहास्तेभ्यः; तथा पुरुपा वरपुण्डरीकाणीव संसारजलासङ्गादिना धर्मकलापेनेति पुरुपवरपुण्डरीकाणि तेभ्यः; तथा पुरुपा वरगन्धहस्तिन इव परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतिक्षुद्रगजनिराकरणेनेति पुरुपवरगन्धहस्तिनस्तेभ्यः; तथा लोको-भव्यसत्त्वलोकस्तस्य सकलकल्याणैकनिबन्धनतया भव्यत्वभावेनोत्तमा लोकोत्तमास्तेभ्यः; तथा लोकस्य-भव्यलोकस्य नाथा-योगक्षेमकृतो लोकनाथास्तेभ्यः; तत्र योगो-दीजाधानोद्देदपोषणकरणं क्षेमं-तदुपद्रवाद्यभावापादनं; तथा लोकस्य-प्राणिलोकस्य पञ्चास्तिकायात्मकस्य वा हितोपदेशेन सम्यक्प्ररूपणया वा हिता लोकहितास्तेभ्यः; तथा लोकस्य-देशनायोग्यस्य विशिष्टस्य प्रदीपा-देशनांशुभिर्यथाऽवस्थितवस्तुप्रकाशका लोकप्रदीपास्तेभ्यः; तथा लोकस्य-उत्कृष्टमतेर्भव्यसत्त्वलोकस्य प्रद्योतनं प्रद्योतः प्रद्योतकल्वं-विशिष्टज्ञानशक्तिसात्करणशीला लोकप्रद्योतकराः; तथा च भवन्ति भगवत्प्रसादात् तत्क्षणमेव भगवन्तो गणभृतो विशिष्टज्ञानसम्पत्समन्विता यद्दशाद् द्वादशाङ्गमारचयन्तीति तेभ्यः; तथाऽभयं-विशिष्टमात्मनः स्वार्थ्यं निःश्रेयसधर्मभूमिकानिबन्धनभूता. परमा धृतिरिति भावः; तद् अभयं ददतीत्यभयदास्तेभ्यः; सूत्रे च कप्रलयः स्वार्थिकः प्राकृतलक्षणवशात्, एवमन्यत्रापि, तथा चक्षुरिव चक्षुः-विशिष्ट आलधर्मसत्त्वावबोधनिबन्धनं श्रद्धास्वभावः; श्रद्धाविहीनस्याचक्षुष्मत इव तत्त्वदर्शनायोगात्, तद्ददातीति चक्षुर्दास्तेभ्यः; तथा मार्गो-विशिष्टगुणस्थानावासिप्रगुणः स्वरसवाही क्षयोपशमविशेषत्वं ददतीति मार्गदास्तेभ्यः; तथा शरणं-संसारकान्तारगतानामतिप्रवलरगादिपीडितानां समाधिसनस्थान-

कल्पं तत्त्वचिन्तारूपमध्यवसानं तद्दतीति शरणदास्तेभ्यः, तथा बोधिः—जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिं तत्त्वार्थश्रद्धानलक्षणसम्यग्दर्शनरूपां
 ददतीति बोधिदास्तेभ्यः, तथा धर्म—चारित्ररूपं ददतीति धर्मदास्तेभ्यः कथं धर्मदाः? इत्याह—धर्मं दिशन्तीति धर्मदेशकास्तेभ्यः,
 तथा धर्मस्य नायकाः—स्वामिनस्तद्वशीकरणात्तत्फलपरिभोगाच्च धर्मनायकास्तेभ्यः, धर्मस्य सारथय इव सम्यक्प्रवर्तनयोगेन धर्म-
 सारथयस्तेभ्यः, तथा धर्म एव वरं—प्रधानं चतुरन्तहेतुत्वात् चतुरन्तं च चक्रमिव चतुरन्तचक्रं तेन वर्तितुं शीलं येषां ते धर्मवर-
 चतुरन्तचक्रवर्तिनस्तेभ्यः, तथाऽप्रतिहेते—अप्रतिस्खलिते क्षायिकत्वाद् वरे—प्रधाने ज्ञानदर्शने धरन्तीति अप्रतिहेतवरज्ञानदर्शनधरा-
 स्तेभ्यः, तथा छादयति—आवरयतीति छद्म—धातिकर्मचतुष्टयं व्यावृत्तं—अपगतं छद्म येभ्यस्ते व्यावृत्तछद्मानस्तेभ्यः, तथा रागद्वेष-
 कषायेन्द्रियपरीषहोपसर्गधातिकर्मज्ञान् जितवन्तो जिनाः अन्यान् जापयन्तीति जापकास्तेभ्यो जिनेभ्यो जापकेभ्यः, तथा भवा-
 णं स्वयं तीर्णा अन्यांश्च तारयन्तीति तीर्णास्तारकास्तेभ्यः, तथा केवलवेदसा अवगततत्त्वा बुद्ध्या अन्यांश्च बोधयन्तीति बोधकास्तेभ्यः,
 मुक्ताः—कृतकृत्या निष्ठितार्था इति भावः, अन्यांश्च मोचयन्तीति मोचकास्तेभ्यः, सर्वज्ञेभ्यः सर्वदर्शिभ्यः, शिवं—सर्वोपद्रवरहितत्वात्
 'अचलं' स्वामाविकप्रायोगिकचलनक्रियाव्यपोहात् 'अरुजं' शरीरमनसोरभावेनाऽऽधिव्याध्यसम्भवात् अनन्तं—केवलान्नाऽनन्त-
 त्वात् 'अक्षयं' विनाशकारणभावात् 'अव्याबाधं' केनापि विबाधयितुमशक्यत्वात् न पुनरावृत्तिर्यस्मात्तदपुनरावृत्ति, सिद्ध्यन्ति—
 निष्ठितार्था भवन्त्यस्यामिति सिद्धिः—लोकान्तक्षेत्रलक्षणा सैव गम्यमानत्वाद् गतिः सिद्धिगतिः २ रिति नामधेयं यस्य तत्सिद्धिगतिनाम-
 धेयं, तिष्ठत्यस्मिन्निति स्थानं—व्यवहारतः सिद्धक्षेत्रं निश्चयतो यथाऽवस्थितं स्वं स्वरूपं, स्थानस्थानिनोरभेदोपचारात् सिद्धिगतिनाम-
 धेयं तत्संप्राप्तेभ्यः । एवं प्रणिपातदण्डकं पठित्वा 'वंदइ नमंसइ' इति वन्दते—ताः प्रतिमाश्रैत्यवन्दनविधिना प्रसिद्धेन, नमस्करोति—

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २५६ ॥

पञ्चाश्रणिधानादियोगेनेत्येके, अन्ये त्वभिदधति-विरतिमतामेव प्रसिद्धश्चैत्यवन्दनविधिरन्येषां तथाऽभ्युपगमे कायोत्सर्गोसिद्धेरिति वन्दते सामान्येन, नमस्करोत्याशयदृष्टेरुत्थाननमस्कारेणिति, तत्त्वमत्र भगवन्तः परमर्षयः केवलिनो विदन्ति, ततो वन्दित्वा नमस्यित्वा यत्रैव सिद्धायतनस्य बहुमध्यदेशभागास्तत्रैवोपागच्छति उपागत्य बहुमध्यदेशभागं दिव्ययोदकधारया 'अभ्युक्षति' अभिमुखं सिञ्चति, अभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलं ददाति, दत्त्वा कचम्राहृद्गृहीतेन करतलप्रभ्रष्टविमुक्तेन 'कुसुमेन' कुसुमजातेन पुष्पपुञ्जोपचारकलितं करोति कृत्वा धूपं ददाति, दत्त्वा च यत्रैव दाक्षिणालं द्वारं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं गृह्णाति, गृह्णीत्वा तेन द्वारशाखाशालभञ्जिकाव्यालरूपकाणि च प्रमार्जयति, प्रमृज्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनचर्ची पुष्पाधारोपणं धूपदानं करोति, ततो दक्षिणद्वारेण निर्गल्य यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य बहुमध्यदेशभागास्तत्रोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामृशति, परामृश्य च बहुमध्यदेशभागं लोमहस्तकेन प्रमार्जयति, प्रमृज्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्ष्य सरसेन गोशीर्षचन्दनेन पञ्चाङ्गुलितलं मण्डलमालिखति, कचम्राहृद्गृहीतेन करतलप्रभ्रष्टविमुक्तेन दशार्द्धवर्णेन कुसुमेन पुष्पपुञ्जोपचारकलितं करोति, कृत्वा धूपं ददाति, दत्त्वा च यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य पश्चिमं द्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तपरामर्शनं, तेन च लोमहस्तकेन द्वारशाखाशालभञ्जिकाव्यालरूपकप्रमार्जनं, उदकधारयाऽभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनचर्ची पुष्पाधारोपणं धूपदानं करोति, कृत्वा यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्योत्तरद्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववद् द्वारार्चनिकां करोति, कृत्वा च यत्रैव दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य पूर्वद्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववत्तत्राप्यर्चनिकां करोति, कृत्वा च दाक्षिणालस्य सुखमण्डपस्य यत्रैव दाक्षिणालं द्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववत्तत्र पूजां विधाय तेन द्वारेण विनिर्गल्य यत्रैव दाक्षिणालः प्रेक्षागृहमण्डपो यत्रैव दाक्षिणालस्य प्रेक्षागृहमण्डपस्य

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५६ ॥

बहुमध्यदेशभागे यत्रैव वज्रमयोऽक्षपाटको यत्रैव च मणिपीठिका यत्रैव च सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामृ-
 शति, परामृश्याक्षपाटकं मणिपीठिकां सिंहासनं च प्रमार्जयति, प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्ष्य चन्दनचर्ची पुष्पपूजां धूपदानं च करोति,
 कृत्वा च यत्रैव दाक्षिणाल्यस्य त्रेक्षागृहमण्डपस्योत्तरद्वारं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववह्वारार्चनिकां करोति, कृत्वा यत्रैव दाक्षिणा-
 ल्यस्य त्रेक्षागृहमण्डपस्य पूर्वद्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्वद्वारार्चनिकां करोति, कृत्वा यत्रैव तस्य दाक्षिणाल्यस्य त्रेक्षागृहमण्डपस्य
 दाक्षिणाल्यं द्वारं तत्रोपागच्छति, उपागत्य तत्रार्चनिकां कृत्वा यत्रैव दाक्षिणाल्यस्यैतन्मन्त्रोपागच्छति, उपागत्य स्तूपं मणिपीठिकां
 च लोमहस्तकेन प्रमृज्य दिव्ययोदकधारयाऽभ्युक्षति सरसगोशीर्षचन्दनचर्ची पुष्पाधारोहणधूपदानादि करोति, कृत्वा च यत्रैव पा-
 श्वाला मणिपीठिका यत्रैव च पाश्चात्या जिनप्रतिमा तत्रोपागच्छति, उपागत्य जिनप्रतिमाया आलोकं प्रणामं करोतीत्यादि पूर्ववद्
 यावन्नमस्यित्वा यत्रैवोत्तरा जिनप्रतिमा तत्रोपागच्छति, उपागत्य तत्रापि यावन्नमस्यित्वा यत्रैव पूर्वा जिनप्रतिमा तत्रोपागच्छति उपागत्य
 पूर्ववद् यावन्नमस्यित्वा यत्रैव दाक्षिणाल्या जिनप्रतिमा पूर्ववत् सर्वं तदेव यावन्नमस्यित्वा यत्रैव दाक्षिणाल्यस्यैतन्मन्त्रोपागच्छति,
 उपागत्य पूर्ववद्वर्चनिकां करोति, कृत्वा च यत्रैव महेन्द्रध्वजस्तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववद्वर्चनिकां विधाय यत्रैव दाक्षिणाल्या तन्दा-
 पुष्करिणी तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य लोमहस्तकं परामृशति, परामृश्य तोरणानि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि शालभस्त्रिकाव्यालरूपकाणि
 च प्रमार्जयति, प्रमार्ज्यं दिव्ययोदकधारया सिञ्चति, सिक्त्वा सरसगोशीर्षचन्दनपञ्चाङ्गुलितलप्रदानपुष्पाधारोहणधूपदानादि करोति,
 कृत्वा च सिद्धायतनमनुप्रदाक्षिणीकृत्य यत्रैवोत्तरा तन्दापुष्करिणी स तत्रोपागच्छति, उपागत्य पूर्ववत्सर्वं करोति, कृत्वा चौत्तराहे मा-
 हेन्द्रध्वजे तदन्तरमौत्तराहे चैत्यवृक्षे तत औत्तराहे चैत्यस्तूपे, ततः पश्चिमोत्तरपूर्वदक्षिणजिनप्रतिमासु पूर्ववत्सर्वा वक्रव्यता वक्रव्या,

तदनन्तरमौत्तराहे प्रेक्षागृहमण्डपे समागच्छति, तत्र दक्षिणाले प्रेक्षागृहमण्डपे पूर्ववत्सर्वं वक्तव्यं, तत उत्तरद्वारेण विनिर्गलौत्तराहे सुलमण्डपे समागच्छति, तत्रापि दक्षिणालसुलमण्डपवत्सर्वं कृत्वोत्तरद्वारेण विनिर्गत्य सिद्धायतनस्य पूर्वद्वारे समागच्छति, तत्रार्चनिकां पूर्ववत्कृत्वा पूर्वस्य सुलमण्डपस्य दक्षिणोत्तरपूर्वद्वारेषु क्रमेणोक्तरूपां पूजां विधाय पूर्वद्वारेण विनिर्गत्य पूर्वप्रेक्षामण्डपे समागत्य पूर्ववदर्चनिकां करोति, ततः पूर्वप्रकारेणैव क्रमेण चैत्यस्तूपजिनप्रतिमाचैत्यदृशमाहेन्द्रध्वजनन्दापुष्करिणीनां ततः सभायां सुधर्मायां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका तत्रैवोपागच्छति, उपागत्यालोके जिनसक्त्रां प्रणामं करोति, कृत्वा च यत्र माणवक-श्रैत्यस्तम्भो यत्र वज्रमथा गोलधृत्ताः समुद्रकास्तत्रागत्य समुद्रकान् गृह्णाति, गृहीत्वा च विघाटयति, विघाट्य लोमहस्तकेन प्रमार्जयति, प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्षति, अभ्युक्ष्य गोशीर्षचन्दनेनानुलिम्पति, ततः प्रधानैर्गन्धमात्यैरर्चयति, अर्चयित्वा धूपं दहति, तदनन्तरं भूयोऽपि वज्रमथेषु गोलधृत्तसमुद्रकेषु प्रक्षिपति, प्रक्षिप्य तान् वज्रमथान् गोलधृत्तसमुद्रकान् स्वस्थाने प्रतिनिक्षिपति, प्रतिनिक्षिप्य तेषु पुष्पगन्धमात्यवस्त्राभरणान्यारोपयति, ततो लोमहस्तकेन माणवकचैत्यस्तम्भं प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्ष्य चन्दनचर्चां पुष्पाधारोपणं धूपदानं च करोति, कृत्वा सिंहासनश्रदेशे समागत्य सिंहासनस्य लोमहस्तकेन प्रमार्जनादिरूपां पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा यत्र मणिपीठिका यत्र च देवशयनीयं तत्रोपागत्य मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य च प्राग्वदर्चनिकां करोति, तत उत्तरप्रकारेणैव शुद्धकेन्द्रध्वजपूजां करोति, कृत्वा च यत्र चोप्पालको नाम ग्रहरणकोशस्तत्र समागत्य लोमहस्तेन परिघरत्नप्रमुखाणि ग्रहरणरत्नानि प्रमार्जयति, प्रमार्ज्योदकधारयाऽभ्युक्षणं चन्दनचर्चां पुष्पाधारोपणं धूपदानं करोति, कृत्वा सभायाः सुधर्माया बहुमध्यदेशभागेऽर्चनिकां पूर्ववत्करोति, कृत्वा सभायाः सुधर्माया दक्षिणद्वारे समागत्यार्चनिकां पूर्ववत्करोति, ततो दक्षिणद्वारे विनिर्गच्छति, इत ऊर्ध्वं यथैव सिद्धायत-

नात्रिष्कामतो दक्षिणद्वारादिका दक्षिणनन्दापुष्करिणीपर्यवसाना पुनरपि प्रविशत उत्तरनन्दापुष्करिणीप्रभृतिका उत्तरान्ता ततो द्वितीयं
वारं निष्कामतः पूर्वद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानार्चनिका वक्तव्या तथैव सुधर्मायाः सभाया अत्यन्यूनातिरिक्ता द्रष्टव्या, ततः
पूर्वनन्दापुष्करिण्या अर्चनिकां कृत्वोपपातसभां पूर्वद्वारेण प्रविशति, प्रविश्य च मणिपीठिकाया देवशयनीयस्य तदनन्तरं बहुमध्यदे-
शभागे प्राग्वदर्चनिकां विदधाति, ततो दक्षिणद्वारेण समागत्य तस्यार्चनिकां कुरुते, अत ऊर्ध्वमत्रापि सिद्धायतनवदक्षिणद्वारादिका
पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या । ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतोऽपक्रम्य इदे समागत्य पूर्ववत्तोरणार्चनिकां करोति, कृत्वा
पूर्वद्वारेणाभिषेकसभायां प्रविशति, प्रविश्य मणिपीठिकायाः सिंहासनस्याभिषेकभाण्डस्य बहुमध्यदेशभागस्य च पूर्ववदर्चनिकां क्रमेण
करोति, तदनन्तरमत्रापि सिद्धायतनवदक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतः पूर्व-
द्वारेण व्यवसायसभां प्रविशति प्रविश्य पुस्तकरत्नं लोमहस्तकेन प्रमृज्योदकधारयाऽभ्युह्य चन्दनेन चर्चयित्वा वरगन्धमाल्यैरर्चयित्वा
पुष्पाधारोपणं धूपदानं च करोति, तदनन्तरं मणिपीठिकायाः सिंहासनस्य बहुमध्यदेशभागस्य च क्रमेणार्चनिकां करोति, तदनन्तरम-
त्रापि सिद्धायतनवदक्षिणद्वारादिका पूर्वनन्दापुष्करिणीपर्यवसानाऽर्चनिका वक्तव्या, ततः पूर्वनन्दापुष्करिणीतो बलिपीठे समागत्य तस्य
बहुमध्यदेशभागे पूर्ववदर्चनिकां करोति, कृत्वा चोत्तरपूर्वस्थां नन्दापुष्करिण्यां समागत्य तस्यास्तोत्रेषु पूर्ववदर्चनिकां कृत्वाऽऽभियोगि-
कान् देवान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्—‘खिप्पामेवे’त्यादि सुगमं यावत् ‘एयमाणत्तियं पच्चप्पिणंति’ नवरं शृङ्गाकं-
त्रिकोणं स्थानं त्रिकं-यत्र रथ्यात्रयं मिलति चतुष्कं-चतुष्पथयुक्तं चलरं-बहुरथ्यापातस्थानं चतुर्मुखं-यस्माच्चतसृष्वपि दिक्षु पन्थानो
निस्सरन्ति महापथो-राजपथः शेषः सामान्यः पन्थाः प्राकारः-प्रतीतः अट्टालकाः-प्राकारस्योपरि श्रुत्याश्रयविशेषाः चरिका-अष्टह-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २५८ ॥

स्तप्रमाणो नगरप्रकारान्तरालमार्गः द्वाराणि—प्रासादादीनां गोपुराणि—प्राकारद्वाराणि तोरणानि—द्वारादिसम्बन्धीनि आगलय रमन्तेऽत्र
माधवीलतागृहादिषु दम्पत्य इति स आरामः पुष्पादिसद्भृक्षसङ्कुलस्तुसवादी बहुजनोपभोग्यसुधानं सामान्यवृक्षवृन्दं नगरासन्नं काननं
नगरविप्रकृष्टं वनं एकानेकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनपण्डः एकजातीयोत्तमवृक्षसमूहो वनराजी ॥ 'तए ण'मित्यादि, ततः स विजयो
देवो बलिपीठे बलिविसर्जनं करोति, कृत्वा च यत्रैवोत्तरनन्दापुष्करिणी तत्रोपागच्छति, उपागतोत्तरपूर्वा नन्दां पुष्करिणीं प्रदक्षिणीकृ-
र्वन् पूर्वतोरेणानुप्रविशति, अनुप्रविश्य पूर्वत्रिसोपानप्रतिरूपकेण प्रत्यवरोहति, प्रत्यवरुह्य हस्तपादौ प्रक्षालयति, प्रक्षाल्य नन्दापुष्क-
रिणीतः प्रत्युत्तरति, प्रत्युत्तीर्य चतुर्भिः सामानिकसहस्रैश्चतसृभिरप्रमहिषीभिः सपरिवाराभित्तिस्तुभिः पर्षद्भिः सप्तभिरनीकैः सप्तभि-
रनीकाधिपतिभिः षोडशभिरालारक्षदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभिर्विजयराजधानीवास्तव्यैर्वानमन्तैरैर्देवीभिश्च सार्द्धं संपरिदृतः सर्वैर्द्वार्या या-
वद् दुन्दुभिनिर्घोपनादितरेण विजयाया राजधान्या मध्यमध्येन यत्रैव सभा सुधर्मा तत्रोपागच्छति, उपागत्य सभां सुधर्मां
पूर्वद्वारेणानुप्रविशति, अनुप्रविश्य यत्रैव मणिपीठिका यत्रैव सिंहासनं तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य सिंहासनपरगतः पूर्वोभिमुखः
सन्निपण्णः ॥

तए णं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि सामाणियसाहस्सीओ अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुर-
च्छिमेणं पत्तेयं २ पुब्बणत्थेसु भद्दासणेसु गिस्सीयंति । तए णं तस्स विजयस्स देवस्स चत्तारि
अगमहिस्सीओ पुरत्थिमेणं पत्तेयं २ पुब्बणत्थेसु भद्दासणेसु गिस्सीयंति । तए णं तस्स विजयस्स
देवस्स द्वाहिणपुरत्थिमेणं अब्भिन्तरियाए परिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पत्तेयं २ जाव गिस्सी-

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वकृता
जिनपूजा
उद्देशः २
सू० १४२

॥ २५८ ॥

यति । एवं द्रविण्येणं मञ्जिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ जाव गिसीदंति । दाहिणपच्च-
 तिथेमेणं बाहिरियाए परिसाए बारस देवंसाहस्सीओ पत्तेयं २ जाव गिसीदंति । तए णं तस्स विज-
 यस्स देवस्स पच्चत्थिमेणं सत्त अणियाहिवती पत्तेयं २ जाव गिसीयंति । तए णं तस्स विजयस्स
 देवस्स पुरत्थिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं उत्तरेणं सोलस आयरक्खदेवसाहस्सीओ पत्तेयं २ पु-
 न्णत्थेसु भदासणेसु गिसीदंति, तंजहा—पुरत्थिमेणं चत्तारि साहस्सीओ जाव उत्तरेणं ४ ॥
 ते णं आयरक्खा सन्नद्धवस्मियकवया उप्पीलियसरासणपट्टिया पिणद्धगेवेज्जविमलवरचिंध-
 पट्टा गहियाउहपरणा तिणयाइं तिसंधीणि वहरामया कोडीणि घणूइं अहिगिज्झ परिग्राहयकंड-
 कलावा णीलपाणिणो पीयपाणिणो रत्तपाणिणो चावपाणिणो चारुपाणिणो चम्मपाणिणो खग्ग-
 पाणिणो दंडपाणिणो पासपाणिणो णीलपीयरत्तचावचारुम्मखग्गदंडपासवरधरा आयरक्खा र-
 क्खोवगा गुत्ता गुत्तपालिता जुत्ता जुत्तपालिता पत्तेयं २ समयतो विणयतो किंकरभूताविव-
 चिद्धंति ॥ विजयस्स णं भंते! देवस्स केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गो०! एगं पलिओवमं ठिती
 पणत्ता, विजयस्स णं भंते! देवस्स सामाणियाणं देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, एगं
 पलिओवमं ठिती पणत्ता, एवमहिद्धीए एवमहज्जुतीए एवमहांगसे एवमहासुक्खे
 एवमहाणुभागे विजए देवे २ ॥ (सू० १४३)

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २५९ ॥

ततस्तस्य विजयस्य देवसापरोत्तरेण-अपरोत्तरस्यां दिशि एवमुत्तरस्यामुत्तरपूर्वस्यां दिशि च चत्वारि २ सामानिकेवसहस्राणि चतुर्षु भद्रासनसहस्रेषु निपीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पूर्वस्यां दिशि चतस्रोऽप्रमह्विष्यश्चतुर्षु भद्रासनेषु निपीदन्ति, ततस्तस्य विजयस्य देवस्य दक्षिणपूर्वस्यामभ्यन्तरिकायाः पर्यदोऽष्टौ देवसहस्राणि अष्टासु भद्रासनसहस्रेषु निपीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य दक्षिणस्यां दिशि मध्यमिकायाः पर्यदो दश देवसहस्राणि दशसु भद्रासनसहस्रेषु निपीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पश्चिमायां दिशि नाद्यायाः पर्यदो द्वादश देवसहस्राणि द्वादशसु भद्रासनसहस्रेषु निपीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य पश्चिमायां दिशि सप्तानीकाधिपतयः सप्तसु भद्रासनेषु निपीदन्ति । ततस्तस्य विजयस्य देवस्य सर्वतः समन्तात् सर्वासु दिक्षु सामस्येन षोडश आत्मरक्षकेवसहस्राणि षोडशसु भद्रासनसहस्रेषु निपीदन्ति, तथा-चत्वारि सहस्राणि चतुर्षु भद्रासनसहस्रेषु पूर्वस्यां दिशि, एवं प्रत्येकं पश्चिमोत्तरयोरपि ॥ ते चालरक्षाः सन्नद्धवद्धवर्भितकवचाः, कवचं-तनुत्राणं वर्म-लोहमयकुतूलिकादिरूपं संजातगस्त्रिन्निति वर्भितं सन्नद्धं शरीरे आरोपणात् वद्धं गाढतरबन्धनेन बन्धनात् वर्भितं कवचं यैस्ते सन्नद्धवद्धवर्भितकवचाः, 'उष्पीलियसारासण-पट्टिया' इति उत्पीडिता-गाढीकृता शरा असन्ते-क्षिप्यन्तेऽस्त्रिन्निति शरासनः-इषुधिस्यस्य पट्टिका यैरुष्पीडितशरासनपट्टिकाः 'पिण्ड्रगेवेज्जविमलवरचिंधपट्टा' इति पिण्ड्रं ग्रैवेयं-ग्रीवाभरणं विमलवरनिरापट्टश्च यैस्ते पिण्ड्रवरग्रैवेयविमलवरचिह्नपट्टाः 'गहि-याउहपहरणा' इति आयुधन्तेऽनेन्यायुधं-लेटकादि प्रहरणं-असिकुन्तादि, गृहीतानि आयुधानि प्रहरणानि च यैस्ते गृहीतायुध-प्रहरणाः 'त्रिनतानि' आदिमध्यावसानेषु नमनभावात् 'त्रिसन्धीनि' आदिमध्यावसानेषु सन्धिभावात्, वज्रमयकोटीनि धनूंषि अभिगृह्य 'परियाह्यकंडकलावा' इति पर्यात्तकाण्डकलापा विचित्रकाण्डकलापयोगात्, केचिच्च 'नीलपाणय' इति नीलः काण्डकलाप

३ प्रतिपत्तौ
विजयदे-
वपरिवार-
स्थित्यादिः
उद्देशः २
सू० १४३

॥ २५९ ॥

इति गम्यते पाणौ येषां ते नीलपाणयः, एवं पीतपाणयः रक्तपाणयः, चापं पाणौ येषां ते चापपाणयः, चारुः—प्रहरणविशेषः पाणौ येषां ते चारुपाणयः, चर्म—अङ्गुष्ठाङ्गुल्योरच्छादनरूपं पाणौ येषां ते चर्मपाणयः, एवं दण्डपाणयः खड्गपाणयः पाशपाणयः, एतदेव व्याचष्टे—यथायोगं नीलपीतरक्तचापचारुचर्मदण्डपाशधरा आत्मरक्षाः, रक्षामुपगच्छन्ति—तदेकचित्ततया तत्परायणा वर्तन्त इति रक्षो-पगाः 'गुप्ताः' न स्वामिभेदकारिणः तथा गुप्ता—पराप्रवेश्या पालिः—सेतुर्येषां ते गुप्तपालिकाः, तथा 'युक्ताः' सेवकगुणोपिततयो-चिताः, तथा युक्ता—परस्परं बद्धा न तु बृहदन्तराला पालिर्येषां ते युक्तपालिकाः, प्रत्येकं प्रत्येकं समयतः—आचारत आचारेणेत्यर्थः विनयतश्च किङ्करभूता इव तिष्ठन्ति, न खलु ते किङ्कराः, किन्तु तेऽपि मान्याः, तेषामपि पृथगासननिपातनात्, केवलं ते तदानीं निजाचारपरिपालनतो विनीतत्वेन च तथाभूता इव तिष्ठन्ति तदुक्तं किङ्करभूता इवेति ॥ 'तए णं से विजए' इत्यादि सुप्रतीतं याव-द्विजयं देवकव्यतापरिसमाप्तिः ॥ तदेवमुक्ता विजयद्वारकव्यता, सम्प्रति वैजयन्तद्वारकव्यतामभिधिसुराह—

कहि णं भंते ! जंबुद्वीवस्स वेजयंते णामं दारे पणत्से?, गोयमा ! जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स
दक्खिण्णेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं अबाधाए जंबुद्वीवद्वीवदाहिणपेरंते लवणसमुद्दहाहिण-
छस्सं उत्तरेणं एत्थ णं जंबुद्वीवस्स २ वेजयंते णामं दारे पणत्से अट्ट जोयणांइं उट्ठं उच्चत्तेणं स-
ञ्चेव सब्वा बत्तव्वता जाव णिञ्चे । कहि णं भंते ! रायहाणी?, दाहिणे णं जाव वेजयंते देवे २ ॥
कहि णं भंते ! जंबुद्वीवस्स २ जयंते णाम दारे पणत्से?, गोयमा ! जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स
पच्चत्थिमेणं पणयालीसं जोयणसहस्साइं जंबुद्वीवपच्चत्थिमपेरंते लवणसमुद्दपच्चत्थिमद्धस्स पुर-

च्छिमेणं सीओदाए महाणदीए उषिप एत्थ णं जंबुद्दीवस्स जयंते णाम दारे पणत्ते, तं चेव से पमाणं जयंते देवे पच्चत्थिमेणं से रायहाणी जाव महिद्धीए ॥ कहि णं भंते! जंबुद्दीवस्स अपरा-इए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा! मंदरस्स उत्तरेणं पणयालीसं जोयणसहस्साहं अवाहाए जंबु-द्दीवे २ उत्तरपेरंते लवणससुहस्स उत्तरद्धस्स दाहिणेणं एत्थ णं जंबुद्दीवे २ अपराइए णामं दारे पणत्ते तं चेव पमाणं, रायहाणी उत्तरेणं जाव अपराइए देवे, चउण्हवि अणंमि जंबुद्दीवे ॥ (सू० १४४) जंबुद्दीवस्स णं भंते! दीवस्स दारस्स य एस णं केवतियं अवाधाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा! अउणासीतिं जोयणसहस्साहं वाचणं च जोयणाहं देसुणं च अद्धजोयणं दारस्स य २ अवाधाए अंतरे पणत्ते ॥ (सू० १४५)

‘कहि णं भंते’ इत्यादि सर्वं पूर्ववत्, नवरमत्र वैजयन्तस्य द्वारस्य दक्षिणतस्त्रिर्यगसल्लोयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिक्रम्येति वक्तव्यं, शेषं प्राग्वत् ॥ एवं जयन्तापराजितद्वारवक्तव्यताऽपि वाच्या, नवरं जयन्तद्वारस्य पश्चिमायां दिशि, अपराजितद्वारस्योत्तरतस्त्रिर्यग-सल्लोयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्येति वाच्यम् ॥ सम्प्रति विजयादिद्वाराणां परस्परमन्तरं प्रतिपिपाद्ययुरिदमाह—‘जंबुद्दीवस्स णं भित्थादि, जम्बूद्वीपस्य णमिति प्राग्वत् भवन्त! द्वीपस्य सम्बन्धिनो द्वारस्य च द्वारस्य चैतत् कियत्प्रमाणाचाधया—अन्तरिला प्रति-घातेनान्तरं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! एकोनाशीतियोजनसएस्त्राणि द्विपश्चाशद् योजनानि देशेनं चार्द्धयोजनं द्वारस्य च द्वारस्य चावाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथादि—चतुर्णामपि द्वाराणां प्रत्येकमेकस्य कुड्यस्य द्वारशाखापरपर्यायस्य. गाहल्यं गन्धूलं द्वाराणां च वि-

स्तरः प्रत्येकं २ चलारि २ योजनानि, ततश्चतुर्ष्वपि द्वारेषु सर्वसङ्ख्यया कुड्यद्वारप्रमाणमष्टादश योजनानि, जम्बूद्वीपस्य च परिधि-
 स्तिसौ लक्षाः षोडश सहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके ३१६२२७ क्रोशत्रयं ३ अष्टाविंशं धनुःशतं १२८ त्रयोदशाङ्गुलानि एक-
 मर्धाङ्गुल १३॥ मिति, अस्माच्च जम्बूद्वीपपरिधेः सकाशात्तानि कुड्यद्वारपरिमाणभूतान्यष्टादश योजनानि शोधयन्ते, शोधितेषु च तेषु
 परिधिसत्को योजनराशिरंरूपो जातः-तिस्रो लक्षाः षोडश सहस्राणि द्वे शते नवोत्तरे ३१६२०९, शेषं तथैव, ततो योजनरा-
 शेश्चतुर्भिर्भागो द्वियते, लब्धानि योजनानामेकोनाशीतिः सहस्राणि द्विपञ्चाशदधिकानि गव्यूतं चैकं ७९०५२ को० १, यानि च
 परिधिसत्कानि त्रीणि गव्यूतानि तानि धनुस्त्वेन क्रियन्ते लब्धानि धनुषां षट् सहस्राणि, यदपि च परिधिसत्कमष्टाविंशं धनुःशतं
 तदव्येतेषु धनुःषु मध्ये प्रक्षिप्यते, ततो जातो धनूराशिरकपट्टिः शतान्यष्टाविंशत्यधिकानि ६१२८, एषां चतुर्भिर्भागो द्वियते, लब्धानि
 धनुषां पञ्चदश शतानि द्वात्रिंशदधिकानि १५३२, यान्यपि च त्रयोदशाङ्गुलानि तेषामपि चतुर्भिर्भागो द्वियते, लब्धानि त्रीणि अङ्गु-
 लानि, एतदपि सर्वं देशेनमेकं गव्यूतमिति लब्धं देशेनमर्द्धयोजनं, उक्तं च—“कुड्डुवारपरमाणं अट्टारस ज्योणाइं परिहीए । सो-
 हिय चउहि विभत्तं इणमो दारत्तरं होइ ॥ १ ॥ अउणासीइ सहस्सा वावणा अद्धज्योयणं नूणं । दारस्स य दारस्स य अंतरमेयं
 विणिदिहं ॥ २ ॥”

जंबुद्वीवस्स णं भंते! दीवस्स पएसा लवणं ससुइं पुट्टा?, हंता पुट्टा ॥ ते णं भंते! किं जंबुद्वीवे २

१ कुड्यद्वारप्रमाणमष्टादश योजनानि परिधेः । शोधयित्वा चतुर्भिर्विभक्ते इदं द्वारान्तरं भवति ॥ १ ॥ एकोनाशीतिः सहस्राणि द्विपञ्चाशत् अर्धयोजनमूनं
 द्वारस्य द्वारस्य चान्तरमेतत् विनिर्दिष्टं ॥ २ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६१ ॥

लवणसमुद्दे?, गोयमा! जंबुद्वीवे दीवे नो खलु ते लवणसमुद्दे ॥ लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स पदेसा जंबूद्वीवं दीवं पुट्ठा?, हंता पुट्ठा। ते णं भंते! किं लवणसमुद्दे जंबूद्वीवे दीवे?, गोयमा! लवणे णं ते समुद्दे नो खलु ते जंबुद्वीवे दीवे ॥ जंबुद्वीवे णं भंते! दीवे जीवा उद्दाइत्ता २ लवणसमुद्दे पचायंति?, गोयमा! अत्थेगतिया पचायंति अत्थेगतिया नो पचायंति ॥ लवणे णं भंते! समुद्दे जीवा उद्दाइत्ता २ जंबुद्वीवे २ पचायंति?, गोयमा! अत्थेगतिया पचायंति अत्थेगतिया नो पचायंति ॥ (सू० १४६)

‘जंबूद्वीवस्स णं भंते!’ इत्यादि, जम्बूद्वीपस्य णमिति पूर्ववत् भवन्त! द्वीपस्य ‘प्रदेशाः’ स्वसीमागतचरसरूपा लवणं समुद्रं ‘स्पृष्टाः?’ कर्त्तरि क्तप्रत्ययः, स्पृष्टवन्तः, काफा पाठ इति प्रभार्यत्वावगतिः, पृच्छतद्यायमभिप्रायः—यत्र स्पृष्टास्तर्हि वक्ष्यमाणं पृच्छयते नो चेत्तर्हि नेति भावः, भगवानाह—इतेत्यादि, ‘हन्त’ इति प्रत्यवधारणे स्पृष्टाः ॥ एवमुक्ते भूयः पृच्छति—‘ते णं’मित्यादि, ते भवन्त! स्वसीमागतचरसरूपाः प्रदेशाः किं जम्बूद्वीपः? किं वा लवणसमुद्रः?, इह यद् येन संस्पृष्टं तत्किञ्चित्तद्वयपदेशमश्रुवानमुपलब्धं यथा सुराष्ट्रेभ्यः संक्रान्तौ मगधदेशं मागध इति, किञ्चित्पुनर्न तद्वयपदेशभाग् यथा तर्जन्या संस्पृष्टा ज्येष्ठाऽहुलिय्यैवेति, इहापि च जम्बूद्वीपचरमप्रदेशा लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तस्ततो व्यपदेशचिन्तायां संशय इति प्रश्नः, भगवानाह—गौतम! जम्बूद्वीप एव णमिति निपातस्यावधारणार्थत्वात् ते चरमप्रदेशा द्वीपो, जम्बूद्वीपसीमावर्त्तित्वात्, न खलु ते जम्बूद्वीपचरमप्रदेशा लवणसमुद्रः, (न ते) जम्बूद्वीपसीमानमतिक्रम्य लवणसमुद्रसीमानमुपगताः किन्तु स्वसीमागता एव लवणसमुद्रं स्पृष्टवन्तस्तेन तदस्थतया संस्पर्शभावात् तर्जन्या

३ प्रतिपत्तौ
स्पर्शोत्पा-
तपृच्छा
उद्देशः २
सू० १४६

॥ २६१ ॥

संस्पृष्टा ज्येष्ठाङ्गुलिरिव ते स्वव्यपदेशं भजन्ते न व्यपदेशान्तरं, तथा चाह—नो खलु ते जम्बूद्वीपचरमप्रदेशा लवणसमुद्रः । एवं 'लवणस्स णं भंते ! समुद्रस्स पदेसा' इत्यादि लवणविषयमपि सूत्रं भावनीयम् ॥ 'जंबुद्वीवे णं भंते !' इत्यादि, जम्बूद्वीपे भवन्त ! द्वीपे ये जीवास्ते 'उद्दाहत्ता' इति 'अवद्राय २' मृत्वा २ लवणसमुद्रे 'प्रत्यायान्ति' आगच्छन्ति ? , भगवानाह—गौतम ! अस्तीति निपातोऽत्र बह्वर्थः; सन्त्येकका जीवा ये 'अवद्रायावद्राय' मृत्वा २ लवणसमुद्रे प्रत्यायान्ति, सन्त्येकका ये न प्रत्यायान्ति, जीवानां तथा तथा स्वस्वकर्मवशतया गतिवैचित्र्यसम्भवात् ॥ एवं लवणसूत्रमपि भावनीयं ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीप इति नाम्नी निबन्धनं जिज्ञासिषुः प्रश्नं करोति—

से केणहेणं भंते ! एवं बुच्चति जंबूद्वीवे २ ? , गोयमा ! जंबुद्वीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेणं णीलवंतस्स दाहिणेणं मालवंतस्स वक्खारपव्वयस्स पच्चत्थिमेणं गंधमायणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं उत्तरकुरा णाम कुरा पणत्ता, पाईणपडीणायता उदीणदाहिणविच्छिण्णा अद्धचंदसंठाणसंठिता एक्कारस जोयणसहस्साइं अट्ट बायाले जोयणसते दोणिण य एक्कोणवीस- तिभागे जोयणस्स विक्खंभेणं ॥ तीसे जीवा पाईणपडीणायता दुहओ वक्खारपव्वयं पुट्टा, पुर- त्थिमिच्छाप कोडीए पुरत्थिमिच्छं वक्खारपव्वतं पुट्टा पच्चत्थिमिच्छाप कोडीए पच्चत्थिमिच्छं वक्खा- रपव्वयं पुट्टा, तैव्वणं जोयणसहस्साइं आयामेणं, तीसे धणुपट्ठं दाहिणेणं सट्ठिं जोयणसह-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६२ ॥

स्साइं चत्तारि य अट्टारसुत्तरे जोयणसते डुवालस य एक्कणवीसतिभाए जोयणस्स परिवखेविणं पणत्ते ॥ उत्तरकुराए णं भंते! कुराए केरिसए आगारभावपडोयारे पणत्ते?, गोघमा! बहु-
समरमणिले भूमिभागे पणत्ते, से जहा णाम ए आलिंगपुक्खरेति वा जाव एवं एक्कोरुयदीवव-
त्तववया जाव देवलोगपरिगहा णं ते मणुयगणा पणत्ता समणाडसो!, णवरि इमं णाणत्तं—
छधणुसद्धस्समूसिता दोळप्पन्ना पिट्ठकरंडसता अट्टमभत्तस्स आहारट्ठे समुप्पज्जति तिण्णि प-
लिओवमाइं देसूणाइं पलिओवमस्सासंखिज्जइभागेण ऊणगाइं जहन्नेणं तिन्नि पलिओवमाइं
उक्कोसेणं एक्कणपण्णाराइंदियाइं अणुपालणा, सेसं जहा एगूरुयाणं ॥ उत्तरकुराए णं कुराए छ-
न्विहा मणुस्सा अणुसज्जंति, तंजहा-पम्हगंधा १ मियंगंधा २ अम्ममा ३ सहा ४ तेयालीसे ५
सणिचारी ६ (सू० १४७)

‘से केणट्ठेणं भंते!’ इत्यादि, अथ केन ‘अर्थेन’ केन कारणेन भवन्त! एवमुच्यते जम्बूद्वीपो द्वीपः? इति, भगवानाह—

१ यद्यपि सूत्रकारैः जहा एगोद्वयवत्त्वमेवेति नास्म्येनातिदिश्यते उताएकस्वरूपमशेषं तथापि व्याख्यातमशेषं तत्, न नेत्तोद्वेदीपस्वरूपावसरे ततोशोडपि व्याख्यातो वर्णनस्य, व्याख्यातकपरिगिधान्यनातिदिश्यते कल्पयुगादिगर्णेन ययोत्तरकुक्षयिती नाम भूतं मूलसूत्रं न न परादिता व्याख्या, परयेतस्तुभीयते गदुत टीकाकृद्भिः प्राप्ता आदर्शा अत्रैव कल्पयुक्तादिगर्णनयुक्ताः प्रथमोपस्थितेकोष कर्णनस्थाने न तत्रक्षिता यतिदिग्गः सुः, चिन्त्येतावदेवा गत सूत्रकारोल्याडये वर्णनीय-
पदार्थातिदेशस्तोप सूत्रे, तत्र सामान्येन वर्णनं स्यादन विशेषेणेति युक्तं विशेषणमत्र तत्रगवरीयाददीनुगारेण वा, अत एवान् प्रतिसूत्रं प्रतीकयुतिभंगयगिरियाद्यानाम्

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६२ ॥

जम्बूद्वीपे णमिति वाक्यालङ्कारे द्वीपे मन्दरपर्वतस्य 'उत्तरेण' उत्तरतः नीलवतो, वर्षधरपर्वतस्य 'दक्षिणेन' दक्षिणतो गन्धमादनस्य
वक्षस्कारपर्वतस्य 'पुरत्थिमेणं'ति पूर्वस्यां दिशि माल्यवतो वक्षस्कारपर्वतस्य पश्चिमायाम् 'अत्र' एतस्मिन् प्रदेशे उत्तरकुरवो
नाम कुरवः प्रज्ञप्ताः, सूत्र. एकवचननिर्देशोऽकारान्ततानिर्देशश्च प्राकृतत्वात्, ताश्च कथम्भूताः ? इत्याह—'पाईणे'त्यादि,
प्राचीनापाचीनायता उदग्दक्षिणविस्तीर्णा अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थिता एकादश योजनसहस्राण्यष्टौ योजनशतानि 'द्विचत्वारिंशानि'
द्विचत्वारिंशदधिकानि द्वौ चैकोनविंशतिभागौ योजनस्य 'विष्कम्भेन' दक्षिणोत्तरतया विस्तारेण, तथाहि—महाविदेहे मेरोरुत्तरत
उत्तरकुरवो दक्षिणतो दक्षिणकुरवः, ततो यो महाविदेहक्षेत्रस्य विष्कम्भस्तस्मान्मन्दरविष्कम्भे शोधिते यदवशिष्यते तस्यार्द्धे
यावत्परिमाणमेतावत्प्रत्येकं दक्षिणकुरूणामुत्तरकुरूणां च विष्कम्भः, उक्तं च—'वइदेहा विक्खंभा मंदरविक्खंभसोहियद्धं जं ।
कुरुविक्खंभं जाणसु" इति, स च यथोक्तप्रमाण एव, तथाहि—महाविदेहे विष्कम्भस्त्रयस्त्रिंशद् योजनसहस्राणि षट् शतानि
चतुरशीत्यधिकानि योजनानां चतस्रः कलाः ३३६८४ क० ४, एतस्मान्मेरुविष्कम्भो दश योजनसहस्राणि शोधयन्ते १००००
स्थितानि पश्चात्त्रयोविंशतिः सहस्राणि षट् शतानि चतुरशीत्यधिकानि योजनानां चतस्रः कलाः २३६८४ क० ४, एतेषामर्द्धे लब्धा-
न्येकादश सहस्राणि अष्टौ शतानि द्विचत्वारिंशदधिकानि योजनानां द्वे च कले ११८४२ क० २ ॥ 'तीसे' इत्यादि, तासामुत्तरकु-
रूणां जीवा उत्तरतो नीलवर्षधरसमीपे प्राचीनापाचीनायता उभयतः पूर्वपश्चिमभागाभ्यां वक्षस्कारपर्वतं यथाक्रमं माल्यवन्तं गन्ध-
मादनं च 'स्पृष्टा' स्पृष्टवती, एतदेव भावयति—'पुरत्थिमिच्छाप' इत्यादि, पूर्व्या 'कोट्या' अत्रभागेन पूर्वं वक्षस्कारपर्वतं माल्य-
वदभिधानं 'स्पृष्टा' स्पृष्टवती 'पश्चिमया' पश्चिमवक्षस्कारपर्वतं गन्धमादनाल्यं स्पृष्टा, सा च जीवा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६३ ॥

आयामेन त्रिपञ्चाशद् योजनसहस्राणि, कथमिति चेदुच्यते—इह मेरोः पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि भद्रशालवनस्य यदायामेन परिमाणं यच्च मेरोर्विष्कम्भस्य तदेकत्र मीलितं. गन्धमादनमाल्यवद्वक्षस्कारपर्वतमूलपृथुलपरिमाणरहितं यावत्प्रमाणं भवति तावदुत्तरकुरूणां जीवायाः परिमाणम्, उक्तं च—“मंदपुण्ड्रवेणायय वानीस सहस्स भद्रशालवणं । दुगुणं मंदरसहियं दुसेलरहियं च कुरुजीवा ॥ १ ॥” तच्च यथोक्तप्रमाणमेव, तथाहि—मेरोः पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि. प्रत्येकं भद्रशालवनस्य वैर्ष्यपरिमाणं द्वाविंशतियोजनसहस्राणि, ततो द्वाविंशतिः सहस्राणि द्वाभ्यां गुण्यन्ते, जातानि चतुश्चत्वारिंशत् सहस्राणि ४४०००, मेरोश्च पृथुलपरिमाणं पशु योजनसहस्राणि १००००, तानि पूर्वराशौ प्रक्षिप्यन्ते, जातानि चतुष्पञ्चाशत्सहस्राणि ५४०००, गन्धमादनस्य माल्यवतश्च वक्षस्कारपर्वतस्य प्रत्येकं मूले पृथुत्वं पञ्च योजनशतानि, ततः पञ्च शतानि द्वाभ्यां गुण्यन्ते, जातं योजनसहस्रं, तत् पूर्वराशेरपनीयते, जातानि त्रिपञ्चाशद् योजनसहस्राणि ५३००० ॥ ‘तीसे धणुपट्ट’मित्यादि, तासामुत्तरकुरूणां धनुःपुष्टं ‘दक्षिणेन’ वक्षिणतः, तच्च पट्टियोजनसहस्राणि चत्वारि योजनशतानि अष्टादशोत्तराणि द्वादश एकोनविंशतिभागा योजनस्य परिक्षेपेण, द्वयोरपि हि गन्धमादनमाल्यवद्वक्षस्कारपर्वतयोरायामपरिमाणमेकत्र मीलितमुत्तरकुरूणां धनुःपुष्टपरिमाणं, “आयामो सेलाणं दोण्ह व मिलिओ कुरूण धणुपट्टं” इति वचनात्, गन्धमादनस्य माल्यवतश्च वक्षस्कारपर्वतस्य प्रत्येकमायामपरिमाणं त्रिंशद् योजनसहस्राणि द्वे शते नवोत्तरे पट्टं च कलाः ३०२०९ क० ६, उभयोश्च मिलित आयामो यथोक्तपरिमाणो भवति ६०४१८ क० १२ ॥ ‘उत्तरकुराएणं भंते!’ इत्यादि, उत्तरकुरूणां भदन्त ! कुरूणां, सूत्रे एकवचनं प्राकृतत्वात्, कीदृश आकारभावस्वरूपस्य प्रत्यवतारः—सम्भवः प्रज्ञातः?, भगवानाह—नौतम ! बहुसमरमणीयो भूमिभाग उत्तरकुरूणां प्रज्ञातः, ‘से जघानागए—आलिगपुकलरेए वा’ इत्यादि जगत्पुपरि वनप-

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णने
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६३ ॥

षडवर्णकवत्तावद्वक्तव्यं यावत्तृणानां च मणीनां च वर्णो गन्धः स्पर्शः शब्दश्च सवर्णकः परिपूर्णो उक्तो भवति, पर्यन्तसूत्रं चेदम्—
 'दिव्वं नट्टं सल्लं गेयं पगीयाणं भवे एयारूवे ? , इंता सिया' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य
 तत्र तत्र प्रदेशे बहवे 'खुड्ढा खुड्ढियाओ वावीओ' इत्यादि, तथा त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि तोरणानि पर्वतकाः पर्वतकेष्व्वासनानि
 गृहकाणि गृहेष्व्वासनानि मण्डपका मण्डपेषु पृथिवीशिलापट्टकाः पूर्ववद् वक्तव्याः, तदनन्तरं चेदं वक्तव्यम्—'तत्थ णं बहवे उत्तर-
 कुरा मणुत्सा मणुत्सीओ य आसयंति सयंति जाव कल्लणं फलवित्तिविसेसं पच्चणुभवमाणा विहरन्ति' एतद्व्याख्याऽपि प्राग्वत् ।
 'उत्तरकुराए णं भंते ! कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु णमिति पूर्ववत् कुरुषु तत्र तत्र देशे 'तहिं तहिं' इति तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्र-
 देशे बहवः सरिकागुल्माः नवमालिकागुल्माः कोरण्डगुल्माः बन्धुजीवकगुल्माः मनोवधगुल्माः वीथकगुल्माः बाणगुल्माः (कणवीरगुल्माः)
 कुब्जकगुल्माः सिन्दुवारगुल्माः जातिगुल्माः मुद्गरगुल्मा यूथिकागुल्माः मल्लिकागुल्माः वासन्तिकगुल्माः वस्तुलगुल्माः कस्तूरगुल्माः
 सेवालगुल्माः अगस्त्यगुल्माः मगदन्तिकगुल्माः चम्पकगुल्माः जातिगुल्माः नवनातिकागुल्माः कुन्दगुल्माः महाकुन्दगुल्माः, सरिका-
 दयो लोकतः प्रत्येतव्याः, गुल्मा नाम ऋसस्क्न्धबहुकाण्डपत्रपुष्पफलोपेताः, ततः सर्वत्र विशेषणसमासः, सरिकादीनां चेमास्तिः
 सङ्ग्रहणिगाथाः—'सेरियए नोमालियकोरंटयबन्धुजीवगमणोज्जा । वीथयबाणयकणवीरकुल्ल तह सिंदुवारे य ॥ १ ॥ जाईमोगर तह
 जूहिया य तह मल्लिया य वासंती । वत्थुलकत्थुलसेवालगत्थिमगदंतिया चेव ॥ २ ॥ चंपकजाईनवनाइया य कुंदे तहा महाकुंदे ।
 एवमणेगागारा हवंति गुम्सा सुणेयव्वा ॥ ३ ॥' 'ते णं गुम्मा' इत्यादि, 'ते' अनन्तरोदिता णमिति वाक्यालङ्कारे गुल्माः 'दशा-
 र्द्धवर्ण' पञ्चवर्णं 'कुसुमं' जातावेकवचनं कुसुमसमूहं 'कुसुमयन्ति' उत्पादयन्तीति भावः, येन कुसुमोत्पादनेन कुल्लुणां बहुसमरम-

णीयो भूमिभागो 'वायविह्वयगसालेहि'ति वातेन विधुताः-कम्पिता वातविधुतास्ताश्च ता अग्रशाखाश्च वातविधुतास्ताश्चाभिः, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, गुक्तो यः पुष्पपुञ्जः स एवोपचारः-पूजा सुकुण्डुपुञ्जोपचारस्तेन कलितः श्रियाऽतीव उपशोभमानस्तिष्ठति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुणु तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, एरुतालवनानि भेरुतालवनानि भेरुतालवनानि सरलवनानि सप्तपर्णवनानि मूगीफलीवनानि नालिकेरीवनानि कुशविकुशविशुद्धगुक्षमूलानि, ते च वृक्षाः मूलगंतो कंदगंतो इत्यादि विशेषणजातं जगत्पुपरिवनपण्डकवर्णकवत्तावत्परिभावेनीयं यावद् 'अणेगसग-उरहजाणजोग्गमिद्धिथिलिसीयसंदमाणपडिमोयणेषु रम्मा पासार्धया दरसणिजा अभिरुवा पडिरुवा' इति, भेरुतालादयो वृक्षजातिविशेषाः शालादयः प्रतीताः ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुणु कुरुणु तत्र तत्र देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहव उद्दालाः कोद्दाला मोद्दालाः कृतमाला वृत्तमाला दन्तमालाः शृङ्गमालाः श्वेतमाला नाम 'द्रुमगणाः द्रुमजातिविशेषपरामूहाः प्रशस्ताः तीर्थकरगणधरैः हे श्रमण ! हे आयुजान् !, ते च कथम्भूताः ? इत्याह-कुशविकुशयुक्षमूला इत्यादि प्राग्वद् यावत् 'पडिमोयणा सुरम्मा' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुणु कुरुणु तत्र तत्र देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवस्तिलका लवकाः छत्रोपगाः शिरीषाः सप्तपर्णाः लुब्धाः भवाः चन्दनाः अर्जुनाः नीपाः कुटजाः कदम्बाः पनसाः शालाः तमालाः प्रियालाः प्रियङ्गवः पारापता राजवृक्षा नन्दिवृक्षाः, तिलकादयो लोकप्रतीताः, एते कथम्भूताः ? इत्याह-कुशविकुशविशुद्धगुक्षमूला इत्यादि सर्वे प्राग्वद् यावत् 'पडिमोयणा सुरम्मा' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुणु कुरुणु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे वतयः पमलता नागलता अशोकलताभ्रम्पकलताश्रूतलता ननलता वासन्तिकलता-

अतियुक्तकलताः कुन्दलताः श्यामलताः, एताः सुप्रतीताः, 'निचं कुसुमियाओ' इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् 'जाव पडिरुवाओ' इति ॥
 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बह्व्यो, वनराजयः प्रहस्ताः, इहे-
 कानेकजातीयानां वृक्षाणां पङ्क्तयो वनराजयस्ततः पूर्वोक्तसूत्रेभ्योऽस्य भिन्नार्थेति न पौनरुक्त्यं, ताश्च वनराजयः प्रहस्ताः कृष्णाः कृष्णा-
 वभासा इत्यादि विशेषणजातं प्राग्वत् तानद्वकव्यं यावत् 'अणेगरहजाणजुगगिच्छिथिसीयसंदमाणियपडिमोयणाओ सुरस्माओ जाव पडिरु-
 वाओ' इति ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बह्व्यो मत्तङ्गका-
 नाम दृमगणाः प्रहस्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! किंविशिष्टास्ते? इत्याह—यथा 'से चंदप्पमणिसलाग' इत्यादि, यथा चन्द्रप्रभादयो-
 मद्यविधयो बहुप्रकारास्तत्र चन्द्रस्यैव प्रभा—आकारो यस्याः सा चन्द्रप्रभा, मणिशलाकेव मणिशलाका, वरं च तत्र सीधु च वरसीधु,
 वरा च सा वारुणी च वरवारुणी 'सुजायपुत्रपुष्पफलचोयनिजाससारबहुव्वञ्जु चिसंभारकालसंधियआसव' इति इहासवः—पत्रादि-
 वासकद्रव्यभेदादेकप्रकारः, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायां लेश्यापदे रसचिन्तावसरे—'पत्तासवेइ वा पुष्पासवेइ वा फलासवेइ वा
 चोयासवेइ वा' ततोऽत्र निर्योससारशब्दः पत्रादिभिः सह प्रत्येकमभिसम्बन्धनीयः, पत्रनिर्योससारः पुष्पनिर्योससारः फलनिर्योस-
 सारश्चोयनिर्योससारः, तत्र पत्रनिर्योसो—धातकीपत्ररसस्तत्प्रधान आसवः पत्रनिर्योससारः, एवं पुष्पनिर्योससारः फलनिर्योससारश्च
 परिभावनीयः, चोयो—गन्धद्रव्यं तन्निर्योससारश्चोयनिर्योससारः, सुजाताः—सुपरिपाकागताः, 'बहुद्रव्ययुक्तिसंभारा' इति बहूनां
 द्रव्याणामुपबृंहकाणां युक्तयो—मीलनानि तासां संभारः—प्राभूयं येषु ते बहुद्रव्ययुक्तिसंभाराः, पुनः कथमभूताः? इत्याह—'कालसं-
 धिय' इति कालसन्धिताः सन्धानं सन्धा काले—इत्सोचिते सन्धा कालसन्धा सा संजातैपामिति कालसन्धिता, तारकादिवर्षनादि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६५ ॥

तप्रत्ययस्ततः पदद्वयपदद्वयमीलनेन विशेषणसमासः, सुजातपत्रपुष्पफलचोयनिर्याससारबहुद्रव्ययुक्तिसम्भारकालसन्धितासवाः, मधु-
मेरकौ-मद्यविशेषौ, 'रिष्टरत्नवर्णाभा' रिष्टा या शास्त्रान्तरे जम्बूफलकलिकेति प्रसिद्धा, दुग्धजातिः-आस्वादतः क्षीरसदृशी, प्रसन्ना-
सुराविशेषः, नेल्लकोऽपि सुराविशेषः, शतायुर्नाम या शतवारान् शोधिताऽपि स्वास्वरूपं न जहाति, 'खज्जूरमुद्दियासार' इति अ-
त्रापि सारशब्दः प्रत्येकमभिसंबन्ध्यते, खज्जूरसारो मृद्धीकासारः, तत्र ण(मू)लदलखज्जूरसारनिष्पन्न आसवविशेषः खज्जूरसारः, मृद्धीका-
द्राक्षा तत्सारनिष्पन्न आसवविशेषो मृद्धीकासारः, कापिशायितं-मद्यविशेषः, सुपकः-सुपरिपाकागतो यः क्षोदरस-इक्षुरसस्तन्निष्पन्ना
वरसुरा सुपकक्षोदरसवरसुरा, कथम्भूता एते मद्यविशेषाः? इत्याह-—'वन्नगंधरसफासजुत्तचलविरियपरिणामा' वर्णेन सामर्थ्यादति-
शायिना एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेन च युक्ताः-सहिता बलवीर्यपरिणामा-बलहेतवो वीर्यपरिणामा येषां ते तथा, किमुक्तं भवति?—
परमातिशयसंपन्नैर्वर्णगन्धरसस्पर्शैर्बलहेतुभिर्वीर्यपरिणामैश्चोपेता इति, पुनः किंविशिष्टाः? इत्याह-—'बहुप्रकाराः' बहवः प्रकारा येषां
जातिभेदेन ते बहुप्रकाराः, तथैव मत्ताङ्गका अपि द्रुमगणा मद्यविधिनोपपेता इति योगः, किंविशिष्टेन मद्यविधिना? इत्यत आह-—
'अणेगत्रहुविधिविहवीससापरिणयाए' इति न एकः अनेकः, तत्रानेकः अनेकजातीयोऽपि व्यक्तिभेदाद्भवति तत आह-—बहु-प्रभूतं
विधयो-जातिभेदान्नानाप्रकारो बहुविधः प्रभूतजातिभेदतो नानाविध इति भावः, स च केनापि निष्पादितोऽपि संभाव्यते तत आह
-विश्रसया-स्वभावेन तथाविधक्षेत्रादिसामग्रीविशेषजनितेन परिणतो न पुनरीश्वरादिना निष्पादितो विश्रसापरिणतः, ततः पदत्रयस्य
पदद्वयपदद्वयमीलनेन कर्मधारयः, सूत्रे च स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, ते च मद्यविधिनोपपेता न ताडादिदृष्टा इवाङ्गुरादिषु किन्तु फलेषु
तथा चाह-—'फलेहिं पुण्णा वीसंदंति' अत्र सप्तम्यर्थे वृतीया 'व्यत्ययोऽप्यासा'मिति वचनात्, फलेषु मद्यविधिभिरिति गम्यते 'पूर्णाः'

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६५ ॥

संभृताः 'विष्यन्दन्ति' स्रवन्ति, सामर्थ्यात्तानेवानन्तरोदितान् मद्यविधीन्, क्वचित् 'विसद्वृत्ति' इति पाठस्तत्र विकसन्तीति व्याख्येयं, कियुक्तं भवति ?—तेषां फलानि परिपाकागतमद्यविधिभिः पूर्णानि स्फुटित्वा तान् मद्यविधीन् मुञ्चन्तीति, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूलाः, 'मूलवन्त' इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपका इति १ । 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो वृक्षाङ्गका नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'जहा से' इत्यादि, यथा ते करकवटकक-लशकर्करीपादकाश्चनिकाउदङ्कवाद्धानीसुप्रतिष्ठकविष्टरपारीचपकभृङ्गारककरोटिकासरकपरकपात्रीस्थालमल्लकचपलितदवारकविचित्र-पट्टकशुक्तिचारुपीनका भाजनविधयः, एते प्रायः प्रतीताः, नवरं पादकाश्चनिका—पादधावनयोग्या काश्चनमयी पात्री उदङ्को—येनो-दकमुदच्यते वाद्धानी—गलन्तिका सरको—वंशमयच्छिक्काः शिक्षाकृतिः अप्रतीता लोकतो विशिष्टसंप्रदायाद्वाऽवसातव्याः, कथम्भूताः ? इत्याह—काश्चनमणिरलभक्तिचित्राः, पुनः कथम्भूताः ? इत्याह—बहुप्रकाराः, एकैकसिन् विधाववान्तरनेकमेदभावात्, तथैव ते भृङ्गाङ्गका अपि द्रुमगणाः 'अणेगबहुविविह्विस्ससापरिणयाए' इत्यस्य व्याख्या पूर्ववत् भाजनविधिनोपपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूल-वन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपाः २ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवस्तुटिताङ्गका नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'जहा से' इत्यादि, यथा ते आलिङ्ग्य(सुरव)सु-दङ्गपणवपटहददर्दरककटिडिण्डिमभम्भाहोरम्भाकणितारसुखीमकुन्दशङ्खिकापिरलीवक्चकपरिवादिनीवंशवेणुवीणासुघोयाविपञ्चीमहती-कच्छभीरिगसिका, तत्रालिङ्ग्य वाद्यत इति आलिङ्ग्यः सुरवः—वाद्यविशेषः, एष यकारान्तशब्दः, मुदङ्को—लघुमर्दलः, पणवी—भाण्ड-पटहो लघुपटहो वा पटहः—प्रतीतः, दर्दरकोऽपि तथैव, करटी—सुप्रसिद्धा, डिण्डिमः—प्रथमप्रस्तावनासूचकः पणवविशेषः, भम्भा—

ढफा, होरम्भा—महाढक्का, फणिता—काचिद् वीणा, खरसुखी—काहला, मकुन्दो—मरुजवाणविशेषो योऽभिलीनं प्रायो वाचते, श-
ङ्खिका—लघुशङ्खरूपा तस्याः स्वरो मनाक् तीक्ष्णो भवति ननु शङ्खस्वेवातिगम्भीरः, पिरलीवचकौ रुणरूपवाचविशेषौ, परिवादिनी—
सप्ततन्त्रीवीणा वंशः—प्रतीतो वेणुः—वंशविशेषः सुघोषा—त्रीणाविशेषः, निपथी—तन्त्री वीणा महती—शततन्त्रिका, कच्छभी रिगसिका
च लोकतः प्रत्येतव्या, एताः कथम्भूताः? इत्याह—‘तलतालकंसतालसुसंपत्ता’ तलं—इत्तपुटं तालाः—प्रतीताः कांस्यतालाः—कंसा-
ल्लिया एतैः ‘सुसंप्रयुक्ताः’ सुप्तु—अतिशयेन सम्यग्—यथोक्तीत्या प्रयुक्ताः—संबद्धा आतोगविधयः—आतोयभेदाः, पुनः कथम्भूताः?
इत्याह—‘निरणगंधव्यसमयकुसलेहिं फंदिया’ इति, निपुणं यथा भवति एवं गन्धर्वसमये—नाट्यसमये कुशलास्त्रैः स्पन्दिता—
व्यापारिता इति भावः, पुनः किंविशिष्टाः? इत्याह—‘त्रिस्थानकरणशुद्धाः’ आद्रिमध्यावसानरूपेषु त्रिषु स्थानेषु करणेन—क्रियया
यथोक्तवादनक्रियया शुद्धा अवदाता न पुनरवस्थानव्यापारणरूपदोषलेशेनापि कलङ्किताः, तथैव ते बुद्धिवाङ्मका अपि हुमगणा अने-
कबहुविधिविस्त्रसापरिणतेन, अस्य व्याख्यानं प्राग्वात्, ‘ततधिततघनशुषिरेण’ ततं—त्रीणादिकं विततं—पटद्वादिकं घनं—कांस्यतालादि
शुषिरं—वंशादि, एतन्नूपेण चतुर्विधेनातोयविधिनोपपेताः, कुशविकुशविशुद्धशुभ्रमूलाः मूलघनन्त इत्यादि प्राग्वाद् यावत्प्रतिरूपकाः ३ ।
‘उत्तरकुराए णं कुराए’ इत्यादि, उत्तरकुरुणु कुरुणु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रयेने बहवो द्वीपशिला नाम हुमगणाः प्रशस्ता
हे श्रमण! हे आयुष्मन्! यथा तत् ‘मन्ध्याविरागसमये’ सन्ध्यारूपो विरुद्धस्तिमिररूपत्वाद्भागः सन्ध्याविरागसमये—तदवसरे नव-
निधिपतेः—चक्रवर्तिन इव द्वीपिकाचक्यालघुन्दं—ग्रन्थो द्वीपो द्वीपिका तासां चक्यालं—सर्वं परिणतलरूपं युन्दं द्वीपिकाचक्यालघुन्दं,
कथम्भूतमित्याह—‘प्रभूतवर्ति’ प्रभूता—बहुसङ्घाताकाः स्थूरा वा वर्चसो यत्र वत्तथा, तथा ‘पलित्तनेहं’ति पर्याप्तः—प्रतिपूर्णः ग्रहः—

तैलादिरूपो यस्य तत् पर्याप्तखेदं, 'धणिउज्जालिए' इति धणियं-अत्यर्थमुज्ज्वलितम्, अत एव तिमिरमर्दकं-तिमिरनाशकं, पुनः
 किंविशिष्टमित्याह—'कणगनिगरणकुसुमियपरियातगवणप्पगासे' कनकस्य निगरणं कनकनिगरणं गालितं कनकमिति भावः
 कुसुमितं च तत्परिजातकवनं च कुसुमितपरिजातकवनं ततो द्वन्द्वसमासस्तद्वत्प्रकाशः—प्रभा आकारो यस्य तत्कनकनिगरणपरिजा-
 तकुसुमवनप्रकाशम्, एतावता समुदायविशेषणशुक्लम्, इदानीं समुदायसमुदायिनोः कथञ्चिद्दे(दमे)द इति ख्यापयन् समुदायविशेषणमेव
 विबुधुः समुदायिविशेषणान्याह—'कंचणमणिरयणे'त्यादि, दीपिकाभिः शोभमानमिति सम्बन्धः; कथञ्चनूताभिर्दीपिकाभिः? अत
 आह—काञ्चनमणिरत्नानां काञ्चनमणिरत्नमया विमलाः—स्वाभाविकागन्तुकमलरहिता महार्हा—महोत्सवार्हाः विचित्रा—विचित्रवर्णोपिता
 दण्डा यासां ताः काञ्चनमणिरत्नविमलमहार्हविचित्रदण्डास्ताभिः, तथा सहसा—एककालं ज्वालिताश्च ता उत्सर्पिताश्च वस्तुत्सर्पणेन
 सहसाप्रज्वालितोत्सर्पिताः, स्निग्धं—मनोहरं तेजो यासां ताः दीप्यमानविमलप्रहृगणसमप्रभाः, ततः पद्दयपद्दयमीलनेन कर्मधारयसमासः,
 गमेन प्रहृगणो—प्रहंसमूहस्तेन समा प्रभा यासां ता दीप्यमानविमलप्रहृगणसमप्रभास्ताभिः, तथा वितिमिराः करा यस्यासौ वितिमिरकरः स चासौ
 सहसाप्रज्वालितोत्सर्पितस्निग्धतेजोदीप्यमानविमलप्रहृगणसमप्रभास्ताभिः, तथा वितिमिराः कुरा यस्यासौ वितिमिरकरः शोभमानाः,
 सूरश्च वितिमिरकरसूरस्त्वयैव यः प्रसरति उद्द्योतः—प्रभासमूहस्तेन 'चिल्लियाहिं'ति देशीपद्मेतद् दीप्यमानाभिरित्यर्थः, ज्वाला एव
 यदुज्ज्वलं प्रहंसितमिव प्रहंसितं तेनाभिरामा—अभिरमणीया ज्वालोज्ज्वलप्रहंसिताभिरामास्ताभिः, अत एव शोभमानाभिः शोभमानाः,
 तथैव दीपशिखा अपि द्रुमगणा अनेकबहुविविधविश्रसापरिणतोद्योतविधिनोपेताः, कुशविकुशविशुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्रा-
 ग्वद् यावत् प्रतिक्रिया इति ४ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे

श्रीजीवा-
जीवाभि-
-मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २६७ ॥

बहवो ज्योतिषिका नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! यथा तद् अचिरोद्गतं शरदि सूर्यमण्डलं यदिवा यथैतद् उल्का-
सहस्रं यथा वा दीप्यमाना विद्युत् अथवा यथा निर्धूमज्वलित उज्ज्वलः—उद्गता ज्वाला यस्य स तथा हुतवहः, सूत्रे च पद्मोपन्यासव्य-
त्ययः प्राकृतत्वात्, ततः सर्वेषामेषां द्वन्द्वः समासः, कथम्भूता एते ? इत्याह—‘निर्द्धतधोये’त्यादि, निर्धर्मतेन—नितरामभिसंयोगेन
यद् धौतं—शोधितं तप्तं च तपनीयं ये च किंशुकाशोकजपाकुसुमानां विगुरुलितानां—विकसितानां पुञ्जाः ये च मणिरत्नकिरणाः यश्च
जात्यहिशुलकनिकरत्नारूपेभ्योऽप्यतिरेकेण—अतिशयेन गथायोगं वर्णतः प्रभया च रूपं—स्वरूपं येषां ते निर्धर्मतधौततप्ततपनीयकिंशु-
काशोकजपाकुसुमविमुकुलितपुञ्जमणिरत्नकिरणजात्यहिशुलकनिकररूपतिरेकरूपाः, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, तथैव ते ज्योति-
षिका अपि द्रुमगणां अनेकत्रदुविविधविश्रसापरिणतेनोद्योतविधिनोपेताः, कुशकिंशुकविशुद्धयुक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् याव-
त्प्रतिरूपाः ५ ॥ ‘उत्तरकुराए णं कुराए’ इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रवेशे बहवश्चित्राङ्गका
नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! यथा तन् प्रेश्यादुद् विचित्रं—नानाविधचित्रोपेतम्, अत एव रम्यं—रमयति मनांसि
द्रष्टृणामिति रम्यं, यादुलकात् कर्त्तरि यत्प्रत्ययः, वराश्च ताः कुसुमागमालाश—प्रथितकुसुममाला चरकुसुमदाममालास्ताभिरुज्ज्वलं दे-
दीप्यमानत्वाद् चरकुसुमदाममालोज्ज्वलं, तथा भास्वान्—विकसिततया मनोहरतया च देदीप्यमानो गुणो यः पुष्पपुञ्जोपचारस्तेन क-
लितं भास्वन्युष्णपुञ्जोपचारकलितं, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, तथा निरक्षितानि—विरलीकृतानि विचित्राणि यानि माल्यानि
प्रथितपुष्पमालास्तेषां यः श्रीसमुद्रयस्तेन प्रगल्भं—अतीन परिपुष्टं विरक्षितविचित्रमाल्यश्रीसमुद्रयप्रगल्भं, तथा मन्थिमं—यत् सूत्रेण प्र-
थितं वेष्टिमं—यत्पुष्पमुकुट, इव उपर्युपरि शिखरं कृत्या मालास्थापनं पूरिमं—यद्युच्छिद्येणु पुष्पनिवेशेन पूर्यते सहातिमं—यत्पुष्पं पुष्पेण

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६७ ॥

परस्परं नालप्रवेशेन संयोज्यते, ग्रन्थिमं च वेष्टिमं च पूरिमं च सङ्घातिमं चेति समाहारो द्वन्द्वस्तेन माल्येन छेकशिल्पिना—परमदक्षेण
 शिल्पिना विभागरहितेन यद् यत्र योग्यं ग्रन्थिमं वेष्टिमं पूरिमं सङ्घातिमं च तत्र तेन सर्वतः—सर्वासु दिक्षु समनुबद्धं, तथा प्रविरलैः
 —लन्धमनैः, तत्र विरलत्वं मनागत्यसंहतत्वमात्रेण भवति ततो विप्रकृष्टत्वप्रतिपादनार्थमाह—विप्रकृष्टैः—दृढदन्तरालैः पञ्चवर्णैः कुसुम-
 दामभिः शोभमानं 'वणमालाकयगाए चैवे'ति वनमाला—चन्दनमाला कृताऽग्रे यस्या तद् वनमालाकृताग्रं तथाभूतं सद् दीव्यमानं,
 तथैव चित्राङ्गका अपि नाम द्रुमगणा अनेकबहुविविधविरलसापरिणतेन ग्रन्थिमवेष्टिमपूरिमसङ्घातिमेन चतुर्विधेन माल्यविविधिनोपपेताः,
 कुशविक्रुशान्निबुद्धवृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि यावत्प्रतिरूपकाः ६ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुपु तत्र तत्र देशे
 तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे चित्ररसा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्!, यथा तत्परमाज्ञं—पायसं भवेदिति स-
 म्वन्धः, किंविशिष्टमित्याह—ये सुगन्धाः—प्रवरगन्धोपेताः, समासान्तविधेरनित्यत्वाद्त्रैतद्रूपस्य समासान्तस्याभावो यथा सुरभिगन्धेन
 चारिणा इत्यत्र, वराः—प्रधाना दोषरहितक्षेत्रकालादिसामग्रीसंपादितासलाभा इति भावः, कमलशालितन्दुलाः, यत्र विशिष्टं—विशि-
 ष्टवाविसम्बन्धि निरुपहतमिति—पाकादिभिरविनाशितं दुग्धं तै राद्धं—पक्वं परमकलमशालिभिः परमदुग्धेन च यथोचितमात्रापाकेन
 निष्पादितमित्यर्थः, तथा शारदं घृतं गुडः खण्डं मधु वा शर्करापरपर्यायं मेलितं यत्र तत् शारदघृतगुडखण्डमधुमेलितं, निष्ठान्तस्य
 परनिपातः प्राकृतत्वात् सुखादिदर्शनाद्वा, अत एवातिरसमुत्तमवर्णगन्धवत्, यथा वा राजश्रकवर्तिनो भवेत् कुशलैः सूपपुरूपैः—सूप-
 कारैः पुरूपैः सजितो—निष्पादितः चतुष्करूपसेकसिक्त इवौदनः, चलारथ्य कल्पाः सेकविषया रसत्रयीशास्त्राभिज्ञेभ्यो भावनीयाः,
 स चौदनः किंविशिष्टः? इत्याह—कलमशालिनिर्वर्तितः—कलमशालिमयो विषको—विशिष्टपरिपाकमागतः, 'सत्राण्फमिउविसयसक-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६८ ॥

लसित्थे' इति सवाण्पानि-त्राणं सुश्चन्ति मृदूनि-होमलानि चतुष्करूपसेकादिना परिकर्षितत्वात् विशदयति सर्वथा तुपादिमलापग-
मात् सकलानि-परिपूर्णानि सिन्धूनि यत्र स सवाण्पमृदुविशदसकलसिन्धुः, अनेकानि यानि शालनकानि-पुष्पफलप्रभृतौनि तैः
संयुक्तः-ससुपेतोऽनेकशालनकसंयुक्तः, तथा चामोदक इति सम्बन्धः, किंविशिष्टः? इत्याह-परिपूर्णानि-समस्तानि द्रव्याणि-एला-
प्रभृतौनि उपस्त्वानि-नियुक्तानि यत्र स परिपूर्णद्रव्योपस्कृतः, निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, सुसंस्कृतो-यथोक्तमात्राभि-
परितापादिना परमसंस्कारसुपनीतः, वर्णगन्धरसस्पर्शयुक्तबलवीर्यपरिणाम इति वर्णगन्धरसस्पर्शैः सामर्थ्यादतिशायिभिर्युक्ताः-सहिता
बलवीर्यहेतवः परिणामा यस्य स तथा, अतिशायिभिर्वर्णोद्विभिर्वलनीर्यहेतुपरिणामैश्चोपपेता इति भावः, तत्र बलं-शारीरं वीर्यं-आन्त-
रोत्साहः, 'इंदियवलपुट्टिवद्धणे' इति, इन्द्रियाणां-चक्षुरादीनां बलं-ब्रह्मविषयग्रहणपाटवमिन्द्रियबलं तस्य पुष्टिः-अतिशायी पोष
इन्द्रियवलपुष्टिस्तां वर्द्धयति, नन्यादित्वादनः, इन्द्रियवलपुष्टिवर्द्धनः, तथा क्षुन्न पिपासा च क्षुत्पिपासे तयोर्मथनः क्षुत्पिपासामथनः,
तथा प्रधानः-कथितो यो गुडो यद्वा कथितं-प्रधानं खण्डं यदिवा कथिता प्रधाना मत्सण्डी-खण्डशर्करा यत्र प्रधानं घृतं तानि
उपयोजयति-योजितानि यस्मिन् स प्रधानकथितगुडखण्डमत्सण्डीघृतोपनीतः, निष्ठान्तस्य परनिपातोऽत्रापि सुखादिदर्शनात्, स
इव मोदकः श्लक्ष्णसमितिगर्भः-अतिश्लक्ष्णकणिका मूलदलः प्रसन्नः, तथैव चित्ररसा अपि दुग्गणा अनेकचतुर्विधविस्रसापरिणतेन
भोजनविधिनोपपेताः, कुशविकुशविशुद्धशुभ्रमूला मूलवन्तो यावत्प्रतिरूपाः ७ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरूपु कुरूपु
तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो मण्यङ्गका नाम दुग्गणाः प्रसन्ना हे भ्रमण! हे आयुष्मन्!, यथा ते हारोऽर्द्धहारो
वेष्टनं युक्तः कुण्डलं चागोत्तको हेमजालं मणिजालं कनकजालं सूत्रकगुथीकटकं मुत्तकाम(इका ए)काचलिः कण्ठसूत्रं मकरिका उत्तरस्क-

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २६८ ॥

न्यत्रैवेयकं श्रोणीसूत्रकं चूडामणिः कनकतिलकं फुल्लकं सिद्धार्थकं कर्णपाली शशी सूर्यो वृषभश्चक्रकं तलभङ्गकं बुद्धितं हस्तमालकं ह-
 र्षकं केयूरं वलयं प्रालम्बमङ्गुलीयकं वलक्षं दीनारमालिका काञ्ची मेखला कलापः प्रतरं प्रातिहार्यकं पादोज्ज्वलं वण्टिका किङ्किणी
 रत्नोरजालं वरनूपुरं चरणमालिका कनकनिगरमालिकेति भूपणविधयो बहुप्रकाराः, एते च लोकतः प्रयेतव्याः, कथम्भूताः ? इत्याह—
 काञ्चनमणिरत्नभक्तचित्राः, तथैव ते मण्यङ्गका अपि द्रुमगणा अनेकबहुविधविश्रसापरिणतेन भूपणविधिनोपेताः, कुशविकुश-
 विशुद्धवृक्षमूला यावत्प्रतिरूपा इति ८ ॥ 'उत्तरकुराए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुषु तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र
 प्रदेशे वहवो गेहाकारा नाम द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! यथा ते प्राकाराट्टालकचरिकाद्वारगोपुरप्रासादाकाशतलम-
 ण्डपैकशालकद्विशालकचतुःशालकगर्भगृहमोहनगृहवलभीगृहचित्रशालमालिकभक्तिगृहवृत्तत्रयस्रचतुरस्रनन्धावर्तसंस्थितानि पा-
 ण्डुरतलहर्म्यं सुण्डमालहर्म्यं, अथवा धवलगृहाणि अर्द्धमागधविभ्रमाणि शैलसुस्थितानि अर्द्धशैलसुस्थितानि कूटाकाराद्यानि सुविधि-
 कोष्ठकानि, तथाऽनेकानि गृहाणि शरणानि लयनानि 'अप्पेगे' इति भवनविकल्पा अत्र बहुविकल्पाः, एतेषां च परस्परं विशेषो
 वास्तुविद्यातोऽवसातव्यः, कथम्भूता एते ? इत्याह—'विङ्गे'त्यादि, विटङ्कः—ऋपोतपाली जालवृन्दं—गवाक्षसमूहः निर्युहो—गृहैकदे-
 शविशेषः अपवरकः—प्रतीतः चन्द्रशालिका—शिरोगृहं, एवंपरुपाभिर्विभक्तिभिः कलिताः, तथैव गृहाकारा अपि द्रुमगणा अनेकबहु-
 विविधविश्रसापरिणतेन भवनविधिनेति सम्बन्धः, किंविशिष्टेन ? इत्याह—'सुहारुहणसुहोत्ताराए' इति सुखेनारोहणं—ऊर्द्धं गमनं
 सुखेनोत्तारः—अथस्तादवतरणं यस्य दर्दरसोपानपङ्क्त्यादिभिः स सुखारोहसुखोत्तारस्तेन, तथा सुखेन निष्क्रमणं प्रवेशश्च यत्र स सुख-
 निष्क्रमणप्रवेशस्तेन, कथं सुखारोहसुखोत्तारः ? इत्याह—दर्दरसोपानपङ्क्तिकलितेन, हेतौ वृतीया, ततोऽयमर्थः—यतो दर्दरसोपानपङ्क्तिक-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २६९ ॥

लितस्ततः सुखारोहसुखोत्तारः, 'पतिरिक्तसुहविहाराए' प्रतिरिक्ते-एकान्ते सुखविहारः-अवस्थानशयनादिरूपो यत्र प्रतिरिक्तसुखवि-
हारस्तेनोपपेता, सर्वत्र लीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, कुशविक्रुशविक्षुद्धदृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपकाः ९ ॥ 'उत्तरकु-
राए णं कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुपु तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र प्रदेशे बहवोऽनमका नाम दुमगणाः प्रज्ञप्ता हे
श्रमण! हे आयुष्मन्!, 'जहा से' इत्यादि, आजिनकं नाम-चर्ममयं वस्त्रं क्षौमं-कर्पोसिकं कम्बलः-प्रतीतः दुकूलं-वस्त्रजातिविशेषः
कौसेयं-त्रसरितन्तुनिष्पन्नं कालमृगपट्टः-कालमृगचर्म अंशुकचीनांशुकानि-दुकूलविशेषरूपाणि पट्टानि-प्रतीतानि आभरणचित्राणि-
आभरणैश्चित्राणि-विचित्राणि आभरणचित्राणि 'सण्ह' इति ऋक्षणानि कल्याणकानि-परमवल्लक्षणोपेतानि गम्भीराणि-निपुणशि-
ल्पिनिष्पादिततयाऽलञ्चस्वरूपमर्ष्यानि 'नेहल'त्ति स्नेहलानि-स्निग्धानि 'गया(ज्ज)लानि' उद्वेल्यमानानि परिधीयमानानि वा गर्जयन्ति,
शेषं सम्प्रदायादवसातव्यं, तदन्तरेण सम्यक् पाठशुद्धेरपि कर्तुमशकत्वात्, वस्त्रविधयो बहुप्रकारा भवेयुर्वरपट्टनोद्गताः-प्रसिद्धतत्त्वत्पत्तनवि-
निर्गता 'विचिधवर्णरागकलिता' विविधैर्वर्णैर्विधै रागैः-मखिष्टारागादिभिः कलिताः, तथैवानमका अपि दुमगणा अनेकवहुविधिवि-
स्त्रसापरिणतेन वस्त्रविधिनोपपेताः, कुशविक्रुशविक्षुद्धदृक्षमूला मूलवन्त इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपाः १० । 'उत्तरकुराए णं भंते !
कुराए मणुयाण'मित्यादि, उत्तरकुरुपु कुरुपु भदन्त ! 'मनुजानां' मनुज्याणां कीदृशः आकारभावः, प्रत्यवतारस्वरूपसम्भव इति
भावः, प्रज्ञप्तः?, भगवानाह-गौतम ! 'ते ण'मिति पूर्ववत् मनुज्या 'अतीव' अतिशयेन सोमं-दृष्टिसुभगं चारु रूपं येषां तेऽतीवसो
मचारूपाः 'भोगुत्तमगयलक्खणा' इति उत्तमशब्दस्य विशेषणस्यापि परनिपातः प्राकृतत्वात्, उत्तमाश्च ते भोगाश्च उत्तमभोगा-
स्तद्गतानि-तत्संसृचकानि लक्षणानि येषां ते उत्तमभोगगतलक्षणाः, तथा भोगैः सश्रीकाः-सशोभाका भोगसश्रीकाः, तथा सुजातानि-

३ प्रतिपत्तौ
उत्तरकुरु-
वर्णनं
उद्देशः २
सू० १४७.

॥ २६९ ॥

यथोक्तप्रमाणोपपन्नत्वेन शोभनजन्मानि यानि सर्वाणि उरःशिरःप्रभृतीन्यङ्गानि तैः सुन्दरमङ्गं—समग्रं वपुर्येषां ते सुजातसर्वाङ्गसुन्द-
 राङ्गाः, 'सुपइष्टियकुम्भचारुचरणा' इति सुपु—शोभनं यथा भवति एवं प्रतिष्ठिताः कूर्मवदुन्नतत्वेन चारुचरणाः—पादा येषां ते
 सुप्रतिष्ठितकूर्मचारुचरणाः, 'रतुप्पलपत्तमउयसुकुमालकोमलतला' इति रत्तं—लोहितमुत्पलपत्रवत् मृदु—मार्दवोपेतमकर्कशमिति
 भावः तच्चासुकुमारमपि संभवति यथा घृष्टमृष्टपाषाणप्रतिमा तत आह—सुकुमारं—शिरीषकुसुमवदकठिनं कोमलं—मनोह्रं चरणतलं
 येषां ते रक्तोत्पलपत्रमृदुसुकुमारकोमलतलाः, तथा 'नगनगरमगरसागरचक्कंकरं कलक्खणं कियचलणा' नगः—पर्वतः नगरमक-
 रसागरचक्राणि—प्रतीतानि अङ्कधरः—चन्द्रमा अङ्कः—तस्यैव लाञ्छनं मृगः एवंपरुपाणि यानि लक्षणानि तैरङ्कितौ चरणौ येषां ते नग-
 नगरमकरसागरचक्राङ्कधराङ्कलक्षणङ्कितचरणाः, 'अणुपुव्वसुसाहयंगुलीया' इति पूर्वस्याः पूर्वस्या अनु लघव इति गम्यते अनुपूर्वाः,
 किमुक्तं भवति?—पूर्वस्याः पूर्वस्या उत्तरोत्तरा नखं नखेन हीनाः 'नहं नहेण हीणाओ' इति सामुद्रिकशास्त्रवचनात् सुसंहताः—सु-
 श्लिष्टा अङ्गुलयो येषां ते अनुपूर्वसुसंहताङ्गुलीकाः, 'उन्नयतणुतंवनिञ्जनखा' उन्नता—ऊर्ध्वं नतास्तनवस्तात्राः 'स्निग्धाः' स्निग्ध-
 ञ्छाया नखाः पादगता इति सामर्थ्यलभ्यं तद्वर्णनाधिकाराद् येषां ते उन्नततनुतात्रस्निग्धनखाः, 'संठियसुसिलिष्ठगूढगुप्फा' सम्यक्-
 स्वरूपप्रमाणतया स्थितौ संस्थितौ सुश्लिष्टौ—मांसलौ गुल्फौ—गुलुकौ येषां ते संस्थितसुश्लिष्टगूढगुल्फाः, 'एणीकुरुविंदवत्तव्हाणुपुव्व-
 जंघा' इति एण्या इव—हरिण्या इव कुरुविन्दस्येव वर्त्त—सूत्रवलनकं तसेव घृत्ते—वर्त्तुले आनुपूर्व्येण—क्रमेण ऊर्ध्वं स्थूरे स्थूरतरे इति गम्यं
 जङ्घे येषां ते एणीकुरुविन्दवर्त्तवृत्तानुपूर्वजङ्घाः 'समुगनिमगगूढजाणू' समुद्रकस्येव—समुद्रकपक्षिण इव निमग्रे—अन्तःप्रविष्टे गूढे—
 मांसलत्वादनुद्धते जानुनी—अष्टीवन्तौ येषां ते समुद्रनिमग्नगूढजानवः, 'गयससणसुजायसन्निभोरू' गजो—हस्ती श्वसिति—प्राणित्यनेनेति

श्वसनः—शुण्ढादण्डः गजस्य श्वसनो गजश्वसनस्तस्य सुजातस्य—सुनिष्पन्नस्य सन्निभौ ऊरु येषां ते गजश्वसनसुजातसन्निभोरवः, सुजा-
तशब्दस्य विशेषणस्यापि सतः परनिपातः प्राकृतत्वात्, 'वरवारणमत्तुल्यविक्रमविलासियर्गई' अत्रापि मत्तशब्दस्य विशेष्यात्पर-
निपातः प्राकृतत्वात्, मत्तो—मदोन्मत्तो यो वरः—प्रधानो भद्रजातीयो वारणो—हस्ती तस्य तुल्यः—सदृशो विक्रमः—पराक्रमो विलासिता
—विलासः संजातोऽस्या विलासिता तारकादिदर्शनादितप्रत्ययः विलासवती गतिः—गमनं येषां ते वरवारणमत्तुल्यविक्रमविलासित-
गतयः, 'पमुइयवरतुरगसीहवरवद्वियकडी' प्रमुदितो—रोगशोकाद्युपद्रवाभावात्, फचित्युनरेवं पाठः 'पमुइयवरतुरगसिंहअइरेगव-
द्वियकडी' तत्र प्रमुदितयो—रोगशोकाद्युपद्रवरहितत्वेनातिपुष्टयोर्वयोस्वरगसिंहयोः कट्याः सकाशादतिशयेन वर्त्तिता—दृत्तिः (त्वा)
कटियेषां ते प्रमुदितवरतुरगसिंहातिरेकवर्त्तितकटयः, 'वरतुरयसुजायगुञ्जदेसा' वरतुरगस्येव सुजातः—संगुप्तत्वेन सुनिष्पन्नो गुह्यदेशो
येषां ते वरतुरगसुजातगुह्यदेशाः, पाठान्तरं 'पसत्थवरतुरगगुञ्जदेसा' व्यक्तं, 'आइण्णहयव्व निरुवलेवा' आकीर्णो—गुणैर्व्याप्तः
स चासौ हयश्च आकीर्णहयस्तद्धन्निरुपलेपा—लेपरहितशरीरमलाः, यथा जाल्याश्वो मूत्रपुरीपाद्यनुपलिप्तगात्रो भवति तथा तेऽपीति
भावः, 'साहयसोणंदमुसलदप्पणनिगरियवरकणगछरुसरिसवरवइरवलियमञ्जा' संहतसौतन्दं नाम ऊर्ध्वोच्छ्रितमुदूपलाकृति काष्ठं
तत्र मध्ये तनु उभयोः पार्श्वयोर्बृहत्, सुसलं—प्रतीतं, दर्पणशब्देनेहावयवे समुदायोपचाराद्दर्पणगण्डो गृह्यते, तथा यन्निगरितं—सारी-
कृतं वरकनकं तस्य—तन्मयं स्सरुः—खन्नादिमुष्टिर्निगारितवरकनकस्सरुस्तैः सदृशः तेषामिवेत्यर्थः, तथा वरवञ्जयेव क्षामो वलितो—वल्यः
संजाता अस्य वलितः—वलित्रयोपेतो मध्यो—मध्यभागो येषां ते संहतसोतन्दमुसलदर्पणनिगारितवरकनकस्सरुसदृशशवरवञ्जव लितमध्याः
'इसविहगसुजायपीणकुच्छी' इषो—मत्स्यः पक्षी—प्रतीतस्त्रयोरेव सुजातौ—सुनिष्पन्नौ जन्मदोपरहिताविति भावः पीनौ—उपचितौ

कुक्षी येषां ते मत्स्यपक्षिसुजातपीनकुक्षयः, 'झषोदरा' झषस्येवोदरं येषां ते झषोदराः, 'सुइकरणा' इति शुचीनि-पवित्राणि निरुपले-
 पानीति भावः करणानि-चक्षुरादीनीन्द्रियाणि येषां ते शुचिकरणाः, क्वचिदेव 'पम्हवियडनाभा' इति पाठस्तत्र पद्मवद् विकटा-वि-
 स्तीर्णा नाभिर्येषां ते पद्मविकटनाभाः, अत एव निर्देशादनाङ्ग्यपि समासान्तः, एवमुत्तरपदेऽपि, 'गंगावत्तयपयाहिणावत्तरगभंगु-
 ररविकिरणतरुणवोहियअ(आ)कोसायंतपउमंगंभीरवियडनाभा' गङ्गावर्तकं इव दक्षिणावर्त्ता तरङ्गैरिव तरङ्गैस्त्रिभुवलिभिर्भङ्गुरो
 तरङ्गभङ्गुरा रविकिरणैः-सूर्यकैस्तरुणं-नवं तत्प्रथमं तत्कालमित्यर्थः यद्वोधितं-उन्निद्रीकृतमत एव 'आकोसायंत' इत्युक्तोशांयमानं
 विकचीभवदित्यर्थः पद्मं तद्वद् गम्भीरा च विकटा च नाभिर्येषां ते गङ्गावर्तकप्रदक्षिणावर्त्तरङ्गभङ्गुररविकिरणंतरुणवोधिताकोशांय-
 मानपद्मगम्भीरविकटनाभाः, 'उष्ण्यसमसहियसुजायजच्चतणुकसिणनिद्धआइज्जलडहसुकुमालमिउरमणिज्जरोमराई' ऋजुका-न्तं
 वक्रा समा-न काप्युहन्तुरा सहिता-सन्तता न त्वपान्तरालव्यवच्छिन्ना सुजाता-सुजन्मा न तु कालादिवैगुण्याहुर्जन्मा अंतं एव जाल्या-
 प्रधाना तन्वी न तु स्थूरा कृष्णा न तु मर्कटवर्णा, कृष्णमपि किञ्चिन्निर्दीप्तिकं भवति तत आह-स्निग्धा आदेया-दर्शनेपथ्यसुपगतौ
 सती उपादेया सुभगा इति भावः, एतदेव विशेषणद्वारेण समर्थयते--'लडहा' सलवणिमा अत एव आदेया, तथा सुकुमारा-अकंठिना,
 तत्राकठिनमपि किञ्चित्कर्कशस्पर्शं भवति तत आह-मृद्धी अत एव रमणीया-रस्या रोमराजिः-तनूरुहपङ्क्तिर्येषां ते ऋजुकंसमसंहितसुजा-
 तजाल्यतनुकृष्णस्निग्धादेयलटहसुकुमारमृदुरमणीयरोमराजयः, 'सन्नयंपासा' सम्यग्-अधोऽधःक्रमेण नतौ पार्थ्वी येषां ते सन्नतपार्थ्वीः
 अधोऽधःक्रमावनतपार्थ्वी इत्यर्थः, तथा 'संगयंपासा' इति संगतौ-देहप्रमाणोचितौ पार्थ्वी येषां ते सङ्गतपार्थ्वी अत एव सुन्दरपार्थ्वीः
 'सुजायंपासा' इति सुनिष्पन्नपार्थ्वीः 'मियमाइयपीणरइयपासा' मितं-परिमितं यथा भवति देहांतुंसारेणेत्यर्थः आयतौ-दीर्घौ पीनौ-

उपचितौ मांसलाविति भावः रचितौ—स्वस्वनामरुग्दयनिर्वर्तितौ रतिदौ वा—रम्यौ पार्श्वौ येषां ते तथा, 'अकरंडयकणगरुयगनिम्म-
लसुजायनिरुवहयदेहधारी' अवियमानं—मांसलतयाऽनुपलक्ष्यमाणं करण्डकं—पृथ्वंशास्थिकं यस्य देहस्य सोऽकरण्डकस्तं कनकस्यैव
रुचको—रुचिर्यस्य स कनककचिस्तं निर्मलं—स्वाभागाधिकगन्तु क्मलरहितं सुजातं—वीजाधानादारभ्य जन्मदोपरहितं निरुपहतं—ज-
रादिदंशाद्युपद्रवरहितं देहं धारयन्तीसेवशीला अकरण्डककनकरुचकनिर्मलसुजातनिरुपहतदेहाधारिणः 'कणगसिलायलुज्जलपसत्य-
समतलोवचियविच्छिन्नपिहुलवच्छा' कनकशिलातलगुज्ज्वलं च—निर्मलं प्रशस्तं च—अतिप्रशस्तं समतलं—न विपमोज्ञतं उपचितं—
मांसलं विल्लीर्णम्—ऊर्जुर्धोऽपेक्षया पृथुलं दक्षिणोत्तरतो वक्षो येषां ते कनकशिलातलोज्ज्वलप्रशस्तसमतलोपचितविल्लीर्णपृथुलवक्षसः
'सिरिवच्छंक्रियवच्छा' इति श्रीदृक्षेणाहितं—लाञ्छितं वक्षो येषां ते श्रीगुणालाञ्छितवक्षसः 'जुगसन्निभपीणरइयपीवरपउट्टसंठि-
यसुसिलिद्विसिद्वघणथिरसुवज्रसंधी पुरवरफलिद्वद्वियभुया' युगसन्निभौ—गुत्ततया आयततया च यूपपुल्लौ पीनौ—उपचितौ
रतिदौ—पश्यतां दृष्टिसुप्तदौ पीवरप्रकोष्ठौ—अलुशकलाचितौ संस्थितौ—विशिष्टसंस्थानौ सुश्लिष्टाः—संगताः विशिष्टाः—पधानाः घना-
निविटाः शिरा—नातिरुथाः सुबद्धाः—द्यायुभिः सुप्तु नद्धाः सन्धयः—सन्धानानि यगोक्तौ तथा पुरवरपरिषवत्—महानगरार्गलावद्
वर्धितौ च नाहू येषां ते गुगरान्निभपीनरतिवपीवरप्रकोष्ठसंस्थितसुश्लिष्टविशिष्टघनशिरसुवज्रसन्धिधपुरापरिषवर्चितसुजाः, पाठान्तरं
'जुगसन्निभपीणरइयपउट्टसंठियोवनिगगणथिरसुवज्रसुनिगूदपञ्चसंधी' युगसन्निभौ वपुल्लेन पीनौ रतिदौ प्रकोष्ठौ येषां ते तथा,
तथा संस्थिताः—सम्यक्स्थिता उपचिता—मांसला घना—निविटाः शिरा—अपान्थाः, कुतः ? इत्याह—सुवज्रा—दृढान्धनवद्धा निगूदा-
मांसलत्वादनुपलक्ष्याः पर्वसन्धयो एस्ताविगता येषां ते तथा, ततः पूर्वपर्येन विशेषणरतातः, 'भुयगीसरविपुलभोगआयाणफलि-

हउच्छूढदीहबाहू' मुजगेश्वरो-नागराजस्तस्य यो विपुलो-महान् भोगो-देहो मुजगेश्वरविपुलभोगः तथा आदीयते-द्वारस्थगनार्थं
 गृह्यत इत्यादानः स चासौ परिधश्च आदानपरिधः 'उच्छूढ'ति अवक्षिप्तः-अर्गलास्थानान्निष्कासितो द्वारपुष्टभागे दत्त इत्यर्थः; ततः
 पूर्वपदेन विशेषणसमासः; विशेषणस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, मुजगेश्वरविपुलभोगश्च आदानपरिधावक्षिप्तश्च ताविव दीर्घो बाहू
 येषां ते तथा, 'रत्ततलोवतियमांसलसुजायअच्छिद्दजालपाणी' रक्ततलौ-लोहिततलौ अवपतितौ-क्रमेण हीयमानोपचयौ मृदुको
 -कोमलौ मांसलौ सुजातौ-जन्मदोषरहितौ अच्छिद्दजालौ-अङ्गुल्यन्तरालसमूहरहितौ पाणी-हस्तौ येषां ते तथा; पाठान्तरं 'रत्तत-
 लोवह्यमंसलसुजायपसत्थलक्खणअच्छिद्दजालपाणी' तत्र प्रशस्तलक्षणौ-शुभचिह्नाविति व्याख्येयं, शेषं तथैव, 'पीवरकोमलवरंगु-
 लीया' इति पीवराः-स्वशरीरानुक्रमोपचयाः कोमला-मृदवो वराः-प्रशस्तलक्षणोपेता अङ्गुलयो येषां ते पीवरकोमलवराङ्गुलिकाः;
 पाठान्तरं 'पीवरवद्वियसुजायकोमलवरंगुलीया' व्यक्तम्, 'आथंबतलिणसुइरुइलनिच्छनखा' आताम्रा-ईषद्रक्ताः तलिनाः-प्रतलाः
 शुचयः-पवित्रा रुचिरा-दीप्ताः स्निग्धा-अरुक्षा नखाः-कररुहा येषां ते तथा आताम्रतलिनशुचिरुचिरस्निग्धनखाः; 'चंद्रपणिलेखा'
 चन्द्र इव चन्द्राकारा पाणौ रेखां येषां ते चन्द्रपाणिलेखाः; एवं सूर्यपाणिलेखाः शङ्खपाणिलेखाश्चक्रपाणिलेखा दिक्सौवस्तिको-दिकप्रोक्षको
 दक्षिणावर्तः स्वस्तिक इत्यन्ये स पाणौ रेखा येषां ते दिक्सौवस्तिकपाणिलेखाः; एतदेवानन्तरोक्तं विशेषणपञ्चकं तत्प्रशस्तताप्रकर्षप्रति-
 पादनाय सङ्गृह्यवचनेनाह-चन्द्रसूर्यशङ्खचक्रदिकसौवस्तिकेरेखाः; एतदनन्तरं क्वचिदेवं पाठः-—'रविससिंसंखवरचक्रसोत्थियविभिन्न-
 सुविरइयपाणिलेहा' व्यक्तो नवरं विभक्ता-विभागवत्यः सुविरचिताः-सुषु कृताः स्वकीयकर्मणा 'अणेगधरलकखणुत्तमपसत्थसुइ-
 रइयपाणिलेहा' अनेकैः-अनेकसङ्घैर्वैः-प्रधानैर्लक्षणैरुत्तमाः प्रशस्ताः-प्रशंसास्पदीभूताः शुचयः-पवित्रा रचिताः-स्वकर्मणा निष्पा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २७२ ॥

दिताः पाणिरेखा येषां ते अनेकवंरलक्षणोत्तमप्रशस्तशुचिरचितपाणिरेखाः, 'वरमहिसवराहसिंहसद्वलसंभनांगवरपंडिपुण्णंवि-
उलखंधा' वरमहिपः-प्रधानसौरभेयः वराहः-शूकरः सिंहः-केशरी शार्दूलो-व्याघ्रः नागवरः-प्रधीनो गजः; एपा-
मिव प्रतिपूर्णः-स्वप्रमाणेनाहीनो विपुलो-विस्तीर्णः स्कन्धः-अंशदेशो येषां ते वरमहिपवराहसिंहशार्दूलवृषभेनांगवरप्रतिपूर्णविपुल-
स्कन्धाः 'चलरंगुलसुप्रमाणकंबुवरसरिसगीवा' चतुरङ्गुलं-स्वाङ्गुलापेक्षया चतुरङ्गुलप्रमितं सुप्तु-शोभनं प्रमाणं यस्याः सा चतुरं-
ङ्गुलसुप्रमाणा कंबुवरसदृशी-उन्नततया वलियोगेन च प्रधानशङ्खसन्निभा ग्रीवां येषां ते चतुरङ्गुलसुप्रमाणकंबुवरसदृशग्रीवाः
'मंसलसंठियसद्वलविपुलहंणुया' मांसलं-उपचितमांसं सम्यक् स्थितं विशिष्टस्थानमित्यर्थः प्रशस्तं प्रशस्यलंक्षणेपेतत्वात्
शार्दूलस्येव-व्याघ्रस्येव विपुलं-विस्तीर्णं हनुकं येषां ते तथा, 'अवट्टियसुविभत्तमंसू' अवस्थितानि-अवट्टिष्णूनि सुविभक्तानि-
विविक्तानि चित्राणि-अतिरम्यतयाऽद्भुतानि इमश्रूणि-दूर्चकेशा येषां तेऽवस्थितसुविभक्तचित्रशमश्रवः 'ओयंविद्यसिलंपवांलंविंब-
फलसन्निभाधरोढा' ओयवियं-परिकर्भितं यत् शिलारूपं प्रवालं विष्टुममित्यर्थः विम्बफलं-गोल्हाफलं तयोः सन्निभो रंक्ततयां उन्न-
तमध्यतयाऽधरोष्ठः-अधस्तनो दन्तच्छदो येषां ते तथा, 'पंडुरससिसगलविमलनिम्मलसंखगोखीरफेणकुंदंगरयंमुणालिया-
धवलदंतसेढी' पाण्डुरं-अकलङ्कं यत् शशिशकलं-चन्द्रखण्डं विमल-आगन्तुकमलरहितो निर्मलः-स्वभावोत्थमलरहितो यः शङ्खः
गोक्षीरफेनः प्रतीतः कुन्दं-कुन्दकुसुमं दकरज-उदककणाः मृणालिकां-विशं, एतद्वद्धवला दन्तश्रेणियेषां ते पाण्डुरंशशिशकलंविमलं-
निर्मलगोक्षीरफेनकुन्ददकरजोमृणालिकाधवलदन्तश्रेणयः 'अखंडदंता' इति अखण्डाः-सफला दन्ता येषां ते अखण्डदंताः 'अ-
प्फुडियदंता' अस्फुटिता-अजर्जरा राजिरहिता दन्ता येषां ते अस्फुटितदन्ताः, तथा सुजाता-जन्मदोपरहिता दन्ता येतां ते सुजां-

३ प्रतिपत्ती
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७२ ॥

तदन्ताः; तथाऽविरला-घना दन्ता येषां ते अविरलदन्ताः; 'एगदंतसेढीविव अणेगदंता' एकाकारा दन्तश्रेणियोंं ते तथा ते इव परस्पराणुपलक्ष्यमाणदन्तविभागत्वाद् अनेके दन्ता येषां ते अनेकदन्ताः; एवं नामाविरलदन्ता यथाऽनेकदन्ता अपि सन्त एकाकार-दन्तपङ्क्तय इव लक्ष्यन्त इति भावः; 'हुयवहनिद्धंतधोयतत्तवणिज्जरत्तलतालुजीहा' हुतवहेन-अग्निना निर्भीतं सद् यद् धौतं-शोधितमलं तप्तं तपनीयं-सुवर्णविशेषस्तद्द्रव रक्ते तले-हस्तले तालु-काकुदं जिह्वा च-रसना येषां ते हुतवहनिर्भूतधौततप्त-तपनीयरक्तलतालुजिह्वाः 'गरुलाययउज्जुतुंगनासा' गरुडस्येवायता-दीर्घा ऋज्वी-अवक्रा तुङ्गा-उन्नता नासा-नासिका येषां ते गरुडायतत्रजुङ्गनासाः 'कोकासियधवलपत्तलच्छा' कोकासिते-पद्मवद्विकसिते धवले क्वचिद्देशे पत्रले-पद्मवती अक्षिणी-लोचने येषां ते कोकासितधवलपत्राक्षाः; एतदेव स्पष्टयति—'विष्फालियपुंडरीयनयणा' विस्फारितं-रविकिरणैर्विकसितं यत्पुण्डरीकं-सितपद्मं तद्वन्नयने येषां ते विस्फारितपुण्डरीकनयनाः; क्वचित् 'अवदालियपुंडरीयनयणा' इति पाठस्तत्रापि अर्वादालितं-रविकिरणैर्विकसितमिति व्याख्येयं, 'आणामियचावरुइलतणुकसिणनिद्धभुया' आनामितं-ईपत्रामितमारोपितमिति भावः यत्रापं-धनुस्तद्द्रव् रुचिरे-संस्थानविशेषभावतो रमणीये तनू-तनुके रूक्षणपरिमितवालपङ्कथासकत्वात् कृष्णे-परमकालिमोपेते स्निग्धे-स्निग्धच्छाये भ्रुवौ येषां ते आनामितचापरुचिरतनुकृष्णस्निग्धभ्रूकाः; क्वचित्पाठः—'आणामियचारुचिलकिण्हभराईसंठियसंगयआययसुजायसुमया' तत्र आनामितचापवद् रुचिरे कृष्णाभ्रराजीव संस्थिते संगते-यथोक्तप्रमाणोपपन्ने आयते-दीर्घे सुजाते-सुनिष्पन्ने जन्मदोपरहितत्वाद् भ्रुवौ येषां ते तथा, क्वचित्पुनरेवं पाठः—'आणामियचावरुइलकिण्हभराइतणुकसिणनिद्धसुमया' तत्रानामितचापवद् रुचिरे-मनोक्षे कृष्णाभ्रराजीव-कालमेघरेखेव तनू-तनुके कृष्णे-काले स्निग्धे-सच्छाये भ्रुवौ येषां ते तथा, 'आलीणपमा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २७३ ॥

णजुत्तसवणा' आलीनौ न तु टप्परो प्रमाणयुक्तौ-प्रमाणोपेतौ श्रवणौ-कर्णौ येषां ते आलीनप्रमाणयुक्तश्रवणाः, अत एव 'सुस-
वणा' शोभनश्रवणाः 'पीणमंसलकपोलदेशभागा' पीनौ-अकृशौ यतो मांसलौ-उपचितौ कपोलदेशौ-गण्डभागौ सुखस्य देशभागौ
येषां ते पीनमांसलकपोलदेशभागाः, अथवा कपोलयोर्देशभागाः कपोलदेशभागाः कपोलवयवा इत्यर्थः पीना-मांसलाः कपोलदेशभागा
येषां ते पीनमांसलकपोलदेशभागाः 'निव्वणसमलडमट्टचंदद्धसमनिडाला' निव्वणं-विस्फोटकादिक्षतरहितं समं-अविपमं अत एव
लष्टं-मनोहं मृष्टं-मसृणं चन्द्रार्द्धसमं-शशधरसमप्रविभागसदृशं ललाटं-अलकं येषां ते निर्ब्रणसमलष्टचन्द्रार्द्धसमललाटाः, सूत्रे 'निडा-
ले'ति प्राकृतलक्षणवशात्, 'उडुवइपडिपुणसोमवयणा' प्राकृतत्वात्पदव्यत्ययः, प्रतिपूर्णेण्डुपतिरिव-सम्पूर्णेचन्द्र इव सोमं-सश्रीकं वदने
येषां ते प्रतिपूर्णेण्डुपतिसोमवदनाः, 'घणनिचियसुवद्धलक्खणुन्नयकूडागारनिहविंडियसिरा' घनं-अतिशयेन निचितं घननिचितं
सुष्ठु-अतिशयेन बद्धानि-अवस्थितानि लक्षणानि यत्र तत् सुवद्धलक्षणं, उन्नतं-मध्यभागे उन्नं यत्कूटं तस्याकारो-मूर्त्तिस्तन्निभमुन्नतकूटाका-
रसदृशमिति भावः पिण्डितं-स्वकर्मणा संयोजितं शिरो येषां ते घननिचितसुवद्धलक्षणेन्नतकूटाकारनिभपिण्डितशिरसः 'छत्ताकारुत्त-
मंगदेसा' छत्राकार उत्तमाद्गरूपो देशो येषां ते छत्राकारोत्तमाद्देशाः 'दाडिमपुष्पगासतवणिज्जसरिसनिम्मलसुजायकेसंतके-
सभूमी' दाडिमपुष्पप्रकाशा-दाडिमपुष्पप्रतिमास्तपनीयसदृशाश्च निर्मला-आगन्तुकस्वाभाविकमलरहिताः केशान्ताः केशभूमिश्च-
केशोत्पत्तिस्थानभूता मस्तकत्वग् येषां ते दाडिमपुष्पप्रकाशतपनीयसदृशनिर्मलसुजातकेशान्तकेशभूमयः 'सामलिंवेडघणछोडियमि-
उविसयपसत्थसुहुमलक्खणसुगंधसुन्दरभुयमोयगभिंगनीलकज्जलपहट्टभमरणनिकुरंत्तचियकुंचियपयाहिणावत्तमुद्धसि-
रया' शास्मली-दृक्षविशेषः स च प्रतीत एव तस्य वोण्डं-फलं तद्वच्छोदिता अपि घनं-अतिशयेन निचिताः शास्मलीवोण्डघननि-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७३ ॥

चितच्छोडिताः, स्नेहकेशपाशं न कुर्वन्ति परिज्ञानाभावात्, केवलं छोटिता अपि तथास्वभावतया शाल्मलीत्रोण्डाकारवद् घननि-
 चिता अवतिष्ठन्ते तत एतद्विशेषणोपादानं, तथा मृद्वः—अकर्कशा विशदा—निर्मलाः प्रशस्ताः—प्रशंसास्पदीभूताः सूक्ष्माः—रूक्षणाः
 लक्षणा—लक्षणवन्तः सुगन्धाः—परमगन्धकलिता अत एव सुन्दराः, तथा सुजंमोचको—रत्नविशेषः मृङ्गः—प्रतीतः नीलो—मरकतमणिः
 कज्जलं—प्रतीतं ग्रहष्टः—प्रमुदितो भ्रमरगणः ग्रहष्टभ्रमरगणः, ग्रहष्टो हि भ्रमरगणस्तारुण्यावस्थायां भवति तदानीं चातिकृष्ण इति ग्रह-
 ष्टग्रहणं, तद्वत्स्निग्धा सुजमोचकमृङ्गनीलकज्जलग्रहष्टभ्रमरगणस्निग्धाः, तथा निकुरम्बा—निकुरम्बीभूताः सन्तो निचिता न तु वि-
 स्मृताः सन्तः परस्परसंहता निकुरम्बनिचिता ईषत्कुटिलाः प्रदक्षिणावर्त्ताश्च मूर्द्धनि शिरोजा—बाला येषां ते शाल्मलीवोण्डघननि-
 चितच्छोटितमृदुविशदप्रशस्तासूक्ष्मलक्षणसुगन्धसुन्दरसुजमोचकमृङ्गनीलकज्जलग्रहष्टभ्रमरगणस्निग्धनिचितादिगुणाः—क्षान्त्यादयस्त्रैरुपेता—युक्ता ल-
 रोजाः, 'लक्षणावन्जगुणोववेया' लक्षणानि—स्वस्तिकादीनि व्यञ्जानानि—मषतिलकादीनि गुणाः—क्षान्त्यादयस्त्रैरुपेता—युक्ता ल-
 क्षणव्यञ्जनगुणोपेताः 'सुजायसुविभक्तसुरूवगा' सुजातं—सुनिष्पन्नं जन्मदोपरहितत्वात् सुविभक्तं—अङ्गप्रत्यङ्गोपाङ्गानां यथोक्तैव-
 वित्त्यभावात् सुरूपं—शोभनं रूपं समुदायगतं येषां ते सुजातसुविभक्तसुरूपकाः 'पासाईया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ 'उत्तर-
 कुराए णं भंते! कुराए' इत्यादि, उत्तरकुरुभु भदन्त! कुरुभु मनुजीनां कीदृश आकारभावंप्रत्यवतारः स्वरूपसम्भव इति भावः
 प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! ता मनुष्यः सुजातसर्वाङ्गसुन्दर्यः—सुजातानि—यथोक्तप्रमाणोपेततया शोभनजन्मानि यानि सर्वाण्य-
 ज्ञानि—उदरप्रभृतीनि तैः सुन्दर्यः—सुन्दराकाराः सुजातसर्वाङ्गसुन्दर्यः 'पहाणमहेलागुणजुत्ताओ' प्रधाना—अतिशायिनो ये महे-
 लागुणाः—प्रियंवदत्वमर्षचित्तानुवर्त्तकत्वप्रभृतयस्त्रैरुक्ता—उपेताः प्रधानमहेलागुणयुक्ताः 'कंतविसयमिउसुकुमालकुम्भसंठिवियसि-

दृचलणा' कान्तौ-कमनीयौ विशदौ-निर्मलौ मृदू-अकठिनौ सुकुमारौ-अकर्कशौ कूर्मसंस्थितौ-कूर्मबहुव्रतौ विशिष्टौ-विशिष्टलक्ष-
णोपेतौ चरणौ यासां ताः कान्तविशदमृदुसुकुमारकूर्मबहुव्रतसंस्थितविशिष्टचरणाः 'उज्जुमलयपीवरपुटुसाहयंगुलीओ' ऋजवः-
अवक्रा मृदवः-अकठिनाः पीवरा-अकृशाः पुष्टा-मांसलाः संहताः-सुश्लिष्टा अशुलयो यासां ता ऋजुमृदुकपीवरपुष्टसंहताशुलयः-
'उन्नयरतियतलिनतंबसुइनिच्छनखा' उन्नता-ऊर्ध्वनता रतिदा-रमणीयास्तलिनाः-प्रतलास्ताम्रा-ईपत्रकाः शुचयः-पवित्राः श्लिग्धाः-
श्लिग्धच्छाया नखा यासां ता उन्नतरतिदतलिनताप्रशुचिश्लिग्धनखाः 'रोमरहियवट्टलसंठियअजहन्नपसत्थलकंखणजंघाजुयंला'
रोमरहितं दृत्तं-वर्तुलं लट्टसंस्थितं-मनोदासंस्थानं क्रमेणोर्ध्वं स्थूरस्थूतरमिति भावंः, अजघन्यप्रशस्तलक्षणं-जघन्यपदरहितशेषप्रश-
स्तलक्षणाङ्कितं जन्मयुगलं यासां ता रोमरहितदृत्तलट्टसंस्थिताजघन्यप्रशस्तलक्षणजन्मयुगलाः 'सुनिम्भियगूढजाणुमंडलसुवद्धा' सुधु-
अतिशयेन निर्भितः सुनिर्भितः एवं सुगूढं-मांसलतयाऽनुपलक्ष्यमाणं जानुमण्डलं सुवद्धं-लांयुंभिरतीव वद्धं यासां ताः सुनिर्भितसुगू-
ढजानुमण्डलसुवद्धाः, सुवद्धशब्दस्य निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखाविदर्शनात् प्राकृतत्वाद्वा, 'कयलीखंभातिरेगसंठियनिव्वणसुकुमाल-
मउयकोमलअइविमलसमसंहतसुजायवट्टपीवरनिरंतरोरु' कदलीस्तम्भाभ्यामतिरेकेण-अतिशायितया संस्थितं-संस्थानं य-
योस्तौ कदलीस्तम्भातिरेकसंस्थितौ निर्जनौ-विस्फोटकादिकृतक्षतरहितौ सुकुमारौ-अकर्कशौ मृदू-अकठिनौ कोमलौ-दृष्टिसुभगौ
अतिविमलौ-सर्वथा स्वामाविकांगनुकमललेशेनाप्यकलङ्कितौ समसंहतौ-समप्रमाणौ सन्तौ संहतौ समसंहतौ सुजातौ-जन्मदोपर-
हितौ दृत्रौ-वर्तुलौ पीवरौ-मांसलौ निरन्तरौ-उपचितावयवतयाऽपान्तरालवर्जितौ ऊरु यासां ताः कदलीस्तम्भातिरेकसंस्थितनिर्व्रणसु-
कुमारमृदूकोमलातिविमलसमसंहतसुजातदृत्तपीवरनिरन्तरोरुवः 'पट्टसंठियपसत्थविच्छिण्णपिहुलसोणीओ' पट्टवत्-शिलापट्टकादि-

वत् संस्थिता पट्टसंस्थिता प्रशस्ता प्रशस्तलक्षणोपेतत्वाद् विस्तीर्णा ऊर्ध्वार्धः पृथुला दक्षिणोत्तरतः श्रोणिः—कटेरग्रभागो यासीं ताः पट्टसं-
 स्थितं विस्तीर्णपृथुलश्रोणयः 'वयणायामप्यमाणदुगुणियविसालमंसलसुबद्धजहणवरधारणीओ' वदनस्य—सुबंस्यायामग्रमाणं—द्वाद-
 शाङ्गुलानि तस्माद् द्विगुणितं—द्विगुणप्रमाणं सद् विशालं वदनायामग्रमाणद्विगुणितविशालं मांसलमन्युपचितं सुबद्धं—अतीव सुबद्धावयव-
 न तु ऋथमिति भावः जंघनवर्—वजघनं, वरशब्दस्य विशेषणंस्थापि सतः परनिपातः प्राकृतत्वात्, धारयन्तीत्यवशीला वदनायाम-
 प्रमाणद्विगुणितविशालमांसलसुबद्धजघनवरधारिण्यः 'वज्रविराइयपसत्थलवेषणनिरोदरतिवलीविणीयतपुनमिथिमञ्जियाओ'
 वज्रस्येव विराजितं वज्रविराजितं प्रशस्तानि लक्षणानि यत्र तत् प्रशस्तलक्षणं निरुदरं—विकृतोदररहितं त्रिवलीविनीतं—तिष्ठो बलयो
 विनीता—विशेषतः प्रापिता यत्र तत् त्रिवलीविनीतं तनु—कुर्यं नतं तनुनतमीषन्नतमित्यर्थः मध्यं यासां ता वज्रविराजितप्रशस्तलक्षणनिरु-
 दरत्रिवलीविनीततनुनतमध्यकाः 'उज्जुयंसमसंहियजच्चतणुकसिणनिद्धआएज्जलडहसुविभससुजायसोभतरुइल्लमणिज्जरोम-
 राई' ऋजुका—न वक्रा समा—न काल्युइन्वुरा संहिता—सन्तता न लपान्तरालव्यवच्छिन्ना जाल्या—प्रधाना तन्वी न तु स्थूरा कृष्णा न
 मर्कटवर्णा स्निग्धा—स्निग्धच्छायां आदेया—दर्शनपथप्राप्ता सन्ती उपादेया सुभगेति भावः, एतदेव समर्थयति—लट्टहा—सलंबणिमाडत एव
 आदेया सुविभक्ता—सुविभागां सुजाता—जन्मदोषरहिता अत एव शोभमाना रुचिरा—दीप्रा रमणीया—द्रष्टमनोरसंशोला रोमराजि-
 र्यासां ता ऋजुकसमसहितजाल्यतनुकृष्णस्निग्धादेयलट्टहसुविभक्तसुजातशोभमानरुचिररमणीयरोमराजयः 'गंगावत्तपयाहिणावत्त-
 तरंगभंगुररविकिरणतरुणबोहियआकोसायंतपडभंगभीरवियडनाभा' इति पूर्ववत्, 'अणुबभंडपसत्थपीणकुच्छीओ' अनुद्धटा—अनु-
 ल्वणा प्रशस्ता—प्रशस्तलक्षणा पीना कुक्षिर्यासां ता अनुद्धटप्रशस्तपीनकृक्षयः 'सन्नयपासां सुंदरपासां संगतपासां सुजायपासां मियं-

माइयपीणरइयपासा अकरंड्यकणगरुयगनिम्मलसुजायनिरुवहयगायलट्टीओ' इति पूर्ववत्, 'कंचणकलससुप्पमाणसमसंहितसुजा-
यलट्टचूचुयआमेलगजमलजुगलवट्टियअब्भुन्नयरइयसंठियपओहराओ' काञ्चनकलशाविव काञ्चनकलशौ सुप्रमाणौ-स्वशरी-
राजुसारिप्रमाणोपेतौ समौ-नैको हीनो नैकोऽधिक इति भावः संहितौ-संततौ अपान्तरालरहिताविति भावः सुजातौ-जन्मदोषर-
हितौ लट्टौ-मनोज्ञौ चूचुक आमेलकः-आपीडकः शेखरो ययोस्तौ चूचुकापीडकौ 'जमलजुगले'ति यमलयुगलं-समश्रेणीकयुगलरूपौ
वर्त्तिताविव वर्त्तितौ कठिनाविति भावः अभ्युन्नतौ-पत्युरभिमुखसुन्नतौ रतिदं-रतिकारि संस्थितं-संस्थानं ययोस्तौ रतिदसंस्थितौ पयो-
धरौ यासां ताः काञ्चनकलशसुप्रमाणंसमसंहितसुजातलट्टचूचुकापीडयमलयुगलवर्त्तिताभ्युन्नतरतिदसंस्थितपयोधराः 'अणुपुव्वतणुय-
गोपुच्छवट्टसमसहितनमियआएज्जललियवाहाओ' आनुपूर्व्येण-क्रमेण तनुकौ आनुपूर्व्यतनुकौ अत एव गोपुच्छवट्ट वृत्तौ-वर्तुलौ
समौ-समप्रमाणौ संहितौ-स्वशरीरसंक्रिष्टौ नतौ स्कन्धदेशस्य नतत्वात् आदेयौ-अतिसुभगतयोपादेयौ ललितौ-मनोज्ञचेष्टाकलितौ
बाहू यासां ता आनुपूर्व्यतनुगोपुच्छवट्टसंहितनतादेयललितबाहवः 'तंबनहा' ताम्रा-ईपद्रक्ता नखाः-करुहा यासां तास्ताम्रनखाः
'मंसलगहत्था' मांसलौ अप्रहस्तौ बाह्वप्रभागवर्त्तिनौ हस्तौ यासां ता मांसलाग्रहस्ताः 'पीवरकोमलवरंगुलीया' पीवरा-उपचिताः
कोमलाः-सुकुमारा वराः-प्रमाणलक्षणोपेततया प्रधाना अङ्गुलयो यासां ताः पीवरकोमलवराङ्गुलिकाः 'निद्धपाणिरेहा' खिग्धाः
पाणौ रेखा यासां ताः तथा, 'रविसिसिंसंखकसोस्थियविभत्तसुविरइयपाणिलेहा' इति पूर्ववत् 'पीणुन्नयकक्खवक्खवत्थियप्पएसा'
पीना-उपचितावयवा उन्नता-अभ्युन्नताः कक्षावक्षोवस्तिरूपाः प्रदेशा यासां ताः पीनोन्नतकक्षावक्षोवस्तिप्रदेशाः 'पडिपुण्णगलक-
वोला' प्रतिपूर्णौ गलकपोलौ च यासां तास्ताथा 'चउरंगुलसुप्पमाणकंबुवरसरिसगीवा' पूर्ववत् 'मंसलसंठियपसत्थहणुया' मांसलम्

-उपचितमांसं संस्थितं-विशिष्टसंस्थानं प्रशस्तं-प्रशस्तलक्षणोपेतं हनुकं यासां ता मांसलसंस्थितप्रशस्तहनुकाः 'दाडिमपुष्पपासा-
 पीवररुपवराहरा' दाडिमपुष्पप्रकाशः पीवरः प्रवरः-सुभगोऽधरो यासां ता दाडिमपुष्पप्रकाशपीवरप्रवराधराः 'सुंदरोत्तरोष्ठा' व्यक्तं
 'दहिदगरयचंदकुंदवासंति यमलधवलअच्छिद्दविमलदसणा' दधि-प्रतीतं दकरज-उदककणाः चन्द्रः-प्रतीतः कुन्दः-कुसुमं वास-
 न्तिकासुकुलं-वासन्तिकाकलिका तद्वद्धवला अच्छिद्राः-छिद्ररहिता विमला-मलरहिता दशना-दन्ता यासां ता दधिदकरजश्चन्द्र-
 कुन्दवासन्तिकासुकुलधवलाच्छिद्रविमलदशनाः 'रतुष्पलपत्तमलयसूमालतालुजीहा' रक्तोत्पलवद् रक्तं मृदु-अकठिनं सुकुमारं-
 अकर्कशं तालु जिह्वा च यासां ता रक्तोत्पलमृदुसुकुमारतालुजिह्वाः 'कणइरमुकुलअकुडियअब्भुगयउज्जुतुंगनासा' कणयरा-
 अतिस्निग्धतया ऋक्ष्णऋक्ष्णस्वेदकणाकीर्णा सुकुला-नासापुटद्वयस्यापि यथोक्तप्रमाणतया संवृत्ताकारतया च सुकुलाकारा अभ्युद्गता-
 अभ्युन्नता ऋजुका-सरला तुङ्गा-उच्चा नासा यासां तास्तथा, 'सारयनवकमलकुमुयकुवलयविमुक्कदलनिगरसरिसलक्खणं'किय-
 कंतनयणाओ' शारदं-शरन्मासमावि यन्नवं-प्रत्यग्रं कमलं-पद्मं कुमुदं-कैरवं कुवलयं-नीलोत्पलं तैर्विमुक्तो यो दलनिकरस्तत्सदृशो,
 किमुक्तं भवति ?-एवं नामायतदीर्घे मनोहारिणी नयने यत् शारदान्नवात् कमलाद्वा कुमुदाद्वा उत्पद्य पत्रद्वयमिवावस्थितमा-
 भातीति, लक्षणाद्धिते-प्रशस्तलक्षणोपेते नयने यासां ताः शारदनवकमलकुमुदकुवलयविमुक्तदलनिकरसदृशलक्षणाद्धितनयनाः, एतदेव
 किञ्चिद्विशेषार्थमाह- 'पत्तलचपलायंतंतंबलोयणाओ' पत्रले-पक्ष्मवती चपलायमाने तान्ने-कचित्प्रदेशे ईपद्रक्ते लोचने यासां ताः
 पत्रलचपलायमानतान्नलोचनाः 'आणामियचावरुइलकिण्हभराइसंठियसंगयआगयसुजायसुमया अल्लीणपमायजुत्तसवणा' इति पूर्ववत्,
 'पीणमट्टरमणिज्जगंडलेहा' पीना-उपचिता मृष्टा-मसृणा रमणीया-रस्या गण्डरेखा-कपोलपाली यासां ताः पीनमट्टरमणीयगण्ड-

लेखाः 'चवरंसपसत्थसमनिडाला' चतुरस्रं-चतुष्कोणं प्रशस्तं-प्रशस्तलक्षणोपेतं संगं-ऊर्ध्वार्धस्त्रया दक्षिणोत्तरतया च तुल्यप्रमाणं, ललाटं यासां ताश्चतुरस्रप्रशस्तसगललाटाः 'कौमुदीरयणिकरविमलपडिपुणसोमवयणा' कौमुदी-कार्तिकी पौर्णमासी तस्यां रज-निकर इव विमलं प्रतिपूर्णे सोमं च वदनं यासां ताः कौमुदीरजनिकरविमलप्रतिपूर्णेसोमवदनाः, सोमशब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, 'छत्रुन्नयउत्तमंगाओ' छत्रवन्मध्ये उन्नतयुत्तमाङ्गं यासां ताश्छत्रोन्नतोत्तमाङ्गाः 'कुडिलसुसिणिद्धदीहसिर्याओ' कुडिलाः सु-स्त्रिगधा दीर्घाः शिरोजा यासां ताः कुडिलसुस्त्रिगधदीर्घशिरोजाः, छत्रध्वजयूपस्तूपदामनीकमण्डलुकलशवापीसौवस्तिकपतांकायवमत्स्या-कूर्भरथवरमकरशुकस्थालाङ्कुशाष्टापदसुप्रतिष्ठकमयूरश्रीदामाभियेकतोरणमेदिन्दुधिवरभवनं गिरिवरादर्शलितंगजवृषभसिंहचामररूपा-णि उत्तमानि-प्रधानानि प्रशस्तानि-सायुद्रिकशास्त्रेषु प्रशंसास्पदीभूतानि द्वात्रिंशतं लक्षणानि धारयन्तीति छत्रचामरयावदुत्तमप्र-शस्तद्वात्रिंशलक्षणधराः 'हंससरिसगतीओ' हंसस्य सदृशी गतिर्यासां ता हंससदृशगतयः, कोकिलाया इव या मधुरा गीतया सु-स्वराः कोकिलामधुरगीः सुस्वराः, तथा फान्ताः-कमनीयाः, तथा सर्वस्या-तत्प्रत्यासन्नवर्तिनो लोक्यानुमताः-संसता न मनागपि द्वेष्या इति भावः, व्यपगतवलिपलिताः, तथा व्यङ्गदुर्वर्णव्याधिदीर्भांग्यशोकयुक्ताः, स्वप्नेऽपि तेगमसम्भवात्, स्वभावंत एव शृंगारः-शृङ्गार-रूपस्वारः-प्रधानो वेपो यासां ताः स्वभावशृङ्गारचारुवेपाः, तथा 'संगयगयंहसियभणियं चेट्टियविलाससंलावणिलणजुत्तोवयोर-कुसंला' सङ्गतं-सुरिकृष्टं यद् गतं-गेगनं हंसिगमनवत् हसितं-हसनं कपोलविकासि प्रेमसंदर्शि च भणितं-भणनं गम्भीरं-मन्मथो-दीपि च चेट्टितं-चेष्टनं सकाममङ्गप्रत्यङ्गोपदर्शनादि विलासो-नेत्रविकारः संलापः-पंत्या सदासकामस्वाहृदयप्रत्यर्पणं परस्परसं-भाषणं निपुणः-परमनैपुण्योपेतो युक्तश्च यः शेष उपचारस्तत्र कुशलः संगतगतहसितभणितचेष्टितविलाससंलापनिपुणयुक्तोपचार-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २७६ ॥

कलिताः, एवंविधविशेषणाश्च स्वपतिं प्रति द्रष्टव्या न परपुरुषं प्रति, तथा क्षेत्रस्वामाव्यतः प्रतनुकामतया परपुरुषं प्रति तासामभि-
 लापासम्भवात्, पूर्वोक्तमेवार्थं संपिण्ड्याह—वरस्तनजघनवनदनकरचरणतयलावण्यवर्णयौवनविलासकलिता नन्दनवनचारिण्य इवाप्स-
 रसः, 'अच्छेरपेच्छणिजा' इति आश्चर्यप्रेक्षणीयाः 'पासाईयाओ' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ सम्प्रति स्त्रीपुंसविशेषमन्तरेण
 सामान्यतस्तत्रत्यमनुष्याणां स्वरूपं प्रतिपिपादयिपुरिदमाह—'ते णं मणुया ओहरसरा' इत्यादि, ते उत्तरकुरुनिवासिनो मनुष्या ओषः—
 प्रवाही स्वरो येषां ते ओषस्वराः, हंसस्येव मधुरः स्वरो येषां ते हंसस्वराः, कौश्लेवाप्रयासविनिर्गतोऽपि दीर्घदेशव्यापी स्वरो येषां
 ते कौश्लस्वराः, एवं सिंहस्वरां दुन्दुभिस्वरा नन्दिस्वराः, नन्द्या इव घोषः—अनुतादो येषां ते नन्दीघोषाः, मञ्जुः—प्रियः स्वरो येषां
 ते मञ्जुस्वराः, मञ्जुर्घोषो येषां ते मञ्जुघोषाः, एतदेव पदद्वयेन व्याचष्टे—सुखराः सुखरनिर्घोषाः 'पउमुप्पलगंगंसरिसनीसाससुर-
 भिययणा' पद्यं—कमलमुत्पलं—नीलोत्पलं अथवा पद्यं—पद्मकाभिधानं गन्धद्रव्यं उत्पलम्—उत्पलकुष्ठं तयोर्गन्धेन—सौरभ्येण सदृशः—
 समो यो निःश्वासस्तेन सुरभिगन्धि वदनं—मुखं येषां ते पद्मोत्पलगन्धसदृशनिःश्वाससुरभिवदनाः, तथा छवी—छविमन्त उदात्तवर्णया
 सुकुमारया च लचा युक्ता इति भावः 'निरायंकउत्तमपसत्थअइसेसनिरुवमतणू' निरातङ्का—नीरोगा उत्तमा—उत्तमलक्षणोपेता
 अतिशेषा—कर्मभूमकमनुष्यापेक्षयाऽतिशायिनी अत एव निरुपमा—उपमारहिता ततुः—शरीरं येषां ते निरातङ्कोत्तमप्रशस्तातिशेषनि-
 रूपमतनवः, एतदेव सविशेषमाह—'जल्लमलकलंकसेयथदोसवज्जियसरीरनिरुवलेवा' याति च लगति चेति जल्लः—पृषोदरादि-
 ल्वाग्निष्पत्तिः स्वल्पप्रयत्नापनेयः स चासौ मल्लश्च जल्लमलः स च कलङ्कं च—दुष्टतिलकादिकं चित्रादिकं वा खेदश्च—प्रखेदः रजश्च—
 रेणुर्दोषो—मालिन्यकारिणी चेष्टा तेन वर्जितं निरुपलेपं च—मूत्रविष्टाद्युपलेपरहितं शरीरं येषां ते जल्लमलकलङ्कखेदरजोदोषवर्जित-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २७७ ॥

निरुपलेपशरीराः, सूत्रे च निरुपलेपशब्दस्य परनिपातः प्राकृतत्वात्, 'छायाउज्जोवियंगमंगा' छाया-शरीरप्रभया उद्द्योतित-
मङ्गमङ्गम्-अङ्गप्रत्यङ्गं येषां ते तथा, 'अनुलोमवाउवेगा' अनुलोमः-अनुकूलो वायुवेगः-शरीरान्तर्वर्तिवातजवो येषां ते अनुलोम-
वायुवेगाः, वायुगुल्मरहितोदरमध्यप्रदेशा इति भावः, आह च मूलटीकाकारः-“उदरमध्यप्रदेशे वायुगुल्मो येषां तेपामनुलोमो
वायुवेगो न भवति, तदभावाच्च तेपामनुलोमो भवति वायुवेगो मिथुनाना”मिति, 'कङ्कप्रहणी' इति कङ्कः-पक्षिविशेषस्तस्यैव ग्रहणिः-
गुदाशयो नीरोगवर्चस्कतया येषां ते कङ्कप्रहणयः, 'कवोयपरिणामा' कपोतस्यैव-पक्षिविशेषस्य परिणाम-आहारपाको येषां ते क-
पोतपरिणामाः, कपोतस्य हि जाठराग्निः पापाणलवानपि जरयतीति श्रुतिः, एवं तेपामप्यत्यर्गलाहारग्रहणेऽपि न जातुचिदप्यजीर्णदोषा
भवन्तीति, 'सउणिपोसपिठंतरोरुपरिणया' इति शकुनेरिव-पक्षिण इव पुरीपोत्सर्गे निर्लेपतया 'पोसं'ति पोसः-अपानदेशः 'पुस-
उत्सर्गे' पुरीपयुत्सृजन्त्यनेनेति व्युत्पत्तेः, तथा लघुपरिणामतया घृष्टं च प्रतीतं अन्तरे च-घृष्टोदरयोरन्तराले पार्थोवित्यर्थः ऊरु चेति
द्वन्द्वः ते परिणता येषां ते शकुनिपोसघृष्टान्तरोरुपरिणताः, निघान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, 'विगहियउन्नयकुच्छी' वि-
ग्रहिता-मुष्टिप्राया उन्नता च कुक्षिर्येषां ते विग्रहितोन्नतकुक्षयः, वऋर्षभनाराचं संहननं येषां ते वऋर्षभनाराचसंहननाः, तथा सम-
चतुरस्रं च तत् संस्थानं च समचतुरस्रसंस्थानं तेन संस्थिताः समचतुरस्रसंस्थानसंस्थिताः, पङ्कधनुःसहस्रोच्छ्रिताः-त्रिगव्यूतप्रमाणो-
च्छ्रयाः, तथा तेपामुत्तरकुरुवास्तव्यानां मनुज्याणां द्वे घृष्टकरण्डकशते पटपञ्चाशे-पटपञ्चाशदधिके प्रज्ञप्ते तीर्थकरणधरैः ॥ 'ते णं
मणुया' इत्यादि, ते उत्तरकुरुवास्तव्या मनुजाः प्रकृत्या-स्वभावेन भद्रकाः-अपरानुपतापहेतुकायवाञ्छनश्चेष्टाः, तथा प्रकृत्या-स्वभावेन
न तु परोपदेशतः परेभ्यो भयतो वोपशान्ताः, तथा प्रकृत्या-स्वभावेन प्रतनवः-अतिमन्दीभूताः क्रोधमानमायालोभा येषां ते प्रकृ-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७७ ॥

तिप्रतनुकोधसानमायालोभाः, अत एव मृदु-मनोज्ञं परिणामसुखावहमिति भावः यन्मार्दवं तेन संपन्ना मृदुमार्दवसंपन्ना न कपटमार्दवो-
 पेताः 'अह्लीणा' इति आ-समन्तात्सर्वासु क्रियासु लीना-गुप्ता आलीना नोत्खणचेष्टाकारिण इत्यर्थः, भद्रकाः-सकलतत्क्षेत्रोचितकल्या-
 णभाग्निनः विनीता-मृदुहृत्पुरुषविनयकरणशीलाः अल्पेच्छा-मणिकनकादिविषयप्रतिबन्धरहिता अत एवासन्निधिसञ्चया-न विद्यते सन्नि-
 धिरूपः सञ्चयो येषां ते तथा, 'विडिमन्तरपरिवसणा' विडिमन्तरेषु-शाखान्तरेषु प्रासादाद्याकृतियु परिवसनं-आकालमावासो येषां
 ते विडिमन्तरपरिवसनाः 'जहिच्छियकामकामिणो' यथेप्सितान् मनोवाञ्छितान् कामान्-शब्दादीन् कामयन्त इत्येवंशीला यथेप्सि-
 तकामकामिनः, ते उत्तरकुरुवास्तव्या णमिति पूर्ववत् मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि णं भंते !' इत्यादि, तेषां
 भदन्त ! उत्तरकुरुवास्तव्यानां मनुष्याणां 'केवङ्कालस्स'ति सप्तम्यर्थे षष्ठी कियति काले गते भूय आहारार्थः समुत्पद्यते ?-आहा-
 रलक्षणं प्रयोजनमुपतिष्ठते ?, भगवानाह-गौतम ! 'अष्टमभक्तस्य' अत्रापि सप्तम्यर्थे षष्ठी अष्टमभक्तेऽतिक्रान्ते आहारार्थः समुत्प-
 द्यते ॥ 'ते णं भंते !' इत्यादि, ते उत्तरकुरुवास्तव्या भदन्त ! मनुष्याः किमाहारमाहारयन्ति ?, भगवानाह-गौतम ! पृथिवीपुष्प-
 फलाहाराः-पृथिवीपुष्पफलानि च कल्पद्रुमाणामाहारो येषां ते तथा ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'तेसि णं भंते'
 इत्यादि, तस्या भदन्त ! पृथिव्याः कीदृश आस्वादः प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह-गौतम ! 'से जहा नामए' इत्यादि, तत्-लोके प्रसिद्धं-
 यथा नाम 'ए' इति वाक्यालङ्कारेऽखण्डमिति वा, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुनामपरिसमाप्तियोक्तकः, वाशब्दो विकल्पने, एवं सर्वत्र,
 गुड इति वा शर्करा इति वा, इयं शर्करा काशादिप्रभवा द्रष्टव्या, मत्स्यण्डिका इति वा, मत्स्यण्डी-खण्डशर्करा, पर्पटमोदक इति
 वा विसकन्द इति वा पुष्पोत्तरेति वा पद्मोत्तरेति वा विजया इति वा महाविजया इति वा उपमा इति वा अनुपमा इति वा; पर्प-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २७८ ॥

दमोदकादयः खाद्यविशेषा लोकतः प्रत्येतव्याः, 'चाउरणे वा गोखीरे' इत्यादि वा, चातुरक्यं-चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तं, तच्चैवं-गवां-
पुण्ड्रदेशोद्भवेभ्युच्चारिणीनामनातङ्गानां कृष्णानां यत्क्षीरं तदन्यान्याभ्यः कृष्णगोभ्य एव यथोक्तगुणाभ्यः पानं दीयते, तत्क्षीरमप्येवंभूता-
भ्योऽन्यान्यस्तत्क्षीरमप्यन्यान्यभ्य इति चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तं, एवंभूतं यच्चातुरक्यं गोक्षीरं खण्डगुडमत्स्यण्डिकोपनीतं-खण्डगु-
डमत्स्यण्डिका उपनीता यत्र तत्तथा, सुखादिदर्शनाग्निष्टान्तस्य परनिपातः, खण्डादिभिः सुरसतां प्रापितमिति भावः, 'मंदग्गिकट्टिए'
मन्दमग्निना फथितं मन्दाग्निफथितम्, अत्यग्निफथितं हि चिरसं विगन्धादि च भवतीति मन्दग्रहणं, वर्णोद्यतिशयप्रतिपादनार्थमेवाह
-वर्णेन-सामर्थ्यादतिशायिना अन्यथा वर्णोपादाननैरर्थक्यापत्तेः उपपेतं-युक्तं, एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेन चातिशायिनोपपेतं, एवमुक्ते
गौतम आह-भगवन्! भवेदेतद्रूपः पृथिव्या आस्वादः?, भगवानाह-गौतम! नायमर्थः समर्थः, तस्याः पृथिव्या इतो-गुडखण्डशर्क-
रादेरिष्टतर एव, यावत्करणत् 'कंततराए चेव पियतराए चेव मणामतराए चेवे'ति परिग्रहः, आस्वादः प्रज्ञप्तः ॥ पुष्पफलादीनामा-
स्वादनं पृच्छन्नाह--'तेसि णं भंते! पुष्पफलाण' मित्यादि, तेषां कल्पपादपसत्कानां पुष्पफलानां कीदृश आस्वादः प्रज्ञप्तः?, भ-
गवानाह-गौतम! 'से जहा नामए' इत्यादि तद्यथा नाम रासः, स च राजा लोके कतिपयदेशाधिपतिरपि प्राप्यते तत आह-
चतुरन्तचक्रवर्त्तिनः-चतुर्षु अन्तेषु त्रिसमुद्रहिमवत्परिच्छिन्नेषु चक्रेण वर्त्तितुं शीलं यस्यासौ चक्रवर्त्ती तस्य कल्याणं-एकान्तसुखा-
वहं भोजनं शतसहस्रनिष्पन्नं-लक्षनिष्पन्नं वर्णेनातिशायिनेति गम्यते, एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेनोपपेतं, आस्वादीयं सामान्येन विस्वा-
दनीयं विशेषतस्तद्रसप्रकर्षमधिकृत्य दीपनीयमग्निवृद्धिकरं, दीपयति हि जाठराग्निमिति दीपनीयं, बाहुलकात्कर्त्तैर्यनीयप्रत्ययः, एवं
दुर्षणीययुत्साहदृष्टिहेतुत्वात्, मदनीयं मन्मथजननात्, वृंहणीयं धातूपचयकारित्वात्, सर्वोणीन्द्रियाणि गान्रं च प्रहादयतीति स-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७८ ॥

वैन्द्रियगात्रप्रहादनीयं, वैशद्येन तत्प्रहादंहेतुत्वात्, एवमुक्ते गौतम आह—भंगवन् ! भवेदेतद्गुणः पुष्पफलानामास्वादः?, भगवानाह—
 गौतमं ! नायमर्थः समर्थः, तेषां पुष्पफलानामितश्चक्रवर्तिभोजनादिष्टतरादिरेवास्वादः प्रज्ञप्तः ॥ ‘ते णं भंते!’ इत्यादि, ते भदन्तः
 मनुजास्तं—अनन्तरोदितस्वरूपमाहार्य ‘क्व वसतौ’ कस्मिन्नृपाश्रये ‘उपयान्ति?’ उपगच्छन्ति, भगवानाह—गौतम ! ‘वृक्षगृहा-
 लयाः’ वृक्षरूपाणि गृहाणि आलया—आश्रया येषां ते वृक्षगृहालयास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘ते णं भंते’
 इत्यादि, ते भदन्त ! वृक्षाः ‘किंसंस्थिताः’ किमवसंस्थिताः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम ! अप्येककाः कूटाकारसंस्थिताः शिखरा-
 कारसंस्थिता इत्यर्थः अप्येककाः प्रेक्षागृहसंस्थिताः अप्येकका भ्वजसंस्थिताः अप्येककाः स्तूपसंस्थिताः अप्ये-
 ककास्तोरणसंस्थिताः अप्येकका गोपुरसंस्थिताः, गोभिः पूर्यत इति गोपुरं—पुरद्वारं, अप्येकका वेदिकासंस्थानसंस्थिताः, वेदिका—उप-
 वेशनयोग्या भूमिः, अप्येककाओष्पालसंस्थिता इत्यर्थः, चोष्पालं नाम मत्तवारणं, अप्येकका अट्टालकसंस्थिताः अट्टालकः—प्राकारस्थो-
 पर्याश्रयविशेषः, अप्येकका वीथीसंस्थिताः वीथी—मार्गः, अप्येककाः प्रासादसंस्थिताः, राज्ञां देवतानां च भवनानि प्रासादाः उतसेधबहुला
 वा प्रासादास्ते चोभयेऽपि पर्यन्तशिखराः, हर्म्यं—शिखररहितं धनवतां भवनं, अप्येकका गवाक्षसंस्थिताः, गवाक्षो—वातायनं, अप्येकका
 वालाम्रपोतिकासंस्थिताः, वालाम्रपोतिका नाम तडांगादिषु जलस्योपरि प्रासादः, अप्येकका वलभीसंस्थिताः, वलभी—गृहाणामाच्छा-
 दनं, अप्येकका वरभवनविशिष्टसंस्थानसंस्थिताः, वरभवनं सामान्यतो विशिष्टं गृहं तस्येव यद् विशिष्टं संस्थानं तेन संस्थिताः, शुभा
 शीतला च छाया येषां ते शुभंशीतलच्छायास्ते द्रुमगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘अत्थि णं भंते!’ इत्यादि, सन्ति
 भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु गृहाणि वाऽसद्गृहकल्पानि गृहायतनानि—तेषु गृहेषु तेषां मनुष्याणामायतनानि—गमनानि गृहायतनानि?,

श्रीजीवा-
जीवाभिः
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २७९ ॥

भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थो, दृक्ष्युहालयास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु ग्रामा इति वा यावत्सन्निवेशा इति वा, यावत्करणात्रागरादिपरिग्रहः, तत्र प्रसन्ति बुद्ध्यादीन् गुणानिति यदिवा गम्याः—शास्त्रप्रसिद्धानामष्टादशानां करणाभिति ग्रामाः, न विद्यते करो येषु तानि नकराणि, नखाद्य इति निपातनात्रबोऽनादेशाभावः, निगमाः—अभूतवर्णिवर्गावासाः, पांशुप्राकारनिबद्धानि खेदानि, क्षुल्लप्राकारवेष्टितानि कर्बवानि, अर्द्धवृत्तीयगव्यूतान्तर्ग्राहरहितानि मडम्बानि, 'पट्टणाइ वे'ति पट्टनानि पत्तनानि वा, उभयत्रापि प्राकृतत्वेन निर्देशस्य समानत्वात्, तत्र यत्रौभिरिव गम्यं तत्पट्टनं, यत्पुनः शकटैर्घटकैर्नौभिश्च गम्यं तत्पत्तनं तथा भरुकच्छं, उक्तं च—“पत्तनं शकटैर्गम्यं, घोटकैर्नौभिरेव च । नौभिरेव तु यद्गम्यं, पट्टनं तत्प्रचक्ष्यते ॥ १ ॥” द्रोणमुखानि—त्राहुत्येन जलनिर्गमप्रवेशानि, आकरा—हिरण्याकरावयः, आश्रमाः—तापसावसथोपलक्षिता आश्रयाः, संवाधा—यात्रासमागतप्रभूतजननिवेशाः, राजधान्यो यत्र नकरे पत्तनेऽन्यत्र वा स्वयं राजा वसति, सन्निवेशा इति—सन्निवेशो यत्र सार्थादिरावासितः, भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थो, यद्—यस्मान्नेच्छितकामगासिनः—न इच्छितं—इच्छाविपयीकृतं नेच्छितं, नायं नन् किन्तु नशब्द इत्यत्रा(ना)देशाभावो यथा 'नैके द्वेपस पर्याया' इत्यत्र, नेच्छितं—इच्छाया अविपयीकृतं कामं—स्वेच्छया गच्छन्तीत्यंशशीला नेच्छितकामगासिनस्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु 'असयः' अस्त्युपलक्षिताः सेवकाः पुरुषाः, मपीति वा मज्ज्युपलक्षिता लेखनजीविनः, कृपिरिति कृपिकर्मोपजीविनः, 'पणी'ति पणितं पण्यमिति वा क्रयविक्रयोपजीविनः, वाणिज्यमिति वाणिज्यकलोपजीविनः ?, भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थो, न्यपगतासिमपीकृपिपण्यवाणिज्यास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! 'अत्थि णं भंते'

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २७९ ॥

इत्यादि, अस्ति भदन्त ! उत्तरकुरुपु कुरुपु हिरण्यमिति वा-हिरण्यं-अघटितं सुवर्णं कांस्यं-कांस्यभाजनजातिः 'दूस'मिति वा दूष्यं वस्त्रजातिः, मणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालसत्सारस्वापतेयानि वा, तत्र मणिमौक्तिकशङ्खशिलाप्रवालानि प्रतीतानि सद्-विद्यमानं सारं-प्रधानं स्वापतेयं-धनं सत्सारस्वापतेयं, भगवानाह-हन्ता ! अस्ति, 'नो चेव ण'मित्यादि, न पुनस्तेषां मनुजानां तद्विषयस्तीव्रो ममत्वभावः समुत्पद्यते, मन्दरागादितया विशुद्धाशयत्वात् ॥ 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, अस्ति भदन्त ! उत्तरकुरुपु कुरुपु राजेति वा राजा-चक्रवर्ती बलदेववासुदेवो महामाण्डलिको वा युवराज इति वा-उत्थिताशनः ईश्वरो-भोगिकादि, अणिमाद्यष्टविधैश्वर्ययुक्त ईश्वर इत्येकं, तलवर इति वा, तलवरो नाम परितुष्टनरपतिप्रदत्तरत्नालङ्कृतसौवर्णपट्टविभूषितशिराः, कौटुम्बिक इति वा, कतिपयकुटुम्बप्रभुः कौटुम्बिकः, माडम्बिक इति वा, यस्य प्रत्यासन्नं ग्रामनगरादिकमपरं नास्ति तत्सर्वतश्छिन्नं जनाश्रयविशेषरूपं मडम्बं तस्याधिपतिर्माडम्बिकः, इभ्य इति वा, इभो-हस्ती तत्प्रमाणं द्रव्यमर्हतीतीभ्यः, यत्सत्कपुञ्जीकृतहिरण्यरत्नादिद्रव्येणान्तरितो हस्त्यपि न दृश्यते सोऽधिकतरद्रव्यो वा इभ्य इत्यर्थः, श्रेष्ठीति वा श्रीदेवताऽध्यासितसौवर्णपट्टविभूषितोत्तमाङ्गः पुरज्येष्ठो वणिग्विशेषः श्रेष्ठी, सेनापतिरिति वा हस्त्यश्वरथपदातिसमुदायलक्षणायाः सेनायाः प्रभुः सेनापतिः, सार्थवाह इति वा, "गणिसं धरिसं मेज्जं पारिच्छं चेव दग्वजायं तु । धेतूणं लाभत्थं वच्चइ जो अन्नदेसं तु ॥ १ ॥ निवबहुमओ पसिद्धो दीणाणाहाणं वच्छलो पंथे । सो सत्थवाह-नामं धणो व्व लोए समुव्वहइ ॥ २ ॥" एतल्लक्षणयुक्तः सार्थवाहः, भगवानाह-गौतम ! नाथमर्थः नाथमर्थः व्यपगतद्धिसत्कारा-

१ गणिसं धरिसं मेयं परिच्छेयं चैव द्रव्यजातं तु । यद्दीत्या लाभार्थं व्रजति योऽच्यदेशं तु ॥ १ ॥ दृपबहुमतः प्रसिद्धो दीनानाथानां वत्सलः पथि । स सार्थ-वाहनाम धन इव लोके समुव्वहति ॥ २ ॥

व्यपगता ऋद्धिः-विभवैश्वर्यं-सत्कारश्च-सेव्यतालक्षणे येभ्यस्ते तथा उत्तरकुरुवास्ताव्या मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ।
'अत्थि णं भंते' इत्यादि, 'अस्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु दास इति वा, दासः-आसरणं क्रयक्रीतः, प्रेष्य इति वा, प्रेष्यः-
प्रेषणयोग्यः, शिष्य इति वा, शिष्यः-उपाध्यायस्योपासकः, श्रुतक इति वा, श्रुतको-नियतकालमधिकृत्य वेतनेन कर्मकरणाय श्रुतः,
'भागिछए'ति वा भागिक इति वा, भागिको नाम द्वितीयांशस्य चतुर्थांशस्य वा ग्राहकः, कर्मकारपुरुष इति वा, कर्मकारो लोहा-
रादिः कर्मकारः?, भगवानाह-गौतम ! नायमर्थः समर्थो, व्यपगताभियोग्यास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ताः, अभिसुखं कर्मसु युज्यते व्यापार्यत
इति वाऽभियोग्यस्तस्य भावः कर्म वा आभियोग्यं, 'व्यञ्जनाद् यंपचमस्य सरूपे वा' इत्येकस्य यकारस्य लोपः, व्यपगतमाभियोग्यं
येभ्यस्ते तथा हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते!' इत्यादि, अस्ति भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु मातेति वा पितेति वा
भ्रातेति वा भगिनीति वा भार्येति वा सुत इति वा दुहितेति वा ह्युषेति वा?, तत्र माता-जननी पिता-जनकः सहोदरो-भ्राता
सहोदरी-भगिनी वधूः-भार्या सुतः-पुत्रः सुता-दुहिता पुत्रवधूः-ह्युषां, भगवानाह-हन्त ! अस्ति, तथाहि-या प्रसूते सा जननी,
यो बीजं निषिक्तवान् स पिता विवक्षितः पुरुषः, सहजातो यो भ्राता एकमाष्टपितृकत्वात्, इतरा तस्य भगिनी, भोग्यत्वाद् भार्या,
स्वमातापित्रोः स पुत्र इतरा दुहिता, स्वपुत्रभोग्यत्वात्स्युषेति, 'नो चेव ण'मित्यादि, न पुनस्तेषां मनुजानां तीव्रं प्रेमरूपं बन्धनं स-
मुत्पद्यते, तथा क्षेत्रस्वाभाव्यात् प्रंतनुप्रेमबन्धनास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति
भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु अरिरिति वा-शत्रुः वैरीति वा-जातिनिबद्धवैरोपेतः, घातक इति वा, घातको योऽन्येन घातयति, वधक
इति वा, वधकः-स्वयं हन्ता, प्रत्यभिन्न इति वा, प्रत्यभिन्नो यः पूर्वं मित्रं भूत्वा पश्चाद्-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८० ॥

मित्रो जातः?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतवैरानुबन्धास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुरु कुरुषु मित्रमिति वा मित्रं-लेहविषयः, वयस्य इति वा-समानवया गाढतरलेहविषयः, सखा इति वा-समानखादनपानो गाढतमलेहस्थानं, सुहृदिति वा, सुहृत्-मित्रमेव सकलकालमव्यभिचारि हितोपदेशदायि च, साङ्ग-तिक इति वा, साङ्गतिकः-सङ्गतिमात्रघटितः?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतलेहानुरागास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अत्थि णं भंते!' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुरु कुरुषु 'आवाहा इति वा' आह्वयन्ते स्वजनास्ताम्बूलदानाय यत्र स आवाहः-विवाहात्पूर्वस्ताम्बूलदानोत्सवः, वीवाहा इति वा, वीवाहः-परिणयनं, यज्ञा इति वा, यज्ञा-प्रतिदिवसं स्वस्वेष्वेवता-पूजाः, श्राद्धानीति वा, श्राद्धं-पितृक्रिया, स्थालीपाका इति वा, स्थालीपाकः-प्रतीतः, मृतपिण्डनिवेदनीति वा-मृतेभ्यः श्मशाने तृतीयनवमादिषु दिनेषु पिण्डनिवेदनानि मृतपिण्डनिवेदनानि, चूडोपनयनीति वा, चूडोपनयनं-शिरोमुण्डनं, सीमन्तोन्नयनानीति वा, सीमन्तोन्नयनं-गर्भस्थापनं?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतावाहवीवाहयज्ञश्राद्धस्थालीपाकमृतपिण्डनिवेदनास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुरु कुरुषु नटप्रेक्षेति वा नटा-नाटकानां नाट-यितारस्तेषां प्रेक्षा नटप्रेक्षा, नृत्यप्रेक्षेति वा, नृत्यन्ति स्म नृत्या-नृत्यविधायिनस्तेषां प्रेक्षा नृत्यप्रेक्षा इति वा, जहप्रेक्षेति वा, जह्ला-वत्रालेलका राजस्तोत्रपाठका इत्यपरे तेषां प्रेक्षा जह्लप्रेक्षा, महप्रेक्षेति वा, महाः-प्रतीताः, मौष्टिकाः महविशेषा एव ये मु-ष्टिभिः प्रहरन्ति, विडम्बकप्रेक्षेति वा, विडम्बका-विदूषका नानावेषकारिण इत्यर्थः, कथकप्रेक्षेति वा, कथकाः प्रतीताः, हुक्कप्रेक्षेति वा, हुक्का ये उत्तुल्य गर्त्तीदिकं क्षम्पाभिर्लङ्घयन्ति नद्यादिकं वा तरन्ति तेषां प्रेक्षा हुक्कप्रेक्षा, लासका ये रास-

कान् गायन्ति जयशब्दप्रयोक्तारो वा भाण्डास्तेषां प्रेक्षा लासकप्रेक्षा, आख्यायकप्रेक्षेति वा ये शुभाशुभमाख्यान्ति ते आख्यायकास्तेषां प्रेक्षा आख्यायकप्रेक्षा, लङ्प्रेक्षेति वा, लङ्गा ये महावंशाग्रमारुह्य नृत्यन्ति तेषां प्रेक्षा लङ्गप्रेक्षा, मह्प्रेक्षेति वा, ये चित्रपट्टिकादि-हस्ता भिक्षां चरन्ति ते मह्प्रेक्षा, 'तूणइछपेच्छाइ वा' इति तूणइछा-तूणाभिधानवाद्यविशेषवन्तस्तेषां प्रेक्षा तूणइ-ह्प्रेक्षा, तुम्बवीणाप्रेक्षेति वा, तुम्बयुक्ता वीणा येषां ते तुम्बवीणाः-तुम्बवीणावाद्यकास्तेषां प्रेक्षा, 'कावपिच्छाइ वे'ति कावाः-काव-खिवाहका तेषां प्रेक्षा, सागधप्रेक्षेति वा, सागधा-वन्दिभूतास्तेषां प्रेक्षा सागधप्रेक्षेति वा?, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपग-तकौतुकास्ते मनुजगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अर्त्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु इन्द्रमह इति वा, इन्द्रः-शंक्रस्तस्य महः-प्रतिनियतदिवसभावी उत्सवः, स्कन्दमह इति वा, स्कन्दः-कार्तिकेयः, रुद्रमह इति वा, रुद्रः प्रतीतः, शिवमह इति वा, शिवो-देवताविशेषः, वैश्रमणमह इति वा, वैश्रमणः-उत्तरदिग्लोकपालः, नागमह इति वा, नागो-भवनपतिविशेषः, यक्षमह इति वा भूतमह इति वा, यक्षभूतो-व्यन्तरविशेषो, मकुन्दमह इति वा, मकुन्दो-बलदेवः, कूपमह इति वा तडाकमह इति वा नदीमह इति वा द्ददमह इति वा पर्वतमह इति वा चैत्यमह इति वा स्तूपमह इति वा?, कूपादयः प्रतीताः, भगवानाह-नायमर्थः समर्थो, व्यपगतमहमहिमास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ 'अर्त्थि णं भंते!' इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु शकटानीति वा, शकटानि-प्रतीतानि, रथा वा, रथा द्विविधा-यानरथाः सङ्गामरथाश्च, तत्र सङ्गामरथस्य प्राकारानुकारिणी फलकमयी-वेदिकाऽपरस्य तु न भवतीति विशेषः, यानानीति वा, यानं-गड्यादि, युग्यानीति वा, युग्यं-गोल्लविपयप्रसिद्धं द्विहस्तप्रमाणं चतुरस्रवेदिकोपशोभितं जम्पानं, गिल्लय इति वा, गिल्लिहस्तिन उपरि कोह्लरूपा या मानुपं गिल्लतीव, थिल्लय इति वा,

लाटानां यद् अङ्गुपल्लानं रुढं तदन्यविषये थिक्लिरित्युच्यते, शिविका इति वा, शिविका—कूटाकाराच्छादितो जम्पानविशेषः, सन्दमाणिया इति वा, सन्दमाणिया—पुरुपप्रमाणो जम्पानविशेषः?, भगवानाह—नायमर्थः समर्थः; पादविहारचारिणस्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! अथा इति वा हस्तिन इति वा उट्टु इति वा गाव इति वा महिषा इति वा खरा इति वा घोडका इति वा?, इह जाला आशुगमनशीला अथाः शेषा घोडकाः, खरा—गर्दभाः, अजा इति वा एडका इति वा?, भगवानाह—हन्त! सन्ति, न पुनस्तेषां मनुजानां परिभोग्यतया ‘हव्वं’ शीघ्रमागच्छन्ति ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु गाव इति वा, गावः—खीगव्यः, महिष्य इति वा उट्टु इति वा अजा इति वा एडका इति वा?, हन्त! सन्ति, न पुनस्तेषां मनुष्याणां मुपभोग्यतया हव्वं शीघ्रमागच्छन्ति ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु सिंहा इति वा, सिंहः—पञ्चाननः, व्याघ्रा इति वा, व्याघ्रः—शार्दूलः, वृका इति वा, द्वीपिका इति वा द्वीपिकाः—चित्रकाः, ऋक्षा इति वा, परस्सरा इति वा, परस्सरो—गण्डः, शृगाला इति वा, बिडाला इति वा, शुनका इति वा, कालशुनका इति वा, कोकन्तिका इति वा, कोकन्तिका—लुङ्कडिकाः, शशका इति वा, चिल्ला इति वा, चिल्ल—आरण्यकः पशुविशेषः?, भगवानाह—हन्त! सन्ति, न पुनस्ते परस्परस्था तेषां वा मनुजानां काञ्चिदावाधां वा प्रवाधां वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकास्ते श्वापदगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु शालय इति वा व्रीहय इति वा गोधूमा इति वा यवा इति वा तिला इति वा इक्षव इति वा?, हन्त! सन्ति न पुनस्तेषां मनुष्याणां परिभोग्यतया ‘हव्वं’ शीघ्रमागच्छन्ति ॥ ‘अत्थि णं भंते’ इत्यादि, अस्ति भदन्त! उत्तरकुरुषु कुरुषु स्थाणुरिति वा कण्टक इति वा हीरमिति वा, हीरं—लघु कुत्तिसतं तृणं, शर्करेति वा, शर्करा—कुक-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८२ ॥

रकः, वृणकचवर इति वा पत्रकचवर इति वा अशुचीति वा, अशुचि-विगन्धं शरीरमलादि, पूतीति वा, पूति-शुधितं स्वस्वभावच-
लितं त्रिवासरवटकादिवत्, दुरभिगन्धमिति वा, दुरभिगन्धं मृतकलेवरादिवत्, अचोक्षं-अपवित्रमस्थ्यादिवत्, भगवानाह-नायमर्थः
समर्थो, न्यपगतस्थानुकण्टकहीरशंकरावृणकचवरपत्रकचवराशुचिपूतिदुरभिगन्धाचोक्षपरिवर्जिता उत्तरकुरुवः प्रज्ञप्ताः हे श्रमण ! हे
आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, अस्ति भदन्त ! उत्तरकुरुपु कुरुपु, गर्तेति वा, गर्तो-महती खड्ग, दरीति वा, दरी-मूषि-
कादिकृता लङ्घी खड्गा, घसीति वा, घसी-भूरजिः, शृगुरिति वा, शृगुः-प्रपातस्थानं, विपममिति वा, विपमं-दुरारोहावरोहस्थानं,
धूलिरिति वा पङ्क इति वा, धूलीपङ्को प्रतीतौ, चलणीति वा, चलनी-चरणमात्रस्पर्शी कर्दमः, भगवानाह-नायमर्थः समर्थः, उत्त-
रकुरुपु कुरुपु बहुसमरमणीयो भूमागः प्रज्ञप्तो हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते !' इत्यादि, सन्ति भदन्त ! दंसा इति वा
मसका इति वा ढङ्गुणा इति वा, फचित् पिशुगा इति वा इति पाठस्तत्र पिशुकाः-चंचटादयः, यूक्ता इति वा लिखा इति वा ?, भग-
वानाह-नायमर्थः समर्थो, न्यपगतोपद्रवाः खलु उत्तरकुरुवः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते' इत्यादि, सन्ति
भदन्त ! उत्तरकुरुपु कुरुपु अहय इति वा अजगरा इति वा महोरगा इति वा ?, हन्त ! सन्ति न पुनस्तेऽन्योऽन्यस्य तेषां वा मनुजानां
काश्चिदावाधां न्यावाधां वा छविच्छेदं वा कुर्वन्ति, प्रकृतिभद्रकास्ते व्यालकगणाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ 'अत्थि णं भंते'
इत्यादि, सन्ति (भदन्त) ! उत्तरकुरुपु कुरुपु महदण्डा इति वा, दण्डाकारव्यवस्थिता महा प्रहदण्डाः ते चानर्थोपनिपातहेतुतया प्रतिषेध्या
न स्वरूपतः, एवं महसुशलानीति वा, महगर्जितानि-महचारहेतुकानि गर्जितानि, इमानि स्वरूपतोऽपि प्रतिषेध्यानि, महसुखानीति
वा, महसुखं नाम श्रेयो महोऽन्यस्य महस्य मध्येन याति, महसङ्घाटका इति वा, महसङ्घाटको नाम प्रहयुगं, महापसव्यानीति वा

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २८२ ॥

अत्राणीति वा, अत्राणि-सामान्याकारेण प्रतीतानि, अत्रवृक्षा इति वा, अत्रवृक्षा-वृक्षाकारपरिणतान्यत्राणि, सन्ध्या इति वा सन्ध्या-
 काले नीलाद्यप्रपरिणतिरूपा प्रतीतैव, गन्धर्वनगराणि-सुरसदनग्रासादोपशोभितनगराकारतया तथाविधनमःपरिणतपुद्गलराशिरूपाणि,
 एतान्यपि तत्र स्वरूपतोऽपि न भवन्ति, गर्जितानीति वा विद्युत् इति वा, गर्जितानि विद्युत् इति वा, उल्कापाता इति वा, उल्का-
 पाता-व्योम्नि संमूर्च्छितज्वलननिपतनरूपाः; दिग्दाह इति वा, दिग्दाहा-अन्यतरस्यां दिशि छिन्नमूर्ज्वलनज्वालाकरालितान्ब्रप्रति-
 भासरूपाः; निर्घाता इति वा, निर्घातो-विद्युत्प्रपातः; पांशुवृष्टय इति वा, पांशुवृष्टयो-धूलिवर्षाणि, यूपका इति वा, यूपकाः 'संज्ञाछेया-
 वरणो य' इत्यादिनाऽऽवश्यकग्रन्थेन प्रतिपत्तव्याः; यक्षदीप्तकानीति वा, यक्षदीप्तकानि नाम नमसि दृश्यमानाभिसहितः पिशाचः;
 धूमिकेति वा रूक्षा प्रविरला धूमाभा धूमिका, महिकेति वा, खिग्धा घना धनत्वादेव भूमौ पतिता सार्द्रवृणादिदर्शनद्वारेणोपलक्ष्य-
 माणा महिका, रजउद्घाता-रजखला दिशः; चन्द्रोपरगा इति वा सूर्योपरगा इति वा, चन्द्रोपरगः-चन्द्रग्रहणं सूर्योपरगः-सूर्य-
 ग्रहणं, इह गर्जितविद्युदुल्कादिग्दाहनर्घातपांशुवृष्टियूपकयक्षदीप्तकधूमिकामहिकारजउद्घाताः स्वरूपतोऽपि प्रतिवेध्याः; चन्द्रसूर्यग्रहणे
 त्वनर्थोपनिपातहेतुतया, स्वरूपतस्तयोः प्रतिषेद्धुमशक्यत्वात्, जम्बूद्वीपगतौ हि चन्द्रौ सूर्यौ वा तत्प्रकाशयतः, एकस्य चन्द्रस्य ग्रहणे
 सकलमनुष्यलोकवर्तिनां चन्द्राणामेकस्य सूर्यस्य ग्रहणे सकलमनुष्यलोकवर्तिनां सूर्याणां ग्रहणमत इह क्षेत्र इव तत्रापि स्वरूपतश्चन्द्र-
 सूर्योपरगाप्रतिषेधासम्भवः; चन्द्रपरिवेष्टा इति वा सूर्यपरिवेष्टा इति वा, चन्द्रसूर्यपरिवेष्टाश्चन्द्रादित्ययोः परितो वलयाकारपरिणति-
 रूपाः प्रतीता एव, प्रतिचन्द्रा इति वा प्रतिसूर्यो इति वा, प्रतिचन्द्र-उत्पातादिसूचको द्वितीयश्चन्द्रः; एवं द्वितीयः सूर्यः प्रतिसूर्यः;
 इन्द्रधनुरिति वा उदकमत्स्य इति वा, इन्द्रधनुः-प्रतीतं, तस्यैव खण्डमुदकमत्स्यः; कपिहसितानीति वा, कपिहसितानि-अकस्मान्न-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८३ ॥

भसि ज्वलद्गीमशब्दरूपाणि, अमोघा इति वा, अमोघाः—सूर्यविन्ध्यस्याधः कदाचित्पुलभ्यमानशक्रदोद्धिसंस्थिता श्यामादिरक्षा, एते चन्द्रपरिवेपादयः स्वरूपतोऽपि प्रतिषेध्याः, प्राचीनवाता इति वा यावत् शुद्धवाता इति वा, यावत्करणाद्-
क्षिणवातादिपरिग्रहः, एतेऽसुखहेतवो विकृतरूपाः प्रतिषेध्याः ननु सामान्येन, पूर्वादिवातस्य तत्रापि सम्भवात्, ग्रामदाहा इति वा नकरदाहा इति यावत्संनिवेशदाहा इति, यावत्करणात्त्रिगमदाहखेटदाहादिपरिग्रहः, दाहकृतस्य प्राणक्षय इति वा भूतक्षय इति वा कुलक्षय इति वा, एते स्वरूपतोऽपि प्रतिषेध्याः, तथा चाह भगवान्—गौतम! नायमर्थः समर्थः, केपाधिदन्तर्धेहेतुया केपाधिस्त्वरूपतश्च तत्र तेपामसम्भवात् ॥ ‘अर्थिणं भन्ते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त! उत्तरकुण्डपु कुरुषु डिम्बानीति वा, डिम्बानि—स्वदेशोल्या विप्लवाः; डमराणीति वा, डमराणि—परराजकृता उपद्रवाः, कलहा इति वा, कलहा—नागयुद्धानि, बोला इति वा, बोलः—आर्त्तानां बहूनां कलकलपूर्वको मेलापकः, क्षार इति वा, क्षारः—परस्परं मात्सर्यं, वैराणीति वा, वैरं—परस्परमसहनतया हिंस्यार्हिसकभावा-
ध्यवसायः, महायुद्धं—परस्परं मार्यमाणमारकतया युद्धं, महासद्गमा इति वा, महासन्नाहा इति वा, महासद्गाम-
श्वेटिककोणिकवत्, महासन्नाहो—दृहत्पुरुषाणामपि बहूनां यः सन्नाहः, महापुरुषनिपतनानीति वा, प्रतीतं, महाशस्त्रनिपतनानीति वा, महाशस्त्रनिपतनं—यन्नागवाणादीनां दिव्यास्त्राणां प्रक्षेपणं, नागवाणादयो हि वाणा महाशस्त्राणि, तेपामसुतविचित्रशक्तिकत्वात्, तथाहि नागवाणा धनुष्यारोपिता वाणाकारा युक्ताश्च सन्तो जाज्वल्यमानासलोलगदण्डरूपास्ततः परशरीरे सङ्क्रान्ता नागमूर्त्तीभूय पाशत्वमुपगच्छन्ति, तामसवाणाश्च पर्यन्ते सकलसद्गामभूमिगव्यापिमहान्धतगसरूपतया परिणमन्ते, उक्तञ्च—“चित्रं श्रेणिक! ते वाणा, भवन्ति धनुराश्रिताः । उल्कारुपाश्च गच्छन्तः, शरीरे नागमूर्त्तयः ॥ १ ॥ क्षणं वाणाः क्षणं दण्डाः, क्षणं पाशत्वमागताः ।

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २८३ ॥

आकरा ह्यखभेदास्ते, यथाचिन्तितमूर्तयः ॥ २ ॥” इत्यादि, भगवानाह—नायमर्थः समर्थो, व्यपगतडिम्बवडमरकलहबोलक्षारवैरास्ते मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘अस्थि णं भंते’ इत्यादि, सन्ति भदन्त ! उत्तरकुरुपु कुरुपु दुर्भूतानीति वा, दुर्भूत-अंशिवं, कुलरोगा इति वा मण्डलरोगा इति वा शिरोवेदनेति वा अश्विवेदनेति वा कर्णवेदनेति वा दन्तवेदनेति वा काश इति वा श्वास इति वा शोष इति वा ज्वर इति वा दाह इति वा कच्छूरिति वा खसर इति वा कुष्ठमिति वा अर्श इति वा अजीर्णमिति वा भगन्दर इति वा इन्द्रग्रह इति वा स्कन्धग्रह इति वा कुमारग्रह इति वा नागग्रह इति वा यक्षग्रह इति वा भूतग्रह इति वा धनुर्ग्रह इति वा उद्वेग इति वा एकाहिका इति वा द्व्याहिका इति वा चतुर्थका इति वा हृदयशूलानीति वा मस्तकशूलानीति वा पार्श्वशूलानीति वा कुक्षिशूलानीति वा ग्राममारिरिति वा नकरमारिरिति वा निगममारिरिति वा यावत्सन्निवेशमारिरिति वा, यावत्करणत् खेडकबेटादिपरिग्रहः, मारिकृतप्राणिक्षय इति वा जनक्षय इति वा धनक्षय इति वा कुलक्षय इति वा व्यसनभूतमनार्थतेति वा ?, भगवानाह—नायमर्थः समर्थो, व्यपगतरोगातङ्काले मनुजाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘तेसि ण’ मित्यादि, तेषामुत्तरकुरुवास्तव्यानां भदन्त ! मनुष्याणां कियन्तं कालं स्थितिः—अवस्थानं प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन देशोनानि त्रीणि पत्थोपमानि, तत्र न ज्ञायते कियता देशेनोनानि ? तत आह—पत्थोपमस्यासङ्ख्येयभागोनोनानि, उत्कर्षतः परिपूर्णानि त्रीणि पत्थोपमानि ॥ ‘ते णं भंते’ इत्यादि, ते उत्तरकुरुवास्तव्या भदन्त ! मनुजाः कालमासे ‘कालं’ मरणं कृत्वा क्व गच्छन्ति ?, एतदेव व्याचष्टे—क्वोत्पचन्ते ? इति, भगवानाह—गौतम ! ते मनुजाः षण्मासावशेषोपायुपः कृतपरमवायु-वर्न्याः स्वकाले युगलं प्रसूवन्ते, प्रसूय एकोनपञ्चाशतं रात्रिन्दिवानि तद् युगलमनुपालयन्ति, अनुपाल्य काशित्वा क्षुत्वा जृम्भयित्वा

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८४ ॥

‘अच्छिष्टाः स्वशरीरोत्थलेशरहिताः ‘अव्यथिताः’ परेणानापदितदुःखाः ‘अपरितापिताः’ स्वतः परतो वाऽनुपजातकायमनःपरि-
तापाः कालमासे कालं कृत्वा ‘देवलोकेषु’ भवनपत्याद्याश्रयेषूपद्यन्ते, ‘देवलोगपरिगहिद्यां ण’मिति देवलोको—भवनपत्याद्याश्रय-
रूपस्तथाक्षेत्रस्वामाव्यतस्तद्योग्यायुर्बन्धनेन परिगृहीतो यैस्ते देवलोकपरिगृहीताः, निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात्, णमिति
वाक्यालङ्कारे, ते मनुजाः प्रज्ञता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ ‘उत्तरकुराए णं भंते’ इत्यादि, उत्तरकुरुषु कुरुषु भदन्त ! ‘कति-
विधाः’ जातिभेदेन कतिप्रकारा मनुष्याः ‘अनुसजन्ति ?’ सन्तानेनानुवर्तन्ते, भगवानाह—गौतम ! षड्विधा मनुजा अनुसजन्ति,
तद्यथा—पद्मगन्धा इत्यादि, जातिवाचका इमे शब्दाः । अत्र विन्यजनाग्रहयोत्तरकुरुविषयसूत्रसङ्कलनार्थं सङ्ग्रहणिगाथात्रयमाह—
‘उसुजीवाधणुपुढं भूमी गुस्मा य हेरुवद्दाला । तिलगलयावणराई रुक्खा मणुया य आहारे ॥ १ ॥ गेहा गामा य असी हिरण रायां
य दास माया य । अरिवेरिए य भित्ते विवाहसहनदृसगडा य ॥ २ ॥ आसा गावो सीहा साली खाणू य गडुदंसाही । गहलुद्धरो-
गठिइ उवट्टणा य अणुसज्जणा चेव ॥ ३ ॥’ अस्य व्याख्या—अथमसुत्तरकुरुविषयमिषुजीवाधनुःपृष्ठप्रतिपादकं सूत्रं, तदनन्तरं
भूमिरिति भूमिविषयं सूत्रं, ततो ‘गुस्मा’ इति गुल्मविषयं, तदनन्तरं हेरुतालवंतविषयं, ततः ‘उद्दाला’ इति उद्दालादिविषयं, तद-
नन्तरं ‘तिलग’ इति तिलकपदोपलक्षितं, ततो लताविषयं, तदनन्तरं वनराजीविषयं, ततः ‘रुक्खा’ इति दशविधकल्पपादपविषया
दश सूत्रदण्डकाः, ‘मणुया य’ इति त्रयो मनुष्यविषयाः सूत्रदण्डकास्तद्यथा—आद्यः पुरुषविषयो द्वितीयः स्त्रीविषयस्तृतीयः सामान्यत
उभयविषय इति, ततः ‘आहारे’ इति आहारविषयः, तदनन्तरं ‘गेहा’ इति गृहविषयौ द्वौ दण्डकौ, आद्यो गृहाकारदृक्षाभिधायी
अपरो गेहाद्यभावविषय इति, ततः ‘गामा’ इति ग्रामाद्यभावः, तदनन्तरमसीति अस्याद्यभावविषयः, ततो हिरण्यादिविषयः, तद-

३ प्रतिपत्तौ
देवकुर्व-
धिकारः
उद्देशः २
सू० १४७

॥ २८४ ॥

नन्तरं राजाद्यभावंविषयः, ततो द्वासाद्यभावविषयः, ततो मात्रादिविषयः, तदनन्तरंमरिचैरिष्टप्रतिप्रतिपेधविषयः, तदनन्तरं मित्राद्यभाव-
विषयः, तदनन्तरं विवाहपदोपलक्षितस्तत्प्रतिपेधविषयः, तदनन्तरं महप्रतिपेधविषयः, ततो नृत्यपदोपलक्षितः प्रेक्षाप्रतिपेधविषयः,
तदनन्तरं शकटादिप्रतिपेधविषयः, ततोऽध्यादिपरिभोगप्रतिपेधविषयः, तदनन्तरं स्त्रीगव्यादिपरिभोगप्रतिपेधविषयः, ततः सिंहादि-
श्रापद्विषयः, तदनन्तरं शाल्याद्युपभोगप्रतिपेधविषयः, ततः स्थाण्वादिप्रतिपेधविषयः, तदनन्तरं गर्तौदिप्रतिपेधविषयः, ततो दंशाद्य-
भावविषयः, ततोऽह्यादिविषयः, तदनन्तरं 'गह' इति ग्रहदण्डादिविषयः, ततः 'जुद्ध' इति युद्धपदोपलक्षितो डिम्बादिप्रतिपेधविषयः
सूत्रदण्डकः, ततो रोग इति रोगपदोपलक्षितो दुर्भूतादिप्रतिपेधविषयः, तदनन्तरं स्थितिसूत्रं, ततोऽनुपजनसूत्रमिति ॥ सम्प्रत्युत्तर-

कुरुभावियमकपर्वतवक्तव्यतामाह—

कहि णं भंते ! उत्तरकुराए कुराए जमगा नामं दुवे पव्वता पन्नत्ता ?, गोयसा ! नीलवंतस्स वासधरप-
व्वयस्स दाहिणेणं अट्ठचोत्तीसे जोयणसते चत्तारि य सत्ताभागे जोयणस्स अबाधाए सीताए महाण-
ईए (पुव्वपच्छिमेणं) उभओ कूले, इत्थ णं उत्तर कुराए जमगा णामं दुवे पव्वता पणत्ता एगमेगं
जोयणसहस्सं उहुं उच्चत्तेणं अट्ठाहज्जाइं जोयणसताणि उव्वेहेणं मूले एगमेगं जोयणसहस्सं आया-
मविक्खंभेणं मज्झे अट्ठमाइं जोयणसताइं आयामविक्खंभेणं उव्वरिं पंचजोयणसयाइं आया-
मविक्खंभेणं मूले तिणिण जोयणसहस्साइं एगं च बावट्ठिं जोयणसतं किंचिविसेसाहियं परि-
क्खेवेणं मज्झे दो जोयणसहस्साइं तिन्नि य बावत्तरे जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं

पन्नत्ते उवरिं पन्नरसं एक्कासीते जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खवेणं पणत्ते, मूले विच्छि-
पणा मज्झे संखित्ता उप्पिं तणुया गोपुच्छसंठाणसंठिता सन्वकणगमया अच्छा सण्हा जाव प-
डिरूवा पत्तेयं २ पउमवरवेइयापरिक्खित्ता पत्तेयं २ वणसंडपरिक्खित्ता, वण्णओ दोण्हवि, तेसि
णं जमगपव्वयाणं उप्पिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते वण्णओ जाव आसयंति० ॥ तेसि
णं बहुसमरमणिजाणं भूमिभागाणं बहुमज्झेसभाए पत्तेयं २ पासायवडंसगा पणत्ता, ते णं
पासायवडंसगा वावडिं जोयणाइं अद्धजोयणं च उडुं उच्चत्तेणं एकत्तीसं जोयणाइं कोसं च वि-
क्खंभेणं अब्भुगगतमूसिता वण्णओ भूमिभागा उल्लोता दो जोयणाइं मणिपेढियाओ वरसीहा-
सणा सपरिवारा जाव जमगा चिट्ठति ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चति जमगा पव्वता? २, गोयमा!
जमगेसु णं पव्वतेसु तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं बहुइओ खुड्ढाखुड्डियाओ वावीओ जाव बिलपं-
तिताओ, तासु णं खुड्ढाखुड्डियासु जाव बिलपंतियासु बहूइं उप्पलाइं २ जाव सतसहस्सपत्ताइं
जमगप्पभाइं जमगवण्णाइं, जमगा य एत्थ दो देवा महिड्डीया जाव पलिओवमट्ठितीया परिव-
संति, ते णं तत्थ पत्तेयं पत्तेयं चउण्हं सामाणियंसाहस्सीणं जाव जमगाण पव्वयाणं जम-
गाण य रायथाणीणं अण्णेसिं च बहूणं वाणमंतराणं देवाण य देवीण य आहेवचं जाव पाले-
माणा चिहरंति, से तेणट्टेणं गोयमा! एवं० जमगपव्वया २, अटुत्तरं च णं गोयमा! जाव णिच्चा

॥ कहि णं भंते ! जमगाणं देवाणं जमगाओ नाम रायहाणीओ पणत्ताओ ? गोयमा ! जमगाणं पववयाणं उत्तरेणं तिरियमसंखेजे दीवससुहे वीहवत्तिता अण्णंमि जंबूद्वीवे २ बारस जोयणस-हस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं जमगाणं देवाणं जमगाओ णाम रायहाणीओ पणत्ताओ बारस-जोयणसहस्स जहा विजयस्स जाव महिद्धिया जमगा देवा जमगा देवा ॥ (सू० १४८)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्तं ! उत्तरकुरुषु कुरुषु यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञप्तौ ? भगवानाह—गौतम ! नीलवतो वर्षधर-पर्वतस्य दाक्षिणाल्याच्चरमान्तात्—चरमरूपत्पर्यन्तादष्टौ योजनशतानि चतुर्ल्लिंशदधिकानि चतुरश्र योजनस्य सप्तभागान् अबाधया कृत्वा—अपान्तराले मुक्त्वेति भावः, अत्रान्तरे शीताया महानथाः ‘पूर्वपश्चिमेन’ पूर्वपश्चिमयोर्दिशोरुभयोः कूलयोः ‘अत्र’ एतस्मिन् प्रदेशे यमकौ नाम द्वौ पर्वतौ प्रज्ञप्तौ, तथा—एकः पूर्वकूले एकः पश्चिमकूले, प्रत्येकं चैकं योजनसहस्रमुच्चैस्त्वेन, अर्द्धरुतीयानि यो-जनशतान्युद्धेधेन—अवगाहेन, मेरुव्यतिरेकेण शेषशश्वतपर्वतानां सर्वेषामविशेषेणैस्त्वापेक्षया चतुर्भागस्यावगाहनाभावात्, मूले एकयो-जनसहस्रं विष्कम्भतः १०००, मध्येऽर्द्धाष्टमानि योजनशतानि ७५०, उपरि पञ्च योजनशतानि ५००, मूले त्रीणि योजनसहस्राणि एकं च द्वापष्टं—द्वापष्ट्यधिकं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ ३१६२, मध्ये द्वे योजनसहस्रे त्रीणि योजनशतानि द्वासप्ततानि—द्वासप्तत्यधिकानि ३३७२ किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तौ, उपरि एकं योजनसहस्रं पञ्च चैकाशीतानि—एका-शीत्यधिकानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि १५८१ परिक्षेपेण, एवं च तौ मूले विस्तीर्णौ मध्ये सङ्घिप्तौ उपरि च तनुकावत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितौ, ‘सव्वकणगमया’ इति सर्वाखना कनकमयी ‘अच्छा जाव पडिख्वा’ इति प्रागवत्, तौ च प्रत्येकं

प्रत्येकं पञ्चवरवेदिकया परिक्षितौ प्रत्येकं २ वनखण्डपरिक्षितौ, पञ्चवरवेदिकावर्णको वनखण्डवर्णकश्च जगत्पुपरिपञ्चवरवेदिकावनप-
ण्डवर्णकवद् वक्तव्यः ॥ 'तेसि णं जमगपव्वयाण'मित्यादि, यमकपर्वतयोरुपरि प्रत्येकं बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, भूमि-
भागवर्णनं 'से जहानामए आलिगपुक्खरेइ वा' इत्यादि प्राग्वत्तावद् वक्तव्यं यावद् 'घाणमंतरा देवाय देवीओ य आसयंति सयंति जाव
पञ्चणुभवमाणा विहरंति' ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तयोर्बहुसमरमणीयोभूमिभागयोर्बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादावतंसकः
प्रज्ञप्तः, तौ च प्रासादावतंसकौ द्वापष्टिर्जोनान्यर्द्धयोजनं चोर्द्ध्वमुच्चैस्तेन, एकत्रिंशद् योजनानि क्रोशं चैकं विष्कम्भेन, 'अब्भुग्ग-
यमूसियपहसिया इवेत्यादि यावत् पडिक्खा' इति प्रासादावतंसकवर्णनमुल्लोचवर्णनं भूमिभागवर्णनं मणिपीठिकावर्णनं सिंहासनवर्णनं
विजयदूष्यवर्णनमङ्कुशवर्णनं दामवर्णनं च निरवशेषं प्राग्वद् वक्तव्यं, नवरमत्र मणिपीठिकायाः प्रमाणमायामविष्कम्भाभ्यां द्वे योजने,
बाह्येनैकं योजनं, शेषं तथैव । 'तेसि णं सिंहासणाण'मित्यादि, तयोः सिंहासनयोः प्रत्येकम् 'अवरुत्तरेणं'ति अपरोत्तरस्यां वाय-
व्यामित्यर्थः उत्तरस्थानुत्तरपूर्वस्यां च दिशि, अत एतासु तिसृषु दिक्षु 'यमकयोः' यमकनाम्नोर्ध्वमकपर्वतस्वामिनोर्देवयोः प्रत्येकं प्रत्येकं
चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि भद्रासनसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवमनेन क्रमेण सिंहासनपरिवारो वक्तव्यो यथा प्राग्वि-
जयदेवस्य ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तयोः प्रासादावतंसकयोः प्रत्येकमुपर्यष्टावष्टौ मङ्गलकानि प्रज्ञप्तानि इत्याद्यपि प्राग्वत्तावद् वक्तव्यं या-
वत् 'सयसहस्सपत्तगा' इति पदम् ॥ सम्प्रति नामनिवन्धनं विष्टच्छिपुरिदिमाह--अथ 'केनार्थेन' केन कारणेन एवमुच्यते--यमक-
पर्वतौ यमकपर्वतौ? इति, भगवानाह--गौतम! यमकपर्वतयोः णमिति वाक्यालङ्कारे छुल्लकक्षुल्लिकासु वापीपुष्करिणीषु यावद्विलप-
च्छिषु बहूनि यावत्सहस्रपत्राणि 'यमकप्रभाणि' यमका नाम--शकुनिविशेषास्तत्रभानि--तदाकाराणि, एतदेव व्याचष्टे--यमकवर्णीभानि

—यमकवर्णसदृशवर्णानीत्यर्थः, 'यमकौ च' यमकनामानौ च तत्र—तयोर्यमकपर्वतयोः स्वामित्वेन द्वौ देवौ महद्भिकौ यावन्महाभागौ पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, तौ च तत्र प्रत्येकं चतुर्णां सामानिकसहस्राणां चतसृणामप्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणामभ्यन्तर-मध्यमवाह्यरूपाणां यथासहस्रमष्टदशदशदेवसहस्रसहस्राकानां पर्पदां सप्तानामनीकानां सप्तानामनीकाधिपतीनां षोडशानामात्सरक्ष-देवसहस्राणां 'जमगपव्वयाणं जमगाण य रायहाणीण'मिति स्वस्य यमकपर्वतस्य स्वस्य स्वस्य यमिकाभिधाया राजधान्या अन्येषां च बहूनां वाणमन्तराणां देवानां देवीनां च स्वस्ययमिकाभिधराजधानीवास्तव्यानामाधिपत्यं यावद्विहरतः, यावत्करणात् 'पो-रेवच्चं सामित्तं भट्टित्त'मित्यादिपरिग्रहः, ततो यमकाकारयमकवर्णोत्पलादियोगाद्यमकाभिधेदेवस्वामिकत्वाच्च तौ यमकपर्वतावित्युच्येते, तथा चाह—'से एण्ट्रेण'मित्यादि ॥ सम्प्रति यमिकाभिधराजधानीस्थानं पृच्छति—'कहि णं भंते' इत्यादि, क भदन्त! यमकयो-देवयोः सम्बन्धिन्यौ यमिके नाम राजधान्यौ प्रज्ञप्तौ ?, भगवानाह—गौतम ! यमकपर्वतयोरुत्तरतोऽन्यस्मिन्नसंक्षेपतमे जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादश योजनसहस्राणि अवगाह्यात्रान्तरे यमकयोर्देवयोः सम्बन्धिन्यौ यमिके नाम राजधान्यौ प्रज्ञप्ते, ते चाविशेषेण विजयराजधा-नीसदृशे वक्तव्ये । सम्प्रति ऋदवक्तव्यतामभिधित्सुराह—

कहि णं भंते ! उत्तरकुराए २ नीलवंतद्देहेणामं दहे पणत्ते ?, गोयमा ! जमगपव्वयाणं दाहिणेणं अ-
द्वुचोत्तीसे जोयणसते चत्तारि सत्तभागा जोयणस्स अवाहाए सीताए महाण्हए बहुमज्झदेसभाए,
एत्थ णं उत्तरकुराए २ नीलवंतद्देहे नामं दहे पन्नत्ते, उत्तरदक्खिणायए पाईणपडीणविच्छिन्ने एणं
जोयणसहस्सं आयामेणं पंच जोयणसत्ताहं विक्खंभेणं दस जोयणाहं उव्वेहेणं अच्छे सण्हे रयतामत-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २८७ ॥

कूले चउक्षणे समतीरे जाव पडिरूवे उभओ पासिं दोहि य पउमवरवेइयाहिं वणसंडेहिं स-
व्वतो समंता संपरिविखत्ते दोण्हवि वणणओ ॥ नीलवंतदहस्स णं दहस्स तत्थ २ जाव बह्वे
तिसोवाणपडिरूवगा पणत्ता, वणणओ भाणियव्वो जाव तोरणत्ति ॥ तस्स णं नीलवंतदहस्स
णं दहस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पउमे पणत्ते, जोयणं आयामविक्खंभेणं तं ति-
गुणं सविसेसं परिक्लेवेणं अद्धजोयणं बाह्लेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं दो कोसे ऊसिते जलं-
तातो सातिरेगाइं दसद्धजोयणाइं सब्वग्गेणं पणत्ते ॥ तस्स णं पउमस्स अयमेयारूवे वणणा-
वासे पणत्ते, तंजहा—वहरामता मूला रिट्टामते कंदे वेरुलियामए नाले वेरुलियामता बाहिर-
पत्ता जंक्कणयमया अंभितरपत्ता तवणिज्जमया केसरा कणगामइं कणिया नाणामणिमया पु-
क्खरत्थिमुता ॥ सा णं कणियाया अद्धजोयणं आयामविक्खंभेणं, तं तियुणं सविसेसं परिक्ले-
वेणं कोसं बाह्लेणं सब्वप्पणा कणगामइं अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा ॥ तीसे णं कणियाए
उवरिं बहुसमरमणिजे देसभाए पणत्ते जाव मणीहिं ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभा-
गस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं भवणे पणत्ते, कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खं-
भेणं देसूणं कोसं उहं उच्चत्तेणं अणेगलंभसतसंनिचिट्ठं जाव वणणओ, तस्स णं भवणस्स ति-
दिसिं ततो दारा पणत्ता पुरत्थिमेणं दाहिणेणं उत्तरेणं, ते णं दारा पंचधणुसयाइं उहं उच्चत्तेणं

३ प्रतिपत्तौ
नीलवज्र-
दाधि०
उद्देशः २
सू० १४९

॥ २८७ ॥

अद्वाहजाइं धणुसताइं विक्खंभेणं तावतिथं चेव पवेसेणं सेया वरकणगथुभियागा जाव वणमा-
 लाउत्ति ॥ तस्स णं भवणस्स अंतो बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते से जहा नामए—आ-
 लिंगपुक्खरेति वा जाव मणीणं वण्णओ ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झ-
 देसभाए एत्थ णं मणिपेटिया पणत्ता, पंचधणुसयाइं आयामविक्खंभेणं अद्वाहजाइं धणुसताइं
 बाहल्लेणं सब्वमणिमई ॥ तीसे णं मणिपेटियाए उवरि एत्थ णं एगे महं देवसयणिज्जे पणत्ते,
 देवसयणिज्जस्स वण्णओ ॥ से णं पडमे अण्णेणं अट्टसतेणं तदद्दुच्चत्तप्पमाणमेत्ताणं पडमाणं
 सब्वतो समंता संपरिविक्खत्ते ॥ ते णं पडमा अद्दजोयणं आयामविक्खंभेणं तं तिगुणं सविसेसं
 परिक्खेवेणं कोसं बाहल्लेणं दस जोयणाइं उब्बेहेणं कोसं ऊसिया जलंताओ साहरेगाइं ते दस
 जोयणाइं सब्वगेणं पणत्ताइं ॥ तेसि णं पडमाणं अयमेयारूवे वण्णावासे पणत्ते, तंजहा—
 वइरामया मूला जाव णाणामणिमया पुक्खरत्थिसुगा ॥ ताओ णं कण्णियाओ कोसं आयाम-
 विक्खंभेणं तं तिगुणं स० परि० अद्दकोसं बाहल्लेणं सब्वकणगामईओ अच्छाओ जाव पडि-
 वाओ ॥ तासिं णं कण्णियाणं उट्ठिप बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव मणीणं वण्णो गंधो
 फासो ॥ तस्स णं पडमस्स अवरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरच्छिमेणं नीलवंतइहस्स कुमारस्स चउण्हं
 सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि पडमसाहस्सीओ पणत्ताओ, एवं (एतेणं) सब्वो परिवारो

नचरि पडमाणं भाणितव्वो ॥ से णं पडमे अणणेहिं तिहिं पडमवरपरिक्खेवेहिं सव्वतो सभंता
संपरिक्खित्ते, तंजहा—अहिंभतरेणं मड्ढिमेणं बाहिरएणं, अहिंभतरएणं पडमपरिक्खेवे बत्तीसं
पडमसयसाहस्सीओ प०, मड्ढिमए णं पडमपरिक्खेवे चत्तालीसं पडमसयसाहस्सीओ पं०
बाहिरए णं पडमपरिक्खेवे अडयालीसं पडमसयसाहस्सीओ पणत्ताओ, एवामेव सपुव्वावरेणं
एगा पडमकोडी वीसं च पडमसतसहस्सा भवंतीति मक्खाया ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुचति—
णीलवंतद्देहे ?; गोयमा ! णीलवंतद्देहे णं तत्थ जाइं उप्पलाइं जाव सतसहस्सपत्ताइं
नीलवंतप्पभातिं नीलवंतद्देहकुमारे य० सो चेव गमो जाव नीलवंतद्देहे २ ॥ (सू० १४९)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! उत्तरकुरुषु कुरुषु नीलवद्द्दो नाम ऋदः प्रज्ञप्तः ?; भगवानाह—गौतम ! यमकपर्वतयो-
र्दक्षिणाचरमान्तादवर्गां दक्षिणाभिसुखमष्टौ ‘चतुस्त्रिंशानि’ चतुस्त्रिंशदधिकानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्याबाधया
कृत्वेति गम्यते अपान्तराले सुकृत्वेति भावः, अत्रान्तरे शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे ‘एत्थ णं’ति एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुषु
कुरुषु नीलवद्द्दो नाम ऋदः प्रज्ञप्तः; स च किंविशिष्टः ? इत्याह—उत्तरदक्षिणायतः प्राचीनापाचीनविस्तीर्णः, उत्तरदक्षिणाभ्यामव-
यवाभ्यामायात उत्तरदक्षिणायतः, प्राचीनापाचीनाभ्यामवयवाभ्यां विस्तीर्णः प्राचीनापाचीनविस्तीर्णः, एकं योजनसहस्रमायामेन, पञ्च
योजनशतानि विष्कम्भतः, दश योजनान्युद्देधेन—उण्डलेन, ‘अच्छः’ स्फटिकवद्दुहिर्निर्मलप्रदेशः ‘श्रद्धणः’ श्रद्धणपुल्लनिर्मोपितबहिः-
प्रदेशः; तथा रजतमयं—रूप्यमयं कूलं यस्यासौ रजतमयकूलः; इत्यादि विशेषणकदम्बकं जगत्पुपरिवाप्यादिवत्तावद्वक्तव्यं यावदिदं

पर्यन्तपदं 'पडिहृत्थमसंतमच्छकच्छपअणेगसउणमिहुणपरियरिए' इति । 'उभओपासे' इत्यादि, स च नीलवन्नामा ऋदः शी-
ताया महानद्या उभयोः पार्श्वयोर्बहिर्विनिर्गतः, स तथाभूतः सन्नुभयोः पार्श्वयोर्द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्याम्, एकस्मिन् पार्श्वे एकया पद्म-
वरवेदिकया द्वितीये पार्श्वे द्वितीयया पद्मवरवेदिकयेत्यर्थः, एवं द्वाभ्यां वनषण्डाभ्यां 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन
संपरिक्षितः, पद्मवरवेदिकावनषण्डवर्णकश्च प्राग्वत् ॥ 'नीलवंतदहस्स णं दहस्स तत्थे'त्यादि, नीलवद्-ऋदस्य णमिति वाक्या-
लङ्कारे तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि-प्रतिविशिष्टरूपकाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि,
वर्णकस्तेषां प्राग्वद्भव्यः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणां पुरतः प्रत्येकं तोरणं प्रज्ञप्तं, 'ते णं तोरणा'
इत्यादि तोरणवर्णनं पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावत् 'बहवो सयसहस्सपत्तहत्थगा' इति पदम् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य नीलवन्नाओ ऋदस्य
बहुमध्यदेशभागे, अत्र महदेकं पद्मं प्रज्ञप्तं योजनमायामतो विष्कम्भतश्चार्द्धयोजनं बाहल्येन दश योजनानि 'उद्धेधेन' उण्डलेन
जलपर्यन्ताद् द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितं सर्वाग्नेण सातिरेकाणि दश योजनशतानि प्रज्ञप्तानि ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य पद्मस्य 'अयं'
वक्ष्यमाणः 'एतद्द्रूपः' अनन्तरमेव वक्ष्यमाणस्वरूपः 'वर्णावासः' वर्णकनिवेशः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-वज्रमयं मूलं रिष्टरत्नमयः कन्दो वैह-
र्यरत्नमयो नालः, वैह्यरत्नमयानि बाह्यपत्राणि, जाम्बूतदमयान्यभ्यन्तरपत्राणि, तपनीयमयानि केसरानि, कनकमयी पुष्करकर्णिका,
नानामणिमयी पुष्करस्थिबुका ॥ 'सा णं कण्णिगया अद्ध'मित्यादि, सा कर्णिकाऽर्द्धयोजनमायामविष्कम्भाभ्यां क्रोशमेकं बाहल्यतः
सर्वासिता कनकमयी अच्छा यावत्प्रतिरूपा, यावत्करणात् 'सण्हा लण्हा घट्ठा मट्ठा नीरया' इत्यादि परिग्रहः ॥ 'तीसे णं कण्णिगयाए'
इत्यादि, तस्याः कर्णिकाया उपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तद्वर्णनं च 'से जहानामए आलिङ्गपुक्खरेइ वे'त्यादिना प्र-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ २८९ ॥

न्धेन विजयराजधान्या उपकारिकालयनस्यैव तावद्धक्तव्यं यावन्मणीनां स्पर्शवक्तव्यतापरिसमाप्तिः ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहु-
समरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागे अत्र महदेकं भवनं प्रज्ञप्तं क्रोशमायामतोऽर्द्धक्रोशं विष्कम्भतो देशोनं क्रोशमूर्द्धुमुच्चैस्त्वेन,
अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टमित्यादि तद्वर्णनं विजयराजधानीगतसुधर्मसभाया इव तावद्धक्तव्यं यावदिदं सूत्रं 'दिव्वतुडियसद्दसंपणदिते'
इति, तदनन्तरं सूत्रमाह—'सव्वरयणामए' इत्यादि सर्वात्मना रत्नमयम् अच्छं यावत्प्रतिरूपं, यावत्करणात् 'सण्हे लण्हे घट्ठे मट्ठे'
इत्यादिपरिग्रहः । तस्स णमित्यादि तस्य भवनस्य 'त्रिदिशि' तिस्रसु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकद्वारभावेन त्रीणि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा
—पूर्वस्थायुत्तरस्यां दक्षिणस्थाम् ॥ 'ते णं दारा' इत्यादि, तानि द्वाराणि पश्चधनुःशतानि ऊर्द्धगुञ्जैस्त्वेन, अर्द्धतृतीयानि धनुःशतानि
विष्कम्भेन; तावदेव—अर्द्धतृतीयान्येव धनुःशतानीति भावः प्रवेशेन । 'सेयावरकणगथूमिया' इत्यादि द्वारवर्णनं विजयद्वारस्येव
तावद्विशेषेणावसातव्यं यावत् 'वणमालाओ' इति वनमालावक्तव्यतापरिसमाप्तिः ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य भवनस्य उल्लोचोऽ-
न्तर्बहुसमरमणीयो भूमिभागो मणीनां वर्णगन्धरसस्पर्शवर्णनं प्रागवत् ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहु-
मध्यदेशभागे मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, पश्चधनुःशतान्यायामविष्कम्भाभ्यां अर्द्धतृतीयानि धनुःशतानि बाह्येन सर्वात्मना मणिमयी
अच्छा यावत्प्रतिरूपा इति प्रागवत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपर्यत्र महदेकं देवशयनीयं प्रज्ञप्तं, शयनीयवर्णकः प्रा-
गवत् । 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य भवनस्य उपर्यष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानीत्यादि पूर्ववत्तावद्धक्तव्यं यावद्धृदवः सहस्रपत्रहस्ताका
इति ॥ 'से ण'मित्यादि, तत्पद्ममन्येनाष्टशतेन पद्मानां तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणमात्राणां—तस्य मूलपद्मप्रमाणस्यार्द्धं तदर्द्धं तद्य तद् उच्चत्व-
प्रमाणं च तदर्द्धोच्चत्वप्रमाणं तत् मात्रा येषां ते तानि तथा तेषां, 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिप्तं । तद-

३ प्रतिपत्तौ
नीलवद्ध-
दाधि०
उद्देशः २
सू० १४९

॥ २८९ ॥

छौञ्चलप्रमाणमेव तेषां भावयति—‘ते णं पञ्चमा’ इत्यादि, तानि पञ्चानि प्रत्येकमर्द्धयोजनमायामविष्कम्भाभ्यां क्रोशमेकं बाहल्येन दश-योजनशतानि उद्धेधेन क्रोशमेकं जल्पपर्यन्तादुच्छ्रितं सातिरेकाणि दश योजनशतानि सर्वात्रेण ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां पञ्चानामयमेतद्वृषो वर्णावासः प्रज्ञप्तः, वञ्चमयानि मूलानि रिष्टरत्नमयाः कन्दाः वैदूर्यरत्नमया नालाः तपनीयमयानि बाह्यपत्राणि जाम्बू-नदमयानि अभ्यन्तरपत्राणि तपनीयमयानि केशराणि कनकमय्यः कर्णिकाः नानामणिसयाः पुष्करस्थिसुगाः ॥ ‘ताओ णं कणियाथाओ’ इत्यादि, ताः कर्णिकाः क्रोशमायामविष्कम्भाभ्यामर्द्धक्रोशं बाहल्येन सर्वासना कनकमय्यः ‘अच्छाओ जाव पडिरूवाओ’ इति प्राग्वत् ॥ ‘तासि णं कणियाण’मित्यादि, तासां कर्णिकानामुपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य वर्णकः पूर्ववत्तावद्वक्तव्यो यावन्मणीनां स्पर्शः ॥ ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्य मूलभूतपञ्चस्य ‘अपरोत्तरेण’ अपरोत्तरस्यां, एवमुत्तरस्यामुत्तरपूर्वस्यां, सर्वसङ्कलनया तिस्रसु दिक्षु अत्र नीलवतो नागकुमारराजस्य चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि पञ्चसहस्राणि प्रज्ञप्तानि । ‘एतेण’मित्यादि, एतेनानन्तरोदितेनाभिलापेन यथा विजयस्य सिंहासनपरिवारोऽभिहितस्तथेहापि पञ्चपरिवारो वक्तव्यः, तद्यथा-पूर्वस्यां दिशि चतस्रणामप्रमहिषीणां योग्यानि चत्वारि महापञ्चानि, दक्षिणपूर्वस्यामभ्यन्तरपर्वदोऽष्टानां देवसहस्राणां योग्यान्यष्टौ पञ्चसहस्राणि, दक्षिणस्यां मध्यमपर्वदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दश पञ्चसहस्राणि, दक्षिणापरस्यां बाह्यपर्वदो द्वादशानां देवसहस्राणां द्वादश पञ्चसहस्राणि, पश्चिमायां सप्तानामनीकाधिपतीनां योग्यानि सप्त महापञ्चानि प्रज्ञप्तानि, तदनन्तरं तस्य द्वितीयस्य पञ्चपरिवेषस्य पृष्ठतश्चतस्रसु दिक्षु षोडशानामालरक्षकदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश पञ्चसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-चत्वारि पञ्चसहस्राणि पूर्वस्यां दिशि चत्वारि पञ्चसहस्राणि दक्षिणस्यां चत्वारि पञ्चसहस्राणि पश्चिमायां चत्वारि पञ्चसह-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ २९० ॥

स्त्राण्युत्तरस्यामिति । तदेवं मूलपद्यस्य त्रयः पद्यपरिवेषा अभूवन्, अन्येऽपि च त्रयो विद्यन्त इति तत्प्रतिपादनार्थमाह—‘से णं पउमे’ इत्यादि, तत् पद्यमन्यैरनन्तरोकपरिक्षेपत्रिकव्यतिरिक्तैस्त्रिभिः पद्यपरिवेषैः ‘सर्वतः’ सर्वासु विद्यु ‘समन्ततः’ सामस्त्येन संपरिक्षिप्तं, तद्यथा—अभ्यन्तरेण मध्यमेन बाह्येन च, तत्राभ्यन्तरे पद्यपरिक्षेपे सर्वसल्लया द्वात्रिंशत्पञ्चशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ३२०००००, मध्ये पद्यपरिक्षेपे चत्वारिंशत् शतसहस्राणि ४००००००, बाह्ये पद्यपरिक्षेपेऽष्टाचत्वारिंशत्पञ्चशतसहस्राणि ४८०००००० प्रज्ञप्तानि । ‘एवमेव’ अनेनैव प्रकारेण ‘सपुञ्जावरेणं’ति सद्य पूर्व यस्य येन वा सपूर्वं सपूर्वं च तद् अपरं च सपूर्-
र्वापरं तेन, पूर्वापरसमुदायेनेत्यर्थः, एका पद्यकोटी विंशतिथ पद्यशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातं मया शेषैश्च तीर्थकुट्टिः, एतेन सर्वती-
र्थकृतमविसंवादिवचनतामाह, कोट्यादिका च सल्लया स्वयं मीलनीया, द्वात्रिंशदादिशतसहस्राणामेव मीलने यथोक्तसल्लयाया ज-
वश्यं भावात् ॥ सम्प्रति नामान्वर्थं पिष्टुच्छिष्टपुराह—‘से केणट्टेणं भंते !’ इत्यादि, अथ केनार्थेनैवमुच्यते नीलवद्भूवो नीलवद्-
द्भुवः ? इति, भगवानाह—नौतम ! नीलवद्भूवदे तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहूनि ‘उत्पलानि’ पद्मानि याव-
त्सहस्रपत्राणि नीलवद्भूवद्प्रभाणि—नीलवन्नाम नृदाकाराणि ‘नीलवद्धर्णानि’ नीलवन्नामर्षपरपर्वतस्तद्धर्णानि नीलानीति भावः,
नीलवन्नामा च नागकुमारेन्द्रो नागकुमारराजो महर्द्धिक इत्यादि यमकदेवनन्निरवशेषं वक्तव्यं यावद्विहरति, ततो यस्मात्तद्गतानि
पद्मानि नीलवद्धर्णानि नीलवन्नामा च तदधिपतिर्वैयस्यस्तत्तद्योगादसौ नीलवन्नामा नृवः, तथा चाह—‘से एणट्टेणं’मित्यादि ॥ ‘कहि
णं भंते ! नीलवंतदहस्से’त्यादि राजधानीविषयं सूत्रं समस्तमपि प्राग्भात् ॥

नीलवंतदहस्स णं पुरत्थिमपद्यत्थिमेणं दस जोयणाहं अयाथाए पृत्य णं दस दस कंचणगप-

३ प्रतिपत्तौ
नीलवद्भू-
दाधि०
उद्देशः २
सू० १४९

॥ २९० ॥

ब्वता पणत्ता, ते णं कंचणगपव्वता एगमेगं जोयणसतं उहुं उच्चत्तेणं पणवीसं २ जोयणाइं
 उव्वेहेणं मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं मज्झे पणत्तरिं जोयणाइं [आयाम]विक्खंभेणं
 उवरिं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं मूले तिण्णिण सोले जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खे-
 वेणं मज्झे दोन्नि सत्ततीसे जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं उवरिं एगं अट्ठावणं जो-
 यणसतं किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता उरिपि तणुया गोपुच्छसं-
 ठाणसंठिता सब्बकंचणमया० अच्छा, पत्तेयं २ पडमवरवेतिया० पत्तेयं २ वणसंडपरिविखत्ता ॥
 तेसि णं कंचणगपव्वताणं उरिपि बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे जाव आसयंति० तेसि णं० पत्तेयं
 पत्तेयं पासायवडंसगा सहुवावट्ठिं जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं एक्कतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खंभेणं
 मणिपेढिया दोजोयणिया सीहासणं सपरिवारा ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति—कंचणगपव्वता
 कंचणगपव्वता ?, गोयमा ! कंचणगेसु णं पव्वतेसु तत्थ तत्थ वावीसु उप्पलाइं जाव कंचणगव-
 ण्णाभाति कंचणगा जाव देवा महिद्धीया जाव विहरंति, उत्तरेणं कंचणगाणं कंचणियाओ
 रायहाणीओ अण्णंमि जंबू० तहेव सब्बं भाणितव्वं ॥ कहि णं भंते ! उत्तराए कुराए उत्तरकु-
 रुदहे पणत्ते ?, गोयमा ! नीलवंतइहस्स दाहिणेणं अद्धचोत्तीसे जोयणसते, एवं सो चेव गमो
 णेतव्वो जो णीलवंतइहस्स सब्बेसिं सरिसको दहसरिनामा य देवा, सब्बेसिं पुरत्थिमपच्चत्थिमेणं

कंचणगपञ्चता दस २ एकप्पमाणा उत्तरेण रायहाणीओ अपणंमि जंबुद्वीवे । कहि णं भंते !
चंदद्वहे एरावणद्वहे मालवंतद्वहे एवं एकेधो णेयन्वो ॥ (सू० १५०)

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

‘नीलवंतदहस्स ण’मित्थादि, नीलवतो इदंसा ‘पुरत्थिमपच्चरिथमेण’ति पूर्वसां पश्चिमाणां च दिशि प्रत्येकं दश दश योज-
नान्यवाधया कुत्थेति गम्यते, अपान्तराले गुण्त्थेति भावः, दश दश काश्चनपर्वता दक्षिणोत्तरश्रेण्या प्रसृताः, ते च काश्चनकाः प-
र्वताः प्रत्येकमेकं योजनशतमूर्धुगुश्लेन पश्चिमदिशतियोजनान्युद्धेधेन मूले एकं योजनशतं विष्कम्भेन मध्ये पश्चिमतिर्योजनानि विष्क-
म्भेन उपरि पश्चाद् योजनानि विष्कम्भेन, मूले त्रीणि योउत्ताराणि योजनशतानि ३१६ किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण मध्ये
द्वे सप्तविधे योजनशते २२७ किञ्चिद्विशेषोने परिक्षेपेण उपर्येकमष्टापञ्चाशं योजनशतं १५८ किञ्चिद्विशेषोने परिक्षेपेण, अत एव
मूले विस्तीर्णा मध्ये सक्षिप्ता उपरि तनुकाः अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थिताः सर्वालाना कनकमयाः ‘अच्छा जाव पडिख्वा’ इति
प्राग्वत् । तथा प्रत्येकं प्रत्येकं पञ्चनखेदिकया परिक्षिप्ताः प्रत्येकं प्रत्येकं वनपण्डपरिक्षिप्ताश्च, पञ्चनखेदिकावनपण्डवर्णनं प्राग्वत् ॥
‘तेसि ण’मित्थादि, तेषां काश्चनपर्वतानामुपरि बहुसगरणीया भूमिभागाः प्रसृताः, तेषां च वर्णनं प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं यावत्तृणानां
मणीनां च शब्दवर्णनमिति ॥ ‘तेसि ण’मित्थादि, तेषां बहुसगरणीयानां भूमिभागानां गुरुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं प्रासादाव-
तंसकाः प्रसृताः, प्रासादयुक्त्यता यगकर्पर्वतोपरि प्रारादावतंसकयोस्ति निरवशेषा तरुण्या यावत्सपरितारसिंहासनवत्कव्यतापरिस्स-
माप्तिः ॥ सम्प्रति नागान्वर्थं पिपुच्छिपुरिदगाए—‘से केणट्टेण’मित्थादि प्राग्वत्तवरं यसागुरुत्पलादीनि काश्चनप्रभानि काश्चननामानश्च
देवास्त्रान् परिवसन्ति ततः काश्चनप्रभोत्पलादियोगात् काश्चनकाभिधेयत्वाभिकल्पाय ते काश्चनका इति, तथा चाह—‘से एएणट्टे-

॥ २९१ ॥

ण'मित्यादि । काञ्चनिकाश्च राजधान्यो यमिकाराजधानीवद् वक्तव्याः ॥ 'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरकुरुषु कुरुषु उत्तरकुरुद्ददो नाम ऋदः प्रज्ञप्तः, भगवानाह—गौतम ! नीलवतो ऋदस्य दाक्षिणालाक्षरसपर्यन्तादष्टौ 'चतुस्त्रिंशानि' चतुस्त्रिंशदधिकानि योजनशतानि चतुरश्र योजनस्य सप्तभागान् अवाधया कृत्वैति गम्यते शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे अत्रोत्तरकुरुनामा ऋदः प्रज्ञप्तः, यथैव प्राग् नीलवतो ऋदस्यायामविष्कम्भोद्वेधपद्मवरवेदिकावनपण्डत्रितोपानप्रतिरूपकतोरणमूलभूतमहापद्माष्टशतपद्मपरिवारपद्मशेषपद्मपरिक्षेपत्रयवक्तव्यतोक्ता तथैवहाप्यन्यूनानि रक्ता वक्तव्या ॥ नामकरणं पिपृच्छिषुरिदमाह—
 'से केणठ्ठेणं भंते !' इत्यादि प्राग्वन्नवरस्युत्पलादीनि यस्माद् 'उत्तरकुरुऋदप्रभाणि' उत्तरकुरुऋदाकाराणि तेन तानि तदाकारयोगान् उत्तरकुरुनामा च तत्र देवः परिवसति तेन तद्योगाद् ऋदोऽप्युत्तरकुरुः, न चैवमितरेतराश्रयदोषप्रसङ्गः, उभयेपामपि नाम्नामनादिकालं तथा प्रद्युत्तेः, एवमन्यत्रापि निर्दोषता भावनीया, उत्तरकुरुनामा च तत्र देवः परिवसति, तद्वक्तव्यता च नीलवन्नागकुमारवद्वक्तव्या, ततोऽप्यसाधुत्तरकुररिति, राजधानीवक्तव्यता काञ्चनकपर्वतवक्तव्यता च राजधानीपर्यवसाना प्रागवत् ॥ चन्द्रऋदवक्तव्यतामाह—'कहि णं भंते !' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! उत्तरकुरुऋदस्य दाक्षिणालाक्षरमान्तादर्वाग् दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्यावाधया कृत्वैति शेषः शीताया महानद्या बहुमध्यदेशभागे 'अत्र' अस्त्रिंशतवाशे उत्तरकुरुषु कुरुषु चन्द्रऋदो नाम ऋदः प्रज्ञप्तः, अस्यापि नीलवद्ऋदस्येवायामविष्कम्भोद्वेधपद्मवरवेदिकावनपण्डत्रिसोपानप्रतिरूपकतोरणमूलभूतमहापद्माष्टशतपद्मपरिवारपद्मशेषपद्मपरिक्षेपत्रयवक्तव्यता वक्तव्या, नामान्वर्थसूत्रमपि तथैव, नवरं यस्मादुत्पलादीनि 'चन्द्रऋदप्रभाणि' चन्द्रऋदाकाराणि चन्द्रवर्णानि चन्द्रनामा च देवस्तत्र परिवसति तस्माच्चन्द्रऋदाभोत्पलादियो-

गाथन्द्रदेवस्वामिकल्पाद्य चन्द्रद्रुद इति, चन्द्राराजधानीवक्तव्यता काश्चनपर्वतवक्तव्यता च राजधानीपर्यवसाना प्राग्वत् ॥ साम्प्र-
तमौरायतद्रुवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि प्रशस्तुदं पाठसिद्धं, निर्वचनमाह—गौतम ! चन्द्रद्रुदस्य दक्षिणालयाधरमान्ताद-
र्वागु दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्यात्रापथा कुलेति शेषः शीतारा मद्दानथा
बहुगण्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे ऐरावतद्रुदो नाम द्रुदः प्रजाप्तः, अस्यापि नीलवज्राज्ञो द्रुदस्वेवायामधिपकृष्मादिवक्तव्यता परिक्षेप-
पर्यवसाना वक्तव्या, अन्वर्थसूत्रमपि तथैव, नवरं यस्यादुत्पलादीनि ऐरावतद्रुदप्रभाणि, ऐरावतो नाम हस्ती तदूर्णानि च ऐरावतश्च
नामा तत्र देवः परिवसति तेन ऐरावतद्रुद इति, ऐरावताराजधानी विजयराजधानीवत् काश्चनकपर्वतवक्तव्यतापर्यवसाना तथैव ॥
अधुना माल्यवज्रागद्रुवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि सुगमं, भगवानाह—गौतम ! ऐरावतद्रुदस्य दक्षिणालयाधरमान्ताद-
र्वागु दक्षिणस्यां दिशि अष्टौ चतुस्त्रिंशानि योजनशतानि चतुरश्र सप्तभागान् योजनस्य अथापथा कुलेति शेषः शीतारा मद्दानथा बहु-
मध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुकु कुण्डु माल्यवज्रागा द्रुदः प्रजाप्तः, स च नीलवद्रुदवदायामविष्कम्भादिना ताव-
द्द्रुवक्तव्यो यावत्पथवक्तव्यतापरिसमाप्तिः, नागान्वर्थसूत्रमपि तथैव यस्यादुत्पलादीनि ‘माल्यवद्रुदप्रभाणि’ माल्यवद्रुदद्रुदाकाराणि,
माल्यवज्रागा वक्षस्कारपर्वतस्तदूर्णानि—तदूर्णागानि माल्यवज्रागा च तत्र देवः परिवसति तेन माल्यवद्रुद इति, माल्यवतीराज-
धानी विजयाराजधानीवद् वक्तव्या काश्चनकपर्वतवक्तव्यताऽऽसाना प्राग्वत् ॥ मन्प्रति जन्मद्रुवक्तव्यतामाह—

कहि णं भंते ! उत्तरकुराप २ जंबुसुदंसणाए जंबुपेठे नामं पेठे पणत्ते ? , गोयमा ! जंबुप्रीथे २
मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं नीलवंतस्स चासधरपव्वतस्स दाहिणेणं मालवंतस्स चन्त्वा-

रपव्यस्स पच्चत्थिमेणं गंधमादणस्स वक्खारपव्वयस्स पुरत्थिमेणं सीताए महाणदीए पुरत्थि-
 मिल्ले कूले एत्थ णं उत्तरकुरुराए जंबूपेढे नाम पेढे पंचजोयणसताइं आयामविक्लंभेणं पणणरस-
 एक्कासीति जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं बहुमज्झदेसभाए बारस जोयणाइं बाह-
 ल्लेणं तदाणंतरं च णं माताए २ पदेसे परिहाणीए सव्वेसु चरमंतेसु दो कोसे बाहल्लेणं पणणत्ते
 सव्वजंबूणतामए अच्छे जाव पडिरूवे ॥ से णं एगाए पउमवरवेइयाए एगेण य वणसंडेणं स-
 व्वतो समंता संपरिक्खेत्ते वणणओ दोणहवि । तस्स णं जंबुपेढस्स चउद्दिंसिं चत्तारि तिसोवा-
 णपडिरूवगा पणणत्ता तं चेव जाव तोरणा जाव चत्तारि छत्ता ॥ तस्स णं जंबूपेढस्स उच्चिं
 बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणणत्ते से जहाणामए आलिंगपुक्खरेतिवा जाव मणि० ॥ तस्स णं
 बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगा महं मणिपेढिया पणणत्ता अट्ट
 जोयणाइं आयामविक्लंभेणं चत्तारि जोयणाइं बाहल्लेणं मणिमती अच्छा सण्हा जाव पडिरूवा ॥
 तीसे णं मणिपेढियाए उवरि एत्थ णं महं जंबूसुदंसणा पणणत्ता अट्टजोयणाइं उट्टं उच्चत्तेणं
 अट्टजोयणं उव्वेहेणं दो जोयणातिं खंधे अट्ट जोयणाइं विक्लंभेणं छ जोयणाइं विडिमा बहुम-
 ज्झदेसभाए अट्ट जोयणाइं विक्लंभेणं सातिरेगाइं अट्ट जोयणाइं सव्वग्गेणं पणणत्ता, वइरा-
 मयमूला रयतसुपत्तिट्ठियविडिमा, एवं चेतियरुक्खवणणओ जाव सव्वो रिट्टामयविउलकंदा

वेशलियरुहरक्लंघा सुजायवरजायरूपढमगविसालसाला नाणामणिरयणविहसाहृप्पसाह-
वेशलियपत्तवणिज्जपत्तविंटा जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लवंकुरधरा विचित्तमणिरयणसुर-
हिक्कुसुमा फलभारनमियसाला सच्छाया सप्पभा सस्सिरीया सउज्जोया अहिंयं मणोनिब्बुइ-
करा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा ॥ (सू० १५१)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरकुरुपु जम्बवाः सुदर्शनायाः, जम्बवा हि द्वितीयं नाम सुदर्शनेति तत्
उक्तं सुदर्शनाया इति, जम्बवाः सम्बन्धि पीठं जम्बूपीठं नाम पीठं प्रज्ञप्तं, भगवानाह—गौतम ! मन्दरस्य पर्वतस्य ‘उत्तरपूर्वेण’
उत्तरपूर्वस्थां नीलवतो वर्षधरपर्वतस्य ‘दक्षिणेन’ दक्षिणतो गन्धमादनस्य वक्षस्कारपर्वतस्य ‘पूर्वेण’ पूर्वस्थां दिशि माल्यवतो वक्ष-
स्कारपर्वतस्य पश्चिमायां शीताया महानद्याः पूर्वस्थामुत्तरकुरुपूर्वाद्धस्य बहुमध्यदेशभागे ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे उत्तरकुरुपु कुरुपु
जम्बवाः सुदर्शनापरनामिकाया जम्बूपीठं प्रज्ञप्तं, पथ्य योजनशतान्यायामविष्कम्भाभ्यामेकं योजनसहस्रं पथ्यैकाशीतानि योजनश-
तानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि १५८१ परिक्षेपेण, बहुमध्यदेशभागे द्वादश योजनानि बाहल्येन, तदनन्तरं च मात्रया २ परिहीयमानं
चरमपर्यन्तेषु द्वौ कोशौ बाहल्येन सर्वालना जाम्बूनदगयम्, ‘अच्छे’ इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्रागवत्, उक्तञ्च—“जंबूनयामयं
जंबूपीठमुत्तरकुराए पुव्वच्छे । सीयाए पुव्वच्छे पंचसयायामविकलंभं ॥ १ ॥ पन्नरसेफासीए साहीए परिहिमज्झवाहल्लं । जोयणहु-
ल्लकमसो हायंतंतेसु दो कोसा ॥ २ ॥” ‘से ण’मित्यादि ‘तत्’ जम्बूपीठमेकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनखण्डेन ‘सर्वतः’ सर्वासु
दिक्षु ‘समन्ततः’ सामस्येन परिक्षिप्तं, वेदिकानवपण्डयोर्वर्णकः प्रागवद्धक्तव्यः । तस्य च जम्बूपीठस्य चतुर्विंशि एकैकस्यां दिशि

एकैकत्रिसोपानप्रतिरूपकभावेन चत्वारि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि—प्रतिविशिष्टरूपाणि त्रिसोपानानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—एकं पूर्वस्थामेकं
 दक्षिणस्थामेकं पश्चिमायामेकमुत्तरस्थाम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादिं, तेषां च त्रिसोपानप्रतिरूपकाणामयमेतद्द्रूपो वर्णवासः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—वज्र-
 मया नेमा भूमेरुर्द्ध्वसुद्रच्छन्तः प्रदेश इत्यादि जगत्पुपरिवाप्यादित्रिसोपानवत्तावद्धक्तव्यं यावन्नानामणिसयान्यवलम्बनानि अवल-
 म्बनवाहाश्च, तोरणान्यपि प्राग्बद्धाच्यानि ॥ 'तस्स णं जंबूपेठस्स ण'मित्यादि, जम्बूपीठस्थोपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः,
 स च 'से जहानामए आलिगपुक्खरेइ वा' इत्यादि विजयाराजधान्युपकारिकालयनवत्तावद्धक्तव्यो यावन्मणीनां स्पर्शवक्तव्यतापरिस-
 माप्तिः, यावच्च बहवो वानमन्तरा देवा देव्यश्चासते शेरते यावद् विहरन्तीति ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमि-
 भागस्य बहुमध्यदेशभागे, अत्र महत्सेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहृत्येन सर्वो-
 लना मणिमयी 'अच्छा जाव पडिरुवा' इति प्राग्वत् ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि बहुमध्यदेशभागे, अत्र
 महती जम्बूः सुदर्शना प्रज्ञप्ता, अष्टौ योजनान्यूर्ध्वसुचैस्लेन, अर्द्धयोजनसुद्धेन, द्वे योजने स्कन्धः षड् योजनानि विडिमा—ऊर्ध्व-
 विनिर्गता शाखा बहुमध्यदेशभागे अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां, सातिरेकान्यष्टौ योजनानि 'सर्वत्रिण' उद्धेधौचैस्त्वपरिमाणमी-
 लनेन, तस्याश्च जम्बवा वज्रमयानि मूलानि यस्याः सा वज्रमयमूला 'रथयसुपइड्ढियविडिमा' इति रजता—रजतमयी सुप्रतिष्ठिता
 विडिमा—बहुमध्यदेशभागे ऊर्ध्वं विनिर्गता यस्याः सा रजतसुप्रतिष्ठितविडिमा, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, 'रिद्धामथविउलकंदा
 वेरुलियरुइलखंधा' रिष्टमयो—रिष्टरत्नमयः (विपुलः) कन्दो यस्याः सा रिष्टरत्नमयकन्दा, तथा वैडूर्यरत्नमयो रुचिरो—दीप्यमानः
 स्कन्धो यस्याः सा वैडूर्यरुचिरस्कन्धा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयसमासः, 'सुजायवरजायरूपढमगविसालसाला' सुजातं—मूल-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ २९४ ॥

द्रव्यशुद्धं धरं-प्रधानं यत् जातरूपं तयालकाः प्रथमका-मूलभूता विशालाः शाळाः-शाखा यस्याः सा सुजातवज्रातरूपप्रथमंकवि-
शालशालाः 'नाणामणिरयणविविहसाहृषसाहृषरुलियपत्तवणिज्जपत्तविंदा' नानामणिरत्नानां-नाणामणिरत्नागिका निविधा
शाखाप्रशाखा यस्याः सा तथा तथा वैद्युर्योणि-नैद्युर्यस्त्रमयानि पत्राणि यस्याः सा तथा तपनीयानि-तपनीयमयानि पत्रवृत्तानि यस्याः
सा तथा, ततः पदद्वय २ मीलनेन कर्मधारयः नानामणिरत्नविविधशाखाप्रशाखातैद्युर्यपत्रतपनीयपत्रवृत्ताः, अपरे सौवर्णिक्यो मूल-
शाखाः प्रशाखा रजतमय्य इत्युचुः, 'जंबूणयरत्तमउयसुकुमालपवालपल्लं'कुरधरा' जाम्बूनयनामरुसुवर्णविशेषगया रत्ना-रत्न-
पर्णो मृदयो-गणेशाः सुकुमाराः-सुकुमारस्पर्शा ये प्रवाला-ईशुन्गीलितपत्रभाषाः पल्लवाः संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रभावरूपा वरादुराः-
प्रथमसुद्रियमाना अदुरास्ताव धरन्तीति जाम्बूनदरकशृङ्गुकुमारप्रवालपल्लवादुरधराः, क्वचित्पाठः- 'जंबूनयरत्तमउयसुकुमालको-
मलपल्लवंकुरगसिहरा' तत्र जाम्बूनयानि रत्नानि शृङ्गुनि-अकठिनानि सुकुमाराणि-अककेशस्पर्शानि कोमलानि-गनोद्धानि प्रवालप-
ल्लवादुरा-यथोदितस्वरूपा अगशिराराणि च यस्याः सा तथा, अन्ये तु जम्बूनयगया अप्रप्रवाला अदुरापरपर्णीया राजता इत्याहुः,
'विचित्तमणिरयणसुरभितुसुमफलभारनमियसाला' विविधमणिरत्नानि-विचित्रमणिरत्नमयानि सुरभीणि कुसुमानि फलानि
च तेषां भरेण नमिता-नामं प्राहिताः शाळाः-शाखा यस्याः सा तथा, उक्तञ्च- 'गूला तद्भरगया शे कंयो रंघो य रिठ्ठवेरुलिओ ।
सौवर्णिगरसाहृषसाहृ ॥ १ ॥ विप्रिमा रयगेरुळियपत्तवणिज्जपत्तविंदा य । पल्लव अगपवाला जंबूणगरायया
तीसे ॥ २ ॥' 'रयणमयापुष्पफला' इति 'सच्छाया' इति राती-शोभना छाया यस्याः सा तच्छाया, तथा राती-शोभना प्रभा

इ प्रतिपत्ते
जम्बूपीठा
धिकारः
उद्देशः २
सू० १५५

॥ २९४

यस्याः सा सप्तभा, अत एव सश्रीका सह उद्द्योतो यया मणिरत्नानामुद्द्योतभावात् सोद्द्योता अधिक-अतिशयेन मनोनिर्वृत्ति-
 करी 'पासाईया' इत्यादि पदचतुष्टयं प्राग्वत् ॥

जंबूए णं सुदंसणाए चउदिसिं चत्तारि साला पणत्ता, तंजहा—पुरत्थिमेणं दक्खिणेणं पच्चत्थि-
 मेणं उत्तरेणं, तत्थणं जे से पुरत्थिमिल्ले साले एत्थ णं एगे महं भवणे पणत्ते एगं कोसं आयामेणं
 अद्धकोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उहुं उच्चत्तेणं अणेगखंभं वणणओ जाव भवणस्स दारं तं चेव
 पमाणं पंचधणुसतात्तिं उहुं उच्चत्तेणं अहुइज्जाहं विक्खंभेणं जाव वणमालाओ भूमिभागा उ-
 ल्लोया मणिपेढिया पंचधणुसतिया देवसयणिल्लं भाणियव्वं ॥ तत्थ णं जे से दाहिणिल्ले साले एत्थ
 णं एगे महं पासायवडैसए पणत्ते, कोसं च उहुं उच्चत्तेणं अद्धकोसं आयामविक्खंभेणं अब्भु-
 ग्गयमूसियं अंतो बहुसमं उल्लोता। तस्स णं बहुसमरमणिजस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए
 सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं । तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले साले एत्थ णं पासायवडैसए
 पणत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं, तत्थ णं जे से उत्तरिल्ले साले एत्थ णं
 एगे महं पासायवडैसए पणत्ते तं चेव पमाणं सीहासणं सपरिवारं । तत्थ णं जे से उवरिम-
 विडिमे एत्थ णं एगे महं सिद्धायंतणे कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं देसूणं कोसं उहुं
 उच्चत्तेणं अणेगखंभसतसन्निविट्ठे वणणओ तिदिसिं तओ दारा पंचधणुसता अहुइज्जधणुसयवि-

कलंभा मणिपेढिया पंचधनुसतिया देवच्छंदओ पंचधनुसतचिक्लंभो सातिरेगपंचधनुसउच्चत्ते ।
तत्थ णं देवच्छंदए अट्टसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेयप्पमाणणं, एवं सब्वा सिद्धायतणवत्त-
व्वया भाणियव्वा जाव धूवकडुच्छुया उत्तिमागारा सोलसधिदिहिं रगणेहिं उवेण चैव जंजू णं
सुदंसणा मूले चारसहिं पउमवरवेदियाहिं सब्वतो समंता संपरिचिक्खत्ता, ताओ णं पउमवरवे-
तियाओ अद्धजोयणं उहुं उच्चत्तेणं पंचधनुसताइं चिक्लंभेणं वणणओ ॥ जंजू सुदंसणा अण्णेणं
अट्टसत्तेणं जंजूणं तयशुच्चत्ताप्पमाणमेत्तेणं सब्वतो समंता संपरिचिक्खत्ता ॥ ताओ णं जंजूओ च-
त्तारि जोयणाइं उहुं उच्चत्तेणं कोसं चोच्चैयेणं जोयणं खंभो कोसं चिक्लंभेणं तिण्णि जोयणाइं
धिडिमा बहुमज्झद्वेसभाए चत्तारि जोयणाइं चिक्लंभेणं सातिरेगाइं चत्तारि जोयणाइं सब्व-
गेणं वहरामयमूला सो चैव चेतियरुक्खलवणणओ ॥ जंनुए णं सुदंसणाए अचरुत्तरेणं उच्चरेणं
उत्तारपुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स चउणं सामाणियसाहस्सीणं चत्तारि जंजूसाहस्सीओ पण्ण-
त्ताओ, जंजूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं एत्थ णं अणाढियस्स देवस्स चउणं अगमत्तिसीणं चत्तारि
जंजूओ पण्णंत्ताओ, एयं परिचारी सब्वो णायव्वो जंजूए जाव आयरफलाणं ॥ जंजू णं सुदंसणा
त्तिहिं जोयणसत्तेहिं वणसंडेहिं सब्वतो समंता संपरिचिक्खत्ता, तंजहा—पढमेणं दोयेणं तवेणं ।
जंजूए सुदंसणाए पुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं वणणसं जोयणाइं ओगात्तिसा एत्थ णं एगे महं

भवणे पणत्ते, पुरत्थिभिह्ले भवणसरिसे भाणियब्बे जाव सयणिज्जं, एवं दाहिणेणं पच्चत्थिमेणं
 उत्तरेणं ॥ जंबूए णं सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमेणं पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहिता च-
 त्तारि णंदापुक्खरिणीओ पणत्ता, तंजहा—पउमा पउमप्पभा चेव कुमुदा कुमुयप्पभा ।
 ताओ णं णंदाओ पुक्खरिणीओ कोसं आयामेणं अद्धकोसं विक्खंभेणं पंचयणुसयाइं उब्बेहेणं
 अन्धाओ सण्हाओ लण्हाओ घट्ठाओ मट्ठाओ णिप्पंकाओ णीरयाओ जाव पडिख्वाओ वणओ
 भाणियब्बो जाव तोरणत्ति ॥ तासि णं णंदापुक्खरिणीणं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं पासाय-
 वडंसए पणत्ते कोसप्पमाणे अद्धकोसं विक्खंभो सो चेव सो वणओ जाव सीहासणं सपरि-
 वारं । एवं दक्खिणपुरत्थिमेणवि पण्णासं जोयणा० चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ उप्पलगुम्मा-
 नलिणा उप्पला उप्पलुज्जला तं चेव पमाणं तहेव पासायवडंसगो तप्पमाणो । एवं दक्खिणपच्चत्थि-
 मेणवि पण्णासं जोयणाणं परं—भिंगा भिंगणिभा चेव अंजणा कज्जलप्पभा, सेसं तं चेव । जंबूए णं
 सुदंसणाए उत्तरपुरत्थिमे पढमं वणसंडं पण्णासं जोयणाइं ओगाहिता एत्थ णं चत्तारि णंदाओ
 पुक्खरिणीओ पणत्ताओ तं०—सिरिकंता सिरिमहिया सिरिचंदा चेव तहय सिरिणिलया । तं चेव
 पमाणं तहेव पासायवडंसओ ॥ जंबूए णं सुदंसणाए पुरत्थिमिह्लस्स भवणस्स उत्तरेणं उत्तरपुर-
 त्थिमेणं पासायवडंसगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते अट्ट जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं

मूले बारस जोयणाइं विक्खंभेणं मज्झे अट्ट जोयणाइं आयामविक्खंभेणं उवरिं चत्तारि जोय-
णाइं आयामविक्खंभेणं मूले सातिरेगाइं सत्तातीसं जोयणाइं परिकखेवेणं मज्झे सातिरेगाइं
पणुवीसं जोयणाइं परिकखेवेणं उवरिं सातिरेगाइं बारस जोयणाइं परिकखेवेणं मूले विच्छिन्ने
मज्झे संखित्ते उप्पि तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सच्चजंजूणयामए अच्छे जाव पडिरुत्थे, से णं
एगाए पउमवरवेइयाए एगेणं वणसंडेणं सच्चतो समंता संपरिक्खित्ते दोणहवि वणणओ ॥ तस्स
णं कूडस्स उवरि बहुसमरमणिजे भूमिभागे पणत्ते जाव आसयंति० ॥ तस्स णं बहुसमरमणि-
जस्स भूमिभागस्स बहुमज्झदेसभाए एगं सिद्धायतणं कोसप्पमाणं सब्वा सिद्धायतणवत्त-
व्वया । जंजूए णं सुदंसणाए पुरत्थिमस्स भवणस्स दाहिणेणं दाहिणपुरत्थिमिहस्स पासायव-
डंसगस्स उत्तरेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते तं चैव पमाणं सिद्धायतणं च । जंजूए णं सुदं-
सणाए दाहिणिहस्स भवण० पुरत्थिमेणं दाहिणपुरत्थिमस्स पासायवडंसगस्स पचत्थिमेणं
एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते, दाहिणस्स भवणस्स परतो दाहिणपचत्थिमिहस्स पासायवडंस-
गस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे जंजूतो पचत्थिमिहस्स भवणस्स दाहिणेणं दाहिणपच-
त्थिमिहस्स पासायवडंसगस्स उत्तरेणं एत्थ णं एगे महं कूडे प० तं चैव पमाणं सिद्धायतणं च,
जंजूए पचत्थिमभवणउत्तरेणं उत्तरपचत्थिमस्स पासायवडंसगस्स दाहिणेणं एत्थ णं एगे महं

कूडे पणत्ते तं चैव पमाणं सिद्धायतणं च । जंबूए उत्तरस्स भवणस्स पच्चत्थिमेणं उत्तरपच्चत्थि-
 मस्स पासायवडेंगस्स पुरत्थिमेणं एत्थ णं एगे कूडे पणत्ते, तं चैव, जंबूए उत्तरभवणस्स पुर-
 त्थिमेणं उत्तरपुरत्थिमिह्लस्स पासायवडेंगस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं एगे महं कूडे पणत्ते, तं
 चैव पमाणं तहेव सिद्धायतणं । जंबू णं सुदंसणा अण्णेहिं बहूहिं तिलएहिं लउएहिं जाव राय-
 रुक्खेहिं हिंयुरुक्खेहिं जाव सव्वतो समंता संपरिक्खत्ता । जंबूते णं सुदंसणाए उवरिं बहवे
 अट्टमंगलगा पणत्ता, तंजहा—सोत्थियसिरिवच्छ० किण्हा चामरज्झया जाव छत्तातिच्छत्ता ॥
 जंबूए णं सुदंसणाए दुवालस णामधेज्जा पणत्ता, तंजहा—सुदंसणा अमोहा य, सुप्पबुद्धा ज-
 सोधरा । विदेहजंबू सोमणसा, णियया णिच्चमंडिया ॥ १ ॥ सुभद्दा य विसाला य, सुजाया
 सुमणीतिया । सुदंसणाए जंबूए, नामधेज्जा दुवालस ॥ २ ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चइ—जंबू-
 सुदंसणा?, गोयमा! जंबूते णं सुदंसणाते जंबूदीवाहिवती अणाढिते णामं देवे महिह्वीए जाव
 पलिओवमट्ठितीए परिवसति, से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसांहस्सीणं जाव जंबूदीवस्स जं-
 बूए सुदंसणाए अणाढियाते य रायधानीए जाव विहरंति । कहि णं भंते! अणाढियस्स जाव
 समत्ता वत्तव्वया रायधानीए महिह्वीए । अट्टत्तरं च णं गोयमा! जंबूदीवे २ तत्थ तत्थ देसे
 तहिं २ बहवे जंबूरुक्खा जंबूवणा जंबूवणसंडा णिच्चं कुसुमिया जाव सिरीए अतीव उवसोभे-

माणा २ चिद्वन्ति, से तेणद्वेणं गोयमा! एवं बुधरु—जंनुदीवे २, अदुत्तरं च णं गोयमा! जंबुदी-
वस्स सासते णामधेजे पण्णसे, जन्न कयाचि णासि जाव णिचे ॥ (सू० १५२)

‘जंबूए ण’मित्यादि, जम्बाः सुदर्शनायात्रादुद्दिशि एकैकस्यां त्रिदिशि एकैकशाखाभावतत्रतत्रः शाखाः प्रसृताः, तद्यथा—एका पूर्वस्यामेका
दक्षिणस्यामेका पश्चिमायामेकोत्तरस्यां, तत्र या सा पूर्वशाला, सूत्रे पुंस्त्वनिर्वेगः प्राकृतत्वात्, ‘तस्स ण’मित्यादि, तस्या बहुमध्यदेशभागे
अत्र महदेकं भगनं प्रदाप्रं, कोशमायामतोऽर्धकोशं गिरुम्भतो देशोनं कोशमूर्द्धमुभैस्त्वेन, तत्र वर्णको उत्तराद्विवक्तव्यता च प्रागु-
क्तमहापद्यत्, तथा चाह—‘पमाणाइया महापउमयतज्जया भाणियब्बा अदीणमइरिप्पा जाव उप्पलहरयाग’ इति ॥ ‘तदथ ण’भि-
त्यादि, तत्र या सा दक्षिणात्वा शान्ता तस्या बहुमध्यदेशभागे अत्र महानेरुः प्रासादात्तरुः प्रसृतः, कोशमेकमूर्द्धमुभैस्त्वेन, अर्ध-
कोशं गिरुम्भेन, ‘अवभुगययमूसियपहसिया इवे’त्यादि तदूर्ध्वतमुपगुणैर्लोचनार्णनं भूमिभागवर्णनं भूगणितिकारणनं सिद्धासनवर्णनं
च प्राग्वत्, नतरमत्र गणिपीठिका पञ्चगुःशतान्मायामगिरुम्भभागागर्द्धवृत्तीयानि घनुःशतानि द्वादशेन सिद्धासनं च सपरिवारं
वाच्यमिति, तस्य च प्रासादात्तरुत्स्योपरि गह्वर्याश्रयश्री स्वस्तिहारीनि गह्वरुत्स्यं यावद्गृहः सहस्रपत्रहस्ताका
इति, यथा च दक्षिणस्यां शाखायां प्रासादात्तरुत्स्योपरि पञ्चगुःशतान्मायामगिरुम्भभागागर्द्धवृत्तीयानि घनुःशतानि द्वादशेन सिद्धासनं च सपरिवारं
उपरि विदिमाया बहुमध्यदेशभागे भिज्जागनं, तत्र पूर्वस्यां भगनमित्य तावद्गह्वरुत्स्यं यावद्गृहः, जम्बाः सुदर्शनाया
‘तीसे ण’मित्यादि, तस्या गणिपीठिकाया उपरि अत्र महानेरुः प्रसृतः, एवं पञ्चगुःशतान्मायामगिरुम्भभागायां पञ्चगुः-
शतानि सातिरेकाणि ऊर्द्धमुभैस्त्वेन सर्वात्मिना रत्रागतः, अन्ध इत्यादि पूर्वोत्तर यावत्स्यतिरूप इति । ‘तदथ णं प्रदुत्तनं िगपउत्तिमाणं

जिणुसेहपमाणमेत्ताणं सन्निखित्ताणं चिद्धइ' इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावत् 'अट्टसयं धूवकडुळुंठुयाणं सन्निखित्ताणं चिद्धइ' इति पदं, 'सिद्धायणरस उंरुपि अट्टुमंगलगा' इत्यादि पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावत् 'सहस्सपत्तंहत्थगा' इति, सर्वत्रापि च व्याख्याऽपि पूर्ववत् ॥ 'जंबू णं सुदंसणा' इत्यादि, जम्बूः सुदर्शना द्वादशभिः पञ्चवरेदिकाभिः 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिता । वेदिकावर्णनं प्राग्वत् । 'जंबू णं'मित्यादि, जम्बूः सुदर्शना अन्येन जम्बूनामशशेन तदद्धौञ्चप्रमाणमात्रेण 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिता । तदद्धौञ्चप्रमाणमेव भावयति—'ताओ णं'मित्यादि, 'ताः' अष्टोत्तरशतसङ्ख्या जम्बवाः प्रत्येकं चत्वारि योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन क्रोशमुद्धेधेन योजनमेकं स्कन्धः क्रोशं बाहस्येन स्कन्धः, त्रीणि योजनानि विडिमा— ऊर्ध्वं विनिर्गता शाखा बहुमध्यदेशभागे चत्वारि योजनान्यायामविष्कम्भाभ्याम्, ऊर्ध्वोर्धोरूपेण सातिरेकाणि चत्वारि योजनानि सर्वाग्निं उद्धेधपरिमाणमीलनेनेति भावः । 'वइरामयमूलरययसुपइडिया विडिमा' इत्यादिवर्णनं पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावदधिकं नयनमनोनिवृत्तिकार्यं, प्रासादीया यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'जंबूए णं सुदंसणाए' इत्यादि, जम्बवाः सुदर्शनाया अवरोत्तरस्थामुत्तरस्थामुत्तरपूर्वस्थां, अत एवासु तिस्रसु दिक्ष्वनाहृतस्य देवस्य जम्बूद्वीपाधिपतेश्चतुर्णां सामानिकसहस्राणां योग्यानि चत्वारि जम्बूसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, पूर्वस्थां चतस्रणामप्रमहिषीणां योग्यानि चतस्रो, महाजम्बवा दक्षिणपूर्वस्थामभ्यन्तरपर्यदोऽष्टानां देवसहस्राणां योग्यान्यष्टौ जम्बूसहस्राणि, दक्षिणस्थां मध्यमपर्यदो दशानां देवसहस्राणां योग्यानि दश जम्बूसहस्राणि, दक्षिणापरस्थां बाह्वपर्यदो द्वादश देवसहस्राणां योग्यानि द्वादश जम्बूसहस्राणि, अपरस्थां सप्तानामनीकाधिपतीनां योग्यानि सप्त महाजम्बवः, ततः सर्वासु दिक्षु षोडशानामारधेदेवसहस्राणां योग्यानि षोडश जम्बूसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ॥ 'जंबू णं सुदंसणा' इत्यादि, सा जम्बूः सुद-

शैना त्रिभिः शतकैः—योजनशतप्रमाणैर्ननण्डैः 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सागश्लेण संपरिक्षिप्ता, तद्यथा—अभ्यन्तरकेन मध्येन वाश्लेण च । जम्ब्याः सुदर्शनायाः पूर्वस्थां दिशि प्रथमं वनण्डं पश्चाशतं योजनान्यवगाह्यात्र महदेकं भवनं तत्र पूर्व-दिवर्तिभवनवद् वक्रव्यं यावत् शयनीयम् । जम्ब्याः सुदर्शनाया दक्षिणतः प्रथमं वनण्डं पश्चाशतं योजनान्यवगाह्यात्र महदेकं भवनं प्रशंसं, एतदपि तथैव यावत् शयनीयं, एवं पश्चिमायागुत्तरस्थां च प्रलेकं च प्रथमं वनण्डं पश्चाशतं योजनान्यवगाह्य भवनं वक्रव्यं यावत् शयनीयम् ॥ 'जंबूए ण'मित्यादि, जम्ब्याः सुदर्शनाया उत्तरपूर्वस्थां—ईशानकोण इत्यर्थः प्रथमं वनण्डं पश्चाशतं योजनान्यवगाह्यात्र महत्यश्रुतस्रो नन्दापुष्करिण्यः प्रशस्तास्तथा—पूर्वस्थां पश्चा-पश्चाभिमाना, दक्षिणस्थां पश्चाप्रभा, पश्चिमायां कुमुदा, उत्तरस्थां कुमुदप्रभा, ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रलेकं नोदशमायागेन अर्द्धकोशं विग्रहन्मेन पश्चयसुःशतान्युद्धेन, 'अच्छाजो सण्हाजो' इत्यादि पुष्करिणीवर्णनं प्राग्बतमगस्तं यावत्प्रलेकं प्रलेकं २ वनण्डपपरिक्षिप्ताः प्रलेकं २ वनण्डपपरिक्षिप्ताः, पश्चाववेदिकावचनण्ड-वर्णनं प्राग्बत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां पुष्करिणीनां प्रलेकं चतुर्दिशि एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चलारि त्रिसोपानप्रतिरूप-काणि प्रशस्तानि, तेषां वर्णकः प्राग्बत्, तोरणान्यपि तथैव, तासां पुष्करिणीनां बहुगण्यदेशभागेऽत्र महानेकः प्रासादावतंसकः प्रशस्तः, स च जम्बूयुद्धक्षिणपश्चिमशाखाभिप्रासादावत् प्रमाणादिना गक्रव्यो यावत् 'सहरसपत्तद्वयगा' इति पदं, सर्वत्रापि च सिंहास-नगनाद्वतद्वेवहा सपरियारम् । एवं दक्षिणपूर्वस्थां दक्षिणापरस्यागुत्तरापरस्थां च प्रलेकं वक्रव्यं, नगरं नन्दापुष्करिणीनामनानालं, तत्रेदं—दक्षिणपूर्वस्थां पूर्वोदिकेण उत्पलगुत्तमा गळिना उत्पला उत्पलोऽत्राला, दक्षिणपूर्वस्थां श्रुद्धा श्रुद्धिभा अश्वना कज्जलप्रभा, अपरोत्तरस्थां श्रीकन्ता श्रीकन्ता श्रीनिलया श्रीगळिता, उक्तथ—“पउमा पउमप्पभा चेष, कुमुया कुमुगणभा । उत्पलगुत्तमा न-

लिणा, उप्पला उप्पलुज्जला ॥ १ ॥ भिंगा भिंगनिभा चैव, अंजणा कज्जल्पभा । सिरिकंता सिरिचंदा, सिरिनिलया चैव सिरिम-
 हिया ॥ २ ॥ 'जंबूए ण'मित्यादि, जम्बवाः सुदर्शनायाः पूर्वदिग्भाविनो भवनस्योत्तरतः उत्तरपूर्वदिग्भाविनः प्रासादावातंसकस्य
 दक्षिणतोऽत्र महानेकः कूटः प्रज्ञप्तः, अष्टौ योजनान्यूर्ध्वसुचैरत्नेन, मूलेऽष्टौ योजनानि विष्कम्भेन मध्ये षड् योजनानि उपरि चत्वारि
 योजनानि, मूले सातिरेकाणि पञ्चविंशतिर्योजनानि परिक्षेपतः मध्ये सातिरेकाण्यष्टादश योजनानि उपरि सातिरेकाणि द्वादश यो-
 जनानि परिक्षेपतः; तथा सति मूले विस्तीर्णो मध्ये सङ्घित्त उपरि तनुकोऽत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितः सर्वोत्तना जम्बूनदमयः,
 'अच्छे जाव पडिरुत्वे' इति प्राग्वत्, स च कूट एकया पद्मवरवेदिकया एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात् परिक्षिप्तः; पद्मवरवेदि-
 कावनषण्डवर्णनं प्राग्वत् । 'तरस ण'मित्यादि, तस्य कूटस्योपरि बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, स च 'से जहानामए आलिगपु-
 क्खेरेइ वा' इत्यादि पूर्ववत्तावद्भक्तव्यो यावत्तृणानां मणीनां च शब्दवर्णनम् ॥ 'तरस ण'मित्यादि, तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभा-
 गस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र महदेकं सिद्धायतनं प्रज्ञप्तं, तच्च जम्बूसुदर्शनोपरिविडिमसिद्धायतनसदृशं वक्तव्यं यावदष्टोत्तरं शतं धूपकडुच्छु-
 कानामिति । एवं जम्बवाः सुदर्शनायाः पूर्वस्य भवनस्य दक्षिणतो दक्षिणपश्चिमस्य प्रासादावातंसकस्योत्तरतः; तथा दक्षिणाल्यस्य भव-
 नस्य पूर्वतो दक्षिणपूर्वस्य प्रासादावातंसकस्य पश्चिमदिशि, तथा दक्षिणाल्यस्य भवनस्य परतो दक्षिणपश्चिमस्य प्रासादावातंसकस्य पू-
 र्वतः; तथा पश्चाल्यस्य भवनस्य पूर्वतो दक्षिणपश्चिमस्य प्रासादावातंसकस्योत्तरतः; तथा पश्चिमस्य भवनस्योत्तरत उत्तरपश्चिमस्य प्रासा-
 दावातंसकस्य दक्षिणतः; तथोत्तरस्य भवनस्य पश्चिमायामुत्तरपश्चिमस्य प्रासादावातंसकस्य पूर्वतः; तथोत्तरस्य भवनस्य पूर्वत उत्तरपू-
 र्वस्य प्रासादावातंसकस्यापरतः प्रत्येकमेकैकः कूटः पूर्वोक्तप्रमाणो वक्तव्यः; तेषां च कूटानामुपरि प्रत्येकमेकैकं सिद्धायतनं, तानि च

सिद्धायतनानि पूर्ववद्वाच्यन्ति, उक्तं—“अद्भुतसद्गुणसत्तिसा सन्वे जंबून्यामया भणिया । तेसुपरि जिणभक्त्वा कोसपमाणा परम-
रम्या ॥ १ ॥” ‘जंबूए ष’मित्यादि, जम्ब्याः सुदर्शनाया द्वावृश नामभेयानि प्रशस्तानि, तयथा—‘सुदंसणे’त्यादि, शोभनं दर्शनं-
दृश्यमानता यस्या नयनमनोहारित्वात् सा सुदर्शना १, यथा च तस्याः शोभनदर्शनं तद्भाडे स्वयमेव सूत्रकृद् भावयिष्यति, ‘अ-
मोहा य’ इति मोघं-निष्कलं न मोघा असोघा अन्निष्कला इत्यर्थः, तथाहि—सा स्वस्वामिभावेन प्रतिपन्ना सती जम्बूद्वीपाधिपत्य-
शुपयन्नयति, तदन्तरेण तद्विगयसा स्वाभिमानसैन्यायोगात्, ततोऽनिष्कलेति २, ‘सुपबुद्धा’ इति सुष्टु-अतिशयेन प्रबुद्धेय प्रबुद्धा
मणिकनकरत्नानां निरन्तरं सर्वतश्चाकनित्येन सर्वकालयुन्निद्रेति भावः ३, ‘जसोहरा’ इति यशः सकलशुवनव्यापि धरतीति
यशोधरा लिहादित्वाद्वाच्, जम्बूद्वीपो हि विदितमहिमा शुवनन्तयेऽप्यनया जम्बूद्वीपलक्षितस्ततो भगति यथोक्तं यशोभारिलगस्याः ४,
‘सुमहा य’ इति शोभनं भद्रं-कल्याणं यस्याः ता सुभद्रा, सकलकालं कल्याणभागिनीत्यर्थः, न हि तस्याः कदाचिदप्युपद्रवाः संभ-
वन्ति, महर्द्धिकेनाधिष्ठितात् ५, ‘विसाला य’ इति विशाला-विस्तीर्णा आयामाकिरुम्भाभ्यागुभैस्तेन चाष्टयोजनप्रमाणत्वात् ६,
‘सुजाया’ इति शोभनं जातं-जन्म यस्याः सा सुजाता, विशुद्धमणिकनकरत्नमूलद्रव्यतया जन्मदोषपरहितेति भावः ७, ‘सुमणा
इय’ इति शोभनं मनो यस्याः सकाशाद् भवति सा सुमनाः, भवति हि तां पश्यतां महर्द्धिकानां मनः शोभनमतिरगणीयत्वात् ८,
‘विदेहजंबू’ इति, विदेहेषु जम्बूद्वीपेषु विदेहान्तर्गतोत्तरकुरुक्षुत्रतन्यासत्वात् ९, ‘सोमणसा’ इति सौमनस्यहेतुत्वात् सौमनसा,
नहि तां पश्यतः कस्यापि मनो दुष्टं भवति, केवलं तां दृष्ट्वा प्रीतमनास्तां तदधिष्ठातारं च प्रशंसतीति १०, ‘नियता’ इति नियता

१ अथो ऋषयः सुदर्शनाः सर्वे जम्बूद्वीपया भणिताः । तेसुपरि जिणभक्त्वाणि परमरम्याणि ॥ १ ॥

सर्वकालमवस्थिता शाश्वतत्वात् ११; 'नित्यमंडिता' सदा भूषणभूषितत्वात् १२ । 'सुंदसणाए' इत्यादि तान्येतानि सुदर्शनाया जम्बूवा द्वादश नामधेयानि ॥ सम्प्रति सुदर्शनाशब्दप्रवृत्तिनिमित्तं पिष्टुच्छिबुरिदमाह—'से केणट्टेणं भंते!' इत्यादि प्रतीतं, निर्वचनमाह—'गोयमे'त्यादि सुगमं, नवरम् 'अणादिए नामं देवे' इति, अनाहताः—अनादरक्रियाविपयीकृताः शेषा जम्बूद्वीपगता देवा येनासनोऽत्यद्भुतं महर्द्धिकत्वमीक्षमाणेन सोऽनाहताः; सकलनिर्वचनभावार्थश्चायं—यस्मादेवं महर्द्धिकोऽनाहतनामा देवस्तत्र परिवसति ततस्तस्य समस्ताऽपि स्फातिः तत्र कृतावासेति सा सुदर्शनाऽनाहता, राजधानीवक्तव्यताऽपि प्राग्वद्वक्तव्या, तदेवं यस्मादे-
 वरूपया जम्बूवोपलक्षित एष द्वीपस्तस्माज्जम्बूद्वीप इत्युच्यते, अथवेदं जम्बूद्वीपशब्दप्रवृत्तिनिमित्तमिति दर्शयति—'अदुत्तरं च ण'-
 मित्यादि, अथान्यत् जम्बूद्वीपशब्दप्रवृत्तिकारणमिति गम्यते, गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे उत्तरकुरुषु कुरुषु तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो जम्बूवृक्षा जम्बूवनानि जम्बूषण्डाः; इहैकजातीयवृक्षसमुदायो वनं, अनेकजातीयवृक्षसमूहो वनषण्डः; केवलं प्रधानेन व्यपदेश इति जम्बूवनं जम्बूषण्ड इति भेदेनोपात्तं, 'निचंक्षुमिया' इत्यादि विशेषणकदम्बकं प्राग्वत्, तत एष द्वीपो जम्बू-
 द्वीपः; तथा चाह—'से एणट्टेण'मित्यादि ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपगतचन्द्रादिसंख्यापरिज्ञानार्थमाह—

जंबूद्वीवे णं भंते! द्वीवे कति चंदा पभासिंसु वा पभासेति वा? कति सूरिया तंविंसु वा तवंति वा तविस्संति वा? कति नक्खत्ता जोयं जोयंसु वा जोयंति वा जोएस्संति वा? कति महग्गहा चारं चरिंसु वा चरिंति वा चरिस्संति वा? केवत्तिताओ तारागणकोडा-
 कोडीओ सोहंसु वा सोहंति वा सोहेस्संतिवा?, गोयमा! जंबूद्वीवे णं द्वीवे दो चंदा पभासिंसु

वा ३ दो स्त्रिया त्विसु वा ३ छप्पन्नं नक्खत्ता जोगं जोएंसु वा ३ छावत्तरं गहसतं चारं
चरिसु वा ३—एगं च सतसहसं तेत्तीसं खलु भवे सहस्साई। णव य सया पत्तासा तारागण-
कोडकोडीणं ॥ १ ॥ सोभिंसु वा सोभंति वा सोभिस्संति वा ॥ (सू० १५३)

‘जंबूद्वीवे णं भंते ! दीवे’ इत्यादि सुगमं, नवरं पट्पञ्चाशन्नक्षत्राणि एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाविंशतिर्नक्षत्राणां भावान्,
पट्सप्तं अष्टशतैकैकं शशिनं प्रत्यष्टाशीतेर्गृहाणां भावान्, तथैकस्य शशिनः परिवारे तारागणपरिमाणं पट्पृष्टिः सहस्राणि नव श-
तानि पञ्चसप्तत्यधिकानि कोटीकोटीनां, वक्ष्यति च—“छावट्टिसहस्साईं नव चैव. सयाईं पंचसयराईं । एगससीपरिवारो तारागण-
कोडिकोडीणं ॥ १ ॥” (६६९७५) जम्बूद्वीपे च द्वौ शशिनौ तदेतद् द्वाभ्यां गुण्यते ततः सूत्रोक्तं परिमाणं भवति—एकं शतसहस्रे
त्रयस्त्रिंशत्सहस्राणि नव शतानि पञ्चाशदधिकानि कोटीकोटीनामिति ॥ तदेवमुक्तो जम्बूद्वीपः, सम्प्रति लवणसगुद्रं विबुधुखिमाह—

जंबूद्वीवं णाम दीवं लवणे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते सव्वतो समंता संपरि-
खित्ता णं चिट्ठति ॥ लवणे णं भंते ! समुद्दे किं समचक्खवालसंठिते विसमचक्खवालसंठिते?,
गोयमा ! समचक्खवालसंठिए नो विसमचक्खवालसंठिए ॥ लवणे णं भंते ! समुद्दे केवतियं चक्क-
वालचिक्खवंभेणं ? केवतियं परिवलेवेणं पणत्ते ?, गोयमा ! लवणे णं समुद्दे दो जोयणसतसह-
स्साईं चक्खवालचिक्खवंभेणं पत्तरस जोयणसयसहस्साईं एगासीइसहस्साईं सयमेगोणचत्तालीसे
किंचिविसेसाहिए लवणेदधिणे चक्खवालपरिक्खेवेणं । से णं एक्काए पउमवरवेदियाए एगेण य

वणसंछेणं संवतो समंता संपरिक्खित्ते चिह्हइ, दोण्हवि वणणओ । सा णं पडमवर० अद्धजोयणं
 उद्धं० पंचधणुसयविकखंभेणं लवणसमुद्दसमियपरिक्खेवेणं, सेसं तहेव । से णं वणसंडे देसू-
 णाईं दो जोयणाईं जाव विहरइ ॥ लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स कति द्वारा पणत्ता?, गोयमा!
 चत्तारि द्वारा पणत्ता, तंजहा—विजये वेजयंते जयंते अपराजिते ॥ कहि णं भंते ! लवणसमु-
 द्दस्स विजए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! लवणसमुद्दस्स पुरत्थिमपेरंते धायइखंडस्स दीवस्स
 पुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीओदाए महानदीए उप्पि एत्थ णं लवणस्स समुद्दस्स विजए णामं
 दारे पणत्ते अट्ट जोयणाईं उद्धं उच्चत्तेणं चत्तारि जोयणाईं विकखंभेणं, एवं तं चेव सव्वं जहा
 जंबुदीवस्स विजयस्सरिसेवि (दारसरिसमेयंपि) रायहाणी पुरत्थिमेणं अण्णमि लवणसमुद्दे ॥
 कहि णं भंते ! लवणसमुद्दे वेजयंते नामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! लवणसमुद्दे दाहिणपेरंते घात-
 इसंडदीवस्स दाहिणद्धस्स उत्तरेणं सेसं तं चेव सव्वं ! एवं जयंतेवि, णवरि सीयाए महाणदीए
 उप्पि भाणियव्वे । एवं अपराजितेवि, णवरं द्विसीभागो भाणियव्वो ॥ लवणस्स णं भंते ! स-
 मुद्दस्स दारस्स य २ एस्स णं केवत्तियं अबाधाए अंतरे प्रणत्ते?, गोयमा!—‘त्तिणेव सतसह-
 स्सा पंचाणत्तिं भन्ने सहस्साईं । दो जोयणसत असिता कोसं दारंतरे लवणे ॥ १ ॥’ जाव

१ यथा अनेकेषु स्थानेष्वत्र मूलटीकापाठयोर्वैषम्यं तथाऽत्र क्वचित् आदर्शे चतुर्णामपि द्वाराणां सामर्थ्येण वर्णनं दृश्यते मूले, न च टीकासूत्राय प्रागुक्तं च तदित्युपेक्षितं.

अबाधाए अंतरे पणत्ते । लवणस्स णं पएसा धायहसंडं दीवं पुट्ठा, तहैव जहा जंबूदीवे धायह-
संडेवि सो च्चैव गमो । लवणे णं भंते ! समुद्दे जीवा उदाहत्ता सो च्चैव विही, एवं धायहसं-
डेवि ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ—लवणसमुद्दे २?, गोयमा ! लवणे णं समुद्दे उदगे आ-
विले रहले लोणे लिंदे खारए कडुए अप्पेज्जे बहूणं दुपयचउप्पयमियपसुपक्खिसिरीसवाणं
नणत्थ तज्जोणियाणं सत्ताणं, सोत्थिए एत्थ लवणाहिवई देवे महिद्धीए पलिओवमट्टिईए, से
णं तत्थ सामाणिय जाव लवणसमुद्दस्स सुत्थियाए रायहाणीए अण्णेसिं जाव विहरइ, से एएण-
ट्टेणं गो० ! एवं बुच्चइ लवणे णं समुद्दे २, अडुत्तरं च णं गो० ! लवणसमुद्दे सासए जाव णिच्चे ॥
(सू० १५४)

‘जंबूदीवं दीवं’मित्यादि जम्बूद्वीपं द्वीपं लवणो नाम समुद्रो ‘वृत्तः’ वर्तुलः, स च चन्द्रमण्डलवन्मध्यपरिपूर्णोऽपि शक्नोते तत
आह—‘वलयाकारसंस्थानसंस्थितः’ वलयाकारं—मध्यशुपिरं यत्संस्थानं तेन संस्थितो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः ‘सर्वतः’ सर्वोसु
दिक्षु ‘समन्ततः’ सागस्येन ‘परिक्षिप्य’ वेष्टयित्वा तिष्ठति ॥ ‘लवणे णं भंते !’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः किं समचक्रवा-
लसंस्थितो यद्वा विपमचक्रवालसंस्थितः ?, चक्रवालसंस्थानस्योभयथाऽपि दर्शनात्, भगवानाह—गौतम ! समचक्रवालसंस्थितः सर्वत्र
द्विलक्ष्यो जनप्रमाणतया चक्रवालस्य भावात्, नो विपमचक्रवालसंस्थितः ॥ सम्प्रति चक्रवालविष्कम्भादिपरिमाणमेव पृच्छति—
‘लवणे णं भंते ! समुद्दे’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेन, जम्बूद्वीपविष्कम्भादे-

तद्विष्कम्भस्य द्विगुणत्वात्, पञ्चदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सहस्राणि शतमेकोनचत्वारिंशं च किञ्चिद्विशेषोऽपि परिक्षेपेण, परिक्षेपप्रमाणं चैतत् परिधिगणितभावनया स्वयं भावनीयं क्षेत्रसमासटीकातो वा परिभावनीयम् ॥ 'से ण'मित्यादि, 'सः' लवणनामा समुद्र एकया पद्मवरवेदिकाया, अष्टयोजनोच्छ्रितजगत्पुपरिभाविन्येति गम्यते, एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षितः, सा च पद्मवरवेदिकाऽर्द्धयोजनमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन पञ्चधनुःशतानि विष्कम्भतः परिक्षेपतो लवणसमुद्रपरिक्षेपप्रमाणा, वनखण्डो देशोने द्वे योजने, अभ्यन्तरोऽपि पद्मवरवेदिकाया वनखण्ड एवंप्रमाण एव, उभयोरपि वर्णनं जम्बूद्वीपपद्मवरवेदिकावनखण्डवत् ॥ सम्प्रति द्वारवक्तव्यतामभित्सुरिदमाह—'लवणस्स णं भंते!' इत्यादि, लवणस्य भदन्त! समुद्रस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! चलारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयवैजयन्तजयन्तापराजिताख्यानि ॥ 'कहि ण'मित्यादि, क भदन्त! लवणसमुद्रस्य विजयनाम द्वारं प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम!, लवणसमुद्रस्य पूर्वपर्यन्ते धातकीखण्डद्वीपपूर्वार्द्धस्य 'पञ्चस्थिमेण'न्ति पश्चिमभागे शीतोदाया महानद्या उपर्यत्रान्तरे लवणसमुद्रस्य विजयनाम द्वारं प्रज्ञप्तं, अष्टौ योजनान्यूर्द्धमुच्चैस्त्वेन । एवं जम्बूद्वीपगतविजयद्वारसदृशमेतदपि वक्तव्यं यावद्बहून्ग्रहण्यष्टौ मङ्गलकानि यावद्बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति ॥ सम्प्रति विजयद्वारनामनिबन्धनं प्रतिपिपादयिषुरिदमाह—'से केणट्टेणं भंते' इत्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते—विजयद्वारं विजयद्वारम्? इति, भगवानाह—गौतम! विजये द्वारे विजयो नाम देवो महर्द्धिको यावद् बहूनां विजयाराजधानीवास्तव्यानां वानमन्तराणां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावत्परिवसति, ततो विजयदेवस्वामिकत्वाद् विजयमिति, तथा चाह—'से एणट्टेण'मित्यादिसुगमं ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! विजयद्वारस्य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०२ ॥

पूर्वस्थां दिशि तिर्यगसङ्क्षेपान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्वसिन् लवणसमुद्रे 'द्वादश योजनसहस्राण्यवगायात्रान्तरे विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, सा च जम्बूद्वीपविजयद्वाराधिपतिविजयाराजधानीनद्वक्तव्या ॥ सम्प्रति वैजयन्तद्वारप्रतिपादनार्थमाह—'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! लवणस्य समुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, भगवानाह—गौतम! लवणसमुद्रस्य दक्षिणपर्यन्ते धातकीखण्डद्वीपदक्षिणार्धस्योत्तरतोऽत्र लवणसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, एतद्वक्तव्यता सर्वाऽपि विजयद्वारवदवसेया, नवरं राजधानी वैजयन्तद्वारस्य दक्षिणतो वेदितव्या ॥ जयन्तद्वारप्रतिपादनार्थमाह—'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! लवणसमुद्रस्य जयन्तं द्वारं प्रज्ञप्तं, भगवानाह—गौतम! लवणसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्ते धातकीखण्डपश्चिमार्धस्य पूर्वतः शीताया महा-नद्या उपरि लवणस्य समुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तद्वक्तव्यताऽपि विजयद्वारवद् वक्तव्या, नवरं राजधानी जयन्तद्वारस्य पश्चिमभागे वक्तव्या ॥ अपराजितद्वारप्रतिपादनार्थमाह—'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! लवणस्य समुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, भगवानाह—गौतम! लवणसमुद्रस्य दक्षिणतोऽत्र लवणस्य समुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं । एतद्वक्तव्यताऽपि विजयद्वारत्रिखण्डेषोपा वक्तव्या, नवरं राजधानी अपराजितद्वारस्योत्तरतोऽवसातव्या ॥ सम्प्रति द्वारस्य द्वारस्थान्तरं प्रतिपादयितुकाम आह—'लवणस्स णं भंते!' इत्यादि, लवणस्य भदन्त! समुद्रस्य द्वारस्य '२ 'एस ण'मिति एतद् अन्तरं कियत्या 'अवाधया' अन्तरालत्वाव्याघातरूपया प्रज्ञप्तं, भगवानाह—गौतम! त्रीणि योजनशतसहस्राणि पञ्चनवतिः सहस्राणि अशीते द्वे योजनशते क्रोशश्चैको द्वारस्य द्वारस्थावाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथाहि—एकैकस्य द्वारस्य पृथुलं चलारि योजनानि, एकैकस्मिन् द्वारे एकैका द्वारशाखा क्रोशबाहल्या, द्वारे च द्वे द्वे शाले, तत एकैकस्मिन् द्वारे पृथुलं सामस्येन चिन्त्यमानं सार्द्धयो-

३ प्रतिपत्तौ
लवणाधि०
उद्देशः २
सू० १५४

॥ ३०२ ॥

जनचतुष्टयप्रमाणं प्राप्यते, चतुर्णामपि द्वाराणामेकत्र पृथुलमीलने जातान्यष्टादश योजनानि, तानि लवणसमुद्रपरिरयपरिमाणत्वं
 पञ्चदश शतसहस्राणि एकाशीतिःसहस्राणि एकोनचत्वारिंशं योजनशतं इत्येवंपरिमाणाद्गणनीयन्ते, अपनीय च यच्छेषं तस्य चतु-
 र्भिर्भागोऽपहृते यदागच्छति तत् द्वाराणां परस्परमन्तरपरिमाणं, तच्च यथोक्तमेव, उक्तं च—“आसीया दोन्नि सया पणनउइसह-
 स्स तिन्नि लक्खा य । कोसो य अंतरं सागरस्स दाराण विन्नेयं ॥१॥” ‘लवणस्स णं भंते ! समुद्रस्स पदेसा’ इत्यादि सूत्रचतुष्टयं
 प्राग्वद्भावनीयम् ॥ सम्प्रति लवणसमुद्रतामान्वर्थं पृच्छति—‘से केणहेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—लवणः समुद्रो
 लवणः समुद्रः ? इति, भगवानाह—नौतम ! लवणस्य समुद्रस्य उदकः ‘आविल्लम्’ अविमलमस्वच्छं प्रकृत्या ‘रइलं’ रजोवत्, जलवृद्धि-
 हानिभ्यां पङ्कवहुलमिति भावः, लवणं सान्निपातिकरसोपेतत्वास्त्रिन्द्रं गोवराक्ष(ब्य)रसविशेषकलितत्वात्, ‘क्षारं’ तीक्ष्णं लवणरसविशे-
 पवत्त्वात्, ‘कडुकं’ कडुकरसोपेतत्वात्, अत एवोपद्रवव्रतादायेयं, केयामपेयम् ?—चतुष्पदमृगपक्षसरीसृपाणां, नान्यत्र ‘तयोनिकेभ्यः’
 लवणसमुद्रयोनिभ्यः सत्त्वेभ्यस्तेषां पेयमिति भावः, तद्योनिकतया तेषां तदाहारकत्वात्, तदेवं यस्मात्तस्योदकं लवणमतोऽसौ
 लवणः समुद्र इति, अन्यच्च ‘सुट्टिए लवणाहिवई’ इत्यादि सुगमं, तवरमेप भावार्थः—यस्मात् सुस्थितनामा तदधिपतिः—लवणाधिपति-
 रिति स्वकल्पपुस्तके प्रसिद्धम्, आधिपत्यं च तस्याधिकृतसमुद्रस्य विषये नान्यस्य ततोऽप्यसौ लवणसमुद्र इति, तथा चाह—‘से
 एण्णहेण’मित्यादि ॥ सम्प्रति लवणसमुद्रगतचन्द्रादिसङ्ख्यापरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

लवणे णं भंते ! समुदे कति चंदा पभासिंसु वा पभासिंसति वा ? एवं पंचणह्वि
 पुच्छा, गोयमा ! लवणसमुदे चत्तारि चंदा पभासिंसु वा ३ चत्तारि सूरिया तविंसु वा ३ बार-

सुत्तरं नक्खत्तासयं जोगं जोएंसु वा ३ तिणिण बावण्णा महग्गहसया चारं चरिंसु वा ३
दुणिण सयसहस्सा सत्तट्ठिं च सहस्सा नव य सया तारागणकोडाकोडीणं सोभं सोभिंसु
वा ३ ॥ (सू० १५५)

‘लवणे णं भंते ! समुद्दे’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! चत्वारश्चन्द्राः प्रभासन्ते प्रभासिष्यन्ते, चत्वारः सूर्यास्तापितवन्तस्तापयन्ति तापयिष्यन्ति, ते च जम्बूद्वीपगतचन्द्रसूर्यैः सह समश्रेण्या प्रतिबद्धा वेदितव्याः, तद्यथा—द्वौ सूर्यौ एकस्य जम्बूद्वीपगतस्य सूर्यस्य श्रेण्या प्रतिबद्धौ, द्वौ सूर्यौ द्वितीयस्य जम्बूद्वीपगतस्य सूर्यस्य, तथा द्वौ चन्द्रमसावेकस्य जम्बूद्वीपगतस्य चन्द्रस्य समश्रेण्या प्रतिबद्धौ, द्वौ द्वितीयचन्द्रस्य, तौ चैवम्—यदा जम्बूद्वीपगत एकः सूर्यो मेरोर्दक्षिणतश्चारं चरति तदा लवणसमुद्रेऽपि तेन सह समश्रेण्या प्रतिबद्ध एकः शिखाया अभ्यन्तरं चारं चरति द्वितीयस्तैनैव सह श्रेण्या प्रतिबद्धः शिखायाः परतः, तदैव च यो जम्बूद्वीपे मेरोरुत्तरतश्चारं चरति तेन सह समश्रेण्या प्रतिबद्धो लवणसमुद्रे उत्तरत एकः शिखाया अभ्यन्तरं चारं चरति, द्वितीयस्तु तेनैव सह समश्रेण्या प्रतिबद्धः शिखायाः परतः, एवं चन्द्रमसोऽपि जम्बूद्वीपगतचन्द्राभ्यां सह समश्रेणिप्रतिबद्धा भावनीयाः, अत एव जम्बूद्वीप इव लवणसमुद्रेऽपि यदा मेरोर्दक्षिणतो दिवसः संभवति तदा मेरोरुत्तरतोऽपि लवणसमुद्रे दिवसः, यदा च मेरोरुत्तरतो लवणसमुद्रे दिवसस्तथा दक्षिणतोऽपि दिवसस्तदा च पूर्वस्यां पश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रे रात्रिः, यदा च मेरोः पूर्वस्यां दिशि लवणसमुद्रे दिवसस्तदा पश्चिमायां दिवसः, यदा च पश्चिमायां दिवसस्तदा पूर्वदिश्यपि, तदा च मेरोर्दक्षिणत उत्तरतश्च नियमतो रात्रिः, एवं धातकीखण्डादिष्वपि भावनीयं, तद्गतानामपि चन्द्रसूर्याणां जम्बूद्वीपगतचन्द्रसूर्यैः सह समश्रेण्या

व्यवस्थितं त्वात्, उक्तं च सूर्यप्रज्ञप्तौ—“जया णं लवणसमुद्दे दाहिणड्ढे दिवसे भवइ तथा णं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ, जया णं उत्तर-
रड्ढे दिवसे हवइ तथा णं लवणसमुद्दे पुरत्थिमपञ्चत्थिमेणं राई भवइ, एवं जहा जंबूदीवे दीवे तहेव” तथा “जया णं धायईसंडे दीवे
दाहिणड्ढे दिवसे भवइ तथा णं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ तथा णं धायईसंडे दीवे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपञ्च-
त्थिमेणं राई हवइ, एवं जहा जंबूदीवे दीवे तहेव, कालोए जहा लवणे तहेव” तथा “जया णं अन्भितरपुक्खरखे दाहिणड्ढे दिवसे
भवइ तथा णं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ, जया णं उत्तरड्ढे दिवसे हवइ तथा णं अन्भितरड्ढे मंदराणं पव्वयाणं पुरत्थिमपञ्चत्थिमेणं
राई हवइ, सेसं जहा जंबूदीवे तहेव” आह—लवणसमुद्दे षोडश योजनसहस्रप्रमाणा शिखा ततः कथं चन्द्रसूर्योणां तत्र तत्र देशे
चारं चरतां न गतिव्याघातः?, उच्यते, इह लवणसमुद्रवर्जेषु शेषेषु द्वीपसमुद्रेषु यानि ज्योतिष्कविमानानि तानि सर्वोप्यपि सामान्य-
रूपस्फटिकमयानि, यानि पुनर्लवणसमुद्रे ज्योतिष्कविमानानि तानि तथाजगत्स्वाभाव्यादुदकस्फाटनखभावस्फटिकमयानि, तथा
चोक्तं सूर्यप्रज्ञप्तिनियुक्तौ—“जोइसियविमाणाइं सव्वाइं हवंति फलिहमइयाइं । दगफालियामया पुण लवणे जे जोइसविमाणा ॥१॥”
ततो न तेषामुदकमध्ये चारं चरतामुदकेन व्याघातः, अन्यच्च शेषद्वीपसमुद्रेषु चन्द्रसूर्यविमानान्यघोलेश्याकानि यानि पुनर्लवणसमुद्रे
तानि तथाजगत्स्वाभाव्यादूर्ध्वलेश्याकानि तेन शिखायामपि सर्वत्र लवणसमुद्रे प्रकाशो भवति, अयं चार्थः प्रायो बहूनामप्रतीत इति
संवादार्थमेतदर्थप्रतिपादको जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणविरचितो विशेषणवतीग्रन्थ उपदर्शयते—“सोलससाहसियाए सिहाए कइं जो-
इसियविघातो न भवति?, तत्थ भन्नइ—जेण सूरपन्नत्तीए भणियं—“जोइसियविमाणाइं सव्वाइं हवंति फलिहमइयाइं । दगफालिया
मया पुण लवणे जे जोइसविमाणा ॥ २ ॥” जं सव्वदीवसमुद्देसु फालियामयाइं लवणसमुद्दे चैव केवलं दगफालियामयाइं तत्थ इद-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०४ ॥

मेव कारणं मा उदगेण विघातो भवत इति, जंबूसूरपत्रत्तीए चैव भणियं—“लवणंभि उ जोइसिया उणुलेसा ह्वंति नायव्वा । तेण परं जोइसिया अहलेसागा गुणेयव्वा ॥ १ ॥” तंपि उदगमालावभासणत्थमेव लोगठिई एसा” इति । तथा द्वादशं नक्षत्रशतं एवं-
चत्वारो हि लवणसमुद्रे शशिनः, एकैकस्य च शशिनः परिवारेऽष्टाविंशतेत्यनुभिर्गुणेने भवति द्वादशोत्तरं शतमिति । त्रीणि द्विपञ्चाशदधिकानि महाग्रहशतानि, एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाशीतिग्रहाणां भावात्, द्वे शतसहस्रे सप्तपष्टिः सहस्राणि नव शतानि तारागणकोटीकोटीनाम् २६७९००००००००००००००, उक्तम्—“चत्वारि भेव चंवा चत्वारि य सूर-
रिया लवणतोए । चारं नक्षत्ररासयं गहाण तिन्नेव यावज्जा ॥ १ ॥ दो चैव सयसहस्सा सत्तही सल्लु भवे सहस्सा य । नव य सया लवणजले तारागणकोडिकोडीणं ॥ २ ॥” इह लवणसमुद्रे चतुर्दश्यादियु तिथिषु नदीमुत्तानामापूर्णतो जलमतिरेकेण प्रयच्छमानमु-
पलक्ष्यते तत्र कारणं पिपृच्छिषु रिद्धमाह—

कम्हा णं भंते ! लवणसमुद्रे चाउदइसदुद्धिदुण्डिपुणिमासिणीसु अतिरेगं २ चटुति वा हायति
चा?, गोयमा ! जंबुधीयस्स णं दीचस्स चउधिसिं चाहिरिह्लाओ चेशयंताओ लवणसमुदं पंचाण-
उतिं २ जोयणसहस्सादं ओगाहिता एत्थ णं चत्तारि महालिंजरसंठाणसंठिया महइमहालया
महापायाला पणत्ता, तंजहा—चलयासुहे केतूए जूवे ईसरे, ते णं महापाताला एगमेगं
जोयणसयसहस्सं उव्वेहेणं मूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं मज्जे एगपदेसियाए सेवीए
एगमेगं जोयणसतसहस्सं विक्खंभेणं उव्वरिं सुहमूले दस जोयणसहस्साइं विक्खंभेणं ॥ तेसि णं

३ प्रतिपत्तौ
लवणे
वेलावृद्धिः
उद्देशः २
सू० १५६

॥ ३०४ ॥

महापायालाणं कुड्डा सव्वत्थ समा दंसजोयणंसतबाहल्ला पणत्ता सव्ववहरामया अच्छा जाव
पडिरूवा ॥ तत्थ णं बहवे जीवा पोगगला य अवक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवचयंति सासया णं
ते कुड्डा दन्नदुयाए वणणपल्लवेहिं० असासया ॥ तत्थ णं चत्तारि देवा महिड्डीया जाव पलिओ-
वमड्ढितीया परिवसंति, तंजहा—काले महाकाले वेलंबे पभंजणे ॥ तेसि णं महापायालाणं
तओ तिभागा पणत्ता, तंजहा—हेड्डिल्ले तिभागे मड्डिल्ले तिभागे उवरिसे तिभागे ॥ ते णं ति-
भागा तेत्तीसं जोयणसहस्सा तिप्पिण य तेत्तीसं जोयणसतं जोयणतिभागं च बाहल्लेणं । तत्थ
णं जे से हेड्डिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकाओ संचिड्ढति, तत्थ णं जे से मड्डिल्ले तिभागे एत्थ णं
वाउकाए य आउकाए य संचिड्ढति, तत्थ णं जे से उवरिल्ले तिभागे एत्थ णं आउकाए संचि-
ड्ढति, अदुत्तरं च णं गोयमा ! लवणसमुदे तत्थ २ देसे बहवे खुड्डालिंजरसंठाणसंठिया खुड्ड-
पायालकलसा पणत्ता, ते णं खुड्डा पाताला एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले एगमेगं जो-
यणसतं विक्खंभेणं मज्झे एगपदेसियाए सेट्ठिए एगमेगं जोयणसहस्सं विक्खंभेणं उप्पिं मुह-
मूले एगमेगं जोयणसतं विक्खंभेणं ॥ तेसि णं खुड्डागपायालाणं कुड्डा सव्वत्थ समा दस जोय-
णां बहल्लेणं पणत्ता सव्ववहरामया अच्छा जाव पडिरूवा । तत्थ णं बहवे जीवा पोगगला य जाव
असासयावि, पत्तेयं २ अद्धपलिओवमड्ढितीताहिं देवताहिं परिग्गहिया ॥ तेसि णं खुड्डगपाता-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०५ ॥

लाणं ततो तिभागा प०, तंजहा—हेट्टिल्ले तिभागे मज्झिल्ले तिभागे उवरिल्ले तिभागे, ते णं तिभागा तिण्णि तेत्तीसे जोयणसते जोयणतिभागं च बाहल्लेणं पणत्ते । तत्थ णं जे से हेट्टिल्ले तिभागे एत्थ णं वाउकाओ मज्झिल्ले तिभागे वाउआए आउयाते य उवरिल्ले आउकाए, एवामेव सपुव्वा-वरेणं लवणसमुद्दे सत्त पायालसहस्सा अट्ट य चुलसीता पातालसता भवंतीति मक्खाया ॥ तेसि णं महापायालाणं खुहुगपायालाण य हेट्टिममज्झिमिल्लेसु तिभागेसु बहवे ओराला वाया संसेयंति संमुच्छिमंति एयंति चलंति कंपंति खुब्भंति घट्टंति फंदंति तं तं भावं परिणमंति तथा णं से उदए उण्णामिज्जति, जया णं तेसिं महापायालाणं खुहुगपायालाण य हेट्टिल्लमज्झिल्लेसु तिभागेसु नो बहवे ओराला जाव तं तं भावं न परिणमंति तथा णं से उदए नो उन्नामिज्जइ अंतरावि य णं ते वायं उदीरंति अंतरावि य णं से उदगे उण्णामिज्जइ अंतरावि य ते वाया नो उदीरंति अंतरावि य णं से उदगे णो उण्णामिज्जइ, एवं खलु गीयमा ! लवणसमुद्दे चाउइसट्टसु-धिट्टपुण्णमासिणीसु अइरेगं २ बह्वति वा हायति वा ॥ (सू० १५६)

‘कग्हा णं भंते !’ इत्यादि, कस्साइदन्त ! लवणसमुद्रे चतुर्दश्यट्टम्युधिट्टपौर्णमासीयु तिथियु, अत्रोद्धिष्टा—अमावास्या पौर्णमासी प्रतीता, पूर्णो मासो यस्यां सा पौर्णमासी, ‘प्रहादित्वात्स्वार्थेऽण्’ अन्ये तु व्याचक्षते—पूर्णो माः—चन्द्रमा अस्यामिति पौर्णमासी, अण् तथैव, प्राकृतत्वाच्च सूत्रे ‘पुण्णमासिणी’ति पाठः, ‘अइरेगं अइरेगं’ अतिशयेन वर्द्धते हीयते वा ?, मग नानाह—गौतम !

३ प्रतिपत्तौ
लवणे
वेलावृद्धिः
उद्देशः २
सू० १५६

॥ ३०५ ॥

जम्बूद्वीपे द्वीपे यो मन्दूरपर्वतस्तस्य चतसृषु पूर्वीदिषु दिक्षु लवणसमुद्रं पञ्चनवति पञ्चनवति योजनसहस्राण्यग्रात्रान्तरे चत्वारो
‘महदमहालया’ अतिशयेन महान्तो महालिङ्गरं-महापिडहं तत्संस्थानसंस्थिताः, क्वचित् ‘महारंजरसंठाणसंठिया’ इति पाठस्तत्रा-
रञ्जरः-अलिञ्जर इति, महापातालकलशाः प्रज्ञप्ताः, उक्तं च—“पणनउइसहस्साइं ओगाहिता चउदिसिं लवणं । चउरोडलिंजरसं-
ठाणसंठिया होंति पायाला ॥ १ ॥” तानेव नामतः कथयति, तद्यथा-मेरोः पूर्वस्थां विशि वडवामुखः दक्षिणस्थां केयूपः अपरस्थां
शूपः उत्तरस्थामीश्वरः, ते चत्वारोऽपि महापातालकलशा एकैकं योजनशतसहस्रं-लक्षं उद्वेधेन मूले दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन
तत ऊर्ध्वं एकप्रादेशिक्या श्रेण्या विष्कम्भतः प्रवर्द्धमाना २ मध्ये एकैकं योजनशतसहस्रं विष्कम्भेन तत ऊर्ध्वं भूयोऽप्येकप्रादेशिक्या
श्रेण्या विष्कम्भतो हीयमाना हीयमाना उपरि मुलमूले दश योजनसहस्राणि विष्कम्भतः, उक्तञ्च—“जोयणसहस्सइसगं मूले उवदिं
च होंति विच्छिण्णा । मज्जे य सयसहस्सं तेत्तियमेत्तं च ओगाढा ॥ १ ॥” ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां महापातालकलशानां कुड्याः
सर्वत्र समा दश योजनशतबाहल्या योजनसहस्रबाहल्या इत्यर्थः, सर्वासना वज्रमयाः ‘अच्छा जाव पडिरुवा’ इति प्राग्वत् ॥ ‘तत्थ
ण’मित्यादि, तेषु वज्रमयेषु कुड्येषु बहवो जीवाः पृथिवीकायिकाः पुद्गलाश्च ‘अपक्रामन्ति’ गच्छन्ति ‘व्युत्क्रामन्ति’ उत्पद्यन्ते
जीवा इति सामर्थ्याद्भ्रम्यं, जीवानामेवोत्पत्तिधर्मकतया प्रसिद्धत्वात्, ‘चीयन्ते’ चयमुपगच्छन्ति ‘उपचीयन्ते’ उपचयमायान्ति,
एतच्च पदद्वयं पुद्गलापेक्षं, पुद्गलानामेव चयापचयधर्मकतया व्यवहारात्, तत एवं सकलकालं तदाकारस्य सदाऽवस्थानात् शाश्वतास्ते
कुड्या द्रव्यार्थतया प्रज्ञप्ताः, वर्णपर्यायैः रसपर्यायैः गन्धपर्यायैः पुनरशाश्वताः, वर्णोदीनां प्रतिक्षणं कियत्कालादूर्ध्वं वाऽ-
न्यथाऽन्यथा भवनात् ॥ ‘तत्थ ण’मित्यादि, तत्र तेषु चतुर्षु पातालकलशेषु चत्वारो देवा महर्द्धिका यावत्करणामहाद्युतिका इत्यादि

परिग्रहः, पत्योपमस्थितिकाः परिवसन्ति, तद्यथा—‘काले’ इत्यादि, धडवायुले कालः केयूपे महाकालः यूपे वेल्म्वः ईश्वरे प्रभ-
ञ्जनः ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां महापातालकलशानां प्रत्येकं प्रत्येकं त्रयस्त्रिभागाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—अधस्तनस्त्रिभागो मध्यमस्त्रिभाग
उपरितनस्त्रिभागः ॥ ‘ते ण’मित्यादि, ते त्रयोऽपि त्रिभागास्त्रयस्त्रिंशद् योजनसहस्राणि त्रीणि योजनशतानि त्रयस्त्रिंशानि योजनत्रि-
भागं च बाह्येन प्रज्ञप्ताः । तत्र चतुर्ध्वपि पातालकलशेषु अधस्तनेषु त्रिभागेषु वातकायः संतिष्ठति, मध्येषु त्रिभागेषु वायुकायो-
ऽकायश्च, उपरितनेषु त्रिभागेष्वप्काय एव । ‘अदुत्तरं च ण’मित्यादि, अथान्यद् गौतम ! लवणसमुद्रे ‘तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं’
इति तेषां पातालकलशानामन्तरेषु तत्र २ देशेषु तत्र २ प्रदेशेषु छुल्लारजरसंस्थानसंस्थिताः क्षुल्लाः पातालकलशाः प्र-
ज्ञप्ताः; ते क्षुल्लाः पातालकलशा एकमेकं योजनसहस्रयुद्धेन मूले एकैकं योजनशतं विष्कम्भेन मध्ये एकैकं योजनसहस्रं विष्कम्भेन
उपरि मुखमूले एकैकं योजनशतं विष्कम्भेन ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां क्षुल्लकपातालकलशानां कुह्याः सर्वत्र समा दश दश योज-
नानि बाह्येतः; उक्तञ्च—‘जोयणसयविच्छिण्णा मूले उवरि दस सयाणि मज्झंभि । ओगाढा य सहस्सं दसजोयणिया य से
कुह्वा ॥ १ ॥’ ‘सव्ववइरामया’ इत्यादि प्राग्बद् यावत् ‘फासपज्जवेहिं असासया’ इति, प्रत्येकं २ तेऽर्द्धपत्योपमस्थितिकाभि-
देवताभिः परिगृहीताः ॥ ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां क्षुल्लकपातालकलशानां प्रत्येकं २ त्रयस्त्रिभागाः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—अधस्तनस्त्रिभागो
मध्यमस्त्रिभाग उपरितनस्त्रिभागः । ‘ते ण’मित्यादि, ते त्रिभागाः प्रत्येकं त्रीणि योजनशतानि ‘त्रयस्त्रिंशानि’ त्रयस्त्रिंशदधिकानि
योजनत्रिभागं च बाह्येन प्रज्ञप्ताः; तत्र सर्वेषामपि क्षुल्लकपातालकलशानामधस्तनेषु त्रिभागेषु वायुकायः संतिष्ठति, मध्येषु त्रिभागेषु
वायुकायोऽप्कायश्च, उपरितनेषु त्रिभागेष्वप्कायः संतिष्ठति, एवमेव ‘सपूर्वापरेण’ पूर्वोपरसमुदायसङ्ख्यायां सप्त पातालकलशसहस्राणि

क्षुल्लकपातालकलशसहस्राणि, अष्टौ च पातालकलशशतानि—क्षुल्लकपातालकलशशतानि ‘चतुरशीतानि’ चतुरशीत्याधिकानि भवन्ती-
 त्याख्यातं मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः, उक्तञ्च—“अत्रेवि यं पायाला खुड्डालंजरंगसंठिया लवणे । अट्टसया खुड्डालंजरंगसंठिया लवणे । अट्टसया खुलसीया सत्त सहस्सा य
 सन्वेवि ॥ १ ॥ पायालाण विभागां सव्वाणवि तिन्नि विन्नेया । हेट्टिमभागे वाळ मज्जे वाळ य उदगं च ॥ २ ॥ उवरिं
 उदगं भणियं पढमगवीएसु वाउ संखुभिओ । उडुं वामइ उदगं परिवडुइ जलनिही खुभिओ ॥ ३ ॥” ‘तेसि ण’मित्यादि, तेषां
 ‘क्षुल्लकपातालानां’ क्षुल्लकपातालकलशानां महापातालानां चाधस्तनमध्येषु त्रिभागेषु तथाजगत्स्थितिस्वभाव्यात् प्रतिदिवसं द्विकृतवस्त-
 त्नापि चतुर्दश्यादिषु तिथिष्वतिरेकेण ‘बहवः’ अतिप्रमूताः ‘उदाराः’ ऊर्द्धूगमनस्वभावाः प्रबलशक्तयश्च, उत्-प्राबल्येन आरो येपां
 ते उदारा इति व्युत्पत्तेः, ‘वाताः’ वायवः ‘संस्विद्यन्ते’ उत्पत्त्यभियुक्तीभवन्ति ततः क्षणानन्तरं ‘संमूर्च्छन्ति’ संमूर्च्छजन्मना लब्धा-
 त्मलाभा भवन्ति ततः ‘चलन्ति’ कम्पन्ते वातानां चलनस्वभावत्वात्; ततः ‘घट्टन्ते’ परस्परं सङ्घट्टमाप्नुवन्ति; तदनन्तरं ‘क्षु-
 भ्यन्ते’ जातमहाद्भुतशक्तिकाः सन्त ऊर्द्धूमितस्ततो विप्रसरन्ति, ततः ‘उदीरयन्ति’ अन्यान् वातान् जलमपि चोत्-प्राबल्येन प्रेर-
 यन्ति, तं तं देशकालोचितं मन्दं तीव्रं मध्यमं वा भावं परिणामं ‘परिणमन्ति’ धातूनामनेकार्थत्वात् प्रपद्यन्ते । ‘जया णं तेसिं खुड्डा-
 पायालाण’मित्यादि सुगमं भावितत्वात् । ‘तया ण’मित्यादि, तदा णमिति वाक्यालङ्कारे ‘तद्’ उदकम् ‘उच्चासिज्जन्ते’ उच्चास्यते

१ अन्येऽपि च पातालकलशाः क्षुद्रारंजरसंस्थिता लवणे । अष्ट शतानि चतुरशीतीति सप्त सहस्राणि च संवेऽपि ॥ १ ॥ पातालानां विभागाः सर्वेषामपि
 त्रयंल्लयो विज्ञेयाः । अधस्तनभागे वायुः, मध्ये वायुश्च उदकं च ॥ २ ॥ उपरित्तभागे उदकं भणितं, प्रथमद्वितीययोः वायुः संक्षुभित । ऊर्द्धं वामयति (निष्काश-
 यति) उदकं परिवर्द्धते जलनिधिः क्षुभितः ॥ ३ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३०७ ॥

ऊर्द्धुमुत्क्षिप्यत इति भावः । 'जया ण'मित्यादि, यदा पुनः 'ण'मिति पुनरर्थे निपातानामनेकार्थत्वात्, तेषां छुल्लकपातालानां महापा-
तालानां चाधस्तनमध्यमेषु त्रिभागेषु नो बहव उदारा वाताः संस्विद्यन्ते इत्यादि प्राग्वत् 'तया ण'मित्यादि तदा तदुदकं 'नोन्नाम्यते'
नोर्द्धुमुत्क्षिप्यते उत्क्षेपकाभावात्, एतदेव स्पष्टतरमाह—'अंतराविय ण'मित्यादि, 'अन्तरा' अहोरात्रमध्ये द्विकृत्वः प्रतिनियते
कालविभागे पक्षमध्ये चतुर्दश्यादिषु तिथिष्वतिरेकेण ते वाताः तथाजगत्स्वाभाव्यादुदीर्यन्ते धातूनामनेकार्थत्वादुत्पद्यन्ते, ततोऽन्तरा-
अहोरात्रमध्ये द्विकृत्वः प्रतिनियते कालविभागे पक्षमध्ये चतुर्दश्यादिषु तिथिषु अतिरेकेण तत उदकमुन्नाम्यते । 'अंतराविय ण'मि-
त्यादि, 'अन्तरा' प्रतिनियतकालविभागादन्यत्र ते वाताः 'नोदीर्यन्ते' नोत्पद्यन्ते, तदभावात् 'अन्तरा' प्रतिनियतकालविभागाद-
न्यत्र कालविभागे उदकं नोन्नाम्यते उन्नामकाभावात्, तत एवं खलु गौतम ! लवणसमुद्रे चतुर्दश्यादिषु तिथिषु 'अ-
तिरेकमतिरेकम्' अतिशयेनातिशयेन वर्द्धते हीयते वेति ॥ तदेवं चतुर्दश्यादिषु तिथिष्वतिरेकेण जलवृद्धौ कारणमुक्तमिदानीमहोरात्र-
मध्ये द्विकृत्वोऽतिरेकेण जलवृद्धौ कारणमभिधिसुराह—

लवणे णं भंते ! समुद्राए तीसाए सुहुत्ताणं कतिखुत्तो अतिरेगं २ बह्वति वा हायति वा ? , गो-
यमा ! लवणे णं समुदे तीसाए सुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अतिरेगं २ बह्वति वा हायति वा ॥ से केणडे-
णं भंते ! एवं बुचइ-लवणे णं समुदे तीसाए सुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं २ बह्वइ वा हायइ वा ? ,
गोयमा ! उहुमंतेसु पायालेसु बह्वइ आपूरितेसु पायालेसु हायइ, से तेणट्ठेणं गोयमा ! लवणे
णं समुदे तीसाए सुहुत्ताणं दुक्खुत्तो अइरेगं अइरेगं बह्वइ वा हायइ वा ॥ (सू० १५७)

३ प्रतिपत्तौ
लवणे
वेलावृद्धिः
उद्देशः २
सू० १५७

॥ ३०७ ॥

‘लवणे णं भंते! समुद्दे’ इत्यादि, लवणो भदन्त! समुद्रखिंशतो सुहृत्तानां मध्येऽहोरात्रमध्ये इति भावः ‘कतिकृत्वः’ कृतिवारान् अतिरेकमतिरेकं वर्द्धते हीयते वा? इति, तदेवं (प्रश्ने) भगवानाह—गौतम! द्विक्रत्वोऽतिरेकमतिरेकं वर्द्धते हीयते वा ॥ ‘से-केणट्टेण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! ‘उद्धमत्सु’ अथस्तनमध्यमन्निर्भागतवातसहोभवशाज्जलमूर्द्धसुत्क्षिपत्सु ‘पातालेषु’ पातालकलशेषु महत्सु लघुषु च वर्द्धते ‘आपूर्यमाणेषु’ परिसंस्थिते पवने भूयो जलेन ध्रियमाणेषु ‘पातालेषु’ पातालकलशेषु महत्सु लघुषु च हीयते ‘से एणट्टे ण’मित्यादि उपसंहारवाक्यम् ॥ अधुना लवणशिक्षावक्तव्यतामाह—

लवणसिहा णं भंते! केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं अइरेगं २ वहुति वा हायति वा?;
 गोयमा! लवणसीहाए णं दस जोयणसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं देसूणं अद्धजोयणं अतिरेगं
 वहुति वा हायति वा ॥ लवणस्स णं भंते! समुद्दस्स कति णागसाहस्सीओ अब्भितरियं वेलं
 धारंति?, कइ नागसाहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारंति?, कइ नागसाहस्सीओ अगगोदयं धरंति?;
 गोयमा! लवणसमुद्दस्स बायालीसं णागसाहस्सीओ अब्भितरियं वेलं धारंति, बावत्तरिं णाग-
 साहस्सीओ बाहिरियं वेलं धारंति, सट्ठिं णागसाहस्सीओ अगगोदयं धारंति, एवमेव सपुब्बा-
 वरेणं एगा-णागसतसाहस्सी चोवत्तरिं च णागसहस्सा भवंतीति मक्खाया ॥ (सू० १५८)

‘लवणसिहा णं भंते!’ इत्यादि, लवणशिखा भदन्त! कियच्चक्रवालविक्कम्भेन? कियच्च ‘अतिरेकमतिरेकम्’ अतिशयेन २ वर्द्धते हीयते वा?, भगवानाह—गौतम! लवणशिखा सर्वतश्चक्रवालविक्कम्भतया ‘समा’समप्रमाणा दश योजनसहस्राणि विक्कम्भेन चक्रवा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३०८ ॥

लरूपतया विलारेण 'देशेनमर्द्धयोजनं' गज्युत्तयप्रमाणम् 'अतिरेकमतिरेकम्' अतिशयेनातिशयेन वर्द्धते हीयते वा, इयमत्र भावना-लवणसमुद्रे जम्बूद्वीपाद् धातकीलण्डद्वीपाय प्रत्येकं पञ्चमनतिपञ्चमनतियोजनसहस्राणि गोतीर्थं, गोतीर्थं नाम तडागा-दिद्विज्व प्रवेशमार्गरूपो नीचो नीचतरो भूदेशो, गोतीर्थमिग्न गोतीर्थमिति व्युत्पत्तेः, मन्त्रभागावगाहस्तु द्वाज योजनसहस्रप्रमाणचि-स्वारः, गोतीर्थं च जम्बूद्वीपपेदिहान्तगमीपे धातकीलण्डवेदिहान्तगमीपे चाहुलासहस्रोयभागः, ततः परं समतलाद् भूभागादारभ्य क्रमेण प्रदेशान्या तावन्नीचतं नीचतरलं परिभ्राम्नीयं यावत्पञ्चमनतियोजनसहस्राणि, पञ्चमनतियोजनमदस्यपर्यन्तेषु समतले भूभागमपेक्ष्योण्डलं योजनसहस्रमेकं, तथा जम्बूद्वीपपेदिहलो धातकीलण्डद्वीपपेरिमातज्ज ? तत्र समतले भूभागे प्रथमतो जलयुद्धिर-द्रुलसहस्रोयभागः, ततः समतलभूभागमेवाधिकृत्य प्रदेशयुक्ता जलयुद्धिः तत्रैव परिद्वेषाना यावदुभयतोऽपि पञ्चमनतियोजनसहस्राणि, पञ्चमनतियोजनमदस्यपर्यन्तो चोभयतोऽपि समतलभूभागमपेक्ष्य जलयुद्धिः समयोजनगतानि, किमुक्तं भवति ?-तत्र प्रदेशे समतलभूभागमपेक्ष्यात्गाहो योजनसहस्रं, तदुपरि जलयुद्धिः तत्र योजनशतानीति, ततः परं मध्ये भागे द्वा-योजनसहस्रविलारेऽत्गाहो योजनसहस्रं जलयुद्धिः योऽस्त योजनसहस्राणि, पातालकल्पशगानायुद्धोभे च तेषामुपरिहोरात्रमध्ये द्वौ वारौ किञ्चिन्मूने हे गज्युते उदकमतिरेकेण वर्द्धते पातालकल्पशगानायुपशान्ती च हीयते, उक्तञ्च—'पञ्चमनतियोजनसहस्रमे गोतिरथं उभयतोऽपि लवणसस । लोयजमनानि सस उ दगपरिपुत्रुति उभयोपि ॥ १ ॥ इग लोयणसहस्रमा तत्रमिहा चक्रालतो कंश ।

१ तत्रास्य उगततोऽपि पञ्चमनतिः गदगाधि गोपि उ । उदकमतिरेकेण उगततोऽपि मत्त दो लवणानि ॥ १ ॥ मन्त्रतियोग चक्रानाणे दत्त यो-
नसहस्राणि सन्त ।

३ प्रतिपत्तौ
वेलाधराः
उद्देशः २
सू० १५८

॥ ३०८ ॥

सोलससहस्र उवा संहस्रमेगं च ओगाढा ॥ २ ॥ देसूणमद्धजोयणलवणसिहोवरि दुगं दुवे कालो । अइरेगं २ परिवडुइ हायए वावि ॥ ३ ॥” सम्प्रति वेल्नधरक्वक्यतामाह—“लवणस्स णं भंते !” इत्यादि, लवणस्य भदन्त ! समुद्रस्य कियन्तो नागसहस्रा नागकुमारणां भवनपतिनिकायान्तर्वर्तिनां सहस्रा आभ्यन्तरिकी—जम्बूद्वीपाभिमुखां वेलां—शिखोपरिजलं शिखां च—अर्वाक् पतन्ती ‘धरन्ति’ धारयन्ति ? कियन्तो नागसहस्रा बाह्यां—धातकीखण्डाभिमुखां वेलां धातकीखण्डद्वीपमध्ये प्रविशन्तीं वारयन्ति ?, कियन्तो वा नागसहस्राः ‘अत्रोदकं’ देशोनयोजनार्द्धजलादुपरि वर्द्धमानं जलं ‘धरन्ति’ वारयन्ति ?, भगवानाह—गौतम ! द्विचत्वारिंशन्नागसहस्राण्याभ्यन्तरिकी वेलां धरन्ति द्वासप्ततिर्नागसहस्राणि बाह्यां वेलां धरन्ति, षष्टिर्नागसहस्राण्यत्रोदकं धरन्ति, उक्तञ्च—“अहिमतरियं वेलं धरन्ति लवणोदहिस्स नागाणं । बायालीससहस्रा दुसत्तरिसहस्रा बाहिरियं ॥ १ ॥ सट्ठिं नागसहस्रा धरन्ति अगोदयं समुहस्स” इति । एवमेव ‘सपूर्वापरेण’ पूर्वापरसमुदायेन एकं नागशतसहस्रं चतुःसप्ततिश्च नागशतसहस्राणि भवन्तीत्याख्यातानि मया शेषैश्च तीर्थकृद्भिः ॥

कतिं णं भंते ! वेल्धरा णागराया पणंत्ता ?, गोयमा ! चत्तारि वेल्धरा णागराया पणत्ता,
तंजहा—गोथूभे सिवए संखे मणोसिलए ॥ एतेसि णं भंते ! चउण्हं वेल्धरणागरायाणं कति

१ षोडश योजनसहस्राणि उवा सहस्रमेकं चावगाढा ॥ २ ॥ देशोनमर्द्धयोजनं लवणशिखोपरि द्विवारं द्वयोः कालयोः । अतिरेकमतिरेकं परिवर्द्धते हीयते वाऽपि ॥ ३ ॥ २ आभ्यन्तरिकी वेलां धारयन्ति लवणोदधेर्नागानां । द्विचत्वारिंशत्सहस्राणि द्विसप्ततिसहस्राणि बाह्यां ॥ १ ॥ षष्टिर्नागसहस्राणि धारयन्ति अत्रोदकं समुद्रस्य ।

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ३०९ ॥

आवासपञ्चता पणत्ता? चत्तारि आवासपञ्चता पणत्ता, तंजहा—गोथूभे उदगभासे संखे दगसीमाए ॥ कहि णं भंते! गोथूभस्स वेलंधरणागरायस्स गोथूभे णामं आवासपञ्चते पणत्ते?, गोयमा! जंबूदीवे दीवे मंदरस्स पुरत्थिभेणं लवणं समुहं वायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं गोथूभस्स वेलंधरणागरायस्स गोथूभे णामं आवासपञ्चते पणत्ते सत्तारसएक्खवीसाइं जोयणसताइं उहुं उच्चत्तेणं चत्तारि तीसे जोयणसते कोसं च उब्बेधेणं मूले दसबावीसे जोयणसते आयामक्खलंभेणं मज्झे सत्ततेवीसे जोयणसते उवरिं चत्तारि चउवीसे जोयणसए आयामक्खलंभेणं मूले तिण्णि जोयणसहस्साइं दोण्णि य वत्तीसुत्तरे जोयणसए किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं मज्झे दो जोयणसहस्साइं दोण्णि य छलसीते जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं उवरि एगं जोयणसहस्सं तिण्णि य ईयाले जोयणसते किंचिविसेसूणे परिक्खेवेणं मूले चित्थिण्णे मज्झे संखित्ते उप्पि तणुए गोपुच्छसंठाणसंठिए सव्वकणगामए अच्चे जाव पडिख्वे ॥ से णं एगाए पउमवरवेदियाए एगेण य वणसंडेणं सव्वतो समंता संपरिक्खित्ते, दोण्हवि वण्णओ ॥ गोथूभस्स णं आवासपञ्चतस्स उवरिं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव आसयंति ॥ तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स यहुमज्झदेसभाए एत्थ णं एगे महं पासायवेडिसए बावटं जोयणद्धं च उहुं उच्चत्तेणं तं चेव पमाणं तं अद्धं आयाम-

३ प्रतिपत्तौ
वेलन्धरा-
वासादिः
उद्देशः २
सू० १५९

॥ ३०९ ॥

विक्खंभेणं वणओ जाव सीहासणं सपरिवारं ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चइ गोथूभे आवास-
 पव्वए २?, गोयमा! गोथूभे णं आवासपव्वते तत्थ २ देसे तहिं २ बहुओ खुड्डाखुड्डियाओ
 जाव गोथूभवणणइं बहूइं उप्पलाइं तहेव जाव गोथूभे तत्थ देवे महिड्डीए जाव पलिओवमट्टि-
 तीए परिवसति, से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव गोथूभयस्स आवासपव्वतस्स
 गोथूभाए रायहाणीए जाव विहरति, से तेणट्टेणं जाव णिच्चे ॥ रायहाणि पुच्चा गोयमा! गोथूभस्स
 आवासपव्वतस्स पुरत्थिमेणं त्तिरियमसंखेज्जे दीवससुद्धे वीतिवइत्ता अण्णंमि लवणससुद्धे तं चेव
 पमाणं तहेव सव्वं ॥ कहि णं भंते! सिवगस्स वेलंघरणागरायस्स दओभासणामे आवासपव्वते
 पणत्ते?, गोयमा! जंबुदीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दक्खिणेणं लवणससुद्धं बायालीसं जो-
 यणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सिवगस्स वेलंघरणागरायस्स दओभासे णामं आवासपव्वते
 पणत्ते, तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स, णवरि सव्वअंकामए अच्छे जाव पडिरूवे जाव अट्ठो भाणि-
 यव्वो, गोयमा! दओभासे णं आवासपव्वते लवणससुद्धे अट्टजोयणियखेत्ते दगं सव्वतो स-
 मंता ओभासेति उज्जोवेति तवति पभासेति सिवए इत्थ देवे महिड्डीए जाव रायहाणी से द-
 क्खिणेणं सिविगा दओभासस्स सेसं तं चेव ॥ कहि णं भंते! संखस्स वेलंघरणागरायस्स संखे
 णामं आवासपव्वते पणत्ते?, गोयमा! जंबुदीवे णं दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं बाया-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१० ॥

लीसं जोयणसहस्साइं एत्थ णं संखस्स० वेलंघर० संखे णामं आवासपव्वते तं चेव पमाणं णवरं स-
व्वरणामए अच्चे । से णं एगाए पउमवरवेदिवाए एणेण य वणसंडेणं जाव अट्ठो बहूओ खु-
ड्ढाखुड्ढिआओ जाव बहूइं उप्पलाइं संखाभाइं संखवण्णाभाइं संखे एत्थ देवे महिड्ढीए
जाव रायहाणीए पचत्थिमेणं संखस्स आवासपव्वयस्स संखा नाम रायहाणी तं चेव पमाणं ॥
कहि णं भंते ! मणोसिलकस्स वेलंघरणारायस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वते पणत्ते ?,
गोयमा ! जंबुद्वीवे २ मंदरस्स उत्तरेणं लवणसमुहं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहिता एत्थ
णं मणोसिलगस्स वेलंघरणारायस्स उदगसीमाए णामं आवासपव्वते पणत्ते तं चेव पमाणं
णवरि सव्वफलिहामए अच्चे जाव अट्ठो, गोयमा ! दगसीमंते णं आवासपव्वते सीतासीतोद-
गाणं महाणदीणं तत्थ गतो सोए पडिहम्मति से तेणट्ठेणं जाव णिचे मणोसिलए एत्थ देवे
महिड्ढीए जावं से णं तत्थ चउण्हं सामाणिय० जाव विहरति ॥ कहि णं भंते ! मणोसिलगस्स
वेलंघरणारायस्स मणोसिला णाम रायहाणी ?, गोयमा ! दगसीमस्स आवासपव्वयस्स उत्त-
रेणं तिरि० अण्णंमि लवणे एत्थ णं मलोसिलिया णाम रायहाणी पणत्ता तं चेव पमाणं जाव
मणोसिलाए देवे—कणगंकरययफालियमया य वेलंघरणामावासा । अनुवेलंघरराइंण पव्वया
होति रयणमया ॥ १ ॥ (सू० १५९)

३ प्रतिपत्तौ
वेलन्धरा-
वासादिः
उद्देशः २
सू० १५९

॥ ३१० ॥

'कति णं भंते!' इत्यादि, कति भदन्त! वेल्न्धरनागराजाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—चत्वारो वेल्न्धरनागराजाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—
 गोस्तूपः शिवकः शङ्खो मनःशिलाकः ॥ 'एएसि ण'मित्यादि, 'एतेपां भदन्त! चतुर्णां वेल्न्धरनागराजानां कति आवासपर्वताः प्र-
 ज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! एकैकस्य एकैकभावेन चत्वार आवासपर्वताः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—गोस्तूप उदकभासः शङ्खो दकसीमः ॥
 'कहि णं भंते!' इत्यादि प्रअसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतमं! असिन् जम्बूद्वीपे यो मन्दरपर्वतस्तस्य पूर्वस्यां दिशि लवणसमुद्रं द्वा-
 चत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाह्यात्र गोस्तूपस्य मुजगेन्द्रस्य मुजगराजस्य गोस्तूपो नाम आवासपर्वतः प्रज्ञप्तः; सप्तदश योजनशतानि
 एकविंशान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन, चत्वारि योजनशतानि त्रिंशदधिकानि क्रोशं चैकमुद्वेधेन, उच्छ्रयापेक्षयाऽवगाहस्य चतुर्भागभावात्, मूले
 दश योजनशतानि द्वाविंशत्युत्तराणि विष्कम्भतः; मध्ये सप्त योजनशतानि त्रयोविंशत्युत्तराणि, उपरि चत्वारि योजनशतानि चतु-
 विंशत्युत्तराणि, मूले त्रीणि योजनसहस्राणि द्वे च योजनशते द्वात्रिंशदुत्तरे किञ्चिद्विशेषेण, मध्ये द्वे योजनसहस्रे द्वे च
 योजनशते चतुरशीते किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण, उपर्येकं योजनसहस्रं त्रीणि योजनशतानि एकचत्वारिंशानि किञ्चिद्विशेषोनाति
 परिक्षेपेण, ततो मूले विस्तीर्णो मध्ये सङ्घिस उपरि तनुकः; अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थितो गोपुच्छस्याप्येवमाकारत्वात्, सर्वालना
 जाम्बूनदमयः; 'अच्छे जाव पडिरुत्वे' इति प्राग्वत् ॥ 'से ण'मित्यादि, 'स' गोस्तूपनामा आवासपर्वत एकया पद्मवरवेदिकया
 एकेन च वनपण्डेन 'सर्वतः' सर्वासु दिक्षु 'समन्ततः' सामस्येन संपरिक्षिप्तः; द्वयोरपि चानयोर्वेदिकावनपण्डयोर्वर्णकः प्राग्वत् ॥
 'गोथुभंस्स ण'मित्यादि, गोस्तूपस्य णमिति पूर्ववद् आवासपर्वतस्योपरि बहुसंमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः; 'से जहा नामए आलिंग-
 पुक्खेरेइ वा' इत्यादि श्रुग्वद् शंभतत्र बहुवो नागकुंभारां देवा आसते शेरते थावद्विहरन्तीति ॥ 'तस्स ण'मित्यादि, तस्य बहुसंमर-

मणीयस्य भूमिभागस्य बहुगण्यदेशभागेऽत्र महानेकः प्रासादावतंसकः प्रक्षमः, स च निजयदेवस्य प्रासादावतंसकसदृशो वक्रव्यः,
स चैवं-साद्धीनि द्वापट्टिर्योजनानि उधैस्लेन, सन्नोशान्धेकत्रिशद् योजनान्यागमविष्कम्भाभ्यां, प्रासादवर्णनमुल्लोचवर्णनं च प्रा-
ग्वत् । तस्य च प्रासादावतंसकस्यान्तर्बहुमध्यदेशभागे महलेका सर्वैरन्नगयी मणिपीठिका, सा च योजनायामविष्कम्भप्रभाणा गव्यू-
तद्व्यवाहल्या, तस्याश्च मणिपीठिकाया उपरि महदेकं सिंहासनं, तथेन्द्रसामानिकानिदिदेवयोग्यैर्भद्रासनैः परिचृतमिति ॥ 'से केणष्टेणं
भंते !' इत्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते गोस्तूप आवासपर्वतो गोस्तूप आवासाह-गौतम ! गोस्तूपे
आवासपर्वते शुद्धासु शुद्धिकासु वापीसु यावद्विलग्न्यु वहून्युत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि गोस्तूपप्रभाणि गोस्तूपाकाराणि गो-
स्तूपवर्णानि गोस्तूपवर्णस्येवाभा-प्रतिभासो येषां तानि गोस्तूपवर्णानि, ततस्त्वानि तद्वाकारत्वात् तद्वर्णत्वात्तद्वर्णसादृश्येन गोस्तूपानीति
प्रसिद्धानि, तद्योगादावासपर्वतोऽपि गोस्तूपः, अनादिहालप्रवृत्तोऽयं व्यवहार इति तेन नेतरेतराश्रयदोषः, एवमुत्तरत्रापि भावनीयं,
तथा गोस्तूपश्चात्र भुजगेन्द्रो भुजगराजो महर्द्धिको यावत्कल्पात् महायुक्तिक इत्यादि परिग्रहः, स च चतुर्णां सामानिकसहस्राणां
चतसृणाममग्नीषीणां सपरिवाराणां तिसृणां पर्वदां सप्तानागनीकाणां सप्तानागनीकाभिपतीनां पोटशानामात्गरक्षदेवसहस्राणां गोस्तूप-
स्यावासपर्वतस्य गोस्तूपः। याश्च राजधान्या अन्वेषां च बहूनां गोस्तूपराजधानीयास्तव्यानां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावद्विहरति, ततो
गोस्तूपदेवस्थामिकत्वात् गोस्तूपः, 'से एणष्टेण' गित्याद्युपसंहारावक्यं प्रतीतम् ॥ सम्प्रति गोस्तूपां राजधानीं वृच्छति—'कहि णं भंते !'
इत्यादि, फ भदन्त ! गोस्तूपस्य भुजगेन्द्रस्य गोस्तूपा नाम राजधानी प्रक्षमा ?, भगवानाह-गौतम ! गोस्तूपस्यावासपर्व-
तस्य पूर्वया दिशा तिर्यगसप्तोयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतित्रज्यान्यसिन् लवणसमुद्रे द्वापश योजनसहस्राण्यनगाहात्रान्तरे गोस्तूपस्य भुज-

गेन्द्रस्य सुजगराजस्य गोस्तूपा नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, सा च विजयराजधानीसदृशी वक्तव्या ॥ तदेवमुक्तो गोस्तूपोऽधुना दकाभा-
 सवक्तव्यतामाह—'कहिं णं भंते ! सिवगस्से'त्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य द-
 क्षिणतो लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाल्यात्रान्तरे शिवकस्य सुजगेन्द्रस्य मुजगराजस्य दकाभासो नामावासपर्वतः प्र-
 ज्ञप्तः, स च गोस्तूपवदविशेषेण वक्तव्यो यावत्सपरिवारं सिंहासनम् ॥ अधुना नामनिमित्तं पिष्टुच्छिपुराह—'से केणट्टेण'मित्यादि
 प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! दकाभास आवासपर्वतो लवणसमुद्रे सर्वासु दिक्षु स्वसीमतोऽष्टयोजनिके—अष्टयोजनप्रमाणे क्षेत्रे
 यदुदकं तत् 'समन्ततः' सामस्येनातिविशुद्धाङ्कनामरत्नमयत्वेन स्वप्रभयाऽवभासयति, एतदेव पर्यायत्रयेण व्याचष्टे—उद्द्योतयति
 चन्द्र इव तापयति सूर्य इव प्रभासयति ग्रहादिरिव ततो दकं पानीयमाभासयति—समन्ततः सर्वासु दिक्षु अवभासयतीति दका-
 भासः, अन्यच्च शिवको नामात्र पर्वतेषु सुजगेन्द्रो मुजगराजो महर्द्धिको यावत्पत्योपमस्थितिकः परिवसति । 'से णं तत्थ चउण्हं
 सामाणियसाहस्सीण'मित्यादि प्राग्वत् नवरमत्र शिवका राजधानी वक्तव्या, तस्मिंश्च परिवसति स आवासपर्वतो दकमध्येऽतीवा-
 ऽऽभासते—शोभते इति दकाभासः, 'से एणट्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं गतार्थं, शिवकाराजधानी दकाभासस्यावासपर्वतस्य दक्षिण-
 तोऽन्यस्मिंश्च लवणसमुद्रे विजयाराजधानीव भावनीया ॥ अधुना शङ्खनामकावासपर्वतवक्तव्यतामाह—'कहिं णं भंते !' इत्यादि, क
 भदन्त ! शङ्खस्य सुजगेन्द्रस्य मुजगराजस्य शङ्खो नामावासपर्वतः प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य
 पश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत् योजनसहस्राण्यवगाल्यात्रान्तरे शङ्खस्य सुजगराजस्य शङ्खो नामावासपर्वतः
 प्रज्ञप्तः, स च गोस्तूपवदविशेषेण तावद्वक्तव्यो यावत्सपरिवारं सिंहासनम् ॥ इदानीं नामनिबन्धनमभिधित्सुराह—'से केणट्टेण'मि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१२ ॥

त्यादि प्रभसूत्रं सुगमं, भगवानाह-शङ्के आवासपर्वते छुल्लासु छुल्लिकासु वापीषु यावद्विलपङ्क्तिषु बहून्युत्पलानि यावत् शतसहस्रप-
त्राणि शङ्खाभानि-शङ्खाकाराणि शङ्खवर्णानि-थेतानीति भावः शङ्खवर्णसदृशवर्णानि, शङ्खात्र भुजगेन्द्रो भुज-
गराजो महर्द्धिको यावत्पत्योपमस्थितिकः परिवसति । 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सी ण'मित्यादि प्राग्वत्, नवरसत्र शङ्खा
राजधानी वक्तव्या, तदेवं यतस्तद्गतान्युत्पलादीनि शङ्खाकाराणि शङ्खदेवस्वामिकथायमतः शङ्ख इति, 'से एएणट्टेण'मित्याद्युपसंहार-
वाक्यं गतार्थं, शङ्खा राजधानी शङ्खलावासपर्वतस्य पश्चिमायां दिशि तिर्यगसङ्घेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यसिन् लवणसमुद्रे
विजयाराजधानीसदृशी वक्तव्या ॥ सम्प्रति दृकसीमापर्वतवक्तव्यतामाह-—'कहि णं भंते!' इत्यादि प्रभसूत्रं प्रतीतं, भगवानाह-
गौतम! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरतो लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत् योजनसहस्रान्यगगाह्य 'अत्र' एतस्मिन्नवकाशे मनःशिल-
कस्य भुजगेन्द्रस्य भुजगराजस्य दृकसीमो नागावासपर्वतः प्रज्ञप्तः, सोऽपि गोस्तूपपर्वतपदविशेषेण तावद्धक्तव्यो यावत्सपरिवारं सिंहा-
सनम् ॥ इदानीं नामनिमित्तं विभणिपुराह-—'से केणट्टेण'मित्यादि प्रतीतं, भगवानाह-गौतम! दृकसीमे आवासपर्वते शीताशीतो-
दयोर्भेदानयोः श्रोतांसि-जलप्रवाहास्तत्र गतानि तस्माद्य तेन प्रतिवृत्तानि प्रतिनिवर्त्तन्ते ततो दृकसीमाकारित्वाद् दृकसीमः, दृकस्य
सीमो-शीताशीतोदापानीयस्य सीमा यत्रासौ दृकसीम इति व्युत्पत्तेः, अन्यत्र मनःशिलको भुजगराजो महर्द्धिको याव-
त्पत्योपमस्थितिकः परिवसति । 'से णं तत्थ चउण्हं सामाणियसाहस्सीण'मित्यादि प्राग्वत् नवरं मनःशिलाऽत्र राजधानी वक्तव्या,
ततो मनःशिलस्य देवस्य देके-लवणजलगध्ये सीमा, आवासचिन्तायां मर्यादा, 'अत्रे'ति दृकसीमे, मनःशिला च राजधानी दृकसी-
मित्यावासपर्वतस्योत्तरतस्तिर्यगसङ्घेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यसिन् लवणसमुद्रे विजयाराजधानीव वक्तव्या । तदेवमुक्ताञ्जला-

३ प्रतिपत्तो
वेलन्धरा-
वासादिः
उद्देशः २
सू० १५९

॥ ३१२ ॥

रोऽपि वेलन्धराणामावासपर्वताः, सर्वत्र च गोस्तूपेनातिदेशः द्रुतः, अत्र च मूलदले विशेषस्ततस्तमभित्सुराह—“कणगंकरययफालियसया य वेलंधराणामावासा । अणुवेलंधराईण पव्वया हौति रयणमया ॥ १ ॥” वेलन्धराणां—गोस्तूपदीनामावासा गोस्तूपोदय-
 अत्वारः पर्वता यथाक्रमं कनकाङ्करजतस्फटिकमया; गोस्तूपः कनकमयो दकाभासोऽङ्करत्नमयः शङ्खो रजतमयो दकसीमः स्फटिकमय इति, तथा महतां वेलन्धराणामादेशप्रतीच्छकतयाऽनुयायिनो वेलन्धराश्चानुवेलन्धराः ते च ते राजानश्च अनुवेलन्धरा राजास्तेषामा-
 वासपर्वता रत्नमया भवन्ति ॥

कह णं भंते! अणुवेलंधरारायाणो पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि अणुवेलंधरणगारायाणो पणत्ता,
 तंजहा—कक्कोडए कदमए केलासे अरुणप्पभे ॥ एतेसि णं भंते! चउण्हं अणुवेलंधरणगारायाणं
 कति आवासपव्वया पन्नत्ता?, गोयमा! चत्तारि आवासपव्वया पणत्ता, तंजहा—कक्कोडए ?
 कदमए ? कहलासे ? अरुणप्पभे ४ ॥ कहि णं भंते! कक्कोडगस्स अणुवेलंधरणगारायस्स कक्को-
 डए णाम आवासपव्वते पणत्ते?, गोयमा! जंबुदीवे ? मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं
 लवणससुइं बायालीसं जोयणसहस्साइं ओगाहिता एत्थ णं कक्कोडगस्स नागरायस्स कक्कोडए
 णामं आवासपव्वते पणत्ते सत्तरस एकवीसाइं जोयणसताइं तं चेव पमाणं जं गोथूभस्स ण-
 वरि सव्वरयणामए अच्छे जाव निरवसेसं जाव सपरिवारं अट्ठो से बहूइं उप्पलाइं कक्कोडप्प-
 भाइं सेसं तं चेव णवरि कक्कोडगपव्वयस्स उत्तरपुरच्छिमेणं, एवं तं चेव सव्वं, कदमस्सवि सो

चेव गमओ अपरिसेसिओ, णवरि दाहिणपुरच्छिमेण आवासो विष्णुप्पभा रायहाणी दाहिणपु-
रत्थिमेणं, कहलासेवि एवं चेव, णवरि दाहिणपच्चत्थिमेणं कयलासावि रायहाणी ताए चेव दि-
साए, अरुणप्पभेवि उत्तरपच्चत्थिमेणं रायहाणीवि ताए चेव दिसाए, चत्तारि विगप्पमाणा स-
व्वरयणामया य ॥ (सू० १६०)

‘कइ ण’मित्यादि, कति भदन्त ! अनुवेलन्धरराजाः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—गौतम ! चत्वारोऽनुवेलन्धरराजाः प्रज्ञप्तास्तथा—क-
र्कोटकः १ कर्दमः २ कैलासः ३ अरुणप्रभश्च ॥ ‘एएसि ण’मित्यादि, एतेषां भदन्त ! चतुर्णामनुवेलन्धरराजानां कति आवासप-
र्वताः प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—गौतम ! एकैकस्य एकैकभावेन चत्वारोऽनुवेलन्धरराजानामावासपर्वताः प्रज्ञप्तास्तथा—कर्कोटको विद्यु-
त्प्रभः कैलासः अरुणप्रभश्च, कर्कोटकस्य कर्कोटकः कर्दमस्य विद्युत्प्रभः कैलाशस्य कैलाशः अरुणप्रभस्यारुणप्रभ इत्यर्थः ॥ ‘कहि णं
भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्योत्तरपूर्वस्थां दिशि लवणसमुद्रं द्वाचत्वारिंशत्
योजनसहस्राण्यवगाण ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे कर्कोटकस्य भुजगराजस्य कर्कोटको नामावासपर्वतकः प्रज्ञप्तः, ‘सत्तरसएक-
वीसाइं जोगणसयाइं’ इत्यादिका गोस्तूपस्यावासपर्वतस्य या वरकव्यतोरा सैवेहापि अहीनानतिरिक्ता भणितव्या, नवरं सर्वरत्नमय
इति वक्तव्यं, नामनिमित्तचिन्तायामपि यस्याञ्च शुष्काश्लिकासु वापीषु यावद्विलपङ्क्तिषु चान्युत्पलानि यावत् शतसहस्रपत्राणि कर्को-
टकप्रभाणि कर्कोटकाकाराणि ततस्तानि कर्कोटकादीनि व्यवस्थियन्ते तयोगात्पर्वतोऽपि कर्कोटकः, तथा कर्कोटकनामा देवस्तत्र प-
ल्योपमस्थितिकः परिवसति ततः कर्कोटकस्यामिलात्कर्कोटकः, राजधान्यपि कर्कोटस्यावासपर्वतस्योत्तरपूर्वस्थां दिशि तिर्यगसह्येयान्

द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य कर्कोटकाभिधाना विजयाराजधानीव प्रतिपत्तव्या । एवं कर्दमकैलाशारुणप्रभवक्तव्यताऽपि भावनीया, नवरं जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य लवणसमुद्रे दक्षिणपूर्वस्थां कर्दमको दक्षिणापरस्थां कैलाशः अपरोत्तरस्थामरुणप्रभः, नामनिमित्तचिन्तायामपि यस्मात्कर्दमके आवासपर्वते उत्पलादीनि कर्दमकप्रभाणि ततः कर्दमकभावना प्रागिव, अन्यच्च कर्दमके विद्युत्प्रभो नाम देवः पत्योपमस्थितिकः परिवसति, स च स्वभावाद् यक्षकर्दमप्रियः, यक्षकर्दमो नाम कुङ्कुमागुरुकपूर्कस्तूरिकाचन्दनमैलापकः, उक्तञ्च—“कुङ्कुमागुरुकपूर्कस्तूरीचन्दनानि च । महासुगन्धमित्युक्तं, नामतो यक्षकर्दमम् ॥ १ ॥” ततः प्राचुर्येण यक्षकर्दमसम्भवाच्चासौ पूर्वपदलोपे सत्यभामा मामेतिवत् कर्दम इत्युच्यते, कैलाशे कैलाशप्रभाण्युत्पलादीनि कैलाशनामा च तत्र देवः पत्योपमस्थितिकः परिवसति ततः कैलाशः, एवमरुणप्रभेऽपि वक्तव्यं, कर्दमकाराजधानी कर्दमस्यावासपर्वतस्य दक्षिणपूर्व्या कैलाशा कैलाशास्यावासपर्वतस्य दक्षिणापर्याऽरुणप्रभा अरुणप्रभस्यावासपर्वतस्यापरोत्तरया तिर्यगासङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् लवणसमुद्रेऽरुणप्रभाराजधानी विजयाराजधानीव वाच्या ॥

कहि णं भंते ! सुद्विद्यस्स लवणाहिवइस्स गोयमदीवे णामं दीवे पणत्ते?, गोयमा ! जंबुदीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुदं बारसजोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ णं सुद्विद्यस्स लवणाहिवइस्स गोयमदीवे २ पणत्ते, बारसजोयणसहस्साइं आयामविवलंभेणं सत्ततीसं जोयणसहस्साइं नव य अडयाले जोयणसए किंचिविसेसोणे परिवख्खेवेणं, जंबूदीवंतेणं अद्धेकोणउत्ते जोयणाइं चत्तालीसं पंचणउंतिभागे जोयणस्स ऊसिए जलंताओ लवणसमुदं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३१४ ॥

तेणं दो कोसे ऊसिते जलंताओ ॥ से णं एगाए य पउमवरवेइयाए एणेणं वणसंडेणं सव्वतो स-
मंता तहेव वणणओ द्रोणहवि । गोयमदीवस्स णं दीवस्स अंतो जाव बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे
पणत्ते, से जहानामए—आलिंग० जाव आसयंति । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभागस्स
बहुमज्झदेसभागे एत्थ णं सुट्ठियस्स लवणाहिवहस्स एगे महं अइक्कीलावासे नामं भोमेज्जविहारे
पणत्ते बावट्ठिं जोयणाइं अद्धजोयणं उद्धं उचत्तेणं एकतीसं जोयणाइं कोसं च विक्खवंभेणं अणे-
गखंभसतसन्निविट्ठे भवणवणणओ भाणियंव्वो । अइक्कीलावासस्स णं भोमेज्जविहारस्स अंतो
बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पणत्ते जाव मणीणं भासो । तस्स णं बहुसमरमणिज्जस्स भूमिभा-
गस्स बहुमज्झदेसभाए एत्थ एगा मणिपेठ्ठिया पणत्ता । सा णं मणिपेठ्ठिया दो जोयणाइं आ-
यामविक्खवंभेणं जोयणवाहल्लेणं सव्वमणिमयी अच्छा जाव पडिरूवा ॥ तीसे णं मणिपेठ्ठियाए
उवरि एत्थ णं देवसयणिज्जे पणत्ते वणणओ ॥ से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुचति—गोयमदीवे णं दीवे?,
तत्थ २ तहिं २ बहूहं उप्पलाइं जाव गोयमप्पभाइं से एएणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिचे । कहि णं
भंते ! सुट्ठियस्स लवणाहिवहस्स सुट्ठिया णामं रायहाणी पणत्ता?, गोयमदीवस्स पच्चत्थिमेणं
तिरियमसंखेजे जाव अणंमि लवणसमुद्दे चारस जोयणसहस्साइं ओगाहिता, एवं तहेव सव्वं
णेयव्वं जाव सुत्थिए देवे ॥ (सू० १६१)

३ प्रतिपत्तौ
गौतम-
द्वीपः
उद्देशः २
सू० १६१

॥ ३१४ ॥

'कहि णं भंते !' इत्यादि, क भवन्त ! सुस्थितस्य लवणाधिपस्य गौतमद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! जम्बूद्वी-
 पस्य पश्चिमायां दिशि लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाढ्यात्रान्तरे सुस्थितस्य लवणाधिपस्य गौतमद्वीपो नाम द्वीपः प्रज्ञप्तः, द्वा-
 दश योजनसहस्राण्यायामविष्कम्भाभ्यां, सप्तत्रिंशद् योजनसहस्राणि नव चाष्टाचत्वारिंशानि किञ्चिद्विशेषो नानि परिक्षेपेण, 'जंबू-
 दीवंतेण'मिति जम्बूद्वीपदिशि 'अर्द्धकोननवतीनि' अर्द्धमेकोननवतेर्येषां तानि अर्द्धकोननवतीनि सार्द्धोष्टाशीतिसङ्ख्यानानीति भावः,
 योजनानि चत्वारिंशतं च पञ्चनवतिभागान् योजनस्य 'जलान्तात्' जलपर्यन्तादूर्ध्वमुच्छ्रितः, एतावान् जलस्योपरि प्रकट इत्यर्थः,
 'लवणसमुद्रान्ते' लवणसमुद्रदिशि द्वौ क्रोशौ जलान्तादुच्छ्रितौ, द्वावेव क्रोशौ जलस्योपरि प्रकट इत्यर्थः ॥ 'से ण'मित्यादि, स ए-
 कया पद्मवरवेदिकया एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः, द्वयोरपि वर्णनं प्राग्वत् । तस्य च गौतमद्वीपस्योपरि बहुसमर-
 मणीयभूमिभागवर्णनं प्राग्वद् यावत्तृणानां मणीनां च शब्दवर्णनं वाप्यादिवर्णनं यावद्बहवो वानमन्तरा देवा आसते शेरते यावद्विह-
 रन्तीति । तस्य बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहुमध्यदेशभागेऽत्र सुस्थितस्य लवणाधिपस्य योग्यो महानेकः 'अतिक्कीलावासः' अ-
 त्यर्थं क्रीडावासो नाम भौमेयविहारः प्रज्ञप्तः, सार्द्धोनि द्वापट्ठियोजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकत्रिंशतं च योजनानि क्रोशमेकं च विष्कम्भेन
 'अणेगखंभसयसन्निविट्ठे' इत्यादि भवनवर्णनमुल्लोचवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् । तस्य च बहुसमरमणीयस्य भूमिभागस्य बहु-
 मध्यदेशभागे, अत्र महलेका मणिपीठिका प्रज्ञप्ता, सा योजनमायामविष्कम्भाभ्यां अर्द्धयोजनं बाहल्येन सर्वालसना मणिमयी अच्छा
 यावत्प्रतिरूपा ॥ 'तीसे ण'मित्यादि, तस्या मणिपीठिकाया उपरि देवशयनीयं, तस्य वर्णक उपर्यष्टाष्टमङ्गलकादिकं च प्राग्वत् ॥
 नामनिमित्तं पिपुच्छिपुराह—'से केणट्टेण'मित्यादि, अथ 'केनार्थेन' केन कारणेन एवमुच्यते—गौतमद्वीपो नाम द्वीपः ? , भगवा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१५ ॥

नाह—गौतमद्वीपस्य शाश्वतमिदं नामधेयं न कदाचिन्नासीदित्यादि प्राग्वत् । पुस्तकान्तरेषु पुनरेवं पाठः—‘गोयमदीवे णं दीवे तत्थ तत्थ तद्धिं तद्धिं बहूइं उप्पलाइं जाव सहस्सपत्ताइं गोयमप्पभाइं गोयमववन्नाइं’ इति, एवं प्राग्वद् भावनीयः । सुस्थि-
तश्चात्र लवणाधिपो महद्धिको यावत्पल्योपमस्थितिकः परिवसति, स च तत्र चतुर्णां सामानिकसहस्राणां यावत्षोडशानामासरक्षक-
देवसहस्राणां गौतमद्वीपस्य सुस्थितायाश्च राजधान्या अन्येषां च बहूनां वानमन्तराणां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावद्विहरति, तत
एवमेव शाश्वतनामत्वात्, पाठान्तरे तद्गतानि उत्पलादीनि गौतमप्रभाणीति गौतमानीति प्रसिद्धानि ततस्तद्योगात्तथा, तदधिपति-
गौतमाधिपतिरिति प्रसिद्धं इति सामर्थ्यादेय गौतमद्वीप इति । उपसंहारमाह—‘से तेणट्टेण’मित्यादि गतार्थम् ॥ सम्प्रति जम्बूद्वी-
पगतचन्द्रसत्कद्वीपप्रतिपादनार्थमाह—

कहि णं भंते ! जंबुद्वीचगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा .पणत्ता?, गोयमा ! जंबुद्वीवे २ मंद-
रस्स पव्वयस्स पुरच्छिमेणं लवणसमुइं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहिता एत्थ णं जंबुद्वीव-
गाणं. चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पणत्ता, जंबुद्वीवतेणं अद्धेकोणणउइ जोयणाइं चत्तालीसं
पंचाणउतिं भागे जोयणस्स ऊसिया जलंतातो लवणसमुइंतेणं दो कोसे ऊसिता जलंताओ,
बारस जोयणसहस्साइं आयामविक्खंभेणं, सेसं तं चेव जहा गोतमदीवस्स परिवक्खेवो पउमवर-
वेइया पत्तेयं २ वणसंडपरि० दोण्हवि वणणओ बहुसमरमणिज्जा भूमिभागा जाव जोइसिया
देवा आसयंति । तेसि णं बहुसमरमणिज्जे भूमिभागे पासायवडंसगा बावट्ठि जोयणाइं बहुम-

३ प्रतिपत्तौ
जम्बूगत-
चन्द्रसूर्य-
द्वीपाः
उद्देशः २
सू० १६२

॥ ३१५ ॥

जंझ० मणिपेढियाओ दो जोयणाइं जाव सीहासणा सपरिवारा भाणियब्बा तहेव अडो, गो-
 यमा! बहुसु खुड्डासु खुड्डियासु बहूइं उप्पलाइं चंदवणाभाइं चंद्रा एत्थ देवा महिहीया जाव
 पलिओवमट्टितीया परिवसंति, ते णं तत्थ पत्तेयं पत्तेयं चउण्हं सामाणियसाहस्सीणं जाव चंद-
 दीवाणं चंद्राण य रायहाणीणं अन्नेसिं च बहूणं जोतिसियाणं देवाणं देवीण य आहेवच्चं जाव
 विहरंति, से तेणट्टेणं गोयमा! चंददीवा जाव णिच्चा । कहि णं भंते! जंबूदीवगणं चंद्राणं चं-
 द्राओ नाम रायहाणीओ पणत्ताओ?, गोयमा! चंददीवाणं पुरत्थिमेणं तिरियं जाव अण्णंमि-
 जंबूदीवे २ बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव पमाणं जाव एमहिहीया चंद्रा देवा २ ॥
 कहि णं भंते! जंबूदीवगणं सूराणं सूरदीवा णामं दीवा पणत्ता?, गोयमा! जंबूदीवे २ मंद-
 रस्स पव्वयस्स पच्चत्थिमेणं लवणसमुदं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तं चेव उच्चत्तं
 आयामविकखंभेणं परिवखेवो वेदिथा वणसंडा भूमिभागा जाव आसयंति पासायवडंसगाणं
 तं चेव पमाणं मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा अडो उप्पलाइं सूरप्पभाइं सूरा एत्थ देवा
 जाव रायहाणीओ सकाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि जंबूदीवे दीवे सेसं तं चेव जाव सूरा
 देवा ॥ (सू० १६२) कहि णं भंते! अडिभतरलावणगणं चंद्राणं चंददीवा णामं दीवा प-
 णत्ता?, गोयमा! जंबूदीवे २ मंदरस्स पव्वयस्स पुरत्थिमेणं लवणसमुदं बारस जोयण-

सहस्साहं ओगाहिता एत्थ णं अडिंभतरलावणगणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पणत्ता,
जहा जंबुद्वीवगा चंदा तथा भाणियव्वा णवरि रायहाणीओ अण्णंमि लवणे सेसं तं चेव । एवं
अडिंभतरलावणगणं सूरानवि लवणसमुद्धं वारस जोयणसहस्साहं तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ ॥
कहि णं भंते ! बाहिरलावणगणं चंदाणं चंददीवा पणत्ता? गोयमा ! लवणस्स समुद्धस्स पुर-
त्थिमिह्लाओ वेदियंताओ लवणसमुद्धं पचत्थिमेणं वारस जोयणसहस्साहं ओगाहिता एत्थ णं
बाहिरलावणगणं चंददीवा नामं दीवा पणत्ता धायतिसंडदीवंतेणं अद्धेकोणवतिजोय-
णाहं चत्तालीसं च पंचणवतिभागे जोयणस्स ऊसिता जलंतातो लवणसमुद्धंतेणं दो कोसे ऊ-
सिता वारस जोयणसहस्साहं आयामविकलंभेणं पउमवरवेइया वणसंडा बहुसमरमणिज्जा भू-
मिभागा मणिपेढिया सीहासणा सपरिवारा सो चेव अट्ठो रायहाणीओ सगाण दीवाणं पुर-
त्थिमेणं तिरियमसं० अण्णंमि लवणसमुद्धे तहेव सव्वं । कहि णं भंते ! बाहिरलावणगणं सूरान-
णं सूरदीवा णामं दीवा पणत्ता? गोयमा ! लवणसमुद्धपचत्थिमिह्लातो वेदियंताओ लवण-
समुद्धं पुरत्थिमेणं वारस जोयणसहस्साहं धायतिसंडदीवंतेणं अद्धेकूणवतिं जोयणाहं चत्ता-
लीसं च पंचनवतिभागे जोयणस्स दो कोसे ऊसिया सेसं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं
दीवाणं पचत्थिमेणं तिरियमसंखेजे लवणे चेव वारस जोयणा तहेव सव्वं भाणियव्वं ॥

(सू० १६३) कहि णं भंते ! धायतिसंडदीवगणं चंद्राणं चंद्रदीवा पणत्ता ? , गोयमा ! धायति-
संडस्स दीवस्स पुरत्थिमिह्लाओ वेदियंताओ कालोयं णं समुहं बारस जोयणसहस्साइं ओगा-
हिच्चा एत्थ णं धायतिसंडदीवाणं चंद्राणं चंद्रदीवा णामं दीवा पणत्ता, सब्वतो समंता दो
कोसा ऊसिता जलंताओ बारस जोयणसहस्साइं तहेव चिक्खंभपरिक्खेवो भूमिभागो पासा-
यवडंसया मणिपेडिया सीहासणा सपरिवारा अट्ठो तहेव रायहाणीओ, सकाणं दीवाणं पुर-
त्थिमेणं अण्णंमि धायतिसंडे दीचे सेसं तं चेव, एवं सूरदीवाचि, नवरं धायइसंडस्स दीवस्स
पच्चत्थिमिह्लातो वेदियंताओ कालोयं णं समुहं बारस जोयण० तहेव सब्वं जाव रायहाणीओ
सूराणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि धायइसंडे दीचे सब्वं तहेव ॥ (सू० १६४) कहि णं भंते !
कालोयगणं चंद्राणं चंद्रदीवा पणत्ता ? , गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स पुरच्छिमिह्लाओ वेदियंताओ
कालोयणं समुहं पच्चत्थिमेण बारस जोयणसहस्साइं ओगाहिच्चा एत्थ णं कालोयगचंद्राणं चं-
ददीवा सब्वतो समंता दो कोसा ऊसिता जलंतातो सेसं तहेव जाव रायहाणीओ सगाणं
दीव० पुरच्छिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे बारस जोयणा तं चेव सब्वं जाव चंदा देवा २ । एवं
सूराणचि, णवरं कालोयगपच्चत्थिमिह्लातो वेदियंतातो कालोयसमुद्दपुरच्छिमेणं बारस जोयणस-
हस्साइं ओगाहिच्चा तहेव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं अण्णंमि कालोयगसमुद्दे त-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३१७ ॥

हेव सव्वं । एवं पुक्खवरगणं चंदाणं पुक्खवररस्स दीवस्स पुरत्थिमिह्हाओ वेदियंताओ पुक्ख-
रससुद्धं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता चंददीवा अण्णंमि पुक्खरवरे दीवे रायहाणीओ त-
हेव । एवं सूराणवि दीवा पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमिह्हाओ वेदियंताओ पुक्खरोदं समुद्धं बा-
रस जोयंणसहस्साइं ओगाहित्ता तहेव सव्वं जाव रायहाणीओ दीविह्हाणं दीवे समुद्धगणं
समुद्धे चेष एगण अडिभतरपासे एगणं याहिरपासे रायहाणीओ दीविह्हाणं दीवेसु समुद्ध-
गाणं समुद्धेसु सरिणामतेसु (सू० १६५) इमे णामा अणुगंतव्वा, जंबुदीवलवणे धायइ कालोद-
पुक्खरे वरुणे । खीर घय इक्खुचिरो योणंदी अरुणवरे कुंडले रुयगे ॥ १ ॥ आभरणवत्थगंधे उ-
प्लतिलते य पुढवि णिहिरयणे । वासहरदहनईओ विजया वक्खारकप्पिदा ॥ २ ॥ पुरमंदरमा-
वासा कूडा णक्खत्ताचंदसूरा य । एवं भाणियव्वं ॥ (सू० १६६)

‘कहि णं भंते !’ इत्यादि ॥ क भदन्त ! जम्बूद्वीपगतयोर्जम्बूद्वीपसत्कयोश्चन्द्रोश्चन्द्रद्वीपो नाम द्वीपो प्रज्ञप्तौ ? , भगवानाह—‘गो-
थमे’त्यादि सर्वे गौतमद्वीपवत्परिभावनीयं, नवरगत्र जम्बूद्वीपस्य पूर्वस्यां दिशीति वक्तव्यं, तथा प्रासादावतंसको वक्तव्यः, तस्य चा-
यामादिप्रमाणं तथैव, नामनिमित्तचिन्तायामपि यस्यात्सुहृत्कवाप्यादियु बहूनि उत्पलादीनि यावत्सहस्रपत्राणि चन्द्रप्रभाणि—चन्द्रव-
र्णानि, चन्द्रो च ज्योतिषेन्द्रो ज्योतिषराजो महर्षिको यावत्पत्योपमस्थितिको परिवसतः, तौ चन्द्रौ प्रलेकं चतुर्णां सामानिकसहस्राणां
चतसृणामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणां पर्यदां सप्तानामनीकानां सप्तानामनीकाधिपतीनां षोडशानामालरक्षकदेवसहस्राणां स्वस्य

३ प्रतिपत्तौ
धातकी-
कालोदच-
न्द्रसूर्य-
द्वीपादिः
उद्देशः २
सू० १६४-
१६५
द्वीपस-
मुद्राः
सू० १६६
॥ ३१७ ॥

खंसं चन्द्रद्वीपस्य स्वस्थाश्चन्द्राभिधानाया राजधान्या अन्येषां च बहूनां ज्योतिषाणां देवानां देवीनां चाधिपत्यं यावद्विहरतः । तत-
 स्तद्गतोत्पलादीनां चन्द्राकारत्वाच्चन्द्रवर्णत्वाच्चन्द्रदेवस्वामिकत्वाच्च तौ चन्द्रद्वीपौ इति, चन्द्राभिधे च राजधान्यौ तयोश्चन्द्रद्वीपयोः पू-
 र्वस्थां दिशि तिर्यगसङ्ख्येयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् जम्बूद्वीपे द्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य विजयाराजधानीसदृश्यौ
 वक्तव्ये । एवं जम्बूद्वीपगतसूरसत्कसूर्यद्वीपावपि वक्तव्यौ, नवरं जम्बूद्वीपस्य पश्चिमायां दिशि एनमेव लवणसमुद्रमवगाह्य वक्तव्यं,
 राजधान्यावपि स्वकद्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्यस्मिन् जम्बूद्वीपे वक्तव्ये, शेषं सर्वं चन्द्रद्वीपवद्भावनीयं नवरं चन्द्रस्थाने सूर्यप्रह-
 णमिति ॥ सम्प्रति लवणसमुद्रगतचन्द्रादित्यद्वीपवक्तव्यतामाह—‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, लवणे भवौ लावणिकौ अभ्यन्तरी च तौ
 लावणिकौ च अभ्यन्तरलावणिकौ शिखाया अर्वाकृचारिणावित्यर्थः तयोः, सूत्रे द्विलेऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात्, शेषं सुगमं, भगवा-
 नाह—गौतम ! जम्बूद्वीपस्य पूर्वस्थां दिशि एनमेव लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे अभ्यन्तरलावणि-
 कयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ वक्तव्यौ, इत्यादि जम्बूद्वीपगतचन्द्रसत्कचन्द्रद्वीपवन्निरवशेषं वक्तव्यं, नवरस्मत्र राजधान्यौ स्वकी-
 ययोर्द्वीपयोः पूर्वस्थां दिशि अन्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य वेदितव्ये । एवमभ्यन्तरलावणिकसूर्यसत्कसूर्यद्वीपा-
 वपि वक्तव्यौ, नवरं तौ जम्बूद्वीपस्य पश्चिमायां दिशि एनमेव लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य वक्तव्यौ, राजधान्यावपि
 स्वकीययोः द्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्यस्मिन् लवणसमुद्रे द्वादशः योजनसहस्राण्यवगाह्येति ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त !
 बाह्यलावणिकयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ ?, बाह्यलावणिकौ नाम लवणसमुद्रे शिखाया बहिश्चारिणौ चन्द्रौ, भगवानाह—
 गौतम ! लवणसमुद्रस्य पूर्वसाह्वेदिकान्तादर्वाङ् लवणसमुद्रं पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्र बाह्यलावणिकयोश्चन्द्रयोश्च-

न्द्रद्वीपौ नाम द्वीपौ प्रज्ञप्तौ, तौ च धातकीपण्डद्वीपान्तेन—धातकीपण्डद्वीपदिशि अर्द्धकोनवतियोजनानि चत्वारिंशत् च पञ्चनवति-
भागान् योजनस्योदकादूर्ध्वमुच्छ्रितौ लवणसमुद्रदिशि द्वौ क्रोशौ, शेषवक्तव्यताऽभ्यन्तरलावणिकचन्द्रद्वीपवद्वक्तव्या, अत्रापि च राज-
धान्यौ स्वकीययोर्द्वीपयोः पूर्वस्यां तिर्यगसंश्लेषान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्वयस्मिन् लवणसमुद्रे वक्तव्ये, एवं बाह्यलावणिकसूर्यसत्क-
सूर्यद्वीपावपि वक्तव्यौ, नवरमत्र लवणसमुद्रस्य पश्चिमाद् वेदिकान्तालवणसमुद्रं पूर्वस्यां दिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्येति व-
क्तव्यं, राजधान्यावपि स्वकयोर्द्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्यस्मिन् लवणसमुद्रे इति ॥ सम्प्रति धातकीपण्डगतचन्द्रादित्यद्वीपवक्तव्य-
तामभिधित्सुराह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, फ भदन्त! धातकीपण्डद्वीपगतानां चन्द्राणां, तत्र द्वादश चन्द्रा इति बहुवचनं, च-
न्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! धातकीपण्डस्य द्वीपस्य पूर्वस्यां दिशि कालोदं समुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगा-
ह्यात्र धातकीपण्डगतानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, ते च जम्बूद्वीपगतचन्द्रसत्कचन्द्रद्वीपवद्वक्तव्याः, नवरं ते सर्वोसु
दिक्षु जलादूर्ध्वं द्वौ क्रोशौ उच्छ्रितौ इति वक्तव्यं, तत्र पानीयस्य सर्वत्रापि समत्वाद्, राजधान्योऽपि तेषां स्वकीयानां द्वीपानां पूर्वत-
स्तिर्यगसंश्लेषान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्वयस्मिन् धातकीपण्डे द्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य विजयाराजधानीवद्वक्तव्याः, एवं
धातकीपण्डगतसूर्यसत्कसूर्यद्वीपा अपि वक्तव्याः, नवरं धातकीपण्डस्य पश्चिमान्ताद्देदिकान्तात्कालोदसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्य-
वगाह्य वक्तव्याः, राजधान्योऽपि स्वकीयानां सूरद्वीपानां पश्चिमदिशि अन्यस्मिन् धातकीपण्डे द्वीपे शेषं तथैव ॥ सम्प्रति कालोदस-
मुद्रगतचन्द्रादित्यसत्कद्वीपवक्तव्यतां प्रतिपिपादयिपुराह—‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, ‘कालोद्यगण’मित्यादि, फ भदन्त! ‘कालोद-
गानां’ कालोदसमुद्रसत्कानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! कालोदसमुद्रस्य पूर्वसाद् वेदिकान्ता-

त्कालोदसमुद्रं पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्र कालोदसमुद्रगतचन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्ताः, ते च सर्वासु दिक्षु जला-
 दूर्द्ध्वं द्वौ द्वौ क्रोशावुच्छ्रितौ, शेषं तथैव । राजधान्योऽपि स्वकीयानां द्वीपानां पूर्वस्थां दिशि तिर्यगसहस्रेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्या-
 न्यस्मिन् कालोदसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य विजयाराजधानीवद्वक्तव्याः । एवं कालोदगतसूर्यसक्तसूर्यद्वीपा अपि वक्तव्याः,
 नवरं कालोदसमुद्रस्य पश्चिमान्ताद्वेदिकान्तात्कालोदसमुद्रं पूर्वदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाहेति वक्तव्यं, राजधान्योऽपि स्वकी-
 यानां द्वीपानां पश्चिमदिशि अन्यस्मिन् कालोदसमुद्रे, शेषं तथैव । एवं पुष्करवरद्वीपगतानां चन्द्राणां पुष्करवरद्वीपस्य पूर्वस्माद्वेदिका-
 न्तात्पुष्करोदसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य द्वीपा वक्तव्याः, राजधान्यः स्वकीयानां द्वीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगसहस्रेयान् द्वीप-
 समुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् पुष्करवरद्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, पुष्करवरद्वीपगतसूर्याणां द्वीपाः पुष्करवरद्वीपस्य पश्चिमान्ता-
 द्वेदिकान्तात्पुष्करवरसमुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य प्रतिपत्तव्याः, राजधान्यः पुनः स्वकीयानां द्वीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगसहस्रे-
 यान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् पुष्करवरद्वीपे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, पुष्करवरसमुद्रगतचन्द्रसक्तचन्द्रद्वीपाः पुष्करवर-
 समुद्रस्य पूर्वस्माद्वेदिकान्तात्पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य प्रतिपत्तव्याः, राजधान्यः स्वकीयानां द्वीपानां पूर्वदिशि
 तिर्यगसहस्रेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् पुष्करवरसमुद्रे द्वादश योजनसहस्रेभ्यः परतः, पुष्करवरसमुद्रगतसूर्यसक्तसूर्यद्वीपाः
 पुष्करवरसमुद्रस्य पश्चिमान्ताद्वेदिकान्तात्पूर्वतो द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, राजधान्यः पुनः स्वकीयानां द्वीपानां पश्चिमदिशि ति-
 र्यगसहस्रेयान् द्वीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यान्यस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य प्रतिपत्तव्याः । एवं शेषद्वीपगतानामपि
 चन्द्राणां चन्द्रद्वीपगतात्पूर्वस्माद्वेदिकान्तादन्तरे समुद्रे द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य वक्तव्याः, सूर्याणां सूर्यद्वीपाः स्वस्वद्वीपगतात्प-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३१९ ॥

श्रिमन्ताद्वेदिकान्तादन्तरे समुद्रे, राजधान्यश्चन्द्राणामालीयचन्द्रद्वीपेभ्यः पूर्वदिशि अन्यस्मिन् सदृशनामके २ द्वीपे, सूर्योणामल्या-
लीयसूर्यद्वीपेभ्यः पश्चिमदिशि तस्मिन्नेव सदृशनामकेऽन्यस्मिन् द्वीपे द्वादश योजनसहस्रेभ्यः परतः, शेषसमुद्रगतानां तु चन्द्राणां
चन्द्रद्वीपाः स्वस्वसमुद्रस्य पूर्वस्माद्वेदिकान्तात्पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, सूर्योणां तु स्वस्वसमुद्रस्य पश्चिमान्ताद्वेदिका-
न्तात्पूर्वदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य, चन्द्राणां राजधान्यः स्वस्वद्वीपानां पूर्वदिशि अन्यस्मिन् सदृशनामके समुद्रे, सूर्योणां
राजधान्यः स्वस्वद्वीपानां पश्चिमदिशि, केवलमग्नेतनशेषद्वीपसमुद्रगतानां चन्द्रसूर्योणां राजधान्योऽन्यस्मिन् सदृशनामके द्वीपे समुद्रे
वाऽग्नेतने वा पश्चात्तने वा प्रतिपत्तव्या नाग्नेतन एवान्यथाऽनवस्थाप्रसक्तेः ॥ एतच्च देवद्वीपादर्वाक् सूर्यवरभासं यावद्, देवद्वीपादियु

तु राजधानीः प्रति विशेषस्तमभिधित्सुराह—
कहि णं भंते ! देवद्वीवगाणं चंद्राणं चंद्रद्वीवा णामं दीवा पणत्ता?, गोयमा ! देवद्वीवस्स देवोदं
समुदं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता तेणेव कमेण पुरत्थिमिह्हाओ वेइयंताओ जाव राय-
हाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं देवदीवं समुदं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहित्ता एत्थ
णं देवद्वीवयाणं चंद्राणं चंद्राओ णामं रायहाणीओ पणत्ताओ, सेसं तं चेव, देवद्वीवचंद्रा दीवा,
एवं सूर्राणवि, णवरं पच्चत्थिमिह्हाओ वेदियंताओ पच्चत्थिमेणं च भाणितव्वा, तंमि चेव समुदं ॥
कहि णं भंते ! देवससुद्धगाणं चंद्राणं चंद्रद्वीवा णामं दीवा पणत्ता?, गोयमा ! देवोदगस्स समु-
द्धगस्स पुरत्थिमिह्हाओ वेदियंताओ देवोदगं समुदं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं तेणेव

३ प्रतिपत्तौ
देवद्वीपा-
दिचन्द्रसू-
र्यद्वीपाः
उद्देशः २
सू० १६७

॥ ३१९ ॥

कमेणं जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्चत्थिमेणं देवोद्गं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं
 ओगाहिच्चा एत्थ णं देवोद्गणं चंदाणं चंदाओ णामं रायहाणीओ पणत्ताओ, तं चेव सब्बं,
 एवं सूराणवि, णवरि देवोद्गसस पच्चत्थिमिच्छातो वेतियंतातो देवोद्गसमुद्दं पुरत्थिमेणं बारस
 जोयणसहस्साइं ओगाहिच्चा रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं पुरत्थिमेणं देवोद्गं समुद्दं असंखे-
 ज्जाइं जोयणसहस्साइं । एवं णागे जक्खे भूतेवि चउण्हं दीवसमुद्दाणं । कहि णं भंते! सयंभूर-
 मणदीवगाणं चंदाणं चंददीवा णामं दीवा पणत्ता?, सयंभूरमणस्स दीवस्स पुरत्थिमिच्छातो वे-
 तियंतातो सयंभूरमणोद्गं समुद्दं बारस जोयणसहस्साइं तहेव रायहाणीओ सगाणं २ दीवाणं
 पुरत्थिमेणं सयंभूरमणोद्गं समुद्दं पुरत्थिमेणं असंखेज्जाइं जोयण० तं चेव, एवं सूराणवि, सयं-
 भूरमणस्स पच्चत्थिमिच्छातो वेदियंताओ रायहाणीओ सकाणं २ दीवाणं पच्चत्थिमिच्छाणं सयंभू-
 रमणोद्दं समुद्दं असंखेज्जा० सेसं तं चेव । कहि णं भंते! सयंभूरमणसमुद्दकाणं चंदाणं०, सयं-
 भूरमणस्स समुद्दस्स पुरत्थिमिच्छाओ वेतियंतातो सयंभूरमणं समुद्दं पच्चत्थिमेणं बारस जोयणस-
 हस्साइं ओगाहिच्चा, सेसं तं चेव । एवं सूराणवि, सयंभूरमणस्स पच्चत्थिमिच्छाओ सयंभूरमणोद्दं
 समुद्दं पुरत्थिमेणं बारस जोयणसहस्साइं ओगाहिच्चा रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरत्थिमेणं सयं-
 भूरमणं समुद्दं असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं ओगाहिच्चा, एत्थ णं सयंभूरमण जाव सूरादेवा

॥ (सूत्रं १६७) अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे वेलंधराति वा पागराया खन्नाति वा अग्घाति वा सिंहाति वा विजाती वा हासवद्दीति ? , हंता अत्थि । जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे अत्थि वेलंधराति वा पागराया अग्घा सिंहा विजाती वा हासवद्दीति वा तथा णं बाहिरतेसुवि समुद्देसु अत्थि वेलंधराइ वा पागरायाति वा अग्घाति वा सीहाति वा विजातीति वा हासवद्दीति वा ? , णो तिण्ठे सम्भे ॥ (सूत्रं १६८) लवणे णं भंते ! समुद्दे किं ऊसितोदगे किं पत्थडोदगे किं खुभियजले किं अखुभियजले ? , गोयमा ! लवणे णं समुद्दे ऊसिओदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले नो अखुभियजले । जहा णं भंते ! लवणे समुद्दे ओसितोदगे नो पत्थडोदगे खुभियजले नो अखुभियजले तथा णं बाहिरगा समुद्दा किं ऊसिओदगा पत्थडोदगा खुभियजला अखुभियजला ? , गोयमा ! बाहिरगा समुद्दा नो उस्सितोदगा पत्थडोदगा नो खुभियजला अखुभियजला पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघट्ताए चिंढंति ॥ अत्थि णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवो ओराला बलाहका संसेयंति संसुच्छंति वा वासं वासंति वा ? , हंता अत्थि । जहा णं भंते ! लवणसमुद्दे बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संसुच्छंति वासं वासंति वा तथा णं बाहिरएसुवि समुद्देसु बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संसुच्छंति वासं वासंति ? , णो तिण्ठे सम्भे, से केण्ठे णं भंते ! एवं वुच्चति बाहिरगा णं समुद्दा पुण्णा पुण्णप्पमाणा वोलट्टमाणा वोसट्टमाणा समभरघडियाए

चिह्नंति?, गोयमा! बाहिरएसु णं समुद्देशु बहवे उदगजोणिया जीवा य पोगला य उदगत्ताए
 वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवचयंति, से तेण्डेणं एवं बुच्चति-बाहिरगा समुद्दा पुण्णा पुण्ण०
 जाव समभरघडत्ताए चिह्नंति ॥ (सू० १६९)

‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! देवद्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! देवद्वीपस्य
 पूर्वसाद्वेदिकान्ताद् देवोदं समुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्य अत्रान्तरे देवद्वीपगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्ता इत्यादि. प्राग्वत्,
 राजधान्यः स्वकीयानां चन्द्रद्वीपानां पश्चिमदिशि तमेव देवद्वीपमसङ्क्षेयानि योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे देवद्वीपगानां चन्द्राणां
 चन्द्रा नाम राजधान्यः प्रज्ञप्ताः, ता अपि विजयाराजधानीवद्वक्तव्याः ॥ ‘कहि णं भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! देवद्वीपगानां सू-
 र्याणां सूर्यद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! देवद्वीपस्य पश्चिमान्ताद्वेदिकान्ताद् देवोदं समुद्रं द्वादश योजनसहस्राण्य-
 वगाह्येत्यादि । राजधान्यः स्वकीयानां सूर्यद्वीपानां पूर्वस्थां दिशि तमेव देवद्वीपमसङ्क्षेयानि योजनसहस्राण्यवगाह्येत्यादि ॥ ‘कहि णं
 भंते!’ इत्यादि, क भदन्त! देवसमुद्राणां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपा नाम द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, गौतम! देवोदस्य समुद्रस्य पूर्वसाद्वेदिकान्तादे-
 वोदकं समुद्रं पश्चिमदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे देवोदसमुद्रगानां चन्द्राणां चन्द्रद्वीपाः प्रज्ञप्तास्ते च प्राग्वत् । राज-
 धान्यः स्वकीयानां चन्द्रद्वीपानां पश्चिमदिशि देवोदकं समुद्रमसङ्क्षेयानि योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे वक्तव्याः; देवोदकसमुद्रगानां
 सूर्याणां सूर्यद्वीपा देवोदकस्य समुद्रस्य पश्चिमान्ताद्वेदिकान्ताद् देवोदकं समुद्रं पूर्वदिशि द्वादश योजनसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे वक्तव्याः;
 राजधान्योऽपि स्वकीयानां सूर्यद्वीपानां पूर्वदिशि देवोदकं समुद्रमसङ्क्षेयानि योजनसहस्राण्यवगाह्य, एवं नागयक्षभूतस्वयम्भूरमण-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३२१ ॥

द्वीपसमुद्रचन्द्रादित्यानामपि वक्तव्यं, द्वीपगतानां चन्द्रादित्यद्वीपा अनन्तरसमुद्रे, समुद्रगतानां तु स्वस्वसमुद्र एव, राजधान्यो द्वीपगतानां चन्द्रादित्यानां स्वस्वद्वीपे, समुद्रगतानां स्वस्वसमुद्रे, आह च मूलटीकाकारोऽपि—“एवं श्रेपद्वीपगतचन्द्रादि-
त्यानामपि द्वीपा अनन्तरसमुद्रेष्ववगन्तव्याः, राजधान्यश्च तेषां पूर्वापरतोऽसल्लेयान् द्वीपसमुद्रान् गत्वा ततोऽन्यस्मिन् सदृशनाम्नि
द्वीपे भवन्ति, अन्यानिमान् पथ्य द्वीपान् मुक्त्वा देवनागयक्षभूतस्वयम्भूरमणाख्यानं, न तेषु चन्द्रादित्यानां राजधान्योऽन्यस्मिन्
द्वीपे, अपि तु स्वस्मिन्नेव पूर्वापरतो वेदिकान्तादसल्लेयानि योजनसहस्राण्यवगाह्य भवन्तीति,” इह बहुधा सूत्रेषु पाठभेदाः परमे-
तावानेव सर्वत्राप्यर्थोऽनर्थभेदान्तरमित्येतद्व्याख्यानुसारेण सर्वेऽप्यनुगन्तव्या न मोग्धव्यभिति ॥ ‘अत्थि णं भंते!’ इत्यादि, सन्ति
भदन्त! लवणसमुद्रे वेलन्धरा इति वा नागराजाः, अग्घा इति वा खन्ना इति वा जाइ इति वा?, अग्घादयो मत्स्यक-
च्छपविशेषाः, आह च चूर्णिच्छुत्—“अग्घा खन्ना सीहा विजाइ इति मच्छकच्छमा” इति, द्रस्वष्टुद्धी जलसेति गम्यते इति, भगवानाह
—गौतम सन्ति । ‘जहा णं भंते! लवणसमुद्रे वेलन्धरा इति वा’ इत्यादि पाठसिद्धम् ॥ ‘लवणे णं भंते!’ इत्यादि, लवणो भदन्त!
समुद्रः किमुच्छित्तोदकः प्रस्तटोदकः—प्रस्तटाकारतया स्थितमुदकं यस्य स तथा, सर्वतः समोदक इति भावः, क्षुभितं जलं यस्य स
क्षुभितजलस्तत्प्रतिपेधादक्षुभितजलः?, भगवानाह—गौतम! उच्छित्तोदको न प्रस्तटोदकः क्षुभितजलो नाक्षुभितजलः ॥ ‘जहा णं
भंते!’ इत्यादि, यथा भदन्त! लवणसमुद्र उच्छित्तोदक इत्यादि तथा चाह्या अपि समुद्राः किमुच्छित्तोदकाः प्रस्तटोदकाः क्षुभितजला
अक्षुभितजलाः?, भगवानाह—गौतम! चाह्याः समुद्रा न उच्छित्तोदकाः किन्तु प्रस्तटोदकाः सर्वत्र समोदकत्वात्, तथा न क्षुभित-
जलाः किन्त्वक्षुभितजलाः क्षोभहेतुपातालकलशाद्यभावात्, किन्तु ते पूर्णाः, तत्र किञ्चिद्धीनमपि व्यवहारतः पूर्णं भवति तत आह—

३ प्रतिपत्तौ
चन्द्रसूर्य-
द्वीपादि
उद्देशः २
सू० १६९

॥ ३२१ ॥

पूर्णप्रमाणाः स्वप्रमाणं थावज्जलेन पूर्णं इति भावः, 'वोसदृमाणा' परिपूर्णभृततया उल्लुठन्त इवेति भावः, 'वोलदृमाणा' इति विशेषेण उल्लुठन्त इवेत्यर्थः 'समभरघडत्ताए चिद्वृत्ति' इति समं-परिपूर्णो भरो-भरणं यस्य स समभरः परिपूर्णभृत इत्यर्थः स चासौ घटश्च समभरघटस्तद्भावस्तत्ता तथा समभृतघट इव तिष्ठन्तीति भावः ॥ 'अस्थि णं भंते!' इत्यादि, अस्त्येतद् भदन्त! लवणसमुद्रे 'ओराला बलाहका' उद्वारा मेघाः 'संखिद्यन्ते' संमूर्च्छन्ताभिसुखीभवन्ति, तदनन्तरं संमूर्च्छन्ति, ततो 'वर्षे' पानीयं वर्षन्ति!, भगवानाह-हन्त! अस्ति ॥ 'जहा णं भंते! लवणसमुद्रे' इत्यादि प्रतीतम् ॥ 'से केणद्वेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते बाह्याः समुद्राः पूर्णाः पूर्णप्रमाणाः? इत्यादि प्राग्वत्, भगवानाह-गौतम! बाह्येषु समुद्रेषु बहव उदकयोनिका जीवाः पुद्गलाश्चोदकतया 'अपक्वामन्ति' गच्छन्ति 'व्युत्क्रामन्ति' उत्पद्यन्ते, एके गच्छन्त्यन्ये उत्पद्यन्त इति भावः, तथा 'चीयन्ते' चयमुपगच्छन्ति 'उ-पचीयन्ते' उपचयमायान्ति, एतच्च पुद्गलान् प्रति द्रष्टव्यं, पुद्गलानामेव चयोपचयार्थप्रसिद्धेः, 'से एएणद्वेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं प्रतीतं ॥ सम्प्रत्युद्वेधपरिवृद्धिं चिचिन्तयिपुरिदमाह—

लवणे णं भंते! समुद्रे केवतियं उब्बेहपरिवुद्धीते पणत्ते?, गोयमा! लवणस्स णं समुदस्स उभ-ओपासिं पंचाणउत्ति २ पदेसे गंता पदेसं उब्बेहपरिवुद्धीए पणत्ते, पंचाणउत्ति २ वालग्गाइं गंता वालगं उब्बेहपरिवुद्धीए पणत्ते, प० लिक्खाओ गंता लिक्खा उब्बेहपरि० पंचाणउइ जवाओ ज-वमज्जे अंगुलविहित्थरयणीकुच्छी धणु [उब्बेहपरिवुद्धीए] गाउयजोयणजोयणसतजोयणसहस्साइं गंता जोयणसहस्सं उब्बेहपरिवुद्धीए ॥ लवणे णं भंते! समुद्रे केवतियं उस्सेहपरिवुद्धीए पणत्ते?;

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३२२ ॥

गोयमा ! लवणस्स णं समुदस्स उभओपासिं पंचाणउत्तिं पदेसे गंता सोलसपएसे उस्सेहपरिबु-
द्धीए पणत्ते, गोयमा ! लवणस्स णं समुदस्स एएणेव कमेणं जाव पंचाणउत्तिं २ जोयणसहस्साइं
गंता सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेधपरिबुद्धिए पणत्ते ॥ (सू० १७०)

‘लवणे णं भंते ! समुदे’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः ‘कियत्’ कियन्ति योजनानि यावद् उद्धेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः ?, किमुक्तं
भवति ?—जम्बूद्वीपवेदिकान्तालवणसमुद्रवेदिकान्ताचारभ्योभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य कियन्ति योजनानि यावत् मात्रया मात्रया उद्धेध-
परिवृद्धिरिति, भगवानाह—गौतम ! लवणसमुद्रे उभयोः पार्थयोर्जम्बूद्वीपवेदिकान्तालवणसमुद्रवेदिकान्ताचारभ्येत्यर्थः पञ्चनवतिप्रदे-
शान् गत्वा प्रदेश उद्धेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तः, इह प्रदेशस्सरेणवाधिरूपो द्रष्टव्यः, पञ्चनवतिं वालाप्राणि गत्सैकं वालाप्रमुद्धेधपरिवृद्ध्या
प्रज्ञप्तं, एवं लिक्षायवमध्याङ्गुलवितस्तिरत्रिक्षिधगुर्गेव्यूतयोजनशतसूत्राण्यपि भावनीयानि, पञ्चनवतिं योजनसहस्राणि गत्वा
योजनसहस्रमुद्धेधपरिवृद्ध्या प्रज्ञप्तं, त्रैराशिकभावना चैवं योजनादिषु द्रष्टव्या, इहोभयतोऽपि पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते योजन-
सहस्रमवगाहेन दृष्टं ततस्त्रैराशिककर्मवतारः, यदि पञ्चनवतिसहस्रपर्यन्ते योजनसहस्रमवगाहस्ततः पञ्चनवतियोजनपर्यन्ते कोऽ-
वगाहः ?, राशित्रयस्थापना—९५०००।१०००।९५ । अत्रादिमध्ययो राश्योः सून्यत्रयस्थापवर्त्तना ९५।१।९५, ततो मध्यस्य राशे-
रेकरूपस्य अन्त्येन पञ्चनवतिलक्षणेन राशिना गुणनात् जाता पञ्चनवतिः, तत्राद्येन राशिना पञ्चनवतिलक्षणेन विभज्यते लब्धमेकं
योजनं, उक्तञ्च—“पंचाणउइसहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओवि । जोयणसहस्समेगं लवणे ओगाहओ होइ ॥ १ ॥ पंचाणउईण
वगे (लवणे) गंतूणं जोयणाणि उभओवि । जोयणमेगं लवणे ओगाहेणं मुण्येववा ॥ १ ॥” पञ्चनवतियोजनपर्यन्ते च यद्येकं यो-

३ प्रतिपत्तौ
लवणे उ-
द्धेधोत्सेधौ
उद्देशः २
सू० १७०

॥ ३२२ ॥

जनमवगाहस्ततोऽर्थात्पञ्चनवतिगव्यूतपर्यन्ते एकं गव्यूतं पञ्चनवतिधनुःपर्यन्ते एकं धनुरित्यादि लब्धम् ॥ सम्प्रत्युत्सेधमधिकृत्याह—
‘लवणे णं भंते ! समुद्दे’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः ‘कियत्’ कियन्ति योजनानि उत्सेधपरिवृद्ध्या प्रदातः ?, एतदुक्तं
भवति—जम्बूद्वीपवेदिकान्तालवणसमुद्रवेदिकान्ताचारभ्योभयतोऽपि लवणसमुद्रस्य कियत्या कियत्या मात्रया कियन्ति योजनानि
यावदुत्सेधपरिवृद्धिः ?, भगवानाह—गौतम ! ‘लवणस णं समुद्दस्से’त्यादि, इह निश्चयतो लवणसमुद्रस्य जम्बूद्वीपवेदिकातो
लवणसमुद्रवेदिकातश्च समतले भूभागे प्रथमतो जलदृष्टिरद्भुलसहोयभागः, समतलमेव भूभागमधिकृत्य प्रदेशवृद्ध्या जलवृद्धिः
क्रमेण परिवर्द्धमाना तावदवसेया यावदुभयतोऽपि पञ्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्ते सप्त शतानि, ततः परं मध्यदेशभागे दश-
योजनसहस्रविस्तारे षोडश योजनसहस्राणि, इह तु षोडशयोजनसहस्रप्रमाणायाः शिखायाः शिरसि उभयोश्च वेदिकान्तयोर्मूले
द्वरिकायां द्वायां यदपान्तराले किमपि जलरहितमाकाशं तदपि करणगत्या तद्गभाव्यमिति स जलं विवक्षित्वाऽधिकृतमुच्यते—
लवणस्य समुद्रस्योभयतो जम्बूद्वीपवेदिकान्तालवणसमुद्रवेदिकान्ताश्च पञ्चनवर्ति प्रदेशान् गत्वा षोडश प्रदेश उत्सेधपरिवृद्धिः प्रदाता,
पञ्चनवर्तिं बालाम्राणि गत्वा षोडश बालाम्राणि, एवं यावत् पञ्चनवर्तिं योजनसहस्राणि गत्वा षोडश योजनसहस्राणि, अत्रे-
यं त्रैराशिकभावना—पञ्चनवतियोजनसहस्रातिक्रमे षोडश योजनसहस्राणि जलोत्सेधस्ततः पञ्चनवतियोजनातिक्रमे क उत्सेधः ?,
राशित्रयस्थापना—९५०००।१६०००।९५। अत्रादिमध्ययो राश्योः शून्यत्रिकस्यापवर्त्तना ९५।१६।९५, ततो मध्यमराशेः षोडशल-
क्षणस्थान्त्येन पञ्चनवतिलक्षणेन गुणेने जातानि पञ्चदश शतानि विंशत्यधिकानि १५२०, एषामादिराशिना पञ्चनवतिलक्षणेन भागे
द्वते लब्धानि षोडश योजनानि, उक्तञ्च—“पंचाणइसहस्से गंतूणं जोयणाणि उभओधि । उस्सेहेणं लवणो सोलससाहस्सिओ

भणितो ॥ १ ॥ पंचाणवई लवणे गंतूणं जोयणाणि उभञ्जोवि । उस्सेहेणं लवणो सोलस किल जोयणे होइ ॥ २ ॥” तत्र यदि पञ्च-
नवतियोजनपर्यन्ते षोडशयोजनावाहस्ततोऽर्थोल्लभ्यते पञ्चनवतिगव्यूतपर्यन्ते षोडश गव्यूतानि पञ्चनवतिधनुःपर्यन्ते षोडश धनूं-
पीत्यादि ॥ सम्प्रति गोतीर्थप्रतिपादनार्थमाह—

लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स केमहालए गोतित्थे पणत्ते ? , गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स णं उ-
भओपासि पंचाणउत्ति २ जोयणसहस्साइं गोतित्थं पणत्तं ॥ लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स के-
महालए गोतित्थविरहिते खेत्ते पणत्ते ? , गोयमा ! लवणस्स णं समुद्दस्स दस जोयणसहस्साइं
गोतित्थविरहिते खेत्ते पणत्ते ॥ लवणस्स णं भंते ! समुद्दस्स केमहालए उदगमाले पणत्ते ? ,
गोयमा ! दस जोयणसहस्साइं उदगमाले पणत्ते ॥ (सू० १७१)

‘लवणस्स णं भंते !’ इत्यादि, लवणस्य भवन्त ! समुद्रस्य ‘किमहत्’ किप्रमाणमहत्त्वं गोतीर्थं प्रज्ञप्तं ? , गोतीर्थमिव गोतीर्थ-
क्रमेण नीचो नीचतरः प्रवेशमार्गः , भगवानाह—गौतम ! लवणस्य समुद्रस्योभयोः पार्श्वयोर्जम्बूद्वीपवेदिकान्ताल्लवणसमुद्रवेदिकान्ताचा-
रभ्येत्यर्थः पञ्चनवति योजनसहस्राणि यावद् गोतीर्थं प्रज्ञप्तम् , उक्तञ्च—“पंचाणउद्दसहस्से गोतित्थं उभयतोविं लवणस्सा” इति ॥
‘लवणस्सं णं भंते !’ इत्यादि, लवणस्य भवन्त ! समुद्रस्य ‘किमहत्’ किप्रमाणमहत्त्वं गोतीर्थविरहितं क्षेत्रं प्रज्ञप्तं ? , भगवानाह—
गौतम ! लवणस्य समुद्रस्य दश योजनसहस्राणि गोतीर्थविरहितं क्षेत्रं प्रज्ञप्तम् ॥ ‘लवणस्स णं भंते !’ इत्यादि, लवणस्य भवन्त !

समुद्रस्य 'किमहती' विस्तारमधिकृत्य किप्रमाणमहत्त्वा उदकमाला-समपानीयोपरिभूता पौडशयोजनसहस्रोच्छ्रया प्रज्ञप्ता?, भ-
गवानाह-गौतम! दश योजनसहस्राणि उदकमाला प्रज्ञप्ता ॥

लवणे णं भंते! समुद्दे किंसंठिए पणत्ते?, गोयमा! गोतित्थसंठिते नावासंठाणसंठिते सिप्पि-
संपुडसंठिए आसखंधसंठिते वलभिसंठिते वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते पणत्ते ॥ लवणे णं
भंते! समुद्दे केवतियं चक्खवालविकखंभेणं? केवतियं परिकखेवेणं? केवतियं उव्वेहेणं? केवतियं उ-
स्सेहेणं? केवतियं सब्वग्गेणं पणत्ते?, गोयमा! लवणे णं समुद्दे दो जोयणसयसहस्साइं चक्खा-
लविकखंभेणं पणरस जोयणसतसहस्साइं एकासीतिं च सहस्साइं सतं च इगुयालं किंचिवि-
सेसूणे परिकखेवेणं, एगं जोयणसहस्सं उव्वेधेणं सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेहेणं सत्तरस-
जोयणसहस्साइं सब्वग्गेणं पणत्तं ॥ (सूत्रं १७२) जइ णं भंते! लवणसमुद्दे दो जोयणसतस-
हस्साइं चक्खवालविकखंभेणं पणरस जोयणसतसहस्साइं एकासीतिं च सहस्साइं सतं इगुयालं
किंचि विसेसूणा परिकखेवेणं एगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं सोलस जोयणसहस्साइं उस्सेधेणं सत्तरस
जोयणसहस्साइं सब्वग्गेणं पणत्ते। कम्हा णं भंते! लवणसमुद्दे जंबुदीवं २ नो उवीलेति नो उ-
प्पीलेति नो चेव णं एक्कोदगं करेति?, गोयमा! जंबुदीवे णं दीवे भरहेरवएसु वासेसु अरहंतच-
क्खट्टिबलदेवा वासुदेवा चारणा विजाधरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया एगध-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३२४ ॥

द्या पगतिभद्रया पगतिविणीया पगतिउवसंता पगतिपग्रुकोहमाणमायालोभा मिउमद्वसंपन्ना
अल्लीणा भद्रगा विणीता, तेसि णं पणिहाते लवणे समुहे जंबुदीवं दीवं नो उवीलेति नो
उप्पीलेति नो चेव णं एगोदगं करेति, गंगासिंधुरत्तारत्तवईसु सलिलासु देवया महिहियाओ
जाव पलिओवमट्टितीया परिवसंति, तेसिणं पणिहाए लवणसमुहे जाव नो चेव णं एगोदगं
करेति, बुल्लहिमवंतसिहरेसु वासहरपव्वतेसु देवा महिहिया तेसि णं पणिहाए०, हेमवतेरणव-
तेसु वासेसु मणुया पगतिभद्रगा०, रोहितंससुवणकूलरूपकूलासु सलिलासु देवयाओ महिहि-
याओ तासिं पणि०, सदावतिवियडावति वट्टवेयहृपव्वतेसु देवा महिहिया जाव पलिओवमट्टि-
तीया परिव०, महाहिमवंतरुप्पिसु वासहरपव्वतेसु देवा महिहिया जाव पलिओवमट्टितीया, ह-
रिवासरम्मथवासेसु मणुया पगतिभद्रगा गंधावतिमालवंतपरिताएसु वट्टवेयहृपव्वतेसु देवा
महिहिया, णिसढनीलवंतेसु वासधरपव्वतेसु देवा महिहिया०, सन्वाओ दहदेवयाओ भाणि-
यन्वा, पउमद्दहतिगिच्छिकेसरिदहावसाणेसु देवा महिहियाओ तासिं पणिहाए०, पुव्वविदेहाव-
रविदेहेसु वासेसु अरहंतचक्खट्टिवलदेववासुदेवा चारणा विजाहरा समणा समणीओ सावगा
सावियाओ मणुया पगति० तेसिं पणिहाए लवण०, सीयासीतोदगासु सलिलासु देवता महिहि-
या०, देवकुरुत्तारकुरुसु मणुया पगतिभद्रगा०, मंदरे पव्वते देवता महिहिया०, जंबूएय सुदंसणाए

३ प्रतिपत्तौ
लवणस्य
विष्कम्भा-
द्विउत्पील-
नाभावश्च
उद्देशः २
सू० १७१-
१७२

॥ ३२४ ॥

जंबूदीवाहिवती अणादिए णामं देवे महिद्धीए जाव पलिओवमठितीए परिवसति तस्स पणि-
 हाए लवणसमुद्दे नो उवीलेति नो उप्पीलेति नो चेव णं एकोदगं करेति, अट्टत्तरं च णं गोयमा !
 लोगट्ठिती लोगाणुभावे जणणं लवणसमुद्दे जंबुदीवं दीवं नो उवीलेति नो उप्पीलेति नो चेव
 णमेगोदगं करेति ॥ (सू० १७३)

‘लवणे णं भंते !’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः किसंस्थितः प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! गोतीर्थसंस्थानसंस्थितः क्रमेण
 नीचैर्नीचैत्तरामुद्देश्य भावात्, नावासंस्थितः बुध्रादूर्ध्वं नाव इव उभयोरपि पार्श्वयोः समतलं भूभागमपेक्ष्य क्रमेण जलवृद्धिसम्भवेन
 उन्नताकारत्वात्, ‘सिप्पसंपुडसंठिते’ इति शुक्तिकासंपुटसंस्थानसंस्थितः, उद्देशजलस्य जलवृद्धिजलस्य चैकत्रमीलनचिन्तायां शुक्तिका-
 संपुटाकारसादृश्यसम्भवात्, ‘अश्वस्कन्धसंस्थितः’ उभयोरपि पार्श्वयोः पश्चनवतियोजनसहस्रपर्यन्तेऽश्वस्कन्धस्थेवोन्नततया पोडश-
 योजनसहस्रप्रमाणेनैस्त्वयोः शिखाया भावात्, ‘वलभीसंस्थितः’ वलभीगृहसंस्थानसंस्थितः दशयोजनसहस्रप्रमाणविस्तारायाः शि-
 खाया वलभीगृहाकाररूपतया प्रतिभासनात्, तथा वृत्तो लवणसमुद्रो वलयाकारसंस्थितः, चक्रवालतया तस्यावस्थानात् ॥ सम्प्रति
 विष्कम्भादिपरिमाणमेककालं पिपृच्छिपुराह—‘लवणे णं भंते ! समुद्दे’ इत्यादि, लवणो भदन्त ! समुद्रः कियच्चक्रवालविष्कम्भेन
 कियत्परिक्षेपेण कियदुद्देशेन—उण्डत्वेन कियदुत्सेधेन कियत्सर्वप्रिण—उत्सेधोद्देशपरिमाणसामस्येन प्रज्ञप्तः ? , भगवानाह—गौतम ! लव-
 णसमुद्रो द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेन प्रज्ञप्तः, पश्चदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सहस्राणि शतं चैकोनचत्वारिंशं कि-
 ष्चिद्विशेषेण परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, एकं योजनसहस्रमुद्देशेन, षोडश योजनसहस्राण्युत्सेधेन, सप्तदश योजनसहस्राणि सर्वोप्रिण—उत्सेधो-

द्वेषमीलनचिन्तायां । इह लवणसमुद्रस्य पूर्वार्धेनप्रतरगणितभावनाऽपि कृता सा विनेयजनानुग्रहाय दृश्यते, तत्र प्रतरभावना क्रियते, प्रतरानयनार्थं चेदं करणं—लवणसमुद्रसत्कविस्तारपरिमाणान् द्विलक्षयोजनरूपान् दश योजनसहस्राणि शोध्यन्ते, तेषु च शोधितेषु यच्छेषं तस्याद्धे क्रियते, जातानि पञ्चनवतिः सहस्राणि, यानि च ग्राक् शोधितानि दश सहस्राणि तानि च तत्र प्रक्षिप्यन्ते, जातं पञ्चोत्तरं लक्षं १०५०००, एतन्न कोटीति व्यवह्रियते, अनया च कोट्या लवणसमुद्रस्य मध्यभागवर्त्ती परिरयो नव लक्षा अष्टचत्वारिंशत्सहस्राणि पट् शतानि त्र्यशीत्यधिकानि ९४८६८३ इत्येवंपरिमाणो गुण्यते, ततः प्रतरपरिमाणं भवति, तत्रोदं—नवनवतिः कोटिशतानि एकपट्टिः कोटयः सप्तदश लक्षाः पञ्चदश सहस्राणि ९९६११७१५०००, उक्तञ्च—“वित्थाराओ सोहिय दससहस्साइं सेसअद्धंमि । तं चेव पक्खिवित्ता लवणसमुद्रस्स सा कोडी ॥ १ ॥ लक्खं पंचसहस्सा कोडीए तीए संगुणेऊणं । लवणस्स मज्झपरिही ताहे पयरं इमं होइ ॥ २ ॥ नवनउई कोडिसया एगट्ठी कोडि लक्ख सत्तरसा । पन्नरस सहस्साणि य पयरं लवणस्स निदिडं ॥ ३ ॥” घनगणितभावना त्वेवं—इह लवणसमुद्रस्य शिखा षोडश सहस्राणि योजनसहस्रमुद्बुधः सर्वसङ्ख्या सप्तदश सहस्राणि, तैः प्राक्तनं प्रतरपरिमाणं गुण्यते, ततो घनगुणितं भवति, तत्रोदं—षोडश कोटीकोटयस्त्रिनवतिः कोटिशतसहस्राणि एकोनचत्वारिंशत् कोटिसहस्राणि नव कोटिशतानि पञ्चदशकोट्यधिकानि पञ्चाशद्विंशत्यधिकानि १६९३३९९५५०००००, उक्तञ्च—“जोयणसहस्ससोलस लवणसिर्हा अहोगया सहस्सेगं । पयरं सत्तरसहस्ससंगुणं लवणघणगणियं ॥ १ ॥ सोलस कोडांकोडी तेणउई कोडिसयसहस्साओ । उणयालीससहस्सा नवकोडिसया य पन्नरसा ॥ २ ॥ पन्नास सयसहस्सा जोयणणं भवे अणूणाइं । लवणसमुद्रस्सेयं जोयणसंखाएँ घणगणियं ॥ ३ ॥” आह—कथमेतावत्प्रमाणं लवणसमुद्रस्य घनगणितं भवति?, न हि सर्वत्र तस्य सप्तदशयो-

जनसहस्रप्रमाण उच्छ्रयः, किन्तु मध्यभाग एव दशसहस्रप्रमाणविस्तारस्ततः कथं यथोक्तं घनगणितमुपपद्यते ? इति, सत्यमेतत्, के-
वलं लवणशिखायाः शिरसि उभयोश्च वेदिकान्तयोरुपरि द्वारिकायामेकान्तकजुरुपायां दीयमानायां २ यदपान्तराले जलशून्यं क्षेत्रं
तदपि करणगत्या तदाभाव्यमिति सजलं विवक्ष्यते, अत्रार्थे च दृष्टान्तो मन्दरपर्वतः, तथाहि—मन्दरपर्वतस्य सर्वत्रैकादशभागपरि-
हाणिरुपवर्ण्यते, अथ च न सर्वत्रैकादशभागपरिहाणिः, किन्तु कापि कियती, केवलं मूलादारभ्य शिखरं यावद्द्वारिकायां दत्तायां
यदपान्तराले कापि कियदाकाशं तत्सर्वं करणगत्या मेरोराभाव्यमिति मेरुतया परिकल्प्य गणितज्ञाः सर्वत्रैकादशपरिभागहानिं परि-
वर्णयन्ति, तद्वदिदमपि यथोक्तं घनपरिमाणमिति, न चैतत्त्वमनीपिकाविजृम्भितं, यत आह जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणो विशेषणव-
ल्यामेतद्विचारप्रक्रमे—“एवं उभयवेद्यंताभो सोलसहस्रसुसेहस्स कन्नगईए जं लवणसमुद्दाभव्वं जलसुन्नंपि खेतं तस्स गणियं, जहा
मंदरपव्वयस्स एक्कारसभागपरिहाणी कन्नगईए आगासस्सवि तदाभव्वंतिकाउं भणिया तथा लवणसमुद्दस्सवि ॥” इति ॥ ‘जइ णं
भंते !’ इत्यादि, यदि भदन्त ! लवणसमुद्रो द्वे योजनशतसहस्रे चक्रवालविष्कम्भेन पञ्चदश योजनशतसहस्राणि एकाशीतिः सह-
स्राणि शतं चैकोनचत्वारिंशं किञ्चिद्विशेषोन्नं परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः, एकं योजनसहस्रमुद्ध्येन षोडश योजनसहस्राण्युत्सेधेन सप्तदश योज-
नसहस्राणि सर्वांगेण प्रज्ञप्तः ॥ तर्हि ‘कम्हा णं भंते !’ इत्यादि, कस्माद् भदन्त ! लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं न ‘अवपीडयति’ जलेन
प्लावयति, न ‘उत्पीडयति’ ग्रावत्येन बाधते, नापि णमिति वाक्यालङ्कृतौ ‘एकोदकं’ सर्वोत्सिनोदकप्लावितं करोति ?, भगवानाह—
गौतम ! जम्बूद्वीपे भरतैरावतयोः क्षेत्रयोरहन्तश्चक्रवर्त्तिनो बलदेवा वासुदेवाः ‘चारणाः’ जङ्घाचारणमुनयो विद्याधराः ‘श्रमणाः’
साधवः ‘श्रमण्यः’ संयत्यः श्रावकाः श्राविकाः, एतत् सुपमदुष्पमादिकमरकत्रयमपेक्ष्योक्तं वेदितव्यं, तत्रैवाहदादीनां यथायोगं सम्भ-

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३२६ ॥

वात्, सुपमसुपमादिकमधिकृत्याह—मनुष्याः प्रकृतिभद्रकाः प्रकृतिं प्रतनुत्तो भगवान्मायालोभाः श्रुतार्थैवसंपन्ना आलीना भद्रका वि-
नीताः, एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत्, तेषां 'प्रणिधया' प्रणिधानं प्रणिधा, 'उपसर्गादात्' इत्यङ्प्रत्यायः, तात् 'प्रणिधान' अनेक्य तेषां
प्रभावत इत्यर्थः, लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं नावपीडयतीत्यादि, दुष्कृत्युष्णमादाचपि नावपीडयति, भरतौताल्यामभिपतित्तिवताप्र-
भावात्, तथा क्षुल्लहिमवच्छिखरिणोर्वर्षधरपर्वतयोर्देवता महर्द्धिका यावत्करणान्माद्युक्तिका इत्यादिपरिग्रहः परिवसन्ति तेषां 'प्रणि-
धया' प्रभावेन लवणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं नावपीडयतीत्यादि । तथा हैमवतारैरण्यवतोर्वर्षयोर्भृगुजाः प्रकृतिभद्रका गावत् विनीता-
स्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत्, तथा तयोरेव वर्षयोर्षीं यथाक्रमं शब्दापातिचिकटापाती द्युत्तयैताल्लौ गर्षतो तयोर्देवो महर्द्धिकी याव-
त्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतस्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत् । तथा महाद्विमद्युग्मिभवर्षभरपर्वतयोर्देवता महर्द्धिका इत्यादि तथैव । तथा
हरिवर्षरम्यकवर्षयोर्मनुजाः प्रकृतिभद्रका इत्यादि सर्वे हैमवतवत्, तथा तयोः क्षेत्रयोर्धेयाक्रमं गन्भापासिगाल्यतल्पगर्षी यौ द्युत्तयैताल्लग-
पर्वतौ तयोर्देवौ महर्द्धिकाविलादि पूर्ववत् । तथा पूर्वविदेहापरविदेहवर्षयोर्सान्तप्रकृतर्षिनो यावन्मनुजाः प्रकृतिभद्रका गावत् विनीता-
स्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत् । तथा देवकुरुत्तरकुरुपु मनुजाः प्रकृतिभद्रका यावद्विनीतास्तेषां प्रणिधयेत्यादि पूर्ववत् । तथा वत्तरकुरुपु
कुरुपु जम्बूवां सुदर्शनायामनादृतो नाम देवो जम्बूद्वीपाधिपतिः परिवसति तस्य 'प्रणिधया' प्रभावेनेत्यादि तथैव । अथान्यत् गौतम ।
कारणं, तदेवाह—लोकस्थितिरेषा—लोकानुभाव एष यद्ववणसमुद्रो जम्बूद्वीपं द्वीपं जलेन नावपीडयतीत्यादि ॥ दृतीयप्रतिपत्तायेप मन्व-
रोद्देशकः समाप्तः ॥ तदेवमुक्त्वा लवणसमुद्रवक्तव्यता, सम्प्रति धातकीपण्डवक्तव्यतामाह—

लवणसमुद्रं धायइसंडे नाम द्वीचे वष्टे वलयागारसंठाणसंठिते सन्वतो समंता संपरिन्वित्तिता

३ परिपत्तौ
उच्यते-
सुप्रसिद्धं
लवणसुद्रं
सू० ३७३

॥ ३२६ ॥

णं चिह्नंति, धायतिसंडे णं भंते! दीवे किं समचक्कवालसंठिते विसमचक्कवालसंठिते?, गोयमा!
 समचक्कवालसंठिते नो विसमचक्कवालसंठिते ॥ धायइसंडे णं भंते! दीवे केवतियं चक्कवालवि-
 क्खंभेणं केवइयं परिकखेवेणं पणत्ते?, गोयमा! चत्तारि जोयणसतसहस्साइं चक्कवालविकखं-
 भेणं एगयालीसं जोयणसतसहस्साइं दसजोयणसहस्साइं णवएगट्ठे जोयणसते किंचिविसेसूणे
 परिकखेवेणं पणत्ते ॥ से णं एगाए पडमवरवेदियाए एगेणं वणसंडेणं सब्वतो समंता संपरि-
 क्खत्ते दोणह्वि वण्णओ दीवसमिया परिकखेवेणं ॥ धायइसंडस्स णं भंते! दीवस्स कति दारा
 पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि दारा पणत्ता, विजए वेजयंते जयंते अपराजिए ॥ कहि णं भंते!
 धायइसंडस्स दीवस्स विजए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा! धायइसंडपुरत्थिमपरंते कालोयसमु-
 दपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं सीयाए महाणदीए उट्ठिं एत्थ णं धायइं० विजए णामं दारे पणत्ते
 तं चैव पमाणं, रायहाणीओ अण्णंमि धायइसंडे दीवे, दीवस्स वत्तव्वया भाणियव्वा, एवं च-
 त्तारिवि दारा भाणियव्वा ॥ धायइसंडस्स णं भंते! दीवस्स दारस्स य २ एस णं केवइयं अबा-
 हाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा! दस जोयणसयसहस्साइं सत्तावीसं च जोयणसहस्साइं सत्तप-
 णतीसे जोयणसए तिन्नि य कोसे दारस्स य २ अबाहाए अंतरे पणत्ते ॥ धायइसंडस्स णं भंते!
 दीवस्स पदेसा कालोयगं समुइं पुट्टा?, हंता पुट्टा ॥ ते णं भंते! किं धायइसंडे दीवे कालोए स-

सुदे१, ते धायइसंडे नो खलु ते कालोयससुदे । एवं कालोयससुदे जीवा उदाहस्ता
२ कालोए ससुदे पचायंति१, गोयमा ! अत्येगतिया पचायंति नो पचायंति । एवं का-
लोएवि अत्ये० प० अत्येगतिया नो पचायंति ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति—धायइसंडे दीवे
२?, गोयमा ! धायइसंडे णं दीवे तत्थ देसे तहिं २ पएसे धायइरुक्खा धायहवण्णा धाय-
इसंडा णिच्चं कुल्लुमिया जाव उवसोभेमाणा २ चिहंति, धायइमहाधायइरुक्खेसु सुदंसणपियदं-
सणा दुवे देवा महिहिया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति से एणट्टेणं, अदुत्तरं च णं गो-
यमा ! जाव णिच्चे ॥ धायइसंडे णं भंते ! दीवे कति चंदा पभासिंसु वा ३? कति सुरिया तविंसु
वा ३? कइ महग्गहा चारं चरिंसु वा ३? कइ णक्खत्ता जोगं जोइंसु ३? कइ तारागणकोडाको-
डीओ सोभंसु वा ३?, गोयमा ! बारस चंदा पभासिंसु वा ३, एवं—चउवीसं ससिरविणो ण-
क्खत्त सत्ता य तिन्नि छत्तीसा । एणं च गहसहस्सं छप्पन्नं धायइसंडे ॥ १ ॥ अट्टेव सयसहस्सा
तिग्णिण सहस्साइं सत्त य सयाइं । धायइसंडे दीवे तारागण कोडिकोडीणं ॥ २ ॥ सोभंसु वा
३ ॥ (सू० १७४)

‘लवणसमुद्द’मित्यादि, लवणसमुद्रं धातकीपण्डो नाम द्वीपो वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’
सामन्त्येन संपरिक्षिव्य तिष्ठति ॥ ‘धायइसंडे णं दीवे किं समचक्खवालसंठिए’ इति सूत्रं लवणसमुद्रवद्भाववनीयम् ॥ ‘धायइसंडे

ण' भित्त्वादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! चत्वारि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन, एकचत्वारिंशत् योजनशतसहस्राणि दश सहस्राणि नव च एकषष्टानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषो नानि परिक्षेपेण, उक्तञ्च—‘एयालीसं लक्खा दस य सहस्साणि ज्ञेयणं तु । नव य सया एगहा किंचूणा परिरओ तस्स ॥ ३ ॥’ ‘से ण’ भित्त्वादि, स धातकीषण्डो द्वीप एकया पद्मवरवेदिकया अष्टयोजनोच्छ्रयजगत्पुपरिभावित्येति सामर्थ्याद्भवत्येते, एकेन वनपण्डेन पद्मवरवेदिकावहिर्भूतेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षितः । द्वयो-रपि वर्णकः प्रागवत् ॥ ‘धायइसंडस्स ण’ भित्त्वादि, धातकीषण्डस्य भदन्त ! द्वीपस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, क भदन्त ! धातकीषण्डस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं ?, भगवानाह—गौतम ! धातकीषण्डस्य द्वीपस्य पूर्वपर्यन्ते कालोदसमुद्रपूर्वोर्द्धस्य पश्चिमदिशि शीताया महानद्या उपरि ‘अत्र’ एतस्मिन्नन्तरे धातकीषण्डस्य द्वीपस्य विजयनाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तच्च जम्बूद्वीपविजयद्वारवदविशेषेण वेदितव्यं, नवरमत्र राजधानी अन्यस्मिन् धातकीषण्डे द्वीपे वक्तव्या । ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! धातकी-षण्डद्वीपदक्षिणपर्यन्ते कालोदसमुद्रदक्षिणाद्धस्योत्तरतोऽत्र धातकीषण्डस्य द्वीपस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपवैजयन्त-द्वारवदविशेषेण वक्तव्यं, नवरमत्रापि राजधानी अन्यस्मिन् धातकीषण्डद्वीपे ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं गतार्थं, भगवानाह—गौतम ! धातकीषण्डद्वीपपश्चिमपर्यन्ते कालोदसमुद्रपश्चिमाद्धस्य पूर्वतः शीतोदाया महानद्या उपर्यत्र धातकीषण्डस्य द्वीपस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपजयन्तद्वारवद्वक्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् धातकीषण्डे द्वीपे ॥ ‘कहि णं भंते !’ इत्यादि, प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! धातकीषण्डद्वीपोत्तराद्धपर्यन्ते कालोदसमुद्रदक्षिणाद्धस्य दक्षिणतोऽत्र धातकीषण्डस्य द्वीपस्यापरा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३२८ ॥

जितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वारवद्वक्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् धातकीषण्डे द्वीपे ॥ ‘धायइसंडस्स णं भंते!’ इत्यादि, धातकीषण्डस्य भदन्त ! द्वीपस्य द्वारस्य २ च परस्परमेतदन्तरं ‘कियत्’ किंप्रमाणम् ‘अबाधया’ अन्तरित्वा व्याघातेन प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम ! दश योजनशतसहस्राणि सप्तविंशतियोजनसहस्राणि सप्त शतानि पञ्चत्रिंशानि द्वारस्य २ परस्परमबाधया-
ऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथाहि—एकैकस्य द्वारस्य सद्वारशालस्य जम्बूद्वीपद्वारस्येव पृथुलं साद्वीनि चत्वारि योजनानि, ततश्चतुर्णां द्वाराणामेकत्र पृथु-
त्वपरिमाणमीलने जातान्यष्टादश योजनानि, तान्यनन्तरोक्तात्परिरयमानात् ४११०९६१ शोध्यन्ते, शोधितेषु च तेषु जातं शेषमिदम्—
एकचत्वारिंशलक्ष्णा दश सहस्राणि नव शतानि त्रिचत्वारिंशदधिकानि ४११०९४३, एतेषां चतुर्भिर्भागे हते लब्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्पर-
मन्तरम्, उक्तञ्च—‘पणतीसा सत्त सया सत्तावीसा सहस्स दस लक्खा । धायइसंडे दांरंतरं तु अवरं च कोसतियं ॥ १ ॥’ ‘धायइसं-
डस्स णं भंते ! दीवस्स पएसा’ इत्यादीनि चत्वारि सूत्राणि प्राग्वद्भावनीयानि ॥ ‘से केणट्ठेणं भंते!’ इत्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त !
एवमुच्यते—धातकीषण्डो द्वीपः ? इति, भगवानाह—धातकीषण्डे द्वीपे तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवो धातकीषण्डा बहवो धातकीवनपण्डा बहूनि धातकीवनानि, वनपण्डयोः प्रतिविशेषः प्रागेवोक्तः, ‘निचंखुसुमिया’ इत्यादि
प्राग्वत्, ‘धायइमहाधायइरुखेसु एत्थ’मित्यादि पूर्वोद्धे उत्तरकुरुषु नीलवद्भिरिसमीपे धातकीनामपृथोऽवतिष्ठते, पश्चिमाद्धे उत्तरकुरुषु
नीलवद्भिरिसमीपे महाधातकीनामपृथोऽवतिष्ठते, तौ च प्रमाणादिना जम्बूद्वेष्ववेदितव्यौ, तयोरत्र धातकीषण्डे द्वीपे यथाक्रमं सुदर्श-
नप्रियदर्शनौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततो धातकीषण्डोपलक्षितो द्वीपो धातकीषण्डद्वीपः, तथा चाह
—‘से एएणट्ठेण’मित्यादि गतार्थं ॥ सम्प्रति चन्द्रादिवक्तव्यतामाह—‘धायइसंडे णं भंते ! दीवे कति चंदा पभासिंसु’ इत्यादि

३ प्रतिपत्तौ
धातकी-
खण्डाधि०
उद्देशः २
सू० १७४

॥ ३२८ ॥

प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! धातकीपण्डे द्वादश चन्द्राः प्रभासितवन्तः प्रभासन्ते प्रभासिष्यन्ते, द्वादश सूर्यास्तापितवन्तस्तापयन्ति तापयिष्यन्ति, त्रीणि नक्षत्रशतानि पटत्रिंशानि योगं चन्द्रमसा सूर्येण च सार्द्धं युक्तवन्तो युञ्जन्ति योक्ष्यन्ति, तत्र त्रीणि पटत्रिंशानि नक्षत्राणां शतानि, एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाविंशतेर्नक्षत्राणां भावात्, तथा एकं पट्पञ्चाशदधिकं महाग्रहसहस्रं चारं चरितवन्तश्चरन्ति चरिष्यन्ति, एकैकस्य शशिनः परिवारेऽष्टाशतीतेर्नक्षत्राणां भावात्, अष्टौ शतसहस्राणि त्रीणि सहस्राणि सप्तशतानि तारागणकोटीकोटीनां शोभितवन्तः शोभन्ते शोभयिष्यन्ते, एतदपि एकशशिनः तारापरिमाणं द्वादशभिर्गुणयित्वा भावनीयं, उक्तं च—“वारस चंदा सूरा नखत्तसया य तित्रि छत्तीसा । एगं च गहसहस्सं छप्पन्नं धायईसंडे ॥ १ ॥ अट्टेव सयसहस्सा तित्रि सहस्सा य सत्त य स्रया उ । धायइसंडे दीवे तारागणकोडिकोडीओ ॥ २ ॥” सम्प्रति कालोद्समुद्रवक्तव्यतामाह—

धायइसंडं णं दीवं कालोदे णामं समुदे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते सब्वतो समंता संपरिविखत्ताणं चिट्ठइ, कालोदे णं समुदे किं समचक्कवालसंठाणसंठिते विसमं?, गोयमा! समचक्कवालं णो विसमचक्कवालसंठिते ॥ कालोदे णं भंते! समुदे केवतियं चक्कवालविक्खंभेणं केवतियं परिवक्खेवेणं पणत्ते?, गोयमा! अट्ट जोयणसयसहस्साइं चक्कवालविक्खंभेणं एकाणउति जोयणसयसहस्साइं सत्तरि सहस्साइं छच्च पंचुत्तरे जोयणसते किंचिविसेसाहिए परिवक्खेवेणं पणत्ते ॥ से णं एगाए पउमवरवेदियाए एगेणं वणसंडेणं दोण्हवि वणणओ ॥ कालोयस्स णं भंते! समुद्स्स कति दारा पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि दारा पणत्ता, तंजहा—विजए वेजयंते जयंते अपराजिए ॥

कहि णं भंते ! कालोदस्स समुद्दस्स विजए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! कालोदे समुद्दे पुरत्थिम-
पेरंते पुक्खरवरदीवपुरत्थिमद्दस्स पच्चत्थिमेणं सीतोदाए महाणदीए उष्पि एत्थ णं कालोदस्स
समुद्दस्स विजये णामं दारे पणत्ते, अट्टेव जोयणाइं तं चेव पमाणं जाव रायहाणीओ । कहि
णं भंते ! कालोयस्स समुद्दस्स वेजयंते णामं दारे पणत्ते?, गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स दक्खिणपे-
रंते पुक्खरवरदीवस्स दक्खिणद्दस्स उत्तरेणं एत्थ णं कालोयसमुद्दस्स वेजयंते नामं दारे पन्नत्ते ।
कहि णं भंते ! कालोयसमुद्दस्स जयंते नामं दारे पन्नत्ते?, गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स पच्चत्थिमपेरंते
पुक्खरवरदीवस्स पच्चत्थिमद्दस्स पुरत्थिमेणं सीताए महाणदीए उष्पि जयंते नामं दारे पणत्ते ।
कहि णं भंते ! अपराजिए नामं दारे पणत्ते? गोयमा ! कालोयसमुद्दस्स उत्तरद्धपेरंते पुक्खरवरदीवो-
त्तरद्दस्स दाहिणओ एत्थ णं कालोयसमुद्दस्स अपराजिए णामं दारे०, सेसं तं चेव ॥ कालोयस्स णं
भंते ! समुद्दस्स दारस्स य २ एस णं केवतियं २ अवाहाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा !—बावीस
सयसहस्सा बाणउत्ति खल्ल भवे सहस्साइं । छ्च सया बायाला दारंतर तिन्नि कोसा य ॥ १ ॥
दारस्स य २ आबाहाए अंतरे पणत्ते । कालोदस्स णं भंते ! समुद्दस्स पएसा पुक्खरवरदीव०
तहेव, एवं पुक्खरवरदीवस्सवि जीवा उदाहत्ता २ तहेव भाणियब्बं ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति
कालोए समुद्दे २?, गोयमा ! कालोयस्स णं समुद्दस्स उदके आसले मासले पेसले कालए मासरा-

सिवणाभे पगतीए लद्गरसेणं पणत्ते, कालमहाकाला एत्थ दुवे देवा महिद्धीया जाव पलि-
 ओवमद्धितीया परिवसंति, से तेणट्टेणं गोयमा! जाव णिच्चे ॥ कालोए णं भंते! समुद्दे कति
 चंदा पभासिंसु वा ३? पुच्छा, गोयमा! कालोए णं समुद्दे बायालीसं चंदा पभासिंसु वा ३—
 बायालीसं चंदा बायालीसं च दिणयरा दित्ता। कालोदधिम्मि एते चरंति संबद्धलेसागा ॥ १ ॥
 णक्खत्ताण सहस्सं एगं बावत्तरं च सतमणं। छच्च सता छण्णउया महागहा तिण्णिण य सहस्सा
 ॥ २ ॥ अट्टावीसं कालोदधिम्मि बारस य सयसहस्साइं। नव य सथा पन्नासा तारागणकोडि-
 कोडीणं ॥ ३ ॥ सोभेसु वा ३ ॥ (सू० १७५)

‘धायइसंडे णं दीव’मित्थादि, धातकीपण्डं णमिति पूर्ववत् द्वीपं कालोदसमुद्रो वृत्तो बलयाकारसंस्थितः सर्वतः समन्तात्
 ‘संपरिक्षिप्य’ वेष्टयित्वा तिष्ठति ॥ ‘कालोए णं समुद्दे किं समचक्कवालसंठिए’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ ‘कालोए णं भंते’ इत्यादि
 प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! अट्टो योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन एकनवतिः योजनशतसहस्राणि सप्ततिः
 सहस्राणि षट् शतानि पञ्चोत्तराणि किञ्चिद्विशेषाधिकानि परिक्षेपेण, एकं च योजनसहस्रमुद्धेधेनेति गम्यते, उक्तञ्च—‘अट्टेव
 सयसहस्सा कालोओ चक्कवालओ रुंदो। जोयणसहस्समेगं ओगाहेणं मुणेयन्वो ॥ १ ॥ इगनउइ सयसहस्सा हवंति तह सत्तरी
 सहस्सा य। छच्च सथा पंचहिया कालोयहिपरिओ एसो ॥ २ ॥’ ‘से णं एगाए’ इत्यादि, स कालोदसमुद्र एकथा पद्मवरवे-
 दिकयाऽष्टयोजनोच्छ्रयया जगत्युपरिभाविन्येति गम्यते, एकेन वनपण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षितः, द्वयोरपि वर्णकः प्रा-

ग्वत् ॥ 'कालोयस्स णं भंते !' इत्यादि, कालोदस्य समुद्रस्य भदन्त ! कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ? , भगवानाह—गौतम ! चत्वारि द्वा-
राणि प्रज्ञप्तानि, तथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ फ भदन्त ! कालोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं?, गौतम !
कालोदसमुद्रस्य पूर्वपर्यन्ते पुष्करवर्द्धीपस्य पूर्वोर्द्धस्य पश्चिमदिशि शीतोद्राया महानया उपर्यत्र कालोदस्य समुद्रस्य विजयं नाम द्वारं
प्रज्ञप्तं, एवं विजयद्वारवक्तव्यता पूर्वानुसारेण वक्तव्या, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदे समुद्रे । वैजयन्तद्वारप्रभसूत्रं सुगमं, भग-
वानाह—गौतम ! कालोदसमुद्रदक्षिणार्द्धस्योत्तरतोऽत्र कालोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, एवं जम्बू-
द्वीपगतवैजयन्तद्वारवक्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदे समुद्रे । जयन्तद्वारप्रभसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! कालोद-
समुद्रपश्चिमपर्यन्ते पुष्करवर्द्धीपपश्चिमार्द्धस्य पूर्वतः शीताया महानया उपर्यत्र कालोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, एतदपि ज-
म्बूद्वीपगतजयन्तद्वारवत्, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदे समुद्रे । अपराजितद्वारप्रभसूत्रमपि सुगमं, भगवानाह—गौतम ! कालो-
दसमुद्रोत्तरार्द्धपर्यन्ते पुष्करवर्द्धीपोत्तरार्द्धस्य दक्षिणतोऽत्र कालोदसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वा-
रवत् नवरं राजधानी अन्यस्मिन् कालोदसमुद्रे ॥ सम्प्रति द्वाराणां परस्परमन्तरं प्रतिपिपादयिपुराह—'कालोयस्स णं भंते !'
इत्यादि प्रभसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! द्वाविंशतिर्योजनशतसहस्राणि द्विनवतिः सहस्राणि पङ्क्योजनशतानि पट्चत्वारिंशदधिकानि
त्रयश्च क्रोशा द्वारस्य द्वारस्य परस्परमबाधयाऽन्तरं प्रज्ञप्तं, तथाहि—चतुर्णामपि द्वाराणामेकत्र पृथुत्वमीलनेऽष्टादश योजनानि कालो-
दसमुद्रपरिरयपरिमाणान् ९१७०६०५ इत्येवंरूपात् शोध्यन्ते, शोधितेषु च तेषु जातमिदम्—एकनवतिर्लक्षाः सप्ततिः सहस्राणि पञ्च
शतानि सप्ताशीत्यधिकानि ९१७०५८७ च, तेषां चतुर्भिर्भोगे हृते लब्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्परमन्तरपरिमाणं २२९२६४६ क्रोशः

३, उक्तञ्च—“छायालां छञ्च सया बाणउय सहस्स लक्ख बावीसं । कोसा य तिन्नि दारंतं तु कालोयहिस्स भवे ॥ १ ॥” “कालो-
यस्स णं भंते ! समुद्दस्स पएसा’ इत्यादि सूत्रचतुष्टयं पूर्ववद्भावनीयम् ॥ नामान्वर्थमभिधित्सुराह—“से केणट्टेण”मित्यादि, अथ के-
नार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते कालोदः समुद्रः कालोदः ? इति, भगवानाह—गौतम ! कालोदस्य समुद्रस्योदकं ‘आसलेम’ आ-
स्वाद्यम् उदकरसत्वात् मांसलं गुरुधर्मकत्वात् पेशलं आस्वादमनोज्ञत्वात् ‘कालं’ कृष्णम्, एतदेवोपमया प्रतिपादयति—मापरा-
शिवर्णामं, उक्तञ्च—“पगईए उदगरसं कालोए उदगं मासरासिनिमं” इति, ततः कालमुदकं यस्यासौ कालोदः; तथा कालमहाकालौ
च तत्र द्वौ देवौ पूर्वोद्धपश्चिमाद्धोधिपती महद्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः; तत्र कालथोरुदकं यस्मिन् स कालोदः; तथा
चाह—“से एएणट्टेण”मित्यादि सूत्रं पाठसिद्धं । एवंरूपं च चन्द्रादीनां परिमाणमन्यत्राप्युक्तम्—“बायालीसं चंदा बायालीसं च
द्वियरा दित्ता । कालोयहिस्मि एए चरंति संबद्धलेसागा ॥ १ ॥ नक्खत्ताण सहस्सा सयं च बावत्तरं मुणेयव्वं । छञ्च सया
छन्नउया गहाण तिन्नेव य सहस्सा ॥ २ ॥ अट्टावीसं कालोयहिस्मि बारस य सयसहस्साइं । नव य सया पन्नासा तारागणकोडी-
कोडीणं ॥’ ३ ॥” सम्प्रति पुष्करवर्दीपवक्तव्यतामाह—

कालोयं णं समुदं पुक्खरवरे णामं दीवे वट्ठे वलयागारसंठाणसंठित्ते सव्वंतो समंता संपरि०
तहेव जाव समचक्खवालसंठाणसंठित्ते नो विसमचक्खवालसंठाणसंठिए । पुक्खरवरे णं भंते ! दीवे

१ अत्र यद्यपि सूत्रादर्शेषु गाथान्तिकं दृश्यते इदमेव, परं दृष्टिकारावासादर्शेषु न संभाव्यते सूत्ररूपतया सत्ताऽस्य परिमाणश्लेत्युदितं ‘अन्यत्राप्युक्त’मिति,
अग्नेऽप्यनेकत्रैवं.

केवलयं चक्रवालचिक्लंभेणं केवलयं परिकलेवेणं पणत्ते?, गोयमा! सोलस जोयणसतसह-
स्साइं चक्रवालचिक्लंभेणं—'एगा जोयणकोडी वाणडतिं खलु भवे सयसहस्सा । अउणाणडतिं
अह्ठ सया चउणउया य [परिरओ] पुक्खरवरस्स ॥ १ ॥ से णं एगाए पउमवरवेदियाए
एगेण य वणसंडेण संपरि० दोणह्वि वण्णओ ॥ पुक्खरवरस्स णं भंते! कति दारा पणत्ता?,
गोयमा! चत्तारि दारा पणत्ता, तंजहा—विजाए वेजयंते जयंते अपराजिते ॥ कहि णं भंते! पुक्ख-
रवरस्स दीवस्स विजाए णामं दारे पणत्ते?, गोयमा! पुक्खरवरदीवपुरिच्छिमपेरंते पुक्खरोदस-
सुहपुरिच्छिमद्वस्स पचत्थिमेणं एत्थ णं पुक्खरवरदीवस्स विजाए णामं दारे पणत्ते तं चेव सव्वं,
एवं चत्तारिचि दारा, सीयासीओदा गत्थि भाणित्त्वाओ ॥ पुक्खरवरस्स णं भंते! दीवस्स
दारस्स य २ एस णं केवलयं अत्राधाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा!—'अडयाल सयसहस्सा
वावीसं खलु भवे सहस्साइं । अगुणुत्तारा य चउरो दारंतर पुक्खरवरस्स ॥ १ ॥ पदेसा दोणह्वि
पुढा, जीवा दोसु भाणियन्त्वा ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुचति पुक्खरवरदीवे २?, गो० । पुक्खर-
वरे णं दीवे तत्थ २ देसे तहिं २ बह्वे पउमकफला पउमवणसंडा णिचं कुसुमिता जाव चिहंति,
पउमसहापउमकफले एत्थ णं पउमपुंडरीया णामं दुवे देवा मदिहिया जाव पलिओवमट्टि-
तीया परिवसंति, से तेणट्टेणं गोयमा! एवं बुचति पुक्खरवरदीवे २ जाव निचे ॥ पुक्खरवरे णं

भंते! दीवे केवइया चंदा पभासिसु वा ३?, एवं पुच्छा,—चोयालं चंदसयं चउयालं चैव सूरि-
 याण सयं । पुक्खरवरदीवंमि चरंति एते पभासेता ॥ १ ॥ चत्तारि सहस्साइं बत्तीसं चैव होंति
 णक्खत्ता । छच्च सया बावत्तर महग्गहा बारह सहस्सा ॥ २ ॥ छण्णउइ सयसहस्सा चत्तालीसं
 भवे सहस्साइं । चत्तारि सया पुक्खर [वर] तारागणकोडकोडीणं ॥ ३ ॥ सोभेंसु वा ३ ॥ पुक्खर-
 वरदीवस्स णं बहुमज्झदेसभाए एत्थ णं माणुसुत्तरे नामं पव्वते पणत्ते वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते
 जे णं पुक्खरवरं दीवं दुहा विभयमाणे २ चिड्ढंति, तंजहा—अब्भितरपुक्खरच्छं च बाहिरपुक्ख-
 रच्छं च ॥ अब्भितरपुक्खरच्छे णं भंते! केवतियं चक्खवालेणं परिक्खेवेणं पणत्ते?, गोयमा! अट्ट
 जोयणसयसहस्साइं चक्खवालविक्खंभेणं—कोडी बायालीसातीसं दोण्णि य सया अणुणवण्णा ।
 पुक्खरअद्धपरिरओ एवं च मणुस्सखेत्तस्स ॥ १ ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चति अब्भितरपुक्ख-
 रच्छे य २?, गोयमा! अब्भितरपुक्खरच्छेणं माणुसुत्तरेणं पव्वतेणं सब्वतो समंता संपरि-
 विखत्ते, से एणट्टेणं गोयमा! अब्भितरपुक्खरच्छे य २, अट्टत्तरं च णं जाव णिच्चें ॥ अब्भितरपु-
 क्खरच्छेणं भंते! केवतिया चंदा पभासिसु वा ३ साचेव पुच्छा जाव तारागणकोडकोडीओ?, गोय-
 मा!—बावत्तरिं च चंदा बावत्तरिमेव दिणकरा दित्ता । पुक्खरवरदीवंहु चरंति एते पभासेता
 ॥ १ ॥ तिन्नि सया छत्तीसा छच्च सहस्सा महग्गहाणं तु । णक्खत्ताणं तु भवे सोलाइ दुवे सह-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३२ ॥

स्साहं ॥ २ ॥ अडयाल सयसहरसा वावीसं खलु भवे सहस्साहं । दोन्नि सया पुक्खरद्धे तारागण-
कोडिकोडीणं ॥ ३ ॥ सोभंसु चा ३ ॥ (सू० १७६)

‘कालोयं णं समुद्द’मित्यादि, कालोदं णमिति वाक्यालङ्कारे समुद्रं पुष्करवरो नाम द्वीपो द्रुत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः
समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति । ‘पुक्खरवरे णं दीवे किं समचफवालसंठिणं’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ विष्कम्भादिप्रतिपादनार्थमाह—‘पुक्ख-
रवरे णं भंते ! दीवे’ इत्यादि प्रश्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! पोडश योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन एका योजन-
कोटी द्विनवतिः शतसहस्राणि एकोननवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि चतुर्नवतानि ९४ योजनानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः ॥ ‘से ण’मि-
त्यादि, स पुष्करवर्द्वीप एरुया पद्मयरवेदिकयाऽष्टयोजनोच्छ्रयया जगत्युपरिगाविन्धेति गम्यते, एकेन वनयण्डेन सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिप्तः, द्वयोरपि वर्णकः पूर्ववत् ॥ अधुना द्वारवक्त्र्यतामाह—‘पुक्खरवरस्स ण’मित्यादि, पुष्करवर्द्वीपस्य कति द्वाराणि
प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! चलारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तथाथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं च ॥ ‘कहि णं भंते !’
इत्यादि, क भदन्त ! पुष्करवर्द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं ?, भगवानाह—गौतम ! पुष्करवर्द्वीपपूर्वाद्धपर्यन्ते पुष्करोदस्य समुद्रस्य
पश्चिमदिशि अत्र पुष्करवर्द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तत्र जम्बूद्वीपविजयद्वारवदनिक्षेपेण वक्त्र्यं, त्वरं राजधानी अन्यस्मिन्
पुष्करवर्द्वीपे वक्त्र्या । एवं वैजयन्तादिसूत्राण्यपि भावनीयानि, सर्वत्र राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करवर्द्वीपे ॥ सम्प्रति द्वाराणां
परस्परमन्तरमाह—‘पुक्खरवरदीवस्स ण’मित्यादि प्रश्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अष्टचत्वारिंशद् योजनशतसहस्राणि द्वाविंश-
तियोजनसहस्राणि चलारि योजनशतानि एकोनसप्ततानि द्वारस्य द्वारस्य च परस्परमन्तरमाधयाऽन्तरपरिमाणं, चतुर्णामपि द्वाराणामेकत्र

३ प्रतिपत्तौ
पुष्करव-
राधि०
उद्देशः २
सू० १७६

॥ ३३२ ॥

पृथुत्वमीलनेऽष्टादश योजनानि, तानि पुष्करवर्दीपपरिमाणान् १९२८९४ इत्येवंरूपात् शोध्यन्ते, शोधितेषु च तेषु जातमिदम्—
 एका योजनकोटी द्विनवतिः शतसहस्राणि एकोनवतिः सहस्राणि अष्टौ शतानि पट्सप्तत्यधिकानि १९२८९८७६, तेषां चतुर्भि-
 र्भोगे हृते लब्धं यथोक्तं द्वाराणां परस्परमन्तरपरिमाणं ४८२२४६९ ॥ 'पुष्करवर्दीवस्स णं मंते ! दीवस्स पएसा पुक्खवरससुइं
 पुट्ठां ?' इत्यादि सूत्रचतुष्टयं प्राग्वत् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तप्रतिपादनार्थमाह—'से केणट्टेण'मित्यादि, अथं केनार्थेन भदन्त ! एव-
 मुच्यते पुष्करवर्दीपः २ ? इति, भगवानाह—गौतम ! पुष्करवर्दीपे तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र २ प्रदेशे बहवः पद्मवृक्षाः,
 पद्मानि अतिविशालतया वृक्षा इव पद्मवृक्षाः, पद्मखण्डाः—पद्मवनानि, खण्डवनयोर्विशेषः प्राग्वत्, 'निषं कुसुमिया' इत्यादि विशेष-
 णजातं प्राग्वत् । तथा पूर्वोद्धे उत्तरकुरुषु यः पद्मवृक्षः पश्चिमाद्धे उत्तरकुरुषु यो महापद्मवृक्षस्तयोत्र पुष्करवर्दीपे यथाक्रमं पद्मपु-
 ण्डरीकौ द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ यथाक्रमं पूर्वाद्धीपराद्धीपिपती परिवसतः, तथा चोक्तम्—'पुजमे य महापउमे
 रुक्खा उत्तरकुंरुसु जंबुसमा । एएसु वसंति सुरा पउमे तह पुंडरीए य ॥ १ ॥' पद्मं च पुष्करमिति पुष्करवरोपलक्षितो द्वीपः पु-
 ष्करवरो द्वीपः 'से एणट्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यम् ॥ सम्प्रति चन्द्रादित्यादिपरिमाणमाह—'पुष्करवरे'त्यादि पाठसिद्धं, नवरं
 नक्षत्रादिपरिमाणमष्टाविंशत्यादिसंख्यानि नक्षत्रादीनि चतुश्चत्वारिंशेन शतेन गुणयित्वा स्वयं परिभावनयं, उक्तं चैवंरूपं परिमाण-
 मन्यत्रापि—'चोथालं चंदसयं चोथालं चैव सूरियाण सयं । पुष्करवरंमि दीवे चरंति एए पगासिता ॥ १ ॥ चत्तारि सहस्साइं

१ पद्मश्च महापद्मो वृक्षो उत्तरकुरुषु जम्बूसमौ । एतयोर्वसतः सुरो पद्मस्तथा पुण्डरीकश्च ॥ १ ॥ २ चतुश्चत्वारिंशं चन्द्रशतं चतुश्चत्वारिंशं चैव सूर्याणां
 शतं । पुष्करवरे द्वीपे चरन्ति एते प्रकाशयन्तः ॥ १ ॥ चत्वारि सहस्राणि.

वृत्तिसं चैव ह्येति नक्वत्ता । छच्च सया वावत्तर महागहा वारससहस्ता ॥ २ ॥ छन्नउइ सयसहस्ता चोयालीसं भवे सहस्साइ । चत्तारिं च सयाइं तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥” इति ॥ सम्प्रति मनुष्यक्षेत्रसीमाकारिमानुपोत्तरपर्वतकव्यतामाह—‘पुक्खरवर-दीवस्स ण’मित्यादि, पुक्खरवरस्य णमिति वाक्यालङ्कृतौ द्वीपस्य बहुमध्यदेशभागे मानुपोत्तरो नाम पर्वतः प्रक्षप्तः, स च वृत्तः; वृत्तं च मध्यपूर्णमपि भवति यथा कौमुदीशशाङ्कमण्डलं तत्तद्भूपताव्यवच्छेदार्थमाह—वलययाकारसंस्थानसंस्थितो, यः पुक्खरवरं द्वीपं द्विधा सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च विभजमानो विभजमानस्तिष्ठति, केनोद्देशेन द्विधा विभजमानस्तिष्ठति ? इत्यत आह—तद्यथा—अभ्यन्तरपुक्ख-रार्द्धं च बाह्यपुक्खरार्द्धं च, चशब्दौ समुच्चये, किमुक्तं भवति ?—मानुपोत्तरात्पर्वतादूर्वागं यत्पुक्खरार्द्धं तदभ्यन्तरपुक्खरार्द्धं, यत्पुनस्त-सान्मानुपोत्तरपर्वतात्परतः पुक्खरार्द्धं तद् बाह्यपुक्खरार्द्धमिति ॥ ‘अभिंभतरपुक्खरार्द्धे ण’मित्यादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौ-तम ! अष्टौ योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशच्छतसहस्राणि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे च योजनशते एकोनपञ्चाशे किञ्चिद्विशेषाधिके परित्येषेण प्रक्षप्तः ॥ ‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भवन्त ! एवमुच्यते—अभ्यन्तरपुक्खरार्द्ध-मभ्यन्तरपुक्खरार्द्धम् ? इति, भगवानाह—गौतम ! अभ्यन्तरपुक्खरार्द्धं मानुपोत्तरोत्तरेण पर्वतेन सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्तं, ततो मानुपोत्तरपर्वताभ्यन्तरे वर्त्तमानत्वादभ्यन्तरपुक्खरार्द्धं, तथा चाह—‘से एएणट्टेण’मित्यादि गतार्थं ॥ ‘अभिंभतरपुक्खरार्द्धे णं भंते ! कइ चंदा पभासिंसु ?’ इत्यादि चन्द्रादिपरिमाणसूत्रं पाठसिद्धं, नवरं नक्षत्रादिपरिमाणमष्टाविंशत्यादीनि नक्षत्राणि द्वासप्तत्या गुण-

१ द्वात्रिंशच्चैव भवन्ति नक्षत्राणि । महामहा द्वादश सहस्राणि पट् शतानि द्विसप्ततानि ॥ २ ॥ एण्णवतिः शतसहस्राणि ननुधत्वारिशत सहस्राणि । चत्वारि च शतानि तारागणाः कोटीकोटीनां भवेयुः ॥ ३ ॥

धित्वा परिभाषनीयं, उक्तं चैवंरूपं परिमाणमन्यत्राणि—“बावत्तरि च चंदा बावत्तरिमेव दिणयरा दिता । पुक्खरवरदीवद्धे चरंति
एए पगासितां ॥ १ ॥ तिणिण सया छत्तीसां महग्गहाणं तु । नक्खत्ताणं तु भवे सोलाणि दुवे सहस्ताणि ॥ २ ॥
अडयाल सयसहस्सा बावीसं चैवं तह सहस्साइं । दो यं सयं पुक्खरद्धे तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३ ॥” इह सर्वत्र तारापरिमाणचि-
न्तायां कोटीकोट्यः कोट्य एव द्रष्टव्याः; तथा पूर्वसूरिव्याख्यानाद्, अपरे उच्छ्रयाङ्गुलप्रमाणमनुसृत्य कोटीकोटीरेव समर्थयन्ति,
उक्तञ्च—“कोडाकोडी सन्नतरं तु मन्नंति केइ थोवतयां । अन्ने उस्सेहंगुलमाणं काऊणं ताराणं ॥ १ ॥”

समयखेत्ते णं भंते! केवतियं आयामविकलंभेणं केवतियं परिवखेत्तेणं पणंत्ते?, गोयमा! पण-
यालीसं जोयणसयसहस्साइं आयामविकलंभेणं एगा जोयणकोडी जावडिभतरपुक्खरद्धपरिरिंओ
से भाणियव्वो जाव अउणपण्णे ॥ से केणट्टेणं भंते! एवं बुच्चति-माणुसखेत्ते २?, गोयमा! माणु-
सखेत्ते णं तिविधा मणुस्सा परिवसंति, तंजहा—कम्मभूमगा अकम्मभूमगा अंतरदीवगा, से
तेणट्टेणं गोयमा! एवं बुच्चति-माणुसखेत्ते माणुसखेत्ते णं भंते! कति चंदा पभासैसु
वा ३?, कइ सूरा तवइंसु वा ३?, गोयमा!—वत्तीसं चंदसयं वत्तीसं चैव सूरियाण सयं । सयलं
मणुस्सलोयं चरंति एते पभासैता ॥ १ ॥ एक्कारस य सहस्सा छपि य सोला महग्गहाणं तु ।
छच्च सया छण्णउया णक्खत्ता तिणिण य सहस्सा ॥ २ ॥ अडसीइ सयसहस्सा चत्तालीस सहस्स

१ कोटीकोटीति संबान्तरं (कोटीरूपं) मन्यन्ते केचित् क्षेत्रस्य स्तोत्रात् । अन्ये उस्सेधाङ्गुलमानं ताराणं कृत्वा (कोटीकोटीमित्येव) ॥ १ ॥

मणुयलोगंमि । सत्त य सता अणूणा तारागणकोडकोडीणं ॥ ३ ॥ सोभं सोभंसु वा ३ ॥ एसो
तारापिंडो सव्वसमासेण मणुयलोगंमि । बहिया पुण ताराओ जिणेहिं भणिया असंवेज्जा ॥ १ ॥
एवइयं तारगं जं भणियं माणुसंमि लोगंमि । चारं कलंबुयापुप्फसंठियं जोइसं चरइ ॥ २ ॥ रविस-
सिगहनक्खत्ता एवइया आहिया मणुयलोए । जेसिं नामागोयं न पागया पन्नवेहिंति ॥ ३ ॥
छावट्टी पिडगाइं चंदाइचा मणुयलोगंमि । दो चंदा दो सूरा य होति एक्केए पिडए ॥ ४ ॥
छावट्टीपिडगाइं नक्खत्ताणं तु मणुयलोगंमि । छप्पन्नं नक्खत्ता य होति एक्केए पिडए ॥ ५ ॥
छावट्टी पिडगाइं महागहाणं तु मणुयलोगंमि । छावत्तरं गहसयं च होइ एक्केए पिडए ॥ ६ ॥
चत्तारि य पंतीओ चंदाइचाण मणुयलोगंमि । छावट्टिय होइ य एक्केया पंती ॥ ७ ॥
छप्पन्नं पंतीओ नक्खत्ताणं तु मणुयलोगंमि । छावट्टी छावट्टी हवइ य एक्केया पंती ॥ ८ ॥ छाव-
त्तरं गहाणं पंतिसयं होइ मणुयलोगंमि । छावट्टी छावट्टी य होति एक्केया पंती ॥ ९ ॥ ते मेरु
परियडन्ता पंयाहिणावत्तामंडला सन्वे । अणवट्टियजोगेहिं चंदा सूरा गहगणा य ॥ १० ॥
नक्खत्तातारागणं अचट्टिया मंडला सुणेयव्वा । तेऽविय पयाहिणावत्तामेव मेरुं अणुचरंति ॥ ११ ॥
रयणियरदिणयराणं उट्टे व अहे व संकमो नत्थि । मंडलसंकमणं पुण अडिंभतरबाहिरं तिरिए
॥ १२ ॥ रमणियरदिणयराणं नक्खत्ताणं महग्गहाणं च । चारविसेसेण भवे सुहडुक्खविही

मणुस्साणं ॥ १३ ॥ तेसिं पविसंताणं तावक्खेत्तं तु वहुए नियमा । तेणेव कमेण पुणो परिहायइ
निक्खमंताणं ॥ १४ ॥ तेसिं कलंबुयापुप्फसंठिया होइ तावलेत्तपहा । अंतो य संकुया बाहि वि-
त्थडा चंदसूरगणा ॥ १५ ॥ केणं वहुति चंदो परिहाणी केण होइ चंदस्स । कालो वा जोणहो
वा केणऽणुभावेण चंदस्स ॥ १६ ॥ किण्हं राहुविमाणं निच्चं चंदेण होइ अविरहियं । चउरंगुल-
मप्पत्तं हिट्ठा चंदस्स तं चरइ ॥ १७ ॥ बावट्ठिं बावट्ठिं दिवसे दिवसे उ सुक्कपक्खस्स । जं परि-
वहुइ चंदो खवेइ तं चेव कालेणं ॥ १८ ॥ पन्नरसइभागेण य चंदं पन्नरसमेव तं वरइ । पन्नरसइ-
भागेण य पुणोवि तं चेव तिक्कमइ ॥ १९ ॥ एवं वहुइ चंदो परिहाणी एव होइ चंदस्स । कालो
वा जोणहा वा तेणणुभावेण चंदस्स ॥ २० ॥ अंतो मणुस्सखेत्ते हवंति चारोवगा य उववण्णा ।
पञ्चविहा जोइसिया चंदा सूरा गहगणा य ॥ २१ ॥ तेण परं जे सेसा चंदाइच्चंगहतारनक्खत्ता ।
नत्थि गई नवि चारो अवट्ठिया ते सुणेयव्वा ॥ २२ ॥ दो चंदा इह दीवे चत्तारि य सागरे लवण-
तोए । धायइसंडे दीवे बारस चंदा य सूरा य ॥ २३ ॥ दो दो जंबूदीवे ससिसूरा दुयुणिया भन्ने
लवणे । लावणिगा य तिगुणिया ससिसूरा धायईसंडे ॥ २४ ॥ धायइसंडप्पभिई उद्धिट्ठिगु-
णिया भवे चंदा । आइल्लं चंदसहिया अणंतराणंतरे खेत्ते ॥ २५ ॥ रिक्खगगहतारगं दीवससुद्धे
जहिच्छसे नाडं । तस्स ससीहिं गुणियं रिक्खगगहतारगणं तु ॥ २६ ॥ चंदातो सूरस्स य सूरा

चंद्रस्स अंतरं होइ । पन्नास सहस्साइं तु जोग्याणं अणूणाइं ॥ २७ ॥ सूरस्स य सूरस्स य स-
सिणो ससिणो य अंतरं होइ । वहियाओ मणुस्सनगस्स जोग्याणं सयसहस्सं ॥ २८ ॥ सूरंत-
रिया चंदा चंदंतरिया य द्विणयरा दित्ता । चित्तंतरलेसागा सुहलेसा मंदलेसा य ॥ २९ ॥ अट्टा-
सीइं च गहा अट्टावीसं च होति नक्खत्ता । एगससीपरिवारो एत्तो ताराण वोच्छामि ॥ ३० ॥
छावट्टिसहस्साइं नव चैव सयाइं पंचसयराइं । एगससीपरिवारो तारागणकोडिकोडीणं ॥ ३१ ॥
वहियाओ माणुसनगस्स चंद्रसूराणडवट्टिया जोगा । चंदा अभीइजुत्ता सूरा पुण होति पुस्सेहिं
॥ ३२ ॥ (सू० १७७)

‘माणुसखेत्ते ण’मित्यादि, मनुष्यक्षेत्रं भदन्त ! कियदागामविष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण प्रज्ञप्तं?, भगवानाह—गौतम ! पञ्चचत्वारिंशद् योजनशतसहस्राण्यायामविष्कम्भेन, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे योजनशते एकोनपञ्चाशे किञ्चिद्विशेषाधिके परिक्षेपेण प्रज्ञप्तं ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—मनुष्यक्षेत्रं मनुष्यक्षेत्रं? इति, भगवानाह—गौतम ! मनुष्यक्षेत्रे त्रिविधा मनुष्याः परिवसन्ति, तत्रथा—रुर्मभूगका अक-
र्मभूमका अन्तरद्वीपकाश्च, अन्यत्र मनुष्याणां जन्म मरणं चात्रैव क्षेत्रे न तद्वदिः, तथाहि—मनुष्या मनुष्यक्षेत्रस्य वहिर्जन्मतो न भूता न भवन्ति न भविष्यन्ति च, तथा यदि नाग केनचिद्देवेन दानेन निगाभरेण वा पूर्वानुवृत्तैरनिर्यातानार्थमेवंरूपा बुद्धिः क्रियते यथाऽयं मनुष्योऽस्मात् स्थानाद् उत्पाद्य मनुष्यक्षेत्रस्य यद्दिः प्रक्षिप्यतां येनोर्द्धेशोपं शुण्णति म्रियते वेति तथाऽपि लोकानुभावा-

देवं सा कांचनाऽपि बुद्धिर्भूयः परावर्त्तते यथा संहरणमेव न भवति संहृत्य वा भूयः समानयति तेन संहरणतोऽपि मनुष्यक्षेत्राद्बहि-
 र्मनुष्या मरणमधिकृत्य न भूता न भवन्ति न भविष्यन्ति च, येऽपि जंघाचारिणो विद्याचारिणो वा नन्दीश्वरादीनिपि यावद्ब्रूच्छन्ति
 तेऽपि तत्र गता न मरणमश्रुवते किन्तु मनुष्यक्षेत्रसमागता एव, तेन मानुषोत्तरपर्वतसीमाकं मनुष्याणां सम्बन्धि क्षेत्रं मनुष्यक्षेत्र-
 मिति, तथा चाहं—‘से एएणट्टेण’मित्यादि गतार्थम् ॥ सम्प्रति मनुष्यक्षेत्रगतसस्तचन्द्रादिसङ्ख्यापरिमाणमाह—‘मणुस्सखेत्ते णं
 भंते ! कइ चंदा पभासिंसु’ इत्यादि पाठसिद्धं, उक्तं चैवंरूपं परिमाणमन्यत्रापि—‘वत्तीसं चंदसयं वत्तीसं चैव सूरियाण सयं ।
 संयलं मणुस्सलयं चरंति एए पगासिता ॥ १ ॥ एकारस य सहस्सा छप्पि य सोला महागहणं तु । छष सया छन्नउया नक्खत्ता
 त्तिनि य सहस्सा ॥ २ ॥ अट्टासीयं लक्खा चंत्तालीसं च तह सहस्साइं । सत्त सया य अणूणा तारागणकोडकोडीणं ॥ ३ ॥’ तत्र
 द्वात्रिंशं चन्द्रशतमेवं—द्वौ चन्द्रौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणोदे द्वादश धातकीपण्डे द्वासप्ततिरभ्यन्तरपुष्करार्द्धं सर्व-
 सङ्ख्याया द्वात्रिंशं शतं, एवं सूर्याणामपि द्वात्रिंशं शतं परिभावनीयं, नक्षत्रादिपरिमाणमष्टाविंशत्यादिनक्षत्रादीनि द्वात्रिंशेन शतेन गुण-
 यित्वा परिभावनीयं ॥ सम्प्रति सकलमनुष्यलोकगततारागणस्योपसंहारमाह—‘एपुः’ अनन्तरोक्तसङ्ख्याकस्तारापिण्डः सर्वसङ्ख्या
 मनुष्यलोके आख्यात इति गम्यते, बहिः पुनर्मनुष्यलोकाद् यास्तारास्ताः ‘जिनैः’ सर्वज्ञैस्तीर्थं कृद्भिर्भणिता असङ्ख्याता द्वीपसमुद्रा-
 णामसङ्ख्यातत्वात्, प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं च यथायोगं सङ्ख्यातानामसङ्ख्यातानां च ताराणां सङ्ख्यात् ‘एतावत्’ एतावत्सङ्ख्याकं
 ‘ताराशं’ तारापरिमाणं यत् अनन्तरं भणितं मानुषे लोके तत् ‘ज्योतिषं’ ज्योतिषदेवंविमानरूपं ‘कदम्बपुष्पसंस्थितं’ कदम्बपुष्प-
 वद् अथःसङ्खितमुपरि विस्तीर्णं उत्तानीकृतार्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितमिति भावः ‘चारं चरति’ चारं प्रतिपद्यते, तथा जगत्स्वाभा-

व्याप्तं, ताराग्रहणं चोपलक्षणं, ततः सूर्यादयोऽपि यथोक्तसङ्ख्याका मनुष्यलोके तथाजगत्स्वाभाव्याचारं प्रतिपद्यन्त इति द्रष्टव्यं ॥ स-
म्रत्येतद्गतमेवोपसंहारमाह—रविशशिग्रहनक्षत्राणि, उपलक्षणमेतत् तारकाणि च, 'एतावन्ति' एतावत्सङ्ख्याकानि सपूर्वाद्धे मनुष्य-
लोके, येषां किम् ? इत्याह—येषां सूर्यादीनां यथोक्तसङ्ख्याकानां सकलमनुष्यलोकभाविनां प्रत्येकं नामगोत्राणि, इहान्वर्थयुक्तं नाम सि-
द्धान्तपरिभाषया नाम गोत्रमित्युच्यते, ततोऽयमर्थः—नामगोत्राणि—अन्वर्थयुक्तानि नामानि, यद्दिवा नामानि च गोत्राणि च नामगो-
त्राणि 'प्राकृताः' अनतिशायिनः पुरुषाः कदाचनपि न प्रज्ञापयिष्यन्ति, केवलं यदा त्वाह सर्वज्ञ एवं, तत इदं सूर्यादिसंज्ञानं प्राकृ-
तपुरुषाप्रमेयं सर्वज्ञोपदिष्टमिति सम्यक् श्रद्धेयं ॥ इह द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्याविकं पिटकमुच्यते, इत्थम्भूतानि च चन्द्रादित्यानां पिटकानि
सर्वसङ्ख्याया मनुष्यलोके पट्पष्टिसङ्ख्यानि । अथ किंप्रमाणं पिटकमिति पिटकप्रमाणमाह—एकैकसिन् पिटके द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्यौ भ-
वत इति, किमुक्तं भवति ?—द्वौ चन्द्रौ द्वौ सूर्याविलेतावत्प्रमाणमैकैकचन्द्रादित्यानां पिटकमिति, एवंप्रमाणं च पिटकं जम्बूद्वीपे एकं,
द्वयोरेव चन्द्रमसोर्द्वयोरेव सूर्ययोस्तत्र भावतः, द्वे पिटके लवणसमुद्रे चतुर्णां चन्द्रमसां चतुर्णां सूर्योणां च तत्र भावात्, एवं पट् पि-
टकानि धातकीपण्डे एकविंशतिः कालोदे पट्त्रिंशदभ्यन्तरपुष्कराद्धे इति भवन्ति सर्वमीलने चन्द्रादित्यानां पट्पष्टिः पिटकानि ॥
सर्वस्मिन्नपि मनुष्यलोके सर्वसङ्ख्याया नक्षत्राणां पिटकानि भवन्ति पट्पष्टिः, नक्षत्रपिटकपरिमाणं च शशिद्वयसम्बन्धिनक्षत्रसङ्ख्याप-
रिमाणं, तथा चाह—एकैकसिन् पिटके नक्षत्राणि भवन्ति पट्पञ्चाशत्, किमुक्तं भवति ?—पट्पञ्चाशन्नक्षत्रसङ्ख्याकमेकैकं नक्षत्रपि-
टकमिति, अत्रापि पट्पष्टिसङ्ख्याभावनैवम्—एकं नक्षत्रपिटकं जम्बूद्वीपे द्वे लवणसमुद्रे पट् धातकीपण्डे एकविंशतिः कालोदे पट्त्रिंश-
दभ्यन्तरपुष्कराद्धे इति ॥ महाप्रहाणामप्यद्गारकप्रभृतीनां सर्वसिन् मनुष्यलोके सर्वसङ्ख्याया पिटकानि भवन्ति पट्पष्टिः, अहपिट-

कपरिमाणं च शशिद्वयसम्बन्धिग्रहसङ्ख्यापरिमाणं, तथा चाह—एकैकस्मिन् पिटके भवति पट्सप्ततं—पट्सप्तत्यधिकं ग्रहशतं, पट्स-
 त्रत्यधिकग्रहशतपरिमाणमेकैकं ग्रहपिटकपरिमाणमिति भावः, षट्षष्टिसङ्ख्याभावना प्राग्वत् ॥ इह मनुज्यलोके चन्द्रादित्यानां चतस्रः
 पङ्क्तयो भवन्ति, तद्यथा—द्वे पङ्क्ती चन्द्राणां द्वे सूर्याणां, एकैका च पङ्क्तिर्भवति षट्षष्टिः—पट्षष्टिषट्षष्टिसूर्यादिसङ्ख्या,
 तद्भावना चैवम्—एकः किल सूर्यो जम्बूद्वीपे मेरोर्दक्षिणभागे चारं चरन् वर्तते एक उत्तरभागे, एकश्चन्द्रमा मेरोः पूर्वभागे एकोऽ-
 परभागे, तत्र यो मेरोर्दक्षिणभागे सूर्यश्चारं चरन् वर्तते ततः समश्रेणिव्यवस्थितौ द्वौ दक्षिणभागे एव सूर्यौ लवणसमुद्रे षड् धातकी-
 पण्डे एकविंशतिः कालोदे षट्त्रिंशदभ्यन्तरपुष्कराद्धे, इत्यस्यामपि सूर्यपङ्क्तौ सर्वसङ्ख्या षट्षष्टिः सूर्याः, तथा योऽपि च मेरोरुत्त-
 रभागे सूर्यश्चारं चरन् वर्तते तस्यापि समश्रेण्या व्यवस्थितौ द्वौ उत्तरभागे सूर्यौ लवणसमुद्रे षड् धातकीषण्डे एकविंशतिः कालोदे
 पट्त्रिंशदभ्यन्तरपुष्कराद्धे इत्यस्यामपि सूर्यपङ्क्तौ सर्वसङ्ख्या षट्षष्टिः सूर्याः, तथा यो मेरोः किल पूर्वभागे चारं चरन् वर्तते चन्द्र-
 मास्तत्समश्रेणिव्यवस्थितौ द्वौ पूर्वभागे एव चन्द्रमसौ लवणसमुद्रे षड् धातकीषण्डे एकविंशतिः कालोदे पट्त्रिंशदभ्यन्तरपुष्कराद्धे
 इत्यस्यां चन्द्रपङ्क्तौ सर्वसङ्ख्या षट्षष्टिश्चन्द्रमसः, एवं यो मेरोरपरभागे चन्द्रमास्तन्मूलायामपि पङ्क्तौ पट्षष्टिश्चन्द्रमसो वेदितव्याः ॥
 नक्षत्राणां मनुज्यलोके सर्वसङ्ख्या पङ्क्तयो भवन्ति पट्षष्टिश्चाशत्, एकैका च पङ्क्तिर्भवति षट्षष्टिः षट्षष्टिस्तद्भवपरिमाणा इत्यर्थः,
 तथाहि—किलास्मिन् जम्बूद्वीपे दक्षिणतोऽर्द्धभागे एकस्य शशिनः परिवारभूतान्यभिजिदादीन्यष्टाविंशतिसङ्ख्यानि नक्षत्राणि क्रमेण व्य-
 वस्थितानि चारं चरन्ति, उत्तरतोऽर्द्धभागे द्वितीयस्य शशिनः परिवारभूतान्यष्टाविंशतिसङ्ख्याकान्यभिजिदादीन्येव नक्षत्राणि क्रमेण २
 व्यवस्थितानि, तत्र दक्षिणतोऽर्द्धभागे यत्राभिजिन्नक्षत्रं तत्समश्रेणिव्यवस्थिते द्वे अभिजिन्नक्षत्रे लवणसमुद्रे षड् धातकीषण्डे एकविं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३७ ॥

शतिः कालोदे पट्त्रिंशद्भ्यन्तरपुष्करार्द्धे इति, सर्वसप्तम्या पट्पष्टिरभिजिन्नक्षत्राणि पङ्कथा व्यवस्थितानि, एवं श्रवणादीन्यपि दक्षिणतोऽर्द्धभागे पङ्कथा व्यवस्थितानि पट्पष्टिसप्तम्याकानि भावनीयानि, उत्तरतोऽप्यर्द्धभागे यदभिजिन्नक्षत्रं तत्समश्रेणिव्यवस्थितेऽपि उत्तरभाग एव द्वे अभिजिन्नक्षत्रे लवणसमुद्रे पट् धातकीपण्डे एकविंशतिः कालोदे पट्त्रिंशत्पुष्करार्द्धे, एवं श्रवणादिपङ्कथोऽपि प्रत्येकं पट्पष्टिसप्तम्याका २ वेदितव्या इति भवति सर्वसप्तम्या पट्पञ्चाशत्सप्तम्या नक्षत्राणां पङ्कथः, एकैका च पङ्क्तिः पट्-पष्टिसप्तम्येति ॥ 'ग्रहाणां' अङ्गारकप्रभृतीनां सर्वसप्तम्या मनुष्यलोके पट्सप्तत्यधिकं पङ्क्तिशतं भवति, एकैका च पङ्क्तिर्भवति पट्पष्टिः, अत्रापीयं भाषणा-जम्बूद्वीपे दक्षिणतोऽर्द्धभागे एकस्य शशिनः परिवारभूता अङ्गारकप्रभृतयोऽष्टाशीतिर्ग्रहा उत्तरतोऽर्द्धभागे द्वितीयस्य शशिनः परिवारभूता अङ्गारकप्रभृतय एवान्येऽष्टाशीतिर्ग्रहाः, तत्र दक्षिणतोऽर्द्धभागे योऽङ्गारकनामा ग्रहस्तत्समश्रेणिव्यवस्थितौ दक्षिणभाग एव द्वावङ्गारकौ लवणसमुद्रे पट् धातकीपण्डे एकविंशतिः कालोदे पट्त्रिंशद्भ्यन्तरपुष्करार्द्धे इति, एवं शेषा अपि सप्ताशी-तिर्ग्रहाः पङ्कथा व्यवस्थिताः प्रत्येकं पट्पष्टिः २ वेदितव्याः, एवमुत्तरतोऽप्यर्द्धभागेऽङ्गारकप्रभृतीनामष्टाशीतिर्ग्रहाणां पङ्कथः प्रत्येकं पट्पष्टिसप्तम्याका २ भावनीया इति भवति सर्वसप्तम्या ग्रहाणां पट्सप्ततं पङ्क्तिशतं, एकैका च पङ्क्तिः पट्पष्टिसप्तम्याकेति ॥ 'ते' मनुष्य-लोकवर्तिनः सर्वे चंद्राः सर्वे सूर्याः सर्वे ग्रहगणा अन्यस्थितैर्यथायोगमन्यैरन्यैर्नक्षत्रैः सह योगमुपलक्षिताः 'पयाहिणावत्तमंडला' इति प्रकर्षेण सर्वासु दिक्षु विदिक्षु च परिभ्रमतां चन्द्रादीनां दक्षिण एव मेरुर्भवति यस्मिन्नावर्त्तं-मण्डलपरिभ्रमणरूपे स प्रदक्षिणः २ आवर्त्तो येषां मण्डलानां तानि प्रदक्षिणावर्त्तानि तानि मण्डलानि मेरुं (प्रति) येषां ते प्रदक्षिणावर्त्तमण्डला मेरुमनुलक्षीकृत्य चरन्ति, एतेनैतदुक्तं भवति-सूर्योदयः समस्ता अपि मनुष्यलोकवर्तिनः प्रदक्षिणावर्त्तमण्डलगत्या परिभ्रमन्तीति, इह चन्द्रादिलग्रहाणां मण्डलान्यन्यवस्थि-

३ प्रतिपत्तौ
समयक्षे-
त्राधि०
उद्देशः २
सू० १७७

॥ ३३७ ॥

तानि, यथायोगमन्यसिन्नन्यसिन्मण्डले तेषां संचरिष्युत्वात्, नक्षत्रतारकाणां तु मण्डलान्यनवस्थितान्येव, तथा चाह-नक्षत्राणां
 तारकाणां च मण्डलान्यवस्थितानि ज्ञातव्यानि, किमुक्तं भवति?—आकालं प्रतिनियतमेकैकं नक्षत्राणां तारकाणां च मण्डलमिति, न
 चैवं व्यवस्थितमण्डलत्वोक्तावेवमाशङ्कनीयं यथा तेषां गतिरेवं न भवतीति, यत आह—‘तेऽवि च’ इत्यादि, तान्यपि नक्षत्राणि तार-
 काणि च, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, प्रदक्षिणावर्त्तमेव, इदं क्रियाविशेषणं, मेरुमण्डलक्ष्यीकृत्य चरन्ति, एतच्च मेरुं लक्ष्यीकृत्य
 तेषां प्रदक्षिणावर्त्तचरणं प्रत्यक्षत एवोपलक्ष्यत इति संवादि ॥ ‘रजनिकरदिनकराणां’ चन्द्रादित्यानामूर्द्धं वाऽधो वा सङ्क्रमो न
 भवति तथा जगत्स्वामाव्यात्, तिर्यक् पुनर्मण्डलेषु सङ्क्रमणं भवति, किंविशिष्टमित्याह—‘साभ्यन्तरबाह्यम्’ अभ्यन्तरं च बाह्यं च
 अभ्यन्तरबाह्यं सह अभ्यन्तरबाह्यं यस्य येन वा तत् साभ्यन्तरबाह्यं, एतदुक्तं भवति?—सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलात्परतस्तावन्मण्डलेषु
 सङ्क्रमणं यावत्सर्वबाह्यमण्डलं, सर्वबाह्याच्च मण्डलादूर्वाग् मण्डलेषु तावत्सङ्क्रमणं यावत्सर्वाभ्यन्तरमिति ॥ ‘रजनिकरंदिनक-
 राणां’ चन्द्रादित्यानां नक्षत्राणां महाग्रहाणां च ‘चारविशेषेण’ तेन तेन चारेण सुखदुःखविधयो मनुष्याणां संभवन्ति, तथाहि—द्विवि-
 धानि सन्ति सदा मनुष्याणां कर्माणि, तथाथा—शुभवेद्यानि अशुभवेद्यानि च, कर्मणां च सामान्यतो विपाकहेतवः पञ्च, तद्यथा—
 द्रव्यं क्षेत्रं कालो भावो भवश्च, उक्तञ्च—“उदयक्वथयखओवसमोवसमा जं च कम्पुणो भणिया । द्रव्यं खेतं कालं भावं भवं च
 संपप ॥ १ ॥” शुभवेद्यानां च कर्मणां प्रायः शुभद्रव्यक्षेत्रादिसामग्री विपाकहेतुः, अशुभवेद्यानामशुभद्रव्यक्षेत्रादि सामग्री, ततो
 यदा येषां जन्मनक्षत्राद्यनुकूलश्चन्द्रादीनां चारस्तदा तेषां प्रायो यानि शुभवेद्यानि कर्माणि तानि तथाविधां विपाकसामग्रीमधिगम्य

१ उदयः क्षयः क्षयोपशम उपशमो यच्च कर्मणो भणिताः । द्रव्यं क्षेत्रं कालं भावं च संप्राप्य ॥ १ ॥

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३३८ ॥

विपाकं प्रपद्यन्ते, प्रपन्नविपाकानि शरीरनीरोगतासंपादन्तौ धनशुद्धिकरणेन च वैरोपशमनतः प्रियसंप्रयोगसंपादन्तौ वा यद्विवा-
प्रारब्धाभीष्टप्रयोजननिष्पत्तिकरणतः सुखशुपजनयन्ति, अत एव महीयांसः परमविवेकिनः स्वल्पमपि प्रयोजनं शुभतिथिनश्च-
त्रादावारसंते न तु यथा कथञ्चन, अत एव जिनानामपि भगवतामाज्ञा प्रमाजनादिकमधिकृत्यैवमवर्तिष्ट-यथा शुभक्षेत्रे शुभदिश-
मभिसुखीकृत्य शुभे तिथिनक्षत्रगुहूर्त्तौ प्रमाजनत्रतारोपणादि कर्त्तव्यं नान्यथा, तथा चोक्तं पद्मचरतुके—“एसा जिणाण आणां
खेत्ताईया य कम्मणो भणिया । उदयाइकारणं जं तम्हा सन्तध जइयणं ॥ १ ॥” अस्या अक्षरगमनिका—एषा जितानामाज्ञा यथा
शुभक्षेत्रे शुभां दिशमभिसुखीकृत्य शुभे तिथिनक्षत्रगुहूर्त्तौ प्रमाजनत्रतारोपणादि कर्त्तव्यं नान्यथा, अपिच—श्रेयादयोऽपि कर्मणा-
मुदयाधिकारणं भगवत्प्रिकृत्वास्तौऽशुभद्रव्यक्षेत्रादिसागमीगवाण कदाचिदशुभयोगानि कर्मोपि विपाकं गतौद्ययमासावयेयुः, तदुदये
च गृहीतत्रतभङ्गादिदोषप्रसङ्गः, शुभक्षेत्रादिमागमी तु प्राप्य जनानां शुभकर्मोपिपाकसम्भवा इति संभवति निर्विघ्नं सामायिकपरिपा-
लनादि, तस्मादवश्यं छद्मक्षेत्रे सर्वत्र शुभक्षेत्रादौ यतितव्यं, ये तु भगवन्तोऽतिशयबलादेव निर्विघ्नं सविघ्नं वा स-
म्यगवगच्छन्ति ततो न शुभतिथिगुहूर्त्तौ विकल्पेश्च इति तन्मार्गानुसरणं छयास्थानां न न्याय्यं, तेन ये च परमशुनिपर्युपासितप्रचय-
नविडम्बका अपरिमलितजिनशासनोपनिष्कृतशास्त्रगुरुपरम्परायातनित्यगतिस्तदकालोचितसामाचारीप्रतिपन्धिनः स्वमतिकल्पितसा-
माचारीका अभिदधति—यथा न प्रमाजनादिषु शुभतिथिनक्षत्रादिनिरीक्षणे यतितव्यं, न रालु भगवान् जगत्सामी प्रमाजनाचोपस्थि-
तेषु शुभमतिध्यायिनिरीक्षणं कृतयानिति तेषामाद्या द्रष्टव्या इति ॥ तेषां—सूर्याचन्द्रमसां सर्वासाहान्गण्डलारभ्यन्तरं प्रगिदतां तापक्षेत्रं
प्रतिदिवसं क्लमेण नियमादायामपो वर्यते, येनैव च क्लमेण परितर्यते चेनेव सर्वोभ्यन्तरान्मण्डलाद्दृष्टिनिष्कामतां परिहीयते,

३ प्रतिपत्तौ-
समयक्षे-
त्राधि०
उद्देशः २
सू० १७७

॥ ३३८ ॥

तथाहि—सर्वबाह्यमण्डले चारं चरतां सूर्याणां चन्द्रमसां च प्रत्येकं जम्बूद्वीपचक्रवालस्य दशधा प्रविभक्तस्य द्वौ द्वौ भागौ तापक्षेत्रं, ततः
 सूर्यस्याभ्यन्तरं प्रविशतः प्रतिमण्डलं षष्ट्यधिकषट्त्रिंशच्छतप्रविभक्तस्य द्वौ द्वौ भागौ तापक्षेत्रस्य वर्द्धते, चन्द्रमसस्तु मण्डलेषु प्रत्येकं
 पौर्णमासीसम्भवे क्रमेण प्रतिमण्डलं षड्विंशतिर्भागाः सप्तविंशतितमस्य च भागस्यैकः सप्तभागः, एवं च प्रतिमण्डलमभिवृद्धौ यदा
 सर्वाभ्यन्तरमण्डले चारं चरतस्तदा प्रत्येकं जम्बूद्वीपचक्रवालस्य त्रयः परिपूर्णा दशभागास्तापक्षेत्रं, ततः पुनरपि सर्वाभ्यन्तरमण्डला-
 द्वह्निर्क्रमेण सूर्यस्य प्रतिमण्डलं षष्ट्यधिकषट्त्रिंशच्छतप्रविभक्तस्य जम्बूद्वीपचक्रवालस्य द्वौ द्वौ भागौ परिहीयते, चन्द्रमसस्तु मण्डलेषु
 प्रत्येकं पौर्णमासीसम्भवे क्रमेण प्रतिमण्डलं षड्विंशतिर्भागाः सप्तविंशतितमस्य च भागस्य चैकः सप्तभाग इति ॥ ‘तेषां’ चन्द्रसूर्याणां
 तापक्षेत्रपन्थाः कलम्बुयापुष्पं—नालिकापुष्पं तद्वत्संस्थिताः कलम्बुयापुष्पसंस्थिताः, एतदेव व्याचष्टे—अन्तः—मेरुदिशि सङ्कुचिता बहिः—
 लवणदिशि विस्तृताः, एतच्चन्द्रप्रज्ञप्तौ सूर्यप्रज्ञप्तौ चतुर्थे प्राश्रुते सवित्तरं भावितमिति ततोऽवधार्यम् ॥ सम्प्रति चन्द्रमसमधिकृत्य
 गौतमः प्रश्रयति—केन कारणेन शुष्णपक्षे वर्द्धते ? केन वा कारणेन चन्द्रस्य कृष्णपक्षे परिहानिर्भवति ? केन वा ‘अनुभावेन’ प्रभा-
 वेण चन्द्रस्यैकः पक्षः कृष्णो भवति एकः ‘ज्योत्स्नः’ शुक्लः ? इति, एवमुक्ते भगवानाह—इह द्विविधो राहुस्तथथा—पर्वराहुर्नित्यराहुश्च,
 तत्र पर्वराहुः स उच्यते यः कदाचिदकस्मात्समागत्य निजविमानेन चन्द्रविमानं सूर्यविमानं वाऽन्तरितं करोति, अन्तरिते च कृते
 लोके ग्रहणमिति प्रसिद्धिः, स इह न गृह्यते, यस्तु नित्यराहुस्तस्य विमानं कृष्णं तथाजगत्स्वाभाव्याच्चन्द्रेण सह ‘नित्यं’ सर्वकाल-
 मविरहितं तथा ‘चररंगुलेन’ चतुरङ्गुलैरप्राप्तं सत् ‘चन्द्रस्य’ चन्द्रविमानस्याधस्तात्परति, तत्रैवं चरत् शुष्णपक्षे शनैः शनैः प्रकटीकरोति
 चन्द्रमसं कृष्णपक्षे च शनैः शनैरावृणोति, तथा चाह—इह द्वापष्टिभागीकृतस्य चन्द्रविमानस्य द्वौ भागावुपरितनौ सदाऽनावार्यस्वभा-

वत्वाद् अपाकृत्य-शेषस्य पञ्चदशभिर्भागे हते ये चत्वारो भागा लभ्यन्ते ते द्वापष्टिशब्देनोच्यन्ते, अवयवे सदुदायोपचारात्, एतच्च व्याख्यानमेतस्यैव चूर्णिसुपजीव्य कृतं न स्वमनीषिकया, तथा च तद्रन्थः—“चन्द्रविमानं द्वापष्टिभागीक्रियते, ततः पञ्चदशभिर्भा- गोऽपद्रियते, तत्र चत्वारो भागा द्वापष्टिभागानां पञ्चदशभागेन लभ्यन्ते शेषौ द्वौ, एतावद् दिने शुक्लपक्षस्य राहुणा मुच्यते” इति, एवं च सति यत्समवायाङ्गसूत्रम्—“सुक्लपक्षस्य दिवसे बावट्टिं भागे परिवडुइ” इति, तदप्येवमेव व्याख्येयं, संप्रदायवशाद्धि सूत्रं व्याख्येयं, न स्वमनीषिकया, अन्यथा महदाशातनाप्रसक्तेः, संप्रदायश्च यथोक्तस्वरूप इति, तत्र शुक्लपक्षस्य दिवसे यद्—यस्मात्कारणाच्चन्द्रो द्वापष्टिद्वापष्टिभागान्—द्वापष्टिभागसत्कान् चतुरश्रतुरो भागान् यावत्परिवर्द्धते, कालेन—कृष्णपक्षेण पुनर्दिवसे २ तानेव द्वापष्टिभागसत्कान् चतुरश्रतुरो भागान् ‘प्रक्षपयति’ परिहापयति, एतदेव व्याचष्टे—कृष्णपक्षे प्रतिदिवसं राहुवि- मानं स्वकीयेन पञ्चदशेन भागेन तं ‘चन्द्रं’ चन्द्रविमानं पञ्चदशमेव भागं ‘वृणोति’ आच्छादयति, शुक्लपक्षे पुनस्तमेव प्रतिदिवसं पञ्चदशभागमासीयेन. पञ्चदशेन भागेन ‘व्यतिक्रामति’ मुञ्चति, किमुक्तं भवति?—कृष्णपक्षे प्रतिपद आरभ्यासीयेन पञ्चदशेन पञ्चदशेन भागेन प्रतिदिवसमेकैकं पञ्चदशभागमुपरितनभागादारभ्यावृणोति, शुक्लपक्षे तु प्रतिपद आरभ्य तेनैव क्रमेण प्रतिदिवस- मेकैकं पञ्चदशभागं प्रकटीकरोति, तेन जगति चन्द्रमण्डलस्य वृद्धिहानी प्रतिभासते, स्वरूपतः पुनश्चन्द्रमण्डलमवस्थितमेव, तथा चाह—एवं राहुविमानेन प्रतिदिवसं क्रमेणानावरणकरणतो ‘वर्द्धते’ वर्द्धमानः प्रतिभासते चन्द्रः, एवं राहुविमानेन प्रतिदिवसं क्रमे- णावरणकरणतः परिहानिप्रतिभासो भवति चन्द्रस्य विषये, एतेनैव ‘अनुभावेन’ कारणेनैकः पक्षः ‘कालः’ कृष्णो भवति यत्र च- न्द्रस्य परिहानिः प्रतिभासते, एकस्यु ‘ज्योत्स्नः’ शुद्धो यत्र चन्द्रविषयो वृद्धिप्रतिभासः ॥ ‘अन्तः’ मध्ये ‘मनुष्यक्षेत्रे’ मनुष्यक्षेत्रस्य

पञ्चविधा ज्योतिष्कास्तद्यथा—चन्द्राः सूर्या ग्रहणाः चशब्दात्रक्षत्राणि तारकाश्च भवन्ति 'चारोपगाः' चारयुक्ताः, 'तेने'ति प्राकृत-
 तत्वात्पञ्चम्यर्थे तृतीया ततो मनुष्यक्षेत्रात्परं यानि शेषाणि 'चन्द्रादित्यग्रहतारानक्षत्राणि' चन्द्रादित्यग्रहतारानक्षत्रविमानानि,
 सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, तेषां नास्ति गतिः—न स्वसास्थानाचलनं नापि 'चारः' मण्डलगत्या परिभ्रमणं किन्त्ववस्थिता-
 न्येव तानि ज्ञातव्यानि ॥ सम्प्रति प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं चन्द्रादिसङ्कलनामाह—'एगे जंबुद्वीवे दुगुणा लवणे चउगुणा ह्येति । लवणगा
 य त्रिगुणिया ससिसूरा धायइसडे' ॥ १ ॥ द्वौ चन्द्रौ उपलक्षणमेतत् द्वौ सूर्यौ च 'इह' अस्मिन् जम्बूद्वीपे, चलारः 'सागरे' समुद्रे
 'लवणतोये' लवणजले, धातकीषण्डे द्वीपे द्वादश चन्द्राश्च द्वादश सूर्याश्च ॥ एतदेव मङ्गलन्तरेण प्रतिपादयति—शशिनौ सूर्यौ जम्बू-
 द्वीपे द्वौ द्वौ, तावेव द्विगुणितौ 'लवणे' लवणसमुद्रे भवतः, चलारो लवणसमुद्रे शशिनश्चलारश्च सूर्या भवन्तीत्यर्थः, द्वयोर्द्वीभ्यां गु-
 णने चतुर्भावात्, पाठान्तरम्—'एवं जंबुद्वीवे दुगुणा लवणे चउगुणा ह्येति' त्ति, 'एवम्' उक्तेन प्रकारेण एकैकौ चन्द्रसूर्यौ ज-
 म्बूद्वीपे द्विगुणौ भवतः, किमुक्तं भवति ?—द्वौ चन्द्रमसौ द्वौ सूर्यौ जम्बूद्वीप इति, 'लवणे' लवणसमुद्रे तावेवैकैकौ सूर्याचन्द्रमसौ
 चतुर्गुणौ भवतः, चलारश्चन्द्राश्चलारः सूर्या लवणसमुद्रे भवन्तीति भावः, 'लावणिकाः' लवणसमुद्रभवाः शशिसूर्यास्त्रिगुणिता धात-
 कीषण्डे भवन्ति, द्वादश चन्द्रा द्वादश सूर्या धातकीषण्डे द्वीपे भवन्तीत्यर्थः ॥ सम्प्रति शेषद्वीपसमुद्रगतचन्द्रादित्यसङ्ख्यापरिज्ञानाय
 करणमाह—धातकीषण्डः प्रभृतिः—आदिर्येषां ते धातकीषण्डप्रभृत्युत्प्लेषु धातकीषण्डप्रभृत्युत्प्लेषु द्वीपेषु समुद्रेषु च ये उद्दिष्टाश्चन्द्रा द्वाद-
 शादयः उपलक्षणमेतत् सूर्या वा ते 'त्रिगुणिताः' त्रिगुणिकृताः सन्तः 'आइल्लचंदसहिय'ति उद्दिष्टचन्द्रयुक्ताद्वीपात्समुद्राद्वा प्राग्-
 जम्बूद्वीपमादि कृत्वा ये प्राक्तनाश्चन्द्रास्तरादिमचन्द्रैः, उपलक्षणमेतत् आदिमसूर्यैश्च सहिता यावन्तो भवन्ति एतावत्प्रमाणा अनन्तरे-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३४० ॥

ऽनन्तरे कालोदादौ भवन्ति, तत्र धातकीपण्डे द्वीपे उद्दिष्टाश्चन्द्रा द्वादश ते त्रिगुणाः क्रियन्ते जाताः पट्त्रिंशत्, आदिमचन्द्राः पट्,
तद्यथा-द्वौ चन्द्रौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणसमुद्रे, एतैरादिमचन्द्रैः सहिता द्वाचत्वारिंशद्भवन्ति, एतावन्तः कालोदसमुद्रे चन्द्राः, एष
एव विधिः सूर्याणामपि, तेन सूर्या अपि तत्रैतावन्तो वेदितव्याः, तथा कालोदे समुद्रे द्वाचत्वारिंशच्चन्द्रमस उद्दिष्टास्ते त्रिगुणाः क्रि-
यन्ते जाताः पट्त्रिंशं शतं, आदिमचन्द्रा अष्टादश, तद्यथा-द्वौ जम्बूद्वीपे चत्वारो लवणसमुद्रे द्वादश धातकीपण्डे, एतैरादिमचन्द्रैः
सहितं पट्त्रिंशं शतं चतुश्चत्वारिंशं शतं जातं, एतावन्तः पुण्ड्रवरद्वीपे चन्द्रा एतावन्त एव च सूर्याः, एवं सर्वेष्वपि द्वीपसमुद्रेष्वेत-
त्करणवशाच्चन्द्रसंख्या प्रतिपत्तव्या, सूर्यसंख्याऽपि ॥ सम्प्रति प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं च ग्रहनक्षत्रतारापरिमाणज्ञानोपायमाह-अत्राप्रशब्दः
परिमाणवाची, यत्र द्वीपे समुद्रे वा नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं वा ज्ञातुमिच्छसि तस्य द्वीपस्य समुद्रस्य वा सम्बन्धिभिः
शशिभिरेकस्य शशिनः परिवारभूतं नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणं च गुणितं सद् यावद् भवति तावत्प्रमाणं तत्र द्वीपे
समुद्रे वा नक्षत्रपरिमाणं ग्रहपरिमाणं तारापरिमाणमिति, यथा लवणसमुद्रे किल नक्षत्रादिपरिमाणं ज्ञातुमिष्टं, लवणसमुद्रे च शशि-
नश्चत्वारस्त एकस्य शशिनः परिवारभूतानि यान्यष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि तानि चतुर्भिर्गुण्यन्ते जातं द्वादशोत्तरं शतं, एतावन्ति लवण-
समुद्रे नक्षत्राणि, तथाऽष्टाशीतिर्ग्रहा एकस्य शशिनः परिवारभूतास्ते चतुर्भिर्गुण्यन्ते जातानि त्रीणि शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि
३५२, एतावन्तो लवणसमुद्रे ग्रहाः, तथैकस्य शशिनः परिवारभूतानि तारागणकोटीकोटीनां पट्पष्टिः सहस्राणि नव शतानि पञ्चस-
प्तत्यधिकानि, तानि चतुर्भिर्गुण्यन्ते, जातानि कोटीकोटीनां द्वेलक्षे सप्तपष्टिः सहस्राणि नव शतानि २६७९००१०१०१००१०१०००१०००
एतावत्यो लवणसमुद्रे तारागणकोटीकोटयः, एवरूपा च नक्षत्रादीनां लवणसमुद्रे सहस्रा प्रागेवोक्ता, एवं सर्वेष्वपि द्वीपसमुद्रेषु नक्ष-

॥ ३४० ॥

३ प्रतिपत्तौ-
समयक्षे-
त्राधि०
उद्देशः २
सू० १७७

त्रादिसङ्ख्यापरिमाणं भावनीयम् ॥ सम्प्रति मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्वर्तिनां चन्द्रसूर्याणां परस्परमन्तरपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘मनुष्यन-
 गस्य’ मानुषोत्तरपर्वतस्य बहिश्चन्द्रात्सूर्यस्य सूर्याच्चन्द्रस्यान्तरं भवति ‘अन्यूनानि’ परिपूर्णानि योजनानां पञ्चाशत् सहस्राणि, एतावता
 चन्द्रस्य सूर्यस्य च परस्परमन्तरसुक्तम् ॥ इदानीं चन्द्रस्य सूर्यस्य चन्द्रस्य सूर्यस्य चन्द्रस्य सूर्यस्य य’ इत्यादि,
 सूर्यस्य सूर्यस्य परस्परं चन्द्रस्य चन्द्रस्य परस्परमन्तरं भवति योजनानां शतसहस्रं—लक्षं, तथाहि—चन्द्रान्तरिताः सूर्याः सूर्योन्तरि-
 ताश्चन्द्रा बहिर्व्यवस्थिताः, चन्द्रसूर्याणां च परस्परमन्तरं पञ्चाशद्योजनसहस्राणि ५००००, ततश्चन्द्रस्य चन्द्रस्य सूर्यस्य सूर्यस्य च
 परस्परमन्तरं भवति योजनानां लक्षं, एतच्चैवमन्तरपरिमाणं सूचीश्रेण्या प्रतिपत्तव्यं न वलयाकारश्रेण्येति ॥ सम्प्रति बहिश्चन्द्रसूर्याणां
 पङ्कथाऽवस्थानमाह—तृलोकाद्बहिः पङ्कथाऽवस्थिताः सूर्योन्तरिताश्चन्द्रान्तरिता दिनकराः ‘दीप्साः’ दीप्यन्ते स्य भास्करा इत्यर्थः,
 कथम्भूतास्ते चन्द्रसूर्याः? इत्याह—‘चित्रान्तरलेख्याकाः’ चित्रमन्तरं लेख्या च प्रकाशरूपा येषां ते तथा, तत्र चित्रमन्तरं च-
 न्द्राणां सूर्योन्तरितत्वात् सूर्याणां चन्द्रान्तरितत्वात्, चित्रा लेख्या चन्द्रमसां शीतरश्मिन्त्वात् सूर्याणां सुष्णरश्मिन्त्वात्, लेख्याविशेषप्र-
 दर्शनार्थमाह—‘सुहलेसा मंदलेसा य’ सुखलेख्याश्चन्द्रमसो, न शीतकाले मनुष्यलोक इवात्यन्तशीतरश्मय इत्यर्थः, मन्दलेख्याः सूर्या
 न तु मनुष्यलोके निदाघसमय इव एकान्तोष्णरश्मय इत्यर्थः, आह च तत्त्वार्थटीकाकारो हरिभद्रसूरिः—‘नात्यन्तं शीताश्चन्द्रमसः
 नात्यन्तोष्णाः सूर्याः किन्तु साधारणा द्वयोरपी’ति, इहेदमुक्तं भवति—यत्र द्वीपे समुद्रे वा नक्षत्रादिपरिमाणं ज्ञातुमिष्यते तत्रैकश-
 शिपरिवारभूतं नक्षत्रादिपरिमाणं तावद्भिः शशिभिर्गुणयितव्यमिति । तत्रैकशशिपरिवारभूतानां ग्रहादीनां परिमाणमाह—‘अष्टासीई-
 त्यादि गाथाद्वयमपि पाठसिद्धम् ॥ बहिः ‘मनुष्यनगस्य’ मनुष्यपर्वतस्य चन्द्रसूर्याणां योगा अवस्थिता न मनुष्यलोक इवान्यान्यन-

क्षत्रसन्धारिणश्चाराभावात्, क्वचित् 'अवष्टिया तेषां' इति पाठस्तत्रावस्थितानि तेजासीति व्याख्येयं, किमुक्तं भवति?—सूर्याः स-
द्वैवान्त्युष्णतेजसो न तु जाबुचिदपि मनुष्यलोके प्रीष्णकाल इवात्युष्णतेजसः, चन्द्रमसोऽपि सदैवानतिगीतलेश्याका न पुनः कदाचना-
प्यन्तर्मनुष्यक्षेत्रस्य शिशिरकाल इवातिशीततेजस इति, तत्र प्रथमपाठपक्षे तानेवानस्थितान् योगानाह—'चंदा अभिर्ई' इत्यादि, द्वि-
तीयपाठपक्षे तथेति पठयितव्यं, चन्द्राः सर्वेऽपि मनुष्यक्षेत्राद्द्विरभिजिता नक्षत्रेण युक्ताः, सूर्याः पुनर्भवन्ति पुण्यैर्युक्ता इति ॥ स-
प्रति मानुषोत्तरपर्वतोऽस्त्वादिप्रतिपादनार्थमाह—

माणुसुत्तरे णं भंते! पब्वते केवतियं उटुं उचत्तेणं? केवतियं उव्वेहेणं? केवतियं मूले विक्खम्भे-
णं? केवतियं मज्जे विक्खंभेणं? केवतियं सिहरे विक्खंभेणं? केवतियं अंतो गिरिपरिरणं? केव-
तियं वाहिं गिरिपरिरणं? केवतियं मज्जे गिरिपरिरणं? केवतियं उवरि गिरिपरिरणं?; गोय-
मा! माणुसुत्तरे णं पब्वते सत्तरस एक्कवीसाइं जोयणसयाइं उटुं उचत्तेणं चत्तारि तीसे जोयण-
साए कोसं च उव्वेहेणं मूले वसयावीसे जोयणसते विक्खंभेणं मज्जे सत्ततेवीसे जोयणसते
विक्खंभेणं उवरि चत्तारिचउवीसे जोयणसते विक्खंभेणं अंतो गिरिपरिरणं—एगा जोयण-
कोडी वायालीसं च सयसहस्साइं । तीसं च सहस्साइं दोणिण य अउणापणे जोयणसते किंचि-
विसेसाहिए परिक्खेवेणं, वाहिरिगिरिपरिरणं एगा जोयणकोडी वायालीसं च सतसहस्साइं
छत्तीसं च सहस्साइं सत्तचोदसोत्तरे जोयणसते परिक्खेवेणं, मज्जे गिरिपरिरणं एगा जोयण-

कोडी बायालीसं च सतसहस्राहं चोत्तीसं च सहसा अदृतेवीसे जोयणसते परिकखेवेणं,
 डवरि गिरिपरिएणं एगा जोयणकोडी बायालीसं च सयसहस्राहं वत्तीसं च सहसाहं नव य
 वत्तीसे जोयणसते परिकखेवेणं, मूले विच्छिन्ने मज्झे संखित्ते उष्पि तणुए अंतो सणहे मज्झे
 उदग्गे बाहिं दरिसणिल्ले ईसिं सणिसणणे सीहणिसाई अवद्धजवरसिसंठाणसंठिते सब्वजंबू-
 णयामए अच्छे सणहे जाव पडिरूवे, डभओपासिं दोहिं पडमवरवेदियाहिं दोहि य वणसंडेहिं
 सब्वतो समंता संपरिखित्ते वणणओ दोणहवि ॥ से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति—माणुसुत्तरे
 पव्वते २?, गोयमा ! माणुसुत्तरसस णं पव्वतसस अंतो मणुया उष्पि सुवणणा बाहिं देवा अदुत्तरं
 च णं गोयंमा ! माणुसुत्तरपव्वतं मणुया ण कयाइ वितिवइंसु वा वीतियंति वा वीतियइसंति वा
 णणत्थ चारणेहिं वा विज्जाहरेहिं वा देवकम्मणा वावि, से तेणट्टेणं गोयमा !० अदुत्तरं च णं जाव
 णिच्चत्ति ॥ जावं च णं माणुसुत्तरे पव्वते तावं च णं अस्सिलोए स्ति पबुच्चति, जावं च णं वासाति
 वा वासधरातिं वा तावं च णं अस्सि लोएत्ति पबुच्चति, जावं च णं गेहाइ वा गेहावयणाति वा
 तावं च णं अस्सि लोएत्ति पबुच्चति, जावं च णं गामाति वा जाव रायहाणीति वा तावं च णं
 अस्सिलोएत्ति पबुच्चति, जावं च णं अरहंता चक्कवट्टि बलदेवा वासुदेवा पडिवासुदेवा चारणा
 विज्जाहरा समणा समणीओ सावया सावियाओ मणुया पगतिभइगा विणीता तावं च णं अस्सि

लोएत्ति पवुच्चति, जावं च णं समयति वा आवलियाति वा आणापाणूइति वा थोवाइ वा लवाइ वा मुहुत्ताइ वा दिवसाति वा अहोरत्ताति वा पक्खाति वा मासाति वा उट्ठति वा अयणाति वा संवच्छराति वा णुगाति वा वाससताति वा वाससहस्साति वा वाससयसहस्साइ वा पुब्बंगाति वा पुब्बाति वा तुडियंगाति वा, एवं पुब्बे तुडिए अडडे अववे इहुकए उप्पले पउमे णल्लिणे अच्छिण्डरे अउत्ते णउत्ते मउत्ते चूलिया सीसपहेलिया जाव य सीसपहेलियंगेति वा सीसपहेलियाति वा पलिओवमेति वा सागरोवमेति वा उवसप्पिणीति वा ओसप्पिणीति वा तावं च णं अस्सि लोणे वुच्चति, जावं च णं वादरे चिज्जुकारे बायरे थणियसद्धे तावं च णं अस्सि० जावं च णं बहवे ओराला बलाहका संसेयंति संमुच्छंति वासं वासंति तावं च णं अस्सि लोए, जावं च णं बायरे तेउकाए तावं च णं अस्सि लोए, जावं च णं आगराति वा नदीउइ वा णिहीति वा तावं च णं अस्सिलोएत्ति पवुच्चति, जावं च णं अगडाति वा णदीति वा तावं च णं अस्सि लोए जावं च णं चंदोवरागाति वा सूरोवरागाति वा चंदपरिएसाति वा सूरपरिएसाति वा पडिचंदाति वा पडिसूराति वा इंदधणूइ वा उदगमच्छेइ वा कपिहसिताणि वा तावं च णं अस्सिलोएत्ति प० ॥ जावं च णं चंदिमसूरियगहणक्खत्तारारूवाणं अभिगमणनिग्गमणवुद्धिणिवुद्धिअणवट्टियसंठाणसंठिती आवविज्जति तावं च णं अस्सि लोएत्ति पवुच्चति ॥ (सू० १७८)

'माणुसुत्तरे ण'मित्यादि, मानुषोत्तरो णमिति वाक्यालङ्कारे पर्वतः 'क्रियत्' किंप्रमाणमूर्द्धमुच्चैस्त्वेन ? कियदुद्धेधेन ? कियन्मूलविष्कम्भेन ? कियदुपरिविष्कम्भेन ? कियद् 'अन्तर्गिरिपरिरयेण' गिरेरन्तः परिक्षेपेण ? कियद् 'बहिर्गिरिपरिरयेण' गिरेर्बहिःपरिच्छेदेन ? कियत् 'मूलगिरिपरिरयेण ?' गिरेर्मूले परिरयेण, एवं कियन्मध्यगिरिपरिरयेण ?, एवं कियदुपरिगिरिपरिरयेण प्रज्ञप्तः ?, भगवानाह—गौतम ! सप्तदश योजनशतानि एकविंशानि ऊर्द्धमुच्चैस्त्वेन १७२१, चत्वारि त्रिंशानि योजनशतानि क्रोशमेकं च 'उद्धेधेन' उण्डत्वेन ४३०, मूले दश द्वाविंशत्युत्तराणि योजनशतानि विष्कम्भेन १०२२, मध्ये सप्त त्रयोविंशत्युत्तराणि योजनशतानि विष्कम्भतः ७२३, उपरि चत्वारि चतुर्विंशत्युत्तराणि योजनशतानि विष्कम्भेन ४२४, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशच्छतसहस्राणि त्रिंशत्सहस्राणि द्वे एकोनपञ्चाशदधिके योजनशते किञ्चिद्विशेषाधिके अन्तर्गिरिपरिरयेण १४२३०२४९, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि पट्त्रिंशत्सहस्राणि सप्त चतुर्दशोत्तराणि योजनशतानि बहिर्गिरिपरिरयेण १४२३६७१४, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशत् शतसहस्राणि चतुर्विंशत्सहस्राणि अष्टौ त्रयोविंशत्युत्तराणि योजनशतानि मध्यगिरिपरिरयेण १४२३४८२३, एका योजनकोटी द्वाचत्वारिंशच्छतसहस्राणि द्वात्रिंशत्सहस्राणि नव च द्वात्रिंशदुत्तराणि योजनशतानि उपरिगिरिपरिरयेण १४२३२९३२, इदं च मध्ये उपरि च गिरिपरिरयपरिमाणं बहिर्भागापेक्षमवसातव्यं, अभ्यन्तरं छिन्नदृक्कृतया मूले मध्ये उपरि च सर्वत्र तुल्यपरिरयपरिमाणत्वात्, मूले विस्तीर्णोऽतिष्ठुत्वात्, मध्ये संक्षिप्तो मध्यविस्तारत्वात्, उपरि तनुकः स्तोकवाहल्यभावात्, अन्तःश्लक्ष्णो मृष्ट इत्यर्थः मध्ये 'उदग्रः' प्रधानः बहिः 'दर्शनीयः' नयनमनोहारी 'ईषत्' मनाक् सन्निपण्णः सिंहनिपीदनेन निपीदनात्, तथा चाह—'सिंहनिपादी' सिंहवन्निपीदतीत्येवंशीलः सिंहनिपादी, यथा सिंहोऽप्रेतनं पादयुगलमुत्तम्य पञ्चात्तनं तु पादयुगलं स-

क्लोच्य-पुताभ्यां मनाग्लभो निपीदति तथा निपण्णश्च शिरःप्रदेशे उन्नतः पश्चाद्भागे तु निम्नो निम्नतरः एवं मानुषोत्तरोऽपि जम्बूद्वीप-
 दिशि छिन्नदङ्कः स चोन्नतः पाश्चात्यभागे तूपरितनभागादारभ्य पृथुत्वप्रदेशशुद्ध्या निम्नोनिम्नतर इति, एतदेवातिव्यक्तमाह—‘अव-
 ङ्गजवरसिसंठाणसंठिए’ इति अपगतमर्द्धे यस्य सोऽपाद्धः स चासौ यवश्च राशिश्च अपार्द्धयवराशी तयोरिव यत्संस्थानं यस्य तेन
 संस्थितः, यथा यवो राशिश्च धान्यानामपान्तराले ऊर्ध्वोर्धोभागेन छिन्नो मध्यभागे छिन्नदङ्क इव भवति वहिर्भागे तु शनैः शनैः
 पृथुत्वदृष्ट्या निम्नो निम्नतरस्तद्वदेयोऽपि, यवग्रहणं पृथग्व्याख्यातमन्यत्र केवलापार्द्धयवसंस्थानतयाऽपि प्रतिपादनात्, उक्तञ्च—‘जं-
 वृणयामओ सो रम्मो अङ्गजवसंठिओ भणिओ । सिंहनिसादीएणं दुहाकओ पुक्खरहीवो ॥ १ ॥’ ‘सव्वजंवूणयामए’ इति सर्वो-
 लना जाम्बूनदमयः ‘अच्छे जाव पडिख्वे’ इति प्राग्वत् । ‘उभओ पासि’मित्यादि उभयोः पार्श्वयोरन्तर्भागे मध्यभागे चेत्यर्थः प्र-
 लेकमेकैकभावेन द्वाभ्यां पद्मवरवेदिकाभ्यां वनखण्डाभ्यां च ‘सर्वतः’ सर्वासु दिक्षु ‘समन्ततः’ सामत्लेन संपरिक्षिप्तः, द्वयोरपि
 पद्मवरवेदिकावनखण्डयोः प्रमाणं वर्णकश्च प्राग्वत् ॥ साम्प्रतं नामनिमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन
 भदन्त ! एवमुच्यते—मानुषोत्तरः पर्वतः मानुषोत्तरः पर्वतः ? इति, भगवानाह—गौतम ! मानुषोत्तरपर्वतस्य ‘अन्तः’ मध्ये म-
 नुष्याः उपरि ‘सुवर्णाः’ सुवर्णकुमारा देवाः वहिः सामान्यतो देवाः, ततो मनुष्याणामुत्तरः—पर इति मानुषोत्तरः । अथान्यद्
 गौतम ! मानुषोत्तरं पर्वतं मनुष्या न कदाचिदपि व्यतिव्रजन्ति व्यतिव्रजन्ति वा, किं सर्वथा न ? इत्याह—ना-
 न्यत्र, चारणेन पञ्चम्यर्थे तृतीया प्राकृतत्वात् ‘चारणात्’ जङ्गाचारणलब्धिसंपन्नात् विद्याधराद् देवकर्मण एव क्रियया देवोत्पाद-
 नादित्यर्थः, चारणादयो व्यतिव्रजन्त्यपि मानुषोत्तरं पर्वतमिति तद्वर्जनं, ततो मानुषाणामुत्तरः—उभैस्तरोऽलङ्घनीयत्वान्मानुषोत्तरः,

३ प्रतिपत्तौ
 मानुषो-
 त्तराधि०
 उद्देशः २
 सू० १७८

॥ ३४३ ॥

श्रीजीवा-
 जीवाभि०
 मलयगि-
 रीयावृत्तिः
 ॥ ३४३ ॥

तथा चाह—‘से एणट्टेण’मित्याद्युपसंहारवाक्यं गतार्थं ॥ सम्प्रत्येतावानेव मनुष्यलोकोऽत्रैव च वर्षवर्षधरादय इत्येतत्सूत्रं प्रतिपादयितु-
 काम आह—‘जावं च ण’मित्यादि, यावदयं मानुषोत्तरपर्वतस्तावत् ‘अस्सिलोए’ इति अयं मानुषलोक इति प्रोच्यते न परतः,
 तथा यावद्वर्षाणि—भरतादीनि क्षेत्राणीति वा वर्षधरपर्वता—हिमवदादय इति वा तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते न परतः, एतावता
 किमुक्तं भवति ?—वर्षाणि वर्षधरपर्वताश्च मनुष्यलोक एव नान्यत्रेति, एवमुत्तरत्रापि भावनीयं, तथा यावद्गृहाणीति वा गृहापतनानीति वा
 तत्र गृहाणि प्रतीतानि गृहापतनानीति—गृहेष्वगमनानि तावदयं मनुष्यलोकः प्रोच्यते, गृहाणि गृहापतनानि वाऽसिन्नेव मनुष्यलोके
 नान्यत्रेति भावः, तथा ग्रामा इति वा नकराणीति वा यावत्सन्निवेश इति वा, यावत्करणात् खेटकर्बटादिपरिग्रहस्तावदयं मनुष्यलोक
 इति प्रोच्यते, अत्रापि भावार्थः प्राग्वत्, तथा यावद्दहन्तश्चक्रवर्तिनो बलेदेवा वासुदेवाश्चाराण—जङ्घाचारणविधाधराः ‘श्रमणाः’
 साधवः ‘श्रमण्यः’ संयत्यः श्रावकाः श्राविकाश्च, तथा मनुष्याः प्रकृतिभद्रका इत्यादि यावद्विनीतास्तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते,
 अर्हदादीनामत्रैव भावो नान्यत्रेति भावार्थः । तथा यावदुदारा बलाहका—मेघाः संस्विद्यन्ते संमूर्च्छन्ति—वर्षा वर्षन्ति; अस्य व्याख्यानं
 प्राग्वत् तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, मेघानामपि वर्षुकाणामत्रैव भावो नान्यत्रेति भावार्थः, तथा यावत् ‘वादरः’ गुरुतरः
 ‘स्तनितशब्दः’ गर्जितशब्द इति, ‘वादरो विद्युत्कार इति वा’ वादरा—अतिबहलतरा विद्युत् तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, तथा
 यावदयं वादरोऽभिकायिकस्तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, वादराभिकायिकस्यापि मनुष्यलोकात्परतोऽसम्भवात्, तथा यावदाकरा
 इति वा, आकरा—हिरण्याकरादयः, नद्य इति वा निधय इति वा तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, तेषामपि मनुष्यक्षेत्रादन्यत्रास-
 म्भवात्, तथा यावत्समया इति वा, समयः—परमनिरुद्धः कालविशेषो यस्याधो विभागः कर्तुं न शक्यते, स च सूचिकदारकस्वरुणो

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३४४ ॥

बलवानित्यादिपूर्वोक्तविशेषणविशिष्टो यावन्निपुणशिल्पोपगत एकां महतीं पट्टशटिकां पट्टशटिकां वा गृहीत्वा शीघ्रं हस्तमात्रमपसारयन् यावता कालेनोपरितनतन्तुगतमुपरितनं पक्ष्म छिनत्ति ततोऽपि मनाक् सूक्ष्मतरौ, जघन्ययुक्तासह्यातकसमयानां समुदायः एकावलिका, सक्षयेया आवलिका एक उच्छ्वासः सक्षयेयाऽऽवलिका निःश्वासः उच्छ्वासनिःश्वासौ समुदितावेक आनप्राणकालः, किमुक्तं भवति ?—हृष्टस्य नीरोगस्य श्रमबुभुक्षादिना निरुपकृष्टस्य यावता कालेनैतावुच्छ्वासनिःश्वासौ भवतः तावान् काल आनप्राणः, उक्तञ्च—
“हृष्टस्य अणवकहस्तस्य, निरुवकिष्टस्य जंतुणो । एगो ऊसासनीसासे, एस पाणुत्ति बुचए ॥१॥” सप्त प्राणा एकः स्लोकः सप्त स्लोका एको लवः सप्तसप्ततिसह्या लवा एको मुहूर्तः, उक्तञ्च—“सत्त पाणूणि से थोवे, सत्त थोवाणि से लवे । लवाण सत्तहत्तरिए, एस मुहुत्ते वियाहिए ॥ १ ॥” अस्मिञ्च मुहूर्ते यथावलिकाश्चिन्त्यन्ते तदा तासामेका कोटी सप्तपष्टिलक्षाः सप्तसप्ततिः सहस्राणि द्वे शते षोडशाधिके, उक्तञ्च—“एगा कोडी सत्तट्टि लक्खा सत्तत्तरी सहस्सा थ । दो थ सया सोलहिया आवलियाणं मुहुत्तंमि ॥१॥” उच्छ्वासाश्च मुहूर्ते त्रीणि सहस्राणि सप्त शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि, उक्तञ्च—“तिन्नि सहस्सा सत्त थ सयाइं तेवत्तरिं च ऊसासा । एस मुहुत्तो भणिओ सन्वेहिं अणंतनाणीहिं ॥ १ ॥” त्रिंशन्मुहूर्तेप्रमाणोऽहोरात्रः, पञ्चदशहोरात्रः पक्षः, द्वौ पक्षौ मासः, द्वौ मासौ ऋतुः, ते च पट्, तद्यथा—प्रावृट् वर्षारात्रः शरद् हेमन्तः वसन्तः ग्रीष्मश्च, तत्र—‘आपाढाद्या ऋतव’ इति वचनाद् आपाढश्रावणौ प्रावृट् भाद्रपदाश्वयुजौ वर्षारात्रः कार्तिकमार्गशीर्षौ शरद् पौषमाघौ हेमन्तः फाल्गुनचैत्रौ वसन्तः वैशाखज्येष्ठौ ग्रीष्मः, ये त्वभिदधति—वसन्ताद्या ऋतवः (इति वसन्तः) ग्रीष्मः प्रावृट्शरदौ हेमन्तः शिशिर इति पडिति तदप्रमाणमवसातव्यं, जैनमतोत्तीर्णत्वात्, त्रय ऋतवोऽयनं, द्वे अयने संवत्सरः, पञ्चसंवत्सरं युगं, विंशतिर्युगानि वर्षशतं, इहाहोरात्रे मासे वर्षे वर्षशते चोच्छ्वासपरिमाणमेवं पू-

३ प्रतिपत्तौ
मानुषो-
त्तराधि०
उद्देशः २
सू० १७८

॥ ३४४ ॥

र्बसूरिभिः संकलितम्—“एगं च सयसहस्रं ऊसासाणं तु तेरस सहस्सा । नउयसएणं अहिया द्विवसनिंसिं होंति वित्रेया ॥ १ ॥
 (११३९०) । मासेऽवि य ऊसासा लक्खा तिचीस सहस पणनउई । सत्त सयाइं जाणसु कहियाइं पुव्वसूरीहिं ॥२॥ (३३९५७००) ।
 चत्तारि य कोडीओ लक्खा सत्तेव होंति नायव्वा । अडयालीससहस्सा चारसया होंति वरिसेणं ॥ ३ ॥” (४०७४८४००) । दश
 वर्षशतानि वर्षसहस्रं शतं वर्षसहस्राणां वर्षशतसहस्रं चतुरशीतिः वर्षशतसहस्राणि एकं पूर्वाङ्गं, चतुरशीतिः पूर्वाङ्गशतसहस्राणि एकं
 पूर्वं, चतुरशीतिः पूर्ववर्षशतसहस्राणि एकं शुटिताङ्गं, चतुरशीतिः शुटिताङ्गशतसहस्राणि एकं त्रुटितं, चतुरशीतिस्तुटितशतसहस्राणि
 एकमडडाङ्गं, चतुरशीतिरडडाङ्गशतसहस्राणि एकमडडं, चतुरशीतिरडडशतसहस्राणि एकमववाङ्गं, चतुरशीतिरववाङ्गशतसहस्राणि
 एकमववं, चतुरशीतिरववशतसहस्राणि एकं हूहुकाङ्गं, चतुरशीतिहूहुकाङ्गशतसहस्राणि एकं हूहुकं, चतुरशीतिहूहुकशतसहस्राणि ए-
 कमुत्पलाङ्गं, चतुरशीतिरुत्पलाङ्गशतसहस्राणि एकमुत्पलं, चतुरशीतिरुत्पलशतसहस्राणि एकं पद्माङ्गं, चतुरशीतिः पद्माङ्गशतसह-
 स्राणि एकं पद्मं, चतुरशीतिः पद्मशतसहस्राणि एकं नलिनाङ्गं, चतुरशीतिर्नलिनाङ्गशतसहस्राणि एकं नलिनं, चतुरशीतिर्नलिनशत-
 सहस्राणि एकमर्थेनिकुराङ्गं, चतुरशीतिरर्थेनिकुराङ्गशतसहस्राणि एकमर्थेनिकुरं, चतुरशीतिरर्थेनिकुरशतसहस्राणि एकमयुताङ्गं, चतु-
 रशीतिरयुताङ्गशतसहस्राणि एकमयुतं, चतुरशीतिरयुतशतसहस्राणि एकं प्रयुताङ्गं, चतुरशीतिः प्रयुताङ्गशतसहस्राणि एकं प्रयुतं,
 चतुरशीतिः प्रयुतशतसहस्राणि एकं नयुताङ्गं, चतुरशीतिर्नयुताङ्गशतसहस्राणि एकं नयुतं, चतुरशीतिर्नयुतशतसहस्राणि एकं चूलि-
 काङ्गं, चतुरशीतिश्चूलिकाङ्गशतसहस्राणि एका चूलिका, चतुरशीतिश्चूलिकाशतसहस्राणि एकं शीर्षप्रहेलिकाङ्गं, चतुरशीतिः शीर्षप्रहे-
 लिकाङ्गशतसहस्राणि एका शीर्षप्रहेलिका, एतावानेव गणितस्य विषयोऽतः परमौपमिकं कालपरिसाणं, एतदेवाह—पत्योपममिति वा,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३४५ ॥

पल्योपमस्वरूपं सङ्ग्रहणिटीकातोऽवसातव्यं, तत्र सविस्तरमभिहितत्वात्, पल्योपमानां दश कोटीकोट्य एकं सागरोपमं, दश कोटी-
कोट्यः सागरोपमाणां सुपमसुपमाद्यरकक्रमेण एकाऽवसर्पिणी, सागरोपमाणां दश कोटीकोट्य एव दुष्पमदुष्पमाद्यरकक्रमेणैकोत्स-
र्पिणी, तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, अन्यत्रैवंरूपकालपरिमाणासम्भवात्, कालद्रव्यस्य मनुष्यक्षेत्र एव भावात् ॥ 'जावं च
ण'मित्यादि, यावच्चन्द्रोपरागा इति वा सूर्योपरागा इति वा चन्द्रपरिवेपा इति वा सूर्यपरिवेपा इति वा प्रतिचन्द्रा इति वा प्रतिसूर्यो
इति वा इन्द्रधनुरिति वा उदकमत्स्या इति वा कपिहसितमिति वा, एतेषामर्थः प्राग्वत्तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, अन्यत्रैपाम-
भाव इति भावः ॥ 'जावं च ण'मित्यादि, यावच्चन्द्रसूर्यग्रहगणनश्चत्रतारारूपाणि, सूत्रे पुंस्त्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, णमिति वाक्याल-
ङ्कारे अभिगमनं—सर्वबाह्यान्मण्डलाद्भ्यन्तरप्रवेशनं निर्गमनं—सर्वाभ्यन्तरान्मण्डलाद्द्विर्गमनं वृद्धिः—शुक्लपक्षे चन्द्रमसो वृद्धिप्रतिभासः
निर्वृद्धिः—वृद्धेरभावः, कृष्णपक्षे चन्द्रमस एव हानिप्रतिभास इति भावः; अन्वस्थितं—सन्ततं चारप्रवृत्त्या यत्संस्थानं—सम्यगवस्थान-
मन्वस्थितसंस्थानं, एतेषां द्वन्द्वल्लैः संस्थितानि—यथायोगं व्यवस्थितानि अभिगमननिर्गमनवृद्धिनिर्वृद्धयन्वस्थितसंस्थानसंस्थितानीति
व्याख्यायन्ते तावदयं मनुष्यलोक इति प्रोच्यते, अन्यत्र चन्द्रादीनामभिगमनाद्यसम्भवात् ॥

अतो णं भंते! मणुस्सखेत्तस्स जे चंदिमसूरियगहगणवखत्ततारारूवा ते णं भदन्त! देवा किं
उड्ढोववणणा कप्पोववणणा विमाणोववणणा चारोववणणा चारद्वितीया गतिरतिया गति-
समावणणा?, गोयमा! ते णं देवा णो उड्ढोववणणा णो कप्पोववणणा विमाणोववणणा
चारोववणणा नो चारद्वितीया गतिरतिया गतिसमावणणा उड्ढुहकलंबुयपुष्पसंठाणसंठि-

३ प्रतिपत्तौ
अन्तर्वहि-
श्चन्द्रादी-
नां ऊर्ध्वो-
पपन्नत्वादि
उद्देशः २
सू० १७९

॥ ३४५ ॥

तेहिं जोयणसाहसिस्तेहिं तावखेत्तेहिं साहसिसयाहिं बाहिरियाहिं वेडव्वियाहिं परिसाहिं मह-
 याहयनइगीतवादितातलतालतुडियघणमुइंगपडुप्पवादितावेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंज-
 माणा महया उक्कट्टिसीहणायबोलकलकलसेइण विपुलाइं भोगभोगाइं भुंजमाणा अच्छयपव्व-
 यरायं पदाहिणावत्तमंडलधारं मेरुं अणुपरियंडति ॥ तेसि णं भंते! देवाणं इंदे चवति से कह-
 मिदाणिं पकरेंति?, गोयमा! ताहे चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपल्लित्ताणं विहरंति
 जाव तत्थ अन्ने इंदे उववण्णे भवति ॥ इंदुडाणे णं भंते! केवत्तियं कालं विरहिते उववातेणं?,
 गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं छम्मासा ॥ बहिया णं भंते! मणुस्सखेत्तस्स जे चंदिमस्स-
 रियगहणक्खत्ततारारूवा ते णं भंते! देवा किं उड्ढोववण्णगा कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा
 चारोववण्णगा चारट्टितीया गतिरतिया गतिसमावण्णगा?, गोयमा! ते णं देवा णो उड्ढोवव-
 ण्णगा नो कप्पोववण्णगा विमाणोववण्णगा नो चारोववण्णगा चारट्टितीया नो गतिरतिया नो
 गतिसमावण्णगा पक्किट्ठगसंठाणसंठित्तेहिं जोयणसतसाहसिसएहिं तावक्खेत्तेहिं साहसिसयाहि
 य बाहिराहिं वेडव्वियाहिं परिसाहिं महताहतणइगीयवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंज-
 माणा सुहलेस्सा सीयलेस्सा मंदलेस्सा मंदायवलेस्सा चित्तंतरलेसागा कूडा इव ठाणट्टिता
 अण्णोणसमोगाढाहिं लेसाहिं ते पदेसे सव्वतो समंता ओभासेति उज्जोवेति तवंति पभासेति ॥

जया णं भंते ! तेसिं देवाणं इंदे चयति से कहमिद्राणिं पकरंति ? , गोयमा ! जाव चत्तारि पंच सामाणिया तं ठाणं उवसंपजित्ताणं विहरंति जाव तत्थ अणे उववणणे भवति । इंदट्टाणे णं भंते ! केवत्तियं कालं विरहओ उववातेणं ? , गोयमा ! जहण्णेणं एकं समयं उक्खोसेणं छम्मासा ॥ (सू० १७९)

‘अंतो ण’मित्यादि, ‘अन्तः’ मध्ये णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त ! मालुयोत्तरस्य पर्वतस्य ये चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपस्ते भदन्त ! देवाः किमुद्धूर्णोपपन्नाः ?—सौधर्मादिभ्यो द्वादशभ्यः कल्पेभ्य ऊर्द्धोपपन्नाः कल्पेषु—सौधर्मोद्विषु उपपन्नाः कल्पोपपन्नाः विमानेषु—सामान्यरूपेषु उपपन्ना विमानोपपन्नाः चारो—मण्डलगत्या परिभ्रमणं तमुपपन्ना—आश्रितवन्तश्चारोपपन्नाः चारस्य—यथोक्तरूपस्य स्थितिः—अभावो येषां ते चारस्थितिका अयगतचारा इत्यर्थः गतौ रतिः—आसक्तिः प्रीतिर्येषां ते गतिरतिकाः, एतेन गतौ रतिमात्रमुक्तं, सम्प्रति साक्षाद्गतिं प्रश्रयति—‘गतिसमापन्नाः ?’ गतिसमापन्नाः—गतियुक्ताः, एवं गौतमेन प्रश्ने कृते भगवानाह—गौतम ! ते देवा नोद्धूर्णोपपन्नास्तथा चारोपपन्नाश्चारसहिता नो चारस्थितिकाः, तथा स्वभावतोऽपि गतिरतिकाः साक्षाद्गतियुक्ताश्च, नालिकापुष्पसंस्थानसंस्थितैः ‘योजनसाहस्रिकैः’ अनेकयोजनसहस्रप्रमाणैस्तापश्चैत्रैः ‘साहस्रिकाभिः’ अनेकसहस्रसंख्याभिर्नोणाभिः पर्पङ्कैः; अत्र बहुवचनं व्यक्तयपेक्षया, ‘वैकुर्विकाभिः’ विकुर्वितनानारूपधारिणीभिः ‘महयाहयनट्टगीयवाइयंततीतलतालवुडियघणमु-इंगपडुप्पवाइयरवेण’मिति पूर्ववत् ‘दिव्यान्’ प्रधानत्वं भोगार्हो भोगाः—शब्दादयो भोगभोगास्तान् भुजानास्तथा स्वभावतो गतिर-तिर्कैर्वाणपर्यदन्तर्गतैर्वैवेगेन गच्छत्सु विमानेषु ‘उत्कृष्टतः’ उत्कर्षवशेन ये मुच्यन्ते सिहनादादयश्च क्रियन्ते घोलाः, बोलो नाम

मुखे हस्तं दत्त्वा महता शब्देन पूत्करणं, यच्च कलकलो-व्याकुलशब्दसमूहस्तद्वेषेण महता समुद्रवभूतमिव कुर्वीणा मेरुमिति योगः,
 किंविशिष्टम्? इत्याह—'अच्छम्' अतीवनिर्मलजाम्बूनदमयत्वात् रत्नबहुलत्वाच्च 'पर्वतराजं' पर्वतेन्द्रं प्रदक्षिणावर्तमेण्डलं चारं
 यथा भवति तथा मेरुमनुलक्षीकृत्य 'परिअडंति' पर्यटन्ति । पुनः प्रश्नयति—'तेसि णं भंते!' इत्यादि, तेषां भदन्त! ज्योतिष्कदे-
 वानां यदा इन्द्रश्च्यवते तदा ते देवा 'इदानीम्' इन्द्रविरहकाले कथं प्रकुर्वन्ति?, भगवानाह-गौतम! यावच्चत्वारः पञ्च वा सामा-
 निका देवाः समुद्वितीभूय 'तत्स्थानम्' इन्द्रस्थानमुपसंपद्य 'विहरन्ति' तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्ति, संजातौ शुल्कस्थानादिकपञ्चकु-
 लवत्, कियन्तं कालं यावत्तदिन्द्रस्थानं परिपालयन्ति? इति चेदत् आह-यावदन्यस्तत्रेन्द्र उपपन्नो भवति ॥ 'इंदुट्टाणे ण'मित्यादि,
 इन्द्रस्थानं भदन्त! कियन्तं कालमुपपत्तेन विरहितं प्रद्वामम्?, भगवानाह-गौतम! जघन्येनैकं समयं यावदुत्कर्षतः पणमासान् ॥
 'वहिया ण'मित्यादि, बहिर्भदन्त! मानुपोत्तरस्य पर्वतस्य ये चन्द्रसूर्यग्रहगणनक्षत्रतारारूपस्ते भदन्त! देवाः किमूद्धोपपन्नाः? इत्यादि
 प्राग्वत्, भगवानाह-गौतम! नोद्धोपपन्नका नापि कल्पोपपन्नाः किन्तु विमानोपपन्नास्तथा नो चारोपपन्नाः किन्तु चारस्थितिकाः
 अत एव नो गतिरतयो नापि गतिसमापन्नकाः 'पक्किट्टगसंठाणसंठिएहिं'ति पकेट्टकसंस्थानसंस्थितैर्योजनशतसाहस्रिकैरातपक्षेत्रैः,
 यथा इष्टका आयामतो दीर्घा भवति विस्तरतस्तु स्तोका चतुरस्रा च तेषामपि मनुष्यक्षेत्राद्बहिर्व्यवस्थितानां चन्द्रसूर्याणामातपक्षेत्रा-
 ण्यायामतोऽनेकयोजनशतसहस्रप्रमाणानि विस्तरत एकयोजनशतसहस्राणि चतुरस्राणि चेति, तैरिस्थम्भूतैरातपक्षेत्रैः साहस्रिका-
 भिः-अनेकसहस्रसङ्ख्याभिर्बाह्याभिः पर्यङ्किः, अत्रापि बहुवचनं व्यक्त्यपेक्षया, 'महयाहये'त्यादि यावत्समुद्रवभूतमिव कुर्वन्त इति प्रा-
 ग्वत्, कथम्भूताः? इत्याह-शुभलेश्याः, एतच्च विशेषणं चन्द्रमसः प्रति, तेन नातिशीतेजसः किन्तु सुखोत्पादेहेतुपरमलेश्याका

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३४७ ॥

इत्यर्थः, मन्दलेश्या, एतच्च विशेषणं सूर्यान् प्रति, तथा च एतदेव व्याचष्टे—‘मन्दातपलेश्याः’ मन्दा नात्युष्णस्वभावा आतपरूपा
लेश्या—रश्मिसङ्घातो येषां ते तथा, पुनः कथम्भूताश्चन्द्रादित्याः ? इत्याह—‘चित्रान्तरलेश्याः’ चित्रमन्तरं लेश्या च येषां ते तथा,
भावार्थश्चास्य पदस्य प्रागेवोपदर्शितः, त इत्थंभूताश्चन्द्रादित्याः परस्परमवगाढाभिलेश्याभिः, तथाहि—चन्द्रमसां सूर्याणां च प्रत्येकं
लेश्या योजनशतसहस्रप्रमाणविस्तारा, चन्द्रसूर्याणां च सूचीपङ्क्त्या व्यवस्थितानां परस्परमन्तरं पञ्चाशद् योजनसहस्राणि, ततश्चन्द्र-
प्रभासन्मिश्राः सूर्यप्रभाः सूर्यप्रभासन्मिश्राश्च चन्द्रप्रभाः इतीत्थं परस्परमवगाढाभिलेश्याभिः कूटानीत्र—पर्वतोपरिव्यवस्थितशिखरा-
णीव ‘स्थानस्थिताः’ सदैवैकत्र स्थाने स्थितास्तान् तान् प्रदेशान् स्वस्वप्रत्यासन्नान् उद्द्योतयन्ति अवभासयन्ति तापयन्ति प्रकाश-
यन्ति ॥ ‘तेसि णं भंते ! देवाणं जाहे इंदे चयई’त्यादि प्राग्वत् ॥

पुक्खरवरणं दीवं पुक्खरोदे णामं समुद्दे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते जाव संपरिक्खवित्ताणं
चिट्ठति ॥ पुक्खरोदे णं भंते ! समुद्दे केवतियं चक्खवालिविक्खंभेणं केवतियं परिक्वेवेणं पणणत्ते !,
गोयमा ! संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्खवालिविक्खंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परि-
क्खेवेणं पणणत्ते ॥ पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स कति दारा पणणत्ता !, गोयमा ! चत्तारि दारा प-
णणत्ता तहेव सब्वं पुक्खरोदसमुद्दपुरत्थिमपेरंते वरुणवदीवपुरत्थिमद्धस्स पच्चत्थिमेणं एत्थ णं
पुक्खरोदस्स विजए नामं दारे पणणत्ते, एवं सेसाणवि । दारंतरंमि संखेज्जाइं जोयणसयसह-
स्साइं अवाहाए अंतरे पणणत्ते । पदेसा जीवा य तहेव । से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति ?—पुक्ख-

३ प्रतिपत्तौ
पुष्करवर-
पुष्करोद-
वरुणवर-
वरुणोदाः
उद्देशः २
सू० १८०

॥ ३४७ ॥

रोदे समुद्दे २?, गोयमा! पुक्खरोदस्स णं समुद्दस्स उदगे अच्छे पत्थे जच्चे तणुए फलिहवण्णाभे
 पगतीए उदगरसेणं सिरिधरसिरिप्पभा य दो देवा जाव महिद्दीया जाव पलिओवमट्ठितीया
 परिवसंति, से एत्तेणट्ठेणं जाव णिच्चे। पुक्खरोदे णं भंते! समुद्दे केवतिया चंदा पभासिसु वा
 ३?, संखेज्जा चंदा पभासंसु वा ३ जाव तारागण कोडीकोडीउ सोभंसु वा ३ ॥ पुक्खरोदे णं समुद्दे
 वरुणवरेणं दीवेणं संपरि० वट्टे वलयगारे जाव चिद्धति, तहेव समचक्खवालसंठिते केवतियं चक्क-
 वालविकलंभेणं? केवइयं परिवखेवेणं? पणत्ता, गोयमा! संखिज्जाइं जोयणसयसहस्साइं
 चक्कवालविकलंभेणं संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं परिवखेवेणं पणत्ते, पउमवरवेदियावणसं-
 डवण्णओ दारंतरं पदेसा जीवा तहेव सव्वं ॥ से केणट्ठेणं भंते! एवं बुच्चइ वरुणवरे दीवे २?, गो-
 यमा! वरुणवरे णं दीवे तत्थ २ देसे २ तहिं २ बहुओ खुट्ठा खुट्ठियाओ जाव बिलपंतियाओ अ-
 च्छाओ पत्तेयं २ पउमवरवेइयापरि० वण० वारुणिवरोदगपडिहत्थाओ पासातीताओ ४, तासु णं
 खुट्ठाखुट्ठियासु जाव बिलपंतियासु बहवे उप्पायपव्वता जाव खडहडगा सव्वफलिहामया अच्छा
 तहेव वरुणवरुणप्पभा य एत्थ दो देवा महिद्दीया परिवसंति, से तेणट्ठेणं जाव णिच्चे। जोतिसं
 सव्वं संखेज्जेणं जाव तारागणकोडिकोडीओ। वरुणवरणं दीवं वरुणोदे णामं समुद्दे वट्टे वलया०
 जाव चिद्धति, समचक्क० विसमचक्कवि० तहेव सव्वं भाणियव्वं, विकलंभपरिक्खेवो संखिज्जाइं

जोयणसहस्साहं दारंतरं च पडमवर० वणसंडे पएसा जीवा अट्टो गोयमा ! वारुणोदस्स णं स-
सुइस्स उदए से जहा नामए चंदप्पभाइ वा मणिसिलागाइ वा वरसीधुवरवारुणीइ वा पत्ता-
सवेइ वा पुण्फासवेइ वा चोयासवेइ वा फलांसवेइ वा महुमेरएइ वा जातिप्पसन्नाइ वा खजूर,
सारेइ वा सुद्धियासारेइ वा कापिसायणाइ वा सुपक्कवोथरसेइ वा पभूतसंभारसंचिता पोसमा-
ससतभिसयजोगवत्तिता निरुवहतविसिद्धिदिन्नकालोवथारा सुधोता उक्कोसग (मयपत्ता) अट्ट-
पिद्धपुट्टा (पिद्ध निट्टिजा) [सुखइंतवरकिमदिण्णकइमा कोपसन्ना अच्छा वरवारुणी अतिरसा
जंबूफलपुट्टवन्ना सुजाता इसिउट्टावलंबिणी अहियमधुरपेज्जा इसासिरत्तणेत्ता कोमलकवोलकरणी
जाव आसादिता विसदिता अणिहुयसंलावकरणहरिसपीतिजणणी संतोसततबिबोक्कहावचि-
वमविलासवेच्छहलगमणकरणी विरणमधियसत्तजणणी य होति संगामदेसकालेकयरणसम-
रपसरकरणी कढियाणचिज्जुपयतिहिययाण मडयकरणी य होति उववेसिता समाणा गतिं ख-
लावेति य सयलंमिवि सुभासबुप्पालिया समरभगवणोसहयारसुरभिरसदीविद्या सुगंधा आ-
सायणिज्जा विस्सांयणिज्जा पीणणिज्जा दप्पणिज्जा मयणिज्जा सव्विदियगातपल्हायणिज्जा]
आसला मांसला पेसला (इसी ओट्टावलंबिणी इसी तंबच्छिकरणी इसी वोच्छेया कडुआ)
वण्णेणं उववेया गंधेणं उववेया रसेणं उववेया फासेणं उववेया, भवे एयारूवे सिया ? , गोयमा !

नो इण्डे समडे, वारुणस्स णं समुदस्स उदए। से एएणट्टेणं एवं उच्चतिः,
तत्थ णं वारुणिवारुणकंता देवा महिद्धीया० जाव परिवसंति, से एएणट्टेणं जाव णिच्चे, सव्वं
जोइससंखिल्ले केण नायव्वं वारुणवरं णं दीवे कह चंदा पभासिंसुवा ३? ॥ (सू० १८०)

‘पुक्खरवरण’मित्यादि, पुक्खरवरं णमिति वाक्यालङ्कारे द्वीपं पुष्करोदो नाम समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः समन्ता-
त्संपरिक्षिप्य तिम्रति ॥ ‘पुक्खरोदे णं भंते! समुदे किं समचक्रवालसंठिए’ इत्यादि प्राग्वत् ॥ सम्प्रति विष्कम्भादिप्रतिपादनार्थमाह
—‘पुक्खरोदे ण’मित्यादि, पुष्करोदो भदन्त! समुद्रः कियच्चक्रवालविष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः?, भगवानाह—गौतम! स-
ङ्खेयानि योजनशतसहस्राणि चक्रवालविष्कम्भेन सङ्खेयानि योजनशतसहस्राणि परिक्षेपेण प्रज्ञप्तः । ‘से ण’मित्यादि, स पुष्करोदः
समुद्र एकथा पञ्चवरचेदिकथा सामर्थ्यादिष्टयोजनोच्छ्रयजगत्पुपरिभाविन्या एकेन वनखण्डेन सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्तः ॥ ‘पुक्ख-
रोदस्स णं भंते!’ इत्यादि, पुष्करोदस्य भदन्त! समुद्रस्य कति द्वाराणि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! चत्वारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि,
तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपराजितं, क भदन्त! पुष्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! पुष्करो-
दसमुद्रस्य पूर्वार्द्धपर्यन्तेऽरुणवरद्वीपपूर्वार्द्धस्य पश्चिमदिशि, अत्र पुष्करोदसमुद्रस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तच्च जम्बूद्वीपविजयद्वारवद्व-
क्तव्यं, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करोदे समुद्रे ॥ ‘कहि ण’मित्यादि, क भदन्त! पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्?,
भगवानाह—गौतम! पुष्करोदसमुद्रस्य दक्षिणपर्यन्तेऽरुणवरद्वीपदक्षिणार्द्धस्योत्तरतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य वैजयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ॥
क भदन्त! पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! पुष्करोदसमुद्रस्य पश्चिमपर्यन्तेऽरुणवरद्वीपपश्चिमार्द्धस्य

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३४९ ॥

पूर्वतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, तदपि जम्बूद्वीपगतजयन्तद्वारवत्, नवरं राजधानी अन्यस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे ॥
'कहि ण'मित्यादि, क भदन्त ! पुष्करोदसमुद्रस्थापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, भगवानाह-गौतम ! पुष्करोदसमुद्रस्योत्तरपर्यन्तेऽ-
रुणवरद्वीपस्य दक्षिणतोऽत्र पुष्करोदसमुद्रस्थापराजितं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम्, एतदपि जम्बूद्वीपगतापराजितद्वारवद्वक्तव्यं, नवरं राजधानी
अन्यस्मिन् पुष्करोदसमुद्रे ॥ 'पुष्करोदसस ण'मित्यादि, पुष्करोदस्य भदन्त ! समुद्रस्य द्वारस्य च परस्परमन्तरमेतत् कियत् 'अवा-
धया' अन्तरित्वा व्याघातरूपया प्रज्ञप्तम्, भगवानाह-गौतम ! सद्ध्येयानि योजनशतसहस्राणि द्वारस्य द्वारस्य च परस्परमवाधयाऽन्तरं
प्रज्ञप्तम् ॥ 'पएसे'त्यादि प्रदेशजीवोपपातसूत्रचतुष्टयं तथैव पूर्ववत्, तथैवम्—'पुष्करोदसस णं भंते ! समुद्रस्य पएसा अरुणवरं दीवं
पुढा', हंता ! पुढा, ते णं भंते ! पुष्करोदे समुद्रे अरुणवरे दीवे, गोयमा ! पुष्करोए णं समुद्रे नो अरुणवरे दीवे । अरुणवरस्य
णं भंते ! दीवरस्य पएसा पुष्करोदणं समुद्रं पुढा, हंता पुढा, ते णं भंते ! किं अरुणवरे दीने पुष्करोदे समुद्रे, गोयमा ! अरुणवरे
णं दीवं नो खलु ते पुष्करोए समुद्रे । पुष्करोए णं भंते ! समुद्रे जीवा उदाइत्ता अरुणवरे दीवे पचयंति, गोयमा ! अत्येगइया
पचयंति अत्येगइया नो पचयंति । अरुणवरे णं भंते ! दीवे जीवा उदाइत्ता पुष्करोदे समुद्रे ० ?" इति, (पुष्करोदान्वर्थे) भगवानाह-
भौतम ! पुष्करोदस्य णमिति पूर्ववत् समुद्रस्योदकम् 'अच्छम्' अनाविलं 'पथ्यं' न रोगहेतुः 'जात्यं' न विजातिमत् 'तनु' लघुपरिणामं
'स्फटिकवर्णीभं' स्फटिकरत्नच्छायं प्रकृत्योदकरसं प्रज्ञप्तं, श्रीधरश्रीप्रभौ चात्र-पुष्करोदे समुद्रे द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपम-
स्थितौ भविसतः, ततस्ताभ्यां सपरिवाराभ्यां गगनमिव चन्द्रादित्याभ्यां ग्रहनक्षत्रादिपरिवारोवेताभ्यां तदुदकमवभासत इति, पु-
ष्करमिवोदकं यस्यासौ पुष्करोदः, तथा चाह—'से एएणट्टेण'मित्यागुपसंहाराव्याख्यम् । 'पुष्करोए णं भंते ! समुद्रे कइ चंदा पमा-

३ प्रतिपत्तौ
पुष्कर-
वारुणाः
उद्देशः २
सू० १८०

॥ ३४९ ॥

सिंसु ?' इत्यादि पाठसिद्धं, सर्वत्र सङ्ख्येयमय निर्वचनभावात् ॥ 'पुक्खरोदणं समुद्द'मित्यादि, पुष्करोदं गमिति पूर्ववत्. समुद्रं वरुणवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति । अत्रापि पुष्करोदसमुद्रवचकवालविष्कम्भ-परिक्षेपवेदिकावनखण्डद्वारतदन्तरप्रदेशजीवोपपातवक्तव्यता वक्तव्या ॥ सम्प्रति नामान्वर्थमभिधित्सुराह—'से केणट्टेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते वरुणवरो द्वीपो वरुणवरो द्वीपः ? इति, भगवानाह—गौतम ! वरुणवरस्य द्वीपस्य तत्र तत्र देशे तस्य तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहवः 'खुड्डा खुड्डियाओ जाव विलपंतियाओ यावत्करणात् पुक्खरणीओ गुंजालियाओ दीहियाओ सराओ सरपंतियाओ सरसरपंतियाओ विलपंतीओ अच्छाओ जाव महुररसणिचतातो' इति यावत्करणात् 'सण्हाओ रयणमयक्खलाओ समती-राओ वइरामयपासाणाओ तवणिज्जतलाओ सुवण्णसुञ्जरययवाळुयाओ वेरुलियमणिफालियपडलपच्चोयडाओ सुहोयाराओ सुहुत्ताराओ नाणामणितित्थसुवद्धाओ चाउक्कोणाओ अणुपुव्वसुजायवप्पगंभीरसीयलजलाओ संछन्नपत्तभिसमुणालाओ बहुलुप्पलक्खुमुयनल्लिणसुभ-गसोगंधियाओ पुंडरीयसयपत्तसहसपत्तेकेसरफुल्लोवचियाओ छप्पयपरिसुज्जमाणकमलाओ अच्छविमलसल्लिलपडिपुण्णाओ पडिह-त्थगभमन्तमच्छकच्छभअणेगसउगणमिहुणविचरियसहुणइयमहुंरसनाइयाओ' अस्य व्याख्यानं प्राग्वत् । 'वारुणीवरोदगपडिह-त्थाओ' इत्यादि, वारुणिवरे च वरवारुणीव यद् उदकं तेन 'पडिहत्थाओ' प्रतिपूर्णाः 'पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइयापरिक्खित्ताओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ' इति पाठसिद्धम् । 'तिसोवानतोरणा' इति तासां तिसोपानानि तोरणानि च प्रत्येकं वक्तव्यानि, तानि चैवम्—'तासि णं खुड्डाखुड्डियाणं वावीणं पुक्खरिणीणं दीहियाणं गुंजालियाणं सरसियाणं सरपंतियाणं सरसरपंतियाणं विलपंतियाणं पत्तेयं २ चउद्विसिं चत्तारि तिसोवाणपडिरूवगाणं पन्नत्ता, तेसि णं तिसोपाणपडिरूवगाणं इमे एयारूवे

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३५० ॥

वण्णावासे पन्नत्ते, तंजहा-वइरामया नेमा रिट्टामया पइट्टाणा वेरुलियामया खंभा सुवण्णरुप्पमया फलगा वइरामया संधी लोहियक्ख-
मइओ सूईओ नाणामणिमया अवलंबणा अवलंबणा अमिख्खा पडिक्खा, तेसि णं तिसोवाणपडिक्खवाणं
पुरतो पत्तेयं २ तोरणा पणत्ता, ते णं तोरणा नाणामणिमया नाणामणिमएसु खंभेसु उवनिविट्ठा विविहसुत्तरोवचिया विविहत्तारारु-
वोववेया ईहासिगउसभतुरगनरमगरविहगवालगकिन्नररुसरभचमखुंजरवणलयपउमलयभत्तिचित्ता खंभुगयववेइयापरिगयाभिरागा
विज्जाहरजमलयजंतजुत्ताविव अशीसहस्समालिणीया रूवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिब्भिसमाणा चक्खुलोयणलेसा सुहफासा
सस्सिरीया पासार्इया दरिसणिज्जा अभिक्खा पडिक्खा, तेसि णं तोरणां उवरिं अट्ट मंगलगा पन्नत्ता, तंजहा-सोत्थियसिरिव-
च्छनंदियावत्तवद्धमाणगभहासणकलसमच्छदप्पणा सन्वरयणामया अच्छा जाव पडिक्खा । तेसि णं तोरणां उवरिं वहवे किण्ह-
चामरज्झया नीलचामरज्झया लोहियचामरज्झया हालिइचामरज्झया सुफिहचामरज्झया अच्छा सण्हा रुपपट्टा वइरामयंदडा जल-
यामलगंधिया सुरम्मा पासार्इया दरिसणिज्जा अभिक्खा पडिक्खा । तेसि णं तोरणां उवरिं वहवे छत्ताइच्छत्ता पडागाइपडागा घंटा-
जुयला उप्पलहत्थया कुगुयहत्थया नलिणहत्थया सुभगहत्थया सोगंधियहत्थया पोंडरियहत्थया महापोंडरीयहत्थया सतपत्तहत्थया
सहस्सपत्तहत्थया सयसहस्सपत्तहत्थया सन्वरयणामया अच्छा सण्हा लण्हा घट्टा मट्टा नीरया निम्मला निप्पंका निक्कंढच्छाया
सप्पभा सस्सिरीया सउज्जोया पासार्इया दरिसणिज्जा अभिक्खा पडिक्खा ।" अस्य न्याख्या पूर्ववत् । 'तासि णं खुण्णुखुडियाणं चावीणं
पुक्खरिणीणं जाव विलंपंतियाणं तत्थ तत्थ वेसे तद्धिं तद्धिं वहवे उप्पायपव्वगा निययपव्वयगा जगतीपव्वयगा दारुपव्वयगा मंडवगा
दुगमंडवगा दकमालगा दगपासाया उसडगा खउखडगा अंदोलगा पक्खंदोलगा सन्वरयणामया अच्छा जाव पडिक्खा ।' इति प्रा-

३ प्रतिपत्तो
पुष्कर-
वारुणाः
उद्देशः २
सू० १८०

॥ ३५० ॥

भवत् । 'तेसु णं पव्वयगोसु जाव पक्खंदोलोसु वहवे हंसासणाइं उन्नयासणाइं पणयासणाइं दीहासणाइं भदासणाइं पक्खासणाइं
 मगरासणाइं पउमासणाइं सीहासणाइं दिसासोवत्थियासणाइं सव्वफालियामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवाइं । वरुणवरस्स णं दीवस्स
 तत्थ तत्थ देसे तहिं तहिं वहवे आलीघरगा मालीघरगा केयइघरगा अच्छणघरगा पेच्छणघरगा मज्जणघरगा पसाहणघरगा गत्तघरगा
 मोहणघरगा चित्तहरगा मालघरगा जालघरगा कुसुमघरगा सव्वफालियामया अच्छा जाव पडिरूवा । तेसु णं आलीघरएसु जाव
 कुसुमघरएसु वहवे हंसासणाइं जाव दिसासोवत्थियासणाइं सव्वफालियामयाइं अच्छाइं जाव पडिरूवाइं । वरुणवरं णं दीवे णं तत्थ २
 देसे तहिं २ वहवे जातिमंडवगा जूहियामंडवगा मल्लियामंडवगा वासंतियमंडवगां दहिवासइमंडवगा सूरुल्लियामं-
 डवगा तंबोलमंडवगा अफ्फायामंडवगा अइसुत्तमंडवगा सुदियामंडवगा मालुयामंडवगा सामलयामंडवगा सव्वफालिहामया अच्छा
 जाव पडिरूवा । तेसु णं जाइमंडवेसु जाव सामलयामंडवेसु वहवे पुढविसिखपट्टगा पत्रत्ता, अप्पेगइया हंसासणसंठिया अप्पेगइया
 कौचासणसंठिया जाव अप्पेगइया दिसासोवत्थियासणसंठिया अप्पेगइया वरसयणविसिद्धसंठाणसंठिया सव्वफालियामया अच्छा
 जाव पडिरूवा, तत्थ णं वहवे वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति चिट्ठंति निसीयंति तुयट्ठंति रमंति लळंति कीडंति पुरापोराणां
 सुचिण्णाणं सुप्परकंताणं सुभाणं कडाणं कम्माणं कल्लाणाणं फलवित्तिविसेसे पच्चणुब्भवमाणा विहरंति' एतत्सर्वं प्राग्वद् व्याख्येयं,
 नवरं पुस्तकेन्नन्यथाऽन्यथा पाठ इति यथाऽवस्थितपाठप्रतिपत्त्यर्थं सूत्रमपि लिखितमस्ति, तदेवं यस्माद्धरवारुणीवात्र वाप्यादिपूदकं तस्मादेप
 द्वीपो वरुणवरः, अन्यच्च वरुण वरुणप्रभौ चात्र वरुणवरं द्वीपे द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतस्तस्माद्धरुणवरो-व-
 रुणदेवप्रधानः, तथा चाह—'से एएणट्ठेण'मित्यादि । चन्द्रादिसङ्घ्याप्रतिपादनार्थमाह—'वरुणवरं णं दीवे कइ चंदा पभासिसु' इत्यादि

पाठसिद्धं सर्वत्र सङ्ख्येतयाऽभिधानात् ॥ 'वरुणवरणं दीव'मित्यादि, वरुणवरमिति पूर्ववत्, वरुणोदः समुद्रो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, यथैव पुष्करोदसमुद्रस्य वक्तव्यता तथैवास्यापि यावज्जीवोपपातसूत्रद्वयम् ॥ सम्प्रति नामनिबन्धनमभित्थुराह—'से केणट्टेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते वरुणोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम ! वरुणोदस्य समुद्रस्योदकं, सा लोकप्रसिद्धा यथा नाम—'चन्द्रप्रभेति वा' चन्द्रस्यैव प्रभा—आकारो यस्याः सां चन्द्रप्रभा—सुराविशेषः, इतिशब्द उपमाभूतवस्तुपरिसमाप्तिद्योतकः, वाशब्दः समुच्चये, एवमन्यत्रापि, मणिशलाकेन मणिशलाका वरं च तत्सीधु च २ 'वरा चासौ वारुणी च वरवारुणी, धातकीपत्ररससार आसवः पत्रासवः, एवं पुष्पासवः फलासवश्च परिभावनीयः, चोयो—गन्धद्रव्यं तत्सारः आसवश्चोयासवः, मधुमेरकौ लोकादवसातव्यौ (मद्य) विशेषौ, जातिपुष्पवासिता ग्रसन्ना जातिप्रसन्ना, मूलदलखर्जूरसार आसवः खर्जूरसारः, मृद्धीका—द्राक्षा तत्सारनिष्पन्न आसवो मृद्धीकासारः 'कापिशयनं' मद्यविशेषः सुपक्कः—सुपरिपाकागतो यः क्षौदरस—इक्षुरसस्तन्निष्पन्न आसवः सुपकेशुरसः, अष्टवारपिष्टप्रदाननिष्पन्ना अष्टपिष्टनिष्ठिता जम्बूफलकालिवरप्रसन्ना सुराविशेषः, उत्कर्षेण मदं प्राप्ता उत्कर्षमदप्राप्ता 'मांसला' आस्वादनीया 'पेसला' बहला 'पेसला' मनोज्ञा ईपद् ओष्ठमवलम्बते—ततः परमसिप्रकृष्टास्वादगुणरसोपेतत्वात् इति परतः प्रयाति ईपदोष्ठावलम्बिनी, तथा ईपत्ताम्राक्षिकरणी, तथा ईपत्—मनाग् व्यवच्छेदे—पानोत्तरकालं कटुका तीक्ष्णैति भावः एलाह्युपद्वंद्वद्रव्यसमायोगात्, तथा वर्णेनातिशयिना एवं गन्धेन स्पर्शेनोपपेता 'आस्वादनीया' महतामप्यास्वादयितुं योग्या 'विस्वादनीया' विशेषत आस्वादयितुं योग्या अतिपरमास्वादनीयरसोपेतत्वात्, दीपयति जाठराग्निमिति दीपनीया 'कृद्भ्रूल'मिति वचनात्कर्त्तर्यनीयप्रत्ययः, एवं मदयतीति मदनीया—मन्मथजननी बृंहतीति बृंह-

णीया धातूपचयकारित्वात् सर्वेन्द्रियाणि गात्रं च प्रह्लादयतीति सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीया- । एवमुक्ते गौतम आह-भगवन् ! भवेदे-
तद्रूपं वरुणोदकसमुद्रस्योदकम् ? , भगवानाह-नायमर्थः समर्थः, वरुणोदस्य णमिति यस्मादर्थे निपातानामनेकार्थत्वात् समुद्रस्यो-
दकम् 'इतः' पूर्वस्मात्सुरादिविशेषसमूहादिष्टतरमेव प्रियतरमेव मनोज्ञतरमेव मनआपतरमेवास्वादेन प्रज्ञप्तं, ततो वारुणी-
वोदकं यस्यासौ वारुणोदः, तथा वारुणिवारुणकान्तौ चात्र वारुणोदे समुद्रे यथाक्रमं पूर्वापरार्द्धाधिपती महर्द्धिकौ देवौ यावत्पत्योपम-
स्थितिकौ परिवसतः, ततो वारुणोर्वारुणकान्तस्य च सम्बन्धि उदकं यस्यासौ वारुणोदः, पृषोदरादित्वादिष्टरूपनिष्पत्तिः, तथा
चाह-—'से एण्डेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं, चन्द्रादिसूत्रं प्राग्वत् ॥

वारुणवरणं समुद्रं खीरवरे णामं दीवे वदे जाव चिद्वति सव्वं संखेज्जणं विक्खंभे य परिवक्खेवो
य जाव अहो, बहूओ खुहुओ वावीओ जाव सरसरपंतियाओ खीरोद्गपडिहत्थाओ पासाती-
याओ ४, तासु णं खुड्डियासु जाव बिलपंतियासु बहवे उप्पायपव्वयगा० सव्वरयणामया जाव
पडिरुवा, पुंडरीगपुक्खरवंता एत्थ दो देवा झहिड्डीया जाव परिवसंति, से एतेण्डेणं जाव निब्बे
जोतिसं सव्वं संखेज्जं ॥ खीरवरणं दीवं खीरोए नामं समुद्रे वदे वलयागारसंठाणसंठिते जाव
परिक्खिवित्ता णं चिद्वति, समचक्खवालसंठिते नो विसमचक्खवालसंठिते, संखेज्जाहं जोयणस०
विक्खंखपरिवक्खेवो तहेव सव्वं जाव अहो, गोयमा ! खीरोयस्स णं समुदस्स उदगं [से जहाणा-
मए-—सुउसुहीमारुपणअज्जुणतरुणसरसपत्तकोमलअत्थिगगत्तणगगपौडगवरुच्छुचारिणीणं लवं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५२ ॥

गपत्तपुष्पपल्लवकक्कोलगसफलरुक्खबहुगुच्छगुम्भकलितमलट्टिमधुपयुरपिप्पलीफलितवह्निवरविच-
रचारिणीणं अप्पोद्गपीतसहरससमभूमिभागणिभयसुहोसियाणं सुप्पेसितसुहातरोगपरिवलि-
ताण णिरुक्खहतसरीरिणं कालप्पसविणीणं वितियततियसामप्पसूताणं अंजणधरगवत्वलयज-
लधरजच्चंजणरिट्ठभमरपभूयसमप्पभाणं कुंडदोहणाणं बद्धत्थीपत्थुताण रूढाणं मधुमासकाले
संगहनेहो अल्लचातुरक्केव होल्ल तासिं खीरे मधुररसविगच्छबहुद्वव्वसंपउत्ते पत्तेयं मंद-
गिगसुकढिते आउत्ते] खंडगुडमच्छंडितोववेते रण्णो चाउरंतचक्खवट्टिस्स उवट्टचिते आसायणिज्जे
विस्सायणिज्जे पीणणिज्जे जाव सव्विदियगातपल्हातणिज्जे जाव वण्णेणं उवचिते जाव फासेणं,
भवे एयारूवे सिया?, णो इण्ठे समट्ठे, खीरोदस्स णं से उदए एत्तो इट्टयराए चेव जाव आसा-
एणं पण्णत्ते, विमलविमलप्पभा एत्थ दो देवा महिद्धीया जाव परिवसंति, से तेणट्ठेणं संखेज्ज
चंदा जाव तारा ॥ (सू० १८१)

‘वरुणोदण्ण’मिलादि, वरुणोदं णमिति पूर्ववत् सयुद्धं क्षीरवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्सं-
परिक्षिप्य तिष्ठति, एवं शैव वरुणवरद्वीपस्य वक्तव्यता सैवेहापि द्रष्टव्या यावज्जीवोपपातसूत्रम् । सम्प्रति नामान्वर्थमभिधित्सुराह—
‘से केणट्ठेण’मिलादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते क्षीरवरो द्वीपः ?, प्रभूतजनोक्तिसङ्ग्रहार्थं वीप्सायां द्विवचनं,
भगवानाह—गौतम ! क्षीरवरे द्वीपे तत्र तत्र देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे ‘बहवो सुदुबुद्धियाओ वावीओ’ इत्यादि वरुणवरद्वी-

पवत्सर्वं वक्तव्यं यावत् 'वाणमंतरा देवा देवीभ्यो य आसयंति सयंति जाव चिहरंति' नवरमत्र वाप्याद्यः क्षीरोदपरिपूर्णां वक्तव्याः,
 पर्वताः पर्वतेष्वासनानि गृहकेष्वासनानि मण्डपका मण्डपकेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सर्वैरत्नमया वाच्याः शेषं तथैव, पुण्ड-
 रीकपुष्पदन्तौ चान्न क्षीरवरे द्वीपे यथाक्रमं पूर्वार्द्धोपराद्धोधिपती द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतस्ततो यस्मात्तत्र
 वाप्यादिषूदकं क्षीरुल्यं क्षीरक्षीरप्रभौ च तदधिपती देवाविति स द्वीपः क्षीरवरः, तथा चाह—'से एएणट्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं,
 चन्द्रादिसूत्रं प्रागवत् ॥ 'क्षीरवरण'मित्यादि, क्षीरवरं गमिति पूर्ववत् द्वीपं क्षीरोदो नाम समुद्रो वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः
 सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, शेषा वक्तव्यता क्षीरवरद्वीपस्यैव वक्तव्या यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभिधि-
 त्सुराह—'से केणट्टेण'मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते क्षीरोदः समुद्रः क्षीरोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम !
 क्षीरोदस्य समुद्रस्योदकं यथा राज्ञश्चक्रवर्तिनश्चातुरक्यं —चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तं गोक्यीरं, चतुःस्थानपरिणामपर्यन्तता च प्रागेव
 व्याख्याता, 'खण्डगुडमत्स्यण्डिकोपनीतं' खण्डगुडमत्स्यण्डिकाभिरतिशयेन प्रापितरसं प्रयत्नेन मन्दाग्निना कथितम्, अत्यग्निप-
 रितापे वैरस्थापत्तेः, अत एवाह—वर्णनोपपेतं गन्धेनोपपेतं रसेनोपपेतं रसेनोपपेतं रसेनोपपेतम्, आस्वादनीयं विखादनीयं दीपनीयं दुर्षणीयं
 मदनीयं बृंहणीयं सर्वेन्द्रियगात्रप्रह्लादनीयमिति पूर्ववत्, एवमुक्ते गौतम आह—'भवे एयाखूवे' भवेत्क्षीरसमुद्रस्योदकमेतद्रूपम् ?
 भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थः, क्षीरोदस्य यस्मात्समुद्रस्योदकम् 'इतः' यथोक्तरूपात्क्षीरादिष्टतरमेव यावन्मनआपतरमेवास्वा-
 देन प्रज्ञप्तं, विमलविमलप्रभौ च यथाक्रमं पूर्वार्द्धोपराद्धोधिपती द्वौ देवौ महर्द्धिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततः क्षीरमि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५३ ॥

बोदकं यस्य क्षीरवन्निर्मलस्वभावयोः सुरयोः सन्वन्धि उदकं यत्रेति ना क्षीरोदः, तथा चाए—'से एण्णेट्ठेण' मित्वादि गतार्थम् ॥
सम्प्रति चन्द्रादित्यसदृशाप्रतिपादनार्थमाह—'क्षीरोदं नं भन्ते! समुद्रे' इत्यादि सुगमम् ॥

क्षीरोदणं समुद्रं घयवरे णामं दीवे वेद्वे बलयागारसंठाणसंठिते जाव परिचिट्ठति समचक्कवालं
नो चिसम० संलेज्जचिक्खंमपरि० पदेसा जाव अट्ठो, गोयमा! घयवरे णं दीवे तत्थ २ चह्वे खुआखु-
डुीओ बावीओ जाव घयोद्वगपडिहत्वाओ उप्पायपव्वगा जाव एउह्ठं० सब्वकंचगमया अच्छा
जाव पडिरूवा, कणयकणयप्पमा एत्थ दो देवा महिद्धीया चंद्रा संलेज्जा ॥ घयचरणं दीवं च
घतोदे णाम समुद्रे वेद्वे बलयागारसंठाणसंठिते जाव चिट्ठति, समचक्क० तह्वेव दारपदेसा जीवा
य अट्ठो, गोयमा! घयोद्वस णं समुद्रस्स उदणं से जद्दा० पंप्फुल्लसल्लहचिसुक्कलकणियारसरस-
वसुचिचुद्धकोरंददामपिट्ठिततरस्स निद्धगुणतेयद्वीनियनिरूवह्वयचिसिद्धसुंदरतरस्स सुजायव-
हिमहियतच्चिसगच्चियनवणीयपुवणाचियसुफुट्टियउद्दावसज्जवीसंघियस्स अहियं पीवरसुरह्दिगं-
धमणहरमहुरपरिणामदरिसणिज्जस्स पत्थनिम्मलसुद्धोवभोगस्स सरयणालंमि होज्ज गोयतव-

१ वीरामूलपाठयोगेद्रूपम्यमन । अफुत्तण्णि भिग्गुत्तण्णद्वर्णि मारुत्तण्णवुलि मुद्धोएत्थ कसमभिट्ठिततरस्स अिग्गपुज्जेनोदीसन्न निरुपहत्तभिसिष्टसुन्दरतरस्स
सुजातदग्गियने तद्वियगच्छीतनानीनपट्टुमंथीतोत्तज्जियान उरुगणयोत्तिस्यन्ति एतस्स अग्गि क्खोमयुद्धेगिगणपणनो एतस्स उरपरिणामद्वयंभीयन्ना पत्थनिंमलसुद्धोवभोगस्य
धरत्तकाले भवेत् गोएत्तारस्स गणः इति छान्ता । प्राह् अग्गेड्ढेनं पाठयेग्गम्भे देयं.

३ प्रतिपत्तौ
घृतवरघृ-
तोदक्षोद-
चरक्षो-
दोदाः
उद्देशः २
सू० १८२

॥ ३५३ ॥

रस्स मंडए, भवे एतारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्ढे, गोयमा! घतोदस्स णं समुद्दस्स एत्तो इड्ढ-
 तर जाव अस्साएणं प० कंतसुकंता एत्थ दो देवा महिद्धीया जाव परिवसंति सेसं तं चेव जाव
 तारागणकोडीकोडीओ ॥ घतोदण्णं समुद्दं खोदवरे णामं दीवे वटे वलयागारे जाव चिद्धति तहेव
 जाव अट्ठो, खोतवरे णं दीवे तत्थ २ देसे २ तहिं २ खुड्ढावावीओ जाव खोदोदगपडिहत्थाओ
 उप्पातपव्वयता सब्बवेरुलियामया जाव पडिरूवा, सुप्पभमहप्पभा य दो देवा महिद्धीया
 जाव परिवसंति, से एतेणं० सब्बं जोतिसं तं चेव जाव तारा० ॥ खोयवरणं दीवं खोदोदे नाम
 समुद्दे वटे वलया० जाव संखेज्जाइं जोयणसतपरिक्खेवेणं जाव अट्ठे, गोयमा! खोदोदस्स
 णं समुद्दस्स उदए जहा से० आसलमांसलपसत्थवीसंतनिद्धसुक्कुमालभूमिभागे सुच्छिन्ने
 सुकट्टलट्टविसिद्धनिरुवहयाजीयवावीतसुकासजपयत्तनिडणपरिकम्मअणुपालियसुवुद्धिबुद्धाणं सु-
 जाताणं लवणतणदोसवज्जियाणं णयायपरिवद्धियाणं निम्मातसुंदराणं रसेणं परिणयमउपीणपो-
 रभंगुरसुजायमधुररसपुप्फविरिइयाणं उवद्धवधिवज्जियाणं सीयपरिफासियाणं अभिणवतवग्गाणं
 अपालिताणं तिभायणिच्छोडियवाडिगाणं अवणितमूलाणं गंठिपरिसोहिताणं कुसलणरकप्पि-
 याणं उब्बणं जाव पौडियाणं बलवगणरजत्तजन्तपरिगालितमेत्ताणं खोयरसे होज्जा वत्थपरिपूए
 चाउज्जातगसुवासिते अहियपत्थलहुके वण्णोववेते तहेव, भवे एयारूवे सिया?, णो तिण्ठे सम्ढे,

खीयरसस्स णं समुद्धस्स उदए एत्तो इट्ठतरए चेव जाव आसाएणं प० पुण्णभइमाणिभइवा य
(पुण्णपुण्णभइवा) इत्थ हुवे देवा जाव परिवसंति, सेसं तहेवे, जोइसं संखेज्जं चंदा० ॥ (सू० १८२)

‘खीरोदणं समुद्ध’मित्यादि, क्षीरोदं णमिति पूर्ववत् समुद्रं घृतवरो नाम द्वीपो घृतो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्सं-
परिक्षिप्य तिष्ठति, अत्रापि चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपपद्मवरवेदिकावनपण्ड्यारान्तरप्रदेशजीवोपपातवक्तव्यता पूर्ववत् ॥ सम्प्रति नाम-
निमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—घृतवरो द्वीपो घृतवरो द्वीपः ? , भगवानाह—गौ-
तम ! घृतवरे द्वीपे ‘तत्थ तत्थ देसे तहिं’ इत्यादि, अरुणवरद्वीपवत्सर्वं तावद्वक्तव्यं यावत् ‘वानमंतरा देवाय देवीओ य आसयंति सयंति
यावद् विहरंति’ इति, नवरं वाप्यादयो घृतोदकपरिपूर्णा इति वक्तव्याः, तथा पर्वताः पर्वतेष्वासनानि गृहकाणि गृहकेष्वासनानि
मण्डपका मण्डपकेषु पृथ्वीशिलापट्टकाः सर्वासिना कनकमया इति वक्तव्यं, कनककनकप्रभौ चात्र देवौ यथाक्रमं पूर्वाद्धोपराद्धोधिपती
महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः ततो घृतोदकवाप्यादियोगाद् घृतवर्णदेवस्वामिकलाच्च घृतवरो दीप इति, तथा चाह—
‘से एण्णट्टेण’मित्यादि चन्द्रादित्यादिसङ्ख्यासूत्रं प्राग्वत् ॥ ‘घयवरणं दीव’मित्यादि, घृतवरं द्वीपं घृतोदो नाम समुद्रो घृतो वलया-
कारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति, शेषं यथा घृतवरस्य द्वीपस्य यावजीवोपपातसूत्रम् ॥ इदानीं नामनिमित्तम-
भिधित्सुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—घृतोदः समुद्रः ? इति, भगवानाह—गौतम !
घृतोदस्य समुद्रस्योदकं स यथा नाम सकललोकप्रसिद्धः ‘शारदिकः’ शरत्कालभाषी गोघृतवरस्य मण्डः—घृतसद्गतस्य यदुपरिभाग-
स्थितं घृतं स मण्ड इत्यभिधीयते सार इत्यर्थः, तथा चाह मूलटीकाकारः—‘घृतमण्डो घृतसार’ इति, सुकथितो—यथाऽभिपरिता-

पतापितः, तदानामद्वारः (उदावः)—स्थानान्तरेष्वद्याप्यसङ्क्रामितः सद्योविश्वन्दिदतः—तत्कालनिष्पादितो विश्रान्तः—उपशान्तकचवरः सह-
 कीर्णकारपुष्पवर्णाभौ वर्णेनोपपेतो गन्धेन रसेन स्पशेनोपपेत आस्वादनीयो विखादनीयो मदनीयो बृंहणीयः सर्वेन्द्रियगा-
 त्रप्रहादनीयः, एवमुक्ते गौतम आह—‘भवे एयारूवे’ भवेद् दृतोदस्य समुद्रस्योदकमेतद्रूपं?, भगवानाह—नायमर्थः समर्थः, दृतोदस्य
 यस्मात्समुद्रस्योदकम् ‘इतः’ यथोक्तस्वरूपाद् दृतादिदृतरमेव यावन्मनआपतरमेवास्वादेन प्रज्ञप्तं, कान्तसुकान्तौ च यथाक्रमं पूर्वोद्धे-
 पश्चिमाद्धीधिपती अत्र दृतोदे समुद्रे महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततो दृतमिवोदकं यस्यासौ दृतोदः, तथा चाह—
 ‘से एण्ट्रेण’मित्यादि सुगमं, चन्द्रादिसङ्ख्यासूत्रमपि सुगमम् ॥ ‘घतोदण’मित्यादि, दृतोदं णमिति वाक्यालङ्कारे समुद्रं क्षोदवरो
 नाम द्वीपो दृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिधिष्य तिष्ठति, चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपद्वारादिवक्तव्यता तथैव याव-
 जीवोपपातसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामान्वर्थमभिधित्सुराह—‘से केण्ट्रेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त! एवमुच्यते क्षोदवरो द्वीपः २ ?
 इति, भगवानाह—गौतम! क्षोदवरे द्वीपे तत्र तत्र देशे तस्य देशस्य तत्र तत्र प्रदेशे ‘वहवे खुड्वाखुड्धियाओ वाचीओ’ इत्यादि
 पूर्ववत्तावद्वक्तव्यं यावद् ‘वाणमंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति’ नवरं वाव्यादयः क्षोदोदकपरिपूर्णा इति
 वक्तव्यं, तथा पर्वतकाः पर्वतेष्व्वासनानि गृहकाणि गृहकेष्व्वासनानि मण्डपका मण्डपकेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सर्वात्मना वैद्वर्थमयाः प्रज्ञप्ताः,
 सुप्रभमहाप्रभौ च यथाक्रमं पूर्वार्धापरार्द्धीधिपती द्वौ देवावत्र क्षोदवरे द्वीपे महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततः क्षोदो-
 दकवाप्यादियोगात्क्षोदवरः स द्वीपः, एतदेवाह—‘से एण्ट्रेण’मित्यादि, चन्द्रादिसूत्रं प्राग्वत् ॥ ‘खोयवरणं दीत्र’मित्यादि,
 क्षोदवरं णमिति पूर्ववद् द्वीपं क्षोदोदो नाम समुद्रो दृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिधिष्य तिष्ठति । चक्रवाल-

विष्कम्भादिवक्तव्यता पूर्ववद् यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभिधिसुराह—‘से केणट्टेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते क्षोदोदः समुद्रः २ ? इति, भगवानाह—क्षोदोदस्य समुद्रस्योदकं यथा नाम इक्षूणां जालानां, जालत्वमेवाह—‘वरपुंडगाणं’ विशिष्टानां पुण्ड्रेशोद्भवानां हरितानां शाडूलानां ‘भेरण्डेशोद्भवानां वा इक्षूणां ‘कालपोराणं’ति कृष्णपर्वणाम् उपरितनपत्रसमूहापेक्षया हरितालवत्पित्रराणाम् ‘अपनीतमूलत्रिभागानां त्रिभागनिर्वाहितवाटानां ऊर्जुभागादपि त्रिभागहीनानामिति भावः मध्यत्रिभागवशेषाणामिति समुदायार्थः ‘गंठिपरिसोहियाणं’ति ग्रन्थिः—पर्वग्रन्थिः शोधितः—अपनीतो येभ्यस्ते तथा, तेषां मूलत्रिभागे उपरितनत्रिभागे पर्वग्रन्थौ च नातिसमीचीनो रस इति तद्वर्जनं क्षोदरसो भवेद् ‘वस्त्रपरिपूतः’ ऋक्षणवस्त्रपरिपूतः चतुर्जातकेन सुष्ठु—अतिशयेन वासितश्चतुर्जातकवासितः, चतुर्जातकं त्वग्लोकैकराख्यगन्धद्रव्यमरिचासकं, उक्तञ्च—“त्वग्लोकैकसैस्त्वुल्यं, त्रिसुगन्धं त्रिजातकम् । मरिचेन समायुक्तं, चतुर्जातकमुच्यते ॥ १ ॥” अधिकं—अतिशयेन पथ्यं न रोगहेतुः लघुः—परिणामलघुः वर्णेन—सामर्थ्यादतिशयिना उपपेतः एवं गन्धेन रसेन स्पर्शेनोपपेत आस्वादनीयो दर्पणीयो मदनीयो बृंहणीयः सर्वेन्द्रियगात्रप्रहादनीयः, एवमुक्ते गौतम आह—‘भवे एयारूत्रे’ भवेद् भगवन् ! क्षोदोदसमुद्रस्योदकमेतद्रूपं ? , भगवानाह—गौतम ! नायमर्थः समर्थः, क्षोदोदस्य यस्मात्समुद्रस्योदकम् ‘अस्मात्’ यथोक्तरूपात्क्षोदरसादिष्टतरमेव यावन्मनआपतरमेवास्वादेन प्रज्ञप्तम्, इह प्रविरलपुस्ताकेऽन्यथाऽपि पाठो दृश्यते सोऽप्येतदनुसारेण व्याख्येयो, बहुषु तु पुस्तकेषु न दृष्ट इति न लिखितः, पूर्णपूर्णप्रभौ च यथाक्रमं पूर्वार्द्धोपरार्द्धोधिपती ‘अत्र’ क्षोदोदे समुद्रे द्वौ देवौ महर्षिकौ यावत्पल्योपमस्थितिकौ परिवसतः, ततः क्षोद इव—क्षोदरस इवोदकं यस्य स क्षोदोदः, तथा चाह—‘से एणट्टेण’मित्यादि । चन्द्रादिसङ्ख्यासूत्रं प्राग्वत् ॥

खोदोदणं समुद्रं गंदीसरवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारसंठिते तहेव जाव परिक्लेवो । पडमव-
 र० वणसंडपरि० द्वारा दारंतरप्पदेसे जीवा तहेव ॥ से केण्डेणं भंते !, गोयमा ! देसे २ बहुओ खु-
 ड्ढा० वावीओ जाव विलपंतियाओ खोदोदणपडिहत्थाओ उप्पायपव्वगा सव्ववहरामया अच्छा
 जाव पडिख्वा ॥ अदुत्तरं च णं गोयमा ! गंदिसरदीवक्खवालविक्लंभबहुमज्झेसभागे एत्थ
 णं चउद्दिंसिं चत्तारि अंजणपव्वता पणत्ता, ते णं अंजणपव्वयगा चतुरसीतिजोयणसहस्साइं
 उड्ढं उच्चत्तेणं एगमेगं जोयणसहस्सं उव्वेहेणं मूले साहरेगाइं दस जोयणसहस्साइं धरणियले
 दस जोयणसहस्साइं आयामविक्लंभेणं ततोऽणंतरं च णं माताए २ पदेसपरिहाणीए परिहाय-
 माणा २ उवरिं एगमेगं जोयणसहस्सं आयामविक्लंभेणं मूले एक्कतीसं जोयणसहस्साइं छच्च
 तेवीसे जोयणसते किंचिविसेसाहिया परिक्लेवेणं धरणियले एक्कतीसं जोयणसहस्साइं छच्च
 तेवीसे जोयणसते देसूणे परिक्लेवेणं सिहरतले तिणिण जोयणसहस्साइं एकं च बावडं जोय-
 णसतं किंचिविसेसाहियं परिक्लेवेणं पणत्ता मूले विच्छिण्णा मज्झे संखित्ता उप्पि तणुया
 गोपुच्छसंठाणसंठिता सव्वंजणामया अच्छा जाव पत्तेयं २ पडमवरवेदियापरि० पत्तेयं २ वणसं-
 डपरिखित्ता वणणओ ॥ तेसि णं अंजणपव्वयाणं उवरि पत्तेयं २ बहुसमरमणिज्जो भूमिभागे
 पणत्तो, से जहाणामए—आलिंगपुक्खरेति वा जाव सयंति ॥ तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३५६ ॥

भूमिभागानं बहुमज्जदसभाए पत्तेयं २ सिद्धायतणा एकमेकं जोयणसतं आयामेणं पण्णासं जोयणाइं विक्खंभेणं बावत्तारिं जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं अणेगखंभसतसंनिविट्ठा वण्णओ ॥ तेसि णं सिद्धायतणानं पत्तेयं २ चउद्धिसिं चत्तारि द्वारा पणत्ता—देवदारे असुरदारे णागदारे सुवण्णदारे, तत्थ णं चत्तारि देवा महिद्धीया जाव पलिओपमट्ठितीया परिवसंत्ति, तंजहा—देवे असुरे णागे सुवण्णे, ते णं द्वारा सोलस जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावत्तियं चेव पवेसेणं सेता वरकणग० वन्नओ जाव वणमाला । तेसि णं द्वाराणं चउद्धिसिं चत्तारि मुहमंडवा पणत्ता, ते णं मुहमंडवा एगमेणं जोयणसतं आयामेण पंचास जोयणाइं विक्खंभेणं साइरेगानं सोलस जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं वण्णओ ॥ तेसि णं मुहमंडवाणं चउद्धि(त्तिदि)सिं चत्तारि (त्तिण्णि) द्वारा पणत्ता, ते णं द्वारा सोलस जोयणाइं उट्ठं उच्चत्तेणं अट्ठ जोयणाइं विक्खंभेणं तावत्तियं चेव पवेसेणं सेसं तं चेव जाव वणमालाओ । एवं पेच्छाघरमंडवावि, तं चेव पमाणं जं मुहमंडवाणं, दारावि तहेव, णवरि बहुमज्जदसे पेच्छाघरमंडवाणं अक्खाडगा मणिपेढियाओ अद्धजोयणप्पमाणाओ सीहासणा अपरिवारा जाव दामा थूभाइं चउद्धिसिं तहेव णवरि सोलसजोयणप्पमाणा सातिरेगाइं सोलस जोयणाइं उच्चा सेसं तहेव जाव जिणपडिमा । चेइयरुक्खा तहेव चउद्धिसिं तं चेन्न पमाणं जहा विजयाए रायहाणीए णवरि मणिपेढियाए सो-

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३५६ ॥

लसजोयणप्पमाणाओ, तेसि णं चेइयरुक्खाणं चउदिसिं चत्तारि मणिपेटियाओ अट्टजोयण-
विकलंभाओ चउजोयणयाहल्लाओ महिंदज्झया चउसट्टिजोयणुच्चा जोयणोव्वेया जोयणवि-
क्लंभा सेसं तं चेव । एवं चउदिसिं चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ, णवरि खोयरसपडिपुण्णाओ
जोयणसतं आयामेणं पन्नासं जोयणाइं विकलंभेणं पण्णासं जोयणाइं उव्वेहेणं सेसं तं चेव, म-
णुगुलियाणं गोमाणसीण य अडयालीसं २ सहस्साइं पुरच्छिमेणवि सोलस पच्चत्थिमेणवि सो-
लस दाहिणेणवि अट्ट उत्तरेणवि अट्ट साहस्सीओ तहेव सेसं उल्लोया भूमिभागा जाव बहुम-
ज्झदेसभागे, मणिपेटिया सोलस जोयणा आयामविकलंभेणं अट्ट जोयणाइं बाहल्लेणं तारिसं
मणिपीठियाणं उट्ठिं देवच्छंद्दगा सोलस जोयणाइं आयामविकलंभेणं सातिरेगाइं सोलस
जोयणाइं उट्टं उच्चत्तेणं सब्वरयण० अट्टसयं जिणपडिमाणं सब्बो सो चेव गमो जहेव वेमाणि-
यसिद्धायतणस्स ॥ तत्थ णं जे से पुरच्छिमिल्ले अंजणपव्वते तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ
पुक्खरिणीओ पण्णत्ताओ, तंजहा—णंदुत्तरा य णंदा आणंदा णंदिवद्धणा । (नंदिसेणा अ-
मोघाय गोथूभा य सुदंसणा) ताओ णंदापुक्खरिणीओ एगमेणं जोयणसतसहस्सं आयामविकलं-
भेणं दस जोयणाइं उव्वेहेणं अच्छाओ सण्हाओ पत्तेयं पत्तेयं पडमवरवेदिया० पत्तेयं पत्तेयं
वणसंडपरिक्खत्ता तत्थ तत्थ जाव सोवाणपडिरुक्खा तोरणा ॥ तासि णं पुक्खरिणीं

बहुमज्जदेसभाए पत्तेयं पत्तेयं दहिमुहपव्वया चउसट्ठि जौयणसहस्साइं उहुं उच्चत्तेणं एगं जो-
यणसहस्सं उव्वेहेणं सव्वत्थसमा पल्लगसंठाणसंठिता दस जौयणसहस्साइं विक्खंभेणं एककीसं
जौयणसहस्साइं उच्च तेवीसे जौयणसए परिकलेवेणं पणत्ता सव्वरयणामया अञ्छा जाव पडि-
रुवा, तथा पत्तेयं पत्तेयं पउमवरवेइया० वणसंडचणणओ बहुसम० जाव आसयंति सयंति ।
सिद्धायतणं तं चेव पमाणं अंजणपव्वएसु सचेव वत्ताव्वया गिरवसेसं भाणियव्वं जाव उप्पि
अट्टमंगलगा ॥ तत्थ णं जे से देविल्लिणिल्ले अंजणपव्वते तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदाओ
पुक्खरिणीओ पणत्ताओ, तंजहा—भद्दा य विसाला य कुमुया पुंडरिगिणी, (नन्दुत्तारा य
नंदा आनन्दा नन्दिवहुणा) तं चेव पमाणं तं चेव दहिमुहा पव्वया तं चेव पमाणं जाव सिद्धाय-
तणा ॥ तत्थ णं जे से पच्चत्थिमिल्ले अंजणगपव्वए तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदा पुक्खरिणीओ
पणत्ताओ, तंजहा—णंदिसेणा अमोहा य, गोत्थूभा य सुदंसणा, (भद्दा विसाला कुमुदा पुंड-
रिक्किणी) तं चेव सव्वं भाणियव्वं जाव सिद्धायतणा ॥ तत्थ णं जे से उत्तरिल्ले अंजणपव्वते
तस्स णं चउदिसिं चत्तारि णंदापुक्खरिणीओ, तंजहा—विजया वेजयंती जयंती अपराजिया,
सेसं तंहेव जाव सिद्धायतणा सव्वा ते चिय वणणा णातव्वा ॥ तत्थ णं बह्वे भवणवइवाण-
मंतरजोतिसियवेमाणिया देवा चाउमासियापडिवएसु संवच्छरिएसु वा अण्णेसु बहसु जिण-

जम्भणिवखमणणाणुप्तिपरिणिब्बाणमादिएसु य देवकल्लेसु य देवसमुदएसु य देवसमितीसु य देवसमवाएसु य देवपओरणेसु य एगंतओ सहिता समुवागता समाणा पमुदितपक्कीलिया अट्टाहितारूवाओ महामहिमाओ करेमाणा पालेमाणा सुहंसुहेणं विहरंति । कइलासहरिवाहणा य तत्थ दुवे देवा महिद्धीया जाव पलिओवमट्ठितीया परिवसंति, से एतेणट्ठेणं गोयमा ! जाव णिच्चा जोतिसं संखेज्जं ॥ (सू० १८३)

‘खोदोदणं समुद्भूतियादि, क्षोदोदं णमिति पूर्ववत् समुद्रं नन्दीश्वरवरो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिशिष्य तिष्ठति । चक्रवालविष्कम्भपरिक्षेपादिवक्तव्यता प्राग्वद् यावज्जीवोपपातसूत्रम् ॥ सम्प्रति नामनिमित्तमभिधित्सुराह—‘से केणट्ठेण’मित्यादि, अथ केनार्थेन—केन कारणेन भदन्त ! एवमुच्यते—नन्दीश्वरवरो द्वीपो नन्दीश्वरवरो द्वीपः ? इति, भगवानाह—नौतम ! नन्दीश्वरवरे द्वीपे बहवः ‘खुड्ढाखुड्ढियाओ वावीओ’ इत्यादि प्रागुक्तं सर्वं तावद्वक्तव्यं यावत् ‘वाणमन्तरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति’ नवरमत्र वाप्यादयः क्षोदोदकप्रतिपूर्णा वक्तव्याः, पर्वतकाः पर्वतकेन्द्रासनानि गृहाणि गृहकेन्द्रासनानि मंडपका मंडपकेषु शिलापट्टकाः सर्वालना वज्रमयाः, शेषं तथैव ॥ ‘अदुत्तरं च णं गोयमा !’ इत्यादि, अयान्यद् गौतम ! नन्दीश्वरवरे चत्वारो दिशः समाहताश्चतुर्दिक् तस्मिन् चक्रवालविष्कम्भेन मध्यदेशभागे एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन चत्वारोऽञ्जनपर्वताः श्रद्धाः, तद्यथा—पूर्वेण—पूर्वस्यां दिशि, एवं पश्चिमायां दक्षिणस्यामुत्तरस्याम् ॥ ‘ते ण’मित्यादि, ते अञ्जनपर्वताश्चतुरशीतियोजनसहस्राण्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्देशेन मूले सातिरेकाणि दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन घरणितले दश

योजनसहस्राण्ययामविष्कम्भेन तदन्तरं च मात्रया परिहीयमानाः परिहीयमाना उपर्येकैकं योजनसहस्रमायामविष्कम्भेन मूले एकत्रिशद् योजनसहस्राणि पटत्रयोविंशानि योजनशतानि किञ्चिद्विशेषाधिकानि ३१६२३ परिक्षेपेण धरणितले एकत्रिशद् योजनसहस्राणि पटत्रयोविंशानि देशोनानि परिक्षेपेण ३१६२३ उपरि त्रीणि योजनसहस्राणि एकं च द्वापष्टं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं ३१६२ परिक्षेपेण, ततो मूले विल्लीर्णा मध्ये संक्षिप्ता उपरि तनुकाः अत एव गोपुच्छसंस्थानसंस्थिताः सर्वालना 'अञ्जनमयाः' अञ्जनरत्नालकाः 'अच्छा जाव पडिरूया' इति प्राग्वत् प्रत्येकं २ पद्मवरवेदिकया परिक्षिप्ताः प्रत्येकं २ वनपण्ड-परिक्षिप्ताः पद्मवरवेदिकावनपण्डवर्णनं प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषामञ्जनपर्वतानां प्रत्येकं प्रत्येकमुपरि बहुसमरमणीयो भूमि-भागः प्रज्ञप्तः, तस्य 'से जहानामए आलिंगपुक्खरेइ वा' इत्यादिवर्णनं जम्बूद्वीपजागत्या उपरितनभागत्वेव तावद्वक्तव्यं यावत् 'तत्थ णं बहुवे वाणसंतरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति' ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां बहुसमरमणीयानां भूमिभा-गानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं सिद्धायतनं प्रज्ञप्तं, तानि च सिद्धायतनानि प्रत्येकं प्रत्येकमेकं योजनशतमायामेन पञ्चाशयो-जनानि विष्कम्भेन द्विसप्ततिर्योजनानि ऊर्द्धुगुच्चैस्त्वेन, अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टानीत्यादि तद्वर्णनं विजयदेवसुधर्मसभावद्वक्तव्यम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां सिद्धायतनानां प्रत्येकं 'चतुर्दिशि' चतसृषु पिष्ठु, एकैकस्यां दिशि एकैकभावेन, चलारि द्वाराणि प्रज्ञ-प्तानि, तद्यथा-पूर्वेण-पूर्वस्याम्, एवं दक्षिणस्यां पश्चिमायागुत्तरस्यां, तत्र पूर्वस्यां दिशि द्वारं देवद्वारं, देवनामकस्य तदधिपतेस्तत्र भावात्, एवं दक्षिणस्यामसुरद्वारं पश्चिमायां नागद्वारमुत्तरस्यां सुवर्णद्वारम् ॥ 'तत्थे'त्यादि, तत्र तेषु चतुर्षु द्वारेषु यथाकमं चलारो देवा महर्द्धिका यावत्पत्योपगस्थितयः परिवसन्ति, तद्यथा-देव इत्यादि पूर्ववत्, पूर्वद्वारे देवनामा दक्षिणद्वारेऽसुरनामा पश्चिमद्वारे

नागनामा उत्तरद्वारे सुवर्णनामा ॥ 'ते णं दारा' इत्यादि, तानि द्वाराणि पोडश योजनानि प्रत्येकभूर्द्धसुषैस्वेनाष्टौ योजनानि विष्क-
म्भतः, 'तावद्दयं चैव'ति तावदेव-अष्टावेव योजनानीति भावः प्रवेशेन 'सेया वरकणगथूभियागा ईहामियउसभतुरगणरमगरविहग-
नालगकिन्नररुसरभचमरकुंजरवणलयपउसलयमत्तिचित्ता खंमुग्गयवरवेद्दयापरियाभिरामा विजाहरजमलजुगलजन्तजुत्ता इव अम्भी-
सहस्समालिणीया रुवगसहस्सकलिया भिसमाणा भिन्भिसमाणा चक्कुलोयणलेसा सुहफासा सस्सिरीयरूवा, वन्नओ तेसिं दाराणं इमो
होइ, तंजहा-वइरामया नेसा रिट्ठामया पइट्ठणा वेरुलियरुइलखंभा जायरूवोवचियपवरपंचवन्नमणिरयणकुट्टिमतला इंसगब्भमया
एलुगा गोमेज्जमया इंदकीला जोईरसमया उत्तरंगा लोहियक्खमईओ दारचेडाओ (पिंडीओ) वेरुलियामया कवाडा लोहियक्खम-
ईओ सूईओ वइरामया संधी नाणामणिमया समुग्गया वइरामईओ अगलाओ अगलापासाया रययामईओ आवत्तणपेठियाओ अं-
कोत्तरपासा निरंतरघणकवाडा भित्तीसु चैव भित्तिगुलिया छप्पन्ना तिन्नि होंति गोमाणसीओवि तत्तिया नाणामणिरयणजालपिंज-
रमणिवंसगलोहियक्खपडिवंसगरययमोम्सा अंकामया पक्खा पक्खवाहाओ जोईरसमया वंसकवेळुगा य रययामईओ पट्टियाओ जा-
यरूवमईओ ओहाडणीओ वइरामईओ उवरि पुंछणीओ सब्वसेयरययामए अच्छायणे अंकामयणगकूडतवणिज्जथूभियागा सेया
संबंदलविमलनिम्मलद्धिघणगोबीरफेणरययतिगरप्पगासद्धचंदचित्ता नाणामणिमयदामालंकिया अंतो वहिं च सण्हतवणिज्जरुइलवा-
लुयापत्थडा सुहफासा सस्सिरीयरूवा पासईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा' एतच्च यद्यपि विजयद्वारवर्णनायामपि व्याख्यातं
तथाऽपि स्थानान्तर्यार्थं किञ्चिद्वाख्यायते-श्वेतानि अङ्करत्नबाहुल्याङ्करकनकस्तूपिकानि ईहामृगन्नरपभतुरगणरमकरविहगव्यालककि-
न्नररुसरभचमरकुंजरवनलतापद्मलताभक्तिचित्राणि प्रतीतं, तथा स्वाम्भोपरिवर्तिनीभिर्वज्रत्नमयीभिर्वेदिकाभिः

परिगतानि सन्ति यानि अभिरमणीयानि तानि सत्सम्भोद्रतवरवश्रवेदिकाभिः परिगताभिरामाणि, विद्याधरयोर्थेद् यमलं-समश्रेणीकं युगलं तेषां यञ्चाणि-प्रपञ्चासौत्युक्तानीव, अर्चियां सहस्रैर्मालनीयानि अर्चिःसहस्रमालनीयानि-परिवारणीयानि, किमुक्तं भवति ?- एवं नाम प्रभासमुदयोपेतानि यैर्नैवं संभावनोपजायते यथा नूनमेतानि न स्वाभाविकप्रभासमुदयोपेतानि किन्तु विशिष्टविद्याशक्ति-मयुरुपविशेषप्रपञ्चयुक्तानीति रूपकसहस्रकलितानि 'भिसमाणा' इति दीप्यमानानि 'भिम्भिसमाणा' इति अतिशयेन दीप्यमानानि 'चक्रबुल्लोयणलेसा' इति चक्षुः कर्तृ लोकेने-अवलोकने लिशतीव-दर्शनीयत्वातिशयतः श्लिष्यतीव यत्र तानि चक्षुर्लोकनलेशानि शुभस्पशानि सश्रीकाणि रूपकाणि यत्र तानि सश्रीकरूपाणि वर्णो-वर्णकनिवेशस्तेषां द्वाराणामयं भवति, तद्यथा-वञ्जमया नेमा-भूमिभागादूर्ध्वं निष्क्रामन्तः प्रवेशा रिष्टमयानि प्रतिष्ठानानि-मूलपादाः 'वैदूर्यरुचिरस्तम्भानि' जातरूपोपचितप्रवरपञ्चवर्णमणिरत्न-कुट्टिमतलानि हंसगर्भमयाः 'एलुकाः' वेहल्यः गोमेयकरजमया इन्द्रकीला ज्योतीरसमयानि उत्तराङ्गानि लोहिताक्षमयाः 'द्वारपिण्ड्यः' द्वारशाखाः वैदूर्यमयौ कपाटौ लोहिताक्षमय्यः सूचयः-फलकद्वयसन्धिबिधितनाभावहेतुपादुकास्थानीया वञ्जमयाः 'सन्धयः' सन्धिमेलाः फलकानां नानामणिमयाः 'समुद्रकाः' चूति(सूची)गृहाणि वञ्जमया अर्गलाः (अर्गलाप्रासादाः-) प्रासादे यत्रार्गलाः प्रविशन्ति रजतमय्य आवर्तनपीठिका; आवर्तनपीठिका यत्रेन्द्रकीलको निवेशितः, 'अंकोत्तरपासा' इति अङ्गा-अङ्गुलमया उत्तरपाश्वी येषां तानि तथा, निरन्तरकौ-लघुच्छिद्रेरपि रहितौ घनौ कपाटौ येषां तानि निरन्तरघनकपाटानि, 'भिन्तीषु चवे'त्यादि, तेषां द्वाराणा-मुभयोः पार्श्वयोर्भित्तिषु-भित्तिसमीपे भित्तिगता-भित्तिसंबन्धा गुल्जिकाः-पीठिका भित्तिगुल्जिकास्तिस्रः पट्पञ्चाशद्भवन्ति पट्पञ्चा-शत्रिकप्रमाणा भवन्ति 'गोमाणसिया तत्तिया' इति 'तावत्य एव' पट्पञ्चाशत्रिकप्रमाणा एव 'गोमानस्यः' शय्याः, तथा 'ना-

नामणिरत्नानि' नानामणिरत्नमयानि व्यालकरूपाणि लीलास्थितशालभञ्जिकाश्च येषां तानि तथा, रजतमयाः कूटाः; कूटो-माड-
भागः; वज्रमयाः 'उत्सेधाः' शिखराणि तपनीयमयाः 'उल्लोकाः' उपरितनभागाः; मणयो-मणिमया वंशा येषां तानि मणिवंश-
कानि, लोहिताक्षाः-लोहिताक्षमयाः प्रतिवंशा येषां तानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि, रजता-रजतमयी भूमिर्येषां तानि रजतभूमानि,
प्राकृतत्वात्समासान्तो मकारस्य च द्वित्वं, मणिवंशकानि लोहिताक्षप्रतिवंशकानि रजतभूमानि नानामणिरत्नमयानि जालपञ्चराणि
गवाक्षापरपर्यायाणि येषु द्वारेषु तानि तथा, पदानामन्यथोपनिपातः प्राकृतत्वात्, अङ्कमयाः पक्षाः पक्षबाहवश्च, पक्षाः (प्रतीताः)
पक्षबाहवोऽपि तदेकदेशभूताः; ज्योतीरसामया वंशा महान्तः पूज्यवंशाः 'वंसकवेष्टुया य' महतां पृष्ठवंशानामुभयतस्तिर्यक्स्थाप्यमाना
वंशाः वंशकवेष्टुकानि प्रतीतानि रजतमयपट्टिकाः कवेष्टुकानामुपरिकम्बास्थानीयाः जातरूपमय्योऽवघाटिन्यः आच्छादनहेतुकम्बोपरिस्था-
प्यमानमहाप्रमाणकिलिञ्चस्थानीया वज्रमय्योऽवघाटिनीनामुपरिपुञ्छन्त्यो-निविडतराच्छादनहेतुरुद्गतरत्तुणविशेषस्थानीयाः सर्वथेतं
रजतमयं पुञ्छनीनामुपरि कवेष्टुकानामथ आच्छादनम्, 'अंकामयकणगकूडतवणिज्जथूभियागा' इति अङ्कमयानि-बाहुल्येनाङ्क-
रत्नमयानि पक्षपक्षबाह्वादीनामङ्करत्नालकत्वात् कनकं-कनकमयं कूटं-शिखरं येषां तानि कनककूटानि, तपनीयाः-तपनीयमय्यः स्तूपि-
का-लघुशिखररूपा येषां तानि तथा, ततः पदत्रयस्य पदद्वय २ मीलनेन कर्मधारयः; एतेन यत् प्राक् सामान्यत उल्लिखं 'सेया वरकणगशू-
भियागा' इति तदेव प्रपञ्चतो भावितं, सम्प्रति तदेव श्वेतत्वं भूय उपसंहारव्याजेन दर्शयति--'सेया' श्वेतत्वमेवोपमया द्रढयति--
'सङ्खदलविमलनिम्मलदहिघणगोखीरफेणरयनिगरप्पगासङ्खचंदचित्ता' विमलं यत् शङ्खदलं-शङ्खशकलं क्वचित् शङ्खतलेति-
पाठस्तत्र शङ्खतलं-शङ्खस्योपरितनो भागो यश्च निर्मलो दधिघनो-घनीभूतं दधि यश्च गोक्षीरफेनो यश्च रजतनिकरत्तद्वत्प्रकाशः--प्र-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६० ॥

तिमता येषां तानि तथाऽर्द्धचन्द्रैश्चित्राणि—नानारूपाणि आश्चर्यभूतानि वा अर्द्धचन्द्रचित्राणि, ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः, नाना-
मणिमयीभिर्दामभिरलङ्कृतानि नानामणिमयदामालङ्कृतानि अन्तर्बहिश्च ऋक्षणतपनीयरुचिरवालुकानां प्रस्तवः—प्रस्तारो येषु तानि
तथा, शुगरस्पशोनि सश्रीकरूपाणि प्रासादीयानि वर्शनीयानि अभिरूपाणि प्रतिरूपाणि व्यक्तम् ॥ 'तेसि णं दाराण'मित्यादि, तेषां
द्वाराणाशुभयोः पार्श्वयोरेकैकनैपेधिकीभावेन 'दुहतो' इति द्विधातो—द्विप्रकारायां नैपेधिक्यां नैपेधिकी—निपीदनस्थानं द्वारलुङ्गस-
मीपे नितम्ब इत्यर्थः पौडश पौडश वन्दनकलशाः प्रज्ञप्ताः, वर्णकस्तेषां वाच्यः, स दैवम्—'ते णं वंदणकलसा वरकमलपइहाणा सुर-
भिवरवारिपडियुण्णा चंदणकयचन्नागा आविद्धकंठेयुणा पडयुप्पलपिहाणा सव्वरयणाभया अच्छा जाव पडिरूया महया महया इंद-
कुंभसमाणा पन्नत्ता समणावसो!' व्यक्तं नवरं 'महया महया' इति अतिशयेन महान्तः 'इन्द्रकुम्भसमानाः' महाकुम्भप्रमाणकुम्भ-
सदृशाः, 'एवं नेयन्वं जाव सोलस वणामालाओ पन्नत्ताओ' 'एवम्' अनेन प्रकारेण तावन्नेतव्यं यावत्पौडश वनमालाः प्रज्ञप्ताः,
तथैवम्—'तेसि णं दाराणं उभओ पासि दुहतो निसीहियाए सोलस सोलस नागदंतया पन्नत्ता, ते णं नागवंतगा मुत्ताजालंतरूसिया
ईमजालगवफजालखिणीजालपरिक्खत्ता अच्युगया निसढा तिरियं सुसंपगहिया अहे पन्नगद्धूवा पन्नगसंठाणसंठिया सव्वन-
इरामया अच्छा जाव पडिरूवा गहया महया गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणावसो!, तेसु णं नागवंतकेसु वहवे किण्हसुत्तवट्टवघारि-
यमल्लदामकलावा नीलसुत्तवट्टवघारियमन्नद्रामकलावा०, ते णं दामा तवणिज्जलंबूसगा सुवणणपयगरमंडिया अण्णमण्णमसंपत्ता पु-
व्वावरदाहिणुत्तारागपहिं वाएहिं मंदायं मंदायमेइज्जमाणा एरज्जमाणा पलंधमाणा पलंधमाणा पक्षंझमाणा ओरालेणं गणु-
त्तेणं मणहरेणं कण्णमणत्तिन्नुइकरेणं सदेणं ते पएसे सव्वतो समंता जायूरेमाणा सिरीए अईव उवसोभेमाणा चिद्धंति, तेसि णं

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १६३

॥ ३६० ॥

नागदंताणं उवर्ति अत्रे सोलस नागदंतया मुत्तांजालंतरोसिया हेमजाल जाव महया महया गयदंतसमाणा पन्नत्ता समणावसो !,
तेसु णं नागदंतएसु वहवे रययामया सिक्का पन्नत्ता, तेसु णं रययामएसु सिक्केसु वहवे वेरलियमयाओ धूवघडियाओ पणत्ताओ,
ताओ णं धूवघडियाओ कालापुरुपवरकुंदुरुकतुरुकधूवमघमंतगंधुदुयाभिरामातो सुगंधवरगंधियाओ गंधवट्टिमूयाओ ओरालेणं म-
णुत्तेणं घाणसणनिवुइकरेणं गंधेणं ते एसे आपूरेसणीओ आपूरेसणीओ चिट्ठंति । तेसि णं दाराणं उभओ पासि दुहतो निसी-
हियाए सोलस सालभंजियाओ पन्नत्ताओ, ताओ णं सालभंजियाओ लीलट्टियाओ सुयलंक्रियाओ णाणाविहरगवसणाओ
रत्तावंगाओ असियकेसीओ मिउविसयपसत्थलक्खणसंवेस्त्रियंगसिरयाओ नाणामल्लपिणद्धाओ सुट्टिगेज्झसुमज्झाओ आमेलजमलजु-
गलवट्टियअब्भुत्तयपीणरइयसंठियपओहराओ ईसि असोगवरपायवसमुट्टियाओ वामहत्थगहियगसालाओ ईसि अद्धच्छिकडक्खचिट्ठि-
एहि ल्हसेसणीओ विव चक्खुलोयणलेसाओ अणमणं खिज्जसणीओ इव पुढविपरिमाणओ सासयभावमुवगयाओ चंदाणणातो
चंदविलांसिणीतो चंदद्धसमनिडालाओ चंदाहियसोमदंसणाओ उक्का इव उज्जोवेसणीओ विज्जुघणमरीइसुरदिपंततयअहिगतत्स-
न्निकासाओ सिंगारांगारचारुवेसाओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ पडिरूवाओ । तेसि णं दाराणं उभओ पासि दुहओ
निसीहिआए सोलस २ जालकडगा पणत्ता सन्वरयणामया अच्छा जाव पडिरूवा, तेसि णं दाराणं उभओ पासि दुहतो निसी-
हियाए सोलस सोलस घंटाओ पणत्ताओ । तासि णं घंटाणं इमे एयारूवे वण्णावासे पन्नत्ते-जंबूणयामईओ घंटाओ वइराम-
ईओ लालाओ नाणामणिमया घंटापासाओ तवणिज्जमंयाओ संकलाओ रययामया रज्जूओ । ताओ णं घंटाओ ओहस्सरओ मेहस्स-
राओ हंसस्सराओ कौचस्सराओ सीहस्सरओ दुंदुभिस्सराओ नंदिसराओ नंदिघोसाओ मंजुघोसाओ मंजुस्सराओ सुस्सराओ सु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३६१ ॥

स्सरनिर्गोसाओ ओरालेणं मणुश्रेणं कणमणनिवुइकरेणं सरेणं ते पएसे सब्वतो समंता आपूरेमाणीओ. सिरीए अतीव उवसोहे-
माणीओ उवसोभेमाणीतो चिट्ठत्ति । तेसि णं दारणं उभओ पासि दुइतो निसीहियाए सोलस सोलस वणमालाओ पणत्ताओ,
ताओ णं वणमालाओ नाणाडुमलयकिसलयपहवसमाउलाओ छप्पयपरिसुजमाणसोभंतसस्सिरीयातो सब्वरणामईओ पासाईयाओ
जाव पडिरूवाओ'इति, पाठसिद्धमेतत् नवरं नागदन्तासूत्रे नागदन्ता-अङ्कुटकाः, 'मुत्ताजालंतरूसिए' इत्यादि, मुत्ताजालानाम-
न्तरेयु यानि उच्छ्रितानि-लम्बमानानि हेमजालानि-हेमयदासमूहा यानि गवाक्षाकृतिरत्नविशेषदामसमूहाः यानि
च किङ्किणीघण्टाजालानि-क्षुद्रघण्टासमूहास्तैः परिश्रिताः-सर्वतो व्याप्ताः, 'अव्भुगगया' इति अभिमुखयुद्धता अभ्युद्धताः अप्रिम-
भागे मनाग् उन्नता इति भावः 'अभिनिशिद्धा' इति अभिमुखं-वह्निर्भागाभिमुखं निसृष्टा अभिनिश्रुष्टाः 'तिरियं सुसंपरिगहिया'
इति तिर्यग् भित्तिप्रदेशैः सुष्ठु-अतिशयेन सम्यग्-मनागप्यचलनेन परिगृहीताः 'अहेपन्नगद्धरूवा' अधः-अधस्तनं यत् पन्नगस्याद्धं
तस्यैव रूपं-आकारो येषां ते तथा, अधःपन्नगार्द्धवदतिसरला दीर्घाश्रेति भावः, एतदेव व्याचष्टे-पन्नगार्द्धसंस्थानसंस्थिताः, 'किण्ह-
सुत्तवट्टवग्घारियमहदामकलावा' इति, कृष्णसूत्रवद्धा वग्घारिया-अवलंबिता माल्यदामकलापाः-पुष्पमालासमूहाः, एवं नीललोहि-
तहारिद्रशुक्लसूत्रवद्धा अपि वाच्याः, 'तवणिज्जलंबूसगा' इति दान्नामधिमभागे गोलकाकृतिमण्डनविशेषो लम्बूसगः 'सुवण्णपयरगमे-
डिया' इति सुवर्णप्रतरेण-सुवर्णपत्रकेण मण्डितानि सुवर्णप्रतरकमण्डितानि, सालभञ्जिकासूत्रे 'आमेलंगजमलजुगलवट्टियअव्भुन्न-
यपीणरइयसंठियपओहराओ' इति पीनं-पीवरं रचितं तथाजगत्स्थितिस्वाभाव्याद् रतितं वा संस्थितं-संस्थानं यकाभ्यां तौ पीनर-
चितसंस्थितौ पीनरतिद्वसंस्थितौ वा आमेलक-आपीडः शेषरक इत्यर्थः तस्य यमलं-समश्रेणीकं यद् युगलं-द्वन्द्वं तद्वद् वर्तितौ-य-

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३६१ ॥

द्वस्वभावावुपचितकठिनभावाविति भावः अभ्युन्नतौ पीनरचितसंस्थितौ च पयोधरौ यासां ताः तथा 'लूसेमाणीओ इवे'ति मुष्णन्त्य
 इव सुरजनानां मनांसीति गम्यते, शेषं प्रायः प्रतीतं, प्रागेवानेकशो भावितत्वात् । 'तेसि णं दाराणमुप्पि'मित्यादि तेषां द्वाराणामुपरि
 प्रत्येकं प्रत्येकमष्टावष्टौ मङ्गलकानि स्वस्तिकादीनि प्रज्ञप्तानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपकाणि ॥ 'तेसि णं दाराण'मि-
 त्यादि, तेषां द्वाराणां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मुखमण्डपाः प्रज्ञप्ताः, 'ते ण'मित्यादि, ते मुखमण्डपा एकं योजनशतमायामेन पञ्चाशद्
 योजनानि विष्कम्भेन सातिरेकाणि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अनेकस्तम्भशतसन्निविष्टा इत्यादि विजयदेवसुधर्मासभाया इव वर्णनं
 तावद्वक्तव्यं यावत्प्रतिरूपा ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां मुखमण्डपानां प्रत्येकं प्रत्येकं 'चतुर्दिन्निदिशि' चत [ति] सप्तु दिक्षु एकैकस्यां दिशि
 एकैकभावेन चत्वारि [त्रीणि] द्वाराणि प्रज्ञप्तानि । 'ते णं दारा' इत्यादि, तानि द्वाराणि षोडश योजनानि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन अष्टौ योज-
 नानि विष्कम्भेन 'तावइयं चैव' अष्टावैव योजनानि प्रवेशेन 'सेया वरकणगथूभियागा' इति द्वारवर्णनं प्राग्वत्तावद्वक्तव्यं यावदुपर्य-
 ष्टावष्टौ मङ्गलकानि—स्वस्तिकादीनि, तेषामुल्लोचवर्णनं प्राग्वत्, तेषां च मुखमण्डपानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि
 मङ्गलकानि सर्वरत्नमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपकाणि, बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वद् यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्ताका
 इति ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां मुखमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं त्रेक्षागृहमण्डपाः प्रज्ञप्ताः तेऽपि मुखमण्डपवत्प्रमाणतो वक्तव्याः,
 तेषामप्युल्लोचवर्णनं भूमिभागवर्णनं च प्राग्वत् । तेषां बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकमक्षपाटकाः
 प्रज्ञप्ताः ॥ 'ते ण'मित्यादि, ते अक्षपाटका वज्रमयाः 'अच्छा जाव पडिख्वा' इति प्राग्वत् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषामक्षपाट-
 कानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योज-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६२ ॥

नानि बाहृत्येन सर्वात्मना मणिमय्योऽच्छा इत्यादि प्राग्वत् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ सिंहासनं प्रज्ञप्तं, तेषां च सिंहासनानां वर्णनं विजयदूर्णवर्णनमङ्कुशवर्णनं दामवर्णनं च प्राग्वत् ॥ तेषां च प्रेक्षागृहमण्डपानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टावष्टौ स्वस्तिकादीनि मङ्गलकानि यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तका इति । 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां प्रेक्षागृहमण्डपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः प्रत्येकं प्रत्येकं षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां अष्टौ योजनानि बाहृत्येन सर्वात्मना मणिमय्योऽच्छा इत्यादि प्राग्वद् यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ चैत्यस्तूपाः प्रज्ञप्ताः ॥ 'ते णं चेइयथूभा' इत्यादि, ते चैत्यस्तूपाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वसुचैस्त्वेन, ते च शङ्खाङ्कुन्ददकरजोऽमृतमथितफेनपुञ्जसंनिकाशा 'अच्छा' इत्यादि प्राग्वत् यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि प्राग्वद् यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तकाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां प्रत्येकं प्रत्येकं 'चतुर्दिशि' चतसृषु दिक्षु एकैकमणिपीठिकाभावेन चतस्रो मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहृत्येन सर्वात्मना मणिमय्यो यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि एकैकस्या मणिपीठिकाया उपरि एकैकप्रतिमाभावेन चतस्रो जिनप्रतिमा जिनोत्सेधप्रमाणमात्राः पञ्चधनुःशतप्रमाणा इत्यर्थः सर्वात्मना रत्नमय्यः संपर्य्यङ्कासननिपण्णाः स्तूपाभिमुख्यस्तिष्ठन्ति, तद्यथा-पूर्वस्थां दिशि ऋषभा दक्षिणस्थां वर्द्धमानाः अपरस्थां चन्द्राननाः उत्तरस्थां वारिषेणाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यस्तूपानां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यामष्टौ योजनानि बाहृत्येन सर्वात्मना

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३६२ ॥

मणिमय्योऽच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं चैत्यवृक्षः प्रज्ञप्तः, ते च चैत्यवृक्षा
अष्टौ योजनान्यूर्ध्वुच्चैस्त्वेन अर्द्धयोजनमुद्धेधेन द्वे योजने उच्चैस्त्वेन स्कन्धः स एवार्द्धयोजनं विष्कम्भेन यावद्दुस्र्ध्वदेशभारो ऊर्ध्व-
विनिर्गता शाखा—विडिमा सा षड् योजनान्यूर्ध्वुच्चैस्त्वेन, साऽपि चार्द्धयोजनं विष्कम्भेन, सर्वाग्रिण सातिरेकाण्यष्टौ योजनानि प्र-
ज्ञप्ता । 'तेसि णसयमेयारूवे वण्णावासे पण्णत्ते' इत्यादि चैत्यवृक्षवर्णनं विजयराजधानीगतचैत्यवृक्षवद्भावनीयं यावत्तत्तावर्णनमिति ॥
'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यवृक्षाणामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा इत्यादि तावद् यावत्सहस्रपत्रहस्तकाः सर्व-
रत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां चैत्यवृक्षाणां पुरतः प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिका
अष्टौ योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां चत्वारि योजनानि बाहल्येन सर्वासना मणिमय्योऽच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तासि ण'मित्यादि,
तासां मणिपीठिकानामुपरि प्रत्येकं २ महेन्द्रध्वजः प्रज्ञप्तः, ते च महेन्द्रध्वजाः षष्टियोजनान्यूर्ध्वुच्चैस्त्वेन योजनमुद्धेधेन योजनं वि-
ष्कम्भेन वज्रमया इत्यादि वर्णनं विजयदेवराजधानीगतमहेन्द्रध्वजवद्वेदितव्यं यावत्तेषां महेन्द्रध्वजानामुपरि अष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः
कृष्णचामरध्वजा यावद् बहवः सहस्रपत्रहस्तकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां महेन्द्रध्वजानां पुरतः
प्रत्येकं प्रत्येकं नन्दाभिधाना पुष्करिणी प्रज्ञप्ता, 'ताओ नन्दाओ पुक्खरिणीओ' इत्यादि, ताश्च नन्दापुष्करिण्य एकैकं योजनश-
तमायामविष्कम्भाभ्यां पञ्चाशद् योजनानि विष्कम्भेन दश योजनान्युद्धेधेन 'अच्छाओ सण्हाओ रयमयकूलाओ' इत्यादि पुष्क-
रिणीवर्णनं जगत्युपरिपुष्करिणीवद्वक्तव्यं नवरं 'खोदरसपडिपुण्णाओ' इति वक्तव्यं, ताश्च नन्दापुष्करिण्यः प्रत्येकं प्रत्येकं पद्मवर-
वेदिकया प्रत्येकं प्रत्येकं वनखण्डेन च परिधिप्ताः, तासां च नन्दापुष्करिणीनां त्रिदिशि त्रिसोपानप्रतिरूपकाणि प्रज्ञप्तानि तेषां वर्णनं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६३ ॥

तोरणवर्णनं च प्राग्वत् । इदमन्यदधिकं पुस्तकान्तरे दृश्यते—‘तासि णं पुक्खलरिणीं चउद्विसिं चत्तारि वणसंडा पणत्ता, तंजहां
-पुरच्छिमेणं दाहिणेणं पच्चत्थियेणं उत्तरेणं—‘पुब्बेण असोगवणं दाहिणतो होइ चंपगवणं तु (सत्तपणवणं) । अवरेंण चंपगवणं
चूवणं उत्तरे पासे ॥ १ ॥’ ‘तेसु णं’मित्यादि, तेषु सिद्धायतनेषु प्रत्येकं प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत् गुलिकासहस्राणि, गुलिकाः—पी-
ठिका अभिधीयन्ते, ताश्च मनोगुलिकापेक्षया प्रमाणतः छुल्लास्तासां सहस्राणि गुलिकासहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथया—पूर्वस्यां दिशि
षोडश सहस्राणि पश्चिमायां षोडश सहस्राणि दक्षिणस्यामष्टौ सहस्राणि उत्तरस्यामष्टौ सहस्राणि । ‘तासु णं गुलियासु वहवे सु-
वणरूपामया फलगा पन्नत्ता’ इत्यादि विजयदेवराजधानीगतसुधम्मोसमायासिब वक्तव्यं यावद्दामवर्णनं ॥ ‘तेसु णं’मित्यादि,
तेषु सिद्धायतनेषु प्रत्येकं प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत् मनोगुलिकासहस्राणि प्रज्ञप्तानि, गुलिकापेक्षया प्रमाणतो महतीतराः, तथया—पूर्वस्यां
दिशि षोडश सहस्राणि पश्चिमायां षोडश सहस्राणि दक्षिणस्यामष्टौ सहस्राणि उत्तरस्यामष्टौ सहस्राणि, एतास्वपि फलकनागदन्त-
कमाल्यदामवर्णनं प्राग्वत् ॥ ‘तेसु णं सिद्धायतनेषु’ इत्यादि, तेषु सिद्धायतनेषु प्रत्येकं प्रत्येकमष्टचत्वारिंशत्प्रमाणतः—शय्यारूपाः
स्थानविशेषोस्तासां सहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तथया—पूर्वस्यां दिशि षोडश सहस्राणि पश्चिमायां षोडश सहस्राणि दक्षिणस्यामष्टौ उत्तर-
स्यामष्टौ सहस्राणि, तास्वपि फलकवर्णनं नागदन्तवर्णनं सिक्कवर्णनं धूपघटिकावर्णनं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि णं सिद्धायतणं’मित्यादि
उल्लोकवर्णनमन्तर्वहुसमरमणीयभूमिभागवर्णनं शब्दवर्जं प्राग्वत् ॥ ‘तेसि णं बहुसमरमणिज्जाणं भूमिभागणं’मित्यादि, तेषां बहु-
समरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ मणिपीठिकाः प्रज्ञप्ताः, ताश्च मणिपीठिकाः षोडश योजनान्यायामविष्क-
म्भाभ्यामष्टौ योजनानि बाहल्येन सर्वात्मना मणिमय्यो यावत्प्रतिरूपकाः ॥ ‘तासि णं’मित्यादि, तासां च मणिपीठिकानामसुपरि

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३६३ ॥

प्रत्येकं २ देवच्छन्दकः प्रज्ञप्तः, ते च देवच्छन्दकाः षोडश योजनान्यायामविष्कम्भाभ्यां सातिरेकाणि षोडश योजनान्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन
 सर्वात्मना रत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः 'तेसु ण'मित्यादि, तेषु देवच्छन्दकेषु प्रत्येकं २ मष्टशतं जिनप्रतिमानां जिनोत्सेधप्रमाण-
 मात्राणां पञ्चधनुःशतप्रमाणानामित्यर्थः सन्निक्षिप्तं तिष्ठति, प्रतिमावर्णनादि विजयदेवराजधानीगतसिद्धायतनवत्तावद्वक्तव्यं यावदष्ट-
 शतं धूपककुच्छुकानाम् ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां सिद्धायतनानामुपरि प्रत्येकं प्रत्येकमष्टावष्टौ मङ्गलकानि बहवः कृष्णचामरध्वजा
 यावद्बहवः सहस्रपत्रहस्ताकाः सर्वरत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, तत्र तेषु चतुर्ध्वजानपर्वतेषु मध्ये योऽसौ
 पूर्वदिग्भावी अजानकपर्वतस्तस्य 'चतुर्दिशि' चतसृषु दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकनन्दापुष्करिणीभावेन चतस्रो नन्दापुष्करिण्यः
 प्रज्ञप्तास्तथथा—पूर्वस्यां दिशि नन्दिषेणा दक्षिणस्याममोघा अपरस्यां गोस्तूपा उत्तरस्यां सुदर्शना, ताश्च पुष्करिण्य एकं योजनशतस-
 हस्रमायामविष्कम्भाभ्यां त्रीणि योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके त्रीणि गन्धूतानि अष्टाविंशं धनुःशतं
 त्रयोदशाङ्गुलानि अर्द्धाङ्गुलं च किञ्चिद्विशेषाधिकं परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः, दश योजनान्युद्धेधेन, 'अच्छाओ सण्हाओ रययामयकूलाओ'
 इत्यादि जगत्युपरिपुष्करिणीवन्निरवेशं वक्तव्यं नवरं 'धट्टाओ समतीराओ खोदोदगपडिपुण्णाओ' इति विशेषः, ताश्च प्रत्येकं प्रत्येकं
 पद्मवरवेदिकया वनखण्डेन च प्ररिक्षिताः, अत्रापीदमन्यदधिकं पुस्तकान्तरे दृश्यते—'तासि णं पुक्खरिणीणं पत्तेयं पत्तेयं चउदिसि
 चत्तारि वणसंडा पणत्ता तंजहा—पुरच्छिमेण दाहिणेणं अवरेणं उत्तरेणं, पुन्वेण असोगवणं जाव चूयवणं उत्तरे पासे' एवं शेषाञ्ज-
 नपर्वतसम्बन्धिनीनामपि नन्दापुष्करिणीनां वाच्यम् ॥ 'तासि ण'मित्यादि, तासां पुष्करिणीनां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ दधिमु-
 खनामा पर्वतः प्रज्ञप्तः, 'ते ण'मित्यादि, ते दधिसुखपर्वताश्चतुःषष्टियोजनसहस्राणि ऊर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्धेधेन सर्वत्र

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३६४ ॥

समाः पत्यङ्कसंस्थानसंस्थिता दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन एकत्रिंशद् योजनसहस्राणि पद् 'त्रयोविंशानि' त्रयोविंशत्यधिकानि योजनशतानि परिक्षेपेण प्रज्ञप्ताः सर्वात्मना स्फटिकमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः प्रत्येकं प्रत्येकं पञ्चवरवेदिकया परिक्षिप्ताः प्रत्येकं २ वनखण्डेन परिक्षिप्ताः । 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां दधिसुखपर्वतानामुपरि प्रत्येकं २ बहुसमरमणीयो भूमिभागः प्रज्ञप्तः, तस्य शब्द-वर्णनं तावद्वक्तव्यं यावद्भवो 'धानमन्तरा देवा देवीओ य आसयंति सयंति जाव विहरंति' ॥ 'तेसि ण'मित्यादि, तेषां बहुसमरमणीयानां भूमिभागानां बहुमध्यदेशभागे प्रत्येकं २ सिद्धायतनं प्रज्ञप्तं, सिद्धायतनवक्तव्यता प्रमाणादिका अञ्जनपर्वतोपरिसिद्धायतनवद्वक्तव्या यावदष्टशतं प्रत्येकं प्रत्येकं धूपकञ्जुकुकानामिति ॥ 'तत्थ णं जे से दाहिणे अञ्जणगपव्वए' इत्यादि, दक्षिणाञ्जनकपर्वतस्यापि पूर्वदिग्भाव्यञ्जनकपर्वतस्यैव निरवशेषं वक्तव्यं, नवरं नन्दापुष्करिणीनां नामनानात्वं तद्यथा-पूर्वस्थां नन्दोत्तरा दक्षिणस्थां नन्दा अपरस्थामानन्दा उत्तरस्थां नन्दिवर्द्धना, शेषं तथैव ॥ 'तत्थ णं जे से पच्चत्थिसिल्ले अञ्जणगपव्वते तस्स णं चउद्धिसि चत्तारि' इत्यादि, पूर्वदिग्भाव्यञ्जनपर्वतस्यैव पश्चिमदिग्भाव्यञ्जनपर्वतस्यापि वक्तव्यं यावत्प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं धूपकञ्जुकुकानां, नवरं नन्दापुष्करिणीनां नामनानात्वं, तद्यथा-पूर्वस्थां दिशि भद्रा दक्षिणस्थां विशाला अपरस्थां कुमुदा उत्तरस्थां पुण्डरीकिणी, शेषं तथैव ॥ एवमुत्तरदिग्भाव्यञ्जनकपर्वते वक्तव्यं, नवरमत्रापि नन्दापुष्करिणीनां नामनानात्वं, तद्यथा-पूर्वस्थां दिशि विजया दक्षिणस्थां वैजयन्ता अपरस्थां जयन्ता उत्तरस्थामपराजिता, शेषं तथैव यावत्प्रत्येकं प्रत्येकमष्टशतं धूपकञ्जुकुकानामिति । षोडशानामपि चामीयां बापीनामपान्तराले प्रत्येकं प्रत्येकं रतिकरपर्वतौ जिनभवनमण्डितशिवरौ शास्त्रान्तरेऽभिहिताविति सर्वसद्मया नन्दीश्वरद्वीपे द्वापश्चा-शब्द सिद्धायतनानि ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तत्र' तेषु सिद्धायतनेषु णमिति पूर्ववत् बहवो भवनपतिवानमन्तरज्योतिष्कवैमानिका

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
राधिकारः
उद्देशः २
सू० १८३

॥ ३६४ ॥

देवाश्चातुर्मासिकेषु पर्थुपणायामन्येषु च बहुषु जिनजन्मनिष्कमणज्ञानोत्पादपरिनिर्वाणादिषु देवकार्येषु देवसमितिषु, एतदेव पर्याय-
 द्वयेन व्याचष्टे—देवसमवायेषु देवसमुदायेषु आगताः प्रमुदितप्रक्रीडिता अष्टाहिकारूपा महामहिमाः कुर्वन्तः सुखंसुखेन 'विहरन्ति'
 आसते । अदुत्तरं च णं गोयमा !' इत्यादि, अथान्यद् गौतम ! नन्दीश्वरवरे द्वीपे चक्रवालविष्कम्भेन बहुमध्यदेशभागे चतसृषु
 विदिक्षु एकैकस्यां विदिशि एकैकभावेन चत्वारो रतिकरपर्वताः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—एक उत्तरपूर्वस्यां द्वितीयो दक्षिणपूर्वस्यां तृतीयो दक्षि-
 णापरस्यां चतुर्थ उत्तरापरस्याम् ॥ 'ते ण'मित्यादि, ते रतिकरपर्वता दश योजनसहस्राण्यूर्ध्वमुच्चैस्त्वेन एकं योजनसहस्रमुद्धेधेन सर्व-
 त्रसमा झहरीसंस्थानसंस्थिता दश योजनसहस्राणि विष्कम्भेन एकत्रिशद् योजनसहस्राणि पटत्रयोविंशानि योजनशतानि परिक्षेपेण
 सर्वात्मना रत्नमया अच्छा यावत्प्रतिरूपाः, तत्र योऽसावुत्तरपूर्वो रतिकरपर्वतस्तस्य 'चतुर्दिशि' चतुर्दिक्षु एकैकस्यां दिशि एकैकरा-
 जधानीभावेन ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य चतसृणामग्रमहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमाणाश्चतस्रो राजधान्यः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पूर्वस्यां दिशि
 नन्दोत्तरा दक्षिणस्यां नन्दा पश्चिमायामुत्तरा उत्तरस्यां देवकुरा, तत्र कृष्णायाः—कृष्णनामिकाया अग्रमहिष्या नन्दोत्तरा कृष्ण-
 राज्ञ्या नन्दा रामाया उत्तरकुरा रामरक्षिताया देवकुरा, तत्र योऽसौ दक्षिणपूर्वो रतिकरपर्वतस्तस्य चतुर्दिशि शक्रस्य देवेन्द्रस्य देव-
 राजस्य चतसृणामग्रमहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमाणाश्चतस्रो राजधान्यः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पूर्वस्यां दिशि सुमनाः दक्षिणस्यां सौमनसा अपरस्याम-
 र्चिर्माली उत्तरस्यां मनोरमा, तत्र 'पद्माया' पद्मनामिकाया अग्रमहिष्या सुमनाः शिवायाः सौमनसा शच्याश्चार्चिर्माली अञ्जुकाया
 मनोरमा, तत्र योऽसौ दक्षिणपश्चिमो रतिकरपर्वतस्तस्य चतुर्दिशि शक्रस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य चतसृणामग्रमहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमा-
 णाश्चतस्रो राजधान्यः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पूर्वस्यां दिशि भूता दक्षिणस्यां भूतावतंसा अपरस्यां गोस्तूपा उत्तरस्यां सुदर्शना, तत्र 'अम-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३६५ ॥

लायाः' अमलनामिकाया अग्रमहिष्या भूता राजधानी अप्सरसो भूतावतंसिका नवमिकाया गोस्तूपा रोहिण्याः सुदर्शना, तत्र यो-
ऽसावुत्तरपश्चिमो रतिकर्पर्वतस्तस्य चतुर्दिशि ईशानस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्य चतसृणामग्रमहिषीणां जम्बूद्वीपप्रमाणाश्रतस्रो राज-
धान्यः प्रह्लादाश्रयथा-पूर्वस्यां दिशि रत्ना दक्षिणस्यां रत्नोच्चया अपरस्यां सर्वरत्ना उत्तरस्यां रत्नसञ्चया, तत्र वसुनामिकाया अग्रम-
हिष्या रत्ना वसुभ्राताया रत्नोच्चया वसुमित्रायाः सर्वरत्ना वसुधराया रत्नसञ्चया । रतिकर्पर्वतचतुष्टयवक्तव्यता केयुचिपुस्तकेषु स-
र्वथा न दृश्यते । कैलासहरिवाहननामानौ च द्वौ देवौ तत्र यथाक्रमं पूर्वार्द्धोपरार्द्धोधिपती महर्द्धिकौ यावत्पत्योपमस्थितिकौ परिव-
सतः, तत एवं नन्था-समृद्ध्या 'दुनदु समृद्धौ' इति वचनात् ईश्वरः-स्फातिमान् न तु नाञ्जेति नन्दीश्वरः, तथा चाह—'से एए-
णट्टेण'मित्याद्युपसंहारवाक्यं प्रतीतं, चन्द्रादिसङ्ख्यासूत्रं प्राग्वत् ॥

णंदिस्सररणं दीवं जंदीसरोदे णामं समुदे वट्टे वलयागारसंठाणसंठिते जाव सव्वं तहेव
अट्टो जो खोदोदगस्स जाव सुमणसोमणसभद्दा एत्थ दो देवा महिद्धीया जाव परिवसंति सेसं
तहेव जाव तारगं ॥ (सू० १८४)

'नंदीसरण'मित्यादि, नन्दीश्वरं णमिति पूर्ववत् नन्दीश्वरोदो नाम समुद्रो वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्
संपरिक्षिप्य तिष्ठति यथैव क्षोदोदकसमुद्रस्य वक्तव्यता तथैवास्याप्यर्थसहिता वक्तव्या, नवरमत्र सुमनसुमनसौ च द्वौ देवौ वक्तव्यौ,
तावतिशयेन स्फीताविति नन्दीश्वरयोरुदकं यत्रासौ नन्दीश्वरोदः, अथवा नन्दीश्वरवरं द्वीपं परिवेष्ट्य स्थित इति नन्दीश्वरं प्रति लभ-

३ प्रतिपत्तौ
नन्दीश्व-
रोदः
उद्देशः २
सू० १८४

॥ ३६५ ॥

मुदकं यस्यासौ नन्दीश्वरोदः, एवं सर्वत्रापि समुद्रेषु द्वीपेषु च व्युत्पत्तिर्यथायोगं भावनीया ॥ एवमेते जम्बूद्वीपादयो नन्दीश्वरसमुद्र-
पर्यवसाना एकप्रत्यवतारा उक्ताः, अत ऊर्ध्वमरुणादीन् द्वीपान् समुद्रांश्च प्रत्येकं त्रिप्रत्यवतारान् विवक्षुराह—

णंदीसरोदं समुद्रं अरुणे णामं दीवे वट्टे वलयागार जाव संपरिविखत्ता णं चिह्ति । अरुणे णं
भंते! दीवे किं समचक्कवालसंठिते विसमचक्कवालसंठिए?, गोयमा! समचक्कवालसंठिते नो
विसमचक्कवालसंठिते, केवतियं चक्कवालवि० संठिते?, संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं चक्कवाल-
विवखंभेणं संखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिवक्खेवेणं पणत्ते, पडमवरवणसंडदारा दारंतरा य
तहेव संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं दारंतरं जाव अट्टो, वावीओ खोतोदगपडिहत्थाओ उप्पा-
तपव्वयका सब्ववइरामया अच्छा, असोग वीतसोगा य एत्थ दुवे देवा महिड्डीया जाव परिव-
संति, से तेण० जाव संखेज्जं सब्वं ॥ अरुणणं दीवं अरुणोदे णामं समुदे तस्सवि तहेव परि-
क्खेवो अट्टो खोतोदगे णवरिं सुभइ सुमणभइ एत्थ दो देवा महिड्डीया सेसं तहेव ॥ अरुणोदगं
समुद्रं अरुणवरे णामं दीवे वट्टे वलयागारसंठाण० तहेव संखेज्जगं सब्वं जाव अट्टो खोयोदगप-
डिहत्थाओ उप्पायपव्वतया सब्ववइरामया अच्छा, अरुणवरभइअरुणवरमहाभइ एत्थ दो देवा
महिड्डीया । एवं अरुणवरोदेवि समुदे जाव देवा अरुणवरअरुणमहावरा य एत्थ दो देवा सेसं
तहेव ॥ अरुणवरोदणं समुद्रं अरुणवरावभासे णामं दीवे वट्टे जाव देवा अरुणवरावभासभइ-

रुणवरावभासमहाभद्रा एत्थ दो देवा महिहीया । एवं अरुणवरावभासे समुद्दे णवरि देवा अरुणवरावभासवरारुणवरावभासमहावरा एत्थ दो देवा महिहीया ॥ कुंडले दीवे कुंडलभद्रकुंडलमहाभद्रा दो देवा महिहीया, कुंडलोदे समुद्दे चक्खुसुभचक्खुकंता एत्थ दो देवा म० । कुंडलवरे दीवे कुंडलवरभद्रकुंडलवरमहाभद्रा एत्थ दो देवा महिहीया, कुंडलवरोदे समुद्दे कुंडलवर [वर] कुंडलवरमहावरा एत्थ दो देवा म० ॥ कुंडलवरावभासे दीवे कुंडलवरावभासभद्रकुंडलवरावभासमहाभद्रा एत्थ दो देवा ॥ कुंडलवरोभासोदे समुद्दे कुंडलवरोभासवरकुंडलवरोभासमहावरा एत्थ दो देवा म० जावपलिओचमट्टितीया परिवसंति ॥ कुंडलवरोभासं णं समुद्दे रुचगे णामं दीवे वट्टे वलया० जाव चिट्ठति, किं समचक्क० विसमचक्कवाल०?, गोयमा ! समचक्कवाल० नो विसमचक्कवालसंठिते, केवतियं चक्कवाल० पणत्तो?, सव्वट्ट मणोरमा एत्थ दो देवा सेसं तहेव । रुयगोदे नामं समुद्दे जहा खोदोदे समुद्दे संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं चक्कवालवि० संखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं परिक्खेवेणं द्वारा दारंतरंपि संखेज्जाइं जोतिसंपि सव्वं संखेज्जं भाणियन्वं, अट्ठोवि जहेव खोदोदस्स नवरि सुमणसोमणसा एत्थ दो देवा महिहीया तहेव रुयगाओ आढत्तं असंखेज्जं विक्खंभा परिक्खेवो द्वारा दारंतरं च जोइसं च सव्वं असंखेज्जं भाणियन्वं । रुयगोदण्णं समुद्दं रुयगवरं णं दीवे वट्टे रुयगवरभद्ररुयगवरमहाभद्रा एत्थ दो

देवा रुयगवरोदे रुयगवररुयगवरमहावरा एत्थ दो देवा महिह्वीया । रुयगवरावभासे दीवे
 रुयगवरावभासभइरुयगवरावभासमहाभइा एत्थ दो देवा महिह्वीया । रुयगवरावभासे समुदे
 रुयगवरावभासवररुयगवरावभासमहावरा एत्थ० ॥ हारदीवे हारभइहारमहाभइा एत्थ० ।
 हारसमुदे हारवरहारवरमहावरा एत्थ दो देवा महिह्वीया । हारवरोदे हारवरभइहारवरमहाभइा
 एत्थ दो देवा महिह्वीया । हारवरोए समुदे हारवरहारवरमहावरा एत्थ० । हारवरावभासे दीवे
 हारवरावभासभइहारवरावभासमहाभइा एत्थ० । हारवरावभासोए समुदे हारवरावभास-
 वरहारवरावभासमहावरा एत्थ० । एवं सव्वेवि तिपडोयारा णेतव्वा जाव सूरवरोभासोए स-
 मुदे, दीवेसु भइनामा वरनामा हीति उदहीसु, जाव पच्छिमभावं च खोतवरादीसु संयंभूरमण-
 पज्जंतेसु वावीओ खोओदगपडिहत्थाओ पव्वयका य सव्ववइरामया । देवदीवे दीवे २ दो देवा
 महिह्वीया देवभइदेवमहाभइा एत्थ० देवोदे समुदे देववरदेवमहावरा एत्थ० जाव संयंभूरमणे
 दीवे संयंभूरमणभइसंयंभूरमणमहाभइा एत्थ दो देवा महिह्वीया । संयंभूरमणणं दीवं संयंभूर-
 मणोदे नामं समुदे वटे वलया० जाव असंखेज्जाइं जोयणसतसहस्साइं परिवक्खेवणं जाव अडो,
 गोयमा ! संयंभूरमणोदए उदए अच्छे पत्थे जच्चे तणुए फलिहवणणाभे पगतीए उदगरसेणं पणत्ते,

स्यंशुरमणवरस्यंशुरमणमहावरा इत्थ दो देवा महि द्वीया, सेसं तहेव जाव असंखेजाओ तारा-
गणकोडिकोडीओ सोभंसु वा ३ ॥ (सू० १८५)

‘नंदीसरवरोदणं समुद्’मित्यादि, नन्दीश्वरोदं समुद्रमरुणो नाम द्वीपो दृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य ति-
ष्ठति । येव क्षोद्वरद्वीपवक्तव्यता सेवान्नाप्यर्थसहिता वक्तव्या, नवरमत्र वाप्यादयः क्षीरो(क्षोद्वे)दकपरिपूर्णः, पर्वतादयस्तु सर्वासना
वज्रमया वक्तव्याः, अशोकवीतशोकौ च द्वौ देवौ, स च देवप्रमया पर्वतादिगतवज्रप्रमया चारुण इति अरुणनामा ॥ ‘अरुण-
ण’मित्यादि, अरुणं णमिति पूर्ववत् द्वीपमरुणोदो नाम समुद्रो दृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति ।
येव क्षोद्वेदकसमुद्रवक्तव्यता सेवेहापि वक्तव्या, नवरमत्र सुभद्रसुमनोभद्रनामानौ द्वौ देवौ वक्तव्यौ, ततोऽरुणद्वीपपरिक्षेपी यद्विवा
सुभद्रसुमनोभद्रदेवाभरणद्युत्वाऽरुणं—आरक्तमुदकं यस्यासावरुणोदयः ॥ ‘अरुणोदण’मित्यादि, अरुणोदं समुद्रमरुणवरो नाम द्वीपो
दृत्तो वलयाकारसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य तिष्ठति । अत्रापि वक्तव्यता सेव नवरमत्रारुणवरभद्रारुणवरमहाभद्रौ देवौ वाच्यौ, नामव्यु-
त्पत्तिभावनाऽपि स्वधिया भावनीया ॥ अरुणवरद्वीपमरुणवरोदो नाम समुद्रो दृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य ति-
ष्ठति । अत्रापि वक्तव्यता सेव नवरमरुणवरारुणमहायरावन्न देवौ ॥ अरुणवरोदं समुद्रमरुणवरवावभासो नाम द्वीपो दृत्तो यावत्परि-
क्षिप्य तिष्ठति, वक्तव्यता अत्रापि क्षोद्वरद्वीपवत् नवरमत्रारुणवरवावभासमहाभद्रौ देवौ । अरुणवभासं द्वीपम-
रुणवभासो नाम समुद्रो दृत्तो यावत्परिक्षिप्य तिष्ठति, वक्तव्यताऽत्रापि क्षोद्वेदसमुद्रवत् नवरमत्रारुणवरवावभासवरारुणवरवावभास-
महावरौ देवौ । तदेवमरुणो द्वीपः समुद्रश्च त्रिप्रत्यवतार उक्तस्तथा—अरुणो द्वीपोऽरुणः समुद्रः अरुणवरो द्वीपः अरुणवरः समुद्रः

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३६७ ॥

३ प्रतिपत्तौ
त्रिप्रत्यव-
तारा द्वी-
पसमुद्राः
उद्देशः २
सू० १८५

॥ ३६७ ॥

अरुणवरावभासो द्वीपोऽरुणवरावभासः समुद्रः ॥ एवं कुण्डलो द्वीपः कुण्डलः समुद्रश्च त्रिप्रत्यवतारो वक्तव्यस्तथा—अरुणवरावभा-
 ससमुद्रपरिक्षेपी कुण्डलो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलः समुद्रः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरः समुद्रः तत्परिक्षेपी
 कुण्डलवरावभासो द्वीपः तत्परिक्षेपी कुण्डलवरावभासः समुद्रः, वक्तव्यता सर्वत्रापि क्षोद्वरद्वीपक्षोदोदसमुद्रवद्रष्टव्या, नवरं देवता-
 नामिदं नामनानालं—कुण्डले द्वीपे कुण्डलभद्रकुण्डलमहाभद्रौ द्वौ देवौ, कुण्डलसमुद्रे चक्षुःशुभचक्षुःकान्तौ, कुण्डलवरे द्वीपे कुण्ड-
 लवरभद्रकुण्डलवरमहाभद्रौ, कुण्डलवरे समुद्रे कुण्डलवरकुण्डलवरमहावरौ कुण्डलवरावभासमभद्रकुण्डलवराव-
 भासमहाभद्रौ, कुण्डलवरावभासे समुद्रे कुण्डलवरावभासवरकुण्डलवरावभासमहावरौ । कुण्डलवरावभाससमुद्रपरिक्षेपी रुचको
 द्वीपो रुचकद्वीपपरिक्षेपी रुचकः समुद्रः तत्परिक्षेपी रुचकवरो द्वीपस्तत्परिक्षेपी रुचकवरः समुद्रः तत्परिक्षेपी रुचकवरावभासो द्वीपः
 तत्परिक्षेपी रुचकवरावभासः समुद्रः, वक्तव्यता सर्वत्रापि प्राग्वत् नवरं देवनामनानालं, रुचके द्वीपे सर्वार्थमनोरमौ देवौ, रुचकस-
 मुद्रे सुमनःसौमनसौ, रुचकवरे द्वीपे रुचकवरमभद्ररुचकवरमहाभद्रौ, रुचकवरे समुद्रे रुचकवररुचकवरमहावरौ, रुचकवरावभासे
 द्वीपे रुचकवरावभासमभद्ररुचकवरावभासमहाभद्रौ, रुचकवरावभासे समुद्रे रुचकवरावरुचकवरावभासमहावरौ, एतावता प्र-
 न्येन यदन्यत्र पठ्यते—“जंबूद्वीवे लवणे धायइ कालीय पुकखरे वरुणे । खीरघयखोयनंदी अरुणवरे कुंडले रुयगे ॥ १ ॥” इति त-
 द्भावितम् । अत ऊर्ध्वं तु यानि लोके शङ्खध्वजकलशश्रीवत्सादीनि शुभानि नामानि तन्नामानो द्वीपसमुद्राः प्रत्येतव्याः, सर्वेऽपि च
 त्रिप्रत्यवताराः, अपान्तराले च मुजगवरः कुंशवरः कौश्वर इति । तथा यानि कानिचिदाभरणनामानि ह्यारार्द्धहारप्रभृतीनि यानि
 वस्तुनामानि आजिनादीनि यानि गन्धनामानि कोष्ठादीनि यान्युत्पलनामानि जलरुहचन्द्रोद्भयोत्प्रमुखाणि यानि च तिलकप्रभृतीनि

जिनवरावभासो द्वीपः आजिनवरावभासः समुद्र इत्यादि । देवचित्तायामपि अर्द्धहारे द्वीपेऽर्द्धहारभद्रार्द्धहारमहाभद्रौ देवौ, अर्द्धहारे
 समुद्रेऽर्द्धहारवरार्द्धहारमहावरौ, अर्द्धहारवरे द्वीपेऽर्द्धहारवरभद्रार्द्धहारवरमहाभद्रौ, अर्द्धहारवरे समुद्रेऽर्द्धहारवरार्द्धहारवरसहावरौ,
 अर्द्धहारावभासे द्वीपेऽर्द्धहारवरावभासभद्रार्द्धहारवरावभासमहाभद्रौ, अर्द्धहारवरावभासे समुद्रेऽर्द्धहारवरावभासवरार्द्धहारवरावभास-
 महावरौ, कनकावलिद्वीपे कनकावलिभद्रकनकावलिमहाभद्रौ, कनकावलौ समुद्रे कनकावलिवरकनकावलिमहावरौ, कनकावलिरे
 द्वीपे कनकावलिभद्रकनकावलिभद्रमहाभद्रौ, कनकावलिरे समुद्रे कनकावलिवरकनकावलिभद्रमहावरौ, कनकावलिभद्रावभासे द्वीपे
 कनकावलिभद्रावभासभद्रकनकावलिभद्रावभासमहाभद्रौ, कनकावलिभद्रावभासे समुद्रे कनकावलिभद्रावभासवरकनकावलिभद्रावभास-
 महावरौ, रत्नावली द्वीपे रत्नावलिभद्ररत्नावलिमहाभद्रौ, रत्नावली समुद्रे रत्नावलिभद्ररत्नावलिमहावरौ, रत्नावलिरे द्वीपे रत्नावलि-
 रसद्रत्नावलिभद्रमहाभद्रौ, रत्नावलिरे समुद्रे रत्नावलिभद्ररत्नावलीवरमहावरौ, रत्नावलिभद्रावभासे द्वीपे रत्नावलिभद्रावभासभद्ररत्नाव-
 लिभद्रावभासमहाभद्रौ, रत्नावलिभद्रावभासे समुद्रे रत्नावलिभद्रावभासवररत्नावलिभद्रावभासमहावरौ, सुक्तावलौ द्वीपे सुक्तावलिभद्रसुक्ता-
 वलिमहाभद्रौ, सुक्तावलौ समुद्रे सुक्तावलिभद्रसुक्तावलिमहावरौ, सुक्तावलिरे द्वीपे सुक्तावलिभद्रसुक्तावलिभद्रमहाभद्रौ, सुक्ता-
 वलिरे समुद्रे सुक्तावलिभद्रसुक्तावलिमहावरौ, सुक्तावलिभद्रावभासे द्वीपे सुक्तावलिभद्रावभासभद्रसुक्तावलिभद्रावभासमहाभद्रौ, सुक्ता-
 वलिभद्रावभासे समुद्रे सुक्तावलिभद्रावभासवरसुक्तावलिभद्रावभासमहावरौ, आजिने द्वीपे आजिनभद्राजिनमहाभद्रौ, आजिने समुद्रे आ-
 जिनवराजिनवरमहावरौ, आजिनवरे द्वीपे आजिनवरभद्राजिनवरमहाभद्रौ, आजिनवरे समुद्रे आजिनवराजिनवरमहावरौ, आजिन-
 वरावभासे द्वीपे आजिनवरावभासभद्राजिनवरावभासमहाभद्रौ, आजिनवरावभासे समुद्रे आजिनवरावभासवरजिनवरावभासमहा-

वरो । एवं सर्वत्रापि त्रिः प्रहवतारो देवानां नामानि च भावनीयानि यावत् सूर्यो द्वीपः सूर्यः समुद्रः, सूर्यवरो द्वीपः सूर्यवरः समुद्रः, सूर्यवरावभासो द्वीपः सूर्यवरावभासः समुद्रः, आह च मूलचूर्णिकृत—‘अरुणाई द्वीपसमुद्रा तिपडोयारा यावत् सूर्याविभासः समुद्रः’ तत्र सूर्ये द्वीपे सूर्यभद्रसूर्यमहाभद्रौ देवौ, सूर्ये समुद्रे सूर्यवरसूर्यमहावरौ, सूर्यवरे द्वीपे सूर्यवरसूर्यमहावरौ, सूर्यवरे समुद्रे सूर्यवरसूर्यमहावरौ, सूर्यवरावभासे द्वीपे सूर्यवरावभासभद्रसूर्यवरावभासमहाभद्रौ, सूर्यवरावभासे समुद्रे सूर्यवरावभासवरसूर्यवरावभासमहावरौ । सूर्यवरावभाससमुद्रात्परं यदस्ति तदाह—‘सूरवरावभासणं समुद्रं देवे नामं दीवे वष्टे’ इत्यादि, सूर्यवरावभासं णमिति पूर्ववत् समुद्रं देवो नाम द्वीपो वृत्तो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः समन्तात्संपरिक्षिप्य तिष्ठति । ‘देवे णं भंते ! दीवे किं समचक्रवालसंठिते विसमचक्रवालसंठिए ?, गोयमा ! समचक्रवालसंठिए नो विसमचक्रवालसंठिए, देवे णं भंते ! दीवे केवइयं चक्रवालविक्रवंभेणं केवइयं परिक्रवेणं पन्नत्ते ?, गोयमा ! असंखेज्जाइं जोयणसहस्साइं चक्रवालविक्रवंभेणं, [ग्रन्थाम् ११०००] असंखेज्जाइं जोयणसयसहस्साइं परिक्रवेणं पन्नत्ते, से णं एगाए पडमवरवेइयाए एगेणं वणसंखेणं परिक्रित्ते’ सुगमं, नवरम् एकया पन्नवरवेदिकयाऽष्टयोजनोच्छ्रयजगत्युपरिभाविन्येति द्रष्टव्यं, एवमेकेन वनपण्डेन च, इदं तु सूत्रं बहुषु पुस्तकेषु न दृश्यते केषुचित् ‘तद्देवेत्यतिदेश इति लिखितं ॥ ‘कइ णं भंते !’ इत्यादि, कति भदन्त ! देवस्य द्वीपस्य द्वाराणि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! चलारि द्वाराणि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—विजयं वैजयन्तं जयन्तमपरजितं ॥ ‘कहि णं भंते ! देवस्स दीवस्से’त्यादि, क भदन्त ! देवस्य द्वीपस्य विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तम् ?, भगवानाह—गौतम ! देवद्वीपपूर्वाद्धैपर्यन्ते देवसमुद्रस्य पूर्वा(पश्चा)द्धैस्य पश्चिमदिशि ‘अत्र’ एतस्मिन्नवकाशे विजयं नाम द्वारं प्रज्ञप्तं, प्रमाणं वर्णकञ्च जम्बूद्वीपविजयद्वारवत्, नामान्वर्थसूत्रमपि तथैव ॥ ‘कहि णं भंते’ इत्यादि, क

भवन्त ! विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता ? , भगवानाह—गौतम ! विजयस्य द्वारस्य पश्चिमदिशि तिर्यगसङ्ख्येयानि
 योजनशतसहस्राण्यवगाह्यात्रान्तरे विजयस्य देवस्य विजया नाम राजधानी प्रज्ञप्ता, सा च जम्बूद्वीपविजयद्वाराधिपतिविजयदेवस्येव
 वक्तव्या । एवं वैजयन्तजयन्तापराजितद्वारवक्तव्यताऽपि भावनीया, ज्योतिषवक्तव्यता सर्वाऽप्यसङ्ख्येयतया वक्तव्या, नामान्वर्थचि-
 न्तायामपि देवभद्रदेवमहाभद्रौ वक्तव्यौ, शेषं सर्वमरुणद्वीपवत् ॥ 'देवणं दीव'मित्यादि, देवं णमिति पूर्ववत् द्वीपं देवः समुद्रो
 वृत्तो बलयाकारसंस्थानसंस्थितो यावत्परिक्षिप्य तिष्ठति, अत्रापि समचक्रवालादिसूत्राणि तथैव नवरं देवोदकस्य समुद्रस्य विजयद्वारं देवो-
 दसमुद्रपूर्वाद्धर्षन्ते नागद्वीपपूर्वा(पञ्चा)द्धर्षन्ति अत्रेति वक्तव्यं, राजधानी विजयद्वारस्य पश्चिमदिशि अत्रेति वक्तव्यं, राजधानी
 विजयद्वारस्य पश्चिमदिशि देवसमुद्रं तिर्यगसङ्ख्येयानि योजनशतसहस्राण्यवगाह्य वक्तव्या । एवं वैजयन्तजयन्तापराजितद्वारवक्तव्यता-
 ऽपि भावनीया, नामान्वर्थचिन्तायामपि देववरदेवमहावरौ देवौ, शेषं तथैव यथा देवो द्वीपो, नवरं नागो द्वीपे नागभद्रनागमहा-
 भद्रौ, यथा देवः समुद्रः तथा नागः समुद्रः, नवरं नागसमुद्रे नागवरनागमहावरौ, एवं यक्षादयोऽपि द्वीपसमुद्रा वक्तव्याः, नवरं यक्षे
 द्वीपे यक्षभद्रयक्षमहाभद्रौ देवौ, यक्षे समुद्रे यक्षवरयक्षमहावरौ, भूते द्वीपे भूतभद्रभूतमहाभद्रौ, भूते समुद्रे भूतवरभूतमहावरौ, स्वय-
 म्भूरमणे द्वीपे स्वयम्भूरमणभद्रस्वयम्भूरमणमहाभद्रौ, स्वयम्भूरमणे समुद्रे स्वयम्भूवरस्वयम्भूमहावरौ, इह देवादिषु पञ्चसु पञ्चसु द्वीपेषु
 पञ्चसु २ समुद्रेषु त्रिप्रत्यवतारता नास्ति, तत एकैकतयैते वक्तव्याः तथा चाह—'देवे नागे जक्खे भूए य सयम्भूरमणे अ एकैके
 भाणियन्वो ।' मूलटीकाकारोऽप्याह—'देवादयोऽन्त्या एकाकारा' इति, चूर्णिकारोऽप्याह—'देवे नागे जक्खे भूए य सयंभूरमणे
 एतेऽन्तिमाः पञ्च एकैकाः प्रतिपत्तव्याः' नन्दीश्वरादिद्वीपानां स्वयम्भूरमणद्वीपपर्यवसानानामन्वर्थचिन्तायां वाप्यः पुष्करिण्यः च-

शब्दाद् दीर्घिकादयश्च क्षीरो(क्षोदो)दकपरिपूर्णा वक्तव्याः; पर्वतादयश्च सर्वात्मना वञ्चयामाः; नन्दीश्वरसमुद्रादीनां भूतसमुद्रपर्यवसाताताम
न्वर्थचिन्तायामुदकमिक्षुरससदृशं वक्तव्यं, स्वयम्भूरमणसमुद्रस्य पुष्करोदसदृशं, 'रुयगार्डिण'मित्यादि प्रथमोऽसल्लेख्यप्रमाणतया रुचक-
नामा यो द्वीपस्तदादीनां द्वीपसमुद्राणां विष्कम्भपरिक्षेपद्वारान्तराणि ज्योतिष्कं चाविशेषेणासत्संयं वेदितव्यं ॥ साम्प्रतमेकैकेन जम्बू-
द्वीपादिनाम्ना कियन्तो द्वीपाः समुद्राश्च ? इति निर्णेतुकाम आह—

केवहया णं भन्ते ! जंबुद्वीवा दीवा गामधेज्जेहिं पणत्ता?, गोयमा ! असंखेज्जा जंबुद्वीवा ? नाम-
धेज्जेहिं पणत्ता, केवतिया णं भन्ते ! लवणसमुद्रा ? पणत्ता?, गोयमा ! असंखेज्जा लवणसमुद्रा
नामधेज्जेहिं पणत्ता, एवं धायतिसंडावि, एवं जाव असंखेज्जा सूरद्वीवा नामधेज्जेहिं य । एगे
देवे दीवे पणत्ते एगे देवोदे समुद्रे पणत्ते, एवं णगे जक्खे भूते जाव एगे संयंभूरमणे दीवे
एगे संयंभूरमणसमुद्रे गामधेज्जेणं पणत्ते ॥ (सू० १८६) लवणस्स णं भन्ते ! समुद्रस्स उदए
केरिस्सए अस्साएणं पणत्ते?, गोयमा ! लवणस्स उदए आइले रइले लिंदे लवणे कइए अपेज्जे
बहूणं दुपयचउपयमिगपसुपक्खिस्सरिस्सवाणं णणत्थ तज्जेणियाणं सत्ताणं ॥ कालोयस्स णं
भन्ते ! समुद्रस्स उदए केरिस्सए अस्साएणं पणत्ते?, गोयमा ! आसले पेसले मांसले कालए
मासरासिक्खणाभे पगतीए उदगरसेणं पणत्ते ॥ पुक्खरोदगरस्स णं भन्ते ! समुद्रस्स उदए
केरिस्सए पणत्ते?, गोयमा ! अच्छे जक्खे तणुए फालियक्खणाभे पगतीए उदगरसेणं पणत्ते ॥

वरुणोदस्स णं भंते०!; गोयमा! से जहा णामए—पत्तासवेति वा खजूर-
 सारति वा सुपिक्खोत्तरसेति वा मेरएति वा काविसायणेति वा चंदप्पभाति वा मणसिलति
 वा वरसीघृति वा पवरवारुणी वा अहपिट्ठपरिणिट्ठिताति वा जंबुफलकालिया वरप्पसण्णा उक्को-
 समदप्पत्ता ईसिउट्ठावलंबिणी ईसितंबच्छिकरणी ईसिवोच्छेयकरणी आसला मांसला पेसला
 वण्णेणं उववेता जाव णो तिण्ढे सम्ढे, वारुणोदए इत्तो इट्ठतरए चेव जाव अस्साएणं प०।
 खीरोदस्स णं भंते! उदए केरिसए अस्साएणं पण्णत्ते?; गोयमा! से जहा णामए—रत्तो
 चाउरंतचक्खवट्ठिस्स चाउरक्के गोखीरे पज्जत्तिमंदगिगसुकट्ठित्ते आउत्तरखंडमच्छंडितोववेते वण्णेणं
 उववेते जाव फासेण उववेए, भवे एथारुवे सिया?; णो तिण्ढे सम्ढे, गोयमा! खीरोयस्स०
 एत्तो इट्ठ जाव अस्साएणं पण्णत्ते । घतोदस्स णं से जहा णामए सारतिकस्स गोघयवरस्स
 मंढे सल्लइकणियारपुप्फवण्णाभे सुकट्ठितंडदारसज्जवीसंदित्ते वण्णेणं उववेते जाव फासेण
 य उववेए, भवे एथारुवे सिया?; णो तिण्ढे सम्ढे, इत्तो इट्ठयो० खोदोदस्स से जहा णामए
 उच्छण जच्चपुंडकाण हरियालपिंडराणं भेरुंडछणाण वा कालपोराणं तिभागनिव्वाडियवाडगाणं
 बलवगणरजंतपरिगालियमित्ताणं जे य रसे होआ वत्थपरिपूए चाउज्जातगसुवासित्ते अहियपत्थे
 लहुए वण्णेणं उववेए जाव भवेथारुवे सिया?; नो तिण्ढे सम्ढे, एत्तो इट्ठयो०, एवं सेस-

गाणवि समुद्धानं भेदो जाव संयंभूरमणस्स, णवरि अच्छे जच्चे पत्थे जहा पुक्खरोदस्स ॥ कति णं भंते! समुद्धान पत्तेगरसा पणत्ता?, गोयमा! चत्तारि समुद्धान पत्तेगरसा पणत्ता, तंजहा—लवणे वरुणोदे खीरोदे घयोदे ॥ कति णं भंते! समुद्धान पगतीए उदगरसे णं पणत्ता?, गोयमा! तओ समुद्धान पगतीए उदगरसेणं पणत्ता, तंजहा—कालोए पुक्खरोए संयंभूरमणे, अवसेसेसा समुद्धान उस्सणं खोतरसा पं० समणावसो! ॥ (सू० १८७)

‘केवइया ण’मित्थादि, कियन्तो भदन्त! जम्बूद्वीपा द्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, जम्बूद्वीपादिनाम्ना कियन्तो द्वीपाः प्रज्ञप्ता इत्यर्थः, एवमुक्ते भगवानाह—गौतम! असंख्खेया जम्बूद्वीपा द्वीपाः प्रज्ञप्ताः, जम्बूद्वीपा इति नाम्नाऽसंख्खेया द्वीपा इति भावः, एवं लवण इति नाम्नाऽसंख्खेयाः समुद्राः, धातकीपण्ड इति नाम्नाऽसंख्खेया द्वीपाः, कालोद इति नाम्नाऽसंख्खेयाः समुद्राः, एवं यावत्सूर्यवरावभास इति नाम्नाऽसंख्खेयाः समुद्राः, तथा चाह—‘एवं जाव’ इत्यादि, ‘एवं’ उक्तेन प्रकारेण तावद्वाच्यं यावदसंख्खेयाः सूर्याः सूर्ये इति नाम्ना त्रिप्रत्यवतारपतितेनेति गम्यते, अरुणादारभ्य देवद्वीपादवर्वाक् सर्वेषामेव त्रिप्रत्यवतारतयाऽनन्तरमेवाभिधानात् समुद्राः प्रज्ञप्ताः ॥ सम्प्रति देवादीनधिकृत्य प्रश्ननिर्वचनसूत्राण्याह—‘कइ णं भंते’ इत्यादि, कति भदन्त! देवद्वीपाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! एको देवद्वीपः प्रज्ञप्तः, एवं दशज्येते एकाकारा वक्तव्याः, तथा चाह—‘एवं जाव एगे संयंभूरमणे समुद्धाने पन्नत्ते’ इति। ‘लवणे णं समुद्धाने केरिसए आसाएणं पन्नत्ते?’ इत्यादीनि तु लवणकालोदपुष्करोदवरुणोदक्षीरोदघृतोदक्षोदोदविपयाणि सप्त सूत्राणि स्वयं भावनीयानि, भावार्थस्य प्रागेवाभिहितत्वात्, शेषाः समुद्रा यथा क्षोदोदः समुद्रस्तथा प्रतिपत्तव्याः, नवरं स्वयंभूरमणसमुद्रो यथा

पुष्करोदः ॥ सम्प्रति ये प्रत्येकरसा ये च प्रकृत्युदकरसास्तान् वैवित्तयेनाह—‘कइ णं भंते!’ इत्यादि, कति भदन्त! समुद्राः ‘प्रत्येकरसाः’ समुद्रान्तरैः सहासाधारणरसाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! चत्वारः प्रत्येकरसाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—लवणोदः वरुणोदः क्षीरोदः घृतोदः, न हि लवणो वरुणोदः क्षीरोदो घृतोदो वाऽन्यः समुद्रो यथोक्तरसः समस्ति तत एते चत्वारोऽपि प्रत्येकरसाः ॥ ‘कइ णं’मित्यादि, कति भदन्त! समुद्राः प्रकृत्या उदकरसाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! त्रयः समुद्राः प्रकृत्या उदकरसेन प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—कालोदः पुष्करोदः स्वयम्भूरमणः, अवशेषाः समुद्राः ‘उस्सन्नं’ बाहुल्येन क्षोदरसाः प्रज्ञप्ताः ॥

कति णं भंते! समुद्रा बहुमच्छकच्छभाइण्णा पणत्ता?, गोयमा! तथो समुद्रा बहुमच्छकच्छभाइण्णा पणत्ता, तंजहा—लवणे कालोए संयंभूरमणे, अवसेसा समुद्रा अप्पमच्छकच्छभाइण्णा पणत्ता समणाउसो! ॥ लवणे णं भंते! समुद्दे कति मच्छजातिकुलकोडिजोणीपसुहसय-सहस्सा पणत्ता?, गोयमा! सत्त मच्छजातिकुलकोडिजोणीसमुहसतसहस्सा पणत्ता ॥ कालोए णं भंते! समुद्दे कति मच्छजातिं पणत्ता?, गोयमा! नव मच्छजातिकुलकोडीजोणीं ॥ संयंभूरमणे णं भंते! समुद्दे, अद्धतेरस मच्छजातिकुलकोडीजोणीपसुहसतसहस्सा पणत्ता ॥ लवणे णं भंते! समुद्दे मच्छाणं केमहालिया सररीगाहणा पणत्ता गो?, जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं पंचजोयणसयाइं ॥ एवं कालोए उं सत्त जोयणसताइं ॥ संयंभूरमणे जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिं उक्कोसेणं दस जोयणसताइं ॥ (सू० १८८)

‘कइ णं भंते !’ इत्यादि, कति भदन्त ! समुद्रा बहुमत्स्यकच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! त्रयः समुद्राः बहुमत्स्य-
कच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ता, तथा—लवणः कालोदः स्वयम्भूरमणः, अवशेषाः समुद्रा अरुपमत्स्यकच्छपाकीर्णाः प्रज्ञप्ताः न पुनर्निर्भेत्स्यक-
च्छपाः प्रज्ञप्ता हे श्रमण ! हे आयुष्मन् ! ॥ सम्प्रति लवणादिषु मत्स्यकुलकोटिपरिज्ञानार्थमाह—‘लवणे णं भंते !’ इत्यादि, लवणे
भदन्त ! समुद्रे ‘कति’ किंप्रमाणानि जातिप्रधानानि कुलानि २ जातिकुलानां कोटयो जातिकुलकोटयः मत्स्यानां जातिकुलकोटयो म-
त्स्यजातिकुलकोटयस्तासां योनिप्रमुखाणि—योनिप्रवाहाणि शतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?, इहेकस्यामपि योनौ अनेकानि जातिकुलानि भ-
वन्ति, यथा एकस्यामेव छगणयोनौ कृमिकोटिकुलमिलिकाकुलं दृश्विककुलमित्यादि तत उक्तं योनिप्रमुखशतसहस्राणीति, भगवानाह—
गौतम ! सप्त जलमत्स्यजातिकुलकोटीनां योनिप्रमुखाणि शतसहस्राणि, एवं कालोदसूत्रं स्वयम्भूरमणसूत्रमपि भावनीयं, नवरं कालोदे
नव मत्स्यजातिकुलकोटियोनिप्रमुखशतसहस्राणि, स्वयम्भूरमणसमुद्रेऽर्द्धत्रयोदश ॥ अधुना लवणादिषु मत्स्यप्रमाणमभिधित्सुराह—
‘लवणे णं भंते !’ इत्यादि, लवणे भदन्त ! समुद्रे मत्स्यानां ‘केमहालिका’ किमहती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम !
जघन्येनाङ्गुलासङ्क्षेपभाग उत्कर्षेण पथ्य योजनशतानि ॥ एवं कालोदस्वयम्भूरमणसमुद्रविषये अपि सूत्रे भावनीये, नवरं कालोदे
उत्कर्षतः सप्त योजनशतानि स्वयम्भूरमणे योजनसहस्रम् ॥

केवतिया णं भंते ! दीवससुहा नामधेज्जेहिं पणत्ता ?, गोयमा ! जावतिया लोणे सुभा णामा सु-
भा वण्णा जाव सुभा फासा एवतिया दीवससुहा नामधेज्जेहिं पणत्ता ॥ केवतिया णं भंते !
दीवससुहा उद्धारसमएणं पणत्ता ?, गोयमा ! जावतिया अह्माइज्जाणं सागरोचमाणं उद्धारसमया

एवतिया दीवसमुदा उद्धारसमएणं पन्नत्ता ॥ (सू० १८९) दीवसमुदा णं भंते ! किं पुढविपरि-
 णामा आउपरिणामा जीवपरिणामा पुगलपरिणामा ? गोयमा ! पुढविपरिणामावि आउपरिणा-
 मावि जीवपरिणामावि पुगलपरिणामावि ॥ दीवसमुदेसु णं भंते ! सव्वपाणा सव्वभूया सव्व-
 जीवा सव्वसत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उववणणपुव्वा ? , हंता ! गोयमा ! असति
 अडुवा अणंतखुत्तो (सू० १९०) इति दीवसमुदा समत्ता ॥

‘केवइया णं भंते !’ इत्यादि, कियन्तो भदन्त ! दीपसमुद्रा नामधेयैः प्रज्ञप्ताः ? , यदि नाम सङ्ख्यातुमिष्यन्ते तदा कियन्तस्ते
 प्रज्ञप्ता इत्यर्थः, इयमत्र भावना—इहैकैकेन नाम्नाऽसङ्ख्येया द्वीपा असङ्ख्येयाः समुद्राः प्रोच्यन्ते अन्तिमान् देवादीन् पञ्च द्वीपान् पञ्च
 समुद्रान् सुक्त्वा, ततः सर्वसङ्ख्याया कियन्ति द्वीपसमुद्राणां नामानि ? इति, भगवानाह—गौतम ! यावन्ति लोके सामान्यतः ‘शुभानि
 नामानि’ शङ्खचक्रस्तिककलशश्रीवत्सादीनि ‘शुभा वर्णाः शुभा गन्धाः शुभा रसाः शुभाः स्पर्शाः’ शुभवर्णनामानि शुभगन्ध-
 नामानि शुभरसनामानि शुभस्पर्शनामानि, एतावन्तो द्वीपसमुद्रा नामधेयैः प्रज्ञप्ताः, एतावन्ति द्वीपसमुद्राणां नामधेयानीति भावः ॥
 सम्प्रत्युद्धारसागरोपमप्रमाणतो द्वीपसमुद्रपरिमाणमाह—‘केवइया णं भंते !’ इत्यादि, कियन्तो भदन्त ! द्वीपसमुद्राः ‘उद्धारेण’ उ-
 द्धारपत्योपमसागरोपमप्रमाणेन प्रज्ञप्ताः ? , भगवानाह—हे गौतम ! यावन्तोऽर्द्धतृतीयानामुद्धारसागरोपमाणां उद्धारसमयाः—एकैकेन(क)
 सूक्ष्मवालाप्रापहारसमया एतावन्तो द्वीपसमुद्रा उद्धारेण प्रज्ञप्ताः, उक्तञ्च—“उद्धारसागराणं अड्डाइज्जाण जत्तिया समया । दुगुणाडु-
 गुणपवित्थर दीवोदहि रज्जु एवइया ॥ १ ॥” ‘दीवसमुदा णं भंते !’ इत्यादि, । द्वीपसमुद्रा णमिति पूर्ववत् भदन्त ! किं पृथिवीपरि-

णामा अप्परिणामा जीवपरिणामाः?, भगवानाह—गौतम! पृथिवीपरिणामा अपि अप्परिणामा अपि जीवपरिणामा अपि पुद्गलपरिणामा अपि, पृथ्व्यब्जीवपुद्गलपरिणामालात्सर्वद्वीपसमुद्राणाम् ॥ 'दीवसमुद्देशु णं भंते! सव्वपाणा सव्वभूया' इत्यादि, द्वीपसमुद्रेषु णमिति पूर्ववत् सर्वेष्वपि गम्यन्ते भदन्त! सर्वे 'प्राणाः' द्वीन्द्रियादयः सर्वे 'भूताः' तरवः सर्वे 'जीवाः' पञ्चेन्द्रियाः सर्वे 'सत्त्वाः' पृथिव्यादयः उत्पन्नपूर्वाः?, भगवानाह—गौतम! असकृदुत्पन्नपूर्वा अथवाऽनन्तकृत्वः, सर्वेषामपि सांव्यवहारिकराशयन्तर्गतानां जीवानां सर्वेषु स्थानेषु प्रायोऽनन्तश उत्पादात् ॥ तदेवं द्वीपसमुद्रवक्तव्यता गता ॥ सम्प्रति द्वीपसमुद्राणां पुद्गलपरिणामत्वात् तेषां च पुद्गलानां विशिष्टपरिणामपरिणतानामिन्द्रियाद्यत्वादिन्द्रियविषयपुद्गलपरिणाममाह—

कतिविहे'णं भंते इंदियविसए पोगगलपरिणामे पणत्ते?, गोयमा! पंचविहे इंदियविसए पोग-
लपरिणामे पणत्ते, तंजहा—सोतेंदियविसए जाच फासेंदियविसए णं भंते!
पोगगलपरिणामे कतिविहे पणत्ते?, गोयमा! इुविहे पणत्ते, तंजहा—सुन्मिसइपरिणामे य
इुन्मिसइपरिणामे य, एवं चक्खिंदियविसयादिइहिचि सुखवपरिणामे य इुखवपरिणामे य ।
एवं सुरभिगंधपरिणामे य इुरभिगंधपरिणामे य, एवं सुरसपरिणामे य दूरसपरिणामे य, एवं

१ यद्यपि नात्र तृतीयप्रतिपत्तिसमाप्तिमूलकं किञ्चित् तथापि अग्रे ज्योतिष्कयकव्यतापूर्त्तौ चतुर्थप्रतिपत्तौ ज्योतिष्क उद्देशक इति वैमानिकाधिकारसंपूर्तौ च चतुर्थप्रतिपत्तौ वैमानिकाख्य उद्देशक इति च सूचनात् गम्यते यदुत अत्र तृतीयप्रतिपत्तिः सगाप्ता, यद्वा तत्र चतुर्विधानां प्रतिपत्तियां सा चतुर्थप्रतिपत्तिरिति व्याख्येयं, यतः प्रतिपादयिष्यति तदन्तरं पञ्चविधनीयप्रतिपादनमध्याधुन्याः प्रतिपत्तोरारम्भं, अच्यहोणमधिरोहि कारणं सुयोधिः ।

सुफासपरिणामे य दुफासपरिणामे य ॥ से नृणं भंते ! उच्चावएसु सदपरिणामेसु उच्चावएसु रूव-
परिणामेसु एवं गंधपरिणामेसु रसपरिणामेसु फासपरिणामेसु परिणममाणा पोगगला परिणमं-
तीति वत्तव्वं सिया, हंता गोयमा ! उच्चावएसु सदपरिणामेसु परिणममाणा पोगगला परि-
णमंतित्ति वत्तव्वं सिया, से णूणं भंते ! सुब्भिसद्दा पोगगला दुब्भिसद्दाए परिणमंति दु-
ब्भिसद्दा पोगगला सुब्भिसद्दाए परिणमंति, हंता गोयमा ! सुब्भिसद्दा दुब्भिसद्दाए परिण-
मंति दुब्भिसद्दा सुब्भिसद्दाए परिणमंति, से णूणं भंते ! सुरुवा पुगगला दूरुवत्ताए परिण-
दुरुवा पुगगला सुरुवत्ताए, हंता गोयमा, एवं सुब्भिमंथा पोगगला दुब्भिमंथाए परि-
णमंति दुब्भिमंथा पोगगला सुब्भिमंथाए परिणमंति, हंता गोयमा ० ! एवं सुफासा दुफास-
त्ताए, सुरसा दूरसत्ताए, हंता गोयमा ! ० ॥ (सू० १९१)

‘कइविहे णं भंते !’ इत्यादि, कतिविधो भदन्त ! इन्द्रियविषयः पुद्गलपरिणामः प्रज्ञप्तः, भगवानाह—गौतम ! पञ्चविध इन्द्रिय-
विषयः पुद्गलपरिणामः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—श्रोत्रेन्द्रियविषय इत्यादि सुगमं, ‘सुब्भिसद्परिणामे’ इति शुभः शब्दपरिणामः ‘दुब्भिस-
द्परिणामे’ इति अशुभः शब्दपरिणामः ॥ ‘से णूणं भंते !’ इत्यादि, अथ ‘नूनं’ निश्चितमेतद् भदन्त ! ‘उच्चावचैः’ उत्तमाद्यैः
शब्दपरिणामैर्यावत्पशंपरिणामैः परिणमन्तः पुद्गलाः परिणमन्तीति वक्तव्यं स्यात्, परिणमन्तीति ते वक्तव्या भवेयुरित्यर्थः, भगवा-
नाह—‘हन्ता गोयमा !’ इत्यादि, हन्तेति प्रत्यवधारणे स्यादेव वक्तव्यमिति भावः, परिणामस्य यथावस्थितस्य भावात्, तथा तथा

द्रव्यंश्चेत्रादिसामग्रीवस्तत्तद्रूपस्कन्दनं हि परिणामः, स च तत्रास्तीति न कश्चित्तथाऽभिधाने दोषः ॥ 'से णूणं भंते!' इत्यादि, अथ 'नूनं' निश्चितमेतद् भदन्त ! 'शुभशब्दाः' शुभशब्दरूपाः पुद्गला अशुभशब्दतया परिणमन्ति अशुभशब्दा वा पुद्गलाः शुभशब्दतया ? , भगवानाह—हन्त गौतम ! इत्यादि सुप्रतीतं, एतेन सान्वयं परिणाममाह, अन्यथा तद्यो(दयो) गादसतः सत्ताऽनुपपत्ते र-
तिप्रसङ्गात् ॥ एवं रूपरसगन्धस्पर्शेष्वप्यासीयासीयाभिलाषेन द्वौ द्वावालापकौ वक्तव्यौ ॥

देवे णं भंते! महिह्वीए जाव महाणुभागे पुब्बामेव पोग्गलं खवित्ता पभू तमेव अणुपरिवट्ठित्ताणं गिण्हित्ताए?, हंता पभू, से केण्ठे णं भंते! एधं बुच्चति—देवे णं महिह्वीए जाव गिण्हित्ताए?, गो-
यमा! पोग्गले खित्ते समाणे पुब्बामेव सिग्घगती भवित्ता तओ पच्छा मंदगती भवति, देवे णं महिह्वीए जाव महाणुभागे पुब्बंपि पच्छावि सीहे सीहगती (तुरिए तुरियगती) चेव से तेण्ठेणं गोयमा! एवं बुच्चति जाव एवं अणुपरियट्ठित्ताणं गेण्हित्ताए ॥ देवे णं भंते! महिह्वीए बाहिरए पो-
ग्गले अपरियाहत्ता पुब्बामेव बालं अच्चित्ता अभेत्ता पभू गंठित्ताए?, नो इण्ठे सम्ठे?, देवे णं भंते! महिह्वीए बाहिरए पुग्गले अपरियाहत्ता पुब्बामेव बालं छित्ता भित्ता पभू गंठित्ताए?, नो इण्ठे सम्ठे ?, देवे णं भंते! महिह्वीए बाहिरए पुग्गले परियाहत्ता पुब्बामेव बालं अच्चित्ता अभित्ता पभू गंठित्ताए?, नो इण्ठे सम्ठे ?, देवे णं भंते! महिह्वीए जाव महाणुभागे बाहिरे पोग्गले परियाहत्ता पुब्बामेव बालं छेत्ता भेत्ता पभू गंठित्ताए?, हंता पभू ष, तं चेव णं गंठिं छडमत्थे ण जाणति

३ प्रतिपत्तौ
देवकृतः
पुद्गलसमूहः
बालग्र-
न्थनं च
उद्देशः २
सू० १९२

॥ ३७४ ॥

श्रीजीवा-
श्रीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३७४ ॥

ण पासति एवंसुहुमं च णं गढिया ३, देवे णं भंते! महिद्धीए पुब्बामेव बालं अच्छेत्ता अभेत्ता
 पभू दीहिकरित्तए वा हस्सीकरित्तए वा?, नो तिण्ठे सम्भे ४, एवं चत्तारिवि गमा, पढमबिइय-
 भंगेसु अपरियाइत्ता एगंतरियगा अच्छेत्ता अभेत्ता, सेसं तहेव, तं चेव सिद्धिं छलमत्थे ण
 जाणति ण पासति एसुहुमं च णं दीहिकरेज वा ॥ (सू० १९२)

‘देवे णं भंते!’ इत्यादि, देवो भदन्त! महद्धिकः यावत्कारणात् महाद्युतिको महानुभागा इति परिग्रहः
 एषां व्याख्यानं पूर्ववत्, पूर्वमेव ‘पुद्गलं’ लेद्धादिकं प्रयत्नेनेति गम्यते क्षिप्त्वा ‘प्रसुः’ समर्थस्तमेव पुद्गलं क्षिप्तं भूमावपतितं सन्तम्
 ‘अनुपरिवर्त्य’ प्रादक्षिण्येन परिभ्रम्य ग्रहीतुम्?, भगवानाह—हन्त! प्रसुः, देवस्य प्रभूतशक्तिकत्वात् ॥ एतदेव जिज्ञासिषुः पृच्छति
 —‘से केणट्टेणं भंते!’ इत्यादि, (प्रभ्रसूत्रं सुगमं) भगवानाह—गौतम! पुद्गलः क्षिप्तः सन् पूर्वमेव शीघ्रगतिर्भवति प्रयत्नजनितसं-
 स्कारस्थान्तितीव्रत्वात्, पञ्चान्मन्दगतिः संस्कारस्य मन्दमन्दतया भवनात्, देवः पुनः पूर्वमपि पञ्चादपि च शीघ्र उत्साहविशेषेण
 शीघ्रगतिः साक्षाच्छीघ्रगमनेन, एतदेव व्याचष्टे—त्वरितस्वरितगततिर्भवतीति, ‘से एणट्टेण’मित्याद्युपसंहारावाक्यं गतार्थम् ॥ ‘देवे
 णं भंते!’ इत्यादि, देवो भदन्त! महद्धिको यावन्महानुभागो बाह्यान् पुद्गलान् ‘अपर्यादाय’ अगृहीत्वा बालं अच्छित्त्वा अभित्त्वा
 तदवस्थमेव सन्तमिति भावः तच्छरीरस्य मनागपि विक्रियामनापाद्येति तात्पर्यार्थः प्रसुः ‘ग्रन्थयित्तुं’ दृढबन्धनबद्धीकर्तुम्?, भगवा-
 नाह—नायमर्थः समर्थः, बाह्यपुद्गलानादानेन तच्छरीरस्य मनागपि विक्रियानापादने बन्धनस्य कर्तुमशक्यत्वात्; एतेन देवोऽप्यनिब-
 न्धनां क्रियां न करोति, विशिष्टसामर्थ्यापि निबन्धनविषयत्वादित्यावेदितं । द्वितीयसूत्रे बालं छित्त्वा भित्त्वेति विशेषः, शेषं तथैव,

अत्रापि प्रथयितुमशक्तिः उभयकारणजन्यस्य कार्यस्यैकतरस्यापि कारणस्याभावेऽभावात् । तृतीयसूत्रे बाह्यान् पुद्गलान् पर्यादाय बाल-
मच्छित्त्वाऽभित्वेति विशेषः । चतुर्थे बाह्यान् पुद्गलानादाय बालं छित्त्वा भित्त्वेति विशेषः, अत्र प्रथयितुं प्रभुरिति वक्तव्यं, कारण-
सामग्र्यस्य सम्भवात्, तं च ग्रन्थि छद्मस्थो मनुष्यो न जानाति न पश्यति, किमुक्तं भवति ?—स बालोऽन्यो वा तदस्थः पुरुषोऽन्त-
तिशयी न जानाति ज्ञानेन न पश्यति चक्षुषा 'एवं खलु सुहुमं च णं गढेजा' एवं खलु सूक्ष्मं देवो प्रथयेत् ॥ एवं बालदीर्घदृष्टीक-
रणविषयाण्यपि चलारि सूत्राणि भावनीयानि नवरं 'तं च णं सिद्धि'मिति, तां—दृष्टीकरणसिद्धिं दीर्घाकरणसिद्धिं वा, शेषं प्रतीतम् ॥
देवसामर्थ्यप्रत्यासत्त्यैव ज्योतिष्कावधिकृत्याह—

अत्थि णं भंते ! चंदिमसूरियाणं हिट्ठिपि तारारूवा अणुपि तुल्लावि समंपि तारारूवा अणुपि
तुल्लावि उप्पिपि तारारूवा अणुपि तुल्लावि?, हंता अत्थि, से केणट्टेणं भंते! एवं बुद्धति—
अत्थि णं चंदिमसूरियाणं जाव उप्पिपि तारारूवा अणुपि तुल्लावि?, गोयमा! जहा जहा णं
तेसिं देवाणं तवनियमंबंभचेरवासाहं [उक्कडाहं] उस्सियाहं भवंति तथा तथा णं तेसिं देवाणं
एयं पणायति अणुत्ते वा तुल्लत्ते वा, से एएणट्टेणं गोयमा! अत्थि णं चंदिमसूरियाणं उप्पिपि
तारारूवा अणुपि तुल्लावि० ॥ (सू० १९३) एगमेगस्स णं चंदिमसूरियस्स—अट्ठासीतिं च गहा
अट्ठावीसं च होइ नक्खत्ता । एगससीपरिवारो एत्तो ताराण वोच्छामि ॥ १ ॥ छावट्टिसहस्साहं-
णव चेव सयाहं पंचसयराहं । एगससीपरिवारो तारागणकोडिकोडीणं ॥ २ ॥ (सू० १९४)

'अत्थि णं भंते ! चंदिमसूरियाण'मित्यादि, अस्ति भदन्त ! चन्द्रसूर्याणां सामान्यतो बह्वचनं, हिट्ठिपि-क्षेत्रापेक्षयाऽधस्तना अपि 'तारारूपाः' तारारूपविमानाधिष्ठातारो देवा द्युतिविभवलेश्यादिकमपेक्ष्य केचिदणवोऽपि हीना अपीलर्थः, केचिदुल्या अपि, तथा समपि चन्द्रविमानैः सूर्यविमानैश्च क्षेत्रापेक्षया समश्रेण्यपि व्यवस्थितास्तारारूपाः देवाः ताश्चन्द्रसूर्याणां देवानां द्युतिविभवादिकमपेक्ष्य केचिदणवोऽपि केचिदुल्या अपि तथा चन्द्रविमानानां सूर्यविमानानां चोपर्येपि ये व्यवस्थितास्तारारूपा देवास्तेऽपि चन्द्रसूर्याणां देवानां द्युतिविभवादिकमपेक्ष्य केचिदणवोऽपि केचिदुल्या अपि, भगवानाह—'हन्ता अत्थि' यदेतत्त्वया पृष्टं तत्सर्वं तथैवास्ति ॥ एवमुक्ते पुनः प्रश्नयति—'से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चति अत्थि णं चंदिमसूरियाण'मित्यादि, भगवानाह—गौतम ! 'जहा जहा ण'मित्यादि, यथा यथा णमिति वाक्यालङ्कारे तेषां देवानां—तारारूपविमानाधिष्ठातृणां प्राग्भवे तपोनियमब्रह्मचर्याणि 'उत्सृतानि' उत्कृष्टानि भवन्ति, तत्र तपो-नमस्कारसहितादि नियमस्तु—अहिंसादि ब्रह्मचर्यं—वस्तिनिरोधादि उत्सृतानीत्युपलक्षणं तेन यथा यथाऽनुत्सृतान्यपि द्रष्टव्यं, अन्यथाऽणुत्वायोगात्, तथा तथा तेषां देवानां तस्मिन् तारारूपविमानाधिष्ठातृभवे एवं प्रज्ञायते, तद्यथा—अणुत्वं तुल्यत्वं चेति, 'से एणट्टेण'मित्यादि, किमुक्तं भवति ?—थैः प्राग्भवे तपोनियमब्रह्मचर्याणि मन्दानि कृतानि ते तारारूपविमानाधिष्ठातृदेवभवमनुप्राप्ताश्चन्द्रसूर्येभ्यो देवेभ्यो द्युतिविभवादिकमपेक्ष्य हीना भवन्ति, यैस्तु भवान्तरे तपोनियमब्रह्मचर्याणि अत्युत्कटान्यासेवितानि ते तारारूपविमानाधिष्ठातृरूपं देवभवमनुप्राप्ता द्युतिविभवादिकमपेक्ष्य सः समाना भवन्ति, न चैतदणुपपन्नं, हश्यन्ते हि मनुष्यलोके केचित् जन्मान्तरोपचिततथाविधणुप्रगभारा राजत्वमप्राप्ता अपि राज्ञा सह तुल्यविभवा इति ॥ 'एगमेगस्स णं भंते ! चंदिमसूरियस्से'त्यादि, एकैकस्य भदन्त ! चन्द्रसूर्यस्य, अनेन च पदेन यथा नक्षत्रादीनां चन्द्रः स्वामी तथा सूर्योऽपि, तस्यापी-

न्द्रलाद् (ते) द्युतिं ख्यापयन्ति, कियन्ति नक्षत्राणि परिवारः प्रज्ञप्तः?, कियन्तो महाग्रहा-अङ्गारकादयः परिवारः प्रज्ञप्तः?, कियत्यस्ता-
रागणकोटीकोट्यः परिवारः प्रज्ञप्तः?, इह भूयान् पुस्तकेषु वाचनाभेदो गलितानि च सूत्राणि बहुषु पुस्तकेषु ततो यथाऽवस्थितवा-
चनाभेदप्रतिफल्यर्थं गलितसूत्रोद्धरणार्थं चैवं सुगमान्यपि विव्रियन्ते, भगवानाह-गौतम! एकैकस्य चन्द्रसूर्यस्याष्टाविंशतिर्नक्षत्राणि
परिवारः प्रज्ञप्तः, अष्टाशीतिर्महाग्रहाः परिवारः प्रज्ञप्तः। 'छावट्टिसहस्राइ' इति गाथा, पट्षष्टिः सहस्राणि नव चैव शतानि पञ्च-
सप्ततानि एकशशिपरिवारस्तारागणकाटीकोटीनां, कोटीकोटीति कोट्या एव सञ्ज्ञा, ततस्तारागणकोटीनामिति द्रष्टव्यम् ॥

जंबूद्वीवे णं भंते! दीवे मंदरस्स पव्वयस्स पुरच्छिमिह्लाओ चरिमंताओ केवतियं अवाधाए जो-
तिसं चारं चरति?, गोयमा! एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयणसएहिं अवाधाए जोतिसं चारं च-
रति, एवं दक्खिणिह्लाओ पच्चत्थिमिह्लाओ उत्तरिह्लाओ एक्कारसहिं एक्कवीसेहिं जोयण० जाव
चारं चरति ॥ लोगंताओ भंते! केवतियं अवाधाए जोतिसे पणत्ते?, गोयमा! एक्कारसहिं ए-
क्कारेहिं जोयणसतेहिं अवाधाए जोतिसे पणत्ते ॥ इमीसे णं भंते! रयणप्पभाए पुढवीए बहु-
समरमणिज्जाओ भूमिभागाओ केवतियं अवाहाए सब्वहेट्टिह्ले ताराख्वे चारं चरति? केवतियं
अवाधाए सूरविमाणे चारं चरति? केवतियं अवाधाए चंदविमाणे चारं चरति? केवतियं अवा-
धाए सब्वउवरिह्ले ताराख्वे चारं चरति?, गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए बहुसमरम-
णि० सत्तहिं णउएहिं जोयणसतेहिं अवाहाए जोतिसं (सब्व) हेट्टिह्ले ताराख्वे चारं चरति, अट्टहिं

जोयणसतेहिं अबाघाए सूरविमाणे चारं चरति, अट्टहिं असीएहिं जोयणसतेहिं अबाघाए चंद-
विमाणे चारं चरति, नवहिं जोयणसएहिं अबाहाए सब्वउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति ॥ स-
व्वहेट्टिमिह्लाओ णं भंते ! ताराख्वाओ केवतियं अबाहाए सूरविमाणे चारं चरइ ? केवइयं
अबाहाए चंदविमाणे चारं चरइ ? केवतियं अबाहाए सब्वउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ ? गो-
यमा ! सब्वहेट्टिह्लाओ णं दसहिं जोयणेहिं सूरविमाणे चारं चरति णउतीए जोयणेहिं अबा-
घाए चंदविमाणे चारं चरति दसुत्तरे जोयणसते अबाघाए सब्वोपरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ ॥
सूरविमाणाओ णं भंते ! केवतियं अबाघाए चंदविमाणे चारं चरति ? केवतियं सब्वउवरिल्ले
ताराख्वे चारं चरति ? गोयमा ! सूरविमाणाओ णं असीए जोयणेहिं चंदविमाणे चारं चरति,
जोयणसय अबाघाए सब्वोवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति ॥ चंदविमाणाओ णं भंते ! केवतियं
अबाघाए सब्वउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरति ? गोयमा ! चंदविमाणाओ णं वीसाए जोयणेहिं
अबाघाए सब्वउवरिल्ले ताराख्वे चारं चरइ, एवामेव सपुव्वावरेणं दसुत्तरसतजोयणबाहल्ले
तिरियमसंखेजे जोतिसविसए पणत्ते ॥ (सू० १९५) जंबूदीवे णं भंते ! कयरे णक्खत्ते सब्व-
बिंभतरिल्लं चारं चरति ? कयरे नक्खत्ते सब्वबाहिरिल्लं चारं चरइ ? कयरे नक्खत्ते सब्वउवरिल्लं
चारं चरति ? कयरे नक्खत्ते सब्वहिट्टिल्लं चारं चरति ? गोयमा ! जंबूदीवे णं दीवे अभी-

इनक्वत्से सव्वविभतरिह्लं चारं चरइ साती णक्वत्से
सव्वोवरिह्लं चारं चरति भरणीणक्वत्से सव्वहेट्ठिह्लं चारं चरति ॥ (सू० १९६)

‘जंबूद्वीपे ण’मित्यादि’ जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य सकलतिर्यग्लोकमध्यवर्तिनं कियत्क्षेत्रमवाधया सर्वतः कृत्वा ‘ज्योतिषं’ ज्योतिश्चक्रं ‘चारं चरति’ मण्डलगत्या परिभ्रमति ? , भगवानाह—गौतम ! एकादश योजनशतानि ‘एकविंशानि’ एकविंशत्यधिकानि अवाधया ज्योतिषं चारं चरति, किमुक्तं भवति ?—मेरोः सर्वत एकादश योजनशतान्येकविंशत्यधिकानि मुक्त्वा तद्वनन्तरं चक्रवाल- तथा ज्योतिश्चक्रं चारं चरति ॥ ‘लोगंताओ णं भंते !’ इत्यादि, लोकान्तादूर्वागु णमिति वाक्यालङ्कारे भवन्त ! कियत्क्षेत्रमवाधया अपान्तराले कृत्वा ज्योतिषं प्रज्ञप्तम् ? , भगवानाह—गौतम ! एकादश योजनशतानि ‘एकादशानि’ एकादशोत्तराण्यवाधया कृत्वा ज्यो- तिषं प्रज्ञप्तम् ॥ ‘इमीसे णं भंते !’ इत्यादि, ‘अस्यां’ यत्र वयं व्यवस्थिता रत्नप्रभायां पृथिव्यां बहुसमरमणीयात् भूमिभागात् आ- रभ्य कियद्वाधया कृत्वाऽधस्तनं तारारूपं ज्योतिषं चारं चरति ? , कियद्वाधया कृत्वा सूर्यविमानं चारं चरति ? , कियद्वाधया कृत्वा चन्द्रविमानं, कियद्वाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिषं चारं चरति ? , भगवानाह—गौतम ! सप्त योजनशतानि नवत्यधि- कान्यवाधया कृत्वाऽधस्तनं तारारूपं चारं चरति, अष्ट योजनशतान्यवाधया कृत्वा सूर्यविमानं, अष्टौ योजनशतान्यशीतान्यवाधया कृत्वा चन्द्रविमानं, नव योजनशतानि पूर्णान्यवाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिषं चारं चरति ॥ ‘(सव्व) हेट्ठिहाओ णं भंते !’ इत्यादि, अधस्तनाद् भवन्त ! तारारूपात् कियद्वाधया कृत्वा सूर्यविमानं चारं चरति ? कियद्वाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति ? कियद्वाधयोपरितनं तारारूपम् ? , भगवानाह—गौतम ! दश योजनान्यवाधया कृत्वा सूर्यविमानं चारं चरति, तत एवाधस्तनात्तारा-

रूपान्नवतिं योजनान्यबाधया कृत्वा चन्द्रविमानं तत एवाधस्तनात्तारारूपपादशोत्तरं योजनशतमबाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं ज्योतिषं चारं चरति ॥ 'सूरविमाणाओ णं भंते!' इत्यादि, सूर्यविमानाद् भदन्त! कियदबाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति?, कियदबाधयोपरितनं तारारूपम्?, भगवानाह—गौतम! अशीतिं योजनान्यबाधया कृत्वा चन्द्रविमानं चारं चरति, तत एव सूर्यविमानान् योजनशतमबाधया कृत्वोपरितनं तारारूपम् ॥ 'चंद्रविमाणाओ णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमानाद्भदन्त! कियदबाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति?, भगवानाह—गौतम! विंशतियोजनान्यबाधया कृत्वोपरितनं तारारूपं चारं चरति ॥ 'जंबूद्वीपे णं भंते!' इत्यादि, जम्बूद्वीपे भदन्त! द्वीपे कतरत्, 'बहूनां प्रश्ने इतमश्चे'ति बहूनामपि निद्धीर्ये इतरः, नक्षत्रं सर्वाभ्यन्तरं—सर्वेषामन्येषां नक्षत्राणामभ्यन्तरं 'चारं' मण्डलगत्या परिभ्रमणं चरति?, कतरत् नक्षत्रं 'सर्वबाह्यं' सर्वेषां नक्षत्राणां बहिर्वर्त्तिनं चारं 'चरति' प्रतिपद्यते?, कतरत् नक्षत्रं 'सर्वोपरितनं' सर्वेषां नक्षत्राणां सुपरितनं चारं चरति?, कतरत् नक्षत्रं सर्वाधस्तनं चारं चरति?, भगवानाह—गौतम! अग्निजिन्नक्षत्रं सर्वाभ्यन्तरं चारं चरति, मूलः पुनर्नक्षत्रं सर्वबाह्यं चारं चरति, स्वातिर्नक्षत्रं सर्वोपरितनं चारं चरति, भरणीनक्षत्रं सर्वाधस्तनं चारं चरति, उक्तञ्च—'सर्व्वभिन्तरऽभीर्ह मूलो पुण सर्व्वबाहिरो होइ । सर्व्वोवरिं तु साई भरणी पुण सर्व्वहेट्टिलिया ॥ १ ॥'

चंद्रविमाणे णं भंते! किंसंठिते पणत्ते?, गोयमा! अद्धकविट्ठगसंठाणसंठिते सर्व्वफालितामए अब्भुगतमूसितपहसिते वण्णाओ, एवं सूरविमाणेवि नक्खत्तविमाणेवि ताराविमाणेवि अद्धकविट्ठसंठाणसंठिते ॥ चंद्रविमाणे णं भंते! केवत्तियं आयामविक्खंभेणं? केवत्तियं परिक्खेवेणं?

केवतिथं बाहल्लेणं पणत्ते?, गोयमा! छप्पन्ने एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामचिक्खंभेणं तं ति-
गुणं सचिसेसं परिकखेवेणं अट्ठावीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पणत्ते ॥ सूरविमाण-
स्सचि सच्चेव पुच्छा, गोयमा! अडयालीसं एगसट्ठिभागे जोयणस्स आयामचिक्खंभेणं तं ति-
गुणं सचिसेसं परिकखेवेणं चउवीस एगसट्ठिभागे जोयणस्स बाहल्लेणं पट्ठत्ते ॥ एवं गहविमा-
णेवि अद्धजोयणं आयामचिक्खंभेणं सचिसेसं परि० कोसं बाहल्लेणं ॥ णक्खत्तचिमाणेणं कोसं
आयामचिक्खंभेणं तं तिगुणं सचिसेसं परि० अद्धकोसं बाहल्लेणं प० ताराचिमाणे अद्धकोसं
आयामचिक्खंभेणं तं तिगुणं सचिसेसं परि० पंचघणुसयाइं बाहल्लेणं पणत्ते ॥ (सू० १९७)

‘चंदविमाणे णं भंते!’ इत्यादि, चन्द्रविमानं भदन्त! ‘किंसंस्थितं’ किमिव संस्थितं २ प्रश्नम्?, भगवानाह—गौतम! ‘अर्द्धक-
पित्थसंस्थानसंस्थितम्’ उत्तानीकृतमर्द्धकपित्थं तस्येव यत् संस्थानं तेन संस्थितमर्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितं, आह—यदि चन्द्रविमान-
मुत्तानीकृतार्द्धकपित्थसंस्थानसंस्थितं तत् उदयकालेऽस्नामयकाले वा यदिवा तिर्यक् परिभ्रमत् पौर्णमास्यां कस्मात्तद्वर्द्धकपित्थफलाकारं
नोपलभ्यते?, कामं शिरस उपरि वर्त्तमानं वर्तुलमुपलभ्यते, अर्द्धकपित्थस्य शिरस उपरि दूरमगवादर्शनतो वर्तुल-
तया दृश्यमानत्वात्, उच्यते, इहार्द्धकपित्थफलाकारं चन्द्रविमानं न सामस्येन प्रतिपत्तव्यं, किन्तु तस्य विमानस्य पीठं, तस्य च
पीठस्योपरि चन्द्रदेवस्य—ज्योतिश्चक्रराजस्य प्रासादः, स च प्रासादलया कथञ्चनापि व्यवस्थितो यथा पीठेन सह भूयान् वर्तुल आ-
कारो भवति, स च दूरभावादेकान्ततः समदृत्ततया जनानां प्रतिभासते ततो न कश्चिद्दोषः, न चैतत् स्वमनीषिकाया विजृम्भितं,

यत एतेदेव जिनभद्रगणिक्षमाश्रमणेन विशेषणवत्यासाक्षेपपुरस्सरमुक्तम्—“अच्छकविट्टुगारा उदयतथमणंमि कह न दीसंति । स-
 सिस्सुराण विमाणा तिरियक्खेत्ते ठियारं च ? ॥ १ ॥ उत्ताणद्धकविट्टुगारं पीढं तदुवरिं च पासाओ । वट्टालेखेण ततो समवट्ठं दूर-
 भावातो ॥ २ ॥” तथा सर्व-निरवशेषं स्फटिकविशेषमणिमयं सर्वस्फटिकमयं तथाऽभ्युद्गता-आभिसुख्येन सर्वतो विनिर्गता उ-
 त्सृताः—प्रबलतया सर्वासु दिक्षु प्रसृता या प्रभा तथा सितं अभ्युद्गतोत्सृतप्रभासितं, यावत्करणात् ‘विविहमणिरयणभत्तिचित्ते वा-
 उद्धुयविजयवेजयन्तीपडागच्छत्तातिष्ठत्तकलिए तुंगे गगनतलमणुलिहंतसिहरे जालंतररणपंजलोस्मीलियमणिकणगश्रुभियागे वियसि-
 यसयवत्तपुंडरीयतिलगरयणद्धचंदचित्ते अंतो बहिं च सण्हे तवणिज्जवालुयापत्थडे सुहफासे सरिसरीयरूवे पासाईए दरिसणिल्ले अभि-
 रूवे पडिख्वे’ इति, तत्र विविधा—अनेकप्रकारा मणयः—चन्द्रकान्तादयो रत्नानि च—कर्केतनादीनि तेषां भक्तयो—विच्छित्तिविशेषास्ता-
 मिच्छित्रं—अनेकरूपवद् आश्चर्यवद्वा विविधमणिरत्नभक्तिचित्रं, तथा वातोद्धृता—वायुकम्पिता विजयः—अभ्युदयस्तत्संसूचिका वैजय-
 न्त्यभिधानाः पताका विजयवैजयन्त्यः, अथवा विजया इति वैजयन्तीनां पार्श्वकर्णिका उच्यन्ते तत्प्रधाना वैजयन्त्यो विजयवैजयन्त्यः—
 पताकास्ता एव विजयवर्जिता वैजयन्त्यः, छत्रातिच्छत्राणि—उपर्युपरिस्थितात्पत्राणि तैः कलितं वातोद्धृतविजयवेजयन्तीपताकाकलितं
 तुङ्गं—उच्चम् अत एव ‘गगनतलमणुलिहंतसिहरे’ गगनतलमणुलिखद्—अभिलङ्घयद् गगनतलानुलिखच्छिखरं, तथा जालानि—जालकानि
 तानि च भवनभित्तिषु लोके प्रतीतानि तदन्तरेषु विशिष्टशोभानिमित्तं रत्नानि यत्र तज्जालान्तररत्नं, सूत्रे चात्र प्रथमैकवचनलोपो
 द्रष्टव्यः, तथा पञ्जराद् उन्मीलितमिव—बहिष्कृतमिव पञ्जरोन्मीलितमिव, यथा हि किल किमपि वस्तु पञ्जराद्—वंशादिमयप्रच्छा-
 दनविशेषाद् बहिष्कृतमत्यन्तमविनष्टच्छायत्वात् शोभते तथा तदपि विमानमिति भावः, तथा मणिकनकानां सम्बन्धिनी स्तूपिका—

शिखरं यस्य तत् मणिकनकस्तूपिकाकं, तथा विकसितानि यानि शतपत्राणि पुण्डरीकाणि च द्वारादौ प्रतिकृतित्वेन स्थितानि तिल-
काश्च—भित्त्यादिषु-पुण्ड्राणि रत्नमयाश्चाद्धचन्द्रा द्वारादिषु तैश्चित्रं विकसितशतपत्रपुण्डरीकतिलकरत्नाद्धचन्द्रचित्रम्, 'अंतो बहि च सण्डे'
इत्यादि अञ्जनपर्वतोपरिसिद्धायतनद्वारवत्, 'एवं सूरविमाणेवी'त्यादि, एवं—चन्द्रविमानमिव सूर्यविमानमपि वक्तव्यं ग्रहविमानमपि
नक्षत्रविमानमपि ताराविमानमपि, ज्योतिर्विमानानां प्राय एकरूपत्वात् ॥ 'चंद्रविमाणे णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमानं भदन्त! किय-
दायामविष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण कियद्बाहल्येन प्रज्ञप्तम्?, भगवानाह—गौतम! पट्पञ्चाशतमेकपष्टिभागान् योजनस्यायामविष्कम्भेन,
तदेवायामविष्कम्भमानं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण, अष्टाविंशतमेकपष्टिभागान् बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ॥ 'सूरविमाणे णं भंते!'
इत्यादि प्रश्नसूत्रं प्राग्वत्, भगवानाह—गौतम! अष्टचत्वारिंशतमेकपष्टिभागान् योजनस्यायामविष्कम्भेन, तदेवायामविष्कम्भमानं त्रि-
गुणं सविशेषं परिक्षेपेण, चतुर्विंशतमेकपष्टिभागान् योजनस्य बाहल्येन ॥ 'गहविमाणे णं भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं तथैव, भगवा-
नाह—गौतम! अर्द्धयोजनमायामविष्कम्भेन तदेवाद्धयोजनं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण क्रोशं बाहल्येन ॥ 'नवखत्तविमाणे णं
भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं तथैव, भगवानाह—गौतम! क्रोशमेकमायामविष्कम्भेन तदेवायामविष्कम्भपरिमाणं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षे-
पेण अर्द्धक्रोशं च बाहल्येन प्रज्ञप्तम् ॥ 'ताराविमाणे णं भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं तथैव, भगवानाह—गौतम! अर्द्धक्रोशमायामवि-
ष्कम्भेन तदेवायामविष्कम्भायामपरिमाणं त्रिगुणं सविशेषं परिक्षेपेण, पञ्चधनुःशतानि बाहल्येन प्रज्ञप्तम्, एवंपरिमाणं च तारा-
विमानसुकृष्टस्थितिकस्य तारादेवस्य सम्बन्धि द्रष्टव्यं, जघन्यस्थितिकस्य तु पञ्चधनुःशतान्यायामविष्कम्भेन अर्द्धचतुर्थीयानि धनुःश-
तानि बाहल्येन, उक्तञ्च तत्त्वार्थभाष्ये—'अष्टचत्वारिंशद्योजनैकपष्टिभागाः सूर्यमण्डलविष्कम्भः; चन्द्रमसः पट्पञ्चाशत्, ग्रहा-

सूर्यादयो नृलोके" इति ॥

चंद्रविमाणे णं भंते ! कति देवसाहस्सीओ परिवहंति ? गोयमा ! चंद्रविमाणंस्स णं पुरच्छिमेण
सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं संखतलविमलनिम्मलदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासाणं (महु-
गुलियपिंगलक्खाणं) थिरलह [पडह] वट्ठपीवरसुसिलिहसुविसिद्धतिक्खदाढाविडंबितसुहाणं रसु-
प्पलपत्तमउयसुकुमालतालुजीहाणं [पसत्थसत्थवेरुलियभिसंतकक्कडनहाणं] विसालपीवरोरुप-
डिपुण्णविडलखंधाणं मिडविसयपसत्थसुहुमलक्खणविच्छिण्णेकेसरसडोवसोभिताणं चंकिमि-
तललियपुलितधवलगव्वितगतीणं उस्सियसुणिम्मियसुजायअप्फोडियणंगूलाणं वहरामयण-
क्खाणं वहरामयदन्ताणं वयरामयदाढाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तगसु-
जोत्तित्ताणं कामगमाणं पीतिगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमियगतीणं अमियव-
लवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं महता अप्फोडियसीहनातीयबोलकलयलरवेणं महुरेण मणहरेण य
पूरिता अंबरं दिसाओ य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ सीहरूवधारिणं देवाणं पुरच्छिमिल्लं
बाहं परिवहंति । चंद्रविमाणस्स णं दक्खिण्णेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पभाणं संखतलविमलनिम्म-
लदधिघणगोखीरफेणरययणिगरप्पगासाणं वहरामयकुंभजुयलसुद्धितपीवरवरहरसोडवट्ठियदि-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३८० ॥

त्तसुरत्तपडम्पकासाणं अब्धुण्णयगुणा (सुहा) णं तवणिज्जविसालचंचलचलंतचवलकणचिमल्ल-
ज्जलाणं मधुवण्णभिसंतणिद्धपिंगलपत्तलतिवण्णमणिरयणल्लोयणाणं अब्भुग्गतमउलमल्लियणां
धवलसरिससंठित्तिव्वणढढकसिणफालियामयसुजायदंतसुसलोवसोभिताणं कंचणकोसीपवि-
ड्ढंतगगविमलमणिरयणरुहरंपेरंतचित्तरुवगविरायिताणं तवणिज्जविसालतिलगपमुहपरिमंडिताणं
णाणामणिरयणमुद्धगेवेज्जबद्धगलयवरभूसणाणं वेरुलियविचित्तदंडणिम्मलवहरामयतिक्खल्लड्ड-
अंकुसकुंभजुयलंतरोदियाणं तवणिज्जसुबद्धकच्छदग्पियबल्लुद्धराणं जंबूणययविमलघणमंडलवहरा-
मयलालालियतालाणाणामणिरयणघण्टपासागरयतामयरज्जूबद्धलंबितघंटाजुयलमहुरसरमणह-
राणं अल्लीणपमाणजुत्तवट्टियसुजातलक्खणपसत्थतवणिज्जवालगत्तपरिपुच्छणाणं उयवियपडिपु-
ण्णकुम्मचलणलहुविक्कमाणं अंकामयणक्खाणं तवणिज्जताल्लुयाणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जजो-
त्तगसुजोतियाणं कामकमाणं पीतिकमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमियगतीणं अमि-
यबलवीरियपुरिसकारपरक्कमाणं महया गंभीरगुलगुलाइयरेवेणं महुरेणं मणहरेणं पूरेन्ता अंबरं दि-
साओ य सोभयता चत्तारि देवसाहस्सीओ गयरुवधारीणं देवाणं दक्खिणिह्लं बाहं परिवहंति ।
चंदविमाणस्स णं पच्चत्थिमेणं सेताणं सुभगाणं सुप्पभाणं चंकमियललियपुलितचलचवलककुदसा-
लीणं सण्णयपासाणं संगयपासाणं सुजायपासाणं मियमाइतपीणरइतपासाणं हसविहगसुजात-

३ प्रतिपत्तौ-
चन्द्रादि-
वाहनानि
उक्तेषः २
सू० १९८

॥ ३८० ॥

कुच्छीणं पसत्थणिद्धमधुयुलितभिसंतपिंगलक्खाणं विसालपीवरोरुपडिपुण्णविपुलखंधाणं वट्टप-
 ड्धिपुण्णविपुलकवोलकलितानं घणणिचित्तसुबद्धलक्खणुण्णतईसिआणयवसभोद्धानं चंकमितल-
 लितपुलियचक्कवालचवलगव्वितगतीणं पीवरोरुवट्टियसुसंठितकडीणं ओलंबपलंबलक्खणपमा-
 णञ्जुत्तपसत्थरमणिज्जवालंगंडाणं समखुरवालघाणीणं समलिहितिक्खगसिंगाणं तणुसुहुमसु-
 ज्ञातणिद्धलोमच्छविधराणं उवचित्तमंसलविसालपडिपुण्णखुइपसुहुडराणं (खंधपएससुंदराणं)
 वेरुलियभिसंतकडक्खसुणिरिक्खणाणं जुत्तप्पमाणप्पधाणलक्खणपसत्थरमणिज्जगगरगलसो-
 भित्ताणं घग्घरगसुबद्धकण्ठपरिमंडियाणं नाणामणिकणगरयणघण्टवेयच्छगसुकयरतियमालि-
 याणं वरधंटागलगलियसोभंतसस्सिरीयाणं पडसुप्पलभसलसुरभिमालाविभूसिताणं वहरखुराणं
 विविधविखुराणं फालियामयदंताणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तगसुजो-
 स्तियाणं कामकमाणं पीतिकमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमितगतीणं अमियबल-
 वीरियपुरिसयारपरक्कमाणं महया गंभीरगज्जियरेवेणं मधुरेण मणहरेण य पूरेता अंबरं दिसाओ
 य सोभयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ वसभरूवधारिणं देवाणं पच्चत्थिमिह्लं बाहं परिवहंति ।
 चंदविमाणस्स णं उत्तरेणं सेयाणं सुभगाणं सुप्पमाणं जच्चाणंतरमह्छिहायाणं हरिमेलामडुलम-
 ह्छियच्छाणं घणणिचित्तसुबद्धलक्खणुण्णताचंकमि (चंचुच्चि) यल्लियपुलियचलचलचलचलगतीणं

लंघणवगणघावणधारणतिवहजईणसिखितगईणं सणतपासाणं ललंतलामगलायवरभूसणाणं
संणयपासाणं संगतपासाणं सुजायपासाणं मितमायितपीणरइयपासाणं झसविहगसुजातकु-
च्छीणं पीणपीवरवदितसुसंठितकडीणं ओलंबपलंबलक्खणपमाणजुत्तपसत्थरमणिज्जवालगंडाणं
तणुसुहुमसुजायणिद्धलोमच्छविधराणं मिडविसयपसत्थसुहुमलक्खणविकिण्णकेसरवालधराणं
ललियसविलासगति(ललंतथासगल)लाडवरभूसणाणं सुहमंडगोचूलचमरथासगपरिमंडियकडीणं
तवणिज्जखुराणं तवणिज्जजीहाणं तवणिज्जतालुयाणं तवणिज्जजोत्तागसुजोतियाणं कामगमाणं
पीतिगमाणं मणोगमाणं मणोरमाणं मणोहराणं अमितगतीणं अमियवलवीरियपुरिसयारपरक्क-
माणं महया हयहेसियकिलकिलाइयरवेण महुरेणं मणहरेण य पूरंता अंबरं दिसाओ य सो-
भयंता चत्तारि देवसाहस्सीओ हयख्वधारीणं उत्तरिल्लं बाहं परिवहंति ॥ एवं सूरविमाणस्सवि
पुच्छा, गोयमा ! सोलस देवसाहस्सीओ परिवहंति पुब्बकमेणं ॥ एवं गहविमाणस्सवि पुच्छा,
गोयमा ! अट्ट देवसाहस्सीओ परिवहंति पुब्बकमेणं, दो देवाणं साहस्सीओ पुरत्थिमिल्लं बाहं
परिवहंति दो देवाणं साहस्सीओ दक्खिणिल्लं दो देवाणं साहस्सीओ पच्चत्थिमं दो देवसाहस्सी
हयख्वधारीणं उत्तरिल्लं बाहं परिवहंति ॥ एवं णक्खत्तविमाणस्सवि पुच्छा, गोयमा ! चत्तारि

देवसाहस्रीओ परिवहन्ति, सीहरूपधारीणं देवाणं पंचदेवसता पुरत्थिमिच्छं बाहं परिवहन्ति
 एवं चंडदिसिंपि ॥ (सू० १९८)

‘चंदविमाणे णं भंते!’ इत्यादि, चन्द्रविमानं णमिति वाक्यालङ्कारे भदन्त! कति देवसहस्राणि परिवहन्ति?, भगवानाह—गौतम!
 षोडश देवसहस्राणि परिवहन्ति, तद्यथा—पूर्वेण—पूर्वतः, एवं दक्षिणेन पश्चिमेन उत्तरेण, तत्र पूर्वेण सिंहरूपधारिणां देवानां चत्वारि
 सहस्राणि परिवहन्ति, दक्षिणेन गजरूपधारिणां देवानां चत्वारि सहस्राणि, पश्चिमेन वृषभरूपधारिणां देवानां चत्वारि सहस्राणि, उत्तरे-
 णाश्वरूपधारिणां देवानां चत्वारि देवसहस्राणि, इयमत्र भावना—चन्द्रादिविमानानि तथाजगत्स्वाभाव्यात्रिरालम्बनान्येव वहन्त्यवतिष्ठन्ते,
 केवलमाभियोगिका देवास्ते तथाविधनामकर्मोदयवशात्समानजातीयानां वा निजस्फातिविशेषप्रदर्शनार्थमात्मानं बहु मन्य-
 मानाः प्रमोदमृतः सततवहनशीलेषु विमानेष्वधः स्थित्वा केचित्सिहरूपाणि केचिद्गजरूपाणि केचिद्वृषभरूपाणि केचिदश्वरूपाणि कृत्वा
 तानि विमानानि वहन्ति, न चैतदनुपपन्नं, यथा हि कोऽपि तथाविधाभियोग्यनामकर्मोपभोगभागी दासोऽन्येषां समानजातीयानां
 हीनजातीयानां वा पूर्वपरिचितानामेवमहं नायकस्यास्य सुप्रसिद्धस्य संमत इति निजस्फातिविशेषप्रदर्शनार्थं सर्वमपि स्वोचितं कर्म
 नायकसमर्थं प्रसुदितः करोति, तथाऽऽभियोगिका देवास्तथाविधाभियोग्यनामकर्मोपभोगभाजः समानजातीयानां हीनजातीयानां वा
 देवानामन्येषामेवं वयं समृद्धा यत्सकललोकाप्रसिद्धानां चन्द्रादीनां विमानानि वहाम इति निजस्फातिविशेषप्रदर्शनार्थमात्मानं बहु म-
 न्यमाना उक्तप्रकारेण चन्द्रादिविमानानि वहन्ति ॥ एवं सूर्यादिविमानविषयाण्यपि सूत्राणि भावनीयानि, अत्र जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति-
 सत्के सङ्ग्रहणिगाथे—‘सोलस देवसहस्रा वहन्ति चंदेसु चैत्रसूरेसु । अट्टेव सहस्राइ एकेकंमि गहविमाणे ॥ १ ॥ चत्तारि सहस्राइ

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३८२ ॥

नक्खत्तंमि य हवंति एफेके । दो चेव सहस्साई ताराख्वेफामेकंसि ॥ २ ॥” कचित्सिंहादीनां वर्णनं दृश्यते तद्गुह्येषु पुस्तकेषु न दृष्ट-
मित्युपेक्षितं, अवश्यं चेत्तद्व्याख्यानं प्रयोजनं तर्हि जम्बूद्वीपप्रज्ञप्तिटीका परिभाषनीया, तत्र सविस्तरं तद्व्याख्यानस्य कृतत्वात् ॥

एतेसि णं भंते चंदिमसूरियगहृगणणक्खत्ततारारूवाणं कयरे कयरेहिंतो सिग्घगती वा मंदगती
वा?, गोयमा! चंदेहिंतो सूरु सिग्घगती गहेहिंतो गहा . सिग्घगती गहेहिंतो णक्खत्ता सिग्घ-
गती णक्खत्तेहिंतो तारा सिग्घगती, सब्वप्पगती चंदा सब्वसिग्घगतीओ तारारूवे ॥ (सू० १९९)
एएसि णं भंते! चंदिमजावतारारूवाणं कयरे २ हिंतो अप्पिहिया वा महिहिया वा?, गोयमा!
तारारूवेहिंतो णक्खत्ता महिहिया णक्खत्तेहिंतो गहा महिहिया गहेहिंतो सूरु महिहिया सूरु-
हिंतो चंदा महिहिया, सब्वप्पहिया तारारूवा सब्वमहिहिया चंदा ॥ (सू० २००)

‘एएसि ण’मित्यादि, एतेषां चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपाणां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पगतयः? कतरे कतरेभ्यः? शीघ्रगतयः?, भग-
वानाह—गौतम! चन्द्रेभ्यः सूर्याः शीघ्रगतयः सूर्येभ्यो ग्रहाः शीघ्रगतयः ग्रहेभ्यो नक्षत्राणि शीघ्रगतीनि नक्षत्रेभ्यस्तारारूपाः शीघ्रग-
तयः, चन्द्रेणाहोरात्राक्रमणीयस्य क्षेत्रस्य सूर्यादिभिर्हननतरेणाहोरात्रेणाक्रम्यमाणत्वात्, एतच्च सविस्तरं चन्द्रप्रज्ञप्तौ सूर्यप्रज्ञप्तौ
भावितमिति ततोऽवधार्य, एवं च सर्वमन्दगतयश्चन्द्राः सर्वशीघ्रगतयस्ताराः ॥ ‘एएसि ण’मित्यादि, एतेषां भदन्त! चन्द्रसूर्यग्रहन-
क्षत्रतारारूपाणां मध्ये कतरे कतरेभ्योऽल्पद्विकाः कतरे कतरेभ्यो महद्विकाः?, भगवानाह—गौतम! तारकेभ्यो नक्षत्राणि महद्विकानि

३ प्रतिपत्तौ
शीघ्रमन्द-
गती अल्प-
महद्विक-
त्वादिः
उद्देशः २
सू० १९९-
२००

॥ ३८२ ॥

बृहत्स्थितिकल्पात्, एवं नक्षत्रेभ्यो ग्रहा महर्द्धिकाः, ग्रहेभ्यः सूर्यो महर्द्धिकाः, सूर्येभ्यश्चन्द्रा महर्द्धिकाः, एवं सर्वान्पद्वैयस्ताराः सर्व-
महर्द्धयश्चन्द्राः ॥ सम्प्रति जम्बूद्वीपे ताराणां परस्परमन्तरप्रतिपादनार्थमाह—

जंबूद्वीवे णं भंते ! दीवे तारारूवस्स २ एस णं केवतियं अबाधाए अंतरे पणत्ते?, गोयमा ! दुविहे
अंतरे पणत्ते, तंजहा—वाघातिमे य निब्वाधाइमे य, तत्थ णं जे से वाघातिमे से जहण्णेणं
दोण्णि य छावट्ठे जोयणसए उक्कोसेणं बारस जोयणसहस्साइं दोण्णि य बायाले जोयणसए ता-
रारूवस्स २ य अबाहाए अंतरे पणत्ते । तत्थ णं जे से णिब्वाघातिमे से जहण्णेणं पंचघणुसयाइं
उक्कोसेणं दो गाडयाइं तारारूव जाव अंतरे पणत्ते ॥ (सू० २०१) चंदस्स णं भंते ! जोतिसिंदस्स
जोतिसरन्नो कति अग्गमहिसीओ पणत्ताओ?, गोयमा ! चत्तारि अग्गमहिसीओ पणत्ताओ,
तंजहा—चंदप्पभादोसिणाभा अच्चिमाली पभंकरा, एत्थ णं एग्गेगाए देवीए चत्तारि चत्तारि देव-
साहस्सीओ परिवारे य, पभू णं ततो एग्गेगा देवी अण्णाइं चत्तारि २ देविसहस्साइं परिवारं
विउव्वित्तए, एवामेव सपुब्बावरेणं सोलस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, से तं तुडिए ॥ (सू० २०२)
पभू णं भंते ! चंदे जोतिसिंदे जोतिसराया चंदवडिंसए विमाणे सभाए सुधम्माए चंदंसि
सीहासणंसि तुडिएण सद्धिं दिब्वाइं भोगभोगाइं सुंजमाणे विहरित्तए?, णो तिण्ठे समट्ठे ।
से केण्ठेणं भंते ! एवं बुच्चति नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडेंसए विमाणे सभाए सुधम्माए

चंदसि सीहासणंसि तुडिणं सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरित्तए?, गोयमा! चं-
दस्स जोतिसिंदस्स जोतिसरणो चंदवडंसए विमाणे सभाए सुधम्माए माणवगंसि चेतियखं-
भंसि चहरामएसु गोलवट्टसमुग्गएसु बहुयाओ जिणसकहाओ सण्णिखित्ताओ चिहंति, जाओ णं
चंदस्स जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो अन्नंसि च बहूणं जोतिसियाणं देवाण य देवीण य अचणिज्जाओ
जाव पल्लुवासणिज्जाओ, तासिं पणिहाए नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडिं० जाव चंदसि सीहास-
णंसि जाव भुंजमाणे विहरित्तए, से एणण्टेणं गोयमा! नो पभू चंदे जोतिसराया चंदवडंसए
विमाणे सभाए सुधम्माए चंदसि सीहासणंसि तुडिण सद्धिं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे
विहरित्तए, अटुत्तरं च णं गोयमा! पभू चंदे जोतिसिंदे जोतिसराया चंदवडंसए विमाणे स-
भाए सुधम्माए चंदसि सीहासणंसि चउहिं सामाणियसाहस्सीहिं जाव सोलसहिं आयरक्ख-
देवाणं साहस्सीहिं अन्नोहिं बहूहिं जोतिसिएहिं देवेहिं देवीहि य सद्धिं संपुरिवडे महयाहयण-
ट्टगीइवाइयंततीतलतालतुडियघणमुइंगपटुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विह-
रित्तए, केवलं परियारतुडिण सद्धिं भोगभोगाइं बुद्धीए नो चैव णं मेहुणवत्तियं ॥ (सू० २०३)
सूरस्स णं भंते! जोतिसिंदस्स जोतिसरन्नो कइ अग्गमहिसीओ पणत्ताओ?, गोयमा! चत्तारि
अग्गमहिसीओ पणत्ताओ, तंजहा—सूरप्पभा आयवाभा अचिमाली पभंकरा, एवं अवसेसं

जहा चंद्रस्स णवरिं सूरवडिंसए विमाणे सूरंसि सीहासणंसि, तहेव सव्वेसिंपि गहाईणं चत्तारि अगमहिंसीओ० तंजहा—विजया वेजयंती जयंती अपराजिया, तेसिंपि तहेव । (सू० २०४)

‘जंबूद्वीवे णं भंते ! दीवे’ इत्यादि, जम्बूद्वीपे भदन्त ! द्वीपे तारायास्ताराया एतदन्तरं कियद्वाधया प्रज्ञप्तम् ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधमन्तरं प्रज्ञप्तं, तद्यथा—व्याघातिमं निर्व्याघातिमं च, व्याहननं व्याघातः—पर्वतादिस्खलनं तेन निर्धुतं व्याघातिमं ‘भावादिम’ इति इमप्रत्ययः; निर्व्याघातिमं—व्याघातिमात्रिगतं स्वाभाविकमित्यर्थः; तत्र यन्निर्व्याघातिमं तल्लघन्येन पञ्च धनुःशतानि उत्कर्षतो द्वे गव्यूते, तत्र यद् व्याघातिमं तल्लघन्येन द्वे योजनशते ‘षट्षष्टे’ पट्षष्ट्यधिके, एतच्च निपद्यद्वादि कमपेक्ष्य वेदितव्यं, तथाहि—निपद्यपर्वतः स्वभावादप्युच्चैश्चत्वारि योजनशतानि तस्योपरि पञ्च योजनशतोच्चानि कूटानि, तानि च मूले पञ्च योजनशतान्यायाम-विष्कम्भाभ्यां मध्ये त्रीणि योजनशतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि उपर्यर्द्धतृतीयानि योजनशतानि, तेषां चोपरितनभागसमश्रेणिप्रदेशे तथा-जगत्स्वाभाव्यादष्टावष्टौ योजनान्युभयतोऽवाधया कृत्वा ताराविमानानि परिभ्रमन्ति, ततो जघन्यतो व्याघातिममन्तरं द्वे योजन-शते पट्षष्ट्यधिके भवति, उत्कर्षतो द्वादश योजनसहस्राणि द्वे योजनशते द्वाचत्वारिंशदधिके, एतच्च मेरुमपेक्ष्य द्रष्टव्यं, तथाहि—मेरु-र्दश योजनसहस्राणि मेरोश्चोभयतोऽवाधया एकादश योजनशतान्येकविंशत्यधिकानि, ततः सर्वसह्यामीलेने द्वादश योजनसहस्राणि द्वे च योजनशते द्वाचत्वारिंशदधिके, क्वचित्सर्वत्र ‘वाघाइए निव्वाघाइए’ इति पाठस्तत्र व्याघातो—यथोक्तरूपोऽस्यास्तीति व्याघाति-कम्, ‘अतोऽनेकस्वरा’दिति सत्वर्थीय इकप्रत्ययः; व्याघातिकात्रिगतं निर्व्याघातिकमिति ॥ ‘चंद्रस्स णं भंते !’ इत्यादि, चन्द्रस्य भदन्त ! ज्योतिषेन्द्रस्य ज्योतिषराजस्य ‘कति’ कियत्सह्याका अग्रमंहिष्यः प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! चतस्रोऽग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः;

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३८४ ॥

तथया-चन्द्रप्रभा १ 'दोसिणाभा' इति ज्योत्स्नाभा २ अर्धिमौली ३ प्रभङ्गरा ४ ॥ 'तत्थ ण'मित्यादि, 'तत्र' तासु चतसृषु अग्र-
महिषीषु मध्ये एकैकस्या देव्याश्चत्वारि २ देवीसहस्राणि परिवारः प्रदासः, कियुक्तं भवति ?-एकैकाऽग्रमहिषी चतुर्णां २ देवीसह-
स्राणां पट्टराशी, एकैव सा इत्यम्भूताऽग्रमहिषी परिवारावसरे तथाविधां ज्योतिष्कराजचन्द्रदेवेच्छामुपलभ्य प्रसुरन्यानि आसस-
मानरूपाणि चत्वारि देवीसहस्राणि विकुर्वितुं, स्वाभाविकानि पुनः 'एवमेव' उक्तप्रकारेणैव 'सपूर्वापरेण' पूर्वापरमीलनेन षोडश [म-
न्थाग्रम् ११५०] देवीसहस्राणि चन्द्रदेवस्य भवन्ति, 'सेत्तं तुडिण्' तदेतावत् 'तुटिकम्' अन्तःपुरम्, आह चूर्णिकृत्—'तुटि-
कमन्तःपुरसुपदिश्यते' इति ॥ 'पभू णं भंते !' इत्यादि, प्रसुर्भदन्त ! चन्द्रो ज्योतिपेन्द्रो ज्योतिपराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां
सुधर्मायां चन्द्रे सिंहासने 'तुटिकेन' अन्तःपुरेण सार्द्धं दिव्यान् भोगभोगान् सुखमानः 'विहर्तुम्' आसितुम्?, भगवानाह-गौ-
तम ! नायमर्थः समर्थः ॥ अत्रैव कारणं पृच्छति—'से केणट्टेण'मित्यादि तदेव, भगवानाह-गौतम ! चन्द्रस्य ज्योतिपेन्द्रस्य ज्योति-
पराजस्य चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां माणवकचैत्यस्तम्भे वज्रमयेषु गोलदृत्तसमुद्गकेषु तेषु च यथा तिष्ठन्ति तथा विज-
यराजधानीगतसुधर्मासभायामिव द्रष्टव्यं, बहूनि जिनसकथीनि संनिश्चिप्तानि तिष्ठन्ति यानि, सूत्रे स्त्रीत्वनिर्देशः प्राकृतत्वात्, च-
न्द्रस्य ज्योतिपेन्द्रस्य ज्योतिपराजस्य अर्चनीयानि पुण्यादिभिर्वन्दनीयानि विशिष्टैः स्तोत्रैः स्तोतव्यानि पूजनीयानि वस्त्रादिभिः स-
त्कारणीयानि आदरप्रतिपत्त्या सन्माननीयानि जिनोचितप्रतिपत्त्या कल्याणं मद्गलं दैवतं धैत्यमिति पर्युपासनीयानि, 'तासिं पणि-
हाए' इति तेषां प्रणिधया तान्याश्रित्य नो प्रसुश्चन्द्रो ज्योतिपराजश्चन्द्रावतंसके विमाने यावद्विहर्तुमिति । 'पभू णं गोयमा' इत्यादि,
प्रसुर्गौतम ! चन्द्रो ज्योतिपेन्द्रो ज्योतिपराजश्चन्द्रावतंसके विमाने सभायां सुधर्मायां चन्द्रभिदासने चतुर्भिः सामातिकसहस्रैश्चतसृ-

३ प्रतिपत्तौ
तारान्तरं
तुटिकं अ-
भैयुनं सू-
र्यादिदेव्यः
उद्देशः २
सू० २०१-
२०४

॥ ३८४ ॥

भिरग्रमहिषीभिः सपरिवाराभिस्त्रिभिरः पर्यङ्किः सप्तभिरनीकैः सप्तभिरनीकाधिपतिभिः षोडशभिरालारक्षकदेवसहस्रैरन्यैश्च बहुभि-
 ज्योतिषैर्देवीभिश्च सार्द्धं संपरिवृतः 'महयाह्वये'त्यादि पूर्ववत् यावदिव्यान् भोगभोगान् मुञ्चानो विहर्षुमिति, न पुनः 'मैथुन-
 प्रत्ययं' मैथुननिमित्तं दिव्यान् स्पर्शादीन् मुञ्चानो विहर्षुं प्रभुरिति ॥ 'सूरस्स णं भंते!' इत्यादि, सूरस्य भदन्त! ज्योतिषेन्द्रस्य
 ज्योतिपरजस्य कति अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! चतस्रोऽग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः; तद्यथा—सूर्यप्रभा आतपाभा अर्धिमाली
 प्रमङ्करा । 'तत्थ णं एगमेगाए देवीए' इत्यादि चन्द्रवत्तावद्वक्तव्यं यावत् 'नो चेव णं मेहुणवत्तियं' नवरं सूर्यावतंसके विमाने
 सूर्ये सिंहासने इति वक्तव्यं, शेषं तथैव ॥

चंद्रविमाणे णं भंते! देवाणं केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, एवं जहा ठितीपए तहा भाणियव्वा

जाव ताराणं ॥ (सू० २०५)

'चंद्रविमाणे णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमाने भदन्त! देवानां कियन्तं कालं स्थितिः?, भगवानाह—गौतम! जघन्येन चंतुर्भाग-
 पल्योपमं—चतुर्भागः पल्योपमस्य चतुर्भागपल्योपमसर्द्धेपिपपलीवत्, अत्रापि चिरन्तनव्याकरणेऽयं समासः; यद्विवा चतुर्भागमात्रं
 पल्योपमं चतुर्भागपल्योपममिति विशेषणसमासः पल्योपमस्य चतुर्भाग इत्यर्थः; उत्कर्षतः पल्योपमं वर्षशतसहस्राभ्यधिकं, चन्द्रवि-
 माने हि चन्द्रदेव उत्पद्यते अन्ये च तत्सामानिकालरक्षादयः; तत्रालरक्षादीनां यथोक्ता जघन्या स्थितिः उत्कृष्टा चन्द्रमसां तत्सामा-
 निकानां वा । 'चंद्रविमाणे णं भंते!' इत्यादि, चन्द्रविमाने भदन्त! देवीनां कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम!
 जघन्येन चतुर्भागपल्योपममुत्कर्षतः पल्योपमसर्द्धे पञ्चाशता वर्षसहस्रैरभ्यधिकं । एवं सूर्यादिविमानविषयाण्यपि स्थितिसूत्राणि वा-

क्यानि, नवरं सूर्यविमाने देवानां जघन्यतश्चतुर्भागपत्योपममुत्कर्षतः पत्योपमं वर्षसहस्राभ्यधिकं, देवीनां जघन्यतश्चतुर्भागपत्योप-
ममुत्कर्षतोऽर्द्धपत्योपमं पञ्चभिर्वर्षशतैरभ्यधिकं, ग्रहविमानदेवानां जघन्यतश्चतुर्भागपत्योपममुत्कर्षतः परिपूर्णं पत्योपमं, देवीनां उत्कृ-
ष्टमर्धपत्योपमं जघन्येन चतुर्भागपत्योपमं, नक्षत्रविमाने देवानां जघन्यतश्चतुर्भागपत्योपममुत्कर्षतोऽर्द्धपत्योपमं, देवीनां उत्कृष्टतोऽ-
धिकं चतुर्भागपत्योपमं जघन्येन चतुर्भागपत्योपमं, ताराविमाने जघन्येनाष्टभागपत्योपममुत्कर्षतश्चतुर्भागपत्योपमं, देवीनां जघन्य-
तोऽष्टभागपत्योपममुत्कर्षतः सातिरेकमष्टभागपत्योपममिति ॥

एतेसि णं भंते! चंदिमसूरियगंहणर्वखत्ततारारूवाणं कयरेरहितो अप्पा वां भहुयां वा तुल्ला
वा विसेसाहिया वां?, गौयमा! चंदिमसूरिया एते णं दोण्णिवि तुल्ला सबवथोवा संखेज्जगुणा
णंखत्ता संखेज्जगुणां गहा संखेज्जगुणाओ तारागाओ ॥ (सू० २०६) जोइसुंहेसओ समत्तो ॥

‘एतेसि णं भंते!’ इत्यादि, एतेषां भवन्त! चन्द्रसूर्यग्रहनक्षत्रतारारूपाणां कतरे कतरेभ्योऽल्पाः कतरे कतरेभ्यो बहुका वा? कतरे कतरेस्तुल्याः?, अत्र विभक्तिपरिणामेन वृत्तीया व्याख्येया, कतरे कतरेभ्यो विशेषाधिकाः?, भगवानाह—नौत्तम! चन्द्रसूर्या एते द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, प्रतिद्वीपं प्रतिसमुद्रं चन्द्रसूर्याणां समसङ्ख्याकत्वात्, शेषेभ्यो ग्रहाद्विभ्यः सर्वेऽपि स्तोकाः, तेभ्यो न-
क्षत्राणि सङ्ख्येयगुणानि अष्टाविंशतिगुणत्वात्, तेभ्योऽपि ग्रहाः सङ्ख्येयगुणाः सातिरेकत्रिगुणत्वात्, तेभ्योऽपि ताराः सङ्ख्येयगुणाः प्रभूतकोटीकोटीगुणत्वात् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां चतुर्थप्रतिपत्तौ ज्योतिषोद्देशकः समाप्तः ॥

उक्ता ज्योतिषवक्तव्यता, सम्प्रति वैमानिकवक्तव्यतामाह—

कहि णं भंते ! वेमाणियाणं देवाणं विमाणा पणत्ता ?; कहि णं भंते ! वेमाणिया देवां परिव-
संति ?; जहा ठाणपदे तथा सव्वं भाणियव्वं णवरं परिसाओ भाणितव्वाओ जाव सुक्के, अन्नोसिं
च बहूणं सोधम्मकप्पवासीणं देवाण य देवीण य जाव विहरंति ॥ (सू० २०७)

‘कहि णं भंते ! वेमाणियाण’मित्यादि, क भदन्त ! वैमानिकानां देवानां विमानानि प्रज्ञप्तानि ?; तथा क भदन्त ! वैमानिका देवाः
परिवसन्ति ?; भगवानाह—गौतम ! अस्या रत्नप्रभायाः पृथिव्या बहुसमरमणीयाद् भूमिभागाद् रुचकोपलक्षितादिति भावः ऊर्द्ध्वं चन्द्रसूर्य-
ग्रहनक्षत्रतारारूपाणामप्युपरि बहूनि योजनशतानि बहूनि योजनसहस्राणि बहूनि योजनशतसहस्राणि बह्वीर्योजनकोटी-
कोटीः ऊर्द्ध्वं दूरसुखुल्य—बुद्ध्या गत्वा, एतच्च सार्द्धरज्जूपलक्षणं, तथा चोक्तम्—“सोहम्मंसि दिवड्ढा अड्ढाइज्जा य रज्जु माहिं दे । वंभंसि
अद्धपंचम छ अब्हुए सत्त लोगंते ॥ १ ॥ [सौधर्मे सार्धं द्वे रज्जू माहेन्द्रे । ब्रह्मदेवलोके अर्धपञ्चमाः पड् अच्युते सप्त लोकान्ते
॥ १ ॥] ‘एत्थ ण’मित्यादि, ‘अत्र’ एतस्मिन् सार्द्धरज्जूपलक्षिते क्षेत्रे ईषत्प्राग्भारादर्वाक् सौधर्मे शानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोकला-
न्तकशुकसहस्रारानतप्राणतारणाच्युतत्रैवेयकानुत्तरेषु स्थानेषु ‘अत्र’ एतस्मिन् वैमानिकानां चतुरशीतिर्विमानावासशतसहस्राणि सप्त-
नवतिः सहस्राणि त्रयोविंशतिर्विमानानि ८४९७०२३ भवन्तीत्याख्यातानि, इयं च सङ्ख्या—“बत्तीसअट्ठवीसा बारसअट्ठ चउरो
सयसहस्सा” इत्यादिसङ्ख्यापरिमीलनेन भावनीया ॥ ‘ते णं विमाणा’ इत्यादि, तानि विमानानि सर्वरत्नमयानि ‘अच्छा सण्हा लण्हा
घट्ठा मट्ठा नीरया निम्मंला निप्पंका निक्कंळच्छाया सप्पभा समिरीया सउज्जोया पासाईया दरिसणिज्जा अभिरुवा पडिरुवा ।’

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३८६ ॥

‘एतथ ण’मित्यादि, एतेषु विमानेषु बहवो वैमानिका देवाः परिवसन्ति, तद्यथा—सौधर्मा—सौधर्मा-
व्यपदेशास्त्रात्स्यादवगन्तव्याः, यथा पञ्चालदेशनिवासिनः पञ्चालाः, एते च कथम्भूताः? इत्याह—‘ते ण’मित्यादि, ते सौधर्मा-
दयोऽच्युतपर्यवसाना यथाक्रमं मृगमहिषवराहसिंहच्छगलदुर्हरयगजपतिभुजगखड्गदृपभाङ्गविडिमप्रकटितचिह्नमुकुटाः, मृगादिरूपाणि
प्रकटितानि चिह्नानि मुकुटे येषां ते तथेति भावः, तद्यथा—सौधर्मदेवा मृगरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः ईशानदेवा महिषरूपप्रकटितचिह्न-
मुकुटाः सनत्कुमारदेवा वराहरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः माहेन्द्रदेवाः सिंहरूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः ब्रह्मलोकदेवारण्यरूपप्रकटितमुकु-
टचिह्नाः लान्तकदेवा दुर्दुररूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः शुक्ररूपदेवा हयमुकुटचिह्नाः सहस्रारूपदेवा गजपतिमुकुटचिह्नाः आनतक-
ल्पदेवा भुजगमुकुटचिह्नाः, प्राणतकरूपदेवाः खड्गमुकुटचिह्नाः, खड्गः चतुष्पदविशेष आटव्यः, आरणकल्पदेवा दृपभमुकुटचिह्नाः अच्यु-
तकल्पदेवा विडिममुकुटचिह्नाः तथा प्रशिथिलवरमुकुटकिरीटधारिणः, ‘वरकुंडलज्जोवियाणणा’ इति वराभ्यां कुण्डलाभ्यामुद्-
द्योतितं—भास्वरीकृतमाननं येषां ते वरकुण्डलोद्द्योतिताननाः, ‘मरुडदित्तसिरया’ मुकुटेन दीप्तं शिरो येषां ते मुकुटदीप्तशिरसः
रक्ताभा—रक्तवर्णाः, एतदेव सविशेषमाह—‘पउमपम्हगोरा’ पद्मपद्मवत्—पद्मपत्रवद् गौराः पद्मपद्मगौराः श्रेयांसः—परमप्रशस्याः
शुभवर्णगन्धस्पर्शाः ‘उत्तमविकुर्विणः’ उत्तमं विकुर्वन्तीत्येवंशीला उत्तमविकुर्विणः, ‘विविहवत्थमल्लधारी’ विविधानि शुभात् शुभ-
तराणि वस्त्राणि माल्यानि च धारयन्तीत्येवंशीला विविधवस्त्रमाल्यधारिणः महर्द्धिका महाद्युतयो महायशसो महाबला महानुभागा
महासौख्याः तथा ‘हारविराइयवच्छा कडगपुडियथंभियमुया संगयकुंडलमट्टगंडयलकणपीढधारी विचित्तहत्थाभरणा विचित्तमाला-
मउली कल्लाणगपवरमल्लणुलेवणा भासुरबोदी पलंबवणमालधरा दिन्वेणं वण्णेणं दिन्वेणं गंधेणं दिन्वेणं फासेणं दिन्वेणं संघयणेणं

३ प्रतिपत्तौ
वैमानि०
उद्देशः १
वैमानिक-
देवाः
सु० २०७

॥ ३८६ ॥

दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इड्डीए दिव्वाए जुईए दिव्वाए पभाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अच्चीए दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेसाए
 इस दिसाओ उज्जोवेमाणा' इति प्रागुक्तासुरकुमारवन्नेतव्यम् ॥ 'ते णं तत्थ साणं साण'मित्यादि, ते वैमानिका देवाः शक्रादयोऽ-
 न्युतपर्यवसानास्तत्र स्वस्वकल्पे खेषां खेषां विमानावासशतसहस्राणां खेषां खेषां सामानिकसहस्राणां खेषां खेषां त्रायस्त्रिंशकानां
 खेषां खेषां लोकपालानां स्वासां स्वासामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां स्वासां २ पर्षदां खेषां खेषामनीकानां खेषां खेषामनीकाधिपतीनां
 खेषां खेषामालरक्षदेवसहस्राणां, अन्येषां च बहूनां देवानां देवीनां च 'आहेवच्चं पोरेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महयरगतं आणाईसरसे-
 णावच्चं कारेमाणा पालेमाणा महयाहयनदृगीयवाइयतंतीतलतालुखियघणमुइंगपडुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं मुंजमाणा वि-
 हरंती'ति ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त! सौधर्मकदेवानां विमानानि ग्रह्णतानि?, तथा क भदन्त! सौधर्मकल्पदेवाः परि-
 वसन्ति?, भगवानाह—गौतम! 'जम्बुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स द्वाहिणेणं इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए बहुससरमणिज्जाओ भूमि-
 भागाओ उडुं चंदिमसूरिमगहणक्खत्ततारारूवाणं बहूणि जोयणाइं बहूणि जोयणसयाइं बहूणि जोयणसहस्साइं बहूणि जोयणसय-
 सहस्साइं उडुं दूरं उप्पइत्ता' इति प्राग्वत्, 'एत्थ णं' 'अत्र' एतस्मिन् सार्द्धरज्जूपलक्षिते क्षेत्रे सौधर्मो नाम कल्पः प्रह्वतः, स च
 प्राचीनापाचीनायत उदग्दक्षिणविस्तीर्णः अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितः मेरोर्दक्षिणतस्तस्य भावात्, 'अर्चिर्माली' अर्चोषि—किरणास्तेषां
 माला अर्चिर्माला सा अस्यास्तीति अर्चिर्माली सर्वतः किरणमालापरिघृत इत्यर्थः; एतदेवोपमया द्रढयति—इङ्गालराशिवर्णाभिः प्र-
 भाभिः पद्मरागादिसम्बन्धिनीभिर्जोब्वल्यमानतया देदीप्यमानाङ्गाराराशिवर्णाभ्रभाणां अत्यन्तोत्कटतया साक्षाद्ङ्गाराराशिरिव ज्वल-
 न्नवभासत इति भावः; असह्येया योजनकोटाकोटयः परिक्षेपेण सर्वांसना रत्नमयोऽच्छः; यावत्करणात् 'सण्हे लण्हे घट्ठे मट्ठे' इत्या-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३८६ ॥

‘एतथ ण’मित्यादि, एतेषु विमानेषु बहवो वैमानिका देवाः परिवसन्ति, तद्यथा—सौधर्मा ईशाना यावद् गैव्यका अनुत्तराः, एते च व्यपदेशास्तात्स्व्यादवगन्तव्याः, यथा पञ्चालदेशनिवासिनः पञ्चालाः, एते च कथम्भूताः ? इत्याह—‘ते ण’मित्यादि, ते सौधर्मादयोऽच्युतपर्यवसाना यथाक्रमं मृगमहिपवराहसिंहच्छगलर्दुरहयगजपतिभुजगखन्नद्युपभाक्कविडिमप्रकटितचिह्नमुकुटाः, मृगादिरूपाणि प्रकटितानि चिह्नानि मुकुटे येषां ते तथेति भावः, तद्यथा—सौधर्मदेवा मृगरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः ईशानदेवा महिपरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः सन्त्कुमारदेवा वराहरूपप्रकटितचिह्नमुकुटाः माहेन्द्रदेवाः सिंहरूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः ब्रह्मलोकदेवारच्छगलरूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः लान्तकदेवा दर्दुररूपप्रकटितमुकुटचिह्नाः शुक्ररूपदेवा हयमुकुटचिह्नाः सहस्राररूपदेवा गजपतिमुकुटचिह्नाः आनतकरूपदेवा भुजगमुकुटचिह्नाः प्राणतकरूपदेवाः खन्नमुकुटचिह्नाः, खन्नः चतुष्पदविशेष आटव्यः, आरणकरूपदेवा द्युपभमुकुटचिह्नाः अच्युतकरूपदेवा विडिममुकुटचिह्नाः तथा प्रशिथिलवरमुकुटकिरीटधारिणः, ‘वरकुंडलजोवियाणणा’ इति वराभ्यां कुण्डलाभ्यामुद्द्योतितं—भास्वरीकृतमाननं येषां ते वरकुण्डलोद्द्योतिताननाः, ‘मउडदित्तसिरया’ मुकुटेन दीप्तं शिरो येषां ते मुकुटदीप्तशिरसः रक्ताभा—रक्तवर्णाः, एतदेव सविशेषमाह—‘पउमपम्हगोरा’ पद्मपद्मवत्—पद्मपद्मवद् गौराः पद्मपद्मगौराः श्रेयांसः—परमप्रशस्याः शुभवर्णगन्धस्पर्शाः ‘उत्तमविकुर्विणः’ उत्तमं विकुर्वन्तीत्येवंशीला उत्तमविकुर्विणः, ‘विविहवत्थमल्लधारी’ विविधानि शुभात् शुभतराणि वस्त्राणि माल्यानि च धारयन्तीत्येवंशीला विविधवस्त्रमाल्यधारिणः महर्द्धिका महाद्युतयो महायशसो महावला महानुभागा महासौख्याः तथा ‘हारविराइयवच्छा कडगुडियथंभियमुया संगयकुंडलमट्टगंडयलकणपीठधारी विचिचहत्थाभरणा विचिचमालामउली कल्लाणपवरमल्लाणुलेवणा भासुरत्रौदी पलंनवणमालधरा दिव्वेणं वण्णेणं दिव्वेणं गंधेणं दिव्वेणं फासेणं दिव्वेणं संघयेणं

३ प्रतिपत्तौ
वैमानि०
उद्देशः १
वैमानिक-
देवाः
सू० २०७

॥ ३८६ ॥

दिव्वेणं संठाणेणं दिव्वाए इड्डीए दिव्वाए जुईए दिव्वाए पमाए दिव्वाए छायाए दिव्वाए अभीए दिव्वेणं तेएणं दिव्वाए लेसाए
 दिव्वेणं उज्जोवेमाणा' इति प्रागुक्तासुरकुमारवेत्रोत्थम् ॥ 'ते णं तत्थ साणं साण'मित्यादि, ते वैमानिका देवाः शक्रादयोऽ-
 दस दिसाओ उज्जोवेमाणा' इति प्रागुक्तासुरकुमारवेत्रोत्थम् ॥ 'ते णं तत्थ साणं साण'मित्यादि, ते वैमानिका देवाः शक्रादयोऽ-
 च्युतपर्यवसानास्तत्र स्वस्वकल्पे स्वेपां स्वेपां विमानावासशतसहस्राणां स्वेपां स्वेपां सामानिकसहस्राणां स्वेपां स्वेपां त्रायस्त्रिंशकानां
 स्वेपां स्वेपां लोकपालानां स्वासां स्वासामप्रमहिषीणां सपरिवाराणां स्वासां २ पर्षदां स्वेपां स्वेपामनीकानां स्वेपां स्वेपामनीकाधिपतीनां
 स्वेपां स्वेपामालरक्षदेवसहस्राणां, अन्येषां च बहूनां देवानां देवीनां च 'आदेवच्चं पारेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महयरगतं आणाईसरसे-
 स्वेपां स्वेपामालरक्षदेवसहस्राणां, अन्येषां च बहूनां देवानां देवीनां च 'आदेवच्चं पारेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महयरगतं आणाईसरसे-
 स्वेपां स्वेपामालरक्षदेवसहस्राणां, अन्येषां च बहूनां देवानां देवीनां च 'आदेवच्चं पारेवच्चं सामित्तं भट्टित्तं महयरगतं आणाईसरसे-
 णावच्चं कारेमाणा पालेमाणा महयाहयनट्टगीयवाइयततीतलतालुडियघणमुइंगपुप्पवाइयरवेणं दिव्वाइं भोगभोगांइं मुंजमाणा वि-
 हरंती'ति ॥ 'कहि णं भंते!' इत्यादि, क भदन्त ! सौधर्मकदेवानां विमानानि प्रब्रह्मानि?, तथा फ भदन्त ! सौधर्मकल्पदेवाः परि-
 वसन्ति?, भगवानाह-गौतम ! 'जम्बुद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स दाहिणेणं इमीसे रयणप्पमाए पुढवीए बहुसरमरणिज्जाओ भूमि-
 भागाओ उडुं चंदिमसूरिमगहणक्खत्ततारारूवाणं बहूणि जोयणांइं बहूणि जोयणसयांइं बहूणि जोयणसहस्साइं बहूणि जोयणसय-
 सहस्साइं उडुं दूरं उप्पइत्ता' इति प्राग्वत्, 'एत्थ णं' 'अत्र' एतस्मिन् सार्द्धरज्जुपलक्षिते क्षेत्रे सौधर्मो नाम कल्पः प्रब्रह्मः, स च
 प्राचीनापाचीनायत उदग्दक्षिणविक्षीर्णः अर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितः मेरोर्दक्षिणतस्तस्य भावात्, 'अर्धिमौली' अर्चीपि-किरणास्तेपां
 माला अर्धिमौला सा अस्यास्तीति अर्धिमौली सर्वतः किरणमालापरिवृत इत्यर्थः, एतदेवोपमया द्रढयति-इत्थालराशिवर्णाभिः प्र-
 माभिः पद्मारागादिसम्बन्धिनीभिर्जाज्वल्यमानतया देदीप्यमानाङ्गाराराशिवर्णाभ्रभाणां अत्यन्तोत्कटतया साक्षादङ्गाराराशिरिव ज्वल-
 न्नवभासत इति भावः, असस्त्रेया योजनकोटाकोटयः परिक्षेपेण सर्वालना रत्नमयोऽच्छः, यावत्करणत् 'सण्हे लण्हे घट्टे मट्टे' इत्या-

हामेघास्ते यस्य वशे सन्ति स मघवान्, पाको नाम बलवान् रियुः स शिष्यते—निराक्रियते येन स पाकशासनः; दक्षिणाद्धेलोका-
 धिपतिः मेरोर्दक्षिणतः सर्वस्यापि तदाभाव्यत्वात्, द्वात्रिंशद्विमानावासशतसहस्राधिपतिः, सौधर्मे कल्पे एतावतां विमानावासस्रत-
 सहस्राणां भावात्, ऐरावणवाहनः; ऐरावणनाम्नो गजपतेस्तद्वाहनस्य भावात्, सुरेन्द्रः सौधर्मवासिनां सुराणां सर्वेषामपि तदाज्ञाव-
 र्त्वितात्, 'अर्यवरवत्थधरे' इति अर्जांसि—रजोरहितानि स्वच्छतया अम्बरवेदं अम्बराणि वस्त्राणि धारयतीति अरजोऽम्बरवस्त्र-
 धरः; 'आलइयमालमचडे' इति माला च मुकुटश्च मालामुकुटं आलिङ्गितं—आविद्धं मालामुकुटं येन स आलिङ्गितमालामुकुटः;
 द्युतकण्ठेमाल आविद्धशिरसिमुकुट इति भावः; 'नवहेमचारुचित्तचंचलकुण्डलविलिहिज्जमाणगंडे' नवमिव—प्रत्यग्रमिव हेम यत्र
 ते नवहेमनी नवहेमभ्यां चारुचित्राभ्यां चञ्चलाभ्यां कुण्डलाभ्यां विलिख्यमानौ गण्डौ यस्य स तथा, 'महिद्धिए जाव वसदिसाओ
 उब्बोवेमाणे पभासेमाणे' अत्र यावत्करणात् 'महज्जुईए महाबले महायसे' इत्यादि पूर्वोक्तपरिग्रहः; सौधर्मे कल्पे सौधर्मावतंसके वि-
 माने सभायां सुधर्मायां शक्रे सिंहासने 'से णं तत्थ बत्तीसाए' इत्यादि स तत्र द्वात्रिंशतो विमानावासशतसहस्राणां चतुरशीतिः
 सामानिकसहस्राणां त्रयस्त्रिंशतस्त्रायस्त्रिंशकानां चतुर्णां लोकपालानामष्टानामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां तिसृणां पर्वदां सप्तानामनीकानां
 सप्तानामनीकाधिपतीनां चतसृणां चतुरशीतीनामात्सरक्षदेवसहस्राणां अन्येषां च बहूनां सौधर्मकल्पवासिनां वैमानिकानां देवानां देवीनां
 च 'आहेवचं जाव दिव्वाइं भोगभोगाइं मुंजमाणे विहरइ' अत्र यावत्करणात् 'पोरेवचं सामित्तं भट्टित्त'मित्यादि परिग्रहः ॥

सक्कस णं भंते ! देविंदस्स देवरत्तो कति परिसाओ पन्नत्ताओ?, गोयमा ! तओ परिसाओ पण्ण-
 ताओ, तंजहा—समिता चंडा जाता, अर्भितरिया समिया मज्झिमिया चंडा बाहिरिया जाता

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३८८ ॥

॥ सक्रस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए कति देवसाहस्सीओ पणत्ताओ ? मज्झिमियाए परि० तहेव बाहिरियाए पुच्छा, गोयमा ! सक्रस्स देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ मज्झिमियाए परिसाए चउदस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ बाहिरियाए परिसाए सोलस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, तथा अडिंभतरियाए परिसाए सत्त देवीसयाणि मज्झिमियाए छच देवीसयाणि बाहिरियाए पंच देवीसयाणि पत्तत्ताइं ॥ सक्रस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए देवाणं केचइयं कालं ठिईं पणत्ता ? एवं मज्झिमियाए बाहिरियाएचि, गोयमा ! सक्रस्स देविंदस्स देवरत्तो अडिंभतरियाए परिसाए पंच पलिओवमाइं ठिती पणत्ता मज्झिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिती, पणत्ता बाहिरियाए परिसाए देवाणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, देवीणं ठिती, अडिंभतरियाए परिसाए देवीणं तिन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता मज्झिमियाए दुन्नि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता बाहिरियाए परिसाए एगं पलिओवमं ठिती पणत्ता, अट्ठो सो चेव जहा भवणवासीणं ॥ कहि णं भंते ! ईसाणकाणं देवाणं विमाणा पणत्ता ? तहेव सब्बं जाव ईसाने एत्थ देविंदे देव० जाव विहरति । ईसाणस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरणो कति परिसाओ पणत्ताओ ? गोयमा ! तओ परिसाओ पणत्ताओ, तंजहा—समिता चंडा जाता, तहेव सब्बं णवरं अडिंभतरियाए परिसाए दस देवसा-

३ प्रतिपत्तौ
वैशा०
उदसः १
पर्वदः
सु० २०६

॥ ३८८ ॥

हस्सीओ पणत्ताओ, मञ्जिमियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ, बाहिरियाए चउदस देव-
साहस्सीओ, देवीणं पुच्छा, अंभतरियाए णव देवीसता पणत्ता मञ्जिमियाए परिसाए अट्ट
देवीसता पणत्ता बाहिरियाए परिसाए सत्त देविसता पणत्ता, देवाणं० ठिती पं०१, अंभित-
रियाए परिसाए देवाणं सत्त पलिओवमाइं ठिती पणत्ता मञ्जिमियाए छ पलिओवमाइं बा-
हिरियाए पंच पलिओवमाइं ठिती पणत्ता । देवीणं पुच्छा, अंभतरियाए साइरेगाइं पंच प-
लिओवमाइं मञ्जिमियाए परिसाए चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता बाहिरियाए परि-
साए तिण्णि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, अट्टो तहेव भाणियव्वो ॥ सणंकुमाराणं पुच्छा त-
हेव ठाणपदग्गेणं जाव सणंकुमारस्स तओ परिसाओ समिताइं तहेव, णवरिं अंभतरियाए
परिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, मञ्जिमियाए परिसाए दस देवसाहस्सीओ पण-
त्ताओ, बाहिरियाए परिसाए बारस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, अंभतरियाए परिसाए
देवीणं ठिती अट्टपंचमाइं सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं ठिती पणत्ता मञ्जिमियाए परि-
साए अट्टपंचमाइं सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, बाहिरियाए परिसाए अट्टपं-
चमाइं सागरोवमाइं तिण्णि पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, अट्टो सो चेव ॥ एवं माहिंदस्सवि तहेव
तओ परिसाओ णवरिं अंभतरियाए परिसाए छडेवसाहस्सीओ पणत्ताओ, मञ्जिमियाए

परिसाए अट्ट देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, बाहिरियाए दस देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, ठिती देवाणं अंभितरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं सत्त य पलिओ० ठिती पणत्ता, मल्लिमियाए परिसाए पंच सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं, बाहिरियाए परिसाए अद्धपंचमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं ठिती पं० तहेव सन्वेसिं इंदाण ठाणपयगमेणं विमाणणि बुच्चा ततो पच्छा परिसाओ पत्तेयं २ बुच्चति ॥ बंभस्सवि तओ परिसाओ पणत्ताओ अंभितरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ मल्लिमियाए छ देवसाहस्सीओ बाहिरियाए अट्ट देवसाहस्सीओ, देवाणं ठिती अंभितरियाए परिसाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं मल्लिमियाए परिसाए अद्धणवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं बाहिरियाए अद्धणवमाइं सागरोवमाइं सागरोवमाइं तिण्णि य पलिओवमाइं अट्टो सो चेव ॥ लंतगस्सवि जाव तओ परिसाओ जाव अंभितरियाए परिसाए दो चेव साहस्सीओ मल्लिमियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ पणत्ताओ बाहिरियाए छद्देवसाहस्सीओ पणत्ताओ, ठिती भाणियन्वा—अंभितरियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं ठिती पणत्ता, मल्लिमियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं छच्च पलिओवमाइं ठिती पणत्ता बाहिरियाए परिसाए बारस सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं ठिती पणत्ता ॥ महासुक्कस्सवि जाव तओ परिसाओ जाव अंभितरियाए एगं देवसाहस्सं मल्लिमियाए दो देवसा-

हस्सीओ पन्नत्ताओ बाहिरियाए चत्तारि देवसाहस्सीओ, अंबिभतरियाए परिसाए अद्धसोलस
सागरोवमाइं पंच पलिओवमाइं मज्झिमियाए अद्धसोलस सागरोवमाइं चत्तारि पलिओवमाइं
बाहिरियाए अद्धसोलस सागरोवमाइं तिण्णि पलिओवमाइं अट्ठो सो चेव ॥ सहस्सारे पुच्छा
जाव अंबिभतरियाए परिसाए पंच देवसया मज्झिमियाए परिं० एगा देवसाहस्सी बाहिरियाए
दो देवसाहस्सीओ पन्नत्ता ठिती अंबिभतरियाए अद्धडारस सागरोवमाइं सत्त पलिओवमाइं
ठिती पणत्ता एवं मज्झिमियाए अद्धडारस छप्पलिओवमाइं बाहिरियाए अद्धडारस सागरो-
वमाइं पंच पलिओवमाइं अट्ठो सो चेव ॥ आणयपाणयस्सवि पुच्छा जाव तओ परिसाओ ण-
वरि अंबिभतरियाए अट्ठाइज्जा देवसया मज्झिमियाए पंच देवसया बाहिरियाए एगा देवसाहस्सी
ठिती अंबिभतरियाए एगूणवीस सागरोवमाइं पंच य पलिओवमाइं एवं मज्झिं० एगोणवीस
सागरोवमाइं चत्तारि य पलिओवमाइं बाहिरियाए परिसाए एगूणवीसं सागरोवमाइं तिण्णि
य पलिओवमाइं ठिती अट्ठो सो चेव ॥ कहि णं भंते! आरणअञ्जुयाणं देवाणं तहेव अञ्जुए स-
परिवारे जाव विहरति, अञ्जुयस्स णं देविंदस्स तओ परिसाओ पणत्ताओ अंबिभतरपरिं० दे-
वाणं पणवीसं सयं मज्झिमं० अट्ठाइज्जा सया बाहिरयं० पंचसया अंबिभतरियाए एकवीसं सा-
गरोवमा सत्त य पलिओवमाइं मज्झिं० एकवीससागरं० छप्पलिं० बाहिरं० एकवीसं सागरों०

पंच य पलिओचमाहं ठिती पणत्ता ॥ कहि णं भंते ! हेट्टिमगेवेज्जाणं देवाणं विमाणा पणत्ता ?
कहि णं भंते ! हेट्टिमगेवेज्जागा देवा परिवसंति ? जहेव ठाणपए तहेव, एवं मज्झिमगेवेज्जा उव-
रिमगेवेज्जागा अणुत्तरा य जाव अहमिंदा नामं ते देवा पणत्ता समणाउसो ! ॥ (सू० २०८) ॥
पढसो वेसाणियउहेसओ ॥

‘सकस्स णं भंते !’ इत्यादि, शकस्य भवन्त ! देवेन्द्रस्य देवराजस्य कति पर्यदः प्रथमाः ?, भगवानाह—गौतम ! तिस्रः पर्यदः प्र-
थमाः; तद्यथा— शमिका चण्डा जाता, अभ्यन्तरिका शमिका मध्यमिका चण्डा बाणा जाता ॥ ‘सकस्स णं भंते ! देविंदस्स
देवरणो अंबिंतरियाए’ इत्यादि प्रश्नपट्टं सुप्रतीतं, भगवानाह—गौतम ! शकस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्यदि द्वादश
देवसहस्राणि प्रथमानि मध्यमिकायां चतुर्दश देवसहस्राणि बाह्यायां षोडश देवसहस्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि सप्त देवीशतानि
मध्यमिकायां षड् देवीशतानि बाह्यायां पञ्च देवीशतानि ॥ ‘सकस्स णं भंते ! देविंदस्स देवरन्नो अंबिंतरियाए परिसाए दे-
वाणं केवइ काल’ मित्यादि प्रश्नपट्टं सुप्रतीतं, भगवानाह—गौतम ! शकस्य देवेन्द्रस्य देवराजस्याभ्यन्तरिकायां पर्यदि पञ्च पल्योप-
मानि स्थितिः प्रथमा, मध्यमिकायां चत्वारि पल्योपमानि, बाह्यायां पर्यदि त्रीणि पल्योपमानि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां
त्रीणि पल्योपमानि स्थितिः प्रथमा, मध्यमिकायां द्वे पल्योपमे, बाह्यायामेकं पल्योपमं ॥ ‘से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुञ्जति सकस्स णं
देवेंदस्स देवरन्नो तओ परिसाओ’ इत्यादि सकलमपि सूत्रं चमरवक्तव्यतायामिव भावनीयम् ॥ ‘कहि णं भंते ! ईसाणगदेवाणं
विमाणा पणत्ता ? कहि णं भंते ! ईसाणगदेवा परिवसंति’ इत्यादि सर्वे सौधर्मवहृत्कृत्यं नवरं ‘भंदरस्स पव्वयस्स उत्तरेण’—

तथा 'अट्टावीसं. विमाणावाससयसहस्सा भवंतीति मक्खायं' तथा पञ्चावतंसकाः—पूर्वस्यामङ्कावतंसको दक्षिणस्यां स्फटिकावतंसकः
 अपरस्यां रजतावतंसकः उत्तरस्यां जातरूपपावतंसकः मध्ये ईशानावतंसकः; तथा शूलपाणिर्धृपभाहनः; तथाऽशीतेः सामानिकस-
 हस्त्राणां चतसृणामशीतीनामाखरक्षदेवसहस्राणां, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि दश देवसहस्राणि मध्यमिकायां द्वादश बाह्यायां चतुर्दश,
 तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि नव देवीशतानि मध्यमिकायामष्टौ देवीशतानि बाह्यायां सप्त देवीशतानि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि दे-
 वानां सप्त पत्योपमानि मध्यमिकायां पट् बाह्यायां पञ्च, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवीनां पञ्च पत्योपमानि मध्यमिकायां चत्वारि
 बाह्यायां त्रीणि, शेषं सर्वं शक्रवत् ॥ 'कहि णं भंते! सणकुमाराणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता?, कहि णं भंते! सणकुमारा देवा परि-
 वसंति?' इति पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम! 'सोहम्मस्स कप्पस्स उप्पि सपक्ख सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं बहूइं जोयणसयाइं
 बहूइं जोयणसहस्साइं बहूइं जोयणसयसहस्साइं बहूइंओ जोयणकोडीओ बहूइंओ जोयणकोडाकोडिओ उडुं दूरं वीइवइत्ता एत्थ णं
 सणकुमारे नामं कप्पे पन्नत्ते' इति पाठसिद्धं, नवरं 'सपक्खं सपडिदिसिं' समानाः पक्षाः—पूर्वापरदक्षिणोत्तररूपाः पार्श्वी यस्मिन्
 दूर्युत्पत्तने तत् सपक्षं 'समानस्य धर्मादिपु चे'ति समानस्य सभावः; तथा समानाः प्रतिदिशो—विदिशो यत्र तत् सप्रतिदिक् ।
 'पाईणपडीणायते उईणदाहिणविच्छिण्णे' इत्यादि सौधर्मकल्पवन्निवशेषं वक्तव्यं, नवरं 'धारस विमाणावाससयसहस्सा भवंतीति म-
 क्खायं'मिति वक्तव्यं, तथा पञ्चानामवतंसकानां मध्ये चत्वारस्त एवाशोकावतंसकादयो मध्ये सप्तकुमारावतंसकः; अग्रमहिष्यो न व-
 क्तव्यास्तत्र परिगृहीतदेवीनामसम्भवात्, तथा 'सणकुमारे कप्पे सणकुमारवडंसए विमाणे सभाए सुहम्माए सणकुमारंसि सीहास-
 णंसि से णं तत्थं बारसण्हं विमाणावाससयसहस्साणं नावत्तराणं नावत्तराणं आयरक्खदेवसा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ३९१ ॥

हस्तीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यवष्टौ देवसहस्राणि मध्यमिकायां दश बाह्यायां द्वादश, देवीपर्यवो न वक्तव्याः, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमानि पञ्च पल्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायामर्द्धपञ्चमानि चत्वारि पल्योपमानि बाह्यायामर्द्धपञ्चमानि त्रीणि पल्योपमानि, शेषं शकवत् ॥ 'कहि णं भंते! माहिंदगदेवाणं विमाणा पन्नत्ता?, कहि णं भंते! माहिंदगदेवा परिवसंति?, गोयमा! ईसाणस्स कप्पस्स उप्पि सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जाव उप्पएत्ता एत्थ णं माहिंदे कप्पे पणत्ते' इति पूर्ववत्, 'पाईणपडिणायाए उईणदाहिणविच्छिन्ने' इत्यादि सर्वं शेषं सनत्कुमारवन्निरवशेषं वक्तव्यं, नवरमत्राष्टौ विमानावासशतसहस्राणि, अतंसकाश्रत्वार ईशानवत्, तथा-अद्भावतंसकः स्फटिकावतंसको रजतावतंसको जातरूपावतंसको मध्ये माहेन्द्रावतंसकः । तथाऽऽधिपत्यचिन्तायाम् 'अट्टण्हं निमाणानाससयसहस्साणं सत्तरीए सामाणियसाहस्सीणं चउण्हं सत्तरीणं आयरक्खदेवसाहस्तीणं' इति, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्यदि षड् देवसहस्राणि मध्यमिकायामष्टौ देवसहस्राणि बाह्यायां दश अभ्यन्तरिकायां पर्यदि देवानामर्द्धपञ्चमानि सागरोपमानि पञ्च पल्योपमानि, शेषं सर्वं यथा सनत्कुमारस्य ॥ 'कहि णं भंते! बंभ्लोगेदेवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! बंभ्लोगेदेवा परिवसंति?, गोयमा! सण्कुमारमाद्दिवाणं कप्पा उप्पि सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं बंभ्लोगे नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपडिणायाए उवीणदाहिणविच्छिन्ने पडिपुण्णचंसंठाणसंठिए अच्चिमाली इंगालरासियणागे' इति पूर्ववद्भावनीयं शेषं यथा सनत्कुमारस्य तथा वक्तव्यं, नवरमत्र चत्वारि विमानावासशतसहस्राणि, अतंसका अपि चलारस्तथैव, तथा-अशोकावतंसकः सप्तपणीवतंसकः चम्पकावतंसकः चूतावतंसकः मध्ये त्रस्रलोकावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायामपि 'चउण्हं विमाणवासासयसहस्साणं सट्ठीए सामाणियसाहस्सीणं चउण्ह य सट्ठीणमायर-

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०
उदेशः १
देवलोक-
पर्यस्थि-
त्यादि
सू० २०८

॥ ३९१ ॥

क्वदेवसाहस्सीण'मिति, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि चत्वारि देवसहस्राणि मध्यमिकायां पद् देवसहस्राणि बाह्यायामष्टौ देवसहस्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानामर्द्धनवमानि सागरोपमानि पञ्च पत्न्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायां पर्षदि अर्द्धनवमानि सागरोपमानि चत्वारि पत्न्योपमानि बाह्यायामर्द्धनवमानि सागरोपमानि त्रीणि च पत्न्योपमानि, शेषं यथा सनत्कुमारस्य ॥ 'कहि णं भंते! लंतग्लोगदेवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! लंतगदेवा परिवसंति?, गो०! बंभ्लोयस्स कप्पस्स उवर्णि सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं लंतए नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपडिणायत्ते उदीणदाहिणविच्छिण्णे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए अच्चि-माली' इत्यादि ब्रह्मलोकवत् नवरमत्र पञ्चाशद्विमानावाससहस्राणि वक्तव्यानि, अवतंसकाश्चत्वार ईशानवत्, तद्यथा—अङ्गावतंसकः स्फटिकावतंसकः रजतावतंसकः जातरूपावतंसकः मध्ये लन्तकावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'पण्णासाए विमाणावाससयसहस्साणं पण्णासाए सामाणियसाहस्सीणं चउण्ह य पण्णासाणमायक्खदेवसाहस्सीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि द्वे देवसहस्रे मध्यमिकायां चत्वारि बाह्यायां पट्, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्षदि देवानां द्वादश सागरोपमानि सप्त च पत्न्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायां द्वादश सागरोपमानि पट् च पत्न्योपमानि बाह्यायां द्वादश सागरोपमानि पञ्च पत्न्योपमानि ॥ 'कहि णं भंते! महासुक्कगदेवाणं विमाणा पणत्ता? कहि णं भंते! महासुक्कगदेवा परिवसन्ति?, गोयमा! लंतगकप्पस्स उवर्णि सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जाव उ-प्पइत्ता एत्थ णं महासुक्कनामे कप्पे पन्नत्ते पाईणपडिणायत्ते उदीणदाहिणविच्छिण्णे पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिते' इत्यादि सर्वं ब्रह्मलोकवत्, नवरमत्र चत्वारिंशद् विमानावाससहस्राणि वक्तव्यानि, अवतंसकाश्चत्वारस्तथैव, तद्यथा—अशोकावतंसकः संसपणीवतंसकः चम्पका-वतंसकः चूलावतंसकः मध्ये शुक्रावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'चत्तालीसाए विमाणावाससहस्साणं चत्तालीसाए सामाणियसाहस्सीणं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ३९२ ॥

चउण्हं चत्तालीसाणमायस्खदेवसाहस्सीण'मिति, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि एकं देवसहस्रं मध्यमिकायां द्वे देवसहस्रे वासायां चत्वारि देवसहस्राणि, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि अर्द्धपोडश सागरोपमानि पन्ध पत्त्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायां पोडश सागरोपमानि चत्वारि पत्त्योपमानि वासागामर्द्धपोडश सागरोपमानि त्रीणि पत्त्योपमानि शेषं पूर्ववत् ॥ 'कहि णं भंते! सहस्सारदेवानं विमाणा पणत्ता? कहि णं भंते! सहस्सारदेवा परित्संति?, गोयमा! महासुफस्स कप्पस्स उट्ठिं सपक्खं सपडिदिसि बहूइं जोगणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं सहस्सारे नामं कप्पे पन्नत्ते पाईणपडीणायए उदीणदाहिणविच्छिन्ने पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिए' इत्यादि ब्रह्मलोकवत् नवरमत्र पट् विमानावाससहस्राणि चकन्वानि, अवतंसका एवम्-अद्भावतंसकः स्फटिकावतंसकः रजतावतंसकः जातरूपावतराकः मध्ये सहस्रारावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'छण्हं विमाणावाससहस्राणं तीसाए सागणियसाहस्सीणं चउण्हं तीसाणं आयस्खदेवसाहस्सीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि पन्ध देवशतानि मध्यमिकायामेकं देवसहस्रं वासायां द्वे देवसहस्रे, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानां साद्धोष्टादशसागरोपमानि सप्त च पत्त्योपमानि मध्यमिकायां पर्पदि अष्टादश सागरोपमानि पट् च पत्त्योपमानि वासायामर्द्धोष्टादशसागरोपमानि पन्ध पत्त्योपमानि शेषं पूर्ववत् ॥ 'कहि णं भंते! आणयपाणयनामे दुवे कप्पा पणत्ता? कहि णं भंते! आणयपाणयगा देवा परित्संति?, गोयमा! साहस्सारकप्पस्स उट्ठिं सपक्खं सपडिदिसि बहूइं जोगणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं आणयपाणयनाम दुवे कप्पा पन्नत्ता पाईणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिण्णा अद्भुचंदसंठाणसंठिया अनिमाली इंगालरासिप्पभा' इत्यादि सनत्कुमारवत्, नवरं 'तत्थ णं आणयपाणयदेवानं चत्वारि विमाणावाससया भयंतीति मक्खाय'मिति चकन्धं, अवतंसकाः अशोकावतंसकः सप्तपर्णवतंसकः चम्पकावतंसकः पूतावतंसकः मध्ये प्राणतावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'च-

३ प्रतिपत्तौ
वैसा०
उद्देशः १
देवलोक-
पर्यस्थि-
त्यादि
सू० २०८

॥ ३९२ ॥

उष्टं विमाणावाससयाणं वीसाए सामाणियसाहस्सीणं असीए आयरक्खदेवसाहस्सीणं' तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि अर्द्धतीयानि
 देवशतानि मध्यमिकायां पञ्च देवशतानि बाह्यायामेकं देवसहस्रं, तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानामर्द्धकोनविंशतिः सागरोपमाणि
 पञ्च पत्त्योपमानि स्थितिः मध्यमिकायामर्द्धकोनविंशतिः सागरोपमानि चत्वारि च पत्त्योपमानि बाह्यायामर्द्धकोनविंशतिः सागरो-
 पमानि त्रीणि च पत्त्योपमानि शेषं पूर्ववत् ॥ 'कहि णं भंते! आरणअञ्जुयानामं दुवे कप्पा पणत्ता? कहि णं भंते! आरणअञ्जु-
 यगा देवा परिवसंति?, गोयमा! आणयपाणयाणं कप्पाणं उवारिं सपक्खं सपडिदिसिं बहूइं जोयणाइं जाव उप्पइत्ता एत्थ णं आरण-
 अञ्जुयानामं दुवे कप्पा पन्नत्ता पाईणपडीणायया उदीणदाहिणविच्छिण्णा अद्धचंदसंठाणसंठिया अच्चिमाली इंगालरासिण्णामा'
 इत्यादि पूर्ववत्, नवरसर्द्धचन्द्रसंस्थानसंस्थितत्वं प्रत्येकापेक्षया मेरोर्दक्षिणोत्तरप्रविभागेनावस्थानात्, समुदितौ तु परिपूर्णचन्द्रसंस्थानौ
 द्रष्टव्यौ, तथा त्रीणि विमानावासशतानि वक्तव्यानि, अवतंसका इमे—अशोकावतंसकः स्फटिकावतंसकः रजतावतंसकः जातरूपाव-
 तंसकः मध्येऽच्युतावतंसकः, आधिपत्यचिन्तायां 'तिण्हं विमाणावाससयाणं दसण्हं सामाणियसाहस्सीणं चत्तालीसाए आयरक्खदेव-
 साहस्सीणं' तथा चात्र विमानावाससङ्ग्रहणिगाथे—“वत्तीस १ दुवावीसा २ वारस ३ अट्ट ४ चउरो सयसहस्सा ५ । पन्ना ६
 चत्तालीसा ७ छच्च सहस्सा सहस्सारे ८ ॥ १ ॥ आणयपाणयकप्पे चत्तारि सयाऽऽरण्णुए त्तिन्नि । सत्त विमाणसयाइं चउसुवि एएसु
 कप्पेसु ॥ २ ॥” सामानिकसङ्ग्रहणिगाथा—“चउरासीई असीई. वावत्तरि सत्तरी य सट्टी य । पण्णा चत्तालीसा तीसा वीसा दस
 सहस्सा ॥ १ ॥” तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि पञ्चविंशं देवशतं मध्यमिकायामर्द्धतीयानि देवशतानि बाह्यायां पञ्च देवशतानि,
 तथाऽभ्यन्तरिकायां पर्पदि देवानामेकविंशतिः सागरोपमानि सप्त चं पत्त्योपमानि मध्यमिकायां पर्पदि एकविंशतिः सागरोपमाणि

पद् च पत्योपमानि वाथायामेकविंशतिः सागरोपमाणि पश्च पत्योपमानि, शेषं पूर्वपत् ॥ 'कहि णं भंते! हेट्टिमगेवेज्जागणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! हेट्टिमगेवेज्जागा देवा परिवसंति?', गोयमा! आरणअणुयाणं कप्पणं उवरिं सपक्खं सपडिद्विसिं बहूइं जोयणाइं जाव उडुं दूरं उप्पत्ता एत्थ णं हेट्टिमगेवेज्जागणं देवाणं तओ हेट्टिमगेवेज्जाविमाणा पणत्ता पाईणपडीणायया उदीणया-
द्विणविच्छिण्णा पडिपुण्णचंदसंठाणसंठिता अग्निगाली भासरासिवण्णागा असंखेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ आयागवित्खंभेणं असं-
खेज्जाओ जोयणकोडाकोडीओ परित्खेयेण सन्नत्तरयणागया अच्छा जाव पडिरूया, तत्थ णं हेट्टिमगेवेज्जागणं देवाणं एत्कारसुत्तरे
गेविज्जाविमाणावारासए पन्नत्ते, ते णं विमाणा अच्छा जाव पडिरूया, तत्थ णं हेट्टिमगेवेज्जागा देवा परिवसंति' पाठसिद्धं, 'सव्वे
सगद्धिया' इत्यादि सर्वे-निरवशेषाः समा ऋद्धिर्येषां ते समद्धिकाः; एवं सर्वे समद्युतिकाः सर्वे समबलाः सर्वे समयशसः सर्वे स-
मासुभागाः सर्वे रामसौख्याः, अनिन्द्रा-न विद्यते इन्द्रः-अधिपतिर्येषां ते अनिन्द्राः, अप्रेपा-न विद्यते प्रेपा-प्रेष्यत्वं येषां ते अ-
प्रेपाः, न विद्यते पुरोदितः-शान्तिकर्मकारी येषामशान्तेरभावात्ते अपुरोदिताः; किरूपाः पुगखे? इत्याह-अहभिन्द्रा नाम ते देवगणाः
प्रज्ञप्ताः हे श्रमण! हे आयुष्मन्! ॥ एवं गध्यगमैवेयकसूत्रपुपरितनमैवेयकसूत्रमपि भावनीयं, नवरभियं विमानसङ्ख्यासङ्गहणिः-
'एक्कासुत्तरं हिट्टिमेसु १११ ससुत्तरं च मज्झिमए १०७ । सयगेणं उवरिमए १०० पंचेव अणुत्तरविमाणा ५ ॥ १ ॥' 'कहि णं
भंते! अणुत्तरोववाइयाणं देवाणं विमाणा पन्नत्ता? कहि णं भंते! अणुत्तरोववाइया देवा परिवसंति?, गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए
पुढवीए यहुससरमणिज्जाओ भूमिभागाओ उडुं चंदिमसूरगहगणनक्खत्तारारूवाणं बहूणि जोयणाइं बहूणि जोयणसयाणि जाव बहूइंओ
जोयणकोडाकोडीओ उडुं दूरं उप्पत्ता सोहम्मीसाणसणंकुमारमाहिदंबंमलोगलंतगसुक्खसहस्सारआणयपणयआरणअणुयकप्पे त्तिमि

य अट्टारसुत्तरे गेवेज्जगविमाणणावाससए वीइवइत्ता तेण परं दूरं गया नीरया निम्मला वित्तिमिरा विसुद्धा पंचदिसि पंच अणुत्तरा महइ-
 महालया विमाणा पन्नत्ता, तंजहा—विजये वैजयंते जयंते अपराजिते सब्वट्टसिद्धे’ इदं पाठसिद्धं, नवरं ‘त्तिन्नि अट्टारसुत्तरे’ इति
 त्रीणि अष्टादशोत्तराणि विमानावांसशतानि, तत्रैकादशोत्तरं शतमधस्तनत्रैवेयकप्रस्तटेपु सप्तोत्तरं शतं मध्यमत्रैवेयकेषु परिपूर्णं शत-
 सुपरितनत्रैवेयकप्रस्तटेपु, सर्वसङ्ख्यया भवन्ति त्रीणि अष्टादशोत्तराणि, ‘नीरजांसि’ आगन्तुकरजोविरहात् ‘निर्मलानि’ स्वामाविक-
 मलाभावात् ‘वित्तिमिराणि’ रत्नप्रभावितानप्रभावेन सर्वासु दिक्षु विदिक्षु चापहततमस्काण्डत्वात् ‘विशुद्धानि’ कचिदपि कलङ्कलेश-
 स्थाप्यसम्भवात्, ‘पंचदिसि’ इति पञ्च पूर्वदक्षिणापरोत्तरमध्यमरूपा दिशः समाहताः पञ्चदिक् तस्मिन्, तत्र पूर्वस्यां दिशि विजयं
 दक्षिणस्यां वैजयन्तं पश्चिमायां जयन्तं उत्तरस्यामपराजितं मध्ये सर्वार्थसिद्धम्, ‘ते णं विमाणा’ इत्यादि पूर्ववत् यावत् ‘अहमिंदा
 नामं ते देवगणा पन्नत्ता समणाउसो’ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां चतुर्थप्रतिपत्तौ वैमानिकाधिकारे प्रथमो
 वैमानिकोद्देशकः समाप्तः ॥

सम्प्रति द्वितीयो वक्तव्यस्तत्रेदं सूत्रम्—

सोहस्मीसाणेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किंपइट्टिया पणत्ता?, गोयमा! घणोदहिपइट्टिया ।
 सणंकुमारमार्हिंदेसु कप्पेसु विमाणपुढवी किंपइट्टिया पणत्ता?, गोयमा! घणवायपइट्टिया
 पणत्ता । बंभलोए णं भंते! कप्पे विमाणपुढवीणं पुच्छा, घणवायपइट्टिया पणत्ता । लंतए णं
 भंते! पुच्छा, गोयमा! तडुभयपइट्टिया । महासुक्कसहसारेसुवि तडुभयपइट्टिया । आणय जाव

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ३९४ ॥

अञ्जुएसु णं भंते! कप्पेसु पुच्छा, ओवासंतरपइट्ठिया । गेवज्जविमाणपुढवीणं पुच्छा, गोयमा!
ओवासंतरपइट्ठिया । अणुत्तरोववाइयपुच्छा ओवासंतरपइट्ठिया ॥ (सू० २०९)

‘सोहम्मीसाणेसु णं भंते’ इत्यादि, सौधर्मेशानयोः, सूत्रे द्विवचनेऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात्, उक्तञ्च—“बहुवचनेण दुवयणं छट्टिविभत्तीएँ भन्नइ चउत्थी । जह हत्था तह पाया नमोऽत्थु देवाहिदेवाणं ॥ १ ॥” [बहुवचनेन द्विवचनं पष्ठीविभक्त्या भण्यते च-
तुर्थी । यथा हस्तौ तथा पादौ नमोऽस्तु देवाधिदेवेभ्यः ॥ १ ॥] भदन्त ! कल्पयोर्विमानपृथिवी ‘किंप्रतिष्ठिता’ कस्मिन् प्रतिष्ठिता
—किमाश्रया किमाधारेत्यर्थः प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! घनोदधिप्रतिष्ठिता प्रज्ञप्ता, एवं सनत्कुमारमाहेन्द्रेषु घनवातप्रतिष्ठिता,
ब्रह्मलोकेऽपि घनवातप्रतिष्ठिता, लान्तके ‘तदुभयप्रतिष्ठिता’ घनोदधियनवातप्रतिष्ठिता, महाशुक्रसहस्रारयोरपि तदुभयप्रतिष्ठिता,
आनतप्राणतारणाच्युतेष्ववकाशान्तरप्रतिष्ठिता—आकाशप्रतिष्ठिता, एवं त्रैवेयकविमानपृथिवी अनुत्तरविमानपृथिवी च, उक्तञ्च—
‘घणोदहिपइट्ठणाण सुरभवणा दोसु होंति कप्पेसु । तिसु नायपइट्ठणा तदुभयपइट्ठिया तीसु ॥ १ ॥ तेण परं उवरिमगा आगासं-
तरपइट्ठिया सन्वे । एस पइट्ठणविही उडुं लोण विमाणणं ॥ २ ॥’ अधुना पृथिवीबाहल्यप्रतिपादनार्थमाह—

सोहम्मीसाणकप्पेसु विमाणपुढवी केवइयं वाहल्लेणं पणत्ता?, गोयमा! सत्तावीसं जोयण-
सयाइं वाहल्लेणं पणत्ता, एवं पुच्छा, सणकुमारमाहिंदेसु छब्बीसं जोयणसयाइं । वंभलंतए
पंचवीसं । महासुक्कसहस्सारेसु चउवीसं । आणयपाणयारणाञ्जुएसु तेवीसं सयाइं । गेवज्जवि-
माणपुढवी चावीसं । अणुत्तरविमाणपुढवी एकवीसं जोयणसयाइं वाहल्लेणं ॥ (सू० २१०)

३ प्रतिपत्त-
वैमा०
उर्वेशः १
विमाना-
धारः
सू० २०९
विमानपृ-
थ्वीबाहल्-
सू० २१०

॥ ३९४ ॥

सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केवइयं उहुं उच्चत्तेणं ? गोयमा ! पंच जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं । सणंकुमारमाहिंदेसु छजोयणसयाइं, बंभलंतएसु सत्ता, महासुक्कसहस्सारेसु अहुं, आपणयपाणएसु ४ नव गेवेज्जविमाणाणं भंते ! केवइयं उहुं उहुं, दस जोयणसयाइं, अणुत्तर-विमाणाणं एक्कारस जोयणसयाइं उहुं उच्चत्तेणं ॥ (सू० २११) सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा किंसंठिया पणत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तंजहा-आवलियापविट्ठा बाहिरा य, तत्थ णं जे ते आवलियापविट्ठा ते तिविहा पणत्ता, तंजहा-वट्ठा तंसा चउरंसा, तत्थ णं जे ते आवलियबाहिरा ते णं णाणासंठिया पणत्ता, एवं जाव गेविज्जविमाणा, अणुत्तरोववाइ-यविमाणा दुविहा पणत्ता, तंजहा-वट्ठे य तंसा य ॥ (सू० २१२) सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु विमाणा केवतियं आयामविक्खंभेणं केवतियं परिक्खेवेणं पणत्ता ?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तंजहा-संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य, जहा णरगा तथा जाव अणुत्तरोववा-तिया संखेज्जवित्थडा य असंखेज्जवित्थडा य, तत्थ णं जे से संखेज्जवित्थडे से जंबुद्धीवप्पमाणे अ-संखेज्जवित्थडा असंखेज्जाइं जोयणसयाइं जाव परिक्खेवेणं पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! विमाणा कतिवणा पन्नत्ता ?, गोयमा ! पंचवणा पणत्ता, तंजहा—किण्हा नीला लोहिद्या हा-लिद्धा सुक्किट्ठा, सणंकुमारमाहिंदेसु चउवणा नीला जाव सुक्किट्ठा, बंभलोगलंतएसुवि तिवण्णा

लोहिया जाव सुक्खिळा, महासुक्खसहसारेसु हुचण्णा—हालिहा य सुक्खिळा य, आणयपाणता-
रणच्चुएसु सुक्खिळा, गेविज्जविमाणा सुक्खिळा, अणुत्तरोववातियविमाणा परमसुक्खिळा वण्णेणं
पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केरिसया पभाए पणत्ता?, गोयमा! णि-
च्चालोआ णिच्चुज्जोया सयं पभाए पणत्ता जाव अणुत्तरोववातियविमाणा णिच्चालोआ णिच्चु-
ज्जोता सयं पभाए पणत्ता ॥ सोधम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु विमाणा केरिसया गंधेणं पणत्ता?,
गोयमा! से जहा नामए—कोट्टपुडाण वा जाव गंधेणं पणत्ता, एवं जाव एत्तो इट्ठयरागा चैव
जाव अणुत्तरविमाणा ॥ सोहम्मीसाणेसु विमाणा केरिसया फासेणं पणत्ता?, से जहा णा-
मए—आइणेति वा रूतेति वा सव्वो फासो भाणियव्वो जाव अणुत्तरोववातियविमाणा ॥
सोहम्मीसाणेसु णं भंते! (कप्पेसु) विमाणा केमहलिया पणत्ता?, गोयमा! अयणं जंबु-
द्वीवे २ सव्वदीवससुद्धानं सो चैव गमो जाव छम्मासे वीइवएज्जा जाव अत्थेगतिया विमाणा-
वासा नो वीइवएज्जा जाव अणुत्तरोववातियविमाणा अत्थेगतियं विमाणं वीतिवएज्जा अत्थे-
गतिए नो वीइवएज्जा ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! विमाणा किंमया पणत्ता?, गोयमा! सव्व-
रयणामया पणत्ता, तत्थ णं बहवे जीवा य पोगगला य वक्कमंति विउक्कमंति चयंति उवचयंति,
सासया णं ते विमाणा दव्वट्ठयाए जाव फासपज्जेवेहिं असासता जाव अणुत्तरोववातिया वि-

माणा ॥ सोहम्मीसाणेसु णं देवा कओहिंतो उववज्जंति?, उववातो नेयव्वो जहा वक्कंतीए तिरि-
 यमणुएसु पंचेदिएसु संसुच्छिमवज्जिएसु, उववाओ वक्कंतीगमेणं जाव अणुत्तरो० ॥ सोहम्मीसा-
 णेसु देवा एगसमएणं केवतिया उववज्जंति?, गोयमा! जहन्नेणं एक्को वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं
 संखेज्जा वा असंखेज्जा वा उववज्जंति, एवं जाव सहस्सारे, आणतादी गेवेज्जा अणुत्तरा य एक्को
 वा दो वा तिण्णि वा उक्कोसेणं संखेज्जा वा उववज्जंति ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! देवा समए
 २ अवहीरमाणा २ केवतिएणं कालेणं अवहिया सिया?, गोयमा! तेणं असंखेज्जा समए २ अव-
 हीरमाणा २ असंखेज्जाहिं उस्सप्पिणीहिं अवहीरंति नो चेव णं अवहिया सिया जाव सह-
 स्सारे, आणतादिगेसु चउसुचि, गेवेजेसु अणुत्तरेसु य समए जाव केवतिकालेणं अव-
 हिया सिया?, गोयमा! ते णं असंखेज्जा समए २ अवहीरमाणा पलिओवमस्स असंखेज्जति-
 भागमेत्तेणं अवहीरंति, नो चेव णं अवहिया सिया ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवाणं
 केमहालया सरीरोगाहणा पणत्ता?, गोयमा! दुविहा सरीरा पणत्ता, तंजहा—भवधार-
 णिज्जा य उत्तरवेउव्विया य, तत्थ णं जे से भवधारणिज्जे से जहन्नेणं अंगुलस्स असंखेज्जति-
 भागो उक्कोसेणं सत्त रयणीओ, तत्थ णं जे से उत्तरवेउव्विए से जहण्णेणं अंगुलस संखेज्ज-
 तिभागो उक्कोसेणं जोयणसतसहस्सं, एवं एक्केक्का ओसारेत्ताणं जाव अणुत्तराणं एक्का रयणी,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ३९६ ॥

गेविज्जणुत्तराणं एगे भवधारणिज्जे सरिरे उत्तरवेडव्विया नत्थि ॥ (सू० २१३) सोहम्मसीसा-
णेसु णं देवाणं सरिीरगा किंसंघयणी पणत्ता?, गोयमा! छण्हं संघयणाणं असंघयणी प-
णत्ता?, नेवट्टि नेव छिरा नवि प्हारू णेव संघयणमत्थि, जे पोगला इट्ठा कंता जाव ते तेसिं
संघातत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववात्तिया ॥ सोहम्मसीसाणेसु देवाणं सरिीरगा किंसंठिता
पणत्ता?, गोयमा! दुविहा सरिीरा—भवधारणिजा य उत्तरवेडव्विया य, तत्थ णं जे ते भव-
धारणिजा ते समचउरंसंठाणसंठिता पणत्ता, तत्थ णं जे ते उत्तरवेडव्विया ते णाणासंठाण-
संठिया पणत्ता जाव अच्चुओ, अवेडव्विया गेविज्जणुत्तरा, भवधारणिजा समचउरंसंठाणसं-
ठिता उत्तरवेडव्विया णत्थि ॥ (सू० २१४) सोहम्मसीसाणेसु देवा केरिसया वण्णेणं पन्नत्ता?,
गोयमा! कणगत्तायत्ताभा वण्णेणं पणत्ता । सणंकुमारमाहिंदेसु णं पउमपम्हगोरा वण्णेणं
पणत्ता । बंभलोणे णं भंते! गोयमा! अल्लमधुगवण्णाभा वण्णेणं पणत्ता, एवं जाव गेवेज्जा,
अणुत्तरोववात्तिया परमसुक्खिहा वण्णेणं पन्नत्ता ॥ सोहम्मसीसाणेसु णं भंते! कप्पेसु देवाणं सरिी-
रगा केरिसया गंधेणं पणत्ता?, गोयमा! से जहा णामए—कोट्टुपुडाण वा तदेव सन्वं जाव
अणानंतरता चेव गंधेणं पणत्ता जाव अणुत्तरोववाइया ॥ सोहम्मसीसाणेसु देवाणं सरिीरगा के-
रिसया फासेणं पणत्ता?, गोयमा! थिरमउयणिद्धसुकुमालच्छथिफासेणं पणत्ता, एवं जाव अ-

३ प्रतिपत्तौ
वैशा०
उद्देशः १
संहनन-
संस्थाने
सू० २१४
देववर्णादि
सू० २१५

॥ ३९६ ॥

शुत्तरोववातिया ॥ सोहम्मीसाणदेवाणं करिसगा पुग्गला उस्सासत्ताए परिणमंति?, गोयसा!
 जे पोग्गला इट्ठा कंता जाव ते तेसिं उस्सासत्ताए परिणमंति जाव अणुत्तरोववातिया, एवं आ-
 हारत्ताएवि जाव अणुत्तरोववातिया ॥ सोहम्मीसाणदेवाणं कति लेस्साओ पणत्ताओ?, गो-
 यसा! एगा तेउलेस्सा पणत्ता । सणकुमारमाहिंदेसु. एगा पम्हलेस्सा, एवं बंभलोगेवि पम्हा,
 सेसेसु एक्का सुक्कलेस्सा, अणुत्तरोववातियाणं एक्का परमसुक्कलेस्सा ॥ सोहम्मीसाणदेवा किं स-
 म्मदिट्ठी मिच्छादिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी?, तिण्णिवि, जाव अंतिमगेवज्जा देवा सम्मदिट्ठीवि
 मिच्छादिट्ठीवि सम्मामिच्छादिट्ठीवि, अणुत्तरोववातिया सम्मदिट्ठी णो मिच्छादिट्ठी णो स-
 म्मामिच्छादिट्ठी ॥ सोहम्मीसाणा किं णाणी अण्णाणी?, गोयसा! दोवि, तिण्णि णाणा तिण्णि
 अण्णाणा णियमा जाव गेवज्जा, अणुत्तरोववातिया नाणी नो अण्णाणी तिण्णि णाणा णियमा ।
 तिविधे जोगे दुविहे उवयोगे सव्वेसिं जाव अणुत्तरा ॥ (सू० २१५)

‘सोहम्मीसाणेसु ण’मित्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्विमानपृथ्वी ‘कियत्’ किंप्रमाणा बाहल्येन प्रज्ञप्ता?, गौतम!
 सप्तविंशतियोजनशतानि बाहल्येन प्रज्ञप्ता, एवं शेषसूत्राण्यपि भावनीयाति, नवरं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः पष्ट्विंशतियोजनशतानि
 चकन्यानि, ब्रह्मलोकलान्तकयोः पञ्चविंशतिः, महाशुकसहस्रारयोश्चतुर्विंशतिः, आनतप्राणतारणाच्युतकल्पेषु त्रयोविंशतिः, त्रैवेयकेषु
 द्वाविंशतिः, अनुत्तरविमानेष्वैकविंशतियोजनशतानि ॥ सम्प्रति विमानानामुच्चैस्त्वपरिमाणं प्रतिपिपादयिपुराह—‘सोहम्मीसाणेसु

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलबगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३९७ ॥

णं भंते !' इत्यादि, इह विमानं महानगरकल्पं तस्य चोपरि वनखण्डप्राकाराः प्रासादादयः, तत्र पूर्वेण सूत्रकदम्बकेन विमानपृथिवीबाह-
ल्यमुक्तं, अनेन प्रासादापेक्षया उच्चलुच्यत इति गर्भः, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि कियद् ऊर्ध्वशुश्रूषेस्त्वेन प्रज्ञप्तानि ?,
भगवानाह—गौतम ! पञ्च योजनशतानि ऊर्ध्वशुश्रूषेस्त्वेन प्रज्ञप्तानि, मूलप्रासादादीनां तत्र पञ्चयोजनशतोच्छ्रयप्रमाणत्वात्, एवं शेष-
सूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोः षड् योजनशतानि वक्तव्यानि, ब्रह्मलोकलान्तकयोः सप्त योजनशतानि, महा-
शुकसहस्रारयोरष्टौ योजनशतानि, आनतप्राणतारणाच्युतेषु कल्पेषु नव योजनशतानि, त्रैवेयकेषु दश योजनशतानि, अनुत्तरेष्वेकादश
योजनशतानि, सर्वत्रापि विमानानि बाह्येष्वलमीलनेन द्वात्रिंशद्योजनशतानि, उपर्युपरि बाणसु(ल्यहानिवदु)शैस्त्वस्य वृद्धिभावात्,
उक्तञ्च—“सत्तावीससयाइं आदिमकल्पेषु पुढविवाहलं । एकैकहाणि सेसे दुदुगे य दुगे चउफ य ॥ १ ॥ पंचसउचत्तेणं आदिमकल्पेषु
होति य विमाणा । एकैकदुडुि सेसे दु दुगे य दुगे चउफे य ॥२॥ गेवेज्जणुत्तरेसु एसेव कमो उ हाणिदुडुीए । एकैकंसि विमाणा दोन्निवि
सिलिया उ बत्तीसं ॥ ३ ॥” [सप्तविंशतिः शतानि आद्यकल्पयोः पृथ्वीबाहस्यं । एकैकहानिः शेषेषु द्वयोर्द्वयोर्द्वयोश्चतुके च ॥ १ ॥
ऊर्ध्वेष्वेतेन पञ्च शतानि आद्यकल्पयोर्भवन्ति विमानानि । एकैकदृष्टिः शेषेषु द्वयोर्द्वयोश्च द्विके चतुके च ॥ २ ॥ त्रैवेयकानु-
त्तरोरेप एव क्रमो हानिदृष्टयोः । एकैकसिन् विमानानि द्वावपि मीलयित्वा द्वात्रिंशच्छतानि ॥ ३ ॥] सम्प्रति संस्थाननिरूप-
णार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेसु णं भंते !' इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि किंसंस्थितानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—
गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—आवलिकाप्रविष्टानि आवलिकावाहानि च, तत्रावलिकाप्रविष्टानि नाम यानि पूर्वोदेषु चतस्रसु
विधु श्रेण्या व्यवस्थितानि, यानि पुनरावलिकाप्रविष्टानां प्राङ्गणप्रदेशे कुसुमप्रकर इव यतस्ततो विप्रकीर्णानि तान्यावलिकावाहानि,

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०
उद्देशः ३
संहनन-
संस्थाने
सू० २१४
देववर्णादिं
सू० २१५

॥ ३९७ ॥

तानि पुष्पावकीर्णानि नित्युच्यन्ते, पुष्पाणीव इतस्ततोऽवकीर्णानि-विप्रकीर्णानि पुष्पावकीर्णानि इति व्युत्पत्तिः, तानि च मध्यवर्त्तिनो
 विमानेन्द्रस्य दक्षिणतोऽपरत उत्तरतश्च विद्यन्ते न तु पूर्वसां दिशि, उक्तञ्च—‘पुष्पावकिण्णगा पुण दाहिणतो पच्छिमेण उत्तरतो ।
 पुब्बेण विमाणेदस्स नत्थि पुष्पावकिण्णा उ ॥ १ ॥’ ‘तस्य ण’मित्यादि, तत्रावलिकाप्रविष्टाऽवलिकाबाह्येषु मध्ये यानि तानि आव-
 लिकाप्रविष्टानि तानि त्रिविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-दृत्तानि त्र्यस्त्राणि चतुरस्त्राणि, इहावलिकाप्रविष्टानि प्रतिप्रस्तं विमानेन्द्रकस्य
 पूर्वदक्षिणापरोत्तररूपसु चतसृषु दिक्षु श्रेण्या व्यवस्थितानि, विमानेन्द्रकश्च सर्वोऽपि दृत्तः, ततः पार्श्वदृत्तीनि चतसृष्वपि दिक्षु त्र्य-
 स्त्राणि, तेषां पृष्ठतश्चतसृष्वपि दिक्षु चतुरस्त्राणि, तेषां पृष्ठतो दृत्तानि, ततोऽपि भूयोऽपि त्र्यस्त्राणि ततोऽपि चतुरस्त्राणीत्येवमावलिक-
 कापर्यन्तः, तत्र त्रिविधान्येवावलिकाप्रविष्टानि ॥ ‘तस्य ण’मित्यादि, तत्र यानि आवलिकाबाह्यानि तानि नानासंस्थानसंस्थितानि
 प्रज्ञप्तानि, तथाहि-कानिचिन्नद्यावर्तीकाराणि कानिचित्स्वस्तिकाकाराणि कानिचित् खन्नाकाराणीत्यादि, उक्तञ्च—‘आवलियासु
 विमाणा वट्ठा तंसा तहेव चउरंसा । पुष्पावकिण्णगा पुण अणेगविहरूवसंठाणा ॥ १ ॥’ एवं तावद्वाच्यं यावद् भ्रैवेयकविमानानि,
 तान्येव यावदावलिकाप्रविष्टानामावलिकाबाह्यानां च भावात्, परत आवलिकाप्रविष्टान्येव, तथा चाह—‘अणुत्तरविमाणा णं भंते !
 विमाणा किंसंठिया पन्नत्ता ?’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं, भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—‘वट्टे य तंसा य,’ मध्यवर्त्तिसर्वार्थसि-
 द्धाख्यं विमानं दृत्तं, शेषाणि विजयादीनि चत्वार्यपि त्र्यस्त्राणि, उक्तञ्च—‘एगं वट्टं तंसा चउरो य अणुत्तरविमाणा ।’ ॥ अधुनाऽऽयामवि-
 ष्कम्भादिपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेसु णं भंते !’ इत्यादि, सौधमेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि कियद् आयामवि-
 ष्कम्भेन कियत्परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि विमानानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—सख्येयविस्तृतान्यसख्येयविस्तृतानि च,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३९८ ॥

तत्र यानि तानि सङ्क्षेपविरुद्धानि सङ्क्षेपयानि योजनसहस्राण्यसङ्क्षेपेण, तत्र यानि तान्यसङ्क्षेपविरुद्धानि असङ्क्षेपयानि योजनसहस्राण्यसङ्क्षेपेण, एवं तावद्वाच्यं यावद् प्रवेय-
कविमानानि, तानि यावत् सङ्क्षेपविरुद्धानामसङ्क्षेपयानि भावान् न तु परतः, तथा चाह—‘अणुत्तरविमाणे णं भंते।
केवइयं आयामविवर्धेण’मित्यादि प्रअसूत्रं सुगमं, भगवानाह—द्विगियानि प्रसप्तानि, तद्यथा—सङ्क्षेपविरुद्धानि असङ्क्षेपयानि असङ्क्षेपेण, एवं तावद्वाच्यं यावद् प्रवेय-
सर्वार्थसिद्धं सङ्क्षेपविरुद्धानां शेषाण्यसङ्क्षेपविरुद्धानीति भावः, तत्र यत्तत्सङ्क्षेपविरुद्धानां तत्र एकं योजनशतसहस्रमायामसङ्क्षेपेण त्रीणि
योजनशतसहस्राणि षोडश सहस्राणि द्वे शते सप्तविंशत्यधिके योजनानां क्रोशत्रिरुमष्टाविंशं यनुःशतं त्रयोदशशुलानि एहमद्धांशुल-
मिति परिक्षेपेण, तत्र यानि तान्यसङ्क्षेपविरुद्धानि तान्यसङ्क्षेपयानि योजनसहस्राण्यसङ्क्षेपेण असङ्क्षेपयानि योजनसहस्राणि
परिक्षेपेण प्रज्ञप्तानि ॥ सम्प्रति वर्णप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेसु णं भंते!’ इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त! कल्पयोर्विमा-
नानि कतिवर्णानि प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! पथवर्णानि, तद्यथा—कृष्णानि नीलानि लोहितानि हारिद्राणि शुष्णानि, एवं
शेषसूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं सनत्कुमारगाण्डेन्द्रयोश्चतुर्वर्णानि कृष्णवर्णोभावात्, ब्रह्मलोकान्तकयोस्त्रिवर्णानि कृष्णनीलवर्णोभा-
वात्, महाशुक्रसहस्राद्योर्द्विवर्णानि कृष्णनीलहारिद्रवर्णोभावात्, आनतप्राणतारणान्युतकल्पेषु एकर्णानि, शुक्लवर्णस्यैकस्य भावात्,
प्रेत्रेयकथिमानानि अनुत्तरविमानानि च परमशुष्णानि, उक्तं च—‘सोहम्नि पंचवर्णा एकर्णानि च जा सहस्रारे । दो दो तुष्ठा
कप्पा तेण परं पुंडरीयाइं ॥ १ ॥’ सम्प्रति प्रभाप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेसु णं भित्थादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त! कल्पयो-
र्विमानानि कीदृशानि प्रभया प्रज्ञप्तानि?, कीदृशी तेषां प्रभा प्रज्ञप्तेति भावः, भगवानाह—गौतम! प्रभया प्रज्ञप्तानि ‘नित्यालोकानि’

॥ ३९८ ॥

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०
उद्देशः १
संहनन-
संस्थाने
सू० २१४
देववर्णीदि
सू० २१५

नित्यालोको-दर्शनं दृश्यमानता येषां तानि-नित्यालोकानि न तु ज्ञानुचिदपि तमसाऽऽश्रीयन्त इति भावः, कथं नित्यालोकानि ? इति हेतुद्वारेण विशेषणमाह—नित्योद्द्योतानि, 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो-दर्शन-मिति हेतोः प्रथमा, ततोऽयमर्थः—यस्मान्नित्यं—सततसप्रतिघट्टद्योतो—दीप्यमानता येषां तानि(तथा)ततो नित्यालोकानि, सततमुद्द्योतमानता च परसापेक्षाऽपि संभाष्येत यथा मेरोः स्फटिककाण्डस्य सूर्यरश्मिसस्र्पकैवः, तत आह—स्वयंप्रभाणि स्वयं सूर्यादिप्रभावत् वेदीप्यमानता येषां तानि तथा, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरविमानानि ॥ सम्प्रति गन्धप्रतिपादनार्थमाह—'सोहस्मीसाणेषु णं भंते !' इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भवन्त ! कल्पयोर्विमानानि कीदृशानि गन्धेन प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! 'से जहानामए कोट्टपुडाण वा चंपकपुडाण वा दमणगपुडाण वा कुंकुमपुडाण वा चंदणपुडाण वा वसीरपुडाण वा मरुयापुडाण वा जाईपुडाण वा जूहियापुडाण वा मल्लियापुडाण वा प्हाणमज्जियापुडाण वा केयइपुडाण वा पाडलिपुडाण वा नोमालियापुडाण वा वासपुडाण वा कप्पूरपुडाण वा अणुवायंसि उन्निभज्जमाणण वा कुट्टिज्जमाणण वा रुविल्लमाणण वा उक्कीरिज्जमाणण वा विक्खरिज्जमाणण वा परिमुज्जमाणण वा परिभाइज्जमाणण वा भंडाओ वा भंडं साहरिज्जमाणण वा ओराला मणुणा मणहरा धाणमणनिव्वुइकरा सन्वतो संसंता गंधा अभिनिरसरंति, भवे एयारूवे सिया ?, नो इण्ठे सम्ढे, ते णं विमाणा एत्तो इट्टतरा चैव कंततरा चैव मणुन्नतरा चैव मणामतरा चैव गंधेणं पणत्ता' अस्य व्याख्या पूर्ववत्, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरविमानानि ॥ सम्प्रति स्पर्शप्रतिपादनार्थमाह—'सोहस्मीसाणेषु णं'मित्यादि, सौधर्मेशानयोर्भवन्त ! कल्पयोर्विमानानि कीदृशानि स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! 'से जहानामए अइणेइ वा रूतेइ वा दूरेइ वा नवणीएइ वा इंसगन्भत्तूरीइ वा सिरीसकुमुमनिचए वा पवालकुमुसपचरासीइ वा, भवे एयारूवे ?, नो इण्ठे सम्ढे, ते णं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ३९९ ॥

विमाणा इत्तो इदतरा चैव कंततरा चैव मणुन्नतरा चैव मणामतरा चैव फासेणं पणत्ता' इति पूर्ववत्, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरविमानानि ॥ सम्प्रति महत्त्वप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु' इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि 'किमहान्ति' किंप्रमाणमहत्त्वानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! 'अयणं जंबुद्वीवे दीवे' इत्यादि जम्बूद्वीपवाक्यं परिपूर्णमेवं द्रष्टव्यं 'सर्व्वदीवसमुदाणं सर्व्वभंतराए सर्व्वबुद्धाए वट्टे तेष्सापूसंठाणसंठिते वट्टे पुक्खरकणियासंठाणसंठिए वट्टे पड्डियुण्णचंदसंठाणसंठिए एकं जोयणसयसहस्सं आयामक्खिवंभेणं तिन्नि य जोयणसयसहस्सा सोलस सहस्सा दो य सया सत्तावीसा तिन्नि य कोसे अट्टावीसं धणुसयं तेरस य अंगुलाइं अद्धंगुलं किंचिविसेसाहिए परिक्खेवेणं पन्नत्ते' इदं च पूर्व्ववद् भावनीयं, देवो नाम महर्द्धिको यावन्महाभागः यावत्करणत् महाद्युतिक इत्यादिपरिग्रहः, 'जाव इणामेव' 'इणामेवे'ति यावदिदानीमेव, अनेन चण्डिकात्रयाजुकरणपुरस्सरमत्यन्तं कालस्तोकत्वं इति कृत्वा केवलकल्पं—परिपूर्णं जम्बूद्वीपं द्वीपं त्रिभिररसरोनिपातैः—तिसृभिश्चण्डिकाभिरित्यर्थः त्रिसप्तकृत्वः—एकविंशतिवारान् 'अनुपरिवर्त्त्य' प्रादक्षिण्येन परिभ्रम्य 'हव्वं' शीघ्रमागच्छेत् 'से णं देवे' इत्यादि, स देवस्तथा सकलदेवजनप्रसिद्धया पूर्व्वदृष्टान्तभावितया 'उत्कृष्टया' अतिशयिन्या 'बुरियाए चवलाए चंडाए सिग्घाए उद्धुयाए जवणाए छेयाए' अमीषां पदानां व्याख्यानं पूर्व्ववत्, 'दिव्वया' देवगत्या व्यतिव्रजन् यावदेकाहं वा द्व्यहं वा एत्कर्पतः पण्मासान् व्यतिव्रजन् तत्रास्त्येककं विमानं यद् व्यतिव्रजेत् अस्येककं विमानं यन्न व्यतिव्रजेत्, 'एवंमहालिया णं' एतावंति महान्ति गौतम ! विमानानि प्रज्ञप्तानि, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरविमानानि ॥ 'सोहम्मीसाणेसु णं'मित्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्विमानानि किमयानि प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! 'सर्वात्मना रत्नमयानि अच्छानि यावत्प्रतिरूपणि । 'तत्थ णं-

३ प्रतिपत्तो
वैमा०
उपदेशः १
संहनन-
संस्थाने
सू० २१४
देववर्णादि
सू० २१५

॥ ३९९ ॥

मित्यादि, तत्र-तेषु विमानेषु बहवो जीवाः—पृथ्वीकारूपाः पुद्गलाश्च 'अपक्रामन्ति' गच्छन्ति 'व्युत्क्रामन्ति' उत्पद्यन्ते, तथा 'चीयन्ते' चयसुपगच्छन्ति 'उपचीयन्ते' उपचयसुपगच्छन्ति, एतत् पुद्गलापेक्षं विशेषणं, पुद्गलानामेव चयोपचयधर्मकत्वात्, शाश्व-
 तानि भदन्त ! विमानानि द्रव्यार्थतया प्रज्ञप्तानि ?, वर्णपर्यायै रसपर्यायैर्गन्धपर्यायैः स्पर्शपर्यायैरशाश्वतानि प्रज्ञप्तानि, एवं निरन्तरं
 तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरविमानानि ॥ 'सोहम्मीसाणेषु णं भंते !' इत्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवाः कुतो योनेरुद्भूत्योत्प-
 द्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्यः ? इत्यादि यथा 'व्युत्क्रान्तौ' व्युत्क्रान्त्याख्ये षष्ठे पदे प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः,
 इह तु ग्रन्थगौरवमयान्न लिख्यते भूयान् हि स ग्रन्थः ॥ सम्प्रति कियन्त एकस्मिन् समये उत्पद्यन्ते ? इति निरूपणार्थमाह—'सो-
 हम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवा एकस्मिन् समये, सूत्रे तृतीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात्, कियन्त उत्पद्यन्ते ?, भगवानाह
 —गौतम ! जघन्येन एको द्वौ वा त्रयो वा, उत्कर्षतः सङ्ख्यया वाऽसङ्ख्यया वा तिरश्चामपि गर्भजपञ्चेन्द्रियाणां तत्रोत्पादात्, एवं
 तावद्वक्तव्यं यावत्सहस्रारकल्पः, 'आणयदेवा णं भंते !' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनैको द्वौ त्रयो वा
 उत्कर्षतः सङ्ख्ययाः, मनुष्याणामेव तत्रोत्पादात्, तेषां कोटीकोटीप्रमाणत्वात्, एवं निरन्तरं तावद्वक्तव्यं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः ॥
 सम्प्रति कालतोऽपहारतः परिमाणमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवाः समये समये एकैकदेवापहारोणाप-
 द्धियमाणा अपद्ध्यमाणाः कियता कालेनापद्ध्यन्ते ?, भगवानाह—गौतम ! असङ्ख्येयास्ते देवाः समये समये एकैकदेवापहारोणाप-
 द्ध्यमाणाः २ असङ्ख्येयाभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिरपद्ध्यन्ते, एतावता किमुक्तं भवति ?—असङ्ख्येयासूत्सर्पिण्यवसर्पिणीषु यावन्तः सम-
 यास्तावत्प्रमाणाः सौधर्मेशानदेवा इति, एवमुत्तरत्रापि भावना भावनीया, एतच्च कल्पनामात्रं परिमाणवधारणार्थमुक्तं न पुनस्ते कदाच-

नापि केनाप्यपहृताः स्युः; तथा चाह—‘नो चेव णं अवहिया सिया’ एवं निरन्तरं तावद्धृत्कथं यावत्सहस्राररूपदेवाः, ‘आण-
यपाणयआरणअञ्जुएसु’ इत्यादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! आनतप्राणतारणाञ्जुतेषु कल्पेषु देवा असरतेयाः; ते च
समये समये एकैकापहारेणपद्रियमाणाः पत्योपमस—श्रेत्रपत्योपमस सूक्ष्मस्यासःतेयभागमात्रेण कालेनापद्रियन्ते, किमुक्तं भवति ?
—सूक्ष्मश्रेत्रपत्योपमासाश्रेयभागे यावन्तः समयास्तावत्प्रमाणाले भान्तीति, एवं श्रेयैयकृदेवा अतुत्तरोपपातिनोऽपि वाच्याः ॥ स-
म्प्रति शरीरावगाहनामानप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहृम्मीसाणेषु णं भंते!’ इत्यादि, सौधर्मैशानयोर्भेदन्त! कल्पयोर्देवानां ‘किंम-
ह्यालय्य’ इति किं गहती शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! द्विनिया प्रज्ञप्ता, तथया—भगवारीया उत्तरैकिया च, तत्र
या सा भवधारणीया सा जगन्पतोऽहुलासाश्रेयमागमाना उहर्कयतः सप्त रजयः; तत्र या सा उत्तरैकिया सा जगन्पतोऽहुलस स-
श्रेयं भागं यावन् न लसह्योयं तयाधिप्रयत्राभावात्, उहर्कयत एवं योजनशतसहस्रं, एवं वाराह्यायं यावयञ्जुतकलयो, नवरं स-
नक्तुमारमाहेन्द्रयोक्तकर्पतो भवधारणीया पद् रजयः; नालोकलान्तकेषु पथ, गद्वाशुक्तसहस्रारगोत्रलारः; आनतप्राणतारणाञ्जुतेषु
त्रयः, ‘श्रेत्रेजगदेवां णं भंते!’ इत्यादि, श्रेयैयकदेवानां भवन्त! किंमह्वी शरीरावगाहना प्रज्ञप्ता?, भगवानाह—गौतम! श्रेयैयकदे-
वानामेकं भवधारणीयं शरीरं प्रज्ञप्तं न तूत्तरैकियं, शकौ सत्यासपि प्रयोजनाभागात्तरकरवात्, तदपि च भवधारणीयं जगन्पतो-
ऽहुलासश्रेयभागमात्रमुहर्कयतो ह्यौ रजौ, प्वमनुत्तरोपपाणसूक्ष्मपि तच्छब्दं, तारसुरकथं एहा रन्निरिति वाच्याम् ॥ सम्प्रति संहन-
नमपिठलाह—‘सोहृम्मी’त्यादि, सौधर्मैशानयोर्भेदन्त! कल्पयोर्देवानां शरीराणि ‘किंसंहननानि’ किं संहननं येयां तानि तथा
प्रज्ञप्तानि?, भगवानाह—गौतम! यणां संहननात्मान्यपधमेनापि संहनेनारंहननानीति, संहननसाशिरएनासकत्वात् तेषां चारध्या-

दीक्षासम्भवात्, तथा चाह—‘नेवष्टी’ इत्यादि, नैवास्थि तेषां शरीरेषु नापि शिरा—श्रीबाधमनिर्नापि स्नायूपि—शेषं शिराजालं, किन्तु ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः प्रिया मत्तोज्ञा मनआपतरा एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत् ते तेषां सङ्घाततया परिणमन्ति ततः संहन-
 नाभावः, एवं तावद्वाच्यं यावदनुत्तरोपपातिकानां देवानां ॥ सम्प्रति संस्थानप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मीसाणेषु’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं
 सुगमं, भगवानाह—गौतम ! तेषां शरीरकाणि द्विविधानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र यद् भवधार-
 णीयं तत्समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तं, देवानां भवप्रत्ययतः प्रायः शुभनामकर्मोदयभावात्, तत्र यदुत्तरवैक्रियं तत् नानासंस्थानसं-
 स्थितं प्रज्ञप्तं, तस्येच्छया निर्वर्त्यमानत्वात्, एवं तावद्भक्त्यं यावदच्युतः कल्पः, ‘गेविज्जागदेवाण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवा-
 नाह—गौतम ! श्रैवेयकदेवानामेकं भवधारणीयं शरीरं तच्च समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं प्रज्ञप्तं, एवमनुत्तरोपपातिसूत्रमपि । अधुना
 वर्णप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मी’त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीरकाणि कीदृशानि वर्णेन प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—
 गौतम ! कनकत्वगुक्तानि कनकत्वगिव रक्ता आभा—छाया येषां तानि तथा वर्णेन प्रज्ञप्तानि, उत्तमकनकवर्णानीति भावः, एवं शेष-
 सूत्राण्यपि भावनीयानि, नवरं सनत्कुमारमाहेन्द्रयोर्ब्रह्मलोकेऽपि च पद्मपद्मगौराणि, पद्मकेसरतुल्यावादातवर्णानीति भावः, ततः परं
 लान्तकदिपु यथोत्तरं शुक्लशुक्लतरशुक्लतमानि, अनुत्तरोपपातिनां परमशुक्लानि, उक्तञ्च—‘कणगतत्तरत्ताभा सुरवसभा दोसु ह्येति
 कल्पेषु । तिसु ह्येति पम्हूगोरा तेषु परं सुफिला देवा ॥ १ ॥’ सम्प्रति गन्धप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मी’त्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं,
 भगवानाह—गौतम ! ‘से’ जहानामए—कोट्टपुडाण वा’ इत्यादि विमानवृत्तवर्णनीयं, एवं तावद्भक्त्यं यावदनुत्तरोपपातिनाम् । सं-
 म्प्रति स्पर्शप्रतिपादनार्थमाह—‘सोहम्मी’त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीरकाणि कीदृशानि स्पर्शेन प्रज्ञप्तानि ?;

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४०१ ॥

भगवानाह—गौतम ! 'थिरमचयणिञ्जसुकुमाला फासेणं पणत्ता' इति शिराणि ननु मनुज्याणामिव विशरारुभायं विभ्रणानि मृदूनि—अकठिनानि क्षिग्धानि—क्षिग्धच्छायानि ननु रुक्षानि सुकुगाराणि ननु कर्कशानि ततो विशेषणसमासः, एषर्शेन प्रज्ञप्तानि, एवं तावद्धक्तव्यं यावदनुत्तरोपपातिनां देवानां शरीरकाणि ॥ साम्प्रतमुच्छ्वासप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयो-
र्भदन्त ! कल्पयोर्देवानां कीदृशाः पुद्गला उच्छ्वासतया परिणमन्ति ? भगवानाह—गौतम ! ये पुद्गला इष्टाः कान्ताः प्रिया मनोहा मनआपा एतेषां व्याख्यानं प्राग्वत् ते तेषामुच्छ्वासतया परिणमन्ति, एवं तावद्बाल्यं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः । एवमाहारसूत्रा-
ण्यपि ॥ सम्प्रति लेश्याप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवानां कति लेश्याः प्रज्ञप्ताः ? भगवा-
नाह—गौतम ! एका तेजोलेश्या, इदं प्राचुर्यमङ्गीकृत्य प्रोच्यते, यावता पुनः कथञ्चित्चथाविधद्रव्यसम्पर्केतोऽन्याऽपि लेश्या यथास-
म्भवं प्रतिपत्तव्या, सनत्कुगारगाहेन्द्रविषयं प्रभसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! एका पद्मलेश्या प्रज्ञप्ता, एवं तल्लोकेऽपि, लान्तके
प्रभसूत्रं सुगमं, निर्वचनं—गौतम ! एका शुक्लेश्या प्रज्ञप्ता, एवं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः, उक्तञ्च—'किण्णानीलाकाउतेकलेसा
य भवणवंतरिया । जोइससोहम्मीसाण तेउलेसा सुणेगव्या ॥ १ ॥ कल्पे सणकुमारे मादिदे नेव वंभलोण य । एएसु पम्हलेसा तेण
परं सुफलेसा उ ॥ २ ॥' सम्प्रति दर्शनं निचिन्तयिपुराह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! कल्पयोर्देवा णमिति वाक्याल-
ङ्कारे किं सम्यग्दृष्टयो भिभ्यादृष्टयः सम्यगभिभ्यादृष्टयः ? भगवानाह—गौतम ! सम्यग्दृष्टयोऽपि भिभ्यादृष्टयोऽपि सम्यगभिभ्यादृष्ट-
योऽपि, एवं यावद् प्रैवेयकदेवाः, अनुत्तरोपपातिनः सम्यग्दृष्टय एव वक्तव्याः न भिभ्यादृष्टयो नापि सम्यगभिभ्यादृष्टयः तेषां तथा-
स्वभावत्वात् ॥ सम्प्रति ज्ञानाज्ञानचिन्तां चिकीर्षुराह—'सोहम्मी'त्यादि प्रभसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! ज्ञानिनोऽद्यज्ञानिनो-

३ प्रतिपत्तौ
वैमा०

उद्देशः १

संहनन-

संस्थाने

सू० २१४

देववर्णीवि

सू० २१५

॥ ४०१ ॥

ऽपि, तत्र ये ज्ञानिनस्ते नियमात्रिज्ञानिनस्तद्यथा—आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनः, ये अज्ञानिनस्ते नियमात् त्र्यज्ञानिनस्तद्यथा—मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च, एवं तावद्वाच्यं यावद् भ्रैवेयकाः, अनुत्तरोपपत्तिनो ज्ञानिन एव वक्तव्याः; योगसूत्राणि पाठसिद्धानि ॥ सम्प्रत्यवधिक्षेत्रपरिमाणप्रतिपादनार्थमाह—

सोहम्मीसाणदेवा ओहिणा केवतियं खेत्तं जाणंति पासंति?, गोयमा! जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं उक्कोसेणं अवही जाव रयणप्पभा पुढवी उहुं जाव साइं विमाणाइं त्तिरियं जाव असंखेज्जा दीवससुद्धा [एवं—सक्कीसाणा पढमं दोच्चं च सणकुमारमाहिंदा । तच्चं च बंभ-
लंतग सुक्कसहस्सारग चउत्थी ॥ १ ॥ आणयपाणयकप्पे देवा पासंति पंचमिं पुढवीं । तं चेव
आरणञ्चुय ओहीनाणेण पासंति ॥ २ ॥ छट्ठीं हेट्ठिममज्झिमगेवेज्जा सत्तमिं च उवरिच्छा । संभि-
णणलोगनालिं पासंति अणुत्तरा देवा ॥ ३ ॥] (सू० २१६)

‘सोहम्मी’त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवाः कियत्क्षेत्रमवधिना जानन्ति ज्ञानेन पश्यन्ति दर्शनेन ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनाङ्गुलस्याससङ्ख्येयभागं, अत्र पर आह—नन्वङ्गुलासङ्ख्येयभागमात्रक्षेत्रपरिमितोऽवधिः सर्वजघन्यो भवति, सर्वजघन्यश्चावधि-
स्तिर्यगमनुष्येष्वेव न शेषेषु, यत आह भाष्यकारः स्वकृतभाष्यटीकायाम्—“उत्कृष्टो मनुष्येष्वेव नान्येषु, मनुष्यतिर्यग्योनित्वेव ज-
घन्यो नान्येषु, शेषाणां मध्यम एव”ति तत्कथमिह सर्वजघन्य उक्तः ?, उच्यते, सौधर्मोद्देवानां पारभावि कोऽन्युपपातकालेऽवधिः
संभवति स एव कदाचित्सर्वजघन्योऽपि उपपातानन्तरं तु तद्भवजः ततो न कश्चिदोषः, आह च जिनभद्रगणिक्रमाश्रमणः—“वेसा-

णियाणमंगुलभागमसंखं जहन्नओ होइ (ओही) । उववाए परभविओ तब्भवजो होइ तो पच्छा ॥ १ ॥” ‘उक्कोसेणं एवं’ यथा-
ऽवधिपदे प्रज्ञापनायां तथा वक्तव्यं, तच्चैवम्—‘उक्कोसेणं अहे जाव इसीसे रयणप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरमंते’ अधस्तनाच्चरमपर्यन्ताद्
यावदित्यर्थः ‘तिरियं जाव असंखेजे दीवसमुदे, उडुं जाव सगाइं विमाणाइं’ स्वकीयानि विमानानि स्वकीयविमानस्तूपष्वजादिकं याव-
दित्यर्थः ‘जाणंति पासंति, एवं सणकुमारमाहिंदावि, नवरं अहे जाव दोच्चाए सफरप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरिमंते, एवं वंभलोगलं-
तगदेवावि, नवरं अहे जाव तच्चाए पुढवीए, महासुफसहस्सारगदेवा चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरिमंते, आणयपाणयजा-
रणञ्जुयेत्ता अहे जाव पंचमीए पुढवीए धूमप्पभाए हेड्डिल्ले चरिमंते, हेट्टिममञ्झिमगेवेल्लगदेवा छट्ठीए तमप्पभाए पुढवीए हेड्डिल्ले च-
रिमंते, उवरिमगेवेल्लगा देवा अहे जाव सत्तमाए पुढवीए हेड्डिल्ले चरिमंते, अणुत्तरोववाइयदेवा णं भंते ! केवइयं खेत्तं ओहिणा जा-
णंति पासंति ?, गोयमा ! संभिन्नं लोगनालिं’ परिपूर्णं चतुर्वेशरज्ज्वालिकां लोकनाडीमित्यर्थः ‘ओहिणा जाणंति पासंति’ इति, उक्तञ्च
—“सक्कीसाणा पढमं दोचं च सणकुमारमाहिंदा । तच्चं च वंभलंतग सुफसहस्सारग चउत्थि ॥ १ ॥ आणयपाणयकप्पे देवा पासंति
पंचमिं पुढविं । तं चैव आरणञ्जुय ओहीनाणेण पासंति ॥ २ ॥ छट्ठिं हिट्टिममञ्झिमगेवेल्लजा सत्तमिं च उवरिच्छा । संभिन्नलोगनालिं
पासंति अणुत्तरा देवा ॥ ३ ॥ सम्प्रति समुद्घातप्रतिपादनार्थमाह—

सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! देवाणं कति समुग्घाता पणत्ता ?, गोयमा ! पंच समुग्घाता पणत्ता,
तंजहा—वेदणासमुग्घाते कसाय० मारणंतिय० वेउच्चिय० तेजससमुग्घाते एवं जाव अञ्जुए ।
गेवेल्ल्याणं आविच्छा तिण्णिण समुग्घाता पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणदेवा केरिसयं खुधपिवासं पच-

णुभवमाणा विहरंति?, गोयमा! णत्थि खुधापिवासं पच्चणुभवमाणा विहरंति जाव अणुत्तरो-
 ववात्तिया ॥ सोहम्मीसाणेसु णं अंते! कप्पेसु देवा एगत्तं प्रभू विउव्वित्तए पुहुत्तं पभू विउव्वि-
 त्तए?, हंता पभू, एगत्तं विउव्वेमाणा एगिंदियरूवं वा जाव पंचिंदियरूवं वा पुहुत्तं विउव्वेमाणा
 एगिंदियरूवाणि वा जाव पंचिंदियरूवाणि वा, ताइं संखेजाइंपि असंखेजाइंपि सरिसाइं पिअस-
 रिसाइंपि संबद्धाइंपि असंबद्धाइंपि रूवाइं विउव्वंति विउव्वित्ता अप्पणा जहिच्छियाइं कजाइं
 करंति जाव अञ्जुओ, गेवेल्लणुत्तरोववात्तिया देवा किं एगत्तं पभू विउव्वित्तए पुहुत्तं पभू विउ-
 व्वित्तए?, गोयमा! एगत्तंपि पुहुत्तंपि, नो चेव णं संपत्तीए विउव्विंसु वा विउव्वंति वा विउ-
 व्विस्संति वा ॥ सोहम्मीसाणदेवा केरिसयं सायासोक्खं पच्चणुभवमाणा विहरंति?, गोयमा!
 मणुणा सदा जाव मणुणा फासा जाव गेविजा, अणुत्तरोववाइया अणुत्तरा सदा जाव फासा ॥
 सोहम्मीसाणेसु देवाणं केरिसगा इह्ठी पणत्ता?, गोयमा! महिह्ठीया महल्लुइया जाव महाणुभागा
 इह्ठीए पं० जाव अञ्जुओ, गेवेल्लणुत्तरा य सव्वे महिह्ठीया जाव सव्वे महाणुभागा अणिंदा जाव
 अहमिंदा णासं ते देवगणा पणत्ता समणाउसो! ॥ (सू० २१७)

'सोहम्मी'त्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! पञ्च समुद्घाताः प्रज्ञप्तान्तथथा—वेदनासमुद्घातः कपयसमुद्घातो मर-
 णसमुद्घातो वैक्रियसमुद्घातलैजससमुद्घातः, एतेषां स्वरूपं प्रागेव द्विविधप्रतिपत्तावभिहितं, उत्तरो द्वौ समुद्घातौ न भवतः; आ-

हारकलब्धिकेवलित्वाभावात्, एवं तावद्वाच्यं यावदच्युतः कल्पः, 'गेवेज्जगदेवाणंभंते!' इत्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह-
गौतम! पथ्य समुद्घाताः प्रज्ञप्तास्तथा-वेदनाममुद्घात इत्यादि, एते च पथापि तेषां शक्तिः प्रतिपत्तव्याः, कर्त्तव्यतया तु तत्र
त्रय एव, तथा चाह—'नो चेव ण' मित्यादि, नैव कदाचनापि वैक्रियतैजससमुद्घाताभ्यां समवहताः समवहन्यन्ते समवहनिष्यन्ते
प्रयोजनाभावतः प्रकृत्युपशान्ततया च वैक्रियसमुद्घातारम्भासम्भवात्, एवमनुत्तरोपपातिकानामपि वक्तव्यम् ॥ 'सोहम्मी'त्यादि,
सौधर्मेशानयोर्भदन्त! कल्पयोर्देवाः कीदृशं क्षुच पिपासा च क्षुत्पिपासं प्रत्यनुभवन्तो 'विहरन्ति' आसते?, गौतम! नास्येतद् यत्ते
क्षुत्पिपासं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्तीति, एवं यावदनुत्तरोपपातिकाः ॥ 'सोहम्मीसाणेसु ण'मित्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त! कल्पयोर्देवाः
'एकत्वम्' एकरूपं विकुर्वितुं प्रभवः पृथक्त्वं?—ब्रह्मनीत्यर्थः, भगवानाह—गौतम! एकत्वमपि प्रभवो विकुर्वितुं पृथक्त्वमपि प्रभवो
विकुर्वितुं, एकत्वं विकुर्वन्त एकेन्द्रियरूपं वा द्वीन्द्रियरूपं वा चतुरिन्द्रियरूपं वा पञ्चेन्द्रियरूपं वा विकुर्वितुं, पृथक्त्वं
विकुर्वन्त एकेन्द्रियरूपाणि यावत्पञ्चेन्द्रियरूपाणि वा, तान्यपि सख्येयानि विकुर्वन्ति असख्येयानि वा, तान्यपि 'सदृशानि' सजातीयानि
वा 'असदृशानि' विजातीयानि 'संबद्धानि' आत्मनि समवेतानि 'असंबद्धानि' आत्मप्रदेशेभ्यः पृथग्भूतानि प्रासादघटपटादीनि, यथा
चतुर्दशपूर्वधरा घटाद् घटसहस्रं पटारपटसहस्रं कुर्वन्ति, विकुर्वित्वा पश्चाद् यादृच्छिकानि कार्योणि कुर्वन्ति, एवं तावद्यावदच्युतकल्पदेवाः,
'गेवेज्जगदेवाणं भंते!' इत्यादि प्रशसूत्रं प्रतीतं, भगवानाह—गौतम! एकत्वमपि प्रभवो विकुर्वितुं पृथक्त्वमपि, 'नो चेव ण'मित्यादि, नैव
पुनः 'सम्पत्त्या' साक्षाद्वैक्रियरूपसम्पादनेन विकुर्वितवन्तो विकुर्वन्ति एवमनुत्तरोपपातिका अपि वक्तव्याः ॥ 'सोहम्मी'-
त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त! कल्पयोर्देवाः कीदृशं 'सातसौख्यं' सातं—आह्लादरूपं सौख्यं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति?,

भगवानाह—गौतम ! मनोज्ञाः शब्दा मनोज्ञानि रूपाणि मनोज्ञा गन्धा मनोज्ञा रसाः मनोज्ञाः स्पर्शाः एवरूपं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एवं तावद्वाच्यं यावद्भवेयकदेवाः, 'अणुत्तरोववाइयाण'मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अनुत्तराः शब्दा यावदनुत्तराः स्पर्शाः इत्येवरूपं सातसौख्यं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति ॥ साम्प्रतमृद्धिप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मी'त्यादि, सौधर्मशानयोर्भेदन्त ! कल्पयुद्धोर्देवाः कीदृशा क्रुद्धा प्रज्ञप्ताः ?, भगवानाह—गौतम ! महर्द्धिका यावन्महानुभागाः, अमीपां पदानां व्याख्यानं पूर्ववत्, एवं तावद्दृक्त्वयं यावदनुत्तरोपपातिका देवाः ॥ सम्प्रति विभूपाप्रतिपादनार्थमाह—

सोहम्मीसाणा देवा केरिसया विभूसाए पणत्ता?, गोयमा ! दुविहा पणत्ता, तंजहा—वेडवियसरीरा य अवेडवियसरीरा य, तत्थ णं जे ते वेडवियसरीरा ते हारविराइयवच्छा जाव दस दिसाओ उज्जेवेमाणा पभासेमाणा जाव पडिरूवा, तत्थ णं जे ते अवेडवियसरीरा ते णं आभरणवसणरहिता पगतित्था विभूसाए पणत्ता ॥ सोहम्मीसाणेसु णं भन्ते ! कप्पेसु देवीओ केरिसियाओ विभूसाए पणत्ताओ?, गोयमा ! दुविधाओ पणत्ताओ, तंजहा—वेडवियसरीराओ य अवेडवियसरीराओ य, तत्थ णं जाओ वेडवियसरीराओ ताओ सुवणणसदालाओ सुवणणसदालाई वत्थाई पवर परिहिताओ चंदाणणाओ चंदविलासिणीओ चंददसमणिडालाओ सिंगारागरचारुवेसाओ संगय जाव पासातीयाओ जाव पडिरूवा, तत्थ णं जाओ अवेडवियसरीराओ ताओ णं आभरणवसणरहिथाओ पगतित्थाओ विभूसाए पणत्ताओ,

सेसेसु देवा देवीओ णत्थि जाव अञ्चुओ, गेवेज्जगदेवा केरिसया विभूसए०?, गोयमा !
 आभरणवसणरहिथा, एवं देवी णत्थि भाणियव्वं, पगतित्था विभूसए पणत्ता, एवं अणुत्त-
 रावि ॥ (सू० २१८) सोहम्मीसाणेसु देवा केरिसए कामभोगे पच्चणुव्वभवमाणा विहरंति?, गो-
 यमा ! इट्ठा सद्दा इट्ठा रूवा जाव फासा, एवं जाव गेवेज्जा, अणुत्तरोववातियाणं अणुत्तरा सद्दा
 जाव अणुत्तरा फासा ॥ (सू० २१९) ठिती सव्वेसिं भाणियव्ववा, देवित्ताएवि, अणंतरं चयंति
 चइत्ता जे जहिं गच्छंति तं भाणियव्वं ॥ (सू० २२०)

‘सोहम्मी’त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भेदन्त ! कल्पयोर्देवानां शरीरकाणि कीदृशानि विभूपया प्रज्ञप्तानि ?, भगवानाह—गौतम ! द्विविधानि
 प्रज्ञप्तानि, तद्यथा—भवधारणीयानि उत्तरवैक्रियाणि च, तत्र यानि तानि भवधारणीयानि तानि आभरणवसनरहितानि प्रकृतिस्थानि
 विभूपया प्रज्ञप्तानि, स्वाभाविक्येव तेषां विभूपा नौपाधिकीति भावः, तत्र यानि तानि उत्तरवैक्रियरूपाणि शरीराणि तानि ‘हारवि-
 राइयवच्छा’ इत्यादि पूर्वोक्तं तावद्वक्तव्यं यावत् ‘दस दिसाओ उल्लोवेमाणा पभासेमाणा पासाईया दरिसणिज्जा अभिरूवा पडिरूवा
 विभूसए पन्नत्ता’ अस्य व्याख्या पूर्ववत्, एवं देवीव्वपि नवरं ‘ताओ णं अच्छराओ सुवणणसद्दालाओ’ इति नूपुरादिनिर्घो-
 पयुक्ताः ‘सुवणणसद्दालां वत्थाइं पवरपरिहिताओ’ सकिङ्किणीकानि वत्थानि प्रवरं—अत्युद्भटं यथा भवत्येवं परिहितवन्त्य इति
 भावः, ‘चंदाणणाओ चंदंविलासिणीओ चंदद्वसमनिडालाओ चंदाहियसोमदंसणाओ उक्का इव उल्लोत्रेमाणीओ विज्जुघणमरीइसुरदिप्पं-
 तंतेयअहियरसन्निकासाओ सिंगारागारचारुवेसाओ पासाईयाओ दरिसणिज्जाओ अभिरूवाओ’ इति प्राग्वत्, एवं देवानां शरीर-

श्रीजीवा-
 जीवाभि०
 मलयगि-
 रीयावृत्तिः

॥ ४०४ ॥

प्रतिपत्तौ
 वैमानिका-
 नां भूषा-
 कामभो-
 गाः स्थितिः
 उद्देशः २
 सू० २१८-
 २२०

॥ ४०४ ॥

विभूषा तावद्वाच्या थावदच्युतः कल्पः, देव्यस्तु. सनत्कुमारादिषु न सन्तीति न तत्सूत्रं तत्र वाच्यं, 'गेवेज्जगदेवा णं भन्ते ! सरीरा
 केरिसगा विभूसाए पन्नत्ता ? , गोयमा ! गेवेज्जगदेवाणं एगे भवधारणिल्ले सरीरे ते णं आभरणं वसणरहिया पगइत्था विभूसाए पण्णत्ता'
 इति पाठः, एवमनुत्तरोपपात्तिका अपि वाच्याः ॥ सम्प्रति कामभोगप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मि'त्यादि, सौधर्मेशानयोर्भदन्त ! क-
 ल्पयोः कीदृशान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तः प्रत्येकं वेदयमाना विहरन्ति ? , भगवानाह—गौतम ! इष्टान् शब्दान् इष्टानि रूपाणि इष्टान्
 गन्धान् इष्टान् रसान् इष्टान् स्पर्शान् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एवं यावद् भ्रैवेयकदेवाः, अनुत्तरोपपात्तिकसूत्रेषु अनुत्तरानिति वक्त-
 व्यम् ॥ अधुना स्थितिप्रतिपादनार्थमाह—'सोहम्मगदेवाण'मित्यादि, सौधर्मिकदेवानां भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ? ,
 भगवानाह—गौतम ! जघन्यत एकं पत्योपममुत्कर्षतो द्वे सागरोपमे, एवमीशाने जघन्यत एकं सातिरेकं पत्योपममुत्कर्षतो द्वे सा-
 तिरेके सागरोपमे, सनत्कुमारे जघन्यतो द्वे सागरोपमे उत्कर्षतः सप्त सागरोपमाणि, माहेन्द्रे जघन्यतः सातिरेके द्वे सागरोपमे उत्क-
 र्षतः सातिरेकाणि सप्त सागरोपमाणि, ब्रह्मलोके जघन्यतः सप्त सागरोपमाणि उत्कर्षतो दश सागरोपमाणि, लान्तके जघन्यतो दश-
 सागरोपमाणि उत्कर्षतश्चतुर्दश सागरोपमाणि, महाशुक्रे जघन्यतश्चतुर्दश सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तदश, सहस्रारे जघन्यतः सप्तदश
 सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टादश, आनतकल्पे जघन्यतोऽष्टादश सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनविंशतिः, प्राणते जघन्यत एकोनविंशतिः
 सागरोपमाणि उत्कर्षतो विंशतिः, आरणे जघन्यतो विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत एकविंशतिः, अच्युते जघन्यत एकविंशतिः सा-
 गरोपमाणि उत्कर्षतो द्वाविंशतिः, अधस्तनाधस्तनभ्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतो द्वाविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रयोविंशतिः, अधस्तन-
 मध्यमभ्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतस्त्रयोविंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतश्चतुर्विंशतिः, अधस्तनोपरितनभ्रैवेयकप्रस्तटे जघन्यतश्चतुर्विंशतिः सा-

भीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४०५ ॥

गरोपमाणि उत्कर्षतः पश्चद्विंशतिः, मध्यमाधस्तनम्रैवेयकप्रस्राटे जघन्यतः पश्चद्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः पञ्चद्विंशतिः, मध्यम-
मध्यमम्रैवेयकप्रस्राटे जघन्यतः पञ्चद्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षतः सप्तद्विंशतिः, मध्यगोपरितनम्रैवेयकप्रस्राटे जघन्यतः सप्तद्विंशतिः
सागरोपमाणि उत्कर्षतोऽष्टद्विंशतिः, उपरितनाभस्तनम्रैवेयकप्रस्राटे जघन्यतोऽष्टाद्विंशतिः सागरोपमाणि उत्कर्षत एकोनविंशत्, उप-
रितनमध्यमम्रैवेयकप्रस्राटे जघन्यत एकोनविंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतस्त्रिंशत्, उपरितनोपरितनम्रैवेयकप्रस्राटे जघन्यतस्त्रिंशत्सागरो-
पमाणि उत्कर्षत एकत्रिंशत्, विजयवैजयन्तजन्यन्तापरजितेषु जघन्यत एकत्रिंशत्सागरोपमाणि उत्कर्षतस्यस्त्रिंशत्, सर्वार्थसिद्धे म-
हाविमानेऽजघन्योत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि ॥ सम्प्रत्युद्धर्तनामाह—‘सोहम्मगदेवाण’गिलादि, सौधर्मकदेवा भवन्त ! अनन्तरं-
अव्यवधानेन च्यवित्वा फ गच्छन्ति ?, एतदेव व्याचष्टे—फोत्पद्यन्ते ?, किं नैरथिकेषु गच्छन्ति यावदेवेषु गच्छन्ति ?, भगवा-
नाह—गौतम ! ‘नो नेरइएसु उवयजंति’ इत्यादि यथा प्रज्ञापनायां पष्ठे व्युत्कान्त्याख्यपदे तथा वक्तव्यं, एष च सद्भूतार्थः—आदर-
पर्याप्तेषु पृथिव्यव्यवन्स्पतिषु पर्याप्तगर्भव्युत्कान्तिकतिर्यक्पथेन्द्रियमनुज्येषु च सल्लातवर्षोयुक्तेषु, एवमीशानदेवा अपि, सनत्कुमा-
रादयः सहस्रारपर्यन्ताः पर्याप्तगर्भव्युत्कान्तिकतिर्यक्पथेन्द्रियमनुज्येष्वेव सल्लातवर्षोयुक्तेषु नैकेन्द्रियेष्वपि, आनतादयो यावदनुत्त-
रोपपातिका न तिर्यक्पथेन्द्रियेष्वपि किन्तु यथोक्तरूपेषु मनुज्येषु ॥

सोहम्मीसाणेसु णं भंते ! कप्पेसु सव्वपाणा सव्वभूया जाव सत्ता पुढविकाइयत्ताए जाव वण-
स्सत्तिकाइयत्ताए देवत्ताए देवत्ताए आसणसयण जाव भंडोवगरणत्ताए उववणणपुब्बा ?, हंता

३ प्रतिपत्तौ
धैमानिका-
नां भूपा-
कामभो-
गाः स्थितिः
उद्देशः २
सू० २१८-
२२०

॥ ४०५ ॥

गोयमा ! असइं अडुवा अणंतखुत्तो, सेसेसु कप्पेसु एवं चेव, णवरि नो चेव णं देवित्ताए जाव
गेवेज्जगा, अणुत्तरोववातिएसुवि एवं, णो चेव णं देवत्ताए देवित्ताए । सेत्तं देवा ॥ (सू० २२१)

‘सोहम्मं ण’मित्यादि, सौधर्मे भदन्त ! कल्पे द्वात्रिंशद् विमानावाशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् विमाने सर्वे प्राणाः सर्वे भूताः सर्वे जीवाः सर्वे सत्त्वाः, अमीषां व्याख्यानमिदम्—“प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ता, भूताश्च त्रयः स्मृताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया ज्ञेयाः, शेषाः सत्त्वा उदीरिताः ॥ १ ॥” पृथ्वीकायतया देवतया देवीतया, इह च बहुषु पुस्तकेष्वेतावदेव सूत्रं दृश्यते, क्वचित्पुनरेतदपि—‘आउकाइयत्ताए तेउकाइयत्ताए’ इत्यादि तत्र सम्यगवगच्छामस्तेजस्कायस्य तत्रासम्भवात्, ‘आसणे’त्यादि, आसनं—सिंहासनादि शयनं—पल्यङ्कः स्तम्भाः—प्रासादाद्यवष्टम्भेहतवः भाण्डमात्रोपकरणं—हाराद्धहारकुण्डलादि तत्तयोत्पन्नपूर्वाः ?, भगवानाह—गौतम ! ‘असकृत्’ अनेकवारमुत्पन्नपूर्वा इति सम्बन्धः, अथवा ‘अनन्तकृत्वः’ अनन्तान् वारान्, सांख्यवहारिकराशयन्तर्गतैर्जीवैः सर्वस्थानानां प्रायोऽनन्तशः प्राप्तत्वात्, एवमीशानेऽपि वक्तव्यं, सनत्कुमारोऽप्येवमेव, नवरं ‘नो चेव णं देवित्ताए’ इति विशेषः तत्र देवीनामुत्पादाभावात्, एवं यावद् भ्रैवेयकाणि, ‘पंचसु णं भंते ! अणुत्तरे’ इत्यादि पाठसिद्धं नवरं ‘नो चेव णं देवित्ताए’ इति, अनन्तकृत्वो देवत्वस्य प्रतिषेधो विजयादिषु चतुर्पूर्वार्थतोऽपि वारद्वयं सर्वार्थसिद्धे महाविमाने एकवारं गमनसम्भवात्, तत ऊर्ध्वमवश्यं मनुष्यभवासादनेन मुक्तिप्राप्तेः, देवीत्वस्य च प्रतिषेधस्तत्रोत्पादासम्भवात् ॥ सम्प्रति चतुर्विधानामपि जीवानां सामान्यतो भवस्थितिं कायस्थितिं च प्रतिपिपादयिषुराह—

नेरइयाणं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?, गोयमा ! जहन्नेणं दस वाससहस्साइं उक्को-

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ४०६ ॥

सेणं तेत्सीसं सागरोवमाहं, एवं सञ्चेसिं पुच्छा, तिरिक्खजोणियाणं जहन्नेण अतोसु० उक्खासणं तिन्नि पलिओवमाहं, एवं मणुस्साणवि, देवाणं जहा णेरतियाणं ॥ देवणेरइयाणं जा चेव ठिती सचेव संचिट्ठणा, तिरिक्खजोणियस्स जहन्नेणं अतोसुट्ठत्तो उक्कोसेणं वणस्सतिकालो, मणुस्से णं भंते! मणुस्सेति कालतो केवच्चिरं होति?, गोयमा! जहणणेणं अतोसुट्ठत्तं उक्कोसेणं तिन्नि पलिओवमाहं पुव्वकोडिपुट्ठत्तमब्भहियाहं ॥ णेरइयमणुस्सदेवाणं अंतरं जहन्नेणं अतोसु० उक्कोसेणं वणस्सतिकालो । तिरिक्खजोणियस्स अंतरं जहन्नेणं अतोसुट्ठत्तं उक्कोसेणं सागरोपमसयपुट्ठत्तसाइरेणं ॥ (सू० २२२) एतेसि णं भंते! णेरइयाणं जाव देवाण य कथरे०?, गोयमा! सव्वत्थोवा मणुस्सा णेरइया असं० देवा असं० तिरिया अणंतगुणा, से तं चउव्विहा संसारसमावणणा जीवा पणत्ता ॥ (सू० २२३)

‘नेरइयाणं भंते! केवइयं काल’ मित्थादि, नैरयिकाणां जघन्यतः स्थितिर्देश वर्षसहस्राणि, एतद् रत्नप्रभाप्रथमप्रस्तटमपेक्ष्योक्तं, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, एतत्सप्तमनरकट्टथिव्यपेक्षया, तिर्यग्योनिकानां जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि, एतद्देवकुर्वादिकमपेक्ष्य द्रष्टव्यं, एवं मनुष्याणामपि, देवानां जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि, एतद्भवनपतिव्यन्तरानधिकृत्यावबोद्धव्यं, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि, तानि विजयाद्यपेक्ष्य ॥ ‘नेरइयाणं भंते!’ इत्यादि, नैरयिको भवन्त! नैरयिकत्वेन कालतः क्रियच्चिरं भवति?, भगवानाह—गौतम! ‘जा चेव भवट्ठिई सा चेव संचिट्ठणावि’ यैव भवस्थितिः सैव ‘संचिट्ठणावि’ कायस्थितिरपि, नैर-

विमानेषु
देवादित-
योत्पादः
गतिचतु-
ष्कस्थित्य-
न्तरेअल्प-
बहुत्वं
उद्देशः २
सू० २२१-
२२३
॥ ४०६ ॥

धिकस्याव्यवधानेन भूयो नैरथिकेपूत्पादाभावात्, 'नो नेरइए नेरइए सु उववज्जइ' इति वचनात्, 'तिरिक्खजोणिए णं भंते!' इत्यादि प्रश्नसूत्रं प्राग्वत्, गौतम! जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तै, तदनन्तरं मृत्वा मनुष्यादाबुत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, वनस्पतिकार्यिकेज्वनन्त-कालमवस्थानात्, तमेवानन्तकालं निरूपयति—वनस्पतिकालः, यावान् शाखान्तरे वनस्पतिकाल उत्कस्तावन्तं कालमित्यर्थः, स चैवम्—'अण्ताओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालतो खेततो अण्ता लोगा असंखेज्जा पुगलपरियट्ठा, ते णं पुगलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जइभागो' सुगमम्, मनुष्यविषयं प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, निर्वचनं—गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तै, तदनन्तरं मृत्वा तिर्यगादिपूत्पादाभावा-दिति, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि च महाविदेहादिषु सप्तसु मनुष्यभवेषु पूर्वकोट्यायुज्केषु अ-ष्टमे च देवकुर्वादिपूत्पद्यमानस्य वेदितव्यानि । देवानां तु नैरथिकवद् यैव भवस्थितिः सैव कायस्थितिरपि, देवानागपि मृत्वा भूयोऽ-नन्तरं देवत्वेनोत्पादाभावात् ' 'नो देवे देवेषु उववज्जइ' इति वचनात् । साम्प्रतमन्तरं चिचिन्तथिपुराह—'नेरइयस्स णं भंते'! इत्यादि, नैरथिकस्य भदन्त ! अन्तरं—नैरथिकत्वात्परिभ्रष्टस्य भूयो नैरथिकत्वप्राप्तेरपान्तरालं कालतः कियच्चिरं भवति?, क्रियन्तं कालं यावद्भवतीत्यर्थः, भगवानाह—जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तै, कथमिति चेत्, उच्यते, नरकादुद्धृत्य मनुष्यभवे तिर्यग्भवे वाऽन्तर्मुहूर्त्तै स्थित्वा भूयो नरकेपूत्पादात्, तत्र मनुष्यभवभावेनेयम्—कश्चिन्नरकादुद्धृत्य गर्भजमनुष्यत्वेनोत्पद्य सर्वोभिः पर्याप्तो विशिष्टसंज्ञानो-पेतो वैक्रियलब्धिमान् राज्याद्याकाङ्क्षी परचक्राद्युपद्रवमाकर्ण्य स्वशक्तिप्रभावतश्चतुरङ्गं सैन्यं विकुर्वित्वा सङ्ग्रामयित्वा च महारौद्रध्या-नोपगतो गर्भस्थ एव कालं करोति कृत्वा च कालं भूयो नरकेपूत्पद्यते तत एवमन्तर्मुहूर्त्तै, तिर्यग्भवे नरकादुद्धृतो गर्भव्युत्क्रान्तिक-तन्दुलमत्स्यत्वेनोत्पद्य महारौद्रध्यानोपगतोऽन्तर्मुहूर्त्तै जीवित्वा भूयो नरकेषु जात इति, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालः

श्रीजीवा-
जीवामि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४०७ ॥

परस्परया वनस्पतिपूष्पादादवसातव्यः, तथा चाह—वनस्पतिकालः, स च प्रागेवोक्तः । तिर्यग्योनिविषयं प्रभसूत्रं पूर्ववत्, निर्वचनं-
जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तत्र कस्यापि तिर्यक्त्वेन मृत्वा मनुष्यभवेऽन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भ्रूगस्तिर्यक्त्वेनोत्पद्यमानस्य द्रष्टव्यं, उदरुर्पतः साति-
रेकं सागरोपमशतपृथक्त्वं, तत्र नैरन्तर्येण देवनारकमनुष्यभवभ्रमणेनावसातव्यं । मनुष्यविषयमपि प्रभसूत्रं तथैव, निर्वचनं—जघ-
न्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तत्र मनुष्यभवादुष्टुल्य तिर्यग्भवेऽन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयो मनुष्यत्वेनोत्पद्यमानस्यावसातव्यं, उदरुर्पतोऽनन्तं कालं, स
चानन्तः कालः प्रागुक्तो वनस्पतिकालः । देवविषयमपि प्रभसूत्रं सुगनं, निर्वचनं जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, कश्चिद्देवभवाच्च्युला गर्भजगनु-
ष्यत्वेनोत्पद्य सर्वाभिः पर्याप्तिभिः पर्याप्तो विशिष्टभञ्जानोपेतस्त्रथाविधस्य श्रमणस्य श्रमणोपासकस्य वाऽन्ते धर्म्येमार्ये वचः श्रुत्वा धर्म-
ध्यानोपगतो गर्भस्य एव कालं करोति कालं च कृत्वा देवेषूपपद्यते तत एवमन्तर्मुहूर्त्तं, उदरुर्पतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो य-
थोक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः प्रतिपत्तव्यः ॥ साम्प्रतमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णंभिल्लादि प्रभसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—नौतम !
सर्वस्तीका मनुष्याः, श्रेण्यसार्थेयभागवर्तिनमः प्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यो नैरयिका असत्तरेयगुणाः, अद्भुलमानक्षेत्रप्रदेशराशेर्यत्प्र-
थमं वर्गमूलं तद्वितीयेन वर्गमूलेन गुण्यते गुणिते च सति यावान् प्रदेशराशिर्भवति तावत्प्रमाणानु श्रेणिषु यावन्त आकाशप्रदेशा-
स्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो देवा असत्तरेयगुणाः, व्यन्तराणां ज्योतिष्कराणां च नैरयिकेभ्योऽप्यसत्तरेयगुणतया महादण्डके पठितत्वात्,
तेभ्योऽपि तिर्यग्भ्योऽनन्ताः, वनस्पतिजीवानामन्तानन्तत्वात् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवामिमटीकायां चतुर्विधप्रतिपत्तौ
विमानाधिकारे द्वितीयो वैमानिकोद्देशकः समाप्तः, तत्समाप्तौ च समाप्ता चतुर्विधा प्रतिपत्तिः ॥

३ प्रतिपत्तौ
विमानेषु
देवादित-
योत्पादः
गतिचतु-
ष्कस्थित्य-
न्तरेअल्प-
बहुत्वं
उद्देशः २
सू० २२१-
२२३
॥ ४०७ ॥

अथ पञ्चविधजीवाख्या चतुर्थी प्रतिपत्तिः ।

तदेवमुक्त्वा चतुर्विधा प्रतिपत्तिः, सम्प्रति क्रमग्राप्तं पञ्चविधप्रतिपत्तिमाह—

तत्थ जे ते एवमाहंसु—पंचविहा संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तं—एगिं-
दिया बेइदिया तेइदिया चडरिंदिया पंचिंदिया । से किं तं एगिंदिया?, २ दुविहा पणत्ता, तं-
जहा—पलत्तगा य अपलत्तगा य, एवं जाय पंचिंदिया दुविहा—पलत्तगा य अपलत्तगा य । ए-
गिंदियस्स णं भंते ! केवइयं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं
वाससहस्साइं, बेइदियं जहन्नेणं अंतोमु० उक्कोसेणं बारस संवच्छराणि, एवं तेइंदियस्स एगूण-
पणं राइंदियाणं, चडरिंदियस्स जहं अंतोमु० उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरो-
वमाइं, अपलत्तएगिंदियस्स णं केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमु० उक्कोसे-
णवि अंतो० एवं सब्वेसिं, पलत्तेगिंदियाणं णं जाव पंचिन्दियाणं पुच्छा, जहन्नेणं अंतो० उक्को०
बावीसं वाससहस्साइं अंतमुहुत्तोणाइं, एवं उक्कोसियावि ठिती अंतोमुहुत्तोणा सब्वेसिं पलत्ताणं
कायव्वा ॥ एगिंदिए णं भंते ! एगिंदिएत्ति कालओ केवचिरं होइ?, गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमु०
उक्को० वणस्सतिकालो । बेइदियस्स णं भंते ! बेइदियत्ति कालओ केवचिरं होइ?, जहं अंतो-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४०८ ॥

सु० उक्कोसेणं संखेज्जं कालं जाव चउरिदिए संखेज्जं कालं, पंचदिए णं भंते! पंचदिएत्ति का-
लओ केवचिरं होइ?, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० सागरोवमसहस्सं सातिरेगं ॥ एगिदिए
णं अपज्जत्तए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोसु० उक्कोसेणवि अंतो-
सुहुत्तं जाव पंचदियअपज्जत्तए । पज्जत्तगएगिदिए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?, गोयमा!
जहन्नेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाइं वाससहस्साइं । एवं वेइदिएवि, णवरिं संखेज्जाइं वा-
साइं । तेइदिए णं भंते!० संखेज्जा राइदिया। चउरिदिए णं० संखेज्जा मासा । पज्जत्तपंचदिए सा-
गरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं ॥ एगिदियस्स णं भंते! केवतियं कालं अंतरं होति?, गोयमा! जह-
ण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जावासमभहियाइं । वेदियस्स णं अंतरं
कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं वणस्सइकालो । एवं तेइदि-
यस्स चउरिदियस्स पंचदियस्स, अपज्जत्तगणं एवं चेव, पज्जत्तगणवि एवं चेव ॥ (सू० २२४)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः-पञ्चविधाः संसारसमापन्नका जीवाः प्रज्ञप्तास्ते ‘एवं’ वक्ष्यमाणप्रकारेणोक्तवन्तः, तमेव
प्रकारमाह-तद्यथा-एकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः, अमीषां पदानां व्याख्यानं प्राग्वत् ॥ ‘से किं त’मित्या-
दीनि पञ्च पर्याप्तापर्याप्तसूत्राणि, ‘एगिदियस्स णं भंते! केवइयं कालं ठिई?’ इत्यादीनि पञ्च स्थितिसूत्राणि पाठसिद्धानि, अपर्याप्तक-
विशेषणविशिष्टान्यपि पञ्च स्थितिसूत्राणि पाठसिद्धानि, नवरं जघन्यादन्तमुहूर्त्तादुत्कृष्टमन्तमुहूर्त्तं बृहत्तरमवसातव्यं, पर्याप्तविशेषण-

४ प्रतिपत्तौ
एकेन्द्रि-
यादिभेद-
स्थित्यन्त-
राणि
उद्देशः २
सू० २२४

॥ ४०८ ॥

विशिष्टान्यपि पञ्च स्थितिसूत्राणि सुप्रतीतानि, नवरसुत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्रादीन्यन्तमुद्दूर्त्तानि, अपर्याप्तककालेनान्तमुद्दूर्त्तेन ही-
 नत्वात् ॥ सम्प्रति कायस्थितिप्रतिपादनार्थमाह—‘एगिदिए’ णं भंते ! एगिदिए’त्ति इत्यादि, जघन्यतोऽन्तमुद्दूर्त्तं, तदनन्तरं मृत्वा
 द्वीन्द्रयादिषूपादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्तकालमेव निरूपयति—वनस्पतिकालः, वनस्पतिकालस्यैकेन्द्रियत्वात् एकेन्द्रियपदे तस्यापि
 परिग्रहात्, वनस्पतिकालश्च प्रागेवोक्तः । द्वित्रिचतुरिन्द्रियसूत्रे सङ्ख्येयं कालं—सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राणि “विगलिदियाण वाससहस्सा संखे-
 ज्जा” इति वचनात्, पञ्चेन्द्रियसूत्रे सातिरेकं सागरोपमसहस्रं, तच्च नैरयिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवभवभ्रमणेन वेदितव्यं ॥ ‘एगिदियअ-
 प्पलत्तए णं भंते’ इत्यादि, जघन्यत उत्कर्षतोऽन्तमुद्दूर्त्तमपर्याप्तकालप्रमाणत्वात्, एवं शेषाण्यपि चत्वार्यपर्याप्तकसूत्राणि भाव-
 नीयानि, एकेन्द्रियपर्याप्तकसूत्रे सङ्ख्येयानि वर्षसहस्राणि, एकेन्द्रियस्य हि पृथिवीकायस्योत्कर्षतो द्वात्रिंशतिवर्षसहस्राणि भवस्थितिः अप्का-
 यस्य सप्त वर्षसहस्राणि तेजस्कायस्य त्रीणि रात्रिन्दिवानि वायुकायस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायस्य दश वर्षसहस्राणि, ततो निरन्तरक-
 त्तिपयपर्याप्तभवसङ्कलनया सङ्ख्येयान्येव वर्षसहस्राणि घटन्त इति । द्वीन्द्रियपर्याप्तसूत्रे उत्कर्षतः सङ्ख्येयानि वर्षाणि, द्वीन्द्रियस्य हि उत्कर्षतो
 भवस्थितिपरिमाणं द्वादश वर्षाणि न च सर्वेष्वपि भवेप्लूकृष्टा स्थितिस्ततः कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवसङ्कलनयापि सङ्ख्येयानि वर्षाण्येव
 लभ्यन्ते न तु वर्षशतानि वर्षसहस्राणि वा । त्रीन्द्रियपर्याप्तसूत्रे सङ्ख्येयानि रात्रिन्दिवानि, तेषां भवस्थितेरुत्कर्षतोऽप्येकोनपञ्चाशद्वि-
 त्मानतया कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवसङ्कलनायामपि सङ्ख्येयानां रात्रिन्दिवानामेव लभ्यमानत्वात् । चतुरिन्द्रियपर्याप्तसूत्रे सङ्ख्येया
 मासास्तेषां भवस्थितेरुत्कर्षतः षण्मासप्रमाणतया कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवकालसङ्कलनया सङ्ख्येयानां मासानां प्राप्यमानत्वात् । पञ्चे-
 न्द्रियपर्याप्तसूत्रे सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तच्च पूर्ववत् ॥ ‘एगिदियस्स णं भंते ! अंतरं कालतो केवचिरं होइ ?’ इति

प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तत्रैकेन्द्रियादुञ्चुल्य द्वीन्द्रियावावन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूय एकेन्द्रियत्वेनोत्पद्यमानस्य वेदितव्यं, उत्कर्षतो द्वे सागरोपमसहस्रे साश्लेषवर्षाभ्यधिके, यावानेव हि त्रसकायस्य कायस्थितिकालस्तावदैकेन्द्रियस्थान्तरं, त्रसकायस्थितिकालश्च यथोक्तप्रमाणः, तथा च वक्ष्यति—‘तसकाश्रए णं भंते ! तसकायति कालतो केवचिरं होइ ?, गोयमा ! जहणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संलेज्जवासमञ्जहियाइं । द्विन्नचुण्णपथेन्द्रियसूत्रेषु जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च पूर्वप्रकारेण भावनीयं, उत्कर्षतः सर्वत्रापि वनस्पतिकालः, द्वीन्द्रियादिभ्य उञ्चुल्य वनस्पतिषु यथोक्तप्रमाणमनन्तमपि कालमवस्थानात् । यथैवामूनि पथ्य सूत्राण्यन्तरविपयाण्यौघिकान्युक्तानि तथैव पर्याप्तविपयाण्यपर्याप्तविपयाण्यपि भणनीयानि, तानि चैवम्—‘एगिन्दियअपज्जत्तस्स णं भंते ! अंतरं कालतो केवचिरं होइ ?, गोयमा ! जहणं अंतोमुहुत्तगुणोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संलेज्जवासमञ्जहियाइं, एवं जाव पंचेदियअपज्जत्तस्स । एवं पथ्य पर्याप्तसूत्राण्यपि वक्तव्यानि ॥ साम्प्रतमल्पवहुलमाह—

एएसि णं भंते ! एगिंदि बेइं० तेइं० चउ० पंचेदियाणं कयरेरहितो अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसाहिया वा ?, गोयमा ! सन्वत्थोवा पंचेदिया चउरिंदिया विसेसाहिया तेइंदिया विसेसाहिया बेइंदिया विसेसाहिया पंचेदिया अपज्जत्तगा पंचेदिया अपज्जत्तगा विसेसाहिया अपज्जत्तगा चउरिंदिया विसेसाहिया अपज्जत्तगा चउरिंदिया विसेसाहिया अपज्जत्तगा अणंतगुणा अणंतगुणा सइंदियाप० वि० ॥ सन्वत्थोवा चतुरिं-

द्विया पञ्जत्तगा पंचेदिया पञ्जत्तगा विसेसाहिया बेदियपञ्जत्तगा विसेसाहिया तेइंदियपञ्जत्तगा
 विसेसाहिया एगिंदियपञ्जत्तगा अणंतगुणा, सइंदिया पञ्जत्तगा विसेसाहिया ॥ एतेसि णं
 भंते! सइंदियाणं पञ्जत्तगअपञ्जत्तगाणं कयरे २१, गोयमा! सब्वत्थोवा सइंदिया अपञ्जत्तगा
 सइंदिया पञ्जत्तगा संखेज्जगुणा । एवं एगिंदियावि ॥ एतेसि णं भंते! बेइंदियाणं पञ्जत्तापञ्जत्तगाणं
 अप्पाबहुं?, गोयमा! सब्वत्थोवा बेइंदिया पञ्जत्तगा अपञ्जत्तगा असंखेज्जगुणा, एवं तेदियच-
 उरिंदियपंचेदियावि ॥ एएसि णं भंते! एगिंदियाणं बेइंदि० तेइंदि० चउरिंदि० पंचेदियाण य
 पञ्जत्तगाण य अपञ्जत्तगाण य कयरे २१, गोयमा! सब्वत्थोवा चउरिंदिया पञ्जत्तगा पंचेदिया
 पञ्जत्तगा विसेसाहिया बेइंदिया पञ्जत्तगा विसेसाहिया तेइंदिया पञ्जत्तगा विसेसाहिया पंचे-
 द्विया अपञ्जत्तगा असंखेज्जगुणा चउरिंदिया अपञ्जत्ता विसेसाहिया तेइंदियअपञ्जत्ता विसे-
 साहिया बेइंदिया अपञ्जत्ता विसेसाहिया एगिंदियअपञ्जत्ता अणंतगुणा सइंदिया अपञ्जत्ता
 विसेसाहिया एगिंदियपञ्जत्ता संखेज्जगुणा सइंदियपञ्जत्ता विसेसाहिया सइंदिया विसेसाहिया ।
 सेत्तं पंचविधा संसारसमावणणा जीवा ॥ (सू० २२५)

'एएसि ण'मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! सर्वस्तोकाः पथेन्द्रियाः, सङ्ख्येयोजनकोटीकोटीप्रमाणविष्कम्भसूची-
 प्रमितप्रतरासङ्ख्येयभागवत्सङ्ख्येयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यश्चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, विष्कम्भसूच्यास्तेषां प्रभूत-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४१० ॥

सङ्क्षेपयोजनकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रिया विशेषाधिकास्तेषां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततरसङ्क्षेपयोजनकोटीकोटी-
प्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि द्वीन्द्रिया विशेषाधिकास्तेषां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततमसङ्क्षेपयोजनकोटीकोटीमानत्वात्, तेभ्य एकेन्द्रिया
अनन्तगुणाः, वनस्पतीनामनन्तान्तत्वात् ॥ सम्प्रत्येतेषामेवापर्याप्तविशेषणविशिष्टानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रभूसूत्रं
पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्लोकाः पथ्येन्द्रिया अपर्याप्तकाः, एकस्मिन् प्रतरे यावन्त्यङ्गुलासङ्क्षेपभागमात्राणि खण्डानि ताव-
त्प्रमाणत्वात्, तेभ्यश्चतुरिन्द्रियापर्याप्ता विशेषाधिकाः प्रभूततराङ्गुलासङ्क्षेपभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्त्रीन्द्रियापर्याप्ता विशेषाधिकाः
प्रभूततरप्रतराङ्गुलासङ्क्षेपभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्यो द्वीन्द्रियापर्याप्ता विशेषाधिकाः प्रभूततमप्रतराङ्गुलासङ्क्षेपभागखण्डमानत्वात्,
तेभ्य एकेन्द्रियापर्याप्ता अनन्तगुणाः, वनस्पतिकायिकानामपर्याप्तानामनन्तान्ततया सदा प्राप्यमाणत्वात् ॥ अधुनैतेषामेव पर्याप्तवि-
शेषणविशिष्टानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रभूसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्लोकाश्चतुरिन्द्रियाःपर्याप्ता यतोऽल्पा-
युपश्चतुरिन्द्रियास्ततः प्रभूतकालगवस्थानाभावात् पृच्छासमये स्लोका अवाप्यन्ते, ते च स्लोका अपि प्रतरे यावन्त्यङ्गुलासङ्क्षेपभागमा-
त्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणा वेदितव्याः, तेभ्यः पथ्येन्द्रियपर्याप्ता विशेषाधिकाः, प्रभूततराङ्गुलासङ्क्षेपभागखण्डमानत्वात्, तेभ्योऽपि
द्वीन्द्रियाः पर्याप्ता विशेषाधिकाः प्रभूततरप्रतराङ्गुलासङ्क्षेपभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रियपर्याप्ता विशेषाधिकाः, स्वभावत
एव तेषां प्रभूततराङ्गुलासङ्क्षेपभागखण्डप्रमाणत्वात्, तेभ्य एकेन्द्रियाः पर्याप्ता अनन्तगुणाः, वनस्पतिकायिकानां पर्याप्तानामनन्त-
त्वात् ॥ साम्प्रतमेतेषामेव प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तानां समुक्तानामल्पबहुत्वमभित्सुः प्रथमत एकेन्द्रियाणामाह—‘एएसि ण’मित्यादि
प्रभूसूत्रं गतं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्लोका एकेन्द्रिया अपर्याप्ताः, पर्याप्तकाः सङ्क्षेपगुणाः, एकेन्द्रियेषु हि बहवः सूक्ष्माः सर्वलो-

४ प्रतिपत्तौ
एकेन्द्रि-
याद्यल्प-
बहुत्वं
उद्देशः २
सू० २२५

॥ ४१० ॥

कापन्नत्वात्, सूक्ष्माश्चापर्याप्ताः सर्वस्तोकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, द्वीन्द्रियसूत्रे सर्वस्तोका द्वीन्द्रियापर्याप्ता यावन्ति प्रतरेऽङ्गुलस्य सङ्ख्येयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात् तेषां, तेभ्योऽपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः प्रतरगताङ्गुलासङ्ख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात्, एवं त्रिचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियाल्पबहुत्वान्यपि वक्तव्यानि ॥ साम्प्रतमेकेन्द्रियाणां समुदितानां पर्याप्तापर्याप्तानामल्पबहुत्वमाह—'एएसिण'मित्यादि, इदं प्रागुक्तृतीयद्वितीयाल्पबहुत्वभावनासुरेण स्वयं भावनीयं, तत्त्वतो भावितत्वात्, उपसंहारमाह—'सेत्तं पंचविहा' इत्यादि ॥ इतिश्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां पञ्चविधा प्रविपत्तिः चतुर्थी समाप्ता ॥

उक्ता पञ्चविधा प्रतिपत्तिरधुना क्रमप्राप्तां षड्विधप्रतिपत्तिमभिधिसुराह—

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु छव्विहा संसारसमावणगा जीवा ते एवमाहंसु, तंजहा—पुढविकाइया आउक्काइया तेउ० वाउ० वणस्सतिकाइया तसकाइया ॥ से किं तं पुढवि०?, पुढवी० दुविहा पणत्ता तं०—सुहुमपुढविकाइया बादरपुढविकाइया, सुहुमपुढविकाइया दुविहा पणत्ता, तंजहा—पल्लत्ताग य अपल्लत्ताग य। एवं बायरपुढविकाइयावि, एवं चउक्कएणं भेएणं आउतेउवाउवणस्सतिकाइयाणं चतु० णेयव्वा । से किं तं तसकाइया?, २ दुविहा पणत्ता, तंजहा—पल्लत्ताग य अपल्लत्ताग य ॥ (सू० २२६) पुढविकाइयस्स णं भंते! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं बावीसं वाससहस्साहं, एवं सव्वेसिं ठिती णेयव्वा, तसकाइयस्स जहन्नेणं

अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोचमाहं, अपञ्जत्तगाणं सव्वेसिं जहन्नेणवि उक्कोसेणवि अंतो-
मुहुत्तं, पञ्जत्तगाणं सव्वेसिं उक्कोसिया ठिती अंतोमुहुत्तज्जणा कायव्वा ॥ (सू० २२७) पुढविका-
इए णं भंते! पुढविकाइयत्तिकालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं
असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोया। एवं जाव आउ० तेउ० वाउक्काइयाणं वणस्सइकाइयाणं अणंतं
कालं जाव आवलियाए असंखेज्जतिभागो ॥ तसकाइए णं भंते!० जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो
सागरोचमसहस्साइं संखेज्जवासमव्वहियाइं । अपञ्जत्तगाणं छण्हवि जहण्णेणवि उक्कोसेणवि
अंतोमुहुत्तं, पञ्जत्तगाणं—‘वाससहस्सा संखा पुढविदग्गणिलतरुण पञ्जत्ता । तेज्ज राइंदिसंखा
तससागरसतपुहुत्ताइं ॥ १ ॥’ पञ्जत्तगाणवि सव्वेसिं एवं ॥ पुढविकाइयस्स णं भंते! केव-
तियं कालं अंतरं होति?, गोयमा! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं वणप्फतिकालो । एवं आउ-
तेउवाउकाइयाणं वणस्सइकालो, तसकाइयाणवि, वणस्सइकाइयस्स पुढविकाइयकालो । एवं
अपञ्जत्तगाणवि वणस्सइकालो, वणस्सइणं पुढविकालो, पञ्जत्तगाणवि एवं चेव वणस्सइकालो,
पञ्जत्तवणस्सइणं पुढविकालो ॥ (सू० २२८)

‘तथ णंमियादि, तत्र ये ते एवगुक्कवन्तः पड्डियाः संसारसमापन्नका जीवास्ते ‘एवं’ वक्ष्यमाणप्रकारेणोक्कवन्तः, तमेव प्रकार-

माह, तद्यथा—पृथ्वीकायिका इत्यादि प्राग् व्याख्यातं ॥ ‘से किं तं पुढविकाइया’ इत्यादीनि पृथिव्यतेजोवायुवनस्पतिविय्याणि त्रीणि

त्रीणि त्रसकायविषयमेकमिति सर्वसङ्ख्याया षोडश सूत्राणि पाठसिद्धानि ॥ 'पुढविक्काइयस्स णं भंते!' इत्यादि स्थितिविषयं सूत्रषट्कं सुप्रतीतं, तत्र जघन्यं सर्वत्राप्यन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पृथिवीकायिकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अण्कायिकस्य सप्त तेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रिन्दिवानि वातकायस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि वनस्पतिकायस्य दशवर्षसहस्राणि त्रसकायस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । अपर्याप्तविषयाण्यपि षट् सूत्राणि पाठसिद्धानि, सर्वत्र जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तं भिधानात्, नवरसुत्कृष्टमन्तर्मुहूर्त्तं बृहत्तरं वेदितव्यं । पर्याप्तविषया षट्सूत्री पाठसिद्धा, नवरमन्तर्मुहूर्त्तौनलं अपर्याप्तकालभाविनाऽऽन्तर्मुहूर्त्तेन हीनत्वात् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—'पुढविक्काइए णं भंते! पुढविक्काइय'त्ति इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, पृथ्वीकायादुद्भूत्यान्यत्रान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः पृथिवीकायत्वेन कल्याण्युत्पादात्, उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असङ्ख्येया उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः, एषा कालतो मार्गणा, क्षेत्रतोऽसङ्ख्येयां लोकाः, किमुक्तं भवति?—असङ्ख्येयेषु लोकप्रमाणेष्ववाकाशखण्डेषु प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे यावता कालेन तान्यसङ्ख्येयान्यपि लोकाकाशखण्डानि निर्लेपितानि भवन्ति तावन्तमसङ्ख्येयं कालं यावदिति । एवमप्रेजोवायुसूत्राण्यपि वक्तव्यानि । वनस्पतिसूत्रे जघन्यं तथैव, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः, कालत एषा मार्गणा, क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः—अनन्तानन्तेषु लोकालोकाकाशेषु प्रतिसमयमेकैकप्रदेशापहारे यावता कालेन तान्यपि लोकालोकाकाशखण्डानि निर्लेपानि भवन्ति तावन्तमनन्तकालमित्यर्थः, तमेव पुद्गलपरावर्त्तेन निरूपयति—असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं पञ्चसङ्ग्रहदीकतो भावनीयं, पुद्गलपरावर्त्तगतमेवासङ्ख्येयत्वं निर्द्धारयति—'ते ण'मित्यादि, ते पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येये भागे; आवलिकाया असङ्ख्येये भागे यावन्तः समयास्तावन्त इत्यर्थः, अयं चार्थोऽन्यत्रापि

सङ्क्षेपेणोक्तः—“अस्संखोसपिणीसपिणीव एगिदियाण य चउण्हं । ता वैव ऊ अणंता वणस्सईए उ बोद्धव्वा ॥ १॥” त्रसकायसूत्रे द्वे सागरोपसहस्रे सङ्क्षेयवर्षाभ्यधिके, एतावत एवान्यवधानेन त्रसकायत्वकालस्य केवलेवदसोपलब्धत्वात् । अपर्याप्तविषयायां षट्सूत्र्यां सर्वत्रापि जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्गृह्येत्, अपर्याप्तलब्धेऽत्कर्षतोऽप्येतावत्कालप्रमाणत्वात् । पृथिवीकायिकपर्याप्तसूत्रे उत्कर्षतः सङ्क्षेयानि वर्षसहस्राणि, पृथिवीकायिकस्य हि भवस्थितिरुत्कर्षतोऽपि द्वाविंशतिर्वर्षसहस्राणि ततः कतिपयनिरन्तरपर्याप्तभवमीलने सङ्क्षेयानि वर्षसहस्राणि लभ्यन्ते नाधिकं । एवमष्कायिकसूत्रेऽपि वक्तव्यं, तेजस्कायिकसूत्रे सङ्क्षेयानि रात्रिन्दिवानि, तेजस्कायिकस्य हि भवस्थितिरुत्कर्षतोऽपि त्रीणि रात्रिन्दिवानि, ततो निरन्तरकतिपयपर्याप्तभवसङ्कलनायामपि सङ्क्षेयानि रात्रिन्दिवानि लभ्यन्ते न तु मासा वर्षाणि वर्षसहस्राणि वा । वायुकायिकसूत्रं वनस्पतिकायिकसूत्रं पृथिवीकायिकसूत्रवत् । त्रसकायसूत्रे सागरोपसहस्रतृथक्त्वं सा-
तिरेकम् ॥ सम्प्रत्यन्तरनिरूपणार्थमाह—‘पुढविकाइयस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येतान्तर्गृह्येत् पृथिवीकायाद्भ्रूलान्यत्रान्तर्गृह्येत् स्थित्वा भूयः पृथिवीकायिकलेत कस्यचिदुत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालः प्रागुक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः प्रतिपत्तव्यः, पृथिवीकायादुद्भूत तानन्तं कालं वनस्पतिववस्थानसम्भवात् । एवमप्रेजोवायुत्रससूत्रा-
प्यपि भावनीयानि । वनस्पतिसूत्रे उत्कर्षतोऽसङ्क्षेयं कालम् ‘असंखेजाओ उरसपिणीओसपिणीओ कालतो खेततो असंखेजा लोगा’ इति वक्तव्यं, वनस्पतिकायादुद्भूत पृथिव्यादिव्ववस्थानात् तेषु च सर्वेऽप्युत्कर्षतोऽप्येतावत्कालभावात् ॥ सम्प्रत्यरूपबहुत्वमाह—

अप्पायद्धुयं—सन्वत्थोवा तसकाइया तेउक्काइया असंखेज्जगुणा पुढविकाइया विसेसाहिया आउ-
काइया विसेसाहिया वाउक्काइया विसेसाहिया वणस्सतिकाइया अणंतगुणा एवं अपज्जत्तगवि

पञ्चत्तगावि ॥ एतेसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं पञ्चत्तगाण अपञ्चत्तगाण य कयरेरहिंतो अप्पा
 वा एवं जाव विसेसाहिया?, गोयमा ! सवत्थोवा पुढविकाइया अपञ्चत्तगा पुढविकाइया पञ्च-
 त्तगा संखेज्जगुणा, एतेसि णं० सवत्थोवा आउक्काइया अपञ्चत्तगा पञ्चत्तगा संखेज्जगुणा जाव
 वणस्सत्तिकाइयावि, सवत्थोवा तसकाइया पञ्चत्तगा तसकाइया अपञ्चत्तगा असंखेज्जगुणा ॥
 एएसि णं भंते ! पुढविकाइयाणं जाव तसकाइयाणं पञ्चत्तगअपञ्चत्तगाण य कयरेरहिंतो अप्पा
 वा ४?, सवत्थोवा तसकाइया पञ्चत्तगा तसकाइया अपञ्चत्तगा असंखेज्जगुणा तेउक्काइया
 अपञ्चत्ता असंखेज्जगुणा पुढविकाइया आउक्काइया वाउक्काइया अपञ्चत्तगा विसेसाहिया तेउक्का-
 इया पञ्चत्तगा संखेज्जगुणा पुढविआउवाउपञ्चत्तगा विसेसाहिया, वणस्सत्तिकाइया अपञ्चत्तगा
 अणंतगुणा, सकाइया अपञ्चत्तगा विसेसाहिया, वणस्सत्तिकाइया पञ्चत्तगा संखेज्जगुणा, सकाइया
 पञ्चत्तगा विसेसाहिया ॥ (सूत्रं २२९) सुद्धमस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?,
 गोयमा ! जहत्तेणं अंतोसुद्धत्तं उक्कोसेणवि अंतोसुद्धत्तं एवं जाव सुद्धमणिओयस्स, एवं अपञ्च-
 त्तगाणवि पञ्चत्तगाणवि जहण्णेणवि उक्कोसेणवि अंतोसुद्धत्तं ॥ (सू० २३०)

'एएसि ण'मित्यादि, सर्वस्तोकाखसकायिका; द्विन्द्रियादीनामेव त्रसकायत्वात् तेषां च शेषकायापेक्षयाऽल्पत्वात्, तेभ्यस्तेजस्का-

यिका असङ्ख्येयगुणाः, असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकः, प्रभूतासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात् तेषां च शेषकायापेक्षयाऽल्पत्वात्, तेभ्योऽङ्कायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततरासङ्ख्येयभागलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यो वायुकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततमासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशमानत्वात्, तेभ्यो वनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, अनन्तलोकाकाशप्रदेशमानत्वात् ॥ साम्प्रतमेतेषामेवापर्याप्तानां द्वितीयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, एतदपि तथैव । अधुनैतेषामेव पर्याप्तानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, एतदपि तथैव ॥ साम्प्रतमेतेषामेव पृथिवीकायादीनां प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तगताल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोकाः पृथिवीकायिका अपर्याप्ताः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, पृथिवीकायिका हि बहवः सूक्ष्माः सकललोकगतत्वात्, तेषु च पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, एवमेतेजोवायुवनस्पतिसूत्राणि भावनीयानि, त्रसकायसूत्रे सर्वस्तोकाः पर्याप्ताखसकायिका अपर्याप्तका असङ्ख्येयगुणाः, त्रसकायानां पर्याप्तानां यथाक्रमं प्रतरगताहुलसङ्ख्येयभागखण्डप्रमाणत्वात् ॥ साम्प्रतमेतेषां समुदितानां पर्याप्तापर्याप्तानामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते !’ इत्यादि, सर्वस्तोकाखसकायिकाः पर्याप्ताखलेभ्यखसकायिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, अत्र कारणं प्रागेवोक्तं, ततस्तेजस्कयिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, ततः पृथिव्यव्वायवोऽपर्याप्तकाः क्रमेण विशेषाधिकाः प्रभूतप्रभूततरप्रभूततमासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तदनन्तरं तेजस्कायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मेष्वपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानां सङ्ख्येयगुणत्वात्, ततः पृथिव्यव्वायवः पर्याप्ताः क्रमेण विशेषाधिकाः, ततो वनस्पतिकायिका अपर्याप्ता अनन्तगुणाः, अनन्तलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्यो वनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः सूक्ष्मेष्वपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानां सङ्ख्येयगुणत्वात् सूक्ष्माश्च सर्ववहव इति तदपेक्षमिदमल्पबहुत्वम् ॥ सम्प्रत्यमीषामेव कायानां सूक्ष्माणं

स्थित्यादि विचिन्तयिपुराह—‘सुहुमस्स णं भंते’ इत्यादि, सूक्ष्मस्य सामान्यतो निगोदरूपस्यानिगोदरूपस्य वा भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञप्ता ?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षेणाप्यन्तर्मुहूर्त्तं, नवरयुत्कर्षतो विशेषाधिकमवसातव्यम्, अन्यथोत्कर्षा-योगात् । एवं सूक्ष्मपृथिवीकायाष्कायिकतेजस्कायिकवायुकायिकवनस्पतिकायसूक्ष्मनिगोदविषयाण्यपि पट् सूत्राणि वक्तव्यानि, अथ सूक्ष्मवनस्पतिनिगोदा एव ततस्तस्त्रेणैव गतमिति किमर्थं पृथग् निगोदसूत्रं ?, तदयुक्तं सम्यग्वस्तुतत्त्वापरिज्ञानात्, सूक्ष्मवनस्पतयो हि जीवा विवक्षिताः, सूक्ष्मनिगोदास्तु प्रत्येकमनन्तानां जीवानामाधारभूताः शरीररूपास्ततो न कश्चिदोपः, उक्तञ्च—‘गोला य असं-खेज्जा असंखनिगोदो य गोलओ भणिओ । एकिकंमि निगोए अणंतजीवा मुणेयव्वा ॥ १ ॥ एगो असंखभागो वट्टइ उव्वट्टणोववा-यंमि । एगनिगोदे निचं एवं सेसेसुवि स एव ॥ २ ॥ अंतोमुहुत्तमेतं ठिई निगोयाण जंति निदिट्ठा । पल्लंति निगोया तम्हा अंतो-मुहुत्तेणं ॥ ३ ॥’ आसामभ्रगरमनिका—सूक्ष्मनिगोदैः सकल एव लोकः सर्वतो व्याप्तोऽजन्तचूर्णपूर्णसमुद्रवत्, तस्मिन्नित्थं निगोदै-र्व्याप्ते लोके निगोदमात्रावगाहना असंख्येया निगोदा वृत्ताकारा बृहत्प्रमाणा गोलका इति व्यपदिश्यन्ते, निगोद इति च नाम अ-नन्तानां जीवानामेकं शरीरं, तत उक्तम्—असंख्येया गोलाः, एकैकस्मिंश्च गोलकेऽसंख्येया निगोदा एकैकश्च निगोदः अनन्तजीव इति, एकस्मिंश्च निगोदे येऽनन्ता जीवास्तेपामेकोऽसंख्येयतमो भागः प्रतिसमयमुद्धर्त्ततेऽन्यश्चोत्पद्यते, तथा हि विवक्षिते समये विवक्षित-स्या निगोदस्यैकोऽसंख्येयतमो भाग उद्धर्त्ततेऽन्यश्चासंख्येयतमो भागस्तस्मिन्नपूर्वं उत्पद्यते, द्वितीयेऽपि समयेऽन्योऽसंख्येयभाग उद्धर्त्तते अन्यश्चापूर्वं उत्पद्यते, एवं सकलकालमनुसमयमुद्धर्त्तनोपपातौ, अत एव ‘एगनिगोदे निचं’मिति नित्यग्रहणं, यथा चैकस्मिन्नगोदे तथा सर्वेष्वप्यसंख्येयेषु सर्वलोकव्यापिषु निगोदेषु प्रतिपत्तव्यं, सर्वेषामपि च निगोदानां निगोदजीवानां स्थितिर्विनिर्दिष्टाऽन्तर्मुहूर्त्तमात्रं

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ४१४ ॥

तस्मात्सर्वेऽपि निगोदा अनुसमयमुद्धर्त्तनोत्पाताभ्यामन्तर्मुहूर्त्तमात्रेण परावर्त्तन्ते न च ह्यन्या भवन्तीति । एवं सप्तसूत्री अपर्याप्तविषया

सप्तसूत्री पर्याप्तविषया वक्तव्या, सर्वत्रापि जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तम् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—
सुहुमे णं भंते ! सुहुमेत्ति कालतो केवचिरं होति ? गोघमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अ-
संखेज्जकालं जाव असंखेज्जा लोया, सव्वेसिं पुढचिकालो जाव सुहुमणिओयस्स पुढचिकालो,
संखेज्जकालं जाव असंखेज्जा लोया, सव्वेसिं पुढचिकालो जाव सुहुमणिओयस्स पुढचिकालो,
अपज्जत्तगाणं सव्वेसिं जहण्णेणवि उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं, एवं पज्जत्तगाणवि सव्वेसिं जहण्णेणवि
उक्कोसेणवि अंतोमुहुत्तं ॥ (सू० २३१) सुहुमस्स णं भंते ! केवतियं कालं अंतरं होति ? गोयमा !
जहण्णेणं अंतोमु० उक्को० असंखेज्जं कालं कालओ असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ
खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जतिभागो, सुहुमवणस्सत्तिकाइयस्स सुहुमणिओयस्सवि जाव असं-
खेज्जइभागो । पुढचिकाइयादीणं वणस्सत्तिकालो । एवं अपज्जत्तगाणं पज्जत्तगाणवि ॥ (सू० २३२)

‘सुहुमे णं भंते ! सुहुमेत्तिकालओ’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तम्, अन्तर्मुहूर्त्तानन्तरं वाद-
रपृथिव्यादादुत्पादात्, उत्कर्षतोऽसंख्येयकालं, तमेवासंख्येयकालं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असंख्येया उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः, एषा
कालतो मार्गणा क्षेत्रतोऽसंख्येया लोकाः, असंख्येयानां लोकाकाशानां प्रतिसमयमैकैकाकाशाप्रदेशापहारे यावता कालेन निर्लेपता भ-
वति तावान् असंख्येयः काल इति भावः । एवं सूक्ष्मपृथिव्यमेजोवायुवनस्पतिनिगोदसूत्राण्यपि भावनीयानि । सम्प्रति सूक्ष्मादी-
नामेवापर्याप्तानां कायस्थितिमभिधिसुराह—‘सुहुमअपज्जत्तए णं भंते’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्यतोऽ-

५ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्मस्य
कायस्थि-
तिरन्तरं च
उद्देशः २
सू० २३१-
२३२

॥ ४१४ ॥

न्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽप्यन्तमुहूर्त्तम्, अपर्याप्तस्थावस्यैतावत्कालप्रमाणत्वात्, एवं सूक्ष्मापर्याप्तपृथिव्यादिविषयाऽपि षट्सूत्री हक्तव्या । एवं पर्याप्तविषयाऽपि सप्तसूत्री ॥ साम्प्रतमन्तरं चिचिन्तयिपुराह—‘सुहुमस्स ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्ये-
 नान्तमुहूर्त्तं, सूक्ष्मादुद्धृत्य वादरपृथिव्यादावन्तमुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः सूक्ष्मपृथिव्यादौ कस्याप्युत्पादात्, उत्कर्षतोऽसाक्ष्येयं कालं, तमे-
 वासाक्ष्येयं कालं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असाक्ष्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, कालत एषा मार्गणा, क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासाक्ष्येयो भागः,
 किमुक्तं भवति ?—अङ्गुलमात्रक्षेत्रस्यासाक्ष्येयतमे भागे ये आकाशप्रदेशास्ते प्रतिसमयभेकैकप्रदेशापहारे यावतीभिरुत्सर्पिण्यवसर्पिणी-
 भिर्निलेपां भवन्ति तावत्य इति ॥ ‘सुहुमपुढविक्काइयस्स णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तमु-
 हूर्त्तं, तद्भावना प्रागिव, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, ‘जाव आवलियाए असंखिज्जाइभागो’ इति यावत्करणादेवं परिपूर्णपाठः—‘अणं-
 ताओ उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालतो खेत्ततो अणंता लोगा असंखेज्जा पोगलपरियट्ठा आवलियाए असंखेज्जाइभागो’ अस्य
 व्याख्या पूर्ववत्, भावना त्वेवम्—सूक्ष्मपृथिवीकायिको हि सूक्ष्मपृथिवीकायिकभवाद्दुद्धृत्यानन्तर्येण पारस्पर्येण वा वनस्पतिष्वपि मध्ये
 गच्छति तत्र चोत्कर्षत एतावन्तं कालं तिष्ठतीति भवति यथोक्तप्रमाणमन्तरं, एवं सूक्ष्माकायिकतेजस्कायिकवायुकायिकसूत्राण्यपि
 वक्तव्यानि । सूक्ष्मवनस्पतिकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसाक्ष्येयं कालं, स चासाक्ष्येयः कालः पृथिवीकालो वक्तव्यः, स चैवम्
 —‘असंखेज्जा उत्सर्पिणीओसर्पिणीओ कालतो खेत्ततो असंखेज्जा लोगा’ इति, सूक्ष्मवनस्पतिकायभवाद्दुद्धृतो हि वादरवनस्पतिपु
 सूक्ष्मवादरपृथिव्यादिपु चोत्पद्यते तत्र च सर्वत्राप्युत्कर्षतोऽप्येतावन्तं कालमवस्थानमिति यथोक्तप्रमाणमेवान्तरं, एवं सूक्ष्मनिगोदस्या-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४१५ ॥

व्यन्तरं वक्तव्यं, यथा चैयमौघिकी सप्तसूत्री उक्ता तथाऽपर्याप्तविषया सप्तसूत्री पर्याप्तविषया च सप्तसूत्री वक्तव्या, नानालाभावात् ॥
साम्प्रतमेतेषामल्पबहुत्वमाह—

एवं अप्पाबहुगं, सव्वत्थोवा सुहुमतेउकाइया सुहुमपुढविकाइया विसेसाहिया सुहुमआउवाऊ वि-
सेसाहिया सुहुमणिओया असंखेज्जगुणा सुहुमचणस्सतिकाइया अणंतगुणा सुहुमा विसेसाहिया,
एवं अप्पज्जताणं, प्पज्जताणवि एवं चैव ॥ एतेसि णं भंते! सुहुमाणं प्पज्जतापज्जताणं कयरे०?;
सव्वत्थोवा सुहुमा अप्पज्जतागा संखेज्जगुणा प्पज्जतागा एवं जाव सुहुमणिगोया ॥ एएसि णं भंते!
सुहुमाणं सुहुमपुढविकाइयाणं जाव सुहुमणिओयाण य प्पज्जतापज्जता० कयरे २?, सव्वत्थोवा
सुहुमतेउकाइया अप्पज्जतागा सुहुमपुढविकाइया अप्पज्जतागा विसेसाहिया सुहुमआउअपज्जता
विसेसाहिया सुहुमवाउअपज्जता विसेसाहिया सुहुमतेउकाइया प्पज्जतागा संखेज्जगुणा सुहु-
मपुढविआउवाउपज्जतागा विसेसाहिया सुहुमणिओया अप्पज्जतागा असंखेज्जगुणा सुहुमणिओया
प्पज्जतागा संखेज्जगुणा सुहुमचणस्सतिकाइया अप्पज्जतागा अणंतगुणा सुहुमअपज्जता विसेसाहिया
सुहुमचणस्सइप्पज्जतागा संखेज्जगुणा सुहुमा प्पज्जता विसेसाहिया ॥ (सू० २३३)

‘एएसि णं’मित्यादि, सर्वस्लोकाः सुहुमतेजस्सकायिकाः, असंखेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिवीकायिका विशेषा-
धिकाः, प्रभूतासंखेयलोकाकाशप्रदेशपरिमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्माष्कायिका विशेषाधिकः, प्रभूततरासंखेयलोकाकाशप्रमाणत्वात्,

५ प्रतिपत्तौ
सूक्ष्माल्प-
बहुत्वं
उद्देशः २
सू० २३३

॥ ४१५ ॥

तेभ्यः सूक्ष्मवायुकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततमासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिमानत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असङ्ख्येयगुणाः, तेषां प्रतिगोलक्रमसङ्ख्येयत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, प्रतिनिगोदमनन्तानां सद्भावात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथ्वीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेषामौघिकानामिदमल्पबहुत्वम् । इदानीमेतेषामेवापर्याप्तानामाह—‘ए-एसि णं भंते ! सुहुमअपज्जत्ताण’मित्यादि सर्वे प्राग्वद् भावनीयं । साम्प्रतमेतेषामेव पर्याप्तानां तृतीयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते ! सुहुमपज्जत्ताण’मित्यादि, इदमपि प्रागुक्तक्रमेणैव भावनीयं ॥ अधुनाऽमीषामेव सूक्ष्मादीनां प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तगतान्यल्प-बहुत्वान्याह—‘एएसि णं भंते ! सुहुमाणं पज्जत्ताण’मित्यादि, इह बादरेषु पर्याप्तेभ्योऽपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, एकैकपर्याप्तनि-श्रया असङ्ख्येयानामपर्याप्तानामुत्पादात्, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायां प्रथमे प्रज्ञापनाख्ये पदे—‘पज्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेजा’ इति, सूक्ष्मेषु पुनर्नीयं क्रमः, पर्याप्ताश्चापर्याप्तापेक्षया चिरकालावस्थायिन इति सदैव ते बहवो लभ्यन्ते तत उक्तं सर्वस्लोकाः सूक्ष्मा अपर्याप्ताः तेभ्यः सूक्ष्माः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, एवं पृथ्वीकायादिष्वपि प्रत्येकं भावनीयम् ॥ गतं चतुर्थमल्पबहुत्वमिदानीं सर्वेषां समुदितानां पर्याप्तापर्याप्तानां पञ्चममल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं’मित्यादि, सर्वस्लोकाः सूक्ष्मते-जस्कायिका अपर्याप्ताः, कारणं प्रागेवोक्तं, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिव्यव्यायवोऽपर्याप्ताः क्रमेण विशेषाधिकाः, अत्रापि कारणं प्रागेवोक्तं, तेभ्यः सूक्ष्मतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, अपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानां सङ्ख्येयगुणानामेव भावितत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपृथिव्यव्या-यवः पर्याप्ताः क्रमेण विशेषाधिकाः, कारणं प्रागेवोक्तं, ततः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणस्तेषामतिप्राचुर्यात्, तेभ्यः सूक्ष्मा निगोदाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मेष्वपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानामोषतः सङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्याप्ता अन-

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४१६ ॥

न्तगुणाः, प्रतिनिगोदमनन्तानां तेषां भावात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथ्वीकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः सख्येयगुणाः, पर्याप्ताः सख्येयगुणाः, यथापान्तराले विशेष-
पाधिकत्वं तदल्पमिति न सख्येयगुणत्वव्याघातः, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्याप्ता विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथिव्यादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात् ॥ सम्प्रति वादरादीनां स्थित्वादि निरूपयति—

वायरस्स णं भंते! केचित्तिं कालं ठिती पणत्ता!, गोयमा! जहन्नेणं अंतोसु० उक्खो० तेत्तीसं
सागरोवमाइं ठिईं पणत्ता, एवं वायरतसकाइयस्सवि वायरपुढवीकाइयस्स बावीसवाससहस्साइं
वायरआउस्स सत्तवाससहस्सं वायरतेउस्स तिण्णि राइंदिया वायरवाउस्स तिण्णि वाससहस्साइं
वायरवण० दसवाससहस्साइं, एवं पत्तेयसरीरादरस्संवि, णिओयस्स जहन्नेणवि उक्खोसेणवि
अंतोसु०, एवं वायरणिओयस्सवि, अपलत्तगणं सन्वेसिं अंतोसुहुत्तं, पलत्तगणं उक्खोसिया
ठिईं अंतोसुहुत्तूणा कायव्वा सन्वेसिं ॥ (सू० २३४)

‘वायरस्स णं भंते!’ इत्यादि अस्सुत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तं, तत ऊर्ध्वं मरणात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंश-
त्सागरोपमाणि, एवं वादरपृथिव्यपतेजोवायुवनस्पतिप्रत्येकवादरवनस्पतिनिगोदवादरनिगोदवादरत्रसकायिकसूत्राण्यपि वक्तव्यानि, सर्वत्र
हि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, उत्कर्षचिन्तायामयं विशेषः—वादरपृथिवीकायिकसोत्कर्षतो द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि वादरायिकायिकस्य सप्त
वर्षसहस्राणि वादरतेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रिन्दिवानि वादरवायुकायिकस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि सामान्यतो वादरवनस्पतिकायिकस्य

५ प्रतिपत्तौ
वादरस्य
स्थितिः
उद्देशः २
सू० २३४

॥ ४१६ ॥

दश वर्षसहस्राणि प्रलेकशरीरबादरवनस्पतिकायस्य दश वर्षसहस्राणि सामान्यतो निगोदस्य जघन्येनाप्युत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं बादर-
निगोदस्य जघन्यत उत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं बादरत्रसकायस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतखयक्षिशागरोपमाणि ॥ सम्प्रत्येतेपामेव सा-
मान्यतो बादरादीनां दशानामपर्याप्तानां स्थितिं विचिन्तयिषुः सूत्रदशकमाह—‘बायरअपज्जत्तगंस्स णं भंते!’ इत्यादि पाठसिद्धं,
सर्वत्र जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तमिधानात् ॥ साम्प्रतमेतेपामेव पर्याप्तानां स्थितिं चिन्तयति—‘बादरपज्जत्तगंस्स णं भंते!’ इ-
त्यादि, जघन्यतः सर्वत्राप्यन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सामान्यतो बादरस्य त्रयंक्षिशागरोपमाण्यन्तर्मुहूर्त्तोनानि, अपर्याप्तकायस्थाभाविनांऽ-
न्तर्मुहूर्त्तैर्नोन्त्वात्, एवं बादरपृथिवीकायिकपर्याप्तकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, बादराप्यकायिकस्य पर्याप्तकस्य संस-
वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि बादरतेजस्कायिकपर्याप्तकस्य त्रीणि रात्रिन्दिवानि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, बादरवायुकायिकपर्याप्तकस्य त्रीणि
वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, बादरवनस्पतिकायपर्याप्तकस्य दश वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, प्रलेकबादरवनस्पतिकायिकपर्या-
प्तकस्यापि दश वर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि, सामान्यतो निगोदपर्याप्तकस्य बादरनिगोदपर्याप्तकस्य च जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्ष-
तोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं, बादरत्रसकायिकपर्याप्तस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतखयक्षिशागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तोनानि ॥ साम्प्रतं कायस्थि-
तिमाह—

बायरे णं भंते ! बायरेत्ति कालओ केवचिरं होति?, जहं अंतो० उक्कोसेण असंखेज्जं कालं असंखे-
ज्जाओ उस्सप्पिणीओसरिपणीओ कालओ खेत्तओ अंगुलस्स असंखेज्जतिभागे, बायरपुढविकाइ-
यभाउतेउवाउ० पत्तेयसरीरबादरवणस्सइकाइयस्स बायरनिओयस्स० [बायरवणस्सइस्स जहं०

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४१७ ॥

अंतो० उक्को० असं० असं० उस्स० कालओ खेत्तओ अंगु० असं० पत्तेगसरीरवादरवणस्सत्तिकाइ-
यस्स बायरनिगोअस्स पुढवीव, बायरणिओयस्स णं जह० अन्तो० उक्को० अणंतं कालं अणंता उस्स०
कालओ खेत्तओ अह्हाइज्जा पोग्गल०] एतेसिं जहणणेणं अंतोमु० उक्कोसेणं सत्तरि सागरोवमको-
डाकोडीओ संखातीयाओ समाओ अंगुलअसंखभागे तथा—असंखेज्जा उ० ओहे य बायरतरु-
अणुबंधो सेसओ वोच्छं ! उस्सप्पिणि २ अह्हाइयपोग्गलाण परियद्दा ॥ बेडदधिसहस्सा खल्ल
साधिया होति तसकाए ॥१॥ अंतोमुहुत्तकालो होइ अपज्जत्तगण सव्वेसिं ॥ पज्जत्तवायरस्स य
बायरतसकाइयस्साचि ॥ २ ॥ एतेसिं ठिई सागरोवमसत्तपुहत्तं साहरेगं । तेउस्स संख राई[दिया]
दुचिहणिओए मुहुत्तमद्धं तु । सेसाणं संखेज्जा वाससहस्सा य सव्वेसिं ॥ ३ ॥ (सू० २३५)

‘बायरे णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—नौतम ! जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसंखेयं कालं, तमेवासंखेयं
कालं कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—‘असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालतो खेत्ततो अंगुलस्स असंखेज्जाभागे’ अस्य व्याख्या
प्राग्वत् । वादरपृथ्वीकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतः सप्ततिः सागरोपमकोटीकोटयः, एवं वादराष्कायिकयादरतेजस्कायिक-
वादरवायुकायिकानामपि, सामान्यतो वादरवनहपतिकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसंखेयं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां नि-
रूपयति—असंखेयया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलसासंखेयभागः । प्रत्येकवादरवनस्पतिकायिकसूत्रं वादरपृथ्वीकायिक-
वत्, सामान्यतो निगोदसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, तस्यैव कालक्षेत्राभ्यां निरूपणं करोति—अनन्ता उत्सर्पिण्यव-

प्रतिपत्तौ
वादरस्य
कायस्थि-
तिः
उद्देशः २
सू० २३५

॥ ४१७ ॥

सर्पिण्यः, एषा कालतः प्ररूपणा, क्षेत्रतोऽर्द्धतृतीयाः पुद्गलपरावर्त्तीः । वादरनिर्गोदसूत्रं वादरपृथ्वीकायिकवत् । वादरत्रसंकायसूत्रे
 जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वे सागरोपमसहस्रे सङ्क्षेयवर्षाभ्यधिके । साम्प्रतमेतेषामेवापर्याप्तानां कायस्थितिं निरूपयन् सूत्रदशक-
 माह—‘वायरअपज्जत्तए णं भंते ! वायरअपज्जत्तएत्ति कालतो’ इत्यादि सर्वत्र जघन्येनोत्कर्षेण चान्तर्मुहूर्त्तम् । अधुनैतेपामेव
 पर्याप्तानां कायस्थितिमाह—‘वायरपज्जत्तए णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तद्भावना
 प्राग्गत, उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तत ऊर्ध्वमवश्यं वादरस्य सतः पर्याप्तलब्धिविच्युतेः । वादरपृथिवीकायिकपर्याप्त-
 सूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सङ्क्षेयानि वर्षसहस्राणि, तत ऊर्ध्वं तथास्वाभाव्याद् वादरपृथिवीकायस्य सतः पर्याप्तिलब्धिभ्रंशात् ।
 एवमपकायसूत्रमपि वक्तव्यं, तेजस्कायसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सङ्क्षेयानि रात्रिन्दिवानि, तेजस्कायिकस्य हि उत्कृष्टा भवस्थितिः
 त्रीणि रात्रिन्दिवानि, उत्कृष्टस्थितिकस्य पर्याप्तमवा निरन्तरं कतिपया एवेति सङ्क्षेयान्येव रात्रिन्दिवानि । वायुकायिकसामान्यबादर-
 वनस्पतिकायप्रत्येकवादरवनस्पतिकायसूत्राण्यपि वादरपर्याप्तपृथिवीकायसूत्रवत् । सामान्यतो निर्गोदपर्याप्तसूत्रे च जघन्यत उत्कर्षत-
 श्रान्तर्मुहूर्त्तं, वादरत्रसकायपर्याप्तसूत्रं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तच्च नैरधिकतिर्यग्मनुष्यदेवभवभवभ्र-
 मणेन पूरयितव्यम् ॥ साम्प्रतमन्तरं प्रतिपिपादयिषुराह—

अंतरं वायरस्स वायरवणस्सत्तिस्स णिओयस्स वायरणिओयस्स एतेसिं चउण्हवि पुढविकालो
 जाव असंखेज्जा लोया, सेसाणं वणस्सत्तिकालो । एवं पज्जत्तगाणं अपज्जत्तगाणवि अंतरं, ओहे य
 वायरतरु ओघनिओए वायरणिओए य कालमसंखेज्जं अंतरं सेसाण वणस्सत्तिकालो ॥ (सू० २३६)

‘बादरस्स णं भंते ! अंतरं कालतो’ इत्यादि प्रश्नरूढं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्गुहूर्त्तैर्गुत्कर्षतोऽसंक्षेपेण कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—असंक्षेपेण उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंक्षेपेण लोकाः, यदेव हि सूक्ष्मस्य सतः कायस्थितिपरिमाणं तदेव बादरस्थान्तरपरिमाणं सूक्ष्मस्य च कायस्थितिपरिमाणमेतदेवेति । बादरपृथिवीकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तैर्गुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालः प्रागुक्तस्वरूपो वेदितव्यः । एवं बादरात्कायिकबादरतेजस्कायिकसूत्राण्यपि वक्तव्यानि । सामान्यतो बादरवनस्पतिकायिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तैर्गुत्कर्षतोऽसंक्षेपेण कालं, स चासंक्षेपेण कालः पृथिवीकालो वेदितव्यः, स चैवम्—असंक्षेपेण उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंक्षेपेण लोकाः । प्रत्येकबादरवनस्पतिकायिकसूत्रं बादरपृथिवीकायिकसूत्रवत्, सामान्यतो निगोदसूत्रं च सामान्यतो बादरवनस्पतिकायिकसूत्रवत्, बादरत्रसकायिकसूत्रं बादरपृथिवीकायिकसूत्रवत् । एवमपर्याप्तविषया दशसूत्री पर्याप्तविषया च दशसूत्री यथोक्तक्रमेण वक्तव्या, नानालाभावात् ॥ साम्प्रतमल्पबहुत्वमाह—

अप्पा० सन्वत्थोवा बायरतसकाइया बायरतेउकाइया असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबादरवणस्सत्ति० असंखेज्जगुणा बायरणिओया असंखे० बायरपुढवि असंखे० आउवाउ असंखेज्जगुणा बायरवणस्सत्तिकाइया अणंतगुणा बायरा विसेसाहिया १ । एवं अपज्जत्तगाणवि २ । पज्जत्तगाणं सन्वत्थोवा बायरतेउकाइया बायरतसकाइया असंखेज्जगुणा पत्तेगसरीरबायरा असंखेज्जगुणा सेसा तहेव जाव बादरा विसेसाहिया ३ । एतेसि णं भंते ! बायरणं पज्जत्तापज्जत्ताणं कथरे २१, सन्वत्थोवा बायरा पज्जत्ता बायरा अपज्जत्तगा असंखेज्जगुणा, एवं सन्वेजंहा बायरतसकाइया ४ ।

एएसि णं भंते! बायराणं बायरपुढविकाइयाणं जाव बायरतसकाइयाण य पज्जत्तापज्जत्ताणं
 कयरे २?, सव्वत्थोवा बायरेतेउक्काइया पज्जत्तां बायरतसकाइया अपज्जत्तागा असंखेज्जगुणा
 पत्तेयसरीरबायरवणस्सत्तिकाइया पज्जत्तागा असंखेज्जगुणा बायरणिओया पज्जत्तागा असंखेज्ज
 पुढविआडवालपज्जत्तागा असंखेज्जगुणा बायरतेउअपज्जत्तागा असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरव-
 णस्सत्तिअप० असंखे० बायरा णिओया अपज्जत्तागा असंखे० बायरपुढविआडवाल अपज्जत्तागा
 असंखेज्जगुणा बायरवणस्सइ पज्जत्तागा अणंतगुणा बायरपज्जत्तागा विसेसाहिया बायरवणस्सत्ति
 अपज्जत्ता असंखगुणा बायरा अपज्जत्तागा विसेसाहिया बायरा प० विसेसाहिया ५। एएसि णं
 भंते! सुहुमाणं सुहुमपुढविकाइयाणं जाव सुहुमनिगोदाणं बायराणं बायरपुढविकाइयाणं जाव
 बायरतसकाइयाण य कयरे २हिनो०?, गोयमा! सव्वत्थोवा बायरतसकाइया बायरतेउकाइया
 असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरवणा असंखे० तहेव जाव बायरवालकाइया असंखेज्जगुणा सुहुम-
 तेउक्काइया असंखे० सुहुमपुढवि० विसेसाहिया सुहुमआड० सुहुमवाल० चिसेसा० सुहुमनिओया
 असंखेज्जगुणा बायरवणस्सत्तिकाइया अणंतगुणा बायराविसेसाहिया सुहुमवणस्सइकाइया असं-
 खे० सुहुमा विसेसा०। एवं अपज्जत्तागावि पज्जत्तागावि, णवरि सव्वत्थोवा बायरतेउक्काइया प-
 ज्जत्ता बायरतसकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीर० सेसं तहेव जाव सुहुमपज्जत्ता वि-

श्रीजीवा-
श्रीवाग्निं
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४१९ ॥

सेसाहिया । एएसि णं भंते ! सुहुमाणं बादराण य पज्जत्ताणं अपज्जत्ताण यं कयरे २?०, सन्व-
त्थोवा बायरा पज्जत्ता अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा सन्वत्थोवा सुहुमा अपज्जत्ता सुहुमपज्जत्ता
संखेज्जगुणा, एवं सुहुमपुढविवायरपुढवि जाव सुहुमनिओया बायरनिओया नवरं पत्तेयसरीर-
बायरवण० सन्वत्थोवा पज्जत्ता अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा, एवं बादरतसकाइयावि ॥ सन्वेसिं
पज्जत्तअपज्जत्तगणं कयरेरहितो अप्पा वा बहुया वा?, सन्वत्थोवा बायरतेउक्काइया पज्जत्ता
बायरतसकाइया पज्जत्ता असंखेज्जगुणा ते चेव अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा पत्तेयसरीरबायरव-
णस्सइअपज्जत्तगा असंखे० बायरणिओया पज्जत्ता असंखेज्ज० बायरपुढवि० असं० आउवाउप-
ज्जत्ता असंखे० बायरतेउकाइयअपज्जत्ता असंखे० पत्तेय० असंखे० बायरनिओयपज्जत्ता असं०
बायरपुढवि० आउवाउकाइ० अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा सुहुमतेउकाइया अपज्जत्ता असं०
सुहुमपुढविआउवाउअपज्जत्ता विसेसा० सुहुमतेउकाइयपज्जत्ता संखेज्जगुणा सुहुमपुढविआ-
उवाउपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमणिगोया अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा सुहुमणिगोया पज्जत्ता
असंखेज्जगुणा बायरवणस्सतिकाइया पज्जत्ता अणंतगुणा बायरा पज्जत्ता विसेसाहिया बायर-
वणस्सइ अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा बायरा अपज्जत्ता विसे० बायरा विसेसाहिया सुहुमवणस्स-

प्रतिपत्तौ
सुक्ष्मबा-
दरयोरे-
त्पबहुत्वं
उद्देशः दे-
सू० २३७

॥ ४१९ ॥

तिकाइया अपज्जत्ता असंखेज्जगुणा सुहुमा अपज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमवणस्सइकाइया पज्जत्ता
संखेज्जगुणा सुहुमा पज्जत्ता विसेसाहिया सुहुमा विसेसाहिया ॥ (सू० २३७)

‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्लोका बादरत्तसकायिका; द्वीन्द्रियादीनामेव बादरत्तसत्वात्, तेषां च शेषकायापेक्षयाऽल्पत्वात्, तेभ्यो
बादरत्तेजस्कायिका असह्येयगुणा; असह्येयलोकाकाशप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि प्रत्येकशरीरबादरत्तनस्पतिकायिका असह्येयगुणाः;
स्थानस्यासह्येयगुणत्वात्, बादरत्तेजस्कायिका हि मनुष्यधेत्र एव भवन्ति, तथा चोक्तं प्रज्ञापनायां द्वितीये स्थानाब्ध्ये पदे—‘कहि णं
भन्ते! बादरत्तेउक्काइयाणं पज्जत्तापज्जत्ताणं ठाणां पन्नत्ता ?, गीयमा! अतो मणुस्सखेत्ते अड्डाइजेसु दीवसमुदेसु निव्वाघाएणं पन्नरससु
कम्ममूसीसु वाघाएणं पंचसु महाविदेहेसु एत्थ णं वायरत्तेउक्काइयाणं पज्जत्तागणं ठाणां पज्जत्ता, तथा—जत्थेव वायरत्तेउक्काइयाणं पज्ज-
त्ताणं ठाणा पन्नत्ता तत्थेव अपज्जत्ताणं वायरत्तेउक्काइयाणं ठाणा पन्नत्ता’ इति । बादरत्तनस्पतिकायिकासु त्रिष्वपि लोकेषु, तथा चोक्तं
प्रज्ञापनायां तस्मिन्नेव स्थानाब्ध्ये द्वितीये पदे—‘कहि णं भन्ते! बादरत्तवणस्सइकाइयाणं पज्जत्तागणं ठाणा पन्नत्ता ?, गीयमा! सट्ठा-
णेणं सत्तसु घणोदहीसु सत्तसु घणोदहिवलएसु अहोलोए पायालेसु भवणेसु भवणपत्थडेसु उड्डलोए कप्पेसु विमाणवलियासु विमा-
णपत्थडेसु त्तिरियलोए अगळेसु तलाएसु नदीसु दहेसु वावीसु पुक्खरिणीसु गुंजालियासु सरेसु सरपत्तियासु उज्झरेसु चिह्लेसु पल्लेसु
वप्पिणेसु दीवेसु समुदेसु सन्वेसु चैव जलासएसु जलट्टाणेसु, एत्थ णं वायरत्तवणस्सइकाइयाणं पज्जत्तागणं ठाणा पन्नत्ता, तथा जत्थेव
वायरत्तवणस्सइकाइयाणं पज्जत्तागणं ठाणा पणत्ता तत्थेव वायरत्तवणस्सइकाइयाणमपज्जत्तागणं ठाणा पन्नत्ता’ इति । ततः क्षेत्रस्यासह्ये-
यगुणत्वादुपपद्यन्ते बादरत्तेजस्कायिकेभ्योऽसह्येयगुणाः प्रत्येकशरीरबादरत्तनस्पतिकायिका; तेभ्यो बादरत्तनिगोदा असह्येयगुणास्तेपा-

मयन्तसूक्ष्मावगाहनत्वात् जलेषु च सर्वत्रापि प्रायोभावात्, पनक्सेवालादयो हि जलेज्ववर्यभाविनः, ते च वादरानन्तकायिका इति, तेभ्योऽपि वादरपृथिवीकायिका असंश्लेष्यगुणाः, अष्टासु पृथिवीषु सर्वेषु विमानभवनपर्यन्तादिषु च भावात्, तेभ्योऽसंश्लेष्यगुणा वादरकायिकाः, समुद्रेषु जलप्राभूत्यात्, तेभ्यो वादरवायुकायिका असंश्लेष्यगुणाः, शुषिरे सर्वत्र वायुसम्भवात्, तेभ्योऽपि वादरवनस्पतिकायिका अनन्तगुणाः, प्रतिवादरनिगोदगनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा विशेषाधिकाः, वादरत्रसकायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ गतमेकमौपिकमल्पवहुत्वमिदानीमेतेपामेवापर्याप्तानां द्वितीयमाह—‘एएसि णं भंते!’ इत्यादि, सर्वस्त्रोकां वादरत्रसकायिका अपर्याप्ताः, युक्तिरत्र प्रागुक्तैः, तेभ्यो वादरतेजरकायिका अपर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः, असंश्लेष्यलोकांकांकाशप्रमाणत्वात्, इत्येवं प्रागुक्तक्रमेणोदस्यल्पवहुत्वं परिभाषनीयम् ॥ गतं द्वितीयमल्पवहुत्वं, साम्प्रतमेतेपामेव पर्याप्तानां तृतीयमल्पवहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्त्रोका वादरतेजरकायिकाः पर्याप्ताः, आवलिकासमयवर्गस्य कतिपयसमयन्यूनैरावलिकासमयैर्गुणितस्य यावान् समयराशिर्भवति तावत्प्रमाणत्वात्तेषाम्, उक्तञ्च—‘आवलिवर्गो क्रमेणवलीए गुणिओ हि वायरो तेऊ’ इति, तेभ्यो वादरत्रसकायिकाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः, उक्तञ्च—‘तावत्प्रमाणत्वात्तेषाम्, उक्तञ्च—वादरचनस्पतिकायिकाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः, प्रतरे यावन्यशुलसंश्लेष्यभागमात्राणि सण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तेषाम्, उक्तञ्च—रवादरचनस्पतिकायिकाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः, प्रतरे यावन्यशुलासंश्लेष्यभागमात्राणि सण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तेषाम्, असंश्लेष्यगुणाः, ‘पत्तेयपञ्जत्तवणकाद्यां ष परं हरंति लोगस्स अंगुलअसंखभागेण भाइय’मिति, तेभ्यो वादरनिगोदपर्याप्तका असंश्लेष्यगुणाः, अतिप्रभूतसत्तेपामत्यन्तसूक्ष्मावगाहनत्वात् जलाशयेषु च सर्वत्र प्रायोभावात्, तेभ्यो वादरपृथिवीकायिकाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः, अतिप्रभूततराशुलासंश्लेष्यप्रतराशुलासंश्लेष्यभागखण्डगानत्वात्, तेभ्योऽपि वादरकायिकाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः,

यभागखण्डमानत्वात्, तेभ्यो वादरवायुकायिकाः पर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, धनीकृतस्य लोकस्यासङ्ख्येयु प्रतरेषु सङ्घाततमभागवर्तिषु यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ता अनन्तगुणाः, प्रतिबादरैकैकनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरपर्याप्तका विशेषाधिकाः, बादरतेजस्कायिकादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात् ॥ गतं तृतीयमल्पबहुत्वसिद्धान्तिमेतेषामेव प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तगतमल्पबहुत्वमाह—“एएसि ण”मित्यादि, इह बादरैकैकपर्याप्तनिश्रयाऽसङ्ख्येया बादरा अपर्याप्ता इत्युच्यन्ते, “पञ्जत्तगनिस्साए अपज्जत्तगा वक्कमंति, जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा” इति वचनात्, ततः सर्वत्र पर्याप्तिभ्योऽपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणा वक्तव्याः । बादरत्रसकायिकसूत्रं तु प्रागुक्तयुक्त्या भावनीयम् ॥ गतं चतुर्थमप्यल्पबहुत्वं, सम्प्रत्येतेषामेव समुदितानां पर्याप्तापर्याप्तानां पञ्चममल्पबहुत्वमाह—“एएसि ण”मित्यादि, सर्वस्तोका बादरतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः, तेभ्यो बादरत्रसकायिकाः पर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो वादरप्रत्येकवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो वादरनिगोदाः पर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो वादरपृथिवीकायिकाः पर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो बादराष्कायिकाः पर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, यतो कायिकाः पर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, एतेषु पदेषु युक्तिः प्रागुक्ताऽनुसरणीया, तेभ्यो बादरतेजस्कायिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, यतो बादरवायुकायिकाः पर्याप्ता असङ्ख्येयेषु लोकाकाशप्रदेशेषु यावन्त आकाशप्रदेशास्तावत्प्रमाणाः वादरतेजस्कायिकाश्चापर्याप्ता असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणास्ततो भवन्त्यसङ्ख्येयगुणाः, ततः प्रत्येकवादरवनस्पतिकायिकवादरपृथिवीकायिकवादराष्कायिकवादरवायुकायिका अपर्याप्ता यथोत्तरमसङ्ख्येयगुणा वक्तव्याः, यद्यपि चैते प्रत्येकमसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणास्तथाऽप्यसङ्घातस्यासङ्घातभेदभिन्नत्वादित्थं यथोत्तरमसङ्ख्येयगुणत्वं न विरुध्यते, तेभ्यो वादरवायुकायिकापर्याप्तिभ्यो वादरवनस्पतिकायिका जीवाः प-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४२१ ॥

याप्ता अनन्तगुणाः प्रतिवादैकैकनिगोदमन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादराः पर्याप्ता विशेषाधिकाः, वादरतेज-
स्काधिकादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिका अपर्याप्तका असंश्लेष्यगुणा एकैकपर्याप्तवादरवनस्पतिका-
यिकनिगोदनिश्चयाऽसंश्लेष्यानामपर्याप्तवादरवनस्पतिकायिकनिगोदानामुत्पादात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा अपर्याप्ता विशेषाधिका
वादरतेजस्कायिकादीनामपर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः पर्याप्तापर्याप्तविशेषणरहिताः सामान्यतो वादरा विशेषाधिकाः वादरपर्याप्तते-
जस्कायिकादीनामपर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात् ॥ तदेवं गतानि वादराश्रितानि पञ्चाल्पबहुत्वानि, सम्प्रति सूक्ष्मवादरसमुदायगतानि पञ्चा-
ल्पबहुत्वान्यभिधिस्तुराह—‘एएसि ण’मित्यादि, इह प्रथमं वादरगतमल्पबहुत्वं तत्सूक्ष्मगताल्पबहुत्वपञ्चके यत्प्रथममल्पबहुत्वं तद्वद्
भावनीयं यावत् सूक्ष्मनिगोदचिन्ता, तदनन्तरं वादरवनस्पतिकायिका अतन्तगुणाः प्रतिवादरनिगोदमन्तानां जीवानां भावात्,
तेभ्यो वादरा विशेषाधिका वादरतेजस्कायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका असंश्लेष्यगुणाः, वादरनिगो-
देभ्यः सूक्ष्मनिगोदानामसंश्लेष्यगुणत्वात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा विशेषाधिकाः सूक्ष्मतेजस्कायिकादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ गत-
मेकमल्पबहुत्वमिदानीमेतेषामेवापर्याप्तानां द्वितीयमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोका वादरन्नसकायिका अपर्याप्ताः, ततो वादर-
तेजस्कायिकवादरवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरप्रथिवीकायिकवादराष्कायिकवादरवायुकायिकाः पर्याप्ताः क्रमेण यथोत्तरमसंश्लेष्य-
गुणाः, अत्र भावना वादरगताल्पबहुत्वपञ्चके यद्वद् द्वितीयमपर्याप्तविषयमल्पबहुत्वं तद्वद् भावनीया, ततो वादरवायुकायिकेभ्योऽपर्या-
प्तेभ्यः सूक्ष्मतेजस्कायिका अपर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः, अतिप्रभूतासंश्लेष्यलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मप्रथिवीकायिकसूक्ष्मा-
ष्कायिकसूक्ष्मवायुकायिकसूक्ष्मनिगोदा यथोत्तरमसंश्लेष्यगुणाः, अत्र भावना सूक्ष्माल्पबहुत्ववद्भावनीया, पञ्चके यद्वितीयाल्पबहुत्वं त-

५ प्रतिपत्ता
सूक्ष्मवा-
दराद्यल्प-
बहुत्वं
उद्देशः २
सू० २३७

॥ ४२१ ॥

द्वत्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिका जीवा अपर्याप्ता अनन्तगुणाः, प्रतिवादरैकैकनिगोदमनन्तानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादरा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः; वादत्रसकायिकापर्याप्तानामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः; वादरनिगोदापर्याप्तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदापर्याप्तानामसंश्लेष्यगुणत्वात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः; सूक्ष्मतेजस्कायिकापर्याप्तादीनामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ गतं द्वितीयमल्पबहुत्वमिदानीं तेषामेव पर्याप्तानां तृतीयमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोका वादरतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः; तेभ्यो वादरत्रसकायिकवादरप्रत्येकवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिकवादराकायिकवादरायुकायिकाः पर्याप्ता यथोत्तरमसंश्लेष्यगुणाः; अत्र भावना वादरगताल्पबहुत्वपञ्चके यत्तृतीयं पर्याप्तविषयमल्पबहुत्वं तद्वत्कर्तव्या, वादरपर्याप्तवायुकायिकेभ्यः सूक्ष्मतेजस्कायिकाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः; वादरवायुकायिका हि असंश्लेष्यप्रतरप्रदेशराशिप्रमाणाः; सूक्ष्मतेजस्कायिकास्तु पर्याप्ता असंश्लेष्यलोकाकाशप्रदेशप्रमाणास्ततोऽसंश्लेष्यगुणाः; ततः सूक्ष्मपृथिवीकायिकसूक्ष्माकायिकसूक्ष्मवायुकायिकाः पर्याप्ताः क्रमेण यथोत्तरं विशेषाधिकाः; ततः सूक्ष्मवायुकायिकेभ्यः पर्याप्तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः; तेषामतिप्रभूततया प्रतिगोलकं भावात्, तेभ्यो वादरवनस्पतिकायिका जीवाः पर्याप्तका अनन्तगुणाः, प्रतिवादरैकैकनिगोदमनन्तानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो वादराः पर्याप्ता विशेषाधिकाः; वादरतेजस्कायिकादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ता असंश्लेष्यगुणाः; वादरनिगोदपर्याप्तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदपर्याप्तानामसंश्लेष्यगुणत्वात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्याप्ता विशेषाधिकाः; सूक्ष्मतेजस्कायिकादीनामपि पर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात् ॥ गतं तृतीयमल्पबहुत्वमिदानीमेतेषामेव सूक्ष्मवादरादीनां प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तानां पृथक् पृथगल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते! सुहुमाणं वायरण य पज्जत्तापज्जत्ताण’-

मित्यादि, सर्वत्रयं भावना-सर्वस्तोका बादराः पर्याप्ताः परिमितक्षेत्रवर्त्तितात्, तेभ्यो बादरा अपर्याप्ता असह्येयगुणाः, एकैकवाद-
रपर्याप्तनिश्चयाऽसह्येयानां बादरापर्याप्तानामुत्पादात्, तेभ्यः सूक्ष्मापर्याप्ता असह्येयगुणाः, सर्वलोकापन्नतया तेषां क्षेत्रस्यासह्येयगुण-
त्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मपर्याप्तकाः सह्येयगुणाः, चिरकालावस्थायितया तेषां सदैव सरण्येयगुणतया प्राप्यमानत्वात्, सर्वसरण्या चान्न-
सप्त सूत्राणि, तद्यथा-प्रथमं सामान्यतः सूक्ष्मवादपर्याप्तापर्याप्तविषयं द्वितीयं सूक्ष्मनादरपृथिवीकायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, तृतीयं
सूक्ष्मवादराकायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, चतुर्थं सूक्ष्मवादरतेजस्कायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, पञ्चमं सूक्ष्मवादरवायुकायिकपर्याप्तापर्याप्त-
विषयं, षष्ठं सूक्ष्मवादरवनस्पतिकायिकपर्याप्तापर्याप्तविषयं, सप्तमं सूक्ष्मवादरनिगोदपर्याप्तापर्याप्तविषयमिति ॥ गतं चतुर्थमल्पवहुल-
मिदानीमेतेषामेव सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनां प्रलेकं पर्याप्तापर्याप्तानां समुदायेन पञ्चमगल्पवहुलमाह—‘एएसि णं भंते! सुहुमाणं
सुहुमपुढविक्काइयाण’मित्यादि, सर्वस्तोका बादरतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः, आवलिनासमयवर्गे कतिपयसगयन्यूनैरावलिकासमयैर्गु-
णिते यावान् समयराशिस्तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो बादरन्नसकायिकाः पर्याप्ता असह्येयगुणाः, प्रतरे यावन्त्यङ्गुलास्तसह्येयभागमा-
त्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, तेभ्यो वादरन्नसकायिका अपर्याप्ता असह्येयगुणाः, प्रतरे यावन्त्यङ्गुलास्तसह्येयभागमात्राणि खण्डानि
तावत्प्रमाणत्वात्तेषां, ततः प्रलेकशरीरवादरवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिकवादराकायिकवादरवायुकायिकाः पर्याप्ता
यथोत्तरमसह्येयगुणाः, यद्यप्येते प्रलेकं प्रतरे यावन्त्यङ्गुलास्तसह्येयभागमात्राणि खण्डानि तावत्प्रमाणत्वात्तथाऽप्यङ्गुलास्तसह्येयभागस्यास-
ह्येयमेवभिन्नत्वादित्थं यथोत्तरमसह्येयगुणत्वमभिधीयमानं न त्रिरुद्ध्यते, तेभ्यो बादरतेजस्कायिका अपर्याप्तका असह्येयगुणाः, अस-
ह्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, ततः प्रलेकशरीरवादरवनस्पतिकायिकवादरनिगोदवादरपृथिवीकायिकवादराकायिकवादरवायुका-

यिका अपर्याप्ता यथोत्तरमसङ्ख्येयगुणाः, ततो बादरवायुकायिकेभ्योऽपर्याप्तकेभ्यः सूक्ष्मतेजस्कायिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, ततः
 सूक्ष्मपृथिवीकायिकसूक्ष्माष्कायिकसूक्ष्मवायुकायिका अपर्याप्ता यथोत्तरं विशेषाधिकाः, ततः सूक्ष्मतेजस्कायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः,
 सूक्ष्मेज्वपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानामोद्यतः सङ्ख्येयगुणत्वात्, ततः सूक्ष्मपृथिवीकायिकसूक्ष्माष्कायिकसूक्ष्मवायुकायिकाः पर्याप्ता यथोत्तरं
 विशेषाधिकाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्तका असङ्ख्येयगुणाः, तेपामतिप्राभूत्येन सर्वलोकेषु भावात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा असङ्ख्ये-
 यगुणाः, सूक्ष्मेज्वपर्याप्तानां सदैवोद्यतः सङ्ख्येयगुणत्वात्, एते च बादरपर्याप्ततेजस्कायिकाद्यः पर्याप्तनिगोदपर्यवसानाः षोडश पदार्था
 यद्यप्यन्यत्राविशेषणासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणतया संगीयन्ते तथाऽप्यसङ्ख्यातस्यासङ्ख्यातभेदभ्रजत्वादित्थमसङ्ख्येयगुणत्वं विशेषा-
 धिकत्वं सङ्ख्येयगुणत्वं च प्रतिपाद्यमानं न विरोधभागिति, तेभ्यः पर्याप्तसूक्ष्मनिगोदेभ्यो बादरवनस्पतिकायिका अपर्याप्ता अनन्तगुणाः,
 प्रतिबादरैकैकनिगोदमन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यः सामान्यतो बादराः पर्याप्ता विशेषाधिकाः, बादरपर्याप्ततेजस्कायिकादीनामपि
 तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यो बादरवनस्पतिकायिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, एकैकपर्याप्तनिगोदनिश्रयाऽसङ्ख्येयानां बादरनिगोदापर्याप्ताना-
 मुत्पादात्, तेभ्यः सामान्यतो बादरा अपर्याप्ता विशेषाधिकाः, बादरतेजस्कायिकादीनामप्यपर्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सामा-
 न्यतो बादरा विशेषाधिकाः, पर्याप्तानामपि तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिका अपर्याप्ता असङ्ख्येयगुणाः, बादरनिगोदेभ्यः
 सूक्ष्मनिगोदानामप्यपर्याप्तानामप्यसङ्ख्येयगुणत्वात्, ततः सामान्यतः सूक्ष्मा अपर्याप्तका विशेषाधिकाः, सूक्ष्मपृथिवीकायिकादीनामप्यप-
 र्याप्तानां तत्र प्रक्षेपात्, तेभ्यः सूक्ष्मवनस्पतिकायिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मवनस्पतिकायिकापर्याप्तेभ्यो हि सूक्ष्मवनस्पतिका-
 यिकाः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, सूक्ष्मेज्वप्योद्यतोऽपर्याप्तेभ्यः पर्याप्तानां सङ्ख्येयगुणत्वात्, ततः सामान्यतः सूक्ष्मपर्याप्तेभ्योऽपि सङ्ख्ये-

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४२३ ॥

यगुणाः, विशेषाधिकत्वस्य सङ्ग्रेयगुणत्ववाधनायोगात्, तेभ्यः सामान्यतः सूक्ष्माः पर्याप्तिका विशेषाधिकाः, पर्याप्तसूक्ष्मपृथिवीकागि-
कादीनामपि तत्र प्रक्षेपात्, ततः सामान्यतः पर्याप्तापर्याप्तविशेषणरहिताः सूक्ष्मा विशेषाधिकाः, अपर्याप्तानामपि तत्र प्रक्षेपात् ॥ इह
पूर्वं निगोदाः स्थित्वादिभिश्चिन्तितास्ततो निगोद्वचक्यतागाह—

कतिविहा णं भंते ! णिओया पणत्ता?, गोयमा ! इविहा णिओया पणत्ता, तंजहा—णिओया
य णिओदजीवा य ॥ णिओया णं भंते ! कतिविहा पणत्ता?, गोयमा ! इविहा, पं०, तंजहा—
सुहुमणिओया य वायरणिओया य ॥ सुहुमणिओया णं भंते ! कतिविहा पणत्ता?, गोयमा ! इ-
विहा पणत्ता, तंजहा—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य ॥ वायरणिओया इविहा पणत्ता, तंजहा—
पज्जत्ता य अपज्जत्ता य ॥ णिओयजीवा णं भंते ! कतिविहा पणत्ता?, इविहा पणत्ता—
सुहुमणिओदजीवा य वायरणिओयजीवा य । सुहुमणिगोदजीवा इविहा पं० तं०—पज्जत्ता य
अपज्जत्ता य । वादरणिगोदजीवा इविहा पत्ता तं०—पज्जत्ता य अपज्जत्ता य ॥ (सू० २३८)

‘कतिविहा णं भंते ! निगोदाः भदन्त ! निगोदाः प्रज्ञाताः ?, भगवानाह—गौतम ! द्विणिपा निगोदाः प्रज्ञातास्तथा—निगो-
दाश्च निगोदजीवाश्च, उभयेपामपि निगोदसन्द्याच्यतगा प्रसिद्धत्वात्, तत्र निगोदा—जीवाश्रयविशेषाः निगोदजीवा—विभिन्नतैजस-
कार्मणा जीवा एव ॥ अधुना निगोदभेदान् पृच्छति—‘निगोया णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं मुगमं, भगवानाह—गौतम ! द्विविधाः
प्रज्ञातास्तथा—सूक्ष्मनिगोदाश्च वादरनिगोदाश्च, तत्र सूक्ष्मनिगोदाः सर्वलोकापन्नाः वादरनिगोदा मूलरूपादयः ॥ ‘सुहुमनिगोया

५ प्रतिपत्तौ
निगोदा-
धिकारः
उद्देशः २
सू० २३८

॥ ४२३ ॥

ण'मित्यादि, सूहृमनिगोदा भवन्त! कतिविधाः प्रज्ञप्ताः?, भगवानाह—गौतम! द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च, एवं वादरनिगोद्विषयमपि सूत्रं वक्तव्यं। तदेवमुक्त्वा निगोदाः, अधुना निगोदजीवानधिकृत्य भेदप्रश्नसूत्रमाह—'निगोयजीवा णं भंते!' इत्यादि सुगमं, भगवानाह—गौतम! निगोदजीया द्विविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सूहृमनिगोदजीवा वादरनिगोदजीवाश्च, चशब्दो निगोदजीवतया तुल्यतासूचकौ, एवमन्यत्रापि यथायोगं परिभाषनीयौ। 'सुहृमनिगोयजीवा णं भंते' इत्यादि पर्याप्तापर्याप्तविषयं पाठसिद्धम्। सम्प्रति सामान्यतो निगोदसङ्ख्यां जिज्ञासिषुः पृच्छति—

निगोदा णं भंते! दृव्वद्वयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता?, गोयमा! नो संखेज्जा असंखेज्जा नो अणंता, एवं पज्जत्तगावि अपज्जत्तगावि ॥ सुहृमनिगोदा णं भंते! दृव्वद्वयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता?, गो०! णो संखेज्जा असंखेज्जा णो अणंता, एवं पज्जत्तगावि अपज्जत्तगावि, एवं बायरवि पज्जत्तगावि अपज्जत्तगावि णो संखेज्जा असंखेज्जा णो अणंता ॥ णिओदजीवा णं भंते! दृव्वद्वयाए किं संखेज्जा असंखेज्जा अणंता?, गोयमा! नो संखेज्जा अणंता, एवं पज्जत्तावि अपज्जत्तावि, एवं सुहृमणिओयजीवावि पज्जत्तगावि अपज्जत्तगावि, वादरणिओदजीवावि पज्जत्तगावि अपज्जत्तगावि ॥ णिओदा णं भंते! पदेसद्वयाए किं संखेज्जा०? पुच्छा, गोयमा! नो संखेज्जा नो असंखेज्जा अणंता, एवं पज्जत्तगावि अपज्जत्तगावि। एवं सुहृमणिओयावि पज्जत्तगावि अपज्जत्तगावि य, पएसद्वयाए सव्वे अणंता, एवं वायरनिगोयावि पज्जत्तयावि

अप्लज्जत्तयाचि, पएसट्टयाए सव्वे अणंता, एवं णिओदजीवा नवचिहाचि पएसट्टयाए सव्वे अणंता ॥ एसि णं भंते ! णिओयाणं सुहुमाणं बायराणं प्लज्जत्तयाणं अप्लज्जत्तयाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए दव्वट्टपएसट्टयाए कयरेरहितो अप्पा वा बहुया वा०?, गोयमा ! सव्वत्थोवा बादरणिओयप्लज्जत्तगा दव्वट्टयाए बादरनिगोदा अप्लज्जत्तगा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा सुहुमणिओदा अप्लज्जत्तगा दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा सुहुमणिओदा प्लज्जत्तगा दव्वट्टयाए जाव सुहुदेसट्टयाएचि ॥ दव्वट्टपदेसट्टयाए सव्वत्थोवा बादरणिओया य प्लज्जत्ता दव्वट्टयाए जाव सुहुमणिओदा प्लज्जत्ता य दव्वट्टयाए संखेज्जगुणा, सुहुमणिओएहितो प्लज्जत्तएहितो दव्वट्टयाए बायरणिगोदा प्लज्जत्ता पएसट्टया अणंतगुणा बायरणिओदा अप्लज्जत्ता पएसट्टयाए असंख० जाव सुहुमणिओया प्लज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा । एवं णिओयजीवाचि, णवरि संकमए जाव सुहुमणिओयजीवेहितो प्लज्जत्तएहितो दव्वट्टयाए बायरणिओयजीवा प्लज्जत्ता पदेसट्टयाए असंखेज्जगुणा, सेसं तहेव जाव सुहुमणिओयजीवा प्लज्जत्ता पएसट्टयाए संखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं भंते ! णिगोदाणं सुहुमाणं बायराणं प्लज्जत्तयाणं अप्लज्जत्तयाणं सुहुमाणं बायराणं प्लज्जत्तयाणं अप्लज्जत्तयाणं दव्वट्टयाए पएसट्टयाए कयरेरहितो?, सव्वत्थोवा बायरणिओदा प्लज्जत्ता दव्वट्टयाए बायरणिओदा अप्लज्जत्ता दव्वट्टयाए असंखेज्जगुणा सुहुमणिगोदा अप० दव्वट्टयाए

असंखेजगुणा सुहुमणिओदा पज्ज० दव्वट्टयाए संखेजगुणा सुहुमणिओएहिंतो दव्वट्टयाए बा-
 यरणिओदजीवा पज्जत्ता दव्वट्टयाए अणंतगुणा बायरणिओदजीवा अपज्जत्ता दव्वट्टयाए असं-
 खेजगुणा सुहुमणिओदजीवा अपज्जत्ता दव्वट्टयाए असंखेजगुणा सुहुमणिओयजीवा पज्जत्ता
 दव्वट्टयाए संखेजगुणा, पएसट्टयाए सव्वत्थोवा बायरणिओदजीवा पज्जत्ता पएसट्टयाए बायर-
 णिओदा अपज्जत्ता पएसट्टयाए असंखे० सुहुमणिओयजीवा अपज्जत्ता पएसट्टयाए असंखे-
 जगुणा सुहुमणिगोदजीवा पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेजगुणा सुहुमणिओदजीवेहिंतो पएसट्ट-
 याए बायरणिगोदा पज्जत्ता पदेसट्टयाए अणंतगुणा, बायरणिओया अपज्जत्ता पएस० असंखेज-
 गुणा जाव सुहुमणिओया पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेजगुणा, दव्वट्टपएसट्टयाए सव्वत्थोवा बायर-
 णिओया पज्जत्ता दव्वट्टयाए बायरणिओदा अपज्जत्ता दव्वट्टयाए असंखेजगुणा जाव सुहुम-
 णिगोदा पज्जत्ता दव्वट्टयाए संखेजगुणा सुहुमणिओदाहिंतो दव्वट्टयाए बायरणिओदजीवा प-
 ज्जत्ता दव्वट्टयाए अणंतगुणा सेसा तहेव जाव सुहुमणिओदजीवा पज्जत्ता दव्वट्टयाए संखेज-
 गुणा सुहुमणिओयजीवेहिंतो पज्जत्ताएहिंतो दव्वट्टयाए बायरणिओयजीवा पज्जत्ता पदेसट्टयाए
 असंखेजगुणा सेसा तहेव जाव सुहुमणिओया पज्जत्ता पएसट्टयाए संखेजगुणा ॥ सेत्तं छन्विहा
 संसारसमावणगा ॥ (सू० २३९)

‘निगोदा ण’मितादि, ‘निगोदाः’ जीवाश्रयविशेषा भदन्त ! ‘द्रव्यार्थतया’ द्रव्यरूपतया किं सश्लेया असश्लेया अनन्ताः ? भगवानाह—गौतम ! नो सश्लेया; अश्लेयासश्लेयभागवागाहनानां तेषां सर्वलोकापन्नत्वात्, किन्त्वसश्लेया; असश्लेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, नाप्यनन्तास्तथा केवलवेदसाऽऽनुपलम्भात् । एवमपर्याप्तसामान्यनिगोदसूत्रं पर्याप्तसामान्यनिगोदसूत्रं च भावनीयम् । यथा च सामान्यनिगोदविषयं सूत्रत्रयमुक्तम् एवं सूक्ष्मनिगोदविषयमपि सूत्रत्रयं वादरनिगोदविषयमपि सूत्रत्रयं पृथग् वक्तव्यं, भावना च पूर्वानुसारेण स्वयं विधेया ॥ सम्प्रति द्रव्यार्थतया (निगोदजीव) सश्लेयां पिपृच्छिष्ठपुराह—‘निगोयजीवा णं भंते ! द्रव्यद्वयाए’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! नो सश्लेया नाप्यसश्लेयाः किन्त्वनन्ताः प्रतिनिगोदमनन्तानां निगोदद्रव्यजीवानां भावना एवमपर्याप्तसूत्रं च वक्तव्यं, तदेवं सामान्यतो निगोदद्रव्यविषयं सूत्रत्रिकयुक्तम्, एवं सूक्ष्मनिगोदजीवविषयं सूत्रत्रिकं वादर-निगोदजीवविषयं च सूत्रत्रिकं च वक्तव्यं सर्वसश्लेया नत्र सूत्राणि । [एवमेव प्रदेशार्थताविषयाण्यपि नत्र सूत्राणि नानालाभात्, वादर-वना च सर्वत्रापि सुप्रतीता, ये किल द्रव्यार्थतयाऽनन्तास्ते प्रदेशार्थतया सुतरामनन्ताः प्रतिद्रव्यगसश्लेयातानां प्रदेशानां भावना सर्वसश्लेया चामून्यष्टादश सूत्राणि] ॥ तदेवं द्रव्यार्थविषयाणि नत्र सूत्राण्युक्तानि सम्प्रति प्रदेशार्थताविषयाणि नत्र सूत्राणि विवक्षुः प्रथमतः सामान्यतो निगोदविषयं सूत्रत्रयमाह—‘निगोया णं भंते ! पएस्सट्ठयाए’ इत्यादि, ‘निगोदाः’ उक्तस्वरूपा णमिति वान्या-लङ्कारे भदन्त ! ‘प्रदेशार्थतया’ प्रदेशरूपतया चिन्त्वमानाः किं सश्लेया असश्लेया अनन्ताः ? भगवानाह—गौतम ! नो सश्लेया नो असश्लेयाः किन्त्वनन्ताः, एकैकस्मिन् निगोदे प्रदेशानामनन्तत्वात्, एवं शेषाण्यष्टौ सूत्राणि पूर्वोक्तभेण भावनीयानि ॥ सम्प्रत्येतेषामेव सूक्ष्मवादपर्याप्तपर्याप्तनिगोदानां द्रव्यार्थप्रदेशार्थोभयार्थतया परस्परमल्पशुलग्राह—‘एएसि णं भंते ! णिगोदाण’मि-

त्यादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्लोका वादरनिगोदा मूलकन्दादिगताः पर्याप्तका द्रव्यार्थतया, प्रतिनियतक्षेत्रवर्तित्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्तका द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, एकैकपर्याप्तिवाद्दनिगोदनिश्रयाऽसङ्ख्येयानामपर्याप्तानां वादरनिगोदानामुत्पादात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्तका द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, सकललोकापन्नतया क्षेत्रस्यासङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सङ्ख्येयगुणत्वात्, 'पएसट्टयाए' इति अत ऊर्द्ध्वं प्रदेशार्थतया चिन्ता क्रियते, तामेव करोति—सर्वस्लोका वादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया द्रव्याणां स्तोत्रत्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणा द्रव्याणामसङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सङ्ख्येयगुणत्वात् । 'द्व्वट्टपएसट्टयाए'त्ति अधुना द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया चिन्ता क्रियते—सर्वस्लोका वादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, वादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतया असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतया असङ्ख्येयगुणाः, युक्तिः प्राक्तन्येव, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया अनन्तगुणाः, एकैकस्य निगोदस्य अनन्तगुणानन्तरकन्धनिष्पन्नत्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, द्रव्याणामसङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्योः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः पर्याप्ताः सङ्ख्येयगुणाः, द्रव्याणां सङ्ख्येयगुणाः, साम्प्रतमेतेषामेव सूक्ष्मवादरपर्याप्तपर्याप्तनिगोदजीवानां द्रव्यार्थप्रदेशार्थोभयार्थतया परस्परमल्पबहुत्वमाह—'एएसि ण'मित्यादि, सर्वस्लोका वादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, निगोदानां स्तोत्रत्वात्, तेभ्यो वादरनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणा, निगोदानामसङ्ख्येयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः अपर्याप्तका

द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सत्त्वैयगुणाः, कारणं पूर्ववद् ऊहं, प्रदेशार्थतया सर्वसोका
वाहरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया, द्रव्याणां लोकत्वात्, तेभ्यो वाहरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, द्रव्या-
णामसत्त्वैयगुणत्वात्, एवं तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदे-
शार्थतया सत्त्वैयगुणाः, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वसोका वाहरनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, तेभ्यो वाहरनिगोदजीवा अपर्याप्ता
द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थ-
तया सत्त्वैयगुणाः, तेभ्यो वाहरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, प्रतिवाहरनिगोदपरोक्षजीवसत्त्वैयानां लोकाकाशप्र-
देशप्रमाणानां प्रदेशानां भावात्, तेभ्यः वाहरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः वाहरनिगोदपरोक्षैश्चो वाहरनिगो-
दपर्याप्तानामसत्त्वैयगुणत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्तकाः प्रदेशार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः
प्रदेशार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, भावना प्राणिन ॥ मन्प्रति सूक्ष्मवाहरपर्याप्तनिगोदनिगोदजीवानां द्रव्यार्थप्रदेशार्थोभयार्थतया परस्परम-
स्पृहदुल्लसाह—'एवसि ण भित्तादि प्रभसूयं युगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वसोका वाहरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया, तेभ्यो वाद-
रनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता अन-
द्रव्यार्थतया सत्त्वैयगुणाः, अत्र सर्वत्रापि युक्तिः प्रागुक्तैः, सूक्ष्मनिगोदेभ्यः पर्याप्तैश्चो द्रव्यार्थतया वाहरनिगोदजीवाः पर्याप्ता अन-
न्तगुणाः, एकैकस्मिन् निगोदेऽनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यो वाहरनिगोदजीवाः अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः निगोदानाम-
सत्त्वैयगुणत्वात्, एवं तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसत्त्वैयगुणाः तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया स-

ह्येयगुणाः, प्रदेशार्थतया सर्वस्तोका बादरनिगोदजीवाः पर्याप्तकाः प्रदेशार्थतया निगोदानां स्तोकत्वात्, तेभ्यो बादरनिगोदजीवा अ-
 पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः निगोदानामसङ्ख्येयगुणत्वात्, एवं तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः,
 तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो बादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशा-
 र्थतयाऽनन्तगुणाः, एकैकस्य निगोदस्यानन्ताणुकानन्तस्कन्धनिष्पन्नत्वात्, तेभ्यो बादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः
 एकैकवादरपर्याप्तनिगोदनिश्चया सङ्ख्याऽतीतानां बादरपर्याप्तनिगोदानामुत्पादात्, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्या-
 तगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, द्रव्यार्थप्रदेशार्थतया सर्वस्तोका बादरनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया,
 तेभ्यो बादरनिगोदा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनि-
 गोदाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया सङ्ख्येयगुणाः, अत्र युक्तिर्निगोदानां द्रव्यार्थतया चिन्तायामिव, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदेभ्यः पर्याप्तेभ्यो बादर-
 निगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽनन्तगुणाः प्रतिवादरनिगोदमनन्तानां जीवानां भावात्, तेभ्यो बादरनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्या-
 र्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवा अपर्याप्ता द्रव्यार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ता द्रव्यार्थतया
 सङ्ख्येयगुणाः, अत्र युक्तिर्निगोदजीवानां द्रव्यार्थतया चिन्तायामिव, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यो द्रव्यार्थतया चिन्तितेभ्यो
 बादरनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः प्रतिवादरनिगोदपर्याप्तजीवमसङ्ख्येयानां लोकाकाशप्रदेशप्रमाणानां प्रदेशानां
 भावात्, तेभ्यो बादरनिगोदजीवा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतया सङ्ख्येय-
 गुणाः, युक्तिरत्र निगोदजीवानां प्रदेशार्थतया सङ्ख्येयगुणचिन्तायामिव, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवेभ्यः पर्याप्तेभ्यः प्रदेशार्थतया चिन्ति-

तेभ्यो वादरनिगोदाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽनन्तगुणाः, एकैकस्मिन् निगोदेऽनन्तानामणूनां सद्भावात्, तेभ्यो वादरनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थ-
प्रदेशार्थतयाऽसंश्लेषगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदा अपर्याप्ताः प्रदेशार्थतयाऽसंश्लेषगुणाः, तेभ्यः सूक्ष्मनिगोदजीवाः पर्याप्ताः प्रदेशार्थ-
तया संश्लेषगुणाः, अत्र युक्तिर्निगोदानां प्रदेशार्थतया चिन्तायामिव, उपसंहारमाह—'सेत्त'मित्यादि, एते पञ्चविधसंसारसमापन्नका
जीवाः ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां पञ्चम्यां प्रतिपत्तौ पञ्चविधप्रतिपत्तिः ॥

अथ षष्ठी प्रतिपत्तिः

तदेवमुक्त्वा पञ्चविधप्रतिपत्तिः, अधुना क्रमप्राप्तं सप्तविधप्रतिपत्तिमाह—

तद्य जे ते एवमाहंसु सत्तविहा संसारसमाचण्णगा ते एवमाहंसु, तंजहा—नेरइया तिरिक्खा
तिरिक्खजोणिणीओ मणुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ ॥ णेरतियस्स ठिती जहन्नेणं दसवासस-
हस्साइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं, तिरिक्खजोणियस्स जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसेणं
तिन्नि पलिओवमाइं, एवं तिरिक्खजोणिणीएवि, मणुस्साणवि मणुस्सीणवि, देवाणं ठिती जहा
णेरइयाणं, देवीणं जहण्णेणं दसवाससहस्साइं उक्कोसेणं पणपणपलिओवसाणि ॥ नेरइयदेवदे-
वीणं जच्चेव ठिती सच्चेव संचिट्ठणा । तिरिक्खजोणिणीणं जहन्नेणं अंतोसु० उक्को० तिन्नि पलि-
ओवमाइं पुब्बकोडिपुहुत्तमन्महिंयाइं । एवं मणुस्सस्स मणुस्सीएवि ॥ णेरइयस्स अंतरं जह० अंतो-

सु० लक्ष्मणेणं वणसतिकालो । एवं सव्वाणं तिरिक्खजोणिघवज्जाणं, तिरिक्खजोणिघाणं जह-
 ण्णेणं अंतोसु० लक्ष्मो० सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं ॥ अग्पाबहुयं-सव्वत्थोवाओ मणुस्सीओ
 मणुस्सा असंखेज्जगुणा नेरइया असंखेज्जगुणा तिरिक्खजोणिणीओ असंखेज्जगुणाओ देवा असं-
 खेज्जगुणा देवीओ संखेज्जगुणाओ तिरिक्खजोणिगया अणंतगुणा । सेत्तं सत्तविहा संसारसमाव-
 णणा जीवा ॥ (सू० २४०)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः सप्तविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञासास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—नैरथिकास्तिर्यग्योनिकास्ति-
 र्यग्योनिक्यः मनुष्या मानुष्यः देवा देव्यः ॥ तत्रामीपां सप्तानामपि क्रमेण स्थितिमाह—‘नेरइयस्स णं भंते!’ इत्यादि सप्तसूत्री,
 नैरथिकस्य जघन्येन दशवर्षसहस्राणि उत्कर्षतल्लयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि । तिर्यग्योनिकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहुत्तमुत्कर्षतल्लीणि पत्त्योप-
 मानि । एवं तिर्यग्योनिकीमनुष्यमानुषीसूत्राण्यपि वक्तव्यानि । देवसूत्रं नैरथिकवत् । देवीसूत्रे जघन्येन दश वर्षसहस्राणि, उत्कर्षतः
 पञ्चपञ्चाशत् पत्त्योपमानि, ईशानदेवीनामपरिगृहीतानामुत्कर्षत एतावस्थितिकत्वात् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—‘नेरइया णं भंते!’
 इत्यादि, नैरथिकाणां यदेव भवस्थितिपरिमाणं तदेव कायस्थितिपरिमाणमपि, नैरथिकस्य मृत्वा भूयोऽनन्तरं नैरथिकेपूत्पादाभावात् ।
 तिर्यग्योनिकसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहुत्तं, तदनन्तरमन्यत्रोत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽ-
 सङ्ख्येया लोकाः असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते पुद्गलपरावर्त्ता आवल्लिक्रया असङ्ख्येयो भागः, अस्य भावार्थञ्चाख्या प्रागिव । तिर्य-
 ग्योनिकीसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहुत्तं तत ऊर्द्धं मृत्वाऽन्यत्रोत्पादात्, उत्कर्षतल्लीणि पत्त्योपमानि पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकानि, तानि

निरन्तरं सप्तसु पूर्वकोट्यायुक्तेषु भवेव्यष्टमे च भवे देवकुर्वादिपूत्पन्नाया द्रष्टव्यानि । एवमेव मनुष्यसूत्रं सात्रुपीसूत्रं च, देवस्य दे-
व्याश्च यैव भवस्थितिः सैव कायस्थितिः, देवस्य देव्याश्च मृत्वाऽनन्तरं तद्भावेनोत्पादाभावात् ॥ साम्प्रतमेपामन्तरं चिन्तितयिपुराह—
'नैरइयस्स णं भंते!' इत्यादि, नैरधिकस्य जघन्येनान्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च नरकादुद्भूतस्य तिर्यग्मनुष्यगर्भं एवाशुभाध्यवसायेन मर-
णतः परिभावनियं, सानुबन्धकर्मफलमेतदिति तात्पर्यार्थः, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालः, नरकादुद्भूतस्य
पारम्पर्येणानन्तं कालं वनस्पतिष्ववस्थानात्, तिर्यग्योनिकस्य जघन्येनान्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च तिर्यग्योनिकभवादुद्भूतस्यान्यत्रान्तर्मुहूर्त्तं
स्थित्वा भूयस्तिर्यग्योनित्वेनोत्पद्यमानस्य वेदितव्यम्, उत्कर्षतः सागरोपमशतप्रथक्त्वं सातिरेकम् । तिर्यग्योनिकीसूत्रे मनुष्यसूत्रे मा-
त्रुपीसूत्रे देवीसूत्रे च जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः ॥ साम्प्रत्येतेपामेन सप्तानां पदानामल्पबहुत्वमाह—'एएसि णं'भि-
त्यादि प्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—सर्वस्तोका मानुष्यः, कतिपयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, ताभ्यो मनुष्या असह्येयगुणाः, संसृष्टिम-
मनुष्याणां श्रेण्यसह्येयप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्यस्तिर्यग्योनिकाः स्त्रियोऽसह्येयगुणाः, प्रतरासह्येयभागवर्तिश्रेण्याकाशप्रदेशराशि-
प्रमाणत्वात्, ताभ्यो देवाः सह्येयगुणाः, वानमन्तरज्योतिष्कणामपि जलचरतिर्यग्योनिकीभ्यः सह्येयगुणतया महादण्डके पठित-
त्वात्, तेभ्यो देव्यः सह्येयगुणा द्वात्रिंशदुगत्वात्, 'धत्तीसगुणा वत्तीसरूवअहियाओ होंति देवाणं देवीओ" इति वचनात्, ताभ्य-
स्तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, वनस्पतिजीवानामन्तानन्तत्वात्, उपसंहारमाह—'सेत्त'मित्यादि सुगमम् ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचि-
तायां जीवाभिगमदीकायां षष्ठ्यां प्रतिपत्तौ सप्तविधप्रतिपत्तिः ॥

अथ सप्तमी प्रतिपत्तिः

तदेवमुक्ता सप्तविधप्रतिपत्तिरधुना क्रमप्राप्तमष्टविधप्रतिपत्तिमाह—

तत्थ जे ते एवमाहंसु—अट्टविहा संसारसमावणगा जीवा ते एवमाहंसु—पढमसमयनेरतिया अपढमसमयनेरइया पढमसमयतिरिक्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया पढमसमयमणुस्सा अपढमसमयदेवा अपढमसमयदेवा ॥ पढमसमयनेरइयस्स णं भंते! केवतियं कालं ठिती पणत्ता?, गोयमा! पढमसमयनेरइयस्स जहं एक्कं समयं उक्को० एक्कं समयं । अपढमसमयनेरइयस्स जहं दसवाससहस्साइं समऊणाइं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समऊणाइं । पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहं एक्कं समयं उक्को० एक्कं समयं, अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स जहं खुट्ठागं भवग्गहणं समऊणं उक्को० तित्ति पलिओवमाइं समऊणाइं, एवं मणुस्साणवि जहा तिरिक्खजोणियाणं, देवाणं जहा णेरतियाणं ठिती ॥ णेरइयदेवाणं जच्चेव ठिती सच्चेव संचिट्ठणा दुचिह्हाणवि । पढमसमयतिरिक्खजोणिएणं भंते! पढ० कालओ केवचिरं होत्ति?, गोयमा! जहं एक्कं समयं उक्को० एक्कं समयं, अपढमतिरिक्खजोणियस्स जहं खुट्ठागं भवग्गहणं समऊणं उक्कसेणं वणस्सतिकालो । पढमसमयमणुस्साणं जहं उ० एक्कं समयं,

अपढममणुस्स० जह० खुड्डागं भवग्गहणं समऊणं उक्को० त्तिन्नि पलिओवसाइं पुब्बकोडिपुहत्त-
मब्बमहियाइं ॥ अंतरं पढमसमयणेरतियस्स जह० दसवाससहस्साइं अंतोसुडुत्तमब्बमहियाइं
उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमसमय० जह० अंतोसु० उक्को० वणस्सतिकालो । पढमसमयतिरि-
क्खजोणिए जह० दो खुड्डागभवग्गहणाइं समऊणाइं उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमसमयतिरि-
क्खजोणियस्स जह० खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० सागरोवमसतपुडुत्तं सातिरेगं ।
पढमसमयमणुस्सस्स जह० दो खुड्डाइं भवग्गहणाइं समऊणाइं उक्को० वणस्सतिकालो, अपढम-
समयमणुस्सस्स जह० खुड्डागं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० वणस्सतिकालो । देवाणं जहा नेरइ-
याणं जह० दसवाससहस्साइं अंतोसुडुत्तमब्बमहियाइं उक्को० वणस्सइकालो, अपढमसमय० जह०
अंतो० उक्को० वणस्सइकालो ॥ अप्पाबहु० एतेसि णं भंते ! पढमसमयनेरइयाणं जाव पढमसम-
यदेवाण यक्कतरे २ हित्तो०?, गोयमा ! सब्बत्थोवा पढमसमयमणुस्सा पढमसमयणेरइया असंखेज्ज-
गुणा पढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा ॥ अपढमसमय-
नेरइयाणं जाव अपढमदेवाणं एवं चेव अप्पाबहु० णवरि अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंत-
गुणा ॥ एतेसि पढमसमयनेरइयाणं अपढम० णेरतियाणं कयरे २?, सब्बत्थोवा पढमसमयणेर-
तिया अपढमसमयनेरइया असंखेज्जगुणा, एवं सब्बे ॥ पढमसमयणेरइयाणं जाव अपढमसमय-

देवाण य कथरे २?, सव्वत्थोवा पढमसमयमणुस्सा अपढमसमयमणुस्सा असंखेज्जगुणा पढमसमयणेइया असंखिज्जगुणा पढमसमयदेवा 'असंखेज्जगुणा पढमसमयतिरिक्खजोणिया असंखेज्जगुणा अपढमसमयनेइया असंखेज्जगुणा अपढमसमयदेवा असंखेज्जगुणा अपढमसमयतिरिक्खजोणिया अणंतगुणा । सेत्तं अट्ठविहा संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ॥ (सू० २४१) अट्ठविहपडिच्चती समत्ता ॥

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः—अष्टविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञप्तास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—प्रथमसमयनैरयिका अप्रथमसमयनैरयिकाः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः, प्रथमसमयमनुष्याः, प्रथमसमयदेवाः, तत्र प्रथमसमयनारका नारकायुःप्रथमसमयसंवेदिनः अप्रथमसमयनारका नारकायुर्द्वयोदिसमयवर्तिनः, एवं तिर्यग्योनिकादयो भावनीयाः ॥ सांप्रतमेतेषामष्टानां क्रमेण स्थितिमाह—‘पढमसमयनेरइयस्स ण’मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! एकं समयं, ह्यादिषु समयेषु प्रथमसमयत्वविशेषणायोगात्, अप्रथमसमयप्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन दशवर्षसहस्राणि समयोनानि, समयतिक्रान्तावेवाप्रथमसमयविशेषणत्वभावात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि । तिर्यग्योनिकादीनां प्रथमसमयानां सर्वेषामेकं समयं, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकानां जघन्येन छुल्लकभवप्रहणं समयोनं, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि समयोनानि । एवं अप्रथमसमयमनुष्याणामपि । अप्रथमसमयदेवानां जघन्येन दश वर्षसहस्राणि समयोनानि, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि समयोनानि । अथुनैषामेव कायस्थितिमाह—‘पढमसमयनेरइया णं भंते ! पढमसमयनेरइयत्ति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३० ॥

कालतो केवचिरं होइ ?' इति प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! एकं समयं, तदनन्तरं प्रथमसमयत्वविशेषणयोगात् । अथ-
मसमयसूत्रे यदेव स्थितिपरिमाणं तदेव कायस्थितिपरिमाणमपि, देवनैरधिकाणां भूयो भूयस्तत्रावभावितया नैरन्तर्येणोत्पादायोगात् ।
प्रथमसमयतिर्यग्योनिकसूत्रं प्रथमसमयनैरधिकसूत्रवत्, अप्रथमतिर्यग्योनिकसूत्रे जघन्येन क्षुल्लकभवप्रहणं समयोनं, समयोनता
प्रथमसमयहीनत्वात्, उत्कर्षतोऽनन्तकालं, स चानन्तः कालो वनस्पतिकालः प्रागुक्तस्वरूपः । प्रथमसमयमनुष्यसूत्रं पूर्ववत्, अप्र-
थमसमयमनुष्यसूत्रे जघन्यतः क्षुल्लकभवप्रहणं समयोनं, तदनन्तरं मृत्वाऽन्यत्रोत्पादात्, उत्कर्षतस्त्रीणि पत्योपमानि पूर्वकोटीपृथक्त्वा-
भ्यधिकानि समयोनानि, तानि सप्तसु भवेपु पूर्वकोट्यायुष्केष्वष्टमे भवे देवकुर्वीद्विपूस्पयमानस्य चेदितव्यानि, देवा यथा नैरधिकाः ॥
साप्रतमेतेपामेवाष्टानामन्तरं क्रमेण चिन्तयन्नाह—'पठमसमयनेरइयस्स णं भंते !' इत्यादि, प्रथमसमयनैरधिकस्य भदन्त ! अन्तरं
कालतः कियच्चिरं भवति ? भगवानाह—गौतम ! जघन्यतो दशवर्षसहस्राणि अन्तर्मुहूर्त्तौभ्यधिकानि, तानि दशवर्षसहस्रस्थितिकस्य
नैरधिकस्य नरकाहुद्दुर्यान्यत्रान्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयो नैरधिकलेनोत्पन्नमानस्य वेदितव्यानि, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालो
वनस्पतिकालः प्रतिपत्तव्यः, नरकाहुद्दुस्य पारम्पर्येण वनस्पतिषु गत्वाऽनन्तमपि कालमवस्थानात्, अप्रथमसमयनैरधिकसूत्रे जघन्य-
मन्तरं समयाधिकमन्तर्मुहूर्त्तं, तच्च नरकाहुद्दुरा तिर्यग्गर्भं मनुष्यगर्भं वाऽन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयो नरकेषूपचमानस्य भावनीयं, सम-
याधिकता च प्रथमसमयस्याधिकत्वात्, फचिदन्तर्मुहूर्त्तमितेव दृश्यते, तत्र प्रथमसमयोऽन्तर्मुहूर्त्तं एवान्तर्भावित इति पृथगोक्तः,
उत्कर्षतो वनस्पतिकालः । प्रथमसमयतिर्यग्योनिकसूत्रे जघन्येनान्तरं द्वे क्षुल्लकभवप्रहणे समयोने, ते च क्षुल्लकमनुष्यभवप्रहणव्यवधानतः
पुनस्तिर्यक्त्वोत्पन्नमानस्यावसातव्ये, तथाहि—एकं प्रथमसमयोनं तिर्यग्क्षुल्लकभवप्रहणं द्वितीयं संपूर्णमेव मनुष्यक्षुल्लकभवप्रहणमिति,

७ प्रतिपत्तौ
प्रथमसम-
यनैरधि-
कादिस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४१

॥ ४३० ॥

उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, तदतिक्रमे मनुष्यभवव्यवधानेन भूयः प्रथमसमयतिर्यक्त्वोपपत्तेः, अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकसूत्रे जघन्येना-
न्तरं क्षुल्लकभवग्रहणं समयाधिकं, तनु तिर्यग्योनिकक्षुल्लकभवग्रहणचरसमयस्याधिकृताप्रथमसमयत्वात्तत्र मृतस्य मनुष्यक्षुल्लकभवग्र-
हणेन व्यवधाने सति तिर्यक्त्वेनोत्पद्यमानस्य प्रथमसमयातिक्रमे वेदितव्यं, अप्रथमसमयान्तरस्थैतात्रन्मात्रत्वात्, उत्कर्षतः सागरो-
पमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, देवादिभवानामेतावन्मात्रकालत्वात् । मनुष्यवक्तव्यतेव, नवरं तत्र तिर्यक्क्षुल्लकभवग्रहणेन
व्यवधानं भावनीयम् । देवसूत्रद्वयं नैरधिकसूत्रद्वयवत् ॥ सम्प्रत्येपामेव चतुर्णां प्रथमसमयानां परस्परमल्पबहुत्वमाह—'एएसि ण'-
मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः, श्रेण्यसङ्ख्येयभागमात्रत्वात्, तेभ्यः प्रथमसमयनैर-
थिका असङ्ख्येयगुणाः, अतिप्रभूतानामेकस्मिन् समये उत्पादसम्भवात्, तेभ्यः प्रथमसमयदेवा असङ्ख्येयगुणाः, व्यन्तरज्योतिष्काणा-
मितिप्रभूतराणामेकस्मिन् समये उत्पादसम्भवात्, तेभ्यः प्रथमसमयतिर्यञ्चोऽसङ्ख्येयगुणाः, इह ये नारकादिगतित्रयादागत्य तिर्य-
क्त्वप्रथमसमये ये वर्तन्ते ते प्रथमसमयतिर्यञ्चो, न शेषाः, ततो यद्यपि प्रतिनिगोदमसङ्ख्येयो भागः सदा विग्रहगतिप्रथमसमयवर्ती
लभ्यते तथाऽपि निगोदानामपि तिर्यक्त्वान्न ते प्रथमसमयतिर्यञ्चः ते एभ्यः सङ्ख्येयगुणा एव ॥ साम्प्रतमेतेपामेव चतुर्णामप्रथमसमयानां
परस्परमल्पबहुत्वमाह—'एएसि ण'मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्याः, श्रेण्यसङ्ख्येय-
भागत्वात्, तेभ्योऽप्रथमसमयनैरथिका असङ्ख्येयगुणाः, अङ्गुलमानक्षेत्रप्रदेशराशेः प्रथमवर्गमूले द्वितीयवर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेश-
शराशिस्तावत्प्रमाणानु श्रेणिषु यावन्त आकाशप्रदेशस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्योऽप्रथमसमयदेवा असङ्ख्येयगुणाः, व्यन्तरज्योतिष्का-
णामपि प्रभूतत्वात्, तेभ्योऽप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः, वनस्पतीनामनन्तत्वात् ॥ साम्प्रतमेतेपामेव नैरथिकादीनां
प्रत्येकं प्रथमसमयाप्रथमसमयगतमल्पबहुत्वमाह—'एएसि णं भंते !' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ४३१ ॥

प्रथमसमयनैरयिकाः, एकस्मिन् समये सद्गतातीताना [ग्रन्थाम् १३०००] मपि स्तोकानामेवोत्पादात्, तेभ्योऽप्रथमसमयनैर-
यिका असद्गोत्रयगुणाः, चिरकालावस्थायिनां तेषामन्याऽन्योत्पादेनातिप्रभूतभावात् । एवं तिर्यग्योत्रिकगुण्यदेवसूत्राण्यपि वक्तव्यानि,
नवरं तिर्यग्योत्रिकसूत्रेऽप्रथमसमयतिर्यग्योत्रिका अनन्तगुणा वक्तव्याः, वनस्पतिजीवानागनन्तत्वात् ॥ साम्प्रतमेपागेव नैरयिकादीनां
प्रथमाप्रथमसमयानां ससुदुरयेन परपरमल्पव्युत्पन्नाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रश्रसूत्रं सुगगं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः प्रथमसम-
यमनुज्याः, एकस्मिन् समये सद्गतातीतानामपि स्तोकानामेवोत्पादात्, तेभ्योऽप्रथमसमयगुण्या असद्गोत्रयगुणाः, चिरकालावस्थायित-
याऽतिप्रभूत्वेन लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असद्गोत्रयगुणाः, अतिप्रभूततराणामेकस्मिन् समये प्राचुर्येण कदाचिदुत्पादात्, तेभ्यः प्रथमसमगतिर्यग्योत्रिका ज-
प्रथमसमयदेवा असद्गोत्रयगुणाः, व्यन्तरज्योतिष्काणामेकस्मिन्नपि समये प्राचुर्येण कदाचिदुत्पादात्, तेभ्यः प्रथमसमगतिर्यग्योत्रिका ज-
सद्गोत्रयगुणाः, नारकवर्जगतिवयाद्दुत्पादसम्भवात्, तेभ्योऽप्रथमसमयनैरयिका असद्गोत्रयगुणाः, अमुलमानक्षेत्रप्रदेशरशोः प्रथमवर्गमूले
द्वितीयेन वर्गमूलेन गुणिते यावान् प्रदेशराशिस्तावत्प्रमाणत्वात्, तेभ्योऽप्रथमसमयतिर्यग्योत्रिका अनन्तगुणाः, वनस्पतिजीवानागनन्त-
त्वात्, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकानां सप्तम्यां प्रतिपत्तौ अष्टविधप्रतिपत्तिः ॥

अथाष्टमी प्रतिपत्तिः

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु णवविधा संसारसमावण्णगा ते एवमाहंसु—पुढविकाइया आउकाइया

८ प्रतिपत्तौ
पृथ्वीका-
यादिस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४२

॥ ४३१ ॥

तेजकाइया वाउकाइया वणस्सहकाइया बेइदिया तेइदिया चउरिदिया पंचेदिया ॥ ठिती सब्वेसिं
भाणियन्वा ॥ पुढविक्काइयाणं संचिहणा पुढविकालो जाव वाउकाइयाणं, वणस्सईणं वणस्स-
तिकालो, बेइदिया तेइदिया चउरिदिया संखेजं कालं, पंचेदियाणं सागरोवमसहस्सं सातिरेणं ॥
अंतरं सब्वेसिं अणंतं कालं, वणस्सतिकाइयाणं असंखेजं कालं ॥ अप्पाबहुणं, सब्वत्थोवा पं-
चिंदिया चउरिदिया विसेसाहिया तेइदिया विसेसाहिया बेइदिया विसेसाहिया तेउक्काइया
असंखे० पुढविक्का० आउ० वाउ० विसेसाहिया वणस्सतिकाइया अणंतगुणा । सेत्तं णवविधा
संसारसमावणगा जीवा पणत्ता ॥ (सू० २४२) णवविहपडिवत्ती समत्ता ॥

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो नवविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रकृतास्ते एवमुक्तवन्तस्तत्रथा—पृथिवीकायिका अष्कायि-
कास्तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिका द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः, अमीपां शब्दार्थभावना प्राग्वत् ॥
साम्प्रतमेतेषां स्थितिनिरूपणार्थं सूत्रनवकमाह—‘पुढविक्काइयस्स णं भंते !’ इत्यादि, एष सर्वेपार्थः—सर्वत्रापि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्त-
मुत्कर्षतः पृथिवीकायिकस्य द्वाविंशतिवर्षसहस्राणि, अष्कायिकस्य सप्तवर्षसहस्राणि, तेजस्कायिकस्य त्रीणि रात्रिन्दिवानि, वायुकायि-
कस्य त्रीणि वर्षसहस्राणि, वनस्पतिकायिकस्य दशवर्षसहस्राणि, द्वीन्द्रियस्य द्वादश संवत्सराणि, त्रीन्द्रियस्यैकोनपञ्चाशद् रात्रिदिवानि,
चतुरिन्द्रियस्य पण्मासाः, पञ्चेन्द्रियस्य त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि ॥ सम्प्रति कायस्थितिप्रतिपादनार्थं सूत्रनवकमाह—‘पुढविक्काइए
णं भंते !’ इत्यादि, सर्वत्र जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पृथिवीकायस्यासद्युगं कालमसंख्येया उत्सर्पिण्यवराधिपण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽ-

संज्ञेया लोकाः, एवममेजोवायुकायिकानामपि द्रष्टव्यं, वनस्पतिकायिकस्यानन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः असंज्ञेयाः पुद्गलपरावर्त्ताः आवलिकाया असंज्ञेयो भागः, द्वीन्द्रियस्य संज्ञेयं कालं, एवं त्रीन्द्रियस्य चतुरिन्द्रियस्य पञ्चेन्द्रियस्य च सागरोपमसहस्रं सातिरेकम् ॥ साम्प्रतमन्तरप्रतिपादनार्थमाह—'पुढविकाइयस्स ण'मित्यादि, पृथिवीकायिकस्य भदन्त ! अनन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति?, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनान्तर्गुहूर्त्तम्, अन्यत्रान्तर्गुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः पृथिवीकायिकस्य भदन्त ! अप्युत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः असंज्ञेयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असंज्ञेयो भागः, पृथिवीकायाहुञ्चूला वनस्पतिष्वेतावन्तं कालं कस्याप्यवस्थानसम्भवात्, एवममेजोवायुद्वित्रिचवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसंज्ञेया लोकाः, शेषकार्येपूर्त्कर्षतोऽप्येतावन्तं कालमवस्थानसम्भवात् ॥ साम्प्रतमेतेषामल्पबहुत्वमाह—'एएसि ण'मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोकाः पञ्चेन्द्रियाः संज्ञेययोजनकोटीकोटीप्रमाणविष्कम्भसूचीप्रमितप्रतरासंज्ञेयभागवर्त्यसंज्ञेयश्रेणिगताकाशप्रदेशराशिप्रमाणत्वात्, तेभ्योऽपि त्रीन्द्रियाः संज्ञेययोजनकोटीकोटीप्रमाणविष्कम्भसूच्यास्ताम् प्रभूतसंज्ञेयगुणाः, असंज्ञेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेषां विष्कम्भसूच्याः प्रभूततरसंज्ञेययोजनकोटीकोटीप्रमाणविष्कम्भसूचीप्रमितेभ्योऽप्यकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूतरासंज्ञेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यः पृथिवीकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततरासंज्ञेयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यो वायुकायिका विशेषाधिकाः, प्रभूततरासंज्ञेयलो-

८ प्रतिपत्तं
पृथ्वीका-
यादिस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४२

काकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, तेभ्यो वनस्पतिकार्थिका अनन्तगुणाः, अनन्तलोकाकाशप्रदेशप्रमाणत्वात्, उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि
सुगमम् ॥ इति श्रीमलयगिरिविचितायां जीवाभिगमटीकायां अष्टम्यां प्रतिपत्तौ नवविधप्रतिपत्तिः समाप्ता ॥

अथ नवमी प्रतिपत्तिः

उक्ता नवविधप्रतिपत्तिः, सम्प्रति क्रमग्राप्तं दशविधप्रतिपत्तिं प्रतिपादयति—

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु दसविधा संसारसमावणगा जीवा ते एवमाहंसु तंजहा—पढमसमयए-
गिंदिया अपढमसमयएगिंदिया पढमसमयबेइंदिया अपढमसमयबेइंदिया जाव पढमसमयपंचिं-
दिया अपढमसमयपंचिंदिया, पढमसमयएगिंदियस्स णं भंते ! केवतियं कालं ठिती पणत्ता ?;
गोयमा ! जहणणेणं एक्कं समयं उक्को० एक्कं, अपढमसमयएगिंदियस्स जहणणेणं खुड्डागं भवग्गहणं
समज्जणं उक्को० बावीसं वाससहस्साइं समज्जणाइं, एवं सब्वेसिं पढमसमधिकानं जहणणेणं एक्को
समओ उक्कोसेणं एक्को समओ, अपढम० जहणणेणं खुड्डागं भवग्गहणं समज्जणं उक्कोसेणं जा जस्स
ठिती सा समज्जणा जाव पंचिंदियाणं तेत्तीसं सागरोवमाइं समज्जणाइं ॥ संचिद्वणा पढमसमइयस्स
जहणणेणं एक्कं समयं उक्कोसेणं एक्कं समयं, अपढमसमयकानं जहणणेणं खुड्डागं भवग्गहणं समज्जणं

९ प्रतिपत्तौ
प्रथमसम-
यकादीनां
स्थितिका-
यस्थित्य-
न्तराल्य-
बहुत्वानि
उद्देशः २
सू० २४३

॥ ४३३ ॥

उक्त्स्सेणं एगिंदियाणं वणस्सतिकालो, बेइदियतेइंदियचउरिंदियाणं संखेज्जं कालं पंचदियाणं सागरोवमसहस्सं सातिरेणं ॥ पढमसमयएगिंदियाणं केवतियं अंतरं होति?, गोयमा! जहन्नेणं दो खुड्डुगभवग्गहणाइं समजणाइं, उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमएगिंदिय० अंतरं जहण्णेणं खुड्डुगं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमभहियाइं, सेसाणं सव्वेसिं पढमसमयिकाणं अंतरं जह० दो खुड्डुइं भवग्गहणाइं समजणाइं उक्को० वणस्सतिकालो, अपढमसमयिकाणं सेसाणं जहण्णेणं खुड्डुगं भवग्गहणं समयाहियं उक्को० वणस्सतिकालो ॥ पढमसमइयाणं सव्वेसिं सव्वत्थोवा पढमसमयपंचदिया पढम० चउरिंदिया विसेसाहिया पढम० तेइंदिया विसेसाहिया प० बेइंदिया विसेसाहिया प० एगिंदिया विसेसाहिया ॥ एवं अपढमसमयिकावि णवरि अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा । दोण्हं अप्पवहू, सव्वत्थोवा पढमसमयएगिंदिया अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा सेसाणं सव्वत्थोवा पढमसमयिगा अपढम० असंखेज्जगुणा ॥ एतेसि णं भंते! पढमसमयएगिंदियाणं अपढमसमयएगिंदियाणं जाव अपढमसमयपंचिंदियाण य कयरे २?, सव्वत्थोवा पढमसमयपंचेदिया पढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया पढमसमयतेइंदिया विसेसाहिया एवं हेट्टामुहा जाव पढमसमयएगिंदिया विसेसाहिया अपढमसमयपंचेदिया असंखेज्जगुणा अपढमसमयचउरिंदिया विसेसाहिया जाव

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३३ ॥

अपढमसमयएगिंदिया अणंतगुणा ॥ (सू० २४३) ॥ सेत्तं दसविहा संसारसमावणणा जीवा
पणत्ता, सेत्तं संसारसमावणणाजीवाभिगमे ॥

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्त्वन्तो दशविधाः संसारसमापन्ना जीवाः प्रज्ञात्तस्ते एवमुक्त्वन्तस्तद्यथा—प्रथमसमयैकेन्द्रिया अप्रथमसम-
यैकेन्द्रियाः प्रथमसमयद्वीन्द्रिया अप्रथमसमयद्वीन्द्रियाः प्रथमसमयत्रीन्द्रियाः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया अप्रथमसमयचतुरिन्द्रिया अप्रथमसम-
यचतुरिन्द्रियाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रिया अप्रथमसमयषष्ठेन्द्रियाः प्रथमसमयाप्रथमसमयव्याख्यानं पूर्ववत् ॥ साम्प्रतमेतेषामेव दशानां क्रमेण
स्थितिं निरूपयति—‘पढमसमये’त्यादि, प्रथमसमयैकेन्द्रियस्य भदन्त ! कियन्तं कालं स्थितिः प्रज्ञाता ? , भगवानाह—गौतम ! एकं समयं,
द्वितीयादिषु समयेषु प्रथमसमयत्वविशेषणस्यायोगात्, एवं प्रथमसमयद्वीन्द्रियादिसूत्रेष्वपि वक्तव्यं, अप्रथमसमयैकेन्द्रियसूत्रे जघन्यतः
श्रुल्लकभवग्रहणं—षट्पञ्चाशदधिकवल्किशतद्वयप्रमाणं समयोनं, समयोनता प्रथमसमयेऽप्रथमसमयत्वायोगात्, उत्कर्षतो द्वाविंशति-
वर्षसहस्राणि समयोनानि, प्रथमसमयेन हीनत्वात्, अप्रथमसमयद्वीन्द्रियसूत्रे जघन्यं पूर्ववत्, उत्कर्षतो द्वादश संवत्सराः समयोनाः,
अप्रथमसमयत्रीन्द्रियसूत्रेऽपि जघन्यं तथैव, उत्कर्षत एकोनपञ्चाशद्रात्रिन्दिवानि समयोनानि, अप्रथमसमयचतुरिन्द्रियसूत्रेऽपि
जघन्यं तथैव, उत्कर्षतः पणमासाः समयोनाः, अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियसूत्रे जघन्यं प्राग्वत्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि समयो-
नानि, समयोनता सर्वत्रापि प्रथमसमयेन हीना प्रतिपत्तव्या ॥ साम्प्रतमेतेषां क्रमेण कायस्थितिमाह—‘पढमसमये’ इत्यादि, प्रथ-
मसमयैकेन्द्रियो भदन्त ! प्रथमसमयैकेन्द्रिय इति—प्रथमसमयैकेन्द्रियत्वेन कालतः ‘कियच्चिरं’ कियन्तं कालं यावद्भवति ? , भगवानाह

—गौतम ! एकं समयं तत ऊर्ध्वं प्रथमसमयत्वायोगात्, एवं प्रथमसमयद्वीन्द्रियाद्विष्वपि वाच्यं । अप्रथमंसमयैकेन्द्रियसूत्रे जघन्यतः
क्षुल्लकभवग्रहणं समयोनं, तत ऊर्ध्वमन्यत्र कस्याप्युत्पादात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता
लोका असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येयो भागः, एतावन्तं कालं वनस्पतिष्ववस्थानसंभवात् ।
अप्रथमसमयद्वीन्द्रियसूत्रे जघन्यं तथैव, उत्कर्षतः सङ्ख्येयं कालं, तत ऊर्ध्वमवययमुद्धर्तनाद्, एवमप्रथमसमयत्रिचतुरिन्द्रियसूत्रे अपि व-
क्तव्ये, अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियसूत्रे जघन्यं तथैव, उत्कर्षतः सातिरेकं सागरोपमसहस्रं, देवादिभवत्रमणस्य सातलेनोत्कर्षतोऽन्ये-
तावत्कालप्रमाणत्वात् ॥ साम्प्रतमन्तरं चिचिन्तयिपुराह—‘पृढमसमये’त्यादि, प्रथमसमयैकेन्द्रियस्य भद्रन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं
भवति ? भगवानाह—गौतम ! जघन्यतो द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे समयोने, ते च क्षुल्लकभवग्रहणे द्वीन्द्रियादिभवग्रहणव्यवधानतः पुनरेके-
न्द्रियेष्वेवोत्पद्यमानस्यावसातव्ये, तथाहि—एकं प्रथमसमयोनेकेन्द्रियक्षुल्लकभवग्रहणमेव, द्वितीयं संपूर्णमेव द्वीन्द्रियाद्यन्यतमक्षुल्लक-
भवग्रहणमिति, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स चानन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोकाः असङ्ख्येयाः पुद्गलपरा-
वर्त्ताः, ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येयो भाग इत्येवंस्वरूपः, तथाहि—एतावन्तं हि कालं सोऽप्रथमसमयो ननु प्रथम-
समयः, ततो द्वीन्द्रियादिषु क्षुल्लकभवग्रहणमवस्थायैकेन्द्रियत्वेनोत्पद्यमानः प्रथमे समये प्रथमसमय इति भवत्युत्कर्षतो वनस्पतिकालोऽ-
न्तरं, अप्रथमसमयैकेन्द्रियस्य जघन्यमन्तरं क्षुल्लकभवग्रहणं समयाधिकं, तत्रैकेन्द्रियभवगतचरमसमयस्याप्यप्रथमसमयत्वात्तत्र मृतस्य
द्वीन्द्रियादिक्षुल्लकभवग्रहणेन व्यवधाने सति भूय एकेन्द्रियत्वेनोत्पन्नस्य प्रथमसमयातिक्रमे वेदितव्यं, एतावन्तं कालमप्रथमसमयान्तर-
भावात्, उत्कर्षतो द्वे सागरोपमसहस्रे सङ्ख्येयवर्षाभ्यधिके, द्वीन्द्रियादिभवग्रहणस्योत्कर्षतोऽपि सातलेनैतावन्तं कालं सम्भवात्, प्र-

थमसमयद्वीन्द्रियस्य जघन्येनान्तरं द्वे क्षुल्लकभवग्रहणे समयोने, तद्यथा—एकं द्वीन्द्रियक्षुल्लकभवग्रहणेनैव प्रथमसमयोने, द्वितीयं सम्पूर्णमैकेन्द्रियत्रीन्द्रियाद्यन्यतमक्षुल्लकभवग्रहणं, (मिति, एवं प्रथमसमयत्रिचुष्णपञ्चेन्द्रियाणामप्यन्तरं वेदितव्यं, अप्रथमसमयद्वीन्द्रियस्य जघन्येनान्तरं क्षुल्लकभवग्रहणं समयाधिकं तत्रैकेन्द्रियादिषु) [एवं प्रथमसमयत्रीन्द्रिय]क्षुल्लकभवं स्थित्वा भूयो द्वीन्द्रियत्वेनोत्पन्नस्य प्रथमसमयातिक्रमे वेदितव्यं, उत्कर्षतोऽनन्तं कालमनन्ता उत्सर्धिष्यवसर्धिष्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः; ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्ख्येयो भागः; एतावांश्च द्वीन्द्रियभवादुद्धृत्यैतावन्तं कालं वनस्पतिषु स्थित्वा भूयो द्वीन्द्रियत्वेनोत्पन्नस्य प्रथमसमयातिक्रमे भावनीयः; एवमप्रथमसमयत्रिचुष्णपञ्चेन्द्रियाणामपि जघन्यमुच्छृष्टं चान्तरं वक्तव्यं, भावनाप्येतदनुसारेण स्वयं भावनीया ॥ साम्प्रतमेतेषामेकेन्द्रियादिप्रथमसमयानां परस्परमरूपबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्लोकाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः; अल्पानामैवैकसिन् समये तेषामुत्पादात्, तेभ्यः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः; प्रभूतानां तेषामेकसिन् समये उत्पादसम्भवात्, तेभ्यः प्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः; प्रभूततराणां तेषामेकसिन् समये उत्पादात्, तेभ्यः प्रथमसमयद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः; प्रभूतानां तेषामेकसिन् समये उत्पादात्, तेभ्यः प्रथमसमयैकेन्द्रिया विशेषाधिकाः; इह ये द्वीन्द्रियादिभ्यं उद्धृत्य एकेन्द्रियत्वेनोत्पद्यन्ते त एव प्रथमे समये वर्त्तमानाः प्रथमसमयैकेन्द्रिया नान्ये, ते च प्रथमसमयद्वीन्द्रियेभ्यो विशेषाधिका एव नासङ्ख्येया नानन्तगुणा इति ॥ साम्प्रतमप्रथमसमयानामेतेषामरूपबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्लोका अप्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः; तेभ्योऽप्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः; तेभ्योऽप्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः; अत्र युक्तिर्नवविधप्रतिपत्तौ सामान्यतो द्वित्रिच-

तुष्पञ्चेन्द्रियाणां बहुत्वचिन्तायामिव भावनीया, तेभ्योऽप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तरगुणा वनस्पतिजीवानामनन्तत्वात् ॥ साम्प्रतमेकेन्द्रियादीनां प्रत्येकं प्रथमसमयाप्रथमसमयानां परस्परमल्पबहुत्वमभिधित्तुः प्रथमत एकेन्द्रियाणां तावदाह—‘एएसि णं भंते!’ इत्यादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! सर्वस्लोकाः प्रथमसमयैकेन्द्रियाः, अल्पानामेवैकसिन् समये द्वीन्द्रियादिभ्य आगतानामुत्पादात्, तेभ्योऽप्रथमसमयैकेन्द्रिया अनन्तरगुणा वनस्पतीनामनन्तत्वात् । द्वीन्द्रियसूत्रे सर्वस्लोकाः प्रथमसमयद्वीन्द्रिया अप्रथमसमयद्वीन्द्रिया असत्संज्ञेयगुणाः, द्वीन्द्रियाणां सर्वसंज्ञयाऽप्यसत्ज्ञातत्वात्, एवं त्रिचतुष्पञ्चेन्द्रियसूत्राप्यपि वक्तव्यानि ॥ साम्प्रतमेतेषां दशानामपि परस्परमल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं मित्वादि प्रभ्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! सर्वस्लोकाः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रियाः, तेभ्यः प्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्यः प्रथमसमयद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्यः प्रथमसमयत्रयिन्द्रिया विशेषाधिकाः, अत्र युक्तिः प्रथमसमयपञ्चेन्द्रिया असत्संज्ञेयगुणाः, अप्रथमसमयैकेन्द्रिया हि द्वीन्द्रियादिभ्य उजूलैकेन्द्रियभवप्रथमसमये वर्त्तमानास्ते च स्लोका एव, पञ्चेन्द्रियारल्पप्रथमसमयवर्त्तिनश्चिरकालावशाच्चित्तया गतिचतुष्टयेऽप्यतिप्रभूतास्ततोऽसत्संज्ञेयगुणाः, तेभ्योऽप्रथमसमयचतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्योऽप्रथमसमयत्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः, तेभ्योऽप्रथमसमयद्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः, अत्र युक्तिर्द्वितीयाल्पबहुत्वत्, उपसंहारमाह—‘सेत्तं दसविहा संसारसमापन्ना जीवा’ मूलोपसंहारमाह—‘सेत्तं संसारसमापन्नजीवाभिगमे’ ॥ इति श्रीमलयगिरिविरचितायां जीवाभिगमटीकायां दशविभ्रप्रतिपत्तिः समाप्ता ॥ तत्समाप्तौ च समाप्तः संसारसमापन्नजीवाभिगमः ॥

तदेवमुक्तः संसारसमापन्नजीवाभिगमः, साम्प्रतं संसारासंसारसमापन्नजीवाभिगममभिधित्सुराह—

से किं तं सब्वजीवाभिगमे?, सब्वजीवेशु णं इमाओ णव पडिवत्तीओ एवमाहिल्लंति एगे एव-
माहंसु—दुविहा सब्वजीवा पणत्ता जाव दसविहा सब्वजीवा पणत्ता ॥ तत्थ जे ते एवमा-
हंसु दुविहा सब्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—सिद्धा य असिद्धा य इति ॥ सिद्धे णं
भंते! सिद्धेत्ति कालतो केवचिरं होति?, गोयमा! सातीअपल्लवसिए ॥ असिद्धे णं भंते!
असिद्धेत्ति०?, गोयमा! असिद्धे दुविहे पणत्ते, तंजहा—अणाइए वा अपल्लवसिए अणातीए
वा सपल्लवसिए ॥ सिद्धसं णं भंते! केवतिकालं अंतरं होति?, गोयमा! सातियस्स अपल्लव-
सियस्स णत्थि अंतरं ॥ असिद्धस्स णं भंते! केवइयं अंतरं होइ?, गोयमा! अणातियस्स अप-
ल्लवसियस्स णत्थि अंतरं, अणातियस्स सपल्लवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ एएसि णं भंते! सिद्धाणं
असिद्धाण य कयरे २?, गोयमा! सब्वत्थोवा सिद्धा असिद्धा अणंतगुणा (सू० २४४)

‘से किं त’मित्यादि, अथ कोऽसौ सर्वजीवाभिगमः?, सर्वजीवाः संसारिमुक्तभेदाः, गुरुराह—‘सब्वजीवेशु ण’मित्यादि, सर्व-
जीवेशु सामान्येन ‘एताः’ अनन्तरं वक्ष्यमाणा नव प्रतिपत्तयः ‘एवम्’ अनन्तरमुपदर्शयमानेन प्रकारेणाख्यायन्ते, ता एवाह—एके ए-
वमुक्तवन्तो—द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, एक एवमुक्तवन्तद्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्ताः, एवं यावदेके एवमुक्तवन्तो दशविधाः सर्व-
जीवाः प्रज्ञप्ताः ॥ ‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—सिद्धाश्चासिद्धाश्च, सितं-

श्रीजीवा-
नीवाभि०
सलयगि-
ीयावृत्तिः
। ४३६ ॥

बद्धमष्टप्रकारं कर्म ध्मातं-भस्मीकृतं येस्ते सिद्धाः, पुषोदरादित्यादिष्टरूपनिष्पत्तिः, निर्दग्धकर्मन्धना मुक्ता इत्यर्थः, 'असिद्धाः' सं-
सारिणः, चशब्दौ स्वगतानेकमेतदं दर्शनार्थौ ॥ सम्प्रति सिद्धस्य फायस्थितिमाह—'सिद्धे ण'मित्यादि, सिद्धो भदन्त ! सिद्ध इति-
सिद्धत्वेन कालतः कियच्चिरं भवति?, भगवानाह—गौतम ! सिद्धः सादिकोऽपर्यवसितः, तत्र सादित्वा संसारंविप्रमुक्तिसमये सिद्ध-
त्वभावात्, अपर्यवसितता सिद्धत्वच्युतेरसम्भवात् ॥ असिद्धविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! असिद्धो द्विविधः प्रज्ञप्त-
स्त्वयथा—अनादिकोऽपर्यवसितः अनादिकः सपर्यवसितः, तत्र यो न जातुचिदपि सेत्स्यति अभव्यत्वात्तथाविधसामग्र्यभावाद्वा
सोऽनाथपर्यवसितः, यस्तु सिद्धिं गतः सोऽनादिसपर्यवसितः ॥ साम्प्रतमन्तरं चिचिन्तयिपुराह—'सिद्धस्स णं भंते' इत्यादि
प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सिद्धस्य सादिकस्यापर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, अत्र 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां
प्रायो दर्शन'मिति न्यायात् हेतौ पष्ठी, ततोऽयमर्थः—यस्मात्सिद्धः सादिरपर्यवसितस्तस्मात्त्रास्त्यन्तरम्, अन्यथाऽपर्यवसितत्वायोगात् ॥
असिद्धसूत्रे असिद्धस्थानादिकस्यापर्यवसितस्य नास्त्यन्तरम्, अपर्यवसितत्वदेवासिद्धत्वाप्रच्युतेः, अनादिकसपर्यवसितस्यापि नास्त्य-
न्तरं, भूयोऽसिद्धत्वायोगात् ॥ साम्प्रतमेतेपामेवाल्पवहुत्वमाह—'एएसि ण'मित्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वेस्त्वोकाः
सिद्धाः असिद्धा अनन्तरुणाः, निगोदजीवानामतिप्रभूतत्वात् ॥

अहवा दुविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—सइंदिया चेव अणिंदिया चेव । सइंदिए णं भंते !
कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! सइंदिए दुविहे पणत्ते—अणतीए वा अपज्ववसिए अणाईए
वा सपज्ववसिए, अणिंदिए सातीए वा अपज्ववसिए, दोणहवि अंतरं नत्थि । सब्वत्थोवा अणिं-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीवा-
भिगमे सि-
द्धासिद्ध-
भेदादि
'उद्देशः २
सू० २४४

॥ ४३६ ॥

द्विया संह्रिया अणंतगुणा । अहवा डुविहा सव्वजीवा पणत्ता तंजहा—सकाइया चैव अकाइया
 चैव एवं चैव, एवं सजोगी चैव अजोगी चैव तहेव, [एवं सलेस्सा चैव अलेस्सा चैव, ससरीरा चैव
 असरीरा चैव] संचिहणं अंतरं अप्पाबहुयं जहा सहन्द्रियाणं ॥ अहवा डुविहा सव्वजीवा पणत्ता,
 तंजहा—सवेदगा चैव अवेदगा चैव ॥ सवेदए णं भंते ! सवे० ? गोयमा ! सवेयए त्तिविहे प-
 णत्ते, तंजहा—अणादीए अपज्जवसिते अणादीए सपज्जवसिए साइए सपज्जवसिए, तत्थ णं
 जे से साइए सपज्जवसिए से जह० अंतोसु० उक्को० अणंतं कालं जाव खेत्तओ अवहुं पोग्गल-
 परियदं देखूणं ॥ अवेदए णं भंते ! अवेयएत्ति कालओ केवचिरं होइ?, गोयमा ! अवेदए डुविहे
 पणत्ते, तंजहा—सातीए वा अपज्जवसिते साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से सादीए सप-
 ज्जवसिते से जहणणेणं एकं समयं उक्को० अंतोसुहुत्तं ॥ सवेयगस्स णं भंते ! केवत्तिकालं
 अंतरं होइ?, अणादियस्स अपज्जवसियस्स गत्थि अंतरं, अणादियस्स सपज्जवसियस्स नत्थि
 अंतरं, सादीयस्स सपज्जवसियस्स जहणणेणं एकं समयं उक्कोसेणं अंतोसुहुत्तं ॥ अवेदगस्स णं
 भंते ! केवत्तियं कालं अंतरं होइ?, सातीयस्स अपज्जवसियस्स गत्थि अंतरं, सातीयस्स सपज्ज-
 वसियस्स जह० अंतोसु० उक्कोसेणं अणंतं कालं जाव अवहुं पोग्गलपरियदं देखूणं । अप्पाब-
 हुगं, सव्वत्थोवा अवेयगा सवेयगा अणंतगुणा । एवं सकसाई चैव अकसाई चैव २ जहा सवे-

यके तहेव भाणियव्वे ॥ अहवा दुविहा सव्वजीवा—सलेसा य जहा असिद्धा
सिद्धा, सव्वत्थोवा अलेसा सलेसा अणंतगुणा (सू० २४५)

अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सेन्द्रियाश्च अनिन्द्रियाश्च, तत्र सेन्द्रियाः—संसारिणः अनिन्द्रियाः—सिद्धाः, उपाधिभे-
दादृश्यगुणन्यासः । एवं सकाधिकदिब्बपि भावनीयं, तत्र सेन्द्रियस्य कायस्थितिरन्तरं चासिद्धवद्वक्तव्यं, अनिन्द्रियस्य सिद्धवत्,
तत्रैवम्—‘सइदिए णं भंते ! सइदियत्ति कालतो केवचिरं होइ ? , गोयमा ! सइदिए दुविहे पवत्ते, तंजहा—अणाइए वा अपज्जवसिए
अणाइए वा सपज्जवसिए, अण्णिए णं भंते ! अण्णिएत्ति कालतो केवचिरं होइ ? , गोयमा ! साइए अपज्जवसिए, सइदियस्स णं
भंते ! कालओ केवचिरं अंतरं होइ ? , गोयमा ! अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अ-
ण्णियस्स णं भंते ! अंतरं कालतो केवचिरं होइ ? , गोयमा ! साइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं’ इति, अल्पबहुत्वसूत्रं पूर्ववद्भावनीयं ।
एवं कायस्थित्यन्तररूपबहुत्वसूत्राणि सकाधिकाधिकविषयाणि सयोग्ययोगिविषयाण्यपि भावयित्तव्यानि, तत्रैवम्—‘अहवा दुविहा
सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—सकाइया चेव अकाइया चेव, एवं सजोगी चेव अजोगी चेव तहेव, एवं सलेस्सा चेव अलेस्सा चेव
ससरीरा चेव असरीरा चेव संचिट्ठणं अंतरं अप्पाबहुयं जहा सकाइयाणं । भूयः प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—‘अहवे’त्यादि, अथवा
द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सवेदकाश्च अवेदकाश्च । तत्र सवेदकस्य कायस्थितिमाह—‘सवेदए णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं
सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सवेदकस्त्रिविधः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—अनाद्यपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितश्च, तत्रानाद्यप-
र्यवसितोऽभव्यो भव्यो वा तथाविधसामग्र्यभावान्मुक्तिमगन्ता, उक्तञ्च—‘भव्वावि न सिज्झंति केइ’ इत्यादि, अनादिसपर्यवसितो

भव्यो मुक्तिगामी पूर्वमप्रतिपन्नोपशमश्रेणिः, सादिसपर्यवसितः पूर्वं प्रतिपन्नोपशमश्रेणिः, उपशमश्रेणिः, प्रतिपद्य वेदोपशमोत्तरकालावे-
 दकत्वमनुभूय श्रेणिसमाप्तौ भवक्षयादपान्तराले मरणतो वा प्रतिपततो वेदोदये पुनः सवेदकलोपपत्तेः, तत्र योऽसौ सादिसपर्यवसितो
 जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं श्रेणिसमाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनरन्तर्मुहूर्त्तेन श्रेणिप्रतिपत्तावेदकत्वभावात्, आह—किमेकस्मिन् जन्मनि वेलाद्वय-
 मुपशमश्रेणिलामो भवति? यदेवमुच्यते, सत्यमेतद्भवति, तथा चाह मूलटीकाकारः—“नैकस्मिन् जन्मनि उपशमश्रेणिः क्षपकश्रेणिश्च
 जायते, उपशमश्रेणिद्वयं तु भवत्येवे”ति, तत एवमुपपद्यते—जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, तमेव कालक्षेत्राभ्यां निरूपयति—
 अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः एषा कालतो मार्गणा, क्षेत्रतोऽपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तं देशेनम्, एतावतः कालादूर्द्ध्वं पूर्वप्रतिपन्नोपशमश्रेणे-
 वश्यं मुत्तयासन्नतया श्रेणिप्रतिपत्तावेदकत्वभावात् ॥ ‘अवेदए णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम! अवेदको
 द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—सादिको वाऽपर्यवसितः [समयानन्तरं] क्षीणवेदः, सादिको वा सपर्यवसित—उपशान्तवेदः, तत्र योऽसौ सादि-
 सपर्यवसितोऽवेदकः स च जघन्येनैकं समयं, उपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य वेदोपशमसमयानन्तरेऽपि मरणे पुनः सवेदकत्वोपपत्तेः, उत्क-
 र्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुपशान्तवेदश्रेणिकालं, तत ऊर्द्ध्वं श्रेणेः प्रतिपतने नियमतः सवेदकत्वभावात् ॥ अन्तरं प्रतिपिपादयिपुराह—‘सवेद-
 गस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! अनादिकस्यापर्यवसितस्य सवेदकस्य नास्त्यन्तरं, अपर्यवसिततया सदा
 तद्भावापरित्यागात्, अनादिकस्य सपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं, अनादिसपर्यवसितो ह्यपान्तराले उपशमश्रेणिसप्रतिपद्य भावी क्षीण-
 वेदो न च क्षीणवेदस्य पुनः सवेदकत्वं प्रतिपाताभावात्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य सवेदकस्य जघन्येनैकं समयमन्तरं, द्वितीयवा-
 रमुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्य वेदोपशमसमयानन्तरं कस्यापि मरणसम्भवात्, उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तं द्वितीयं वारमुपशमश्रेणिं प्रतिपन्नस्योपशा-

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ४३८ ॥

न्तवेदस्य श्रेणिसमाप्तेरूर्ध्वं पुनः सवेदकत्वभावात् ॥ अवेदकसूत्रे सादिकस्यापर्यवसितस्यावेदकस्य नास्त्यन्तरं, क्षीणवेदस्य पुनः सवेद-
त्वाभावात्, वेदानां निर्मूलकापंकषितत्वात्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, उपशमश्रेणिसमाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनर-
न्तर्मुहूर्त्तेनोपशमश्रेणिलाभतोऽवेदकलोपपत्तेः, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽपाईपुद्गलपरावर्त्त-
देशेनं, एकवारमुपश्रेणं प्रतिपद्य तत्रावेदको भूत्वा श्रेणिसमाप्तौ सवेदकत्वे सति पुनरेतावता कालेन श्रेणिप्रतिपत्ताववेदकलोपपत्तेः ॥
अल्पबहुत्वमाह—‘एएसि णं भंते! जीवा’ इत्यादि पूर्ववत् ॥ प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—‘अहवे’त्यादि, अथवा द्विविधाः सर्व-
जीवाः प्रज्ञास्त्वद्यथा—सकपायिकाश्च अकपायिकाश्च, सह कपाया येषां यैर्वा ते सकपायाः त एव सकपायिकाः, प्राकृतत्वात् स्वार्थे
इकप्रत्ययः, एवं न विद्यन्ते कपाया येषां ते अकपायाः २ एवाकपायिकाः ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—‘सकसाइयस्से’त्यादि, सक-
पायिकस्य त्रिविधस्यापि संचिह्णना कायस्थितिरन्तरं च यथा सवेदकस्य, अकपायिकस्य द्विविधभेदस्यापि कायस्थितिरन्तरं च यथा-
ऽवेदकस्य, तच्चैवम्—‘सकसाइए णं भंते! सकसाइयत्ति कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा! सकसाइए तिविहे पन्नत्ते, तंजहा—अणा-
इए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ जे से साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-
सेणं अणंतं कालं अणंता ओसप्पिणिउत्सप्पिणीओ कालतो खेत्ततो अवडुपोगगलपरियट्टं देसूणं, अकसाइए णं भंते! अकसाइयत्ति
कालओ केवचिरं होइ?, गोयमा! अकसाइए डुविहे पन्नत्ते, तंजहा—साइए वा अपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे
साइए सपज्जवसिए से जहण्णेणं एकं समयं उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं । सकसाइयस्स णं भंते! अंतरं कालतो केवचिरं होइ?, गोयमा!
अणाइयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अणाइयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, साइयस्स सपज्जवसियस्स जहण्णेणं एकं समयं

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीवा-
भिगमे से-
न्द्रियका-
यवेदकषा-
यलेन्या-
भेदादि
उद्देशः २
सू० २४५

॥ ४३८ ॥

उक्कोसेणं अंतोमुहुत्तं, अकसाइयस्स णं भंते! केवइयं कालं अंतरं होइ?, साइयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, साइयस्स सप-
ज्जवसियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अनंतं कालं जाव अवहुं पोगलपरियदं देसूण'मिति, अस्य व्याख्या पूर्ववत् । अल्पबहुत्व-
माह—'एएसि णं भंते! जीवाणं सकसाइयाण'मित्यादि प्राग्वत् ॥ प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—

णाणी चैव अण्णाणी चैव ॥ णाणी णं भंते! कालओ० १, २ इविहे पन्नत्ते—सातीए वा अप-
ज्जवसिए सादीए वा सपज्जवसिए, तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिते से जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं
उक्कोसेणं छावट्टिसागरोवमाइं सातिरेगाइं, अण्णाणी जहा सवेदया ॥ णाणिस्स अंतरं जहण्णेणं
अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं अणंतं कालं अवहुं पोगलपरियदं देसूणं । अण्णाणियस्स दोण्हवि आदि-
ह्माणं णत्थि अंतरं, सादीयस्स सपज्जवसियस्स जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं छावट्टिं सागरोवमाइं
साइरेगाइं । अप्पाबहु सव्वत्थोवा णाणी अण्णाणी अणंतगुणा ॥ अहवा इविहा सव्वजीवा प-
न्नत्ता—सागारोवत्ता य अणागारोवत्ता य, संचिट्ठणा अन्तरं च जहण्णेणं उक्कोसेणवि अन्तो-
मुहुत्तं, अप्पाबहु सागारो० संखे० (सू० २४६)

'अहवे'त्यादि, अथवा द्विविधा: सर्वजीवा: प्रज्ञप्तास्तद्यथा—सलेइयाअथ अलेइयाअथ, तत्र सलेइयस्य कायस्थितिरन्तरं चासिद्धस्यैव,
अलेइयस्य कायस्थितिरन्तरं च यथा सिद्धस्य । अल्पबहुत्वं प्राग्वत् । भूय: प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—'अहवे'त्यादि, अथवा द्विविधा:
सर्वजीवा: प्रज्ञप्तास्तद्यथा—ज्ञानिनश्च अज्ञानिनश्च, ज्ञानमेवामस्तीति ज्ञानिन: न ज्ञानिनोऽज्ञानिन: मिथ्याज्ञाना इत्यर्थ: ॥ सम्प्रति

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४३९ ॥

कायस्थितिमाह—‘गाणी ण’मिलादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! ज्ञानी द्विविधः प्रज्ञप्तस्तथा—सादिको वाऽपर्यवसितः, स च केवली केवलज्ञानस्य साद्यसपर्यवसितत्वात्, सादिको वा सपर्यवसितो मतिज्ञानादिमान्, मतिज्ञानादीनां छद्मस्थितकतया सादिसपर्यवसितत्वात्, ‘तत्थ ण’मित्यादि, तत्र योऽसौ सादिकः सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, सम्यक्त्वस्य जघन्यत एतावन्मात्रकालत्वात् सम्यक्त्ववत्तश्च ज्ञानित्वात्, यथोक्तम्—‘सम्यग्दृष्टेरीनं मिथ्यादृष्टेर्विपर्योस’ इति, उत्कर्षतः पट्पृष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, सम्यग्दर्शनकालस्याप्युत्कर्षत एतावन्मात्रत्वात्, अप्रतिपतितसम्यक्त्वस्य विजयादिगमनश्रवणात्, तथा च भाष्यम्—‘दो वारे विजयाऽसु गयस्स त्तिऽसुए अहव ताइं । अरुंरं नरभविगं नाणजीवाण सन्वच्छा ॥ १ ॥’ [द्वौ वारौ विजयादियु गतस्य अथवा त्रीनच्युते तानि । अतिरेको नरभविकं नानाजीवानां सर्वाच्छा ॥ १ ॥] ‘अण्णाणी णं भंते !’ इत्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! ज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञप्तस्तथा—अनादिको वाऽपर्यवसितः अनादिको वा सपर्यवसितः सादिको वा सपर्यवसितः, तत्रानाद्यपर्यवसितो यो न जातुचिदपि सिद्धिं गन्ता, अनादिसपर्यवसितो योऽनादिमिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वमासाशाप्रतिपतितसम्यक्त्व एव क्षपकश्रेणिं प्रतिपत्स्यते, सादिसपर्यवसितः सम्यग्दृष्टिर्भूत्वा जातमिथ्यादृष्टिः, स जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं सम्यक्त्वात् प्रतिपत्य पुनरन्तर्मुहूर्त्तेन कस्यापि सम्यग्दर्शनावाप्तिसम्भवात्, उत्कर्षेणानन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्धिष्यवसर्धिष्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्द्धं पुह्लपरावर्त्तं देशेन ॥ साम्प्रतमन्तरं प्रतिपादयति—‘णाणिसस णं भंते !’ इत्यादि, ज्ञानिनो भदन्त ! अन्तरं कालतः कियच्चिरं भवति ?, भगवानाह—गौतम ! सादिकस्यापर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, अपर्यवसितत्वेन सद्य तदावापरित्यागात्, सादिकस्य सपर्यवसितस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतावता मिथ्यादर्शनकालेन व्ययधानेन, भूयोऽपि ज्ञानभावात्, उत्कर्षेण अनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्धिष्यवसर्धिष्यः

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
ज्ञानिस्थि-
त्यादिः
उद्देशः २
सू० २४६

॥ ४३९ ॥

कालतः क्षेत्रतोऽपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोर्नं, संस्यग्दृष्टेः सम्यक्त्वात्प्रतिपतितस्यैतावन्तं कालं मिथ्यात्वमनुभूय तदनन्तरमवश्यं सम्यक्त्वासादनात् । 'अण्णाणिस्स णं भंते !' इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अनाद्यपर्यवसितस्य नास्यन्तरं, अपर्यवसितत्वादेव, अनादिसपर्यवसितस्यापि नास्यन्तरं अवाप्तकेवलज्ञानस्य प्रतिपाताभावात्, सादिसपर्यवसानस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, जघन्यस्य सम्यग्दर्शनकालस्यैतावन्मान्नात्रत्वात्, उत्कर्षतः पट्षष्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, एतावतोऽपि कालाद्भूद्भिः सम्यग्दर्शनप्रतिपाते सत्यज्ञानभावात् । अल्पबहुत्वसूत्रं प्राग्वत् । प्रकारान्तरेण द्वैविध्यमाह—'अहवे'त्यादि, अथवा द्विविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—साकारोपयुक्ताश्च अनाकारोपयुक्ताश्च, सम्प्रति कायस्थितिमाह—'सागरोवत्ता णं भंते !' इह छद्मस्था एव सर्वजीवा विवक्षिता न केवलिनोऽपि 'विचित्रत्वात् सूत्रगते'रिति द्वयानामपि कायस्थितावन्तरे च जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तं, अन्यथा केवलिनामुपयोगस्य साकारस्थानाकारस्य चैकसामयिकत्वात् कायस्थितावन्तरे चैकसामयिकोऽप्युच्येत । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका अनाकारोपयुक्ताः, अनाकारोपयोगस्य स्तोक्कालतया पृच्छासमये तेषां स्तोकानामेवावाप्यमानत्वात्, साकारोपयुक्ताः सङ्क्षेयगुणाः, अनाकारोपयोगाद्भूतः साकारोपयोगाद्भावाः सङ्क्षेयगुणत्वात् ॥

अहवा इविहा सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—आहारगा चव अणाहारगा चव ॥ आहारए णं भंते ! जाव केवचिरं होति ? गोयमा ! आहारए इविहे पणत्ते, तंजहा—छडमत्थआहारए य केवलिआहारए य, छडमत्थआहारए णं जाव केवचिरं होति ? गोयमा ! जहणणेणं खुडुगं भवगगहणं दुसमऊणं उक्खो० असंखेजं कालं जाव काल० खेत्तओ अंसंखेज्जतिभागं ।

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४० ॥

केवलिआहारए णं जाव केवचिरं होइ?, गोयमा! जह० अंतोशु० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी ॥
अणाहारए णं भंते! केवचिरं०?, गोयमा! अणाहारए दुविहे पणत्ते, तंजहा—छउमत्थअणा-
हारए य केवलिअणाहारए य, छउमत्थअणाहारए णं जाव केवचिरं होति?, गोयमा! जहणणेणं
एक्कं समयं उक्कसेणं दो समयया । केवलिअणाहारए दुविहे पणत्ते, तंजहा—सिद्धकेवल्लिअणा-
हारए य भवत्थकेवल्लिअणाहारए य ॥ सिद्धकेवल्लियणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं होति?,
सातिए अपज्जवसिए ॥ भवत्थकेवल्लियणाहारए णं भंते! कइविहे पणत्ते?, भवत्थकेवल्लिय०
दुविहे पणत्ते—सजोगिभवत्थकेवल्लिअणाहारए य अजोगिभवत्थकेवल्लिअणाहारए य । सजो-
गिभवत्थकेवल्लिअणाहारए णं भंते! कालओ केवचिरं?, अजहणमणुक्कोसेणं तिण्णि समयया ।
अजोगिभवत्थकेवल्लि० जह० अंतो० उक्को० अंतोशुत्तं ॥ छउमत्थआहारगस्स केवतियं कालं
अंतरं?, गोयमा! जहणणेणं एक्कं समयं उक्को० दो समयया । केवलिआहारगस्स अंतरं अजहण-
मणुक्कोसेणं तिण्णि समयया ॥ छउमत्थअणाहारगस्स अंतरं जहनेणं खुट्ठागभवग्गहणं दुसमऊणं
उक्क० असंखेज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं । सिद्धकेवल्लिअणाहारगस्स सातीयस्स
अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ सजोगिभवत्थकेवल्लिअणाहारगस्स जह० अंतो० उक्कोसेणवि, अ-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
आहारके-
तरस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४७

॥ ४४० ॥

जोगिभवत्यकेवलिअणाहारगस्स णत्थि अंतरं ॥ एएसि णं भंते! आहारगणं अणाहारगणं अणाहारगणं य
करे २ हित्तो अप्पा बहुं?, गोयमा! सव्वत्थोवा अणाहारगा आहारगा असंखेज्जा ॥ (सू० २४७)

‘अहवे’त्यादि, अथवा द्विविधा: सर्वजीवा: प्रज्ञासास्त्रथा—आहारकाश्च अनाहारकाश्च ॥ अधुना कायस्थितिमाह—‘आहारो णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! आहारको द्विविधः प्रज्ञासास्त्रथा—छद्मस्थाहारकः, तत्र छद्मस्थाहारको जघन्येन क्षुल्लकभवग्रहणं द्विसमयोनिं, एतच्च जघन्याधिकाराद्विग्रहेणागत्य क्षुल्लकभवग्रहणवत्सूपदे परिभावेनीयं, तत्र यद्यपि नाम लोकान्त- निष्कुटादावुत्पादे चतुःसामयिकी पञ्चसामयिकी च विग्रहगतिर्भवति तथाऽपि बाहुल्येन त्रिसामयिक्येवेति तामेवाधिकृत्य सूत्रमिदमुक्तं, इत्थमेवान्येषामपि पूर्वाचार्याणां प्रवृत्तिदर्शनात्, उक्तञ्च—“एकं द्वौ वाऽनाहारकः” (तत्त्वा० अ० २ सू० ३१) इति, त्रिसामयिक्यां च विग्रहगतावाद्यौ द्वौ समयावनाहारकं इति ताभ्यां हीनमुक्तं, उत्कर्षतोऽसंख्येयं कालम्, असंख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासंख्येयो भागः, किमुक्तं भवति?—अङ्गुलमात्रक्षेत्राङ्गुलासंख्येयभागे यावन्त आकाशप्रदेशास्तावन्तः प्रतिसमयमेकैकप्र- देशापहारे यावता कालेन निर्लेपा भवन्ति तावत्य उत्सर्पिण्यवसर्पिण्य इति, तावन्तं हि कालमविग्रहेणोत्पाद्यते, अविग्रहोत्पत्तौ च सतवमाहारकः । केवल्याहारकप्रश्नसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तर्गृह्यते, स चान्तकृत्य केवली प्रतिपत्तव्यः, उत्कर्- षतो देशेना पूर्वकोटी, सा च पूर्वकोट्यायुषो नववर्षादारभ्योत्पन्नकेवलज्ञानस्य परिभावेनीया ॥ अनाहारकविषयं सूत्रमाह—“अना- हारए णं भंते” इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! अनाहारको द्विविधः प्रज्ञासास्त्रथा—छद्मस्थोऽनाहारकः केवलयनाहारकश्च, छद्मस्थानाहारकप्रश्नसूत्रं सुगमं भगवानाह—गौतम! जघन्यत एकं समयं, जघन्याधिकाराद्विसामयिकी विग्रहगतिमेकैकैतदवसातव्यं,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४१ ॥

उत्कर्षतो द्वौ समयौ त्रिसामयिक्या एव विग्रहगतेर्बाहुल्येनाश्रयणात्, आह च चूर्णिकृत्—“यद्यपि भगवत्यां चतुःसामयि-
कोऽनाहारक उरुत्तथाऽव्यत्र नाङ्गीक्रियते, कदाचित्कोऽसौ भावो येन, बाहुल्यमेवाङ्गीक्रियते, बाहुल्याच्च समयद्वयमेवे”ति ।
केवल्यनाहारकसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम ! केवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तस्तथा—भवस्यकेवल्यनाहारकः सिद्धकेवल्यनाहा-
रकः ॥ ‘सिद्धकेवल्यनाहारणं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सादिकापर्यवसितः, सिद्धस्य साद्यपर्यव-
सिततयाऽनाहारकत्वस्यापि तद्विशिष्टस्य तथाभावात् ॥ ‘भवत्यकेवल्यनाहारणं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—
गौतम ! भवस्यकेवल्यनाहारको द्विविधः प्रज्ञप्तः—सयोगिभवस्यकेवल्यनाहारकोऽयोगिभवस्यकेवल्यनाहारकश्च, तत्रायोगिभवस्यकेवल्य-
नाहारकप्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येनाप्यन्तर्गुह्यं चैमुत्कर्षतोऽप्यन्तर्गुह्यं, अयोगित्वं नाम हि शैलेश्यवस्था तस्यां निय-
मादनाहारक औदारिकादिकाययोगाभावात्, शैलेश्यवस्था न जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्गुह्यं, नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टमधिकमवसेयं,
अन्यथोभयपदोपन्यासायोगात् ॥ ‘सजोगिभवत्यकेवल्यनाहारणं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अ-
जघन्योत्कर्षेण त्रयः समयाः, ते चाष्टसामयिक्येकेवल्यसमुद्घातावस्थायां तृतीयचतुर्थपञ्चमरूपाः तेषु केवल्यकार्मणकाययोगाभावात्,
उक्तञ्च—“कार्मणशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च । समयत्रयेऽपि तस्माद्भवतानाहारको नियमात् ॥ १ ॥” साम्प्रतमन्तरं
चिन्तयन्नाह—‘छउमत्थाहारयस्स णं भंते !’ इत्यादि, छप्रस्थाहारकस भदन्त ! अन्तरं कालतः कियञ्चिरं भवति ?, भगवानाह—
गौतम ! जघन्येनैकं समयमुत्कर्षतो द्वौ समयौ, यावानेव हि कालो जघन्यत उत्कर्षतश्च छप्रस्थानाहारकस्य तानानाहारकस्यान्तरकालः,
स च कालो जघन्येनैकः समयः उत्कर्षतो बाहुल्यमङ्गीकृत्य व्यपश्रियमाणायाम् त्रिसामयिक्यां विग्रहगतौ द्वौ समयवित्याहारकसा-

२ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
आहारके-
तरस्थि-
त्यादि
उद्देशः २
सू० २४७

॥ ४४१ ॥

प्यन्तरं तावदिति । केवल्याहारकप्रसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! अजघन्योत्कर्षेण त्रयः समयाः, केवल्याहारको हि सयोगिभ-
 वत्थकेवली, तस्य चानाहारकत्वं त्रीनेव समयान् यथोक्तं प्रागित्यन्तरं केवल्याहारकस्य तावदिति ॥ सम्प्रत्यनाहारकस्यान्तरं विचिन्त-
 यिषुः प्रथमतश्छद्मस्थानाहारकस्याह—‘छुडमत्थाणाहारयस्स णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्येन
 क्षुल्लकभवग्रहणं द्विसमयोत्तं, उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं यावदङ्गुलस्यासङ्ख्येयो भागः, यावानेव हि छद्मस्थाहारकस्य ‘कालस्तावानेव छद्म-
 स्थानाहारकस्यान्तरं, छद्मस्थाहारकस्य च जघन्यतः कालोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽङ्गुल-
 स्यासङ्ख्येयो भागः, एतावन्तं कालं सततमविग्रहेणोत्पादसम्भवात्, ततश्छद्मस्थानाहारकस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावदन्तरमिति । अथ
 स्थाने २ क्षुल्लकभवग्रहणमित्युक्तं तत्र क्षुल्लकभवग्रहणमिति कः शब्दार्थः?, उच्यते, क्षुल्लं लघु स्तोकमित्येकोऽर्थः क्षुल्लमेव क्षुल्लकं—एका-
 युष्कसंवेदनकालो भवस्तस्य ग्रहणं—संबन्धनं भवग्रहणं, क्षुल्लकं च तद् भवग्रहणं च क्षुल्लकभवग्रहणं, तच्चावलिकातश्चिन्त्यमानं षट्पञ्चाशद-
 धिकमावलिकाशतद्वयं, अथैकस्मिन् आनप्राणे कियन्ति क्षुल्लकभवग्रहणानि भवन्ति?, उच्यते, किञ्चित्समधिकानि सप्तदश, कथमिति
 चेदुच्यते—इह मुहूर्त्तमध्ये सर्वसङ्ख्यया पञ्चषष्टिः सहस्राणि पञ्च शतानि षट्त्रिंशानि क्षुल्लकभवग्रहणानां भवन्ति, यत उक्तं चूर्णौ—
 “पत्रद्विसहस्साहं पंचेव सया हवंति छत्तीसा । खुड्ढागभवगगहणा हवंति अंतोमुहुत्तंमि ॥१॥” आनप्राणाश्च मुहूर्त्ते त्रीणि सहस्राणि सप्त
 शतानि त्रिसप्तत्यधिकानि, उक्तञ्च—“तिन्नि सहस्सा सत्त य सयाहं तेवत्तरिं च ऊसासा । एस मुहुत्तो भणिओ सव्वेहि अणंतना-
 णीहि ॥ १ ॥” ततोऽत्र त्रैराशिककम्मवतारः, यदि त्रिसप्तत्यधिकसप्तशतौत्तरैस्त्रिभिः सहस्रैरुच्छ्वासानां पञ्चषष्टिः सहस्राणि पञ्च
 शतानि षट्त्रिंशानि क्षुल्लकभवग्रहणानां भवन्ति तत एकेनोच्छ्वासेन किं लभामहे?, राशित्रयस्थापना—३७३।६५५३६।१। अत्रान्त्य-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४२ ॥

राशिना एककलक्षणेन मध्यराशेर्गुणनाज्जातः स तावानेव, 'एकेन गुणितं तदेव भवती'ति न्यायात्, तत आद्येन राशिना भागहरणं, लब्धाः सप्तदश क्षुल्लकभवाः, शेषास्त्वंशस्त्रिष्टन्ति तत्र त्रयोदश शतानि पञ्चनवत्यधिकानि, उक्तञ्च—'सत्तरस भवगगणा खुशुणं भवन्ति आणुपाणुभि । तेरस चैव सयाइं पंचाणइ चैव अंसाणं ॥ १ ॥' अथैतावद्विरंशैः कियल आवलिका लभ्यन्ते?, उच्यते, स-
गधिकचतुर्नवतिः, तथाहि—पट्पञ्चाशदधिकेन शतद्वयेनावलिकानां त्रयोदश शतानि पञ्चनवतानि गुण्यन्ते, जातानि त्रीणि लक्षानि सप्तपञ्चाशत्सहस्राणि शतमेकं विंशत्यधिकं ३५७१२०, छेदराशिः स एव ३७७३, लब्धा चतुर्नवतिरावलिकाः, शेषास्त्वंशा आव-
लिकायास्त्रिष्टन्ति चतुर्विंशतिः शतानि अष्टपञ्चाशानि, छेदः स एव ३४५६, एवं यदा एकस्मिन्नामप्राणे आवलिकाः सप्तत्र्यवुभिष्यन्ते तदा सप्तदश द्वाभ्यां पट्पञ्चाशदधिकभ्यां शताभ्यां गुण्यन्ते, गुणयित्वा चोपरितनाश्चतुर्नवतिरावलिकाः प्रक्षिप्यन्ते, तत आवलि-
कानां चतुश्चत्वारिंशत् शतानि पट्चत्वारिंशानि भवन्ति, उक्तञ्च—'एणो उ आणुपाणू चोयालीसं सया उ छायाला । आवलियप-
माणेणं अणंतनाणीईं निदिट्ठो ॥ १ ॥' यदि पुनर्युद्धं आवलिकाः सप्तत्र्यवुभिष्यन्ते तत एतान्येव चतुश्चत्वारिंशच्छतानि त्रिसप्त-
त्यधिकानि भवन्तीति सप्तत्रिंच्छतैस्त्रिसप्तत्यधिकैर्गुण्यन्ते, जाता एका कोटी सप्तपष्टिः शतसहस्राणि चतुःसप्ततिः सहस्राणि सप्त-
शतानि अष्टापञ्चाशदधिकानि १६७७४७५८, येऽपि चावलिकाया अंशाश्चतुर्विंशतिशतानि अष्टपञ्चाशदधिकानि २४५८ तेऽपि
युद्धं गतोच्छ्वासराशिना ३७७३ गुण्यन्ते, असौ च छेदस्य ते अंशा इत्यावलिकानयनार्थं तेनैव भागो द्रियते, लब्धास्तावत्स एवावलि-
काश्चतुर्विंशतिशतान्यष्टापञ्चाशानि २४५८, तानि मूलराशौ प्रक्षिप्यन्ते, जाता मूलराशिरैका कोटिः सप्तपष्टिलक्षाः सप्तसप्ततिः सह-
स्राणि द्वे शते षोडशोत्तरे, एतावत्स आवलिका युद्धं भवन्ति, यद्विवा युद्धं गतानां क्षुल्लकभवाणानां पञ्चपष्टिः सहस्राणि पञ्च

२ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
क्षुल्लकभ-
वरूपणा
उद्देशः २
सू० २४७

॥ ४४२ ॥

शतानि षट्त्रिंशानि एकभवग्रहणप्रमाणेन षट्पञ्चाशेन शतद्वयेनावलिकानां गुण्यन्ते तथाऽपि तावत्य एवावलिका भवन्ति, उक्तञ्च—
 “एगा कोडी सत्तट्टि लक्ख सत्तत्तरी सहस्सा य । दो य सया सोलहिया आवलियाओ सुहुत्तमि ॥ १ ॥” एवं च यदुच्यते ‘संखे-
 ज्जाओ आवलियाओ एगे ऊसासनीसासे’ इत्यादि तदतीव समीचीनमिति कृतं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुतम् । तत्र सयोगिभवस्थकेवल्यना-
 हारकस्थान्तरमभिधिसुराह—‘सजोगिभवत्थकेवलिअणाहारयस्स णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! जघन्ये-
 नाप्यन्तमुहुत्तमुत्कर्षेणाप्यन्तमुहुत्तं, समुद्घातप्रतिपत्तेरन्तरमेवान्तमुहुत्तं शैलेशीप्रतिपत्तिभावात्, नवरं जघन्यपदादुल्लुष्टपदं विशेषा-
 धिकमवसातव्यं अन्यथोभयपदोपन्यासायोगात् । अयोगिभवस्थकेवल्यनाहारकसूत्रे नास्त्यन्तरं, अयोग्यवस्थायां सर्वस्याप्यनाहारकत्वात् ।
 एवं सिद्धस्यापि साद्यपर्यवसितस्थानाहारकस्थान्तराभावो भावनीयः ॥ साम्प्रतमेतेपामाहारकानाहारकणामल्पबहुत्वमाह—‘एएसि
 णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोका अनाहारकाः, सिद्धविग्रहगत्यापन्नसमुद्घातगतसयोगिकेवल्ययो-
 गिकेवल्यनामेवानाहारकत्वात्, तेभ्य आहारका असङ्ख्येयगुणाः, अथ सिद्धेभ्योऽनन्तगुणा वनस्पतिजीवास्ते च प्राय आहारका इत्य-
 नन्तगुणाः-कथं न भवन्ति ?, उच्यते, इह प्रतिनिगोदमसङ्ख्येयो भागः प्रतिसमयं सदा विग्रहगत्यापन्नो लभ्यते, विग्रहगत्यापन्ना अ-
 नाहारकाः, “विग्रहगइमावन्ना केवल्लिणो समुहया अजोगी य । सिद्धा य अणाहारा सेसा आहारगा जीवा ॥ १ ॥” [विग्रहगत्या-
 पन्नाः समुद्घताः अयोगिनश्च केवलिनः सिद्धाश्चानाहाराः शेषा आहारका जीवाः ॥ १ ॥] इतिवचनात् ततोऽसङ्ख्येयगुणा एवाहा-
 रका घटन्ते नानन्तगुणा इति ॥ प्रकारान्तरेण भूयो द्वैविध्यमाह—

अहवा दुविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—सभासगा अभासगा य ॥ सभासए णं भंते ! स-

भासएत्तिकालओ केवचिरं होति?, गोयमा! जहण्णेणं एक्कं समयं उक्को० अंतोसुहुत्तं ॥ अभा-
सए णं भंते०!, गोयमा! अभासए दुविहे पणत्ते—साइए वा अपज्जवसिए सातीए वा सप-
ज्जवसिए, तत्थ णं जे से साइए सपज्जवसिए से जह० अंतो० उक्को० अणंतं कालं अणंता उस्स-
प्पिणीओसप्पिणीओ वणस्सत्तिकालो ॥ भासगस्स णं भंते! केवतिकालं अंतरं होति?, जह०
अंतो० उक्को० अणंसं कालं वणस्सत्तिकालो । अभासग० सांतीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अं-
तरं, सातीयसपज्जवसियस्स जहण्णेणं एक्कं समयं उक्को० अंतो० । अण्णावहु० सव्वत्थोवा भासगा
अभासगा अणंतगुणा ॥ अहवा दुविहा सव्वजीवा ससरीरी य असरीरी य असरीरी जहा
सिद्धा, थोवा असरीरी ससरीरी अणंतगुणा ॥ (सू० २४८)

‘अहवे’त्यादि, अथवा द्विविधा: सर्वजीवा: प्रज्ञप्तस्तद्यथा—भापकाश्च अभापकाश्च, भापमाणा भापका इतरेऽभापका: ॥ सम्प्रति
कायस्थितिमाह—‘सभासए णं भंते’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनैकं समयं भाषाद्रव्यग्रहणसमय एव मरण-
तोऽन्यतो वा कुतश्चित्कारणात्तद्व्यापारस्याप्युपरमात्, उत्कर्षेणान्तर्मुहूर्त्तं, तावन्तं कालं निरन्तरं भाषाद्रव्यग्रहणनिसर्गसम्भवात्, तत ऊर्ध्व-
जीवस्वाभाव्यान्नियमंत एवोपरमति ॥ अभाषकप्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! अभापको द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—सादिको वाऽ-
पर्यवसितः सिद्धः, सादिको वा सपर्यवसितः स च पृथिव्यादिः, तत्र योऽसौ सादिः सपर्यवसितः स जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, भाषणाहु-
परम्यान्तर्मुहूर्त्तेन कस्यापि भूयोऽपि भाषणप्रवृत्तेः, पृथिव्यादिभवस्य वा जघन्यत एतावन्मात्रकालत्वात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः,

स चानन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असङ्ख्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया अस-
 ह्येयो भागः, एतावन्तं कालं वनस्पतिष्वभापकत्वात् ॥ साम्प्रतमन्तरं विचिन्तयिपुराह—‘भासगस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं
 सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, अभापककालस्य भापकान्तरत्वात् । अभापकसूत्रे साधपर्यव-
 सितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनैकं समयमुत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, भापककालस्याभापकान्तरत्वात्, तस्य
 च जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावन्मात्रत्वात्, अल्पबहुत्वसूत्रं प्रतीतम् ॥ ‘अहवे’त्यादि, सशरीराः—असिद्धा अशरीराः—सिद्धाः, ततः सर्वा-
 ण्यपि सशरीराशरीरसूत्राणि सिद्धासिद्धसूत्राणीव भावनीयानि ॥

अहवा दुविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—चरिमा चेव अचरिमा चेव ॥ चरिमे णं भंते! चरि-
 मेत्ति कालतो केवचिरं होत्ति?, गोयमा! चरिमे अणादीए सपज्जवसिए, अचरिमे दुविहे—अ-
 णातीए वा अपज्जवसिए सातीए अपज्जवसिते, दोण्हंपि णत्थि अंतरं, अप्पाबहुं सब्वत्थोवा
 अचरिमा चरिमा अणंतगुणा । [अहवा दुविहा सब्वजीवा सागारोवत्ता य अणागारोवत्ता
 य, दोण्हंपि संचिट्टणावि अंतरंपि जहं अंतो० उ० अंतो०, अप्पाबहुं सब्वत्थोवा अणागारो-
 वत्ता सागारोवत्ता असंखेज्जगुणा] सेत्तं दुविहा सब्वजीवा पन्नत्ता] ॥ (सू० २४९)

‘अहवे’त्यादि, चरमाः—चरमभवन्तो भव्यविशेषा ये सेत्थन्ति, तद्धिपरीता अचरमाः—अभव्याः सिद्धाश्च । कायस्थितिसूत्रे च-
 रमोऽनादिसपर्यवसितोऽन्यथा चरमत्वायोगात् । अचरमसूत्रेऽचरमो द्विविधः प्रश्नप्रत्ययथा—अनादिको नाऽपर्यवसितः सादिको वाऽ-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४४ ॥

पर्यवसितः; तत्रानाद्यपर्यवसितोऽभव्यः साद्यपर्यवसितः सिद्धः ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—‘चरिमस्स णं भंते!’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! अनादिकस्य सपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं; चरमत्वापगमे सति पुनश्चरमत्वायोगात्, अचरमस्याप्यनाद्यपर्यवसितस्य साद्यपर्यवसितस्य वा नास्त्यन्तरं अविद्यमानचरमत्वात् । अल्पबहुले सर्वस्लोका अचरमाः; अभव्यानां सिद्धानामेव चाचरमत्वात्, चरमा अनन्तगुणाः; सामान्यभव्यापेक्षमेतत्, अन्यथाऽनन्तगुणत्वायोगात्, आह च मूलटीकाकारः—‘चरमा अनन्तगुणाः; सर्वजीवाः; अत्र क्वचिद्विधिवक्तव्यतासङ्गुणिगाथा—‘सिद्धसद्विद्यकाए जोए वेए कसायलेसा य । नाणुवओगाहारा भाससरीरी य चरमो य ॥ १ ॥’” सम्प्रति त्रिविधवक्तव्यतामाह—

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु तिविहा सब्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—सम्मदिट्ठी मि-
च्छादिट्ठी सम्माभिच्छादिट्ठी ॥ सम्मदिट्ठी णं भंते! कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! सम्म-
दिट्ठी डुविहे पणत्ते, तंजहा—सातीए वा अपज्जवसिए साहए वा सपज्जवसिए, तत्थ जे ते
सातीए सपज्जवसिते से जह० अंतो० उक्क० छावट्ठिं सागरोवमाहं सातिरेगाहं, मिच्छादिट्ठी
तिविहे साहए वा सपज्जवसिए अणातीए वा अपज्जवसिते अणातीए वा सपज्जवसिते, तत्थ जे
ते सातीए सपज्जवसिए से जह० अंतो० उक्क० अणंतं कालं जाव अवहं पोगलपरियदं देसूणं
सम्माभिच्छादिट्ठी जह० अंतो० उक्क० अंतोसुहुत्तं ॥ सम्मदिट्ठिस्स अंतरं साइयस्स अपज्जव-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चरमेतर०
सम्यग्-
दृयादि
उद्देशः २
सू० २४८-
२४९

॥ ४४४ ॥

सियस्स नत्थि अंतरं, सातीयस्स सपज्जवसियस्स जहं अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव अवहं
 पोग्गलपरियदं, मिच्छादिट्ठिस्स अणादीयस्स अपज्जवसियस्स गत्थि अंतरं, अणातीयस्स स-
 पज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, साहयस्स सपज्जवसियस्स जहं अंतो० उक्को० छावट्ठि सागरो-
 वमाहं सातिरेगाहं, सम्मामिच्छादिट्ठिस्स जहं अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव अवहं पोग्गल-
 परियदं देसूणं । अप्पाबहु० सब्वत्थोवा सम्मामिच्छादिट्ठी सम्मदिट्ठी अणंतगुणा मिच्छादिट्ठी
 अणंतगुणा ॥ (सू० २५०)

‘तत्थ णं जे ते’ इत्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तस्त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—सम्यग्दृष्टयो मिथ्यादृष्टयः
 सम्यग्मिथ्यादृष्टयश्च, अमीषां शब्दार्थभावना प्राग्वत् ॥ सम्प्रति कायस्थितिमाह—‘सम्मदिट्ठी णं भंते !’ इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं,
 भगवानाह—गौतम ! सम्यग्दृष्टिद्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—सादिको वाऽपर्यवसितः क्षायिकसम्यग्दृष्टिः, सादिको वा सपर्यवसितः क्षायो-
 पशमिकादिसम्यग्दर्शनी, तत्र योऽसौ सादिसपर्यवसितः स जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, कर्मपरिणामस्य विचित्रत्वेनैतावतः कालादूर्ध्वं पुन-
 र्मिथ्यात्वगमनात्, उत्कर्षतः पट्पट्टिः सागरोपमाणि, तत ऊर्ध्वं नियमतः क्षायोपशमिकसम्यग्दर्शनापगमात् । मिथ्यादृष्टिप्रश्नसूत्रं
 सुगमं, भगवानाह—गौतम ! मिथ्यादृष्टिद्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—अनाद्यपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितश्च, तत्र यो-
 ऽसौ सादिसपर्यवसितः स जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, तावता कालेन पुनः कस्यापि सम्यग्दर्शनेनलाभात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्स-
 र्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽपार्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशेनं, पूर्वप्रतिपन्नसम्यक्त्वस्यैतावतः कालादूर्ध्वं पुनरवश्यं सम्यग्दर्शनेनलाभात्,

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४४५ ॥

पूर्वसम्यक्त्वप्रभावेन संसारस्य परिस्तीकरणत्वात् । सम्यग्मिथ्याहृष्टिसूत्रे जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तसुत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं, सम्यग्मिथ्यादर्शन-
कालस्य स्वभावत एवैतावन्मात्रत्वात्, नवरं जघन्यपदादुच्छुष्टपदमधिकमवसातव्यम् ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—'सम्प्रदिदृष्टिस्त णं भंते !'
इत्यादि प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितस्य जघन्यो नान्तर्मुहूर्त्तं, सादि सपर्यवसितस्य ज-
सम्यक्त्वात् प्रतिपत्त्यान्तर्मुहूर्त्तेन भूयः कस्यापि सम्यक्त्वप्रतिपत्तेः, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्थं पुद्गलपरावर्त्तम् । मिथ्याहृष्टिसूत्रे-
ऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपरित्यागात्, अनादिसपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं, अन्यथाऽनादित्वायोगात्, सादिसपर्यवसितस्य ज-
घन्येनान्तर्मुहूर्त्तसुत्कर्षतः पट्पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, सम्यग्दर्शनकाल एव हि मिथ्यादर्शनस्य प्रायोऽन्तरं, सम्यग्दर्शन-
कालश्च जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावानिति । सम्यग्मिथ्याहृष्टिसूत्रे जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सम्यग्मिथ्यादर्शनात् प्रतिपत्त्यान्तर्मुहूर्त्तेन भूयः
कस्यापि सम्यग्मिथ्यादर्शनभावात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्थं पुद्गलपरावर्त्तं देशोर्न, यदि सम्यग्मिथ्यादर्शनात् प्रतिपत्तितस्य भूयः
सम्यग्मिथ्यादर्शनलाभस्त एतावता कालेन नियमेन अन्यथा तु युक्तिः । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वसोकाः सम्यग्मिथ्याहृष्टयः, तत्परि-
णामस्य स्लोककालतया पृच्छासमये तेषां स्लोकानामवाप्यमानत्वात्, सम्यग्दृष्टयोऽनन्तगुणाः सिद्धानामगन्तत्वात्, तेभ्यो मिथ्याहृष्ट-
योऽनन्तगुणाः, वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् तेषां च मिथ्याहृष्टित्वात् ॥

अहवा त्तिचिहा सब्वजीवा पणत्ता—परित्ता अपरित्ता नोपरित्तानोअपरित्ता । परित्ते णं
भंते ! कालतो केवचिरं होत्ति !, परित्ते दुविहे पणत्ते—कायपरित्ते य संसारपरित्ते य । कायप-
रित्ते णं भंते !, जहं अंतोसुं उच्चो० असंखेज्जं कालं जाव असंखेज्जा लोगा । संसारपरित्ते णं

२ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चरमेतर०
सम्यग्दृ-
ष्ट्यादि
उद्देशः २
सू० २५०
२५१

॥ ४४५ ॥

भंते ! संसारपरितोत्ति कालओ केवचिरं होति ? , जहं अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव अवहं पोग्गलपरियदं देखूणं । अपरित्ते णं भंते !०, अपरित्ते डुविहे पणत्ते, कायअपरित्ते य संसारअपरित्ते य, कायअपरित्ते णं जहं अंतो० उक्को० अणंतं कालं, वणस्सतिकालो, संसारापरित्ते डुविहे पणत्ते-अणादीए वा अपज्जवसित्ते अणादीए वा सपज्जवसित्ते, णोपरित्तेणोअपरित्ते सात्तीए अपज्जवसित्ते । कायपरित्तस्स जहं अंतरं अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, संसारपरित्तस्स गत्थि अंतरं, कायापरित्तस्स जहं अंतो० उक्को० असंखिजं कालं पुढविकालो । संसारापरित्तस्स अणाहयस्स अपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, अणाहयस्स सपज्जवसियस्स नत्थि अंतरं, णोपरीत्तनोअपरित्तस्सवि गत्थि अंतरं । अप्पाबहुं सब्वत्थोवा परित्ता णोपरित्तानोअपरित्ता अनंतगुणा अपरित्ता अनंतगुणा (सू० २५१)

‘अहवे’त्यादि, अथवा सर्वजीवास्त्रिविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा-परीत्ता अपरीत्ता नोपरित्तानोअपरीत्ताश्च ॥ सम्प्रति कायस्थितिचिन्ता-परीत्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह-गौतम ! परीत्तो द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा-कायपरीत्तः संसारपरीत्तश्च, कायपरीत्तो नाम प्रत्येकशरीरी, संसारपरीत्तोऽपार्द्धपुद्गलपरवर्त्तान्तःसंसारः, तत्र कायपरीत्तविषयं प्रश्नसूत्रं सुगमं, भगवानाह-गौतम ! जघन्येनान्तमुद्दृत्तं, स च साधारणेभ्यः परीत्तेष्वन्तमुद्दृत्तं स्थित्वा पुनः साधारणेपु गच्छतो वेदितव्यः, उत्कर्षतोऽसंश्लेषं कालं, असंश्लेषया उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसंश्लेषेया लोकाः, तथा चाह-पृथिवीकालः, किमुक्तं भवति ?-पृथिव्याद्विप्रत्येकशरीरकालः, तत

ऊर्ध्वं नियमतः संसारिणः साधारणभावात् ॥ संसारपरीत्तविषयं प्रशसूत्रं पाठसिद्धं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, ताव-
ता कालेनान्तकृत्केवलत्वेन सिद्धिगमनात्, उत्कर्षेणानन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतो देशेनमपाद्धं पुद्गलपरा-
वर्त्तं यावत्, तत ऊर्ध्वं नियमतः सिद्धिगमनाद्, अन्यथा संसारपरीत्तत्वायोगात् ॥ 'अपरीत्ते णं भंते!' इत्यादि प्रशसूत्रं सुगमं,
भगवानाह—गौतम! अपरीत्तो द्विविधः प्रज्ञप्तस्तद्यथा—कायापरीत्तः संसारापरीत्तश्च, कायापरीत्तः—साधारणः, संसारापरीत्तः—कृष्ण-
पाक्षिकः; तत्र कायापरीत्तविषयं प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं कस्यापि प्रत्येकशरीरेषु गमनात्,
उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स च वनस्पतिकालः, अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽनन्ता लोका असह्येयाः पुद्गलपरावर्त्ताः;
ते च पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असह्येयो भागः । संसारापरीत्तप्रशसूत्रं प्रतीतं, भगवानाह—गौतम! संसारापरीत्तो द्विविधः प्र-
ज्ञप्तस्तद्यथा—अनादिकोऽपर्यवसितो, यो न जातुचिदपि सिद्धिं गन्ता, अनादिको वा सपर्यवसितो भव्यविशेषः । नोपरीत्तनोअप-
रीत्तविषयं प्रशसूत्रं प्रतीतं, नोपरीत्तनोअपरीत्तो हि सिद्धः, स च साध्यपर्यवसित एव प्रतिपाताभावात् ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—
'कायापरीत्तस्स ण'मित्यादि प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! जघन्येनान्तमुहूर्त्तं, साधारणेष्वन्तमुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः प्रत्येकशरी-
रेष्वगमनात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तः कालः प्रागुक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः; तावन्तं कालं साधारणेष्ववस्थानात् ॥ संसार-
परीत्तविषयं प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम! नास्त्यन्तरं, संसारपरीत्तत्वापगमे पुनः संसारपरीत्तत्वाभावात्, सुक्तस्य प्रतिपाता-
सम्भवात् । कायापरीत्तसूत्रे जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तं, प्रत्येकशरीरेष्वन्तमुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः कायापरीत्तेषु कस्याप्यागमनसम्भवात्, उत्क-
र्षतोऽसह्येयं कालं यावद्, असह्येया उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽसह्येया लोकाः, पृथिव्यादिप्रत्येकशरीरभ्रमणकाल-

स्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्रत्वात्, तथा चाह-दृथिवीकालः पृथिव्यादिप्रत्येकशरीरकाल इत्यर्थः । संसारापरीत्तसूत्रेऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, अनादिसपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, संसारापरीतत्वस्यासम्भवात्, नोपरीत्तनो-
 अपरीतस्यापि साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तीकाः परीत्ताः, कायपरीत्तानां संसारपरीत्तानां
 चाल्पत्वात्, नोपरीत्तानोअपरीत्ता अनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात्, अपरीत्ता अनन्तगुणाः, कृष्णपाक्षिकाणामतिप्रभूतत्वात् ॥

अहवा तिविहा सब्वजीवा पं० तं०—पञ्जत्तगा अपञ्जत्तगा नोपञ्जत्तगानोअपञ्जत्तगा, पञ्जत्तके णं
 भंते!०, जह० अंतो० उक्खो० सागरोवमसत्पुहुत्तं साइरेगं । अपञ्जत्तगे णं भंते!, जह० अंतो०
 उक्खो० अंतो० नोपञ्जत्तगोअपञ्जत्तए सातीए अपञ्जवसिते । पञ्जत्तगस्स अंतरं जह० अंतो० उक्खो०
 अंतो०, अपञ्जत्तगस्स जह० अंतो० उक्खो० सागरोवमसयपुहुत्तं साइरेगं, तइयस्स णत्थि
 अंतरं । अप्पाबहु० सब्वत्थोवा नोपञ्जत्तगानोअपञ्जत्तगा अणंतगुणा पञ्जत्तगा
 संखिज्जगुणा (सू० २५२)

‘अहवे’त्यादि, अथवा प्रकारान्तरेण सर्वजीवास्त्रिविधाः प्रज्ञासास्तद्यथा—पर्याप्तका अपर्याप्तका नोपर्याप्तकानोअपर्याप्तकाश्च, तत्र
 पर्याप्तकायस्थित्तिचिन्तायां जघन्येनान्तर्गुहूर्त्तं, अपर्याप्तकेभ्यः पर्याप्तपूवचान्तर्गुहूर्त्तत्परतोऽपर्याप्तकेषु भूयोऽपि गमनात्, उत्कर्षतः
 सागरोपमशतपुथक्त्वं सातिरेकं, तत ऊर्ध्वं नियमतोऽपर्याप्तकभावात्, लब्ध्यपेक्षं चेदं सूत्रं, तेनापान्तराले उपपातापर्याप्तकत्वेऽपि न
 कश्चिद्दोषः । अपर्याप्तकसूत्रे जघन्यतोऽप्यन्तर्गुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽप्यन्तर्गुहूर्त्तं, अपर्याप्तलब्धेर्जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावन्मात्रकालत्वात्, नवरं

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयनि-
रीयावृत्तिः

॥ ४४७ ॥

जघन्यपदादुत्कृष्टपदमधिकमवसातव्यं, अन्यथोभयपदोपन्यासायोगात्, उभयप्रतिपेधवर्ती सिद्धः, स च साधपर्यवसितः । अन्तर-
चिन्तायां पर्याप्तकस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तमन्तरं, अपर्याप्तकाल एव हि पर्याप्तकालश्च जघन्यत उत्कर्ष-
तश्चान्तर्मुहूर्त्तं, अपर्याप्तकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, पर्याप्तकालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैताव-
त्प्रमाणत्वात्, नोपर्याप्तनोअपर्याप्तकस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका नोपर्याप्तकनोअपर्याप्तकाः, सि-
द्धानां शेषजीवापेक्षयाऽल्पत्वात्, अपर्याप्तका अनन्तगुणाः, निगोदजीवानामपर्याप्तानामन्तान्तानां सदा लभ्यमानत्वात्, तेभ्यः प-
र्याप्तकाः सङ्क्षेयगुणाः, सूक्ष्मेज्जोघतोऽपर्याप्तकेभ्यः पर्याप्तकानां सङ्क्षेयगुणतयाऽवाप्यमानत्वात् ॥

अहवा तिविहा सव्वजीवा पं० तं०—सुहुमा बायरा नोसुहुमानोबायरा, सुहुमे णं भंते! सु-
हुमेत्ति कालओ केवचिरं०?, जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्कोसे० असंखिजं कालं पुढविकालो, बा-
यरा जह० अंतो० उक्को० असंखिजं कालं असंखिजाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ
खेत्तओ अंगुलस्स असंखिज्जइभागो, नोसुहुमनोबायरए साइए अपज्जवसिए, सुहुमस्स
अंतरं बायरकालो, बायरस्स अंतरं सुहुमकालो, तइयस्स नोसुहुमणोबायरस्स अंतरं नत्थि ।
अप्पाबहु० सव्वत्थोवा नोसुहुमानोबायरा बायरा अणंतगुणा सुहुमा असंखेज्जगुणा ॥
(सू० २५३)

‘अहवे’त्यादि, अथवा प्रकारान्तरेण सर्वजीवास्त्रिविधाः प्रज्ञासास्यथा—सूक्ष्मा बादराः नोसूक्ष्मानोबादराः । कायस्थितिचिन्तायां

९. प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
त्रैविध्ये
पर्याप्तत्वा-
दि सूक्ष्म-
त्वादि
उद्देशः २
सू० २५२-
२५३

॥ ४४७ ॥

सूक्ष्मस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं भूयोऽपि वादरेषु कस्याप्यागमनात्, उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं, असङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोकाः; वादरस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तदनन्तरं कस्यचिद् भूयोऽपि सूक्ष्मेपु गमनात्, उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं, असङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासङ्ख्येयो भागः; एतावतः कालादूर्ध्वं नियोगतः संसारिणः सूक्ष्मेपु गमनात्, उभयप्रतिपेधवर्त्ती सिद्धः स च साद्यपर्यवसितः ॥ अन्तरचिन्तायां सूक्ष्मस्थान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालमसङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽङ्गुलस्यासङ्ख्येयो भागः; वादरकालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावत्प्रमाणत्वात् । वादरस्थान्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं, असङ्ख्येया उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसङ्ख्येया लोकाः; सूक्ष्मस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावत्कालप्रमाणत्वात्, नोसूक्ष्मनोवादरस्य साद्यपर्यवसितस्य, हेतौ पृष्ठी, 'निमित्तकारणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शन'मिति न्यायात्, ततोऽयमर्थः—साद्यपर्यवसितत्वात्त्रास्त्यन्तरमन्यथाऽपर्यवसितत्वायोगात् । अल्पबहुलचिन्तायां सर्वस्तोका नोसूक्ष्मानोवादराः; सिद्धानामल्पत्वात्, तेभ्यो वादरा अनन्तगुणाः; वादरनिगोदजीवानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात्, तेभ्यः सूक्ष्मा असङ्ख्येयगुणाः; वादरनिगोदेभ्यः सूक्ष्मनिगोदानामसङ्ख्यातगुणत्वात् ॥

अहवा तिविहा सब्वजीव्वा पणत्ता, तंजहा—सण्णी असण्णी नोसण्णीनोअसण्णी, सत्ती भंते ! कालओ०?, जह० अंतो० उक्को० सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं, असण्णी जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, नोसण्णीनोअसण्णी साइए अपज्जवसिते । सण्णस्स अंतरं जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, असण्णस्स अंतरं जह० अंतो० उक्को० सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं,

ततियस्स णत्थि अंतरं । अप्पायहू० सब्वत्थोवा सण्णी नोसन्नीनोअसण्णी अणंतगुणा असण्णी अणंतगुणा ॥ (सू० २५४)

‘अहवा तिविहा’ इत्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण त्रिप्रकाराः सर्वजीवाः प्रज्ञासत्त्वतथा—सञ्चिनोऽसञ्चिनो नोसञ्चिनोऽसञ्चिनश्च, तत्र सञ्चिनः—समनस्काः असञ्चिनः—अमनस्काः उभयप्रतिपेधवर्तिनः सिद्धाः । कायस्थितिचिन्तायां सञ्चिनो जघन्येना-
न्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं भूयोऽपि कस्याचिद् सञ्चिद्यु गमनात्, उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तत ऊर्ध्वमवश्यं संसारिणः सतोऽ-
सञ्चिद्यु गमनात्, असञ्चिनो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं कस्यापि पुनरपि सञ्चिद्यु गमनात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चा-
नन्तः कालो वनस्पतिकालः, स चैवं—अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽजन्ता लोकाः, असक्षयेयाः पुद्गलपरावर्त्ताः, ते च
पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असक्षयेयो भागः, उभयप्रतिपेधवर्त्ती- सिद्धः, स च साद्यपर्यवसितः । अन्तरचिन्तायां सञ्चिनोऽन्तरं
जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, स चानन्तकालो वनस्पतिकालः, असञ्चिकालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावत्प्रमाणत्वात्, अ-
सञ्चिनोऽन्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं, सञ्चिकालस्य जघन्यत उत्कर्षतश्चैतावत्प्रमाणत्वात्, नोसञ्चिनो-
नोअसञ्चिनः साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वलोकाः सञ्चिनो, देवनारकगर्भव्युत्क्रान्तिकति-
र्थमनुब्रूयानामेव सञ्चिन्त्वात्, तेभ्य उभयप्रतिपेधवर्त्तिनोऽनन्तगुणाः, वनस्पतिवर्जशेषजीविभ्यः सिद्धानामनन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽसञ्चि-
नोऽनन्तगुणाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात् ॥

अहवा तिविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—अवसिद्धिया अभवसिद्धिया नोभवसिद्धिया-

नोअभवसिद्धिया, अणाइया सपज्जवसिया भवसिद्धिया, अणाइया अपज्जवसिया अभवसिद्धिया, साई अपज्जवसिया नोभवसिद्धियानोअभवसिद्धिया । तिण्हंषि नत्थि अंतरं । अप्पाबहुं सव्वत्थोवा अभवसिद्धिया णोभवसिद्धीयानोअभवसिद्धीया अणंतगुणा भवसिद्धिया अणंतगुणा । (सू० २५५) अहवा तिविहा सव्वं लंजहा—तसा थावरा नोतसानोथावरा, तसस्स णं भंते ! कालओ०?, जह० अंतो० उक्को० दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं, थावरस्स संचिट्ठणा वणस्सत्तिकालो, णोतसानोथावरा साती अपज्जवसिया । तसस्स अंतरं वणस्सत्तिकालो, थावरस्स अंतरं दो सागरोवमसहस्साइं साइरेगाइं, णोतसथावरस्स णत्थि अंतरं । अप्पाबहुं सव्वत्थोवा तसा नोतसानोथावरा अणंतगुणा थावरा अणंतगुणा । से तं तिविधा सव्वजीवा पणत्ता (सू० २५६)

‘अहवे’त्यादि, अथवा—प्रकारान्तरेण त्रिविधाः सर्वजीवाः प्रहृष्टास्तद्यथा—‘भवसिद्धिकाः’ भवे सिद्धिर्येषां ते भवसिद्धिका भव्या इत्यर्थः, अभवसिद्धिका—अभव्याः, नोभवसिद्धिकानोअभवसिद्धिकाः सिद्धाः, सिद्धानां संसारातीततया भवसिद्धिकलाभवसिद्धिकत्वविशेषणरहितत्वात् । कायस्थितिचिन्तायां भवसिद्धिकोऽनादिसपर्यवसितोऽन्यथा भवसिद्धिकलायोगात्, अभवसिद्धिकोऽनाद्यपर्यवसितः, अभवसिद्धिकलादेवान्यथा तद्भावायोगात्, नोभवसिद्धिकानोअभवसिद्धिकः साद्यपर्यवसितः, सिद्धस्य संसारक्षयात्प्रादुर्भूतस्य प्रतिपातासम्भवात् । अन्तरचिन्तायां भवसिद्धिकस्यानादिसपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, भवसिद्धिकलापगमे पुनर्भवसिद्धिकला-

योगात्, अभवसिद्धिकस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसिततया सदा तद्भावापरित्यागात्, नोभवसिद्धिकनोअभवसिद्धिकस्यापि साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोका अभवसिद्धिकाः, अभव्यानां जघन्ययुक्तानन्तकतुल्यत्वात्, नोभवसिद्धिकानोअभवसिद्धिका अनन्तगुणाः, सिद्धानामभवेभ्योऽनन्तगुणत्वात्, तेभ्यो भवसिद्धिका अनन्तगुणाः, भव्यराशेः सिद्धेभ्योऽन्यनन्तगुणत्वात् । उपसंहारमाह—‘सेतं त्रिविधा सव्वजीवा पन्नत्ता’ ॥ तदेवं त्रिविधसर्वजीवप्रतिपत्तिरुक्ता, सम्प्रति चतुर्विध-सर्वजीवप्रतिपत्तिमभित्युराह—

तथ जे ते एवमाहंसु—चउव्विहा सव्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु तं०—मणजोगी वहजोगी कायजोगी अजोगी । मणजोगी णं भंते ! जह० एक्कं समयं उक्को० अंतोसु०, एवं वहजोगीवि, कायजोगी जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, अजोगी सातीए अपज्जवसिए । मणजोगिस्स अंतरं जहण्णेणं अंतोसुहुत्तं उक्को० उक्को० वणस्सइकालो, एवं वहजोगिस्सवि, कायजोगिस्स जह० एक्कं समयं उक्को० अंतो०, अयोगिस्स णत्थि अंतरं । अप्पाबहु० सव्वत्थोवा मणजोगी वहजोगी संखिज्जगुणा अजोगा अणंतगुणा कायजोगी अणंतगुणा ॥ (सू० २५७)

‘तथ जे ते एव’मित्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तश्चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञाप्ता एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—मनोयोगिनो वाग्योगिनः काययोगिनोऽयोगिनश्चेति, तत्र कायस्थितिचिन्तायां मनोयोगी जघन्यत एकं समयं, विशिष्टमनोयोग्यपुद्गलग्रहणापेक्षमेतत्सूत्रं, ततो द्वितीये समये मरणेनोपरमतो भापकवदेकसमयता प्रतिपत्तव्या, उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्ते, तथा च जीवस्वभावतया नियमत उपरमात्

भापकवत्, मनोयोगरहितवाग्योगवानेव वाग्योगी द्वीन्द्रियादिः, जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एतदपि सूत्रं विशिष्टवाग्-
 द्रव्यग्रहणापेक्षमवसातव्यं, काययोगी वाग्योगमनोयोगविकल एकेन्द्रियादिः, जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, द्वीन्द्रियादिभ्य उद्धृत्य पृथिव्याद्विष-
 न्तर्मुहूर्त्तं स्थित्वा भूयः कल्यापि द्वीन्द्रियादिषु गमतात्, उत्कर्षतः प्रागुक्तस्वरूपो वनस्पतिकालः, अयोगी सिद्धः, स च साद्यपर्यव-
 सितः । अन्तरचिन्तायां मनोयोगिनोऽन्तरं जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तत ऊर्ध्वं भूयो विशिष्टमनोयोग्यपुद्गलग्रहणसम्भवात्, उत्कर्षतो वन-
 स्पतिकालः, तावन्तं कालं स्थित्वा भूयो मनोयोगिज्वागमनसम्भवात्, एवं वाग्योगिनोऽपि जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तरं भावनीयं, औदा-
 रिककाययोगिनो जघन्यत एकं समयं, औदारिकलक्षणं कायमपेक्ष्यैतत्सूत्रं, यतो द्विसामायिक्यामपान्तरालगतवेकः समयोऽन्तरं,
 उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, इदं हि सूत्रं परिपूर्णौदारिकशरीरपर्याप्तिपरिसमाप्त्यपेक्षं, तत्र विग्रहसमयादारभ्य यावदौदारिकशरीरपर्याप्तिपरि-
 समाप्तिस्तावदन्तर्मुहूर्त्तं, तत उत्क्रमुत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, न चैतत्स्वमनीपिकाविजृम्भितं, यत आह चूर्णिकृत्—‘कायजोगिस्स जह०
 एकं समयं, कहं?, एकसामायिकविग्रहगतस्य, उक्कोसं अंतरं अंतोमुहुत्तं, विग्रहसमयादारभ्य औदारिकशरीरपर्याप्तकस्य यावदेवमन्त-
 र्मुहूर्त्तं द्रष्टव्य’मिति, सूत्राणि ह्यमूनि विचित्राभिप्रायतया दुर्लक्ष्याणीति सम्यक्संप्रदायादवसातव्यानि, सम्प्रदायश्च यथोक्तस्वरूप
 इति न काचिदनुपपत्तिः, न च सूत्राभिप्रायमज्ञात्वा अनुपपत्तिरुद्भावनीया, महाशातनायोगतो महाऽनर्थप्रसक्तैः, सूत्रकृतो हि भग-
 वन्तो महीयांसः प्रमाणीकृताश्च महीयस्तरैस्तत्कालवर्तिभिरन्यैर्विद्विस्ततो न तत्सूत्रेषु मनागव्यनुपपत्तिः, केवलं सम्प्रदायावसाये
 यत्नो विधेयः, ये तु सूत्राभिप्रायमज्ञात्वा यथा कथञ्चिदनुपपत्तिमुद्भावयन्ते ते महतो महीयस आशातयन्तीति दीर्घतरसंसारभाजः,
 आह च टीकाकारः—“एवं विचित्राणि सूत्राणि सम्यक्संप्रदायादवसेयानीत्यविशाय तदभिप्रायं नानुपपत्तिचोदना कार्यी, महाशा-

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४५० ॥

तनायोगतो महाऽनर्थप्रसङ्गादिति” एवं च ये सम्प्रति दुष्पमानुभावतः प्रवचनस्योपप्लवाय धूमकेतव इवोत्थिताः सकलकालसुकरा-
न्यवच्छिन्नसुविधिमागंनुष्ठावृत्तुविहितसाधुषु मत्सारिणस्तेऽपि दृष्टपरम्परयातसम्प्रदायादवसेयं सूत्राभिप्रायमपास्योत्सूत्रं प्ररूपयन्तो
महाशातनाभाजः प्रतिपत्तव्या अपकर्णयितव्याश्च दूरतस्तत्त्ववेदिभिरिति कृतं प्रसङ्गेन । सम्प्रत्यल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि
प्रशसूत्रं सुगमं, भगवानाह—गौतम ! सर्वस्तोका मनोयोगिनो, देवनारकगर्भजतिर्यकपञ्चेन्द्रियमनुष्याणामेव मनोयोगित्वात्, तेभ्यो
वाग्योगिनोऽसङ्ख्येयगुणाः, द्वित्रिचतुरसङ्खिपञ्चेन्द्रियाणां वाग्योगित्वात्, अयोगिनोऽनन्तगुणाः सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यः काय-
योगिनोऽनन्तगुणाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् ॥

अहवा चउन्विहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—इत्थिवेयगा पुरिसवेयगा नपुंसगवेयगा अवे-
यगा, इत्थिवेयगा णं भंते ! इत्थिवेदएत्तिं कालतो केवचिरं होति ?, गोयमा ! (एगेण आएसेण०)
पलियसयं दसुत्तरं अट्टारस चोदस पलितपुहुत्तं, समओ जहणो, पुरिसवेदस्स जह० अंतो०
उक्को० सागरोवमसयपुहत्तं सातिरेगं, नपुंसगवेदस्स जह० एक्कं समयं उक्को० अणत्तं कालं
वणस्सतिकालो । अवेयए दुविहे प०—सातीए वा अपज्वसिते सातीए वा सपज्वसिए से
जह० एक्कं स० उक्को० अंतोसु० । इत्थिवेदस्स अंतरं जह० अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, पुरि-
सवेदस्स जह० एगं समयं उक्को० वणस्सइकालो, नपुंसगवेदस्स जह० अंतो० उक्को० सागरोव-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
त्रैविध्ये
स्त्रीवेदादि
उद्देशः २
सू० २५८

॥ ४५० ॥

मस्यपुहुत्तं सातिरेगं, अवेदगो जहा हेडा । अप्पांबहु० संवत्थोवा पुरिसवेदगा इत्थिवेदंगा
संवेत्तगुणा अवेदगा अणंतगुणा नपुंसगवेयगा अणंतगुणा ॥ (सू० २५८)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञासास्तथा—स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदका नपुंसकवेदका अवेदकाः ।
कायस्थित्तिचिन्तायां स्त्रीवेदकस्य ‘एगेणं आएसेणं जह० एगं समयं’मित्यादि पूर्वं त्रिविधप्रतिपत्तौ प्रपञ्चतो व्याख्यातमिति न
भूयो व्याख्यायते, पुरुषवेदस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, स्त्रीवेदादिभ्य उद्भूत्य पुरुषवेदानामन्तर्मुहूर्त्तं जीवित्वा भूयः स्त्रीवेदादिषु कस्यापि
गमनात् । अथ यथा स्त्रीवेदस्य नपुंसकस्य वा उपशमश्रेणावुपशमे जाते तदनन्तरमेकं समयं तं वेदमनुभूय मृतस्यैकसमयता व्याव-
र्ष्यते तथा पुरुषवेदस्यापि जघन्यत एकसमयता कस्मान्न भवति?, उच्यते, उपशमश्रेण्यन्तर्गतौ मृतः सर्वोऽपि पुरुषवेदेषूपच्यते नान्य-
वेदेषु, तेन स्त्रीवेदस्य नपुंसकवेदस्य चोक्तप्रकारेण जघन्यत एकसमयता लभ्यते, न पुरुषवेदस्य, तस्य जन्मान्तरेऽपि सातलेन गमनात्,
ततो जघन्यं पुरुषवेदस्योपदर्शितैव प्रकारेणेत्यन्तर्मुहूर्त्तं, उत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तच्च देवमनुज्यतिर्यग्भवभ्रमणेन
वेदितव्यं, नपुंसकवेदो जघन्यत एकं समयं, स चैकः समय उपशमश्रेणौ वेदोपशमानन्तरमेकं समयं नपुंसकवेदमनुभूय मृतस्य परि-
भावनीयो मरणानन्तरं पुरुषवेदेषूपपादात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, स च प्राग्नेकधा दर्शितः, अवेदको द्विविधः—साद्यपर्यवसितः
क्षीणवेदः सादिसपर्यवसित उपशान्तवेदः, स च जघन्यत एकं समयं; द्वितीये समये मरणतो देवगतौ पुरुषवेदसम्भवात्, उत्कर्षतो-
ऽन्तर्मुहूर्त्तं, तदनन्तरं मरणतः पुरुषवेदसङ्क्रान्त्या प्रतिपाततो येन वेदेनोपशमश्रेणि प्रतिपन्नस्तद्धेदोदयापत्त्या सवेदकलान् । अन्तर-
चिन्तायां स्त्रीवेदस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तद्योपशान्तवेदे पुनरन्तर्मुहूर्त्तेन स्त्रीवेदोदयापत्त्या, यद्विवा स्त्रीभ्य उद्भूत्य पुरुषवेदेषु नपुं-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४५१ ॥

सकवेदेषु वाऽन्तर्गुहूर्त्तं जीवित्वा पुनः स्त्रीत्वेनोत्पत्त्या भावनीयं, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, पुरुषवेदस्यान्तरं जघन्यत एकं समयं, पुरु-
पस्य स्ववेदोपशमसमयानन्तरं मरणे पुरुषेज्वेवोत्पादात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, नपुंसकवेदस्य जघन्यतोऽन्तर्गुहूर्त्तं, तत्र स्त्रीवेदोक्त-
प्रकारेण भावयितव्यं, उत्कर्षतः सागरोपशमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, तत ऊर्ध्वः नियमतः संसारिणः सतो नपुंसकवेदोदयभावात्, अवे-
दकस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्गुहूर्त्तेन कस्यापि श्रेणिसमारम्भात्; उत्कर्षतोऽ-
नन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्धिष्यवसर्धिष्यः कालतः क्षेत्रतोऽपार्द्धे पुद्गलपरावर्त्तं देशोत्तं, तावतः कालादूर्ध्वं पूर्वप्रतिपन्नोपशमश्रेणिकस्य
पुनः श्रेणिसमारम्भात् । अल्पबहुलचिन्तायां सर्वस्त्रोकाः पुरुषवेदकाः गतित्रयेऽप्यल्पत्वात्, स्त्रीवेदकाः सश्लेष्यगुणाः, तिर्यग्गतौ त्रि-
गुणत्वात् (मनुष्यगतौ सप्तविंशतिगुणत्वात्) देवगतौ द्वात्रिंशद्गुणत्वात्, अवेदका अनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, नपुंसकवेदका
अनन्तगुणाः, वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात् ॥

अहवा चउच्चिहवा सञ्चजीवा पणत्ता, तंजहा—चक्खुदंसणी अचक्खुदंसणी अवधिदंसणी
केवलिदंसणी ॥ चक्खुदंसणी णं भन्ते!०!, जह० अंतो० उक्को० सागरोचमसहस्सं सातिरेगं,
अचक्खुदंसणी दुविहे पणत्ते—अणातीए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए । ओहिदंस-
णिसस जह० इक्कं समयं उक्को० दो छावट्ठी सागरोचमाणं साइरेगाओ, केवलदंसणी साइए
अपज्जवसिए ॥ चक्खुदंसणिसस अंतरं जह० अंतोसु० उक्को० वणस्सतिकालो । अचक्खुदंस-
णिसस दुविहस्स नत्थि अंतरं । ओहिदंसणस्स जह० अंतोसु० उक्कोसे० वणस्सइकालो । केवलदं-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विध्यं
चक्षुर्दर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २५९

॥ ४५१ ॥

सणिस्स णत्थि अंतरं । अप्पाबहुयं सव्वत्थोवा ओहिदंसणी चक्खुदंसणी असंखेज्जगुणा केवल-
दंसणी अणंतगुणा अचक्खुदंसणी अणंतगुणा ॥ (सू० २५९)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण चतुर्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञास्तथा—चक्षुर्दर्शनिनोऽचक्षुर्दर्शनिनोऽवधिदर्शनिनः केवलदर्श-
निनः ॥ अमीषां कायस्थितिमाह—‘चक्खुदंसणी णं भंते !’ इत्यादि, चक्षुर्दर्शनी जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, अचक्षुर्दर्शनिभ्य उच्युत्य च-
क्षुर्दर्शनिषूपद्य तावन्तं कालं स्थित्वा पुनरचक्षुर्दर्शनिषु कस्यापि गमनात्, उत्कर्षतः सागरोपसहस्रं सातिरेकं, अचक्षुर्दर्शनी द्विविधः
प्रज्ञास्तथा—अनाद्यपर्यवसितो यो न जातुचिदपि सिद्धिं गन्ता, अनादिसपर्यवसितो भव्यविशेषो यः सेत्स्यति, अवधिदर्शनी जघ-
न्यत एकं समयं, अवधिप्रतिपत्त्यनन्तरमेव कस्यापि मरणतो मिथ्यात्वगमनतो दुष्टाध्यवसायभावतोऽवधिप्रतिपातात्, उत्कर्षतो द्वे
षट्पट्टी सागरोपमाणां सातिरेके, तत्रैका पट्षष्टिः एवं—विभङ्गज्ञानी तिर्यक्पञ्चेन्द्रियो मनुष्यो वाऽधः सप्तम्यामुत्पन्नः, तत्र त्रयस्त्रिंशत्
सागरोपमाणि स्थित्वा तत्र च प्रत्यासन्ने उद्धर्तनाकाले सम्यक्त्वं प्राप्य पुनः परित्यजति ततोऽप्रतिपतितैव विभङ्गेन पूर्वकोट्यायुष्केषु
तिर्यक्षु जातस्ततः पुनरप्यप्रतिपतितविभङ्ग एवाधः सप्तम्यामुत्पन्नः, तत्र च त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि स्थित्वा पुनरप्युद्धर्तनाकाले प्रत्या-
सन्ने सम्यक्त्वं प्राप्य पुनः परित्यजति, ततः पुनरप्यप्रतिपतितैव विभङ्गेन पूर्वकोट्यायुष्केषु तिर्यक्षूपजातो, वेलाद्वयमपि चाविभ्रहेणाधः
सप्तम्यास्तिर्यक्षूपादयितव्यः, विभ्रहे विभङ्गस्य प्रतिषेधात्, उक्तं च—“विभंगनाणी पंचेंदियतिरिक्खजोणिया मणूया य आहारगा
नो अणाहारगा” इति, नन्वपान्तराले किमर्थं सम्यक्त्वं प्रतिपाद्यते ?, उच्यते, विभङ्गस्य स्तोकाकालावस्थायित्वात्, उक्तञ्च—“विभं-
गनाणी जह० एणं समयं उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाइं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाइं”ति, तदनन्तरमप्रतिपतितविभङ्ग एवं मनु-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४५२ ॥

व्यत्सं प्राप्य सम्यक्त्वपूर्वं संयममासाद्य विजयादिषु चारह्ययमुपचयमानस्य द्वितीया पट्टपट्टिर्भाननीया, अवधिदर्शनं च विभक्तेऽवधि-
ज्ञाने च तुल्यमतो द्वे पट्टपट्टी सागरोपमाणां तात्तिरेके स्थितिरवधिदर्शनिन्तः, केवलदर्शनी साधपर्यवसितः ॥ साश्रुतसन्तरमाह—
'चक्षुदंसणिस्स णं भंते !' इत्यादि, चक्षुदर्शनिनोऽन्तरं जगन्त्येनान्त्युहृत्तै तावत्प्रमाणेनान्छुदर्शनगवेन व्यवधानात्, उत्कर्षतो
वनस्पतिकालः, स च प्रागुक्तस्वरूपः, अचक्षुदर्शनिनोऽनायपर्यवसितस्य नास्त्वन्तरमपर्यवसितत्वात्, अनादिसपर्यवसितस्य नास्त्वन्तरं
अचक्षुदर्शनित्वापगमे भूयोऽचक्षुदर्शनित्वायोगात्, श्रेणघातिकर्मणः प्रतिपातासम्भवात्, अवधिदर्शनिनो जगन्त्येनैकं समयमन्तरं,
प्रतिपातसमयानन्तरसमय एव कस्यापि पुनस्तद्वाभभावान्, कचिदन्तर्गुहृत्तमिति पाठः, स च सुगमः तावता व्यवधानेन पुनस्तद्वा-
भभावात्, न चायं निर्मूलः पाठो, मूलटीकाकारेणापि मतान्तरेण समर्थितत्वात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, तावतः कालाद्दूर्युम्भव-
श्यमवधिदर्शनसम्भवात् अनादिमिथ्यादृष्टेःप्यविरोधात्, ज्ञानं हि सम्यक्त्वासत्त्वं न दर्शनमपीति भावना, केवलदर्शनिनः साधपर्य-
वसितस्य नास्त्वन्तरमपर्यवसितत्वात् । अल्पवदुत्तचिन्तायां सर्वस्वोक्ता अवधिदर्शनिनो, देवनारुक्ततिपयगर्भजतिर्येकपुञ्जेन्द्रियमनु-
व्याणामेव तद्भावात्, चक्षुदर्शनिनोऽसम्प्लेयगुणः, संमूर्च्छिमतिर्यहपुञ्जेन्द्रियचतुर्दिन्द्रियाणामपि तस्य भावात्, केवलदर्शनिनोऽनन्त-
गुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽचक्षुदर्शनिनोऽनन्तगुणाः, एकेन्द्रियाणामप्यचक्षुदर्शनित्वात् ॥

अहवा चउन्विहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—संजया असंजया संजयासंजया नोसंजयानो-
असंजयानोसंजयासंजया । संजए णं भंते !०? जह० एक्कं समयं उक्को० वेसूणा पुब्बकोडी,
असंजया जहा अण्णाणी, संजयासंजते जह० अंतोसु० उक्को० वेसूणा पुब्बकोडी, नोसंजतनो-

२ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विध्ये
चक्षुदर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २१०

॥ ४५२ ॥

असंजयनोसंजयासंज्ञए सातीए अपञ्जवसिए, संजयस्स संजयासंज्ञयस्स दोण्हवि अंतरं जंहं.
 अंतोसु० उक्को० अवहं पोग्गलपरियदं देसूणं, असंजयस्स आदिदुवे णत्थि अंतरं, सातीयस्स
 सपञ्जवसियस्स जहं एकं स० उक्को० देसूणा पुव्वकोडी, चउत्थगस्स णत्थि अंतरं ॥ अप्पा-
 बहु० सव्वत्थोवा संजयासंजया संजया असंखेज्जगुणा गोसंजयणोअसंजयणोसंजयासंजया
 अणंतगुणा असंजया अणंतगुणा ॥ सेत्तं चउव्विवाह सव्वजीवा पणत्ता (सू० २६०)

‘अहवे’लादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण सर्वजीवाश्चतुर्विधाः प्रज्ञास्राव्यथा—संयताः असंयताः संयतासंयताः नोसंयतानोअसंयतानो
 संयतासंयताः ॥ कायस्थितिमाह—‘संज्ञए णं भंते !’ इत्यादि, संयतो जघन्यत एकं समयं, सर्वविरतिपरिणामसमयानन्तरसमय
 एव कस्यापि मरणात्, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, असंयतस्त्रिविधः—अनादिसपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितः सादिसपर्यवसितश्च,
 तत्रानाद्यपर्यवसितो यो न जातुचिदपि संयमं प्राप्स्यति, अनादिसपर्यवसितो यः संयमं लप्स्यति, लब्धेन च तेनैव संयमेन सिद्धि
 गन्ता, सादिसपर्यवसितो सर्वविरतेदेशविरतेर्वा परिभ्रष्टः, स हि सादिः नियमभाविसपर्यवसितत्वापेक्षया च सपर्यवसितः, स च
 जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तावता कालेन कस्यापि संयतत्वलाभात् ‘तिण्हं सहस्स पुहुत्त’मित्यादि वचनात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता
 उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोत्तं, संयतासंयतो जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, संयतासंयतत्वप्रतिपत्तेः भङ्गवहुल-
 तथा जघन्यतोऽप्येतावन्मात्रकालप्रमाणत्वात्, उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, बालकाले तद्भावात्, त्रितयप्रतिषेधवर्त्ती सिद्धः, स च
 साधपर्यवसित एव । अन्तरमाह—‘संजयस्स ण’मित्यादि, संयतस्य जघन्येनान्तरमन्तर्मुहूर्त्तं, तावता कालेन पुनः कस्यापि सं-

यतत्वलाभात्, उक्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽप्याहं पुद्गलपरावर्त्तं देशोनम्, एतावतः कालाद्दृष्ट्वा पूर्वमवाप्तसंयमस्य नियमतः संयमलाभात्, अनाद्यपर्यवसितस्यासंयतस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात्, अनादिसपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं, तस्य प्रतिपातासम्भवात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्यत एकं समयं, स चैकसमयः प्राग्व्यावर्णितः संयतसमयः, एवमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, असंयतत्वव्यवधायकस्य संयतकालस्य वा उत्कर्षतोऽप्येतावत्प्रमाणत्वात्, संयतासंयतस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तद्भावपाते एतावता कालेन तल्लामसिद्धेः, उक्कर्षतः संयतवत्, त्रितयप्रतिपेधवर्त्तिनः सिद्धस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं अपर्यवसिततया सदा तद्भावपरित्यागात् ॥ अल्पबहुत्वमाह—‘एएसि ण’मित्यादि, सर्वस्तोका जीवाः संयताः, सङ्क्षेपकोटीप्रमाणत्वात्, संयतासंयता असङ्क्षेपयगुणाः, असङ्क्षेपयानां तिरस्त्रां देशविरतिभावात्, त्रितयप्रतिपेधवर्त्तिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽसंयता अनन्तगुणाः वनस्पतीनां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् । उपसंहारमाह—‘सेत्त’मित्यादि ॥ उक्ताश्रवुर्विधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति पञ्चविधानाह—

तत्थ जे ते एवमाहंसु पंचविधा सब्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—कोहकसायी माण-
कसायी मायाकसायी लोभकसायी अकसायी ॥ कोहकसाई माणकसाई मायाकसाई णं जह०
अंतो० उक्को० अंतोसु०, लोभकसाइस्स जह० एकं स० उक्को० अंतो०, अकसाई दुविहे जहा
हेट्टा ॥ कोहकसाई माणकसाईमायाकसाईणं अंतरं जह० एकं स० उक्को० अंतो० लोहकसा-
इस्स अंतरं जह० अंतो० उक्को० अंतो०, अकसाई तथा जहा हेट्टा ॥ अण्णाबहु—अकसाइणो

सवत्थोवा माणकसाईं तहा अणंतगुणा । कोहे माया लोभे विसेसमहिया सुणेतव्वा ॥ १ ॥

(सू० २६१)

‘तथ्य जे ते’ इत्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः पञ्चविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञास्ते एवमुक्तवन्तस्तथा—क्रोधकषायिणो मानकषायिणो मायाकषायिणो लोभकषायिणोऽकषायिणश्च ॥ अमीषां कायस्थितिमाह—‘कोहकसाईं णं भंते’ इत्यादि, क्रोधकषायी जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्त्तं, ‘क्रोधाद्युपयोगकालोऽन्तर्मुहूर्त्तं’मिति वचनात्, एवं मानकषायी मायाकषायी च वक्तव्यः, लोभकषायी जघन्येनैकं समयं, स चोपशमश्रेणः प्रतिपत्तन् लोभकषायोदयप्रथमसमयानन्तरं मृतः प्रतिपत्तव्यो, मरणसमये कस्यापि क्रोधाद्युदयसम्भवात्, क्रमेण प्रतिपत्तनं हि मरणाभावे न तु मरणेऽपीति, उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, अकषायी द्विविधः—साद्यपर्यवसितः केवली, सादिसपर्यवसित उपशान्तकषायः, स च जघन्येनैकं समयं द्वितीये मरणतः क्रोधाद्युदयेन सकषायत्वप्राप्तेः, उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुपशान्तंमोहगुणस्थानकालस्यैतावत्प्रमाणत्वादिलेके, अन्ये त्वभिदधति—जघन्यतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तं, न लोभोपशमप्रवृत्तस्थान्तेऽन्तर्मुहूर्त्तमुपशान्तंमोहमिति दृढवादात्, उत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्त्तमुपशान्तंमोहगुणस्थानकालस्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्रत्वात्, नवरं जघन्यपदादुत्कृष्टपदं विशेषाधिकमवसातव्यं, युक्तं चैतत् सूत्रकृतोऽभिप्रायेण प्रतिभासते, लोभकषायिणो जघन्यत उत्कर्षतश्चान्तर्मुहूर्त्तान्तराभिधानात्, वक्ष्यति च—‘लोभकसाइयस्स जह० अंतो० एकोसेणवि अंतोमुहुत्तमंतरं’मिति ॥ साम्प्रतमन्तरमाह—‘कोहकसाइस्स णं भंते!’ इत्यादि, क्रोधकषायिणोऽन्तरं जघन्येनैकं समयं, तदुपशमसमयानन्तरं मरणे भूयः कस्यापि तदुदयात्, उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, एवं मानकषायिमायाकषायिसूत्रे अपि वक्तव्ये, लोभकषायिणो जघन्येनोत्कृष्टेनाप्यन्तर्मुहूर्त्तं नवरमुत्कृष्टं बृहत्तरमवसातव्यम्, अकषा-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४५४ ॥

धिणः साद्यपर्यवसितस्य नास्त्वनन्तरं अपर्यवसितत्वात्, सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तं, तावता कालेन भूयः श्रेणिलाभात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः, क्षेत्रतोऽपाङ्कं पुद्गलपरावर्त्तं देशोत्तं, पूर्वमनुभूताकषायित्वस्यैतावता कालेन भूयो नियमेनाकषायित्वभावात् ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तीका अकषायिणः, सिद्धानामेवाकषायित्वात्, तेभ्यो मानकषायिणोऽनन्तगुणाः, निगोदजीवानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वात्, तेभ्यः क्रोधकषायिणो विशेषाधिकाः, क्रोधकषायोदयस्य चिरकालावस्थायित्वात्, एवं तेभ्यो मायाकषायिणो विशेषाधिकाः, तेभ्यो लोभकषायिणो विशेषाधिकाः, मायालोभोदययोश्चिरतरकालावस्थायित्वात् ॥

अहवा पंचविहा सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—णेरइया तिरिक्खजोणिघा मणुस्सा देवा सिद्धा ।
संचिट्ठणांतराणि जह हेट्ठा भणियाणि । अण्पाबहुं थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा देवा
असंखेज्जगुणा सिद्धा अणंतगुणा तिरिया अणंतगुणा । सेत्तं पंचविहा सव्वजीवा पणत्ता ॥
(सू० २६२)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण पञ्चविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञासात्तद्यथा—नैरथिकास्तिर्यश्चो मनुष्या देवाः सिद्धाः, अमीषां कायस्थितिरन्तरमल्पबहुत्वं च प्रागेवाभिहितमिति न भूयो भाव्यते । उपसंहारमाह—‘सेत्तं पंचविहा सव्वजीवा पणत्ता’ ॥ तदेवमुक्ताः पञ्चविधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति पञ्चविधानाह—

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विध्ये
चक्षुर्दर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २६२

॥ ४५४ ॥

तत्थ जे ते एवमाहंसु छव्विहा सव्वजीवा पणत्ता ते एवमाहंसु, तंजहा—आभिणिबोहियणा-
 णी सुयणाणी ओहिनाणी मणपज्जवणाणी केवलनाणी अण्णाणी, आभिणिबोहियणाणी णं भंते?
 आभिणिबोहियणाणित्ति कालओ केवचिरं होइ?, गोयमा! जहं अन्तोसुहुत्तं उक्कों छावट्ठिं
 सागरोवमाहं साइरेगाहं एवं सुयणाणीवि, ओहिणाणी णं भंते!०?, जहं एकं समयं उक्कों
 छावट्ठिं सागरोवमाहं साइरेगाहं, मणपज्जवणाणी णं भंते!०?, जहं एकं समयं उक्कों देसूणा
 पुव्वकोडी, केवलनाणी णं भंते!०? सादीए अपज्जवसिए, अन्नाणिणो त्तिविहा पं० तं—अणा-
 इए वा अपज्जवसिए अणाइए वा सपज्जवसिए साइए वा सपज्जवसिए, तत्थ साइए सपज्जव-
 सिए जहं अंतो० उक्कों अणंतं कालं अवंहुं पुग्गलपरियदं देसूणं । अंतरं आभिणिबोहियणा-
 णिस्स जहं अंतो० उक्कों अणंतं कालं अवंहुं पुग्गलपरियदं देसूणं, एवं सुय० अंतरं० मणप-
 ज्जव०, केवलनाणिणो णत्थि अंतरं, अन्नाणि० साइसपज्जवसियस्स जहं अंतो० उक्कों छावट्ठिं
 सागरोवमाहं साइरेगाहं । अण्णा० सव्वत्थोवा मण० ओहि० असंखे० आभि० सुय० विसेसा०
 सट्ठाने दोवि तुल्ला केव० अणंतं० अण्णाणी अणंतगुणा ॥ अहवा छव्विहा सव्वजीवा पणत्ता
 तंजहा—(एवंविधः पाठ इतः प्राग् आचक्ष्यको न चोपलब्धो हृद्यमानादर्शेषु क्वचिदपि) एणिं-
 दिया बँदिया तँदिया चउरँदिया पँचँदिया अणिंदिया । संचिहणान्तरा जहा हेडा । अण्णाबहु—

संवत्थोवा पंचदिया चउरिंदिया विसेसा० तेइंदिया विसेसा० बेंदिया विसेसा० एगिंदिया अणं-
तगुणा अणिंदिया अणंतगुणा ॥ (सू० २६३)

‘तथे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः पड्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञास्ते एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽ-
वधिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनोऽज्ञानिनश्च । सम्प्रत्यमीपां कायस्थितिमाह—‘आभिनिवोहियनाणी णं भंते !’ इत्यादि,
आभिनिवोधिकज्ञानी जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तैः सम्यक्त्वकालस्य जघन्यत एतावन्मात्रत्वात्, उत्कर्षतः सागरोपमाणि सातिरे-
काणि, तानि च विजयादिषु वारद्वयादिगमनेन भावनीयानि, एवं श्रुतज्ञानिनोऽपि वक्तव्यं, आभिनिवोधिकश्रुतज्ञानयोः परस्पर-
विनाभूतत्वात्, ‘जत्थ आभिनिवोहियणाणं तत्थ सुयणाणं, जत्थ सुयणाणं तत्थ आभिनिवोहियणाणं, दोवि एयाइं अणोणम-
णुगयाइं’ इति वचनात्, अवधिज्ञानी जघन्यत एकं समयं, सा चैकसमयता मरणतः प्रतिपातेन मिथ्यात्वगमनतो वा विभङ्गज्ञान-
भावतः प्रतिपत्तव्या, उत्कर्षतः पट्पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, तान्याभिनिवोधिकज्ञानवद्भावनीयानि, मनःपर्यवज्ञानी जघ-
न्यत एकं समयं, द्वितीय समये मरणतः प्रतिपातात्, उत्कर्षतो देशेना पूर्वकोटी, चारित्रकालस्योत्कर्षतोऽप्येतावन्मात्रत्वात्, केवल-
ज्ञानी साध्यपर्यवसितः । अज्ञानी त्रिविधः प्रज्ञास्तद्यथा—अनाद्यपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितः सादिसपर्यवसितश्च, तत्र योऽसौ सा-
दिसपर्यवसितोऽसौ जघन्येनान्तर्मुहूर्त्तैः, तत ऊर्द्ध्वं कस्यापि सम्यक्त्वलाभतो भूयोऽपि ज्ञानिलभावात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावद-
पार्द्धं देशेनं पुद्गलपरावर्त्त, ज्ञानित्वात्परिभ्रष्टस्यैतावता कालेन नियमतो भूयोऽपि ज्ञानिलभावात् । अन्तरचिन्तायामाभिनिबोधिक-
ज्ञानिनो जघन्येनान्तरमन्तर्मुहूर्त्तैः, कस्याप्येतावत्कालेन भूयोऽप्याभिनिवोधिकज्ञानिलभावात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्द्धं पुद्गल-

परावर्त्तं देशोर्नं, एवं श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञानिनश्चान्तरं वक्तव्यं, केवलज्ञानिनः साद्यपर्यवसितलाभ्रास्यन्तरं, अज्ञानिनोऽनाद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं अपर्यवसितत्वात्, अनादिसपर्यवसितस्यापि नास्त्यन्तरं भूयस्तद्भावायोगात्, पुनरज्ञानित्वं हि भवत् सादिसपर्यवसितं भवति न लनादिसपर्यवसितं, सादिसपर्यवसितस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तावता कालेन भूयोऽपि कस्याप्यज्ञानित्वप्राप्तेः, उत्कर्षतः पट्पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्लोका मनःपर्यवज्ञानिनश्चारित्रिणामेव केषानित्वप्राप्तेः, तं संजयस्स सव्वप्पमायरहियस्स विविधरिद्धिमतो' इति वचनात्, तेभ्योऽवधिज्ञानिनोऽसङ्ख्यातगुणाः, देवनारकाणांमप्यवधिज्ञानभावात्, तेभ्य आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च द्वयेऽपि विशेषाधिकाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, अभिमप्यवधिज्ञानभावात्, तेभ्य आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, वननिवोधिकश्रुतज्ञानयोः परस्परविनाभावात्, तेभ्यः केवलज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, प्रज्ञासास्तद्यथा—एकेन्द्रिया द्वीन्द्रियस्वतिकायानां सिद्धेभ्योऽप्यनन्तत्वात् ॥ 'अहवे'त्यादि, 'अथवा' प्रकारान्तरेण षड्विधाः सर्वजीवाः प्रज्ञासास्तद्यथा—एकेन्द्रिया द्वीन्द्रियाश्याखीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रिया अनिन्द्रियाः । एतेषां कायस्थितिरन्तरमल्पबहुत्वं प्रागेव भावितम् ॥

अहवा छन्विहा सव्वजीवा पणत्ता तंजहा—ओरालियसरीरी वेडव्वियसरीरी आहारगसरीरी तेयगसरीरी कम्मगसरीरी असरीरी ॥ ओरालियसरीरी णं भंते ! कालओ केवचिरं होइ?, जहण्णेणं खुहुगं भवगहणं इुसमऊणं, उक्कोसेणं असंखिज्जं कालं जाव अंगुलस्स असंखेज्जतिभागं, वेडव्वियसरीरी जहं एकं समयं उक्कोसेणं तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोसुहुत्तमभहियाइं, आहारगसरीरी जहं अंतो उक्को अंतो, तेयगसरीरी इुविहे—अणादीए वा अपज्जवसिए अणादीए

श्रीजीवा-
जीवाभि-
मलयनि-
रीयावृत्तिः
॥ ४५६ ॥

वा सपञ्जवसिते, एवं कम्मगसरीरीवि, असरीरी सातीए अपञ्जवसिते ॥ अंतरं ओरालियसरी-
रस्स जह० एक्कं समयं उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमब्भियाइं, वेवव्वियसरीरस्स
जह० अंतो० उक्को० अणंतं कालं वणस्सतिकालो, आहारगस्स सरीरस्स जह० अंतो० उक्को०
अणंतं कालं जाव अबहुं पोग्गलपरियट्टं देस्सुणं, तेय० कम्मसरीरस्स य इण्हवि णत्थि अंतरं ॥
अप्पाबहु० सव्वत्थोवा आहारगसरीरी वेवव्वियसरीरी असंखेज्जगुणा ओरालियसरीरी असं-
खेज्जगुणा असरीरी अणंतगुणा तेयाकम्मसरीरी दोवि तुल्ला अणंतगुणा ॥ सेत्तं छन्विहा सव्व-
जीवा पणत्ता ॥ (सू० २६४)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण पड्ढिधाः सर्वजीवाः प्रज्ञासत्तथा—औदारिकशरीरिणः वैक्रियशरीरिणः आहारकशरीरिणः
तैजसशरीरिणः कर्मणशरीरिणः अशरीरिणश्च ॥ अमीपां कायस्थितिमाह—‘ओरालियसरीरी णं भंते’ इत्यादि, औदारिकशरीरी
जघन्यतः ध्रुलकभवग्रहणं द्विसमयोनं, विग्रहे आद्ययोर्द्वयोः समययोः कर्मणशरीरित्वात्, उत्कर्षतोऽसङ्ख्येयं कालं तावन्तं कालमविग्र-
हेणोत्पादसम्भवात् । वैक्रियशरीरी जघन्येनैकं समयं, विकुर्वणासमयानन्तरसमये एव कस्यापि मरणसम्भवात्; उत्कर्षतत्त्वयस्त्रिंश-
त्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्ताभ्यधिकानि, तानि चैवं—कश्चिद्यारित्रवान् वैक्रियशरीरं कृत्वाऽन्तर्मुहूर्तं जीवित्वा स्थितिषयादविग्रहेणानु-
त्तरसुरेपूजायते, आहारकशरीरी जघन्येनाप्यन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतोऽप्यन्तर्मुहूर्तं, तैजसशरीरी कर्मणशरीरी च प्रत्येकं द्विविधः—अनाद्य-
पर्यवसितो यो न युक्तिं गन्ता, अनादिसपर्यवसितो युक्तिगामी, अशरीरी साद्यपर्यवसितः । अन्तरचिन्तायामौदारिकशरीरिणोऽ-

९ प्रतिप्रत्तौ
सर्वजीव
चातुर्विधे
चक्षुर्दर्श-
नादि
उद्देशः २
सू० २६४

॥ ४५६ ॥

न्तरं जघन्यत एकः समयः; स च द्विसामयिक्यामपान्तरालगतौ भावनीयः; प्रथमे समये कार्मणशरीरोपेतत्वात्, उत्कर्षतत्त्व-
 क्षिप्तसागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्ताभ्यधिकानि, उत्कृष्टो वैक्रियकाल इति भावः; वैक्रियशरीरिणोऽन्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, सच्छुद्धैक्रिय-
 करणे एतावता कालेन पुनर्वैक्रियकरणत् मानवदेवेषु भावात्, उत्कर्षतो वनस्पतिकालः प्रकट एव, आहारकशरीरिणो जघन्येनान्त-
 र्मुहूर्त्तं, सच्छरकरणे एतावता कालेन पुनः करणात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं, तैजसकार्मणशरीरयोर्द्विधाऽपि
 नास्त्यन्तरं । अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्त्रोका आहारकशरीरिणः, उत्कर्षतोऽपि सहस्रपृथक्त्वेन प्राप्यमाणत्वात्, तेभ्यो वैक्रियशरीरि-
 णोऽसंज्ञेयगुणाः; देवतारकाणां कतिपयगर्भजतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यवायुकाधिकानां च वैक्रियशरीरित्वात्, तेभ्य औदारिकशरीरिणो-
 ऽसंज्ञेयगुणाः; इहानन्तानामपि जीवानां यस्मादेकमौदारिकं शरीरं ततः स एक औदारिकशरीरी परिगृह्यते ततोऽसंज्ञेयगुणा एवौ-
 दारिकशरीरिणो नानन्तगुणाः; आह च मूलटीकाकारः—“औदारिकशरीरिभ्योऽशरीरा अनन्तगुणाः; सिद्धानामनन्तत्वात्, औ-
 दारिकशरीरिणां च शरीरापेक्षयाऽसंज्ञेयत्वा”दिति, तेभ्योऽशरीरिणोऽनन्तगुणाः; सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्यस्तैजसशरीरिणः कार्म-
 णशरीरिणश्चानन्तगुणाः; स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः; तैजसकार्मणयोः परस्परविनाभावात्, इह तैजसशरीरं कार्मणशरीरं
 च निगोवेन्नपि प्रतिजीवं विद्यत इति सिद्धेभ्योऽप्यनन्तगुणत्वम् । उपसंहारमाह—‘सेतं छन्विहा सब्वजीवा पञ्चत्ता’ ॥ उक्ताः
 पद्धिधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति सप्तविधानाह—

तत्थ जे ते एवमाहंसु सत्तविधा सब्वजीवा पं० ते एवमाहंसु, तंजहा—पुढविकाइया आउका-
 इया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सत्तिकाइया तसकाइया अकाइया । संचिहणंतरा जहा हेहा ।

अप्याबहु० सव्वत्थोवा तसकाइया तेउकाइया असंखेजगुणा पुढविकाइया विसे० आउ० विसे०
वाउ० विसेसा० सिद्धा अणंतगुणा वणस्सइकाइया अणंतगुणा ॥ (सू० २६५)

‘तत्थ जे ते’ इत्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तः सप्तविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञासस्ते एवमुक्तवन्तस्तथा—पृथिवीकायिका अक्कायिकाः
तेजस्कायिका वायुकायिका वनस्पतिकायिकाः त्रसकायिकाः अकायिकाश्च । पृथिवीकायिकादीनां कायस्थितिरन्तरमल्पवहुत्वं च प्रा-
गेव भावितमिति न भूयो भाव्यते ॥

अहवा सत्तविहा सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—कण्हलेस्सा नीललेस्सा काउलेस्सा तेउलेस्सा
पण्हलेस्सा सुक्कलेस्सा अलेस्सा ॥ कण्हलेसे णं भंते ! कण्हलेसत्ति कालओ केवचिरं होइ, गोयमा !
ज० अंतो० उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमभहियाइं, णीललेस्से णं जह० अंतो० उक्क०
दस सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागअवभहियाइं, काउलेस्से णं भंते !०, जह०
अंतो० उक्क० तिन्नि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जतिभागमभहियाइं, तेउलेस्से णं भंते !,
जह० अं० उक्क० दोण्णि सागरोवमाइं पलिओवमस्स असंखेज्जइभागमभहियाइं, पण्हलेसे णं
भंते !, जह० अंतो० उक्क० दस सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमभहियाइं, सुक्कलेसे णं भंते !०, जह-
नेणं अंतो० उक्कोसेणं तिच्चीसं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमभहियाइं, अलेस्से णं भंते ! सादीए
अपज्जवसिते ॥ कण्हलेसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति ?, जह० अंतो० उक्को० ते-

क्षीसं सागरोवमाहं अंतोमुहुत्तम०, एवं नीललेसस्सवि, काडलेसस्सवि, तेडलेसस्स णं भंते !
 अंतरं का० ? जह० अंतो० उक्को० वणस्ससत्तिकालो, एवं पम्हलेसस्सवि सुक्कलेसस्सवि दोणहवि
 एवमंतरं, अलेसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ० ? गोयमा ! सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि
 अंतरं ॥ एतेसि णं भंते ! जीवाणं कणहलेसाणं नीललेसाणं काडले० तेंड० पम्ह० सुक्क० अलेसाण
 य कयरे २ ? गोयमा ! सब्वत्थोवा सुक्कलेस्सा पम्हलेस्सा संखेज्जगुणा तेडलेस्सा संखिज्जगुणा
 अलेस्सा अणंतगुणा काडलेस्सा अणंतगुणा नीललेस्सा विसेसाहिया कणहलेस्सा विसेसाहिया ।
 सेत्तं सत्तविहा सब्वजीवा पन्नत्ता ॥ (सू० २६६)

'अहवे'त्यादि, 'अथवा' प्रकारान्तरेण सर्वजीवाः सप्तविधाः प्रज्ञप्तास्तद्यथा—कृष्णलेश्याः नीललेश्याः कापोतलेश्याः तेजोलेश्याः
 पद्मलेश्याः शुक्ललेश्याः अलेश्याः ॥ साम्प्रतमेतेषां कायस्थितिमाह—'कणहलेसे णं भंते !' इत्यादि, कृष्णलेश्या जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं,
 तिर्यङ्गानुष्याणां कृष्णलेश्याया अन्तर्मुहूर्त्तं विस्थायित्वात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तं भ्यधिकानि, देवनारका हि पा-
 श्राल्यभवगतचरमान्तर्मुहूर्त्तं दारभ्यामेतनभवगतप्रथमान्तर्मुहूर्त्तं यावदवस्थितलेश्याकाः, अधःसप्तमपृथिवीनारकाश्च कृष्णलेश्याकाः पा-
 श्राल्यामेतनभवगतचरमादिमान्तर्मुहूर्त्तं द्वे अप्येकमन्तर्मुहूर्त्तं, तस्यासंख्यातभेदात्मकत्वात्, तत उपपद्यन्ते कृष्णलेश्याकस्थान्तर्मुहूर्त्तं भ्य-
 धिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि, नीललेश्याको जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तं तच्च प्राग्वत्, उत्कर्षतो दश सागरोपमाणि पत्योपमासंख्येयमा-
 गाधिकानि, धूमप्रभाप्रथमप्रस्तनारकाणां नीललेश्याकानमेतावत्स्थितिकत्वात्, पाश्राल्यामेतनभवगते च चरमादिमान्तर्मुहूर्त्तं पत्यो-

पमासङ्क्षेयभागान्तःप्रविष्टे न पृथग्विवक्षिते, कापोतलेश्याको जघन्येनान्तर्मुहूर्त्ते प्राग्वत्, उत्कर्षतस्त्रीणि सागरोपमाणि पल्योपमा-
सङ्क्षेयभागाभ्यधिकानि, बालुकाप्रथमप्रस्तदगतनारकाणां कापोतलेश्याकानामेतावस्थितिकत्वात्, तेजोलेश्याको जघन्येनान्तर्मुहूर्त्ते
तथैव उत्कर्षतो द्वे सागरोपमे पल्योपमासङ्क्षेयभागाभ्यधिके, ते चेशानदेवानामवसातव्ये, पद्मलेश्याको जघन्येनान्तर्मुहूर्त्ते प्राग्वत्,
उत्कर्षतो दश सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तोभ्यधिकानि, तानि ब्रह्मलोकवासिनां देवानामवसातव्यानि, शुक्लेश्याको जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्ते
प्राग्वत्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत् सागरोपमाणि अन्तर्मुहूर्त्तोभ्यधिकानि, तानि चानुत्तरसुराणां प्रतिपत्तव्यानि, तेषां शुक्लेश्याकत्वात् ॥
अन्तरचिन्तायां कृष्णलेश्याकस्यान्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्ते, तिर्यङ्मनुष्याणामन्तर्मुहूर्त्तेन लेश्यापरावर्त्तनात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरो-
पमाण्यन्तर्मुहूर्त्तोभ्यधिकानि, शुक्लेश्योत्कृष्टकालस्य कृष्णलेश्यान्तरोत्कृष्टकालत्वात्, एवं नीललेश्याकापोतलेश्ययोरपि जघन्यत उत्क-
र्षतश्चान्तरं वक्तव्यं, तेजःपद्मशुखानामन्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, सं च प्रतीत एवेति, अलेश्यस्य साद्यपर्यव-
सितस्य नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्तोकाः शुक्लेश्याः, लान्तकादिदेवानां पर्योप्तगर्भव्युत्कान्तिककतिपय-
पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मनुष्याणां शुक्लेश्यासम्भवात्, तेभ्यः पद्मलेश्याः सङ्क्षेयगुणाः, सनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्मलोककल्पवासिनां सर्वेषां प्र-
भूतपर्योप्तगर्भव्युत्कान्तिकतिर्यङ्मनुष्याणां च पद्मलेश्याकत्वात्, अथ लान्तकादिदेवेभ्यः सनत्कुमारादिकल्पत्रयवासिनो देवा असङ्ख्या-
तगुणाः ततः शुक्लेश्येभ्यः पद्मलेश्या असङ्ख्यातगुणाः प्राप्नुवन्ति, कथं सङ्क्षेयगुणा उक्ताः?, उच्यते, इह जघन्यपदेऽप्यसङ्ख्यातानां
सनत्कुमारादिकल्पत्रयवासिभ्योऽसङ्क्षेयगुणानां पञ्चेन्द्रियतिर्यङ्मां शुक्लेश्या, ततः पद्मलेश्याकाः शुक्लेश्याकेभ्यः सङ्क्षेयगुणाः, ते-
जोलेश्याकाः तेभ्योऽपि सङ्क्षेयगुणाः, तेभ्योऽपि सङ्क्षेयगुणेषु तिर्यकपञ्चेन्द्रियमनुष्येषु भवनपतिव्यन्तरज्योतिष्कसौधर्मेशानदेवेषु च

तेजोलेइयाभावात्, भावना सक्षेयगुणत्वे प्राग्वात्, तेभ्योऽन्यन्तगुणा अलेइयाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽपि कापोतलेइया अनन्तगुणाः, सिद्धेभ्योऽन्यन्तगुणानां वनस्पतिकार्थिकानां कापोतलेइयावतां सद्भावात्, तेभ्योऽपि नीलेइया विशेषाधिकाः, तेभ्योऽपि कृष्णलेइया विशेषाधिकाः, छिष्टतराध्यवसायानां प्रभूततराणां सद्भावात् । उपसंहारमाह—‘सेत्तं सत्तविहा सव्वजीवा पन्नत्ता’ ॥ वक्ताः सप्तविधाः सर्वजीवाः, साम्प्रतमष्टविधानाह—

तत्थ जे ते एवमाहंसु अट्टविहा सव्वजीवा पणत्ता ते णं एवमाहंसु, तंजहा—आभिणिबोहिय-
नाणी सुयं ओहिं० मण० केवलं० मतिअन्नाणी सुयअण्णाणी विभंगअण्णाणी ॥ आभिणि-
बोहियणाणी णं भंते ! आभिणिबोहियणाणीत्ति कालओ केवचिरं होत्तिं, गोयमा ! जहं० अंतो०
उक्को० छावट्टिसागरोवमाहं सातिरेगाहं, एवं सुयणाणीचि । ओहिणाणी णं भंते !०? जहं० एक्कं
समयं उक्को० छावट्टिसागरोवमाहं सातिरेगाहं, मणपज्जवणाणी णं भंते !०? जहं० एक्कं स० उक्कं०
देसूणा पुव्वकोडी, केवलणाणी णं भंते !०? सादीए अपज्जवसिते, मतिअण्णाणी णं भंते !०?
महअण्णाणी तिचिहे पणत्ते तं० अणाइए वा अपज्जवसिए अणादीए वा सपज्जवसिए सातीए
वा सपज्जवसिते, तत्थ णं जे से सादीए सपज्जवसिते से जहं० अंतो० उक्को० अणंतं कालं जाव
अवहं पोग्गलपरियटं देसूणं, सुयअण्णाणी एवं चेव, विभंगअण्णाणी णं भंते ! विभंगं० जहं०
एक्कं समयं उ० तेत्तीसं सागरोवमाहं देसूणाए पुव्वकोडीए अब्भहियाहं ॥ आभिणिबोहियणाणस्स

णं भंते ! अंतरं कालो० ? जह० अंतो० लक्ष० अणंतं कालं जाव अवहं पोगलपरियदं देसूणं,
एवं सुयणाणिससवि, ओहिणाणिससवि, मणपज्जवणाणिसस णं भंते ! अंतरं० ?
सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं । मइअण्णाणिसस णं भंते ! अंतरं० ? अणादीयस्स
अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, अणादीयस्स सपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं, सादीयस्स सपज्जव-
सियस्स जह० अंतो० लक्षो० छावट्ठिं सागरोवमाहं सातिरेगाहं, एवं सुयअण्णाणिससवि, चिभं-
गणाणिसस णं भंते ! अंतरं० ? जह० अंतो० लक्षो० वणस्सत्तिकालो ॥ एएसि णं भंते ! आभि-
णिवोहियणाणीणं सुयणाणि० ओहिं० मण० केवल० मइअण्णाणि० सुयअण्णाणि० चिभंग-
णाणीण य कतरे० ? गोयमा ! सबत्थोवा जीवा मणपज्जवणाणी ओहिण्णाणी असंखेज्जगुणा आ-
भिणिवोहियणाणी सुयणाणी एए दोचि तुह्हा विसेसाहिया, चिभंगणाणी असंखिज्जगुणा, के-
वलणाणी अणंतगुणा, मइअण्णाणी सुयअण्णाणी य दोचि तुह्हा अणंतगुणा ॥ (सू० २६७)

‘तत्त्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तोऽष्टविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—आभिनिवोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽव-
धिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञानिनः केवलज्ञानिनो मत्तज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनो विभङ्गज्ञानिनश्च ॥ कायस्थितिचिन्तायामाभिनिवोधिकज्ञानी
जघन्यनान्तर्गृह्णत्समुत्कर्षतः पट्पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, एवं श्रुतज्ञान्यपि, अवधिज्ञानी जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतः पट्-
पट्टिः सागरोपमाणि सातिरेकाणि, मनःपर्यवज्ञानी जघन्यत एकं समयमुत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटी, केवलज्ञानी साद्यपर्यवसितः, म-

ल्यज्ञानी त्रिविधस्तद्यथा—अनादिसपर्यवसितः अनादिसपर्यवसितः सादिसपर्यवसितश्च, तत्र योऽसौ सादिसपर्यवसितः स जघन्येनान्त-
 मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोर्न, एवं श्रुताज्ञान्यपि, विभङ्गज्ञानी जघन्येनैकं समयं, द्वितीयसमये मरणतः
 प्रतिपते सम्यक्त्वलाभतो ज्ञानभावेन वा विभङ्गाभावात्, उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि देशोनया पूर्वकोट्याऽभ्यधिकानि, तानि
 च सुप्रतीतानि, अप्रतिपतितविभङ्गानां धन्वन्तरिप्रमुखाणां बहूनां सप्तमपृथिवीनरकगमनश्रवणात् ॥ अन्तरचिन्तायामाभिनवोधिक-
 ज्ञानिनोऽन्तरं जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं यावदपार्द्धं पुद्गलपरावर्त्तं देशोर्न, एवं श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनो मनःपर्यवज्ञा-
 निनश्चान्तरं वक्तव्यं, केवलज्ञानिनः साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं, मल्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनाद्यपर्यवसितस्थानादिसपर्यवसितस्य च
 नास्त्यन्तरं, सादिसपर्यवसितस्य जघन्येनान्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतः पट्पट्टिः सागरोपमाणि, विभङ्गज्ञानिनो जघन्यतोऽन्तमुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं
 कालं वनस्पतिकालः ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्रोका मनःपर्यवज्ञानिनः, तेभ्योऽवधिज्ञानिनोऽसहस्रेयगुणाः, तेभ्योऽभ्याभिनिगोधि-
 कज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनश्च विशेषाधिकाः, स्वस्थाने तु द्वयेऽपि परस्परं तुल्याः, तेभ्योऽपि विभङ्गज्ञानिनोऽसहस्रेयगुणाः, मिथ्यादृशां
 प्राभूत्यात्, एतेभ्योऽपि केवलज्ञानिनोऽनन्तगुणाः, सिद्धानामनन्तत्वात्, तेभ्योऽपि मल्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनश्च प्रत्येकमनन्तगुणाः,
 स्वस्थाने तु परस्परं तुल्याः, भावना सर्वत्रापि प्राग्वत्, केवलं सूत्रपुस्तकेष्वतिसहस्रेषु इति विवृतं ॥

अहवा अट्टविहा सब्वजीवा पणत्ता, तंजहा—णेरइया तिरिखल्लजोणिया तिरिखल्लजोणि-
 णीओ मणुस्सा मणुस्सीओ देवा देवीओ सिद्धा ॥ णेरइए णं भंते ! नेरइयत्ति कालओ केवच्चिं
 होत्ति?, गोयमा? जहन्नेणं दस वाससहस्साइं उ० तेत्तीसं सागरोवमाइं, तिरिखल्लजोणिए णं

भंते !० २, जह० अंतोमु० उक्छो० वणस्सतिकालो, तिरिक्खजोणिणी णं भंते !० १, जह० अंतो०
उक्छो० तिन्नि पलिओवमाहं पुव्वक्कोडिपुहुत्तमब्भियाहं, एवं मणूसे मणूसी, देवे जहा नेरइए,
देवी णं भंते !० १, जह० दस चाससहस्साहं उ० पणपन्नं पलिओवमाहं, सिद्धे णं भंते ! सिद्धे-
त्ति० १, गोयमा ! सादीए अपज्जवसिए । णेरइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति ?,
जह० अंतो० उक्छो० वणस्सतिकालो, तिरिक्खजोणियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ १, जह०
अंतो० उक्छो० सागरोवमसतपुहुत्तं सातिरेगं, तिरिक्खजोणिणी णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं
होति ?, गोयमा ! जह० अंतोमुहुत्तं उक्छो० वणस्सतिकालो, एवं मणुस्सस्सवि मणुस्सीएचि, देवस्सवि
देवीएचि, सिद्धस्स णं भंते ! अंतरं सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ एतेसि णं भंते !
णेरइयाणं तिरिक्खजोणियाणं तिरिक्खजोणिणीं मणूसाणं मणूसीणं देवाणं देवीणं सिद्धाण य
करे० १, गोयमा ! संबत्थोवा मणुस्सीओ मणुस्सा असंखिज्जगुणा नेरइया असंखिज्जगुणा ति-
रिक्खजोणिणीओ असंखिज्जगुणाओ देवा संखिज्जगुणा देवीओ संखेज्जगुणाओ सिद्धा
अणंतगुणा तिरिक्खजोणिया अनंतगुणा । सेत्तं अट्टचिहा सब्बजीवा पणत्ता ॥ (सू० २३८)

‘अहवे’त्यादि, ‘अथवा’ प्रकारान्तरेण अष्टविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्तथा—नैरयिकासिर्यग्योनास्तिर्यग्योन्यो मणुष्या मणुष्यो देवा
देव्यः सिद्धाः । तत्र नैरयिकावीनां देवीपर्यन्तानां कायस्थितिरन्तरं च संसारसमापन्नप्रतिपत्ताविव, सिद्धस्तु कायस्थितिचि-

न्तायां साधपर्यवसितः, अन्तरचिन्तायां नास्त्वन्तरं ॥ अल्पबहुलं, सर्वस्तोका मनुष्याः, सङ्ख्येयकोटीकोटीप्रमाणत्वात्, ताभ्यो मातु-
ष्योऽसङ्ख्येयगुणाः, श्रेण्यसङ्ख्येयभागप्रमाणत्वात्, तेभ्यो नैरयिका असङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यस्तिर्ययोन्त्योऽसङ्ख्येयगुणाः, ताभ्यो देवाः स-
ङ्ख्येयगुणाः, तेभ्यो देव्यः सङ्ख्येयगुणाः, युक्तिः सर्वत्रापि संसारसमापन्नसप्तविधप्रतिपत्ताविव, देवीभ्यः सिद्धा अनन्तगुणाः, तेभ्यो-
ऽपि तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः । उपसंहारमाह—‘सेतं अट्टविहा सव्वजीवा पन्नत्ता’ उक्ता अष्टविधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति नव-

विधानाह—

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु णवविधा सव्वजीवा पं० ते णं एवमाहंसु, तंजहा—एगिंदिया बैदिया
तेंदिया चउरेंदिया णेरइया पंचेदियतिरिक्खजोणिया मणूसा देवा सिद्धा ॥ एगिंदिए णं भंते ।
एगिंदियत्ति कालओ केवचिरं होइ?, गोयमा! जह० अंतोसु० उक्को० वणस्स०, बैदिए णं
भंते! जह० अंतो० उक्को० संखेजं कालं, एवं तेइंदिएवि, चउं, णेरइया णं भंते!० २ जह०
दस वाससहस्साइं उक्को० तेत्तीसं सागरोवमाइं, पंचेदियतिरिक्खजोणिए णं भंते! जह० अं-
तो० उक्को० तिण्ण पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुट्टत्तमभहियाइं, एवं मणूसेवि, देवा जहा णेर-
इया, सिद्धे णं भंते!० २? सादीए अपज्जवसिए ॥ एगिंदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केव-
चिरं होति?, गोयमा! जह० अंतो० उक्को० दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमभहियाइं,
बैदियस्स णं भंते! अंतरं कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! जह० अंतो० उक्को० वणस्सति-

कालो, एवं तैदियस्सवि चउरिंदियस्सवि णेरइयस्सवि पंचदियतिरिक्खजोणियस्सवि मणूस्स-
स्सवि देवस्सवि सब्वेस्सिमेवं अंतरं भाणियब्बं, सिद्धस्स णं भंते! अंतरं कालओ०?, सादीयस्स
अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ एतेसि णं भंते! एगिंदियाणं बेइदि० तेइदि० चउरिंदियाणं
णेरइयाणं पंचदियतिरिक्खजोणियाणं मणूसाणं देवाणं सिद्धाण य कयरे २?, गोयसा! सब्व-
त्थोवा मणुस्सा णेरइया असंखेज्जगुणा देवा असंखेज्जगुणा पंचदियतिरिक्खजोणिया असंखेज्ज-
गुणा चउरिंदिया विसेसाहिया तेइदिया विसेसाहिया बेदिया विसे० सिद्धा अणंतगुणा एगिं-
दिया अणंतगुणा ॥ (सू० २६९)

‘तत्थे’लादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो नवविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्रास्त एवमुक्तवन्तस्तत्रथा—एकेन्द्रिया द्वीन्द्रियास्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया
नैरयिकास्तिर्यग्योनिका मनुष्या देवाः सिद्धाः ॥ अमीणां कायस्थितिचिन्तायामेकेन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः,
द्वीन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सल्लयेयं कालं, एवं त्रीन्द्रियचतुरिन्द्रिययोरपि वक्तव्यं, नैरयिकस्य जघन्यतो दश वर्षसह-
स्राणि उत्कर्षतस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि, तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः पूर्वकोटीपृथक्त्वाभ्यधिकानि त्रीणि
पत्योपमानि, एवं मनुष्यस्यापि, देवानां यथा नैरयिकाणां ॥ अन्तरचिन्तायामेकेन्द्रियस्य जघन्यमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो द्वे सागरोपमस-
हस्रे सल्लयेवर्षाभ्यधिके, द्वित्रिचतुरिन्द्रियनैरयिकतिर्यक्पञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवानां जघन्यतः प्रलोकमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः,
सिद्धस्य साद्यपर्यवसितस्य नास्त्यन्तरं ॥ अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वस्लोका मनुष्या नैरयिका असल्लयेयगुणाः देवा असल्लयेयगुणाः तिर्य-

कृष्णन्द्रिया असह्येयगुणाः चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया अनन्तरुणाः सिद्धा अनन्तरुणाः
 एकेन्द्रिया अनन्तरुणाः ॥

अहवा णवविधा सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—पढमसमयनेरइया अपढमसमयणेरइया पढम-
 समयतिरिक्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया पढमसमयमणूसा अपढमसमयमणूसा
 पढमसमयदेवा अपढमसमयदेवा सिद्धा य ॥ पढमसमयणेरइया णं भंते!०?, गोयमा! एक्कं स-
 मयं, अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते!० २?, जहन्नेणं दस वाससहस्साइं समज्जाइं, उक्को०
 तेत्तीसं सागरोवमाइं समज्जाइं, पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते!०?, एक्कं समयं, अपढ-
 मसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते!०?, जह० खुहुगं भवग्गहणं समज्जणं उक्को० वणस्सति-
 कालो, पढमसमयमणूसे णं भंते!०, एक्कं समयं, अपढमसमयमणूस्से णं भंते!०?, जह० खुहुगं
 भवग्गहणं समज्जणं उक्को० तिन्नि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमभहियाइं, देवे जहा णेरइए,
 सिद्धे णं भंते! सिद्धेत्ति कालओ केवचिरं होति?, गोयमा! सादीए अपज्जवसिते ॥ पढमसम-
 यणेरइयस्स णं भंते! अंतरं कालओ०?, गोयमा! जह० दस वाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमभ-
 हियाइं उक्कोसेणं वणस्सतिकालो, अपढमसमयणेरइयस्स णं भंते! अंतरं०?, जह० अंतो०
 उक्को० वणस्सतिकालो, पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स णं भंते! अंतरं कालतो०?, जह० दो खु-

दुगाइं भवगगहणाइं समऊणाइं उक्थो० वण०, अपढमसमयतिरिक्खलजोणियस्स णं भंते। अंतरं कालतो०?, जह० खुट्ठागं भवगगहणं समयाद्धियं उ० सागरोचमसयपुट्टुत्तं सातिरेगं, पढमसमयमणूसस्स जद्धा पढमसमयतिरिक्खलजोणियस्स, अपढमसमगमणूसस्स णं भंते। अंतरं कालओ०?, ज० खुट्ठागं भवगगह० समयाद्धियं उ० वण०, पढमसमयदेवस्स जह्वा पढमसमयणेरतियस्स, अपढमसमयदेवस्स जद्धा अपढमसमयणेरइगस्स, सिद्धस्स णं भंते।०, सादीयस्स अपज्जवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ एणसि णं भंते। पढमसमयनेरइयाणं पढमस० तिरिक्खलजोणियाणं पढमसमयमणूस्राणं पढमस० देयाण य कयरे० २?, गोयमा। सव्यत्थोवा पढमसमगमणूस्रा पढमसमयणेरइया असंखिज्जगुणा पढमसमयदेवा असं० पढमस० निरिक्खलो० असं०। एणसि णं भंते। अपढमस० नेरइयाणं अपढमसमयतिरिक्खलजोणि० अपढमसमगमणूस्राणं अपढमसमयदेवाण य कयरे० २?, गोयमा। सव्यत्थोवा अपढमसमयमणूमा अपढमसम० नेरइ० असं० अगढमसमयदेवा असं० अपढमसमयतिरि० अणंतगुणा। एतेसि णं भंते। पढमस० नेरइयाणं अपढमसम० नेरइयाण य कयरे० २?, गोयमा। सव्यत्थोवा पढमसमयणेरइया अपढमसमयणेरइया असंखेज्जगुणा, एतेसि णं भंते। पढमसमयतिरिजोक्खल० अपढमस० तिरि० जोणि० कतरे०?, गोयमा। सव्य० पढमसमयतिरि० अपढमसमयतिरि० जोणि० अणंत०, मणुयदेवअस्पायट्टुयं जहा णेरइ-

याणं । एतेसि णं भन्ते ! पढमस० णेरइ० पढमस० तिरिक्खाणं पढमस० मणूसाणं पढमसमय-
 देवाणं अपढमसमयनेरइ० अपढमसमयतिरिक्खजोणि० अपढमसमयमणूसा० अपढमसमयदे-
 वाणं सिद्धाण य कयरे० २? गोयमा ! सव्व० पढमस० मणूसा अपढमसम० मणु० असं० पढ-
 मसमयनेरइ० असं० पढमसमयदेवा असंखे० पढमसमयतिरिक्खजो० असं० अपढमसमयनेर०
 असं० अपढमस० देवा असंखे० सिद्धा अणं० अपढमस० तिरि० अणंतगुणा । सेत्तं नवविहा
 सव्वजीवा पणत्ता ॥ (सू० २७०)

'अहवे'त्यादि, 'अथवा' प्रकारान्तरेण नवविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञासालाद्यथा—प्रथमसमयनैरथिका अग्रथमसमयनैरथिकाः प्रथमरा-
 मयतिर्यग्योनिका अग्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः प्रथमसमयमनुज्या, अग्रथमसमयमनुज्याः प्रथमसमयदेवा अग्रथमसमयदेवाः सिद्धाः ॥
 कायस्थितिचिन्तायां प्रथमसमयनैरथिकस्य कायस्थितिरिकं समयं, अग्रथमसमयनैरथिकस्य जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि रागयोनानि
 उत्कर्षतत्त्वयस्त्रिशसागरोपमानि, प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्यैकं समयं, अग्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्यतः क्षुद्रकभ-
 वप्रहणं समयोनसुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, प्रथमसमयमनुज्यस्यैकं समयं, अग्रथमसमयस्य जघन्यतः क्षुद्रकभवप्रहणं समयोनगुल्कर्षतः
 पूर्वकोटिपृथक्त्वाभ्यधिकानि त्रीणि पत्योपमानि, देवा यथा नैरथिकाः, सिद्धाः साणपर्यवसिताः ॥ अन्तरचिन्तायां प्रथमसमयनैर-
 थिकस्य जघन्यमन्तरं दशवर्षसहस्राणि अन्तर्गृह्यन्तीभ्यधिकानि, वनस्पतिकालः, अग्रथमसमयनैरथिकस्य जघन्यतोऽन्तर-
 मन्तर्गृह्यन्तेसुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, प्रथमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्यतो दे क्षुद्रकभवप्रहणे समयोभे उत्कर्षतो वनस्पतिकालः, अग्र-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४६३ ॥

थमसमयतिर्यग्योनिकस्य जघन्यतः क्षुल्लकभवप्रहणं समयाधिकं उत्कर्षतः सागरोपमशतदृथक्त्वं सातिरेकं, प्रथमसमयमनुष्यस्य ज-
घन्यतो द्वे क्षुल्लकभवप्रहणे समयोने उत्कर्षतो वनस्पतिकालः; अप्रथमसमयमनुष्यस्य जघन्यतः क्षुल्लकभवप्रहणं समयाधिकमुत्कर्षतो
वनस्पतिकालः; प्रथमसमयदेवस्य जघन्यतो दश वर्षसहस्राणि अन्तर्गृह्णताभ्यधिकानि उत्कर्षतो वनस्पतिकालः; अप्रथमसमयदेवस्य
जघन्यतोऽन्तर्गृह्णतुत्कर्षतो वनस्पतिकालः; सिद्धस्य साधपर्यवसितस्य नास्सन्तरं ॥ सम्प्रलाल्पबहुत्वचिन्ता, तत्राल्पबहुत्वान्यत्र च-
लारि, तथा-प्रथमं प्रथमसमयनैरयिकादीनां, द्वितीयमप्रथमसमयनैरयिकादीनां, तृतीयं प्रथमाप्रथमसमयनैरयिकादीनां प्रत्येकं,
चतुर्थं सर्वसमुदायेन, तत्र प्रथमसमयमनुष्याः; तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असह्येयगुणाः; तेभ्यः प्रथमस-
मयदेवा असह्येयगुणाः; तेभ्यः प्रथमसमयतिर्यग्योनिका असह्येयगुणाः; नारकादिशेषगतित्रयादागतानामेव प्रथमसमये वर्तमानानां
प्रथमसमयतिर्यग्योनिकत्वात् । द्वितीयेमेवम्-सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्याः; तेभ्योऽप्रथमसमयनैरयिका असह्येयगुणाः; तेभ्योऽप्रथ-
मसमयदेवा असह्येयगुणाः; तेभ्योऽप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः; निगोदजीवानामनन्तत्वात् । तृतीयेमेवम्-सर्वस्तोकाः
प्रथमसमयनैरयिका अप्रथमसमयनैरयिका असह्येयगुणाः; तथा प्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः सर्वस्तोकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिका अन-
न्तगुणाः; तथा सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्याः असह्येयगुणाः; तथा सर्वस्तोकाः प्रथमसमयदेवाः अप्रथमसम-
यदेवा असह्येयगुणाः । सर्वसमुदायगतं चतुर्थमेवम्-सर्वस्तोकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयमनुष्या असह्येयगुणाः; तेभ्यः
प्रथमसमयनैरयिका असह्येयगुणाः; तेभ्योऽपि प्रथमसमयदेवा असह्येयगुणाः; तेभ्योऽपि प्रथमसमयतिर्यग्योऽसह्येयगुणाः; तेभ्यो-
ऽपि अप्रथमसमयनैरयिका असह्येयगुणाः; तेभ्योऽप्यप्रथमसमयदेवा असह्येयगुणाः; तेभ्यः सिद्धा अनन्तगुणाः; तेभ्योऽप्रथमसमय-

१. प्रतिपत्तौ
सर्वजीव-
नवविध-
ताप्रथमा-
प्रथमसम-
यनारका-
दिसिद्धैः
उद्देशः २
सू० २७०

॥ ४६३ ॥

तिर्यग्योनिका अनन्तगुणाः । उपसंहारमाह—‘सेतं नवविहा सव्वजीवा पणत्ता’ ॥ उक्ता नवविधाः सर्वजीवाः, सम्प्रति दश-

विधानाह—

तत्थ णं जे ते एवमाहंसु दसविधा सव्वजीवा पणत्ता ते णं एवमाहंसु, तंजहा—पुढविकाइया आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणस्सतिकाइया विंदिया तिंदिया चउरिं० पंचं० अणिंदिया ॥ पुढविकाइए णं भंते ! पुढविकाइएत्ति कालओ केवचिरं होति ? गोयमा ! जहं अंतो० उक्को० असंखेज्जं कालं असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओसप्पिणीओ कालओ खेत्तओ असंखेज्जा लोया, एवं आउतेउवाउकाइए, वणस्सतिकाइए णं भंते !० २ ? गोयमा ! जहं अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, वेदिए णं भंते !० ? जहं अंतो० उक्को० संखेज्जं कालं, एवं तेइदिएवि चउरिंदिएवि, पंचिंदिए णं भंते !० ? गोयमा ! जहं अंतो० उक्को० सागरोवमसहस्सं सातिरेगं, अणिंदिए णं भंते !० ? सादीए अपजवसिए ॥ पुढविकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति ? गोयमा ! जहं अंतो० उक्को० वणस्सतिकालो, एवं आउकाइयस्स तेउ० वाउ०, वणस्सइकाइयस्स णं भंते ! अंतरं कालओ ? ज्जा चेव पुढविकाइयस्स संचिट्ठणा, वियतियचउरिंदियपंचंदियाणं एतेसिं चउण्हंपि अंतरं जहं अंतो० उक्को० वणस्सइकालो, अणिंदियस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति ? गोयमा ! सादीयस्स अपजवसियस्स णत्थि अंतरं ॥ ए-

तेसि णं भन्ते ! पुढविकाइयाणं आड० तेड० वाड० वण० बेंदियाणं तेइंदियाणं चउरिं० पंचेंदि-
याणं अणिंदियाण य कतरे २०?, गोयमा ! सव्वत्थोवा पंचेंदिया चतुरिंदिया विसेसाहिया
तेइंदि० विसे० बेंदि० विसे० तेउकाइया असंखिजगुणा पुढविकाइया वि० आड० वि० वाड०
वि० अणिंदिया अणंतगुणा वणस्सतिकाइया अणंतगुणा ॥ (सू० २७१)

‘तत्थे’त्यादि, तत्र ये ते एवमुक्तवन्तो दशविधाः सर्वजीवाः प्रह्लासास्त एवमुक्तवन्तस्तद्यथा—पृथिवीकायिकाः अत्कायिकाः तेजस्का-
यिकाः वायुकायिकाः वनस्पतिकायिकाः द्वीन्द्रियाः त्रीन्द्रियाः चतुरिन्द्रियाः पञ्चेन्द्रियाः अनिन्द्रियाः तत्र पृथिवीकायिकस्य काय-
स्थितिर्जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽसङ्क्षेप्यं कालं, असङ्क्षेप्या उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसङ्क्षेप्या लोकाः, एवमसेजोवायू-
नामपि वक्तव्यं, वनस्पतिकायिकस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतोऽनन्तं कालं, अनन्ता उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽनन्ता
लोका असङ्क्षेप्याः पुद्गलपरावर्त्ता आवलिकाया असङ्क्षेप्यो भागः, द्वित्रिचतुरिन्द्रियाणां जघन्यतः प्रत्येकमन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः प्रत्येकं स-
ङ्क्षेप्यः कालः, पञ्चेन्द्रियस्य जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतः सागरोपमशतपृथक्त्वं सातिरेकं, अनिन्द्रियः साद्यपर्यवसितः ॥ अन्तरचि-
न्तायां पृथिवीकायिकस्य जघन्यतोऽन्तरमन्वर्मुहूर्त्तमुत्कर्षतो वनस्पतिकालः, एवं यावत्पञ्चेन्द्रियस्य, नवरं वनस्पतिकायिकस्योत्कर्षतो-
ऽसङ्क्षेप्यं कालं, असङ्क्षेप्या उत्सर्षिण्यवसर्षिण्यः कालतः क्षेत्रतोऽसङ्क्षेप्या लोकाः, अनिन्द्रियस्य नास्त्यन्तरं, साद्यपर्यवसितत्वात् ॥
अल्पबहुत्वचिन्तायां सर्वसोकाः पञ्चेन्द्रियाश्चतुरिन्द्रिया विशेषाधिकाः त्रीन्द्रिया विशेषाधिकाः द्वीन्द्रिया विशेषाधिकाः तेजस्कायिका

असङ्ख्यगुणाः पृथिवीकायिका विशेषाधिकारः अण्कायिका विशेषाधिकारः वायुकायिका विशेषाधिकारः अनिन्द्रियाः अनन्तरगुणाः वनस्पतिकायिका अनन्तरगुणाः ॥

अहवा दसविहा सव्वजीवा पणत्ता, तंजहा—पढमसमयणेरइया अपढमसमयनेरइया पढमसमयतिरिक्खजोणिया अपढमसमयतिरिक्खजोणिया पढमसमयमणूसा अपढमसमयमणूसा पढमसंमयदेवा अपढमसमयदेवा पढमसमयसिद्धा अपढमसमयसिद्धा ॥ पढमसमयनेरइया णं भंते ! पढमसमयणेरइएत्ति कालओ केवचिरं होति ? , गोयमा ! एकं समयं, अपढमसमयनेरइए णं भंते ! ? जहन्नेणं दस वाससहस्साइं समज्जणाइं उक्कोसेणं तेंत्तीसं सागरोवमाइं समज्जणाइं, पढमसमयतिरिक्खजोणिया णं भंते ! ० २ ? , गोयमा ! एकं समयं, अपढमसमयतिरिक्ख ० जहं खुड्ढागं भवग्गहणं समज्जणं उक्को ० वणस्सइकालो, पढमसमयमणूसे णं भंते ! ० २ ? , एकं समयं, अपढमस ० मणूसे णं भंते ! ० ? , जहं खुड्ढागं भवग्गहणं समज्जणं उक्को ० तिण्णि पलिओवमाइं पुव्वकोडिपुहुत्तमब्भहियाइं, देवे जहा णेरइए, पढमसमयसिद्धे णं भंते ! ० २ ? , एकं समयं, अपढमसमयसिद्धे णं भंते ! ० २ ? , सादीए अपल्लवसिए । पढमसमयणेर ० भंते ! अंतरं कालओ ० ? , जं दस वाससहस्साइं अंतोसुहुत्तमब्भहियाइं उक्को ० वण ०, अपढमसमयणेर ० अंतरं कालओ केव ० ? , जहं अंतो ० उ ० वण ०, पढमसमयतिरिक्खजोणियस्स अंतरं केवचिरं होइ ? , गो-

श्रीजीवा-
जीवाभिः
मलयगि-
रीयावृत्तिः
॥ ४६५ ॥

यमा ! जह० दो खुडुगभवगहणाइं समजणाइं उक्को० वण०, अपढमसमयतिरिक्खजोणियस्स
णं भंते !०?; जह० खुडुगभवगहणं समयाहियं उक्को० सागरोवमसयपुहुत्तं सातिरेगं, पढमस-
मयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं कालओ०?; जह० दो खुडुगभवगहणाइं समजणाइं उक्को० वण०,
अपढमसमयमणूसस्स णं भंते ! अंतरं०?; जह० खुडुगं भव० समयाहियं उक्को० वणस्स०,
देवस्स णं अंतरं जहा णेरइयस्स, पढमसमयसिद्धस्स णं भंते ! अंतरं?; णत्थि, अपढमसमय-
सिद्धस्स णं भंते ! अंतरं कालओ केवचिरं होति?; गोयमा ! सादीयस्स अपल्लवसियस्स णत्थि
अंतरं ॥ एतेसि णं भंते ! पढमस० णेर० पढमस० तिरिक्खजोणियाणं पढमसमयमणूसाणं
पढमसमयदेवाणं पढमसमयसिद्धाण य कतरे २०?; गोयमा ! सब्बथोवा पढमसमयसिद्धा पढ-
मसमयमणूसा असंखे० पढमस० णेरइया असंखेज्जगुणा पढमस० देवा असं० पढमस० तिरि-
असं० । एतेसि णं भंते ! अपढमसमयनेरइयाणं जाव अपढमसमयसिद्धाण य कयरे०?; गो-
यमा ! सब्बथोवा अपढमस० मणूसा अपढमस० नेरइया असंखि० अपढमस० देवा असंखि०
अपढमस० सिद्धा अणंतगुणा अपढमस० तिरि० जो० अणंतगुणा । एतेसि णं भंते ! पढमस०
णेरइयाणं अपढमस० णेरइयाण य कतरे २?; गोयमा ! सब्बथोवा पढमस० णेरइया अपढम-
स० नेरइया असंखे०, एतेसि णं भंते ! पढमस० तिरिक्खजोणियाणं अपढमस० तिरिक्खजोणि-

प्रतिपत्तौ
सर्वजीव-
दशवि०
प्रथमाप्र-
थमसमय-
नारका-
दिभिः
उद्देशः २
सू० २७२

॥ ४६५ ॥

याण यं कर्तरे २? गोयमा! स्वत्वथोवा पढमसमयतिरिक्खजो० अपढमस० तिरिक्खजोणिया
 अणंतगुणा, एतेसि णं भंते! पढमस० मणूसाणं अपढमसमयमणूसाण य कर्तरे २?, गोयमा!
 स्वत्वथोवा पढमसम० मणूसा अपढमस० मणूसा असंखे०, जहा मणूसा तथा देवावि, एतेसि
 णं भंते! पढमसमयसिद्धाणं अपढमसमयसिद्धाण य कर्तरे २ अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा
 विसेसाहिया वा?, गोयमा! स्वत्वथोवा पढमसमयसिद्धा अपढमसम० सिद्धा अणंतगुणा।
 एतेसि णं भंते! पढमसमयणेरइयाणं अपढमसमयणेरइयाणं पढमस० तिरि० जोणि० अपढमस०
 तिरि० जो० प० समयमणू० अपढमस० मणू० पढ० स० देवाणं अप० सम० देवाणं पढमस०
 सिद्धाणं अपढमसम० सिद्धाण य कर्तरे २ अप्पा वा बहुया वा तुल्ला वा विसे०?, गोयमा!
 स्वत्वथोवा पढमस० सिद्धा पढमस० मणू० असं० अप० सम० मणू० असंखि० पढमसम०
 णेरइ० असं० पढमस० देवा असं० पढमस० तिरि० असं० अपढमस० णेर० असंखे० अपढ-
 मस० देवा असं० अपढमस० सिद्धा अणंत० अपढमस० तिरि० अणंतगुणा। सेत्तं दसविहा
 स्ववजीवा पणत्ता। सेत्तं स्ववजीवाभिगमे ॥ (सू० २७२) ॥ इति जीवाजीवाभिगमसुत्तं
 सम्मत्तं ॥ सूत्रे ग्रन्थाग्रम् ४७५० ॥

'अहवे'त्यादि, 'अथवा' प्रकारान्तरेण दशविधाः सर्वजीवाः प्रज्ञप्तास्त्रयथा—प्रथमसमयनैरयिकाः अप्रथमसमयनैरयिकाः प्रथम-

श्रीजीवा-
जीवाभि०
मलयगि-
रीयावृत्तिः

॥ ४६६ ॥

समयतिर्यग्योनिकाः अप्रथमसमयतिर्यग्योनिकाः प्रथमसमयमनुष्याः अप्रथमसमयदेवाः प्रथमसमयदेवाः प्रथमसमयसिद्धाः अप्रथमसमयसिद्धाः ॥ कांयस्थितिरन्तरं च प्रथमसमयनारकादीनामप्रथमसमयदेवपर्यन्तानां पूर्ववत्, प्रथमसमयसिद्धस्य कायस्थितिरेकं समयं, अप्रथमसमयसिद्धः साद्यपर्यवसितः, प्रथमसमयसिद्धस्य नास्त्यन्तरं, भूयः प्रथमसमयसिद्धत्वाभावात्, अप्रथमसमयसिद्धस्यापि नास्त्यन्तरमपर्यवसितत्वात् ॥ अल्पबहुत्वान्यत्रापि चत्वारि, तत्र प्रथममिदं-सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः, अष्टोत्तरशताद्दुर्लभभावात्, तेभ्यः प्रथमसमयमनुष्या असंश्लेष्यगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असंश्लेष्यगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयदेवा असंश्लेष्यगुणाः ॥ द्वितीयमिदं-सर्वस्तोका अप्रथमसमयमनुष्या अप्रथमसमयनैरयिका असंश्लेष्यगुणाः अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः ॥ तृतीयं प्रत्येकभावनैरयिकतिर्यग्जानुष्यदेवानां पूर्ववत्, सिद्धानामेवं-सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धा अप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः । समुदायगतं चतुर्थमेवं-सर्वस्तोकाः प्रथमसमयसिद्धाः तेभ्यः प्रथमसमयमनुष्या असंश्लेष्यगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयमनुष्या असंश्लेष्यगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयनैरयिका असंश्लेष्यगुणाः तेभ्यः प्रथमसमयदेवा असंश्लेष्यगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयनैरयिका असंश्लेष्यगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयसिद्धा अनन्तगुणाः तेभ्योऽप्रथमसमयतिर्यग्जानुष्यदेवानां पूर्ववत्, नवरं सूत्रे संक्षेप इति विद्युतम् । निगमनमाह—‘सेतं दसविहा सन्वजीवा पन्नत्ता, महानिगमनमाह-सोऽयं सर्वजीवाभिगम इति । विद्युतमुद्देशतोऽध्ययनशास्त्रमर्द्धचनमित्येतदतिगम्भीरार्थं, अविषयोऽस्य सारः स्थूलबुद्धीनां, न खलु पश्यति सूक्ष्मान् रूपविशेषान् मन्दबुद्धीचनः, स्थूलदर्शनमपि ह्यिताय मध्यस्थानां, द्वेषाययोगतोऽबुद्धं तत्फलयो-

९ प्रतिपत्तौ
सर्वजीव
दर्शवि०
उपसंहार-
रश्च
उद्देशः २
सू० २७२

॥ ४६६ ॥

गात्, पक्षपातोऽप्यत्र कल्याणहेतुः, राजयक्ष्माऽहङ्कारादिदुःखसमुदयस्य, विपर्यस्तदर्शनं त्वनर्थोयेति त्याज्य एतदनुगुणो व्यवहारः, कार्या सदैव सन्मार्गप्रतिपत्तये मार्गानुसारिवोधबहुश्रुतजनैः सङ्गतिः, तद्योगतः सकलापायविरहिणां चिरमभिमतफलसिद्धेः ॥

जयति परिशुद्धविमल-ज्ञानविभासितसमस्तवस्तुगणः । प्रतिहतपरतीर्थिमतः श्रीवीरजिनेश्वरो भगवान् ॥ १ ॥
सरस्वती तमोघृन्दं, शरज्ज्योत्स्नेव निग्नती । नित्यं वो मङ्गलं दिश्यान्मुनिभिः पर्युपासिता ॥ २ ॥
जीवाजीवाभिगमं विवृण्वताऽवापि मलयगिरिणेह । कुशलं तेन लभन्तां युनयः सिद्धान्तसद्बोधम् ॥ ३ ॥

॥ इति श्रीमलयगिरिविचिता श्रीजीवाजीवाभिगमवृत्तिः समाप्ता ॥ ग्रन्थाम्रम् १४००० ॥

॥ इति श्रीमन्मलयगिर्याचार्यविहितविवरणयुतं श्रीमजीवा-
जीवाभिगमाख्यमुपाङ्गं समाप्तिं गतम् ॥

इति श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोद्धारे ग्रन्थाङ्कः ५० ।

समासेयं श्रीमज्जीवाजीवाभिगमोपाङ्गव्याख्या ॥

इति श्रेष्ठि देवचन्द्र लालभाई जैनपुस्तकोद्धारि ग्रन्थाङ्कः ५०.

